PROCEEDING BOOK

KARADENİZ 17. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

RİZE
8 - 10 KASIM 2024

KARADENİZ
17. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ



KARADENIZ
17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
November 8 - 10, 2024
RİZE

ISBN : 978-625-6283-94-7

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

November 8 - 10, 2024

RİZE

Edited By

ASSIST. PROF. IHWAN GHAZALI

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: *Prof. Dr. Hülya Çiçek*

Prof. Dr. Ali Bilgili
Prof. Dr. Naile Bilgili
Prof. Dr. Başak Hanedan
Prof. Dr. Hajar Huseynova
Prof. Dr. Dwi Sulisworo
Prof. Zain Musa
Prof. Dr. Sameer Jain
Prof Yakup Babayev
Prof. Dr. Suyatno
Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran
Assoc. Prof. Dody Hartanto
Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn
Assoc. Prof. Nazile Abdullazade
Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi
Assoc Prof. Dr. Feran Aşur
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
Assoc. Prof. Ivaylo Staykov
Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari
Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş
Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova
Assist. Prof. Ihwan Ghazali
Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu
Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Dr. Dadash Mehravari
Dr. Gültekin Gürçay
Aynurə Əliyeva
Khorram Manafidizaji

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Conference–2024 ©

CONFERENCE ID

KARADENIZ 17TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
NOVEMBER 8 - 10, 2024
RİZE

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey –Azerbaijan- – India – Malaysia- Portugal- Singapore- Thailand- Australia- Zambia – Hungary- Japan- Israel- Pakistan- Taiwan – Uk- Nigeria – Bangladesh- Libya -China – Usa- Romania- Estoni- Australia – Latvia – Indonesia- Greece - Kazakhstan – Norway

PRESENTATION
Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
91 papers presented by participating from Turkey and 124 papers from other Countreies
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

Issued: 15.12.2024
ISBN: 978-625-6283-94-7

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Ali BILGILI – Turkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Turkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Turkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Turkiye
Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU – Turkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBIGI – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Turkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Turkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Turkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Turkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Turkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Turkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania

Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Veteriner Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-36643897-000-2300315795 05.10.2023
Konu : Görevlendirilme.

KLİNİK BİLİMLER BÖLÜMÜ BAŞKANLIĞINA

İlgi : 04.10.2023 tarihli ve E-36643897-000-2300313904 sayılı belge.

İlgide kayıtlı yazıda belirtildiği üzere, Bölümünüz Veterinerlik İç Hastalıkları Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Başak HANEDAN'ın, "Academy Global Conferences & Publishing tarafından önümüzdeki tarihlerde düzenlenecek olan uluslararası kongrelerde; kongre başkanı, kongre düzenleme ve bilim kurulu üyesi olarak görevlendirilmesi Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Yavuz Selim SAĞLAM
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: c147f559-545f-45be-8400-8eec2b215b38 Doğrulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/ataturk-universitesi-ebys

Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi 25240 Erzurum
Tel: +90 442 2317222
Elektronik Ağ: http://www.atauni.edu.tr/#!birim=veteriner-fakultesi
Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr
Bilgi: Derya FINDIK
Faks: +90 442 2317244
E-Posta: vetfak@atauni.edu.tr

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224



ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 8 - 10, 2024 RİZE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assist. Prof. Dr., IŞINSU ERSAN ÖZTÜRK**	1	A STUDY ON THE EFFECT OF PUPPETS ON IN OPERA NARRATION: MONDONVILLE'S OPERA TITON ET L'AURORE	Assist. Prof. Dr., IŞINSU ERSAN ÖZTÜRK
		2	THE SOCIOCULTURAL EFFECTS OF GLOBAL TRENDS IN POPULAR MUSIC	Asst. Prof. Dr. Cihan TABAK Zerrin ÇİMEN
		3	PİYANO EĞİTİMİNDE NÜANS TERİMLERİNİN KART OYUNU İLE ÖĞRETİLMESİ VE BAŞARIYA ETKİSİ	Eda Asya AKSU Prof. Dr. M. Kayhan KURTULDU
		4	PİYANO EĞİTİMİNDE GRUBETTO İŞARETİNİN ÖĞRETİLMESİNDE ANLAMLANDIRMAYA DAYALI HİKÂYELERİN ETKİSİ	Şehribanu ZAMAN Prof. Dr. M. Kayhan KURTULDU
		5	DEMİR KÜLTÜ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR: ARDAHAN ÖRNEĞİ	Dr. ELVAN SALTAŞ KORKMAZ
		6	KUZEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ HALK İNANIŞLARINDA SÜPÜRGE	Dr. ELVAN SALTAŞ KORKMAZ

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Doç. Dr. Erkan UZUN**	1	EVALUATION OF THE BASIC ELEMENTS OF GREEN BANKING WITH A FUZZY MULTI-CRITERIA DECISION MAKING APPROACH	Doç. Dr., Gülay DEMİR Doç. Dr., Yüksel AYDIN
		2	PRIORITIZATION OF PROJECT CRITERIA WITH FUZZY MULTI-CRITERIA DECISION MAKING METHOD IN BLOCKCHAIN TECHNOLOGY	Doç. Dr., Gülay DEMİR Doç. Dr., Rahim ARSLAN
		3	HALKLA İLİŞKİLER UYGULAMALARINDA YAPAY ZEKA KAYNAKLI BİR TEHDİT: ALGORİTMİK ÖN YARGI	Öğr. Gör. MURAT CAN BAŞARAN Prof. Dr. BURCU ÖKSÜZ
		4	İLETİŞİM ALANINDA YAPAY ZEKA KONULU YAYINLARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Prof. Dr. BURCU ÖKSÜZ Öğr. Gör. MURAT CAN BAŞARAN
		5	BIST SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİNDE İŞLEM GÖREN ŞİRKETLERİN ÇEVRESEL İLKELERE UYUM DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi İpek YAYLALI
		6	KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE MALİYET ARTIRAN ETKENLERİN TESPİTİ VE MALİYET DÜŞÜRME ÖNERİLERİ	Doç. Dr. Erkan UZUN
		7	SEYAHAT İŞLETMELERİNDE MALİYET ARTIRAN ETKENLERİN TESPİTİ VE MALİYET DÜŞÜRME ÖNERİLERİ	Doç. Dr. Erkan UZUN
		8	YEŞİL YETENEK ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK ANALİZ	Dr. Öğrencisi Merve ŞENER Doç. Dr. Canan YILDIRAN

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Nilgün GÜNEROĞLU**	1	THE EFFECT OF LANDSCAPE ON MUSEUM DESIGN: THE CASE OF LOUVRE MUSEUM ABU DHABI	Asist. Prof.Dr.MakbulenurONUR Research Assistant Dr. Demet Ülkü GÜLPINAR SEKBAN
		2	PLANT SELECTION IN LANDSCAPE DESIGN IN DESERT CLIMATE CONDITIONS CASE OF DUBAI	Asist. Prof.Dr.MakbulenurONUR Research Assistant Dr. Demet Ülkü GÜLPINAR SEKBAN
		3	THE IMPORTANCE OF MULCHING IN RIDER LANDSCAPE, RIZE CITY EXAMPLE	Assoc. Prof. Dr.,Ömer Lütfü ÇORBACI Res. Asst. Dr.,Türker OĞUZTÜRK
		4	EVALUATION OF GERMINATION SUCCESS OF Liatris spicata (L.) 'ALBA' SEEDS AT DIFFERENT STRATIFICATION TIMES IN STRATIFICATION MEDIA STERILIZED WITH DIFFERENT METHODS	Res. Asst. Dr.,Türker OĞUZTÜRK Assoc. Prof. Dr.,Ömer Lütfü ÇORBACI Ayça MAVİ
		5	Socio-Ecological Approaches in Urban Planning and Design	Assoc. Prof. Dr. Aysel YAVUZ
		6	ON PURPOSE DESIGN SUGGESTIONS FOR ROOF GARDENS	Prof. Dr. Nilgün GÜNEROĞLU
		7	CLIMBING PLANTS IN LANDSCAPE ARCHITECTURE	Prof. Dr. Nilgün GÜNEROĞLU

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr., SAVAŞ YILMAZ**	1	DISCRIMINATION OF ALBURNUS DERJUGINI AND VIMBA VIMBA (LEUCISCIDAE) SAMPLED FROM HARŞİT STREAM (TÜRKİYE) WITH OTOLITH MORPHOMETRY AND SHAPE ANALYSIS	Assoc. Prof. Dr., MELEK ÖZPİÇAK Asst. Prof., SEMRA SAYGIN Prof. Dr., SAVAŞ YILMAZ
		2	DETERMINATION OF THE PHYLOGENETIC CHARACTERISTICS OF THE SPECIES *Luciobarbus kersin* (Heckel, 1843)	Arif PARMAKSIZ
		3	DETERMINATION OF THE PHYLOGENETIC CHARACTERISTICS OF THE SPECIES *Luciobarbus xanthopterus* Heckel, 1843	Arif PARMAKSIZ Necmettin DOĞAN Elif KORKMAZ
		4	DYE REMOVAL BY BACTERIA ISOLATED FROM SUGAR INDUSTRY WASTEWATER	PhD Student, Suleyman BERBERLER PhD Student, Kubra OZTAT Prof Dr, Cansu FILIK ISCEN
		5	ISOLATION AND OPTIMIZATION OF A BROWN PIGMENT PRODUCED BY *Bacillus atrophaeus* JCM 9070 FROM PAPER INDUSTRY WASTEWATER	PhD Student, Kubra OZTAT PhD Student, Suleyman BERBERLER Prof Dr, Cansu FILIK ISCEN
		6	DONDURMA YAPIMINDA SÜT YAĞINA VE SÜT PROTEİNİNE ALTERNATİF BİTKİSEL KAYNAKLARIN KULLANIMI	Salih Özdemir Sümeyye Kaçalin Cihat Özdemir

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof. Dr. Sevim Polat**	1	ISOLATION AND CHARACTERIZATION OF BIOSURFACTANT-PRODUCING BACTERIA FROM OLIVE MILL WASTES	Assoc. Prof. Dr. Ebru UYAR Sümeya ORTAKAYA
		2	POLLUTION CAUSED BY RECREATIONAL FISHING	Muhammet BULUT Doç.Dr. Tuncay ATEŞŞAHİN
		3	EVALUATİON OF THE INVASİVE CARASSİUS GİBELİO SPECİES IN TERMS OF RECREATİONAL FİSHİNG (KARAKAYA DAM LAKE - ELAZIĞ)	Muhammet BULUT Doç.Dr. Tuncay ATEŞŞAHİN
		4	Numerical Analysis of Flow Characteristics of a Water-Particle Mixture in a Manifold Using Ansys CFX Program	Dr. SeyhmusTUMUR
		5	A STUDY ON THE UTILIZATION POSSIBILITIES OF BEACH-CAST MACROALGAE	Prof. Dr. Sevim Polat Prof. Dr. Abdurahman Polat
		6	DETERMINATION OF BIOCHEMICAL CONTENTS OF TWO RED MACROALGAE SPECIES (LAURENCIA OBTUSA AND GANONEMA FARINOSUM) DISTRIBUTED IN MERSİN COAST (NORTHEAST MEDITERRANEAN)	Berna Nur Kodaz Prof. Dr. Sevim Polat

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. ZEYNEP ERGÜN**	1	EFFECTS OF ABIOTIC STRESS FACTORS ON BLACKBERRY *(Rubus sp.)* PLANT GROWTH UNDER IN *VITRO* CONDITIONS	Öğr. Gör. SELCAN ÖZYALIN Doç. Dr. HAKAN KELES Doç. Dr. MURAT GÜNEY
		2	IMPORTANCE OF EXPLANT SELECTION IN IN *VITRO* PROPAGATION OF RASPBERRY *(Rubus sp.)*	Öğr. Gör. SELCAN ÖZYALIN Doç. Dr. ZEYNEP ERGÜN Doç. Dr. MÜJGAN GÜNEY
		3	GENE EXPRESSION AND METABOLIC PATHWAYS IN FRUIT QUALITY: FLAVOR, COLOR, AND NUTRITIONAL VALUE	Assoc. Prof. Dr. MÜJGAN GÜNEY Lect. SELCAN OZYALIN Assoc. Prof. Dr. HAKAN KELES
		4	ENHANCING FRUIT QUALITY THROUGH GOOD AGRICULTURAL PRACTICES (GAP): A SUSTAINABLE AND TECHNOLOGICAL PERSPECTIVE	Assoc. Prof. Dr. MÜJGAN GÜNEY Assoc. Prof. Dr. ZEYNEP ERGÜN Assoc. Prof. Dr. MURAT GÜNEY
		5	THE GREEN WALNUT HUSK IN AGRICULTURAL WASTE MANAGEMENT	Doç. Dr. HAKAN KELES Doç. Dr. Müjgan GÜNEY Dr. Öğr. Üyesi. Zeynep ERGÜN
		6	MICROPROPOGATION OF WALNUT (*Juglans regia L.*)	Doç. Dr. HAKAN KELES Öğr. Gör. Selcan ÖZYALIN Doç. Dr. Murat GÜNEY
		7	USAGE AREAS OF SAFFRON (*Crocus sativus L.*) PLANT	Assoc. Prof. Dr. ZEYNEP ERGÜN Assoc. Prof. Dr. MÜJGAN GÜNEY Assoc. Prof. Dr. MURAT GÜNEY
		8	THE IMPORTANCE OF WHİTE LILY *(Lilium candidum L.)* PLANT	Assoc. Prof. Dr. ZEYNEP ERGÜN Lect. SELCAN OZYALIN Assoc. Prof. Dr. HAKAN KELES
		9	TRANSCRIPTOME AND GENOMIC ANALYSIS OF ALMOND (*Prunus dulcis*)	Assoc. Prof. Dr. Murat GÜNEY Assoc. Prof. Dr. Zeynep ERGÜN Assoc. Prof. Dr. Müjgan GÜNEY
		10	ANALYSIS OF PLANT STRESS RESPONSE MECHANISMS USING RNA SEQUENCING	Assoc. Prof. Dr. Murat GÜNEY Lect. Selcan ÖZYALIN Assoc. Prof. Dr. Hakan KELES

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Doç. Dr. Ali İMAMOĞLU**	1	MONITORING AND EVALUATING LULC CHANGES IN MARMARA LAKE REGION USING AI-SUPPORTED SENTINEL-2 LAND COVER DATA (2017–2023)	Asst. Prof., Münevver Gizem Gümüş Asst. Prof., Ceren Yağcı Prof. Dr., Kutalmış Gümüş
		2	BOĞAZLIYAN DERESİ HAVZASI'NDA YAŞANAN EROZYON PROBLEMİ (YOZGAT)	Doç. Dr. Ali İMAMOĞLU
		3	VOLKANİK MAĞARA KULLANIMINA KIRSAL BİR ÖRNEK, ANINKAYA MAĞARA KOMPLEKSİ (NEVŞEHİR)	Doç. Dr. Ali İMAMOĞLU
		4	SPATIAL ANALYSIS OF TRAFFIC ACCIDENTS BASED ON SEVERITY INDEX	Assist. Prof. Dr., TUĞBA MEMİŞOĞLU BAYKAL
		5	YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAĞI OLARAK ODUN PELETİ ÜRETİMİ: TÜRKİYE'NİN KÜRESEL SEKTÖRDEKİ ROLÜ VE POTANSİYELİ	Esma Nur KORKUSUZ Dr. Öğr. Üyesi, Hakan AYDOĞAN

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Prof. Dr. Selahattin BARDAK**	1	ECONOMETRIC ANALYSIS OF EDUCATIONAL EXPENDITURES IN TURKEY	Arş. Gör. Dr. Tuba KARABACAK Prof. Dr. Murat KÜLEKÇİ
		2	EVALUATION OF THE MOST COMMON PROBLEMS IN TRADITIONAL SHOPPING WITH THE DECISION TREE MODEL	Prof. Dr. Selahattin BARDAK
		3	EVALUATION OF CONSUMERS' TRADITIONAL AND/OR ONLINE SHOPPING PREFERENCE REASONS WITH COLLABORATION ANALYSIS	Prof. Dr. Selahattin BARDAK
		4	DEĞİŞTİRİLMİŞ Pİ-SİGMA YAPAY SİNcİR AĞI İLE BORSA ÖNGÖRÜSÜ	Prof. Dr. Eren BAŞ Prof. Dr. Erol EĞRİOĞLU
		5	DAYANIKLI RESİM BULANIK REGRESYON FONKSİYONLARI YAKLAŞIMI İLE BORSA ÖNGÖRÜSÜ	Prof. Dr. Eren BAŞ Prof. Dr. Erol EĞRİOĞLU

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Natalia Ivanova,**	1	THE HONG KONG LOW-FERTILITY DILEMMA: CAN MAINLANDERS' BIRTHS CONTRIBUTE TO REVITALIZING THE LOW-FERTILITY ISSUE?	Nancy Iri Dr. Ling Sze Leung
		2	A MULTI-AGENT SYSTEM FOR ENHANCING KNOWLEDGE MANAGEMENT AND E-LEARNING	Natalia Ivanova, Viktor Petrov
		3	PHYSICIAN BRAIN DRAIN: DRIVERS AND IMPACTS IN BANGLADESH	Amina Hossain, Farid Mahmud, Saifur Rahman
		4	TRANSITION FROM REGIONALISM TO COALITION: SHIFTS IN LANGUAGE POLITICS AND LEADERSHIP IN THE TAMIL MOVEMENT	Dr. Arun Natarajan
		5	A FRAMEWORK FOR EFFECTIVE KNOWLEDGE SHARING IN INTERCONNECTED ENTERPRISES	Sahar Makhmalbaf
		6	USER ENGAGEMENT AND SATISFACTION IN INFORMATION SYSTEMS	Hasan Kermani, Laila Abdelrahman
		7	ENVIRONMENTAL IMPACTS OF URBANIZATION ON RIVER HEALTH IN THE KERMAN REGION	Mohammad Rezaei, Zahra Tavakoli, Ali Amini, Reza Ghanbari
			A BAYESIAN FRAMEWORK FOR PREDICTING POLITICAL RISKS THROUGH IMPLICIT KNOWLEDGE	Dr. Kaveh Shafiei
		8	ORGANIZATIONAL INNOVATION IN PUBLIC-LISTED REAL ESTATE DEVELOPMENTS	Dr. Maria Sanchez, Ahmed Khalil

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Fahad M. Al-Saleh**	1	RELATIONSHIP BETWEEN GENDER AND PERFORMANCE WITH RESPECT TO A BASIC MATH SKILLS QUIZ IN STATISTICS COURSES IN LEBANON	Hiba Naccache
		2	INSIGHTS AND VISUALS FROM VIRTUAL AND IN-PERSON LEARNING ENVIRONMENTS	Ranya Al-Fahad, Omar K. Salah
		3	STUDENT VIEWS ON CODE SWITCHING BY UNIVERSITY INSTRUCTORS: A PERSPECTIVE FROM THAILAND	Anong Srisai
		4	ADOPTING A STUDENT-CENTERED PEDAGOGY IN TERTIARY EDUCATION	Leila M. Farhat
		5	COMBINING HIGHER ORDER THINKING SKILLS WITH GEOGEBRA IN PRE-SERVICE TEACHER TRAINING	Samira J. Qassem, Fadi K. Marwan
		6	A FLIPPED CLASSROOM MODEL FOR STUDENTS IN THE HUMANITIES	Anjali Patel
		7	THE TECH-PEDAGOGICAL SHIFT: CREATING AND UTILIZING AN ONLINE WRITING PLATFORM	Sarah L. Hughes, Michael J. Tan, Emily R. Martin
		8	EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF ONLINE ASSESSMENTS IN PROMOTING CRITICAL THINKING SKILLS	Ahmad Z. Mufeed, Hanan R. El-Khateeb, Laila A. Barakat

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Jessica Albright**	1	OPEN EDUCATIONAL RESOURCE IN ONLINE MATHEMATICS LEARNING	Haohao Wang
		2	REDEFINING EDUCATIONAL REFORM: ALIGNING CURRICULUM WITH INSTITUTIONAL PRINCIPLES	Emma L. Thompson
		3	EXPLOITING BIG DATA TO ENHANCE EDUCATIONAL OUTCOMES	Ravi Nair
		4	LEVERAGING SOCIAL MEDIA AS AN INNOVATIVE LEARNING PLATFORM IN INDONESIAN TERTIARY EDUCATION: A STRUCTURAL EQUATION MODELING STUDY	Lina Hapsari, Rudi Santoso, Amir Rahman
		5	EMBRACING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY TO MAXIMIZE CHILDREN'S SCIENTIFIC POTENTIAL: SUSTAINABLE DEVELOPMENT CHALLENGES IN KENYA	Samuel Karanja
		6	GLOBAL PERSPECTIVES ON HIGHER EDUCATION: CRAFTING A UNIVERSAL SUCCESS FRAMEWORK FOR PRE-CLINICAL MEDICAL STUDENTS – AN ACTION RESEARCH INITIATIVE	Prof. Dr. Jessica Albright
		7	TEAM COLLABORATION IN HIGHER EDUCATION: A DETAILED CASE STUDY	Ananya Verma
		8	EXAMINING TEACHER INTERACTIONS IN A "LEARNER-CENTERED" PEDAGOGICAL FRAMEWORK	Liu Chen

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Sukanya Pattharaporn**	1	ACCESS TO HIGHER EDUCATION IN NIGERIA: THE UNIVERSITY OF CALABAR PRE-DEGREE PROGRAM EXPERIENCE	Eni I. Eni, James Okon, Ashang J. Ashang
		2	MANAGING COOPERATIVE LEARNING IN GRADUATE MATHEMATICS COURSES	Dr. Aria Lee
		3	THE INTERCONNECTION BETWEEN ARM ACUPRESSURE POINTS AND TRADITIONAL MASSAGE THERAPY	Sukanya Pattharaporn
		4	ASSESSMENT RUBRICS IN TECHNICAL EDUCATION	Norafida Mohamad, Zainul Azhar, Shahrul Nizam
		5	KNOWLEDGE ABOUT DRUG USE AND BEHAVIOR TOWARD ANTIMICROBIAL MEDICATIONS	Nirun Phanwong
		6	INTEGRATING PROJECT-BASED LEARNING TO ADVANCE NATIONAL QUALIFICATIONS FRAMEWORK OBJECTIVES	Assis. Prof. Dr. Sithiporn Prasert
		7	DEVELOPING ONLINE MODULES TO ENHANCE THE LEARNING EXPERIENCE OF MASTER'S STUDENTS IN CURRICULUM DESIGN AT SRIPatum University	Dr. Pattama Khaopong
		8	FOSTERING COLLABORATIVE ONLINE LEARNING ENVIRONMENTS FOR FACULTY MEMBERS	Maya Chen, Sara Thompson, Alexei Ivanov

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Emilia Rodriguez**	1	VOICE IN PRE-SERVICE TEACHER DEVELOPMENT	Pintipa Seubsang, Suttipong Boonphadung
		2	NURTURING FUTURE EDUCATORS INTO COMPETENT PROFESSIONALS	Dr. Emilia Rodriguez
		3	DEVELOPING A CURRICULUM TO ENHANCE LEARNING ENGAGEMENT OF SECOND-YEAR STUDENTS IN THE COLLEGE OF EDUCATION THROUGH MULTIPLE INTELLIGENCES	Sofia Chen, Liam O'Sullivan
		4	EXPLORING UNIVERSITY STUDENTS' LEARNING STYLES IN BANGKOK: CHARACTERISTICS AND EFFECTIVE TEACHING CONTEXTS	Rajesh Kumar
		5	EXAMINING THE CONNECTION BETWEEN DISTRIBUTED LEADERSHIP AND STUDENT ACHIEVEMENT: A RESEARCH SYNTHESIS	Dr. Anja Müller
		6	EFFECTIVENESS OF THE NEUROLOGICAL IMPRESS METHOD AND RECURRENT READING ON THE READING FLUENCY OF CHILDREN WITH LEARNING DISABILITIES IN OYO STATE, NIGERIA	Samuel Okafor
		7	VIRTUAL CAMPUS AS A PEDAGOGICAL FRAMEWORK FOR ONLINE EDUCATIONAL SUPPORT	Dr. Naomi Patel
			VALIDATING PERSONAL IDENTITY THROUGH REMOTE ASSESSMENT IN E-LEARNING ENVIRONMENTS	Evelyn Johnson, Thomas Chen
		8	THE IMPACT OF INTRINSIC MOTIVATION ON STUDENTS' WILLINGNESS TO ENGAGE WITH SOFTWARE APPLICATIONS	Dr. Rachel Adams, Mark Thompson

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Jamilah Aziz**	1	THE TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF THE MANAGEMENT IN THE EDUCATION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	Altynai Zhaitapova, Aizhan Satyvaldiyeva
		2	REAL-TIME CONTROL LEARNING GAME - VELOCITY CHALLENGE THROUGH WHEEL EDUCATION - DATA COLLECTION SYSTEM DEVELOPMENT	Elena Petrovna, Marko Novic
		3	E-LEARNING ACTIVITIES: ANALYSIS AND CLASSIFICATION BASED ON SIGNIFICANT LEARNING ATTRIBUTES	Sofia Reyes, Ahmed Khan, Laura Martinez, James Kim
		4	INVESTIGATING THE LINK BETWEEN LEARNING MOTIVATION AND ACADEMIC PERFORMANCE	Dr. Aiko Tanaka
		5	INTEGRATING TECHNOLOGY IN EDUCATION: FOSTERING PERSONALITY AND SOCIAL GROWTH IN YOUTH	Dr. Jamilah Aziz, Prof. Fahad Al-Hakim
		6	IMPACT OF ARTIFICIAL SUCCESS IN MATHEMATICAL TASKS ON JUNIOR HIGH STUDENTS' SELF-EFFICACY	Hiroshi Nakamura, Kenji Saito
		7	ENHANCING TEACHER PROFESSIONALISM THROUGH CERTIFICATION PROGRAMS: A CASE STUDY FROM INDONESIA	Assoc. Prof. Rina Prabowo
			DOCTORAL STUDENTS' RESEARCH SKILLS WITHIN A SUSTAINABILITY FRAMEWORK	L. Hristova, D. Stefanov
		8	CONTRIBUTIONS TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT AMONG STUDENTS AT THE UNIVERSITY OF MADEIRA (PORTUGAL)	Dr. Filipe Carvalho

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Prof. Marco Giordano**	1	OMMUNITIES OF INTEREST: THREE UNIQUE CASE STUDIES IN WIDER UNIVERSITY AND SCHOOL PARTNERSHIPS IN AUSTRALIA	M. Zeegers, D. Barron
		2	TRANSFORMING EDUCATIONAL ENGAGEMENT IN OUTCOME-BASED HIGHER EDUCATION: A MOVE TOWARDS STUDENT-CENTERED APPROACHES	Dr. Elena Petrova
		3	ESSENTIAL ELEMENTS OF CURRICULUM INNOVATION IN LANGUAGE EDUCATOR PREPARATION	Prof. Marco Giordano
		4	ENHANCING E-LEARNING COURSE QUALITY IN HIGHER EDUCATION THROUGH STUDENT FEEDBACK	Maria Johnson, Liam Chen
		5	CREATING A SELF-EFFICACY ASSESSMENT TOOL FOR HIGH SCHOOL PHYSICAL EDUCATION INSTRUCTORS	Dr. Jenna Smith
		6	INNOVATION IN EDUCATION: FOSTERING CREATIVITY FOR ENGAGEMENT AND UNDERSTANDING IN SCIENCE LEARNING	Dr. Amira Zayed
		7	DESIGNING AND ASSESSING A VIRTUAL LEARNING PLATFORM FOR HEARING-IMPAIRED CHILDREN	Aldo Ruiz
		8	DIGITAL STORYTELLING AS A STRATEGY FOR TEACHING READING TO MEDIA-SAVVY STUDENTS	Sarah N. Martinez

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. NİZAMİ MUSTAFA	1	Coefficient Bound Estimates for the Pseudo-Convex Function Class of Complex Order	Prof. Dr. NİZAMİ MUSTAFA Doç. Dr. VEYSEL NEZİR Grad. Stud. Davut MİNGSAR
		2	Coefficient Bound Estimates for the Pseudo-Starlike Function Class of Complex Order	Prof. Dr. NİZAMİ MUSTAFA Doç. Dr. VEYSEL NEZİR Grad. Stud. Davut MİNGSAR
		3	COEFFICIENT BOUND ESTIMATES FOR THE PSEUDO-STARLIKE BI-UNIVALENT FUNCTION CLASS	Prof. Dr. NİZAMİ MUSTAFA Doç. Dr. VEYSEL NEZİR Grad. Stud. KENAN YALÇIN
		4	COEFFICIENT PROBLEM FOR THE PSEUDO-CONVEX BI-UNIVALENT FUNCTION CLASS	Prof. Dr. NİZAMİ MUSTAFA Doç. Dr. VEYSEL NEZİR Grad. Stud. KENAN YALÇIN
		5	COEFFICIENT BOUND ESTIMATES AND FEKETE-SZEGÖ PROBLEM FOR THE PSEUDO-CONVEX FUNCTION CLASS	Prof. Dr. NİZAMİ MUSTAFA Doç. Dr. VEYSEL NEZİR Grad. Stud. NAHİDA GÖKÇEK
		6	COEFFICIENT ESTIMATES AND FEKETE-SZEGÖ PROBLEM FOR THE PSEUDO-STARLIKE UNIVALENT FUNCTION CLASS	Prof. Dr. NİZAMİ MUSTAFA Doç. Dr. VEYSEL NEZİR Grad. Stud. NAHİDA GÖKÇEK
		7	FIXED POINT PROPERTY FOR NONEXPANSIVE MAPPINGS ON LARGE CLASSES IN AN -DUAL OF A DIFFERENCE SEQUENCE SPACE	Assoc. Prof. Dr. VEYSEL NEZIR Prof. Dr. NIZAMI MUSTAFA
		8	LARGE CLASSES IN A BANACH SPACES IN CLOSE RELATION TO AN -DUAL OF A DIFFERENCE SEQUENCE SPACE AND THEIR FIXED POINT PROPERTIES FOR NONEXPANSIVE MAPPINGS	Assoc. Prof. Dr. VEYSEL NEZIR Prof. Dr. NIZAMI MUSTAFA
		9	LARGE CLASSES IN -DUAL OF A DIFFERENCE SEQUENCE SPACE AND THEIR FIXED POINT PROPERTIES FOR NONEXPANSIVE MAPPINGS	Assoc. Prof. Dr. VEYSEL NEZIR Prof. Dr. NIZAMI MUSTAFA
		10	LARGE CLASSES IN A KÖTHE-TOEPLITZ DUAL OF A DIFFERENCE SEQUENCE SPACE AND THEIR FIXED POINT PROPERTY FOR NONEXPANSIVE MAPPINGS	PhD Student, AYSUN GÜVEN Assoc. Prof. Dr. VEYSEL NEZIR Prof. Dr. NIZAMI MUSTAFA
		11	FIXED POINT PROPERTY FOR NONEXPANSIVE MAPPINGS ON LARGE CLASSES IN A KÖTHE-TOEPLITZ DUAL OF A DIFFERENCE SEQUENCE SPACE	PhD Student, AYSUN GÜVEN Assoc. Prof. Dr. VEYSEL NEZIR Prof. Dr. NIZAMI MUSTAFA

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Doç. Dr. Sema yılmaz RAKICI**	1	FREE FETAL DNA AND RNA IN MATERNAL BLOOD: THEIR PLACE AMONG PRENATAL TESTS	Assis. Prof., Demet ÇAKIR Lecturer, Arslan SAY Assic. Prof., Vasviye EROĞLU
		2	FETAL MONITORING TYPES AND MIDWIFERY APPROACHES	Ass. Prof., Demet ÇAKIR Ass. Prof., Vasviye EROĞLU Lecturer, Arslan SAY
		3	Preparing a Unified Code for Nuclear Data Tables	Dr. Fahrettin KOYUNCU
		4	Touch Therapy and Baby Massage in Neonates:The Evidence	Prof. Dr.Özgür ALPARSLAN Dr. Öğr. Üyesi Gizem ÇITAK
		5	ANTI-VACCINATON PROVISIONS IN PERSONAL AND SCIENTIFIC CASES	Prof. Dr.Özgür ALPARSLAN Dr. Öğr. Üyesi Gizem ÇITAK
		6	GÖZLER KALBİN AYNASIDIR: ONKOLOJİ HASTALARINDA BEDEN DİLİ	Doç. Dr. Sema yılmaz RAKICI
		7	PROSTAT KANSERİNDE PSMA-PET FÜZYON İLE HİPOFRAKSİYONE İNTRAPROSTATİK BOOST RADYOTERAPİ UYGULANMASI	Doç. Dr. Sema yılmaz RAKICI

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assist. Prof. Dr. Necmi YARBAŞI**	1	EXPERİMENTAL INVESTIGATION OF MECHANICAL PERFORMANCE OF SİLİCA FUME-BASED GEOPOLYMER CONCRETE CONTAINING MİCRO SYNTHETİC FİBER EXPOSED TO HİGH TEMPERATURE	Dr. BARIŞ BAYRAK MSc Student, YASEMİN ÖZBEN Prof. Dr. ABDULKADİR CÜNEYT AYDIN
		2	DEVELOPMENT OF DRYING CRACKS IN CLAYEY SOILS ADDED WITH RESIDUAL LIGNITE DUST UNDER WETTING-DRYING CYCLES	Assist. Prof. Dr. Necmi YARBAŞI
		3	EFFECT OF DISTANCE METRICS ON DIABETES PREDICTION USING K-NEAREST NEIGHBOR ALGORITHM	Şahin YILDIRIM Mehmet Safa BİNGÖL

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 8 - 10, 2024 RİZE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Ali Rıza DENİZ**	1	DIODE PERFORMANCE OF MgO MATERIAL	Assoc. Prof. Dr. Ali Rıza DENİZ
		2	EFFECTS OF TEMPERATURE AND RADIATION ON ELECTRICAL PARAMETERS OF Au/MgO/p-Si/Al DIODE	Assoc. Prof. Dr. Ali Rıza DENİZ
		3	INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF STATCOM IN STEADY STATE OPERATION IN GRID-CONNECTED DFIG-BASED WIND TURBINES	Prof. Dr. M. Kenan DÖŞOĞLU Doç. Dr. Mustafa DURSUN Dr. Öğr. Üyesi Enes KAYMAZ
		4	2D MoSe 2 BASED SELF-POWERED SCHOTTKY PHOTODIODE DESIGN FOR VISIBLE AND NEAR INFRARED DETECTION	Doç. Dr. Musa ÇADIRCI Doç. Dr. Emin YILDIRIZ
		5	ÜÇ FAZLI ÇİFT AKTİF KÖPRÜLÜ DA-DA DÖNÜŞTÜRÜCÜNÜN METASEZGİSEL ALGORİTMA TABANLI PI DENETLEYİCİ İLE KONTROLÜ	TURGUT ABDİOĞLU Dr. Öğr. Üyesi YAHYA DANAYİYEN
		6	PARÇACIK SÜRÜ OPTİMİZASYONU YÖNTEMİ İLE DENKLEŞTİRİCİ KAT SAYILARININ BULUNMASI	Handan DERİN Arş. Gör. Emirhan YETER Dr. Öğr. Üyesi Yahya DANAYİYEN

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Dr., SELMAN KULAÇ	1	MODELING OF STRAIN AGING EFFECTS IN AISI 304 AUSTENITIC STAINLESS STEEL WITH ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS	Asst.Prof. Muhammet Anıl KAYA Asst.Prof. Cengiz Görkem DENGİZ Fırat DOĞAN
		2	A SIMULATIONAL COMPARISON OF EQUAL AND OPTIMUM POWER ALLOCATION CASES IN AN SDF COOPERATIVE TRANSMISSION SCENARIO FOR SMART VEHICLES	Assoc. Prof. Dr., SELMAN KULAÇ
		3	EV TİPİ TAMBURLU ÇAMAŞIR KURUTMA MAKİNELERİNDE MİKROPLASTİK FİLTRELEME SİSTEMİ	E&P Test Uzmanı, Onur TURHAN R&D Müdürü, Mustafa BANİ
		4	IMPROVEMENT OF ANTIBACTERIAL PROPERTIES IN Ti BASED ALLOYS: THE ROLE OF Ag ADDITION	Rumeysa DURAK Prof. Dr. Rıdvan YAMANOĞLU
		5	THE EFFECT OF STRESS SHIELDING IN Ti ALLOYS: A COMPARISON OF β -TYPE ALLOYS AND PRODUCTION METHODS	Rumeysa DURAK Prof. Dr. Rıdvan YAMANOĞLU

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Prof. Dr. NİLGÜN ÖZDİL Dr. Öğretim Üyesi Z. EVRİM KANAT**	1	ARK ERGİTME YÖNTEMİ İLE İMALATIN AL-17Sİ VE AL-12Sİ-0,2Tİ ALAŞIMLARININ İÇYAPI VE MEKANİK ÖZELLİKLERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. ALİ PAŞA HEKİMOĞLU Arş. Gör. MURAT HACIOSMANOĞLU
		2	EFFECT OF CREEP STRESS ON THE CREEP RATE OF INJECTION MOULDED POLYPROPYLENE BLOCK COPOLYMER MATERIAL	Dr. Öğr. Üyesi, Şenol ŞAHİN, Ferhat AKPINAR,
		3	ORTOPEDİK İMPLANT UYGULAMALARI İÇİN AZ31 Mg ALAŞIMININ Ti MİKRO ALAŞIMLANDIRMA İLE SİTOTOKSİSİTE ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Arş. Gör. Gamze YILDIRIM Sümeyye KOZAN Prof. Dr. Şennur CANDAN Prof. Dr. Meltem DEMİREL KARS Prof. Dr. Ercan CANDAN
		4	FANTAZİ İPLİK TÜRÜNÜN ÖRME KUMAŞ MUKAVEMETİNE ETKİSİ	Prof. Dr. NİLGÜN ÖZDİL Dr. Öğretim Üyesi Z. EVRİM KANAT
		5	SEPARATION EFFICIENCY OF C 18 STATIONARY PHASE FOR THE CO–ELUTED PEAKS OF TOCOPHEROLS: OPTIMIZATION AND MODELLING WITH CHEMOMETRICS	Fatma Nur Arslan

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 8 - 10, 2024 RİZE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Dr. Öğr. Üyesi Alper Tunga ŞEN**	1	EVALUATION OF THE DIGITAL TRANSFORMATION PROCESS: A STUDY ON PUBLIC SECTOR AND PRIVATE SECTOR EMPLOYEES	Dr. Öğr. Üyesi Alper Tunga ŞEN
		2	IRON MAN WANG JINXI IN CHINESE PROPAGANDA	Doç. Dr. Abdülhakim Bahadır DARI Dr. Öğr. Üyesi Caner ÇAKI
		3	USA AND ENGLAND IN SOVIET PROPAGANDA IN SECOND WORLD WAR	Doç. Dr. Abdülhakim Bahadır DARI Dr. Öğr. Üyesi Caner ÇAKI
		4	A STUDY ON BENEDETTO CROCE'S UNDERSTANDING OF ART: THE EXAMPLE OF THE MOVIE "ANAYURT OTELİ"	Arş. Gör. Dr. SENA IŞIKGİL
		5	14 MAYIS TÜRKİYE SEÇİMLERİNİN KÖRFEZ ARAP MEDYASINDAKİ GÖRÜNÜMÜ	HASAN ALRAHMOUN Doç. Dr. MEHMET SENA KÖSEDAĞ

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Doç. Dr.,SAYIM AKTAY**	1	IMPLEMENTING TRANSFORMATIONAL LEARNING THROUGH CLASSROOM ACTION RESEARCH TO ENHANCE STUDENT ACHIEVEMENT	Sriyanto Muchlas Ishafit Dwi SULISWORO
		2	GÖRME YETERSİZLİĞİNDEN ETKİLENEN ÖĞRENCİLERİN ÜNİVERSİTE YAŞAMINA UYUMLARI	Dr. Asil DERİN KILIÇ
		3	AN OVERVIEW OF RESEARCH ON READING SKILLS: A REVIEW BASED ON BIOMETRIC AND CONTENT ANALYSIS	Doktora Öğrencisi, Elif AKAN Prof. Dr., A. Halim ULAŞ
		4	SAYI HİSSİ VE PROBLEM ÇÖZME BECERİSİNE YÖNELİK TEMATİK İÇERİK ANALİZİ	Zeliha KILIÇ Prof. Dr. Gönül GÜNEŞ
		5	SINIF ÖĞRETMENLERİNİN SAYI HİSSİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	Zeliha KILIÇ
		6	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ZORBALIK VE SİBER ZORBALIK DAVRANIŞLARINA YÖNELİK TEPKİLERİNİN BELİRLENMESİ	Dr. Derya ALTINIŞIK
		7	WHAT IS THE ACTION MODEL? WHAT IS IT NOT?	Doç. Dr. Melike SOMUNCU
		8	OKULLARDA GÜVENLİK VE ÇEVRE DÜZENLENMESİNİN ÖNEMİ	Beril Dindar Doç. Dr. Rukiye ARSLAN
		9	TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ 2024 HAYAT BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI VE ASKI SÜRECİ ETKİSİ	Doç. Dr.,SAYIM AKTAY
		10	TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ 2024 İLKOKUL SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI VE ASKI SÜRECİ ETKİSİ	Doç. Dr.,SAYIM AKTAY

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Priya Mehta**	1	THE PROJECT EVALUATION TO DEVELOP THE COMPETENCIES, CAPABILITIES, AND SKILLS IN REPAIRING COMPUTERS OF PEOPLE IN JOMPLUAK LOCAL MUNICIPALITY, BANG KHONTHI DISTRICT, SAMUT SONGKRAM PROVINCE	Wilailuk Meepracha
		2	EXPLORING ERRORS IN PREPOSITION USAGE AMONG FIRST-YEAR ENGLISH STUDENTS AT ALGERIA UNIVERSITY	Dr. Layla Benali
		3	INNOVATIVE EDUCATION SYSTEM FOR ENTREPRENEURSHIP: FUTURE PERSPECTIVES	Ahmed Mansour, Fatima Zohra
		4	FRAMEWORK FOR DEVELOPING, MONITORING, AND EVALUATING CAPSTONE DESIGN PROJECTS IN BACHELOR'S IN MECHANICAL ENGINEERING	Rafiq Ahmed Khan
		5	ANALYSIS OF NATIONAL UNIVERSITY ADMISSION EXAM IN INDIA: ORIGIN, POLICIES, AND STRATEGIES	Dr. Priya Mehta
		6	DIGITAL LANGUAGE LEARNING PLATFORM FOR ARABIC AS A SECOND LANGUAGE	Ziad Khoury
		7	IMPACT OF COGNITIVE ABILITIES AND LEARNING STYLES ON ENGINEERING STUDENTS' ACADEMIC SUCCESS	Dr. Neha Verma
		8		

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Sarah Thompson**	1	DETERMINATION OF SKILLS GAP BETWEEN SCHOOL-BASED LEARNING AND LABORATORY-BASED LEARNING IN OMAR AL-MUKHTAR UNIVERSITY	Aisha Othman, Crinela Pislaru, Ahmed Impes
		2	AN INNOVATIVE MODEL FOR ENHANCING CREATIVE STRUCTURAL THINKING AND ITS APPLICATIONS ACROSS VARIOUS SYSTEMS	Dr. Elena Petrovna
		3	COMPARATIVE ANALYSIS OF TEACHING METHODS AND THEIR IMPACT ON STUDENT SELF-CONFIDENCE: A STUDY BETWEEN MALAYSIA AND THAILAND	Dr. Amirul Rahman, Prof. Siti Hajar
		4	ASSESSING THE IMPACT OF ICT TRAINING WORKSHOPS ON TUTORS AT OPEN DISTANCE LEARNING UNIVERSITIES IN PAKISTAN	Dr. Amina Khan, Prof. Bilal Zafar
		5	DEVELOPMENT OF A COMPREHENSIVE MEASUREMENT TOOL FOR MULTIPLE INTELLIGENCES IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS	Assoc. Prof. Sarah Thompson
		6	DESIGNING A FORMATIVE ASSESSMENT TOOL TO IMPROVE FEEDBACK IN CLASSROOM SETTINGS	Michael Johnson, Dr. Rachel Green
		7	EFFECTS OF ACTIVE LEARNING TECHNIQUES ON ACADEMIC PERFORMANCE AMONG UNDERGRADUATE STUDENTS IN TRINIDAD AND TOBAGO	Dr. Lisa Marie Jones
		8	TECHNOLOGY, RESOURCES, AND ENVIRONMENT: THE INFLUENCE ON TASK COMPLETION IN ESL CLASSROOMS	Dr. Akira Yamamoto
		9	INTEGRATING ETHICAL EDUCATION INTO THE NATIONAL CURRICULUM: A CASE STUDY FROM HUNGARY	Dr. János Szabó, Maria Kovács

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Sarah J. Al-Sayed**	1	COMPUTER GRAPHICS AND UNDERSTANDING SEMIOTICS IN DESIGN	Manoj Majhi, Debkumar Chakrabaty
		2	ANALYZING STUDENT SATISFACTION AMONG WORK-BASED LEARNERS	Julia L. Harris, Ahmed T. Fawzi
		3	ASSESSING THE USABILITY OF AN EDUCATIONAL PORTAL FOR IT FACULTY AT THE UNIVERSITY OF LIBYA	Khaled R. Badr, Laila S. Hamed
		4	DEVELOPING PROBLEM-SOLVING SKILLS IN ENGINEERING STUDENTS THROUGH ENGLISH LANGUAGE INSTRUCTION	Dr. Sarah J. Al-Sayed
		5	**TEXTURES FOR THE VISUALLY IMPAIRED: A STUDY OF HIMMAPAN CREATURES**	Dr. Alex Thompson, Emily Carter
		6	ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN THE CONTEXT OF LMD REFORMS: A STUDY FROM ALGERIA	Dr. Leila M. Bouali
		7	DEVELOPING INFORMATIONAL CULTURE AMONG STUDENTS: STRATEGIES AND METHODS	Aigerim K. Nurpeissova
		8	VIRTUAL COLLABORATIVE LEARNING: ENHANCING STUDENT PERFORMANCE IN BAHRAIN	Dr. Omar S. Al-Nasr

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Emily Roberts,**	1	TOWARD A MODEL FOR KNOWLEDGE DEVELOPMENT IN VIRTUAL ENVIRONMENTS: STRATEGIES FOR STUDENT OWNERSHIP	N.B. Adams
		2	THE FUTURE OF OPEN EDUCATION AND DISTANCE LEARNING IN ZAMBIA	*Jane Mwansa*
		3	NAVIGATING BETWEEN POLICY FRAMEWORKS AND TECHNOLOGICAL INNOVATIONS: EVALUATING THE SUSTAINABILITY OF DISTANCE EDUCATION	*Ravi Desai*
		4	FACULTY PERCEPTIONS ON THE IMPORTANCE OF COMPONENTS IN A VIRTUAL LEARNING ENVIRONMENT	Dr. Emily Roberts, Michael Chen
		5	APPLYING THE STUDENT-CENTRIC APPROACH IN TECHNOLOGY EDUCATION: STUDENT INSIGHTS	Amina Shah
		6	LEVERAGING BLOGGING TO FOSTER CRITICAL THINKING: A PILOT STUDY	Lena Kim, Daniel Zhang
		7	THE EXPERIENCES OF NIGERIAN SECONDARY SCHOOL GIRLS IN A DIGITAL MAKERSPACE	Dr. Chika Afolabi, Sadiq Adediran
		8	INVESTIGATING SELF-DIRECTED LEARNING IN YOUNG LEARNERS	Sara A. Kahn, Hassan Faridi

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Ana Petrovic,**	1	THE ECONOMIC AND POLITICAL DIMENSIONS OF POLICE CORRUPTION IN NIGERIA	Amina Bello, Dr. Lukas Müller
		2	THE INFLUENCE OF DİSİNFORMATİON ON PUBLİC POLİCY DYNAMİCS: A COMPREHENSİVE DOCUMENTARY STUDY	Isabella Torres Rodrigues, Lucas Schmidt,
		3	THE NECESSITY OF A COMPREHENSIVE INDUSTRIAL EFFLUENT REGULATION: ADDRESSING RISKS TO EUROPEAN WATER BODIES	Sophie Ellee Thomas Richter
		4	ANALYZING ECONOMIC RELATIONS BETWEEN SOUTH KOREA AND JAPAN THROUGH WTO DISPUTES	Henrik L. Sorensen, Maria K. Johansson
		5	COMPARATIVE APPROACHES TO COUNTERING RADICALIZATION: INSIGHTS FROM EUROPE AND SOUTH EAST ASIA	Ryo Tanaka,
		6	LEGAL IMPLICATIONS OF CLIMATE CHANGE REGULATION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF EARTHLIFE AFRICA JOHANNESBURG V MINISTER OF ENERGY AND OTHERS	Dr. Elena Müller Dr. Rajesh Patel
		7	THE INFLUENCE OF SOCİAL MEDİA ON EUROPEAN GOVERNANCE: A COMPARATİVE ANALYSİS	Maria Thompson Luca Bianchi
		8	ETHİCAL CHALLENGES İN LOCAL PUBLİC ADMİNİSTRATİON: A CASE STUDY FROM SOUTHERN EUROPE	Dr. Ana Petrovic,

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Ana Šimunović,**	1	ENHANCING DETECTION OF SUBJECTIVE BIAS USING BIDIRECTIONAL TRANSFORMER REPRESENTATIONS AND LSTM NETWORKS	Sofia Mendes, Luka Pavlović, Elisabeth Keller
		2	ANALYZING DUBBING TECHNIQUES IN THE PORTUGUESE DUBBED VERSION OF MULAN (1998)	Ana Vicente Helena Sousa Ricardo Martins
		3	IMAGE PRIORITIZATION TECHNIQUES FOR ENHANCING OBJECT LABELING IN TRAINING DETECTION MODELS	Dr. Elisabeta Novak, Dr. László Horváth, Dr. Márton Szabó
		4	JUXTAPOSITION OF TIME AND IDENTITY: A STYLISTIC ANALYSIS OF THE SHORT STORY “TOO MUCH JOY” BY EVELYN BERG	Dr. Ana Šimunović,
		5	THE INFLUENCE OF INDUCED POSITIVE EMOTIONS ON CREATIVITY: EXPLORING PERSONAL DEVELOPMENT AND SOCIAL ADAPTATION THROUGH EMOTIONAL NARRATIVES	Sofia Hartmann, Anna Petrova
		6	END-TO-END METAPHOR DETECTION IN GREEK USING ADVANCED NEURAL NETWORK ARCHITECTURES	Andreas Krüger, and Thomas Fischer
		7	ANALYZING MICROBLOGS: EXPLORING THE PSYCHOLOGY OF POLITICAL LEANINGS	Meaghan Bowman
		8		

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Kasım / Nov 9, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc.Prof. Dr. Helena Borge**	1	ENHANCING ARABIC LANGUAGE PROCESSING WITH AN ADVANCED LIGHT STEMMER	Amina Karim Rustam Kamilov, Gulnara Davletshina
		2	ENHANCING KAZAKH LANGUAGE PROFICIENCY: A CASE STUDY FROM AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY	Aisulu Amanzholova, Marat Tulegenov
		3	THE INFLUENCE OF HYBRID SLANG IN DYSTOPIAN NARRATIVES: AN ANALYSIS OF A CLOCKWORK ORANGE	Alina Nurkhan, Talgat Bekbolat
		4	THE IMPACT OF PLANNING AND MEMORY ON NAVIGATIONAL SKILLS	Anisa Khamidova, Timur Akhmedov, Jamilbek Tursunov, Mukhammadali Nazarov
		5	EXPLORING COMPUTATIONAL CONSCIOUSNESS: THE DYNAMIC ABSTRACTION FRAMEWORK	Aisha Nurmatova, Faridbek Tursunov
		6	EXPLORING MORPHOLOGICAL INNOVATIONS IN TEXT MESSAGING AMONG URBAN BILINGUALS IN GREECE	Maria Papadopoulos Niroshan Silva
		7	INNOVATION IN BILINGUAL ADVERTISING: A STUDY OF SINHALA AND ENGLISH IN SRI LANKA	Assoc.Prof. Dr. Helena Borge
		8	ENHANCING ARABIC SYNTAX CORRECTION WITH MACHINE LEARNING: A EUROPEAN PERSPECTIVE	Lila K. Ritter, Thomas W. Müller, Emilie D. Weber, Hassan A. Bouazizi, Leila M. Johnson

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof.Dr.Arslan Topakkaya**	1	WHY ARE WE DOING PHILOSOPHY?	Doç. Dr., Serdar SAYGILI
		2	WHY CAN'T WE THINK CRITICALLY?	Doç. Dr., Serdar SAYGILI
		3	METAFİZİK-ONTOLOJİ FARKI	Prof.Dr.Arslan Topakkaya
		4	AUGUSTİNUS'TA METAFİZİK	Prof.Dr. Arslan Topakkaya
		5	MENTAL CONFLICT AND THE PROBLEM OF UNITY IN DESCARTES' PHILOSOPHY	Dr. Eda HAYRİOĞULLARI

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Doç. Dr. Yasemin BAKİ**	1	ÇOCUK YAZININDA KARAKTER TÜRLERİ VE KARAKTER GELİŞTİRME YOLLARI: ZAMAN ZAMAN İÇİNDE ANADOLU MASALLARI ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Yasemin BAKİ Öğretmen, Nesibe Yıldırım
		2	MEVLANA İDRİS ZENGİN'İN ''KORKU DÜKKANI'' ADLI ESERİNİN DUYARLIK EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	Öğretmen, Nesibe Yıldırım Doç. Dr. Yasemin BAKİ
		3	BİLİM VE SANAT MERKEZİNDE (BİLSEM) GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARA VERİLEN DESTEK EĞİTİM HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ	Doç. Dr. Nazan KAYTEZ Öğr. Gör. Dr. Ayşe ÇİFTCİ Dr. Öğr. Üyesi Güzin Yasemin TUNÇAY
		4	COMPARISON OF THE EVALUATION DIMENSIONS OF PRESCHOOL EDUCATION PROGRAMS	Dr. EMİNE ELA ŞİMŞEK
		5	ÖĞRETMEN ADAYLARININ MEDYA OKURYAZARLIĞI DÜZEYLERİ İLE SOSYAL BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Kudret YILDIRIM
		6	VİSUAL MATHEMATİCS LİTERACY SELF-EFFİCACY PERCEPTİON LEVELS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS STUDYİNG İN URBAN RURAL AREAS	Yüksek Lisans Öğrencisi, AHMET MUAMMER ÖZKAN Prof. Dr. KÜRŞAT YENİLMEZ
		7	OKUL MÜDÜRLERİNİN İLETİŞİM BECERİLERİ	Uzm. Öğretmen Mehtap PÜSKÜRT Prof. Dr. Semiha ŞAHİN
		8	OKUL MÜDÜRLERİNİN KRİZ YÖNETİMİ İLE İLETİŞİM BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	Uzm. Öğretmen Mehtap PÜSKÜRT Prof. Dr. Semiha ŞAHİN

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 8 - 10, 2024 RİZE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Doç. Dr., BEYZA ERKOÇ**	1	ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI KONUSUNDA YAPILMIŞ TEZLERİN FARKLI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ	Doç. Dr., BEYZA ERKOÇ
		2	GÖÇLER, REFAKATSİZ ÇOCUKLAR ve SOSYAL HİZMET	Doç. Dr., BEYZA ERKOÇ
		3	SOSYAL MEDYA KULLANIMININ ADOLESANLARDA YARATTIĞI ETKİLER	Doç. Dr., BEYZA ERKOÇ
		4	COMPARISON OF COUNTRY PRACTICES WITHIN THE SCOPE OF DISASTER LOGISTICS MANAGEMENT: JAPAN, USA, TÜRKİYE	ÖZLEM BÖLÜKBAŞ
		5	A MODEL PROPOSAL FOR INCREASING THE EFFECTIVENESS OF PUBLIC SERVANTS' UNIONS IN NATIONAL SOCIAL DIALOGUE PROCESSES	Assist. Prof.Dr. Neşe YILDIZ
		6	RİSK ANALİZİ VE TEHLİKE AVCILIĞI YÖNTEMİ:ÇANAKKALE' DE BİR UYGULAMA	YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ RAHİME AKAT DR.ÖĞRETİM ÜYESİ,FEHMİ VOLKAN AKYÖN,

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr. Serkan DİLEK**	1	ANALYSIS OF TURKEY'S FOREIGN TRADE WITH COUNTRIES ON THE CENTRAL CORRIDOR WITHIN THE SCOPE OF THE MODERN SILK ROAD PROJECT	Doç. Dr. Ali KONAK Prof. Dr. Serkan DİLEK
		2	MEASURING SOURCE COUNTRY DIVERSIFICATION OF IMPORTS OF SELECTED ASIAN COUNTRIES WİTH HERFİNDAHL-HİRSCHMAN ENDEKSİ	Prof. Dr. Serkan DİLEK Doç. Dr. Ali KONAK
		3	TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ KARŞISINDAKİ ULUSLARARASI TİCARET VE TAŞIMACILIK PERFORMANSININ ÖLÇÜLMESİ: İSTATİSTİKSEL BİR ANALİZ	Dr. Öğr. Üyesi, SEYYİD ALİ ERTAŞ
		4	AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE YAŞAM KALİTESİ GÖSTERGELERİNİN PERFORMANS ANALİZİ: İSTATİSTİKSEL BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Öğr. Üyesi, SEYYİD ALİ ERTAŞ
		5	EĞİTİM DURUMLARINA GÖRE FERTLERİN ESAS İŞ GELİRLERİNİN ENFLASYON KARŞISINDAKİ DURUMU	Prof. Dr. SAVAŞ ERDOĞAN Öğr. Gör. Dr. ABDULBAKİ PINAR
		6	D8 ÜLKELERİNİN MAKROEKONOMİK PERFORMANSLARININ CRITIC VE TOPSIS YÖNTEMLERİ İLE ÖLÇÜMÜ	Öğr. Gör. Dr. ABDULBAKİ PINAR Prof. Dr. SAVAŞ ERDOĞAN
		7	ÇAY İŞLETMELERİNİN 2023 YILI PERFORMANSININ VERİ ZARFLAMA ANALİZİ METODUYLA DEĞERLENDİRİLMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, GAMZE ÇAKMAK Prof. Dr. MEHMET KARAHAN
		8	HOLLANDA SENDROMU: AZERBAYCAN ÜZERİNE LİTERATÜR TARAMASI	Tarlan Azizov

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	MİNE HAM	1	SERBEST DÜZGÜN TAM VEKTÖR ÖRGÜLERİ	Cemile Yüsra Nur GENERAL Prof. Dr. Ömer GÖK
		2	SIRALI YARI-FREDHOLM OPERATÖRLERİ	Zelal AVCI Prof. Dr. Ömer GÖK
		3	A STUDY OF THE GENERALIZED ABSOLUTE VALUE DISTANCE FUNCTION AND ITS GEOMETRIC PROPERTIES	DOĞUKAN AYLIKCI Prof. Dr. SÜHEYLA EKMEKÇİ
		4	Riesz Spaces Of Disjointness Preserving Operators	Ayşe Zeynep ÇETİN Prof. Dr. Ömer GÖK
		5	ON THE 3-NETS IN THE PROJECİVE PLANE OF ORDER 25	EMİN MENGİ Prof. Dr. ZİYA AKÇA
		6	ON THE ROLE OF CARTESIAN GROUP IN THE STRUCTURE AND EXISTENCE OF SUBPLANES OF PROJECTIVE PLANE OF ORDER 25	EMİN MENGİ Prof. Dr. ZİYA AKÇA
		7	A NOTE ON THE CHINESE CHECKERS HYPERSPHERES	MİNE HAM Prof. Dr. ZİYA AKÇA

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 8 - 10, 2024 RİZE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Öğr. Üyesi HİLAL TUĞÇE LAPÇIN**	1	THE RELATIONSHIP BETWEEN TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP AND INNOVATION IN NURSES: A REVIEW STUDY	Yüksek Lisans Öğrencisi Mustafa DOĞAN Doç.Dr. Esma Ülkü KAYA
		2	PERSPECTIVES OF DISADVANTAGED GROUPS ON ENTREPRENEURSHIP: A PRACTICE FOR VOCATIONAL AND TECHNICAL HIGH SCHOOL STUDENTS	Dr. Öğr. Üyesi HİLAL TUĞÇE LAPÇIN
		3	WHY BE A CREATIVE ORGANIZATINON?	Dr., OYA ÖNALAN
		4	The Effect of Person-Job Fit on Organizational Citizenship Behavior	Asst. Prof. Dr. NERİMAN ÇELİK

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Yakup ASLAN**	1	İŞLETMENİN SÜREKLİLİĞİ KAVRAMININ BAĞIMSIZ DENETİM STANDARDI 570 KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Mehtap BULUT DENİZ
		2	MÜŞAKERE FİNANSMANIN FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE STANDARDI 4 (FFMS 4) KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Mehtap BULUT DENİZ
		3	WHAT IS CLIMATE CHANGE ACCOUNTING?	Assoc. Prof. Dr. Yakup ASLAN
		4	DISPLAYING LEASING TRANSACTIONS IN FINANCIAL STATEMENTS WITHIN THE SCOPE OF TFRS 16	Assoc. Prof. Dr. Yakup ASLAN
		5	ESTIMATION OF DARDANELLES STRAIT SHIP CROSSINGS BY WEKA	Research Assistant, Şeyma ÖZEKİNCİ Assistant Professor, Hikmet ERBIYIK
		6	TÜRKİYE'DE ENFLASYON MUHASEBESİ SÜRECİ	Merve ŞENOCAK Doç. Dr. Bilal AKKAYNAK
		7	MUHASEBEDE E-DÖNÜŞÜM SÜRECİ	Merve ŞENOCAK Doç. Dr. Bilal AKKAYNAK

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Arş. Gör. Elif ARSLAN DİNÇ**	1	SOSYAL MEDYA KULLANIM EĞİLİMLERİNİN REKLAM AJANSLARINA ETKİSİ: WE ARE SOCIAL DIGITAL 2023 VERİLERİ IŞIĞINDA BİR DEĞERLENDİRME	Yüksek Lisans Öğrencisi, BENGİSU TAŞDELEN
		2	YOUTUBE İÇERİKLERİNDEKİ MARKA YERLEŞTİRME STRATEJİLERİNİN İNCELENMESİ	Dr. Arş. Gör. Elif ARSLAN DİNÇ
		3	THE EFFECT OF PERSON-ORGANIZATION FIT ON QUIET QUITTING: AN EMPIRICAL STUDY	Doç. Dr. Gökhan KERSE Öğr. Gör. Dr. Vural DENİZ
		4	THE EFFECT OF SELF-ESTEEM ON BURNOUT: A RESEARCH ON TOURISM ACADEMICIANS	Yüksek Lisans Öğrencisi Sümeyra KESİCİ Doç. Dr. Erkan TAŞKIRAN
		5	ULUSLARARASI PAZARLAMA STRATEJİLERİ, ULUSLARARASI PAZARLAMADA KARŞILAŞILAN SORUNLAR, KAYSERİ ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİNDEKİ İHRACATÇILARA DAİR BİR UYGULAMA	Dr. Öğr. Üyesi, SELMA BÜYÜKKANTARCI TOLGAY Öğrenci, SUDENUR BÜYÜKÖZTÜRK

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Yumi Kim,**	1	EVALUATION OF ENERGY OUTPUT AND IRRADIANCE ANALYSIS TECHNIQUES İN PHOTOVOLTAIC SYSTEMS	Minh Chau Tran, Nguyen Hoang Anh, Ha Thi Mai
		2	INTEGRATION OF SOLAR POWER GENERATORS AND ENERGY STORAGE SYSTEMS İN POWER DISTRIBUTION NETWORKS	L. Tran, H. Nguyen, V. Pham, N. Hoang
		3	THE PROMISE OF HYBRID MICROGRIDS FOR ALLEVIATING POWER SHORTAGES İN LEBANON	T. Nguyen, H. Tran
		4	ANALYSIS OF VIBRATION SIGNALS İN SMALL VERTICAL AXIS WIND TURBINES	Mei Lin Zhang, Zhao Wei Chen, Haruto Nakamura
		5	INVESTIGATION OF LEAK EFFECTS ON THE DURABILITY OF SOLID OXIDE ELECTROLYSIS CELLS UNDER CO-ELECTROLYSIS CONDITIONS	Dr. Yumi Kim, Dr. Wei Zhang, Dr. Haruto Nakamura, Dr. Elena Costa
		6	A NOVEL THERMOCHEMICAL ENERGY STORAGE SOLUTION FOR TRANSPORTATION: DESIGN AND EVALUATION	Lin Cheng, Yulia Petrov
		7	ADVANCED CONSUMER LOAD PROFILING USING AN ENTROPY-ENHANCED K-MEANS APPROACH	Aisha Z. Jafari, Mei Ling Zhao
		8		

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Anne-Margré	1	REVIEWING THREE YEARS OF MEDICAL RECORDS: POISONING ADMISSIONS AT A CHILDREN'S HOSPITAL IN BENGHAZI, LIBYA	S Bengleil Mudafara
		2	A RESEARCH ON THE IMPACT OF PROLACTIN AND ITS ABERRATIONS ON SEMEN PARAMETERS IN MALE WHITE RATS	Assis. Prof. Hasan Rizvi
		3	DEXAMETHASONE: EFFECTS ON TESTICULAR FUNCTION	H. Guettaf, Bekkouche Hadj
		4	EXPLORING VMAT ALGORITHMS AND DOSIMETRY: AN INVESTIGATIVE APPROACH	Amone. Taqaddas
		5	ADDRESSING AUTISM SPECTRUM DISORDER: A KEY CHALLENGE IN THE KINGDOM OF SAUDI ARABIA	Rana Zeina, Laila Ayadhi, Bashir Shahid
		6	SEROLOGICAL IGG TESTING FOR DIAGNOSIS OF DIET-INDUCED CONDITIONS AND EFFICACY MONITORING IN CANINES	Prof. Dr. Anne-Margré Dr. Lec. C. Vink
		7	GENETIC VARIABILITY AND HAPLOTYPE ANALYSIS OF THE ORGANIC CATION TRANSPORTER 1 GENE IN THE ZULU POPULATION OF SOUTH AFRICA	N. Hoosain, Modela Du Plessis, Minao. Benjeddou
		8	EFFECTS OF LOWER BODY POSITIVE PRESSURE TRAINING ON BODY COMPOSITION IN OBESE CHILDREN	Basant Refay, Nabeel T. Faiad

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assoc. Prof. Dr. Sofia Torres,**	1	DEVELOPMENT AND VALIDATION OF AN AERODYNAMIC MODEL FOR THE HORIZONTAL STABILIZER OF THE CESSNA CITATION X USING OPENVSP AND DIGITAL DATCOM TECHNIQUES	Dr. Emilia Tanaka, Dr. Hiroshi Nakano, Dr. Samuel Okafor
		2	ENHANCING ADS-B SECURITY THROUGH HYBRID PAM-PSK MODULATION TECHNIQUES	S. Chen, R. Takahashi, L. Zhang, H. Nguyen, M. Kim, J. Zhang
		3	AN ANALYTICAL EXAMINATION OF AIR COOLING SYSTEMS UTILIZING THERMAL EJECTORS WITH VARIABLE GENERATOR PRESSURES	Assoc. Prof. Dr. Sofia Torres, Akio Nakamura
		4	IMPACT OF PRIMARY STREAM PRESSURE VARIATIONS ON EJECTOR REFRIGERATION SYSTEM EFFICIENCY: A NUMERICAL APPROACH	Maria Silva, Hiroshi Tanaka, Carlos Martinez, Dr. Anil Kumar
		5	TIME-DOMAIN ANALYSIS OF SURFACE-MOUNTED WAVE ENERGY CONVERTER DYNAMICS	Akira Tanaka, Hanae Yamamoto, Li Wei
		6	NUMERICAL ANALYSIS OF A SURFACE-GLIDING WAVE ENERGY CONVERTER'S PERFORMANCE AND DYNAMICS	Li Wei, Zhang Qiang, Wu Ming,
		7	ENHANCED SINGLE SWITCH HIGH STEP-UP DC/DC CONVERTER WITH ZERO CURRENT SWITCHING	Li Wei, Chen Ming, Aria Elmi, and Jorge Silva

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Elena Rossi,**	1	DEVELOPMENT AND EVALUATİON OF AN ELECTRO-THERMAL SYMMETRİCAL MİCROGRİPPER FOR PRECİSİON MANİPULATİON	Dr. Emil Weber, Prof. Dr. Carla Rodriguez
		2	OPTİMAL PID CONTROL DESİGN FOR A 3-DOF HELİCOPTER USİNG LQR METHOD	Dr. Elena Rossi,
		3	ADAPTİVE FUZZY PID CONTROL FOR SHUNT ACTİVE POWER FİLTERS USİNG THE D-Q-O REFERENCE FRAME TECHNİQUE	Isabelle Dupont, Michael Sommer
		4	EYE-CONTROLLED WHEELCHAİR SYSTEM USİNG MİCROCONTROLLER TECHNOLOGY	Maria Gonzalez, Luca Bianchi, Sophie Dubois, Andreas Müller, Elena Schmidt
		5	AFFORDABLE SURFACE ELECTROMYOGRAPHİC SİGNAL AMPLİFİER USİNG ARDUİNO MİCROCONTROLLER	Anya Petrov, Viktor Ivanov, Elena Smirnova
		6	ADVANCED CONTROL OF SİNGLE-PHASE PWM INVERTERS WİTH M68HC11E MİCROCONTROLLER INTEGRATİON	Maria L. Santos,
		7	OPTİMAL PID CONTROLLER DESİGN FOR LOAD FREQUENCY CONTROL USİNG GENETİC ALGORİTHMS	A. Ribeiro, L. Silva
		1	DEVELOPMENT AND EVALUATİON OF AN ELECTRO-THERMAL SYMMETRİCAL MİCROGRİPPER FOR PRECİSİON MANİPULATİON	Dr. Emil Weber, Prof. Dr. Carla Rodriguez

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Lena Huber**	1	ADVANCED TECHNIQUES IN MECHANICAL AND MECHATRONICS ENGINEERING: INNOVATIONS AND APPLICATIONS	Dr. Laura Klein Prof. Dr. Marco Rossi,
		2	ADVANCED SIMULATION AND DYNAMIC ANALYSIS OF INTELLIGENT SKID-STEERING VEHICLES USING TRUCKSIM AND SIMULINK	Arnaud Dubois, Isabella Rossi, Liam O'Connor, Markus Schneider
		3	INVESTIGATING THE ONSET OF IRONING IN MONO-DIAMETER WELL CASING EXPANSION	J. Müller, A. Smith, L. García, M. Bellamy
		4	ADVANCING INDOOR DRONE TECHNOLOGY FOR CREATIVE SECTOR APPLICATIONS	Dr. Lena Huber, Dr. Adam Turner
		5	EMOTION-AWARE ROBOTICS: ASSESSING AUTOMATIC EMOTION RECOGNITION TECHNIQUES ON A HUMANOID ROBOT FOR ENHANCED EMOTIONAL INTELLIGENCE	Elena Schmidt, Marco Russo
		6	ENHANCING EMOTIONAL INTELLIGENCE IN HUMANOID ROBOTS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF AUTOMATIC EMOTION RECOGNITION TECHNIQUES	Matthias Weber, Clara Fischer, Lena Braun
		7	Automated Landmark Selection via Feature Clustering for Visual Navigation in Unmanned Aerial Vehicles	Ahmed Al-Mansoori, Elena Rodriguez
		8	EVALUATING LEAN MANUFACTURING IMPACTS: CREATION OF A STRUCTURAL MEASUREMENT MODEL	Maria Schmidt, Thomas Isabelle

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Anjali Reddy,**	1	MODELING RADIAL HEAT AND MASS TRANSFER IN A FIXED BED CATALYTIC REACTOR THROUGH SIMULATION STUDY	K. Vakhshouri, M.M. Y. Motamed Hashemi
		2	BEHAVIOR OF CO2 AND CH4 HYDRATES IN POROUS MEDIA	Alexandra Petrov, Elena Ivanova, Dmitry Smirnov
		3	NOVEL MULTI-SOLID THERMODYNAMIC MODEL FOR WAX FORMATION PREDICTION	Mohammad Tabrizi, Leila Hosseini, Amir Zare
		4	APPLICATION OF NEURAL NETWORKS IN ESTIMATING KINETIC PARAMETERS	Dr. Maria Novak, Igor Petrenko
		5	PHASE EQUILIBRIUM STUDY IN AQUEOUS TWO-PHASE SYSTEMS USING POLY (ETHYLENE GLYCOL) AND POTASSIUM CITRATE AT VARIED pH LEVELS	Zeynab Rahmani, Reza Tavakkoli
		6	UTILIZATION OF MIXED AMINE SOLUTIONS FOR GAS SWEETENING PROCESSES	Dr. Fatima Al-Shahrani, Assoc. Prof. Khaled Mansour, Sara El-Gharbi
		7	INFLUENCE OF ANIONIC AND NON-IONIC SURFACTANTS ON OXYGEN UPTAKE RATES AND NITRIFICATION IN ACTIVATED SLUDGE	Nabila A. Abdalla, Ling Zhang, Bo Zhang
		8	PHYSICO-CHEMICAL TREATMENT OF TAR-LADEN WASTEWATER FROM BIOMASS GASIFICATION FACILITIES	Dr. Anjali Reddy, Dr. Sunil Kumar
		9	CONTINUOUS FERMENTATION OF CHEESE WHEY USING CANDIDA PSEUDOTROPICALIS	Elena Dmitrievna, Prof. Dr. Sami Al-Mansoori

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Asst. Prof. Dr. Jonathan Lee Kim**	1	AN INTELLIGENT SYSTEM FOR REHABILITATING KNEE AND ANKLE	Dr. Dimitar Karastoyanov, Lec. Vladimir Monov
		2	REAL-TIME MONITORING OF PATHOGEN CONCENTRATION USING GRAPHENE-BASED BIOSENSOR	James K. Monroe, Helena C. Davies, Victor L. Ramirez
		3	DESIGNING AN ULTRA-WIDEBAND ANTENNA FOR CANCER DETECTION IN MICROWAVE IMAGING	Dr. Samuel D. Greene, Dr. Lin Wei-Hong
		4	DEVELOPMENT OF A SHAPE MEMORY ALLOY CLAMPING SYSTEM FOR MINIMALLY INVASIVE SURGERY	Amir Farshad, Jonathan P. Harris, Sima Mohammadi
		5	INVESTIGATING DIURNAL VARIATIONS IN HUMAN HEIGHT: A BIOMECHANICAL STUDY	Asst. Prof. Dr. Jonathan Lee Kim
		6	MICROORGANISM-BASED SENSOR FOR DETECTING ANTIOXIDANT ACTIVITY	Dr. Maria Fernandez, Isaac O. Delgado, Ethan L. Roberts, Sophia N. Clarke
		7	ANALYZING THE FRICTIONAL PROPERTIES OF MUCIN COATINGS ON MEDICAL DEVICES	Dr. Aisha M. Khan
		8	**IMPACT OF MICROSTRUCTURE ON THE TRIBOLOGICAL BEHAVIOR OF TITANIUM IMPLANTS**	Faizan M. Rehman, Dr. Sarah Q. Ahmed, Iqbal S. Rashid

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Erol EĞRİOĞLU**	1	SEPSİS RİSKİNİN METABOLOMİK ANALİZ İLE ERKEN TESPİTİ	Burak Yagin Öğr. Gör. Abdulvahap Pinar Doç. Dr. Ahmet Selim Özkan Arş. Gör. Fatma Hilal Yagin Prof. Dr. Cemil Colak
		2	CONSTRUCTION OF MACHINE LEARNING-BASED PREDICTION MODEL FOR PREDICTING VOICE CHANGES ASSOCIATED WITH PARKINSON'S DISEASE	Öğr. Gör. Abdulvahap Pinar Burak Yagin Arş. Gör. Fatma Hilal Yagin, Prof. Dr. Cemil Colak
		3	DEEPDENT OTOMATİK ÖNGÖRÜ YÖNTEMİNİN AYLIK TUFE ÖNGÖRÜSÜ İÇİN PERFORMANSININ ARAŞTIRILMASI	Prof. Dr. Erol EĞRİOĞLU Prof. Dr. Eren Baş
		4	KLASİK VE BOOTSTRAP HİPOTEZ TESTLERİNİN PERFORMANSLARININ AUTODEEPDENT İÇİN KARŞILAŞTIRILMASI	Prof. Dr. Erol EĞRİOĞLU Prof. Dr. Eren Baş
		5	BULANIK REGRESYON FONKSİYONLARI YAKLAŞIMLARININ BORSA ÖNGÖRÜSÜ ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRILMASI	Öğr. Gör. Şeyda DEMİREL TATLI Prof. Dr. Erol EĞRİOĞLU Prof. Dr. Eren BAŞ
		6	OECD ÜLKELERİNDE MULTİDİSİPLİNER BİLİMSEL YAYINLARIN İNCELENMESİ	Doç. Dr. RAHİM ARSLAN Doç. Dr. GÜLAY DEMİR
		7	OECD ÜLKELERİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİ ALANINDA YAPILAN BİLİMSEL YAYINLARIN İNCELENMESİ	Doç. Dr. RAHİM ARSLAN Doç. Dr. GÜLAY DEMİR

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 8 - 10, 2024 RİZE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Kasım / Nov 10, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Prof. Dr. Hatice Karakuş Öztürk**	1	THE ETERNAL CHILD ARCHETYPE IN GÜZİDE SABRİ AYGÜN'S NOVEL CALLED HÜSRAN	Dr. Öğr. Üyesi, Ece SERRİCAN KABALCI
		2	THE NOVELS TRANSLATED FROM TURKISH TO GERMAN ACCORDING TO TEDA DATA	Dr. Öğr. Üyesi, Ece SERRİCAN KABALCI
		3	DIFFERENCES AND SIMILARITIES BETWEEN MAGICAL REALISM AND FANTASY	Gül Miray ÇELİK
		4	İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU ÇOCUKLARIN TERBİYESİ KİTAP ANALİZİ	Prof. Dr. Hatice Karakuş Öztürk
		5	KADINLAR ARASI REKABET WOMAN'S INHUMANİTY TO WOMAN KİTABI ÜZERİNE BİR ANALİZ	Prof. Dr. Hatice Karakuş Öztürk
		6	DIALECT ELEMENTS IN THE WORK TITLED HÜYÜKTEKİ NAR AĞACI	Doç. Dr. Serdal KARA
		7	PRESENCE OF CIMMERIAN - SCYTHIAN IN THE CENTRAL AND EASTERN BLACK SEA REGION	Arş. Gör. Dr. Burak BİNGÖL

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 8 - 10, 2024 RİZE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Kasım / Nov 10, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Muammer CENGİL**	1	Translation of the Epitome of Al-Jami' Al-Kabir	Assist. Prof. Dr. Hasan Özket
		2	THE CRIME OF DEFALATION IN THE CONTEXT OF AN-NUR SURAH VERSE 11 IN TERMS OF ISLAMIC LAW	Dr. Öğr. Üyesi, TAHA YILMAZ
		3	THE VALUE OF THE SUNNAH AS A SOURCE OF ISLAMIC LAW ACCORDING TO IBN HAZM	Dr. Öğr. Üyesi, TAHA YILMAZ
		4	AİLEDE TEMEL MANEVİ İHTİYAÇLAR	Prof. Dr. Muammer CENGİL
		5	el-FIKHU'L-EKBER RİSÂLESİ ÜZERİNE YAZILAN ŞERHLERİN YAZIM AMAÇLARI	Hasan Fidan

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**HUKUK Dr. Gürkan KANAT**	1	JUDICIAL PROTECTION OF LABOUR RIGHTS IN THE BULGARIAN LAW	Assoc. prof. Ivaylo Staykov, DSc
		2	KAMULAŞTIRMADA BEDEL TESPİTİ VE TESCİLİ	Av. FATMANUR KUŞCU
		3	LIMITED ŞIRKETLERDE KAMU ALACAKLARINDAN SORUMLULUK	Avukat,Hatice Kübra NİTELİK ALÇİÇEK
		4	DEVLET MEMURUNUN ÖDEV VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ	CEREN TUZCU
		5	KİRA İLİŞKİSİNDEN KAYNAKLI UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜNDE DAVA ŞARTI OLARAK ARABULUCULUK	Dr. OĞUZ USTA
		6	TIBBİ MÜDAHALENİN HUKUKA UYGUNLUĞU	Av. SENA MUTLU
		7	STATE IDENTITY AND THE COUNTER TERRORISM: SOCIAL REFLECTIONS OF NATIONALIST DISCOURSE IN TURKEY	Dr. Gürkan KANAT

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 8 - 10, 2024 RİZE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Kasım / Nov 10, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Doç. Dr., Mahmut EVLİ**	1	BAKIM VE MERHAMET	Doç. Dr., Mahmut EVLİ
		2	ERGENLİK VE TEKNOLOJİK BAĞIMLILIKLAR	Doç. Dr., Mahmut EVLİ
		3	DETERMINING THE RELATIONSHİP BETWEEN FAMILY ROLE PERFORMANCE, PERCEIVED SOCIAL SUPPORT LEVEL AND SURGICAL FEAR IN INDIVIDUALS OVER 18 YEARS OF AGE	Dr. Öğr. Üyesi ENES BULUT Doç. Dr. YALÇIN KANBAY Dr. Öğr. Üyesi Melek ERTÜRK YAVUZ
		4	Kenevir Tohum Yağı ve Sağlık Üzerine Etkileri	Dr. Öğr. Üyesi Hakan TEKELİ
		5	INEQUALITIES IN HEALTH AND MIDWIFERY APPROACHES	Dr. Öğr. Üyesi Gizem ÇITAK Prof. Dr. Özgür ALPARSLAN
		6	HEALTH POLICIES IN TURKEY AND THEIR EFFECTS ON MIDWIFERY	Dr. Öğr. Üyesi Gizem ÇITAK Prof. Dr. Özgür ALPARSLAN

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 8 - 10, 2024 RİZE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Kasım / Nov 10, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Öğr. Üyesi Burak KARABABA**	1	BOKSÖRLERDE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ VE TÜKENMİŞLİK İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Burak KARABABA
		2	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE AKTİF SPOR YAPAN TAKIM VE BİREYSEL SPORCULARIN MENTAL DAYANIKLILIKLARININ İNCELENMESİ	Bahattin DİKME Dr. Mesut BULUT Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL Dr. Didem YAVUZ SÖYLER
		3	INVESTIGATION OF SOCIAL MEDIA ATTITUDES AND ANGER EXPRESSION STYLES OF SPORTS SCIENCE STUDENTS	Prof. Dr. Hakkı ULUCAN Prof. Dr. Ziya BAHADIR Sevim KIR
		4	SPOR LİSESİ VE İMAM HATİP LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN SPORA BAĞLILIK DÜZEYLERİNİN VE KARAR VERME TARZLARININ ARAŞTIRILMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA.	Doç. Dr. Turhan MOÇ Yüksek Lisans Öğrencisi, Zeynep Gülşah BUZKAN
		5	OLİMPİK YÜZME HAVUZU KULLANAN EBEVEYNLERİN DERS DIŞI SPORTİF ETKİNLİKLERE KATILIM DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Mehmet Can DOĞAN Didem YAZAR Doç. Dr. Hulusi ALP

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Yrd. Doç. Dr. CEMAL YORGANCIOĞLU**	1	GÖÇ VE YEMEK KÜLTÜRÜ: BALKANLAR VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üyesi. BERRİN SARITUNÇ
		2	TARİH DERS KİTAPLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİ BESLEYEN YAKLAŞIMLAR	Yüksek Lisans Öğrencisi: İlknur ÜNSAL
		3	TURKISH AND GREEK NATIONALISMS IN CYPRUS: HISTORICAL CONTEXT, IDEOLOGICAL DIFFERENCES AND CULTURAL CONFLICTS	Yrd. Doç. Dr. CEMAL YORGANCIOĞLU
		4	RETHINKING THE BEYŞEHİR OCCUPATION PERIOD WITH NEW FOSSIL POLLEN DATA: A CASE STUDY FROM WESTERN ANATOLIA	Arş. Gör. Dr. MUSTAFA DOĞAN

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Ankita Rao, Prof. Dr. Vivek Mathur**	1	OPTIMAL CONTROL STRATEGIES FOR VELOCITY REGULATION OF PERMANENT-MAGNET SYNCHRONOUS MOTOR DRIVES	Dr. Roozbeh Molavi, Assis. Prof. Dr. Davood A. Khaburi
		2	GA-BASED VOLTAGE OPTIMIZATION IN DISTRIBUTION NETWORKS WITH DECENTRALIZED GENERATION	Dr. Amir Eslami, Assoc. Prof. Dr. Navid Ghaffari
		3	HANDWRITING RECOGNITION USING NEURAL NETWORKS AND SPEECH SPECTRAL ANALYSIS	Assoc. Prof. Dr. Sameer Khan
		4	ANALYSIS AND IMPROVEMENT OF THERMAL DESALINATION USING OCEAN THERMOCLINE AND WASTE HEAT	Dr. Aditi Verma, Dr. R. K. Sharma, P. K. Singh
		5	DEVELOPING A VISION-BASED MONITORING SYSTEM FOR OUTDOOR CHILD SAFETY	Dr. Sara Nouri, Prof. Dr. Hiroshi Takeda
		6	NETWORK DEVICE DETECTION FOR ADVANCED MANAGEMENT SYSTEMS USING SNMP PROTOCOL	Dr. Mohsen Tavakoli
		7	THEMATIC ROLE EXTRACTION THROUGH LIGHTWEIGHT SEMANTIC PARSING TECHNIQUES	Dr. Ankita Rao, Prof. Dr. Vivek Mathur
		8	A VISION-BASED APPROACH TO IMPROVE CHILD SAFETY IN OUTDOOR ENVIRONMENTS	Dr. Yasaman Farhadi, Dr. Leila Akbari

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Emily Nguyen,**	1	A CRITICAL ANALYSIS OF CHITOSAN UTILIZATION AS A NATURAL ANTIMICROBIAL	F. Nejati Hafdani, N. Sadeghinia
		2	INVESTIGATING THE COGNITIVE-ENHANCING POTENTIAL OF BACOPA MONNIERI EXTRACT IN NEUROGENESIS	Dr. Ananya Patel
		3	FORMULATION AND EVALUATION OF PROBIOTIC VAGINAL SUPPOSITORIES INCORPORATING LACTOBACILLUS STRAINS	Dr. Lina García, Dr. Pablo Hernández
		4	ISOLATION OF STIGMASTEROL GLYCOSIDE FROM THE ROOTS OF CURCUMA LONGA	Prof. Dr. Sarah Collins, Dr. Michael Collins
		5	UTILIZING MACHINE LEARNING TECHNIQUES IN PHARMACEUTICAL COMPOUND DISCOVERY	Dr. Emma Novak, Dr. Jonathan Blume
		6	PHARMACOKINETIC MODELING OF THEOPHYLLINE MICROCAPSULES USING A DECONVOLUTION APPROACH	Assoc. Prof. Emily Nguyen, Dr. Farah Ibrahim
		7	ASSESSING THE ANTIBACTERIAL ACTIVITY OF METHANOL EXTRACTS FROM INDONESIAN HERBS AGAINST E. COLI	Dr. Siti Aisyah, Dr. Rizky Ardiansyah
		8		

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Amanda Griffin,**	1	DEDUCING THE DYNAMICS OF "CONCEALED" NEURONS FROM ELECTROPHYSIOLOGICAL RECORDINGS	Valeri A. Makarov, Nazareth P. Castellanos
		2	CLASSIFYING GENOMIC STRUCTURES AND REARRANGEMENT IN COMPUTATIONAL BIOLOGY: A UNIFIED APPROACH	Dr. Eliza Gorton, Samir Patel, Thomas Wright
		3	UNVEILING DISTANT PROTEIN EVOLUTIONARY LINKS USING SEQUENCE ALIGNMENT TECHNIQUES	Prof. Amanda Griffin, Dr. Thomas Allard
		4	PARENTAL COEFFICIENTS IN AGRICULTURAL HYBRIDIZATION ANALYSIS	Rajesh Sharma, Poonam Kapoor, Harinder Singh Dhillon
		5	A PARSIMONY-BASED MODEL FOR PHYLOGENETIC TREE RECONSTRUCTION IN INSECT EVOLUTION	Dr. Ananya Krishnan,
		6	PRELIMINARY ASSESSMENT OF SINGLE-GENE DISRUPTIONS ON GENETIC NETWORK INFERENCE	Carl Peterson, Dr. Sabine Muller
		7	EVALUATING FEATURE SELECTION TECHNIQUES FOR CLASSIFYING DIFFUSE LARGE B-CELL LYMPHOMA	Helena Sanchez, Pedro Carvalho
		8	IMPACT OF GUANIDINE HYDROCHLORIDE ON PHASE SEPARATION IN PEG-SALT AQUEOUS TWO-PHASE SYSTEMS	Nitin Deshpande

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr. Marta Kowalczyk**	1	ANALYSIS OF CLUSTER MECHANISM OF ANTI-GREENHOUSE EFFECT USING COMPUTER TECHNOLOGY	A. Galashev
		2	APPLICATION OF ADVANCED NANOFILTERS FOR SUSTAINABLE WATER SUPPLY IN THE CASPIAN SEA BASIN	*Olga Petrova, Dmitry Ivanov, Maria Sorokina*
		3	CRITICAL ANALYSIS OF EIA REPORTS EFFECTIVENESS: A CASE STUDY FROM INDIA	*Dr. Aakash Sharma, Assis. Prof. Dr. Neha Rao*
		4	ASSESSMENT OF GROUNDWATER QUALITY AND POLLUTION IDENTIFICATION IN THE KARUN RIVER WATERSHED, IRAN	*Hassan Rahimi, Fatemeh Jalali*
		5	EVALUATION OF AIR POLLUTION MITIGATION STRATEGIES	*Prof. Dr. Marta Kowalczyk*
		6	DEVELOPMENT OF A COST-EFFECTIVE HYDROGEN PRODUCTION SYSTEM USING BIOMASS RESOURCES IN SOUTH KOREA	*Yuki Matsumoto, Takeshi Ogawa, Ryoichi Nakamura*
		7	EFFECT OF MICROBIAL ACTIVATORS ON THE DECOMPOSITION OF INDUSTRIAL WASTE COMPOST	*Dr. Niran Phasuk, Dr. Araya Chaiwat*
		8	EXPLORING ENERGY-EFFICIENT COOLING SOLUTIONS FOR SUSTAINABLE BUILDINGS	*Kazuki Tanaka, Hideki Suzuki*
		9	ANALYZING THE IMPACT OF URBAN AIR POLLUTION ON PROPERTY VALUES IN ST. PETERSBURG	*Assis. Prof. Dr. Anastasia Ivanova*

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Salma Al-Qahtani,**	1	PALLADIUM-CATALYZED DECHLORINATION FOR WATER REMEDIATION: CATALYST INACTIVATION AND RENEWAL	Dalia Angeles-Wedler, Katrin Mackenzie, Frank-Dieter Kopinke
		2	OPTICAL PROPERTIES OF PURE AND DOPED ZINC OXIDE: FROM NANOCOATINGS TO BULK CRYSTALS Yasmina El Gharbi,	Nadia Laaroussi, Hamid Belkacem, Karim Fekir
		3	METHANE AND VOLATILE ORGANIC EMISSIONS FROM OIL REFINERIES IN SAUDI ARABIA	Dr. Salma Al-Qahtani, M. Abdur Rahman, F. Javed
		4	ADSORPTION KINETICS AND THERMODYNAMIC STUDIES OF LEAD (II) IONS USING COCONUT SHELL ACTIVATED CARBON	Tanvi Desai, Rajeev Chatterjee, S. Balakrishnan
		5	KINETIC ANALYSIS OF SILVER NANOPARTICLE INCORPORATION INTO ORGANIC MATRICES	Mehrdad Shirazi, Laila Farhad
		6	INVESTIGATION OF THE ELECTRICAL CHARACTERISTICS OF AU/POLYANILINE/AG SCHOTTKY DIODE VIA I-V MEASUREMENTS	Bilal Haider, Ahmed Farooq
		7	SEPARATION OF WATER-SOLUBLE VITAMINS USING HPTLC PLATES IMPREGNATED WITH OXALIC ACID	Dr. Jamal Al-Hassani, PhD. Reza Mansouri, Afsaneh Shirin
		8	INFLUENCE OF PRESSURE DROP ON THE EXERGY EFFICIENCY IN C3+ FRACTIONATION REFRIGERATION CYCLES	S. Rouhani, F. Mahdavi, N. Zadeh

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Luis Fernández**	1	FINITE ELEMENT ANALYSIS AND EXPERIMENTAL VALIDATION OF PROXIMAL FEMUR FAILURE PATTERNS USING QUANTITATIVE COMPUTED TOMOGRAPHY IMAGES	Majid Mirzaei, Saeid Samiezadeh , Abbas Khodadadi, Mohammad R. Ghazavi
		2	OPTIMIZED TEMPERATURE CONTROL IN HIGH-INTENSITY ULTRASOUND THERAPY	Alexei Petrov, Elena Volkov, Viktor Sokolov, Sergey Mikhailov
		3	ADVANCED METHODS TO DIFFERENTIATE MICRO-RETINAL BLEEDS FROM DUST ARTIFACTS USING COLOR SPACE ANALYSIS	Dr. Luis Fernández
		4	ROBUST ALIGNMENT OF OBJECT PAIRS USING HYBRID RIGID AND FLEXIBLE REGISTRATION MODELS	Julia Thompson, Richard Miller
		5	APPLICATIONS OF FUZZY LOGIC IN AUTOMATED BREAST CANCER CLASSIFICATION THROUGH SPECTRAL ANALYSIS	Dr. Meera Sharma, Christopher Roberts
		6	IMPACT OF RAPID VARIATIONS IN MEAN FLOW STABILITY DURING BOUNDARY-LAYER TRANSITION	Chen Wei, Dr. Liao Zhenyu
		7	USING MOBILE DEVICES FOR REMOTE DIAGNOSIS IN TELEMEDICINE SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Martin Hoffmann
		8	REDUCING IMPULSE NOISE IN MRI USING ADVANCED FUZZY FILTERING TECHNIQUES	Dr. Catherine Li, Dr. Michael Wang

KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 17th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
KARADENIZ 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 8 - 10, 2024
RİZE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

10 Kasım / Nov 10, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Dr. Nikolai Zaitsev**	1	2D NUMERICAL EVALUATION OF SAO PAULO TUNNEL	Prof. Dr. A.H. Akhaveissy
		2	LATERAL ELASTIC CHARACTERISTICS OF A NEW COMPOSITE FIBER REINFORCED GYPSUM WALL	Dr. Elena Markov, Dr. Ivan Petrov
		3	WIND LOAD PATTERNS IN COASTAL MEDITERRANEAN REGIONS	Ahmed El-Masri, Yasir Hassan
		4	CHEMICAL PROPERTIES OF SOIL STABILIZED WITH SULFURIC ACID	Ali Reza Pour, Dr. Sara Naderi, Farhad Jalali
		5	APPLICATION OF GENERALIZED PLASTICITY IN FOUNDATION LOAD-DEFORMATION ANALYSIS: A STUDY ON LOCALIZATION	Dr. Nikolai Zaitsev
		6	ANALYSIS OF PUBLIC INFRASTRUCTURE DISBURSEMENT PROCESSES IN VIETNAM	Tran Minh Duc, Dr. Yamada Hiroshi
		7	**METHODS FOR ENHANCING SUSTAINABILITY IN REINFORCED CONCRETE SKYSCRAPERS**	Omar El-Sayed
		8	LINKING EXTREME HYDROLOGICAL EVENTS TO GLOBAL CLIMATE PATTERNS	Dr. Javier Hernandez, Dr. Laura Stein

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Contents

KUKLALARIN OPERA ESERLERİNDE ANLATIMA ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: MONDONVILLE'İN TITON ET L'AURORE OPERASI 1

PİYANO EĞİTİMİNDE NÜANS TERİMLERİNİN KART OYUNU İLE ÖĞRETİLMESİ VE BAŞARIYA ETKİSİ 13

PİYANO EĞİTİMİNDE GRUBETTO İŞARETİNİN ÖĞRETİLMESİNDE ANLAMLANDIRMAYA DAYALI HİKÂYELERİN ETKİSİ 20

DEMİR KÜLTÜ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR: ARDAHAN ÖRNEĞİ 27

KUZEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ HALK İNANIŞLARINDA SÜPÜRGE 34

PRIORITIZATION OF PROJECT CRITERIA WITH FUZZY MULTI-CRITERIA DECISION MAKING METHOD IN BLOCKCHAIN TECHNOLOGY 41

EVALUATION OF THE BASIC ELEMENTS OF GREEN BANKING WITH A FUZZY MULTI-CRITERIA DECISION MAKING APPROACH 54

İLETİŞİM ALANINDA YAPAY ZEKA KONULU YAYINLARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ 67

HALKLA İLİŞKİLER UYGULAMALARINDA YAPAY ZEKA KAYNAKLI BİR TEHDİT: ALGORİTMİK ÖN YARGI 87

SEYAHAT İŞLETMELERİNDE MALİYET ARTIRAN ETKENLERİN TESPİTİ VE MALİYET DÜŞÜRME ÖNERİLERİ 110

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE MALİYET ARTIRAN ETKENLERİN TESPİTİ VE MALİYET DÜŞÜRME ÖNERİLERİ 116

YEŞİL YETENEK ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK ANALİZ 123

DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: KAMU SEKTÖRÜ VE ÖZEL SEKTÖR ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA 138

ÇİN PROPAGANDASINDA DEMİR ADAM WANG JİNXİ 151

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SOVYET PROPAGANDASINDA ABD VE İNGİLTERE 160

IMPLEMENTING TRANSFORMATIONAL LEARNING THROUGH CLASSROOM ACTION RESEARCH TO ENHANCE STUDENT ACHIEVEMENT 171

AN OVERVIEW OF RESEARCH ON READING SKILLS: A REVIEW BASED ON BIBLIOMETRIC AND CONTENT ANALYSIS 181

SAYI HİSSİ VE PROBLEM ÇÖZME BECERİSİNE YÖNELİK TEMATİK İÇERİK ANALİZİ 199

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN SAYI HİSSİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ 212

EYLEYENLER MODELİ NEDİR? NE DEĞİLDİR? 222

OKULLARDA GÜVENLİK VE ÇEVRE DÜZENLENMESİNİN ÖNEMİ 230

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ 2024 İLKOKUL SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI VE ASKI SÜRECİ ETKİSİ 237

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ 2024 HAYAT BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI VE ASKI SÜRECİ ETKİSİ 249

NEDEN FELSEFE YAPIYORUZ? 267

NEDEN ELEŞTİREL DÜŞÜNEMİYORUZ? 272

AUGUSTİNUS'TA METAFİZİK 278

METAFİZİK-ONTOLOJİ FARKI 286

ÇOCUK YAZININDA KARAKTER TÜRLERİ VE KARAKTER GELİŞTİRME YOLLARI: ZAMAN ZAMAN İÇİNDE ANADOLU MASALLARI ÖRNEĞİ 291

MEVLÂNA İDRİS ZENGİN'İN "KORKU DÜKKÂNI" ADLI ESERİNİN DUYARLIK EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ 307

BİLİM VE SANAT MERKEZİNDE (BİLSEM) GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARA VERİLEN DESTEK EĞİTİM HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ 320

ÖĞRETMEN ADAYLARININ MEDYA OKURYAZARLIĞI DÜZEYLERİ İLE SOSYAL BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 333

KENT KIRSALINDA ÖĞRENİM GÖREN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN GÖRSEL MATEMATİK OKURYAZARLIĞI ÖZ YETERLİK ALGI DÜZEYLERİ 346

OKUL MÜDÜRLERİNİN İLETİŞİM BECERİLERİ 360

OKUL MÜDÜRLERİNİN KRİZ YÖNETİMİ İLE İLETİŞİM BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ 368

ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI KONUSUNDA YAPILMIŞ TEZLERİN FARKLI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ 375

GÖÇLER, REFAKATSİZ ÇOCUKLAR VE SOSYAL HİZMET 384

SOSYAL MEDYA KULLANIMININ ADOLESANLARDA YARATTIĞI ETKİLER 393

A MODEL PROPOSAL FOR INCREASING THE EFFECTIVENESS OF PUBLIC SERVANTS' UNIONS IN NATIONAL SOCIAL DIALOGUE PROCESSES 405

MODERN İPEK YOLU PROJESİ KAPSAMINDA TÜRKİYE'NİN 414

ORTA KORİDOR ÜZERİNDEKİ ÜLKELER İLE DIŞ TİCARETİNİN ANALİZİ 414

SEÇİLMİŞ ASYA ÜLKELERİNİN İTHALATINDA KAYNAK ÜLKE ÇEŞİTLENDİRMESİNİN HERFİNDAHL-HİRSCHMAN ENDEKSİ İLE ÖLÇÜMÜ 431

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ KARŞISINDAKİ ULUSLARARASI TİCARET VE TAŞIMACILIK PERFORMANSININ ÖLÇÜLMESİ: İSTATİSTİKSEL BİR ANALİZ 437

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE YAŞAM KALİTESİ GÖSTERGELERİNİN PERFORMANS ANALİZİ: İSTATİSTİKSEL BİR DEĞERLENDİRME 449

EĞİTİM DURUMLARINA GÖRE FERTLERİN ESAS İŞ GELİRLERİNİN ENFLASYON KARŞISINDAKİ DURUMU 463

D8 ÜLKELERİNİN MAKROEKONOMİK PERFORMANSLARININ CRITIC VE TOPSIS YÖNTEMLERİ İLE ÖLÇÜMÜ 476

ÇAY İŞLETMELERİNİN 2023 YILI PERFORMANSININ VERİ ZARFLAMA ANALİZİ METODUYLA DEĞERLENDİRİLMESİ 491

HOLLANDA SENDROMU: AZERBAYCAN ÜZERİNE LİTERATÜR TARAMASI 502

PERSPECTIVES OF DISADVANTAGED GROUPS ON ENTREPRENEURSHIP: A PRACTICE FOR VOCATIONAL AND TECHNICAL HIGH SCHOOL STUDENTS 507

WHY BE A CREATIVE ORGANIZATINON? 514

İŞLETMENİN SÜREKLİLİĞİ KAVRAMININ BAĞIMSIZ DENETİM STANDARDI 570 KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ 527

MÜŞAREKE FİNANSMANIN FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE STANDARDI 4 (FFMS 4) KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ 535

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MUHASEBESİ NEDİR? 540

TÜRKİYE'DE ENFLASYON MUHASEBESİ SÜRECİ 547

MUHASEBEDE E-DÖNÜŞÜM SÜRECİ 557

KİŞİ-ÖRGÜT UYUMUNUN SESSİZ İSTİFAYA ETKİSİ: AMPİRİK BİR ÇALIŞMA 567

ULUSLARARASI PAZARLAMA STRATEJİLERİ, ULUSLARARASI PAZARLAMADA KARŞILAŞILAN SORUNLAR, KAYSERİ ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİNDEKİ İHRACATÇILARA DAİR BİR UYGULAMA 589

GÜZİDE SABRİ AYGÜN'ÜN HÜSRAN ADLI ROMANINDA EBEDÎ ÇOCUK ARKETİPİ 603

TEDA VERİLERİNE GÖRE TÜRKÇE'DEN ALMANCA'YA ÇEVRİLMİŞ ROMANLAR 611

KADINLAR ARASI REKABET 624

WOMAN'S INHUMANİTY TO WOMAN KİTABI ÜZERİNE BİR ANALİZ 624

İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU "ÇOCUKLARIN TERBİYESİ" KİTAP ANALİZİ 632

HÜYÜKTEKİ NAR AĞACI ADLI ESERDE YER ALAN AĞIZ UNSURLARI 641

ORTA VE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE KİMMER- İSKİT VARLIĞI 648

TERCEME-İ TELHÎSÜ'L-CAMİ'İ'L- KEBÎR 660

İBN HAZM'A GÖRE SÜNNETİN İSLÂM HUKUKUNA KAYNAK OLMA DEĞERİ 670

İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN EN-NÛR SÜRESİ 11. AYET BAĞLAMINDA İFTİRA SUÇU 677

AİLEDE TEMEL MANEVİ İHTİYAÇLAR 684

DIFFERENCES AND SIMILARITIES BETWEEN MAGICAL REALISM AND FANTASY 700

LİMİTED ŞİRKETLERDE KAMU ALACAKLARINDAN SORUMLULUK 711

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE AKTİF SPOR YAPAN TAKIM VE BİREYSEL SPORCULARIN MENTAL DAYANIKLILIKLARININ İNCELENMESİ 726

SPOR BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA TUTUMLARI İLE ÖFKE İFADE TARZLARININ İNCELENMESİ 738

SPOR LİSESİ VE İMAM HATİP LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN SPORA BAĞLILIK DÜZEYLERİNİN VE KARAR VERME TARZLARININ ARAŞTIRILMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA 755

OLİMPİK YÜZME HAVUZU KULLANAN EBEVEYNLERİN DERS DIŞI SPORTİF ETKİNLİKLERE KATILIM DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ 769

GÖÇ VE YEMEK KÜLTÜRÜ: BALKANLAR VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ 788

TARİH DERS KİTAPLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİ BESLEYEN YAKLAŞIMLAR 805

TFRS 16 KAPSAMINDA KİRALAMA İŞLEMLERİNİN MALİ TABLOLARDA GÖSTERİLMESİ 821

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

BIST SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİNDE İŞLEM GÖREN ŞİRKETLERİN ÇEVRESEL İLKELERE UYUM DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ..... 829

HEMŞİRELERDE DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK VE YENİLİK İLİŞKİSİ: BİR DERLEME ÇALIŞMASI 855

KUKLALARIN OPERA ESERLERİNDE ANLATIMA ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: MONDONVILLE'İN TITON ET L'AURORE OPERASI

Dr. Öğr.Üyesi, IŞINSU ERSAN ÖZTÜRK
Dokuz Eylül Üniversitesi,
isinsu.ersan@deu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-0946-7163

ÖZET

Kukla, kendi tiyatrosu için olduğu kadar sahne sanatlarının tüm biçimleri için dinamik ve büyüleyici bir bileşendir. Çağdaş opera prodüksiyonlarında da kukla, hikaye anlatımını geliştiren ve performans sanatının sınırlarını zorlayan bir işleve sahiptir. Kukla, geleneksel teknik ve malzemeler ile yeni malzeme, yeni teknik ve yöntemlerin bir kombinasyonu aracılığıyla performans sanatlarından operaya estetik zenginlik ve sembolik derinlik kadar katmanlı bir anlatım olanağı da sağlar. Kendini çağdaş ve çığır açan yapımlarla dünya çapında kanıtlamış ünlü bir kuklacı olan Amerikalı sanatçı Basil Twist projelerinde, en basitten karmaşığa teknik ne olursa olsun kuklaların tüm estetik ve anlatım olanaklarından faydalanmaktadır. Bu çalışma, Basil Twist'in 2021 yılında yönetmenliğini yaptığı, Mondonville'nin 1753 tarihli Titon et L'Aurore operası örneği üzerinden kuklaların performans sanatlarındaki rolünü değerlendirmektedir. Dolayısıyla çalışma, kuklaların insan duygularını tasvir edebilen, karakter dinamiklerini güçlendirebilen; bunun yanında sahneye getirilmesi güç olan mitolojik yaratıklar ile egzotik varlıkları temsil etmeye kadar çeşitlenen işlevlerini araştırmaktadır. Çalışmada diğer yandan, operada kukla kullanımının işbirliğine dayalı yönü ele alınmakta; bu doğrultuda sahne tasarımcıları, vokalistler, müzisyenler ve kuklacılar arasındaki karşılıklı yarar sağlayan ortaklık vurgulanmaktadır. Mondonville'in Titon et L'Aurore operası örneği üzerinden, özellikle 21. yüzyıl çağdaş opera gösterimlerinde kuklanın dönüştürücü gücü vurgulanarak; sürükleyici sahne yapımlarını gerçekleştirirken, bu sanat formunun tüm dünyada izleyicileri büyüleme, meydan okuma ve hipnotize etme potansiyelinin daha derinlemesine araştırılmasını ve takdir edilmesini teşvik etmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Kukla, opera, Titon et L'Aurore, Mondonville, Basil Twist

A STUDY ON THE EFFECT OF PUPPETS ON IN OPERA NARRATION: MONDONVILLE'S OPERA TITON ET L'AURORE

ABSTRACT

Puppetry is a dynamic and fascinating component for all forms of performing arts as well as for its own theatre. In contemporary opera productions, puppetry has a function that enhances storytelling and pushes the boundaries of performance art. Through a combination of traditional techniques and materials with new materials, techniques and methods, puppetry provides a layered narrative as well as aesthetic richness and symbolic depth from performing arts to opera. Basil Twist, a renowned American puppeteer who has proven himself worldwide with contemporary and groundbreaking productions, utilizes all the aesthetic and narrative possibilities of puppets in his projects, regardless of the technique, from the simplest to the most complex. This study evaluates the role of puppets in performing arts through the example of Mondonville's 1753 opera Titon et L'Aurore, which Basil Twist directed in 2021. Therefore, the study explores the functions of puppets, which can depict human emotions, strengthen character dynamics, as well as representing mythological creatures and exotic beings that are difficult to bring to the stage. On the other hand, the study addresses the collaborative aspect of puppetry in opera, emphasizing the mutually beneficial partnership between stage designers, vocalists, musicians and puppeteers. Through the example of Mondonville's Titon et L'Aurore, the transformative power of puppetry, particularly in 21st century contemporary opera performances, is highlighted to encourage a deeper exploration and appreciation of the potential of this art form to captivate, challenge and hypnotise audiences around the world, while realizing immersive stage productions.

Keywords: Puppetry, opera, Titon et L'Aurore, Mondonville, Basil Twist

1.GİRİŞ

Kukla tiyatrosu özellikle geleneksel biçimleri düşünüldüğünde temsiliyet üzerine kuruludur. Kukla sahne üzerinde bir şeyin, bir fikrin, bir oyun kişisinin ya da mitolojik karakterin ya da bir olgunun vb. temsilidir. Seyirciyi de mevcut biçim ve içeriğiyle büyülemektedir. Kukla teorisyeni Henryk Jurkowski, insanlık tarihi boyunca kuklaların gelişimini özetlerken; önce animizme değinir, insanların inandığı taş, bulut ya da ağaçların ruhani güçleri olduğuna ve içlerinde yaşam barındırdıklarına inandıklarına değinir. Bu idoller dönüşerek işlevi olan kuklaları oluştururlar ve kuklalar işlevlerine göre iki gruba ayrılır; ritüel ve sihir ile tiyatral işlevler. Tiyatral işlevleri olan kuklaları da Jurkowski şöyle sıralar: Birebir insana benzeyen android kukla, insan oyuncu yerine geçen kukla, yapay oyuncu olarak kukla, dönüşen bir figür olan kukla, kukla gibi var olan kukla, insansı olmayan-kukla özelliklerini saklamayan kukla, belirli bir kökene sahip yapay bir aktör olarak kukla, oyun kişisi olup bir malzemeden ibaret ya da herhangi bir kişilik taşımayan kukla, yaratıcı ya da eşlikçi oynatıcının elinde bir kukla karakter olan kukla, yaratıcı ya da oynatıcısına karşıt oluşturan sihirli bir nesne olarak kukla, oynatıcının görünür olduğu oyuncunun partneri olarak kukla, sahne aksesuarı gibi olan kukla, tiyatral yaşamda var olan bir obje olarak kukla(Jurkowski, 2014, 38-40). Özetle Jurkowski kuklaların karakterlere dönüşebilen nesneler olduğunu söylemektedir. Bu tiyatral nesneler ya

da sahnede canlanan aktörler, rol aldıkları sahne eseri ile bütünleştikleri zaman eseri daha ilginç, anlatım açısından daha güçlü hale getirme imkanına sahiptirler.

Bugün çağdaş sahneleme anlayışında, anlamı bütünleyen, zenginleştiren, katmanlı hale getiren her türlü sahne elemanı ve olanağının yapımda kullanıldığı yaygın biçimde görülmektedir. Kukla da sahne sanatlarının diğer dallarında kendine giderek daha fazla yer bulmaktadır.

Çağdaş kukla tiyatrosunun özü, kuklanın hareket ve üreteceği anlam bakımından yer aldığı oyuna oyuncudan daha fazlasını sunabilmesinde yatmaktadır (Ersan, 2019, 118). Günümüzde kukla tiyatrosu kendi biçimi içinde olduğu kadar sahne sanatlarının hangi dalında kendine rol bulursa bulsun anlatım araçlarından biri olarak yapıma etkin destek vermekle kalmaz hatta tamamlar. Opera sanatı açısından da bu böyle olmuştur. Opera ve kuklanın ortaklığı da neredeyse operanın tarihi kadar eskidir. Tam tarihi belli olmasa da kukla operaları 17. Yüzyıl'a dayanmıştır (Grazioli, 2012; Jurkowski, 2014). Jurkowski kukla operalarının, döneminde klasik operalar kadar popüler olduğunu belirtmiştir (Jurkowski, 2014, 2). İlk örnekler, opera eserlerinin salt kuklalar ile canlandırılması ya da kuklalar için özel olarak yazılan opera eserlerinin yine kuklalar ile sahnelenmesi biçimindedir. Bilinen ilk kuklalı opera, 1647'de Luigi Rossi'nin o sırada dokuz yaşında olan XIV. Louis için kuklalar ile olan bir kısa temsilidir (McCormick, Cipolla & Napoli, 2010). Operanın köklendiği Avrupa ülkelerinden İngiltere, Fransa, İtalya, Çek Cumhuriyeti ve Avusturya'da 17. Yüzyıldan 20. Yüzyıla kukla operaları devam etmiştir (Howard, 2010; Lawner, 1959). Hatta geleneği olduğu gibi bugüne kadar sürdüren Avusturya Salzburg Kukla Tiyatrosu ve Opera dei Pupi, Sicilya Kukla Tiyatrosu gibi kukla tiyatroları da vardır (Salzburger Marionetten Theater, Opera dei Pupi, Sicilian puppet theatre). Ancak bu örnekler salt kuklalar ile yapılan gösterimleri içermektedir. 19. Yüzyıl sonu 20.yüzyıl başında Avant-garde akımların da sanat dalları arasındaki duvarları yıkması ile sahne üzerinde farklı deneme ve deneyler yapılmış takip eden süreçte kuklalar da kendilerine daha fazla özgürlük alanı bulmuştur.

Bu çalışma opera eserlerinde kukla kullanımının anlamla ilişkisini bir vaka çalışması biçiminde ele almaktadır. Yeni bulguların ve yaratıcı çalışmaların örnek olarak ortaya konmasını sağlayan vaka çalışması (Yüksel, 2007) yöntem olarak seçilmiş; veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Bu doğrultuda vaka olarak Basil Twist'in 2021 yılında yönetmenliğini yaptığı, Mondonville'nin 1753 tarihli Titon et L'Aurore operası ele alınmış; kuklaların bu eser üzerinden performans sanatlarından operadaki rolü değerlendirilmektedir.

2.BASIL TWIST VE KUKLA ANLAYIŞI

Fransa'nın Charleville- Mézières kentindeki École Supérieure Nationale des Arts de la Marionnette'den DMA derecesi ile mezun olan tek Amerikalı olan sanatçı (https://basiltwist.com/bio.html), bugüne kadar çağdaş kukla tiyatrosu açısından çığır açan sahnelemelere imza atmıştır.

Kuklayı kendi başına ciddi ve sofistike bir sanat formu olarak yeniden canlandırarak; çağdaş tiyatro, dans ve müziğin ayrılmaz bir unsuru haline getiren örnek gösteriler gerçekleştirmektedir (MacArthur Foundation, September 29, 2015). Twist'in kukla anlayışı çok geniştir, çoğu

çalışmasında kuklaları, soyut ya da herhangi bir şeyin temsili olmayan şekilde tasarlamakta ya da kullanmaktadır. Bu bağlamda kuklanın hali hazırdaki temsiliyet içeren doğasına ters düşmektedir.

Çalışmaları UNIMA Ödülleri, New York Yenilikçi Tiyatro Ödülü ve Henry Hewes Ödülü alan; MacArthur bursu, Guggenheim Bursu, ABD Bursu, Doris Duke Sahne Sanatçısı Ödülü ile onurlandırılmış ve yapımları Jim Henson Vakfı'ndan çok sayıda hibe almış Basil Twist, kendisini kuklacı, sahne tasarımcısı ve yönetmen olarak tanımlamaktadır (https://basiltwist.com/bio.html).



Görsel 1. Basil Twist Fotoğraf: John D. and Catherine T. MacArthur Foundation.

Ailesinde üçüncü kuşak kuklacı olan Twist, orkestra müziğini soyut olarak görselleştirdiği gösterilerle tanınmakla birlikte, klasik öykülerin sahnelemelerinde de çalışmakta; kuklacılık geleneklerinden beslenmektedir. En bilinen, onu üne kavuşturan eseri ve onu çağdaşları arasında öne çıkaran Symphonie Fantastique (1998), 500 galonluk bir su tankı içinde ışıkların, boyaların ve baloncukların yardımıyla kumaş parçalarını, tüyler, plastik ve vinil parçalardan oluşan kuklalar ile Hector Berlioz'un 19. Yüzyıla ait müziği üzerine karmaşık bir koreografi kullanarak insan karakterlerini ve duygularını çağrıştırmaktadır. Bunun yanında Twist, The Rite of Spring'de (2013) yine soyut çalışarak; hem Stravinsky'nin müziğinin yoğunluğunu canlandırmış hem de orijinal balenin 1913'teki ilk gösteriminde aldığı tepkiyi yeniden oluşturabilmiştir (Raymond, 2018).

The Rite of Spring'de amaç orkestranın güçlü varlığına denk bir ölçekte sahnede canlandırma yapmak olduğu için projeksiyon ve ışıkla desteklenmiş dev dalgalanan ipek kumaş, buruşuk kağıt, kıvrılan duman, projeksiyonlar ve sadece tek bir dansçı kullanmıştır (MacArthur Foundation, September 28, 2015).

Kendisine ait orijinal eserlerin yanı sıra Petrushka (2001), La Bella Dormente nel Bosco'nun (Ormanda Uyuyan Güzel, 2005), Hansel and Gretel (2006), Cinderella (Dutch National Ballet, 2012) gibi dans eserleri için kuklalar tasarlamış ve yönetmiştir. Bunun yanında Alfonso Cuarón'un Harry Potter ve Azkaban Mahkumu (Harry Potter and the Prisoner of Azkaban) filminde ruh emici kuklalarını yapmıştır (MacArthur Foundation, September 29, 2015). Titon

et L'Aurore operası sahne yönetmeni ve tasarımcısı olarak da Basil Twist kendine özgü kukla anlayışını pastoral operanın sahneleme ihtiyaçlarıyla birleştirmiştir.

3.TITON ET L'AURORE OPERASI VE KUKLALARI

Titon et l'Aurore, Jean-Joseph Cassanéa de Mondonville'in (1711-1772) bestelediği librettosunu Antoine Houdar de la Motte'nin kaleme aldığı üç perde ve bir prologdan oluşan bir operadır. Mondoville'in üçüncü operası olan Titon et l'Aurore'un ilk gösterimi, Paris Académie Royale de Musique'de 9 Ocak 1753'de gerçekleşmiş ve büyük başarı kazanmıştır. Mondonville'in en popüler eserlerinden biri olan opera, bestecinin yaşamı boyunca birçok kez yeniden sahnelenmiştir (Grout & Williams, 2003, 272-304). Basil Twist'in sahne yönetmenliği ve tasarımını yaptığı gösterim Paris Opera Comique'de 2021 yılında William Christie'nin kondüktörlüğünde sahnelenmiştir (Titon et L'Aurore, 2021). Pandemi sırasında çalışılan opera ilk olarak kayıttan yayın imkanı bulmuştur.

Operanın konusu Antik Yunan mitolojisine dayanır; şafak tanrıçası Aurora (Eos olarak da bilinir) sevgilisi ölümlü bir çoban olan Titon'u ölümsüz yapması için Zeus'a yalvarır, ancak genç kalmasını istemeyi başaramaz. Böylece Titon sonunda bir ağustos böceğine dönüştürülerek serbest bırakılana kadar yaşlanır ve giderek yıpranır. Ancak Mondonville'in ilk operası Isbé gibi (PrestoMusic, t.y.) Titon et l'Aurore pastorale héroïque olarak bilinen türe aittir ve mitolojideki kadar melankolik bir kadere maruz kalmayıp mutlu sonla biter.

Operada Prolog Promethée (Prometheus) ile açılır. Prometheus, kil heykellere hayat vermeye karar vererek tanrılara karşı çıkmış ve ateşi çalmıştır. Aşk Tanrısı (Amour), Cupid ise bu ölümlülere kendilerini duyusal zevklere, aşka adamalarını öğütler. Takip eden üç perdede, çobanların tanrıçası Palès ve rüzgârların tanrısı Aeolus (Éole), sırasıyla vuruldukları Titon ve Aurore arasındaki aşkı sona erdirmeye çalışırlar. Birinci Perde Ölümlü bir çoban olan Titon (Tithonus), şafak tanrıçası Aurore'ye (Aurora) aşıktır. Onu bekler ve Aurore geldiğinde ikisi de birbirlerine olan aşklarını söylerler. Bu durum, Aurore'ye aşık olan rüzgârların tanrısı Eole'nin (Aeolus) kıskançlığını uyandırır. Çobanların, sürülerin ve hayvanların tanrıçası Palès (Pales) de Titon'a aşıktır ve Eole'den onunla ilgilenmesine izin verilmesini ister. İkinci Perde Aurore, Titon'un aşkı yerine ölümsüzlüğünü kaybetmeyi tercih edeceğini söyleyerek Eole'nin tekliflerini reddeder. Palès de Titon'a kur yapmakta başarısız olur ve aşkı öfkeye dönüşür. Üçüncü Perde Palès Titon'u erken yaşlılıkla lanetler. Yine de Aurore ona sadık kalır ve L'Amour büyüyü tersine çevirerek günü kurtarır (Titon et L'Aurore, 2021).

Twist, Titon et l'Aurore yorumunda tanrıları, mitolojik kişileri ve hayvanları sahneye ustalıkla taşımış bunu yaparken kuklalardan faydalanmıştır. Yönetmen ve tasarımcı olarak Twist'in varlığı bu opera için özellikle önemlidir. Öncü düşüncesini operada sahne üzerine taşınması zor olay ve karakterleri kuklalar ile canlandırarak sahneye aktarmıştır.

3.1. Titon et L'Aurore Operasındaki Kuklaların İncelenmesi

Operanın her perdesi, Basil Twist'in kuklaları sonuna kadar kullandığı bir illüzyon içerir. Sahne tasarımını yaparken birlikte çalıştığı kurumun beklentilerini ve olanakları da göz önünde bulundurarak, kuklacılıktan gelen bir alışkanlıkla Dogugaeshi (2004) ve Tulsa Ballet yapımı

Dorothy and the Prince of Oz (2017) yapımlarında olduğu gibi, dekor tasarımınında da hareketli elementler kullanmaktadır (Fisher, 2017) Kuklalar, oynatıcıları tarafından gizlice hareket ettirilen gerçek boyutlu figürler olarak sahneye gelir. Twist, kukla oynatıcılarını sahnede sadece kostümlerle değil ışıkla da ustaca gizlemiş ve dikkatin özellikle kuklalar üzerinde toplanmasını sağlamıştır. Bunun yanında operada özellikle çobanların, sürülerin ve hayvanların tanrıçası olan Palés'in yoldaşları olan koyunları sahneye taşıyarak bir imkansızı başarmıştır. Sahnede Palès'in yanında her zaman iki koyun vardır. Bu koyunlar genel görünümde bulut benzeri koyun yün yığınları içinde sahne zemininde süzülerek hareket ederler ya da bu yün yığınlarından ayrılarak dans edebilir ya da uçabilmektedirler. Bu iki koyunun yanında sürü halindeki koyunlar, fantastik bir dans topluluğu olarak sahne fonunda dikey olarak sıralanmış biçimde uçarken de görülür. Kukla oynatıcıları siyah giyinmişlerdir ve Titon'un çoban gömleği ve şapkasını taşımaktadırlar. Özellikle Palés'in aynı zamanda çobanların ta tanrıçası olduğu ve koyunların çoğunlukla onunla aynı anda sahnede oldukları düşünülürse; koyunları oynatan kuklacıların kostümü için bu çoban görünümü çok uygundur.



Görsel 2. Prolog

Prologda Prometheus'un can verdiği heykeller bulundukları kemerli galeride insansı görünüme sahip sünger figürlerdir ve hareket etmeyi beklemektedirler. Bu sünger figürler Hollandalı sanatçı Duda Paiva'nın sünger kuklalarını anımsatan bir yapıda olup süngerin malzemenin doğasından gelen titreşimle canlı hareket olanağı sunma avantajından faydalanılmaktadır. Birinci perdede aksiyon Titon'un endişeyle Aurore'u beklemesiyle başlamaktadır. Yıldızlı gece, şafak tanrıçası Aurore'nin gelişiyle yerini şafağın kızıl pembe tonlarına bırakır ve sahne aydınlanır. Titon, pastoral manzaraya uygun bir çoban kostümü yani asası ve yıpranmış şapkasıyla; L'Aurore ise tanrıçaya yaraşır ışıl ışıl bir kostümle ve güneş ışınlarını sembolize eden yüzünü çerçeveleyen altın yaldızlı bir başlıkla sahneye gelmektedir. Koyunların eşlik ettiği sahne aşıkların dansı ile sona erer. Koyunların eşlik ettiği sahne aşıkların dansı ile sona erer. Sahnede koyunların da koreografiye katıldığı kuklacıların elinde yükseklere sıçradıkları görülür.

İkinci perdede Palés ona eşlik eden koyunlar ile sahneye gelir (Görsel 2); koyunlar birer bulut gibi kümelenmiş şekilde zemin üzerinde kayarak sahne önüne gelirler ve Pales'in kimliğini çoban tanrıçası olarak vurgularken bir yandan da onu daha heybetli gösterirler. Bu perdede,

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Palés Titon'a, Eole de Aurore'a kur yapar. Perdenin devamında Palés'in maiyetindeki perileri de görmek mümkündür. Üç peri, sofitadan sarkıtılan ağaç dallarına uyumlu, sarmaşıklardan oluşan kostümleri ve bahçe çiçeklerinden oluşan başlıkları ile sahneye gelirler. Basil Twist, kuklalar ile şeylerin uçmasını, dönüşmesin, küçülmesini büyümesini tekrarlamasını sağlamak mümkündür demiştir. (MacArthur Foundation (a), 2015). Zira bu sahnede de görülebildiği gibi sahneyi yatay ve dikey düzlemde dolduran koyunlar ile perilerin dansına uyumlu bir koreografi gerçekleştirmiştir.



Görsel 2. Pales (Titon et L'Aurore)

Görsel 3'te perdenin sonuna doğru oynatıcıların fonda yanyana sıralandığı görülmektedir. Böylece kuklacılar, fondaki siyah tepelerin önünde yalnızca kuklaları oynatmakla kalmaz atmosferi destekleyen birer dekor elemanı gibi de işlev göstermektedirler. Twist oyun boyunca sahne üzerinde ışığı eve karanlık alanları ustaca kullanmıştır. Çağdaş kukla gösterilerinde kuklacı sahne üzerinde geleneksel gösterimlerin aksine bir dekor parçasının arkasına gizlenmez hatta varlığını seyirci gözü önünde gerekçelendirir ve kuklaya eşlik eden bir oyun kişisi dahi olabilir (Ersan, 2018/2019). Twist bu yaklaşımdan ziyade pastoral izler taşıyan bu operada seyirci için sihirli bir atmosfer kurmak istemiş; kukla oynatıcılarını sahne üzerine getirirken onları gözler önünde görünmez kılmayı başarmıştır. Sahnede lokal ışıklarla rol kişileri aydınlatılırken, zemin ve fondaki siyah yüzeyler, siyah giyinmiş kukla oynatıcılarını gizlemektedir. Gözün hareket eden nesneye odaklanması prensibi (Wade ve Tatler, 2005: 177) ile de ışıklı alanlardaki rol kişileri ve kuklalar ana vurguyu almakta ve seyirci dikkati onlara kolaylıkla odaklanmaktadır.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



Görsel 3. Pales'in Maaiyeti

Twist için kuklacılık antik elementsel bir sihirdir (MacArthur Foundation (b), 2015). Bu perdede de Eole'ün kimliği çerçevesinde bu elementsel sihir kumaşların dansı ile gerçekleşmektedir. Söz konusu sahnede sürekli hareket halinde olan Eole'ün, geniş ve kabarık kolları ile gri kostümü, sofitadan inen uzun kumaşlar ve sahne üzerinde oynatıcılar tarafından birer kukla gibi oynatılan parça kumaşların hepsi rüzgarı sembolize etmektedir. Dolayısıyla Pales'te olduğu gibi Eole'de de tanrıların heybet ve gücü kuklalar ve hareketli nesneler ile ortaya konmaktadır. Özellikle Eole'ün sahneye geldiği ve Aurore ile konuştuğu sahnede Basil Twist ona ün kazandıran Symphonie Fantastique adlı gösterisindeki estetiği anımsatan kumaşların dansı ile görünmeyen ancak sadece hissedilen rüzgarı seyirci için görünür kılmıştır (Görsel 4).



Görsel 4. Eole

Üçüncü perdede Palès kendisini reddeden Titon'u lanetler ve Titon sahne üzerinde yaşlanır. Sahnede art arda sıralanan sütunların arkasında yürürken bu değişim zekice gerçekleşmektedir. Aurore aşkından vazgeçmemekte kararlı bir duruş sergiler. Finalde aşk Tanrısı Cupid sadece

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

prolog ve finalde sahneye gelmektedir. 18. Yüzyıla ait izler taşıyan kostümü ve perukası ile Cupid bir yandan operanın yazıldığı yüzyıla bir gönderme yaparken; gümüş renkteki sert bir kalıp halindeki ceketi ve perukası ile de gerçek dünyanın dışında mitolojik dünyanın bir parçası olduğunu hissettirmektedir. Finalde deus ex machina olarak Cupid işleri yoluna koymak aşıkları kavuşturmak ve mutlu son için gökyüzünden inmektedir.



Görsel 5. Final-Cupid ve Melekler

Bu prodüksiyonun finalinde, Palès ve Aeolus intikamı öven düetlerinden sonra birbirleriyle birlikte olurlar. Bu perdede gökyüzünden inen melekler de sahnede uçarken görünürler. Üç melek kuklası sofitaya bağlı oldukları iplerle makara sistemi ile aşağıda sahne üzerindeki siyah giyimli kuklacılar tarafından oynatılmaktadırlar. Aynı sahnede koyunlar yeryüzünü, melekler ise uhrevi olanı aynı anda sahneye getirmektedir, dolayısıyla iki ayrı dünyadan olan Titon ve Aurore'un biraraya gelişini sahne üzerinde vurgulamaktadırlar.

4.SONUÇ

Kukla, gösterim biçimi sahne sanatlarının hangi türü olursa olsun, oyuncunun/ dansçının/ şarkıcının sahne üzerinde gerçekleştirdiklerinden daha fazlasını yapabilir ya da fiziksel olarak yapılabilmesi mümkün olmayanı yapabilir ve söylenemeyecek olanı söyleyebilir (Ersan Öztürk, 2024). Bu özellikleri ile kukla, sahne üzerinde seyirciyi büyüleyen unsurlardan biridir ve bu sebepledir ki çağdaş gösterilerde gösteriyi bütünleyen unsurlardan biri olarak tercih edilmektedir. Günümüzde kukla, sadece tek başına kukla tiyatrosu içinde değil sahne sanatlarının farklı türlerinin gösterimlerinde anlatımı katmanlandıran güçlü bir araç olarak izleyiciyi karşısına çıkmaktadır.

Lyric Opera of Chicago'nun dekor ve sahne sanatları yönetmeni Maria DeFabo Akin, kuklaya hayat verildiği için kuklacılığı oyunculuğa benzetmiş ve kuklalar ile operayı birleştirirken kuklacılığın opera ile iki yönden ilişkisi olduğunu vurgulamıştır; kuklanın tasarımı/yapımı ve performans (LyricOpera, t.y.). Bir prodüksiyon planlanma aşamasında kukla kullanılmak istenebilir. Kuklalar, kukla tasarımcısı ya da sahne tasarımcısı tarafından tasarlanıp yapıldıktan sonra, prodüksiyon bütçesine göre en iyi sonuç profesyonel oynatıcılarla alınsa da atölye çalışmaları ile oyuncular da kuklaları oynatabilmektedirler. Burada en önemli olan masabaşı çalışma ve planlamada kuklanın dramatik anlatıma etkisinin doğru çözümlenmesi ve tasarımın buna uygun olmasıdır.

New York Times'da Salzburg Kukla Tiyatrosu'nun sahnelediği Sihirli Flüt ile ilgili çıkmış bir haberde bir seyirci yorumu şöyle aktarılmıştır: "Kukla hayvanlar daha gerçek görünüyordu. Çünkü normal bir sahnelemede oyuncular hayvan gibi giyinen insanlardır. İnsanlar da hayvan gibi görünmek için ne kadar eğilirlerse eğilsinler kol ve bacaklarının uzunluğundan ötürü orantısız görünürler". (Molotsky, 1979) Burada aslında vurgulanmak istenen hayvanları temsil eden kuklaların, hayvan taklidi yapan oyunculardan daha güçlü bir illüzyon yaratmış olmasıdır. Tasarımlarının yanı sıra, sahnelemede uygun ışık ve koreografi ile kuklalar güçlü oyunculardır. Cansız olanın canlanması da kendi içindeki büyü sebebiyle seyirci izleğini ilginç hale getirmektedir. Dolayısıyla kuklalar oynatıcının da ustalığına bağlı olarak sahne üzerinde beklenmeyeni gerçekleştirebilme gücüne sahiptirler.

Jurkowski'nin (2014, 38-40), kuklaların yüklenmiş olduğu tiyatral işlevlerden, kukla gibi kukla olma, oyun kişisi olup bir malzemeden ibaret ya da herhangi bir kişilik taşımayan kukla, belirli bir kökene sahip yapay bir aktör olarak kukla, yaratıcı ya da eşlikçi oynatıcının elinde bir kukla karakter olan kukla, tiyatral yaşamda var olan bir obje olarak kuklanın bu operada kullanıldığını görmek mümkündür. Örneğin prologda, Prometheus'un canlandırdığı heykelleri için insan oyuncular yerine kuklalar kullanılmış kuklalar, Jurkowski'nin ifade ettiği üzere kukla gibi kukladırlar. Bu kuklalar, malzeme olarak süngerin de getirdiği hareket olanağı ve esneklikle kendi özel karakteristiklerini ortaya koyarak insan oyuncunun yerine geçmişlerdir, ayrıca herhangi bir gerçekçilik kaygısı taşımayan bir tasarıma sahiptirler. Dolayısıyla oyuna sundukları estetik ve işlevsel katkı onların kukla olarak kendilerine has nitelikleri ve hareket olanaklarına da bağlıdır. Prolog ve finalde görünen melek kuklaları belirli bir kökene sahip yapay bir aktör olarak sahnede belirmektedir. Esasen bu operadaki tüm kuklalar bu maddeye dahildir; çünkü bu madde, canlı oyuncuların oyunu içinde kendine rol bulan kuklaları kapsamaktadır. Rüzgar tanrısı Eole'e eşlik eden kumaşlar birer performans nesnesidir (Bell, 2001) ve bir malzemeden ibaret ya da herhangi bir kişilik taşımayan kukladırlar. Opera süresinde sahnede görünen tüm koyunlar, yaratıcı ya da eşlikçi oynatıcının elinde bir kukla karakter olan kukla olarak karşımıza gelirler.

Kukla tiyatrosu tarihi boyunca ana akım bir tiyatro biçimi olamamıştır; çoğunlukla da bir çocuk izleği olarak algılanmaktadır. Oysa ki kukla tiyatrosu kendi formu içinde yetişkin izleyiciye hitap eden gösterilere sahiptir. Bunun yanında farklı sahne sanatlarında aldığı rollerle çocuk tiyatrosunun ötesinde dramatik anlarıma vereceği katkıları kanıtlama olanağı bulmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere kuklalar sahnede gerçekleştirilemeyecek olanı gerçekleştirmeye,

insan oyuncudan fazlasını temsil etmeye ve eylemde fazlasını sunmaya imkan vermektedir. Bu çalışmada ele alınan opera örneğinde de kuklalar yine bu amaçla kullanılmışlardır. Pastoral operanın hafif ve keyif verici doğasına uygun olarak tasarlanmış kuklalar naif bir ifade ile sahneye gelmiştir. Aşağıdaki tabloda sahne üzerinde gösterimi zor varlıklar/ olgular/ eylemler ile Titon et L'Aurore operasındaki kukla karşılıkları görülmektedir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Sahne Üzerinde Gösterimi Zor Varlıklar/ Olgular/ Eylemler ile Mondonville'in Titon et L'aurore operasında kukla karşılıkları

Sahne Üzerinde Gösterimi Zor Varlıklar/ Olgular/ Eylemler	**Mondonville'in Titon et L'aurore operasında kuklalar**
Dini varlıklar	Tanrılar/Melekler
Fantastik varlıklar	Periler
Doğa olayları	Rüzgar
Gerçekdışı olaylar	Heykellerin canlanması Koyunların dans etmesi Koyunların uçması
Hayvanlar	Koyunlar
Uçmak/Yüzmek	Koyunlar ve Meleklerin uçması
Alegorik karakterler	-
Parçalara ayrılmak	-
Boyutlarda değişiklik (yakın plan-uzak plan)	-

Mondonville'in Titon et L'aurore operasının bu incelemenin konusu olan gösteriminde, tanrıların hükmettikleri güçler, melekler, periler, hayvanlar, alegorik karakterler, rüzgar gibi doğa olayları, uçan koyunlar ve hareket eden heykeller gibi sahne üzerinde canlı icrada gösterilmesi güç, kişilik, olay ve olgular kuklalar ile sahneye taşınmış ve komik operaya uygun bir gösteriş ve estetik çerçevede seyirci beğenisine sunulmuştur. Basil Twist, Titon et l'Aurore yorumunda tanrıları, mitolojik kişileri ve hayvanları kukla olarak sahneye ustalıkla taşımıştır. Yönetmen ve tasarımcı olarak Twist, kukla tiyatrosundaki öncü düşüncesini operada kullanmış; sahne üzerine taşınması zor olan olay ve karakterleri kuklalar ile canlandırarak sahneye aktarmıştır.

KAYNAKÇA

Bell, J. (Ed.). (2001). Puppets, masks, and performing objects. MIT Press.

Basil Twist (2023). [Bio], https://basiltwist.com/bio.html

Ersan, I. (2019). Çağdaş gösteri sanatlarında bir anlatım aracı olarak kukla. *Journal Of Arts, 2*(2), 113-128. https://Doi.Org/10.31566/Arts.2.008

Ersan Öztürk, I. (2024). İmkansızı sahneye getirmek: Opera ve kukla içinde *Sahne Tasarımının Büyülü Dünyasına Açılan Kapı* (Ed. Selda Kulluk Yerdelen). Efe Akademi Yayınları.

Fisher, R. (February 8, 2017). *A conversation with Basil Twist, the acclaimed puppeteer and theater artist.* [Radyo Programı- Public Radio Tulsa].

https://www.publicradiotulsa.org/studiotulsa/2017-02-08/a-conversation-with-basil-twist-the-acclaimed-puppeteer-and-theater-artist

Grazioli, C. (2012). *Opera*. Unima Internationale de la Marionnette, (06 Şubat 2024) https://wepa.unima.org/en/pupi/

Grout, D., & Williams, H. W. (2003). *A short history of opera*. Columbia University Press.

Howard, P. (2010). Orpheus on a shoe string: Guadagni's marionette theatre. *Il Saggiatore Musicale, 17*(1), 5–18. http://www.jstor.org/stable/43030041

Jurkowski, H., (2014). *Aspects of puppet theatre*. Palgrave MacMillan.

Lawner, G., (1959), *Form and drama in the operas of Joseph Haydn*. University of Chicago, The Faculty of Division of The Humanities, Department of Music [Doktora Tezi].

LyricOpera, (t.y.). [Art of Puppetry in Opera]. https://www.lyricopera.org/donor-serenade/winter-2019/art-of-puppetry-in-opera/

MacArthur Foundation (a), September 29, 2015, [Basil Twist]. https://www.macfound.org/fellows/class-of-2015/basil-twist

MacArthur Foundation (b), September 29, 2015, [Videos- Puppetry Artist and Director Basil Twist 2015 Macarthur Fellow]. https://www.macfound.org/videos/puppetry-artist-and-director-basil-twist-2015-macarthur-fellow

McCormick, J., Cipolla, A. & Napoli, A., (2010). *The Italian puppet theater: A history*, McFarland & Company.

Opera dei Pupi, Sicilian puppet theatre (ty) *Unesco*, (06 Şubat 2024). https://ich.unesco.org/en/RL/opera-dei-pupi-sicilian-puppet-theatre-00011

PrestoMusic, (t.y.). [Mondonville: Isbé]. https://www.prestomusic.com/classical/products/8253669--mondonville-isbe

Raymond, G. (April 24, 2018). [Revisiting the Past: An Interview with Master Puppeteer Basil Twist]. https://www.slantmagazine.com/features/revisiting-the-past-an-interview-with-master-puppeteer-basil-twist/

Salzburger Marionetten Theater (ty), [History]. (04 Şubat 2024). https://marionetten.at/en/geschichte

Titon et L'Aurore, (2021). [Opera Kitapçığı]. Opéra Comique,

Wade, N., Tatler, B. W. (2005). *The moving tablet of the eye: The origins of modern eye movement research.* Oxford University Press.

Yüksel, A., Mil, B. ve Bilim, Y., (2007). *Nitel Araştırma: Neden, Nasıl, Niçin?* Detay Yayıncılık.

PİYANO EĞİTİMİNDE NÜANS TERİMLERİNİN KART OYUNU İLE ÖĞRETİLMESİ VE BAŞARIYA ETKİSİ

Eda Asya AKSU
Trabzon Üniversitesi Müzik Eğitimi ABD Lisansüstü Öğrencisi edaasya_aksu@trabzon.edu.tr
https://orcid.org/0009-0001-1853-900X

Prof. Dr. M. Kayhan KURTULDU
Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD kayhankurtuldu@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-0064-9144

ÖZET
Piyano eğitimi, çalgı eğitimi kapsamında önemli ve farklı bir yapıda gerçekleşen bir süreçtir. Piyanonun gelişimi, tarihi ve öğretim yaklaşımları da diğer müzik alt dallarına göre farklılaşır. Özellikle küçük çocuklar düzeyinde yürütülen piyano derslerinde öğretim yaklaşımları da öne çıkar. Farklı yöntem ve tekniklerin denenmesi ve sürecin iyileştirilmesi, öğrenmeye ve kalıcılığa da etki sağlayacaktır. Yapılan çalışmada piyano eğitiminde nüans terimleri öğretilirken oyun kartları kullanmanın etkili olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma özel bir müzik kursunda piyano dersleri alan ve yaşları 10-12 arasında değişen öğrencilerle yürütülmüştür. Öğrenciler çeşitli seçim ölçütleri ve ön test puanlarına göre gruplara (deney ve kontrol) ayrılmışlardır. Deneysel desende yürütülen çalışmada kontrol grubu ile klasik biçimde çalışılmış, deney grubu ile oyun kartları ve dikkat stratejisi odaklı bir çalışma yürütülmüştür. Kontrol grubu ile klasik çalışılmış, nüans terimleri (piyano ve forte) anlatılarak örnek eser çalıştırılmıştır. Deney grubunda ise öğrencilere verilen renkli kartların gösterildiği ve buna göre çalarken nüans terimlerinin buna göre oynandığı bir oyun uygulanmıştır. Uygulamaların tamamlanması sonrasında öğrencilerin başarı puanları hesaplanmış ve karşılaştırılmıştır. Her öğrenci ile bireysel olarak yürütülen dersler sonunda performanslar puanlanmış ve elde edilen puanlar için karşılaştırmalı ölçümler yapılmıştır. Ölçüm sürecinde Mann Whitney U testinden faydalanılmış ve manidarlık için p<,05 düzeyi kabul edilmiştir. Süreç sonunda deney grubunun nüans terimlerini doğru zamanda algılayarak uyguladığı ve bu konuda kısmen daha başarılı olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Piyano eğitimi, kart oyunu, nüans, başarı.

TEACHING NUANCE TERMS IN PIANO EDUCATION WITH CARD GAME AND ITS EFFECT ON SUCCESS

ABSTRACT
Piano education is a process that takes place in an important and different structure within the scope of instrument education. The development, history and teaching approaches of piano also differ from other music sub-branches. Especially in piano lessons conducted at the level of young children, teaching approaches also come to the fore. Trying different methods and techniques and improving the process will also have an effect on learning and permanence. In this study, it was aimed to examine whether using playing cards is effective in teaching nuance terms in piano education. The study was carried out with students aged between 10-12 years who took piano lessons in a private music course. The students were divided into groups (experimental and control) according to various selection criteria and pre-test scores. In the experimental design study, the control group was studied classically, while the experimental group was studied with playing cards and attention strategies. The control group worked

classically, nuance terms (piano and forte) were explained and a sample piece was played. In the experimental group, a game in which coloured cards were shown to the students and nuance terms were played accordingly was applied. After the completion of the applications, the success scores of the students were calculated and compared. At the end of the lessons carried out individually with each student, the performances were scored and comparative measurements were made for the scores obtained. Mann Whitney U test was used in the measurement process and $p<.05$ level was accepted for significance. At the end of the process, it was observed that the experimental group perceived and applied the nuance terms at the right time and was partially more successful in this regard.

Keywords: Piano education, card game, nuance, success.

1.GİRİŞ

Piyano eğitimi süreci hemen her yaş düzeyinde ve hemen her müzik eğitimi türünde en temel çalgı olarak sıkça dile getirilmektedir. Bir çalgı olarak yapısı, özellikleri kadar, kendine özgü literatürü ve eğitim öğretim yaklaşımları ile seslendirme teknikleri açısından da genel olarak farklılık içeren bir çalgıdır. Bu durum piyanoyu temel bir çalgı olarak farklı bir konuma yerleştirmektedir.

Ülkemizde mesleki müzik eğitimi kurumlarında piyano eğitimi süreci, çalgının öneminden dolayı zorunlu statüde yapılmakta ve öğrencilerle uzun süreli biçimde sürdürülmektedir. Ana çalgı olarak piyano çalmayan öğrenciler de dâhil olmak üzere hem çok sesliliğe hâkim olmak hem birlikte çalabilmeyi öğrenmek hem de bütünlük içinde müzik yapabilme becerileri için bu dersler yürütülmektedir. Dolayısıyla bu öğrenciler piyano çalmayı öğrenmek için eğitim hayatlarının önemli bir bölümünde piyano eğitimi sürecinin içinde yer alırlar (Coşkuner, Varış, 2018).

Piyano çalmayı öğrenmek, gelişimsel olarak zihinsel, devinişsel ve duyuşsal becerilerin tümünü kapsayan karmaşık ve çok boyutlu bir eğitim sürecidir. Piyano eğitimindeki en temel amaç, sağlam bir teknik kazanım odağında öğrencinin müzikal gelişimi aşamalarını sağlamaktır. Teknik beceriler sonuç olarak müziksel ifade gücüne ulaşmada bir araç olarak görülür ki burada esas olan müzikaliteyi geliştirmektir. Ancak, müzikal anlamda duyarlı olmak ve beklenen seviyeye ulaşmak için, öğrencilerin teknikle ilgili tüm sorunları aşmış olması önemlidir (Ertem, 2011).

Piyano eğitimi için öğrenme süreci öğrenen kişinin yetenekleri, biyolojik ve kültürel gelişimi ve yatkınlığı ile ilişkilidir. Ayrıca bireyin müziğe ve piyanoya yönelik ilgisi ve öğrenmenin gerçekleştiği ortama da bağlı olabilmektedir. Her öğrencinin bu bahsedilen koşullara ve özelliklere yatkınlığı farklı olduğundan, piyano eğitiminde belirlenecek hedefler ve buna bağlı kazanımlar, öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerine göre düzenlenmelidir (Otacıoğlu, 2005).

Piyanoda öğrenme kavramı, piyanonun kendine özgü yapısı içerisinde değerlendirilirken, bilhassa da bireysel anlamda anlamaya ve çözümlemeye olanak veren öğrenme stratejilerinin varlığı dikkat çekmektedir. Bu noktada devreye giren öğrenme stratejileri, diğer pek çok eğitim alanında olduğu gibi piyano eğitimi alanında da kendine uygun örnekler ve çözümlerle öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır.

Gerek eserlerin çözümlenmesi aşaması, gerekse çalışma aşamasını kolaylaştıran ve öğrencilerde daha kalıcı öğrenmeyi sağlayan önemli bir diğer husus, kullanılacak öğrenme stratejisinin/stratejilerinin doğru seçilmesidir. Konunun ve ona uygun öğrenme yönteminin

uyumu, öğrenilecek bilginin özellikle de kalıcılığı için önemidir. Bu durum, öğrenme stratejileri için literatürde sıkça ifade edilmektedir (Kurtuldu, Kılıçoğlu, 2023). Öğrenme üzerinde etkili olan ve klasik öğretim ya da anlatım gibi sık başvurulan yaklaşımlara göre daha başarılı olan yöntemlerin kullanılması, müzik eğitiminin tüm basamaklarında ve bilhassa da piyano eğitiminde etkili olacaktır. Farklı teknik ifadeler, pedallar, işaretler ve teknikleri aynı anda iki el ile birlikte kullanarak anlamak ve doğru yapabilmek önemlidir. Bu noktada özellikle küçük çocuklar için dikkat çekici bir yaklaşım ise oyun ile öğretmektir. Oyun öğrenciler üzerinde ilgi çekici ve eğlenceli hali ile genellikle başarılı sonuçlar vermektedir.

Oyunun, tüm dünya genelinde çocukların ihtiyaç duyacağı temel bir konu olması, oyunun evrensel bir kavram olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla zaman geçtikçe oyunların özellikleri, kullanılacak araç-gereçleri değişiklik gösterirken çocuklar için oyunun vazgeçilmez olması hali değişmemektedir. Bu durum ise oyunların çocuğa iyi vakit geçirmek ve eğlenmek imkânı sunması için etkili olmaktadır. Literatürde yapılan tanımların özellikle oyunun eğlendirmeye dönük işlevine vurgu yapılması, bu nedenle ortaya çıkan ve dikkat çekici bir husustur (Fırat, 2013).

Oyunlar çocukların dünyasında onlara araştırma ve keşfetme fırsatı da sağlamaktadır. Oyun kavramı aslında çocuğun merkezindedir, dolayısıyla öğretmenlerin de oyun öğretimini ve oyunları kullanmayı mesleki yeterlikleriyle birleştirerek ve oyunun da nitelikleri açısından düşünüldüğünde eğitim ortamlarında kullanılması önemlidir (Karahan, Kamalova, 2024). Oyunun özellikle küçük yaşlarda ele alındığı ve bazı soyut kavramların aktarılmasında yardımcı olduğu branşlardan biri de müzik eğitimidir. Müzik eğitimi, çalgı eğitimi ve özelinde piyano eğitimi süreçlerinde oyunların kullanılması ile çeşitli teknikler, ritimler, notalar, kavramlar ve terimler kolaylıkla ve eğlenceli biçimde aktarılabilmektedir. Yerine göre kimi zaman oyunlarla öğretim yapmanın, yaş aralıkları da düşünülürse gerekli ve zaruri olduğu haller de vardır.

Bu gerekliliğin gerçekleşmesi esnasında erken yaşlardaki bireyler için yürütülen müzik eğitiminde, müziği farklı ve tamamlayıcı bir etkisi olan oyunların da çok önemli bir yeri vardır. Literatürde rastlanılan araştırma sonuçları müzik eğitimi ve oyunun bireylerin gelişiminde etkili biçimde kullanılmasının hem doğru hem de sağlıklı bir bireysel gelişim için önemli ve gerekli olduğunu göstermektedir (Albayrak, Bulut, 2024).

2.AMAÇ

Yapılan çalışmada piyano eğitiminde nüans terimleri öğretilirken oyun kartları kullanmanın etkili olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Belirlenen amaç kapsamında çalışma deseni ve bu desene uygun uygulama planı hazırlanmıştır.

3.YÖNTEM

Bu çalışmada da ön test son test kontrol gruplu deneysel desenden faydalanılmıştır. Ekiz (2020) deneysel deseni; araştırma sürecindeki herhangi bir olayı, olguyu, kişiyi, kişileri ve etkenleri incelemek, değişkenler arasındaki olası neden-sonuç ilişkilerini tespit etmek ve sonuçları karşılaştırmak suretiyle ölçmek amacıyla yapılan araştırma (s.119) olarak tanımlamıştır. Bu tip araştırma yapılırken gruplar genellikle ikiye ayrılır. Deney grubu ile farklı bir çalışma yürütülürken kontrol grubuna herhangi bir biçimde etkide bulunulmaz. Bu süreçte deney grubu bağımsız değişkenler ile ilişkili, kontrol grubu ise genellikle bağımlı değişkenlerle ilişki tutulur (Ekiz, 2020, s. 119). Çalışmada gerekli literatür taraması yapılmış ve öğretim stratejilerinin başarı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu literatür taraması sonucunda öğrencilerin daha kolay öğrenmelerini sağlamak için bir kart oyunu tasarlanmıştır.

3.1.Çalışma Grubu

Bu çalışma piyano eğitiminde başlangıç düzeyinde olup, özel bir kursta 8 aydır piyano eğitimi alan 10-12 yaş grubundan rastgele seçilen dört öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler aynı kurs yerinde aynı koşullarda olan (yaş, süre, çalınan eser vb.) öğrenciler içinden seçilmiştir. Seçilen dört öğrenci rastgele ikişerli gruplara ayrılmış ardından Sevinç Erener'in "Kolay Piyano 1" metodunda sayfa 97'deki "Can Can" isimli eser ile ön test uygulanarak denklik düzeyleri belirlenmiştir. Ön test sonucundan dört öğrencinin de birbirine benzer ve denk bir seviyede oldukları sonucuna varılmıştır.

3.2.Verilerin Toplanması

Veri toplama sürecinde ilk olarak her iki grup ile yukarıda da bahsedildiği gibi ön test uygulanmıştır. Ön test aşamasında Sevinç Erener'in "Kolay Piyano 1" metodunda sayfa 97'deki "Can Can" isimli eser 40 dakika süre ile çalışılmıştır. Ön test sürecinde her iki grupla herhangi bir yöntem ya da yaklaşım kullanılmadan klasik tekrarlar yapılarak çalışılmıştır. Temel piyano çalma becerileri açısından sınanan öğrencilere sadece hatalı ses veya ritim konularında uyarılar yapılmış ve düzenli tekrarlar yapılarak süreç bitirilmiştir.

Bu süreç sonrasında deneysel uygulamaya geçilmiş ve uygulamada kullanılacak eser yine Sevinç Ereren'in "Kolay Piyano 1" metodunun 100 ve 101. Sayfalarında bulunan "The Bells Ring Out" isimli eser olarak belirlenmiştir. Bu eser için de ön test aşamasında olduğu gibi her öğrenciyle 40 dakika süre tanınmıştır. Belirlenen kontrol grubu öğrencileriyle 40 dakikalık ders süresinde geleneksel bir yöntem izlenmiş olup *piano* ve *forte* terimleri öğretmen tarafından açıklanmış ve seçilen şarkı deşifre edilerek çalınmıştır. Kontrol grubunda öğrenciler ile ön test sürecindeki gibi aynı düzende çalışılmıştır.

Deney grubunda ise önce öğretmen tarafından hazırlanan "*p*" ve "*f*" şeklinde nüans terimlerinin yazdığı iki kart öğrenciye verilmiştir. Öğrencinin daha önceden bildiği ve çalmış olduğu şarkılardan biri olan "Daha Dün Annemizin" isimli şarkı öğretmen tarafından çalınırken öğrenciden istediği herhangi bir kartı kaldırdığında şarkıda oluşan değişikliği gözlemlemesi ve öğretmene dönüt vermesi istenmiştir. Toplam beş dakika süren bu aşamada öğrenciler iki terimin farkını tanımlamış "*p*" yazan kartı kaldırdığında öğretmenin şarkıyı daha sessiz çaldığını "*f*" yazan kartı kaldırdığında ise öğretmenin şarkıyı daha sesli bir şekilde çaldığını ifade etmişlerdir. Öğretmen iki terim arasındaki farkı duymalarını sağladıktan sonra önce "*p*" yazan kartın "*piano*" , "*f*" yazan kartın ise "*forte*" anlamına geldiğini söylemiş ve terimlerin gerekli açıklamasını öğrencilere açıklamıştır. Ardından uygulama şarkısı olan "The Bells Ring Out" isimli şarkının notası deney grubu öğrencilerine verilerek şarkıyı bu nüans terimlerine uygun olarak çalmalarını sağlamıştır. Uygulama eserine geçildiğinde çalışma yine klasik biçimde devam ettirilmiş, sadece kartlarla yapılan etkinliğin hatırlatması yapılmıştır. Klasik tekrarlarla devam eden son test sürecinde deney grubu ile de 40 dakika çalışılmıştır.

3.3.Verilerin Çözümlenmesi

Çalışma grubu ve bu grupla yürütülen ön test ve son test süreçlerinden elde edilen puanlar her bir öğrenci için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bu hesaplama işleminde öğrencilerin ders sonunda ilgili eserleri çalma esnasındaki puanları için Kurtuldu (2010) tarafından kullanılmış olan "piyano dersi puanlama anahtarı" tercih edilmiştir. Puanlama anahtarı araştırmacılar da dâhil olmak üzere diğer iki kurs öğretmeni ile birlikte 4 kişi tarafından kullanılmıştır. Her bir öğrenci için belirlenen ön test ve son test puanları için istatistik ölçümler de yapılmıştır. Bilinen bir istatistik paket program kapsamında yapılan karşılaştırmalı ölçümlerde Mann Whitney U testi tercih edilmiştir. Bursal (2017, 58) gözlem sayısı için 15 veya altındaki sayılar için normal

dağılım varsayımının olamayacağını savunmaktadır. Benzer biçimde Ravid (1994) de bu sayının 30'dan az olması durumunda bu varsayımın karşılanamayacağını ve sapmalar olabileceğini savunmuştur (Akt: Büyüköztürk, vd. 2017, 59). Bu nedenle kişi sayısı az olduğu için doğrudan parametrik olmayan testler kullanılması uygun görülmüştür. Kullanılan U testinin manidarlık seviyesi açısından tespitinde p<,05 düzeyi kabul edilmesi daha doğru bulunmuştur.

4.BULGULAR

Bu bölümde bulgular üç farklı tablo olarak sunulmaktadır. İlk tabloda gruplardaki öğrencilerin ön test ve son testten aldıkları ham puanlar verilmiştir. Diğer iki tabloda ise gruplar arası karşılaştırmada ön test ve son test süreçleri ayrı ele alınmış ve U testi tablosu ile istatistiksel olarak açıklanmaya gayret edilmiştir.

Tablo 1. Ön test ve son test ham puanlar

Öğrenciler	Ön test	Son test
Deney 1	66	85
Deney 2	65	85
Kontrol 1	70	71
Kontrol 2	65	75

Tablo 1'de yer alan veriler ön test sürecinde öğrencilerin yakın puanlar aldığına işaret etmektedir. Son test sürecinde ise kontrol grubunda az düzeyde bir artış gözlenirken, deney grubu puanlarının daha belirgin bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Temel olarak her iki grup da alınan eğitime paralel olarak artış gösterirken, bu artışın deney grubunda daha belirgin olduğu söylenilebilir.

Tablo 2. Ön Test Puanlarına Yönelik U Testi Sonuçları

Grup	Sıra Ort.	Sıra Top.	SS	U	Z	p
Deney	5,70	28,50	2,63	11,5	-0,24	,830
Kontrol	5,30	26,50				

Ön test puanlarına yönelik tablo incelendiğinde gruplar arasında p<,05 seviyesine göre manidar bir alaka olmadığı anlaşılmaktadır. Sıra toplamı ve sıra ortalaması değerlerinin de yakın dağıldığı gözlenmiştir. Buna göre ön test aşamasında deney ve kontrol grupları arasında fark bulunmamaktadır.

Tablo 3. Ön Test Puanlarına Yönelik U Testi Sonuçları

Grup	Sıra Ort.	Sıra Top.	SS	U	Z	p
Deney	8,00	40,00	7,69	,000	-2,64	,008
Kontrol	3,00	15,00				

Son test puanları için yapılan U testi sonuçları, gruplar arasında p<,05 seviyesinde manidar bir ilişkiye işaret etmektedir. Sıra ortalaması ve sıra toplamı değerlerine de bakıldığında oluşan farkın deney grubu yönünde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Buna göre bakıldığında son test uygulamasında deney grubu lehinde manidar bir farklılık oluşmuş, deney grubunun puanları kontrol grubundan pozitif yönde farklılaşmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan uygulamada ilk olarak tespit edilen çalışma grubunun denkliği sınanmış ve ön test aşamasında bu denkliğin var olduğu anlaşılmıştır. Başlangıç aşamasında her iki grubunda denk olduğu izlenimi sonrasında son test için uygulamaya geçilmiş ve anlatılan teknik uygulanmıştır. Süreç içerisinde kontrol grubunun ön test puanlarına yakın puanlar aldığı ve düzeyini kısmen koruduğu gözlenmiştir. Son test uygulamasında kontrol grubu nüans terimlerini öğrenmiş olsa da bunları uygularken anlık fark edebilme, bunlara dikkat ederken parmak numarası ve ritim hataları yapabilme gibi sıkıntılar yaşamıştır. Deney grubu ise uygulamanın etkisiyle aldığı puanlarda farklılık göstermiştir. Kart oyunu çalışması ile deney grubundaki öğrenciler ilgili nüans terimlerini daha kolay ve çabuk biçimde algılamış ve daha başarılı olmuşlardır. Kart oyunu esnasında eğlenerek ve nüans terimlerini de öğrenerek çalışan deney grubu, son test aşamasında kontrol grubuna göre belirgin bir puan farkı yaratmıştır. Bu süreçte eğlenceli bir öğrenme yolu ile kulak aşinalığı da yakalayan deney grubu, nüans terimlerini fark etme ve bunları uygularken parmak numarası hataları da yapan kontrol grubuna göre daha başarılı bulunmuştur.

Yapılan uygulamada yaşları 10 ile 12 arasında değişen öğrenciler ile çalışılmıştır. Bu uygulamanın daha küçük ya da daha büyük farklı yaş düzeyleri ile tekrarlanması faydalı olacaktır. Benzer biçimde oyun uygulamalarının farklı eğitim seviyelerinde tekrarlanması ve daha farklı oyun türlerinin de denenmesi önemlidir. Çalışmada imkânlar nedeniyle az sayıda öğrenci ile deneme yapılmıştır. Uygulamanın daha geniş katılımlı grup sayıları ile denenmesi diğer bir önemli husustur. Geniş katılım, farklı yaş grupları ve farklı eğitim düzeylerinde denemeler yapılması kadar, aynı kazanımların farklı öğretim yaklaşımları ile denenmesi de alana katkı sağlayacaktır. Diğer yandan oyun oynama uygulamaları ile piyanoda diğer bazı konuların da eşleşmesi sağlanarak denemesi yapılabilir.

6. KAYNAKÇA

Albayrak, C., & Bulut, D. (2024). Özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin müzik ve oyun dersinde uyguladıkları etkinliklerin incelenmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1),* 198-212.

Bursal, M. (2019). *SPSS ile temel veri analizleri*. Anı Yayıncılık.

Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2017). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik.* Pegem Akademi.

Ekiz, D. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, (6.Baskı). Anı Yayıncılık.

Ertem, Ş. (2011). Orta düzey piyano eğitimi için repertuvar seçme ilkeleri. *Kastamonu Education Journal, 19*(2), 645-652.

Fırat, H. (2013).Çocuk oyunları-eğitim ilişkisi: Bezirgân başı örneği. *Journal of Turkish Studies 8(13),* 885-896.

Karahan, F. ve Kamalova, Z. (2024). Okul öncesi kurumunda görev alan öğretmenlerin oyun öğretimine ilişkin öz yeterliklerinin incelenmesi. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi, 7(1),* 109-131.

Kurtuldu, M. K. (2010). Piyano sınavı değerlendirme ölçeğinin puanlayıcılara yönelik geçerlik ve güvenirliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9(31),* 224-232.

Kurtuldu, M. K. ve Kılıçoğlu, Y. (2023). Piyano eğitiminde analize dayalı örgütleme stratejisi kullanımı ve deşifre çalmaya etkisi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 10 (35*), 74-87.

Otacıoğlu, S. G. (2005). *Müzik öğretmenliği piyano eğitimi dersi için bir model denemesi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Coşkuner, Ö. ve Varış, Y. A. (2024). Meslekî müzik eğitimi veren kurumlarda piyano eğitimi alan öğrencilerin karşılaştıkları teknik problemlere ilişkin öğretim elemanlarının görüşleri. *The Journal of Academic Social Science, 84*(84), 23-26.

PİYANO EĞİTİMİNDE GRUBETTO İŞARETİNİN ÖĞRETİLMESİNDE ANLAMLANDIRMAYA DAYALI HİKÂYELERİN ETKİSİ

Şehribanu ZAMAN
Trabzon Üniversitesi Müzik Eğitimi ABD Lisansüstü Öğrencisi
sehribanu_zaman@trabzon.edu.tr https://orcid.org/0009-0004-6855-9975

Prof. Dr. M. Kayhan KURTULDU
Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD kayhankurtuldu@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-0064-9144

ÖZET
Piyano eğitimi süreci, özellikle çocuklarla yürütülen aşamalarda hassas ve dikkatli biçimde yürütülmelidir. Müzik eğitiminin en temel ve kapsamlı boyutlarından birini temsil eden piyano çalgısında öğrenme ve öğretim süreci de hassastır. Dolayısıyla uygulanacak öğretim yaklaşımları da önem kazanır. Bu çalışmada piyano eğitimi sürecinde öğretilen grubetto çalma işaretinin anlamlandırma stratejileri kapsamında uygun bir hikâye ile öğretilmesinin etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Belirlenen amaç için deneysel bir plan yapılmış ve buna yönelik iki grup (deney ve kontrol) oluşturulmuştur. Özel bir müzik kursunda öğrenim gören ve yaşları 11-14 arasında değişen 4 öğrenci ile çalışma yürütülmüştür. Uygulamada ilk olarak her iki gruba yönelik ön test yapılmış ve sonuçlara göre iki grup oluşturulmuştur. Ön test uygulamasında ve son test uygulamasının kontrol grubu bölümünde klasik ders yapılmıştır. Son test uygulamasında deney grubu ile grubetto işareti, basit ve kısa bir hikâye ile imgelenmeye çalışılmıştır. Deney grubu ile yapılan uygulamada merdiven çıkan ve iki basamak aşağıya dönerek tekrar ana noktaya gelen bir çocuk tasvir edilmiştir. Ön test ve son test çalışmasından elde edilen performanslar için araştırmacılar tarafından bu çalışmaya özgü oluşturulan puanlama anahtarı kullanılmıştır. Ortaya çıkan puanlar tablolaştırılmış ve istatistik olarak da analiz edilmiştir. Elde edilen puanlara göre ön test düzeyinde denk olan iki grup, son test düzeyinde farklılaşmıştır. Sonuçlara göre farklılaşma deney grubu lehinde olmuş, diğer bir deyişle deney grubu grubetto işaretini uygulamada daha başarılı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Piyano eğitimi, grubetto, anlamlandırma, hikâye.

THE EFFECT OF STORIES BASED ON ELABORATION IN TEACHING GRUBETTO SIGN IN PIANO EDUCATION

ABSTRACT
The process of piano education should be carried out sensitively and carefully, especially in the stages carried out with children. The learning and teaching process in the piano instrument, which represents one of the most basic and comprehensive dimensions of music education, is also sensitive. Therefore, the teaching approaches to be applied also gain importance. In this study, it was aimed to examine the effect of teaching the grubetto playing sign taught in the piano education process with an appropriate story within the scope of elaboration strategies. An experimental plan was made for the determined purpose and two groups (experimental and control) were formed. The study was carried out with 4 students aged between 11-14 years who were studying in a private music course. Firstly, a pre-test was conducted for both groups and two groups were formed according to the results. In the control group part of the pre-test

application and post-test application, a classical lesson was held. In the post-test application, the grupetto sign was tried to be visualised with a simple and short story with the experimental group. In the application with the experimental group, a child climbing a staircase and returning to the main point by returning down two steps was depicted. For the performances obtained from the pre-test and post-test, the scoring key created by the researcher's specific to this study was used. The resulting scores were tabulated and analysed statistically. According to the scores obtained, the two groups, which were equivalent at the pre-test level, differed at the post-test level. According to the results, the differentiation was in favour of the experimental group, in other words, the experimental group was more successful in applying the grubetto sign.

Keywords: Piano education, grubetto, elaboration, story.

1.GİRİŞ

1.1.Piyano Eğitimi

Müzik eğitiminin en önemli unsurların biri enstrüman eğitimidir. Çünkü enstrüman eğitimi sayesinde kişiler müziksel ilgi ve yeteneklerini geliştirmekte ve bu kapsamda müzikal beğeni çerçevesini genişleterek ileriye taşımaktadır. (Tanrıverdi, 1997) Enstrümanlar arasında piyano, diğer enstrümanlara göre daha önemli bir boyuttadır. Çünkü güzel sanatlar liselerinde ve üniversitelerin müzik bölümlerinde piyanonun zorunlu çalgı olması, çalgı eğitimi kapsamında ona önemli bir rol yüklemiş ve önem kazandırmıştır. Piyano oldukça geniş bir çerçeve içinde kullanılmaktadır. Müzik sanatını karşı tarafa en iyi şekilde sergileyen bir çalgıdır. Tuş sayısı 88 olup akort olarak sabittir. Aynı zamanda eşlik edebilme özelliği ile son derece popüler bir konumdadır. (Gün ve Yıldız, 2013) Aynı zamanda çok sesli müzik yapmaya uygunluğu ve bunun yanında müzik eğitiminde ana veya yan çalgı olarak kullanılabilmesi sebebi ile tüm kültürlerin müzik dünyasında kabul görmüş bir çalgıdır. (Işkın ve Güdek, 2019)

1.2 Piyanoda Teknik

Piyano çalmasını öğrenme, bireyin bilişsel, duyuşsal, ve devinişsel alanlarını süreçte aktif kılarak tüm bu alan becerilerini ele alan karmaşık bir süreçtir. Bu karmaşık süreci düzenli bir hal getirmek için güçlü bir teknik ile gelişim sağlanmalıdır. Teknik beceriler, duygu ve düşüncelerin müzikle yansıtılmasında bir araç konumundadır. Asıl önemli olan konu müzikaliteyi geliştirmektir. Ancak müziksel becerilerin istenilen seviyeye getirilmesi için kişinin teknikle ilgili anlaşılmayan durumları çözmesi gerekmektedir. Teknik yeterliliğinin temelinde doğru duruş ve oturuş, elin piyano üzerinde uygun pozisyonu alması klavyeye olan hâkimiyet ve ajilite gibi kriterler yer alır. Bu kriterler piyano eğitiminin başlangıcını oluşturduğu için son derece önemlidir. (Ertem, 2011) Bunun yanı sıra kişinin yaş ve gelişim özellikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bireysel farklılıklar ilkesi dikkate alınarak baskın olan zekâ alanına hitap etmek gerekmektedir. Buna örnek olarak, sözel zekaya sahip olan bireylere notalar tekerleme şeklinde öğretilebilirken, görsel zekası baskın olan kişiye ise gerekli bilgiler görseller üzerinden, aktarılabilir. (Gasımova, 2010) Görsel ve sözel zeka alanları olduğu gibi başka zeka alanları da vardır. Ritmik, kinestetik, içsel ve mantıksal zekâ, diğer bir zekâ alanlarıdır. Bu alanlara hitap etmek ve öğrenimi kolaylaştırmak için anlamlandırma stratejilerinden yararlanılarak maksimum verime ulaşılabilir.

1.3 Anlamlandırma Stratejileri

Anlamlandırma stratejileri bir bilginin uzun süreli belleğe geçmesinden ziyade, kısa süreli bellekte kodlanarak bilginin kalıcı hale gelmesini ve tam öğrenmenin gerçekleşmesini sağlar. Yeni öğrenilen bilgiye bir anlam yükleyebilmek için o konu hakkında ön bilgi ve hazır bulunuşluğun olmasıyla birlikte yeni bilgiyi eski bilgiyle karşılaştırarak zihinde uyumsama

yapılmalıdır. Bu stratejinin alt basamakları, eski bilgilerle bağlantı kurarak yeni bilgiyi öğrenme, öğretilecek kavram ya da konu hakkında hikâyeleştirme yapmak, kavramı günlük yaşantı ile ilişkilendirmek, konuyu zihinde canlandırmak, kavram haritası ya da karikatürleri oluşturmak, vb. şeklinde düşünülebilir. (Çelikkaya ve Kuş 2010) Özer (2002) ise anlamlandırma stratejilerinin, bilgiler arasında bağlantı kurulmasına ilişkin bir strateji olduğunu belirtmekle beraber, öğrencinin bu strateji sayesinde yeni öğrenilen durumun, daha önce uzun süreli belleğinde var olan bilgi ile karşılaştırması sonucu ona anlam yüklemesi sayesinde oluştuğu görüşündedir. Bu anlam yüklemesini yaparken zihinsel semboller ya da sözel kelimeler kullanılır. Zihinsel sembol, cümlede kullanma, başka sözcüklerle anlatma, not alma, soru yanıtlama, benzetim yapma, anlamlandırma stratejilerinden bazılarıdır.

1.4 Grubetto Tekniği

Sanat tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. En eski sanat dallarından biri de müziktir. İnsanların kendilerini hayvanlardan korumak için iki nesneyi birbirine vurmasıyla başlayan müzik, günümüze gelene dek çokça değişime ve gelişime uğramıştır. Bu değişimlerin her bir dönemde kendine has ve belirgin özellikleri öne çıkmaktadır. 16.yy da barok döneme geçişle birlikte müzikte aşırı süslemeci bir tavır ortaya çıkmıştır. “Etkileyici bir müzik anlatımı için müziğe renk, zarafet ve estetik katan süsleme nota ve sembolleri kullanılmıştır.” (Özçelik, 2002:78)
Süslemeler, bir eseri, hem çalan kişi hem de dinleyiciler için daha kulağa hoş hale getirmek amacıyla eklenen ve bu eklenen notaların süre ve diziliş bakımından farklılık göstererek notaya alınması olarak tanımlanabilir. Genellikle süslemeler, dans müziği icra eden kişilerin aynı şeyleri sürekli tekrar çalışmaktan sıkılması, her defasında, ufak değişiklikler yapmalarıyla başlamış ve gittikçe uzmanlık gerektiren pasajlar haline dönüşmüşlerdir. İcracıların bu esinlenme halleri, zaman içerisinde çalgı çalma metotlarında yazan kurallar olarak sistemleştirilmiştir (Long, 2003).
Hemen hemen her enstrümanla yapılabilir olan süslemelerin sayısı oldukça fazladır. Bu kapsamda, günümüzde piyanoda en çok kullanılan süslemeler arasında mordan, tril, kısa çarpma ve grupettoyu sayabiliriz.

Grubetto: Bir notanın önüne veya arkasına yazılan üç veya dört küçük notayı kapsayan bir küçük yapıya grubetto denir. (Kolukırık, 2012:238) Özçelik (2002) ise grubettoyu; vokal ve enstrümantal müziklerde kullanılan bir süsleme biçimidir diye açıklamaktadır. Ayrıca bir nota grubu, ana notayı çevreleyen yaklaşık dört veya beş notadan oluşur ve bu sembol genellikle bir notanın üzerinde görünür ancak bazen iki notanın arasında da bulunabilir şeklinde ekleme de yapmaktadır.



2.AMAÇ

Bu çalışmada piyano eğitimi sürecinde öğretilen grubetto çalma işaretinin anlamlandırma stratejileri kapsamında uygun bir hikâye ile öğretilmesinin etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Amaç kapsamında seçilen yöntem, oluşturulan gruplar, uygulama süreci ve analizler aşağıda verilmiştir.

3.YÖNTEM

Amaca yönelik verileri toplamak ve sonuçları karşılaştırmak için uygun olan yöntemin deneysel yöntem olduğu düşünülmüş ve bu kapsamda kontrol gruplu ön test son test deseni

kullanılmıştır. **"**Deneysel yöntem, dikkatle kontrol edilmiş koşullar altında, belirli bir etkiye, harekete karşılık nasıl bir tepkinin, davranışın meydana geleceğini saptamaya yönelmiş bir süreçtir. Araştırmacı belirli etkileri; yolları ya da çevresel koşulları değiştirerek, ayarlayarak, kontrol ederek, objelerin, bireylerin (denek) davranışlarının nasıl etkilendiğini, değiştirdiğini gözler, sezmeyi ve deneyi amaçlar" (Şen, 2005:348). Diğer bir değişle, deney yapan araştırmacının bir ya da daha çok değişkene müdahale etmesi ve bu müdahalenin de başka bir değişkene etkisi olup olmama durumunu belirleme olarak açıklanabilir.

3.1.Çalışma Grubu

Yapılan çalışma için öğrenciler, piyano dersi verilen bir müzik kursundan seçilmiştir. Deney ve kontrol grupları için öğrenciler, yaş aralıklarına göre, kurs aldıkları sürenin aynı olmasına göre ve çaldıkları eserlerin seviyesine göre belirlenmiştir. Bu belirlemede kurs yerinde seçilen ölçütlere göre 4 öğrenci var olduğu gözlenmiştir. Öğrenciler 11-13 yaş aralıklarından olmak üzere toplamda 4 kişidirler. Bu 4 kişinin ikisi kontrol grubunu diğer ikisi de deney grubunu oluşturmaktadır.

3.2.Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecine ilk olarak ön test ve son test sürecinde çaldırılacak eselerin belirlenmesi ile başlanmıştır. Eserler Enver TUFAN ve Selmin TUFAN tarafından yazılmış Piyano Metodu -1 kitabından seçilmiştir. Seviyelerinin eşit olduğunu kontrol etmek için (ön test) Enver-Selmin TUFAN piyano metodu-1 kitabındaki "İskoç Dansı" adlı eser deşifre ettirilmiştir. Eser deşifresi 10 dakika kadar sürmüş ve her öğrenci ile bireysel çalışma yapılmıştır. Ön test aşamasında öğrencilere herhangi bir uyarı yapılmamış, bildikleri şekilde basitçe deşifre yapmaları istenmiştir. Elde edilen sonuçların denklik için beklenen değerleri vermesi sonrasında deney ve kontrol grubuna rastgele atamalar yapılmıştır ve son test uygulamasına geçilmiştir. Anlamlandırma stratejisinin uygulanacağı teknik için yine Enver-Selmin TUFAN piyano metodu-1 kitabından "Arabesk" isimli eser seçilmiştir. Eser içerisinde uygun yerlere grupetto sembolü koyulmuştur ve çalışma sürdürülmüştür. Kontrol grubuyla öncelikle teknik hakkında bilgi verilmeden eser öğrenciye çaldırılmıştır. Ardından kontrol grubuna grupetto işaretinin açıklaması yapılarak, düz anlatım ile terim anlamından bahsedilerek bu eser üzerinde çalışma yapılmıştır. Kontrol grubu ile yürütülen çalışmada hatalı ses ve nota ile çalışılan teknikte basit hatalar olduğunda uyarılar yapılmıştır. Kontrol grubu ile 40 dakika çalışılmış ve süreçte basit tekrarlar yapılarak eser pekiştirilmiştir.

Deney grubuna uygulanan çalışmada ise aynı koşullar sağlanmıştır. Yine aynı şekilde deney grubuna da teknik hakkında bilgi verilmeden eser öğrenciye çaldırılmıştır. Sonrasında deney grubuna grupetto sembolü hakkında anlamlandırma stratejisinin alt basamaklarından olan hikâyeleştirerek anlatma gerçekleştirmiştir. Bu aşamada küçük bir çocuğun, annesinin yardımı olmadan evlerinin merdivenlerini çıkmaya çalıştığı ancak merdivenden iki basamak düşmesi üzerine annesinin yardımıyla tekrar başlangıç merdiven basamağına gelmesi şeklinde örnek verilmiştir. Bu benzetim öncesinde teknik normal olarak da tanımlanmış ama bu benzetimle pekiştirme yapması sağlanmıştır. Her grubetto işaretine geldiğinde asıl basamaktan bir yukarı çıkarken iki aşağı düşmesi ve bunun da çalınacak notanın bir alt ve bir üst notasına denk gelmesi kurgusu hatırlatılmıştır. Gerekli anlatımlar yapıldıktan sonra öğrencilerin eserdeki grupetto işaretini gördüklerinde bu şekilde çalmaları gerektiği söylenerek her öğrenci 40 dakika çalıştırılmıştır. Bu benzetimler haricinde deney grubu ile de klasik tekrarlar yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

3.3.Veri Analiz Süreci

Deney ve kontrol grubu ile yapılan ön test ve son test değerlendirilmesi esere uygun şekilde bir puanlama anahtarı geliştirilerek hesaplanmıştır. Değerlendirme doğrudan grubetto işareti odaklı olduğu için puanlama anahtarı araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Uygulanacak olan puanlama anahtarı ile öğrencilerin performansına göre her bir ölçüt için değerlendirme yapılmıştır. Bu puanlama anahtarı içerisinde beş adet ölçüt bulunmaktadır. Bu ölçütler ve puan dağılımları aşağıdadır. Öncelikle kontrol grubu değerlendirilmiştir, ardından deney grubunun değerlendirilmesi yapılmıştır. Puanlamalar araştırmacılar da dâhil toplam 4 kişi ile yapılmıştır. Elde edilen puanların karşılaştırılması yapılarak deney ve kontrol grubu arasındaki sonuca ulaşılmıştır. Karşılaştırmalı ölçümler kapsamında ise bilinen bir istatistik program kullanılmış ve bunun için veriler (öğrencilerin ön test ve son test puanları) bilgisayara aktarılmıştır. Ön test ve son test için doğrudan parametrik olmayan Mann Whitney U testi yapılmıştır. Bursal (2017, 58) veri setinin az kişi olması (15 civarı) durumunda normallik ölçümlerinin doğru sonuç vermeyeceğini söylemiş ve doğrudan non-parametrik testler kullanılmasını önermiştir. Ölçümlerde manidarlık için p<,05 düzeyi kabul edilmiştir.

Tablo1. Puanlama Anahtarı Ölçütleri

Kriterler	Puan Dağılımı
Teknikleri doğru uygulama	15
Ritim kalıplarını doğru çalma	15
Notaları doğru çalma	15
Grubetto işaretini doğru uygulama	30
Grubetto işareti esnasında tempo devamlılığı	25

4.BULGULAR

Bulgular bölümünde veriler ilk olarak öğrencilerin ön test ve son test puanlarını içeren ham puan tablosu biçiminde sunulmuştur. Diğer tabloda ise toplam 4 öğrencinin ön test ve son test puanlarına yönelik U testi istatistik sonuçları tablo ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 2. Öğrencilerin Ön Test ve Son Test Puanları

Öğrenciler	Ön Test	Son Test
Deney 1	72	95
Deney 2	68	91
Kontrol 1	70	70
Kontrol 2	69	72

Tablo 2 incelendiğinde, öğrencilerin ön test aşamasında ortalama 70 puan civarında dağılım gösterdiği ve birbirine yakın puanlar aldığı gözlenmiştir. Son test aşamasında ise öğrencilerden kontrol grubu benzer civarda puan dağılımı gösterirken, deney grubunda belirgin bir artış göze çarpmaktadır. Son test aşamasında yaklaşık 20 puan civarında bir artış, deney grubunda gözlenmiştir.

Tablo 3. Ön Test ve Son Test Sürecine Yönelik U Testi Tablosu

Ölçüm	Grup	Sıra Ort.	Sıralar Top.	SS	U	Z	p
Ön Test	Deney	4,00	12,00	1,67	3000	-0,67	,500
	Kontrol	3,00	9,00				
Son Test	Deney	5,00	15,00	12,34	,000	-2,02	,043
	Kontrol	2,00	6,00				

Tablo 3'te yer alan U testi sonuçlarına göre ön test aşamasında p<,05 düzeyinde manidar bir ilişkiye denk gelinmemiştir. Yukarıdaki tablo da düşünülürse bu aşamada puanlar arasında bir fark olmadığı söylenilebilir. Son test aşamasına gelindiğinde ise gruplar arasında p<,05 seviyesinde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. İlişkinin yönü için hem sıra değerleri incelenmiş, hem de yukarıdaki tablo göz önünde tutulmuştur. Buna göre son test aşamasında deney grubu lehinde bir farklılık oluştuğu anlaşılmaktadır.

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmada ilk olarak amaç belirlenmiş, amaç kapsamında yöntem seçilmiş ve yönteme uygun gruplar oluşturulmuştur. Bu silsile sonrasında yapılan ilk ölçüm ön testtir. Öğrenciler ön test sürecinde yakın başarı puanları almışlardır. Bu durum gruplar ilk seçilirken dikkat edilen kriterlerin (yakın yaş, eğitim alma sürelerini eşitliği, benzer seviyede eser çalma vb.) işe yaradığını göstermektedir. Grupların denk olduğunun anlaşılması sonrasında yapılan son test uygulamasında ise deney grubuna ilgili teknik hikâye ile anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu süreç sonunda deney grubunun daha başarılı olduğu, tekniğin uygulanma biçimini kafalarında daha iyi canlandırabilmiş olma ihtimali doğrultusunda daha iyi seslendirme yaptıkları görülmüştür. Kontrol grubu kısmen bu tekniği sade anlatımla yapabilmiş, deney grubu kadar net başarı elde edememiştir. Teknik bir üst ve alt notaya gidip gelerek ritmi aksatmadan çalmaya odaklıdır. Bu durumda tekniğin yapısını zihinde doğru canlandırmak ve iyi saymak gereklidir. Deney grubuna anlatılan bu hikâye ile öğrenciler tekniği daha iyi kavramışlardır. Bu durum kontrol grubuna göre deney grubunun tekniği daha iyi çalmasıyla kendini göstermektedir.

Yapılan çalışmada ilgili kurs yerinin olanakları nedeniyle az kişi ile deneme yapılmıştır. Gruplardaki öğrenci sayılarının arttırılması sonuçların daha iyi yorumlanması açısından önerilmektedir. Diğer yandan yaş grubu olarak seçilen aralığın daha farklı yaş grupları ile de tekrarlanması faydalı olacaktır. Benzer çalışmaların ilkokul veya ortaokul seviyesi dışında mesleki düzeyde de denenmesi, elde edilecek sonuçlar açısından önemli olabilir. Bu çalışmada grubetto tekniği benzetimlerle pekiştirilmiştir. Aynı tekniğin farklı öğretim yaklaşımları ile ele alınması ya da aynı öğretim yaklaşımının farklı bir konuda da denenmesi literatüre katkı sağlayacaktır.

6.KAYNAKLAR

Bursal, M. (2017). *SPSS ile temel veri analizleri*. Anı Yayıncılık.

Çelikkaya, T. ve Kuş, Z. (2010). Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin öğrenme stratejilerini kullanma durumları. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 29,* 321-336.

Ertem, Ş. (2011). Orta düzey piyano eğitimi için repertuar seçme ilkeleri. *Kastamonu Education Journal, 19*(2), 645-652.

Gasımova, T. (2010). Piyano öğrenme ve öğretme teknikleri. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* (25), 99-106.

Gün, E. ve Yıldız, G. (2013). Piyano eğitiminde başarıyı etkileyen faktörler. *Fine Arts, 8*(1), 103-114.

Işkın, S. ve Güdek, B. (2019). Yetişkin müzik eğitiminde kullanılan piyano çalışma kitapları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research, 6*(44), 3307-3322.

Kolukırık, K. (2012). Muhittin sadak ve "mûsıkî nazariyâtı" adlı kitabında "müzik icrasının kuralları" hakkındaki görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi,42*(193), 238

Long, W. F. (2003). Introduction to embelishing renaissance music. http/www.drdrbill.com/downloads/music/embellishment/Renaissance_Embellishment.pdf. Adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi: 05.08.2024

Özçelik, S. (2002). Batı müziği yazısında süslemeler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22*(3) : 77-91.

Özer, B. (2002). *İlköğretim ve ortaöğretim okullarının eğitim programlarında öğrenme stratejileri*. 2000'li Yıllarda Öğrenme ve Öğretme Birinci Sempozyumu, 29-31 Mayıs, Marmara Üniversitesi.

Şen, Ü. S. (2005). Sanat eğitiminde bilimsel araştırma yöntemlerinin kullanılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(1), 343-360.

Tanrıverdi, A. (1997). Güzel sanatlar liselerinin müzik bölümlerinde uygulanan çalgı eğitimi ve viyolanın çalgı eğitimi içerisindeki yeri. *Mavi Nota Müzik ve Sanat Dergisi,16.* Selva Yayıncılık.

DEMİR KÜLTÜ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR: ARDAHAN ÖRNEĞİ

Dr. ELVAN SALTAŞ KORKMAZ
saltaselvan@gmail.com - https://orcid.org/0000-0001-9894-8518

ÖZET

Türk Dünyası ve Anadolu'da doğadan gelecek kötülüklere karşı, demirin koruyucu gücünden faydalanma inancı bulunmaktadır. İnsanlara ve tabiata zarar vereceği düşünülen herhangi bir doğa olayı yaşandığında demir koruyucu unsur olarak kullanılmaktadır. Olumsuz tabiat olaylarına karşı, demirin doğa olayını o anda engelleme, durdurma ve şekil değiştirtme (dolu yağışını yağmura çevirme) gücü olduğu da bilinmektedir. Geçmişte birçok millete ev sahipliği eden ve eski Türk inançlarının yaşatılmaya devam ettiği Ardahan, kültür çeşitliği bakımından oldukça zengindir. Dağlık ve engebeli bir coğrafyada yer alan ilde halk köylerde yaşadığı için modern hayatla geç tanışmıştır. Bölgeye kitle iletişim araçlarının geç gelmesi yörede var olan Türk halk inançlarının günümüze kadar bozulmadan gelmesini sağlamıştır. Ardahan'da derlenen halk inanışlarında demirin halk hekimliği, halk veterinerliği ve halk meteorolojisi gibi birçok alanda da etkin olduğu görülür. Hayatın geçiş aşamalarından doğum, düğün ve ölüm eşiklerinde kötü ruhlardan korunmak için demir olan araç gereçlerden faydalanıldığı görülmektedir. Tanrı'dan bir parça taşıdığına inanılan demirin, Tanrı'dan istekte bulunurken kullanılmasının amacı duanın daha hızlı kabul olacağına inanılmasındandır. Bu çalışmada demir kültünün başta hayatın geçiş aşamaları olmak üzere halk hekimliği, halk veterinerliği ve halk meteorolojisi gibi alanlarda nasıl etkin rol oynadığı üzerine durulmuştur. Çalışmada demirin gök gürültüsü, hortum, dolu, şiddetli yağmur vb. doğa olayı yaşandığında onu durdurmak veya değiştirmek için nasıl kullanıldığı ele alınmıştır. Bilinmeyenden korkan insanlar kendilerini kötülüklerden ve kötü ruhlardan korumak için başta hayatın geçiş aşamaları olan doğum, düğün ve ölümün ardından nazar, hastalık, istenmeyen tabiat olayları, hayvan hastalıkları, meteorolojik olaylarda vb. birçok alanda demir koruyucu iye olarak karşımıza çıkmaktadır Çalışmada Ardahan'da demir kültü etrafında toplanan inanış ve uygulamalar ele alınarak incelenmiş eski Türk dinleri ile bağlantıları ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ardahan**,** demir, kült

ABSTRACT

In the Turkish World and Anatolia, there is a belief in benefiting from the protective power of iron against evil coming from nature. Iron is used as a protective element when any natural event that is thought to harm people and nature occurs. It is also known that iron has the power to prevent, stop and change shape (turning hail into rain) against adverse natural events. Ardahan, which hosted many nations in the past and where ancient Turkish beliefs continue to be kept alive, is very rich in terms of cultural diversity. Located in a mountainous and rugged geography, the people of the province were introduced to modern life late because they lived in villages. The late arrival of mass media to the region has enabled the Turkish folk beliefs in the region to remain intact until today. In the folk beliefs compiled in Ardahan, it is seen that iron is effective in many areas such as folk medicine, folk veterinary medicine and folk meteorology. It is seen that iron tools are used to protect against evil spirits during the transition stages of life, such as birth, wedding and death. The purpose of using iron, which is believed to carry a piece of God, when making requests from God is because it is believed that the prayer will be accepted faster. This study focuses on how the iron cult plays an active role in areas such as folk medicine, folk veterinary medicine and folk meteorology, especially in the transitional stages of life. In the study, iron was used for thunder, tornado, hail, heavy rain, etc. How it is used to stop or change natural events when they occur is discussed. People who are afraid of the unknown, in order to protect themselves from evil and evil spirits, use the evil eye, disease, undesirable natural events, animal diseases, meteorological events, etc. after birth, wedding and death, which are the transition stages of life. It appears as an iron preservative in many areas. In the study, the beliefs and practices gathered around the iron cult in Ardahan were examined and their connections with old Turkish religions were tried to be revealed.

Key words: Ardahan, iron, cult

Türklerde tanrı gökyüzünde bulunur algısı vardır bu yüzden yeryüzünde yaşayan insanlar tanrıya "Gök Tanrı" adını verirler. Demir ise gökyüzünden güneş-yıldız sisteminden ayrılarak yeryüzüne düşmüştür. Gökten geldiği için kutsaldır ve göğe aittir.

Eliade demir ile ilgili tespitinde der ki; " Göksel bir metal olan demir yere yabancıdır ve üstündür; çünkü yukarıdan gelmektedir. Harikalarla doludur ve mucizeler yaratabilir." (Eliade, 2003, s. 28-30) Demirin göğe ait bir parça olması, onu kutsal kılmış ve ona doğaüstü güçler yüklemiştir. Demir gibi demiri ateşte harlayan vurarak onu şekilden şekle sokan adeta yeniden doğmasını sağlayan demircilerde Türkler arasında kutsal ve ata olarak kabul edilmiştir. (Çerikan, Ankara, s. 298)

Eski Türk dininde kutsal kabul edilen ateş, su, ağaç ve demir çevresinde birçok inanış ve uygulama oluşturulmuş ve günümüze kadar getirilmiştir. Demir özellikle Türkler arasında ortak kültürel belleğin önemli bir figürüdür.

Demir için; " Tanıdık bir evrene ait olmama, dünya dışındaki başla bir yerden gelme, hatta öte dünyaya ait olma" (Bayat, 2007, s. 46) şeklinde tanımlarda bulunmaktadır.

Türk Mitolojisinde "yukarı-dünya- gök" her zaman kutsal olarak adlandırılmış ve bu kutsal mekânlarda sadece kutsal olanalar yaşar inanışı bulunmaktadır. Yukarı âlem olarak ele alacağımız gökte insanoğlunun erişemediği bir bilinmezlik, gizem bulunmaktadır. Bu mantıkla bakınca gökyüzünden gelen demirde içinde bilinmezlik ve sırlar taşıdığı için gizemlidir.

Ardahan'da hayatın geçiş dönemlerinden doğum aşamasında bir kadın rüyasında eline demirden aletler (kama, silah, bıçak vb) aldığını görürse erkek çocuk sahibi olacağına inanılır. Burada kedin tanrı ile iletişim kurar ve çocuk sahibi olacağını duyurur. Burada demir koruyu güç olarak karşımıza çıksa da daha çok gelecekten haber verme yönünü ele almalıyız. Demir kadının çocuk sahibi olacağını belirtiği gibi cinsiyeti konusunda da bilgi vermektedir. Demir aletler geçmişten beri erkek çocuktan bahsederken kullanılmaktadır. Bunun sebebi ataerkil bir toplumda yaşamak ve silah atmak, kılıç kullanmak gibi işlerin sadece erkekler tarafından yapıldığı düşüncesinin sonradan toplumda yer edinmesidir.

Doğum gerçekleşeceği zaman doğumun zor olması, ortamda bebeğe ve anneye kötülük edecek ruhların varlığından haber vermektedir. Doğumu kolaylaştırmak için silah atılması, demir aletlerin birbirine vurularak ses çıkarılması, evde bulunan kilitli kapıların açılması, kadının önünde makas açılıp kapatılması gibi uygulamalar kötü ruhların kovulduğuna kadına demirden kaynaklanan güç ve kuvvet verildiğine inanılmaktadır. Demirin yörede güç kuvvet almak için kullanıldığı alanlardan biride doğumdur.

Ardahan'da doğum gerçekleştikten sonra bebeğin ve annenin kötülüklerde korunmak için yastığının altına bıçak, makas, çivi veya demir bir alet bırakılır. Demir aletler genellikle bebeğin ve lohusa kadının al kızı, albasması, karabasan, cazı vb. kötü ruhlardan korunması için koyulmaktadır. Demirin koruyucu, iyileştirici, dönüştürücü ve engelleyici yanları bulunmaktadır. Burada demirin koruyucu yanı ele alınarak kötülüklere karşı savunmasız anne ve bebeği koruması beklenir.

Doğum aşamasında gerek doğum gerçekleşirken gerekte doğum gerçekleştikten annenin ve bebeğin kötü ruhlardan korunması için çevrelerinde demirden aletler bulundurma sebebi mitolojik zamanlardan günümüze kadar gelen inançlardır. Gökten gelen demiri işleyen demircilerin büyüsel güçlere sahip olduğu düşüncesiyle kötü ruhları kovma gücüne sahip

olduğuna inanılır ve alkızı, karabasan, cazı vb. kötü ruhların demirciden ve demircinin elinden çıkan demir aletlerden korktuğuna inanılır. (Yüksel, 2007, s. 195) Ardahan'da doğum aşamasında kullanılan demir ile ilgili inanışların temelinde eski Türk inanışları bulunmaktadır.

Ardahan'da kötü ruhları kovmak için kullanılan demir aletlerin yanında al kızını yakalamak içinde iğne kullanılmaktadır. Demircinin elinde işlenen demirden yapılan iğneye al kızının yaklaşamayacağı ve dokunamayacağı inanışı bulunmaktadır. Yörede eskiden al kızının yakasına iğne atarak onların yakalandığı, onlarla evlenildiği veya yedi nesle dokumayacağına dair söz alınarak bırakıldığı kaynaklarda geçmektedir. (Korkmaz, 2024, s. 40)

Düğünlerde kız evinden çatal kaşık çalmak, gerdek odasına çivi çakmak, gelin erkek kardeşine kama veya silah hediye etmek, kazan üstünde bardak kırdırmak, erkek evine girerken üzerine bozuk para atma gibi demir üzerinden yapılan birçok inanış ve uygulamalar bulunmaktadır. Türk kültürünün bir devamı olan bu uygulamalarda eski Türk dinin özelliklerini görmek mümkündür ancak yörede bu uygulamalar gelinin demirden sağlamlık alması için, gerdek odasına kötü ruhların girmemesi için yapılmaktadır. Türk dünyasında düğünlerde ve nikâhlarda demir üzerinden yapılan birçok uygulama bulunmaktadır. Demirin evlenecek çiftleri kötü ruhlardan ve kötü düşüncelerden koruması için yapılan bu uygulamalarda demir koruma sembolü ile karşımıza çıkmaktadır.

Elâzığ'da çeyiz giderken sandık etrafına demir bağlama (Araz, 1995, s. 114), Kastamonu'da gelin evinden kaşık ve mıh alınması (Aydoğan, 2012, s. 126) Trabzon'da kına gecesinde gelinin eline koyulan paranın damadın cebine koyulması (Çelik, 2005, s. 315), Kırşehir'de istenilen kız verilmezse kız evine gizliden çivi çakılması (Artun, 2005, s. 163), Samsun'da nikâh kıyılmadan önce duvara bıçak saplanması (Şişman, 2001, s. 456) gibi birçok demirle ilgili inanış ve uygulamalarla karşılaşmak mümkündür.

Demirin koruyucu gücünden yararlanma isteği bütün Türk toplumlarında ortak bir inançtır. Gökyüzünün gizemli olduğu ve gökten gelen demirinde gizeme sahip olduğunu inancının varlığından bahsedilmişti. Tabiat olayları insanların kontörü dışında gerçekleşmektedir ve güçlerinin yetmediği doğa olaylarından korunmak için tanrının bir parçası olan demirden yardım istenmiştir. Olumsuz hava şartlarında insanları ve doğayı korumak için demir koruyucu güç olarak karşımıza çıkar.

Gök gürlemesi ile ilgili Anadolu'nun hemen hemen her yerinde benzer inanışlar bulunmaktadır. Gök gürlemesi duyan halkın Elazığ'da "Belüm demür, başım demür" diyerek sırtını duvara yaslaması, yılın bereketli geçeceğine (Araz, 1995, s. 38), Ağrıda gök gürlemesi durumunda ağza demir alınması, dişlerin sağlam olması inancıyla (Çerikan, Ankara),

Sarıkamış'ta gök gürleyince dişe demir vurulması (Melikoğlu, 2012, s. 212-214) sonucu dua edilmesi gibi birçok inanış ve uygulama bulunmaktadır. Ardahan'da ise gök gürlemesi, şimşek çakması ve hortum gibi olayların genellikle ejderha tarafından yapıldığına inanılır. İnanışa göre gökyüzünde bağlı bulunan yedi başlı bir ejderha bulunmaktadır. Bu ejderha insanların davranışlarını beğenmediği zaman zincirlerini kırmaya çalışır ve kükrer. Gök gürlemesi ejderhanın sesi, şimşek ve yıldırım ağzından çıkan ateşler, hortum ise kuyruğunu salladıkça oluşan bir olay gibi görülür (Korkmaz, 2024, s. 127). Gök gürlemesi durumunda Ardahan halkı da sırtlarını duvara yada demire dayayarak "sırtım daştan gavi, dalım daştan gavı" derler. Ayrıca sırtlanına demirden bir aletle vurursalar o seneyi hastalanmadan geçireceklerine demirin sağlamlık vereceğine inanılmaktadır. Gök gürlediği zaman demir ısırmanın uğur getireceğine inanılır. Gök gürlediği zaman köy evlerinde bacaya bıçak atılır. Bıçağın evi koruyacağına ve gürlemesini durduracağına inanılmaktadır.

Dolu yağışlarında genellikle demirin dönüştürücü gücünden faydalanılmaya çalışılır. Dolu insanlara ve doğaya zarar verdiği için gökyüzünden gönderilen bir ceza olarak algılanır. Cezanın ödüle dönüşmesi için dolunun rahmet olarak bilinen yağmura dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu gibi durumlarda gökten gelen ceza yine gökten gelen demir ile durdurulmaya çalışılır. Ardahan'da dolu yağarken halk öncelikle ocakta bulunan üçayaklı sacayağını dışarı atar. Dolu altına atılan saç ayağı ateşte yanması, ham maddesinin demir olması ve demirci elinde dövülmesi ona doğaüstü güçler vermiştir. Ateşin, ocağı ve demirin gücünü alan sacayağı gökyüzüne dolunun durması veya dönüşmesi için yapılan duayı iletir. Bu işlem bazen ocakta yanan isli tava ile de yapılmaktadır. İsli tava üzerine tuz dökülerek dolu altına koyulursa yağmura dönüşeceğine inanılır. Burada ise ateşte yanan demir ve kutsal olan tuz kullanılmaktadır. Dolu yağışının durdurmak için dışarı demir parça atma, bacaya bıçak atma, dolu tanelerinde üç tanesinin bıçakla ikiye kesilmesi, kapıya bıçak saplanması gibi birçok uygulama yapılmaktadır. Genel olarak demirin yanında ikinci bir güç daha kullanılmaya çalışılmıştır. Bu bazen ateş kültü bazen ocak kültü bazen kutsal sayılan tuz, süpürge gibi malzemelerdir.

Ardahan'da demirle ilgili inanışlardan elden ele demirden yapılan adetler verilmez. Makas ve bıçağı elden ele veren kişilerin kavga edeceğine inanılır. Makas birine verilirken üzerine tükürülürse kavganın önüne geçileceğine inanılır. Evde saklanan makasların ağzının her zaman kapalı olması gerekir yoksa evde sürekli kavga olacağına inanılır. Makasın ağzı açık kalırsa kefen biçmek istediği söylenir. Yorgan kaplarken üzerine iğne atılmaz, kefen biçmeye benzetildiği uğursuzluk olarak görülür (Korkmaz, 2024, s. 145).

Sonuç

Hayatın geçiş dönemleri başta olmak üzere her aşamasında demir ile ilgili inanış ve uygulamalara yer verilmektedir. Demir etrafında oluşturulan inançların ve uygulamaların temelinde gizli güçlerle baş edebilmek için demirin kötü varlıklara karşı koruyucu, dolu gibi olumsuz hava şartlarında engelleyici, nazar ve kötü düşüncelere karşı arındırıcı güçlerinden faydalanmak vardır.

Geçmişten günümüze kadar gelen birçok davranışın temelinde gökyüzünden gelen inşaların karşı koyamayacağı olaylarının insanları cezalandırmak için oluştuğu düşüncesi bulunmaktadır. Dolu yağması, canlılara ve tabiata zarar verdiği için, insanoğlunu etkilemektedir. Bunu kendilerine gönderilen bir ceza olarak gören halk durdurmak için çeşitli yöntemlere başvurmaktadır. Doluyu ateşte dövülen demir ile durdurmaya çalışmak, gökyüzünden düşen tanelerin demir ile kesilmesi veya demir karşısında eriyerek yağmura dönmesi istenir. Gökten gelen demir ile gökyüzüne haber gönderildiğinde duanın daha çabuk kabul ocağı inancı da demir kültünün Ardahan'da ne kadar aktif olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Araz, R. (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Artun, E. (2005). *Türk Halk Bilimi.* İstanbul: Kitaevi Yayınları.

Aydoğan, H. A. (2012). Türk Kültüründe Bereketi Arttirmaya Yönelik Uygulamalar. *Yüksek Lisans Tezi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.

Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi* (Cilt 1). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Çelik, A. (2005). *Trabzon Çaykara Halk Kültürü.* İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.

Çerikan, F. U. (Ankara). *Türk Kültüründe Demir.* 2018: Grafiker Yayınlar.

Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş.* (L. Arslan, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Korkmaz, E. S. (2024). *Ardahan'da Doğum, Düğün ve Ölüm Aşamaları.* Ardahan: Ceren Kitapevi.

Korkmaz, E. S. (2024). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Halk İnanışları Kars- Ardahan- Artvin. *Doktora Tezi*. Ardahan: Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Merkezi.

Melikoğlu, A. (2012). Türkülerde Gök ve Gök unsurları ile İlgili İnançlar. *Yüksek Lisans Tezi*. Ordu: Ordu Üniversitesi.

Şişman, B. (2001). Samsun Yöresinde Geçiş Dönemleriyle İlgili Yaşayan Halk İnançları ve Bunlara Ait Uygulamalar. *Erdem Türk Halk Kültürü- Özel Sayısı III., 13*(39), 447-470.

Yüksel, D. (2007). Gaziantep ve Çevresinde Doğıumla İlgili İnanışlar ve Uygulamalar. *Yüksek Lisans Tezi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.

KUZEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ HALK İNANIŞLARINDA SÜPÜRGE

Dr. ELVAN SALTAŞ KORKMAZ
saltaselvan@gmail.com - https://orcid.org/0000-0001-9894-8518

ÖZET

Süpürge; halk inanışlarının pek çok alanında kendine yer bulmuş bir nesne olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde, başta halk meteorolojisi olmak üzere birçok alanda kullanılan süpürge, birçok uygulama ve inanışı bünyesinde barındırmaktadır. Şiddetli yağmur ve fırtınalı havalarda annesinin ilk çocuğu süpürge bağlarsa havanın sakinleşeceğine inanılırken akan suya süpürge bırakıldığında yağmur yağacağına, yağan dolunun altına atıldığında dolunun yağmura dönüşeceğine, süslenerek kapı kapı gezdirilip ıslatıldığında yağmur yağacağına inanılmaktadır. Bu inanışlar etrafında süpürgenin bölgede özellikle doğa olaylarını değiştirme yönü dikkat çekmektedir. Bu inanış ve uygulamaların temelini eski Türk inançları oluşturmaktadır. Süpürge, bölgede evin sahibi olarak görülmekte ve kendisine bir kut yüklenmektedir. Bilinmeyenden korkan eski Türk toplumları kötülüklerden ve kötü ruhlardan korunmak için içeride ve dışarıda birçok inanışlar yumağı oluşturmuş ve bunları uygulamıştır. Evin içinde özellikle lohusa kadını ve bilmediği bir dünyaya gözlerini açan bebeği kötü ruhlardan koruma görevi süpürgeye verilerek evin sahibi ilan edilmiştir. Lohusa kadının başucuna ve bebeğin beşiğinin yanına süpürge koyularak kötü ruhlardan bebek ve anne korunmaya çalışılmıştır. Hayatın geçiş dönemlerinden doğum ve doğumu kolaylaştıran inanışlar, bebeğin baskına uğramasıyla ilgili inanışlarda tedavi amaçlı yardımcı figür olan süpürgenin bazı durumlarda kişiye ve ev sahibine uğursuzluk getireceğine de inanılmaktadır. Süpürgenin kutsallığı genellikle yapıldığı ağacın adıyla da ilgilidir. Eski Türk inanışlarında kutsal sayılan kayın ağacından yapılmış süpürge, çalışma sahasında etrafında birçok inanış ve uygulama oluşturulan süpürge çeşitlerindendir. Kuzeydoğu Anadolu bölgesi, süpürge etrafında gelişen inanışlar ve uygulamalar açısından oldukça zengindir. Çalışmamızda Kuzeydoğu Anadolu bölgesinden süpürgeyle ilgili inanışlar ve uygulamalardan örnekler verilerek bu inanış ve uygulamaların tahlilleri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuzeydoğu Anadolu bölgesi, süpürge, inanış

ABSTRACT

Mop; It appears as an object that has found a place in many areas of folk beliefs. In the Northeastern Anatolia region, the broom is used in many areas, especially in public meteorology, and contains many practices and beliefs. It is believed that if the mother's first child ties a broom in heavy rain and stormy weather, the weather will calm down. However, it is believed that if a broom is placed in running water, it will rain, if it is thrown under the falling hail, the hail will turn into rain, and if it is dressed up and taken from door to door and wetted, it will rain. Around these beliefs, the broom's ability to change natural events in the region draws attention. The basis of these beliefs and practices are ancient Turkish beliefs. Broom is seen as the owner of the house in the region and a box is loaded onto him. Ancient Turkish societies, afraid of the unknown, created and implemented many beliefs inside and outside to protect themselves from evil and evil spirits. The broom was declared the owner of the house, with the task of protecting it from evil spirits, especially the postpartum woman and the baby who opened her eyes to a world she did not know. An attempt was made to protect the baby and mother from evil spirits by placing a broom at the bedside of the postpartum woman and next to the baby's cradle. It is also believed that the broom, which is an auxiliary figure for therapeutic purposes in beliefs about transitions in life, facilitating labor and birth, and beliefs about the pressure of the baby, will bring bad luck to the person and the owner of the house in some cases. The sanctity of the broom is generally related to the name of the tree from which it is made. The broom made of beech wood, which is considered sacred in ancient Turkish beliefs, is one of the broom types around which many beliefs and practices have been created in the field of study. The Northeastern Anatolia region is very rich in beliefs and practices around brooms. In our study, examples of broom-related beliefs and practices from the Northeastern Anatolia region were given and these beliefs and practices were analyzed.

Key Words: Northeastern Anatolia region, broom, belief

Süpürgenin Ardahan'da kullanıldığı alanlar ele alınarak incelenirse öncelikle hayatın geçiş aşamalarından doğum aşamasında süpürgenin etrafında oluşturulan inanış ve uygulamalar ele alınabilir. Evin sahibi olarak ele alınana süpürge hayatın geçiş aşamalarından doğumda karşımıza çıkmaktadır. Doğumu zor olan kadınların süpürge üzerinden atlatılırsa doğumun kolay olacağına inanılır. Yeni doğum yapmış lohusa kadın ve bebeği kötü ruhlardan ve kötü düşüncelerden korumak için yatağın başına süpürge koyulmaktadır. Süpürgenin bebeği ve lohusayı alkızı, cazi, cin, cadı vb. bölgede bulunduğuna inanılan kötü ruhlardan koruyacağı

inanışı bulunmaktadır. Özellikle yörede bebek yalnız bırakılmaz, bebeğin ruhunun çalınacağı inanışının hâkim olduğu halk zor durumda kalır ve odadan çıkarsa beşiğin yanına hemen süpürge koyulur. (Korkmaz, Ardahan'da Doğum, Düğünve Ölüm Aşamaları, 2024, s. 40)

Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde süpürge ölümle ilgili inanış ve uygulamalarda da yer almaktadır. Yörede Azrail'in can alırken insanların boğazını kılıç ile kestiği ve etrafın kan olduğu inanışı bulunmaktadır. İnsanların göremediği sadece gönül gözü açık kişiler ile cazıların cenaze evine geldiğinde bu kanları görüp rahatsız olduğu söylenir. Eteklerini toplayarak gezen kişilerin cenaze evinde evi silmeye kalması ve kanları temizlemesi misafirler tarafından hoş karşılanmaz. Hatta bu kişilerin cazı olduğu düşüncesinin yayar. Süpürgenin sürekli cazıyı dürtüp temizlemesini istemesi ve cazının karşı koyamaması kendini ele verdirir. (Korkmaz, 2014, s. 130)

Süpürgenin evin sahibi olması inanışı, evi temizletmeye çalışması gibi inanışların yanı sıra süpürge ile ilgili inanışlarda süpürgenin uğursuzluk getireceği ve uğur getireceği inanışı bulunmaktadır. Uğur getirdiği, kötülüklerden koruduğu, eve bereket getirerek yağmur yağması için birçok uygulamada kullanıldığı gibi uğursuzluk getirdiği, kişiye kötü nazar, kötü söz getireceği inanışı da bulunmaktadır.

"Süpürge üzerine oturan kişi şere düşer, süpürge ile dövülen kişi tembel olur. Ev taşırken eski evin süpürgesi yeni eve götürülmez, götürülürse eski evin dertlerinin yeni eve de gideceğine inanılır. Süpürge kızların eteğine takılırsa, kızların iftiraya uğrayacağına inanılır. Süpürge ile kimseye vurulmaz, vurulan kişi iftiraya uğrar. Akşam vakti ev süpürülmez, meleklerin eve terk edeceğine inanılır." (Korkmaz, 2024, s. 225) Bölgede süpürge etrafında oluşturulan inanış ve uygulamalar eve alındığında süpürgenin bir yaptırım gücü olduğu, söylenebilir. Eski süpürgenin yeni eve götürülmemesi gerektiği inanışı süpürgede farklı bölgelerde özellikle götürülmesi gerektiği götürülmezse küseceği inanışıyla ters düşmektedir.

Slavlarda kültüründe süpürge ile ilgili inanışlar incelendiğinde ev iyesinin süpürge, çömlek gibi nesnelerin üzerinde olduğu inanışı bulunmaktadır. Bu aletler yeni taşınılan eve götürülmediğinde "domovoy" adıyla ev iyesinin üzüldüğü için ağladığını inanılır. Tek kalan ev iyesinin sabaha kadar uluyarak lanet ettiği inanışı bulunmaktadır. Ev iyesini beraberinde götürmek isteyen ev halkının "Ev iyesi, benimle beraber yeni eve gel" diyerek çağırdığı görülür. (Eren, 2019, s. 155)

Süpürge ile ilgili inanışlar ele alındığında doğa olayları karşısında bir yaptırım gücü olduğuna dair inanış ve uygulamalara sahiptir. Süpürgenin yağmur yağdırma, rüzgârı, fırtınayı durdurma, dolu yağışlarını yağmura çevirme, kar yağdırma gibi birçok gününün olduğuna

inanılan süpürge ile yapılan bu büyüsel işlemlerin çoğunda yardımcı bir nesne daha kullanılmaktadır.

Bölgede akan suya süpürge koyulursa yağmur yağacağına inanılır. Yaz aylarında yaşanan kuraklık sonucu yağmur isteyen köylüler akan suya, dereye eski bir süpürge bırakırlar. Bu inanışın temelinin eski Türk inançlarında bulmak mümkündür. Su kültü ile ağaç kültünün birleştirerek yaptırım gücünü artırırlar. Bölgede yine yağmur yağması için süpürge üzerinden farklı bir uygulama yapılmaktadır. Süpürgenin süslenerek iki kollu kukla yapıldığı "dodi dodi", "kepçe hatun" gibi isimlerin verildiği görülmektedir. Özellikle çocukların iki kolundan tutarak kapı kapı gezdiği, her evden bir şeyler topladıkları ve ev sahiplerinin kovalarla su döktüğü bir uygulamadır. Çocuklar ne kadar ıslatılırsa ve ne kadar mutlu edilirse yağmurun yağma ihtimali yüksek olur.

"Kepçe hatun ne ister, Allahtan yağmur ister, yağsın yağsın sel olsun, Ambarlar dolu olsun verenin bir oğlu vermeyenin bir kızı olsun, kızının da iki gözü kör olsun, bacadan düşün çatlasın" şeklinde tekerlemeler söylenerek süpürge kapı kapı gezdirilir. Süpürge ile yağmur arasında ki bağ çok eski zamanlara kadar dayanmaktadır. Kaynaklara göre eski çağlarda yağmur yağdırmak isteyen büyücü süpürgesini su ile ıslatarak gökyüzünde yağmur bulutu aramaya çıkarmış (Kobya, 2004, s. 64). Kars'ta "Çömçe Gelin" olarak adlandırılan bu süpürge ile yapılan kuklanın "Godi" olarakta adlandırıldığı, aynı amaç ile aynı şekilde yapıldığı görülmektedir. "Godi Godi'yi gördün mü, Godi'ye selam verdin mi? Godi hurdan geçerken, Bir tas suyun verdin mi?, Ver Allah'ım ver bir sürü yağmur ver" (Kalafat, 2006, s. 186)
Bölgede şiddetli rüzgâr ve fırtına olunca annesinin ilk çocuğu bir ağaca süpürge bağlarsa, havanın sakinleşeceğine inanılır. (Korkmaz, 2024, s. 225) Süpürge ile rüzgâr arasında bulunan bağ birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Azeri Türk kültüründe rüzgâr ile süpürgenin ilişkilendirilmesi genellikle rüzgâr esmediğinde ortaya çıkar. Harman savrulurken yel esmediğinde süpürge yakılır. Rüzgârın esmesi için tılsımlı sözler söylenir: "Yan süpürge Yel geti, gel! Süpürge yandı, Yandı, oddandı. Yanmaga teles, Es, küleyim, es!" (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 468)

Rüzgâr ile Süpürge arasında ki ilişki Karaçay-Malkar Türklerinde de karşımıza çıkmaktadır. Anlatılara göre Himikki adında bir Yel Anası bulunmaktadır. Yel Anasının Toriy adında bir oğlu vardır. Rüzgâr esmediğinde harman savurabilmek için Himikki'den yardım istenirdir. Tılsımlı sözler söylenir ve beklenirdir: "Yel Anası Himikki, Kapının arkasında süpürgen var, Rüzgâr oğlun gelsin, Harman savurup gitsin". İnanışa göre Yel Anasının oğlu Rüzgar'dır. Bir mağara tutukludur. Annesi arada kapıları açar, rüzgâr esebildiği kadar uzaklara

eser ve sonra tekrar mağarasına döner. (Eren, 2019, s. 76-77) Burada süpürge Yel Anasının yardımcı aleti olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gölgede süpürge ile karşımıza çıkan bir diğer inanış ise kışın ateşe süpürge atılırsa o sene karın çok yağacağına inanılır. Mart ayında süpürge yakılırsa o sene kaz yavrularının yumurtadan çıkmayacağına inanılır ve uğursuzluk sayılır. Dolu yağışlarında doluyu yağmura çevirmek için dışarı eski süpürge "peşhet süpürge" atılır. Süpürge Tanrıdan istenilecek, Tanrıya gönderilecek bir dua olduğunda karşımıza çıkmaktadır. Genellikle yapılan büyüsel işlemlerde yardımcı öğe olarak kullanılmıştır. Ateşe atıldığında ateş kültü, suya koyulduğunda veya ıslatıldığında su kültü ile karşımıza çıkmaktadır.

Halk hekimliği alanında da karşımıza çıkan süpürge bölgede baskına uğrayan çocukları tedavisinde kullanılır. Baskına uğrayan çocuk süpürge üzerine ayak bastırılır ve " Bu güne kadar sen bastın, bundan sonra ben basıyorum" denir. Isparta'da anlatılan bir efsaneye göre cinler tarafından çarpılan kadının tedavi edilmesinde süpürge kullanılmıştır. Sabah ezanında uyuyan kadının üzerine süpürgeyle gidilir ve bağırılınca kadının iyileştiği anlatılır. (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 525)

Slavlarda bel ağrısı çeken kişi eşik üzerine yatırılır ve sırtında süpürge kesilir bu işlem üç eşikte tekrarlanır ve hastanın iyileşeceğine inanılır. (Eren, 2019, s. 276)

Çukurova'da süpürge sarılık, göz seğirmesi, göbek düşmesi, çıban, arpacık gibi birçok hastalığın tedavisinde kullanılmaktadır. Çukurova bölgesinde süpürgenin uğur ve uğursuzluk getirdiği, nazara, büyüye, kötü ruhlara karşı kullanıldığı, hayatın geçiş aşamalarında süpürgenin aktif rol oynadığı görülmektedir. (Şenesen, 2011)

Yılın başında ilk kez yağan yağmur altına süpürge koyma inanış bulunmaktadır. Evin sahibi sayılan süpürge yağmur altında bekletildikten sonra içeri alırı. Yağmur altında söylenmesi gereken sözler; "Çuva çuva dışarı bin bereket içeri" birkaç defa söylenir. Bu şekilde ıslatılan süpürge evde durduğu sürece eve böcek ve haşere giremeyeceğine inanılır. Ardahan'da "ecük cücük dışarı bin bereket içeri" denir (Korkmaz, 2024, s. 146)

Bölgede süpürge ile ilgili inanış ve uygulamalar ele alındığında süpürgenin kutsal olduğu, evin bekçisi veya sahibi olarak nitelendirildiği görülmektedir. Eski Türk toplumlarında her evin bir iyesinin bulunduğu inancı bulunmaktadır. Bu iye evde bulunan herhangi bir eşya üzerinde olabileceği gibi ocakta ve ocağın üstünde asılı nesnelerde de olabilmektedir.

> *"Tatar Türklerinde insanların yaşadıkları evlerde ev iyesi'nden başka bir yaratığın daha yaşayabileceğine inanılır; bu varlık da Biçura'dır. Biçura genelde evde, tuğladan yapılan büyük ocağın arkasında veya kilerde taban altında veya çatı*

altında yaşarmış. Eskiden köydeki evlerde Biçura için ayrı odalar bile ayarlanır ve oraya bir tabak ve birkaç kaşık ile yemek bırakılırmış. Sabaha da bu tabak boşaltılmış bulunurmuş. Biçura insanlardan hiç çekinmeden gürültü patırtı yapmayı çok severmiş. Bazen ocak başından, bir çeşit içki (küväs) konulan fıçıyı devirirmiş. Tatar Türklerinde bir bilmece de vardır; "Ocak başında Biçura belini boğmuş oturur". Bunun cevabı da "küväs fıçısı"dır (kvas). Belki de eskiden insanlar Biçura'nın küväs fıçısı kılığında olduğuna inanmışlardır. Bu bilmecenin ikinci bir varyantı da vardır: "Küçücük bir Biçura, belini boğmuş oturur". Bunun cevabı da "Hamam için kayın dallarından hazırlanan süpürge"dir. Biçura, yemeğe çok düşkünmüş. İnsanların yiyip bitiremediği bütün yemeği o yermiş. Bir de çok huysuzmuş: kızdığı zaman gece yemesi için bırakılan tabağı kırar ve yemeği de ortaya döküp evi uzun süre için terk edermiş. Ayrıca Biçura, çok pis bir yaratık olarak da bilinir: başındaki şapkası toza yağa bulanmış, uçları da Biçura'nın omzundan biri öne biri arkaya sarkarmış. Biçura, temiz yerlerden nefret edermiş. Onun taban altı, çatı altı, kiler gibi tozlu yerlerde yaşaması da bu nedenledir. Biçura, zaten pis evleri seçermiş. Bu yüzden Biçura'dan kurtulmak veya onu yakına getirmemek için ilk şart evi temiz tutmaktır" (Eren, 2019, s. 150)

Süpürgenin bir ruhu olduğu ve evlerde yaşadığı inanışı geçmişten günümüze kadar gelmektedir. Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde süpürge ile ilgili tespit edilen halk inanışlarında süpürgenin bir ruhu olduğu, bu ruhun eski Türk inançlarında ki iye ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Buda birçok inanışın geçmişten günümüze kadar geldiğinin kanıtıdır.

Sonuç

Kuzeydoğu Anadolu bölgesinden süpürge üzerinden birçok inanış ve uygulama gerçekleştirilmektedir. Süpürgenin kayın ağacından olması süpürgeye büyüsel güçlerde katmaktadır. Ağaç kültünde ağacın köklerinin yeraltına, dallarının gökyüzüne ve gövdesinin yeryüzüne hakım olması ağaca kutsallık katmıştır. Onun dallarından yapılan süpürgenin de büyüsel güçlerinin olması gökyüzüne ulaşması istenilen isteklerin onun üzerinden aktarılması eski Türk inançlarındandır.

Süpürge; halk inanışlarının hemen hemen her alanında kendine yer edinmiş birçok alanda farklı inanışlara sahip nesnedir. Halk meteorolojisi açısından süpürge ile ilgili halk inanışları bölgede sıkça başvurulan inanışlardandır. Şiddetli yağmur ve fırtınalı havalarda annesinin ilk çocuğu

süpürge bağlarsa hava sakinleşir, akan suya süpürge bırakılırsa yağmur yağar, yağan dolunun altına süpürge atılırsa dolu yağmura dönüşür, süpürge süslenerek kapı kapı gezdirilip ıslatılırsa yağmur yağar gibi inanışlar eski Türk inançlarındandır. Ayrıca süpürge evin sahibi sayılır, lohusa kadının başucuna ve bebeğin beşiğinin yanına süpürge koyularak kötü ruhlardan bebek ve anne korunmaya çalışılır. Geçiş dönemlerinden doğum aşamasında doğumu zor olan kadın süpürgeden atlatılır, baskına uğrayan çocuğun sağlığına kavuşması için süpürgeye bastırılması çocuğun cin ve şeytandan korunması için odaya süpürge koyulması, gibi inanışların yanında uğursuzluk olarak görülen süpürge ile ilgili inanışlarda vardır. Kişinin bacağına değmesi, üzerinden atlanması, üstüne oturulması, geç saatle süpürgenin kullanılması kişiye ve eve uğursuzluk getirmektedir.

Kaynakça

Araz, R. (995). *Harput'ta Eski Türk İnnaçları ve Halk Hekimliği.* Ankara: Atatürk Kültür Yayınları.

Demir, A. F., & Çomak, N. A. (2015). *Şman ve Türk Dünyası.* Ankara: Bağlam Yayıncılık.

Eren, M. (2019). Folklor Kaynaklarına Göre Eski Türk ve Slav İnanç Sistemi. *Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gömeç, S. Y. (2016). *Şamanizm ve Eski Türk Dini.* Ankara: Berikan .

Kalafat, Y. (2006). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnnaçları ve İzleri* (5 b.). Ankara: Babil Yayınları.

Kobya, E. Ş. (2004). Türkiye'de Yağmur Törenleri ve Yağmurla İlgili İnanışlar. *Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Korkmaz, E. S. (2014). Ölçek Köyü Folklor ve Etnografyası. *Yayınlanmamış Lisans Tezi*. Ardahan: Ardahan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Korkmaz, E. S. (2024). *Ardahan'da Doğum, Düğünve Ölüm Aşamaları.* Ardahan: Ceren Kitabevi.

Korkmaz, E. S. (2024). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde Halk İnanışlar Kars Ardahan Artvin. *Doktora Tezi*. Ardahan: Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Merkezi.

Kumartaşlıoğlu, S. (2012). Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü. *Doktora Tezi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şenesen, R. O. (2011). Çukurova Halk Kültüründe Süpürge İle İlgili İnnaış ve Uygulamalar. *Karadeniz*.

Yörükan, Y. Z. (2014). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dini Şamanizm.* İstanbul: Ötüken.

PRIORITIZATION OF PROJECT CRITERIA WITH FUZZY MULTI-CRITERIA DECISION MAKING METHOD IN BLOCKCHAIN TECHNOLOGY

Doç. Dr. Gülay DEMİR
Sivas Cumhuriyet University
gulaydemir@cumhuriyet.edu.tr- 0000-0002-3916-7639
Doç. Dr. Rahim ARSLAN
Sivas Cumhuriyet University
rahimarslan@cumhuriyet.edu.tr- 0000-0003-4329-3651

ABSTRACT

Thanks to its features such as security, transparency, and decentralization, blockchain technology offers significant innovations in many industries and has become an essential tool in the evaluation of various projects. The aim of this study is to determine the basic criteria used in the selection process of blockchain projects and to prioritize these criteria according to their importance.

Blockchain projects are evaluated according to factors such as user trust, transaction speeds, and cost-effectiveness, and choosing the right criteria plays a critical role in the success of the projects. In this context, the Fuzzy Logarithm Methodology of Additive Weights (F-LMAW) method was used in the study to weight the criteria used in evaluating the projects, thus enabling healthier and more objective decisions to be made under uncertainty. In the study, the security criterion ranked first with a weight of 0.1095, the transparency criterion ranked second with a weight of 0.1083, and the user-friendly interface criterion ranked third with a weight of 0.1067.

The findings of the study serve as a guide for a more effective evaluation of blockchain projects and provide decision-makers with a strategic perspective in their project selection processes.

Keywords: Blockchain technology, project evaluation, fuzzy set, multi-criteria decision making, LMAW.

1. INTRODUCTION

Blockchain technology is rapidly advancing, offering innovative solutions across a wide range of areas, from financial transactions to supply chain management, and finding applications in various sectors (Rajasekaran et al., 2024). With advantages like decentralization, transparency, and security, blockchain sets new standards in information security and data management (Oriekhoe et al., 2024). However, determining which criteria are prioritized for the success of blockchain-based projects is crucial for both effective project management and efficient resource utilization. At this point, multi-criteria decision-making (MCDM) methods play a vital role by systematically analyzing the criteria on which projects will be evaluated, thus enabling the most appropriate decisions to be made.

In blockchain projects, the criteria influencing the decision-making process are complex and often contain uncertainties, making them difficult to measure directly and clearly. For instance, criteria such as security, transparency, or scalability are often based on subjective assessments and may hold different priorities in different projects (Attaran, 2022; Akanfe et al., 2024; Bennet et al., 2024; Ressi et al., 2024). This reveals the limitations of classical MCDM methods, highlighting the capacity of fuzzy multi-criteria decision-making (FMCDM) methods to manage such uncertainties effectively.

FMCDM methods address uncertainties and subjective evaluations through fuzzy logic, providing a more flexible and realistic assessment (Gamal et al., 2024; Magableh and Mistarihi, 2024; Pamučar et al., 2023). In this study, the advantages of FMCDM methods in evaluating blockchain projects based on fundamental criteria have been analyzed. A model has been proposed to guide decision-makers on how factors like security, transparency, scalability, and energy efficiency should be weighted in various contexts.

This evaluation model, developed based on the FMCDM method, offers a strategic tool to guide decision-makers in blockchain projects. The study serves as a strategic guide for the more effective use of blockchain technology in both academia and industry.

2. LITERATURE REVIEW

As a decentralized data management system, blockchain technology holds the potential to provide innovative solutions across numerous sectors. However, the adoption and implementation of this technology, especially in logistics, healthcare, and general business sectors, require a rigorous evaluation using MCDM methods. Görçün et al. (2023) present a study addressing blockchain technology selection in the logistics sector, developing a novel MCDM framework to manage complex relationships. The study emphasizes the need to choose an appropriate blockchain platform, highlighting the potential benefits of blockchain in overcoming data-sharing challenges in logistics systems. The findings are validated through comprehensive sensitivity and comparative analyses, identifying the most suitable blockchain technology for the logistics sector. Siddiqui and Haroon (2023) proposed a system model investigating key factors in blockchain technology adoption. This model presents an integrated MCDM method for decision-making under uncertainty, tracking critical elements to reduce the slow pace of new technology adoption. The proposed method aims to improve decision-making processes by integrating information entropy with a fuzzy comprehensive evaluation model.

Filatovas et al. (2022) developed an MCDM-based framework for selecting a blockchain consensus protocol, emphasizing the importance of identifying the most suitable consensus protocol based on different requirements and priorities. The study provides practical examples to determine preferred consensuses for various blockchain systems. Zafar et al. (2021) proposed an effective system utilizing entropy-CRITIC weighting and MCDM techniques to evaluate public blockchain platforms. This study ranks suitable platforms using data from 30 different public blockchain systems and resolves discrepancies using the Spearman rank correlation coefficient. The results, supported by expert evaluations, demonstrate the effectiveness of the proposed methods. Krishankumar et al. (2024) introduced an MCDM framework addressing the selection of an appropriate blockchain service provider for data management in the healthcare sector. The study examines the challenges of integrating blockchain under the Health 4.0 framework and ensuring data privacy, validating the proposed model through sensitivity analysis.

This literature emphasizes the significance of MCDM methods in the application of blockchain technology across various sectors and highlights the contributions of these methods to complex decision-making processes. Furthermore, existing studies indicate a need for more experimental research on blockchain applications. In this context, integrating different MCDM approaches would enable a more effective evaluation of blockchain platforms and applications.

In recent years, multi-criteria decision-making (MCDM) methods have become a vital tool for enhancing decision-making processes across various industries. Specifically, Fuzzy LMAW (Logarithm Methodology of Additive Weights) and its various adaptations offer effective solutions in uncertain and complex decision-making environments. Tešić et al. (2023) presented an MCDM model for selecting a dumper truck for military engineering units. This study used the LMAW method to determine criterion weight coefficients and employed a modified MARCOS method with grey numbers to rank alternatives. The data gathered from expert opinions revealed the model's sensitivity to changes in criterion weights, indicating stability but also responsiveness to weight changes. Pamučar et al. (2021) proposed a new MCDM framework for evaluating the operational efficiency of logistics service providers, considering three operational metrics, such as annual costs, along with qualitative indicators like innovation and customer satisfaction, resulting in an LSP ranking. The findings demonstrated that the rankings obtained through the proposed method were more stable compared to existing methods. Puška et al. (2022) developed a hybrid MCDM model combining Z-numbers with Fuzzy LMAW and Fuzzy CRADIS methods for green supplier selection in the agriculture sector under uncertainty. The study emphasized the use of Z-numbers in determining criterion weight coefficients, with results highlighting the importance of price and quality criteria in the selection process. The chosen suppliers were confirmed to possess the best attributes, with validation and sensitivity analyses supporting the model’s reliability. Božanić et al. (2022) modified the LMAW method using triangular fuzzy numbers, presenting an approach that considers uncertainties. The method was tested on a landing site selection problem for military operations, with results demonstrating the superiority of the LMAW method over standard methods and its lower error tolerance. Puška et al. (2023) focused on green supplier selection, combining Fuzzy Rough Sets with LMAW and MABAC, with ten economic-ecological criteria

identified and six suppliers evaluated using these criteria for Semberka Company. This study presents an innovative approach to green supplier selection by reducing uncertainty in decision-making.

This literature review explores the applications of Fuzzy LMAW and similar MCDM methods across various sectors, highlighting the advantages and solutions they offer in decision-making processes. Current research indicates a need for more experimental studies, particularly in uncertainty management and improving decision-making processes.

3. RESEARCH METHODOLOGY

This section introduces the fundamental algorithm of the suggested integrated approach.

3.1 Fuzzy theory set

Fuzzy set theory, which is a mechanism that expresses uncertainty and also allows decision makers to make evaluations using linguistic variables, was introduced to the literature by Zadeh. Fuzzy numbers can exist in theory and practice in a variety of ways. These are expressions used to convey unknown numbers. However, triangular fuzzy numbers are the most prevalent kind. Triangular fuzzy numbers have been utilized in several research to convert qualitative statements to quantitative ones. Triangular fuzzy numbers represent each number with three numbers. The first, second, and third numbers that describe a fuzzy number are the lowest, most likely, and greatest potential values, respectively.

If $\tilde{A} = (a_l, a_m, a_u)$ and $\tilde{B} = (b_l, b_m, b_u)$t is two triangular fuzzy numbers. The mathematical computations for these numbers are explained in Eqs. (1)-(4).

$$\tilde{A} + \tilde{B} = (a_l + b_l, a_m + b_m, a_u + b_u) \quad (1)$$

$$\tilde{A} - \tilde{B} = (a_l - b_u, a_m - b_m, a_u - b_l) \quad (2)$$

$$\tilde{A}x\tilde{B} = (a_l b_l, a_m b_m, a_u b_u) \quad (3)$$

$$\frac{\tilde{A}}{\tilde{B}} = \left(\frac{a_l}{b_u}, \frac{a_m}{b_m}, \frac{a_u}{b_l}\right) \quad (4)$$

Triangular fuzzy numbers can be transformed into crisp numbers using a variety of equations. Eq. (5) is operated to defuzzify a fuzzy number like $\tilde{A} = (a_l, a_m, a_u)$ for this study.

$$A = \frac{a_l + 4a_m + a_u}{6} \quad (5)$$

3.2. F-LMAW Method for Prioritization of Criterion

LMAW, which is employed to rank the decision alternatives and to find the weights of the evaluation criteria, was developed by Pamučar et al. (2021). The processing steps of the method are as follows (Božanić et al., 2022):

Step 1: Prioritising the criteria

The identified experts prioritise the criteria using linguistic terms given in the fuzzy scale in Schedule1.

Schedule 1. Prioritization Scale

Fuzzy Linguistic Descriptive	Abbreviation	Fuzzy Number
Absolutely low	AL	(1,1,1)
Very low	VL	(1,1.5,2)
Low	L	(1.5,2,2.5)
Medium	M	(2,2.5,3)
Equal	E	(2.5,3,3.5)
Medium-high	MH	(3,3.5,4)
High	H	(3.5,4,4.5)
Very high	VH	(4,4.5,5)
Absolutely high	AH	(4.5,5,5)

Source: Božanić et al., 2022.

Using the fuzzy linguistic scale, significant values are assigned to the criteria of greater importance, and conversely. For each specialist, the priority vectors are obtained individually $\tilde{P}^e = (\tilde{\gamma}_{C_1}^e, \tilde{\gamma}_{C_2}^e, \dots, \tilde{\gamma}_{C_n}^e)$.

Step 2: Determination of the fuzzy absolute anti-ideal point $(\tilde{\gamma}_{AIP})$

This fuzzy number, which is smaller than the smallest valuein the whole collection of priority vectors, is established by experts. Those who brought the method to the literature used it as $\tilde{\gamma}_{AIP} = (0.5, 0.5, 0.5)$.

Step 3: Determination of the fuzzy relationship vector $(\tilde{R}^e)$

The connection between the components of the priority vector and the exact opposite ideal point is computed using Eq. (6).

$$\tilde{\eta}_{C_n}^e = \left(\frac{\tilde{\gamma}_{C_n}^e}{\tilde{\gamma}_{AIP}}\right) = \left(\frac{\gamma_{C_n}^{(l)e}}{\gamma_{AiP}^{(r)}}, \frac{\gamma_{C_n}^{(m)e}}{\gamma_{AiP}^{(m)}}, \frac{\gamma_{C_n}^{(r)e}}{\gamma_{AiP}^{(l)}}\right) \tag{6}$$

Step 4: Computing the vectors (w_j^e) of weight coefficients

Eq. (7) is utilized to acquire the fuzzy score of the weight coefficients of the criteria of every expert.

$$\tilde{w}_j^e = \left(\frac{ln(\tilde{\eta}_{C_n}^e)}{ln(\prod_{j=1}^n \tilde{\eta}_{C_n}^e)}\right) = \left(\frac{ln\left(\eta_{C_n}^{(l)e}\right)}{ln\left(\prod_{j=1}^n \eta_{C_n}^{(r)e}\right)}, \frac{ln\left(\eta_{C_n}^{(m)e}\right)}{ln\left(\prod_{j=1}^n \eta_{C_n}^{(m)e}\right)}, \frac{ln\left(\eta_{C_n}^{(r)e}\right)}{ln\left(\prod_{j=1}^n \eta_{C_n}^{(l)e}\right)}\right) \tag{7}$$

The weight factors of all experts are acquired in the shape of $w_j^e = (\tilde{w}_1^e, \tilde{w}_2^e, \dots, \tilde{w}_n^e)^T$.

Step 5: Calculating combined fuzzy vectors of weight coefficients.

The combined fuzzy vectors of the weight coefficients are determined by utilizing the Bonferroni aggregator relying on Eq. (8) $w_j = (\tilde{w}_1, \tilde{w}_2, \dots, \tilde{w}_n)^T$.

$$\widetilde{w}_j = \left(\frac{1}{k(k-1)} \sum_{\substack{i,j=1 \\ i \neq j}}^{k} \widetilde{w}_i^{e(p)} \widetilde{w}_j^{e(q)} \right)^{\frac{1}{p+q}} =$$

$$\left\{ \left(\frac{1}{k(k-1)} \sum_{\substack{i,j=1 \\ i \neq j}}^{k} w_i^{(l_e)p} w_j^{(l_e)q} \right)^{\frac{1}{p+q}}, \left(\frac{1}{k(k-1)} \sum_{\substack{i,j=1 \\ i \neq j}}^{k} w_i^{(m_e)p} w_j^{(m_e)q} \right)^{\frac{1}{p+q}}, \left(\frac{1}{k(k-1)} \sum_{\substack{i,j=1 \\ i \neq j}}^{k} w_i^{(r_e)p} w_j^{(r_e)q} \right)^{\frac{1}{p+q}} \right\} \quad (8)$$

Step 6: Computation of the ultimate value of the weighted criteria.

The final values of the weight coefficients of the criteria are obtained through clarification based on $w_j = (w_1, w_2, \dots, w_n)^T$, as illustrated in Eq. (5).

4. CASE STUDY

A sample table has been created for the roles and their definitions within an expert team. Schedule 2 shows how the different areas of expertise and roles are structured in the projects.

Schedule 2. Profiling of Experts

Role	Description	Responsibilities
Project Manager (E1)	Responsible for the overall management of the project, guiding the team and coordinating all processes.	Project planning, budget management, team management, reporting.
Researcher (E2)	Collects data, conducts analysis and literature review, and interprets results.	Data analysis, report writing, literature review, research methodology.
Technical Expert (E3)	Manages the technical aspects of the project, providing necessary software or hardware support.	Technical design, system integration, troubleshooting, testing processes.
Communication Specialist (E4)	Manages project-related communication, ensuring information flow among stakeholders.	Developing communication strategies, preparing presentations, stakeholder management.
Quality Control Specialist (E5)	Assesses the quality of project outputs and provides improvement suggestions.	Quality control processes, standards implementation, reporting.
Financial Analyst (E6)	Monitors the project's financial status, prepares budget and financial reports.	Budget management, financial reporting, financial analysis, and forecasting.
Strategy Developer (E7)	Defines the strategic objectives of the project and conducts long-term planning.	Strategic planning, goal setting, risk analysis.

Schedule 2 provides an overview of each role in the team and describes the contribution of each role to the project.

4.1. Identification and explanation of criteria

The main criteria to be considered in decision-making processes in blockchain-based projects are summarised in Schedule 3.

Schedule 3. Basic criteria in blockchain-based projects

Criteria	Description
Security (C1)	The immutability of data and the decentralized structure of the network ensure security; weak security reduces user trust.
Transparency (C2)	Recording every transaction transparently reduces fraud and minimizes the risk of misinformation.
Scalability (C3)	The network's capacity to increase transaction volume and user numbers; insufficient scalability negatively impacts performance.
Energy Efficiency (C4)	Low energy consumption supports environmental sustainability; high consumption may lead to criticism.
User-Friendly Interface (C5)	A user-friendly interface enhances the user experience; complex systems make adoption challenging.
Compliance (C6)	Compliance with legal regulations and industry standards; non-compliance threatens project validity.
Cost Efficiency (C7)	Effective cost management of projects ensures efficient use of resources; high costs can be a barrier.
Speed (C8)	Fast transaction processing increases user satisfaction; slow transaction speeds may lead to user loss.
Community Support (C9)	A strong community supports development processes; an active community plays a significant role in marketing.
Data Privacy (C10)	Protecting user data enhances security; data privacy is a factor that affects adoption rates.

In the blockchain-based projects in Table 3, the basic criteria were determined by the experts and the explanations were made by the expert team.

4.2. Data Collection and Analysis

The decision-making group evaluated the criteria they determined to be used in blockchain-based projects according to Schedule 1 and given in Schedule 4.

Schedule 4. Evaluation of Criteria by Experts

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10
E1	AH	VH	H	H	VH	H	H	VH	MH	VH
E2	VH	AH	MH	MH	AH	VH	MH	H	H	AH
E3	AH	VH	VH	VH	H	H	VH	AH	MH	VH
E4	H	VH	H	H	VH	AH	H	MH	MH	H
E5	VH	AH	MH	H	VH	VH	VH	H	H	VH
E6	AH	H	H	MH	AH	MH	M	VH	VH	AH
E7	VH	VH	AH	MH	H	H	MH	AH	E	E

Schedule 4 were used to analyze expert opinions and support decision-making processes.

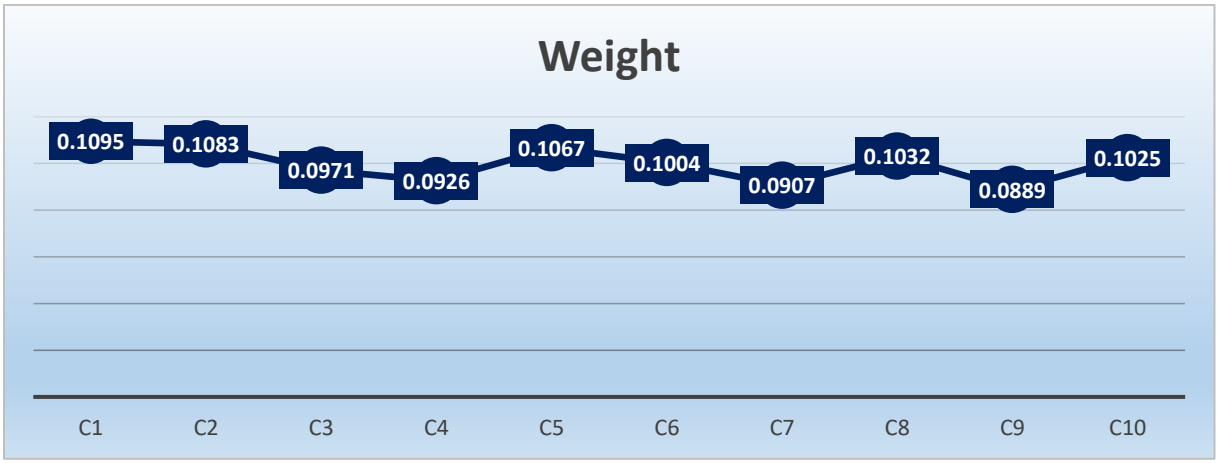
4.3. Determining the subjective weights with F-LMAW method

Then, the value of the absolute fuzzy anti-ideal point was defined by the exports as follows $\tilde{\gamma}_{AIP} = (0.5, 0.5, 0.5)$. For example, the relationship between the priority vector elements defined by E1 and the absolute anti-ideal point is calculated as follows.

$$\tilde{\eta}_{C1}^{E1} = \left(\frac{4,5}{0,5}, \frac{5}{0,5}, \frac{5}{0,5}\right) = (9,10,10), \ldots, \tilde{\eta}_{C10}^{E1} = \left(\frac{4}{0,5}, \frac{4,5}{0,5}, \frac{5}{0,5}\right) = (8,9,10).$$

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

For other exports, calculations are made similarly. Determination of the weight coefficients vector was done by applying Eq. (6). The computation of the aggregated fuzzy vectors of the weight coefficients is done with the help of Eqs. (7) - (8) and (5). The final values of the weight coefficient from F-LMAW are as follows. The weights of the criteria are given in Visual 1.



Visual 1. Prioritisation of criteria

Security (C1)- 0.1095: Security holds the highest weight among the criteria, underscoring the importance of data integrity and network reliability in blockchain projects for gaining user trust. Transparency (C2)- 0.1083: Transparency also has a high weight, highlighting its critical role in reducing fraud and enhancing trust. A transparent system allows users to independently verify information. User-Friendly Interface (C5)- 0.1067: The relatively high weight of a user-friendly interface indicates the importance of ease of use in blockchain projects. This factor is key for attracting and retaining users. Speed (C8)- 0.1032: The high weight of the speed criterion suggests that slow transaction times can negatively impact user experience and lead to user attrition.

Security, transparency, user-friendly interface, speed, and data privacy stand out as the most critical criteria in this evaluation, reflecting the project's focus on reliability, usability, and operational efficiency. On the other hand, while criteria like community support and cost-effectiveness are important, they are deemed less of a priority compared to others. This prioritization indicates the project's emphasis on robustness, user trust, and regulatory compliance.

5. DISCUSSION, PRACTICAL, AND MANAGERIAL IMPLICATIONS

In this study, a multi-criteria analysis using Fuzzy MCDM methods was conducted to identify and prioritize the key criteria that influence the success of blockchain projects. The findings indicate that factors such as security, transparency, user-friendly interface, speed, and data privacy are critical for the success of blockchain projects. This section provides a theoretical and practical discussion of the findings, along with managerial implications.

5.1 Discussion

This study contributes to the literature by identifying the relative importance of criteria that impact the success of blockchain projects. The high weight of security and transparency aligns

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

with previous studies, supporting user expectations regarding blockchain technology's core advantages (e.g., decentralization, immutability, and transparency). For example, in the study by Tešić et al. (2023) utilizing the Fuzzy LMAW-MARCOS model for logistics processes, security and cost-effectiveness were found to be prominent factors. Similarly, our findings emphasize the importance of ensuring user trust and transparency in blockchain projects.

Moreover, the high importance of a user-friendly interface and speed aligns with technology acceptance theory, which suggests that complex or slow systems are less likely to be adopted by users. This highlights the importance of factors like ease of use and speed, especially in blockchain projects aimed at end-users, as they directly affect user experience. The relatively low weight assigned to energy efficiency indicates that while blockchain technology is known for its energy consumption, environmental sustainability is of lower priority for users.

5.2 Practical Implications

For project managers and developers aiming to implement successful blockchain projects, several practical implications can be drawn:

- ✓ Invest in security: To ensure user trust and enhance confidence in the project, greater investment should be made in security protocols and auditing processes. Advanced encryption and intrusion detection systems can help maintain data integrity and system security.
- ✓ Ensure transparency: Transparency in blockchain project transactions plays a critical role in gaining user trust. Therefore, projects should develop transparency policies and make all transactions publicly verifiable.
- ✓ Develop a user-friendly interface: Despite the technical complexity of blockchain, user-friendly interfaces make projects more accessible for users. Simple, intuitive, and accessible interfaces will accelerate user adoption.
- ✓ Optimize transaction speed: Optimizing transaction speed is crucial, particularly for projects with high transaction volumes. Low latency and high-speed processing will enhance user experience and increase adoption rates.
- ✓ Data privacy: Ensuring the security of user data is essential for the long-term success of blockchain projects. Projects that prioritize personal data privacy are more likely to gain user trust.

5.3 Managerial Implications

Managers involved in blockchain projects should consider the following points in strategic decision-making:

- ✓ Strengthen security and transparency policies: Security and transparency are the foundation of user trust in blockchain projects. By prioritizing these aspects, management can enhance confidence in the project. Regular updates and audits should also be conducted to ensure the continuity of these policies.
- ✓ Resource allocation: Managers should allocate resources to invest in user-friendly interfaces and fast transaction speeds, which will contribute to user satisfaction and help the project reach a broader audience.

- ✓ Legal and regulatory compliance: Legal and regulatory compliance is crucial for the long-term sustainability of blockchain projects. Management should continually review compliance processes to minimize project risks.
- ✓ Foster community support: Blockchain projects often thrive on community support. Therefore, managers should actively engage on social media, forums, and events to build a strong community around the project. This will increase project awareness and contribute to development efforts.
- ✓ Focus on energy efficiency: As concerns about environmental sustainability grow, developing innovative solutions for energy efficiency will help reduce the project's environmental impact and mitigate criticism.

This study offers a comprehensive analysis of the success factors in blockchain projects, highlighting the critical importance of criteria such as security, transparency, user-friendly interface, speed, and data privacy. The practical and managerial implications provided serve as guidance for practitioners and managers aiming for successful blockchain implementations. Future studies could evaluate blockchain applications in different sectors within the framework of these criteria, contributing to the broader adoption of blockchain technology.

6. CONCLUSIONS, LIMITATIONS, AND FUTURE DIRECTIONS

6.1 Conclusions

This study aimed to identify and prioritize critical criteria that impact the success of blockchain projects using FMCDM methods. The analysis evaluated ten key criteria: Security, transparency, scalability, energy efficiency, user-friendly ınterface, compatibility, cost-effectiveness, speed, community support, and data privacy. The findings indicate that security, transparency, and user-friendly ınterface are among the most important criteria, underscoring users' preference for secure, accessible systems with transparent data processing. These results emphasize the importance of transparency and user experience for the broader adoption of blockchain technology.

These findings provide practical implications for blockchain project managers and developers, highlighting the significance of robust security measures, transparent transaction processes, and intuitive user interfaces. Prioritizing these elements will be essential for promoting user adoption and sustainability of blockchain projects. Additionally, the study indicates that environmental concerns, such as Energy Efficiency, are important but ranked lower than functionality and security needs.

6.2 Limitations

While this study offers valuable insights, it also has some limitations:

- ✓ Generalizability constraints: The weights and priorities of the criteria identified in this study may vary across different blockchain applications (e.g., finance, supply chain, healthcare) and geographical regions. Thus, the results may not be entirely generalizable to all blockchain projects.
- ✓ Methodological limitations: The fuzzy MCDM methods used are subject to biases stemming from subjective judgments in determining criteria weights and scores, which

could influence the prioritization of criteria. Future studies may explore alternative methods to validate the findings.

- ✓ Evolving nature of blockchain technology: Blockchain technology is rapidly advancing, with continuous developments in areas such as scalability, energy efficiency, and compatibility. As such, the importance of certain criteria may shift as the technology progresses.
- ✓ Sample size and scope: This study is limited by expert opinions and existing resources. Expanding the sample size and including stakeholders from various sectors could provide a more comprehensive perspective on criteria affecting blockchain projects.

6.3 Future Directions

Based on this study's findings and limitations, the following suggestions are made for future research:

- ✓ Sector-Specific Analyses: Conducting similar studies focused on specific sectors, such as healthcare, finance, and supply chain management, could provide more specialized insights. Each sector may assign different importance levels to criteria such as Compatibility, Data Privacy, or Cost-Effectiveness.
- ✓ Longitudinal Studies: Long-term studies examining shifts in criteria prioritization over time as blockchain technology evolves would be beneficial. This approach could reveal emerging trends and insights into blockchain's long-term impact across various fields.
- ✓ Integration with New Technologies: Exploring blockchain's interactions with other emerging technologies, such as Artificial Intelligence (AI) and the Internet of Things (IoT), could lead to the emergence of new criteria or changes in the importance of existing ones.
- ✓ Comparative Studies with Other MCDM Methods: Conducting comparative studies using different MCDM techniques, such as Fuzzy TOPSIS or Fuzzy AHP, could enhance the accuracy and robustness of findings. Comparing results obtained from different MCDM methods would allow for identifying potential methodological biases and provide a more comprehensive assessment of blockchain criteria.
- ✓ Inclusion of Environmental and Ethical Considerations: Given the growing concerns about the environmental impact of blockchain technology, future research could place more emphasis on sustainability and ethical issues. Criteria such as Energy Efficiency and Data Privacy should be evaluated in the context of long-term social and environmental impacts.
- ✓ Broadening Stakeholder Perspectives: Studies that incorporate perspectives from not only technical experts but also end-users, regulatory bodies, and other stakeholders could provide a more comprehensive understanding of factors influencing blockchain success. This approach would allow for a user-centered evaluation of blockchain criteria.

This study contributes to the growing body of knowledge on blockchain project evaluation by providing a structured framework for understanding the core criteria impacting project success. Recognizing the importance of Security, Transparency, and User-Friendly Interface, blockchain developers and project managers can make decisions aligned with user needs and

expectations. However, as blockchain technology and applications continue to evolve, ongoing research will be necessary to ensure that criteria evaluations remain current, adaptable, and responsive to technological advancements and societal demands.

REFERENCES

Akanfe, O., Lawong, D., & Rao, H. R. Blockchain technology and privacy regulation: Reviewing frictions and synthesizing opportunities. International Journal of Information Management, 76, 102753, 2024.

Attaran, M. Blockchain technology in healthcare: Challenges and opportunities. International Journal of Healthcare Management, 15(1), 70-83, 2022.

Bennet, D., Maria, L., Sanjaya, Y. P. A., & Zahra, A. R. A. Blockchain technology: Revolutionizing transactions in the digital age. ADI Journal on Recent Innovation, 5(2), 192-199, 2024.

Božanić, D., Pamučar, D., Milić, A., Marinković, D., Komazec, N. Modification of the Logarithm Methodology of Additive Weights (LMAW) by a Triangular Fuzzy Number and Its Application in Multi-Criteria Decision Making. Axioms, 11(3), 89, 2022.

Filatovas, E., Marcozzi, M., Mostarda, L., & Paulavičius, R. A MCDM-based framework for blockchain consensus protocol selection. *Expert Systems with Applications*, 204, 117609, 2022.

Gamal, A., Abdel-Basset, M., Hezam, I. M., Sallam, K. M., Alshamrani, A. M., & Hameed, I. A. A computational sustainable approach for energy storage systems performance evaluation based on spherical-fuzzy MCDM with considering uncertainty. Energy Reports, 11, 1319-1341, 2024.

Görçün, Ö. F., Pamucar, D., & Biswas, S. The blockchain technology selection in the logistics industry using a novel MCDM framework based on Fermatean fuzzy sets and Dombi aggregation. Information Sciences, 635, 345-374, 2023.

Krishankumar, R., Dhruva, S., Ravichandran, K. S., & Kar, S. (2024). Selection of a viable blockchain service provider for data management within the internet of medical things: An MCDM approach to Indian healthcare. Information Sciences, 657, 119890, 2024.

Magableh, G. M., & Mistarihi, M. Z. An Integrated Fuzzy MCDM Method for Assessing Crisis Recovery Strategies in the Supply Chain. Sustainability, 16(6), 2383, 2024.

Oriekhoe, O. I., Omotoye, G. B., Oyeyemi, O. P., Tula, S. T., Daraojimba, A. I., & Adefemi, A. Blockchain in supply chain management: a systematic review: evaluating the implementation, challenges, and future prospects of blockchain technology in supply chains. Engineering Science & Technology Journal, 5(1), 128-151, 2024.

Pamučar, D., Torkayesh, A. E., & Biswas, S. Supplier selection in healthcare supply chain management during the COVID-19 pandemic: a novel fuzzy rough decision-making approach. Annals of Operations Research, 328(1), 977-1019, 2023.

Pamučar, D., Žižović, M., Biswas, S., Božanić, D. A new logarithm methodology of additive weights (LMAW) for multi-criteria decision-making: Application in logistics. Facta Universitatis, Series: Mechanical Engineering, 19(3), 361-380, 2021.

Puška, A., Božanić, D., Nedeljković, M., & Janošević, M. Green supplier selection in an uncertain environment in agriculture using a hybrid MCDM model: Z-Numbers–Fuzzy LMAW–Fuzzy CRADIS model. *Axioms,* 11(9), 427, 2022.

Puška, A., Štilić, A., Nedeljković, M., Božanić, D., & Biswas, S. Integrating Fuzzy Rough Sets with LMAW and MABAC for Green Supplier Selection in Agribusiness. *Axioms*, 12, 746, 2023.

Rajasekaran, A. S., Azees, M., & Al-Turjman, F. A comprehensive survey on blockchain technology. Sustainable Energy Technologies and Assessments, 52, 102039, 2022.

Ressi, D., Romanello, R., Piazza, C., & Rossi, S. AI-enhanced blockchain technology: A review of advancements and opportunities. Journal of Network and Computer Applications, 103858, 2024.

Siddiqui, Z. A., & Haroon, M. Research on significant factors affecting adoption of blockchain technology for enterprise distributed applications based on integrated MCDM FCEM-MULTIMOORA-FG method. Engineering Applications of Artificial Intelligence, 118, 105699, 2023.

Tešić, D., Božanić, D., Puška, A., Milić, A., & Marinković, D. Development of the MCDM fuzzy LMAW-grey MARCOS model for selection of a dump truck. Reports in Mechanical Engineering, 4(1), 1-17, 2023.

Zadeh, L. A. Fuzzy sets. Information and Control, 8(3), 338-353, 1965.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

EVALUATION OF THE BASIC ELEMENTS OF GREEN BANKING WITH A FUZZY MULTI-CRITERIA DECISION MAKING APPROACH

Doç. Dr. Gülay DEMİR
Sivas Cumhuriyet University
gulaydemir@cumhuriyet.edu.tr- 0000-0002-3916-7639
Doç. Dr. Yüksel AYDIN
Sivas Cumhuriyet University
yaydin@cumhuriyet.edu.tr- 0000-0001-8966-7781

ABSTRACT

This study focuses on determining sustainability strategies in the field of green banking with the aim of improving environmental performance and promoting green finance. In order to effectively implement green banking, various criteria including its basic elements have been developed and the importance of these criteria has been determined.

In the study, it was aimed to evaluate the basic elements of green banking and to determine the criteria with the highest priority by using the Fuzzy Weights by ENvelope and SLOpe (F-WENSLO) method. Based on the opinions of experts in the decision-making group, the study identified a set of criteria that include environmental sustainability, social impacts, and economic factors. The findings show that carbon management systems are the most important elements in sustainability strategies in the first place with a weight of 0.1088, innovation and technology use in the second place with a weight of 0.1082, and green bonds in the third place with a weight of 0.1009. In addition, elements such as customer engagement and environmental sustainability reporting are also important. However, it has been observed that some criteria, especially the social dimensions, have lower weight.

Future research may contribute to the broader assessment of green banking by examining the application of the F-WENSLO method in different sectors and countries. This study provides important information to managers and policy makers for the development of green banking strategies.

Keywords: Green banking, fuzzy set, multi-criteria decision making, WENSLO.

1. INTRODUCTION

Green banking refers to an approach that emerged as the financial sector embraced the concept of sustainability and began offering environmentally conscious financial services. Operating with a sense of environmental and social responsibility, green banking aims to shift financial institutions from a profit-focused approach to one that operates within the principles of

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

environmental sensitivity and social responsibility (Mir and Bhat, 2020). In this context, key aspects of green banking practices include reducing the carbon footprint, enhancing energy efficiency, and supporting renewable energy projects (Ullah, 2020).

Today, banks play a crucial role in the transition toward a green economy. Channeling financial resources according to environmental sustainability criteria contributes to both economic development and environmental protection. For example, green loans support the realization of environmentally friendly projects, while green bonds stand out as a financial tool that directs investors toward sustainable projects (Sharma and Choubey, 2022). Additionally, innovative approaches, such as digital transformation processes and energy efficiency applications, support banks' efforts to minimize environmental impact in their operational activities.

The purpose of this study is to evaluate the core elements of green banking using the Fuzzy Multi-Criteria Decision-Making (Fuzzy MCDM) method. Fuzzy MCDM is an effective tool in decision-making processes where uncertainties and subjective evaluations are prevalent (Pamučar et al., 2021; Simic et al., 2023; Haseli et al., 2024). There are several important reasons for choosing the Fuzzy MCDM method for this study:

- Uncertainty and imprecise data: In green banking, uncertainty and imprecise data are often present in evaluating environmental, social, and economic criteria. Fuzzy MCDM is ideal for modeling these uncertainties and utilizing them effectively in evaluation processes.
- Multiple criteria: Green banking practices typically encompass numerous different criteria and objectives. Fuzzy MCDM methods enable these criteria to be evaluated together, providing decision-makers with a more comprehensive analysis.
- Alignment with human decision-making processes: Human decision-making processes are often filled with uncertainty and imprecise information. Fuzzy MCDM has the capacity to better reflect these natural decision-making processes, which helps achieve more realistic results.
- Modeling of hierarchical structures: In green banking, decision-making processes generally have multi-layered and complex structures. Fuzzy MCDM allows for modeling hierarchical structures, making it easier to evaluate the relative importance of each criterion.
- Better solution alternatives: Using Fuzzy MCDM enables the comparison of different green banking practices and the identification of the most suitable alternatives. This helps decision-makers make more effective and sustainable decisions.

In this study, the contribution of 12 core elements identified within the scope of sustainable banking practices to the effectiveness of sustainability policies in the banking sector will be analyzed based on expert evaluations.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

2. LITERATURE REVIEW

Green banking, as a combination of environmental sustainability and financial performance, has gained significant attention in developing countries. Some studies conducted on this topic include:

In a study conducted in Vietnam, Bang and Nga (2024) highlighted that green banks play a crucial role as a resource supporting green growth strategies, contributing to the reduction of environmental risks by refraining from lending to projects that harm the environment. The research revealed that banking technology has the most substantial impact on green banking development and provided various recommendations for advancing green banking technologies. Another study in India by Gulzar et al. (2024) emphasized that green banking practices have a profound effect on the environmental performance of banks. The study found that operational features significantly impact environmental performance, revealing that green practices based on employees, operations, customer relations, and policies support green financing. In Pakistan, a study examining the green banking practices of the State Bank of Pakistan found that these practices contribute to the country's sustainable development goals. Khan et al. (2024) focused on the Green Banking Guidelines (GBG) issued by the Central Bank in 2017, presenting important findings related to environmental risk management, facilitation of green businesses, and self-impact reduction themes. A study on green banking practices in Islamic banks by Khan et al. (2024) investigated the relationship between environmental sensitivity and banking reputation. The study found that the green banking practices of Islamic banks, influenced by employees' environmental awareness, enhance banking reputation.

Since the WENSLO method is a recent addition to the literature, studies on this topic are limited. Some of them include:

The function of brand logos in reflecting sustainable brand value was addressed by Kara et al. (2025). The study introduced a hybrid decision support system developed to ensure AI-assisted logo design and select the best logo among these designs. The research demonstrated that sustainable logo design could be achieved through artificial intelligence, and that this hybrid method helps identify the best logo based on expert opinions. Kara and Yalçın (2024) filled a significant gap in this area by proposing a neutral WENSLO-ARLON model to measure sustainable brand equity performance. The study examined decision-making processes to determine the perception of sustainable brand equity among consumers. The proposed decision support system is used to determine sustainable brand equity levels with three main inputs: experts, criteria, and brands. This system quantifies the influence levels of experts in the decision-making process using type-2 neutral numbers (T2NN) and extends the WENSLO method to determine the weights of the criteria. A new WENSLO and ALWAS multi-criteria methodology proposed by Pamučar et al. (2023) was applied to evaluate green growth performance. The study emphasized that environmental factors are more critical than economic and social dimensions for green growth and examined the green growth performance among G7 countries in this context. The findings of the study showed that environmental factors, such as carbon dioxide emissions, water resources, and marine protected areas, are prioritized.

In conclusion, integrating decision support systems and multi-criteria decision-making methods into green banking practices plays a significant role in promoting the adoption of sustainable practices. To the best of the authors' knowledge, this study is the first to address this topic.

3. RESEARCH METHODOLOGY

This section introduces the fundamental algorithm of the suggested integrated approach.

3.1 Fuzzy theory set

Fuzzy set theory, which is a mechanism that expresses uncertainty and also allows decision makers to make evaluations using linguistic variables, was introduced to the literature by Zadeh (1965). Fuzzy numbers can exist in theory and practice in a variety of ways. These are expressions used to convey unknown numbers. However, triangular fuzzy numbers are the most prevalent kind. Triangular fuzzy numbers have been utilized in several research to convert qualitative statements to quantitative ones. Triangular fuzzy numbers represent each number with three numbers. The first, second, and third numbers that describe a fuzzy number are the lowest, most likely, and greatest potential values, respectively.

If $\tilde{A} = (a_l, a_m, a_u)$ and $\tilde{B} = (b_l, b_m, b_u)$t is two triangular fuzzy numbers. The mathematical computations for these numbers are explained in Eqs. (1)-(4).

$$\tilde{A} + \tilde{B} = (a_l + b_l, a_m + b_m, a_u + b_u) \quad (1)$$

$$\tilde{A} - \tilde{B} = (a_l - b_u, a_m - b_m, a_u - b_l) \quad (2)$$

$$\tilde{A}x\tilde{B} = (a_l b_l, a_m b_m, a_u b_u) \quad (3)$$

$$\frac{\tilde{A}}{\tilde{B}} = \left(\frac{a_l}{b_u}, \frac{a_m}{b_m}, \frac{a_u}{b_l}\right) \quad (4)$$

Triangular fuzzy numbers can be transformed into crisp numbers using a variety of equations. Eq. (5) is operated to defuzzify a fuzzy number like $\tilde{A} = (a_l, a_m, a_u)$ for this study.

$$A = \frac{a_l + 4a_m + a_u}{6} \quad (5)$$

3.2. F-WENSLO method for prioritization of criteria affecting strategies

Pamučar et al. (2023) presented the WENSLO technique for determining weight coefficients of criterion (crisp version). In this work, the WENSLO technique is fuzzification using triangular fuzzy numbers.

Step 1. Construction of the initial decision matrix

The identified experts prioritize the criteria using linguistic terms given in the fuzzy scale in Schedule 1.

Schedule 1. Prioritization Scale

Fuzzy Linguistic Descriptive	Abbreviation	Fuzzy Number
Absolutely low	AL	(1,1,1)
Very low	VL	(1,1.5,2)
Low	L	(1.5,2,2.5)
Medium	M	(2,2.5,3)
Equal	E	(2.5,3,3.5)
Medium-high	MH	(3,3.5,4)
High	H	(3.5,4,4.5)
Very high	VH	(4,4.5,5)
Absolutely high	AH	(4.5,5,5)

Source: Božanić et al. (2022).

The combined decision matrix ($\tilde{Z}$) is obtained using Eq. (6).

$$\tilde{Z} = [\tilde{z}_{ij}]_{kxn} = \begin{bmatrix} \tilde{z}_{11} & \cdots & \tilde{z}_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \tilde{z}_{k1} & \cdots & \tilde{z}_{kn} \end{bmatrix} \quad (6)$$

$\tilde{z}_{ij} = (z_{ij}^l, z_{ij}^m, z_{ij}^u)$ represents fuzzy value of criterion j. in alternative i.

Step 2. Creating the normalization matrix $(\tilde{\mathrm{T}})$.

Eq. (7) is used to normalise the combined decision matrix.

$$\tilde{t}_{ij} = (t_{ij}^l, t_{ij}^m, t_{ij}^u) = \frac{\tilde{z}_j}{\sum_{j=1}^n \tilde{z}_j} = \left(\frac{z_j^l}{\sum_{j=1}^n z_j^u}, \frac{z_j^m}{\sum_{j=1}^n z_j^m}, \frac{z_j^u}{\sum_{j=1}^n z_j^l} \right) \quad (7)$$

Step 3. Calculation of criterion class interval ($\tilde{\rho}_j$).

The size of the j-th criteria class interval is determined using Sturges' rule, Eq. (8).

$$\tilde{\rho}_j = (\rho_j^l, \rho_j^m, \rho_j^u) = \left(\frac{max(z_j^l) - min(z_j^l)}{1 + 3.322 * log(k)}, \frac{max(z_j^m) - min(z_j^m)}{1 + 3.322 * log(k)}, \frac{max(z_j^u) - min(z_j^u)}{1 + 3.322 * log(k)} \right) \quad (8)$$

Step 4. Determination of the criterion slope ($tan\tilde{\varphi}_j$).

The slope of the criterion is calculated by Eq. (9).

$$tan\tilde{\varphi}_j = \frac{\sum_{i=1}^k \tilde{z}_j}{(k-1)\tilde{\rho}_j} = \left(\frac{\sum_{i=1}^k z_j^l}{(k-1)\rho_j^u}, \frac{\sum_{i=1}^k z_j^m}{(k-1)\rho_j^m}, \frac{\sum_{i=1}^k z_j^u}{(k-1)\rho_j^l} \right) \quad (9)$$

Step 5. Determination of the criterion envelope ($\tilde{\varepsilon}_j$)

Eq. (10) calculates the total of the partial Euclidean distances between two consecutive criteria.

$$\tilde{\varepsilon}_j = \left(\sum_{i=1}^{k-1} \sqrt{(z_{i+1,j}^l - z_{ij}^l)^2 + (\rho_j^l)^2}, \sum_{i=1}^{k-1} \sqrt{(z_{i+1,j}^m - z_{ij}^m)^2 + (\rho_j^m)^2}, \sum_{i=1}^{k-1} \sqrt{(z_{i+1,j}^u - z_{ij}^u)^2 + (\rho_j^u)^2} \right) \quad (10)$$

Step 6. Determine the envelope slope ratio ($\tilde{\delta}_j$)

The ratio of the total Euclidean distance to the criteria slope is calculated using Eq. (11).

$$\tilde{\delta}_j = \frac{\tilde{\varepsilon}_j}{tan\tilde{\varphi}_j} = \left(\frac{\varepsilon_j^l}{tan\varphi_j^u}, \frac{\varepsilon_j^m}{tan\varphi_j^m}, \frac{\varepsilon_j^u}{tan\varphi_j^l}\right) \tag{11}$$

Step 7. Obtaining fuzzy weights $(\tilde{w}_j)$ of each of the criterion

Weights are determined using Eq. (12) depending on the criteria's significance coefficients.

$$\tilde{w}_j = \left(w_j^l, w_j^m, w_j^u\right) = \frac{\tilde{\delta}_j}{\sum_{j=1}^n \tilde{\delta}_j} = \left(\frac{\delta_j^l}{\sum_{j=1}^n \delta_j^u}, \frac{\delta_j^m}{\sum_{j=1}^n \delta_j^m}, \frac{\delta_j^u}{\sum_{j=1}^n \delta_j^l}\right) \tag{12}$$

4. CASE STUDY

People from various areas of expertise were brought together to form a decision-making group on assessing the key elements of green banking. Schedule 2 presents the structure of the decision-making group with representatives from each area of expertise.

Schedule 2. Experts in the Decision Making Group

Expertise Area	Role	Qualifications
Financial Analyst (E1)	Evaluates the financial performance of green banking practices.	Bachelor's/Master's in finance or economics; knowledge of green financing instruments.
Environmental Scientist (E2)	Analyzes environmental impacts and develops sustainability strategies.	Education in environmental sciences, ecology, or environmental engineering; experience in environmental impact assessment.
Social Responsibility Specialist (E3)	Evaluates the bank's social impacts and develops community projects.	Expertise in social sciences or development studies; experience in social responsibility practices.
Marketing Specialist (E4)	Promotes green banking products and services, increases customer awareness.	Education in marketing or communication; experience in sustainable product marketing.
Information Technology Specialist (E5)	Manages digital transformation processes and assists in implementing eco-friendly technologies.	Education in computer science or information technology; knowledge of banking systems.
Legal Expert (E6)	Monitors regulations related to green banking and assists with the bank's compliance processes.	Education in law; expertise in environmental or financial law.

Schedule 2 provides an overview of the roles and qualifications of the team members. Each expert will make an important contribution to the process of developing and implementing green banking strategies.

4.1. Identification and explanation of criteria

The criteria used in the evaluation of the key elements of green banking and their detailed explanations were made by the decision-making group and are given in Schedule 3.

Schedule 3. Definition and Importance of Criteria

Key Elements	Description
Green Loans (C1)	Loans that provide financing for environmentally friendly projects.
Energy Efficiency Practices (C2)	Practices aimed at reducing the bank's energy consumption, such as energy-saving methods in branch buildings.
Social and Environmental Impact Assessment (C3)	Systems that evaluate the social and environmental impacts of the bank's activities.
Customer Engagement and Education (C4)	Efforts to inform customers about sustainability and increase their engagement.
Innovation and Technology Use (C5)	The bank's efforts to adopt technological innovations to enhance sustainability.
Sustainable Supply Chain Management (C6)	Strategies to ensure the environmental sustainability of the supply chain.
Carbon Management Systems (C7)	Initiatives aimed at monitoring and reducing the bank's carbon emissions.
Green Bonds (C8)	Bonds issued to finance environmental projects.
Environmental Sustainability Reporting (C9)	Systems for reporting the bank's environmental performance and progress toward sustainability goals.
Gender Equality (C10)	Practices that promote gender equality within the bank.
Public Policy Engagement (C11)	Strategies related to the bank's influence on and interaction with public policies.
Community Relations Development (C12)	Initiatives aimed at building strong relationships with local communities to enhance social impact.

The elements in Schedule 3 can be categorized to broaden the scope of green banking, focusing on environmental sustainability, social impacts, and economic factors.

- Environmental Sustainability: This category includes Green Loans (C1), Energy Efficiency Practices (C2), Social and Environmental Impact Assessment (C3), Carbon Management Systems (C7), Green Bonds (C8), and Environmental Sustainability Reporting (C9).
- Social Impacts: Key elements in this category are Customer Engagement and Education (C4), Gender Equality and Diversity (C10), and Community Relations Development (C12).
- Economic Factors: This includes Innovation and Technology Use (C5), Sustainable Supply Chain Management (C6), and Public Policy Engagement (C11).

In Turkey, some banks stand out for adopting green banking practices. For example:

Garanti BBVA: Has developed environmental sustainability strategies through green bonds and sustainability reports. Türkiye İş Bankası: Offers sustainable investment funds and supports projects that enhance energy efficiency. QNB Finansbank: Stands out with its digital banking solutions and support for environmentally friendly projects.

Green banking plays a vital role in the financial sector's pursuit of environmental sustainability goals. Investments by banks in eco-friendly projects, increasing energy efficiency, and embracing digital transformation are critical components of this process. The initiatives of Turkish banks in this area represent significant steps toward achieving green economy goals.

4.2. Data Collection and Analysis

The criteria identified by the decision-making group as the key elements of green banking are evaluated according to Schedule 1 and given in Schedule 4.

Schedule 4. Experts' Evaluation of the Criteria

Key Elements	E1	E2	E3	E4	E5	E6
C1	VH	H	AH	VH	MH	H
C2	AH	VH	H	MH	H	VH
C3	VH	AH	VH	H	MH	H
C4	MH	H	AH	VH	E	MH
C5	H	MH	MH	H	AH	E
C6	H	VH	H	MH	MH	VH
C7	VH	AH	MH	E	H	H
C8	H	MH	VH	H	E	VH
C9	MH	H	AH	VH	MH	H
C10	H	MH	AH	H	E	VH
C11	VH	H	MH	MH	H	VH
C12	MH	VH	H	VH	MH	H

Schedule 4 were used to analyze expert opinions and support decision-making processes.

4.3. Determining The Subjective Weights with F-WENSLO Method

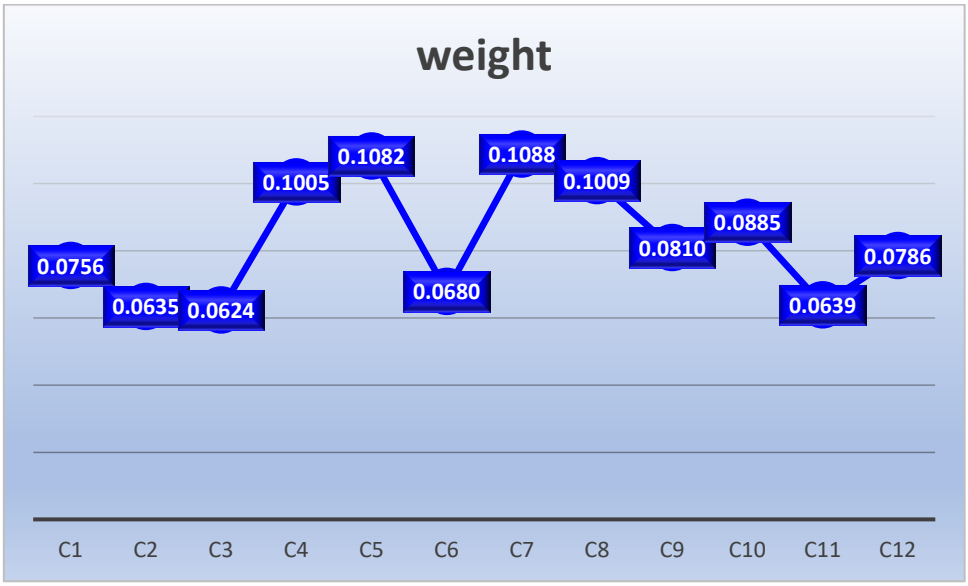
The initial decision matrix presented in Schedule 4, obtained as a result of expert evaluations, was normalized using Eq. (7). The criterion class range was calculated using Eq. (8), the criterion slope was calculated using Eq. (9), the criterion envelope was calculated using Eq. (10), the envelope slope ratio was calculated using Eq. (11) and the fuzzy weight of each criterion was calculated using Eq. (12) and presented in Schedule 5.

Schedule 5. Calculations According to F-WENSLO Method for Criteria

	C1			**C2**			**C3**			**C4**		
$\tilde{\rho}_j$	0,0149	0,0164	0,0124	0,0149	0,0164	0,0124	0,0149	0,0164	0,0124	0,0215	0,0237	0,0204
$tan\tilde{\varphi}_j$	0,7232	1,0200	1,5486	0,7232	1,0200	1,5486	0,7232	1,0200	1,5486	0,6465	0,9400	1,4656
$\tilde{\varepsilon}_j$	0,3121	0,3302	0,3187	0,2636	0,2787	0,2649	0,2636	0,2787	0,2518	0,3748	0,3984	0,3925
$\tilde{\delta}_j$	0,2015	0,3238	0,4407	0,1702	0,2732	0,3662	0,1702	0,2732	0,3482	0,2558	0,4238	0,6071
$\tilde{w}_j$	0,0326	0,0778	0,1766	0,0275	0,0656	0,1468	0,0275	0,0656	0,1395	0,0414	0,1018	0,2433
	C5			**C6**			**C7**			**C8**		
$\tilde{\rho}_j$	0,0219	0,0243	0,0209	0,0103	0,0116	0,0133	0,0211	0,0232	0,0199	0,0158	0,0178	0,0204
$tan\tilde{\varphi}_j$	0,6275	0,9200	1,4450	0,6533	1,0667	1,7357	0,6657	0,9600	1,4862	0,6343	1,0444	1,7128
$\tilde{\varepsilon}_j$	0,4079	0,4325	0,3875	0,2643	0,2832	0,3064	0,4134	0,4395	0,4387	0,3822	0,4103	0,4450
$\tilde{\delta}_j$	0,2823	0,4701	0,6175	0,1523	0,2655	0,4691	0,2782	0,4578	0,6590	0,2231	0,3928	0,7016
$\tilde{w}_j$	0,0456	0,1129	0,2475	0,0246	0,0638	0,1880	0,0450	0,1100	0,2641	0,0361	0,0943	0,2811
	C9			**C10**			**C11**			**C12**		
$\tilde{\rho}_j$	0,0155	0,0171	0,0130	0,0211	0,0232	0,0199	0,0103	0,0116	0,0133	0,0103	0,0116	0,0133
$tan\tilde{\varphi}_j$	0,6848	0,9800	1,5070	0,6657	0,9600	1,4862	0,6533	1,0667	1,7357	0,6533	1,0667	1,7357
$\tilde{\varepsilon}_j$	0,3190	0,3384	0,3273	0,3437	0,3661	0,3408	0,2486	0,2665	0,2884	0,3048	0,3273	0,3550
$\tilde{\delta}_j$	0,2117	0,3453	0,4779	0,2313	0,3814	0,5120	0,1432	0,2498	0,4415	0,1756	0,3068	0,5434
$\tilde{w}_j$	0,0342	0,0829	0,1915	0,0374	0,0916	0,2052	0,0232	0,0600	0,1769	0,0284	0,0737	0,2177

Crips weights are then obtained using Eq. (5) and given in Visual 1.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



Visual 1. Weights of Green Banking Elements

The weights in Visual 1 show the relative importance ranking of the key elements of green banking.

Highest Weights (C5, C7, C8):

Innovation and Technology Use (C5- 0.1082): Banks' investments in innovative technologies to enhance sustainable solutions are strategically important for reducing their environmental impact. Carbon Management Systems (C7- 0.1088): Monitoring and reducing carbon footprints are crucial for sustainability. The high weight of this factor indicates its priority in managing environmental impacts. Green Bonds (C8- 0.1009): The issuance of green bonds allows for direct financing of eco-friendly projects, making banks' contributions to environmental sustainability tangible.

Medium Weights (C4, C9, C10):

Customer Engagement and Education (C4- 0.1005): It is important for banks to raise awareness among customers about sustainability and instill consciousness on this topic. Environmental Sustainability Reporting (C9- 0.0810): Reporting on environmental performance and sustainability goals is important for transparency and accountability. Gender Equality (C10- 0.0885): In sustainable banking, gender equality is part of social sustainability.

Lower Weights (C1, C2, C3, C6, C11, C12):

Green Loans (C1- 0.0756) and Energy Efficiency Practices (C2- 0.0635): While these factors directly contribute to environmental benefits, they hold relatively lower strategic priority for banks compared to other elements. Social and Environmental Impact Assessment (C3- 0.0624) and Sustainable Supply Chain Management (C6- 0.0680): Managing supply chains according to sustainability principles is important for banks, though it is less critical compared to other criteria. Public Policy Engagement (C11- 0.0639) and Community Relations Development (C12- 0.0786): Engaging with sustainable public policies and strengthening relationships with local communities are significant for social sustainability.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

These weights show that banks' sustainability strategies primarily focus on reducing environmental impacts, developing more efficient and sustainable solutions through innovation and technology, supporting green financing, and prioritizing carbon management. Social dimensions are also important but are secondary to environmental factors in terms of priority.

5. DISCUSSION, PRACTICAL, AND MANAGERIAL IMPLICATIONS

5.1. Discussion

This study demonstrates that the decision support system developed to enhance the effectiveness of green banking practices serves as an important tool in shaping banks' sustainability strategies. The findings reveal that key elements of green banking, including Innovation and Technology Use (C5), Carbon Management Systems (C7), and Green Bonds (C8), hold high weights. These criteria play a critical role in banks' efforts to reduce environmental impacts and achieve sustainability goals.

Adopting innovation and technology emerges as an important strategy for banks to develop sustainable solutions and improve environmental performance. Carbon management systems support banks' efforts to monitor and reduce their carbon footprints, while the provision of financing for eco-friendly projects through green bonds helps banks fulfill their social responsibilities.

Additionally, the importance of social criteria highlighted in this study, such as Customer Engagement and Education (C4) and Environmental Sustainability Reporting (C9), underscores that banks should not only focus on financial performance but also pay attention to their societal impacts. In this context, raising sustainability awareness and ensuring transparency strengthen banks' reputations and increase customer loyalty.

5.2. Practical and Managerial Implications

The practical and managerial results of this study offer valuable insights for banks in developing their sustainability strategies and optimizing their practices:

Strategic Orientation: In light of these findings, banks should increase investments in innovation and technology to achieve sustainability goals. This investment will enable both the reduction of environmental impacts and the development of new green products and services.

Carbon Management: Banks should establish effective carbon management systems to monitor and reduce their carbon footprints. These systems are critical for improving environmental performance and achieving sustainability targets.

Green Financing Opportunities: The use of green bonds should be considered an effective means for direct financing of environmental projects. By actively using such financing tools, banks can contribute to the realization of sustainable projects.

Customer Engagement and Education Programs: Banks should organize educational programs and awareness campaigns to enhance sustainability consciousness and increase customer engagement. These programs will boost customer interest in sustainable products and services while supporting banks in fulfilling their social responsibilities.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Transparent Reporting: Environmental sustainability reporting is crucial for banks to monitor their environmental performance and communicate transparently with stakeholders. Banks should regularly share their progress toward goals through sustainability reports to enhance accountability.

This study presents a significant decision support system for the development of green banking practices and clearly outlines the essential elements that banks can consider when shaping their sustainability strategies. In this regard, by integrating these findings into strategic decision-making processes, banks can take important steps toward building a sustainable future.

6. CONCLUSIONS, LIMITATIONS, AND FUTURE DIRECTIONS

6.1. Conclusions

This study offers important insights for shaping banks' sustainability strategies within the framework of a decision support system developed to evaluate the effectiveness of green banking practices. The findings show that criteria such as Innovation and Technology Use (C5), Carbon Management Systems (C7), and Green Bonds (C8) hold high priority. These elements play a critical role in enabling banks to achieve their environmental sustainability goals. Furthermore, the significance of social aspects, such as Customer Engagement and Education (C4) and Environmental Sustainability Reporting (C9), facilitates stronger interaction between banks and both internal and external stakeholders. These results clearly outline the fundamental elements that banks should consider when determining their sustainability strategies.

6.2. Limitations

This study has some limitations. Firstly, the number of experts involved in the decision-making process and their areas of expertise were limited. Studies conducted with a broader group of experts may provide more comprehensive and diverse perspectives. Additionally, as the study was conducted within a specific geographic region (e.g., Turkey), generalizing the results may be challenging. Similar studies conducted in different countries and cultural contexts could enhance the validity and applicability of the findings. It should also be noted that the criteria used in this study may change over time, which may require updating sustainability strategies accordingly.

6.3. Future Directions

Future research should examine the impact of green banking practices from a broader perspective. The following directions are recommended:

- Expanding the Scope: Similar studies can be conducted in different countries and cultural contexts to evaluate the global impact of green banking. Such research would enable the examination of international standards and best practices in addition to local applications.
- Increasing the Number of Experts: Engaging more experts and participants from various disciplines in the decision-making processes could increase the diversity and reliability of the results. This would enable more comprehensive analyses by providing richer datasets and different perspectives.

- Identifying Dynamic Criteria: Given the ongoing developments and changes in the field of sustainability, it is essential to regularly update the criteria used. Therefore, establishing a flexible framework to identify dynamic criteria that remain relevant to achieving sustainability goals is crucial.
- Multiplying Practical Examples: Examining examples of how green practices are implemented in different sectors and banking models would help to understand the challenges encountered in practice and identify best practices.
- Developing Performance Measurement Methods: To effectively assess progress toward sustainability goals, more advanced performance measurement methods are recommended. Such methods would enable banks to monitor and improve their sustainability efforts more systematically.

This study provides a fundamental basis for determining sustainability strategies in green banking practices. Future research is expected to build upon this foundation and contribute to the development of green banking.

REFERENCES

Bang, N. H., & Nga, P. T. H. Determinants Affecting the Green Bank Development in Vietnam. Montenegrin Journal of Economics, 20(2), 63-74, 2024.

Božanić, D., Pamučar, D., Milić, A., Marinković, D. & Komazec, N. Modification of the Logarithm Methodology of Additive Weights (LMAW) by a Triangular Fuzzy Number and Its Application in Multi-Criteria Decision Making. Axioms, 11(3), 89, 2022.

Gulzar, R., Bhat, A. A., Mir, A. A., Athari, S. A., & Al-Adwan, A. S. Green banking practices and environmental performance: navigating sustainability in banks. Environmental Science and Pollution Research, 31(15), 23211-23226, 2024.

Haseli, G., Bonab, S. R., Hajiaghaei-Keshteli, M., Ghoushchi, S. J., & Deveci, M. Fuzzy ZE-numbers framework in group decision-making using the BCM and CoCoSo to address sustainable urban transportation. Information Sciences, 653, 119809, 2024.

Kara, K., Ergin, E. A., Yalçın, G. C., Çelik, T., Deveci, M., & Kadry, S. Sustainable brand logo selection using an AI-Supported PF-WENSLO-ARLON hybrid method. Expert Systems with Applications, 260, 125382, 2025.

Kara, K., Yalçın, G. C., Ergin, E. A., Simic, V., & Pamučar, D. A neutrosophic WENSLO-ARLON model for measuring sustainable brand equity performance. Socio-Economic Planning Sciences, 94, 101918, 2024.

Khan, I. U., Hameed, Z., Khan, S. U., & Khan, M. A. Green banking practices, bank reputation, and environmental awareness: evidence from Islamic banks in a developing economy. Environment, Development and Sustainability, *26*(6), 16073-16093, 2024.

Khan, R. A., Ahmed, M. F., & Ahmed, S. Green Revolution in the Banking Sector: A Case of the Central Bank of Pakistan. In Governance and Policy Transformations in Central Banking, 261-279, 2024.

Mir, A.A., & Bhat, A.A. Green banking and sustainability – a review. Arab Gulf Journal of Scientific Research, 4(3), 247-263, 2022.

Pamučar, D., Ecer, F., Gligorić, Z., Gligorić, M., & Deveci, M. A novel WENSLO and ALWAS multicriteria methodology and its application to green growth performance evaluation. IEEE Transactions on Engineering Management. 71, 9510 – 9525, 2023.

Pamučar, D., Puška, A., Stević, Ž., & Ćirović, G. A new intelligent MCDM model for HCW management: The integrated BWM–MABAC model based on D numbers. Expert Systems with Applications, 175, 114862, 2021.

Sharma, M., & Choubey, A. Green banking initiatives: a qualitative study on Indian banking sector. Environment, Development and Sustainability, 24(1), 293-319, 2022.

Simic, V., Ahmad, W., Dikshit, S., Bin-Mohsin, B., Sadim, M., & Anjum, M. Optimizing Material Selection with Fermatean Fuzzy Hybrid Aggregation Operators. Axioms, 12(10), 984, 2023.

Ullah, M. A. Green banking in the way of sustainable development: an overview of practice and progress in Bangladesh. Can. J. Bus. Inf. Stud, 2(5), 105-119, 2020.

Zadeh, L. A. Fuzzy sets. Information and Control, 8(3), 338-353, 1965.

İLETİŞİM ALANINDA YAPAY ZEKA KONULU YAYINLARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Prof. Dr. BURCU ÖKSÜZ
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi,
burcu.oksuz@ikcu.edu.tr - 0000-0003-4195-9261

Öğr. Gör. MURAT CAN BAŞARAN
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi,
muratcan.basaran@ikc.edu.tr - 0000-0002-0271-052X

ÖZET

Yapay zeka günümüzde yazılım, işletme, tıp, ekonomi, sosyoloji gibi çeşitli pek çok disiplinin ortak çalışma alanıdır. Yapay zekanın teknolojik alt yapısı, topluma etkileri, ekonomik açıdan sonuçları, eğitim çerçevesinde faydaları gerek akademik gerekse de uygulama perspektiflerinden araştırılmış ve geleceğe dair öngörülerde bulunulmuştur. Yapay zekanın insanların günlük hayatlarını ve çalışma dünyasını derinden etkiliyor olması, farklı bakış açılarıyla konunun irdelenmesini gerekli kılmaktadır. Yapay zekanın incelendiği alanlardan biri de iletişimdir. Sinema, gazetecilik, halkla ilişkiler, reklam, kurumsal iletişim gibi pek çok konuda yapay zeka üzerine iletişim araştırmaları yürütülmektedir. Yapay zekanın kişilerin, kurumların ve toplumların iletişim kurma biçimler üzerindeki etkileri nicel ve nitel araştırmalarla ortaya konulmakta ve iletişimin geleceğine ilişkin tespitler sunulmaktadır. Bu çalışmanın amacı, yapay zeka üzerine yazılmış olan iletişim çalışmalarının analizini yapmaktır. Web of Science (WOS) veri tabanında 2022-2024 yılları arasında "yapay zeka" anahtar kelimesi kullanılarak yapılan aramada "iletişim" kategorisinde makale formatında 538 çalışma yer almaktadır. Bu araştırma kapsamında 538 makaleye yönelik bibliyometrik bir analiz yapılmıştır. Bu makalelerin 233'ü 2024 yılında, 288'i 2023 yılında ve 161'i ise 2022 yılında yayınlanmıştır. En çok makale yayınlanan ilk iki derginin "New Media & Society" ve "Professional De La Informacion" dergileri olduğu görülmüştür. Makalelerde "yapay zeka" anahtar kelimesinden sonra en çok kullanılan anahtar kelimeler "AI", "gazetecilik", "iletişim", "sosyal medya", "ChatGPT ve "algoritma" anahtar kelimeleridir. Bu çalışmanın yapay zeka ve iletişim konusundaki yayınların mevcut durumunu ortaya koyması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Yapay Zeka, İletişim, Bibliyometrik Analiz

1.GİRİŞ

Yapay zeka 21. yüzyıl vatandaşlarının yaşamlarında yaygınlaşmıştır ve yaşamın her alanını geliştirmek ve ilerletmek için kullanılabilecek bir araç olarak görülmektedir (Górriz vd, 2020). Uzun bir geçmişe sahip olan yapay zeka teknolojisi, sürekli değişmekte ve gelişmektedir (Limna vd., 2022: 3). Yapay zeka, makinelerin genellikle belirli düzeyde insan zekası gerektiren görevleri gerçekleştirmesini sağlar (Anantrasirichai & Bull, 2022: 589). Halihazırda insan yapımı olan makineler çeşitli emek yoğun işleri yerine getirse de, daha yüksek üretkenlik talepleri ve merak nedeniyle makinelere insan zekası aşılanmaya çalışılmaktadır. Bu durum ise yapay zekanın temel motivasyonunu oluşturur (Jiang vd., 2022). Günlük hayatta giderek daha yaygın hale gelen (Capuano vd., 2022) yapay zeka destekli teknolojiler, karar alma süreçlerini iyileştirmek ve yaşam kalitesini arttırmak amacıyla insanlarla iş birliği yapmaktadır (Jaiswal, Arun & Varma, 2023: 115). Şöyle ki yapay zekadaki son gelişmeler, insanlar ile teknoloji arasında daha fazla koordinasyon ve entegrasyona olanak tanımaktadır (Korteling vd., 2021). Yapay zekanın pek çok alanda devrim yaratması, kurumlarda verimliliği arttırması, süreçleri iyileştirmesi ve kaynakların daha iyi kullanılmasını sağlaması beklenmektedir (Stahl vd., 2023: 12800).

Yapay zeka makine öğrenimi, uzman sistemler, robotik, bilgisayarlı görme, doğal dil işleme gibi birçok farklı teknolojiyi içeren şemsiye bir kavramdır (Sadiku vd., 2021: 18). Bilgi teknolojisinden türemiştir, genellikle otomasyon veya robotizasyon gibi kavramlarla birbirinin yerine kullanılır. Aynı zamanda makine öğrenimi veya algoritma uygulamasıyla karıştırılma eğilimindedir (Jarek & Mazurek, 2019: 47). Berente (2021: 1435) yapay zekayı, giderek karmaşık hale gelen karar alma sorunlarını ele almada insan zekasına başvuran hesaplamaya dayalı ilerlemelerin sınırı olarak ifade etmektedir. Bir diğer tanımla yapay zeka genellikle bir cihazın insan zihniyle birlikte sahip olduğu algılama, muhakeme etme, tanıma, çevreyle etkileşim kurma, sorun çözme ve yaratıcılık kullanma gibi bilişsel fonksiyonları gerçekleştirme yeteneğidir (Umamaheswari, Valarmathi & lakshmi, 2023: 2841).

Yapay zekanın dönüştürücü potansiyeli yadsınamazdır, yenilik ve verimlilik açısından eşsiz fırsatlar sunmaktadır (Yanamala & Suryadevara, 2024: 74). Yapay zeka muazzam faydaları bulunmaktadır ve herhangi bir profesyonel sektörde devrim yaratma potansiyeline sahiptir (Makridakis, 2017). “Yapay zekâ gerek kapasite, gerek yetenek, gerekse de hız bakımından insanların üstesinden gelemeyeceği işleri yapabilmektedir.” (Kyzy Soldan, 2022: 192). Yapay zeka, eskiden aşılması zor bir görev olan devasa veri yığınlarını analiz ederek veri bilimi ile uygulama arasındaki boşluğu kapatabilecektir (Thiraviyam, 2018: 449). Yapay zeka akıllı cihazların veya bilgisayarların metni anlamasına ve yüksek sesle okumasına, sesleri duymasına ve yanıt vermesine, görüntüleri elde etmesine ve içindeki nesneleri tanımasına ve bir dizi olaydan sonra ne olabileceğini tahmin etmesine yardımcı olmaktadır (Anantrasirichai & Bull, 2022: 590).

Yapay zeka, toplumun giderek artan dijitalleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Cooper, 2023). "Yapay zeka, daha hızlı ve daha iyi karar alma ve problem çözme olanağı sağlayarak insan yeteneklerini genişleten veri odaklı sistemlerdir" (Jaiswal, Arun & Varma, 2023: 115). Yapay zeka sağlık hizmetlerinden finans sektörüne, ulaşımdan eğitime kadar pek çok alanda devrim yaratarak teknolojik ilerlemenin ön saflarında yer almaktadır (Yanamala & Suryadevara, 2024: 74). Bilgi işlem alanındaki son gelişmeler ve artan veri depolama kapasiteleriyle birlikte, yapay zeka daha da güçlenmekte ve basit günlük görevlerden, akıllı asistanlara ve finans alanına, özel komuta-kontrol operasyonlarına ve ulusal güvenliğe kadar çok sayıda uygulamada giderek daha fazla benimsenmektedir (Anantrasirichai & Bull, 2022: 589-590). Yapay zeka deneyimlerin kişiselleştirilmesine yönelik olarak bireysel davranışları, tercihleri, inançları ve ilgi alanlarını kullanacak şekilde eğitilebilir; makinelere insanlar gibi olmayı öğretebilir; onlara görme, duyma, konuşma, hareket etme ve yazma yeteneği sağlayabilir (Sadiku vd., 2021: 15).

Yapay zekanın etkileri; eğitim (Nguyen vd., 2023; Limna vd., 2022), sağlık/tıp (Aung, Wong, & Ting, 2021; Combi vd., 2022), sürdürülebilirlik (Musleh Al-Sartawi, Hussainey, & Razzaque, 2022; Nishant, Kennedy, & Corbett, 2020), işletme (Enholm vd., 2022; Loureiro, Guerreiro, & Tussyadiah, 2021), enerji (Szczepaniuk & Szczepaniuk, 2022; Lyu & Liu, 2021), bilimsel araştırmalar (Messeri & Crockett, 2024; Xu vd., 2021), kütüphanecilik (Abdulwahid vd., 2023) ve e-ticaret (Pallathadka vd., 2023; Bawack vd., 2022) gibi pek çok alanda değerlendirilmiştir. Bu alanlardan birisi de iletişimdir.

"İletişim, doğrusal işleyen bir süreç olarak değil çeşitli dinamiklerin ögelerin etkisiyle sanıldığından çok daha karmaşık bir işleyiş göstermektedir." (Koçyiğit & Darı, 2023: 429). Gunkel (2012) açıkça kabul edilse de edilmese de, iletişimin yapay zekânın hem teorisi hem de pratiği için temel olduğunu belirtmektedir. Kullanım alanlarından ve olanaklarından ötürü yapay zekanın, iletişim alanı açısından gün geçtikçe önemi ve değeri artmaktadır (Yıldız, 2021: 606). "İletişimin çizgisel bir süreç olarak değil de bir ilişki ve etkileşim alanı olan tanımlanması eğilimi iletişim tanımlarında ağırlık göstermektedir." (Koçyiğit & Darı, 2023: 429). Yapay zeka "bilgisayar sistemlerine insan benzeri akıl ve yetenekler kazandırabilen bir alan olarak, medya ve iletişim bağlamında yeni olanaklar sunmaktadır." (Kırık & Özkoçak, 2023: 76). Yapay zekadaki gelişmeler, iletişim uygulayıcılarına ve topluma faydalar sunmaktadır (Gazaz & Gazaz, 2024: 35). Yapay zekanın etkileriyle insanı odağa alan iletişim stratejilerinin önemi artmıştır. Teknolojinin gelişimiyle kurumsal yapılar dönüşmüş, dijitalleşme ortamı gelişmiştir (Can & Sezgin, 2024: 110).

Yapay zeka ve iletişim arasında ayrılmaz bir bağ vardır ve ikisi doğrudan ilişkilidir. Yapay zekanın bugün bilgi alışverişine/insan ve makine ilişkisine imkan sunmasından ötürü iletişim açısından önem arz etmektedir (Koçyiğit & Darı, 2023: 432). Medya ve iletişim dünyasında ChatGPT ve Deepfake gibi yapay zeka destekli teknolojilerin etkileri artmaktadır. Haberlerin dağıtılmasından içerik geliştirilmesine kadar büyük bir yelpazede değişim yaşanmaktadır (Gazaz & Gazaz, 2024: 34). İletişim uygulayıcıları, gün geçtikçe yapay zekadan daha fazla yararlanmaktadır. Bir haberin insan tarafından yazılmış gibi algoritmalar ile otomatik hazırlanması örnek gösterilebilir (Yıldız, 2021: 608). İletişim alanında metin yazma, veri analitiği, içerik yayınlama gibi işlerin otomasyonu, uygulayıcıların yaratıcı ve stratejik

görevlere odaklanmaları açısından fırsatlar sunmaktadır (Gazaz & Gazaz, 2024: 34). Sinema alanında robot kurgucuların ve robot senaristleri kullanılması, halkla ilişkilerde hedef kitle analizi ve çeşitli ölçümleme cihazlarından yararlanılması, gazetecilikte farklı gazetecilik türlerinin ortaya çıkması (Yeniceler Kortak, 2024: 83), haber metinlerin otomatik yazımı, makinelerin insanlarla iletişimi, insanların duygu durumlarının analizi ve içeriklerin hangilerinin daha fazla dikkat çektiğinin tespiti (Yıldız, 2021: 607), yapay zeka tabanlı haber sistemleri, haberlerin otomatik şekilde toplanması, sınıflandırılması ve analizi (Kırık & Özkoçak, 2023: 76) örnek olarak gösterilebilir.

2. YÖNTEM

Web of Science (WOS) üzerinde "Yapay Zeka" anahtar kelimesi ve "İletişim" kategorisinde 1306 yayın bulunmaktadır. Bu yayınların 538'i makale formatında 2022-2024 yılları arasında yayınlanmış olup çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında örneklemi analiz etmek için bibliyometrik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bibliyometrik analiz, yapılan akademik çalışmalarda ortaya çıkan eğilimleri, trendleri, iş birliği modellerini, araştırmanın bileşenlerini ortaya çıkarmayı ve mevcut literatür içerisinde bir alanın yapısını keşfetme veya inceleme amaçlayan bir analiz türüdür (Donthu, Kumar, Mukherjee, Pandey & Lim, 2021:285). Bir başka deyişle, bibliyometrik analiz, herhangi bir araştırma alanı içerisinde yer alan yayınlar, yazarlar, anahtar kelimeler gibi farklı noktaları ölçmek, değerlendirmek ve ilgili alan içerisindeki bu noktaların arasındaki ilişki, etkileşim ve zamansallığını ele alma amacıyla ortaya çıkmıştır (Öztürk, Kocaman & Kanbach, 2024: 3355). Bu analizi gerçekleştirebilme adına dosya R Programlama Dili aracı olan RStudio "bibliometrix" paketi kullanılarak "Shiny" ortamı kullanılmıştır. "bibliometrix" paketi, araştırmacıların nicel çalışmalarında kullanması amacıyla oluşturulmuş olan, içeriğinde birçok analiz aracı sağlayan bir pakettir. (Aria & Cuccurollo, 2017: 963).

Çizelge 1. Çalışma Kapsamında Kullanılan Veri Setiyle İlgili Bazı Temel Bilgiler

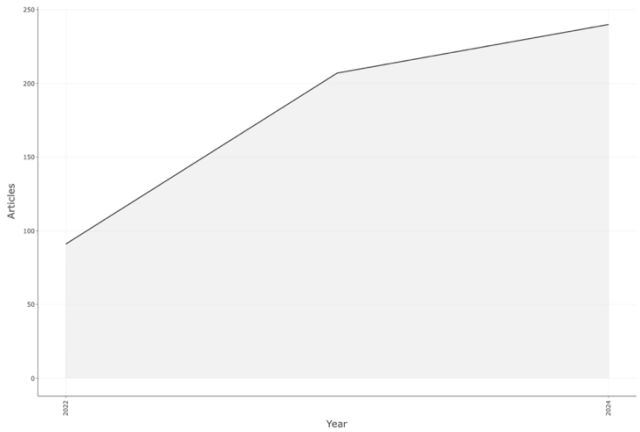
Çalışma Aralığı	2022:2024
Dergi Sayısı	148
Makale Sayısı	538
Yıllık Bazda Ortalama Yayın Artış Hızı (%)	% 62,4
Referans Sayısı	26.344
Makale Başına Ortalama Atıf Sayısı	2,95
Anahtar Kelime Sayısı	1.881
Yazar Sayısı	1.176
Tek Yazarlı Yayınlar	131
Makale Başına Ortalama Ortak Yazarlık Durumu	2,56
Uluslararası Ortak Yazarlık Durumu (%)	% 24.54

Bu kapsamda WOS üzerinden 148 dergi tarafından yayınlanan, 1.176 yazarın katkı sunduğu 538 makale ham olarak indirilmiştir ve "bibliometrix" paketi aracılığıyla analiz edilmiştir. Analiz esnasında eldeki veriler aşağıdaki noktalar açısından incelenmiştir:

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

- En çok yayın yapan yazarlar
- Yayınların yıllık olarak dağılımları
- Yayınların kullanılan anahtar kelimeler açısından değerlendirilmesi
- Yayınlarda gerçekleşen atıfların dağılımları
- Yazar ve dergi etkisi
- Çalışmaların tematik gelişimi
- En çok atıf alan dergiler
- En çok atıf alan makaleler ve yazarlar
- Anahtar kelime analizleri ve trendler
- Literatürün dağılımı ve tematik gelişimi
- Yayınların ülke ve kurumlar açısından dağılımları

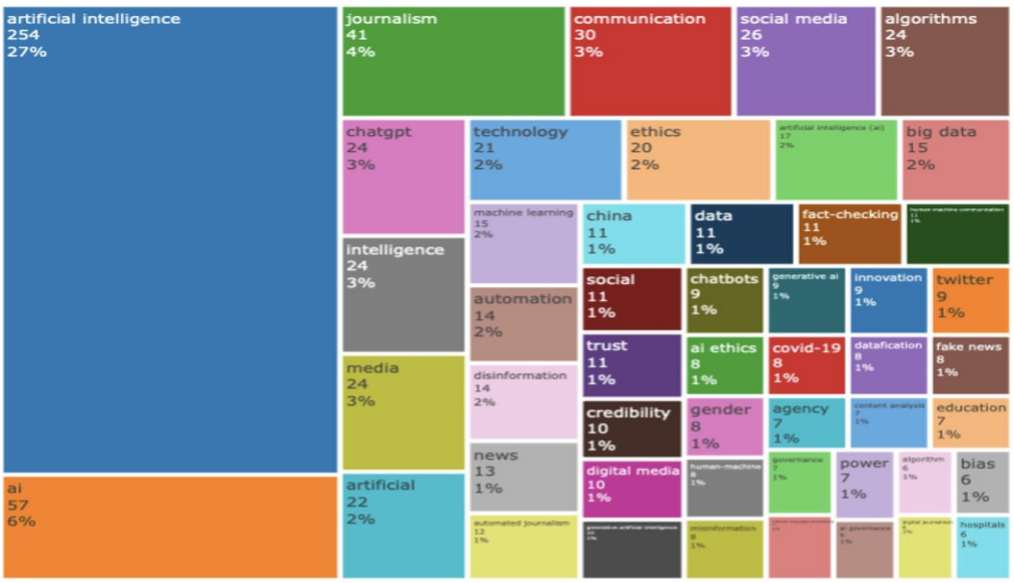
SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME



Görsel 1. Yıllık Yayın Sayısı

2022-2024 yılları arasında yapılan toplam yayın sayısı 538'dir. Buna göre, 2022 yılında 85, 2023 yılında 191 ve 2024 yılında ise 224 makale formatında yayın yapılmıştır (Görsel 1). Bu alanda yapılan çalışmalarda yıllık bazda artış eğilimi olduğu da görülmektedir.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



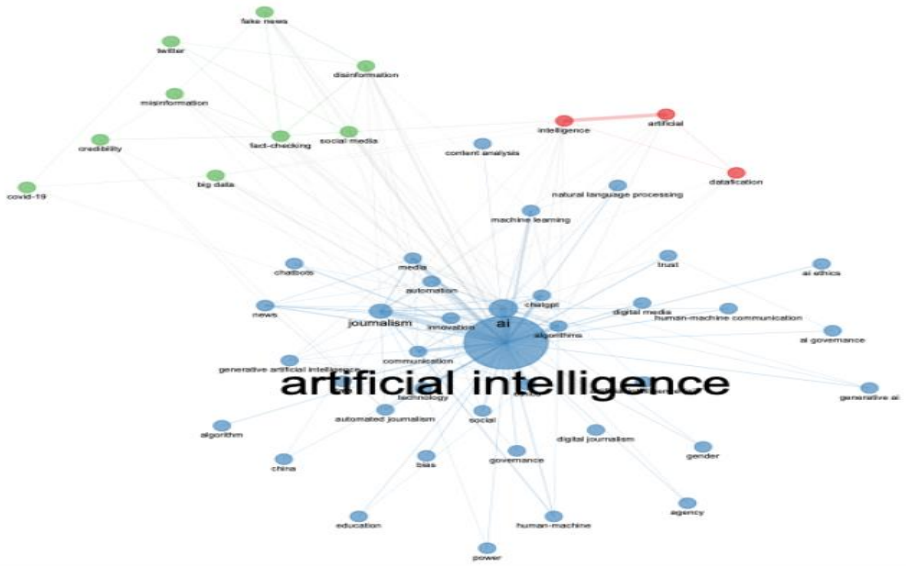
Görsel 2. Anahtar Kelime Kullanımları (2022-2024)

Yapılan yayınlarda kullanılan anahtar kelimeler incelendiğinde (Görsel 2) en çok kullanılan anahtar kelimelerin "yapay zeka" anahtar kelimesi olduğu görülmektedir. Bununla birlikte "yapay zeka" anahtar kelimesi tüm anahtar kelimelerin %27'sini oluşturmaktayken, "AI", "gazetecilik", "iletişim", "sosyal medya", "ChatGPT" ve "algoritma" anahtar kelimelerinin kullanımında da diğerlerine göre bir ayrışma söz konusudur.

Çizelge 2. Anahtar Kelime Trendleri

Anahtar Kelime	En Çok Kullanılan Dönem	
Yapay Zeka	2022-2023	2023-2024
AI	2022-2023	2023-2024
Gazetecilik	2022-2023	2023-2024
Çin	2022-2023	-
Otomasyona Dayalı Gazetecilik	-	2023-2024

Çizelge 2 üzerinden anahtar kelime kullanımlarına yıllık bazda trend açısından incelendiğinde, 2022-2023 yılları arasında en çok kullanılan anahtar kelimeler "Yapay Zeka", "AI", "Gazetecilik" ve "Çin"dir. 2023-2024 yıllarında yoğun olarak kullanılan anahtar kelimelerin ise "Yapay Zeka", "AI", "Gazetecilik" ve "Otomasyona Dayalı Gazetecilik" olduğu görülmektedir.

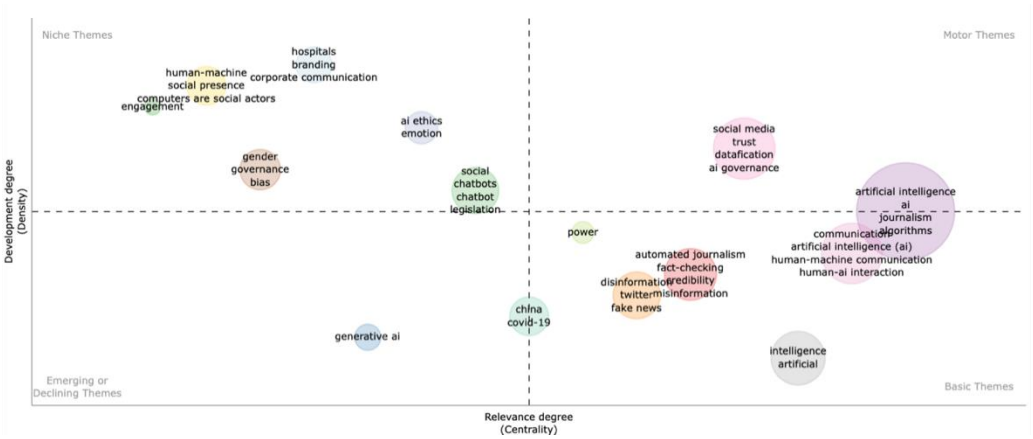


Görsel 3. Anahtar Kelimelerin Birlikte Kullanım Dağılımları

Anahtar kelimelerin birlikte kullanımlarına baktığımızda (Grösel 3), temel olarak üç küme olduğu görülmektedir. İlk küme içerisinde en çok kullanılan anahtar kelime "Yapay Zeka" anahtar kelimesi olup "Yapay Zeka" anahtar kelimesinden en yoğun kullanılan anahtar kelimeler ise "AI", "Gazetecilik", "Algoritma", "Medya", "ChatGPT" ve "İnovasyon" anahtar kelimeleridir. Bu küme içerisindeki anahtar kelimelerin birlikte en çok kullanılma durumları ele alındığında, yapay zeka anahtar kelimesiyle birlikte en çok kullanılan anahtar kelimelerin "AI" ve "Algoritma" olduğu da görülmektedir.

İkinci küme olan "Yapay", "Zeka" ve "Verileştirme" anahtar kelimelerinden oluşmaktadır. Bu küme içerisinde "Yapay ve "Zeka" anahtar kelimeleri arasındaki ilişkinin "yapay zeka" kavramından dolayı oluştuğunu varsaymak mümkündür. "Verileştirme" anahtar kelimesinin "Yapay" ve "Zeka" anahtar kelimeleriyle birlikte kullanılmasının nedeni olarak ise, aradaki bağlantılar incelendiğinde, "Otomasyon" ve "Algoritma" anahtar kelimelerini içeren çalışmalar yapılmış olmasından dolayı kullanıldığı düşünülmektedir.

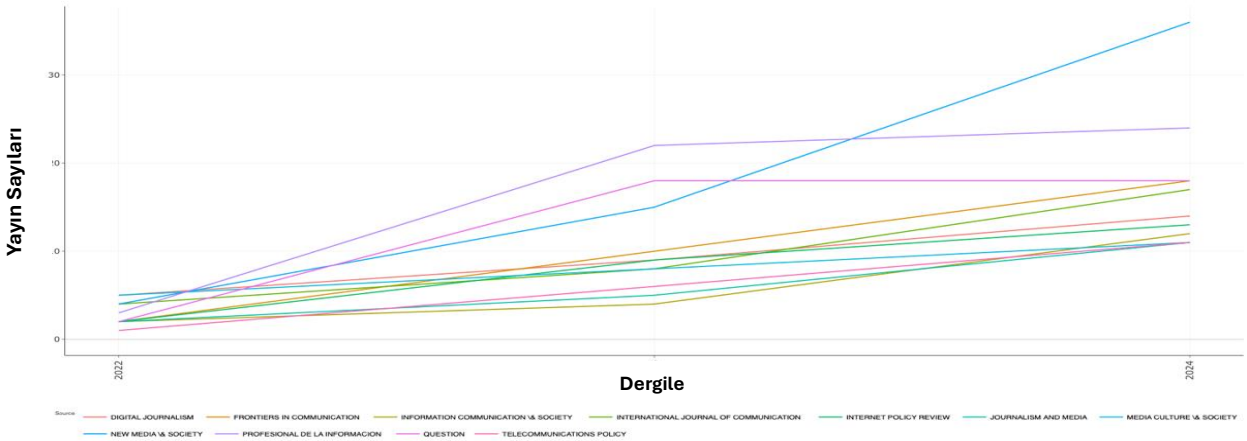
Üçüncü küme içerisinde yapay zeka çalışmaları kapsamında en çok kullanılan anahtar kelime dezenformasyondur. "Dezenformasyon" anahtar kelimesi kendi kümesi içirişinde en yoğun olarak "Yalan Haber", "Doğruluk Kontrolü" ve "Sosyal Medya" ekseninde kullanılmaktadır.



Görsel 4. Tematik Dağılım

Çalışma kapsamında değerlendirilen yayınlar tematik açıdan da incelenmiş olup tematik analizde kullanılan diyagramlar anahtar kelime, başlık, özet gibi verilerden faydalanarak merkezde olma ve yoğunluk durumu açısından bilgi sunmaktadır (Yay, Güneri & Atabay, 2022: 123). İlgili diyagramda motor, niş, basit (temel) ve kaybolan/ortaya çıkan olmak üzere dört temel tema bulunmaktadır:

- Motor temalar, hem yoğun hem de birlikte kullanılma durumunu,
- Niş temalar, merkezde olmayan ancak kendi içerisinde birbirleriyle yoğun olarak kullanılma durumlarını,
- Basit (temel) temalar, merkezde yer almaya devam eden ancak düşük yaygınlıkla kullanılma durumlarını,
- Kaybolan/ortaya çıkan temalar ise, hem merkezde olmayan hem de yoğun olarak kullanılmama durumu hakkında bilgi vermektedir (Tereci & Yüksel, 2024: 1532). Buna göre, Görsel 4, literatürün hangi alanlarda gelişmekte olduğunu veya hangi konuların daha az/çok çalışıldığı konusunda ilgili alan konusunda çalışacak araştırmacılara bir yol gösterme imkanı sağlamaktadır.



Görsel 5. Dergilerin Yayın Sayılarının Gelişimi (Yıllık)

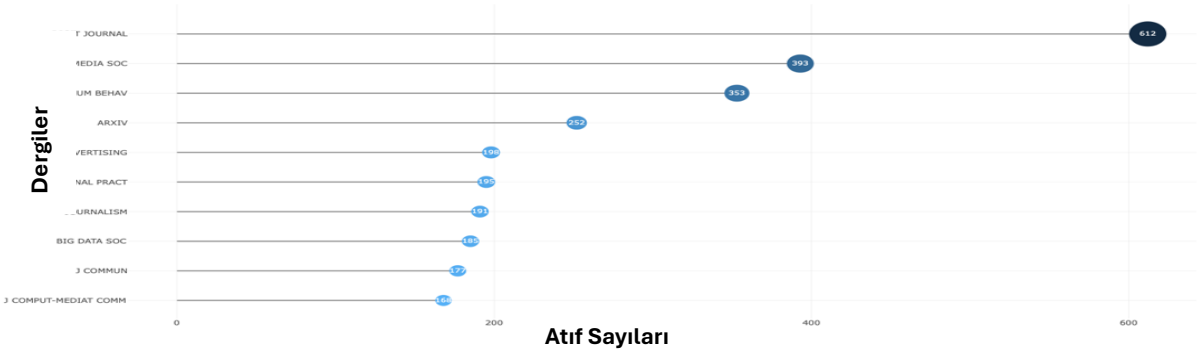
Görsel 5 aracılığıyla çalışmaların hangi dergilerde yayınlandığı incelendiğinde, 55 makale ile "New Media & Society"nin en çok yayın yapılan dergi olduğu görülmektedir. "New Media & Society" dergisini 49 makale ile "Profesional De La Informacion" takip ederken, üçüncü sırayı 38 makaleyle "Question" dergisi almaktadır. "New Media & Society" dergisinin 2023 yılından itibaren "Profesional De La Informacion" ve "Question" dergilerine kıyasla pozitif yönde ayrışmaya başladığı da görülmektedir. Bununla birlikte, Şekil X'ten de görüleceği üzere, en çok yayın üretilen 10 dergi içerisinde "Question" dergisi haricinde diğer dergilerde yapılan yayınlarda artış eğilimin devam ettiği de görülmektedir.

Çizelge 3. Dergilerin Yayın Sayıları (2024)

Dergi	**h-index**	**Atıf Sayıları**	**Yayın Sayıları**
New Media & Society	8	168	**36**
Profesional De La Informacion	6	89	**24**
Digital Journalism	5	87	**14**
Human Communication Research	5	94	**8**
Journal of Advertising	5	108	**6**

Media Culture & Society	5	72	**11**
Comunicar	4	57	**4**
Internet Policy Review	4	67	**13**
Journal of Computer-Mediated Communication	4	91	**9**
Revista Latina De Comunicacion Social	4	30	**8**

Bununla birlikte, "New Media & Society" Dergisi'nin araştırma kapsamında ele alınan örneklem bakımından en çok yayın yapan dergi olmasının nedeni olarak 2024 yılında yapmış olduğu yayın sayısı olduğunu söylemek mümkündür (Çizelge 3). Farklı bir şekilde ifade edecek olursak, "New Media & Society" Dergisi'nin 2023 yılından itibaren bu alanda çalışma yapan araştırmacılar için literatürü takip etme açısından önemli bir kaynak olmaya başladığını da söylemek mümkündür.



Görsel 6. Dergilerin Atıf Sayıları

2022-2024 yılları arasında yayınlanan 538 makale içerisinde en çok atıf alan yayınları barındıran dergilere bakıldığında (Görsel 6), yayınları en çok atıf alan dergi 612 atıfla "Digital Journalism"dir. New Media & Society" 393 atıfla ikinci sırada yer alırken, "Computers in Human Behaviour" dergisi ise 353 atıfla üçüncü sırada bulunmaktadır.

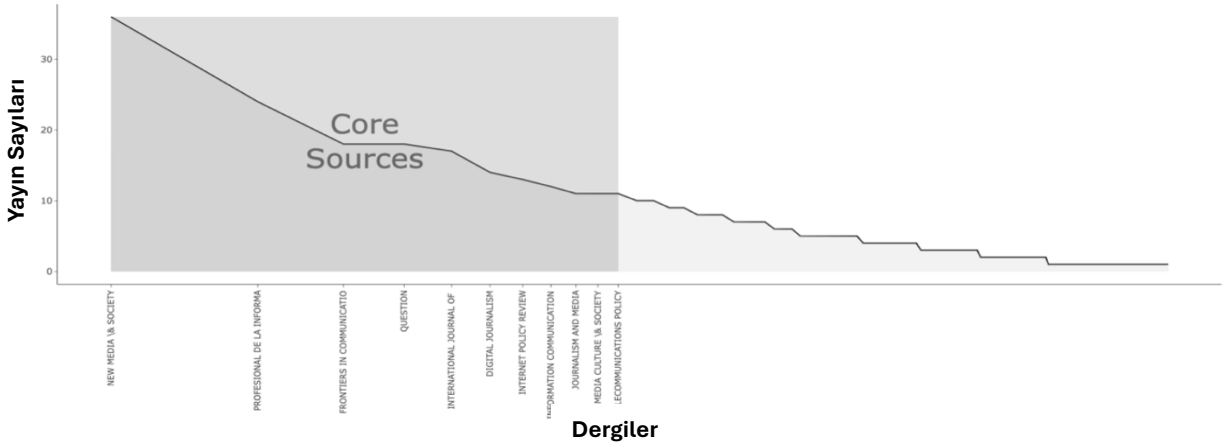
Çizelge 4. Etki Düzeyi En Yüksek Dergiler

Dergi	**h_index**	**g_index**	**m_index**
New Media & Society	**8**	11	2,667
Profesional De La Informacion	**6**	8	2
Digital Journalism	**5**	9	1,667
Human Communication Research	**5**	8	1,667
Journal of Advertising	**5**	6	1,667
Media Culture & Society	**5**	8	1,667
Comunicar	**4**	4	2
Internet Policy Review	**4**	8	1,333
Journal of Computer-Mediated Communication	**4**	9	1,333
Revista Latina De Comunicacion Social	**4**	5	1,333

Yapılan yayınların en çok hangi dergide yayınlandığı ve en çok atıf alma durumları önemli bir gösterge olsa da, bir derginin literatür açısından önemini gösterme açısından bir diğer önemli gösterge etki düzeyidir. Buna göre, h-index, yayın bakımından üretkenliğin ve atıfların etkisinin

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

ölçüldüğü bir parametredir (Fırat vd., 2023: 1747). Bu açıdan bakıldığında, Çizelge 4'ten de incelenebileceği üzere, etki düzeyi en yüksek dergi "New Media & Society"dir.



Görsel 7. Literatürün Dergiler Üzerinden Gelişimi

Bradford Yasası, herhangi bir alanda yapılan bilimsel bir çalışmanın literatür açısından hangi dergi veya dergiler üzerinden dağıldığını göstermektedir (Tonta & Ünal, 2008: 337). Bir başka deyişle, bu yasa, elde edilecek kaynak verileri sayesinde bir araştırmacının literatürün nasıl ilerlediği hakkında fikir sahibi olmasını ve ilgili literatürün yönünü anlayabilmesi açısından yol gösterici olmasına dayanmaktadır. Buna göre (Görsel 7);

- New Media & Society
- Profesional De La Informacion
- Frontiers In Communication
- Question
- International Journal of Communication
- Digital Journalism
- Internet Policy Review
- Information Communication & Society
- Journalism And Media
- Media Culture & Society
- Telecommunications Policy
- Communication & Society-Spain
- Social Media + Society dergileri ilgili literatürün takip edilebilmesi açısından ön plana çıkmaktadır.



Görsel 8. En Çok Yayını Bulunan Yazarlar

Görsel 8'de de görüldüğü gibi yapılan yayınlar yayını yapan yazarlar açısından incelendiğinde, en çok yayın yapan yazarlar altışar yayınla Galloway, Kim ve Swiatek'tir. Bununla birlikte, ilk 10'da yer alan yazarların yapmış oldukları yayın sayılarının birbirlerine oldukça yakın olduğu da görülmektedir.

Çizelge 5. Yazarların Yayın Başına Verdikleri Katkı Sayıları

Yazarlar	Yayın	Yayın Başına Katkı
Kim, J.	6	3.33
Porlezza, C.	4	2.70
Canavilhas, J.	3	2.50
Jungherr, A.	3	2.00
Galloway, C.	6	1.75
Swiatek, L.	6	1.75
Medina, E.	5	1.67
Hong, J.	3	1.67
Porta, P.	3	1.67
Lim, S.	3	1.50

Yazarlar yayın başına verdikleri katkı açısından ele alındığında, Kim, Porlezza ve Canavilhas en çok katkı sağlayan yazarlardır (Çizelge 5). Bu veriye en çok yayını olan yazarlar üzerinden bakıldığında en çok yayın yapan üç yazardan biri olan Kim olduğu görülmekteyken, en çok yayın yapan Galloway'in en çok katkı verenler açısından ise beşinci sırada olduğu görülmektedir. Ayrıca en çok yayın yapan yazarlar arasında sadece Kim, Medina ve Liu 2022-2024 yıllarının tamamında en az 1 makale yayınlamıştır.

Çizelge 6. Yazarların Etki Değerleri

Yazar	h-index	g-index	m-index	Atıf Sayısı	Yayın Sayısı
de Lima Santos, M. F.	**3**	3	1	41	3
Jungherr, A.	**3**	3	1	41	3
Natale, S.	**3**	3	1	34	3
Pont-Sorribes, C.	**3**	4	1,5	19	4
Sundar, S.	**3**	3	1	58	3
Aritz, J.	**2**	2	0,667	27	2
Campbell, C.	**2**	2	0,667	28	2
Canavilhas, J.	**2**	3	0,667	19	3
Chan-Olmsted, S.	**2**	3	0,667	10	3
Chen, Y.	**2**	3	0,667	14	5

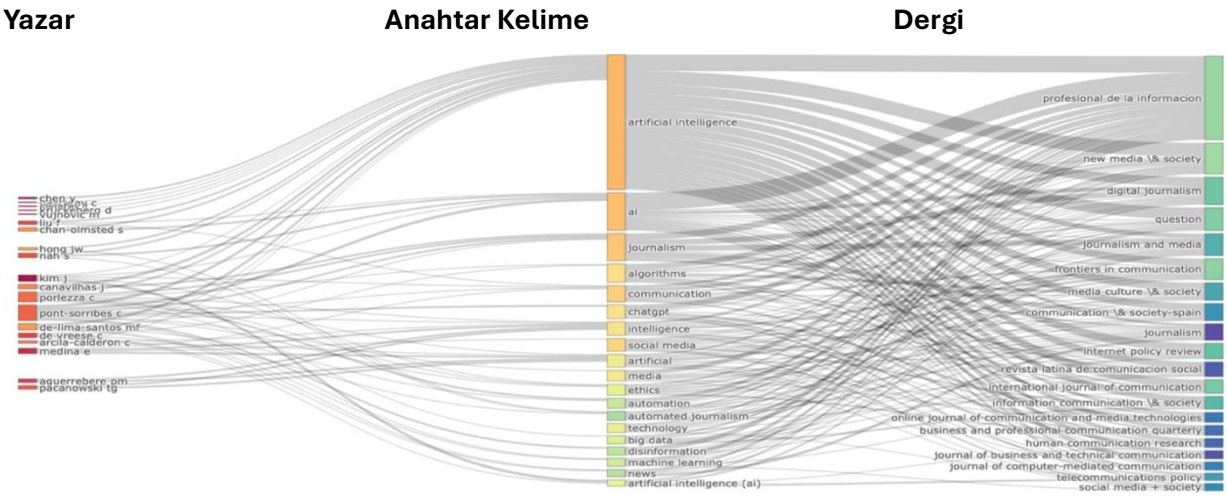
Yazarların yapmış oldukları yayınlar literatürün gelişimine etkileri açısından incelendiğinde de Lima Santos, Jungherr, Natele, Pont-Sorribes ve Sundar'ın h-index değerleri bakımından en yüksek etkiye sahip olduğu görülmektedir (Çizelge 6).

Çizelge 7. En Çok Atıf Alan Yayınlar (Örneklem İçerisinde)

Yazar	DOI	Yayın Yılı	Atıf Sayısı
de Lima Santos, M.-F.	10.3390/journalmedia3010002	2022	**15**
Moran, R.	10.1080/21670811.2022.2085129	2022	**12**
Canavilhas, J.	10.4185/RLCS-2022-1534	2022	**9**

Getchell, K.	10.1177/23294906221074311	2022	**7**
Dehnert, M.	10.1093/hcr/hqac006	2022	**7**
Men, L.	10.1080/1062726X.2022.2068553	2022	**7**
Banas, J.	10.1093/hcr/hqac010	2022	**6**
Cools, H.	10.1177/14648849221122647	2024	**6**
Molina M.	10.1177/14614448221103534	2024	**6**
Sundar, S.	10.1093/hcr/hqac014	2022	**5**

Yapmış olduğu yayın başına en çok atıf alan yazarlar ise, Çizelge 7'den de görüldüğü gibi de Lima Santos ve Moran'dır.

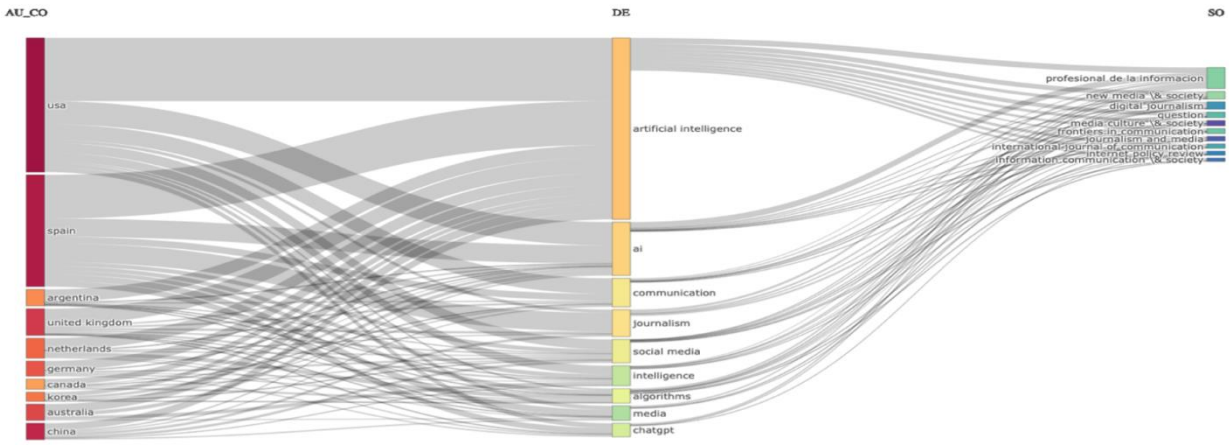


Görsel 9. Yazar-Anahtar Kelime-Dergi Dağılımları

Anahtar kelimeler, yazarlar ve dergiler arasındaki dağılım incelendiğinde, en çok "yapay zeka" anahtar kelimesini kullanan yazarların Pont-Sorribies, Porlezza, Kim, Medina, de Lima Santos ve de Vreese olduğu görülmektedir (Görsel 9). En çok "yapay zeka" anahtar kelimesi kullanımına sahip yazar olan Pont Sorribies'in en çok kullandığı diğer anahtar kelimeler ise "AI", "Gazetecilik", "İletişim", "ChatGPT", "Medya", "Etik", "Dezenformasyon" ve "Makine Öğrenmesi"dir. Benzer şekilde bu durum dergiler açısından incelendiğinde, toplam yayın sayısında ikinci sırada olan "Profesional De La Informacion" dergisi "Sosyal Medya" anahtar kelimesi haricinde en çok kullanılan tüm anahtar kelimelerde yapay zeka alanında en çok çalışmaya sahip olan dergidir.



ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



Görsel 10. Ülke-Anahtar Kelime-Dergi Dağılımları

Görsel 10'dan görülebileceği üzere "Yapay Zeka" ve "AI" anahtar kelimeleriyle çalışmalar en çok Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İspanya üzerinden üretilmektedir. Ülkelerin tamamının anahtar kelimelerin çoğunluğunda yayın ürettiği görülmesine rağmen, özellikle, "Gazetecilik" ve "Algoritma" anahtar kelimelerinde ayrışma olduğu tespit edilmiştir ve bu iki anahtar kelimede çalışması olmayan ülkeler bulunmaktadır. Buna göre, "Gazetecilik" anahtar kelimesi en çok İspanya'da, "Algoritma" anahtar kelimesi ise en çok Hollanda ve İspanya'da üretilen yayınlarda kullanılmaktadır. Bu noktada gazetecilik açısından "Profesional De La Informacion" ve "Digital Journalism" dergileri öne çıkmaktayken, algoritmalar bakımından ise "Profesional De La Informacion" ve New Media & Society" dergilerinin literatürün gelişimi açısından önemli olduğunu söylemek mümkündür.

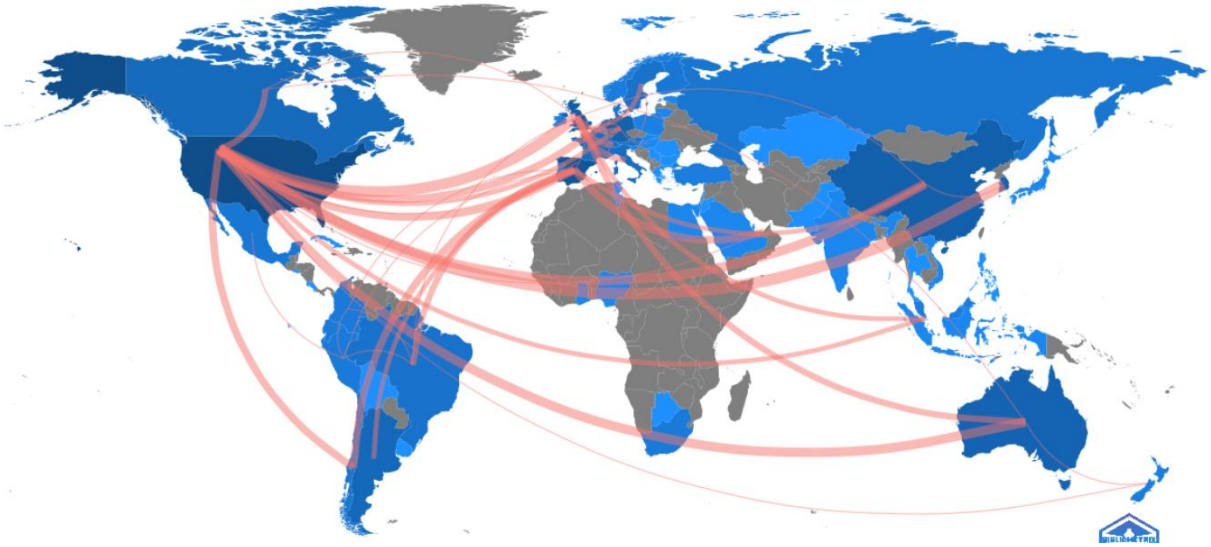
Çizelge 8. Ülkelerin Literatüre Katkıları

Ülke	Yayın Sayısı
Amerika Birleşik Devletleri	134
İspanya	73
Çin	28
Birleşik Krallık	28
Avustralya	24
Almanya	24
Hollanda	23
Güney Kore	20
Arjantin	18
Kanada	14

*Türkiye dört yayın ile 28. sırada yer almaktadır.

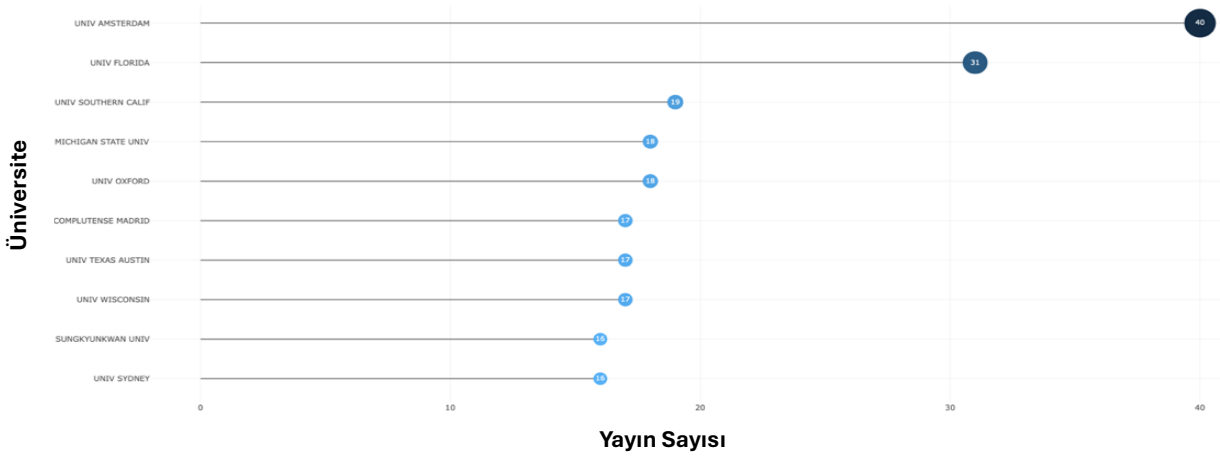
Çizelge 8'e göre, en çok yayın yapan yazarların ABD'den olduğu görülürken, ABD'yi İspanya, Çin ve Birleşik Krallık takip etmektedir. Bununla birlikte, ABD'de bulunan yazarların katkı sunduğu toplam yayın sayısı diğer üç ülkede yer alan yazarların yazarların yapmış olduğu yayın sayısının toplamından daha fazladır.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



Görsel 11. Ülkeler Arası İş Birliği

ABD üzerinden literatüre katkı sunulan 134 yayının 19'nda diğer ülkelerle iş birliği halinde yayınlaştığı görülürken (Görsel 11), en çok iş birliği yapma durumunda ABD'yi İspanya, Çin, Birleşik Krallık ve Avustralya takip etmektedir. Bu noktada ABD'de yer alan yazarların en çok Güney Kore ve Birleşik Krallık'ta bulunan yazarlarla iş birliği yapmaktadır. Ancak iş birliği yapma durumu toplam yayın sayısına oranlandığında ise yayın başına en çok iş birliği yapan ülkeler sıralamasında değişiklik olduğu görülmektedir. Buna göre, makale başına en çok iş birliği yapan ülkeler ABD, İspanya, Birleşik Krallık, Hollanda ve Avustralya olarak gerçekleşmektedir.



Görsel 12. En Çok Yayın Yapan Üniversiteler

En çok yayın ABD üzerinden yapılıyor olsa da en çok çalışmayı yapan yazarların mensubu olduğu üniversitenin Hollanda'da yer alan "University of Amsterdam" olduğu görülmektedir (Görsel 12). İlk 10'da yer alan üniversitelerin beşi ABD'de yer alırken, diğer üniversiteler Hollanda, İspanya, Avustralya, Birleşik Krallık ve Güney Kore'de bulunmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

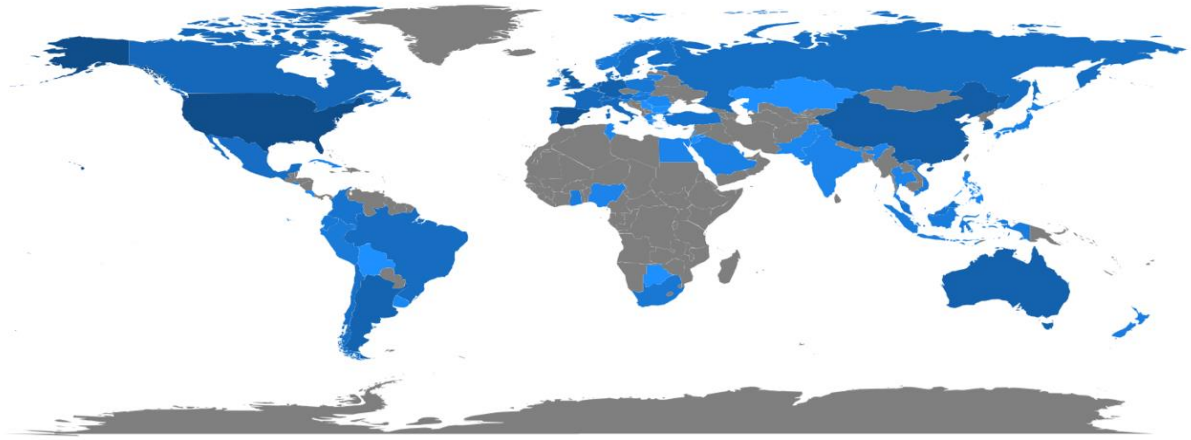
ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Yapay zeka teknoloji ve araçlarındaki gelişmeler ile iletişim alanında da aktif olarak kullanımı göz önüne alındığında literatür açısından yapay zekanın iletişim alanında kullanımıyla ilgili yapılan çalışmalarda artış olmasını doğal karşılamak mümkündür.



Görsel 13. 2022-2024 yılları arasında Google üzerinde "Yapay Zeka" Anahtar Kelimesine Ait Arama Sorgusu

Özellikle arama sorgularında 2023 yılında gerçekleşen artış ile yapılan yayın sayısındaki artış arasında oldukça yüksek oranda bir benzerlik de bulunmaktadır ki (Görsel 13) görece olarak yeni bir alan olmasına rağmen neredeyse tüm dünya genelinde bu alanda çalışmalar yapıldığını söylemek mümkündür (Görsel 14).



Görsel 14. Yayınların Dünya Haritası Üzerindeki Dağılımı

Çalışma kapsamında öne çıkan bulgulara göre;

- 2022-2024 yılları arasında yayınlanan 538 makale içerisinde en çok atıf alan yayınları barındıran dergilere bakıldığında, yayınları en çok atıf alan dergi "Digital Journalism"dir. New Media & Society" ile "Computers in Human Behaviour" ise ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, iletişim alanındaki yapay zeka çalışmaları en çok "New Media & Society", "Profesional De La Informacion" ve "Frontiers in Communication" dergilerinde yer aldığı görülmektedir. Bir başka deyişle, bu durum yapılan çalışmaların aldıkları atıflar açısından incelendiğinde aralarında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, en çok yayın yapılan dergiler ile en çok atıf alan çalışmaların yer aldığı dergiler arasında farklılık bulunmaktadır. En çok yayın yapılan dergiler sıralamasında altıncı sırada yer alan "Digital Journalism" dergisinin alınan atıflarda ilk sırada aldığı görülmektedir. Ayrıca en çok yayın yapılan dergilerde ilk 10 içerisinde yer almayan "Computers in Human Behaviour" dergisi ise en çok atıf alan yayınları barındıran dergiler arasında üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir.

- Yapılan çalışmalarda hem yazar hem dergiler açısından artış eğilimi bulunmaktadır. Özellikle az sayıda yayın yapmış olan dergilerde de artış eğilimi olduğu görülmektedir.
- Çalışma kapsamındaki dergilerin neredeyse tamamı daha fazla yapay zeka yayını yapmaya başlamıştır.
- Anahtar kelime olarak "yapay zeka" hala daha çok kullanılıyor olsa da "AI" olarak kullanım eğiliminde artış olduğu görülmektedir.
- Örneklem kapsamında çalışmaları incelenen yazarlarının çoğunluğunun 2022, 2023 ve 2024 yıllarında sadece bir yayını bulunmaktadır. Bu veriye dayanarak örneklem kapsamındaki yazarların bu alana yeni ilgili göstermeye başladıklarını söylemek mümkündür.
- Ülkeler açısından en çok yayın ABD tarafından yapılmış olması mevcut bir çok gelişmenin ilk çıkış ve uygulama noktası açısından merkez kabul edilebilecek olmasından dolayı normal olarak nitelendirmek mümkündür. Ancak her ne kadar toplamda en çok yayını ABD'de yer alan üniversiteler gerçekleştiriyor olsa da üniversite başına en çok yayının Hollanda üzerinden gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. Ayrıca görece oldukça yeni kabul edilebilecek alan olmasına rağmen neredeyse tüm dünya üzerinde bu alanla ilgili çalışmalar yapıldığı da görülmektedir.
- Alanla ilgili en çok çalışmayı Galloway, Kim ve Swiatek yaptığı görülmekteyken, en çok atıf alan yazarlar ise Lou, Chen, Kiew, Lee, Ong ve Phua'dır. Alanla ilgili en çeşitli yayın yapan yazar ise Pont-Sorribies olup etki düzeyi en yüksek yazarlar ise de Lima Santos, Jungherr, Natale, Pont-Sorribes ve Sundar'dır. Buna göre, bu alanda çalışma yapacak bir araştırmacının öncelikle bu yazarları incelemesi tavsiye edilmektedir.
- Anahtar kelime kullanım trendi 2023-2024 yıllarında Yapay Zeka", "AI", "Gazetecilik" ve "Çin" üzerinden gelişmekteyken, 2023-2024 yıllarında ise en çok "Yapay Zeka", "AI", "Gazetecilik" ve "Otomasyona Dayalı Gazetecilik" anahtar kelimelerinin kullanılmaktadır. Bu noktada "Çin" anahtar kelimesinin etkisini kaybederek yerini "Otomasyona Dayalı Gazetecilik" anahtar kelimesine bırakmasını hem gazetecilik alanında kullanımın yaygınlaşmasına hem de pandemi döneminin geride kalmasına bağlamak mümkündür.
- Anahtar kelimeler, yazarlar ve dergiler arasındaki dağılım incelendiğinde, Pont-Sorribies, Porlezza, Kim, Medina, de Lima Santos ve de Vreese'nin çalışma kapsamında da en çok kullanılan anahtar kelime olan "yapay zeka" anahtar kelimesiyle ön plana çıkmaktadır. En çok "yapay zeka" anahtar kelimesi kullanımına sahip yazar olan Pont-Sorribies'in en çok kullandığı diğer anahtar kelimeler ise "AI", "Gazetecilik", "İletişim", "ChatGPT", "Medya", "Etik", "Dezenformasyon" ve "Makine Öğrenmesi"dir. Benzer inceleme dergiler açısından gerçekleştirildiğinde, "Profesional De La Informacion" dergisi "Sosyal Medya" anahtar kelimesi haricinde en çok kullanılan tüm anahtar kelimelerle yapay zeka alanında yapılan çalışmalar açısından en çok çalışmaya sahip olan dergidir. Farklı bir şekilde ifade edecek olursak, literatürü incelemek isteyen bir araştırmacı yazar olarak Pont-Sorribies ve dergi olarak da "Profesional De La Informacion" çalışmalarına bakması halinde iletişim ve yapay zeka alanıyla ilgili genel bir fikir edinmesi mümkün olacaktır. Bununla birlikte, yayın sayısı, etki düzeyi vb. açısından, "Profesional De La Informacion", dergisinin yanı sıra, "New

Media & Society", "Frontiers In Communication", "Question", "International Journal of Communication", "Digital Journalism" ve "Computers in Human Behaviour" dergilerinin de incelenmesi önerilmektedir.

- İletişim alanında yapay zeka konulu çalışmaların tematik olarak "yapay zeka", "gazetecilik" ve "algoritmalar" üzerinden şekillendiği görülmektedir. Bununla birlikte, "insan–makine iletişimi", "insan-makine etkileşimi" gibi konularda da çalışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır. Ayrıca "üretken yapay zeka" konulu çalışmalar da yeni ortaya çıkan/çıkmakta olan tematik alanda yer almakta olup ilerleyen yıllarda bu alanda daha fazla çalışma olması beklenmektedir. Niş temalar kısmında insan-makine iletişim ve etkileşimini temel alan çalışmaların yanı sıra "markalaşma" ve "kurumsal iletişim" anahtar kelimeli çalışmaların yoğunlaşması da dikkate değer bir diğer noktadır. Özellikle halkla ilişkiler alanında her geçen gün daha fazla şekilde yapay zeka ve araçları kullanılmaya başlandığı düşünüldüğünde bu alanda henüz tabana yayılma açısından erken olsa da bu alana özel daha fazla çalışma gerçekleşmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Abdulwahid, A. H., Pattnaik, M., Palav, M. R., Babu, S. T., Manoharan, G., & Selvi, G. P. (2023). Library management system using artificial intelligence. *Eighth International Conference on Science Technology Engineering and Mathematics (ICONSTEM)*, 1-7.

Anantrasirichai, N., & Bull, D. (2022). Artificial intelligence in the creative industries: A review. *Artificial Intelligence Review*, *55*(1), 589-656.

Aria, M. & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, *11*(4), 959-975.

Aung, Y. Y., Wong, D. C., & Ting, D. S. (2021). The promise of artificial intelligence: a review of the opportunities and challenges of artificial intelligence in healthcare. *British medical bulletin*, *139*(1), 4-15.

Bawack, R. E., Wamba, S. F., Carillo, K. D. A., & Akter, S. (2022). Artificial intelligence in E-Commerce: a bibliometric study and literature review. *Electronic markets*, *32*(1), 297-338.

Berente, N., Gu, B., Recker, J., & Santhanam, R. (2021). Managing artificial intelligence. *MIS quarterly*, *45*(3), 1433-1450.

Can, Ö., & Sezgin, M. (2024). Yapay zeka teknolojilerinin kurumsal iletişimdeki rolünün değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, *8*(1), 103-114.

Capuano, N., Fenza, G., Loia, V., & Stanzione, C. (2022). Explainable artificial intelligence in cybersecurity: A survey. *IEEE Access*, *10*, 93575-93600.

Combi, C., Amico, B., Bellazzi, R., Holzinger, A., Moore, J. H., Zitnik, M., & Holmes, J. H. (2022). A manifesto on explainability for artificial intelligence in medicine. *Artificial Intelligence in Medicine*, *133*, 102423.

Cooper, G. (2023). Examining science education in ChatGPT: An exploratory study of generative artificial intelligence. *Journal of Science Education and Technology*, *32*(3), 444-452.

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research, 133,* 285–296. doi:10.1016/j.jbusres.2021.04.070

Enholm, I. M., Papagiannidis, E., Mikalef, P., & Krogstie, J. (2022). Artificial intelligence and business value: A literature review. *Information Systems Frontiers*, *24*(5), 1709-1734.

Fırat, S., Buket, O. A., Genç, G., Karaşin, Y. & Kurutkan, M. N. (2023). H-indeksi ve akademik başarıyı ölçme sorunu: Eksiklikler ve sınırlılıkları aşma çabası. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (10)* 3, 1742-1777. https://doi.org/10.30798/makuiibf.1097495

Gazaz, D. C., & Gazaz, G. (2024). Geleceğin iletişiminde yapay zekâ sohbet robotları: ekşi sözlük girdilerinin içerik analizi. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (Cumhuriyetin 100. Yılında Geleceğin İletişimi Özel Sayısı), 30-54.

Górriz, J. M., Ramírez, J., Ortiz, A., Martinez-Murcia, F. J., Segovia, F., Suckling, J., ... & Ferrandez, J. M. (2020). Artificial intelligence within the interplay between natural and artificial computation: Advances in data science, trends and applications. *Neurocomputing*, *410*, 237-270.

Gunkel, D. J. (2012). Communication and artificial intelligence: Opportunities and challenges for the 21st century: *Futures of Communication, 1*(1).

Jarek, K., & Mazurek, G. (2019). Marketing and artificial intelligence. *Central European Business Review*, *8*(2), 46-55.

Jaiswal, A., Arun, C. J., & Varma, A. (2023). Rebooting employees: Upskilling for artificial intelligence in multinational corporations. In A. Malik & P. Budhwar (Eds). *Artificial Intelligence and International HRM* (pp. 114-143). London: Routledge.

Jiang, Y., Li, X., Luo, H., Yin, S., & Kaynak, O. (2022). Quo vadis artificial intelligence?. *Discover Artificial Intelligence*, *2*(4), https://doi.org/10.1007/s44163-022-00022-8

Kırık, A. M., & Özkoçak, V. (2023). Medya ve iletişim bağlamında yapay zekâ tarihi ve teknolojisi: ChatGPT ve Deepfake ile gelen dijital dönüşüm. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 73-99.

Koçyiğit, A., & Darı, A. B. (2023). Yapay zekâ iletişiminde ChatGPT: İnsanlaşan dijitalleşmenin geleceği. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *7*(2), 427-438.

Korteling, J. H., van de Boer-Visschedijk, G. C., Blankendaal, R. A., Boonekamp, R. C., & Eikelboom, A. R. (2021). Human-versus artificial intelligence. *Frontiers in Artificial Intelligence*, *4*, 622364.

Limna, P., Jakwatanatham, S., Siripipattanakul, S., Kaewpuang, P., & Sriboonruang, P. (2022). A review of artificial intelligence (AI) in education during the digital era. *Advance Knowledge for Executives*, *1*(1), 1-9.

Loureiro, S. M. C., Guerreiro, J., & Tussyadiah, I. (2021). Artificial intelligence in business: State of the art and future research agenda. *Journal of Business Research*, *129*, 911-926.

Lyu, W., & Liu, J. (2021). Artificial Intelligence and emerging digital technologies in the energy sector. *Applied energy*, *303*, 117615.

Makridakis, S. (2017). The forthcoming Artificial Intelligence (AI) revolution: Its impact on society and firms. *Futures*, *90*, 46-60.

Messeri, L., & Crockett, M. J. (2024). Artificial intelligence and illusions of understanding in scientific research. *Nature*, *627*(8002), 49-58.

Musleh Al-Sartawi, A. M., Hussainey, K., & Razzaque, A. (2022). The role of artificial intelligence in sustainable finance. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 1-6.

Nishant, R., Kennedy, M., & Corbett, J. (2020). Artificial intelligence for sustainability: Challenges, opportunities, and a research agenda. *International Journal of Information Management*, *53*, 102104.

Nguyen, A., Ngo, H. N., Hong, Y., Dang, B., & Nguyen, B. P. T. (2023). Ethical principles for artificial intelligence in education. *Education and Information Technologies*, *28*(4), 4221-4241.

Öztürk, O., Kocaman, R. & Kanbach, D.K. (2024). How to design bibliometric research: an overview and a framework proposal. *Review of Managerial Science*, *18*, 3333–3361.

Pallathadka, H., Ramirez-Asis, E. H., Loli-Poma, T. P., Kaliyaperumal, K., Ventayen, R. J. M., & Naved, M. (2023). Applications of artificial intelligence in business management, e-commerce and finance. *Materials Today: Proceedings*, *80*, 2610-2613.

Sadiku, M. N., Ashaolu, T. J., Ajayi-Majebi, A., & Musa, S. M. (2021). Artificial intelligence in social media. *International Journal of Scientific Advances*, *2*(1), 15-20.

Soldan, T. N. K. (2022). Halkla ilişkilerde yapay zekâ kullanımı üzerine nitel bir araştırma. *The Journal of International Scientific Researches*, *7*(2), 191-206.

Stahl, B. C., Antoniou, J., Bhalla, N., Brooks, L., Jansen, P., Lindqvist, B., ... & Wright, D. (2023). A systematic review of artificial intelligence impact assessments. *Artificial Intelligence Review*, *56*(11), 12799-12831.

Szczepaniuk, H., & Szczepaniuk, E. K. (2022). Applications of artificial intelligence algorithms in the energy sector. *Energies*, *16*(1). https://doi.org/10.3390/en16010347

Tereci, A. & Sezen-Yüksel, N. (2024). Tesadüfi öğrenmenin tematik çerçevesinin belirlenmesi. *TEBD*, *22*(2), 1524-1550. https://doi.org/10.37217/tebd.1471236

Thiraviyam, T. (2018). Artificial ıntelligence marketing. *International Journal of Recent Research Aspects*, Special Issue: Conscientious Computing Technologies, 449-452.

Tonta, Y. & Ünal, Y. (2008). Dergi kullanım verilerinin bibliyometrik analizi ve koleksiyon yönetiminde kullanımı. *Türk Kütüphaneciliği, (22)* 3, 335-350.

Umamaheswari, S., & Valarmathi, A. (2023). Role of artificial intelligence in the banking sector. *Journal of Survey in Fisheries Sciences*, *10*(4), 2841-2849.

Xu, Y., Liu, X., Cao, X., Huang, C., Liu, E., Qian, S., ... & Zhang, J. (2021). Artificial intelligence: A powerful paradigm for scientific research. *The Innovation*, *2*(4), 100179.

Yanamala, A. K. Y., & Suryadevara, S. (2024). Emerging frontiers: Data protection challenges and innovations in artificial intelligence. *International Journal of Machine Learning Research in Cybersecurity and Artificial Intelligence*, *15*(1), 74-102.

Yay, Ö., Güneri, B. & Atabay, E. (2022). Turizmde sosyal medya araştırmalarına panoramik bir inceleme. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 6* (2), 115-132.

Yeniceler Kortak, İ. Y. (2024). İletişim ve medya çalışmalarında yeni gelişmeler: Yapay zekâ ve gazetecilik araştırmalarına dair bibliyometrik bir analiz. *Moment Dergi*, *11*(1), 81-108.

Yıldız, E. (2021). İletişim alanındaki yapay zekâ konulu tezlerin incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(3), 605-618.

HALKLA İLİŞKİLER UYGULAMALARINDA YAPAY ZEKA KAYNAKLI BİR TEHDİT: ALGORİTMİK ÖN YARGI

Öğr. Gör. MURAT CAN BAŞARAN
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi,
muratcan.basaran@ikc.edu.tr - 0000-0002-0271-052X

Prof. Dr. BURCU ÖKSÜZ
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi,
burcu.oksuz@ikcu.edu.tr - 0000-0003-4195-9261

ÖZET

Günümüzde halkla ilişkiler çalışmaları, dijital iletişimin getirdiği eşsiz fırsatlarla karşı karşıyadır. Halkla ilişkiler uygulayıcıları, yapay zeka gibi teknolojik gelişmelerin mesleğe etkisini görebilmeli ve bu teknolojilerin getirdiği yenilikleri çalışmalarına dahil edebilmelidir. Halkla ilişkiler, toplumdaki tüm değişimleri doğrudan hisseden ve bu değişimleri mesleğe entegre edebilen bir alandır. Yapay zekanın halkla ilişkiler çalışmalarına dahil edilmesi, çok daha hızlı ve çok daha geniş kitlelere yayılabilen bir başarı getirebilir. Aynı zamanda daha yaratıcı, daha özgün, daha katılımcı çalışmalar yapay zeka aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla uluslararası kapsamda başarıyı yakalamak isteyen, çalışmalarının sonuçlarını etkili şekilde ölçmeyi hedefleyen ve farklılaşmayı ilke edinen halkla ilişkiler uygulayıcıları, yapay zekadan etkin şekilde faydalanarak planlarının bir parçası olarak görmelidir. Kuşkusuz ki geleceğin halkla ilişkilerinde yapay zeka olmazsa olmazlardandır. Ancak yapay zekanın halkla ilişkilere getirdiği bazı olumsuzluklar da bulunmaktadır. Yapay zekanın getirdiği verilerin manipülasyon amaçlı kullanımı ve elde edilen verilerdeki hatalar bu sorunlardan bazılarıdır.

Son zamanlarda sıklıkla karşımıza çıkan sorunlardan biri de algoritmik ön yargılardır. Algoritmik ön yargılar nedeniyle halkla ilişkiler amaçlı kullanılacak veriler yanlış elde edilebilir ve sonuç olarak da halkla ilişkiler çalışmalarının bütününün başarısını sekteye uğratabilir. Şüphesiz halkla ilişkiler çalışmalarında elde edilen bilgilerin doğruluğu bir bütünü etkilemektedir. Dolayısıyla algoritmik ön yargılar sürecin baştan hatalı olması anlamına gelebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, algoritmik ön yargı kavramını teorik olarak irdelemek ve halkla ilişkiler açısından yaratacağı sonuçları değerlendirmektir. Çalışmanın halkla ilişkiler mesleği ve uygulamaları açısından fayda sağlayacağına inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Yapay Zeka, Algoritmik Ön Yargı, Halkla İlişkiler, İletişim

1. GİRİŞ

Yapay zeka yaşamın ve özgürlüğün çeşitli yönlerinde merkezi bir rol üstlenmiştir ve üstlenmeye devam edeceği görülmektedir. Yapay zeka sadece teknik alanları değil; sağlık, eğitim, ticaret, finans ve adaleti etkileyen bir fenomendir ve günlük yaşamı da etkileyen bir değişimi getirmiştir (Cheng, Varshney, & Liu, 2021: 1137). Yapay zekanın süreçlerin otomatikleştirilmesi ve iyileştirilmesindeki etkilerinin artmasıyla birlikte akademisyenler ve uygulayıcılar, yapay zekanın olumsuz yönleri hakkındaki endişelerini ifade etmektedirler (Akter vd., 2024). Yapay zeka toplumun her alanına nüfuz etmeye devam ettikçe, ön yargı ve eşitsizliklerin önlenmesine yönelik karar alma süreçlerinde adil olunmasını sağlamak kritik öneme sahiptir. Fakat yapay zekada adaletin ne olduğunu tanımlayabilmek karmaşık ve çok boyutlu bir iştir (Chen, Wu, & Wang, 2023: 5). Örneğin, toplumsal karar alma süreçlerinde algoritmaların giderek daha fazla kullanılması, hem sahip olduğu potansiyelden ötürü memnun etmekte hem de şeffaf olmaması ve haksız-savunulamaz sonuçlar oluşturması nedeniyle eleştirilmektedir (Tam Cho & Cain, 2023: 88). Algoritmik ön yargıların bireysel sonuçları arasında müşterilerin normalden daha yüksek fiyatlar ödemesi ve azınlıkları etkileyen mesleki eşitsizlik; örgütsel etkileri arasında eşit fırsat politikalarını ihlal etme, yüksek çalışan sirkülasyonu, algoritmik ayrımcılık nedeniyle yüksek müşteri kaybı oranı; toplumsal etkiler arasında dezavantajlı gruplar ile diğerleri arasında artan servet farkı sayılabilmektedir (Kordzadeh & Ghasemaghaei, 2021: 2).

Günümüzün kültürel ve teknolojik bağlamında yapay zeka, halkla ilişkiler çalışmalarının yürütülme biçimlerinde kritik değişiklikler getirmiştir (Warszawski, 2023: 31). Daha önce oldukça zaman alıcı olan, tekrarlayan ve sıradan işleri yapay zeka devralmıştır. Bu durum, halkla ilişkiler uygulayıcılarının değişen bu ortama uyum sağlamak için yeni beceriler geliştirmeleri ve sahip oldukları becerileri geliştirmeleri zorunluluğunu göstermektedir (Gupta, 2023). Bazı kişiler yapay zekayı halkla ilişkiler mesleği açısından bir tehdit olarak görürken, kimileri ise yapay zekayı iletişim profesyonellerinin işlerini kolaylaştıran yararlı bir araç olarak görmektedir (Paramitha, 2024). Şöyle ki birçok halkla ilişkiler fonksiyonu internete dayanmaktadır. Yapay zekanın kısa süre içinde büyük miktarda veriyi analiz etme yeteneği, halkla ilişkiler görevleri ile mükemmel bir uyuma sahip olmasını gösterir. İnsanlardan oluşan bir ekip tarafından tamamlaması günler sürecek verilerin analizi yapay zeka tarafından saniyeler içinde yapılabilir, daha doğru ve güncel içgörüler elde edilebilir (O'Connell, 2024). Bu çalışmanın amacı, algoritmik ön yargı kavramını halkla ilişkiler açısından değerlendirmektir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Yapay Zeka ve Algoritmik Ön Yargı

Yapay zeka kaynaklı çığır açan değişikliklere tanık olunmaktadır. Yapay zeka sağlık, eğitim, perakende, finans, sigorta ve kolluk kuvvetleri gibi pek çok alanda büyük değişim oluşturmuştur (Akter vd., 2024). Yapay zekanın karar alma süreçlerini destekleme açısından yeteneğine rağmen çeşitli endişeler de bulunmaktadır. Bu endişelerin arasında adaletle ilgili sorunlar da sayılabilmektedir (Mihunov vd., 2023). Yapay zeka tabanlı algoritmalar günlük hayatı gün geçtikçe daha fazla şekillendirse de, bu algoritmalar toplumda adaletsizliği artıracak şekilde ön yargılı olabilmektedir (Saryazdi & Mirhosseini, 2023). Yapay zekada adalet, farklı açılardan değerlendirilebilir. Bireysel adalet, benzer kişiler için eşit muameleyi; grup adaleti demografik özelliklere dayalı farklı muameleden kaçınmayı vurgulamaktadır. Fırsat eşitliği ise sonuçlardan bağımsız farklı gruplar arasında tutarlı tahmin doğruluğu ve hata oranlarına odaklanmaktadır (Chen, Wu, & Wang, 2023: 5).

"Algoritmalar, bilgisayar programlarının verileri nasıl okuyacağını, toplayacağını, işleyeceğini ve analiz edeceğini yönlendiren talimat kümeleridir." (Ramachandran, Cutchin, & Fu, 2021: 2). Algoritma, özellikle bir bilgisayar tarafından hesaplamalar veya diğer problem çözme görevleri gerçekleştirildiğinde uyulması gereken bir süreç veya kurallar grubu şeklinde ifade edilmektedir. Ön yargı ise genellikle bir nesne, kişi veya grubun diğerine kıyasla aleyhine veya lehine olan, haksız kabul edilen bir ön yargıyı ifade eder (Parthasarathy & Padmapriya, 2023: 80). Algoritmik ön yargı, algoritmanın kendisi tarafından eklenen ön yargıları ifade etmektedir (Baeza-Yates, 2018). Algoritmik ön yargılar ile insanların bilişsel ön yargıları arasındaki temel benzerlik, her iki ön yargı türünün de görünüşte zararsız bilgi işleme kalıplarından ortaya çıkabilmesidir (Johnson, 2021: 2).

Algoritmik ön yargı, bir algoritma tarafından üretilen çıktıların adil olmaması durumu olarak açıklanabilir (El Tarabishi & Habib, 2024, s. 10). Algoritmik ön yargının kesin tanımı belirsiz olsa da, genel olarak bir algoritmanın belirli bir grup için yanlış veya sistematik olarak adil olmayan kararlara yol açması anlamına gelmektedir (Tam Cho & Cain, 2023: 88). Algoritmik ön yargı, genellikle bilgisayar algoritmalarında adil olmayan sonuçlar doğuran sistematik ve tekrarlayan hatalar olarak görülmektedir. Bir kullanıcı grubuna diğer kullanıcı grubundan daha fazla ağırlık verilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Parthasarathy & Padmapriya, 2023: 80). Son dönemlerde yapay zeka uygulamalarından kaynaklı cinsiyet, ırk ve sosyoekonomik ön yargıları açığa çıkaran çok sayıda vaka yaşanmıştır (Akter vd., 2024).

Algoritmik ön yargı, yanlış bilgilendirilmiş kararlara ve bireyler, kuruluşlar ve toplum için olumsuz sonuçlara yol açabilir (Kordzadeh & Ghasemaghaei, 2021: 1-2). Algoritmik ön yargılar; yıkıcı, asimetrik ve baskıcı etkiler oluşturabilir, kişiler bu ön yargılardan kaynaklı olarak ayrımcılığa uğrayabilir ve işletmeler ön yargılardan olumsuz etkilenebilir (Akter vd., 2024). Bu ön yargılar, insanlar arasındaki eşitsizlikleri yoğunlaştırabilir ve insanların hayatlarını etkileyebilir (El Tarabishi & Habib, 2024: 10). Haksız işe alma, kredi verme veya sigortalama kararları, yüz veya konuşma tanıma özelliğinin başarısız olması, bir kişinin ırkı veya cinsiyeti nedeniyle alınan yanlış sağlık hizmeti kararları bu etkilere örnek olarak verilebilir (Mihunov vd., 2023: 2). Algoritmik ön yargının bir diğer riski ise bir kişinin hak ettiği bir işe girme ihtimalinin algoritmanın ön yargılı olduğu bir gruba ait olduğu için azalabilmesidir (El Tarabishi & Habib, 2024: 10). Örneğin cinsiyet eşitsizliğinin çok olduğu bir pozisyon için, algoritmalar bu kolektif dengesizliği yanlışlıkla verilerdeki istenmeyen gürültüden ziyade yararlı bir örüntü olarak yorumlamasıdır (Cheng, Varshney, & Liu, 2021: 1146). Dolayısıyla bilgi filtrelemenin etkili bir aracı olan ağ tabanlı öneri algoritmaları, nesne heterojenliğinden kaynaklanan öneri yanlılığı gibi zorlu bir sorunla karşı karşıya kalmaktadır (Qiu vd., 2022).

2.2. Halkla İlişkiler ve Algoritmik Ön Yargı

Stratejik iletişim süreçlerinin boyutları gün geçtikçe daha fazla dijital oldukça ve iletişim teknolojileri daha fazla büyük miktarda veri ürettikçe, halkla ilişkiler çalışmaları ve süreçleri daha fazla hesaplamalara dayalı etkileşimi gerekli kılmaktadır (Collister, 2016: 365). Yapay zeka algoritmaları, halkla ilişkiler ve stratejik iletişimde öngörücü analizler için giderek daha fazla kullanılmaktadır (Chanduví, 2023). Algoritmaların, veri analitiğinin ve doğal dil işlemenin ilerlemesi; kurumların büyük miktarda bilgi toplamasını, eğilimleri ve kamuoyunu belirlemesini ve müşterilere yönelik iletişimin kişiselleştirmesini sağlamıştır (Zakrzewska, 2023: 32).

Yapay zekanın halkla ilişkilere getirdiği avantajları şöyle açıklamak mümkündür:

- *İçerik oluşturma:* Yapay zeka, teknik işlerden ziyade içerik oluşturmanın daha stratejik yönlerine odaklanmaya destek olmaktadır. İçerik değişik platformlar için optimize edilerek mesajların etkili şekilde doğru kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır (Valin, 2024).
- *Kişiselleştirilmiş iletişim:* Yapay zeka, tüketici tercihleri ve davranışlarına ilişkin içgörüler sunarak belirli demografik niteliklere yönelik mesajlar oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu durum, kampanyaların hedef kitleleriyle daha derin bir şekilde bağ kurmasına destek olmaktadır (Valin, 2024).
- *Kriz yönetimi:* Yapay zeka, kriz yönetiminde belirsiz bir manzaraya netlik getirmeye destek olmaktadır. Olumsuz duyguların nasıl ve ne zaman krize dönüşebileceğini tahmin edebilmekte, böylece bu riskleri azaltmak için stratejiler oluşturulabilmektedir. Bir kriz olduğunda, hızlı bir şekilde yanıt verilebilmekte ve krizin tırmanması önlenebilmektedir (O'Connell, 2024).
- *Etki ölçümü:* Yapay zeka araçlarından gelen gelişmiş analizler, kampanya performansı hakkında derinlemesine bir görünüm sunarak stratejiler geliştirilmesine olanak tanımaktadır (Valin, 2024). Makine öğrenimi algoritmalarının kullanımı, kampanyalarla ilgili verileri analiz etmeye destek olmakta ve insanların fark etmesinin zor olduğu kalıplar yakalanabilmektedir (Zakrzewska, 2023: 36).
- *Gerçek zamanlı etkileşim:* Yapay zeka destekli sohbet robotları ve otomatik sistemler, gerçek zamanlı etkileşimi kolaylaştırmakta, müşteri sorgularına yanıt vermekte ve dijital platformlarda kişiselleştirilmiş deneyimler sağlamaktadır. Böylece müşteri etkileşimi geliştirilmektedir (Bhatt, 2024).
- *Veri analizi:* Yapay zeka araçları, bir işletme veya markanın bahsedilmesini takip etmek, eğilimleri belirlemek ve kamuoyunun duygularını ölçmek için sosyal medya platformlarını, haber kaynaklarını ve diğer çevrimiçi kaynakları izleyebilmektedir (Mankani, 2024).
- *Medya izleme:* Yapay zeka, halkla ilişkiler uygulayıcılarının medya kapsamını izlemelerine ve müşterilerine ve/veya kurumlara yönelik duyguyu değerlendirmelerine destek olmaktadır. Bu durum, uygulayıcıların medya kampanyalarının başarısını ölçmelerini, marka algısını izlemelerini ve medya katılımı olanaklarını tespit etmelerini sağlar (Rodsevich, 2024).
- *İçeriği kişiselleştirme:* Yapay zeka, büyük miktarda demografik veriyi, sosyal etkileşimleri, alışveriş tercihlerini veya çevrimiçi davranışları analiz edebilmektedir. Bu verilere dayalı olarak tercihlere göre adapte edilmiş kişiselleştirilmiş içerik oluşturulabilmekte ve bu içerik doğru hedef kitlelere sunulabilmektedir (Zakrzewska, 2023: 37).
- *İtibar yönetimi:* Yapay zeka, olumlu ve olumsuz kalıpları saptayarak kamuoyunun duygusunu sürekli şekilde izleyebilmektedir. Daha sonra iyinin büyütülmesi ve kötünün

yönetilmesine yönelik harekete geçebilmekte, itibarınızı koruyabilmekte ve müşterilerin daha mutlu olmasını sağlayabilmektedir (O'Connell, 2024).

- *Kampanya etkinliğinin arttırılması:* Yapay zekanın gücünden yararlanan halkla ilişkiler uygulayıcıları, medya stratejilerini optimize etmekte, trend konuları belirlemekte ve rekabette önde durarak daha etkili kampanyalar geliştirebilmektedir (Bhatt, 2024).
- *Maliyet ve zaman verimliliği:* Yapay zeka, halkla ilişkiler süreçlerini basitleştirerek manuel çabayı azaltmaktadır ve medya izleme, analiz ve kampanya yönetimiyle alakalı zaman ve maliyetten tasarruf edilmesine olanak sunmaktadır (Bhatt, 2024).

Halkla ilişkiler uygulayıcıları, yapay zekanın olumlu yönlerinin öne çıkmasına ve olumsuz yönlerinin azaltılmasına yönelik olarak etik ve stratejik sorumluluklarını gerçekleştirirken yapay zekanın gücünden dikkatli bir şekilde yararlanmalıdır (Chanduví, 2023). Yapay zeka sistemlerindeki potansiyel empati ve duygusal zeka eksikliği, güçlü ilişkilerin kurulmasını engelleyebilmektedir (Gupta, 2023). Yapay zeka, halkla ilişkiler uygulayıcılarının farkında olması ve ele alması gereken etik ve yasal zorluklar da çıkarmaktadır. Büyük veri ve yapay zeka, sosyal medya, çevrimiçi platformlar, sensörler ve cihazlar gibi çeşitli kaynaklardan büyük miktarda kişisel ve hassas veri toplamaya, işlemeye ve analiz etmeye dayanmaktadır (James, 2024: 39). Yapay zeka, büyük miktarda veriye dayandığından veri gizliliği ve güvenliği kritik endişelerdir (Bhatt, 2024). Halkla ilişkiler uygulayıcıları ve akademisyenleri, veri sahiplerinin gizliliğine ve rızasına saygı göstermek, veri toplama ve analizinin doğruluğunu ve şeffaflığını sağlamak, yapay zeka algoritmalarında ön yargı ve ayrımcılıktan kaçınmak ve farklı bölgelerdeki ilgili yasa ve düzenlemelere uymak gibi konuları göz önünde bulundurmalıdır (James, 2024: 43).

Yapay zeka, insanlar tarafından kolayca anlaşılamayan veya açıklanamayan karmaşık algoritmalar ve modeller içermektedir. Bu durum özellikle kişiler veya toplum üzerinde ciddi etkileri olduğunda, söz konusu teknolojilere dayalı alınan kararlar ve faaliyetlerden kimin sorumlu olduğunu saptamakta zorluklar doğurmaktadır (James, 2024: 39). Gizlilik, ön yargı ve yanlış bilgilendirmeyle ilgili etik sorunlar da ortaya çıkabilmekte ve kamu güvenini etkileyebilmektedir (Gupta, 2023). Yapay zeka, girdi verilerinin kalitesine bağlıdır. Veriler eksik, güncelliğini yitirmiş veya hatalar içeriyorsa, yapay zekanın çıktı tahminleri de güvenilir olmayabilmektedir. Daha da ötesi girdi verileri ön yargılı olduğunda, yapay zeka istemeden var olan ön yargıları yayabilmekte ve güçlendirebilmektedir (Zakrzewska, 2023: 38). İnsanların çeşitli görüşlere maruz kalmaması durumu, yalnızca kendi görüşlerine benzer görüşleri duyduğu yankı odaları oluşumuna neden olabilmektedir (El Tarabishi & Habib, 2024: 10).

Yapay zeka; verilerin kalitesi, temsil edebilmesi veya çeşitliliği, algoritmaların veya modellerin tasarımı nedeniyle toplumdaki mevcut eşitsizlikleri, ayrımcılıkları veya stereotipleri yansıtabilmekte veya güçlendirebilmektedir (James, 2024: 39). Algoritmalar, halkla ilişkiler kampanyalarının kişiselleştirilmesinde ve mesajların belirli kitlelere adapte edilmesinde önemli bir rol üstlenir (Mankani, 2024). Halkla ilişkiler kampanyalarında büyük veri ve yapay zekanın kullanımı, kurumların hedef kitleleriyle iletişim ve etkileşim kurma şekillerini dönüştürmüştür. Öne çıkan uygulamalardan biri, yapay zeka algoritmalarının belirli hedef kitle demografilerini, tercihlerini ve davranış kalıplarını saptamak için büyük miktarda veriyi analiz etmesidir (James,

2024: 42). Davranışların gözlemlenmesinin sonucunda yapay zeka göz ardı edilemeyecek derecede kasıtsız ön yargılara yol açabilmektedir. Halkla ilişkiler alanında risk daha da büyüktür. Ön yargı ve ayrımcılık riski, uygulayıcıların zihninde önemli bir yerde durmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre, halkla ilişkiler uygulayıcılarının %32,8'i bu durumu endişeleri arasında saymaktadır (Berryman, 2024). Yapay zeka algoritmalarının hata yapabilmesi veya verileri yanlış yorumlayabilmesi, potansiyel olarak yanlış veya zarar verici halkla ilişkiler kampanyalarına yol açabileceğinden, bir kurumun itibarı için de risk vardır (Gupta, 2023).

Aynı zamanda sosyal medya platformları tarafından kullanılan algoritmalar, kullanıcılara yalnızca etkileşime girme olasılıkları olan içerikleri gösterme eğilimindedir. Bu, kullanıcıların yalnızca mevcut görüşlerini destekleyen bilgileri gördüğü filtre balonları oluşturabilmektedir (El Tarabishi & Habib, 2024: 10). Halkla ilişkilerde yapay zeka kaynaklı bir krizi önlemek için, hem yazılı içerikte hem de kampanya bağlamında görsel geliştirmede yapay zeka iletişim araçlarında gizli ön yargıların farkında olunmalıdır (Berryman, 2024). Algoritmik ön yargı, marjinalleştirme veya dezavantaj oluşturma gibi belirli gruplar veya bireyler için haksız veya zararlı sonuçlara yol açabilmektedir. Halkla ilişkiler uygulayıcılarının yapay zekayı adil ve kapsayıcı bir şekilde kullandıklarından, paydaşlarının onuruna ve çeşitliliğine saygı gösterdiklerinden, sosyal adaleti ve insan haklarını teşvik ettiklerinden emin olmaları gereklidir (James, 2024: 39).

3. HALKLA İLİŞKİLER VE ALGORTMİK ÖN YARGI ÖRNEKLERİ

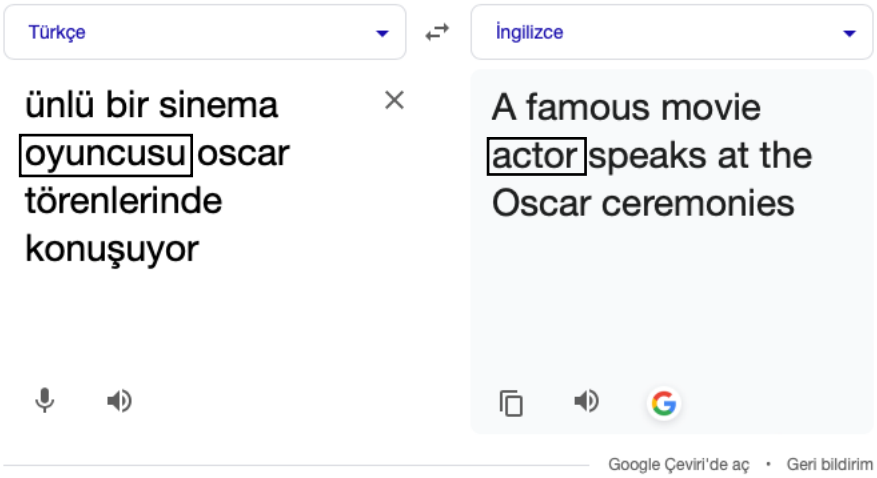
Bugünün dünyasında makineler ve onların algoritmaları kişilerin kredi skorlarından, satın alma eğilimlerine, hastalanma olasılıklarından trafikte daha hızlı nasıl gidebileceklerine kadar oldukça geniş bir yelpazede karar verme süreçlerinde yer almaktadır. Algoritmalar bu bakımdan hem kurum ve kuruluşlara hem de kişilere daha iyi, daha verimli ve objektif karar verme imkanı sağlamaktadır (Lambrecht & Tucker, 2021: 24). Yapay zeka ve makine öğrenmesi aracılığıyla oluşturulan veriler, içerikler vb. temel olarak istatistiki temellere dayanmasına rağmen algoritmalarda da tahmin ve tahminin kalitesi ile doğruluğu/tutarlılığı açısından bazı problemler ortaya çıkabilmektedir (Herzog, 2021: 417).

Her ne kadar insana kıyasla daha kusursuz veya yanlış yapması pek olası gözükmeyen yapılar olsa da tıpkı insanlar gibi makinelerin de çeşitli hatalar yapması mümkündür. Farklı bir şekilde ifade edecek olursak, nasıl bir insanın zihinsel gelişim sürecinde çevresiyle ve toplumla olan ilişkisi esnasında öğrendiği bilgiler zihinsel dünyasını şekillendirmek suretiyle hareketlerine, düşünce şekillerine yansıyorsa, makinelerin de eğitildikleri veri setlerine göre herhangi bir veriden yapacakları çıkarımlar değişkenlik göstermektedir ve bazı durumlarda tıpkı insanlar gibi "ön yargılı" davranmaları mümkündür. Bu noktada veriyi ölçme şekilleri, baz alınan veriler ve bunların gerçekleştiği süreçlerin sonucunda karar verme ve sonuç üretme açısından ayrımcılık, cinsiyetçiliğin yanı sıra hangi içeriğin ön planda olacağı veya saklanacağı gibi bazı algoritmik problemler ortaya çıkabilmektedir. Eğer nesnel ve belirli ölçütlere göre sınıflandırılabilen veri setleri olmazsa veya bu veri setleri yeteri kadar kaliteli olmazsa, kullanıcılara sunulacak öneriler veri setleri olarak daha basit ve kaliteden yoksun veri girdilerinden elde edilecektir (Ciampaglia, Nematzadeh, Menczer & Alessandro, 2018: 1). Bu durum karar verme açısından ön yargılı ve hatalı çıkarımlara neden olması mümkündür.

Çizelge 1. Bazı Güncel Algoritmik Ön Yargı Örnekleri

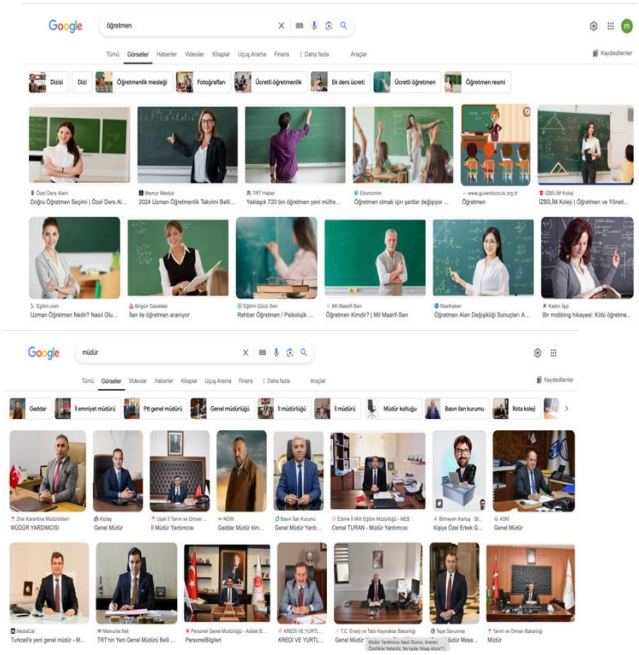
Araç/Araştırma Enstitüsü	Ön Yargı Türü (Yıl)	Örnek
Washington Üniversitesi (Araştırma)	Engelli Ayrımcılığı (2023)	Yapay zeka araçlarının kullanışlılığının üç boyunca engelli bireyler açısından değerlendirilmesi
Nature (Araştırma)	Irkçılık (2022)	Önyargılı yapay zekanın zihinsel sağlıkla ilgili acil durumlarda karar almayı nasıl etkilediğini değerlendiren 954 kişiyle çevrim içi olarak yapılan ve yapay zekanın önyargılı davranmasının zihinsel sağlığı içeren acil durumlarda alınan kararların nasıl etkilendiğinin çevrim içi olarak 954 kişi üzerinde incelenmesi
Sağlık Hizmetlerinde Yapay Zeka Üzerine Araştırma	Irkçılık (2021)	Cilt kanserine yönelik yapay zeka destekli teşhis araçlarının eğitimlerinde kullanılan veri setlerindeki çeşitlilik eksikliği nedeniyle ten rengine göre farklı sonuçlar üretmesi
Facebook	Cinsiyetçilik ve Irkçılık (2019)	Facebook reklam verenlere cinsiyet, ırk ve dine dayalı reklamları hedeflemesine izin vererek kadınların "bakıcılık" rolleriyle, çoğunlukla düşük ücretli işler için olmak üzere erkeklerin "temizlik işleri" rolleriyle hedeflenmesine izin vermesi
Amazon	Cinsiyetçilik (2015)	Amazon'un yapay zeka işe alım aracı, "kadın" kelimesini içeren özgeçmişlere cezalandırmak suretiyle kadın adaylara ön yargılı olarak ayrımcılık uygulaması

Algoritmaların en yoğun kullanıldığı alanlardan birisi arama motorları üzerinde gerçekleştirilen arama sorgularıdır. Google'da bir kullanıcı herhangi bir arama yaptığında arama motoru kullanıcıya en iyi veya alaka düzeyi en yüksek sonuçları vermek için sadece indekslenmiş olan içeriklerde arama sorgusundaki kelimeler taranmaz, aynı zamanda, algoritmaları da kullanılır. Ayrıca, kullanıcı veya hangi ülkeden arama yapıldığına göre de algoritmalar kullanıcılara farklı sonuçlar gösterebilmektedir (Google, 2024). Arama motorları üzerinde gerçekleşen reklam faaliyetlerinde kullanılan ön yargı içeren reklam metinleri veya içeriklerle kullanıcının etkileşime girme şekli arama motorlarının arama sorguları esnasında ürettikleri arama sonuçlarını etkilemektedir (Rathee, Banker, Mishra & Mishra, 2023:622). Bir başka deyişle, reklam hedeflemelerine kullanıcıların verdikleri tepkilerin devam eden süreçteki tüm kullanıcıların karşılarına çıkacak reklam veya içerikleri etkilemesi mümkündür. Bu da yapay zeka ve makine öğrenim süreçlerini etkilemesi sonucunda ortaya algoritmik ön yargıların çıkmasına ve yeniden üretilmesine neden olabilmektedir. Bir arama sorgusunda görsel aranıyorsa, algoritma görsel içeriklerde bulunan öğeleri analiz ederek kullanıcıya mümkün olan en yüksek seviyede alakalı içeriği sunmaya çalışır. Ancak bazı durumlarda algoritma toplumda yerleşmiş olan kalıpları, etiketleri yansıtma eğilimi gösterebilmektedir.



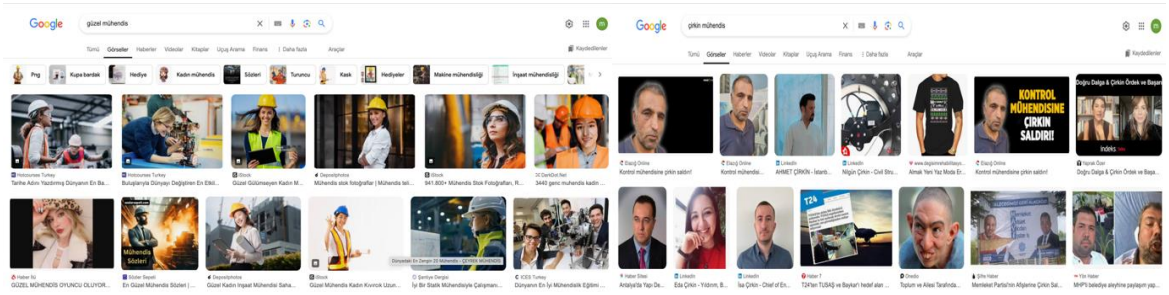
Görsel 1. Google Translate Üzerinde Gerçekleşen Bir "Etiketleme" Örneği, 2024

Örneğin, arama sorgusuna "öğretmen" yazıldığında daha çok kadınları içeren görseller sonuç olarak üretilirken, "müdür" kelimesi arama sorgusu olarak kullanıldığında görsellerin çoğunun erkekleri içerdiği görülmektedir.



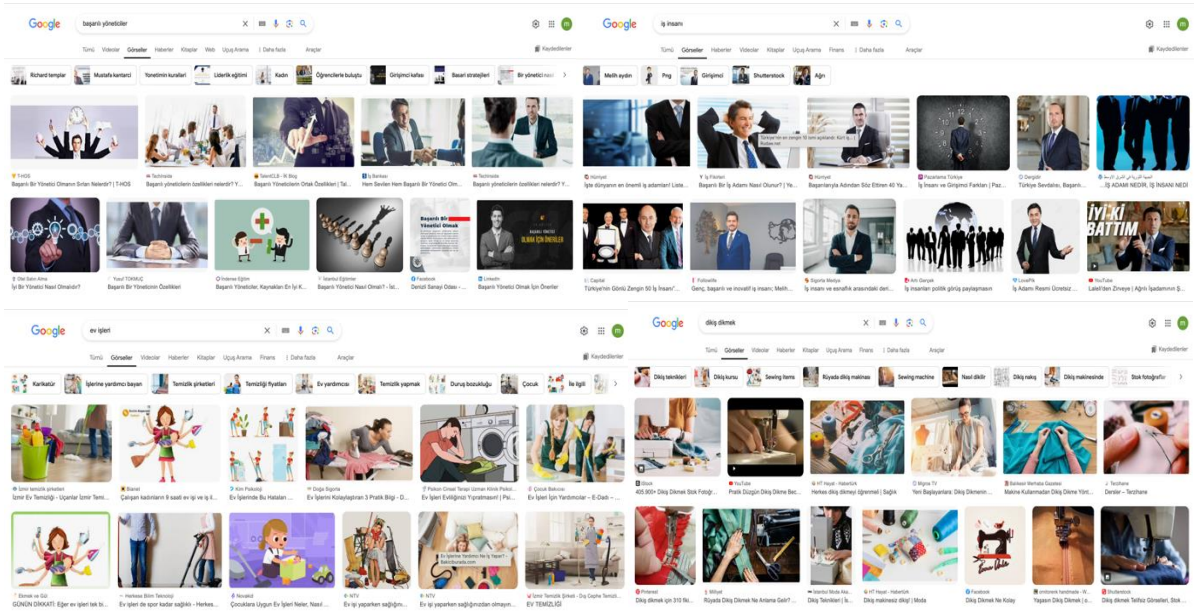
Görsel 2. "Öğretmen" ve "Müdür" Anahtar Kelimeleriyle Yapılan Arama Sorguları Sonucunda Üretilen Görseller, 2024

Bir diğer örnekte ise arama "şef" ve "şef yardımcısı" olarak gerçekleştirildiğinde, algoritmanın "şef"leri erkeklerle eşleştirdiği görülmektedir. "Şef yardımcısı" aratıldığında ise arama motorunun görseller bölümünde daha çok erkek şefe yardımcı olan kadınlar sonuç olarak gösterilmektedir. Arama sorgusu aynı meslek dalı içerisinde "güzel" ve "çirkin" şeklinde nitelendiğinde de benzer sonuçlar ürettiği görülmektedir. Arama sorgusuna "güzel mühendis" ve "çirkin mühendis" yazıldığında, güzel ve mühendis olan kişileri kadınlar üzerinden kurgulamaktadır.



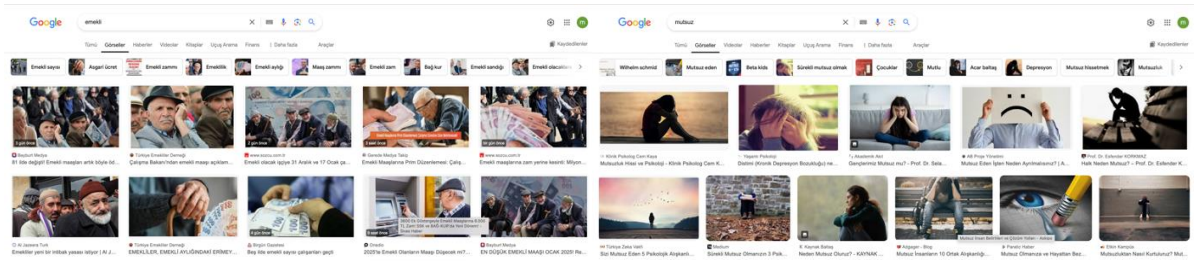
Görsel 3. "Güzel Mühendis" ve "Çirkin Mühendis" Anahtar Kelimeleriyle Yapılan Arama Sorguları Sonucunda Üretilen Görseller, 2024

Yine benzer şekilde "başarılı yöneticileri", "iş insanı" gibi arama sorgularının erkeklerle eşleştiği görülürken, "ev işleri", "dikiş dikmek" gibi sorguların ise kadınlarla eşleşecek şekilde üretildiği görülmektedir.



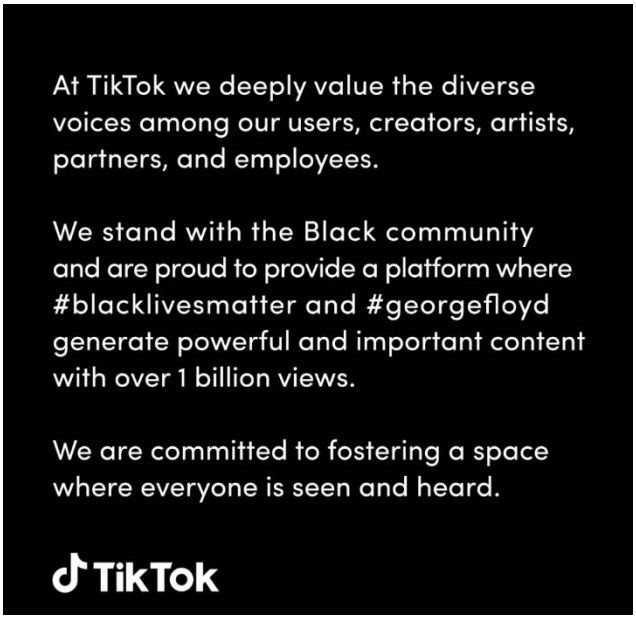
Görsel 4. "Başarılı Yöneticiler", "İş İnsanı", "Ev İşleri" ve "Dikiş Dikmek" Anahtar Kelimeleriyle Yapılan Arama Sorguları Sonucunda Üretilen Görseller, 2024

Arama sorgusunda "emekli", "mutsuz" gibi daha nötr , herhangi bir cinsiyeti çağrıştırması güç olan ifadeler kullanıldığında da algoritmanın yine benzer eğilimde, toplumdaki etiketlere benzer sonuçlar ürettiği tespit edilmiştir. Buna göre, "emekli" arama sorgusu sonucunda ağırlıklı olarak yaşlı ve çaresiz görünümde olan erkekleri, "mutsuz" arama sorgusuna karşılık olarak ise ağırlıklı olarak kadınların arama sorgusu sonucu olarak gösterilmektedir.



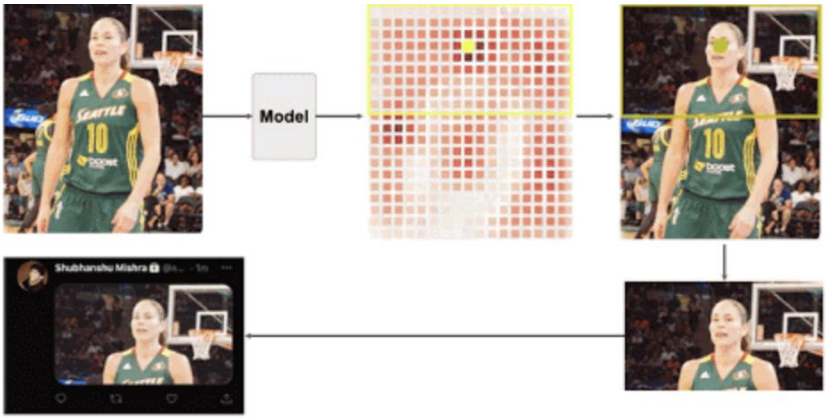
Görsel 5. "Emekli" ve "Mutsuz" Anahtar Kelimeleriyle Yapılan Arama Sorguları Sonucunda Üretilen Görseller, 2024

Algoritmik ön yargı dijital ortamda sadece arama motoru üzerinde değil, aynı zamanda, sosyal medya platformları üzerinde de ortaya çıkmaktadır. Sosyal medya platformlarının algoritmik yapısı her geçen gün daha fazla şekilde kullanıcıların etkileşimine odaklanmaktadır. Bunun sonucunda da kullanıcılar etkileşim adı altında sürekli yankı fanusu ve filtre baloncuklarından oluşan dijital mecralarda kendilerini bulmaktadır. Bu da algoritmaların kullanıcıları yönlendirmesi sonucunda başta ayrımcılık ve cinsiyetçi yaklaşımlar olmak üzere istenilen içeriklerin ön plana çıkartılması veya gizlenmesine neden olmaktadır. Ayrımcılıkla ilgili yaşanan örneklerden birinde TikTok siyahi toplulukların "#blacklivesmatter" ve "georgefloyd" etiketleriyle yayınlamış olduğu içeriklerin algoritma tarafından gizlenmesi veya ön plana çıkarmaması konusundaki şikayetlerden dolayı resmi olarak özür dilemek zorunda kalmıştır (TikTok, 2020).



Görsel 6. TikTok'un Resmi Olarak Paylaşmış Olduğu Özür Metni, 2020

Sosyal medya platformlarında gerçekleşen bir diğer algoritmik ön yargı ise Twitter'ın 2018 yılında devreye aldığı ancak şu an aktif olarak kullanılmayan "otomatik fotoğraf kırpma" aracında yaşanmıştır.



Görsel 7. Otomatik Fotoğraf Kırpma Aracı Çalışma Prensibi, 2021

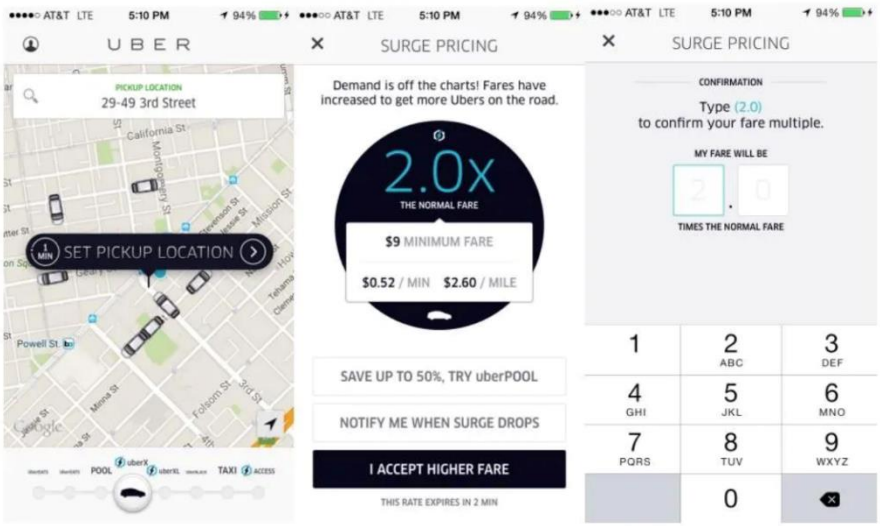
Bu araç içerisindeki algoritma kişilerin fotoğraflarını otomatik olarak kırpmak için kullanılmaktaydı. Ancak bu aracın kullanıcılardan gelen ayrımcılığa neden olduğu şikayetleri üzerine algoritma tekrar test tabi tutuldu ve çıkan sonuçlara göre (X, 2021),

- Kadınlar erkeklere göre %8,
- Beyaz ten rengine sahip olan kişiler siyah tenlilere göre %4
- Beyaz tenli kadınlar siyah tenli kadınlara kıyasla %7, beyaz tenli erkekler ise siyah tenli erkeklerle kıyaslandığında %2'lik oranda algoritma tarafından daha fazla ön plana çıkarıldığı tespit edilmiştir.

Ayrıca bu aracın cinsiyet ve ten renklerine yaklaşımının farklı olan algoritmasının yanı sıra, bu algoritmanın erkek bakış açısına sahip olduğu ve fotoğrafı kırpılan kişinin temsiliyetine de zarar verildiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Yee, Tantipongpipat & Mishra, 2021: 2).

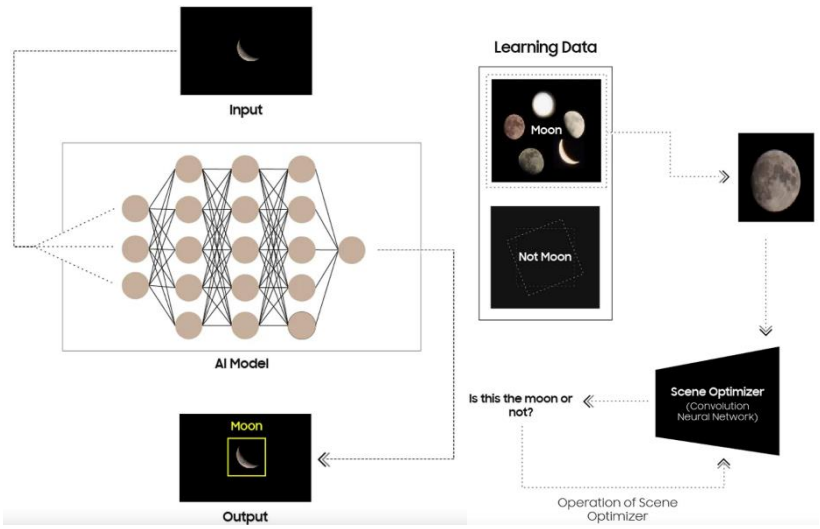
Algoritmik ön yargı, sadece örneklem olarak kullanılan veri setlerinin toplumda yer alan etiketleri yeniden üretmesine neden olacak şekilde ortaya çıkmamaktadır. Algoritmik ön yargılar aynı zamanda manipülasyon amaçlı da kullanılabilmektedir. Yapılan bazı çalışmalar sonucunda, şirketlerin satış rakamlarını arttırabilme adına gerçeklikten uzak veri setleri ile eğitilen algoritmalar kullanarak/geliştirerek makine öğrenme sistemlerini manipüle etmeye çalışmaktadır (Akter, Dwivedi, Sajib, Biswas, Bandara & Michael, 2022: 201).

Yapay zeka, şirketlere veya markalara müşterilerinin neyi ne zaman satın alacakları gibi konularda öngörüler içeren veriler sunmaktadır (Davenport, Guha, Grewal & Bressgott, 2020: 35). Ancak bazı durumlarda bu verileri manipüle de edebilmektedir. Bir başka deyişle, veri setleri algoritmaların bazen sadece yanlış karar vermelerine neden olmayabilir ve algoritma elde ettiği veriyi kasıtlı olarak manipülatif sonuçlar çıkartmak için de kullanması da mümkündür. İlk örneklerden biri 2016'da Uber'in bataryası azalan kullanıcıların daha fazla ödeme yapma eğiliminde olduğunu tespit ederek bu kullanıcıları daha yüksek fiyatlarla ücretlendirmesiyle suçlanmasıdır. Herhangi bir kullanıcı kötü hava koşulları, trafiğin yoğun olduğu saatler gibi özel durumlarda UBER'den öncelikli bir hizmet almak isterse daha yüksek ücretlendirilmektedir. Ancak ortaya çıkan bu durum sonucunda UBER'in kullanıcıların batarya bilgilerine erişmesi sonucunda mobil cihazının bataryasının bitme aşamasında olan veya bundan endişe duyan kullanıcıların daha fazla şekilde öncelikli hizmet almaya meyilli olduğunu tespit ederek bu kullanıcıları daha yüksek katsayılarla ücretlendirdiği ortaya çıkmıştır.



Görsel 8. UBER'in Ücretlendirme Sistemi, 2016

Bir diğer örnek ise, Samsung'un Galaxy serisi telefonlarında kullandığı ve bunu özellikle viral bir reklam ve pazarlama amaçlı içerik haline dönüştürdüğü uzay yakınlaştırması (space zoom) özelliğidir.

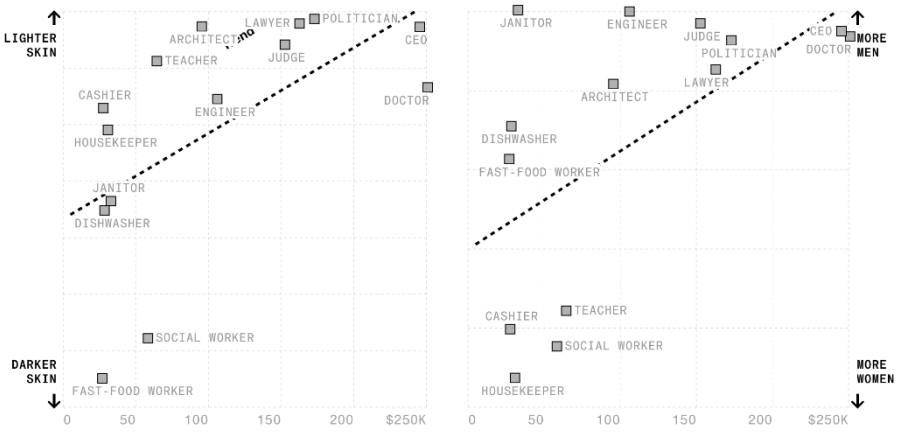


Görsel 9. Samsung'un Space Zoom Özelliğinin Çalışma Prensibi (t.y.)

Bu özelliğe göre kullanıcı yapay zeka özelliğini aktif ederek ayın fotoğrafını çekmek için kameranın yakınlaşma fonksiyonunu kullandığında uzay yakınlaşması özelliği devreye girerek, yakınlaşılan cismin ay olduğunu tespit etmesi halinde, kullanıcının gerçekte gördüğü yerine anlık olarak yaratılmış bir ay görseli ekranında göstermektedir. Bir başka deyişle, kullanıcı gerçek ayın görüntüsünü çektiğini zannederken aslında ayın görüntüsünün yapay zeka yardımıyla bir çeşit optimize edilmiş/düzeltilmiş versiyonunu çekmektedir.

Birçok yapay zeka aracı veri seti olarak yüz tanıma verileri, gelir durumları, demografik veriler gibi önceden oluşturulmuş, belirli etiketlere dayanan verilerle eğitilmiş algoritmalara dayanır (Buolamwini

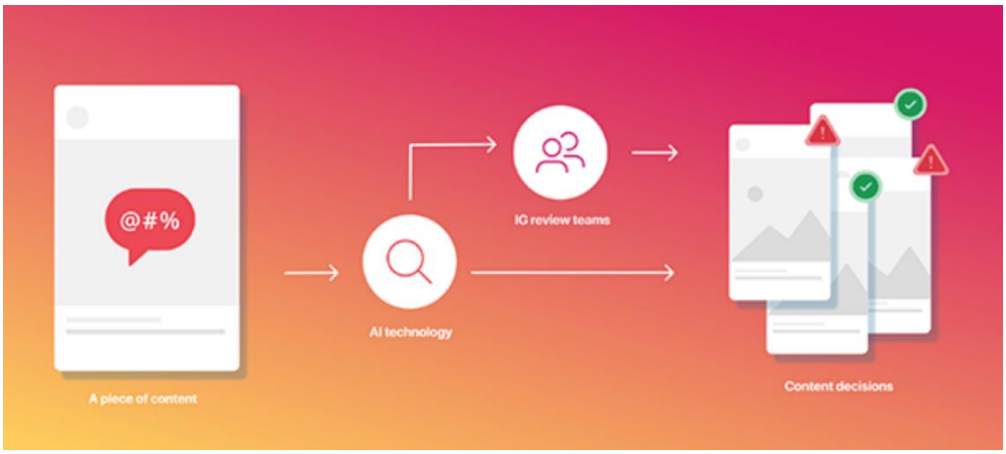
& Gebru, 2018: 1). Bu gibi verilerle eğitilen, oluşturulan algoritmalar yukarıdaki arama sorguları ve görsel örneklerinde görüleceği üzere bazı ön yargılı sonuçlar ortaya çıkmasına neden olmaktadır.



Görsel 10. Gelir Grubu, Meslek, Cinsiyet-Ten Rengi İlişkisi, 2023

Bir başka deyişle, tıpkı aslında nasıl insanda da ön yargı bulunuyorsa ya da oluşuyorsa makinede de bu durum ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca ,tıpkı gerçek bir insan gibi, süreç içerisinde eğitildiği veri setinin yanı sıra yeni şeyler öğrenmeye devam eden makine öğrenmesi modelleri de bulunmaktadır (European Union Agency for Fundamental Rights, 2022: 30). Bu da algoritmanın hatalı öğrendiği veya edindiği bilgileri sınırsız bir şekilde farklı alanlarda da kendi kendine üretilebilir hale gelmesine neden olmaktadır.

Bir diğer iletişimde yapay zeka ve algoritma kullanan sosyal medya platformları Meta'nın altında yer alan Instagram ve Facebook'tur. Instagram bir süredir yapay zeka yardımıyla kullanıcıların içeriklerini taramakta ve politikalara aykırılık teşkil eden içerikleri yapay zeka algoritması sayesinde yayından kaldırabilmektedir.

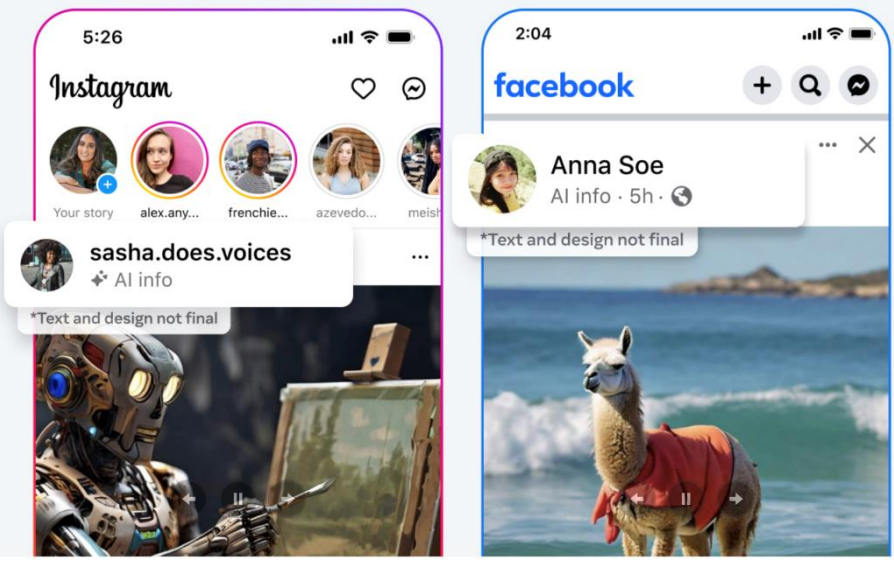


Görsel 11. META Platformlarında Yapay Zeka Kullanımı (t.y.)

META'nın başlangıçta "yapay zeka ile oluşturuldu" olarak duyurduğu ancak gelen şikâyetler sonrasında "yapay zeka bilgisi" olarak güncellediği etiket hizmetine kullanıcıların hizmetine sunmuştur. Bu etiket aracılığıyla Instagram üzerinde yapılan paylaşımların, oluşturulan içeriklerin

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

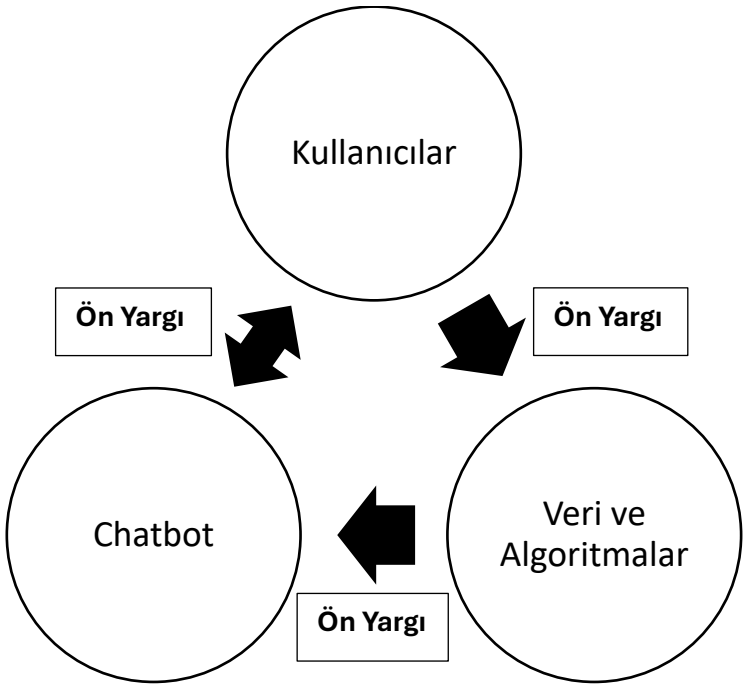
yapay zeka ile oluşturulup oluşturulmadığı hakkında kullanıcılara bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Ancak bu etiketin bazı içerikler yapay zeka araçlarıyla üretilmese bile "yapay zeka ile oluşturuldu" etiketi koymaya başlaması sonucunda içerik üreticileri ve oluşturdukları içerikleri algoritma nedeniyle manipüle edilmesine ve kısıtlanmasına da neden olmaktadır (Singh, 2023: 113). Bir başka deyişle, algoritmanın yaptığı bu tespit nedeniyle bazı kullanıcılar ve içerikler algoritmanın şu an için detayları kısıtlı şekilde çalışma şekli nedeniyle ön yargıya maruz kalarak diğer kullanıcıların önlerine daha az şekilde veya hiç gösterilmemesi şeklinde kısıtlanmaktadır (Instagram, t.y.).



Görsel 12. Instagram ve Facebook'ta "Yapay Zeka Bilgisi" Etiketi, 2024

İnsan ve bot arasında bir konuşma aracıymış gibi davranan bilgisayar temelli bir program olan chatbot'lar, yapay zeka, makine öğrenimi ile derin öğrenme, doğal dil işleme gibi temel teknolojilerdeki son yıllarda ortaya çıkan gelişmeler sonucunda oldukça popüler olan bir sanal asistandır (Gupta, Hathwar, & Vijayakumar, 2020: 255). Ancak her ne kadar yazılım temelli olması ve internet ile veri tabanı altyapıları sayesinde anlık olarak her bilgiye daha kolay ulaşabilmesi ve teyit edebiliyor gibi algılanması nedeniyle kullanıcılara daha fazla güven veriyor olmasına rağmen, chatbot'lar da tıpkı insanlarda olduğu gibi ön yargılara sahip olabilmektedir.

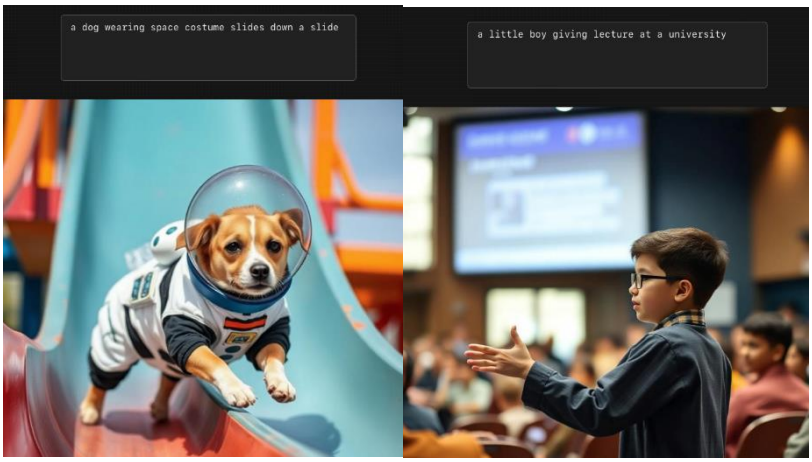
ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



Görsel 13. Chatbot'ların Çalışma Döngüsü, 2023

ChatGPT ve Gemini (Bard) üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, chatbot'ların cinsiyet odaklı algoritmik ön yargıya sahip olabileceği ve bu ön yargılara var olan dijital içeriklerin ön yargı içermesi, kullanıcıların chatbot'larla girdiği etkileşim ve makine öğrenmesinin boyutunun neden olabileceği tespit edilmiştir (Billings & Medien, 2023: 26). Yapılan bir başka araştırmaya göre ise, Chatbot'ların ayrımcılık içeren yaklaşımlar sergilediği ortaya konulmuş olup Meta AI ve Gemini'nin aynı prompt için beyaz tenli kişilerle ilgili içerik üretmek yerine, reddederek veya kaçınarak, diğer ten grupları için içerik ürettiği görülmüştür (Lanum, 2024).

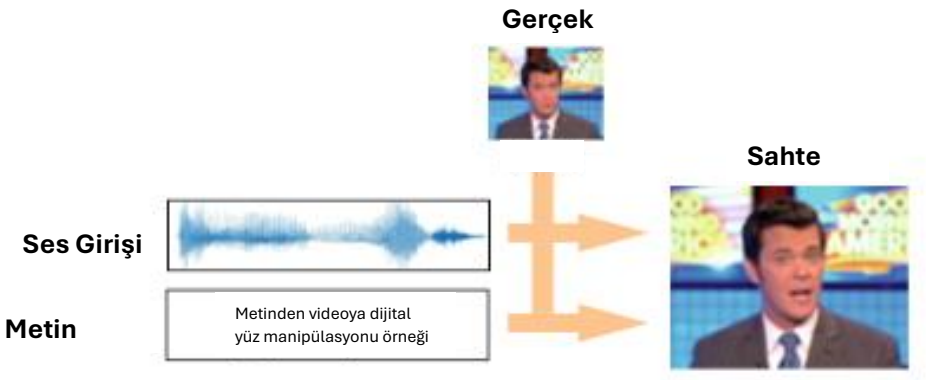
Halkla ilişkiler ve iletişim araçlarında yapay zeka ve algoritmaların dezenformasyon amaçlı kullanılan bir diğer örneği ise "deepfake"tir. Deepfake, bir kişinin yüz ifadelerinin kopyalanarak görsel ve işitsel içerikler oluşturulmasına dayanan manipülasyon işlemidir (Berk, 2020: 1511).



Görsel 14. Blinkshot.ai Üzerinde "Prompt" Girerek Dinamik Olarak Üretilen İçerikler (t.y)

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Bir başka deyişle, başta kurumların ve kişilerin toplum içerisindeki itibarlarına zarar vermek üzere çeşitli nedenlerle zarar verme verme, manipüle etme amaçlı yazılım temelli üretilen sahte görsel ve işitsel içeriklerdir. Bu yönteme veya sahte veri üretme, işleme yöntemine göre, derin öğrenme aracılığıyla herhangi bir kişiye ait gerçek görüntülerin üzerine yenileri üretilebilir, kişinin gerçek ses kaydı kopyalanarak istenilen dil ve metinlerde aynı ses tonuyla okutulabilir, istenirse de bu görsel ve işitsel ögeler video olarak birleştirilebilmektedir (Mahmud & Sharmin, 2020: 13).



Görsel 15. Deepfake İçeriği Üretimi, 2024

Hedeflenen kişinin gerçek görüntüleri, yüz hareketleri, sesi ve ses tonu gibi görsel veya işitsel ögeler "deepfake" içerik üretmek için tasarlanmış bir yazılımın veri tabanına yüklenir. Hedeflenen içeriğini yaratılması için yapay zeka algoritması derin öğrenme yöntemiyle eğitilir ve sonunda da gerçeklik seviyesi veya kalitesi değişkenlik gösteren, ancak, her geçen daha fazla gerçeklik seviyesi veya ayırt edilmesi güçleşen manipülatif, sahte içeriklerin yaratılması sağlanmaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Joe Biden'ın yapay zeka ile oluşturulmuş ses kaydının seçmenlere gönderilerek seçim süreci manipüle edilmeye çalışılmıştır (Collier & Wong, 2024). Özellikle bu gibi yapay zeka araçlarının sayısının her geçen gün artması nedeniyle maliyetlerinin ucuzlaması ve sadece kişiye ait bir ses kaydının veri olarak girilmesinin yeterli olması sonucunda her geçen gün daha fazla kullanılan bir yapay zeka aracı olmaya başlamıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Her şeyin 1 veya 0'larla oluşturulmuş bir karşılığı bulunan günümüzün dijital dünyasında, makinelerin de tıpkı insanlar gibi ön yargılı olmaya başlaması dijital dünyadaki en önemli sorunlardan biri haline gelmektedir.



Görsel 16. Son 10 Yılda Google Trends Verilerine Göre "Algoritmik Ön Yargı"nın Google'da Aratılma Durumu, 2024

Bu noktada algoritmik önyargının oluşması sonucunda ortaya sistematik bir şekilde tekrarlayan, adil olmayan ve yerleşik bir şekilde çoğalmaya devam eden hatalı sonuçların ortaya çıkmasına (Gaikwad, 2022: 45) ve kurum, kuruluş ve kişilerin zarar görmesine neden olabilmektedir.

Çizelge 2. Yapay Zekanın Verdiği Zararlar

Yapay Zekanın Zarar Verebileceği Alanlar	**Zararın Türü**
İşe Alım Süreçleri	Fırsat Kaybı
İstihdam	
Sigorta ve Sosyal Faydalar	
Eğitim	
Barınma	
Güvenilirlik/İtibar	Ekonomik Kayıp
Ürünlerin Farklı Şekilde Fiyatlandırılması	
Özgürlük Kaybı	Sosyal Olarak Damgalanma/Lekelenme
Gözetimin Artması	
Etiketlenmeler	
Onursal Zararlar	

Bu durum özellikle halkla ilişkiler ve iletişim alanında çalışan şirketler ve halkla ilişkiler profesyonellerini de doğrudan ilgilendirmektedir. PWC tarafından yapılan araştırmaya göre, şirketlerin %33'ü iş süreçlerine yapay zekayı entegre etmişlerdir (PWC, 2021). Halkla ilişkiler profesyonellerinin yapay zeka araçlarını kullanma durumlarının araştırıldığı çalışmaya göre ise;

- %64'ü üretken yapay zeka araçlarını kullandıklarını,
- %74'ü yapay zeka kullanımının yaptıkları işin kalitesini arttırdığını,
- %89'u yapay zeka kullanımı sayesinde gerçekleştirdikleri projelerin daha hızlı tamamlandığını belirtmişlerdir (Muck Rack, 2024).

Herhangi bir yapay zeka aracına derin öğrenme vb fonksiyonlarla akıllandırılırken, bir başka deyişle, insani yetilere kavuştururken, onu sadece akıllandırmakla kalmayıp aslında en insani özelliklerden birisi olan ön yargının da aktarılma ihtimali her zaman bulunmaktadır. Makine öğrenme sürecinde denetimli, denetimsiz ve güçlendirilmiş öğrenme gibi alt başlıklar bulunmaktadır (Kartal, 2022: 281).

Makinenin eğitim, geliştirme ve test süreçlerindeki olumsuz durumlar her ne kadar minimuma indirilmeye çalışılsa da süreç içerisinde, tıpkı iki insanın arasındaki ilişkide olduğu gibi, bazı yanlış anlaşılmalar sonucunda gerçek olmayan fikirlerin oluşması veya iletişimsel yol kazaları olma ihtimali bulunmaktadır. Algoritmik ön yargının önüne geçmenin yolu yine gerçek iki insanın birbiriyle kurduğu ilişki sürecinden geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Farklı bir şekilde ifade edecek olursak, iki insan birbirlerini tanıma aşamasında fikirlerden giyime kadar geniş bir yelpazede karşı taraftan edindiği veya gözlemlediği bilgiye göre kendince bir düşünce kümesi oluşturmaktadır. Bu zihinsel süreç içerisinde etkileşim, yani, birbirini tanıma süreci ne kadar artarsa kişiler arasında ön yargı veya hatalı izlenime sahip olunma olasılığı o kadar azalacağını varsaymak mümkündür. Bunu insan makine arasındaki iletişime oturttuğumuzda bir yapay zeka aracının karşısındaki kişiyi id'leştirme sürecinde piksel piksel, bayt bayt kendisiyle ilgili topladığı verilerin sağlıklı olabilmesi için bu araca mümkün oldukça en fazla kaynağa ulaşma imkanı tanınması gerekmektedir ki karşındaki kişiyle ilgili yapay zeka aracının yaratım sürecinde varsayım olarak kodlanan genel geçer yargılara bağlı kalmasın. Algoritmik ön yargının oluşmasını önlemek veya azaltmak için (Min, 2023: 14);

- Yapay zeka modeli ve algoritmasında kullanılan değişkenlerin seçimlerine dikkat edilmeli,
- Kullanılması planlanan yapay zeka modelinin karmaşık olmaması,
- Yapay zeka araçlarında kullanılacak ve algoritmaların eğitilmesinde kullanılacak veri setlerinin mümkün oldukça tarafsız ve doğruluğu yüksek verilerden oluşması,
- Yapay zeka modelinin oluşturulması aşamasındaki ölçülebilir/kontrol edilebilir verilerin (hiper parametre) iyi/kaliteli olarak seçilmesi,
- Bu gibi ön yargılı yaklaşımların olma olasılığından dolayı, herhangi bir halkla ilişkiler kampanyasında veya iletişim süreçlerinde yapay zeka araçları ve algoritmaları kullanılması halinde, halkla ilişkiler profesyonellerinin kullanılan veri tabanları başta olmak üzere yapay zeka ve algoritmaların erişim sağladığı veriler, eğitilme şekilleri gibi noktalara dikkat etmesi ve üretilen verileri birden fazla defa kontrol etmesi kampanyanın veya iletişimin sağlıklı/sorunsuz olarak gerçekleşmesi yönünden faydalı olacağını söylemek mümkündür.

Veri işleme süreçlerindeki kullanılan eşit olmayan örneklemler veya ön yargı içeren verilerin yer almasına izin verilmemesiyle ön yargılı verilerin işlenmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir. Aksi halde, yapay zeka araçları ve algoritmalarının ürettiği ön yargılı içerikler ve hangi içeriğin gösterilmesi veya gizlenmesi sonucunda dijital dünya her geçen gün daha fazla bir şekilde algoritmaların egemen olduğu bir algoritmik diktatörlüğe sürüklendiğini söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Akter, S., Dwivedi, Y. K., Biswas, K., Michael, K., Bandara, R. J., & Sajib, S. (2021). Addressing algorithmic bias in AI-driven customer management. *Journal of Global Information Management (JGIM)*, *29*(6), 1-27.

Dilmegani, C. (2024). Bias in ai: What it is, types, examples & 6 ways to fix it. https://research.aimultiple.com/ai-bias/ (Erişim tarihi: 22.10.2024)

Baeza-Yates, R. (2018). Bias on the web. *Communications of the ACM*, *61*(6), 54-61.

Bhatt, B. (2024). AI in PR: Revolutionizing the landscape of public relations. https://commwiser.com/ai-in-pr-revolutionizing-the-landscape-of-public-relations-2/ (Erişim tarihi: 11.09.2024)

Berk, M. (2020). Dijital çağın yeni tehlikesi "deepfake". DOI: 10.26466/opus.683819

Berryman, B. (2024). AI in public relations: the benefits and risks of change. https://prowly.com/magazine/ai-in-public-relations/#risks (Erişim tarihi: 22.08.2024)

Billings, C. & Medien, J. (2023). Scientific research study and application ai chatbots bias towards women entrepreneurs generation x. Disruption or innovation?. https://www.researchgate.net/publication/373393569_Scientific_Research_Study_and_Application_AI_Chatbots_Bias_Towards_Women_Entrepreneurs_Generation_X_Disruption_Or_Innovation (Erişim tarihi 22.11.2024)

Buolamwini, J.& Gebru, T. (2018). Gender shades: Intersectional accuracy disparities in commercial gender classification. *Proceedings of Machine Learning Research*, *81*, 1–15.

Chanduví, M. F. (2023). The impact of AI on PR and strategic communications: A double-edged sword. *Gnovis Journal*, https://gnovisjournal.georgetown.edu/the-gnovis-blog/2023/the-impact-of-ai-on-pr-and-strategic-communications-a-double-edged-sword-by-maria-fernanda-chanduvi/ (Erişim tarihi: 11.09.2024)

Chen, P., Wu, L., & Wang, L. (2023). AI fairness in data management and analytics: A review on challenges, methodologies and applications. *Applied Sciences*, *13*(18), 10258.

Cheng, L., Varshney, K. R., & Liu, H. (2021). Socially responsible AI algorithms: Issues, purposes, and challenges. *Journal of Artificial Intelligence Research*, *71*, 1137-1181.
Christian, R., Ruben, T., Ruben, V. & Christoph, B. (2024). Handbook of digital face manipulation and detection from deepfakes to morphing attacks. https://doi.org/10.1007/978-3-030-87664-7

Chrodhry, A. (2016). Uber: Users are more likely to pay surge pricing if their phone battery is low. https://www.forbes.com/sites/amitchowdhry/2016/05/25/uber-low-battery/ (Erişim tarihi: 22.10.2024)

Ciampaglia, G.L., Nematzadeh, A., Menczer & Alessandro, F. (2018). How algorithmic popularity bias hinders or promotes quality. *Scientific Reports*, *8*, 1-7

Collier, K. & Wong, S. (2024). Fake Biden robocall telling Democrats not to vote is likely an AI-generated deepfake. https://www.nbcnews.com/tech/misinformation/joe-biden-new-hampshire-robocall-fake-voice-deep-ai-primary-rcna135120 (Erişim tarihi: 22.10.2024)

Collister, S. (2016). Algorithmic public relations Materiality, technology and power in a post-hegemonic world. In J. L'Etang, D. McKie, N. Snow, J. Xifra (Eds). *The Routledge Handbook of Critical Public Relations* (pp. 360-370). New York: Routledge.

Davenport, T., Guha, A., Grewal, D. & Bressgott, T. (2020). How artificial intelligence will change the future of marketing. https://doi.org/10.1007/s11747-019-00696-0

El Tarabishi, M. & Habib, M. Y. (2024). The role of artificial intelligence in shaping the future of media production and the application of algorithm bias theory in storytelling. *Journal of Media and Interdisciplinary Studies*, *3*(8), 1-28.

European Union Agency for Fundamental Rights (2022). Bias in algorithms – artificial intelligence and discrimination. DOI:10.2811/25847

Facebook (t.y). Instagram, içerikleri modere etmek için yapay zekayı nasıl kullanır? https://tr-tr.facebook.com/help/instagram/423837189385631/?helpref=uf_share (Erişim tarihi: 22.10.2024)

Gaikwad, A. (2022). Algorithmic bias detection and mitigation: Artificial intelligence. *International Journal of Advanced Research in Commerce, Management & Social Science (IJARCMSS), 5*(1), 45-50

Google (2024). Google arama nasıl çalışır? https://developers.google.com/search/docs/fundamentals/how-search-works?hl=tr (Erişim tarihi: 22.10.2024)

Google (2024). Google Trends'te "algorithm bias" arama sorgusu. https://trends.google.com/trends/explore?date=2014-01-01%202024-10-12&q=algorithm%20bias&hl=tr (Erişim tarihi: 22.10.2024)

Gupta, A. (2023). The role of AI In public relations: Uncovering the Pros & Cons. https://bwmarketingworld.com/article/the-role-of-ai-in-public-relations-uncovering-the-pros-cons-496660 (Erişim tarihi: 22.08.2024)

Gupta, A., Hathwar, D. & Vijayakumar, A. (2020). Introduction to AI chatbots. *International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT), 9*(7), 255-258

Herzog, L. (2021). Algorithmic bias and access to opportunities. In C. Véliz (Ed.), Oxford Handbook of Digital Ethics (pp. 413-432). Oxford University Press.

Instagram (t.y). Instagram'da yapay zeka içeriklerinin etiketlenmesi. https://help.instagram.com/761121959519495/?helpref=uf_share Erişim Tarihi: 22.10.2024

James, M. (2024). The ethical and legal implications of using big data and artificial intelligence for public relations campaigns in the United States. *International Journal of Communication and Public Relation*, *9*(1), 38-52.

Johnson, G. M. (2021). Algorithmic bias: on the implicit biases of social technology. *Synthese*, *198*(10), 9941-9961.

Kartal, E. (2022). A comprehensive study on bias in artificial ıntelligence systems: Biased or unbiased AI, that's the question!. DOI:10.4018/IJIIT.309582

Kordzadeh, N. & Ghasemaghaei, M. (2022). Algorithmic bias: review, synthesis, and future research directions. *European Journal of Information Systems*, *31*(3), 388-409.

Lambrecht, A. & Tucker, C. (2021). Algorithm-Based advertising: unintended effects and the tricky business of mitigating adverse outcomes. *NIM Marketing Intelligence Review*, *13*(1), 24-29.

Lanum, N. (2024). Racial bias in artificial intelligence: Testing Google, Meta, ChatGPT and Microsoft chatbots. https://www.foxbusiness.com/media/racial-bias-artificial-intelligence-testing-google-meta-chatgpt-microsoft-chatbots (Erişim tarihi: 22.10.2024)

Le, V. (2021). Algorithmic bias explained. https://greenlining.org/wp-content/uploads/2021/04/Greenlining-Institute-Algorithmic-Bias-Explained-Report-Feb-2021.pdf Erişim Tarihi: 22.10.2024

Mahmud, B. & Sharmin, A. (2020). Deep insights of deepfake technology: A review. *DUJASE, 5* (1&2), 13-23.

Mankani, J. (2024). AI and PR: How artificial intelligence and machine learning are being integrated into public relations. https://reputationtoday.in/ai-and-pr-how-artificial-intelligence-and-machine-learning-are-being-integrated-into-public-relations/ Erişim Tarihi: 11.09.2024.

META (2024). Labeling ai-generated images on Facebook, Instagram and Threads. https://about.fb.com/news/2024/02/labeling-ai-generated-images-on-facebook-instagram-and-threads/ (Erişim tarihi: 22.10.2024)

Mihunov, V. V., Wang, K., Wang, Z., Lam, N. S., & Sun, M. (2023). Social media and volunteer rescue requests prediction with random forest and algorithm bias detection: A case of Hurricane Harvey. *Environmental Research Communications*, *5*(6), 065013.

Min, A. (2023). Artificial intelligence and bias: Challenges, implications, and remedies. DOI:10.13140/RG.2.2.36029.03049

Muck Rack (2024). The state of aI in PR 2024. https://muckrack.com/blog/2024/01/04/state-of-ai-in-pr-2024 (Erişim tarihi 22.10.2024)

Nicoletti, L. & Bass, D. (2023). Humans are biased. Generative ai is even worse. https://www.bloomberg.com/graphics/2023-generative-ai-bias/ (Erişim tarihi: 22.10.2024)

O'Connell, A. (2024). AI in public relations: Benefits & examples. https://www.cision.com/resources/articles/ai-in-pr-benefits-and-examples/ (Erişim tarihi: 30.08.2024)

Paramitha, D. (2024). PR vs digital algorithms: the real challenge for communication practitioners in the era of AI domination. https://seasia.co/2024/07/31/pr-vs-digital-algorithms-the-real-challenge-for-communication-practitioners-in-the-era-of-ai-domination (Erişim tarihi: 30.08.2024)

Parthasarathy, S., & Padmapriya, S. T. (2023). Understanding algorithm bias in artificial intelligence-enabled ERP software customization. *Journal of Ethics in Entrepreneurship and Technology*, *3*(2), 79-93.

PWC (2021). Understanding algorithmic bias and how to build trust in AI. https://www.pwc.com/us/en/tech-effect/ai-analytics/algorithmic-bias-and-trust-in-ai.html (Erişim tarihi: 22.10.2024)

Qiu, T., Lu, T., Chen, G., & Zhang, Z. K. (2022). An improved network-based recommendation model via inhibiting algorithm bias. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, *596*, 127109.

Ramachandran, S., Cutchin, S. M., & Fu, S. (2021). Raising algorithm bias awareness among computer science students through library and computer science instruction. *2021 ASEE Virtual Annual Conference Content Access*, 34964.

Rathee, S., Banker, S., Mishra, A. & Mishra, H. (2023). Algorithms propagate gender bias in the marketplace—with consumers' cooperation. *Journal of Consumer Psychology, 33*, 738–631.

Rodsevich, M. (2024). PR and AI: 21 ways artificial intelligence is changing the PR game. https://prlab.co/blog/uses-of-ai-in-public-relations/ (Erişim tarihi: 30.08.2024)

Samsung (t.y.). How Samsung phone camera uses AI for moon photos & pictures. https://www.samsung.com/uk/support/mobile-devices/how-galaxy-cameras-combine-super-resolution-technologies-with-ai-to-produce-high-quality-images-of-the-moon/?srsltid=AfmBOorSQ6msqWrx4D2iXxq4I2dpClg7fjKWSjDvNWFspXzE9dkTypO3 (Erişim tarihi: 22.10.2024)

Saryazdi, A. H., & Mirhosseini, M. (2023). A scoping review on the impact of algorithm bias on the perceived fairness. https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3428999/v1

Shahriar, A., Dwivedi, Y., Sajib, S., Biswas, K., Bandara, R. & Michael, K. (2022). Algorithmic bias in machine learning-based marketing models. Journal of Business Research, *144*, 201–216

Singh, D. (2023). Algorithmic bias of social media. DOI:10.55016/ojs/muj.v1i2.77457

Tam Cho, W. K. & Cain, B. E. (2023). Deploying trustworthy AI in the courtroom: lessons from examining algorithm bias in redistricting AI. *University of Chicago Legal Forum: Vol. 2023, Article 4. Available at: https://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol2023/iss1/4*

TikTok (2020). A message to our Black community. https://newsroom.tiktok.com/en-us/a-message-to-our-black-community (Erişim tarihi: 22.10.2024)

X (2021). Sharing learnings about our image cropping algorithm. https://blog.x.com/engineering/en_us/topics/insights/2021/sharing-learnings-about-our-image-cropping-algorithm (Erişim tarihi: 22.10.2024)

Xue; J., Wang, Y., Wei, C., Liu, X., Woo, J. & Kuo, C. (2023). Bias and fairness in chatbots: An overview. http://dx.doi.org/10.1561/116.00000064

Valin, J. (2024). How is artificial intelligence shaping public relations? https://www.globalalliancepr.org/thoughts/2024/5/8/how-is-artificial-intelligence-shaping-public-relations (Erişim tarihi: 22.08.2024)

Yee, K., Tantipongpipat, U. & Mishra, S. (2021). Image cropping on Twitter: Fairness metrics, their limitations, and the importance of representation, design, and agency. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, 5, Article 450, 1-24

Zakrzewska, E. (2023). Use of artificial intelligence in public relations activities with examples of selected tools. *Zeszyty Naukowe Akademii Górnośląskiej*, 10, 31-40.

SEYAHAT İŞLETMELERİNDE MALİYET ARTIRAN ETKENLERİN TESPİTİ VE MALİYET DÜŞÜRME ÖNERİLERİ

Doç. Dr. Erkan UZUN

Tarsus Üniversitesi,

erkanuzun@tarsus.edu.tr - 0000-0002-9476-8592

ÖZET

Seyahat işletmeleri, seyahat etmek isteyen her birey için çeşitli hizmetler sunan ekonomik birimlerdir. Bu işletmeler, müşterilerin konaklama, ulaşım, yeme-içme, rehberlik ve eğlence ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Genel anlamda seyahat işletmeleri, turistik seyahatlerin ve gezilerin planlanması, organizasyonu ve yönetimi konusunda faaliyet göstermektedir. Seyahat işletmeleri, tur operatörleri, seyahat acenteleri, konaklama işletmeleri (otel, motel, pansiyon, vb.) ve ulaşım firmaları (hava yolu, kara yolu, deniz yolu ve demir yolu) gibi alt gruplardan oluşmaktadır.

Daha geniş kitlelere daha kısa sürede ulaşmak isteyen seyahat işletmeleri günümüzde, dijitalleşmenin bir katkısı olarak çevrim içi platformlardan faydalanmakta ve çevrimiçi rezervasyon sistemleri, mobil uygulamalar ve sosyal medya pazarlaması gibi uygulamalar kullanarak bu işletmelerin müşteri portföyünü artırmasına yardımcı olmaktadır. Özellikle turizmde dijitalleşme, rezervasyon ve ödeme işlemlerini daha hızlı ve pratik hale getirmiştir. Seyahat işletmelerinin başarısı, müşteri memnuniyeti ve sadakatine bağlıdır. Bu nedenle, müşteri deneyimini iyileştirmek, kaliteyi artırmak ve yeniliklere açık olmak bu işletmeler için kritik bir öneme sahiptir.

Seyahat işletmelerinde maliyetleri artıran birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında yakıt ve enerji maliyetleri, personel giderleri, bakım ve onarım harcamaları, tedarik maliyetleri, sezonluk talep dalgalanmaları ve düşük doluluk oranları gelmektedir. Örneğin, ulaşım sektörü yakıt fiyatlarındaki dalgalanmalardan büyük ölçüde etkilenirken, konaklama sektörü için enerji maliyetleri önemli bir maliyet kalemidir. Bunun yanı sıra, turizmde sezonlara bağlı talep değişiklikleri de doluluk oranlarını düşürerek işletme maliyetlerini artırabilmektedir.

Bu çalışmada seyahat işletmelerinde maliyet artırıcı etkenler tespit edilmekte, fayda-maliyet karşılaştırması yapılmakta ve seyahat işletmelerinde maliyetlerin ne şekilde azaltılabileceği konusunda öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seyahat İşletmesi, İşletme Maliyetleri, Maliyet Azaltma Yöntemleri

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

ABSTRACT

Travel enterprises are economic units that provide various services for every individual who wants to travel. These enterprises aim to meet the accommodation, transportation, food and beverage, guidance and entertainment needs of customers. Travel enterprises in general, operate in the planning, organization and management of tourist trips and excursions. Travel enterprises consist of sub-groups such as tour operators, travel agencies, accommodation businesses (hotels, motels, pensions, etc.) and transportation companies (air, road, sea and rail).

Travel enterprises that want to reach wider audiences in a shorter period of time nowadays benefit from online platforms as a contribution of digitalization. Online booking systems, mobile applications and social media marketing help these enterprises increase their customer portfolio. Especially in tourism, digitalization has made booking and payment transactions faster and more practical. The success of travel enterprises depends on customer satisfaction and loyalty. Therefore, improving customer experience, increasing quality and being open to innovation are critical for these enterprises.

There are many factors that increase costs in travel enterprises. These factors include fuel and energy costs, personnel costs, maintenance and repair expenses, procurement costs, seasonal demand fluctuations and low occupancy rates. For example, while the transportation sector is greatly affected by fluctuations in fuel prices, energy costs are an important cost item for the accommodation sector. In addition, seasonal demand fluctuations in tourism can also increase operating costs by reducing occupancy rates.

In this study, cost-increasing factors in travel enterprises are identified, cost-benefit comparisons are made and suggestions are presented on how costs can be reduced in travel enterprises.

Key Words: Travel Business, Operating Costs, Cost Reduction Methods.

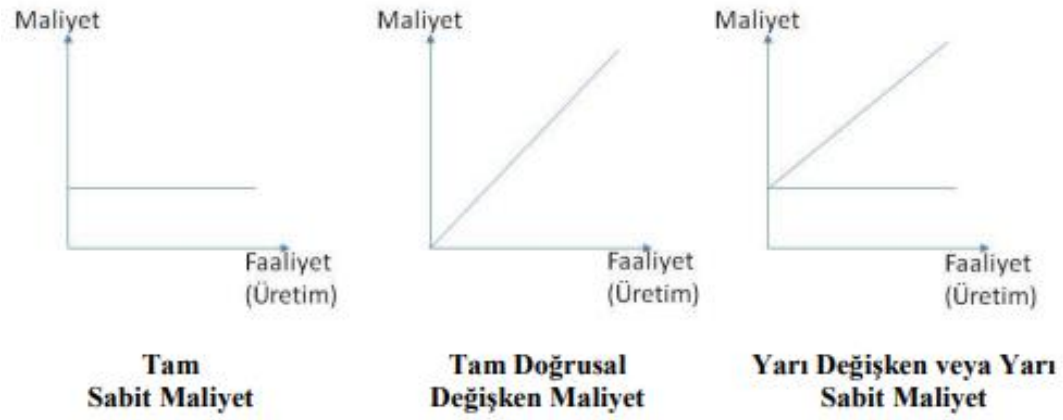
1. SEYAHAT İŞLETMELERİNDE MALİYET TÜRLERİ

Coşkun ve Çetiner (2022) çalışmasında seyahat işletmelerini tur operatörleri, seyahat acentaları ve ulaştırma işletmeleri olarak sınıflandırılmaktadır. Bu işletmelerin maliyet türleri farklılık gösterse de genel itibariyle sabit, değişken, yarı sabit, yarı değişken, direkt ve endirekt giderlerden oluşmaktadır.

Akdoğan (2004) çalışmasında maliyeti, belirli bir amaca ulaşabilmek için katlanılan fedakârlıklar şeklinde tanımlamaktadır. Can (2009) çalışmasında muhasebe çerçevesinden maliyeti, işletmelerin üretim amacına ulaşabilmek için tükettikleri kaynakların(üretim faktörlerinin) parasal tutarı olarak tanımlamıştır. Her işletmede olduğu gibi seyahat işletmelerinde de maliyet türleri sabit, değişken, yarı sabit, yarı değişken, direkt ve endirekt maliyetler olarak tanımlanmaktadır.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Maliyetler üretim hacmi değişmelerine gösterdikleri tepkiye göre değişken maliyet, sabit maliyet ve karma maliyet ayrımına tabi tutulabilirler (Gürsoy, 1999, s. 29). Faaliyet hacmindeki değişimlerden etkilenme derecesi değişken ve sabit maliyetlerin kontrol edilebilme özelliğini ortaya çıkarmaktadır (Lazol, 2002: 20). Değişken maliyetler faaliyet hacmine bağlı ve aynı oranda değişen maliyetlerdir (Peker, 1988: 147; Erdoğan, 2002: 46; Büyükmirza, 2006: 333). Sabit maliyetler ise toplam miktar olarak faaliyet hacmindeki değişmelerle değişmeyen maliyetlerdir (Moore, 1988: 292). Yarı Sabit Maliyet; belirli faaliyet aralığında sabit olan, ancak bu faaliyet hacmi aralığının aşılması durumunda sıçramalar gösteren maliyetler olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan, 2009: 26). Yarı Değişken Maliyet; faaliyet hacmi durduğu zaman tamamen ortadan kalkmayan, fakat faaliyet hacmi doğrultusunda artan ya da azalan maliyetlerdir (Beller, 2017: 65).



Kaynak: Can, A. V., & Öztürk, E. (2014). Maliyet Yönetiminde Etkinliğin Artırılmasına İlişkin Bir Yöntem Önerisi: Maliyet-Hacim-Risk Analizi (MHRA). Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(1), 161.

Direkt maliyet; mamul bazında kolaylıkla izlenebilen ve mamul içerisindeki payı kolaylıkla hesaplanabilen maliyetlerdir (Kaygusuz ve Dokur, 2012: 30). Endirekt maliyet ise; harcandığı yer tam olarak saptanamayan maliyetlerdir (Avder, 2012: 14).

2. SEYAHAT İŞLETMELERİNDE BAŞLICA MALİYET KALEMLERİ VE MALİYET DÜŞÜRME ÖNERİLERİ

Seyahat işletmelerinde, pazarlama, personel, yönetim, taşıma, sigorta ve güvenlik ve turist rehberliği ve seyahat danışmanlığı gibi maliyet kalemleri ortaya çıkmaktadır.

2.1. Pazarlama Maliyetleri ve Maliyet Düşürme Önerileri

Seyahat işletmeleri müşteri çekmek ve marka bilinirliğini artırmak amacıyla pazarlama ve reklam faaliyetleri yürütür. Bu faaliyet, dijital reklamlar, televizyon ve radyo reklamları, basılı materyaller (broşürler, kataloglar) gibi çeşitli yöntemleri kapsamaktadır. Bir seyahat acentesi

ile otel aynı kampanyada yer alarak bir tatil paketi sunabilir. Bu durumda reklam maliyetleri paylaşılarak daha geniş bir kitleye ulaşılır.

2.2. Personel Maliyetleri ve Maliyet Düşürme Önerileri

Seyahat işletmeleri, hizmetlerini sunmak ve müşteri ihtiyaçlarına cevap verebilmek amacıyla personel çalıştırmaktadır. Personeller, resepsiyonist, müşteri hizmetleri, temizlik personeli, güvenlik vb. farklı bir birimlerde görev yapmaktadır. Her personel işletmeye ücret ve sigorta gibi personel maliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Seyahat işletmelerinde çalışan personellerin maliyetleri, otel işletmelerinde çalışan personellerle yapılacak ortak eğitimlerle en aza indirgenebilir.

2.3. Yönetim Maliyetleri ve Maliyet Düşürme Önerileri

Seyahat işletmeleri, diğer işletmeler gibi genel yönetim faaliyetleri için belirli bir idari yapı kurmakta ve idari işlemleri gerçekleştirmektedir. İşletme faaliyetlerinin belirlenen politikalar kapsamında gerçekleştirilmesi için katlanılan fedakarlıklar toplamı yönetim maliyetlerini oluşturmaktadır. Yönetim maliyetlerinin en aza indirgenmesi amacıyla otel ile ortaklaşa bir faaliyet yürütülmesi durumunda, yönetim maliyetlerinin bir kısmı paylaşılmış olacaktır.

2.4. Sigorta ve Güvenlik Maliyetleri ve Maliyet Düşürme Önerileri

Seyahat işletmelerinde idari binanın, duran varlıkların ve çalışanların sigorta poliçeleri (yangın, doğal afet, işyeri sigortası vb.) ve güvenlik maliyetleri (güvenlik kameraları, personel vb.) için maliyetlere katlanmaktadır. Maliyeti en aza indirgeyebilmek için seyahat işletmeleri ile oteller arasında ortak sigorta poliçeleri veya müşterilere sunulan belirli bir tatil paketinin içinde güvence de sunulabilir.

2.5. Taşıma Maliyetleri ve Maliyet Düşürme Önerileri

Seyahat işletmeleri açısından taşıma maliyetlerinin toplam maliyetler içerisindeki payı oldukça yüksektir. Bu durum satış fiyatlarının yükselmesine ve müşteri kaybına neden olmaktadır. Bu maliyetlerin düşürülmesi amacıyla toplu yakıt alımları, diğer turizm işletmeleri ile yapılan ortak anlaşmalar ve kapasite doluluk oranının yüksek olması konularında çalışılmalıdır.

2.6. Turist Rehberliği ve Seyahat Danışmanlığı Maliyetleri ve Maliyet Düşürme Önerileri

Seyahat işletmelerinde maliyet artıran bir diğer unsur da turist rehberliği ve seyahat danışmanlığı talebinde bulunmaktır. Bu istek seyahat işletmelerinin belirlemiş olduğu hizmet satış fiyatının artmasına neden olmaktadır. Bu istek ile ilgili rehber veya danışmanın hem ücreti hem de sigorta bedeli tur kapsamında bulunan tüm bireylere dağıtılmaktadır. Bu maliyeti, grup turu özelinde gerçekleştirerek en aza indirgeyebilir.

SONUÇ

Seyahat işletmelerinde maliyetleri azaltmak, hem kâr marjlarını artırmak hem de işletmelerin rekabet gücünü yükseltmek için oldukça önemlidir. Maliyetleri düşürmek ve kontrol altında tutabilmek için teknoloji kullanımını yani dijital uygulamalara ağırlık vermesi önemlidir. Bu çalışma sonucunda seyahat işletmelerinde maliyetleri düşürebilmek amacıyla aşağıda belirtilen maddeler uygulanmalıdır;

- Online Rezervasyon Sistemlerinin Kurulması,
- Dış Kaynak Kullanımına Yönelmesi,
- Yapay Zeka ve Chatbotlar ile Müşteri İletişiminin 7/24 Olması,
- Dijital Pazarlama ve Sosyal Medya Kullanımı,
- Erken Rezervasyon ve Son Dakika İndirimleri,
- Esnek Çalışma Saatleri,
- Toplu Satın Alma ve Tedarikçi İlişkilerinin İyileştirilmesi,
- Farklı Destinasyonlar ve Paketler Sunması ile maliyetler en aza indirgenecektir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, N., *Maliyet Muhasebesi Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2004.

Akdoğan, N., *Tekdüzen Muhasebe Sisteminde Maliyet Muhasebesi Uygulamaları*. Gazi Kitabevi, 8. Baskı, Ankara, 2009.

Avder, E., *Maliyet Muhasebesi*. Murathan Yayınevi, 1.Baskı, Temmuz, 2012.

Beller, B., *Devlet Demiryolları İşletmelerinde Yolcu Taşıma Maliyetlerinin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemine Göre Hesaplanması ve Bir Uygulama*. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde, 2017.

Büyükmirza, K., Maliyet ve Yönetim Muhasebesi (10. b.). Ankara: Gazi Kitabevi, 2006.

Can, A. V., Maliyet Muhasebesi. Sakarya: Sakarya Kitabevi, 2009.

Can, A. V. & Öztürk, E. (2014). Maliyet Yönetiminde Etkinliğin Artırılmasına İlişkin Bir Yöntem Önerisi: Maliyet-Hacim-Risk Analizi (MHRA). *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 161.

Coşkun, A. & Çetiner, H., *Konaklama İşletmelerinde Güncel Maliyet Yönetimi Yaklaşımları*, Sonçağ Akademi Yayıncılık, Ekim, Ankara, 2022.

Erdoğan, N., *Maliyet Muhasebesi* (2. b.). İzmir: Fakülteler Kitabevi, 2002.

Gürsoy, C. T., *Yönetim ve Maliyet Muhasebesi* (2. b.). İstanbul: Beta Yayıncılık, 1999.

Kaygusuz, S. Y. ve Dokur, Ş., *Maliyet Muhasebesi Meslek Yüksekokulları Programları İçin*. Dora Yayınları, 1. Baskı, Eylül, Bursa, 2009.

Lazol, İ., *Maliyet Muhasebesi*. Bursa: Ekin Kitabevi, 2002.

Moore, J., *Yönetim Muhasebesi* (2. ed.). (A. Peker, Trans.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1988.

Peker, A., *Modern Yönetim Muhasebesi* (2. b.). İstanbul: Muhasebe Enstitüsü Eğitim ve Araştırma Vakfı, 1988.

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE MALİYET ARTIRAN ETKENLERİN TESPİTİ VE MALİYET DÜŞÜRME ÖNERİLERİ

Doç. Dr. Erkan UZUN

Tarsus Üniversitesi,

erkanuzun@tarsus.edu.tr - 0000-0002-9476-8592

ÖZET

Konaklama sektörü, turistlerin geçici konaklama, yeme-içme, kısmen eğlence ve diğer bazı sosyal ihtiyaçlarını karşılayan işletmelerin oluşturduğu bir sektördür. Bu sektörden yararlanan turistlerin seyahat nedenleri, seyahat şekilleri, beklentileri, gelir düzeyleri ve zevkleri son derece farklı olduğu için konaklama sektörünü oluşturan işletmeler de çok farklılık göstermektedir. Konaklama işletmelerine örnek olarak otel, motel, tatil köyü, pansiyon, kamping, apart otel, dağ evi, yüzer tesis ve gençlik yurtları gösterilebilir (https://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Turizm%20%C4%B0%C5%9Fletmeleri.pdf).

Konaklama işletmelerinde, işletmenin sürdürülebilirliği ve kârlılığı açısından faaliyetlere ilişkin maliyetler kritik bir öneme sahiptir. Bu maliyetler genellikle sabit maliyetler (kira, sabit maaşlar, sigorta) ve faaliyetlerin gerçekleştirilme süresine bağlı olarak değişiklik gösteren değişken maliyetlerden (enerji, temizlik malzemeleri, yiyecek ve içecek giderleri) oluşmaktadır. Konaklama işletmeleri açısından en büyük maliyet kalemleri arasında personel giderleri, enerji tüketimi, bakım ve onarım masrafları, yiyecek ve içecek maliyetleri, malzeme ve stok yönetimi yer almaktadır.

Maliyetleri azaltmak için çeşitli stratejiler uygulanabilir. Enerji verimliliği sağlamak amacıyla enerji tasarruflu aydınlatma ve cihazların kullanılması, ısıtma-soğutma sistemlerinin optimize edilmesi önemlidir. Personel yönetiminde ise, esnek çalışma saatleri ve verimlilik odaklı eğitim programları ile personel maliyetleri kontrol altına alınabilir. Yiyecek ve içecek maliyetleri için menü planlaması, porsiyon kontrolü ve yerel tedarikçilerle çalışmak etkili yöntemlerdir. Stok yönetiminde ise, gereksiz stok tutmaktan kaçınmak ve satın alma süreçlerini optimize etmek maliyetleri azaltacaktır.

Bu çalışmada konaklama işletmelerinde maliyet kalemlerinin neler olduğu birçok konaklama işletmesi incelenerek tespit edilmekte ve maliyetleri düşürmek amacıyla izlenebilecek yol ve yöntemler açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konaklama İşletmesi, İşletme Maliyetleri, Maliyet Azaltma Yöntemleri

ABSTRACT

The accommodation sector is a sector formed by enterprises that meet the temporary accommodation, food and beverage, partly entertainment and some other social needs of tourists. Since the reasons for travel, travel patterns, expectations, income levels and tastes of tourists who benefit from this sector are extremely different, the enterprises that make up the accommodation sector also differ. Examples of accommodation enterprises include hotels, motels, holiday villages, pensions, camping, apart-hotels, chalets, floating facilities and youth hostels.

In hospitality enterprises, operational costs are critical to the sustainability and profitability of the enterprise. These costs generally consist of fixed costs (rent, fixed salaries, insurance) and variable costs (energy, cleaning materials, food and beverage expenses) that vary depending on the duration of the activities. The largest cost items for accommodation businesses include personnel costs, energy consumption, maintenance and repair costs, food and beverage costs, materials and inventory management.

Various strategies can be implemented to reduce costs. In order to ensure energy efficiency, it is important to use energy-efficient lighting and appliances and to optimize heating and cooling systems. In personnel management, personnel costs can be controlled through flexible working hours and productivity-oriented training programs. Menu planning, portion control and working with local suppliers are effective methods for food and beverage costs. In inventory management, avoiding unnecessary stock holding and optimizing purchasing processes will reduce costs.

In this study, the cost items in accommodation businesses are determined by examining many accommodation businesses and the ways and methods that can be followed to reduce costs are explained.

Keywords: Accommodation Enterprise, Operating Costs, Cost Reduction Methods

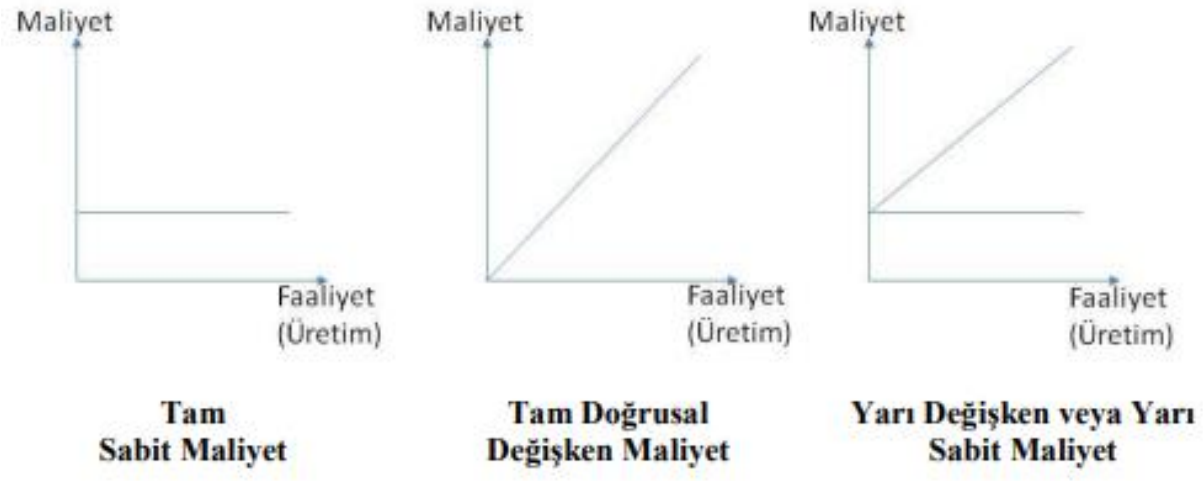
1. KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE MALİYET TÜRLERİ

Temel görevi seyahat eden bireylerin geçici konaklama ihtiyaçlarını karşılamak olan konaklama işletmeleri, aynı zamanda yeme-içme, dinlenme, eğlenme, toplantı ve diğer bazı gereksinimlerini belli kurallara ve standartlara göre yerine getiren ekonomik ve sosyal işletmeler olarak tanımlanmaktadır (Tütüncü, 2013).

Akdoğan (2004) çalışmasında maliyeti, belirli bir amaca ulaşabilmek için katlanılan fedakârlıklar şeklinde tanımlamaktadır. Can (2009) çalışmasında muhasebe çerçevesinden maliyeti, işletmelerin üretim amacına ulaşabilmek için tükettikleri kaynakların(üretim faktörlerinin) parasal tutarı olarak tanımlamıştır. Her işletmede olduğu gibi seyahat işletmelerinde de maliyet türleri sabit, değişken, yarı sabit, yarı değişken, direkt ve endirekt maliyetler olarak tanımlanmaktadır.

Maliyetler üretim hacmi değişmelerine gösterdikleri tepkiye göre değişken maliyet, sabit maliyet ve karma maliyet ayrımına tabi tutulabilirler (Gürsoy, 1999, s. 29). Faaliyet hacmindeki değişimlerden etkilenme derecesi değişken ve sabit maliyetlerin kontrol edilebilme özelliğini ortaya çıkarmaktadır (Lazol, 2002: 20). Değişken maliyetler faaliyet hacmine bağlı ve aynı oranda değişen maliyetlerdir (Peker, 1988: 147; Erdoğan, 2002: 46; Büyükmirza, 2006: 333).

Sabit maliyetler ise toplam miktar olarak faaliyet hacmindeki değişmelerle değişmeyen maliyetlerdir (Moore, 1988: 292). Yarı Sabit Maliyet; belirli faaliyet aralığında sabit olan, ancak bu faaliyet hacmi aralığının aşılması durumunda sıçramalar gösteren maliyetler olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan, 2009: 26). Yarı Değişken Maliyet; faaliyet hacmi durduğu zaman tamamen ortadan kalkmayan, fakat faaliyet hacmi doğrultusunda artan ya da azalan maliyetlerdir (Beller, 2017: 65).



Kaynak: Can, A. V., & Öztürk, E. (2014). Maliyet Yönetiminde Etkinliğin Artırılmasına İlişkin Bir Yöntem Önerisi: Maliyet-Hacim-Risk Analizi (MHRA). Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(1), 161.

Direkt maliyet; mamul bazında kolaylıkla izlenebilen ve mamul içerisindeki payı kolaylıkla hesaplanabilen maliyetlerdir (Kaygusuz ve Dokur, 2012: 30). Endirekt maliyet ise; harcandığı yer tam olarak saptanamayan maliyetlerdir (Avder, 2012: 14).

2. KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE BAŞLICA MALİYET KALEMLERİ VE MALİYET DÜŞÜRME ÖNERİLERİ

2.1. Oda Temizliği ve Bakım Maliyetleri ve Maliyet Düşürme Önerileri

Konaklama işletmelerinde, konaklama ihtiyacı duyan bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması sırasında bazı maliyetler ortaya çıkmaktadır. Bu maliyetlerin başında oda temizliği ve bakım maliyetleri gelmektedir. Bu maliyetler, odanın her kullanımında ortaya çıkan ve kaçınılmaz olan maliyetleri ifade etmektedir.

2.2. Enerji ve Su Maliyetleri ve Maliyet Düşürme Önerileri

Konaklama işletmelerinde seyahat işletmelerine oranla enerji ve su maliyetleri oldukça yüksektir. Konaklama gereksinimi duyan bireylerin ısıtma veya soğutma ve sıcak veya soğuk su ihtiyaçlarını karşılama noktasında enerji ve su maliyetleri artış göstermektedir. Enerji

maliyetlerinin yenilenebilir enerji kaynakları kullanılarak azaltılması mümkündür. Yazgan ve Koçak Soylu (2022) tarafından yapılan çalışmada enerji verimliği konusunda literatür taraması sonuçları yer almaktadır. Bu çalışma verilerine göre toplam enerji maliyetlerinde %2,7 ile %40,20 oranları aralığında yapılan işleme göre enerji tasarrufu sağlanmıştır. Bu sonuçlara ilişkin veriler Tablo 1'de açıklanmaktadır.

Tablo 1: Enerji Verimliliği Uygulamaları ve Tasarruf Oranları

	Referans Çalışma	**Enerji Verimliliği Uygulaması**	**Toplam Enerji Tasarrufu [%]**
1	Atmaca, M. ve Yılmaz Z. (Atmaca ve Yılmaz, 2019)	Yaz oteli için yalıtım ve cam tipi değişimi	38,2
		Kış oteli için yalıtım ve cam tipi değişimi	25,7
2	Wang, Y. vd. (Y. Wang vd., 2019)	Kullanıcı davranışlarının düzenlenmesi	5,0
		Sıcaklık ayarı kontrolü	20,0
3	Verma, N. ve Jain, A. (Verma ve Jain, 2019)	Günışığına göre karatma kontrollü aydınlatma	37,08
		Günışığına göre aç-kapa kontrollü aydınlatma	40,20
4	Suamir, N. vd. (Suamir vd., 2018)	Isı pompası ısı geri kazanım sistemi	36,7
5	Amirkhani, S. vd. (Amirkhani vd., 2019)	Camın iç yüzeyine film uygulaması	2,7
		Çift cam arasına film uygulaması	4,0
6	Dehwah, A. ve Asıf, M. (Dehwah ve Asif, 2017)	Lamine cam kullanımı	20,0
		Çift güneş kontrol kaplamalı cam kullanımı	24,2
		Düşük yansıtma katsayılı cam kullanımı	24,9

Kaynak: Yazgan, S. Ö., Koçak Soylu, S., (2022), Otellerde Enerji Verimliliğini İyileştirmeye Yönelik Çeşitli Yaklaşımların Tasarruf Oranlarına Etkisinin Karşılaştırılması: Antalya Örneği, *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 10(4), 1375-1388

Su maliyetlerinin ise yağmur suyu veya kullanılan suyun tekrar kullanılabilir hale gelmesi ve konaklayan bireylerin kullanımına sunulması ile maliyetlerde azalma sağlanabilmesi mümkündür.

2.3. Personel Maliyetleri ve Maliyet Düşürme Önerileri

Konaklama işletmeleri, hizmetlerini sunmak ve müşteri ihtiyaçlarına cevap verebilmek amacıyla personel çalıştırmaktadır. Personeller, resepsiyonist, müşteri hizmetleri, temizlik personeli, güvenlik vb. farklı bir birimlerde görev yapmaktadır. Her personel işletmeye ücret ve sigorta gibi personel maliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Konaklama işletmelerinde katlanılan maliyetler içerisinde en yüksek payı personel maliyetleri

oluşturmaktadır. Konaklama işletmelerinde çalışan personellerin maliyetleri, seyahat işletmelerinde çalışan personellerle yapılacak ortak eğitimlerle en aza indirgenebilir.

2.4. Pazarlama Maliyetleri ve Maliyet Düşürme Önerileri

Konaklama işletmeleri müşteri çekmek ve marka bilinirliğini artırmak amacıyla pazarlama ve reklam faaliyetleri yürütür. Bu faaliyet, dijital reklamlar, televizyon ve radyo reklamları, basılı materyaller (broşürler, kataloglar) gibi çeşitli yöntemleri kapsamaktadır. Bir konaklama işletmesi ile seyahat işletmesi aynı kampanyada yer alarak bir tatil paketi sunabilir ve katlanılan reklam maliyetleri iki işletme arasında paylaştırılarak birim maliyetlerin düşmesi sağlanabilir.

2.5. Yönetim Maliyetleri ve Maliyet Düşürme Önerileri

Konaklama işletmeleri, diğer işletmeler gibi genel yönetim faaliyetleri için belirli bir idari yapı kurmakta ve idari işlemleri gerçekleştirmektedir. İşletme faaliyetlerinin belirlenen politikalar kapsamında gerçekleştirilmesi için katlanılan fedakarlıklar toplamı yönetim maliyetlerini oluşturmaktadır. Yönetim maliyetlerinin en aza indirgenmesi amacıyla otel ile ortaklaşa bir faaliyet yürütülmesi durumunda, yönetim maliyetlerinin bir kısmı paylaşılmış olacaktır.

2.6. Sigorta ve Güvenlik Maliyetleri ve Maliyet Düşürme Önerileri

Konaklama işletmelerinde idari binanın, duran varlıkların ve çalışanların sigorta poliçeleri (yangın, doğal afet, işyeri sigortası vb.) ve güvenlik maliyetleri (güvenlik kameraları, personel vb.) için maliyetlere katlanmaktadır. Maliyeti en aza indirgeyebilmek için konaklama işletmeleri ile seyahat işletmeleri arasında ortak sigorta poliçeleri veya müşterilere sunulan belirli bir tatil paketinin içinde güvence de sunulabilir.

2.7. Yiyecek ve İçecek Maliyetleri ve Maliyet Düşürme Önerileri

Konaklama işletmelerinde yiyecek ve içecek maliyetlerini düşürmek, karlılığı artırmak ve sürdürülebilir bir operasyon sağlamak için planlamanın doğru yapılması gerektirmektedir. Özellikle standart menüler oluşturulması, stok takibinin sürekli olarak kontrolünün yapılması, stok değerleme yöntemlerinden FİFO yönteminin kullanılması, fayda-maliyet analizi yaparak faydasız ürünlerin elemine edilmesi, işletme bünyesinde üretimin gerçekleşmesi ve yerel üreticilerle iletişim kurarak daha taze ve az maliyetli ürünlere ulaşmak bu maliyetlerin düşmesine katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

Seyahat eden bireylerin geçici konaklama ihtiyaçlarını karşılamak gibi temel görevi olan konaklama işletmeleri, aynı zamanda bireylerin yeme-içme, dinlenme, eğlenme, toplantı ve diğer bazı gereksinimlerini belli kurallara ve standartlara göre yerine getirmektedir. Konaklama işletmeleri bu ihtiyaçları karşılarken bazı maliyet kalemlerinin oluşmasına neden olmaktadır.

Konaklama işletmelerinde maliyet kalemleri, işletmenin verimliliği ve karlılığı açısından kritik bir öneme sahiptir. Başlıca maliyet kalemleri arasında personel giderleri, enerji ve su maliyetleri, yiyecek ve içecek tedariki, bakım-onarım masrafları, pazarlama giderleri ve

yönetim giderleri yer almaktadır. Konaklama işletmelerinde, personel maliyetleri tüm maliyetler içerisinde genellikle en yüksek oranı oluşturmaktadır. Bunun temel nedeni personellerin hizmet kalitesini doğrudan etkiliyor olmasıdır. Enerji ve su maliyetleri de konaklama işletmelerinde oransal anlamda önemli bir paya sahiptir. Enerji ve su tüketiminde yapılacak tasarruflar maliyetleri düşürmek için işletmelere fırsat sağlayacaktır. Yiyecek-içecek maliyetleri, değişken maliyetlere güzel bir örnektir. Bu maliyetler işletmenin sunduğu ürün ve hizmetlerin çeşitliliğine göre değişiklik göstermektedir. Konaklama işletmelerinin katlandığı bu maliyetlerin etkin bir şekilde yönetilmesi, işletmenin karlılığını artırması ve piyasada ki rekabet gücünü koruyabilmesi için gereklidir. En uygun düzeyde kaynak kullanımı ve gider kontrolü sürekliliği, konaklama işletmelerinin sürdürülebilir bir finansal yapıya sahip olmasını katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akdoğan, N., *Maliyet Muhasebesi Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2004.

Akdoğan, N., *Tekdüzen Muhasebe Sisteminde Maliyet Muhasebesi Uygulamaları*. Gazi Kitabevi, 8. Baskı, Ankara, 2009.

Amirkhani, S., Bahadori-Jahromi, A., Mylona, A., Godfrey, P. & Cook, D. (2019). Impact of Low-E Window Films on Energy Consumption and CO2 Emissions of an Existing UK Hotel Building. Sustainability, 11(16).

Atmaca, M., ve Yılmaz, Z. (2019). A Study on Energy and Cost Efficiency for Existing Hotel Buildings in Turkey. E3S Web of Conferences, 111.

Avder, E., *Maliyet Muhasebesi*. Murathan Yayınevi, 1.Baskı, Temmuz, 2012.

Beller, B., *Devlet Demiryolları İşletmelerinde Yolcu Taşıma Maliyetlerinin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemine Göre Hesaplanması ve Bir Uygulama*. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde, 2017.

Büyükmirza, K., Maliyet ve Yönetim Muhasebesi (10. b.). Ankara: Gazi Kitabevi, 2006.

Can, A. V., Maliyet Muhasebesi. Sakarya: Sakarya Kitabevi, 2009.

Can, A. V. & Öztürk, E. (2014). Maliyet Yönetiminde Etkinliğin Artırılmasına İlişkin Bir Yöntem Önerisi: Maliyet-Hacim-Risk Analizi (MHRA). *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 161.

Coşkun, A. & Çetiner, H., *Konaklama İşletmelerinde Güncel Maliyet Yönetimi Yaklaşımları*, Sonçağ Akademi Yayıncılık, Ekim, Ankara, 2022.

Dehwah, A. H. A., & Asif, M. (2017). Sustainability Assessment of Enhanced Glazing Compositions of Commercial Buildings in Hot-Humid Climates. 2017 9th IEEE-GCC Conference and Exhibition (GCCCE), 1–9.

Erdoğan, N., *Maliyet Muhasebesi* (2. b.). İzmir: Fakülteler Kitabevi, 2002.

Gürsoy, C. T., *Yönetim ve Maliyet Muhasebesi* (2. b.). İstanbul: Beta Yayıncılık, 1999.

Kaygusuz, S. Y. ve Dokur, Ş., *Maliyet Muhasebesi Meslek Yüksekokulları Programları İçin*. Dora Yayınları, 1. Baskı, Eylül, Bursa, 2009.

Lazol, İ., *Maliyet Muhasebesi*. Bursa: Ekin Kitabevi, 2002.

Moore, J., *Yönetim Muhasebesi* (2. ed.). (A. Peker, Trans.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1988.

Peker, A., *Modern Yönetim Muhasebesi* (2. b.). İstanbul: Muhasebe Enstitüsü Eğitim ve Araştırma Vakfı, 1988.

Suamir, I. N., Ardita, I. N. & Wirajati, I. G. A. B. (2018). Waste Heat Recovery from Central AC System for Hot Water Supply; A Case Study for Hotel Building Application in Indonesia. Advanced Science Letters, 23(12), 12206–12210.

Tütüncü, Ö. (2013). Hizmet ve Hizmet Sektörüne Genel Bir Bakış. Kozak, N. (Ed.). Konaklama Hizmetlerinde Kalite Yönetimi içinde (s. 2-21). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Verma, N. & Jain, A. (2019). Optimized Automatic Lighting Control in a Hotel Building for Energy Efficiency. 2018 International Conference on Power Energy, Environment and Intelligent Control, PEEIC 2018, 168–172.

Wang, Y., Xu, Z., Wang, Z. & Li, H. (2019). Analysis of Thermal Energy Saving Potentials Through Adjusting User Behavior in Hotel Buildings of the Yangtze River Region. Sustainable Cities and Society, 101724.

Yazgan, S. Ö., Koçak Soylu, S., (2022), Otellerde Enerji Verimliliğini İyileştirmeye Yönelik Çeşitli Yaklaşımların Tasarruf Oranlarına Etkisinin Karşılaştırılması: Antalya Örneği, *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 10(4), 1375-1388

YEŞİL YETENEK ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Dr. Öğrencisi, Merve ŞENER
Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
merve_senerr@hotmail.com – 0000-0001-7699-4054
Doç. Dr., Canan YILDIRAN
Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi,
cananyildiran@karabuk.edu.tr – 0000-0001-8245-197X

ÖZET

Örgütlerde kârlılık, büyüme ve süreklilik konularının yönetiminde küreselleşme ile dönüşümler yaşanmaktadır. Bu dönüşümler örgütlerin sahip oldukları insan kaynaklarının niteliğini de etkilemektedir. Bundan dolayı araştırmanın amacı, yeşil yetenek üzerine yapılan çalışmaların Web of Science (WoS) veri tabanına dayalı olarak incelenmesi ve bibliyometrik analizinin yapılmasıdır. Veri tabanından elde edilen 29 makale analiz edilerek çıkarımlar yapılmıştır. Bu kapsamda yıllara göre yayın ve atıf dağılımı, araştırma alanlarına göre dağılımı, yayınların dergilere göre dağılımı, anahtar kelime ağ analizi, ülkelere göre yayınların dağılımı ağ analizi, ülkelere göre atıf sayısı dağılımı ağ analizi, kurumların atıf bağlantılarına dair ağ analizi ve yıllara göre anahtar kelime ağ analizi incelemelerine yer verilmektedir. Sonuç olarak yeşil yetenek ile ilgili yayınların özellikle 2024 yılından, atıf sayısının ise 2018 yılından itibaren arttığı görülmektedir. En çok kullanılan anahtar kelimenin yeşil yetenek yönetimi olduğu, en çok araştırmanın Almanya'da yapıldığı, atıf alan çalışmaların çoğunluğunun da Almanya'da yapılmış çalışmalar olduğu ve en çok atıf alan kurumun ise Revensburg-Weingarten University of Applied olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda bu alanın gelişme aşamasında olduğu ve bundan dolayı daha iyi anlaşılabilmesi için konu ile ilgili farklı ve daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç olduğu belirtilebilir. Yeşil yetenek özellikle yeşil insan kaynakları için önemli olduğundan, bu çalışma yeşil yeteneğin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca yeşil yetenek alanı için daha fazla araştırmalara bir yol haritası olabilir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Yetenek, İnsan Kaynakları Yönetimi, Yönetim.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS ON GREEN TALENT

ABSTRACT

Globalization is transforming the management of profitability, growth and continuity in organizations. These transformations also affect the quality of human resources that organizations have. Therefore, the aim of the research is to examine the studies on green talent based on the Web of Science (WoS) database and conduct bibliometric analysis. Inferences were made by analyzing 29 articles obtained from the database. In this context, the distribution of publications and citations by year, the distribution by research fields, the distribution of publications by journals, keyword network analysis, the distribution of publications by country, the distribution of the number of citations by country, the network analysis of the network analysis of the citation connections of institutions, and the keyword network analysis by year are included. As a result, it is seen that publications on green talent have increased especially since 2024 and the number of citations has increased since 2018. It was concluded that the most used keyword was green talent management, most research was conducted in Germany, most cited studies were conducted in Germany, and the most cited institution was Revensburg-Weingarten University of Applied. As a result of the research, it can be stated that this field is in the development stage and therefore different and more comprehensive research is needed on the subject for a better understanding. Since green talent is particularly important for green human resources, this study helps understand green talent. It could also be a roadmap for further research into the green talent field.

Keywords: Green Talent, Human Resources Management, Management.

1. GİRİŞ

Sanayi Devrimi'nden itibaren sürekli artan endüstriyel faaliyetlerin kaçınılmaz bir sonucu olan çevresel etki, dünyada büyüyen bir küresel sorundur ve bu çevresel sorunların giderilmesi için düzeltici politikalar uygulanmaktadır (Chen, 2008: 531). Örgütler bunun sonucunda üretim, tedarik, dağıtım, pazarlama vb. faaliyetlerini yeniden düzenleme yoluna gitmişleridir. Bu yeni düzenlemeler sonucunda ve tüketicilerin de çevresel sürdürülebilirlik konusunda artan farkındalıkları ile örgütler yeni politikalarına uygun olacak şekilde yetenekli çalışanlar bulmaya odaklanmaktadır. Odugbesan vd. (2023: 696) son zamanlarda araştırmacıların dikkatinin, faaliyet gösterdikleri pazarda sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için kuruluşlarının sürdürülebilirliğine katkıda bulunacak çalışanları nasıl geliştirecekleri ve elde tutacakları konusunda örgüt liderlerinin karşı karşıya olduğu zorluğa değinme eğiliminde olduklarını belirtmektedir. Ogbeibu vd. (2022: 27) de teknolojinin ve dijitalleşmenin gelişmesi, yapay zekânın ve robotik araştırmalarının ilerlemesi ile küresel boyutta gerçekleşen sürdürülebilirlik çağrıları kapsamında liderlerin yetenekli çalışanları etkin bir şekilde yönetebilmeleri,

geliştirebilmeleri ve elde tutabilmeleri ile çevresel sürdürülebilirliğin teşvik edilebileceğini ifade etmektedir. Chaudhary (2020: 10) ise çevresel sürdürülebilirlik stratejisinin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için örgüt-çalışan arasında kurumsal yeşil hedefler ile uyumlu olan yeşil tutum ve davranışların geliştirilmesini vurgulamaktadır. Bu noktada örgütlerin sürdürülebilirlik politikalarını belirlemeleri, geliştirmeleri, uygulamaları ve stratejik rekabet avantajı elde edebilmeleri için yeşil yetenekli çalışanlara ihtiyaç duyması kaçınılmaz olmaktadır. Yeşil yetenek, sürdürülebilirlik politikaları doğrultusunda yapılacak her türlü faaliyet için uygun becerilere, niteliklere ve bilgiye sahip olunması olarak ifade edilmektedir.

Yeşil yetenek gelişimini desteklemek ve sürdürülebilirlik değerleri geliştirmek için çalışanlarla etkileşim kurmak ve yeşil yeteneklere sahip çalışanları desteklemek örgütler için önemlidir (Ogbeibu vd., 2022: 47). Devletler ve örgütler yeşil yeteneğin önemini kavramalı ve yeşil yeteneği destekleyen, geliştiren uygulamalara daha çok alan açmalıdırlar. Bu araştırma yeşil yetenek kavramı ile ilgili 07.10.2024 tarihine kadar WoS veri tabanında yer alan çalışmalar incelenmektedir. Bu kapsamda yeşil yetenekle ilgili yapılmış 29 çalışma bulunmuş ve bu çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Çalışmanın akışı şu şekildedir; kavramsal çerçeve bölümü altında yetenek ve yeşil yetenek incelenmekte, yöntem bölümünde araştırma hakkında bilgiler verilmekte ve bulgular bölümünde ise tanımlayıcı ve bibliyometrik analiz sonuçları yer almakta olup sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

21. yüzyılda örgütlerin ve bireylerin hissettikleri değişimin hızı veya ortaya çıkan hız kültürü ile demografik özelliklerde meydana gelen değişimlerden dolayı örgütler bilgili ve yetenekli çalışan tanımlarını ya da içeriklerini güncellenmek zorunda kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra örgütler rekabet avantajını en iyi şekilde sağlayabildikleri kaynağın insan kaynağı olduğunu bildikleri için yetenekleri çekmek, işe almak, geliştirmek, elde tutmak öncelikleri arasında olmaktadır. Tansley (2011) yetenek için tek veya evrensel bir çağdaş tanımın olmadığını, yetenek için farklı örgütsel bakış açılarının olduğunu; Ulrich ve Smallwood (2012: 61) yeteneğin soyut bir kavram olmadığını, örgütlerin doğru yatırımlar ile daha iyi yetenekler inşa edebileceklerini ve böylece gerçek değeri elde edebileceklerini; Ross (2013) yetenek tanımlarının karmaşık, belirsiz ve eksik olmasından dolayı asla herkese uyabilen bir tanımın olmasının mümkün olamayacağını; Sonnenberg vd. (2014: 274) yetenek kavramının evrensel ve statik bir tanımının olmamasının faydalı olacağını fakat çeşitli aktörlerin belirli bir organizasyon için yetenek kavramını tanımlarken de aynı bakış açısının benimsenmesinin önemli olduğunu da; Armstrong (2016: 190) ise yetenek için istisnai bir beceriye sahip olan, sahip olduğu beceriyi daha da ileriye taşıyabilen insanların bir özelliği olduğunu belirtmektedir.

Yetenek konusu hakkında önemli konulardan biri; örgütlerin yetenek tanımları ve yetenekli arasındaki ayrımı açıkça yapma dereceleri de farklılık göstermektedir. Ayrıca çalışanların tutumları ve davranışları üzerinde istenilen etkinin oluşturulabilmesi için çalışanların algılarının örgütler tarafından gerçekleştirilen ayrımla da paralel olması önemlidir. Diğer türlü kişilerin ve örgütün yetenek tanımları ve algıları uyuşmadığı için çatışmalara ortaya çıkabilir (Sonnenberg vd. 2014: 272-273). Yetenek algılarındaki yanlış anlaşılmalar örgütün değerli yeteneklerini de kaybetmesine neden olabilir. Björkman vd. (2013) tarafından İskandinav çokuluslu şirketlerde çalışan 769 yönetici ve profesyonel üzerinde yapılan araştırmada yetenek olarak tanımlandıklarını algılayan çalışanlar ile tanımlanmadıklarını algılayan veya tanımlanıp tanımlanmadıklarını bilmeyen çalışanlar arasında

farklar tespit edilmiştir. Bir diğer önemli konu ise örgüt, işleri ve yetenekleri uyumlu hale getirmelidir. Böylece ortaya çıkan yetenek optimizasyonu, dengeli yetenek edinimini, gelişimini, performans ve elde tutma stratejilerini, süreçlerini ve politikalarını içermekte olup bu yetenek yatırımlarının sonuçlarını en üst düzeye çıkarması anlamına gelir ve daha yüksek çalışan verimliliği, daha fazla müşteri elde tutma veya satın alma, daha yüksek kalite, istenen çalışanların daha fazla elde tutulması, azaltılmış düzenleyici veya çevresel riskler ve güçlü operasyonel ve finansal performans gerçekleşecektir (Schiemann, 2014: 282).

Yeşil yetenek kavramının evrensel bir tanımı olmasa da Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Örgütü yeşil yeteneği, sürdürülebilir ve kaynak açısından verimli bir toplumda yaşamak, geliştirmek ve desteklemek için gereken bilgi, yetenekler, değerler ve tutumlar olarak tanımlamaktadır. Başka bir ifade ile insanların, gezegenin ve ekonominin geliştiği, düşük emisyonlu ve dayanıklı bir toplum ve ekonomi inşa etmek için gereken beceriler olarak ifade edilmektedir (Chaudhary, 2024). Yeşil yetenek, işgücü geliştirme ve çevresel olarak sürdürülebilir kalkınmanın bir birleşimidir ve aynı zamanda yeşil endüstrilerde çalışan işçiler olarak da tanımlanmaktadır (Song & Xie, 2019: 1120). Bunun yanı sıra yeşil yetenek, rekabet avantajlarını artırmak ve ayrıca çevresel sürdürülebilirlik girişimlerini teşvik etmek için sıkı performans değerlendirme sistemleri, hiyerarşik organizasyon kültürü ve bürokratik çalışma yapıları aracılığı ile etkili ve verimli bir şekilde yönetilmesi ve kontrol edilmesi gereken hayati bir kaynak olarak da ifade edilmektedir (Odugbesan vd., 2023: 699-700). Yeşil yetenek, bir işletmenin kaynak portföylerinde önemli bir rol oynamaktadır. Yeşil yetenekli personele sahip olan örgütler, yeşil ekonomideki fırsatları yakalamak ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için yeşil kapasitelerinin yenilikçi potansiyelini keşfedebilirler (Shao vd., 2024: 3). İşletmenin iç kaynakları ve yetenekleri rekabet avantajına önemli bir katkıda bulunduğu için sürdürülebilirlikte uzman ve kendini buna adamış bireyler olan yeşil yetenekler, firmaların sürdürülebilir avantaj için kullanabileceği değerli, nadir ve taklit edilmesi zor bir kaynak olarak vurgulanmaktadır (Alkhozaim vd., 2024: 2). İşletmelerin yetenek geliştirmeye yaptığı yatırım değerli, ender, taklit edilemez ve ikame edilemez olduğundan yeşil yetenek geliştirmeye yapılan yatırımın da işletme açısından potansiyel bir rekabet kaynağı olduğu ifade edilebilir. Bu aslında işletmeler için önemli ve büyük bir yatırımı temsil etmektedir (Garavan vd., 2012: 9).

Birleşmiş Milletler'in sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve artan çevresel, sosyal ve yönetişim düzenlemeleri işletmelerin yeşil yeteneğe olan talebini arttırmaktadır (Weiss vd., 2024: 2973). Glen vd. (2009: 53) "yeni düzenlemeler, yeni yatırımlar, yeni teknolojiler ve yeni değerler" adlı dört faktörün hem yeşil yeteneklere olan talebi hem de arzı arttırdığını belirtmektedir. Yeşil yeteneklere karşı artan talebin arkasındaki bu dört faktörü anlamak önemlidir. Yeni düzenlemeler kapsamında yapılan devlet müdahaleleri, bu düzenlemeler kapsamında işletmelerin yapacağı yeni yatırımlar, gelişen yeni teknolojiler ve oluşan yeni değerler ile yeşil yeteneklere olan talep artmaktadır. Yeşil yetenekler, işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlayabilen çalışanlardır ve bu çalışanların yalnızca enerji vb. sektörlerde istihdam edilmeyeceğini aynı zamanda bankacılık vb. sektörlerde de istihdam edileceğini öngörmektedirler. Yeşil yeteneğe sahip çalışanların örgütün bünyesine katılması ve desteklenmesi ile yeşil inovasyon (Singh vd., 2020: 9; Qu vd., 2022: 17), yeşil tedarik zinciri (Nejati vd., 2017: 169), yeşil ürün ve süreç (Shao vd., 2024: 15), yeşil lojistik (Agyabeng-Mensah & Tang, 2021) ve yeşil enerji (Mubarik & Naghavi, 2020) uygulamalarının geliştirilmesinde, ilerletilmesinde ve finansal performansın artırılmasında (Agyabeng-Mensah & Tang, 2021) yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda

ulusal ekonominin gelişimi çevresel olarak sürdürülebilir kalkınma öncülüne dayanmalıdır ve bu nedenle de yeşil yetenek büyük bir temettü potansiyeline sahiptir (Song & Xie, 2019: 1120). Örgütler yeşil yeteneğin stratejik öneminin farkına vararak, yeşil yeteneklerin örgütlere dahil edilmesi ve elde tutulması ile rekabet avantajı sağlanılacak ve performans arttırılacaktır. Örgütler yeşil yetenekleri cezbedebilmek için etkili işe alım teknolojisine, eğitim programlarına ve kariyer geliştirme girişimlerine yatırım yapmalıdır. Yeşil yetenekleri geliştirmenin yanı sıra aynı zamanda bu kaynakları sonuçlara dönüştürmek için temel yeşil yeterlilikleri de oluşturmalı ve birleştirmelidir (Shao vd., 2024: 15-16). Yetenekli çalışanlar, örgütleri doğru yöne yönlendirilmesinde yardımcı olan daha iyi stratejiler geliştirebileceği gibi (Abdulaali, 2018: 14), yeşil yetenekli çalışanlar da örgütlerin sürdürülebilirlik kapsamında daha iyi ve doğru bir stratejiye yönlendirilmesine ve bu stratejilerin uygulanmasına büyük oranda yardımcı olacaktır.

3. YÖNTEM

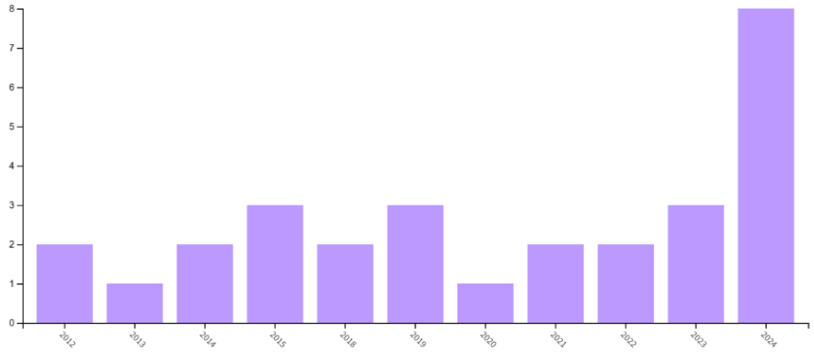
Araştırmanın amacı yeşil yetenek üzerine yapılan çalışmaların WoS veri tabanına dayalı olarak incelenmesi ve bibliyometrik analizinin yapılmasıdır. Araştırma, yeşil yetenek ile ilgili yapılmış çalışmaların zaman içinde gelişimin tespit edilebilmesi ve incelenebilmesi açısından önemlidir. Ayrıca yeşil yetenek kavramının anlaşılabilmesi ve bu kavramla ilgili gelecekte yapılacak çalışmalara yol gösterici olabilmesi açısından da önemlidir. Araştırmada 2012 Ocak ayından 2024 Ekim ayına kadar WoS veri tabanından alınan 29 makaleyi analiz edebilmek ve çıkarımlar yapabilmek için bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında "Green Talent" (Yeşil Yetenek) kavramı veri tabanında taranmıştır. Bunun sonucunda 2012-2024 yılları arasında yeşil yetenekle ilgili yapılmış olan 29 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışma kapsamını 07.10.2024 tarihine kadar yapılmış olan bu 29 çalışma oluşturmaktadır. Ayrıca sadece WoS veri tabanında yer alan çalışmalar çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Pranckutė (2021) WoS veri tabanı için büyük ölçekli bibliyometrik analizlerin araştırılmasında ve değerlendirilmesinde en kapsamlı kaynaklardan biri olduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı veriler WoS'tan toplanmıştır. İlgili anahtar kelimeler WoS'tan yapılan arama ile 2012-2024 yılları arasında İngilizce yayınlanmış 29 makale (konferans bildirileri ve kitap bölümleri hariç) tespit edilmiş ve analiz gerçekleştirilmiştir. Bibliyometrik analizde kapsamlı ağlar oluşturmak için kullanılan araçlarından biri olan VOSviewer yazılımı (Van Eck & Waltman, 2017) kullanılmıştır. Araştırma amacı doğrultusunda bibliyometrik analizler için VOSviewer programından yararlanılarak yıllara göre yayın ve atıf dağılımları, yeşil yetenek kavramının araştırma alanları, dergilere göre dağılımı, anahtar kelime analizi, ülkelere göre atıf sayısının analizi, kurumların atıf bağlantıları analizi ve yıllara göre anahtar kelime ağ analizi yapılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Tanımlayıcı Bulgular

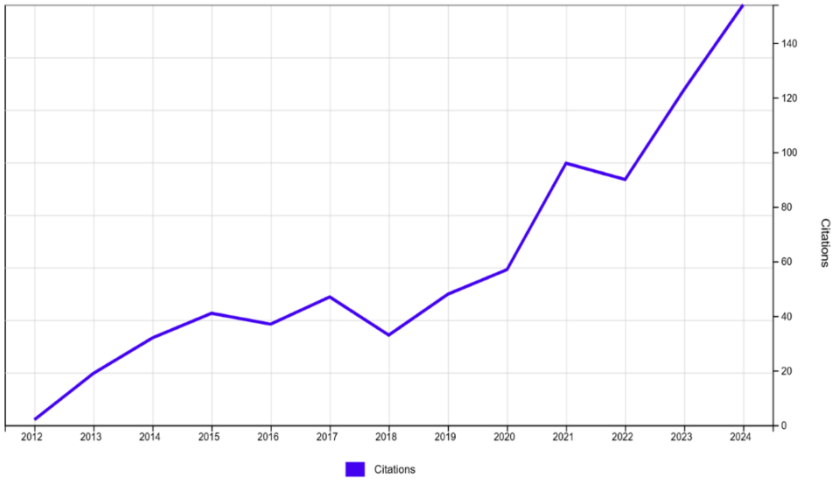
Bu bölümde Yeşil Yetenek kavramı ile ilgili yapılmış olan çalışmalara ait bazı tanımlayıcı istatistik bilgilere yer verilmektedir. Görsel 1'de yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımına dair bilgiler yer almaktadır.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



Görsel 1. Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

Görsel 1 incelendiğinde yeşil yetenek kavramı ile ilgili yayınların 2012 yılında yapılmaya başlandığı görülmektedir. 2016 ve 2017 yıllarında ilgili konuda hiç araştırma yapılmadığı görülmektedir. 2020 yılından sonra özellikle 2024 (n=8) yılında yeşil yetenek kavramıyla ilgili araştırmalarda artışlar olduğu görülmektedir. Görsel 2'de Yeşil Yetenek kavramıyla ilgili yapılmış olan çalışmaların yıllara göre almış oldukları atıf sayısına ilişkin bulgular yer almaktadır.



Görsel 2. Yıllara Göre Atıf Sayıları

Görsel 2 incelendiğinde Yeşil Yetenek kavramıyla ilgili yapılmış olan çalışmaların atıf sayısında dönemsel olarak düşüş olduğu görülse de özellikle 2018 yılından itibaren yeşil yetenek kavramıyla ilgili yapılmış çalışmaların atıf sayısında genel bir artış olduğu görülmektedir. Tablo 1'de yıllara göre yayın sayısına ve atıf sayısına dair bilgilere yer verilmektedir.

Çizelge 1. Yıllara Göre Yayın ve Atıf Sayıları

Yıllar	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı
2012	2	2
2013	1	19
2014	2	32
2015	3	41
2016	0	37
2017	0	47

2018	2	33
2019	3	48
2020	1	57
2021	2	96
2022	2	90
2023	3	123
2024	8	154

Yeşil yetenek kavramı ile ilgili ilk çalışma 2012 yılında yapılmıştır. Elde edilen bilgilere göre 2016 ve 2017 yılında bu alanda hiç çalışma yapılmadığı görülmektedir. İlerleyen yıllara ait bulgular incelendiğinde 2024 yılında bu alanda yapılmış en yüksek çalışma sayısına ulaşıldığı görülmektedir. Yine atıf sayısına dair bulgular incelendiğinde atıf sayısının bazı yıllarda azalsa bile giderek arttığı görülmektedir. Çizelge 2'de Yeşil Yetenek kavramıyla ilgili yapılan çalışmaların bilim dallarına ait dağılımlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Çizelge 2. Yeşil Yetenek Kavramının Araştırma Alanları

Araştırma Alanı	Yayın Sayısı	%
Çevre Bilimleri-Ekoloji	12	41,37
Mühendislik	7	24,13
Teknoloji Bilimi	7	24,13
İşletme Ekonomisi	5	17,24
Kimya	4	13,79
Malzeme Bilimi	3	10,34
Enerji Yakıtları	2	6,89
Kütüphane Bilimi	2	6,89
Yönetim Bilimi	2	6,89
Kamu, Çevre, İş Sağlığı	2	6,89
İnşaat Bina Teknoloji	1	3,44
Eğitim Araştırması	1	3,44
Psikoloji	1	3,44
Kamu Yönetimi	1	3,44

Çizelge 2'de yer alan bilgiler incelendiğinde Yeşil Yetenek kavramıyla ilgili araştırmaların en çok çevre bilimleri-ekoloji[1] alanında yapıldığı görülmektedir. Bu alanı mühendislik, teknoloji bilimi ve işletme ekonomisi alanları takip etmektedir. Çizelge 3'te Yeşil Yetenek alanında yapılan çalışmaların yayımlandıkları dergilere ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Çizelge 3. Yayınların Dergilere Göre Dağılımları

Dergi	Yayın Sayısı
Sustainability	5
Journal of Cleaner Production	2
Construction and Building Materials	1
Energy Policy	1
Environmental Innovation and Societal Transitions	1
Joule	1
Research Conservation and Recycling	1
Journal of Carbon Research	1

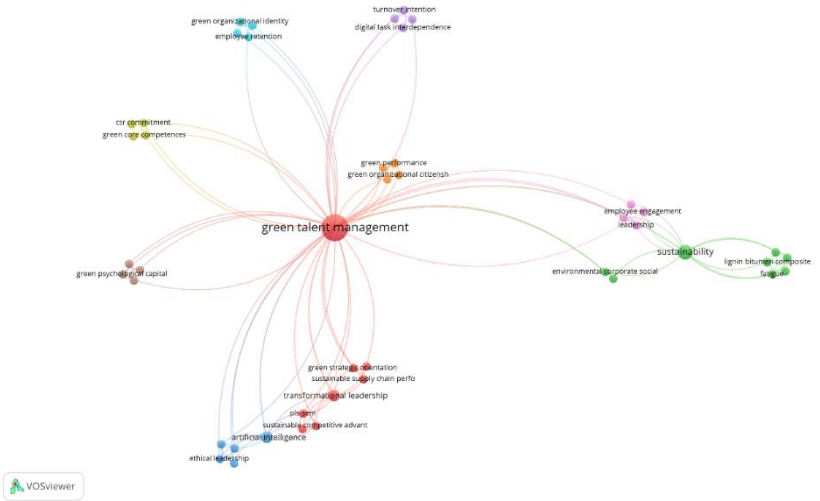
[1] Ekoloji, canlılar ile doğa arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilim dalıdır (Dinçer & Fidan, 2015: 127).

International Journal of Manpower	1
Journal of Intellectual Capital	1
Journal of Knowledge Management	1
Environmental Science Technology	1
Journal of The American Chemical Society	1
Engineering Technology Applied Science Research	1
Frontiers in Psychology	1
Annals of Operations Research	1
Catalysis Science Research	1
Critical Reviews in Environmental Science and Technology	1
European Journal of Industrial Engineering	1
Journal of Environmental and Public Health	1
Journal of Global Information Management	1
Public Personal Management	1
Synthesis Stuttgart	1
Work a Journal of Prevention Assessment Rehabilitation	1

Çizelge 3'te yer alan veriler incelendiğinde 5 yayın ile "Sustainability" dergisinde yapıldığı görülmektedir. İkinci sırada 2 yayın ile "Journal of Cleaner Production" yer almaktadır. Diğer dergilerde ise birer tane yayın olduğu tespit edilmiştir.

4.2. VOSviewer Ağ Haritaları

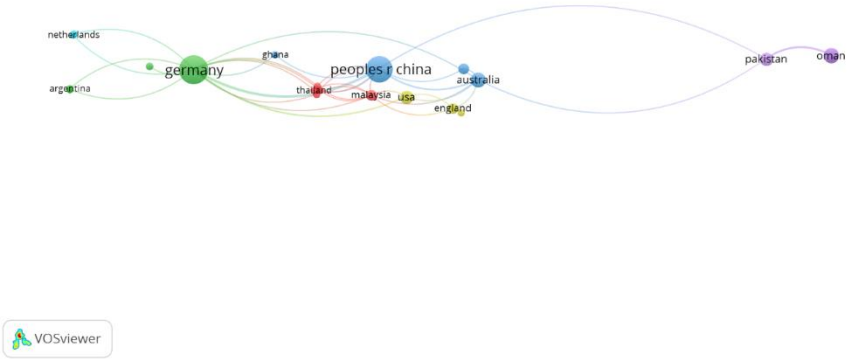
Bu bölümde WoS veri tabanından elde edilen verilerle VOSviewer uygulaması kullanılarak elde edilen haritalara yer verilmektedir. Bu kapsamda anahtar kelime analizi, ülkelere göre yayın bağlantıları, ülkelere göre atıf bağlantıları, kurumların atıf bağlantıları ve yıllara göre anahtar kelime bağlantıları analizlerine yer verilmektedir. Görsel 3'te kullanılan anahtar kelimelerin ağ analizleri verilmiştir. Analiz yapılırken bir anahtar kelimenin en az tekrarlanma sayısı 1 olarak uygulanmıştır. Analiz sonucunda 45 anahtar kelime olduğu görülmektedir.



Görsel 3. Anahtar Kelime Ağ Analizi

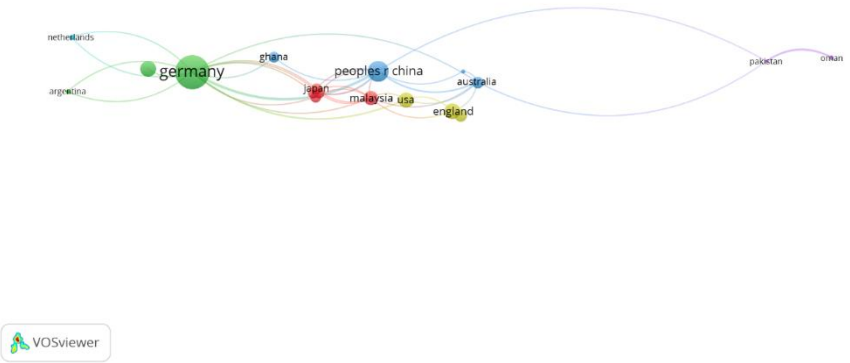
Görsel 3'te anahtar kelimelere ait ağ analizi yer almaktadır. Görsel 5 incelendiğinde yeşil yetenek kavramı ile ilgili en çok kullanılan anahtar kelime incelendiğinde 10 tekrar ile Green Talent Management (Yeşil Yetenek Yönetimi) birinci sırada, 3 tekrar ile Sustainability (Sürdürülebilirlik) ikinci sırada ve 2 tekrar ile Artificial Intelligence (Yapay Zekâ) üçüncü

sırada yer almaktadır. Bu üç anahtar kelimenin bağlantı güçleri incelendiğinde ise Green Talent Management 42, Sustainability 13 ve Artificial Intelligence 10 toplam bağlantı gücüne sahiptir. Toplamda 9 küme, 123 bağlantı ve toplam 126 bağlantı gücü olduğu görülmektedir. Görsel 4'te Yeşil Yetenek kavramıyla ilgili yapılan çalışmaların ülkelere göre ağ analizine yer verilmektedir.



Görsel 4. Ülkelere Göre Yayın Sayısı Ağ Analizi

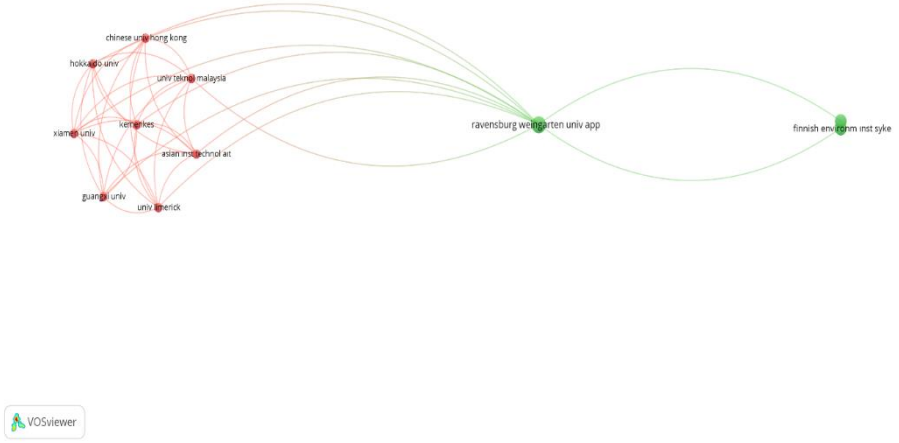
Görsel 4 incelendiğinde Yeşil Yetenek kavramıyla ilgili yapılmış çalışmaların Almanya ve Çin Halk Cumhuriyeti ülkelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Veriler detaylı olarak incelendiğinde Almanya'nın 14 yayın ile bu alanda en çok yayın yapan ülke olduğu görülmektedir. 12 yayın ile Çin Halk Cumhuriyeti ikinci sırada yer almaktadır. Görsel 5'te Yeşil Yetenek kavramıyla ilgili yapılmış çalışmalara ait atıfların ülkelere göre dağılımına ait ağ analizi bulguları yer almaktadır.



Görsel 5. Ülkelere Göre Atıf Sayısı Ağ Analizi

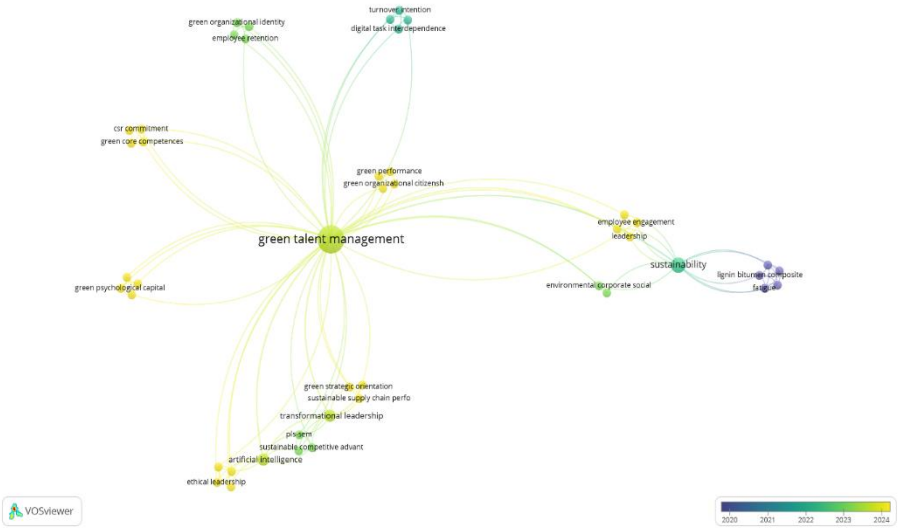
ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Görsel 5 incelendiğinde Yeşil Yetenek kavramı ile ilgili çalışmaların atıf sayısının Almanya'da yoğunlaştığı görülmektedir. Atıf sayısının Almanya'dan sonra Çin Halk Cumhuriyeti üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Analiz sonucu detaylı olarak incelendiğinde 569 atıf sayısı ile Almanya'da yapılan çalışmaların en çok atıf alan çalışmalar olduğu görülmektedir. İkinci sırada 206 atıf ile Çin Halk Cumhuriyeti yer almaktadır. Üçüncü sırada 119 atıf ile İngiltere ve Finlandiya yer almaktadır. Görsel 6'da Yeşil Yetenek kavramı ile ilgili yapılan çalışmaların kurumlarının atıf bağlantıları ağ analizi yer almaktadır.



Görsel 6. Kurumların Atıf Bağlantıları Ağ Analizi

Görsel 6 incelendiğinde 2 yayın 179 atıf ile Ravensburg-Weingarten University of Applied Sciences en çok atıf alan kurum konumundadır. Toplam olarak 2 küme ve 39 bağlantı mevcuttur. Görsel 7'de anahtar kelimelerin yıllara göre ağ analizi yer almaktadır.



Görsel 7. Yıllara Göre Anahtar Kelime Ağ Analizi

Görsel 7 incelendiğinde "sustainability" kavramının 2022 yılında yeşil yetenekle ilgili araştırmalarda anahtar kelime olarak kullanıldığı görülmektedir. "green talent management" kavramı ise daha çok 2023 yılında yeşil yetenekle birlikte araştırılmıştır. Görsel 7'de yer alan bilgilere göre 2024 yılı ile "green performance (yeşil performans)", "green organizational citizenship (yeşil örgütsel vatandaşlık)", "green psychological capital (yeşil psikolojik sermaye)", "green core competence (yeşil temel yeterlilikler)" ve "green strategic orientation (yeşil stratejik oryantasyon)" gibi kavramların yeşil yetenekle ilgili çalışmalarda anahtar kelime olarak kullanıldığı görülmektedir.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çevredeki hızın ve değişimin artışı, işgücünü hem nitelik hem de nicelik olarak etkilemekte ve yetenek ise bu dönüşümden kendi payını almakta olduğu söylenebilir. Küresel boyutta artan hareketlilik örgütlerin de kültürünü ve yönetimini etkilemektedir. Yani örgütlerde hız kültüründen doğal olarak etkilendiği için iş ortamları da daha karmaşık bir hal almaktadır. Ayrıca iş hayatında demografik özellikler açısından çalışanların özellikleri ve yetenekleri çok daha geniş bir çeşitlilik içermektedir. Farklı yetenekler, farklılaşan yetenekler ile hızla değişen ve dönüşen çevre içinde yetenek kavramının da stratejik bir öneme sahip olduğu belirtilmelidir.

Örgütler, rekabet seviyesinin yüksek olduğu ortamlarda hem mevcut konumlarını idame ettirebilmek hem de rekabetin yaratacağı olumsuz etkilerden korunabilmek için inovasyondan yararlanmaktadırlar. Ecevit Satı ve Işık (2011: 555) inovasyon başarısının insan, ekipman, bilgi, sermaye gibi faktörlerden oluştuğunu ifade etmektedir. İnovasyon başarısında insanın kilit stratejik kaynak olduğu ve konumunu, önemini koruduğunu, örgüte ise gerçek bir katkıyı sağlayabilecek bir yetenek olarak görüldüğü bilinmektedir. Böylece iş yapış yöntemlerinin de dönüştürülmesi ile yeni yetenek ve yetkinlik setlerine ihtiyaç duyulacağı belirtilebilir.

Literatür incelendiğinde yüksek potansiyele sahip olanların veya yüksek performans gösterenlerin yetenek(li) çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. McKinsey'e göre yetenek, bir kişinin yeteneklerinin toplamıdır; yani kişinin içsel armağanları, becerileri, bilgisi, deneyimi, zekâsı, muhakemesi, tutumu, karakteri ve azmi olup; öğrenme ve büyüme yeteneğini de içermektedir (akt. Beechler & Woodward, 2009: 274). Ulrich ve Smallwood (2012: 61) en iyi örgütlerin, sahip oldukları insan kaynaklarına yatırım yapmanın somut ve soyut değerini fark ettiklerini ve bundan dolayı değişen çevre koşullarına uyum sağlayabilen ilgili bir iş gücüne sahip olduklarını ve böylece müşterilerde ve yatırımcılarda güven oluşturduklarını belirtmektedir.

Ulusal ve uluslararası yeteneklerin geliştirilmesi ve elde tutulması konusunun da örgütlerin özellikle de insan kaynakları yöneticilerinin mesleki yeterliliklerinin de test edileceği söylenebilir. Chambers vd. (1998) tarafından yapılan çalışmada McKinsey'in gelecekte yetenek talebinin artacağını ve arzın azalacağını, böylece en iyi ve en parlak olan yeteneği aramanın sürekli ve maliyetli bir mücadele haline geleceğini öngördüğü ifade edilmektedir. Ayrıca Florida (2002) ekonomik coğrafya içindeki yeteneklerin yüksek teknoloji endüstrilerini çekmede ve daha yüksek bölgesel gelirler üretmede önemli bir ara değişken olduğu vurgulamaktadır.

Manpower'ın 2023 yılı Yeşilleşen Çalışma Dünyası raporuna göre çevresel, sosyal ve yönetişim alanlarında gelecek 5 yılda yeşil dönüşümün istihdamda yüksek etkiye sahip olacağını, işverenlerin %94'ü çevresel, sosyal ve yönetişim hedeflerine ulaşabilmek için yetenek bulmakta güçlük çektiklerini, globalde işverenlerin %70'i yeşil iş kollarında işe alımı hedeflediğini belirtmektedir.

Bu araştırmanın amacı yeşil yetenek ile ilgili yapılmış çalışmaların incelenmesi ve analiz edilmesidir. Bu amaç kapsamında WoS veri tabanında ilgili alanla yapılan çalışmalar tespit edilmiş ve analize tabi tutulmuştur. Veri tabanında yapılan tarama sonucunda yeşil yetenek ile ilgili yapılmış 29 çalışmaya ulaşılmıştır. Analiz için VOSviewer programından yararlanılmıştır. Bu kapsamda yıllara göre yayın ve atıf sayılarının dağılımları, araştırma alanlarına göre dağılımı, yayınların dergilere göre dağılımı, anahtar kelime ağ analizi, ülkelere göre yayınların dağılımı ağ analizi, ülkelere göre atıf sayısı dağılımı ağ analizi, kurumların atıf bağlantılarına dair ağ analizi ve yıllara göre anahtar kelime ağ analizi yapılmış ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda tanımlayıcı bulgular kapsamında 2012 yılından itibaren yeşil yetenek ile ilgili çalışmaların ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bundan dolayı araştırma zaman aralığı olarak 2012-2024 yılları arası belirlenmiştir. Bu süreç zarfında ise 2016 ve 2017 yıllarında yayın olmadığı görülmektedir. 2024 yılı ise en çok yayının yapıldığı yıl olarak tespit edilmiştir. Yıllara göre atıf sayısı incelendiğinde ise 2018 yılından itibaren atıf sayısında artışlar görülmektedir. 2018 yılından itibaren atıf sayısında görülen bu artış bu yıl ile ilerleyen yıllarda bu alanda yapılan çalışmaların artmasıyla açıklanabilir. Yeşil yetenek ile ilgili en çok araştırma yapılan alanın çevre bilimleri ve ekoloji alanı olduğu ve sırası ile mühendislik, teknoloji bilimi ve işletme ekonomisi alanlarının izlediği görülmektedir. İşletmelerin faaliyetlerini düzenlemesinde çevre ve ekoloji faktörlerinin önemli olması ve yeşil yeteneklerin bu kapsamda çok önemli bir faktör olarak görülmesi en çok araştırma yapılan alanın çevre bilimleri ve ekoloji olmasının sebebi olarak ifade edilebilir. Yayınların dergilere göre dağılımları incelendiğinde en fazla yayın sayısı ile "Sustainability" dergisi ve ikinci sırada "Journal of Cleaner Production" dergisi yer almakta olup, diğer yayınların ise birer yayın olacak görselde yirmi iki farklı dergide olduğu tespit edilmiştir. Yeşil yetenek ile ilgili yayın yapan dergilerin alanlarının genel olarak çevresel, kültürel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik, sürdürülebilir enerji, inovasyon ve teknoloji, iklim değişikliği, mühendislik, yönetim ve işletme bilimleri olduğu görülmektedir.

VOSviewer Ağ Haritaları incelendiğinde, anahtar kelime ağ analiziyle yeşil yetenek kavramı ile en çok kullanılan anahtar kelime "Green Talent Management" olurken, sırası ile "Sustainability" ve "Artificial Intelligence" olduğu görülmektedir. "Green Talent Management" anahtar kelimesinin en çok kullanılan anahtar kelime olması yeşil yeteneklerin eğitilmesi, işletmede tutulabilmesi için yeşil yetenek yönetiminin önemli olmasıyla açıklanabilir. Aynı görselde "Sustainability" ve "Artificial Intelligence" anahtar kelimelerinin de ikinci ve üçüncü sırada yer almaları, işletmelerin bu politikaları işletmelerine uygulayabilmeleri için yeşil yeteneğin önemli bir unsur olmasıyla ilişkilendirilebilir. Ülkelere göre yayın sayısı ağ analizinin sonucunda ise en çok Almanya ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde yayın olduğu tespit edilmiş olup sırası ile Avustralya, Umman ve Polonya ülkeleri takip etmektedir. Almanya ilk olarak 2002 yılında kararlaştırılan Alman Sürdürülebilirlik Stratejisi 2016 yılından itibaren Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen hedefleri temel almaya

başlamıştır (www.deutschland.de.com, Erişim tarihi: 04.11.2024). Almanya'nın yeşil yetenekle ilgili yayınlarda ilk sırada olması bu gelişmenin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Çin Halk Cumhuriyeti 2016 yılının Eylül ayında Amerika Birleşik Devletleri ile Paris Antlaşması'na katılmıştır. Ayrıca bu iki ülkenin dünyadaki karbon emisyonlarının %40'ından sorumlu olduğu belirtilmektedir. Yeşil yetenek ile ilgili çalışmalarda Çin Halk Cumhuriyeti'nin 12 çalışma ile ikinci sırada yer alması da bu gelişmelerin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Ülkelere göre atıf sayısı ağ analizinde ise yeşil yetenek ile ilgili araştırmaların atıf sayısının en çok Almanya'da olduğu ve onu sırası ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin ve İngiltere'nin takip ettiği görülmektedir. Son olarak, kurumların atıf bağlantıları ağ analizin de ise 2 yayın 177 atıf ile Ravensburg-Weingarten University of Applied Sciences (RWU, Almanya'da 1962 yılında kurulmuş bir devlet üniversitesi) en çok atıf alan kurum olduğu tespit edilmiştir. Yıllara göre anahtar kelime ağ analizi sonuçları incelendiğinde 2022 yılında "sustainability" ve 2023 yılında ise "green talent management" kavramlarının yeşil yetenek ile anahtar kelime olarak kullanıldığı görülmektedir. 2024 yılıyla ise "green performance (yeşil performans)", "green organizational citizenship (yeşil örgütsel vatandaşlık)", "green psychological capital (yeşil psikolojik sermaye)", "green core competence (yeşil temel yeterlilikler)" ve "green strategic orientation (yeşil stratejik oryantasyon)" gibi kavramların yeşil yetenek ile ilgili çalışmalarda anahtar kelime olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu kapsamda 2024 yılında anahtar kelime olarak kullanılan bu kavramların ileride yapılacak çalışmalarda da yer almasının önemli olacağı düşünülmektedir.

İlerleyen yıllarda yeşil yeteneklere olan talebin artacağı ve yeşil yeteneğin rekabet, sürdürülebilirlik gibi konularda vazgeçilmez bir unsur olacağı düşünüldüğünde bu kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için bu çalışmanın bir yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu araştırma yalnızca WoS veri tabanında yer alan çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Diğer veri tabanlarında yer alan çalışmaların incelenmesinin gelecekte yapılacak çalışmalar için önemli olacağı düşünülmektedir. Aynı şekilde yeşil yetenek kavramının diğer kavramlarla ilişkili olarak araştırılmasının da gelecek araştırmalar için önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca fakülteler ve meslek yüksekokulları ile örgütlerdeki insan kaynakları birimleri karşılıklı programlar hazırlayıp ilgili program çerçevesinde yetenek eğitimleri üzerine çalışmaların yapılması önerilebilir. Böylece örgütlerin eğitim giderleri ve bireylerin ise bu eğitimler için harcadığı zaman ve efor azalacaktır. Özellikle üniversiteler bulundukları ilde ve yakın illerde örgütler ile iş birliği sağlayabilirlerse ya da ortaklıklar kurabilirlerse daha başarılı olabilecekleri düşünülmektedir. Bu işbirlikler sayesinde öncelikle bireyin daha sonra anlaşma yapan kurumların ve en büyük resimde ise devletin fayda sağlayacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Abdulaali, A. R. (2018). The impact of intellectual capital on business organization. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal, 22*(6), 1-16.

Agyabeng-Mensah, Y., & Tang, L. (2021). The relationship among green human capital, green logistics practices, green competitiveness, social performance and financial performance. *Journal of Manufacturing Technology Management, 32*(7), 1377-1398.

Alkhozaim, S. M., Alshiha, F. A., Alnasser, E. M., & Alshiha, A. A. (2024). How green performance ıs affected by green talent management in tourism and hospitality businesses: A mediation model. *Sustainability, 16*(16), 7093.

Armstrong, M. (2016). *Armstrong's handbook of strategic human resource management*. 6th Edition, London: Kogan Page.

Beechler, S., & Woodward, I. C. (2009). The global "war for talent". *Journal of International Management, 15*(3), 273-285.

Björkman, I., Ehrnrooth, M., Mäkelä, K., Smale, A., & Sumelius, J. (2013). Talent or not? Employee reactions to talent identification. *Human Resource Management, 52*(2), 195-214.

Chambers, E. G., Foulon, M., Handfield-Jones, H., Hankin, S. M., & Michaels III, E. G. (1998). The war for talent. *The McKinsey Quarterly*, (3), 44.

Chaudhary, R. (2020). Green human resource management and employee green behavior: an empirical analysis. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 27*(2), 630-641.

Chaudhary, R. (2024). Green Talent-How to Unlock a Climate Tech Boom. https://sbs.ox.ac.uk/oxford-answers/green-talent-how-unlock-climate-tech-boom (Erişim Tarihi: 04.11.2024

Chen, Y. S. (2008). The driver of green innovation and green image–green core competence. *Journal of Business Ethics*, 81, 531-543.

Dinçer, Ö., & Fidan, Y. (2015). *İşletme yönetimine giriş*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Ecevit Satı, Z., & Işık, Ö. (2011). İnovasyon ve stratejik yönetim sinerjisi: Stratejik inovasyon. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(2), 538-559.

Florida, R. (2002). The economic geography of talent. *Annals of the Association of American Geographers, 92*(4), 743-755.

Garavan, T. N., Carbery, R., & Rock, A. (2012). Mapping talent development: definition, scope and architecture. *European Journal of Training and Development, 36*(1), 5-24.

Glen, J., Hilson, C., & Lowitt, E. (2009). The emergence of green talent. *Business Strategy Review, 20*(4), 52-56.

Manpower Report (2023). https://manpower.com.tr/blog/yesillesen_calisma_dunyasi Erişim Tarihi: 06.11.2024

Mubarik, M. S., & Naghavi, N. (2020). Human capital, green energy, and technological innovations: Firm-level analysis. *Econometrics of green energy handbook: economic and technological development*, 151-164.

Nejati, M., Rabiei, S., & Jabbour, C. J. C. (2017). Envisioning the invisible: Understanding the synergy between green human resource management and green supply chain management in manufacturing firms in Iran in light of the moderating effect of employees' resistance to change. *Journal of Cleaner Production*, 168, 163-172.

Odugbesan, J. A., Aghazadeh, S., Al Qaralleh, R. E., & Sogeke, O. S. (2023). Green talent management and employees' innovative work behavior: the roles of artificial intelligence and transformational leadership. *Journal of Knowledge Management, 27*(3), 696-716.

Ogbeibu, S., Chiappetta Jabbour, C. J., Burgess, J., Gaskin, J., & Renwick, D. W. (2022). Green talent management and turnover intention: the roles of leader STARA competence and digital task interdependence. *Journal of Intellectual Capital, 23*(1), 27-55.

Pranckutė, R. (2021). Web of Science (WoS) and Scopus: The titans of bibliographic information in today's academic world. *Publications, 9*(1), 1-59.

Qu, X., Khan, A., Yahya, S., Zafar, A. U., & Shahzad, M. (2022). Green core competencies to prompt green absorptive capacity and bolster green innovation: the moderating role of organization's green culture. *Journal of Environmental Planning and Management, 65*(3), 536-561.

Ross, S. (2013). How definitions of talent suppress talent management. *Industrial and Commercial Training, 45*(3), 166-170.

Schiemann, W. A. (2014). From talent management to talent optimization. *Journal of World Business, 49*(2), 281-288.

Shao, J., Ahmad, H., Butt, A. H., Shao, H., Liu, Y. D., & Alam, F. (2024). Optimizing sustainable performance green talent management strategies focused on core competencies. *Journal of Global Information Management, 32*(1), 1-24.

Singh, S. K., Del Giudice, M., Chierici, R., & Graziano, D. (2020). Green innovation and environmental performance: The role of green transformational leadership and green human resource management. *Technological Forecasting and Social Change,* 150, 1-12.

Song, M., & Xie, Q. (2020). How Does Green Talent Influence China's Economic Growth?. *International Journal of Manpower, 41*(7), 1119-1134.

Sonnenberg, M., van Zijderveld, V., & Brinks, M. (2014). The role of talent-perception incongruence in effective talent management. *Journal of World Business, 49*(2), 272-280.

Tansley, C. (2011). What do we mean by the term "talent" in talent management?. *Industrial and Commercial Training, 43*(5), 266-274.

Ulrich, D., & Smallwood, N. (2012). What is talent?. *Leader to Leader,* (63), 55-61.

Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2017). Citation-based clustering of publications using CitNetExplorer and VOSviewer. *Scientometrics, 111*(2), 1053-1070.

Weiss, B. M., Elnourani, M., Obilanade, D., Rönnbäck, A. Ö., & Arjoo, A. (2024). Bridging the green talent gap: A case study of product design education. *Proceedings of the Design Society,* 4, 2973-2982.

www.deutschland.de.com, Erişim tarihi: 04.11.2024

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: KAMU SEKTÖRÜ VE ÖZEL SEKTÖR ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Alper Tunga ŞEN
Kastamonu Üniversitesi,
alpertungasen@gmail.com – 0000-0003-1943-9040

ÖZET

Günümüzde teknolojik ilerlemeler esasen modern toplumun içerisinde yer alan bireyleri sürekli değişen talepleri tarafından yönlendirilen bir yapı haline gelmiştir. Bu yapı aynı zamanda hızlı bir ilerlemenin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dijital dönüşüm, organizasyonların operasyonlarını geliştirmek, müşteri/vatandaş deneyimlerini iyileştirmek ve inovasyonu yönlendirmek için dijital teknolojilerden yararlanmasıyla birlikte sektörler genelinde meydana gelen derin değişiklikleri temsil etmektedir. Bu husus dikkate alındığında dijital dönüşümün etkin ve verimli bir şekilde gerçekleşebilmesi adına teknolojik gelişmelerin yanı sıra organizasyonlar içerisinde var olan ve organizasyonların devamlılığını sağlayan çalışanların da dijital dönüşüm sürecinin önemli bir parçası olduğu yorumu yapılabilmektedir. Çalışmada nitel yöntem tercih edilmiştir. Kamu kurumunda ve özel bir firmada yönetici veya çalışan pozisyonunda görev yapan ve dijital dönüşüm sürecini bulundukları organizasyon bağlamında analiz edebilecek 10 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışma neticesinde kamu sektöründe yer alan çalışanlar ile özel sektörde yer alan çalışanlar açısından dijital dönüşüm sürecinin farklı açılardan farklılaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Dönüşüm, Dijitalleşme, Kamu Sektörü, Özel Sektör.

EVALUATION OF THE DIGITAL TRANSFORMATION PROCESS: A STUDY ON PUBLIC SECTOR AND PRIVATE SECTOR EMPLOYEES

ABSTRACT

Today, technological advances have essentially become a structure driven by the ever-changing demands of individuals in modern society. This structure has also led to rapid progress. Digital transformation represents profound changes across sectors as organizations utilize digital technologies to improve their operations, improve customer/citizen experiences, and drive innovation. Considering this issue, it can be interpreted that in addition to technological developments, employees within organizations who ensure the continuity of organizations are also an important part of the digital transformation process in order for digital transformation to occur effectively and efficiently. The qualitative method was preferred in the study. In-depth interviews were conducted with 10 participants who work in managerial or employee positions in a public institution and a private company and who could analyze the digital transformation process in the context of their organization. As a result of the study, it was determined that the digital transformation process differs in different aspects for employees in the public sector and employees in the private sector.

Keywords: Digital Transformation, Digitalization, Public Sector, Private Sector

1. GİRİŞ

Kuruluşların dijital dönüşümü, modern iş stratejisinin giderek daha önemli bir unsuru haline gelmektedir. Bu süreç, dijital teknolojilerin operasyonel süreçlerden iş modellerine ve müşteri deneyimlerine kadar bir organizasyonun tüm alanlarına entegre edilmesini içermektedir (Lazić & Jović, 2019). Dijital dönüşümle ilgili mevcut literatür incelendiğinde bu sürecin çok yönlü doğasını, etkisinin çeşitli sektörlere yayıldığını ve tüm seviyelerdeki çalışanları etkilediği rahatlıkla görülebilmektedir. Çalışmalar, başarılı dijital dönüşümün stratejik ve bütünsel bir yaklaşım gerektirdiğini ve kuruluşların yeni dijital ortama uyum sağlamak için iş planlarını ve politikalarını değiştirmeleri gerektiğini göstermektedir (Türk, 2023).

Dijital dönüşümdeki temel faktörlerden biri, iş modelleri üzerindeki etkidir. Dijital teknolojilerin entegrasyonu, yeni gelir akışlarının ve değer önerilerinin geliştirilmesine ve kuruluşların çalışma biçiminde değişikliklere yol açabilmektedir. Ek olarak, operasyonel süreçlerin dijital dönüşümü, müşteri ihtiyaçlarına yönelik verimliliğin, çevikliğin ve yanıt verme yeteneğinin artmasıyla sonuçlanabilir. Literatür ayrıca dijital dönüşümde çalışan deneyiminin önemini vurgulamaktadır. Çalışanlar yeni dijital ortamda gezinmek için gerekli beceriler ve bilgiyle donatılmalı ve kuruluşlar sorunsuz bir geçiş sağlamak için eğitim ve gelişime yatırım yapmalıdır. (Gebayew vd., 2018). Sonuç olarak, dijital dönüşümün başarılı bir şekilde uygulanması, farklı sektörlerin ve çalışan gruplarının benzersiz ihtiyaçlarını ve zorluklarını dikkate alan kapsamlı ve stratejik bir yaklaşım gerektirmektedir (Zaoui ve Souissi, 2020).

Bahsedilen bu ifadelerden yola çıkılarak çalışmanın amacı, kamu sektöründe yer alan çalışanlar ile özel sektörde yer alan çalışanların dijital dönüşüm sürecine nasıl yaklaştıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın ilk bölümünde dijital dönüşüm sürecinin ne olduğu ve hangi unsurlara göre gerçekleştirilmesi gerektiği literatür taraması ile ifade edilmiştir. Çalışmanın sonraki bölümünde ise kamu sektörü ve özel sektör çalışanları ile gerçekleştirilen derinlemesine mülakat yöntemi ile elde edilen bulgular karşılaştırılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu sayede dijital dönüşüm sürecinin kamu sektörü ve özel sektör açısından nasıl anlaşıldığı ve farklılıkları nasıl giderilmesi gerektiği konusunda öneriler sunulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Yaşadığımız dünya, teknolojik ilerlemenin ve modern toplumun sürekli değişen talepleri tarafından yönlendirilen bir yapıya bürünmüştür. Bu yapı aynı zamanda hızlı bir ilerlemenin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan değişimlerin temelinde, işletmelerin, hükümetlerin ve bireylerin dikkatini çeken aynı zamanda da çok yönlü bir fenomen haline gelen dijital dönüşüm kavramı yer almaktadır (Veldhoven & Vanthienen, 2021). Dijital dönüşüm, organizasyonların operasyonlarını geliştirmek, müşteri/vatandaş deneyimlerini iyileştirmek ve inovasyonu yönlendirmek için dijital teknolojilerden yararlanmasıyla birlikte sektörler genelinde meydana gelen derin değişiklikleri temsil etmektedir (Zhang & Jin, 2023). Bu değişiklikler bahsedildiği üzere tek bir sektör ile sınırlandırılmamalıdır. Günümüzde hem kamu sektörü hem de özel sektör teknoloji ve dijitalleşme ile birlikte dönüşüm faaliyetleri içerisinde yer almaktadır.

Dijital dönüşüm, araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından literatürde çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Reis ve arkadaşları (2018) tarafından yapılmış olan bir çalışmada dijital

dönüşüm kavramı önemli iş iyileştirmelerini mümkün kılan ve müşterilerin hayatının tüm yönlerini etkileyen yeni dijital teknolojilerin kullanımı şeklinde ifade edilmiştir. Henriette ve arkadaşları (2016) tarafından yapılmış olan bir tanımlamaya göre ise dijital dönüşümün yalnızca teknolojik bir değişim olarak görülmemesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Dijital dönüşüm esasen iş modelleri, operasyonel süreçler ve son kullanıcı deneyimi üzerinde etkisi olan dönüşümler şeklinde ifade edilmelidir. Yapılan farklı bir tanımlamaya göre ise dijital dönüşüm sosyal, mobil ve ortaya çıkan teknolojileri kullanarak yeni çalışma ve düşünme yollarına geçiş süreci şeklinde ifade edilmektedir (Stjepić vd., 2020).

Dijital dönüşümün temel unsurlarından da genel olarak bahsetmek gerekmektedir. Bu unsurlar esasen iki ana alana ayrılmaktadır. Hizmet sunumunu dönüştürmek için teknolojiyi kullanma ve müşterilerin değişen ihtiyaçlarını karşılamak için iş modellerini yeniden oluşturma, şeklinde özetlenebilmektedir (Mergel vd., 2019). Organizasyonlar, hizmet tekliflerinin özelleştirilebilirliğini ve otomasyonunu geliştirmek için yapay zeka, büyük veri analitiği, bulut bilişim ve Nesnelerin İnterneti gibi dijital teknolojilerden yararlanmaktadır (Zhang & Jin, 2023) Aynı zamanda, dijital dönüşüm şirketlerin iş modellerini yeniden düşünme ihtiyacını artırmakta, genellikle sosyal medya gibi kanallar aracılığıyla müşterilerle doğrudan etkileşim kurarak değişen tercihlerini daha iyi anlayıp onlara uyum sağlamaktadır. (Ubiparipović vd., 2020). Dijital dönüşümün yaygın etkisi, iş ve toplumun çeşitli yönlerinde hissedilmektedir. Kuruluşlar dijital teknolojileri benimsedikçe, yenilik yapabilmekte, büyüyebilmekte ve rekabette önde kalabilmektedirler. Dijital dönüşüm ayrıca şirketlerin çevresel, sosyal ve yönetişim performanslarını geliştirme potansiyeline sahip daha büyük kurumsal sürdürülebilirliğe ulaşmalarını sağlayan temel bir unsur olarak rol oynamaktadır. Teknolojik değişimin hızı arttıkça, dijital dönüşümü benimseme ve adapte olma yeteneği, 21. yüzyılda kuruluşlar için başarının temel belirleyicisi olacaktır. (Lokuge ve Duan, 2023). Ancak dijital dönüşüm girişimlerinin başarılı bir şekilde uygulanmasının güçlü bir liderlik ve kurumsal değişime bağlılık gerektirdiği unutulmamalıdır (Zhang ve Jin, 2023). Tam olarak bu husus dikkate alındığında dijital dönüşümün etkin ve verimli bir şekilde gerçekleşebilmesi adına teknolojik gelişmelerin yanı sıra organizasyonlar içerisinde var olan ve organizasyonların devamlılığını sağlayan çalışanların da dijital dönüşüm sürecinin önemli bir parçası olduğu yorumu yapılabilmektedir. Bu nedenden dolayı çalışmanın daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi ve önerilerin ortaya konması adına çalışmanın metodoloji kısmına geçilmeden önce kamu sektörü ve özel sektör açısında dijital dönüşüm sürecinin açıklanması gerekmektedir.

Günümüzün hızla gelişen dijital ortamında, kamu sektörü dijital dönüşümün artan taleplerine uyum sağlama zorluğuyla karşı karşıya kalmaktadır. Yapılan araştırmalar vatandaşların, işletmelerin ve politikacıların günlük yaşamlarında teknolojik değişimin etkilerini deneyimlediklerini ve kamu yönetimlerinin benzer dijital hizmetler ve yetenekler sağlayarak bu tempoya ayak uydurmasını beklediklerini her geçen gün daha fazla dile getirmektedir. Tabi giderek daha fazla artan bu talep kamu kuruluşlarının daha yenilikçi, teknoloji odaklı çözümleri etkili bir şekilde sunmak için yaklaşımlarını, süreçlerini ve ilişkilerini yeniden düşünmeleri için giderek artan bir ihtiyacı işaret etmektedir (Mergel vd., 2019).

Avrupa Komisyonu tarafından gerçekleştirilmiş olan bir çalışmada, kamu sektöründe dijital dönüşümün temel hedeflerinin yeni ilişki biçimleri yaratmak, hizmet sunumu için yeni çerçeveler oluşturmak ve paydaşlarla çalışmanın yenilikçi yollarını üretmek olduğu ifade

edilmiştir (Alenezi, 2022). Bu değişim, kamu çalışanlarının bu dijital değişimleri uygulama ve bunlara uyum sağlama göreviyle karşı karşıya kaldıkları için karmaşık ve gelişen bir ortamda kendilerini geliştirmeleri gerektiğini göstermektedir. Uzmanlar, dijital hükümet dönüşümünün güçlü ve hızlı bir şekilde benimsenmesinin, hükümetlerin bu hedeflere ulaşmak için çalışırken önemli faydalar sağlayabileceğini, ancak sürecin bir dizi zorluk ve kısıtlama da sunabileceğini dile getirmektedirler. Kamu sektöründe dijital dönüşüm sürecinin dijital dönüşümün yalnızca teknolojik bir girişim olmadığını, bunun yerine kamu kuruluşlarının nasıl faaliyet gösterdiği, vatandaşlara nasıl hizmet sağladığı ve çeşitli departmanların ve paydaşların nasıl etkileşim kurduğu konusunda kapsamlı bir elden geçirme olduğunu da unutmamak gerekmektedir (Redmann & Rueckel, 2021). Kamu çalışanları bu dijital dönüşümün ön saflarında yer aldığından, algılarını ve deneyimlerini anlamak, etkili stratejiler ve politikalar geliştirmek için önem teşkil etmektedir (Novianto, 2023).

Dijital dönüşüm yalnızca kamu sektörünü değil, aynı zamanda özel sektörü de etkileyerek kuruluşların faaliyet gösterme ve hizmet sunma biçiminde değişikliklere yol açmıştır, denilebilir. Özel sektör, değişen pazar taleplerine ve müşteri beklentilerine uyum sağlamaya çalışırken dijital dönüşümün de ön saflarında yer almıştır. Bu süreç, çalışanların nasıl çalıştığı, müşterilere hizmetlerin nasıl sağlandığı ve kuruluş içindeki farklı departmanların nasıl çalıştığı konusunda kapsamlı bir dönüşümün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dijitalleşme, politika yapma süreçlerini hızlandırma, hizmetlerin kalitesini iyileştirme ve daha işbirlikçi çalışma ortamının ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Novianto, 2023). Ancak, kuruluşların yeni teknolojileri uygulama ve kurumsal kültürleri değiştirme karmaşıklıklarında gezinmesi gerektiğinden, dijital dönüşüme giden yolda zorluklar da yaşanmıştır (Febiri & Hub, 2021). Çalışanlar, yeni çalışma biçimlerine uyum sağlamaları ve teknolojinin getirdiği değişiklikleri benimsemeleri gereken kişiler oldukları için dijital dönüşüm girişimlerinin başarısında hayati bir rol oynamışlardır. Onların algılarını ve deneyimlerini anlamak, organizasyonların sorunsuz bir geçişi kolaylaştırabilecek ve dijital dönüşüm çabalarının uzun vadeli sürdürülebilirliğini sağlayabilecek etkili stratejiler geliştirmeleri için önem teşkil etmektedir (Stonehouse & Konina, 2020). Bu farkın daha açık bir şekilde ortaya konması amacıyla çalışmanın bir sonraki alt başlığında kamu sektörü içerisinde ve özel sektör içerisinde yer alan çalışanlara dijitalleşme sürecinin kendi çalıştıkları kurumlar özelinde değerlendirmeleri adına yöneltilen sorulara verilen cevaplar analiz edilmiştir. Bu sayede iki sektörün dijitalleşme sürecine bakış açıları arasındaki farklılıkların anlaşılması hedeflenmiştir.

3. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

3.1. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi

Araştırmada araştırmacıların sıklıkla tercih ettikleri yöntemlerden biri olan nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma türleri arasından ise mülakat tekniği katılımcılara uygulanmıştır. Çalışmada hali hazırda kamu kurumunda ve özel bir firmada yönetici veya çalışan pozisyonunda görev yapan ve dijital dönüşüm sürecini bulundukları organizasyon bağlamında analiz edebilecek 10 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yer alan katılımcılar ile her bir soru için ortalama 30 dakika derinlemesine mülakat yapılmıştır. Diğer yandan katılımcıların soruları değerlendirmek adına gerekli tecrübeye sahip olmalarına konu ile ilgili bilgi sahibi olmalarına dikkat edilmiştir. Bu sayede kamu sektörü ve

özel sektör içerisinde yer alan organizasyonların dijital dönüşüm süreci arasındaki farklılığın tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma sorularının rahat anlaşılması ve cevapların doyurucu olması adına konuyla ilgili sorular alanında uzman 3 akademisyen tarafından hazırlanmıştır. Diğer yandan çalışmanın örneklem grubu ise araştırmacı tarafından seçilmiştir. Diğer bir deyişle maksatlı örnekleme tekniği kullanılmıştır (Cevher, 2012). İlgili seçim yönteminde örneklem grubu belirlenirken dijital dönüşüm süreci ile ilgili bilgi sahibi olmalarına, sektörel bazda eşit sayıda katılımcı sağlanmasına dikkat edilmiştir. Çalışmanın bulguları arasında verilen cevaplar paylaşılmış fakat kişisel verilerin korunması kapsamında katılımcıların isimleri çalışmada paylaşılmamıştır. Bunun yerine katılımcılara kodlar verilmiştir.

3.2. Veri Toplama Aracı

Çalışmada toplam 10 katılımcıya ulaşılmıştır. Toplam 10 katılımcıya kurumlarında yaşamış oldukları dijital dönüşüm süreci ile ilgili 7 soru yöneltilmiştir. Soruların hazırlanması için konu ile ilgili çalışmaları bulunan ve bilgi sahibi olan 3 akademisyenin fikirleri alınmıştır. Diğer yandan soruların farklı şekillerde genişletilebileceği düşünülebilir. Çalışmanın zaman kısıtı sebebiyle bu sorular tercih edilmiştir. Derinlemesine mülakat sırasında katılımcılara sorulan açık uçlu sorular gerektiği takdirde alt ifadelerle genişletilmiştir.

Araştırmanın amacı ve ulaşılmak istenen sonuç doğrultusunda katılımcılara yöneltilen sorular şu şekilde sıralanabilmektedir;

1- Kurumunuzun yeni teknolojileri keşfetme ve kullanma becerisini nasıl yorumluyorsunuz?
2- Kurumunuzda dijital dönüşüm adına gerçekleştirilen faaliyetler nelerdir?
3- Kurumunuzun dijital dönüşüm faaliyetlerini karşılayacak bütçesi olduğunu düşünüyor musunuz?
4- Dijital bilgilerden yararlanmaya yönelik hangi stratejileri izliyorsunuz?
5- Kurumunuzun yurtiçi ve yurtdışı kuruluşlarla interaktif dijital bağlantıları var mı varsa nelerdir?
6- Kurumunuzun dijital çağda yetişen çalışanlar adına esnek ve çekici olduğunu düşünüyor musunuz?
7- Dijital dönüşümün gerçekleşmesinde hangi zorlukları yaşadığınızı düşünüyorsunuz ve bunlara çözüm öneriniz var mı?

3.3. Katılımcılardan Elde Edilen Derinlemesine Mülakat Kayıtları

Çalışmanın amaçları doğrultusunda katılımcılara kurumlarında geçirmiş oldukları dijital dönüşüm süreçleri ile ilgili derinlemesine mülakat soruları yöneltilmiştir. Öncelikle verilen cevaplar tablo halinde özetlenmiş, ardından bu tablo ise iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım kamu sektörü içerisinde yer alan katılımcıların fikirlerini ve algılarını ifade etmekte, ikinci özel sektör içerisinde yer alan katılımcıların fikirlerini ve algılarını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra tablolarda yer alan sütunların ilki soruları, ikincisi verilen cevapların özetlenmiş hallerini, üçüncüsü ise uygulanabilecek çözüm yollarını ifade etmektedir. Çalışmada yer alan bilgiler katılımcılar ile birlikte gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin sonrasında elde edilmiştir. Tüm elde edilen görüşmelerin aktarılması mümkün olmaması sebebiyle elde edilen bilgiler mümkün olabildiğinde sadeleştirilerek Çizelge 1'e aktarılmıştır.

Çizelge 1. Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevaplara Dair Çizelge

Soru	**Kamu Sektör Katılımcıları Tarafından Verilmiş Cevaplar**
1-Kurumunuzun yeni teknolojileri keşfetme ve kullanma becerisini nasıl yorumluyorsunuz?	KS1 (Yönetici): Kurum esasında yapılan işlemlerin kısıtlı olması yeni teknolojilerin keşfedilmesinde ve kullanılmasında engel teşkil etmektedir.
	KS2 (Yönetici): Yeni teknolojilerin kullanılmasını olumlu buluyorum.
	KS3 (Yönetici): Dijital dönüşüm adına yeterli alt yapıya sahip olduklarını, Ar-Ge ekiplerinin sürekli çalıştıklarını ve düzenli eğitimleri verdiklerini ifade etmişlerdir.
	KS4 (Yönetici): Kurumsal anlamda teknolojilerin keşfetme ve kullanma becerisinin tam olarak gelişmediğini ifade etmiştir.
	KS5 (Memur): Kurumsal anlamda bu becerinin gelişmediği ifade edilmiştir.
2-Kurumunuzda dijital dönüşüm adına gerçekleştirilen faaliyetler nelerdir?	KS1: Dijital dönüşüm adına faaliyetlerin olmadığı, bilgi kanallarının gelişimi adına faaliyetlerin olduğu dile getirilmiştir.
	KS2: Yeterli bilgisinin olmadığını ifade etmiştir.
	KS3: Kurumun şu an devletin genelinde uygulanan Dijital Devlet Stratejisi planına dayalı olarak hareket ettiğini ifade etmiştir.
	KS4: Genellikle sistemsel olarak dijital dönüşümün sağlanmaya çalışıldığı ifade edilmiştir.
	KS5: İş süreçlerinin otomasyonu, dijital başvuruların artırılması, fiziki evrak yükünün azaltılması sayılabilmektedir.
3-Kurumunuzun dijital dönüşüm faaliyetlerini karşılayacak bütçesi olduğunu düşünüyor musunuz?	KS1: Yeterli bütçenin olduğunu düşünüyorum.
	KS2: Yeterli bütçenin olduğunu düşünüyorum.
	KS3: Yeterli olduğunu düşünmekle birlikte, bütçenin bir kısmının teknoloji, yazılım, eğitim ve danışmanlık hizmetlerine ayrıldığı ifade edilmiştir.
	KS4: Yeterli bütçenin olduğunu düşünüyorum.
	KS5: Doğru teknolojik gelişmeler adına yeterli bütçenin olduğunu düşünüyorum.
4-Dijital bilgilerden yararlanmaya yönelik hangi stratejileri izliyorsunuz?	KS1: Bireysel çabalarla öğrenme yollarını kullanmaktayım.
	KS2: İnternet aracılığıyla bilgileri edinmeye çalışmaktayım.
	KS3: Dijital Devlet Stratejisi planına dayalı olarak hareket ettiğini ifade etmiştir.
	KS4: Dijital bilgilerden yararlanmak adına kurumsal anlamda eksikliklerin olduğu dile getirilmiştir.

	KS5: Büyük veri analitiği yapıldığı ifade edilmiştir.
5-Kurumunuzun yurtiçi ve yurtdışı kuruluşlarla interaktif dijital bağlantıları var mı varsa nelerdir?	KS1: Yeterli bilgiye sahip olmadığını ifade etmektedir.
	KS2: Bağlantısı olmadığını ifade etmiştir.
	KS3: Bağlantılı olduklarını ve aynı zamanda ulusal ölçekte diğer paydaşlarla birlikte iş birliği içerisinde olduklarını ifade etmişlerdir.
	KS4: Bağlantılı oldukları kurumların varlığı dile getirilmiştir.
	KS5: Bağlantılı oldukları kurumların varlığı dile getirilmiştir.
6-Kurumunuzun dijital çağda yetişen çalışanlar adına esnek ve çekici olduğunu düşünüyor musunuz?	KS1: Evet.
	KS2: Evet.
	KS3: Evet.
	KS4: Evet.
	KS5: Dijital çağ adına yeni çalışanların da yüz yüze hizmet vermesi gerektiği ifade edilmiştir.
7-Dijital dönüşümün gerçekleşmesinde hangi zorlukları yaşadığınızı düşünüyorsunuz ve bunlara çözüm öneriniz var mı?	KS1: Özellikle internet alt yapısının yetersiz olduğunu, güvenlik sistemlerinin geliştirilmesi gerektiğini, donanımlı personelin artırılması gerektiğini ifade etmiştir.
	KS2: Herhangi bir zorluk yaşamadığını bunun için üst düzey yöneticiler tarafından gerekli paket programların sunulduğunu ifade etmiştir.
	KS3: Dijital yetkinliklerin yetersizliği, hızlı dönüşüm gerekliliği, çalışanlara eğitimlerin yetersizliği, başarının ödüllendirilmemesi şeklinde sıralanmıştır.
	KS4: Personele verilen eğitimin yetersizliği, hızlı değişime karşı gerekli pozisyonların alınmaması, adaptasyon zorluklarının yaşanması şeklinde sıralanmıştır.
	KS5: Üst yönetimlerin daha geleneksel bir model benimsemesi, yeterli bilgiye sahip olmaması, dönüşüme kapalı olmaları şeklinde sıralanmaktadır.
Soru	**Özel Sektör Katılımcıları Tarafından Verilmiş Cevaplar**
1-Kurumunuzun yeni teknolojileri keşfetme ve kullanma becerisini nasıl yorumluyorsunuz?	ÖS1 (Yönetici): Kurumun yeni teknolojileri keşfetmesi amacıyla çalışanların fuarlara gönderildiği, demo programlar üzerinde çalışıldığı ifade edilmiştir.
	ÖS2 (Uzman Yard.): Yüksek teknolojik cihazları kullanan ve özen gösteren bir kurum olarak tanımlamakta, yazılım gücünü ve teknolojiyi yakalamak adına çaba sarf eden bir kurum olarak ifade edilmektedir.
	ÖS3 (Çalışan): Genellikle stok takibi ve otomasyon sistemi adına yeterli bulmaktadır.

	ÖS4 (Yönetici): Hem vizyon hem de misyon gereği teknolojiyi keşfetme becerisinin yüksek olduğu ifade edilmiştir.
	ÖS5 (Çalışan): Yeni teknolojilerin kullanımına ve kabul edilmesine açık olduklarını ifade etmişlerdir.
2-Kurumunuzda dijital dönüşüm adına gerçekleştirilen faaliyetler nelerdir?	ÖS1: Faaliyet göstergelerinin ölçülmesi, mobil taşıma ve robotik sistemlerin kullanılması, veri analitiği yöntemlerinin kullanılması
	ÖS2: Sıklıkla internet ve sosyal iletişim ağlarının kullanıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca yazılım kullanmaya da özen gösterilmektedir.
	ÖS3: İnternetin ve sosyal medyanın kullanıldığı ifade edilmiştir.
	ÖS4: Robotik sistemlerin kullanılması, otomasyon sistemlerin rutine dahil edilmesi, yazılım programlarının kullanılması
	ÖS5: Genellikle departman bazlı olarak yeni programların kullanımına uyum sağlayarak sürece destek oldukları ifade edilmiştir.
3-Kurumunuzun dijital dönüşüm faaliyetlerini karşılayacak bütçesi olduğunu düşünüyor musunuz?	ÖS1: Yeterli bütçenin olduğu düşünülmektedir.
	ÖS2: Yeterli bütçenin olduğu düşünülmektedir.
	ÖS3: Yeterli bütçenin olduğu düşünülmektedir.
	ÖS4: Yeterli bütçenin olduğu düşünülmektedir.
	ÖS5: Yeterli bütçenin olduğu düşünülmektedir.
4-Dijital bilgilerden yararlanmaya yönelik hangi stratejileri izliyorsunuz?	ÖS1: Yenilikçi gelişmelerin takip edilerek, ilgili programların ve sistemlerin denemelerinin kurumda yapılması sağlanmaktadır.
	ÖS2: Olumlu veya olumsuz raporların hazırlanması, geri bildirim mekanizması, eğitim faaliyetleri ve eğitim faaliyetlerinden elde edilen verilerin analiz edilmesi
	ÖS3: Verilerin analiz edilmesi, talep tahmin yöntemlerinin uygulanması, geri bildirimlerin analiz edilmesi
	ÖS4: Eğitimlerin gerçekleştirilmesi, güvenli bilgi ağının oluşturulması, kurumsal dijital dönüşümün sağlanması.
	ÖS5: Öncelikle birçok eğitime dahil olduklarını bunun yanı sıra stratejik planlarına dijital dönüşümü dahil ettikleri ifade edilmiştir.
5-Kurumunuzun yurtiçi ve yurtdışı kuruluşlarla interaktif dijital	ÖS1: Yurt dışı destekli firmaların sağlamış olduğu programlar kullanılarak ortaklık sağlanmaktadır.
	ÖS2: Yurt dışı firmalarla dijital bağlantılar daha çok ticari amaçlarla kurulmaktadır.

bağlantıları var mı varsa nelerdir?	ÖS3: Yurt dışı destekli firmaların sağlamış olduğu programlar kullanılarak ortaklık sağlanmaktadır.
	ÖS4: İşletme adına kullanılan ürünlerin temin edilmesi, toplumsal uyumluluk programlarının yerine getirilmesi, sürdürülebilirlik adına ortaklıklar kurulması dijital bağlantılara örnek sayılabilmektedir.
	ÖS5: Geliştirilen yazılımların geliştirici firmaları ile bağlantıları olduğu ifade edilmiştir.
6-Kurumunuzun dijital çağda yetişen çalışanlar adına esnek ve çekici olduğunu düşünüyor musunuz?	ÖS1: Yenilikçi alt yapıya sahip olunması nedeniyle yeni çalışanlar için uygun olduğunu düşünülmektedir.
	ÖS2: Otomasyona önem veren bir kurum olması iş yükünü azaltmakta ve bu sebeple yeni çalışanlara çekici gelmektedir.
	ÖS3: Dijital yeterlilik değil fakat çalışma saatleri nedeniyle çekici olduğunu düşünmekteyim.
	ÖS4: Dijital dönüşümün sağladığı iş kolaylığı, tesisin teknolojik gelişmişlik düzeyi işletmeyi çekici kılan yönlerin unsurların başında gelmektedir.
	ÖS5: İş yükünün azalması nedeniyle çekici oldukları ifade edilmiştir.
7-Dijital dönüşümün gerçekleşmesinde hangi zorlukları yaşadığınızı düşünüyorsunuz ve bunlara çözüm öneriniz var mı?	ÖS1: Yenilik ve teknolojik sektörel bazda yetersiz kalması, yüksek ithalat oranları, yerel yazılım programlarına yetersiz destek verilmesi şeklinde sıralanabilmektedir.
	ÖS2: Altyapı yetersizliği, personelin teknik anlamda yetersiz kalması ve donanımın yetersiz olması.
	ÖS3: Adaptasyon sürecinin yavaş olması, alt yapı yetersizliği, maliyetlerin yüksek olması.
	ÖS4: Sosyo kültürel yapı ve dijital dönüşümün bir arada ele alınmaması, siber saldırı riskleri, eğitimlerin yetersiz olması sayılabilmektedir.
	ÖS5: Alt yapının yetersiz olması, yeterli donanıma sahip olunmaması öncelikli sorunlar olarak ifade edilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümü hem verilen cevapların hangi açılardan farklılaştığını hem de bu farklılaşmanın nasıl giderilebileceği konusunda daha detaylı bilgilere sahip olması açısından önem teşkil etmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yapılan çalışma genel olarak değerlendirildiğinde günümüzde hem kamu sektör hem de özel sektör içerisinde yer alan kurumların/organizasyonların teknolojinin gelişimi ile birlikte bir dönüşüm süreci içerisinde olduğu söylenebilmektedir. Tabi birçok bilim insanı tarafından da dile getirildiği üzere kamu sektörü ve özel sektör dijital dönüşüm gerçekleştirme sürecinde belirli bir oranda farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma kurumlar düzeyinde olduğu gibi çalışanlar düzeyinde

de farklılaşmaktadır. Aslında yapılan bu çalışma tam olarak bu noktada önem teşkil etmektedir. Yapılan bu çalışmanın bulgular ile kamu sektöründe yer alan çalışanlar ile özel sektörde yer alan çalışanlar açısından dijital dönüşüm hangi açılardan farklılaştığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu farklılaşmalar şu şekilde sıralanabilmektedir;

1- İlk soruya verilen cevaplar dikkate alındığında kamu sektöründe yapılan faaliyetlerin ve işlemlerin kısıtlı olması, yeterli alt yapının var olmaması gibi sebepler kurumların yeni teknolojileri kullanma becerilerini olumsuz etkilemektedir. Özel sektörde yer alan katılımcılar ise yeni teknolojilerin yüksek bir düzeyde benimsenmesi gerektiğine vurgu yapmakta, diğer yandan bu yeni teknolojilerin kullanım düzeylerinin artması adına birçok eğitimin, fuarlara gidişlerin, teknolojik cihazların alınmasının desteklendiğini ifade etmişlerdir.

2- İkinci soruya verilen cevaplar dikkate alındığında kamu sektöründe yer alan katılımcılar, daha çok dijital devlet stratejisi doğrultusunda bir dönüşüm yolunun izlendiğini, ayrıca daha çok bu dönüşümün internet üstünden desteklenen uygulamalarla kısıtlı olduklarını ifade etmişlerdir. Özel sektörde yer alan katılımcılar ise mobil taşıma sistemleri, robotik sistemler, veri analitiği ve sosyal medya sistemlerini neredeyse rutine dahil ettiklerini ifade etmişlerdir.

3- Bir sonraki soruya verilen cevaplarda hem kamu sektörü hem de özel sektör katılımcılarının vermiş oldukları cevaplar benzerlik göstermektedir. Her iki katılımcı grubu da organizasyonların dijital dönüşümü gerçekleştirmek adına yeterli bütçesinin olduğunu ifade etmişlerdir.

4- Dijital bilgilerden yararlanmaya yönelik hangi stratejilerin kullanıldığını tespit etmeye yönelik olan bu soruda kamu sektörü katılımcıları bireysel çabaların ve internet aracılığının önemli bir rol oynadığını ifade ederken, özel sektör katılımcıları yeniliklerin takip edilmesi adına çalışan grubunun bulunduğunu, veri analitiği yöntemlerinin kullanıldığını, geri bildirimlerin dikkate alındığını ve farklı eğitimlerle sistemlere dahil olduklarını ifade etmişlerdir.

5- Kurumunuzun yurtiçi ve yurtdışı kuruluşlarla interaktif dijital bağlantıları var mı sorusuna ise kamu sektörü katılımcıları çok fazla bilgilerinin olmadıklarını fakat yurtdışında hizmet veren kamu kurumları ile bilgi alışverişi sağladıklarını ifade ederken, özel sektörde yer alan katılımcılar hem ticari amaçlar doğrultusunda hem de destek hizmetleri doğrultusunda dijital dönüşüm sürecinde çok fazla destek aldıklarını ifade etmişlerdir.

6- Kurumunuzun dijital çağda yetişen çalışanlar adına esnek ve çekici olduğunu düşünüyor musunuz sorusunda hem kamu sektörü hem de özel sektör katılımcıları yeni nesil için kendi organizasyonlarının çekici olduklarını ifade etmişlerdir. Kamu sektörü çalışanları iş yükünün dijital dönüşüm sürecinde azalmasının çekiciliği artırdığını düşünürken, özel sektör katılımcıları ise esnek çalışma, iş kolaylığı ve teknolojik ofislerin varlığı gibi sebeplerin iş yerini çekici hale getirdiğini savunmaktadır.

7- Son soru ise dijital dönüşümün gerçekleşmesinde hangi zorlukların yaşandığını tespit etmeye yöneliktir. Kamu sektörü çalışanları bu zorlukları, eksik internet alt yapısı, güvenlik endişesi, eğitimlerin yetersizliği, yetkin personelin olmaması, değişim hızının yüksek olması, geleneksel yönetim anlayışının üst yönetimler tarafından fazla benimsenmesi şeklinde ifade etmişlerdir. Özel sektör çalışanları ise bu zorlukları, yenilik ve teknolojik gelişmelerin sektörel bazda yetersiz kalması, yüksek ithalat oranları, yerel yazılım programlarına yetersiz destek verilmesi, altyapı yetersizliği, personelin teknik anlamda yetersiz kalması, donanımın yetersiz

olması, sosyo kültürel yapı ve dijital dönüşümün bir arada ele alınmaması, siber saldırı riskleri, eğitimlerin yetersiz olması şeklinde sıralamışlardır.

Görüldüğü üzere kamu sektörü ve özel sektör içerisinde görev yapmakta olan katılımcıların dijital dönüşüm sürecine karşı bakış açıları oldukça farklıdır. Bu farklılık kamu sektörünün dijital dönüşüm sürecini özel sektöre göre daha geriden takip etmesinin nedenleri arasında sayılabilmektedir. Özel sektörde yer alan katılımcılar süreci daha çok benimsemekte, bilgi sahibi olmak adına çok daha fazla çaba sarf etmektedir, denilebilir. Bu sebeple kamu kurumlarının ve çalışanların dijital dönüşüm sürecini başarılı bir şekilde tamamlayabilmesi adına öneriler şu şekilde sıralanabilmektedir;

1- Kamu sektörü çalışanlarına ve yöneticilerine sürecin başarılı olabilmesi adına çok sayıda eğitim verilmeli, ayrıca eğitimlerin yanı sıra paneller, sempozyumlar dahilinde sürece dahil edilmelidir.

2- Dijital dönüşüm sürecinin getirileri hakkında hem yönetici hem de memur kademesinde görev yapan çalışanların sürekli fikirleri alınmalıdır. Denenen her yenilik geri bildirimlerle desteklenmelidir.

3- Kamu kurumlarında sağlanan dijital dönüşüm süreci ile ilgili endişelerin giderilmesi gerekmektedir. Bu endişeler özellikler güvenlik ile ilgili olması sebebiyle büyük önem teşkil etmektedir.

4- Son olarak kamu sektörü ve özel sektör arasında yüksek düzeyde iş birliği sağlanarak dönüşüm süreci tüm organizasyonlar için ortak bir süreç haline getirilmelidir.

Gelişen dünya dikkate alındığında kamu sektöründe yaşanan dijital dönüşüm süreci en az özel sektör kadar önem teşkil etmektedir. Eksikliklerin ve önerilerin dikkate alınmasıyla birlikte kamu sektöründe yaşanan dijital dönüşüm süreci hem daha etkin hem de daha verimli bir şekilde sonuçlandırılabilir.

.

KAYNAKÇA

Alenezi, M., Understanding Digital Government Transformation. arXiv preprint arXiv:2202.01797, 2022.

Cevher, E., Kentsel Markalaşma Süreci: Antalya Örneği. Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, 4(1), 105-115, 2012.

Febiri, F. and Hub, M., *Digitalization Of Global Economy: A Qualitative Study Exploring Key İndicators Use To Measure Digital Progress,* The Public Sector. In SHS Web of Conferences. Volume 92, EDP Sciences-Web of Conferences, 2021.

Gebayew, C., Hardini, I. R., Panjaitan, G. H. A. and Kurniawan, N. B., *A Systematic Literature Review On Digital Transformation*. 2018 International Conference on Information Technology Systems and Innovation (ICITSI) (pp. 260-265). IEEE, 2018.

Henriette, E., Feki, M. and Boughzala, I., *Digital Transformation Challenges*. MCIS 2016 Proceedings, 2016.

J. Reis, M. Amorim, N. Melão and P. Matos, *Digital Transformation: A Literature Review And Guidelines For Future Research, Trends and Advances in Information Systems and Technologies*. WorldCIST'18, March, 2018.

Lazić, A. and Jović, M., *Strategic Digital Transformation Of Organisations*. 5th IPMA SENET Project Management Conference, 2019.

Lokuge, S. and Duan, S. X., Exploring The Enablers Of Digital Transformation İn Small And Medium-Sized Enterprises. Handbook of Research on Business Model Innovation Through Disruption and Digitalization, 136-156, 2023.

Mergel, I., Edelmann, N. and Haug, N., Defining Digital Transformation: Results From Expert Interviews. Government Information Quarterly, *36*(4), 2019.

Novianto, N., Systematic Literature Review: Models Of Digital Transformation in The Public Sector. Indonesian Association for Public Administration, 7(2), 2019.

Redmann, J. and Rueckel, D., Die Digitale Transformation Kommunaler Einrichtungen – Herausforderungen Und Erfolgsfaktoren. Springer Science+Business Media, 58(5), 978-990, 2021.

Stjepić, A., Ivančić, L. and Vugec, D S. Mastering Digital Transformation Through Business Process Management: Investigating Alignments, Goals, Orchestration, and Roles. Wyższa Szkoła Biznesu – National-Louis University, 16(1), 41-74, 2020.

Stonehouse, G. H. and Konina, N. Y., *Management Challenges in The Age Of Digital Disruption*. 1st International Conference on Emerging Trends and Challenges in the Management Theory and Practice (ETCMTP 2019*)*, 1-6, 2020.

Türk, A., Digital Leadership Role in Developing Business Strategy Suitable For Digital Transformation. Frontiers in Psychology, *13*, 2023.

Ubiparipović, B., Matković, P., Marić, M. and Tumbas, P., Critical Factors Of Digital Transformation Success: A Literature Review, Organizational Psychology, 68(5-6), 400-415, 2020.

Veldhoven, Z V. and Vanthienen, J., Digital Transformation as an Interaction-Driven Perspective Between Business, Society, and Technology. Springer Science+Business Media, 32(2), 629-644, 2021.

Zaoui, F. and Souissi, N., Roadmap for Digital Transformation: A Literature Review. Elsevier BV, 175, 621-628, 2020.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Zhang, Y. and Jin, S., How Does Digital Transformation Increase Corporate Sustainability? The Moderating Role of Top Management Teams. Multidisciplinary Digital Publishing Institute, 11(7), 355-355, 2023.

ÇİN PROPAGANDASINDA DEMİR ADAM WANG JİNXİ

Doç. Dr. Abdülhakim Bahadır DARI

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İletişim Fakültesi/Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Manas/Yalova, abahadir.dari@manas.edu.kg/abdulhakim.dari@yalova.edu.tr, orcid.org/0000-0003-3525-5823

Dr. Öğr. Üyesi Caner ÇAKI

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Mucur Meslek Yüksekokulu, Görsel İletişim Programı, Kırşehir, caner.caki@ahievran.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1523-4649

ÖZET

Çin Halk Cumhuriyeti'nde (ÇHC) egemen güçlerin etkisinde kimi insanlar övülürken, kimi insanlar ise sert bir şekilde eleştirilmiştir. Çin kamuoyunda kült lider propagandalarında Mao Zedong ve Hua Guofeng yüceltilirken, Dörtlü Çete karşıtı propaganda döneminde ise – Mao'nun eşi de dâhil- çeşitli siyasiler itibarsızlaştırmıştır. Bunların dışında ÇHC'nin ideolojik temelleri doğrultusunda hizmet etmiş kimi kişiler de Komünizm ideolojisine hizmet etmiş neferler olarak sunulmuştur. Bu kişiler içerisinde 'demir adam' olarak adlandırılan Wang Jinxi, çalışma hayatındaki üstün başarılarından dolayı ÇHC propagandası tarafından ön plana çıkarılmıştır. Propaganda posterlerinde yer verilen Wang, Çin kamuoyunda övgüyle anılmış, ÇHC'de kişi kültü haline gelen isimlerden biri olmuştur. Wang'a yönelik inşa edilen kişi kültünün ortaya konulması, Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) kişi kültü propagandalarına ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Çalışmada Wang'i konu alan posterlerde Wang'in nasıl sunulduğu ve Wang'in ÇKP'nin hangi propaganda amacına hizmet ettiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada Wang'i konu alan posterler, göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmadaki bulgularda Wang, ÇKP'nin ÇHC'de idealize ettiği bir vatandaş olarak resmedilmiştir. Bu şekilde ÇKP, Wang'in ülkesine yapmış olduğu hizmeti ön plana çıkararak Çin halkını, rejimin amaçları doğrultusunda çalışma hayatında seferber etmeye çalışmıştır. Çalışmada Wang üzerinden inşa edilen kişi kültünün, ÇHC'de ideolojik amaçlara hizmet ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Kişi Kültü, Çin Halk Cumhuriyeti, Poster, Medya

IRON MAN WANG JİNXİ İN CHİNESE PROPAGANDA

ABSTRACT

While some people were praised under the influence of the ruling powers in the People's Republic of China (PRC), some people were harshly criticized. While Mao Zedong and Hua Guofeng were glorified in the cult leader propaganda in the Chinese public opinion, various politicians - including Mao's wife - were discredited during the anti-Gang of Four propaganda period. Apart from these, some people who served in line with the ideological foundations of the PRC were also presented as soldiers who served the ideology of Communism. Among these people, Wang Jinxi, who was called the 'iron man', was brought to the fore by PRC propaganda due to his outstanding achievements in business life. Wang, who was featured in propaganda posters, was praised by the Chinese public opinion and became one of the names that became a cult of personality in the PRC. Revealing the personality cult built against Wang is important in shedding light on the personality cult propaganda of the Chinese Communist Party (CCP). The aim of the study was to determine how Wang was presented and what propaganda purpose Wang served for the CCP in posters about Wang. For this purpose, in the study, posters about Wang were examined using the semiotic method. In the findings of the study, Wang was portrayed as a citizen idealized by the CCP in the PRC. In this way, the CCP tried to mobilize the Chinese people in working life in line with the regime's goals by highlighting Wang's service to his country. The study concluded that the personality cult built on Wang served ideological purposes in the PRC.

Keywords: Propaganda, Cult of Personality, People's Republic of China, Poster, Media

1. GİRİŞ

Wang Jinxi, 1923 yılında Gansu Eyaleti'nde fakir bir köylü ailesinde doğmuştur. Yumen Petrol Sahası'nda çalışmaya başlamış ve on yıl orada çalışmıştır. 1956 yılında da Çin Komünist Partisi'ne (ÇKP) girmiştir. Wang, petrol sahasında gerçekleştirdiği üstün çalışmayla dikkat çekmiş ve 'demir adam' olarak anılmaya başlamıştır. Çin propagandası kendisini kişi kültü haline getirmiş ve ÇHC'deki propaganda posterlerinde Wang'a yer verilmiştir. Wang'ın kişi kültü propagandasının ele alınması, ÇHC'deki ideolojik temelli kişi kültlerinin ortaya konulması açısından önem taşımaktadır.

Çalışmada Wang'ı konu alan propaganda posterlerinde Wang'ın ne şekilde sunulduğunun ve Wang üzerinden hangi propaganda amacının ya da amaçlarının olduğunun tespit edilmesine çalışılmıştır. Bu amaçla Wang'ı konu alan propaganda posterleri göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiş ve ulaşın bulgular üzerinden şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Wang'ı konu alan propaganda posterlerinde Wang nasıl ön plana çıkarılmıştır?

- Wang'ı konu alan propaganda posterlerinde Wang üzerinden Çin halkına hangi mesaj/lar verilmiştir?

2. Tarihsel Süreç

1949 yılında Çin Komünist Partisi (ÇKP) liderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulmasından sonra Çin'de Komünizm ideolojisi temelinde yeni bir tarih yazımı başlamıştır. Bu tarih yazımında ÇHC'de komünist rejimin ne gibi zorluklarla kurulduğu anlatılmış, Çan Kay Şek liderliğindeki Çin Milliyetçi Partisi (ÇMP) sert bir dille eleştirilmiştir. Çin'in komünist tarihinde ÇKP'ye sadık ve başarılı şekilde hizmet etmişi kişiler üzerinden yeni kahramanlar oluşturulmuş ve bu kahramanlar üzerinden Çin halkının Komünizm'e bağlılığının arttırılması amaçlanmıştır. Bu kahramanlar Çin propagandası tarafından kişi kültleri haline getirilmiş ve bu kişi kültleri üzerinden ÇHC'de Komünizm ideolojisinin etkin olmasına çalışılmıştır. Bu kişi kültleri içerisinde en ön planda olan ise ÇHC'nin kurucu lideri Mao Zedong olmuştur. Mao'nun kişi kültüyle şahsına büyük sevgi ve hayranlığın duyulması teşvik edilmiştir (Gaddis, 2018: 41). Mao Zedong'un kişilik kültü ve onu destekleyen Marksist-Leninist ideoloji, yirminci yüzyıl boyunca, en azından Marx'ınki gibi propaganda posterlerinin çoğalmasıyla inşa edilmiştir (Komarovskaya, 2018: 127). Mao'nun ve siyasi liderlerin dışında da ÇKP için hizmet etmiş ve üstün başarılar göstermiş kimi isimlerin de kişi kültü propagandası yapılmıştır. Bunlar içinde ÇHC'de petrol sahasındaki üstün başarılarıyla ön plana çıkan Wang Jinxi de yer almıştır. Her ne kadar Wang, 10 yıl süren kaos döneminin meydana geldiği Çin Kültür Devrimi'nin (Powell ve Wong, 1997: 777) başlamasıyla bir süre dışlanmıştır. Buna karşılık ilerleyen süreçte itibarını tekrar elde etmiştir. Kişi kültü propagandasında Wang, 'demir adam' olarak anılmış ve Daqing, Beijing ve Yumen Şehri'nde heykelleri dikilmiştir. Bunun yanında Wang'ı konu alan çeşitli propaganda posterleri hazırlanmıştır.

3. Yöntem

Çalışmada Wang'ı konu alan 13 propaganda posterine ulaşılmış (CP, 2024), ulaşılan propaganda posterleri içerisinden amaçlı örneklem metodu kullanılarak 5 propaganda posteri çalışmanın örneklemi olarak seçilmiştir. Propaganda posterlerindeki göstergeler üzerinden verilmek istenen temel anlamların tespit edilebilmesi için göstergebilimin kurucularından Charles Sanders Peirce'in göstergebilim anlayışı üzerinden analiz yapılmıştır. Ferdinand de Saussure, göstergeyi gösteren ve gösterilen olarak ele alırken, Peirce'in göstergebilim modelinde görüntüsel gösterge, belirtisel gösterge ve simge yer almaktadır (Sığırcı, 2016: 30-31). Görüntüsel gösterge, kavramların ilk görülen anlamlarını, belirtisel gösterge, bir kavramın varlığının başka bir kavramla açıklanmasını ve simge ise aralarında benzerlik olmayan bir kavramın diğerini temsil etmesini ifade etmektedir. Çalışmada propaganda posterleri görüntüsel gösterge, belirtisel gösterge ve simge boyutunda ele alınmıştır.

4. Analiz

Analiz kısmında Demir Adam Wang Jinxi konulu beş poster, göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada incelenen beş propaganda posteri de Wang'ın ölümünden sonra hazırlanmıştır.

4. 1. Birinci Poster

1972 tarihli çalışmada incelenen birinci poster, Nanchong Bölgesi Sanatsal Oluşum Grubu tarafından hazırlanmıştır. Posterde 千万个铁人在成长 (Bir milyon Demir Adam büyüyor) yazısı bulunmaktadır.



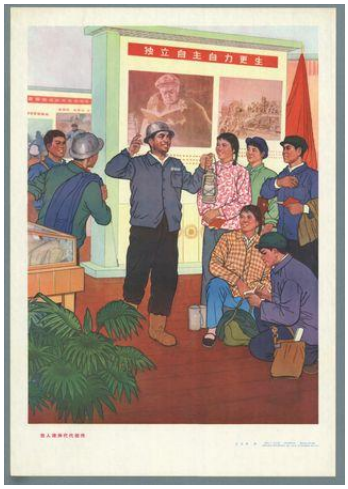
Görsel 1. Birinci Poster (**Kaynak:** IISG, 1972)

Görüntüsel göstergede posterde bir kişinin, önünde işçi kıyafetleri içerisinde sıraya dizilmiş kişilere şarkı söylettiği izlenimi verilmektedir. Posterin arka planında ise bir şantiyeye ait olduğu izlenimi verilen yapılar yer almaktadır. Belirtisel göstergede posterde *Bir milyon Demir*

Adam büyüyor yazısıyla Wang'a atıf yapılmaktadır. İşçiler şarkı söylerken, Wang'a vurgu yapılarak işçilerin Wang gibi çalışmasının teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Bu açıdan posterde Wang, çalışmayı simgelemektedir.

4. 2. İkinci Poster

1974 tarihli çalışmada analiz edilen ikinci poster, Wang Dawei tarafından hazırlanmıştır. Posterde 铁人精神代代相传 (Demir Adam Wang'ın ruhu nesilden nesile aktarılacak) yazısı bulunmaktadır.



Görsel 2. İkinci Poster (**Kaynak:** IISG, 1974)

Görüntüsel göstergede posterde işçi kıyafeti içerisindeki bir kişinin çevresinde bulunan insanlara bir şey anlattığı ve çevresindeki insanların da onu dinlediği izlenimi verilmektedir. Posterin arka planında bir kişinin hayatını anlattığı izlenimi verilen bir duvar yer almaktadır. Belirtisel göstergede posterde *Demir Adam Wang'ın ruhu nesilden nesile aktarılacak* yazısından işçi kıyafeti içerisindeki kişinin çevresindekilere Wang'ı anlattığı anlaşılmaktadır. Wang'ın ÇHC'de yaptığı hizmetlerin nesilden nesile aktarılacağı belirtilerek gelecek nesillerin Wang'ın çalışma azmini örnek almasına çalışılmaktadır. Bu açıdan posterde Wang, bir önceki posterde olduğu gibi çalışmayı simgelemektedir.

4. 3. Üçüncü Poster

1977 tarihli çalışmada incelenen üçüncü poster, Lou Jiaben tarafından hazırlanmıştır. Posterde 学铁人精神，甩开膀子大干社会主义! (Demir Adam'ın (Wang Jinxi) ruhunu inceleyin, Sosyalizm'i inşa etme yolunda tam gaz ilerleyin!) yazısı bulunmaktadır.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



Görsel 3. Üçüncü Poster

(**Kaynak:** IISG, 1977a)

Görüntüsel göstergede posterin ön planında Wang'a benzeyen, gülümseyen bir kişi yer alırken, arka planda ise çalışan işçiler resmedilmektedir. Belirtisel göstergede posterde *Demir Adam'ın (Wang Jinxi) ruhunu inceleyin* yazısıyla Wang'a atıf yapılmakta, *Sosyalizm'i inşa etme yolunda tam gaz ilerleyin* yazısıyla da işçilerin Sosyalizm'in Çin'de inşasında Wang'ın izinden gitmesi teşvik edilmektedir. Bu açıdan Wang, posterde Sosyalizm'i simgelemektedir.

4. 4. Dördüncü Poster

1977 tarihli çalışmada analiz edilen dördüncü poster, Jin Jifa tarafından hazırlanmıştır. Posterde 朵朵红花献英雄千万铁人如潮涌 (Kahraman(lar)a kırmızı çiçekler sunan milyonlarca 'Demir Adam' bir deniz gibi dalgalanıyor) yazısı bulunmaktadır.



Görsel 4. Dördüncü Poster

(**Kaynak:** IISG, 1977b)

Görüntüsel göstergede posterin ön planında Wang'a benzeyen, gülümseyen ve elinde çiçek olan bir kişi yer alırken, arka planda ise gülümseyen işçiler resmedilmektedir. Posterde çiçek, sevgiyi simgelemektedir. Belirtisel göstergede posterde *Kahraman(lar)a kırmızı çiçekler sunan milyonlarca 'Demir Adam' bir deniz gibi dalgalanıyor* yazısıyla Wang'a atıf yapılmakta, Wang'ın izinden milyonlarca Çinlinin gittiği mesajı verilmektedir. Wang, posterde idealize edilen ÇHC vatandaşı olarak sunulmakta ve Çin halkının onu örnek alması istenmektedir. Diğer yandan posterde Çin halkının Wang'a sevgi beslediği de vurgulanmaktadır.

4. 5. Beşinci Poster

1978 tarihli çalışmada incelenen beşinci poster, Yuan Yao'e tarafından hazırlanmıştır. Posterde 中国人民有志气 (Çin halkının büyük hedefleri var) yazısı bulunmaktadır.



Görsel 5. Beşinci Poster

(**Kaynak:** IISG, 1978)

Görüntüsel göstergede posterde bir masanın etrafında Mao Zedong, Zhou Enlai, Wang Jinxi ve Chen Yonggui resmedilmektedir. Duvarda ise Karl Marx'ın görseli yer almaktadır. Belirtisel göstergede posterde Mao Zedong ve Zhou Enlai, ÇHC yönetimini, Wang Jinxi ve Chen Yonggui ise ÇHC halkını temsil etmektedir. Marx ise Komünizm ideolojisini simgelemektedir. *Çin halkının büyük hedefleri var* yazısıyla ÇHC yönetiminin, Çin halkıyla birlikte hareket ederek büyük hedeflere ulaşmaya çalıştığı mesajı verilmektedir. Bu kapsamda Wang, Chen

Yonggui ile birlikte Çin halkını temsil eden iki kişiden biri olarak posterde ön plana çıkmaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada ele alınan propaganda posterlerinde Wang, Çin halkı nezdinde idealize edilen bir ÇHC vatandaşı olarak ön plana çıkarılmıştır. Kişi kültü haline getirilen Wang'ın ülkesi için yapmış olduğu üstün başarılar üzerinden ÇHC'deki işçilerin de Wang'ı örnek alarak onun gibi çalışması teşvik edilmiştir. Bu açıdan propaganda posterlerinde Wang'ın kişi kültü üzerinden ÇHC'deki işçilerin çalışmaya seferber edilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında Komünizm vurgusu da yapılmış, ÇHC'deki işçilerin Komünizm ideolojisine bağlı çalışması hedeflenmiştir. Çin'deki komünist rejim, Çin halkına Wang üzerinden sosyalist bir işçi örneği sunmuş, ÇHC'de idealist bir işçinin nasıl olması gerektiğini Wang profili üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Özetle Wang'ın çalışma azminin ÇHC'deki gelecek nesillere örnek olması istenerek ÇHC'de Komünizm'e bağlı, çalışkan bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Sonuç olarak Wang'ın inşa edilen kişi kültünün, ÇKP'nin komünist propagandasına hizmet ettiği, Komünizm'in inşasında Çin halkının çalışmaya seferber edilmesinde etkin bir şekilde kullanıldığı çıkarımında bulunulabilmektedir.

KAYNAKÇA

CP (2024). Demir Adam Wang Jinxi Konulu Propaganda Posterleri, https://chineseposters.net/posters/e15-870, Erişim Tarihi: 22.09.2024.

Gaddis, J. L. (2018). Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek. Çev., Dilek Cenkçiler. 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

IISG (1972). Birinci Poster, https://search.iisg.amsterdam/Record/1245286, Erişim Tarihi: 22.09.2024.

IISG (1974). İkinci Poster, https://search.iisg.amsterdam/Record/898303, Erişim Tarihi: 22.09.2024.

IISG (1977a). Üçüncü Poster, https://search.iisg.amsterdam/Record/1035575, Erişim Tarihi: 22.09.2024.

IISG (1977b). Dördüncü Poster, https://search.iisg.amsterdam/Record/1145683, Erişim Tarihi: 22.09.2024.

IISG (1978). Beşinci Poster, https://search.iisg.amsterdam/Record/1058014, Erişim Tarihi: 22.09.2024.

Komarovskaya, P. (2018). The Political Poster and Its Role in the Personality Cult of Mao Zedong. Oriens Extremus, 57, 127-144.

Powell, P., & Wong, J. (1997). Propaganda posters from the Chinese cultural revolution. The Historian, 59(4), 777-794.

Sığırcı, İ. (2016) Göstergebilim Uygulamaları, Metinleri, Görselleri ve Olayları Okuma. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SOVYET PROPAGANDASINDA ABD VE İNGİLTERE

Doç. Dr. Abdülhakim Bahadır DARI
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İletişim Fakültesi/Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Manas/Yalova, abahadir.dari@manas.edu.kg/abdulhakim.dari@yalova.edu.tr, orcid.org/0000-0003-3525-5823

Dr. Öğr. Üyesi Caner ÇAKI
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Mucur Meslek Yüksekokulu, Görsel İletişim Programı, Kırşehir, caner.caki@ahievran.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1523-4649

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere ile birlikte Müttefik Devletleri olarak Nazi Almanya'sına karşı mücadele etmiştir. Bu dönemde Sovyetler Birliği Doğu'dan, ABD ve İngiltere ise Batı'dan Alman ordularına karşı savaşarak Nazi Almanya'sının savaş dışı kalmasına çabalamıştır. Sovyetler Birliği, ideolojik olarak kendisinden farklı olan ABD ve İngiltere ile ortak düşmana karşı mücadele ettiği süreçte her iki ülkeyle dostane ilişkiler içerisinde olmuştur. Sovyet propagandası da bu dostluk çerçevesinde şekillenmiş ve bu dönemdeki propaganda faaliyetlerinde ABD ve İngiltere'ye yönelik olumlu bir propaganda süreci yürütülmüştür. Sovyetler Birliği'nde Müttefik Devletleri'ni konu alan propaganda posterlerinde Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere ile birlikte resmedilmiştir. Bu şekilde İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere ile müttefik olduğu süreçte Soğuk Savaş dönemindeki ABD ve İngiltere'ye karşı düşmanca söylemlerin aksine bir çizgide propagandaya yönelmiştir. Çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin ABD ve İngiltere ile müttefik olduğu süreçte Müttefik Devletleri'ni konu alan propaganda posterlerinde Soğuk Savaş'ın aksine ABD ve İngiltere'nin nasıl yansıtıldığının ve hangi propaganda mesajlarının verildiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışma kapsamında Sovyetler Birliği'nin Müttefik Devletleri'ni konu alan propaganda posterleri göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgularda Sovyet propagandasında Sovyetler Birliği ile ABD ve İngiltere'nin ortak hareket etmesine vurgu yapıldığı, düşmanın birlikte hareket edilerek yenilebileceğine odaklanıldığı ortaya çıkarılmıştır. Diğer yandan çalışma kapsamında incelenen propaganda posterlerindeki temsillerde genel olarak Sovyetler Birliği'nin ABD ve İngiltere ile birlikte eşit pozisyonda birlikte sunulduğu tespit edilmiştir. Bu şekilde Sovyetler Birliği'nin genel olarak propaganda posterlerinde Nazi Almanya'sına karşı mücadelede kendisini lider bir yerde konumlandırmadan iki müttefik devletle aynı pozisyonda tuttuğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Propaganda, Sovyetler Birliği, ABD, İngiltere

USA AND ENGLAND İN SOVİET PROPAGANDA İN SECOND WORLD WAR

ABSTRACT

In Second World War, the Soviet Union, together with the USA and England, fought against Nazi Germany as Allied Powers. During this period, the Soviet Union fought against the German armies from the East, and the USA and England fought against the German armies from the West, trying to keep Nazi Germany out of the war. The Soviet Union maintained friendly relations with USA and England, which were ideologically different from each other, while fighting against the common enemy. Soviet propaganda was also shaped within the framework of this friendship, and a positive propaganda process was carried out towards the USA and England in the propaganda activities during this period. In propaganda posters about the Allied Powers in the Soviet Union, the Soviet Union was depicted together with the USA and England. In this way, during the Second World War, when the Soviet Union was allied with the USA and England, it turned to propaganda in a line contrary to the hostile discourses against the USA and England during the Cold War period. The aim of the study was to determine how the USA and England were reflected and what propaganda messages were given in the propaganda posters about the Allied Powers during the Second World War, when the Soviet Union was allied with the USA and England, as opposed to the Cold War. For this purpose, within the scope of the study, propaganda posters about the Allied Powers of the Soviet Union were examined using the semiotics method. The findings revealed that Soviet propaganda emphasized the joint action of the Soviet Union, the USA and England, and focused on the fact that the enemy could be defeated by acting together. On the other hand, it was determined that the Soviet Union was generally presented in an equal position with the USA and England in the representations in the propaganda posters examined within the scope of the study. In this way, it was concluded that the Soviet Union generally held the same position with the two allied states in its propaganda posters, without positioning itself in a leading position in the fight against Nazi Germany.

Keywords: Second World War, Propaganda, Soviet Union, USA, England

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyetler Birliği ile ABD ve İngiltere arasındaki ilişkiler gerilmiş, hatta kimi zaman Sovyetler Birliği ile ABD savaşın eşiğine gelmiştir. Bu dönemde Sovyetler Birliği, Komünizm ideolojisini dünyaya yapmaya, ABD ve İngiltere ise Komünizm'in yayılmasını engellemeye çalışmıştır. Bu dönemde bu üç ülke arasındaki mücadele Sovyetler Birliği'nin propaganda faaliyetlerine de yansımış ve Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyet propagandası, ABD ve İngiltere'yi sert şekilde eleştirmiştir. Buna karşılık İkinci Dünya Savaşı'nda her üç ülkenin Nazi Almanya'sına karşı ortak mücadele ettiği dönemde Sovyet propagandasında ABD ve İngiltere olumlu şekilde sunulmuştur. Özellikle bu dönemde hazırlanan Sovyet propaganda posterlerinde ABD ve İngiltere'ye sık sık yer verilmiştir. Bu propaganda posterlerinde ABD ve İngiltere'nin ne şekilde sunulduğunun tespit edilmesi, Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'nda ABD ve İngiltere'ye yönelik yaklaşımının ortaya konulması açısından önem taşımaktadır.

Çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin ABD ve İngiltere ile birlikte Nazi Almanya'sına karşı mücadele ettiği dönemde hazırlanan ABD ve İngiltere'yi konu alan propaganda posterlerinde ABD ve İngiltere'nin ne şekilde sunulduğunun ve hangi propaganda mesajlarının verildiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ABD ve İngiltere'yi konu alan Sovyet propaganda posterleri göstergebilim yöntemi kullanılarak ele alınmıştır. Çalışma sonucundaki bulgular üzerinden şu sorular yanıtlanmaya çalışılmıştır:

- ABD ve İngiltere'yi konu alan Sovyet propaganda posterlerinde ne tür propaganda mesajları verilmiştir?

- ABD ve İngiltere'yi konu alan Sovyet propaganda posterlerinde ABD ve İngiltere nasıl temsil edilmiştir?

2. Tarihsel Arka Plan

1922 yılında Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere'nin Nazi Almanya'sına karşı mücadeleye girmesine kadarki süreçte üç ülkenin ilişkileri gergin şekilde seyretmiştir. 1917 yılındaki Ekim Devrimi'nde ABD ve İngiltere'nin Bolşeviklerin karşısında yer alan Beyaz Ordu'ya destek vermesi, komünist rejimle ABD ve İngiltere'nin ilişkilerinin gelişmesini engellemiştir. Rus İç Savaşı'nda Beyaz Ordu'ya karşı komünist güçlerin zafer kazanmasıyla (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 523-524). ABD

ve İngiltere'nin Rusya'daki etkinliği son bulmuştur. Bununla birlikte 1940 yılında Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'ya karşı gerçekleştirdiği Kış Savaşı'nda İngiltere, Sovyetler Birliği'ne karşı savaşın eşiğine gelmiştir. Savaş sırasında ABD ve İngiltere'den gönüllüler Finlandiya'ya destek olmuştur. Buna karşılık 1941 yılının Haziran ayında Nazi Almanya'sının Sovyetler Birliği'ni işgale girişmesiyle birlikte İngiltere ve Sovyetler Birliği, kendilerini ortak düşmana karşı mücadele içerisinde bulmuştur (Kissenger, 2010: 400-401). 1941 yılının Aralık ayında Nazi Almanya'sının ABD'ye savaş ilanıyla birlikte de Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere müttefik devletler haline gelmiştir. Her üç ülkede Nazi Almanya'sının savaşta yenilgiye uğratılmasında işbirliğinin öneminin bilincinde hareket etmiş ve Alman ordularının cephelerde bölünmüşlüğünden faydalanmıştır. Bu dönemde ABD ve İngiltere, Sovyetler Birliği ile dostane bir ilişki sürdürürken, Sovyet propagandası da ABD ve İngiltere'ye yönelik olumlu mesajlar vermiştir. 1944 yılında Batı'da ABD ve İngiltere'nin Normandiya Çıkartması'nı başlatması, Doğu'da Kursk Muharebesi'nden sonra Sovyetler Birliği'nin ilerleyişini sürdürmesi, Nazi Almanya'sının çöküş sürecine yol açmıştır. Nihayetinde 1945 yılında ABD ve İngiltere Batı'dan, Sovyetler Birliği ise Doğu'dan Almanya'yı işgal etmiştir. İnsan hayatı ve altyapı bakımından yıkıcı bir etki oluşturan İkinci Dünya Savaşı (Tovar, 2021: 69), Nazi Almanya'sı ve Japon İmparatorluğu'nun teslim olmasıyla son bulmuştur. Sovyetler Birliği ile ABD ve İngiltere arasında Soğuk Savaş adı verilen mücadele dönemi başlamıştır.

3. Yöntem

Çalışmada Sovyetler Birliği'nin ABD ve İngiltere'yi konu alan propaganda posterleri, Sergo Grigorian'ın arşivinden elde edilmiştir. Arşivde konuya ilişkin 49 propaganda posterine ulaşılmış (Redavantgarde, 2024), ulaşılan propaganda posterinden 5 propaganda posteri amaçlı örneklem metodu kullanılarak çalışmanın örneklemi olarak seçilmiştir. Çalışmada propaganda posterlerinde temel propaganda mesajlarının tespit edilebilmesi için göstergebilimin kurucularından olan Ferdinand de Saussure'ün gösteren ve gösterilen kavramlarından yararlanılmıştır. Saussure'ün gösteren ve gösterilen olarak ikiye ayrılan göstergebilim modelinde (Sığırcı, 2016: 41) gösteren, bir kavramın temel anlamını, gösterilen ise kavramın kültüre özgü ikinci anlamını ifade etmektedir. Propaganda posterleri sırasıyla bu iki boyut üzerinden analiz edilmiştir.

4. Analiz

Çalışmanın analiz kısmında örneklem olarak belirlenen beş propaganda posteri göstergebilim yöntemi üzerinden incelenmiştir.

4. 1. Birinci Poster

Çalışmada analiz edilen birinci poster, 1942 yılına tarihlenmektedir. Poster, İvanov Viktor Semenoviç ve Burova Olga Konstantinovna tarafından hazırlanmıştır. Posterde *Да здравствует единый фронт свободолюбивых народов против фашистских захватчиков!* (Yaşasın özgürlükçü halkların faşist işgalcilere karşı birleşik cephesi!) yazısı bulunmaktadır.



Görsel 1. Birinci Poster

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1942)

Gösterende posterde İngiltere bayrağını tutan İngiliz askeri ve Sovyetler Birliği bayrağını tutan Kızıl Ordu askeri yer almaktadır. Her iki askerin arkasında da başka askerler ve ABD bayrağı bulunmaktadır. Gösterilende posterdeki bayraklar, ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'ni simgelemekte, posterdeki askerler ise bu üç ülkenin askerlerini temsil etmektedir. Posterde "Yaşasın özgürlükçü halkların faşist işgalcilere karşı birleşik cephesi" söylemiyle doğrudan Nazi Almanya'sı ve İtalya'ya karşı mücadele eden Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere ön plana çıkarılmaktadır. Her üç ülkede posterde birlikte resmedilerek Nazi Almanya'sına karşı ortak mücadele içerisinde oldukları vurgulanmaktadır.

4. 2. İkinci Poster

Çalışmada incelenen ikinci poster, 1943 yılına tarihlenmektedir. Poster, Orekhov Lev Nikolayeviç ve Petrov Leonid Grigorievich tarafından hazırlanmıştır. Posterde *"Красная Армия совместно с армиями наших союзников сломает хребет фашистскому зверю". И.Сталин* ("Kızıl Ordu, müttefiklerimizin ordularıyla birlikte faşist hayvanın belini kıracaktır". J. Stalin) yazısı bulunmaktadır.



Görsel 2. İkinci Poster

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1943)

Gösterende posterde yan yana şekilde İngiliz, Sovyet ve ABD askeri bulunmaktadır. Askerlerin arkasında da sırasıyla İngiltere, Sovyetler Birliği ve ABD bayrakları resmedilmektedir. Sovyet askeri, Nazi Almanya'sı lideri Adolf Hitler'e benzetilen bir kişinin üstüne basmakta ve çevrede kurukafalar yer almaktadır. Gösterilende posterdeki bayraklar, ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'ni simgelemekte, posterdeki askerler ise bu üç ülkenin askerlerini temsil etmektedir. Hitler, Nazi Almanya'sının metonimi olarak kullanılmakta ve Hitler'in üstüne basan Sovyet askeriyle Sovyetler Birliği'nin ABD ve İngiltere ile birlikte Nazi Almanya'sına karşı üstün geldiği mesajı verilmektedir. Posterde yer alan kurukafalar ise ölüm metaforu olarak kullanılmakta ve savaşta ölen insanlara vurgu yapılmaktadır. Stalin'in sözüne posterde alıntı yapılarak Sovyetler Birliği'nin ABD ve İngiltere'nin desteğiyle Nazi Almanya'sına karşı üstün geleceği üzerinde durulmaktadır.

4. 3. Üçüncü Poster

Çalışmada incelenen üçüncü poster, 1944 yılına tarihlenmektedir. Poster, Koretsky Viktor Borisoviç tarafından hazırlanmıştır. Posterde *Европа будет свободной!* (Avrupa özgürleşecek!) yazısı bulunmaktadır.



Görsel 3. Üçüncü Poster

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1944a)

Gösterende posterde elleri zincirli ve üstünde Avrupa yazılı olan bir kadın yer almaktadır. Kadının önünde üstünde İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'nin bayraklarının olduğu kılıçlar ve kılıçları tutan eller resmedilmektedir. Posterde kılıçlar, kadının zincirlerini kırmaktadır. Gösterilende posterde üstünde İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'nin bayraklarının olduğu kılıçlar, Nazi Almanya'sına karşı mücadele eden İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'ni temsil etmektedir. Avrupa, bir kadın üzerinden kişileştirilmekte ve kadının elindeki zincirlerin kılıçlarla kırılması üzerinden İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'nin, Avrupa'yı Nazilerden kurtarmakta olduğu mesajı verilmektedir. "Avrupa özgürleşecek" söylemiyle de Nazilerin Avrupa'daki etkinliğinin son bulacağına vurgu yapılmaktadır.

4. 4. Dördüncü Poster

Çalışmada incelenen dördüncü poster, 1944 yılına tarihlenmektedir. Poster, Kokorekin Alexey Alekseevich tarafından hazırlanmıştır. Posterde *Добьем немецко-фашистких захватчиков в их берлоге!* (Alman faşist işgalcileri kendi deliklerinde bitirelim!) yazısı bulunmaktadır.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



Görsel 4. Dördüncü Poster

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1944b)

Gösterende posterde Avrupa haritası üzerinde bir elinde ip diğer elinde silah olan bir Alman askeri resmedilmektedir. Haritada Alman askerinin kalbinin olduğu yerde Berlin yazısı ve gamalı haç bulunmaktadır. Posterde gamalı haça doğru yönelen, üstlerinde İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'nin bayrakları olan üç tüfek süngüsü yer almaktadır. Gösterilende posterde Avrupa haritasının üzerinde bulunan Alman askeri, Nazi Almanya'sını, üstlerinde İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'nin bayrakları olan üç tüfek süngüsü ise Nazi Almanya'sına karşı mücadele eden İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'ni temsil etmektedir. Posterde Alman askerinin elinde ip olmasıyla Nazi Almanya'sının Avrupa için tehdit olduğuna yönelik mesaj verilmektedir. Süngülerin doğrudan askerin kalbi olan Berlin yazılı gamalı haça yönelmesiyle de İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'nin Nazi Almanya'sına son vermeye çalıştığı anlatılmaktadır.

4. 5. Beşinci Poster

Çalışmada analiz edilen beşinci poster, 1944 yılına tarihlenmektedir. Poster, Grigoryants Patvakan Petrosoviç tarafından hazırlanmıştır. Posterde *"..Поражение фашистских войск на советско-германском фронте и удары наших союзников по итало-немецким войскам потрясли все здание фашисткого блока и оно теперь разваливается на наших глазах..." И.Сталин"* (Faşist birliklerin Sovyet-Alman cephesindeki yenilgisi ve müttefiklerimizin İtalyan-Alman birliklerine darbeleri, faşist bloğun tüm yapısını şok etti ve şimdi gözlerimizin önünde parçalanıyor ..." J.Stalin) yazısı bulunmaktadır.



Görsel 5. Beşinci Poster

(**Kaynak:** Redavantgarde, 1944c)

Gösterende posterde gamalı haç şeklinde yıkılmış bir yapı resmedilmektedir. Posterde yapıya yönelen, üstlerinde ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin bayraklarının olduğu top namluları bulunmaktadır. Gösterilende posterde gamalı haç, Nazi Almanya'sını, üstlerinde ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin bayraklarının olduğu top namluları ise Nazi Almanya'sına karşı mücadele eden ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'ni temsil etmektedir. Top namlularının, gamalı haç şeklindeki yapıya yönelmesi ve yapının yıkılmış haliyle ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin Nazi Almanya'sına karşı birlikte üstün geldiği mesajı verilmektedir. Posterde Stalin'in sözüne vurgu yapılarak da doğrudan üç ülkenin Nazi Almanya'sına karşı elde ettiği başarı vurgulanmaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada analiz edilen posterlerde genel olarak Sovyetler Birliği'nin müttefikleri ABD ve İngiltere ile eşit şekilde bir arada resmedildiği tespit edilmiştir. Posterlerde üç ülkeyi temsil eden görsel göstergeler bir arada yer almış ve yazılı göstergeler üzerinde de Sovyetler Birliği'nin ABD ve İngiltere ile olan müttefikliklerine vurgu yapılmıştır. Bununla birlikte Sovyetler Birliği lideri Joseph Stalin'in sözlerine propaganda posterlerinde alıntı yapılarak Stalin'in kişi kültü üzerinden Sovyetler Birliği kamuoyunda ABD ve İngiltere ile olan müttefiklik ön plana çıkarılmıştır. Her iki ülke üzerinden müttefiklik mesajı verilmiş ve Nazi Almanya'sının yenilgiye uğratılmasında müttefikliğin önemi üzerinde durulmuştur.

Propaganda posterlerinde Faşizm'e karşı mücadele vurgusu yapılırken Nazi Almanya'sı kamuoyunda sert bir şekilde eleştirilmiş, Faşizm'e karşı mücadele eden ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği ise övülmüştür. Propaganda mesajlarında birlik ve müttefik vurgu yapılırken, Nazi Almanya'sına karşı mücadele meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. İncelenen propaganda posterlerinde genel olarak Sovyetler Birliği, kendisini lider bir pozisyonda tutmamış, Nazi Almanya'sına karşı mücadelede ABD ve İngiltere ile aynı pozisyonda yer almıştır. Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'nda ideolojik olarak farklı olduğu ABD ve İngiltere ile çıkarları doğrultusunda ortak düşmana karşı mücadelede olumlu bir propaganda yürüttüğü ortaya çıkmaktadır. Sovyet propagandasının Nazi Almanya'sı gibi bir gücün yenilgiye uğratılmasında ABD ve İngiltere'nin işbirliğinin öneminin bilincinde hareket ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu açıdan geçmişte Sovyet propagandasında pek olumlu söylemlerle yer almayan ABD ve İngiltere için Sovyet kamuoyunun yumuşatılmasına yönelik hareket edildiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Kissenger, H. (2010). Diplomasi. Çev., İ. H. Kurt. 9.Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Redavantgarde (1942). Birinci Poster, https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/966-long-live-the-united-front-of-the-freedom-loving-peoples-against-the-fascist-invaders-.html?themeId=2, Erişim Tarihi: 23.09.2024.

Redavantgarde (1943). İkinci Poster, https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/419--the-red-army-together-with-the-armies-of-our-allies-will-break-the-back-of-the-fascist-animal-j-stalin.html?themeId=2, Erişim Tarihi: 23.09.2024.

Redavantgarde (1944a). Üçüncü Poster, https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/1402-europe-will-be-freed-.html?themeId=2, Erişim Tarihi: 23.09.2024.

Redavantgarde (1944b). Dördüncü Poster, https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/1992-let-s-finish-with-the-german-fashist-invaders-in-their-hole-.html?themeId=2, Erişim Tarihi: 23.09.2024.

Redavantgarde (1944c). Beşinci Poster, https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/728--defeat-of-fascist-armies-on-the-soviet-german-front-.html?themeId=2, Erişim Tarihi: 23.09.2024.

Redavantgarde (2024). Sovyet Propaganda Posterleri, https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/?themeId=2, Erişim Tarihi: 23.09.2024.

Riasanovsky, V. N., & Steinberg, D. M. (2011). Rusya Tarihi. Çev., Figen Dereli. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Sığırcı, İ. (2016). Göstergebilim Uygulamaları, Metinleri, Görselleri ve Olayları Okuma. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Tovar, J. (2021). Soccer, World War II and coronavirus: a comparative analysis of how the sport shut down. Soccer & Society, 22(1-2), 66-74.

IMPLEMENTING TRANSFORMATIONAL LEARNING THROUGH CLASSROOM ACTION RESEARCH TO ENHANCE STUDENT ACHIEVEMENT

Sriyanto
Universitas Ahmad Dahlan, Indonesia
2336082004@webmail.uad.ac.id - https://orcid.org/0009-0002-3961-5881
Muchlas
Universitas Ahmad Dahlan
muchlas.te@uad.ac.id - https://orcid.org/0000-0002-0425-7837
Ishafit
Universitas Ahmad Dahlan
ishafit@pfis.uad.ac.id - https://orcid.org/0000-0001-6348-483X
Dwi SULISWORO
Universitas Ahmad Dahlan
dwi.sulisworo@uad.ac.id - https://orcid.org/0000-0002-7625-8505

ABSTRACT

Effective education requires adaptive and responsive methods that meet students' needs, particularly in transformational learning. This study aims to explore trends, key topics, and publication patterns related to classroom action research (CAR). Using the Dimensions database, 12,539 articles published between 2014 and 2024 with the term "classroom action research" were analyzed through the Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses (PRISMA) method. Results revealed an exponential growth in CAR publications, with a strong focus on Sustainable Development Goals (SDGs) related to quality education, and the DOAJ journal as a primary source. Benedictus Kusmanto emerged as the most productive researcher in CAR. Visualization tools, such as network, overlay, and density maps, were employed to identify emerging trends, research interests, and areas of concentration within CAR. This study offers insights into recent trends and innovations in CAR, providing researchers with a roadmap for exploring existing topics and accessing a growing body of literature. This bibliometric analysis significantly contributes to understanding global research trends in CAR and establishes a foundation for future research and development in the field.

Keywords: classroom action research, student achievement, transformational learning

INTRODUCTION

Classroom action research (CAR) has become one of the effective approaches to improve student learning achievement. CAR offers a systematic and sustainable approach to analyzing and improving classroom learning practices. Through the cycle of planning, implementation, observation, and reflection, CAR allows educators to adjust teaching methods

according to student needs, thereby creating a more optimal learning environment. The importance of CAR lies in its ability to provide direct feedback and enable educators to make changes that have a positive impact on student learning outcomes (Aldridge et al., 2021).

Conventional methods in CAR are sometimes still unable to overcome the challenges of transformation in the learning process. Transformational learning requires a more adaptive and contextual approach, considering the diversity of backgrounds and needs of students. Therefore, a transformation is needed in the implementation of CAR so that it can be more effective in improving learning achievement. This transformation includes the use of more flexible methods, supporting technology, and active involvement of students in the learning process (Mezirow, 1997). This aims to ensure that CAR is not only a tool for improving learning, but also an instrument of innovation that encourages participation and improves student learning outcomes.

This study aims to identify trends, key topics, and publication patterns related to classroom action research in transformative learning, SDGs topic areas, publications, authors, network visualization maps, overlay visualization, and density visualization. The results of this study can provide guidance for subsequent researchers in understanding classroom action research in transformative learning. This analysis is also expected to help in identifying the latest trends and innovations in classroom action research topics.

METHODS

The data in this study were extracted from https://app.dimensions.ai/ on September 25, 2024. The Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses (PRISMA) method was used to extract articles from the Dimensions database. The PRISMA method is a method that has been popularly used by many researchers. Information from Dimensions is extracted based on the documents found, namely the year of publication, title, keywords, authors, document type, and journal articles.

The data was taken from the Dimensions database on September 25, 2024, by considering the term classroom action research in the period 2014 to 2024 which resulted in 12,539 articles. The data was imported into Microsoft Excel 2021 for analysis, ranking, and calculation, including the names of researchers, articles, and the most cited journals. Furthermore, the data was processed using VOS viewer version 1.6.20 by utilizing metadata from various sources, including academic journals, researchers, and publications. All data will be analyzed using VOS viewer to create and view bibliometric maps.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

RESULTS AND DISCUSSION

Bibliometric analysis is used to measure research interest in the field of classroom action research (CAR) using bibliometric analysis. The use of bibliometric analysis is increasing, as conducted by Astuti et al. (2023); Madepera & Suparman (2024); and Risdiyanti et al. (2024). The use of bibliometric analysis allows researchers to find out the co-occurrence of a word, extract data from scientific articles, and various analysis techniques such as bibliography (Alhuay-Quispe et al., 2022). The search from 2016 to 2024 resulted in 12,539 scientific article publications. The number of scientific article publications with the topic of classroom action research can be seen in Figure 1.

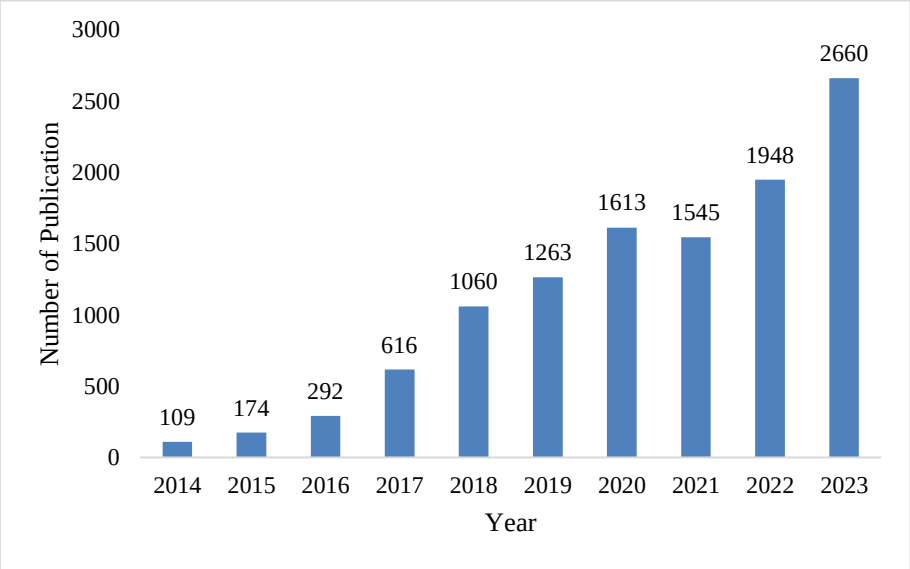


Figure 1. Number of publications on the topic from 2014 to 2023

According to Figure 1, the number of publications on the topic of classroom action research has increased exponentially from year to year. There was a decline in 2021. This is thought to be due to the influence of the COVID-19 pandemic. The most publications occurred in 2023. Thus, classroom action research is a topic of interest for research.

Based on the SDGs field, publications on the topic of classroom action research can be grouped into several fields. Furthermore, the number of publications based on the SDGs field is presented in Figure 2.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

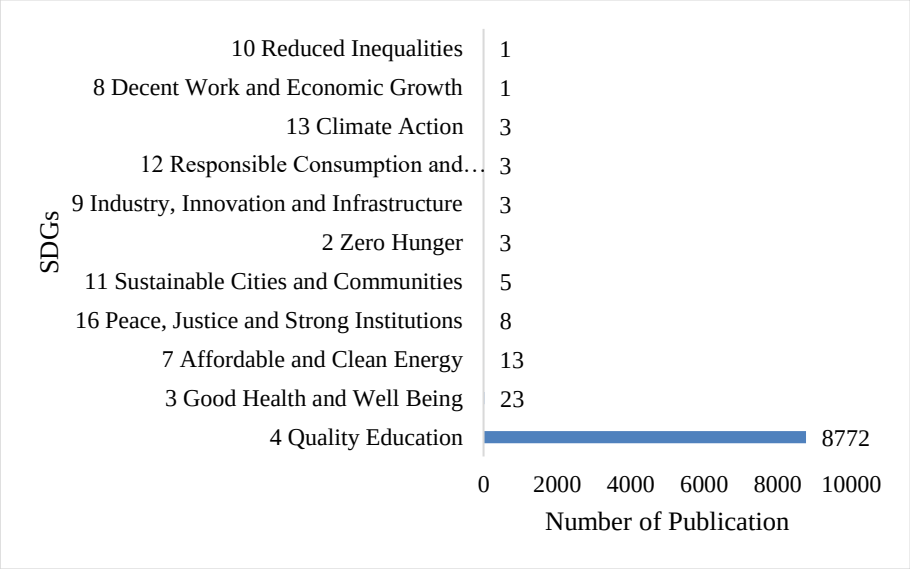


Figure 2. Number of topic publications reviewed from the SDGs field

According to Figure 2, quality education ranks first based on SDGs with 35 articles. Thus, the topic of quality education is most widely applied to the topic of classroom action research. Based on journals, publications on the topic of classroom action research can be grouped. Furthermore, the number of publications based on journals is presented in Figure 3.

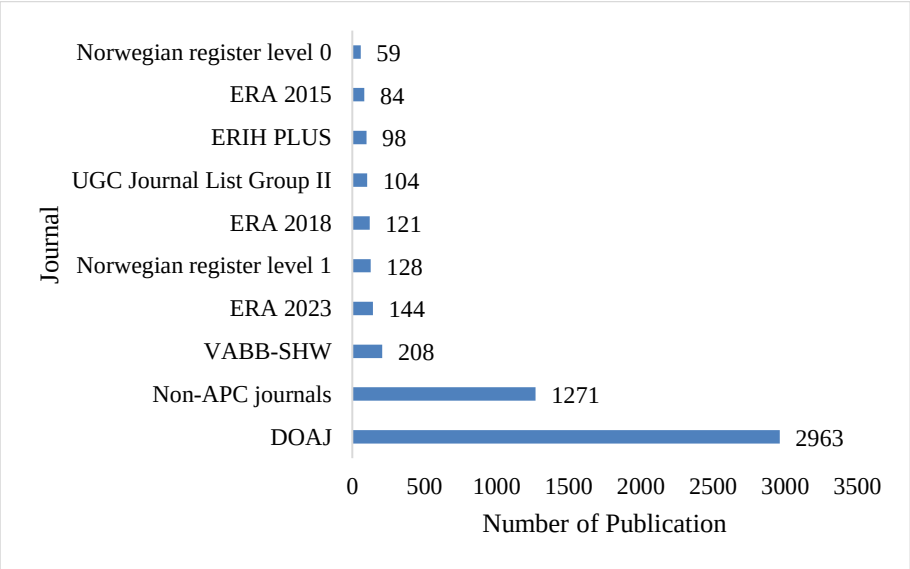


Figure 3. Number of topic publications reviewed from journals

According to Figure 3, DOAJ ranks first based on journal sources containing the keyword classroom action research with 2963 articles, followed by Non-APC Journals with 1271 articles. So the most relevant journal coverage for the topic of classroom action research is DOAJ.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Based on researchers, publications can be grouped. The number of publications based on researchers is presented in Figure 4.

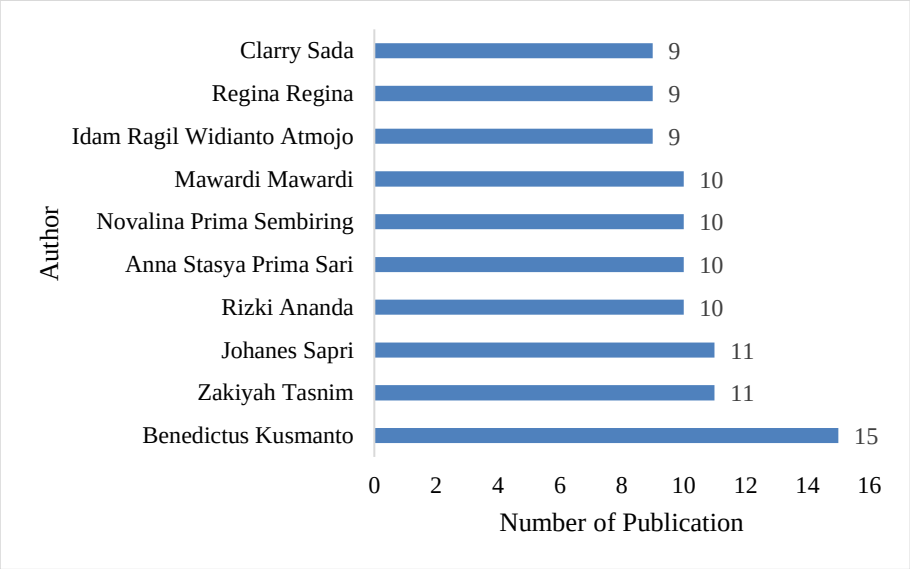


Figure 4. Number of topic publications reviewed by researchers

According to Figure 4, Benedictus Kusmanto is ranked first based on authors with 15 articles, followed by Zakiyah Tasnim and Johanes Sapri with 10 articles each. Thus, Benedictus Kusmanto is the most productive researcher in the topic of classroom action research.

VOSviewer provides a network visualization map. Furthermore, the network visualization for the co-occurrence of these 158 terms is presented in Figure 5. According to Figure 5, there are 158 terms, 5 clusters, 5,951 links, and a link strength of 64,269. In Figure 5, two terms connected by a line indicate that the two terms appear together in a title and abstract such as classroom action research repo and competence. Conversely, two terms not connected by a line indicate that the two terms do not appear together in the title and abstract such as classroom action research repo and research method. This network visualization can be used by researchers to identify emerging areas of the research domain (Ding, 2019). For example, the term classroom action research repo is connected to teacher, and teacher is connected to research method, but classroom action research repo is not connected to research method. Thus, novelty for further research on the topic of classroom action research can be obtained through research on classroom action research repo associated with research method. In the same way, another novelty is competence associated with score.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

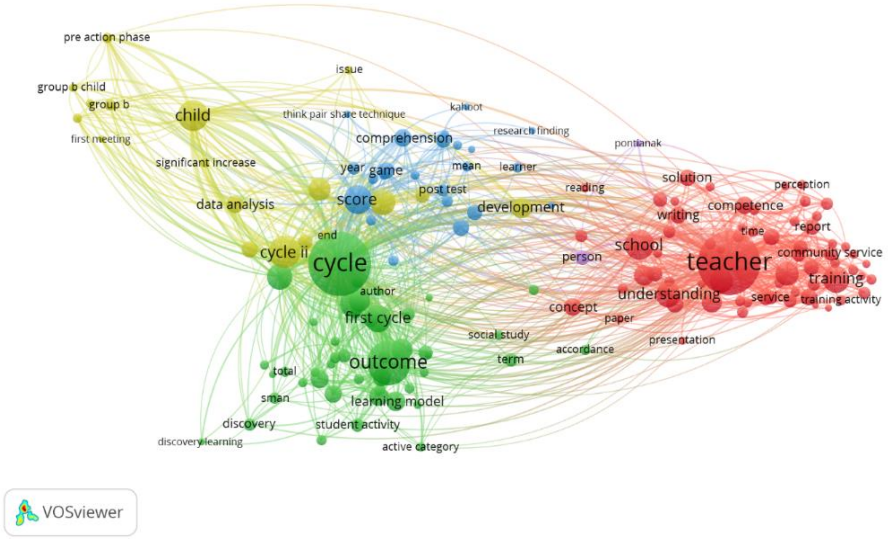


Figure 5. Network visualization on the topic of classroom action research

Likewise, VOSviewer provides a visualization overlay map. Next, the overlay visualization for the co-occurrence of 158 terms is presented in Figure 6.

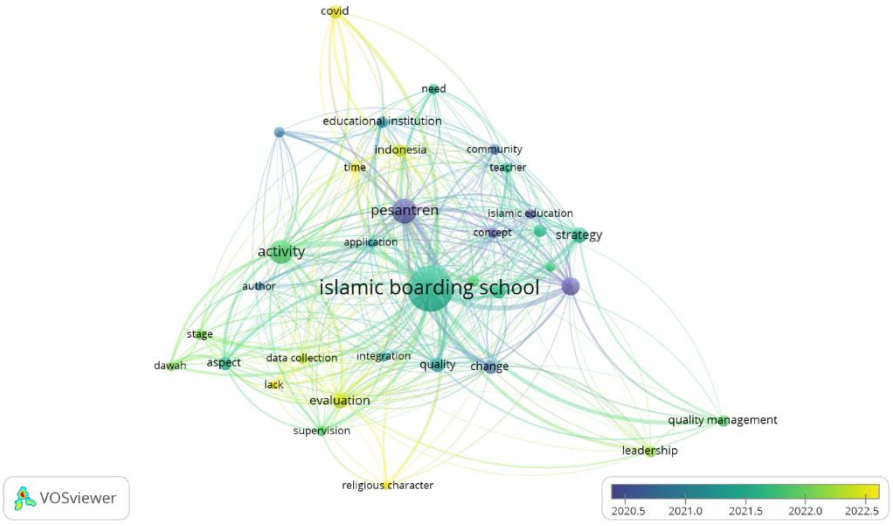


Figure 6. Overlay visualization pada topik classroom action research

In Figure 6, the visualization overlay on the topic of classroom action research provides an analysis based on keywords from 2014 to 2024 to observe the trend of research titles related to classroom action research. According to Figure 6, the terms in yellow imply that the keywords are of current research interest (Nurhayati et al., 2022). Thus, the current research trends on the topic of classroom action research are the terms in yellow. For example, learning model, professional teacher, child, and research result.

In addition, VOSviewer displays a density visualization map. Furthermore, the density visualization for the co-occurrence of 158 terms is presented in Figure 7.

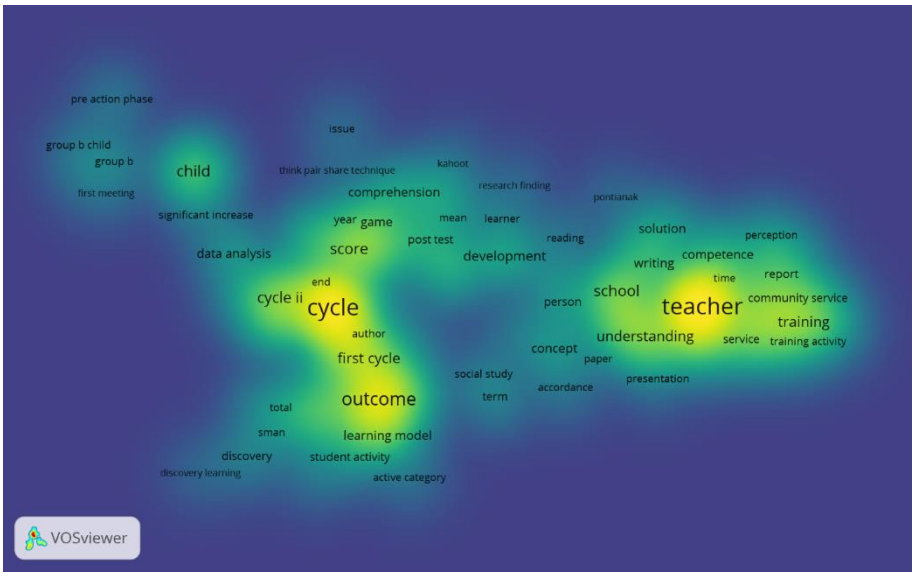


Figure 7. Density visualization on the topic of classroom action research

In Figure 7, the density visualization on the topic of classroom action research shows a visualization of the level of term density indicated by a certain color. Yellow indicates low density, while blue indicates high density. High density means that the topic has been widely used in previous studies while low density means that the topic has been little used in previous studies. Thus, the suggested next research topic related to classroom action research is a topic that has a density visualization in the category.

Classroom Action Research (CAR) in transformational learning to improve student learning achievement is one effective approach to overcoming various challenges in the learning process. Transformational learning in this context refers not only to academic material, but also to an educational approach that focuses on changing students' ways of thinking, attitudes, and behavior in depth (Pachler et al., 2019). The main principle of transformational education is to help students develop a critical and reflective understanding of the world around them, so that they can become agents of change in society (Kandiko Howson & Weller, 2022).

In CAR, teachers play an active role as researchers who identify learning problems in the classroom and design relevant actions to improve the quality of learning (Utami et al., 2019). This process involves repeated cycles of planning, action, observation, and reflection, with the aim of developing teaching methods that are more effective and adaptive to students' needs. Through this approach, teachers can adapt a more humanistic transformational learning strategy, where students are invited to be actively involved, collaborate, and develop critical and creative thinking skills (Baldinger, 2023).Research shows that transformational learning

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

can significantly improve student learning achievement. According to Mezirow (1997), transformation in education occurs when students experience a "disorienting dilemma" or a dilemma that forces them to review their basic assumptions, thus opening up opportunities for changes in perspective and new understanding. In CAR, teachers can design learning that challenges students' mindsets, but still provides enough support so that they can adapt to the changes. This is in line with Freire (2005) which emphasizes that education should be liberating, where students are empowered to understand their social reality and participate in social transformation.

In addition, the use of CAR in transformational learning also allows teachers to reflect on their teaching practices. This reflection is very important because it helps teachers evaluate the effectiveness of the strategies implemented, as well as make necessary adjustments to improve learning outcomes. Carr & Kemmis (2003), emphasize that CAR is a powerful tool to empower teachers and students, because this research process encourages active involvement and collaboration between teachers and students.

By implementing CAR in transformational learning, teachers can create a learning environment that is more dynamic and responsive to student needs. This will ultimately have a positive impact on improving learning achievement, both in terms of academics and student character development. Therefore, CAR in transformational learning not only helps improve teaching methods, but also encourages students to become independent, critical, and reflective learners.

CONCLUSION

In this study, classroom action research has become an increasingly popular research topic in the field of education in this era of educational transformation. Improving the quality of classroom action research offers the potential to improve the quality of students. The urgency of improving the quality of classroom action research can be seen from the number of publications that have continued to increase in recent years. The results of the bibliometric analysis show that the management of Islamic boarding schools is a topic of interest for research. There has been an exponential increase in the number of publications related to this topic from year to year.

Publications related to the management of classroom action research in education are predominantly related to the field of SDGs quality education, with the DOAJ journal being the main journal source in publishing related research. The most productive researcher in the field

of classroom action is Benedictus Kusmanto who has published many articles related to this topic. The results of network visualization and density visualization show trends and relationships between various related concepts, as well as areas that still require further research, such as connecting quality management with financial management.

This bibliometric analysis provides insight into the latest trends and innovations in classroom action research, as well as providing guidance for future researchers in understanding the focus of existing research and accessing information from a large number of publications. Thus, this bibliometric analysis provides a significant contribution to the understanding of global research trends on the topic of Islamic boarding school management, as well as providing a foundation for further research and development in the future.

The author's limitations in this article are still using Dimensions, so it can be different from the results of articles using Scopus, Google Scholar, or other article search websites. The search still uses keywords in English so that if using other languages, the results can be different.

REFERENCES

Aldridge, J. M., Rijken, P. E., & Fraser, B. J. (2021). Improving learning environments through whole-school collaborative action research. *Learning Environments Research*, *24*(2), 183–205. https://doi.org/10.1007/s10984-020-09318-x

Alfatiha, R. A., Chan, A., & Muftiadi, A. (2022). Bibliometric Analysis: Partnership in Achieving Competitive Advantage. *Owner*, *7*(1), 401–409. https://doi.org/10.33395/owner.v7i1.1251

Alhuay-Quispe, J., Estrada-Cuzcano, A., & Bautista-Ynofuente, L. (2022). Analysis and Data Visualization in Bibliometric Studies. *JLIS.It*, *13*(2), 58–73. https://doi.org/10.36253/jlis.it-461

Astuti, D. A., Langputeh, P., & Sulisworo, D. (2023). Telemedicine and Digital Health in the Future of Midwifery Care. *Buletin Ilmu Kebidanan Dan Keperawatan*, *2*(03), 141–153. https://doi.org/10.56741/bikk.v2i03.438

Baldinger, E. M. (2023). Teacher learning for transformation: a framework. *Professional Development in Education*, *49*(4), 620–633. https://doi.org/10.1080/19415257.2023.2187431

Carr, W., & Kemmis, S. (2003). *Becoming Critical : Education Knowledge and Action Research*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203496626

Ding, X. (2019). Knowledge Mapping of Platform Research: A Visual Analysis Using

VOSviewer*. *Proceedings of the 5th International Conference on Economics, Management, Law and Education (EMLE 2019)*. https://doi.org/10.2991/aebmr.k.191225.081

Freire, P. (2005). *Pedagogy of the Oppressed* (M. B. Ramos (ed.)). The Continuum International Publishing Group Inc. https://envs.ucsc.edu/internships/internship-readings/freire-pedagogy-of-the-oppressed.pdf

Kandiko Howson, C., & Weller, S. (2022). The Role of Reflection in Transformative Learning: Staff and Student Experiences. In *The Oxford Handbook of the Positive Humanities* (pp. 243–252). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190064570.013.36

Madepera, A., & Suparman, S. (2024). Analisis Bibliometrik Tren Global Komunikasi Matematika dalam Pendidikan (1995-2023). *Transformasi : Jurnal Pendidikan Matematika Dan Matematika*, *8*(1), 47–64. https://doi.org/10.36526/tr.v8i1.3781

Mezirow, J. (1997). Transformative Learning: Theory to Practice. *New Directions for Adult and Continuing Education*, *1997*(74), 5–12. https://doi.org/10.1002/ace.7401

Nurhayati, S., Rahmawati, A., & Surwanti, A. (2022). Bibliometric Analysis of Peer to Peer Lending Fintech Trends. *Journal of Economics and Business*, *5*(4). https://doi.org/10.31014/aior.1992.05.04.454

Pachler, D., Kuonath, A., & Frey, D. (2019). How transformational lecturers promote students' engagement, creativity, and task performance: The mediating role of trust in lecturer and self-efficacy. *Learning and Individual Differences*, *69*, 162–172. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2018.12.004

Risdiyanti, I., Zulkardi, Z., Putri, R. I. I., Prahmana, R. C. I., & Nusantara, D. S. (2024). Ratio and proportion through realistic mathematics education and pendidikan matematika realistik Indonesia approach: A systematic literature review. *Jurnal Elemen*, *10*(1), 158–180. https://doi.org/10.29408/jel.v10i1.24445

Utami, L. P., Hakim, L., Nasution, A. K., Sunaryo, S., Ridwan, A., Istana, B., Afdhal, A., & Abdurahman, R. (2019). Pelatihan Penelitian Tindakan Kelas (PTK) bagi Guru SMKN 1 Kecamatan Mempura Kabupaten Siak. *Jurnal Pengabdian UntukMu NegeRI*, *3*(1), 11–13. https://doi.org/10.37859/jpumri.v3i1.1108

AN OVERVIEW OF RESEARCH ON READING SKILLS: A REVIEW BASED ON BIBLIOMETRIC AND CONTENT ANALYSIS

PhD Student Elif AKAN

Ataturk University,

elif.akan15@ogr.atauni.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-9472-922X

Prof. Dr. A. Halim ULAŞ

Ataturk University,

halimulas@atauni.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-9457-1554

Abstract

The purpose of this research is to reveal the general structure of studies on reading skills through bibliometric mapping and to expand the scope of data by analyzing the content of the most cited studies. Therefore, bibliometric and content analysis methods were used together in this study. In the bibliometric data collection phase, a search was conducted in the Web of Science database on 30.10.2024 with the keyword "reading skill*". Initially 6.962 documents were viewed. However, the search was limited to documents in the field of education published in English language in SSCI, ESCI, SCI-EXPANDED and A&HCI indexes. Thus, 2.969 studies were downloaded in .txt format, making them ready for analysis. Subsequently, the relevant documents were transferred to the VOSviewer program. In this context, the relevant studies were examined in terms of frequently used keywords, the most cited authors, co-authorship between countries, the countries with the the most publication, and journals and universities. As a result of the reviews, it was determined that the keywords reading, reading comprehension and reading skills were frequently used in the research on reading skills and that the United States of America was the country that published the most research in this field. It was also found that Turkish institutions generally cooperate with institutions in the USA, Germany, Israel, Cyprus, Egypt, Norway, Norway and Ukraine. Additionally, it was found that the university that published the most research was the University of Florida and the journal was Reading and Writing. In addition, it was concluded that the most cited author was Lefevre, ja. On the other hand, using bibliometric data, the most frequently cited documents were identified through the VOSviewer application. In this context, the content of the top 15 most cited studies was analyzed with the MAXQDA 2022 program. Thus, the most cited documents were identified and the documents were examined in terms of publication year, research method, sample and words related to reading skills in the purpose statements. It was observed that the studies included in the content analysis were published between 1992 and 2012. It was also found that the words "reading skills" and "reading comprehension" were frequently used in the purpose of the study. Moreover, it was determined that six of the related studies were longitudinal studies and were generally conducted with primary school students.

Keywords: *Reading skills, Bibliometric analysis, Content analysis.*

1. Introduction

From the moment an individual is born, they go through a process of development both physically and mentally. In this process, individuals with the same level of development are expected to perform similar actions and competencies. Mother tongue acquisition is one of the most important skills expected from the individual (Güvendir & Yıldız, 2014). Mother tongue acquisition is a process that begins at birth and continues throughout life. This process is based on four basic language skills: listening/watching, speaking, reading and writing. Listening and speaking skills are usually acquired to a large extent before school age. Although there are students who begin to acquire letter writing and reading skills before they start primary school, reading and writing skills are fully acquired from the first years of education.

Reading skills form the basis of all learning of an individual. Therefore, it is considered important for individuals to have good reading skills. In this context, the phonological awareness gained in the first grade should be supported and developed in order for individuals to become qualified readers. Because students with high phonological awareness will develop word reading skills more. At the same time, it will be easier for these students to acquire reading skills (Snow vd., 1998). Therefore, increasing phonological awareness in the preschool period will contribute to the reading process. In addition, one of the most important contributions to the development of reading skills is to increase vocabulary (Karatay, 2007; Watkins, 2017). Both the expression and comprehension skills of the individual who takes the words into his/her vocabulary by knowing their meanings will greatly improve. In addition, the individual whose vocabulary increases gains fluent reading skills by reading regularly.

Fluent reading can be defined as reading a text accurately, quickly and in accordance with prosody (Baştuğ, 2021; Baştuğ & Akyol, 2012; Kuhn, 2005; Rasinski, 2010; Samuels, 1997; Schwanenflugel vd., 2004). On the other hand, there is a positive relationship between fluent reading skills and reading comprehension (Akan vd., 2023). Based on this relationship, it can be said that an individual who gains fluent reading skills will also understand the text he/she reads. Therefore, it can be stated that for an individual to acquire good reading skills, he/she should have sufficient vocabulary, be able to read fluently, and understand what he/she reads.

When the research in the literature is examined, it is seen that various studies have been conducted on reading skills (De Graff & Torgesen, 2005; Delgado vd., 2022; Nightingale vd., 2022; Şahin & Kayır, 2023; Tsujimoto vd., 2019; Wang vd., 2023). In addition to these studies, it was determined that a bibliometric analysis study on reading skills was conducted (Küreci & Kartal, 2023). However, in this study, it was found that only 127 articles published in the last twenty years were examined and the findings were presented only by describing them without relating them to each other. However, although there is a lot of research in the field of reading skills, it can be stated that there is a need for research that will holistically reveal this field. Therefore, it can be argued that this research is important in terms of not having a year limitation, presenting an overview of the field with 2.969 studies, and associating the data obtained as a result of using bibliometric and content analysis together. In addition, it can be stated that it differs from other bibliometric studies in terms of both using two different methods

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

together and presenting the data obtained from two methods in relation to each other. In this direction, the aim of the study is to reveal the general structure of the studies on reading skills with bibliometric maps and to expand the scope of the data by performing a content analysis of the most cited studies.

2. Method

2.1.Research Design

In this study, two methods, bibliometric analysis and content analysis, were used. Bibliometric analysis is a method that allows meticulous interpretation of large volumes of unstructured data, analyzing and visualizing accumulated scientific knowledge. Studies conducted with this method enable researchers to obtain an overview of the relevant field, identify knowledge gaps, acquire new knowledge, form an opinion about the field, and identify contributions to the field (Donthu vd., 2021). Content analysis is a scientific research method used to systematically evaluate all kinds of documents (Kolbe & Burnett, 1991; Kondracki vd., 2002). In this study, we used these two methods together to reveal the general structure of the studies obtained from the WoS database with bibliometric maps and to expand the scope of the data by performing a content analysis of the most cited studies.

2.2.Data Collection and Analysis

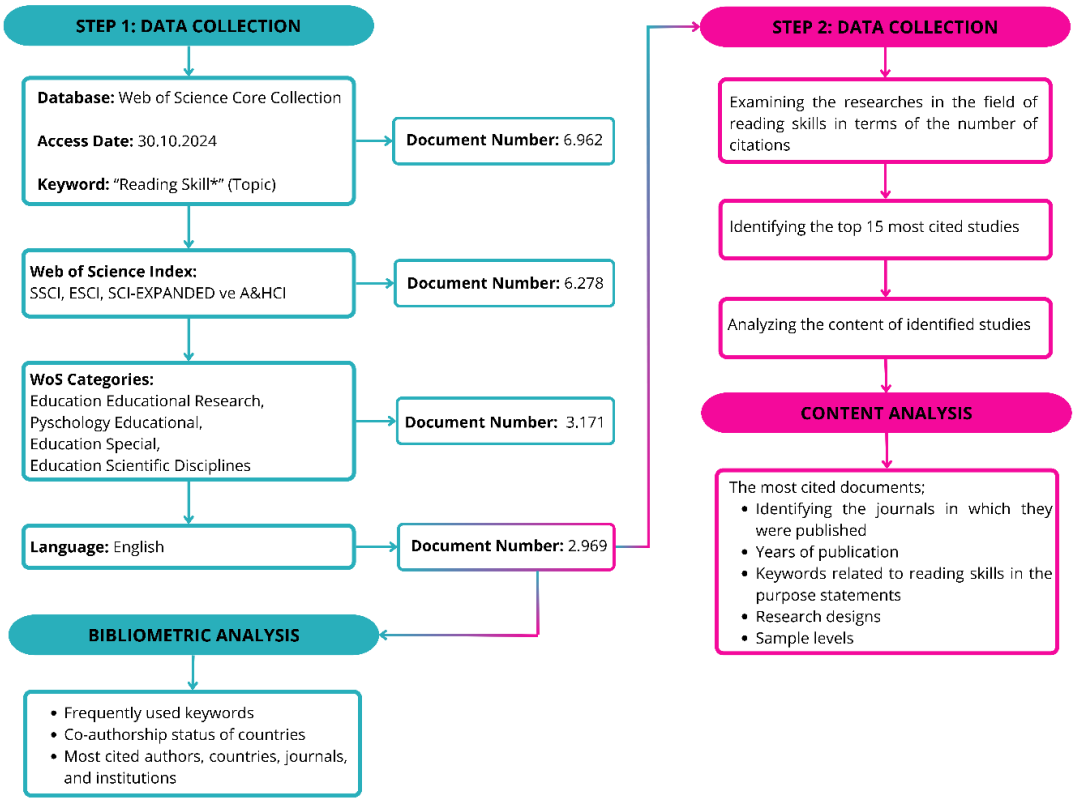
The documents subjected to both bibliometric and content analysis in the study were obtained from the WoS database on 30.10.2024. The keyword "reading skill*" was used during the search. Initially, 6.962 documents were viewed. However, as a result of limiting the search to documents in the field of education published in the English language in SSCI, ESCI, SCI-EXPANDED, and A&HCI indexes, 2.969 studies were downloaded in .txt format and included in the research. The VOSviewer application, which allows the creation, visualization, and research of maps related to bibliometric network data with the data obtained from the studies included in the research, was used (Pauna vd., 2018). Within the scope of the bibliometric analysis carried out with the aforementioned software, frequently used keywords, co-authorship status of countries, most cited authors, most published journals, contries and universities were determined.

In addition, the top 15 most cited studies among the 2.969 studies were identified and subjected to content analysis. The most cited studies were identified through the VOSviewer application, and the data obtained were analyzed with MAXQDA 22. In this context, the most cited documents were subjected to content analysis in terms of publication years, research methods, sample levels and words related to reading skills in the purpose statements. The two-stage data collection and analysis process carried out in the study is shown in Figure 1 in detail.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Figure 1

Information on the Data Collection and Analysis Process of the Study



2.3.Research Ethics

This research was conducted in accordance with ethical principles. All stages of the research were presented transparently to the reader. In addition, all sources utilized in the research were cited and the relevant sources were given in the references.

3. Findings

In this study, research on reading skills, which were determined within certain criteria, were subjected to both bibliometric and content analysis. The data obtained as a result of the relevant analyzes are presented to the reader under two main headings through figures and tables.

3.1.Findings Obtained from Bibliometric Analysis

First, a co-curance/author keywords analysis was conducted to identify the keywords used in the research on reading skills. It was seen that the relevant documents contained 4.683 keywords. For the most frequently repeated keywords to stand out in the bibliometric map, word repetition was set to a minimum of 5. In this context, only 281 keywords met the specified number of repetitions. The word map resulting from the analysis is presented in Figure 2.

Figure 2

The Most Frequently Used Keywords in Research on Reading Skills

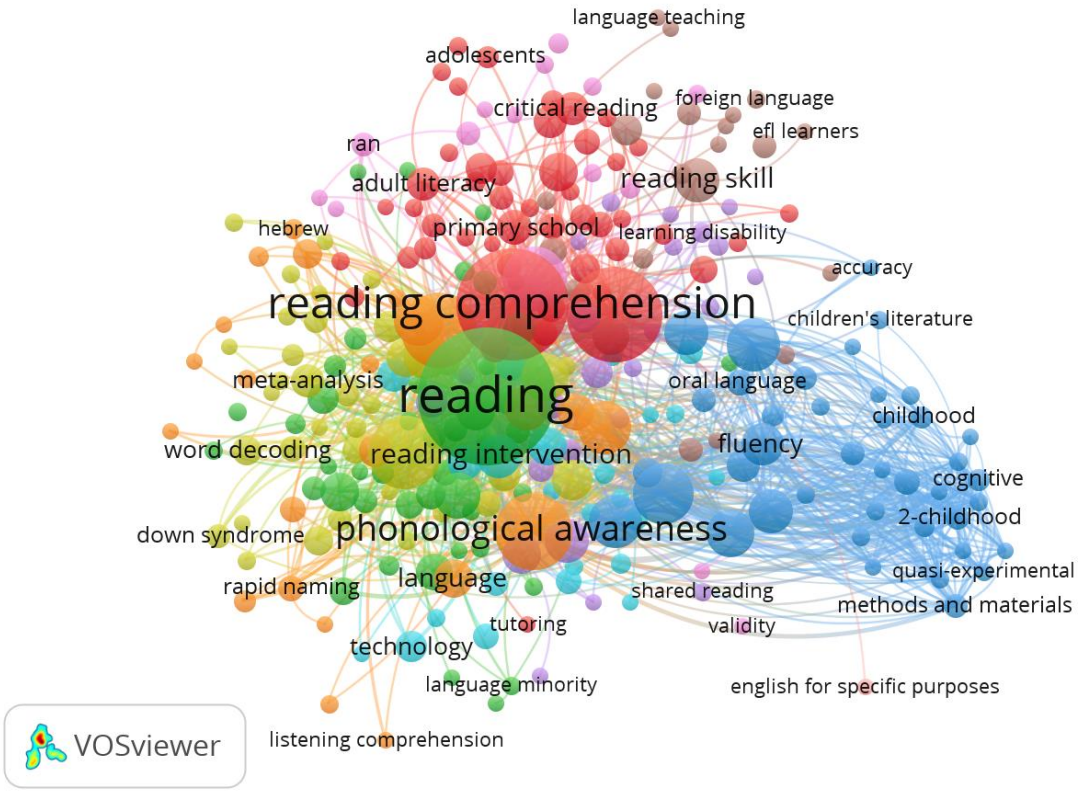


Figure 2 shows that words such as reading (n=328), reading comprehension (n=221), reading skills (n=163), phonological awareness (n=105), dyslexia (n=98) and literacy (n=94) were frequently used in the studies on reading skills. This situation shows that topics related to the relevant keywords have a broad research focus in the literature. In addition, it was determined that there were 281 keywords repeated at least five times. Thus, it can be said that there is a rich literature in the field of reading skills. It has also been observed that the concept of reading skills has the strongest connections with concepts such as reading comprehension, fluent reading, primary education, reading achievement, writing skills, and learning strategies. It is also notable that concepts such as longitudinal study, structural equation modeling, systematic review, meta-analysis, quasi-experimental, experimental, and action research are present among the keywords. Therefore, it can be stated that various studies have been conducted on the relevant subject with different research methods.

Co-authorship/countries analysis was conducted to determine the co-authorship of the countries where the research in the related field was conducted. As a result of the analysis, 107 results were obtained. Studies co-authored by researchers from more than 25 countries were excluded from the analysis and a threshold of at least 5 documents per country was set. Thus, 60 countries that met this requirement were included in the analysis. In this context, the co-authorship status of countries on reading skills and the countries with the most research are given in Figure 3.

Figure 3

Results Obtained from the Country Analysis

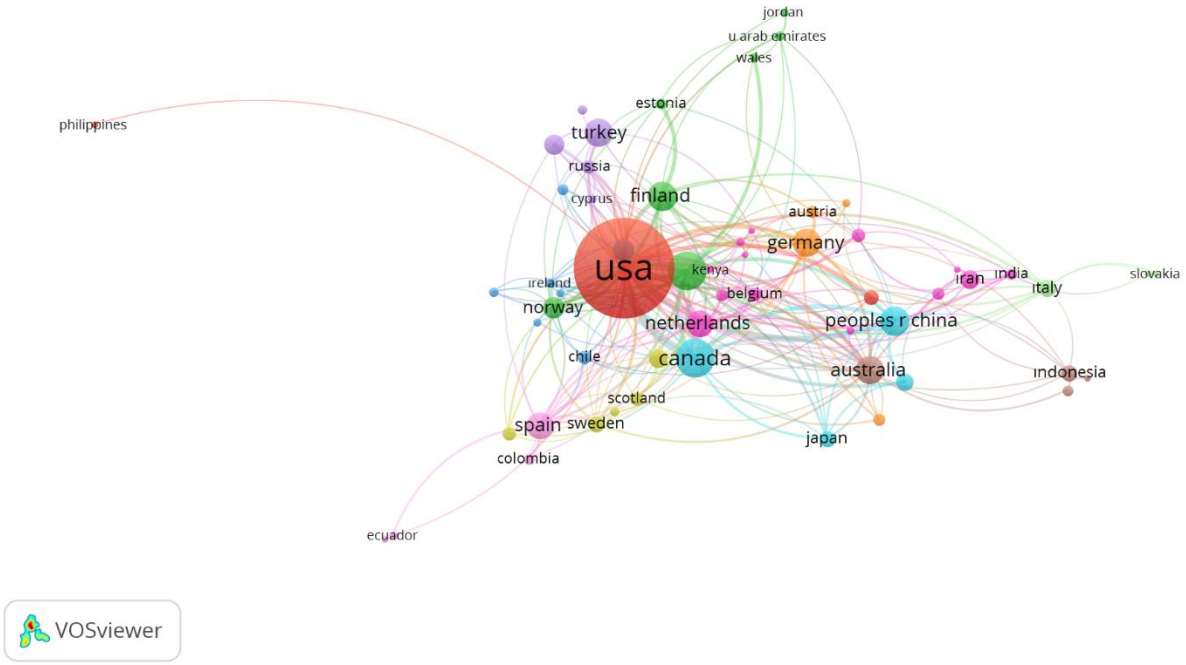


Figure 3 shows that most of the research on reading skills was conducted in the United States of America (n=1.256). Additionally, it was also found that reading skills were frequently studied in countries such as Canada (n=190), England (n=188), Finland (n=114), China (n=111) and Austria (n=103), respectively. When the data obtained were analyzed, it was found that the studies conducted in China (n=111) and Taiwan (n=39) were shown separately. It was also found that the Austrian studies were included in two different formats as Australia (n=103) and Austria (n=18). However, since the official name of Taiwan is the People's Republic of China and the number of studies under the headings Australia and Austria belong to Austria, the relevant data were combined by the researchers to present the data more accurately. As a result, the ranking of countries with the highest number of published articles on reading skills has shifted. In light of the initial data, China (n=150), which was in fifth place, has risen to fourth place. Furthermore, Finland has dropped to sixth place, and Austria (n=121) has moved up to fifth place. In the last case, the countries were ranked as the USA (n=1.256), Canada (n=190), the United Kingdom (n=188), China (n=150), Austria (n=121) and Finland (n=114). On the other hand, when Figure 3 is analyzed in terms of cooperation, it is found that Turkish institutions are generally in cooperation with institutions in the USA, Germany, Israel, Cyprus, Egypt, Norway and Ukraine. At the same time, it can be stated that Turkey's co-authorship link strength is strong with Ukraine and Israel, and weak with the United States and Germany. It is also noteworthy that the US is the only country with which the Philippines cooperates. It can be said that this situation shows that the Philippines is not open to collaboration in research on reading skills. It has also been found that most countries in the European continent cooperate with the United States.

On the other hand, Citation (Organizations / Sources) analysis was conducted to identify the universities and journals that published the most on reading skills. During this analysis, a threshold of at least 5 publications was set and within this threshold, only 216 universities out

of 2.061 universities and only 139 journals out of 459 journals were included in the analysis. The universities with the highest number of publications are presented in Table 1 and the journals are presented in Table 2.

Table 1

Universities with the Highest Number of Publications on Reading Skills

University	Number of Publications	Number of Citation
University of Florida	107	5.374
University of Jyväskylä	90	2.927
Georgia State University	59	1.451
Vanderbilt University	45	1.741
University of Toronto	44	1.295
University of Houston	35	1.681
Texas A&M University	34	607
Harvard University	32	2.018
The University of Texas at Austin	32	539
Haifa University	31	514

When Table 1 is examined, it is seen that the University of Florida (n=107) is the leading university that published the most research on reading skills. This university was followed by the University of Jyväskylä (n=90) and Georgia State University (n=59) in terms of the number of publications. However, when the universities in the table are compared in terms of the number of publications and citations, it is found that Harvard universty have a higher number of citations per article compared to other universities, despite having fewer publications. On the other hand, it is noteworthy that seven of the top ten universities in the table are located in the USA. In addition, the second, fifth and tenth ranked universities are located in Finland, Canada and Israel respectively. On the other hand, it is noteworthy that the UK, which ranks second in the countries with the highest number of publications in Figure 3, is not among the top ten universities in Table 1. This shows that research on reading skills in the United Kingdom is not concentrated at a single university. In other words, it can be suggested that the United Kingdom has risen to second place in the ranking of countries with the highest number of publications thanks to contributions from various universities across the country.

Table 2

Journals Publishing the Most Research on Reading Skills

Name of the Journal	Number of Publications	Number of Citation
Reading and Writing	185	5.739
Journal of Learning Disabilities	102	4.507
Journal of Research in Reading	99	2.972
Journal of Research Educational Psychology	91	9.540
Scientific Studies of Reading	79	4.412
Reading Research Quarterly	71	4.740
Learning and Individual Differences	64	1.433
Annals of Dyslexia	62	1.934
Research in Developmental Disabilities	43	839
Reading & Writing Quarterly	43	308

According to Table 2, Reading and Writing (n=185) is the journal that publishes the most research on reading skills. In addition, it can be stated that Journal of Learning Disabilities (n=102) and Journal of Research in Reading (n=99) journals publish more research on reading skills than other journals. Looking at the number of citations in Table 2 in general, it was determined that the Journal of Research Educational Psychology (n=9.540) has the highest number of citations. In this context, although 91 studies on reading skills have been published in the relevant journal, the number of citations per article is also quite high.

On the other hand, Citation/Authors analysis was conducted to identify the most cited authors. While determining the relevant authors, authors with more than 25 co-authors in the network map were removed. In addition, the threshold of having published at least 1 research per document was applied and 6.822 authors were analyzed. Information on the top ten most cited authors is reported in Table 3.

Table 3

Top 10 Most Cited Authors

Authors	Number of Publications	Number of Citation
Lefevre, ja	5	1.841
Perfetti, c	2	1.394

Snowling, mj	6	1.285
Torgesen, jk	5	1.274
Fletcher, jm	3	1.231
Rashotte, ca	4	1.229
Sénéchal, m	1	1.185
Wagner, rk	3	1.159
Conway, t	2	1.038
Francis, dj	2	1.000

When the relevant table is examined, it is determined that the most cited author is "Lefevre" (n=1.841). Furthermore, the most cited authors are, respectively, Perfetti (n=1.394), Snowling (n=1.285), Torgesen (n=1.274), Fletcher (n=1.231), and Rashotte (n=1.229). However, when we look at Table 3, it is noteworthy that although Senechal has only one publication, he has received a large number of citations (n=1.185).

3.2.Findings Obtained from Content Analysis

Fifteen of the most cited studies on reading skills were included in the content analysis. The related studies were coded as M1, M2, ... M15 according to the order of citation. The related studies were analyzed with MaxQda 22 program and information about the studies is given in Table 4.

Table 4

Information on the Most Cited Documents

Code	Authors	Journal	Citation
M1	Perfetti, 2007	Sentific Studies of Reading	1.277
M2	Sénéchal & LeFevre, 2002	Child Development	1.185
M3	Stanovich & Siegel, 1994	Journal of Educational Psychology	837
M4	Torgesen, Alexander, Wagner, Rashotte, Voeller & Conway, 2001	Journal of Learning Disabilities	615
M5	Ouellette, 2006	Journal of Educational Psychology	614
M6	Schatschneider, Fletcher, Francis, Carlson & Foorman, 2004	Journal of Educational Psychology	543
M7	Sénéchal, LeFevre, Thomas & Daley, 1998	Reading Research Quarterly	535

M8	Landerl & Wimmer, 2008	Journal of Educational Psychology	467
M9	Rack, Snowling & Olson, 1992	Reading Research Quarterly	491
M10	Suldo & Shaffer, 2008	School Psychology Review	474
M11	Francis, Shaywitz, Stuebing, Shaywitz & Fletcher, 1996	Journal of Educational Psychology	457
M12	Nation & Snowling, 2004	Journal of Research in Reading	435
M13	Jordan, Kaplan, Oláh, & Locuniak, 2006	Child Development	427
M14	Torgesen, Wagner, Rashotte, Rose, Lindamood, Conway & Garvan, 1999	Journal of Educational Psychology	423
M15	Schiefele, Schaffner, Möller & Wigfield, 2012	Reading Research Quarterly	401

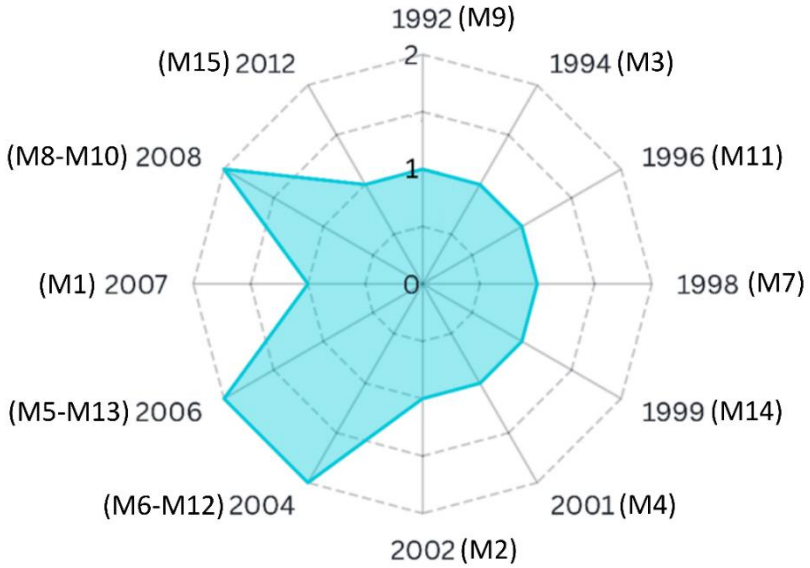
Table 4 shows that the most cited study belongs to Perfetti. It was also observed that six of the top fifteen most cited publications were published in the Journal of Educational Psychology and three in Reading Research Quarterly. Similarly, when Table 2 is examined, it is found that the journal with the highest number of citations is Journal of Educational Psychology. In addition, Table 2 shows that Reading Research Quarterly follows the Journal of Educational Psychology in terms of the number of citations per study despite the low number of publications. In the same table (Table 2), it is noticeable that the journal with the highest number of publications is Reading and Writing. However, Table 4 shows that none of the top fifteen most cited articles were published in this journal. Therefore, the fact that the journal "Reading and Writing" ranks first in terms of citations may be due to the high number of articles it publishes on reading skills. On the other hand, the authors of the two most cited articles were reviewed. It was found that one researcher (Perfetti) contributed to the first article and two researchers (Sénéchal & LeFevre) contributed to the second article. When the most cited authors (Table 3) are examined, it is determined that these three researchers are among the top ten most cited authors.

Subsequently, the distribution of the most cited studies according to years was analyzed. The data obtained as a result of the analysis are presented in Figure 4.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Figure 4

Distribution of the Most Cited Publications by Year

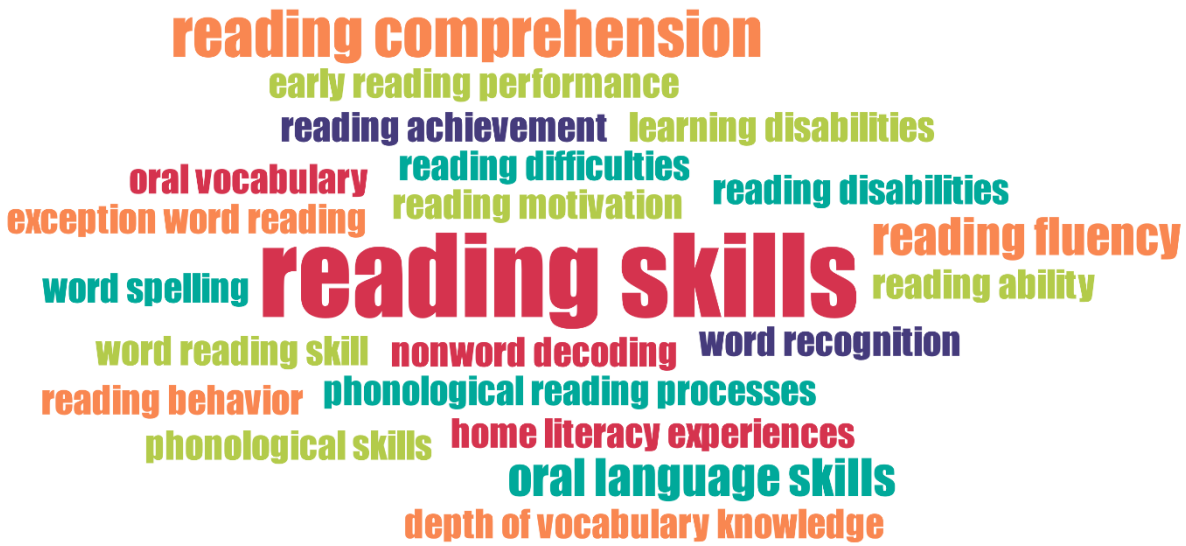


When Figure 4 is examined, it is seen that the studies included in the analysis were published between 1992 and 2012. It was also found that the most cited article (M1) in this field was published in 2007. It is noteworthy that this research belongs to Perfetti, who ranks second in the ranking of the most cited authors (Table 3). This indicates that a large proportion of Perfetti's total citation count comes from this article.

In addition, the aims of the most cited studies were analyzed in terms of keywords for reading. In articles whose purpose was not clearly stated, the sentences closest to the purpose were determined and coding was based on those sentences. The keywords obtained as a result of the coding are given in Figure 5.

Figure 5

Analyzing the Keywords in the Purpose Sentence of Related Studies



When Figure 5 is considered, it is determined that the most common word in the purpose sentences of the analyzed studies is reading skills. In addition, it was determined that the concepts of reading comprehension, fluent reading and oral language skills were mentioned at least twice in the purpose sentence of the research. On the other hand, it was observed that the results obtained from the keyword analysis conducted with VOSviewer (Figure 2) overlapped to a certain extent with the results obtained from the content analysis.

On the other hand, the most cited studies were examined methodologically. The data obtained as a result of the analysis are presented in Figure 6.

Figure 6

Methodological Analysis of the Most Cited Publications

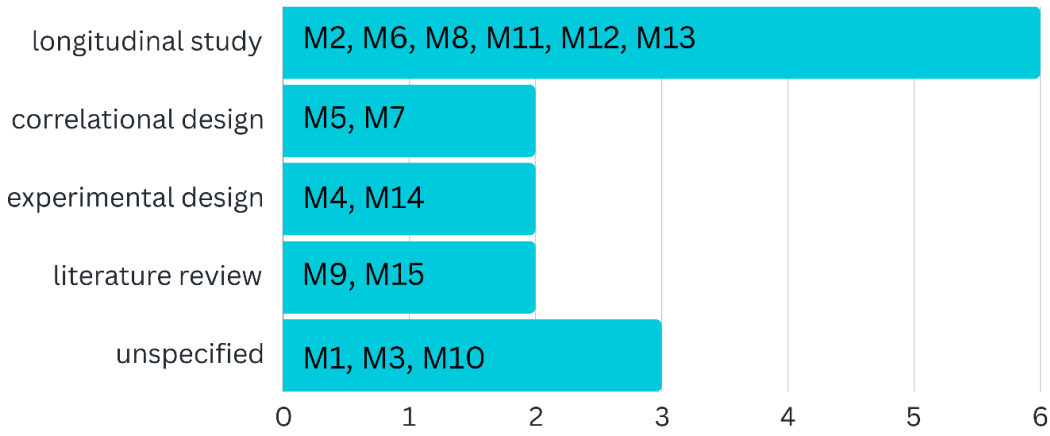


Figure 6 shows that six of the documents included in the content analysis were longitudinal. In addition, it was determined that two of the remaining articles were literature reviews and four studies were conducted according to experimental and relational research models. However, it was found that three of the top ten most cited studies did not specify any methodology. Furthermore, when we look at the experimental studies, it is noteworthy that Torgesen was the first author of both studies.

Finally, the sample levels of the most cited studies were reviewed. The results obtained in this context are shown in Table 5.

Table 5

Investigation of the Sampling Levels of the Most Cited Studies

	Sample level	**Articles**
Age ranges	7-10 age	M4, M12
	11-13 age	M3, M12
	14-16 age	M3
Class level	Kindergarten	M2, M6, M7, M13, M14
	1st grade	M2, M6, M7, M8, M11
	2nd grade	M2, M6, M11
	3rd grade	M2, M11
	4th grade	M5, M8, M11
	5th grade	M11
	6th grade	M11
	7th grade	M11
	8th grade	M8, M11
	9th grade	M11
	Middle School	M10
Diğer	Teacher	M2
	Parent	M2, M13
	Document	M1, M9, M15

When Table 5 is considered, it is noted that the sample types are quite diverse. While some studies have addressed the sample level as class, some studies have expressed it as age. Considering the data obtained, it was determined that there were studies with more than one sample level. On the other hand, it was found that there was only one study (M2) that collected data from teachers as well as different sample levels. It was also concluded that the documents constituted the data source for three studies. Additionally, it stands out that in two studies, data

were also collected from parents in addition to students. In addition to these, it was found that the studies were mostly conducted at the primary school level.

4. Conclusion and Discussion

When the author keywords of the studies on reading skills were examined, it was found that the words reading, reading comprehension and reading skills were frequently used. It has been determined that the most frequently mentioned words in the purpose sentences of the studies on reading skills are reading skills and reading comprehension. Therefore, it was observed that the results obtained from the keyword analysis conducted with VOSviewer and the results obtained from the content analysis overlapped to a great extent. Similarly, in another study on reading skills, it was stated that reading comprehension and reading skills were among the most frequently repeated words. However, in addition to these words, the concept of pre-reading skills was also frequently repeated (Küreci & Kartal, 2023). On the other hand, in this study, the strongest connections between the concept of reading skills and the concepts of reading comprehension, reading fluency, primary education, reading achievement, writing skills and learning strategies were observed. In the study conducted by Aslam et al. (2022), the words associated with the keywords under reading culture were revealed. However, it can be said that the keywords obtained from this study are similar to only some of them.

In addition, it was observed that the most research on reading skills was conducted in the United States of America. It was also found that the subject of reading skills is frequently studied in countries such as Canada, England, China, Austria, and Finland, respectively. Similarly, as a result of bibliometric analyses conducted both in the field of reading culture (Aslam et al., 2022) and in the field of reading (Karagöz & Şeref, 2019), it was concluded that the USA ranked first in the list of countries contributing to research on these topics. On the other hand, it has been found that Turkish institutions generally co-operate with institutions in the USA, Germany, Israel, Cyprus, Egypt, Norway, and Ukraine. However, it can be argued that Turkey has strong coauthorship links with Ukraine and Israel, but weak links with the United States and Germany.

The University of Florida in the USA is one of the universities that publishes the most research in the relevant field. It is also noteworthy that seven of the top ten universities are located in the USA. In this direction, it can be said that the ranking of the countries with the highest number of publications and the ranking of the universities with the highest number of research publications support each other. However, when the universities included in the ranking are compared in terms of the number of publications and citations, it was found that although they have fewer publications, Harvard university have more citations per article than other universities. In the study conducted by Karagöz and Şeref (2019), it was emphasized that the University of Florida ranked first in terms of the number of studies. However, similar to the results of this study, it is noteworthy that although the number of publications is lower, there are more effective universities in terms of the number of citations. In this context, it can be argued that the number of citations and the number of publications will not be directly proportional.

Moreover, it was observed that Reading and Writing ranked first in terms of the number of publications. However, when the number of citations was taken into consideration, it was

determined that Journal of Research Educational Psychology ranked first. It was also observed that six of the top fifteen most cited studies were published in the Journal of Educational Psychology. This explains the fact that this journal ranks first in the ranking of the most cited journals. Different bibliometric studies on reading culture and fluent reading skills in the literature have revealed that "Reading and Writing" is the most effective journal for research on related topics (Aslam vd., 2022; Sur & Çalışkan, 2023). Similarly, in another bibliometric analysis of research in the field of reading, it was reported that this journal ranked second among the most active journals (Karagöz & Şeref, 2019). This can be said to be because the journal focuses on research related to reading and writing. However, it is noteworthy that the Journal of Research Educational Psychology, which published 91 studies in this study, was the most cited journal. Similarly, it is noteworthy that this situation is also observed in the studies in the literature (Aslam vd., 2022; Küreci & Kartal, 2023).

On the other hand, the most cited authors are Lefevre, Perfetti, Snowling, Torgesen, Fletcher and Rashotte, respectively. However, it is noteworthy that Sénéchal is highly cited despite having only one publication. From this point of view, it can be stated that Lefevre, Perfetti, Snowling, Torgesen, Fletcher, Rashotte and Sénéchal are frequently referred to in the research on reading skills, respectively. On the other hand, the authors of the two most cited documents from the studies included in the content analysis were examined. One researcher (Perfetti) contributed to the first article and two researchers (Sénéchal & LeFevre) contributed to the second article. When the ranking of the most cited authors is examined, it is determined that these authors are among the top ten authors. This reveals that the outputs obtained as a result of bibliometric and content analysis support each other. Similar to the results of this study, a bibliometric analysis on reading fluency skills revealed that Sénéchal ranked 4th in the table of most cited authors (Sur & Çalışkan, 2023). In addition, in a study conducted with 127 documents in the field of reading skills, it was stated that Lerkkanen was the most cited author with 24 citations (Küreci & Kartal, 2023). However, when the top ten most cited authors in this study are analyzed, it is seen that the relevant author is not included in this ranking. Therefore, the results of this study are not consistent with the findings of Küreci and Kartal (2023).

On the other hand, the content analysis revealed that the relevant studies were published between 1992 and 2012. It was also found that the most cited article on reading skills was published in 2007. However, when the documents included in the content analysis were analyzed in terms of methodology, it was determined that six articles were longitudinal studies. It is seen that longitudinal research type is used more than other research types in the most cited articles on reading skills. The reason for this is thought to be that reading skills develop over a long period. On the other hand, when the documents were analyzed in terms of sampling, it was found that they were studied with various sampling types. However, when the data obtained were analyzed, it was determined that the studies were generally conducted with primary school students.

5. Suggestions

- It is recommended that researchers who will work in this field use keywords that are frequently used in documents related to reading skills. Thus, it is thought that they can highlight their work.

- It can be stated that the research on reading skills in Turkey is weak in terms of co-operation. Therefore, it is recommended that researchers should carry out their studies in co-operation with researchers abroad. In this way, it is thought that the widespread effect of the related research will increase.
- It is recommended that the researches planned to be conducted in the field of reading skills should be prepared for the journals with the highest number of publications or citations mentioned in this study. This may make the studies stand out and reach more people and have a wider impact in the scientific community.
- In the studies to be carried out, the basis and theoretical framework of the research can be established by making use of the most cited authors in this field as well as current sources.

6. References

Akan, E., Köçeri, K., & Ulas, A. H. (2023). Discussion of the relationship between fluent reading skills and reading comprehension. *International Journal of Psychology and Educational Studies, 10*(2), 314-322. https://dx.doi.org/10.52380/ijpes.2023.10.2.987

Aslam, S., Qutab, S., & Ali, N. (2022). Components of reading culture: Insights from bibliometric analysis of 1991–2020 research. *Journal of Information Science*, 1-14. https://dx.doi.org/10.1177/01655515221118667

Baştuğ, M. (2021). *Akıcı okumayı geliştirme kavramlar, uygulamalar, değerlendirmeler*. Pegem.

Baştuğ, M., & Akyol, H. (2012). Akıcı okuma becerilerinin okuduğunu anlamayı yordama düzeyi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 5*(4), 394-411.

De Graff, A. J., & Torgesen, J. K. (2005). Measuring alphabetic reading skills in a group: New alternatives. *Assessment for Effective Intervention*, *30*(3), 1-14.

Delgado, M. E. C., Vergara, S. G., & López, F. S. (2022). Systematic review of literature on intervention programs in early reading skills. *Páginas de Educación, 15*(2), 98-127.

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of business research*, *133*, 285-296. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070

Güvendir, E., & Yıldız, I. G. (2014). *Dil edinimi*. Anı.

Karatay, H. (2007). Kelime öğretimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27* (1), 141-153.

Kolbe, R. H., & Burnett, M. S. (1991). Content-analysis research: An examination of applications with directives for improving research reliability and objectivity. *Journal of consumer research*, *18*(2), 243-250.

Kondracki, N. L., Wellman, N. S., & Amundson, D. R. (2002). Content analysis: Review of methods and their applications in nutrition education. *Journal of nutrition education and behavior, 34*(4), 224-230.

Kuhn, M. R. (2005). A comparative study of small group fluency instruction. *Reading Psychology, 26*(2), 127-146. https://doi.org/10.1080/02702710590930492

Küreci, S., & Kartal, H. (2023). Son yirmi yılda okuma becerileri üzerine yapılan makalelerin bilimsel haritalama analizi. *International Journal of Language Academy, 11*(3), 435-459. http://dx.doi.org/10.29228/ijla.71127

Nightingale, E., Branum-Martin, L., & Greenberg, D. (2022). Modeling the relations between reading skills and assessment methods in adults who struggle with foundational reading skills. *Reading and Writing, 36*(8), 1-24. https://doi.org/10.1007/s11145-022-10384-1

Pauna, V. H., Picone, F., Le Guyader, G., Buonocore, E., & Franzese, P. P. (2018). The scientific research on ecosystem services: A bibliometric analysis. *Ecological Questions, 29*(3), 53-62. http://dx.doi.org/10.12775/EQ.2018.022

Rasinski, T. V. (2010). *The fluent reader*. Scholastic.

Samuels, S.J. (1997). The method of repeated readings. *The Reading Teacher, 50*(5), 376-381.

Schwanenflugel, P. J., Hamilton, A. M., Kuhn, M. R., Wisenbaker, J. M., & Stahl, S. A. (2004). Becoming a fluent reader: Reading skill and prosodic features in the oral reading of young readers. *Journal of Educational Psychology, 96*(1) 119-129. https://doi.org/10.1037/0022-0663.96.1.119

Snow, C. E., Burns, M. S., & Griffin, P. (1998). *Preventing reading difficulties in young children*. National Academy.

Sur, E., & Çalışkan, G. (2023). Akıcı okuma üzerine hazırlanmış çalışmaların bibliyometrik özellikler açısından incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23*(3), 1600-1619. https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2023..-1195873

Şahin, H., & Kayır, Ç. G. (2023). The variation in Turkish students' reading skills based on PISA 2018: The effects of the teaching and learning process. *Croatian Journal Educational/Hrvatski Casopis za Odgoj I Obrazovanje, 25*(2), 491-525. https://doi.org/10.15516/cje.v25i2.4671

Şeref, İ., & Karagöz, B. (2019). Okuma alanındaki araştırmaların bibliyometrik özellikler açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 7*(3), 781-799.

Tsujimoto, K. C., Boada, R., Gottwald, S., Hill, D., Jacobson, L. A., Lovett, M., ... & Frijters, J. C. (2019). Causal attribution profiles as a function of reading skills, hyperactivity, and inattention. *Scientific Studies of Reading, 23*(3), 254-272. https://doi.org/10.1080/10888438.2018.1529767

Wang, Y., Lan, Z., Duan, I., Peng, P., Wang, W., & Wang, T. (2023). A meta-analysis on the cognitive and linguistic correlates of reading skills among children with ASD. *Reading and Writing, 36*(6), 1487-1514.

Watkins, P. (2017). *Teaching and developing reading skills*. Cambridge.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

SAYI HİSSİ VE PROBLEM ÇÖZME BECERİSİNE YÖNELİK TEMATİK İÇERİK ANALİZİ

Zeliha KILIÇ

Yıldız Eskicioğlu Anaokulu,

zelihaolgun.8989@gmail.com – 0000-0003-2501-3089

Prof. Dr. Gönül GÜNEŞ

Trabzon Üniversitesi,

gmgunes@trabzon.edu.tr – 0000-0003-3223-8163

ÖZET

Sayı hissi ve problem çözme becerisinin gelişimi arasında anlamlı ve yüksek bir ilişki olduğundan ve bu becerilerin birlikte gelişimi öğrencilerin genel akademik başarısına katkı sağlayacağından, bu iki beceriyi birlikte ele alan çalışmaların genel yapısının bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi ve yapılan çalışmaların eğilimlerinin özetlenmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda mevcut çalışma ile sayı hissi ve problem çözme becerisi ile ilgili yapılacak olan yeni çalışmaların özgünlüğüne katkı sağlanacak ve bu alanda araştırma yapmak isteyen araştırmacılara konu kapsamında değişkenlerin belirlenmesinde yön gösterilebilecektir. Bu araştırmada sayı hissi ve problem çözme becerisini birlikte ele alan çalışmaların amaç, örneklem, yöntem, veri toplama aracı, sonuç ve öneri parametrelerinin dikkate alınarak incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır ve veri tabanlarından ulaşılan toplam 21 çalışma tematik içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, çalışmaların çoğunun sayı hissi ile problem çözme arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amacıyla yürütüldüğü tespit edilmiştir. Çalışmaların en çok okul öncesi, 4. sınıf ve 7. sınıf öğrencileri ile yapıldığı, çalışmaların çoğunda nicel yöntemlerin, veri toplama aracı olarak da testin kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmalarda en çok, sayı hissi ile problem çözme arasında anlamlı ve yüksek bir ilişkinin olduğu ve müdahaleli çalışmalar ile bu becerilerde gelişimin sağlandığı sonuçlarına ulaşıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmaların çoğunun sayı hissi gelişimini sağlayacak öğretimsel müdahaleli çalışmaların tasarlanması gerektiğine yönelik öneri sunduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına dayanarak, yeni araştırmacıların konu kapsamında değişkenleri belirlerken, mevcut araştırma bulgularını dikkate alarak, alana katkı sağlayacak özgün çalışmalar yapması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Sayı hissi, problem çözme, matematik eğitimi

1. GİRİŞ

Sayı hissi sayılarla olan işlemlerde esnek ve akıcı düşünme (Dehaene, 2020), sayıları anlamlandırma ve karşılaştırabilme, sayılar arasında çözüme yönelik uygun ilişki kurma (Nejem ve Muhanna (2013), formüllere ve kurallara bağlı kalmadan esnek düşünerek bir problem durumuna farklı birçok çözüm üretebilme (Dede & Şengül, 2016) becerisi olarak tanımlanmaktadır. Matematik stratejilerini anlamlandırabilmek için temel bir bilgi olarak kabul edilen (Briand-Newman, Wng & Evans, 2012) ve matematik başarısını olumlu yönde etkilediği vurgulanan sayı hissinin (Çekirdekçi, Şengül & Doğan, 2016; Harç, 2010; Sarı & Olkun, 2020; Yang, 2002) gelişimi için sınıflarda öğrencilere yönelik çalışmalar yapılması gerektiği belirtilmektedir (National Council of Teachers of Mathematics, 2000; Yang & Wu, 2010).

Günlük yaşantımızın hemen hemen her alanında yer alan matematiğin en önemli becerileri arasında yer alan ve bireylerin doğumundan itibaren yaşantısının içinde sürekli kendini gösteren becerilerden biri de problem çözme becerisidir. Her yeni nesil bir önceki nesle göre daha karmaşık problemlerle karşılaşmakta ve karmaşık sistem içerisinde öğrenciler karşılaştıkları problemlerin hepsine çözüm üretme konusunda zorlanmaktadır. Bu bağlamda eğitimsel hedefler etkili problem çözme becerisini geliştirmeye odaklanmalı ve öğrenci iyi bir problem çözücü olarak sistem içerisinde yetiştirilmelidir. Onbirinci Kalkınma Planı'nda da belirtildiği üzere (2019) bireylere gerçek yaşam problemlerini çözebilme, analitik, eleştirel, yaratıcı düşüme becerilerinin kazandırıldığı bir eğitim yaklaşımı benimsenmeli, problem çözme yeteneği ve düşünme becerisi gelişmiş bireyler yetiştirmek amaç edinilmelidir. Problem çözme öğrencilerin gelişim alanlarının tamamını destekleyen, onlara zengin bir öğrenme ortamı sunan, kendilerini özgür hissettirerek özgüvenlerinin gelişimini sağlayan, zorluklarla mücadeleyi öğreterek onlara çözüm bulma fırsatı yaratan, gerektiğinde deneme yanılma ile alternatif yollar aramasına ortam yaratan önemli bir beceridir (Britz & Richard, 1992). Problem çözme sadece matematik alanında değil hayatın her alanında çocukların karşısına çıkabilecek olan ve geliştirilmesi oldukça önemli olarak görülen bir beceridir. Bu bağlamda matematik dersi bireylerin günlük yaşam problemlerini çözme becerilerini oluşturabilecekleri bir yol olarak görülmektedir (Türnüklü & Yeşildere, 2015).

Literatürde sayı hissi ve problem çözme becerisinin birlikte ele alındığı çalışmalara rastlanmıştır. Bu çalışmalarda; sayı hissi ve problem çözme becerileri geliştirilirken öğrencilerin kullandığı sembollerle mücadele etme konusunu içeren (Roxburgh, 2016); 5. sınıf, 6. sınıf ve 7. sınıf öğrencilerinin sayı hissi ile matematiksel problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi inceleyen (Mutmainnah, Putra & Syahrilfuddin; Louange & Bana, 2010); sayı hissini problem çözmeye uygulayan (Dougherty & Crites, 1989); farklı sayı hissi olan 6. sınıf öğrencilerine yönelik problem kurma temelli yapılan öğretimin öğrencilerin problem çözme başarılarına etkisini inceleyen (Işık, Çiltaş & Kar, 2012); okul öncesi öğrencilerinin sayı hissi ve problem çözme becerilerini inceleyen (Nyunt, Hlaing & Khin, 2020) çalışmalara rastlanmıştır.

Matematiksel stratejileri anlayabilmek için gerekli olan temel bilgi olarak belirtilen sayı hissinin (Briand-Newman, Wng & Evans, 2012) öğrencilerde gelişmesi için gerekli çalışmaların yapılması gerektiği vurgulanmaktadır (Yang & Wu, 2010). Sayı hissi ve problem çözme becerisine sahip olma matematiğin öğrenilmesi için oldukça önemli görülmektedir

(NCTM Standartları, 2000). Sayı hissi ile problem çözme ile arasında güçlü bir ilişki olduğu, sayı hissi ve problem çözmenin hem düşünme sürecinin hem de nihai çözümün değerlendirilmesini kapsayan değerlendirme yoluyla bağlantılı olduğu, sayı hissi ile problem çözme becerisi konusunda daha fazla ve farklı çalışmalar yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. (Louange & Bana, 2010).

Uluslararası literatürde ve ülkemizde yapılan çalışmalarda önemi vurgulanan sayı hissi ve problem çözme becerisiyle ilgili yapılmış çalışmaların genel yapısına ait bütüncül bir şekilde değerlendirilme yapabilmek ve son yıllarda yapılan çalışmaların eğilimlerini analiz ederek, özetleyebilmek için mevcut araştırmanın önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu bağlamda amaç, yöntem-desen, örneklem düzeyi, veri toplama araçları, sonuç ve öneri parametreleri ile incelenen çalışmalardan elde edilen bulgular aracılığıyla, yeni çalışmaların daha özgün olmasına katkı sağlanacağı ve bu alan kapsamında araştırma yapmak isteyen araştırmacılara hangi değişkenleri ele alabilecekleri konusunda yol göstereceği düşünülmektedir. Bu bağlamda mevcut araştırmanın, araştırmacılara ve konu ile ilgilenenlere faydalı ve yardımcı olacağı düşünülmektedir.

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı, sayı hissi ve problem çözme becerisini birlikte ele alan çalışmaları amaç, yöntem-desen, örneklem düzeyi, veri toplama aracı, sonuç ve öneri parametrelerini dikkate alarak incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Sayı hissi ile problem çözme becerisinin her ikisini de ele alan çalışmaların amaca yönelik dağılımı nasıldır?

2. Sayı hissi ile problem çözme becerisinin her ikisini de ele alan çalışmaların yönteme/desene yönelik dağılımı nasıldır?

3. Sayı hissi ile problem çözme becerisinin her ikisini de ele alan çalışmaların veri toplama aracına yönelik dağılımı nasıldır?

4. Sayı hissi ile problem çözme becerisinin her ikisini de ele alan çalışmaların ulaştıkları sonuçların içerik analizine göre dağılımı nasıldır?

5. Sayı hissi ile problem çözme becerisini her ikisini de ele alan çalışmaların sonucunda geliştirdikleri önerilerin içerik analizine göre dağılımı nasıldır?

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman incelemesi hem tek başına hem de diğer veri toplama yöntemleri ile beraber kullanılabilen, araştırmanın amacına yönelik olan olgular ile ilgili bilgileri içeren yazılı olan materyallerin analiz edilmesi sürecini içeren yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırma kapsamındaki makaleler, tematik içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Veri analiz tekniği olarak içerik analizi kullanılarak ilgili çalışmalar incelenmiş ve çalışmaların eğilimleri belirlenmeye çalışılmıştır. İçerik analizi birbirine yakın olan verilerin kavramlar ve temalar altında bir araya getirilerek, okuyucuların

anlayacağı şekilde tüm verileri organize etmektir (Çepni, 2014). Tematik içerik analizi ise bir konuda yapılan çalışmalara ait sonuçların, eğilimlerin, temalar oluşturularak, eleştirel bir bakış açıcıyla sentezlenmesine dayanmaktadır (Çalık & Sözbilir, 2014). Bu çalışma kapsamında da sayı hissi ve problem çözme becerisinin her ikisini de ele alan çalışmaların incelenmesi ve eğilimlerinin belirlenmesi amaçlandığından tematik içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın alanını, elektronik tarama sayfalarına, çeşitli dergilerin ve tez merkezlerinin arama sayfalarına anahtar kelimelerin yazılması ile bulunan, araştırmanın amacına uygun çalışmalar oluşturacaktır.

2.2. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada, sayı hissi ve problem çözme becerisinin her ikisini de ele alan çalışmalara erişmek ve bu çalışmaları incelemek amacıyla; hem uluslararası hem de ulusal veri tabanları taranmıştır. Veri toplamanın ilk aşamasında araştırma kapsamına dâhil edilen çalışmalar, Academic Search Complete, Springer LINK, Taylor & Francis, Wiley Online Library Full Collection, Science Direct, ProQuest Dissertations and Theses Global, Sage Journals, Scopus (A&I), Google Akademik-Scholar, Eric, Yök Ulusal Tez Merkezi elektronik tarama sayfalarına "number sense" ve "problem solving" anahtar kelimeleri girilerek taraması yapılmış ve bu doğrultuda bulunan uygun çalışmalar pdf şeklinde bilgisayara aktarılmıştır. Bunun yanı sıra sayı hissi ve problem çözme becerisi ile ilgili gerçekleştirilen ve farklı anahtar kelimelerle tarama yapılabilecek çalışmaları gözden kaçırmamak için "number sense", "mathematic education" "problem solving skills / abilities" anahtar kelimeleri ile de tarama yapılmıştır ve bulunan çalışmalar pdf şeklinde bilgisayara aktarılmıştır. Sonuç olarak ulaşılan toplam 6 yüksek lisans tezi, 1 doktora tezi, 14 makaleden oluşan toplam 21 çalışma bu araştırma kapsamında incelenmiştir. Literatür taraması yapılması sonucunda ulaşılan 21 çalışmanın araştırmaya dâhil edilmesinde araştırmanın amacı gereği sayı hissi ve problem çözme becerisini birlikte ele alan çalışmalar inceleneceğinden, bu iki beceriyi ayrı ayrı ele alan çalışmalar araştırmaya dâhil edilmemiştir. Araştırmada ulaşılan çalışmalar doküman olarak ele alınmış ve bu çalışmalar doküman analizine tabi tutulmuştur.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamındaki çalışmalar tematik içerik analizi ile analiz edilmiştir. Çalışmalar rastgele M1, M2, M3, …, olarak kodlanmıştır. İkinci aşamada ise, bilgisayara aktarılan tüm çalışmalar 1- amaç 2- yöntem /desen 3- örneklem düzeyi 4- veri toplama araçları 5- sonuç 6- öneriler açısından incelenerek, mevcut özelliklerine göre ayrılıp, tabloya aktarımı yapılmış ve sonrasında çözümlenmiştir. Çalışmalar belirtilen değişkenler dikkate alınarak, iki araştırmacı tarafından da detaylı okunmuş, okumalar sonrası çeşitli notlar alınmış ve inceleme yapabilmek için kod ve kategoriler oluşturulmuştur. Kod ve kategoriler iki uzman tarafından detaylı incelenerek, verilen geri bildirimler doğrultusunda kod ve kategorilerde çeşitli güncellemeler yapılmış, güncelleme yapılan bölümler tekrar değerlendirilmiştir. Verilerin çözümlenmesi sürecinde son aşama olan bulguların yorumlanması işlemi tema ve kodlara dayanarak gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada araştırma sürecinde toplanan verileri anlamlandırabilmek için bulgular arasında olan ilişkiler belirtilmiş, neden-sonuç ilişkisine yönelik açıklamalar yapılmış, bulgulardan sonuçlara varılmış, genel olarak bulgular özetlenerek, ulaşılan sonuçların önemine yönelik açıklamalar yapılmıştır.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

2.4. Araştırmanın Güvenirliği ve Geçerliği

Bu araştırma sürecinde incelenen çalışmalar, veri kaybı olmaması için özenle ve dikkatle incelenmiştir. Her bir çalışma 1- amaç 2- yöntem /desen 3- örneklem düzeyi 4- veri toplama araçları 5- sonuç 6- öneriler açısından uygun olarak kodlanmasına özen gösterilmiştir. Elde edilen verilerin güvenirliğini sağlamak amacıyla incelenen çalışmalar arasından rastgele seçilen 6 çalışma iki alan uzmanı tarafından analiz edilmiştir. Araştırmacının yapmış olduğu analiz ile uzmanlar tarafından yapılan analiz arasında karşılaştırma yapılmıştır. Araştırmada birden fazla kişi araştırmacı olarak veri analizi yapıyorsa, araştırmacıların aynı verileri kodlama yaparak, kodlar arasında mevcut farklılıkları ve benzerlikleri niceliksel olarak karşılaştırıp, güvenirliğe ait yüzdeye erişmeleri gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu doğrultuda iki uzman tarafından gerçekleştirilen analizler incelemeye tabi tutulduğunda, yapılan analizlerin tamamında görüş birliği olduğu görülmüştür ve araştırmanın güvenilirliği bu doğrultuda sağlanmıştır. Bunun yanı sıra kodlama ve tema oluşturmada, kod ve kategoriler, uzman bir akademisyence incelenerek, verilen dönütler sonrası güncellemeler gerçekleştirilmiş, araştırmanın güvenirlik ve geçerlik kontrolü sağlanmıştır. Daha sonra geriye kalan tüm çalışmaların incelemesini araştırmacı yapmıştır. Araştırmaya ait sonuçlar kodların sıklığına göre yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

Bu başlık altında, araştırmanın amacına yönelik olan alt problemler ile ilgili bulgular yer almaktadır.

Çizelge1. Amaca Yönelik Sıklık Dağılımı

Tema	Kod	Sıklık	İlgili Çalışmalar
Amaç	Sayı hissi ile matematiksel problem çözme arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak	9	M2, M5, M7, M9, M10, M15, M17, M19, M20
	Problem çözümünde sayı hissi kullanımını incelemek	3	M1, M4, M6
	Sayı hissi ve problem çözmeye yönelik yapılan çalışmalar ile bu becerilerin gelişimini sağlamak	2	M4, M16
	Problem çözme ve problem kurma yoluyla sayı hissi gelişimini incelemek	1	M11
	Farklı düzeyde sayı hissi olan öğrencilere uygulanan problem kurma temelli öğretimin öğrencilerin problem çözme becerilerine etkisini araştırmak	1	M8
	Problem çözme becerisinin gelişimi için öğrencilere sayı hissi stratejilerinin kullanımını öğretmek	1	M12
	Öğrencilerin sayı hissi ve problem çözme yeteneklerini incelemek	1	M13

	Problemleri çözerken kullanılan sayı hissi stratejilerinin ve problem çözme becerilerinin belirlenerek aralarındaki ilişkiyi incelemek	1	M21
	Sayı hissi ve problem çözme becerilerinin gelişimi (alan bilgisi)	1	M3
	Problem çözme sürecindeki temel unsurların belirlenmesi	1	M18

Çizelge 1 incelendiğinde, yapılan çalışmalardan çoğunluğunun amacının sayı hissi ile matematiksel problem çözme arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak olduğu göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra problem çözümünde sayı hissi kullanımını inceleyen çalışmaların da olduğu görülmektedir. İncelenen çalışmaların amaç dağılımına bakıldığında sayı hissi ve problem çözme becerisi ile ilgili farklı amaçlara hizmet eden çalışmalar olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Yönteme/Desene Yönelik Sıklık Dağılımı

Tema	Kod	Sıklık	İlgili Çalışmalar
Yöntem-Desen	Nicel	11	M2, M5, M6, M8, M10, M11, M12, M15, M17, M19, M20
	Karma (Nicel+Nitel)	7	M1, M4, M7, M9, M13, M14, M21
	Teorik makale	2	M3, M18
	Nitel	1	M16

Çizelge 2 incelendiğinde, yapılan çalışmalarda en çok sırayla nicel ve karma yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Nitel yöntemin kullanıldığı sadece bir çalışmanın olduğu, iki çalışmanın da sayı hissi ve problem çözme becerisini birlikte ele alan teorik makale olarak ele alındığı görülmektedir.

Çizelge 3. Örneklem Düzeyine Yönelik Sıklık Dağılımı

Tema	Kod	Sıklık	İlgili Çalışmalar
Örneklem Düzeyi	4. sınıf	4	M4, M6, M20, M21
	Okul öncesi	3	M10, M12, M17
	7. sınıf	3	M7, M9, M15
	5. sınıf	2	M14, M19
	Sınıf öğretmenliği öğretmen adayları	2	M6, M11
	3. sınıf	2	M1,M13
	5.ve 6. sınıf	2	M2, M5
	6. sınıf	1	M8
	Öğretmenler	1	M16
	Çalışma grubu yok	2	M3, M18

Çizelge 3 incelendiğinde, yapılan çalışmaların farklı örneklem düzeylerine dağıldığı görülmektedir. İncelenen çalışmalarda örneklem düzeyi olarak en çok 4. sınıfların ele alındığı, daha sonra okul öncesi ve 7. sınıf öğrencilerinin ele alındığı görülmektedir. Öğretmen adayları ve öğretmenler ile yapılan çalışmaların ise oldukça az olduğu dikkat çekmektedir.

Çizelge 4. Veri Toplama Aracına Yönelik Sıklık Dağılımı

Tema	Kod	Sıklık	İlgili Çalışmalar
Veri Toplama Aracı	Test	17	M1, M2, M4, M5, M7, M8, M9, M10, M11, M12, M13, M14, M15, M17, M19, M20, M21
	Görüşme formu	6	M4, M7, M9, M13, M14, M21
	Gözlem formu	3	M7, M9, M16
	Ölçek	3	M6, M17, M20
	Veri toplama aracı yok	2	M3, M18

Çizelge 4 incelendiğinde çalışmalarda en çok veri toplama aracı olarak testlerin kullanıldığı, test kullanımından sonra görüşme formlarının göze çarpmaktadır. İncelenen çalışmalarda gözlem formu ve ölçek kullanımının da olduğu görülmektedir.

Çizelge 5. Sonuçlara Yönelik Sıklık Dağılımı

Tema	Kod	Sıklık	İlgili Çalışmalar
Sonuç	Problem çözme ve sayı hissi becerisi arasında yüksek ve anlamlı bir ilişki vardır.	10	M2, M5, M7, M9, M12, M15, M17, M19, M20, M21
	Sayı hissi ve problem çözme becerilerinde gelişim sağlanmıştır. (müdahaleli)	7	M1, M6, M7, M10, M11, M14, M16
	Problem çözmede sayı hissi kullanımı düşüktür.	4	M4, M5, M6, M21
	Farklı sayı hissi olan öğrencilerin problem çözme becerileri problem kurma temelli öğretim ile gelişmiştir.	1	M8
	Öğrenciler sayı hissi ve problem çözme becerisi sergilemede zorluk yaşamıştır.	1	M13
	Matematiksel düşünme için sayı hissi ve problem çözme becerisinin geliştirilmesi gerekir.	1	M18

Çizelge 5 incelendiğinde, yapılan çalışmalarda ulaşılan sonuçlar bakımından en çok sırayla, sayı hissi ile problem çözme becerisi arasında yüksek ve anlamlı bir ilişki olduğu ve müdahaleli çalışmalarla sayı hissi ve problem çözme becerilerinde gelişim sağlandığı sonucuna ulaşıldığı fark edilmektedir. Bu sonuçların yanında problem çözmede sayı hissinin kullanımının düşük olduğu sonucuna ulaşan çalışmaların da olduğu görülmektedir.

Çizelge 6. Önerilere Yönelik Sıklık Dağılımı

Tema	Kod	Sıklık	İlgili Çalışmalar
Öneri	Sayı hissi gelişimini sağlayacak öğretimsel müdahaleli çalışmalar tasarlanmalı	5	M4, M5, M7, M8, M10
	Sayı hissi ve problem çözme becerilerinin gelişimi için farklı ve birden fazla öğretim deneyimi geliştirilmeli	5	M1, M6, M11, M16, M17
	Problem çözmede iyi olabilmek için sayı hissi geliştirilmeli	5	M13, M15, M17, M18, M19

	Matematik ders kitaplarında problem çözme - sayı hissi kullanımına fırsat yaratacak öğrenme içerikleri yer almalı	4	M6, M14, M17, M20
	Sayı hissi ve problem çözme becerilerinin gelişimini sağlayacak öğrenme ortamları tasarlanmalı ve eksikliklerinin giderilmesine yönelik araştırmalar yapılmalı	4	M8, M10, M6, M21
	Sayı hissi ve problem çözme becerisi ile ilgili farklı değişkenlerin ele alındığı daha fazla araştırma yapılmalı	3	M2, M9, M20
	Matematikte başarılı olmak için sayı hissi ve problem çözme becerileri birlikte geliştirilmeli	2	M15, M21
	Öğretmen problem çözümlerinde sayı hissi kullanımını teşvik etmeli	2	M17, M21
	Öğrencilerin sayı hissi ile problem çözme becerilerini tespit ederek bireylerin öğrenme stillerine göre materyal tasarlanmalı	2	M7, M20
	Problem çözmede sayı hissi kullanımının düşük olmasının nedenleri araştırılmalı	1	M6

Çizelge 6 incelendiği yapılan çalışmalarda geliştirilen önerilerin en çok "Sayı hissi gelişimini sağlayacak öğretimsel müdahaleli çalışmalar tasarlanmalı"; "Sayı hissi ve problem çözme becerilerinin gelişimi için farklı ve birden fazla öğretim deneyimi geliştirilmeli." ; "Problem çözmede iyi olabilmek için sayı hissi geliştirilmeli" yönünde olduğu göze çarpmaktadır. Bu önerilerin yanı sıra matematik ders kitaplarında problem çözme - sayı hissi kullanımına fırsat yaratacak öğrenme içerikleri yer alması gerektiği ile sayı hissi ve problem çözme becerilerinin gelişimini sağlayacak öğrenme ortamları tasarlanması gerektiğine yönelik önerilerinde sıklıkla sunulduğu görülmektedir. İncelenen araştırmalarda birçok farklı önerinin sunulduğu da dikkat çekmektedir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Araştırmanın birinci alt probleminde sayı hissi ve problem çözme becerisini birlikte ele alan 21 çalışmanın amaca yönelik dağılımı incelenmiştir. İncelenen çalışmaların çoğunluğunun amacının sayı hissi ile problem çözme arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya yönelik olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeninin bu iki becerinin matematikte düşünme sürecinde ve nihai çözümün değerlendirilmesinde etkili olduğundan (Louange & Bana, 2010) ve bu iki beceri arasındaki ilişkinin yüksek olmasının matematiğin öğrenilmesinde oldukça önemli olduğunun vurgulanmasından (NCTM, 2000) kaynaklı olduğu söylenebilir.

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında sayı hissi ve problem çözme becerisini birlikte ele alan 21 çalışmanın yönteme/desene yönelik dağılımı incelenmiştir. İncelenen çalışmaların çoğunluğunun nicel yöntemler ile yapıldığı, bunu nicel ve nitel yöntemleri bir arada kullanan karma yöntemlerin izlediği, sadece bir çalışmanın nitel yöntem ile yapıldığı tespit edilmiştir. Bunun nedeninin sayı hissi ve problem çözme becerisinin ölçülmesinde yapılandırılmış ölçek kullanımının araştırmacılara kolaylık sağlaması ve bu iki becerinin ölçülmesinde nicel yöntemlerin daha uygun olabileceği algısından kaynaklı olduğu

söylenebilir. Literatürde eğitim alanında yapılan çalışmaların çoğunda nicel araştırma yöntemleri kullanıldığı (Altıparmak & Nakiboğlu, 2005; Arık & Türkmen, 2009; Karadağ, 2010, nitel araştırma yöntemlerinin çok fazla tercih edilmediği (Arık & Türkmen, 2009; Saban vd, 2009) belirtilmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinin daha az kullanılmasının nedenin bu araştırma yöntemlerinin zaman alıcı olması ile açıklanmaktadır (Arık & Türkmen, 2009). Ancak matematik öğretimindeki birçok durumun sadece nicel araştırma yöntemleri ile ifade edilemeyeceğini belirterek, matematik araştırmalarında nitel araştırma yöntemlerinin kullanılmasına da yer verilmesi gerektiğini vurgulanmaktadır (Baki vd, 2011).

Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında sayı hissi ve problem çözme becerisini birlikte ele alan 21 çalışmanın örneklem düzeyine yönelik dağılımı incelenmiştir. İncelenen çalışmalarda 4. sınıf, okul öncesi ve 7. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilen çalışmaların daha çok olduğu, farklı örneklem seviye grupları ile de çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir. Bu iki becerinin birlikte ele alındığı çalışmalarda olduğu gibi, bu becerilerin ayrı ayrı ele alındığı çalışmalar değerlendirildiğinde örneklem grubu olarak problem çözmede en çok ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin tercih edildiği (Kanbolat & Balta, 2019), sayı hissinde ise aynı şekilde daha çok ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin örneklem olarak belirlendiği (Can, 2019; Çekirdekçi, Şengül & Doğan, 2020) görülmektedir. Bunun nedeninin araştırmacıların ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin akademik olarak bu becerileri daha kolay sergileyebileceklerini düşünmeleri ve araştırmacıların 4. sınıf düzeyinde çalışma yapılmasının daha alt sınıf seviyelerine göre daha kolay olduğunu düşünmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Araştırmaların okul öncesi öğrencileri ile yapılmasının nedeni ise sayı hissi ve problem çözme becerilerinin erken dönemde öğrencilerde var olması gerektiğinin farkında olunmasından kaynaklandığı söylenebilir.

İncelen çalışmalardaki bir diğer sonuç öğretmen adayları ve öğretmenler ile yapılan çalışmaların oldukça az olduğudur. Bu durumda aktif olarak görev yapan öğretmenlerin bu beceri düzeylerinin araştırılmaması ve bu doğrultuda da öğretmenlerde tespit edilen eksiklikleri geliştirecek eğitimler yapılamaması literatürde bir eksiklik olarak söylenebilir. Çünkü sayı hissi ya da problem çözme becerisi gelişmemiş bir öğretmenin öğrencilerine bu konuda faydalı olması, öğrencilerde bu becerileri geliştirebilmesi zordur ve bu bağlamda öğretmenlerin de bu becerilere ne derece sahip olduğunun bilinmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Güven & Özçelik (2017) yaptıkları çalışmada öğretmenlerin örneklem grubu olarak daha az seçildiğini belirterek, bunun nedenini öğretmenlerin yoğun olmaları nedeniyle araştırmalara zaman ayıramamaları olarak açıklamaktadır.

Araştırmanın dördüncü alt problemi kapsamında sayı hissi ve problem çözme becerisini birlikte ele alan 21 çalışmanın veri toplama aracına yönelik dağılımı incelenmiştir. İncelenen çalışmalarda en çok kullanılan veri toplama aracının nicel veri toplama araçlarından olan test olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeninin mevcut araştırmaların çoğunluğunda nicel araştırma yöntemlerinin tercih edilmesi ve bu araştırma yöntemine en uygun veri toplama aracı olarak da geçerliği güvenilirliği ispatlanmış testlerin tercih edilmesi olabilir. Ayrıca yapılan karma yöntemli araştırmalarda da nicel verilerin toplanmasında yine testlere başvurulması neden olarak söylenebilir. İlkokulda yapılan lisansüstü tezlerin matematiksel problem çözme bağlamında incelendiği çalışmada (Kanbolat & Balta, 2019), tezlerde en çok testlerin veri

toplama aracı olarak kullanıldığı belirtilmekte, bu araştırma sonucu da mevcut araştırma sonucu ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmanın beşinci alt problemi kapsamında sayı hissi ve problem çözme becerisini birlikte ele alan 21 çalışmanın ulaştıkları sonuca yönelik dağılımı incelenmiştir. İncelenen çalışmalarda en çok müdahaleli çalışmalar ile sayı hissi ve problem çözme becerilerinde gelişme sağlandığı ve bu iki beceri arasında anlamlı ve yüksek bir ilişki olduğu sonuçlarına varıldığı görülmüştür. Bu sonuçlara varılmasının nedeni, her iki becerinin de doğuştan gelen özelliklerden etkilendiği gibi aynı zamanda geliştirilmeye de açık olan beceriler olması ve araştırmacıların farklı müdahalesel çalışmalar ile sonucu görmek istemelerinden kaynaklı olabilir.

Araştırmanın altıncı alt problemi kapsamında sayı hissi ve problem çözme becerisini birlikte ele alan 21 çalışmada geliştirilen önerilere yönelik dağılımı incelenmiştir. İncelenen çalışmalarda daha çok, sayı hissi gelişimi için öğretimsel müdahaleli çalışmalar tasarlanması gerektiği ile bu becerilerin gelişimi için birden fazla ve farklı öğretim deneyimleri geliştirilmesi gerektiği önerilerinin sunulduğu görülmüştür. Mevcut araştırmalarda bu önerinin çoğunlukla sunulmasının nedeni, bu iki önemli becerinin geliştirilmesi çalışmalarında bireysel farklılıkları göz ardı etmemek ve farklı öğretim yöntem teknikleri kullanımının önemini vurgulamak olduğu söylenebilir.

Bu araştırma kapsamında şu öneriler geliştirilebilir:

- Yeni araştırmacıların konu kapsamında değişkenleri belirlerken, mevcut araştırma sonuçlarını dikkate alarak, alana katkı sağlayacak özgün çalışmalar yapması önerilebilir.
- İlkokul düzeyinde sınırlı çalışmalar olduğu tespit edildiğinden, yeni araştırmalarda sayı hissi ve problem çözme becerisi ilkokul düzeyinde ele alınabilir.
- Öğretmenlerle ve öğretmen adayları ile sınırlı çalışmalar yapıldığı tespit edildiğinden, sayı hissi ve problem çözme becerisinin öğretmen adayları ve öğretmenler için de ele alınması önerilebilir.
- Mevcut çalışmaların daha çok nicel araştırma yöntemleri ile yapıldığı tespit edildiğinden, daha derinlemesine veri toplayabilmek için nitel araştırma yöntemlerine de yer verilmesi önerilebilir.
- Sayı hissi ve problem çözme becerisinin gelişimine yönelik her sınıf seviyesine yönelik öğretim tasarımları yapılarak, bu tasarımların etkililiği incelenebilir.
- Sayı hissi ve problem çözme becerisini öğrencilerde gelişimini sağlayabilmek için öğretmen adaylarına lisans eğitim sürecinde eğitimler verilebilir, öğretmenlere hizmet içi eğitim verilebilir, bu konu bağlamında öğretmenlere yönelik kılavuz kitaplar geliştirilebilir.

KAYNAKLAR

Altıparmak, M. ve Nakiboğlu, M. (2005). Fen bilimleri eğitimi lisansüstü tez çalışmalarında uygulanan nitel ve nicel yöntemler. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 17, 49-64.

Arık, R. S. ve Türkmen, M. (2009). Eğitim bilimleri alanında yayımlanan bilimsel dergilerde yer alan makalelerin incelenmesi, I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi.

Baki, A., Güven, B., Karataş, İ., Akkan, Y., ve Çakıroğlu, Ü. (2011). Trends in Turkish mathematics education research: From 1998 to 2007. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40(40).

Briand-Newman, H., Wng, M., & Evans, D. (2012). Teacher subject matter knowledge of number sense. In J.

Britz, J., & amp; Richard, N. (1992). Problem solving in the early childhood classroom. National Education Assn.

Can, D. (2019). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin sayı duyusu performansının bazı değişkenler açısından incelenmesi. Elementary Education Online, 18(4).

Çalık, M., Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. Eğitim ve Bilim, 39 (174).

Çekirdekci, Ö. Ü. S., Şengül, S., & Doğan, M. C. (2020). 4. sınıf öğrencilerinin kullandıkları sayı hissi stratejilerinin belirlenmesi. SmartJournal, 6(31):680-695.

Çekirdekci, S., Şengül, S., & Doğan, M. C. (2016). 4. sınıf öğrencilerinin sayı hissi ile matematik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Qualitative Studies, 11(4), 48-66.

Çepni, S., *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. (7. Baskı).Celepler Matbaacılık, 2014.

Dede, H. G., & Şengül, S. (2016). İlköğretim ve ortaöğretim matematik öğretmen adaylarının sayı hissinin incelenmesi 1.Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT), 7(2), 285-303. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/227984 (Erişim Tarihi: 20.08.2024)

Dehaene, S., *Sayı duyusu zihnin matematiği yaratışı.* Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2020.

Devlet Planlama Teşkilatı, (2018). Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023). Ankara. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf (Erişim Tarihi: 20.08.2024)

Dougherty, B. J., & Crites, T. (1989). Applying number sense to problem solving. The Arithmetic Teacher, 36(6), 22-25.

Güven, B., & Özçelik, Ç. (2017). Examınatıon of postgraduate educatıon theses on mathematıcs subject ın prımary educatıon. Journal Of Theory & Practice İn Education (Jtpe), 13(4).

Harç, S., *6. sınıf öğrencilerinin sayı duygusu kavramı açısından mevcut durumlarının analizi*. Yüksek lisans tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2010.

Işık, A., Çiltaş, A., & Kar, T. (2012). Problem kurma temelli öğretimin farklı sayı algılamasına sahip 6. sınıf öğrencilerin problem çözme başarılarına etkisi. Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 2(4), 71-80.

Kanbolat, O. B. E. N., & Balta, M. A. (2019). İlkokulda matematiksel problem çözme ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(4), 21-30.

Karadağ, E. (2010). Eğitim bilimleri doktora tezlerinde kullanılan araştırma modelleri: Nitelik düzeyleri ve analitik hata tipleri. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 1(1), 49-71.

Karasar, N., *Bilimsel araştırma yöntemi "kavramlar ilkler teknikler".* (28.basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.

Louange, J., & Bana, J. (2010). The relationship between the number sense and problem solving abilities of year 7 students. Mathematics Education Research Group of Australasia

Mutmainnah, A., Putra, Z. H., & Syahrilfuddin, S. (2021). The relatıonshıp between fıfth grade students'number sense and theır mathematıcal problem solvıng. PrimaryEdu-Journal of Primary Education, 5(1), 66-79.

National Council of Teachers of Mathematics. (2000). Principles and standards for school mathematics. Reston: NCTM.

Nejem, K. M., & Muhanna, W. (2013). The effect of using computer games in teaching mathematics on developing the number sense of fourth grade students. Educational Research and Reviews, 8(16), 1477-1482.

Nyunt, N. N., Hlaing, T. T., & Khin, P. S. (2020). An ınvestigation into myanmar preschoolers' number sense and problem solving ability.

Roxburgh, A. L. (2016). Struggling students' use of representation when developing number sense and problem solving abilities (Unpublished master's thesis). Utah State University. https://doi.org/10.26076/d6db-03ed

Saban, A., Koçbeker Eid, B. N., Saban, A., Alan, S., Doğru, S., Ege, İ., Arslantaş, S., Çınar, D. ve Tunç, P. (2010). Eğitimbilim alanında nitel araştırma metodolojisi ile gerçekleştirilen makalelerin analiz edilmesi. Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 30, 125-142.

Sarı, M. H., & Olkun, S. (2020). Developing number sense in students with mathematics learning disability risk. International Online Journal of Primary Education (IOJPE) ISSN: 1300-915X, 9(2), 228-243.

Türnüklü, E. B., & Yeşildere, S. (2005). Problem, problem çözme ve eleştirel düşünme. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25(3), 107-123.

Yang, D. C. (2002). Teaching and learning number sense: One successful process-oriented activity with sixth grade students in Taiwan. School Science and Mathematics. 102(3). 1-6.

Yang, D. C., & Wu, W. R. (2010). The study of number sense: Realistic activities integrated into third-grade math classes in Taiwan. The Journal of Educational Research, 103(6), 379-392.

Yıldırım, A. & Şimşek, H., *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9.bs). Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN SAYI HİSSİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Zeliha KILIÇ

Yıldız Eskicioğlu Anaokulu,

zelihaolgun.8989@gmail.com – ORCİD: 0000-0003-2501-3089

ÖZET

Sayı hissi sayıların anlamı, büyüklüğü, ayrıştırılıp yeniden birleştirilmesi gibi sayılar ile olan tüm işlemlerde, formüller ve kuraları kullanmadan, farklı ve esnek düşünme becerisidir. Öğrencilerin sayı hissi gelişiminde etkin rol oynayan sınıf öğretmeninin, bu beceriye ilişkin görüşlerinin incelenerek, değerlendirilmesi önemlidir. Bu çalışma kapsamında sınıf öğretmenlerinin sayı hissine yönelik görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden özel durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu devlet okullarında aktif olarak görev yapan 15 sınıf öğretmenidir. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır ve elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda görüşmelerden elde edilen bulgular doğrultusunda sınıf öğretmenlerinin sayı hissinin matematik öğretimindeki rolüne yönelik görüşlerinde sırayla en çok "becerilerin gelişimine katkısı", "zaman tasarrufu sağlaması", "matematik performansını ve başarısını artırmaya katkısı", "öğretmene katkısı" alt temalarının vurgulandığı tespit edilmiştir. Sayı hissinin bireylere kazandırılması gereken zaman dilimine yönelik sınıf öğretmenlerinin sırayla en çok, "okul öncesinde" ve "ilkokul döneminde" alt temalarını vurguladığı, sayı hissinin daha çok temel eğitim sürecinde kazandırılması gerektiğini düşündükleri tespit edilmiştir. Sayı hissinin zaman dilimi olarak en çok okul öncesinde kazandırılması gerektiğini düşünmelerinin nedenlerinin ise okul öncesi dönemin öğrenmede kritik bir dönem olduğu ve matematiksel temel kavramların öğrenildiği bir dönem olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına dayanarak, sayı hissinin matematik öğretimine birçok yönden katkı sağlaması nedeniyle, matematik öğretim programlarında okul öncesi dönemden başlanarak sayı hissi gelişimine yer verilmesi önerilebilir.

Anahtar kelimeler: Sayı hissi, sınıf öğretmeni, matematik öğretimi

1. GİRİŞ

Sayı hissi, sayıların anlamı, büyüklüğü, ayrıştırılıp yeniden birleştirilmesi gibi sayılar ile olan tüm işlemlerde, formüller ve kuralları kullanmadan, farklı ve esnek düşünebilme becerisidir. (Dede ve Şengül, 2016; Dehaene, 2020). Literatürde sayı hissinin bileşenlerine yönelik ortak bir sınıflama yoktur (Politylo, White & Marcotte, 2011). Sayı hissine ait literatürden yararlanarak elde edilen ortak temalar (McIntosh vd., 1992; Reys vd., 1999) doğrultusunda Dede ve Şengül'ün (2016) düzenlediği dört sayı hissi bileşeni "esnek işlem yapma ve sonucun akla yatkınlığını yargılama", "sayıların anlamı", "tahmin etme" ve "sayıların büyüklüğü" bileşenleridir. Bu bileşenlerin içerdiği farklı becerilere ilişkin bilgiler Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1.Sayı Hissi Bileşenlerinin İçerdiği Beceri Örnekleri

Sayı Hissi Bileşeni	Bileşen Kapsamındaki Örnek Beceriler
Sayıların anlamı	*19 sayısını 19=(10+5)+4 şeklinde gösterme *9+3=? işleminde (9+1)+2 şeklinde düşünme * Kiraz tanelerini ikili olarak üzerinde yer alan sayıları birleştirerek 16 sayısını oluşturma (16 sayısını oluşturan 10+6; 9+7; 2+14; 16+0 … şeklinde sayı ikililerini bulma * Onluk kartlar, fasulye, sayma çubuğu vb. materyaller ile 10'dan büyük sayıları modelleme
Sayıların büyüklüğü	*Belirli bir sayıyı referans alıp, bir nesne grubunun miktarının referans alınan sayıdan az ya da çok olduğunu belirleme (Farklı sepetteki cevizlerin 10 sayısını referans alarak 10'dan az/çok olduğuna karar verme) *Başlangıç noktasına 0 ve bitiş noktasına 20 yazılı olan bir çubuk üzerinde, belirtilen bir sayının yaklaşık olarak yerini gösterme *Sayıları somut cisimler ile gösterip, oluşturulan modeller üzerinden, modellerin sayısal olarak büyüklüğünü karşılaştırma
Esnek işlem yapma ve sonucun akla yatkınlığını yargılama	*Farklı karpuz dilimlerinin içinde bulunan çekirdekleri saymadan, çekirdek sayısını tahmin ederek, çekirdek sayısı en az / en çok olan karpuz dilimini bulma *12-5=? işleminde "Önce 10 yap stratejisi" ile işlemi (12-2=10) (10-3=7) olarak düşünüp zihinden sonuca varma *9+8=? işlemini "10'a tamamlama stratejisini" kullanarak (9+1), (10+7) olarak düşünüp zihinden sonucu bulma
Tahmin etme	*Bir nesnenin (kalem, sıra, masa vb.)ölçüsünü ölçüm yapmadan gerçeğe yakın tahmin edebilme *Farklı sepetteki elmaların sayısını tahmin edebilme

Sayı hissi matematik öğretiminde oldukça önemli bir beceri olarak ifade edilmektedir. (Briand-Newman, Wng & Evans, 2012; Dede & Şengül, (2016). Formüllere ve kurallara dayanan işlemler öğrencilerin matematik öğretiminde düşüncelerini kısıtlayıp, onların sayı hissi gelişimine engel olduğundan (Önkol, 2012; Yakut, 2020) öğretmenler sayı hissi gelişiminin önemini bilerek öğrencilerinin sayı hissi gelişimini sağlamada gerekli sorumluluğu üstlenmelidir. (Yang & Wu, 2010). Bu doğrultuda öğrencilerin sayı hissi gelişiminde etkin rol oynayan sınıf öğretmeninin, bu beceriye ilişkin görüşlerinin incelenerek, değerlendirilmesinin

önemli olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışma kapsamında da sınıf öğretmenlerinin sayı hissine yönelik görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden özel durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Tek bir duruma ya da olaya yönelik, sistematik bir şekilde verilerin toplanarak gerçek ortamda olanlara odaklanan özel durum çalışması, elde edilen sonuçların nedeni ve bu sonuçlar ışığında gelecek çalışmalarda nelerin dikkate alınması gerektiği ile ilgilenir (Davey, 2009). Sınıf öğretmenlerinin sayı hissine yönelik görüşlerinin incelenmesini amaçlayan bu çalışmada da var olan durumu belirlemek amaçlandığından özel durum çalışması yönteminin kullanılması araştırmanın doğasına uygun görülmüştür.

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubu devlet okullarında aktif olarak görev yapan 15 sınıf öğretmenidir. Çalışmanın örneklem seçimi yapılırken, olayların ve olguların açıklanmasında ve keşfedilmesinde faydalı olduğu bilinen (Yıldırım ve Şimşek, 2013:135) amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Araştırmada araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular sınıf öğretmenlerinin sayı hissinin matematik öğretimindeki rolü, sayı hissinin öğrencilere ne zaman kazandırılması gerektiği ve nedenlerinin ne olduğuna yönelik sorulardan oluşmaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Görüşme formu aracılığıyla elde edilen verilerin araştırmacı tarafından içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi yapılırken öncelikle aynı içeriğe vurgu yapan ifadeler aynı metin vurgu rengi ile işaretlenmiş, daha sonra aynı içerikler aynı tema altında toplanmıştır. Belirlenen kodlardan, alt temalara ve temalara ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin görüşleri ile oluşturulan temalar doğrultusunda tablolar oluşturulmuş, veriler doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

3. GEÇERLİK ve GÜVENİLİRLİK

Görüşme formu geliştirilirken uzman görüşleri alınmış, pilot uygulama yapılmış ve son şekli verildikten sonra görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Uzman görüşleri doğrultusunda görüşme soru maddelerinin ifadesi ve içeriği yeniden düzenlenmiştir. Görüşme soruları iki farklı öğretmen ile pilot uygulaması yapıldıktan sonra, tekrar uzman görüşü alınmış ve son değişiklikler yapıldıktan sonra uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Görüşmelerden elde edilen veriler, araştırmacı tarafından çok kez okunup kontrol edilerek, kodlamaları yapılmıştır. Elde edilen verileri daha ayrıntılı verebilmek için doğrudan alıntılara yer verilmiş ve bu doğrultuda araştırmanın güvenilirliği güçlendirilmiştir. Öğretmenler ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerden sonra elde edilen verilerin analizinin doğruluğuna ilişkin öğretmenlerin düşünceleri alınarak katılımcı teyidi gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırma kapsamında aktarılabilirliğin sağlanması için, amaçlı örnekleme türlerinden biri olan ölçüt örnekleme kullanılmış, katılımcıların tüm özellikleri ve uygulama süreci ayrıntılı şekilde belirtilmiştir. Ayrıca araştırma bulguları sunulurken görüşme yapılan öğretmenlerin görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir

4. BULGULAR

Bu başlık altında sınıf öğretmenlerinin sayı hissine yönelik görüşlerinin tespit edilmesinin amaçlandığı bu çalışmada görüşme yapılan öğretmenlerden elde edilen veriler bulgu olarak sunulmuştur.

Çizelge 2. Sayı Hissinin Matematik Öğretiminde Rolüne Yönelik Elde Edilen Bulgular

Tema	Alt Tema	Kod	Sıklık	Görüş Belirten Öğretmenler
Sayı Hissinin Matematik Öğretimine Katkısı	Becerilerin gelişimine katkısı	Farklı çözüm yollarını bulabilme becerisi gelişir.	7	*Ö3,Ö4,Ö5,Ö9,Ö10,Ö11,Ö13*
		Günlük yaşamda karşılaşılan problemlere pratik çözüm üretebilme becerisi gelişir.	5	*Ö2,Ö6,Ö9,Ö8,Ö12*
		Esnek ve farklı düşünme becerisi gelişir.	4	*Ö1,Ö8,Ö3,Ö14*
		Matematiksel düşünme becerisi gelişir.	3	*Ö1,Ö8,Ö9*
		Yaratıcı düşünme gelişir.	2	*Ö3,Ö15*
		Bütüncül düşünme becerisi gelişir.	1	*Ö3*
		Yorumlama gücü artar.	1	*Ö1*
	Zaman tasarrufu sağlaması	Hızlı ve pratik işlemler ile daha kısa sürede sonuca ulaşılır.	7	*Ö1,Ö4,Ö5,Ö6,Ö8,Ö12,Ö14*
		Kazanımların daha kısa sürede edindirilmesini sağlar.	3	*Ö8,Ö3,Ö15*
	Matematik performansı ve başarısını artırmaya katkısı	Esnek düşünme ile matematikte performansı ve başarısı artar.	3	*Ö1,Ö8,Ö13*
		Problem durumuna bütüncül bakmak matematik performansını artırır.	2	*Ö3,Ö13*
		Çocuklara matematiği öğrenmede pratiklik, kolaylık sağlar.	1	*Ö6*

		Sayıların anlamlandırılmasını kolaylaştırır.	1	*Ö5*
		Öğrencilerin var olan matematik potansiyelini ortaya çıkarılmasını sağlar.	1	*Ö7*
	Öğretmene katkısı	Öğretim sürecinde öğretmen zaman kazanır.	3	*Ö4,Ö5,Ö10*
		Bir sonraki eğitim kademesindeki kazanımların edinimini kolaylaştırır.	2	*Ö8,Ö15*
		Öğretmenin öğretim süreci kolaylaşır.	2	*Ö8,Ö10*
		Öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimi için faydalıdır.	1	*Ö4*
	Disiplinlerarası katkısı	Sayıların hayatın her alanında olduğunu görmeleri açısından faydalıdır.	2	*Ö2,Ö7*
		Öğrencinin matematik dışındaki derslerde de başarısı ve performansı artar.	1	*Ö1*
	Olumlu tutum geliştirilmesine katkısı	Sayı hissi gelişimi ile öğrenciler matematiği daha çok sever.	2	*Ö6,Ö7*
		Öğrenciler matematiğe karşı olumlu tutum geliştirir.	1	*Ö6*
	Diğer katkı	Çok yönlü gelişimi sağlamada faydalı olur.	1	*Ö8*

Çizelge 2 incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin sayı hissinin matematik öğretiminde rolüne ilişkin görüşlerinden elde edilen veriler analiz edildiğinde sayı hissinin matematik öğretimine katkısı teması altında alt temalar ve kodlar oluşturulmuştur. Bu tema altında en çok vurgulanan kodlardan oluşan alt temalar sıklığına göre "beceri gelişimine katkısı", "zaman tasarrufu sağlaması" ve "matematik performansı ve başarısını artırmaya katkısı", "öğretmene katkısı", "disiplinlerarası katkısı", "olumlu tutum geliştirilmesine katkısı", "diğer katkı" şeklinde sıralanmıştır. Sayı hissi gelişiminin matematik öğretimine katkısına yönelik sıklık düzeyinin en fazla olduğu alt temanın "becerilerin gelişimine katkısı" olduğu görülmektedir. Bu alt tema altında en çok vurgulanan "Farklı çözüm yollarını bulabilme becerisi gelişir." ile

"Günlük yaşamda karşılaşılan problemlere pratik çözüm üretebilme becerisi gelişir." görüşlerinin olduğu görülmektedir. Bu görüşlere vurgu yapan sınıf öğretmenlerinden *Ö5: "Bir probleme farklı çözüm yollarını geliştirmelerinde matematik öğretimine fayda sağlar."; Ö2: … günlük yaşamda karşılaşılan problemlere hızlı çözüm üretebilmeyi kolaylaştırır."; Ö6: "…matematik zor olarak bilinen bir ders olduğundan sayı hissi becerisi çocuklara pratiklik, kolaylık sağlar, günlük problemleri çözmeleri kolaylaşır."* şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Sayı hissinin matematik öğretiminde becerilerin gelişimine katkı sağladığı yönünde görüş belirten sınıf öğretmenlerinin en çok vurguladıkları ifadelerden olan "Esnek ve farklı düşünme becerisi gelişir" ve "Matematiksel düşünme becerisi gelişir" ifadeleri kod olarak belirtilmiştir. Bu görüşlere vurgu yapan sınıf öğretmenlerinden *Ö8: "Öğrenciler sayılar ile ilgili esnek düşünceye sahip olsalar kazanımlar daha kısa sürede çocuğa aktarılır."; Ö9:… öğrencilerin matematiksel düşünme becerisi gelişir…"* şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.

İkinci olarak en çok vurgulanan sayı hissinin matematik öğretiminde zaman tasarrufu sağladığı yönündeki görüşlerdir. Sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin analizinde en çok vurgulanan görüşün "Hızlı ve pratik işlemler ile daha kısa sürede sonuca ulaşılır." görüşünün olduğu görülmektedir. Görüşülen sınıf öğretmenlerinin yarısının hızlı ve pratik işlem yapılması sayesinde sonuca ulaşmada sayı hissinin matematik öğretimindeki faydasına değinmiştir. Bu görüşlere vurgu yapan sınıf öğretmenlerinden *Ö5: "... pratik işlemler ile öğrenciler sonucu daha çabuk bulurlar…"; Ö8:… öğrenciler hızlı işlemler yaparlarsa sonuca kolay ulaşırlar."* şeklinde görüşlerini ifade etmiştir. Bu alt tema altında yer alan ve ikinci sıklıkta vurgulanan görüşün "Kazanımların daha kısa sürede edindirilmesini sağlar." görüşünün olduğu görülmektedir. Bu görüşe vurgu yapan sınıf öğretmeni *Ö8: "… kazanımlar daha kısa sürede çocuğa aktarılır…"* şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

"Sayı Hissinin Matematik Öğretimine Katkısı" teması altında vurgulanan bir diğer alt temanın "Matematik performansı ve başarısını artırmaya katkısı" olduğu görülmektedir. Bu görüşe vurgu yapan sınıf öğretmeni *Ö8: "Sayı hissi öğrencinin matematiksel düşünme becerisin gelişimini sağlar ve matematik başarısını, performansını artırır."* şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

"Sayı hissinin matematik öğretimine katkısı" teması altında yer alan bir diğer alt temanın "öğretmene katkısı" alt teması olduğu görülmektedir. Bu alt tema altında sınıf öğretmenlerinin en çok vurguladığı görüşlerden "Öğretim sürecinde öğretmen zaman kazanır." kodu oluşturulmuştur. Bu görüşe vurgu yapan sınıf öğretmeni *Ö4: …öğretmen çocuklar işlemi daha kısa sürede yaptığında zaman kazanır…"* şeklinde görüşünü belirtirken sayı hissinin öğretmene katkısını sıklıkla vurgulayan sınıf öğretmeni *Ö8: "…öğretmene zaman kazandırır, sonraki sınıflarda öğretimi kolaylaştırır, bir sonraki eğitim kademesindeki kazanımların edinimini kolaylaştırır."* şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Görüşme yapılan sınıf öğretmenleri, sayı hissinin matematik öğretimindeki yerini belirtirken "disiplinlerarası katkısı" olduğuna vurgu yaptıkları da görülmüştür. Bu görüşe vurgu yapan sınıf öğretmeni *Ö7:"… sadece matematik dersinde değil de sayıların hayatın her alanında, hayatın bir parçası olduğunu görmeleri açısından faydalı…"; Ö2: "… sayılar*

hayatın her alanında olduğu için, bu becerilerin gelişimi hayatın her alanını olumlu etkiler." şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir.

Sayı hissinin matematik öğretimine katkısı teması altında "Olumlu tutum geliştirilmesine katkısı" alt teması oluşturulmuş ve bu alt tema altında yer alan görüşlere vurgu yapan sınıf öğretmeni *Ö6: ... "bu becerinin gelişimi ile öğrenciler matematiğe karşı olumlu tutum geliştirir, öğrenciler matematiği daha çok sever*." şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

Çizelge 3. Sayı Hissinin Bireylere Kazandırılması Gereken Zaman Dilimine Yönelik Elde Edilen Bulgular

Tema	Alt Tema	Kod	Sıklık	Görüş Belirten Öğretmenler
Sayı Hissinin Kazandırılması Gereken Zaman Dilimi	Temel eğitim sürecinde	Okul öncesi döneminde	9	*Ö1,Ö2,Ö5,Ö6, Ö9,Ö10,Ö11,Ö13,Ö15*
		İlkokul döneminde	3	*Ö4,Ö8,Ö12*
	Okul hayatına başlamadan önce	Doğduğu andan itibaren ailede	3	*Ö3,Ö7,Ö14*

Çizelge 3 incelendiğinde, sayı hissinin kazandırılması gereken zaman dilimi teması altında toplanan sınıf öğretmeni görüşleri, "temel eğitim sürecinde" ve "okul hayatına başlamadan önce" olmak üzere iki alt tema altında toplanmıştır. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu sayı hissi becerisinin temel eğitim sürecinde özellikle de okul öncesi dönemde kazandırılması gerektiğini vurgularken, öğretmenlerden bir kısmının okul hayatına başlamadan önce kazandırılması gerektiğini belirttiği görülmektedir.

Çizelge 4. Sayı Hissinin Bireylere Kazandırılması Gereken Zaman Diliminin Nedenlerine Yönelik Elde Edilen Bulgular

Tema	Alt Tema	Kod	Sıklık	Görüş Belirten Öğretmenler
Sayı Hissinin Kazandırılması Gereken Zaman Dilimi Nedenleri	Okul öncesinde kazandırılmasına yönelik nedenler	Öğrenmede kritik bir dönemdir.	7	*Ö1,Ö2,Ö6,Ö5,Ö10,Ö11,Ö15*
		Matematiksel temel kavramların öğrenildiği bir dönemdir.	3	*Ö5,Ö9,Ö11*
		Çocuklar daha esnek düşünebilir.	2	*Ö1,Ö13*
	Okul hayatına başlamadan önce kazandırılmasına yönelik nedenler	Her türlü eğitimin temeli ailededir.	3	*Ö3,Ö7,Ö14*
	İlkokul döneminde kazandırılmasına yönelik nedenler	Formal temel eğitimin başlangıcıdır.	1	*Ö4,Ö12*

		Öğrencilerin algıları daha açıktır.	1	*Ö8*

Çizelge 4 incelendiğinde, sayı hissinin kazandırılması gereken zaman dilimi nedenleri teması altında toplanan ve sıklığı fazla olan alt temalar sırayla "Okul öncesinde kazandırılmasına yönelik nedenler", "Okul hayatına başlamadan önce kazandırılmasına yönelik nedenler", "İlkokul döneminde kazandırılmasına yönelik nedenler" olarak belirtildiği görülmüştür. Sınıf öğretmenleri nedenleri sıralarken en çok okul öncesi dönemde kazandırılması gerektiğini vurgulamış, neden olarak da okul öncesi dönemin öğrenmede kritik bir dönem olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Bu görüşü vurgulayan sınıf öğretmenlerinden *Ö2: "Okul öncesinde kazandırılmalıdır, çünkü bu dönem gelişimde en önemli dönem"* şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Bu baskın görüşün yanı sıra okul öncesi dönemin matematik eğitiminde temel kavramların öğrenildiği bir dönem olduğu görüşü de ifade edilmiştir. Bu görüşü vurgulayan sınıf öğretmenlerinden *Ö9: "Okul öncesinde kazandırılmalı, çünkü bu dönem matematiksel temel kavramların öğrenildiği bir dönem."* olarak düşüncesini ifade etmiştir.

"Sayı hissinin kazandırılması gereken zaman dilimi" teması altında yer alan "okul hayatına başlamadan önce kazandırılmasına yönelik nedenler" alt teması oluşturulmuş ve bu görüşü ifade eden öğretmenler her türlü eğitimin temelinin ailede atıldığına vurgu yapmıştır. Bu görüşe vurgu yapan sınıf öğretmenlerinden *Ö3: "Okula başlamadan önce kazandırılmalıdır, her eğitimin başlangıcı ailedir."* şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Araştırma sonucunda görüşmelerden elde edilen bulgular doğrultusunda sınıf öğretmenlerinin sayı hissinin matematik öğretimindeki rolüne yönelik görüşlerinde sırayla en çok "becerilerin gelişimine katkısı", "zaman tasarrufu sağlaması", "matematik performansını ve başarısını artırmaya katkısı", "öğretmene katkısı" alt temalarının vurgulandığı tespit edilmiştir. Araştırmanın bu sonucundan hareketle, görüşme yapılan sınıf öğretmenlerinin sayı hissinin matematik öğretiminde çok yönlü olarak katkısı olduğunun farkında oldukları söylenebilir. Nitekim literatürde de mevcut araştırma sonucu ile benzer şekilde, sayı hissinin matematik öğretiminde, matematik akademik başarısını artırmaya, farklı ve esnek düşünebilmeye, farklı becerilerin gelişimine katkı sağladığı vurgulanmaktadır (Olkun & Toluk-Uçar, 2022).

Sayı hissinin bireylere kazandırılması gereken zaman dilimine yönelik sınıf öğretmenlerinin sırayla en çok, "okul öncesinde" ve "ilkokul döneminde" alt temalarını vurguladığı, sayı hissinin daha çok temel eğitim sürecinde kazandırılması gerektiğini düşündükleri tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin, sayı hissinin zaman dilimi olarak en çok okul öncesinde kazandırılması gerektiğini düşünmelerinin nedeninin ise okul öncesi dönemin

öğrenmede kritik bir dönem olduğu ve matematiksel temel kavramların öğrenildiği bir dönem olduğunu düşünmeleridir. Bu sonuçlara ulaşılmasının nedeninin, öğretmenlerin sayı hissi gelişiminin erken dönemde olması gerektiğinin farkında olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim lüteratürde de sayı hissinin erken dönemde öğrencilere kazandırılması gerektiği vurgulanmaktadır (Maghfirah & Mahmudi, 2018).

Mevcut araştırma sonuçlarına ve literatürde sayı hissinin önemine ilişkin vurgulara dayanarak, (Dehaene, 2020; Heirdsfield & Cooper, 2004; Yang, Reys, & Reys, 2009; Yang, & Wu, 2010) sayı hissinin matematik öğretimine birçok yönden katkı sağlayacağı düşüncesi ile profesyonel bir şekilde sayı hissi geliştirme çalışmalarına okul öncesi dönemden itibaren yer verilmesi önerilebilir. Öğrencilerin sayı hissi gelişimine yönelik materyaller geliştirilebilir, öğretmenlerin bu gelişimi profesyonel bir şekilde destekleyebilmeleri için öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimler verilebilir, öğretmen kılavuz kitapları geliştirilebilir.

KAYNAKLAR

Dede, H. G., & Şengül, S. (2016). İlköğretim ve ortaöğretim matematik öğretmen adaylarının sayı hissinin incelenmesi 1.Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT), 7(2), 285-303. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/227984 (Erişim Tarihi: 20.08.2024)

Dehaene, S., *Sayı duyusu zihnin matematiği yaratışı*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2020.

Heirdsfield, A. M., & Cooper, T. J. (2004). Factors affecting the process of proficient mental addition and subtraction: Case studies of flexible and inflexible computers. The Journal of Mathematical Behavior, 23(4), 443-463. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0732312304000495?via%3Dihub (Erişim tarihi: 15.09.2024)

Maghfirah, M., & Mahmudi, A. (2018, September). Number sense: The result of mathematical experience. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1097, No. 1, p. 012141). IOP Publishing.2010.00024. https://iopscience.iop.org/article/10.1088/17426596/1097/1/012141/meta (Erişim tarihi: 10.09.2024)

McIntosh, A., Reys, B. J., & Reys, R. (1992). A proposed framework for examining basic number sense. *For the Learning of Mathematics, 12*(3), 2-44. https://www.jstor.org/stable/40248053 (Erişim tarihi: 15.09.2024)

Olkun, S. ve Toluk U.Z., *İlköğretimde etkinlik temelli matematik öğretimi.* (10. bs.). Ankara: Vizetek Yayınları, 2022.

Önkol, L.F., *Erken Sayı Testi'nin Uyarlanması ve Erken Sayı Gelişim Programı' Nın Altı Yaş Çocukların Sayı Gelişimlerine Etkisinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Politylo, B., White, K., & Marcotte, A. M. (2011, February). An ınvestigation of the construct of number sense. Paper presented at the National Association of School Psychologists Annual

Convention, San Francisco, CA, http://www.iapsych.com/articles/poliyto2011.pdf (Erişim tarihi: 15.09.2024)

Reys, R., Reys, B., Emanuelsson, G., Johansson, B., McIntosh, A., & Yang, D. C. (1999). Assessing number sense of students in Australia, Sweden, Taiwan, and the United States. *School Science and Mathematics*, *99*(2), 61-70. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1949-8594.1999.tb17449.x (Erişim tarihi: 14.09.2024)

Yang, D. C., Reys, R. E. & Reys, B. J. (2009). Number sense strategies used by preservice teachers in Taiwan. International Journal of Science and Mathematics Education, 7(2), 383-403. https://link.springer.com/article/10.1007/s10763-007-9124-5 (Erişim tarihi: 13.09.2024)

Yang, D. C., & Wu, W. R. (2010). The study of number sense: Realistic activities integrated into third-grade math classes in Taiwan. The Journal of Educational Research, 103(6), 379-392. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00220670903383010 (Erişim tarihi: 13.09.2024)

Yakut, M., *İlkokul Ikinci Sınıf Öğrencilerinin Sayı Hissi Düzeylerinin ADDIE Öğretim Tasarımı Temelinde Geliştirilmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat, 2020.

Yıldırım, A. & Şimşek, H., *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9.bs). Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.

EYLEYENLER MODELİ NEDİR? NE DEĞİLDİR?

Doç. Dr. Melike SOMUNCU

Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID: 0000-0002-9101-3012

ÖZET

Temelde derin yüzeyleri, tüm göstergebirimler arasında kurulan bağlantıları ve dizgeleri kapsayan çözümleme yöntemlerinden olan eyleyenler modeli, metnin derin düzeyleri ile yüzey düzeylerinin birlikte ele alınmasını öncelemektedir. 1966 yılında Greimas tarafından önerilen Eyleyenler Modelinde eyleyen kavramı kişi kavramından daha kapsamlı olup insan, nesne, somut, soyut her şey eyleyenler modelini kapsayan işlevsel bir tanım biçimidir. Eyleyen bir varlığın ötesinde metinde bağlantı ögesi olduğundan işlevsellik ön plana çıkmaktadır. Gönderici, nesne, yararlanan, yardımcı, özne, engelleyen bağlamında ortaya çıkan eyleyenler modeli, gönderici, özne, nesne arasındaki bağlantı ile şekillenmektedir. Bu çalışmada eyleyenler modelinin temel esasları üzerinde durularak modelin ekseni üzerinde durulacaktır. Tüm eyleyen modellerinde yer alan eylem ekseni bu eksenlerin aktarım ve alım olguları, göndericinin işlevleri, iletişim, isteyim ve edim eksenleri açıklanarak metinde anlatı izlencesinin nasıl kurulduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylece Eyleyenler Modelinin ne olduğu ve nasıl işlendiği gösterilirken göstergebirimlerin yorumlanma, üretilme ve kodlanma süreçleri belli bir sisteme oturtulmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eyleyenler Modeli, Göstergebilim, gösterge, anlam, işlev.

WHAT IS THE ACTION MODEL? WHAT IS IT NOT?

ABSTRACT

The actants model, which is one of the analysis methods that basically covers deep surfaces, connections and systems established between all indicators, prioritizes the consideration of the deep and surface levels of the text together. In the Actants Model proposed by Greimas in 1966, the concept of actant is more comprehensive than the concept of person and is a functional definition form that covers the human object, concrete and abstract everything actants model. Since the actant is a connecting element in the text beyond being an entity, functionality comes

to the fore. The actants model, which emerges in the context of sender, object, beneficiary, assistant, subject, and hinder, is shaped by the connection between sender, subject, and object. In this study, the basic principles of the actants model will be emphasized and the axis of the model will be emphasized. The action axis included in all actants models, the transmission and reception phenomena of these axes, the functions of the sender, the communication, desire and performance axes will be explained and an attempt will be made to determine how the narrative program is established in the text. Thus, while showing what the Actants Model is and how it works, the processes of interpreting, producing and coding the semiotics will be placed in a certain system.

Key words: Actants Model, Semiotics, sign, meaning, function.

Giriş

Gösterge ile her kavrama bir anlam yüklenirken göstergeler ise bir dizgenin içinde anlam kazanmaktadır. Bu durumda her gösterge bir dizgenin ögesi olup dizgeyi kuran da göstergelerdir denilebilir (Saussure, 1976: 36). Göstergebilim, anlamlı bütünlerin anlamlarının nasıl oluştuğunu tespit ederken aynı zamanda bazı çözümleme yöntemleri de üretmektedir. Çünkü dizgeleri oluşturan anlamlı tüm birimler gösterge olduğu için bu bilim dalının amacı tutarlı ve aynı zamanda yalın bir çözümleme modeli oluşturup anlamların nasıl oluştuğunu, nasıl bir araya geldiğini ortaya çıkarmaktır (Rifat, 2014: 13). Bu durumda denilebilir ki toplumsal her varlık gösterge içerisinde anlamı belirler, anlatıcının amacı okuyucuyu aynı anlam ve duyguda birleştirmek olduğu için toplum parçası olan insanlar göstergeleri toplumun isteği doğrultusunda anlamaya çalışır (Guiraud, 1994, 16). Platon'un öğrencisi olan Aristo, dilsel göstergelerin önemini anlatan bir yol çizerken anlamlandırma üzerinde yapılan bu sınıflandırma istem adıyla günümüzde kullanılır (Parlak, 2022: 295). Eyleyenler modelinin ilk öncüsü olan Greimas, önce Saussure'ün yapısalcılık fikrinden daha sonra Louis Hjelmslev'in süreçlerde yer alan birleşenlerin sınıflardan değil, genelleyici ve bireşimsel (synthetic) olmaktan öte analitik ve belirleyici olması gerektiğini fikri, daha sonra da Claude Lévi-Strauss'un düzensizliklerin ardında bir düzen arayan aynı zamanda düzen olmadan bir anlamı kavramının imkânsızlığı fikrinden etkilenmiştir. Tüm bu isimlerin yanı sıra Vladimir Propp'un göstergebilimin metin çözümleme yöntemi de önemli kaynaklardandır (Rifat, 2017). Propp, masallarla ilgili yapmış olduğu çalışmada masalları önce oluşturucu bölümlerine göre ayırırken sonra bu bölümleri karşılaştırmaktadır. Bölümlerin kendi aralarında ve bütünle kurdukları

bağlantıları tespit etmeyi hedeflemiştir (Propp, 2017: 22). Tüm bu hedeflerinin içerisinde kişileri işlevlerine göre incelerken aynı zamanda işlevin tanımını yaparak işlev ile anlam bağlantısını kurgulamıştır (Propp, 2017: 24). Göstergebilim, mantık, fenomoloji, dil bilimi, hukuk ve biyoloji gibi bilimlerde kullanılır ama ilk geliştiği alan yazınsal alan olduğu için göstergebilimin tarihsel sürecini Saussure ile başlayıp Peirce ile devam eder. Daha sonra Buyssens'in bildirişim göstergesi, Barthes'in anlamlayım yaklaşımı, Propp'un masallardaki çözümlemesi ve Greimas'ın anlam katmaları ile göstergebilim gelişir (Uçan, 2015: 35-37). Göstergebilim, anlamsal bütünlerin anlamlarının nasıl meydana geldiğini, nasıl bir arada dizgelendiklerini ortaya çıkarmak için araştırmacıya çeşitli çözümleme yöntemi sunmaktadır. İçeriğin biçimine yönelik içkin ve yapısal bir kuram olan göstergebilim, üç aşamada incelenmesi gerekir. Greimas da söylemin temelden yüzeye doğru gelen üç ana katmanda gerçekleştiğini söyleyerek yüzey yapılarla derin yapının birleştiğini savunmaktadır (Rifat, 1996; İşeri, 2008). Anlamlar farklı katmanların yığılmasıyla oluştuğu için derin yapıdan yüzey yapıya bir geçişkenlik ve birleşme vardır (Kıran ve Kıran, 2011: 183).

Yüzey yapıdan başlayıp derin yapıya giden düzeyler mantıksal-anlamsal düzey, anlatısal düzey, söylemsel düzey şeklindedir. Gösterge dizgelerinde üretim ve çözümleme sürecinde nesnenin başlangıç noktası arandığı için derin yapıda yer alan ve anlamın en soyut aşaması olan mantıksal-anlamsal düzeyden temel anlam yapıları eyleyenlere dönüşür. Anlatısal düzeye geçiş sağlandıktan sonra eyleyenlerin zaman ve uzam içerisinde yer aldıkları söylemsel düzey meydana gelerek geçiş o yönde gerçekleşir. Metin hâline gelme süreci dil düzeyi ya da anlatı düzeyine geçiş ile olur. Bu bağlamda anlamlı bir bütünün yüzeyden derine doğru izleyeceği yolda söylem, öncelikle kişilerin, zamanların, uzamların bir dil yetisi aracılığıyla nasıl düzenlendiğini araştırır, eyleyenlerin olay örgüsü içindeki işlevlerini belirmeye, anlatı izlencesi içinde nasıl eklemlendiği kavramaya çalışır. Metin ise bu anlam evrelerinin nasıl temellendiğini, neyden kaynaklandığını en soyut, en mantıksal, en derin düzeydeki yapıları görmeye yönelir (Rifat, 1996: 27-28).

Eyleyenler Terimi

Eyleyen terimi, göstergebilimde kişi kavramının daha derin karşılığıdır. İlk olarak Lucien Tesniére tarafından kullanılan bu terim bütün anlamlardan bağımsız olup eylemin belirttiği oluşa etken ya da edilgen şekilde iştirak eden nesnelerdir (Greimas ve Courtés, 1982: 5). Tesniére'in kuramı ile Greimas'ın kuramında eylem önemli bir nokta olup eyleyen kavramı kişiden daha kapsamlı olup birkaç eyleyen işlevini birden yüklenebilir ve başka bir deyişle bir

varlıktan çok belirli bir bağlantının ögesi olan eyleyen terim olarak kişiden daha derin bir karşılığı bulunmaktadır (Yücel, 2015: 146-147). Eyleyen, cümlede bazen canlı bazen de cansız olabilir. Özneyi hatta olay örgüsünü değiştirebilme etkisine sahip olan eylene, anlatıda olayı yapan ve oyuncudur (Aktaş, 2005: 133; Uçan, 2006: 102). Eyleyenler anlatıdaki ilişkilerine ve işlevlerine göre belirlenir. Nesne, hem anlatının konusuna işaret eder hem de aranan eyleyen olarak tanımlanır. Özne ise nesneyi bulmak adına gönderen ile anlaşma yapan eyleyen olur (Rifat, 2017: 205). Yardımcı, özne ile nesne arasında birleşmenin olmasından sonra, yardımcı bildirişimin yararlanana iletilmesinde yardımcı olan eyleyendir. Eyleyenler modelinin oluşmasında eyleyenlerden en az ikisinin anlatıda bulunması gerekmektedir (Uçan, 2015: 118). İletişim ekseninde tüm iletim aktarım ve alım olgularının gerçekleşmesi gönderici işlevini eyleyene yüklerken, isteyim ekseninde istekten kaynaklanan edimlerin ekseni ortaya çıkar. Nesne böylece alıcıya ulaşır. Edim ekseninde ise öznenin eylemini gerçekleştirmesi için gerekli güç ile donandığı düzlemdir (Yücel, 2015: 147).

Anlatıcı İzlencesi Nedir?

Anlatıda anlatma hareketini gerçekleştiren eyleyen anlatıcının kendisi olup anlatıda karakterin harekete geçip yaşananları gözlemlemesi ve bu gözlemleri aktarması böylece metin içinde bir bütün oluşturup göstergelerin dizgeleriyle yapma, görme ve söyleme işlevini gerçekleştirmesi durumu anlatıcıyı tanımlamaktadır (Dervişcemaloğlu, 2016: 113). Eyleyenler modelinde en temel ölçüt özne ile nesne arasındaki her bağlantının bir eylemi içermesi durumudur. Özne-nesne arasındaki eylem bir edim duygusunun oluşmasına hatta temel sözcenin çıkmasına yardımcı olur. Geniş anlatı ile dar anlatı arasındaki bağıntı neticesinde bir durum sözcesiyle onu yönlendiren edim sözcesinden oluşan dar anlatı yapısı anlatı izlencesidir (Kalelioğlu, 2021: 22; Yücel, 2015: 150-151). Greimas'a göre anlamlı bütünlere özgü anlamsal ayrılıkları, anlamsal eklemlenişi ve anlamlama sürecini, bir üstdil aracılığıyla yeniden yorumlanması gerekir. Bu sebeple anlamlı bütünler dizgede bir bütün olarak ele alınır. Bu bütünlük anlama ulaşma yollarını kolaylaştırmaktadır. Anlatı izlencesi birimlerin daha üst bir düzlemde olmasını kapsayan ilerleme ve gelişme sağlayan anlatı izlemidir. Birimlerden birimlerin oluşturduğu bütüne geçişte bölünme ve dağılma gibi görünen durum bütünlük-belirginlik şeklinde değişmektedir (Rifat, 2017: 192). Bu durumda denilebilir ki belirli bir nesneye göre tanımlanan karşılıklı bağıntıların her birinde bir yenilgi diğerinin de yenilgisi olduğu için aynı anlatı birbirine karşıt ama birbirini bütünleyen iki anlatı izlemi izlem-karşı-izlem biçimindedir. Yetilendirici, sonuçlandırıcı, onurlandırıcı deneyim şeklinde üç deneyimin olduğunu söylemek mümkündür. Anlatı çizgesinde her anlatıda çıkan kalıp kahramanın izlediği bir yol değil insan

eyleminin aranması olarak yorumlamak mümkündür (İşeri, 2008; Yücel, 2015). Anlatı izlencesinde eyletim, edinç, edim ve yaptırım aşamaları bulunmaktadır. Eyletim doğrudan kabulün gerçekleştiği aşama, edinç gerçekleştirici özne ile kiplik işlemlerinin ilişkisinin olduğu aşama, edim dönüşüm aşaması, yaptırım ise özne-durum, görevlendirici özne-gerçekleştirici özne arasındaki ilişki aşaması olarak açıklanabilir.

Metin analizi

Anlatıcı tarafından söylem süreci gerçekleştirilen olayların ana temaları kesitlere bölünmektedir. İlk aşamada bir şema ortaya çıkmaktadır. Başlangıç, gelişme, sonuç durum tespiti yapıldıktan sonra söylemsel düzey tespit edilmektedir. Anlatılarda görülen, işitilen, tadılan, nesneler alanı bulunmaktadır. Anlatıda tıpkı bir dekor gibi işlev gören ve anlatıdaki karakterleri tanıtma yöntemi kuran engelleyici ve gönderen rollerinin üstlenen uzam olmaktadır (Kıran ve Kıran, 2011: 229). Söylemsel düzeyde uzamsallaşma için mekân tespiti yapılmaktadır. Uzamsallaşmada gerçek dünyaya gönderge yapacak şekilde bir seçim ve metnin gerçekliğinin arttırılması adına bir yaptırım söz konusu olmaktadır. Uzam, anlatıdaki konuma göre değişen insan yaşamındaki konumun belgesidir (Oral 2000: 111; Uçan, 2015: 53). Zamansallaşmada, metnin geçtiği zaman aralığı veya metnin kurgusal dünyasındaki zaman kavramı yer almaktadır. Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki bir olayın anlatılma zamanı ile yaşama zamanı birbirinden farklı olup anlatı ile hikâye edilme zamanı şeklinde iki ayrı kavram bulunmaktadır (Günay, 2013: 63). Oyunculaşma aşamasında eyleyenler metnin temel yapısında rol almaktadır. Ruhsal, fizyolojik her değişim bu aşamada incelenir.

Anlatısal Düzey

Greimas, karşıtlıklardan anlam çıkararak sözcüğün tek bir anlamının olmadığını, sözcüklerin bağlantılar aracılığıyla birden fazla anlamın ortaya çıkacağını savunur. Anlatısal iletinin yapılanması ile ilgili bir kuram olan eyleyenler modelinde kavramsal içerik biçimsel yapılanmayı da ortaya çıkarır (Öztokat, 2015: 65). Metin anlatı izlencesinde göstergebilimsel bir eyleyenler şeması ortaya çıkmaktadır. Özne-nesne ilişkisi eyleyen-etkilenen şeması ortaya çıkartılarak gönderici (sender), nesne (object), yararlanan (receiver), yardımcı (receiver), yardımcı (helper), özne (subject), engelleyen (opponent) belirlenir. Öznenin herhangi bir anlatı düzleminde başarılı veya başarısız olması bilgi, istek ve güç eksenleriyle donanması zorunludur. Kesitleme gösteriminde özne eylemi gerçekleştirip gerçekleştirmediğine bakarken edim öznesi durum öznesinin açık öznesi olup olmadığı tespit edilir (Günay, 2002: 67). Uzamsal gösterimde başlangıç ve bitiş kesitleri verilerek zaman kavramına geçiş kolaylaştırılır,

zaman gösteriminde ise anımsama zamanı ile yaşanmış / geçmiş zaman tespit edilerek özne edinimi kipliklerle sunulmaktadır. Anlatı izlencesi evreleri eyletim, edinç, edim ve yaptırım tespitinden sonra söylemsel yapılar betisel ifadeler ve izleksek ifadeler ile kesit tamamlanmış olur.

İzleksel düzey

Soyut kavramların somutlaştırılması ve anlamda zıtlıkların oluştuğunu göstermek için göstergebilimsel dörtgenden faydalanılır (Yüksel, 1995: 54). Bu durumda izleksel düzeyde anlatının çağrışımsal değeri yan anlam gibi duygu durumlarının ortaya çıktığı aşama söz konusudur (Yüksel, 1995: 54).

Temel Yapı Taşı ve Üst Dil Kavramları

Anlatı düzlemindeki karşıtlık tespit edilerek durum adlandırılması yapılır. Durum olgu ile harmanlanır ve ikili karşıtlık düzlemi ortaya çıkartılır. Ölüm-yaşam, tembellik-çalışkanlık, hiçlik-varlık, inanç-inançsızlık gibi birçok kavram temel yapı taşı malzemesi olup esas temayı destekler bir düzeneği sahip olmaktadır. Sanatsal olan bir gösterge göstergebilimin inceleme alanına girmektedir. İlk önce betimleme ve çözümleme ile yeniden üretim varken dolayısıyla anlamlı bir bütün olurken bu anlamlı bütün konunun dili olup göstergebilim ile oluşan terminoloji ve kavram bilimsel bir üst dil oluşturur (Rifat, 2007: 23). Anlatısal, söylemsel ve metinsel katmanda anlatısal düzey derin yapı ile başlayıp metnin gerçekleştiği düzey iken anlatısal düzeyde derin düzey somutlaştırılarak yüzeysel düzeye ulaşım sağlanır, metinsel düzeye gelinince anlatı dilin ses, sözcük ve söz dizim yapısı bağlamında bir alanla beraber metin oluşturulmuş olur (Rifat, 2007: 19-22).

Sonuç

Göstergebilimsel bir analiz biçimi olan eyleyenler modeli her dizgenin anlamlı bir birim olmasını kabul etmekte ve bu birimlerin nasıl / ne şekilde bir araya geldiğini tespit etmektedir. Bir anlatının eyleyenler modeli bağlamında anlamsal olarak hangi parçalara ayrıldığı ve bu parçaların nasıl bir araya geldiğini ortaya çıkarmak öznellikten nesnelliği bir gidişatı sergilemeye yardımcıdır. Greimas'ın göstergebilim yöntemi metinlere uygulanırken her metin eyleyenler şeması ile ele alınmalıdır. Çünkü metinlerdeki oyuncuların eyleyenler şemasındaki temel görevlerinin bulunup nesnel bir yaklaşım sergilenmesi önemli bir husustur. Anlatı ele alındığı ana ilk yapılması gereken ana temanın keşfi ile temalar bağlamında kesitlerin ortaya çıkartılmasıdır. Daha sonra söylemsel düzeyler yani yüzey yapıda yer alan uzamlar, zamanlar

ve oyuncular metnin kurgusal dünyası keşfedilir. Böylece gerçek dünyaya gönderge yapılarak gerçeklik payı ölçülür. Oyunculaşma konusunda da karakterlerin şemalarındaki roller dile getirilebilir. Kişisel özellikler ile eyleyenler şemasındaki rollerdeki benzerlik tespit edilerek bakış açısı ortaya konur. Gönderici eyleyenlerin somut ve soyut kavramlardan oluşup oluşmadığı tespit edilirken gönderici ile öznenin aynılığı veya farklılığı yorumlanır. Metinde psikolojik ögelerin varlığı, metinlerin toplumsallığı, kişiselliği, yazarın varsa ideolojisinin metinlere yansıma biçimi gibi tüm detaylar eyleyenler modeli ile ortaya konabilmektedir. Kısacası, anlatılar kesitlere ayrıldıktan sonra anlatısal, betisel ve izleksel düzeyde çözümleme yapılıp derin yapıdaki sonuçlar göstergebilimsel dörtgenle sunulur ve böylece anlatının anlamlandırma ve çözümleme süreci hızlanmış olur.

Kaynaklar

Dervişcemaloğlu, B. (2016). Anlatım bilimine giriş (2. Basım). İstanbul: Dergâh Yayınevi.

Kalelioğlu, M. (2021). Göstergebilim kuramının genel bir değerlendirmesi, *Türkiye'deki yeri ve önemi. Söylem Filoloji Dergisi,* 6 (1), 189-200.

Kıran, A.; Kıran, Z. (2011). Yazınsal okuma süreçleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Greimas; Courtés (1982). Semiotics and language: An analytical dictionary. Indiana: Indiana University Press.

Guiraud, P. (1994). Göstergebilim (2. Basım). M. Yalçın, (çev.). Ankara: İmge Yayınları.

Günay, V. D. (2002). Göstergebilim yazıları (1. Basım). İstanbul: Multilingual Yayınları.

Günay, V. D. (2013). Metin bilgisi (5. Basım). İstanbul: Papatya Yayıncılık.

İşeri, K. (2008). "Yüz Akı Adlı metnin göstergebilimsel çözümlemesi." *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi Journal of Modern Turkish Studies.* 5 (3) 117-139.

Oral Alp, Z. (2000). Tahsin Yücel'in Komşular adlı öyküsünde uzam. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 17, 109-119.

Öztokat, N. (2015). Anadolu masalına göstergebilimsel bir bakış, *Milli Folklor Dergisi*, 27(108), 60-73.

Parlak, H. (2022). Evrensel gramer ve beynin yapısı açısından Türkçede soru kategorisinin semantik özellikleri. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, 286-311.

Propp, V. (2017). Masalın biçimbilimi. (çev.) Mehmet Rifat - Sema Rifat. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rifat, M. vd. (1996). Eleştiri ve eleştiri kuramı üzerine söylemler. İstanbul: Düzlem Yayınları.

Rifat, M. (2007). Homo Semioticus ve genel göstergebilim sorunları (4. Basım). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Rifat, M. (2014). Göstergebilimin ABC'si. İstanbul: Say Sayınları.

Rifat, M. (2017). XX. Yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları-1. İstanbul: YKY.

Saussure, F. (1976). Genel bilim dersleri (2. Basım). (çev.) B. Vardar, Ankara: TDK Yayınları

Uçan, H. (2015). Yazınsal eleştiri ve göstergebilim. İstanbul: İz Yayıncılık.

Yücel, T. (2015). Yapısalcılık. İstanbul: Can Yayınları.

Yüksel, A. (1995). Yapısalcılık ve bir uygulama (2. Basım). Ankara: Gündoğan Yayınları.

OKULLARDA GÜVENLİK VE ÇEVRE DÜZENLENMESİNİN ÖNEMİ

Beril Dindar

Batman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı,

Yüksek Lisans Öğrencisi berildindarr@gmail.com

ORCID: 0009-0000-4372-4920

Doç. Dr. Rukiye ARSLAN

Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü

rkyarslan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2043-5664

ÖZET

Eğitim, kişinin yaşantıları yoluyla istendik ve kasıtlı olarak davranış değişikliği meydana getirme sürecidir. Kişinin hayatını devam ettirdiği bu düzen içerisinde yetenek, ilgi, istek ve davranışlarını geliştirebildiği tüm süreçlerdir. Bu süreçlerin gerçekleştirilebilmesi için eğitim kurumlarının yerine getirmesi gerektirdiği bazı temel görevleri bulunur. Bu temel işlevler, Atatürk ilkelerine sadık yurttaşlar yetiştirmek, çocukları ilgi ve yeteneklerine göre yönlendirmek, fırsat eşitsizliğini önlemek ve okula gelen bireylere ortak bir yetiştirme ortamı hazırlamak. Ayrıca beden, zihin ve ruh bakımından dengeli ve topluma faydalı yaratıcı bireyler yetiştirmektir de eğitimin dolayısıyla eğitim kurumlarının bir diğer görevidir. Bu işlevlerin yerine getirilmesi ve etkili bir eğitim öğretimin gerçekleştirilebilmesi için, okul ortamında öğrenci ve okuldaki diğer çalışanların kendilerini güven içinde hissetmeleri çok önemlidir. Çünkü çocuklar günlük zamanlarının büyük bir bölümünü eğitim kurumlarındaki ortamlarda çeşitli etkinlikler yaparak geçirirler. Okullar çocukların hem akademik başarılarını arttırdığı hem de sağlıkla büyümeleri için fiziksel gelişimelerine katkı sağlayacak bazı görevleri yerine getirdikleri yerlerdir. Bu görevlerden bir tanesi de çocuklara kendilerini güvende hissedecek ortam oluşturmak ve onların kendi sağlıklarını koruyacak bilinci kazandırmaktır. Bu nedenle bu çalışmada ilgili literatür ışığında okullarda güvenlik ve çevre düzenlenmesinin önemine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Okullarda Güvenlik, Okullarda Çevre Düzenlenmesi

ABSTRACT

Education is the process of creating a desired and intentional change in behavior through one's experiences. It is all the processes in which a person can develop their talents, interests, desires and behaviors within this order in which they continue their lives. There are some basic duties that educational institutions must fulfill in order for these processes to be realized. These basic functions are to raise citizens who are loyal to Atatürk's principles, to direct children according to their interests and abilities, to prevent inequality of opportunity and to prepare a common environment for individuals who come to school. In addition, raising creative individuals who are balanced in terms of body, mind and soul and beneficial to society is another duty of

education and therefore of educational institutions. In order for these functions to be fulfilled and for an effective education and training to be carried out, it is very important for students and other employees in the school to feel safe in the school environment. Because children spend a large part of their daily time in educational institutions doing various activities. Schools are places where children both increase their academic success and fulfill certain duties that will contribute to their physical development so that they can grow up healthily. One of these duties is to create an environment where children feel safe and to give them the awareness to protect their own health. Therefore, in this study, the importance of security and environmental regulation in schools will be discussed in the light of the relevant literature.

Keywords: Child, Security in Schools, Environmental Regulation in Schools

1. GİRİŞ

Eğitim, kişinin yaşantıları yoluyla istendik ve kasıtlı olarak davranış değişikliği meydana getirme sürecidir. Kişinin hayatını devam ettirdiği bu düzen içerisinde yetenek, ilgi, istek ve davranışlarını geliştirebildiği tüm süreçlerdir. Eğitim sıklıkla kurumsal eğitimle birlikle kullanıldığından öğretim kavramıyla da bir tutulur. Kurumlarda gerçekleştirilen eğitim örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere iki farklı çatı altında toplanır. Örgün eğitim okul çatısı altında verilen eğitimdir.

Okul, öğretmenler ile öğrencilerin bir araya geldikleri ayrıca toplumun eğitim isteklerini ve öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarının karşılandığı yerdir (Baştepe, 2009). Bu öğrenme ihtiyaçlarının karşılanması için okulların yerine getirmesi gerektirdiği bazı temel görevleri bulunur. Bu temel işlevler, Atatürk ilkelerine sadık yurttaşlar yetiştirmek. İlgi ve yeteneklerine göre meslek sahibi olmalarını sağlamak. Fırsat eşitsizliğini önlemek için okula gelen bireylere ortak bir yetiştirme ortamı hazırlamak. Beden, zihin ve ruh bakımından dengeli ve topluma faydalı yaratıcı bireyler yetiştirmektir (MEB, 2014). Bu işlevlerin yerine getirilmesi ve etkili bir eğitim öğretimin gerçekleştirilebilmesi için, okul ortamında öğrenci ve okulda ki diğer çalışanların kendilerini güven içinde hissetmeleri çok önemlidir. Çünkü çocuklar günlük zamanlarının büyük bir bölümünü eğitim kurumlarında ki ortamlar da çeşitli etkilikler yaparak geçirirler (Erkan, Yertutan, 2012).

Okullar çocukların hem akademik başarılarını arttırdığı hem de sağlıkla büyümeleri için fiziksel gelişimelerine katkı sağlayacak bazı görevleri yerine getirdikleri yerlerdir. Bu görevlerden bir tanesi de çocuklara kendilerini güvende hissedecek ortam oluşturmak ve onların kendi sağlıklarını koruyacak bilinci kazandırmaktır. Bu da okul da yaşanabilecek kazalar için önlem oluşturacaktır (Diken, Sucuoğlu, 1999).

Okullarda ki akademik başarının sağlanmasının şartlarından birisi de etikili öğrenimin gerçekleştiği ve çocukların aktif katılım sağladıkları ortamların oluşmasıdır. Çünkü çocukların kazanması gereken planlanmış hedef ve davranışlar etkili okul ortamın da gerçekleşir. Bu da öğrencinin okul başarısının öğrenim ortamından, okul çevresinden olumlu veya olumsuz şekilde büyük ölçüde etkilediğini gösterir (Karal, 2011).

Büyük Avrupa ülkelerinde ve birçok dünya ülkesinde okul çevresi ve okul güvenliği, önem verilen bir konu haline gelmiştir. Dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye 'de de okul çevresi ve okul güvenliği, son dönemler de önemli bir sorun olmaya başlamış ve bu sorunun üzerinde durmak için farklı Milli Eğitim Şûralarında gündeme getirilmiştir (Karakütük, Özbal, Sağlam, 2017).

Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre sağlıklı bir birey olmak; bedensel ve ruhsal olarak tam iyi olma halidir. Detaylandıracak olursak bireylerin sağlıklı olabilmesi sadece bedensel olarak rahatsızlıklarının olmaması değili aynı zaman da psikolojik olarak da bir bütün halinde kendini iyi hissetmesidir. İş güvenliği ise işyerinde sağlık ve güvenliğin tüm yönleriyle ele alınması ve tehlikelerin birincil olarak önlenmesine odaklanmak şeklinde ifade eder. Dünya Sağlık Örgütünün (DSÖ) kaza tanımına bakacak olursak da kaza; bireylerin kendi istekleri ve iradeleri dışında bir neden ile gerçekleşen fiziksel zedelenmelere yol açan olaylardır. Öncesinden yapılacak planlamalar ve alınacak önlemlerle ihmaller ve hatalı davranışlar sonucu gerçekleşecek kazaların önüne geçilebilir. Bu nedenle okul çağında ki çocuklar için alınacak önlemler oldukça önemlidir (Miller, Danseco, Spicer, 2000).

2. OKULLARDA GÜVENLİK VE OKUL ÇEVRESİ

İnsanın temel ihtiyaçlarından biri olan güvenlik kişinin hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle kişinin çalıştığı yerde güvende olması onun yaşamını da olumlu etkilemektedir.

İş güvenliği, bütün iş yerlerinde işin gerçekleştirildiği sırada çeşitli sebeplerden dolayı insan sağlığını olumsuz etkileyecek olaylarların önüne geçmek ve daha güvenilir bir iş ortamı sağlamak amacıyla yapılan her türlü çalışmalar olarak tanımlanabilir. Kısacası genel olarak iş güvenliği, iş yerinin, kişilerin ve üretimin her türlü tehlikelerden korunmasıdır (Bozdoğan,1998).

Okul güvenliği kavramının boyutlarından en çok üzerinde durulan konular çocukların bedensel, ruhsal ve çevresel olarak korunmasıdır (Gülbaz, L. 2016).

Güvenli okul ortamının genel tanımı, herhangi bir zarar ve zedelenmeler oluşmadan çocukların, öğretmenlerin ve okulda ki diğer çalışanların etkili iletişim kurmasını sağlayan, bir

yandan kişisel sağlığı korumaya yönlendirirken diğer yandan okulların eğitim seviyesini yükseltip akademik başarılar elde etmelerini sağlayıcı çalışmalardır (Butcher & Manning, 2005).

Bu bağlamda okul güvenliğini oluşturan konular, okulun çevresinin düzenlenmesi, okulun oluşabilecek doğal afetlere karşı hazırlıklı olması ve krizlere karşı önlemler alınmasıdır.(Barhan, 2001).

Okullar, öğretmenlere ve öğrencilere kendilerini güvende hissedecek çalışma ortamı sağlamalıdır (Turhan, Turan, 2012). Çünkü öğrencilerin kendilerini güvende hissetmediği ortamlarda etkili öğretim ve öğrenimin gerçekleşmesi oldukça zordur (Posluoğlu, 2014). Okuldaki çalışanların ve okul binalarının güvenliğine yönelik kriz ve tehditler doğal afetlerden veya insan faaliyetlerinden kaynaklı olabilmektedir. Bu nedenle okulların bu tehlikeleri en az hasarlı şekilde atlatabilmesi için koruyucu güvenlik önlemlerinin alınması gerekir. Bu koruyucu güvenlik önlemleri öğrenci, öğretmen ve diğer okul çalışanlarının fiziksel olarak korunmasını sağlanmak ayrıca oluşabilecek tehlikeler ve kazalar karşısında o an gerçekleşen eğitimin en az düzeyde ara verilmesini sağlamak için yapılan çalışmalardır.(Dönmez ve Özer, 2009).

Güvenli okul iklimi, eğitim-öğretim faaliyetlerinin korkudan, şiddetten ve endişeden uzak, rahat bir ortamda gerçekleştirilmesidir. Okul ikliminin güvenilir olması çocukların zorbalığa maruz kalmadıkları, beklentilerini ve isteklerini açık bir şekilde ifade ettikleri, çocukların eğitim faaliyetlerini destekleyici olarak uygulandığı bir yer olmalıdır (Mabie, 2003). Böyle bir okul, her öğrencinin kendisine özen gösterildiği ve kabul edilmiş hissedildiği bir eğitim iklimi sağlar.

“Güvenli olarak kabul edilecek okulların özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:” (Bucher ve Manning, 2003; Mayer ve Leone, 1999; Peterson ve Skiba, 2001)

1. Olumlu iletişimi ve etkileşimi arttırıcı güvenilir okul iklimi
2. Akademik başarı için etkin katılımlı ve etkileşimli öğretim yapılması
3. Yapılacak plan ve programlara aile katılımına sıkça yer verilmesi
4. Krize müdahale için koruyu önlemlerin belirlenmesi fakat bu önlemlerin psikolojik olarak rahatlatıcı olmasına özen gösterilmeli
5. Rehberlik danışmanlık hizmetlerinin plan ve programlara sıkça yer verilmesi
6. Plan ve programlama da tehlikelere karşı koruyucu güvenlik önlemlerine ve zorbalıklara karşı danışmanlık kapsamında çatışma çözme tekniklerine yer verilmesi
7. Okul çevresinin öğrencilerin ve eğitimcilerin güvenliğine katkı sağlayabilecek şekilde düzenlenmesi.

8. Okul güvenliğini sağlamaya yönelik yazılı müdahale planlarının yapılması.

Okul güvenliğini çevreden bağımsız tutamayız. Çünkü okul ile çevre arasında sürekli bir etkileşim bulunmaktadır. Okul çevre etkileşiminin amacı okulun temel işlevlerini gerçekleştirmek ve işleyici sağlamaktır. Çevrenin düzenlemesi sayesinde okulda ki uygulamaların önünde ki engeller bilinir ve gereken önlemler alınır (Aydoğan, 2006).

Okul çevresi konusunda en büyük sorumluluk okul yöneticine aittir. Bu sorumluluklardan bazıları, çevrenin kalkınmasını sağlamak, çevrenin eğitime desteğinin özendirilmesi, okul ve çevre arasında iletişim kurulmasını sağlamak ve çevresel değerlerin öğretmenlerinde benimsemesini sağlamaktır (Aydın, 2002).

Okulda ki fiziksel güvenliğin sağlanması okul güvenliğinin en önemli boyutudur. Bu nedenle fiziksel düzenlemeler eylem planı doğrultusundan hazırlanmalı ve uygulamada da bu planlama gerçekleştirilmelidir.

Okullardaki Dış Mekân

Okulları oluşturan iç ve dış mekân unsurları vardır. Milli eğitim bakanlığı okulların dış yapısının düzenlemesiyle ilgili bazı standartlar geliştirmiştir. Bunlar: (MEB, 2014)

Okul çevresi, okul binası ve sınıflar 9/8/2006 tarihli ve 26254 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Millî Eğitim Bakanlığı Yönetmeliği dikkate alınarak düzenlenmesi gerekir.

Okul binaları hapishane, bar, kahvehane, internet kafeler, alkollü içecek satan topluma açık yerlerin en az 100 metre uzakta bulunması zorunluluk haline gelmiştir.

Okul binaları kolay ulaşılabilecek öğrencilerin geliş- gidişler de tehlike arz edeceği için trafik yoğunluğunun az, ana yollara uzak ve insan kalabalığı yaratmayacak alanlarda olmalıdır.

Okul binaları sadece eğitim- öğretimin faaliyetlerinin yürütülmesinden yanı sıra bazı toplum hizmetleri faaliyetlerinde okul- aile birliği sosyal etinkinlikler kapsamında ki faaliyetlerinde halk eğitimin bazı etkinlikleri için kullanılabilir.

Okul koridorları da düzenlenirken Atatürk'ün eğitim ve çocuklar için söylediği sözler ile Talim ve Terbiye Kurulunca onaylanmış Türk kültürüne ait levhalar, tarihimize ait resimler ve öğrencilerin yaptıkları eğitici panolar ile süslenebilir.

Okul öncesinde eğitim kurumlarında etkinliklerin çocukların beden sağlığını koruyacak ayrıca kendilerini ait ve güvenilir hissetmelerini sağlayacak Milli Eğitim Bakanlığı yönetmeliğine uygun çevre ve oyun alanı düzenlenmesi yapılmalıdır. Bu düzenlemelerin eğitim faliyetlerinin

gerçekleşmediği zamanlarda olmasına özen gösterilmelidir. Ayrıca düzenlemeler yapılırken; çocukların tüm gelişim alanlarını (motor, bilişsel, sosyal vs.) desteklenmesine özen gösterilir.

Çocukların okul bahçesinde güvenilir şekilde dolaşmaları ve oynamalarına olanak sağlanması, çocuklar da çevre bilincinin kazandırılması için de okul bahçesinde yeterli kum oyun alanına, ağaçlandırmaya, eğitici etkinliklerin yapılacağı okul bahçesi düzenlenmesi yapılırken; voleybol, basketbol, futbol sahalarına asılma, denge, atlama gibi sportif etkinliklerin yapılacağı araçlara yer verilebilir.

Bu okul bahçesin de bulunan yerlerin ve oyun yerlerinde bulunan araçlarının hijyen açısından yılda en az bir defa bakımlarının yaptırılmasına özen gösterilmelidir.

Okul bahçesi elverişli olan okullarda tarım çalışmaları süs bitkileri ekimi ve ağaçlar dikimi yapılabilir.

Köylerdeki okulların uygulama bahçelerinde eğer uygunsa arıcılık, seracılık faaliyetleri ile sebze ve meyve üretimi de yapılabilir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, sağlıklı nesiller yetiştirmek ve sağlıklı gelecek oluşturmak için okulların güvenilir olması kazaların önlenmesi ve çocukların korunması için oldukça önemlidir. Güvenli bir okul, eğitim öğretiminin olumlu bir iklimde gerçekleştiği yerdir. Böyle bir ortam, çocukların kendilerini önemsendiğini ve aitlik duygusunun hâkim olduğu bir iklim sağlar. Olumlu okul iklimi çocukların, öğrencilerin akademik başarılarının artmasını, öğrencilerinin okula olan ilgisi ve sevgisinin artmasını, okul da problem oluşturacak durumları en aza indirilmesini ve çalışanların ve öğrencilerin birbirlerine karşı etkili iletim kurdukları ortamı sağlar. Okul çevresini güvenli okul ikliminden bağımsız düşünemeyiz. Okul çevresinin güvenilir olması ve belirlenen standartlara uygun düzenlenmesi okul da ki eğitim öğretim den en yüksek düzeyde verim almasını sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Aydoğan, İ. (2006). İlköğretim Okullarında Okul-Çevre İlişkilerinin Düzeyi. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1(2), 121-136.

Barhan, A. (2001). İlköğretim Okullarında Öğrenci Güvenliğinin Sağlanması. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Baştepe, İ. (2009). Etkili Okulun Eğitim-Öğretim Süreci ve Ortamı Boyutlarının Nitelikleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(29), 76-83.

Bozdoğan, A. M. (1998). *Türkiye'de iş güvenliği* (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).

Butcher, K. T.; Manning, M. L. (2005). Creating Safe Schools. Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas, v79, n1, 55-60.

Dönmez, B. ve Özer, N. (2009). Okul Güvenliği ve Güvenli Okul. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.

Diken, H. ve Sucuoğlu B. (1999). "Sınıfında Zihin Engelli Çocuk Bulunan ve Bulunmayan Sınıf Öğretmenlerinin Zihin Engelli Çocukların Kaynaştırılmasına Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması". Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 2 (03), 25-39.

Erkal, S. ve Yertutan, C. (2012). "Çocukların Okulda Kaza Geçirme Durumu ve Okulda Kaza Geçirmelerini Önlemeye Yönelik Ebeveyn Davranışlarının İncelenmesi". http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/sibelerkalcananyertutan

Gülbaz, L. (2016). İlkokul Yönetici Ve Öğretmenlerinin Okul Güvenliğine İlişkin Görüşleri, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.

Karakütük, K., Özdoğan Özbal, E., & SAĞLAM, A. (2017). Okul Yönetiminde Okul Güvenliğini Sağlamak İçin Yapılan Uygulamalar Konusunda Öğretmen ve Okul Müdürlerinin Görüşleri. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(3), 1214-1232.

Karal, D. (2011). *Korkmadan öğrenmek: Okul ve okul çevresi güvenliği*. International Strategic Research Organization (USAK).

Laflamme, L, Svanström, L. and Schelp, L. (2000). Safety Promotion Research. Karoliska Instituet Deperment of Public Health Sciences. Division of Social Medicine. ISBN 91-630-7856-2. Sweden.

Miller, T.R, Danseco, E.R. and Spicer, RS. (2000). "Incidence and Costs of 1987-1994 Childhood İnjuries". Demographic Breakdowns. Pediatrics, 105 (2), 25-27.

oygm.meb.gov.tr

Posluoğlu, F. (2014). Eğitim kurumlarında öğretmen ve idarecilerin okul güvenliği ile ilgili çözüm yollarını belirleyebilmek için çalışma (İstanbul ili-Kartal ilçesi örneği) (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Turhan, M., & Turan, M. (2012). Ortaöğretim Kurumlarında Güvenlik. Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 1(1), 121-142.

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ 2024 İLKOKUL SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI VE ASKI SÜRECİ ETKİSİ

Doç. Dr., Sayım AKTAY
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
sayimaktay@gmail.com - 0000-0002-5301-0099

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde geliştirilen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının askı sürecindeki değişim ve gelişimlerini incelemektir. Bu çalışma 2024 yılı güz döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel yöntem tercih edilmiş ve araştırma bağlamında doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Askı sürecine çıkan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile yayınlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı karşılaştırılarak ne tür güncellemeler yapıldığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında kapak hariç tüm başlıklarda güncellemelerin ve düzeltmelerin yapıldığı görülmüştür. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında programın "temel felsefesi" güncellenerek "temel yaklaşımı" haline getirilmiştir. Program bütününde bazı kavramlar ve ifadeler güncellenmiştir. Örneğin program boyunca "öğretme-öğrenme" ibaresi "öğrenme-öğretme" biçiminde güncellenmiştir. Program içeriklerinde ayrıca ifade ve anlam düzeltmeleri yapılmıştır. Programda öğretim yaklaşımları zenginleştirilirken, kullanılabilecek eğitsel araçlar arttırılmıştır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının uygulanmasına ilişkin esaslarda güncellemelerin yanı sıra programı açıklayan ve bilgi veren içerikler eklenmiştir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının yapısı bölümünde kavramsal beceriler, programlar arası bileşenler, köprü kurma, ön değerlendirme süreci, zenginleştirme, farklılaştırma ve destekleme gibi bölümlerde tanımlarda ve açıklamalarda önemli miktarda güncellemeler ve değişiklikler yapılmıştır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 4. sınıf düzeyine ait öğrenme alanları incelendiğinde, "ortak kültürel miras öğeleri" ifadesinin "ortak miras öğeleri" olarak; "bütüncül puanlama anahtarı" ifadesinin "bütüncül dereceli puanlama anahtarı" olarak güncellenmesi gibi kavramsal değişiklikler olduğu görülmektedir. Ayrıca, cümlelerdeki anlam düzeltmeleri, eklemeler, çıkarmalar gerçekleştirildiği gibi değerler ve eğilimler gibi boyutlarda güncellemeler gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, Sosyal Bilgiler

1. GİRİŞ

2024 yılında, dünya genelinde değişen koşul ve ihtiyaçlara uyum sağlayabilecek esnek bir yapıya sahip olması amacıyla öğretim programları yeniden düzenlenmiştir. Bu güncellenmiş programlarda Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli esas alınmıştır. Yenilenen programlardan biri de ilkokul 1, 2, 3 ve 4. sınıflarda uygulanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programıdır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde tasarlanan bu öğretim programları, yayımlanmadan önce askıya alınarak paydaşların incelemesi ve değerlendirmesi için bir süreç sunulmuştur. Bu süre zarfında, program hakkında öneri ve görüşlerin iletilmesi mümkün hale getirilmiştir.

Gerçekleştirilen çalışmanın amacı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde geliştirilen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının askı sürecindeki değişim ve gelişimlerini incelemektir. Bu çalışma 2024 yılı güz döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel yöntem tercih edilmiş ve araştırma bağlamında doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Askı sürecine çıkan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (Internet Archive, 2024) ile yayınlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (MEB, 2024) karşılaştırılarak ne tür güncellemeler yapıldığı incelenmiştir.

Araştırmanın bulguları araştırmanın amacına uygun olarak kapak, içindekiler, temel yaklaşım ve özel amaçlar, uygulamaya ilişkin esaslar, öğrenme alanları, öğrenme çıktıları ve süreler, kitap forma sayıları ve kitap ebatları, programın yapısı ve öğrenme alanları başlıkları altında incelenmiştir. Ayrıca, araştırmada öğrenme alanları incelenirken Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ilkokul düzeyinde öğretilen 4. sınıf ile sınırlandırılmıştır. Son olarak araştırma bulguları sistematik olarak sunulmuştur.

Nitel araştırma yöntemi, tutumlar ve olaylar üzerinde gerçekçi ve bütünsel analizler yapılmasına imkan tanır (Tavşancıl ve Aslan, 2001; Yıldırım ve Şimşek, 2006). Doküman analizi ise, mevzuat, direktifler, yasalar, kurumların önerileri, yazışmalar ve politika programları gibi çeşitli dökümanların değerlendirilmesinde kullanılan bir araştırma tekniğidir (Gibton, 2016).

2. BULGULAR VE YORUMLAR

2.1. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kapağı

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kapağı incelendiğinde askı sürecindeki ile yayınlanan versiyon arasında herhangi bir güncelleme gerçekleştirilmediği görülmektedir.

2.2. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı İçindekiler

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının içindekiler bölümü incelendiğinde askı sürecinden sonra değişiklikler gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu değişiklikler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Çizelge 1. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı İçindekiler

Önceki Hali	Güncellenen Hali
Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Temel Felsefesi Ve Özel Amaçları	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Temel Yaklaşımı Ve Özel Amaçları
Öğrenme Alanları, Öğrenme Çıktı Sayısı ve Süre Tablosu	Öğrenme Alanları, Öğrenme Çıktıları Sayısı ve Süre Tablosu

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın "temel felsefesi" yerine "temel yaklaşımı" ifadesiyle, "öğrenme çıktı sayısı" yerine ise "öğrenme çıktıları sayısı" ifadesiyle güncellendiği görülmektedir.

2.2. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Temel Yaklaşımı ve Özel Amaçları

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki Temel Yaklaşımı ve Özel Amaçları bölümü incelendiğinde, birtakım güncellemeler gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu güncellemeler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Çizelge 2. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Temel Yaklaşımı ve Özel Amaçları

Önceki Hali	Güncellenen Hali
Okuryazarlıklar	Okuryazarlık becerileri
Sosyal bilgiler doğası gereği tarih, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, arkeoloji, antropoloji, ekonomi, hukuk, siyaset gibi bilim alanlarının ürettiği bilgilerin işe koşulduğu bir yapıya sahiptir.	Sosyal bilgiler doğası gereği antropoloji, arkeoloji, coğrafya, ekonomi, hukuk, psikoloji, siyaset, sosyoloji, tarih gibi sosyal bilim alanlarının ürettiği bilgilerin işe koşulduğu bir yapıya sahiptir.
Eklenmiştir: Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yatay ve dikey ilişki bulunmaktadır. Yatayda Sosyal Bilgiler Dersi (4, 5, 6 ve 7. Sınıflar) Öğretim Programı'nın kendi içinde içerik ve beceriler bağlamında ilişki kurulmuştur. Dikeyde ise Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın içerik çerçevesi oluşturulurken Hayat Bilgisi (ilkokul 1, 2 ve 3. sınıflar), İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi, Ortaöğretim Tarih ve Coğrafya derslerine ait mevcut ve taslak öğretim programları dikkate alınmıştır. Ayrıca programın gerek içerik gerekse beceri çerçevesi belirlenirken öğrencilerin pedagojik özellikleri ile hazırbulunuşluk düzeyleri de göz önünde bulundurulmuştur.	
Bu minvalde "erdem-değer-eylem" modelinde yer alan değerler, öğrenme yaşantıları sürecinde işe koşulmuş- tur.	Bu minvalde "erdem-değer-eylem" çerçevesinde yer alan değerler, öğrenme yaşantıları sürecinde işe koşulmuştur.

Öğretim programında beceriler, okuryazarlık becerileri, eğilimler ve değerler gibi programlar arası bileşenler öğretme-öğrenme uygulamaları ile ilişkilendirilerek verilmiştir.	Öğretim programında sosyal-duygusal öğrenme becerileri, okuryazarlık becerileri ve değerler gibi programlar arası bileşenler öğrenme-öğretme uygulamaları ile ilişkilendirilerek verilmiştir.
…. ortak kültürel mirasın korunması	…. yaşayan ortak kültürel mirasın korunması
Çıkmıştır:	Demokrasi ilkelerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetim yapısındaki rolünü ve ülkemizde demokrasinin gelişim süreçlerini yorumlamaları,
Çıkmıştır:	Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetim yapısıyla demokrasinin ilkelerinin ilişkisini çözümlemeleri ve ülkemizde demokrasinin gelişim süreçlerini yorumlamaları,

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Sosyal Bilgiler'in yapısı ile ilgili güncellemelerin yanı sıra, özellikleriyle ilgili de güncellemeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, demokrasi ile ilgili bazı amaçların çıktığı görülmektedir.

2.3. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Uygulanmasına İlişkin Esaslar

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Uygulanmasına İlişkin Esaslar bölümü incelendiğinde, yine birtakım güncellemeler yapıldığı görülmektedir. Yapılmış olan güncellemeler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Çizelge 3. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Uygulanmasına İlişkin Esaslar

Önceki Hali	Güncellenen Hali
Öğretme-öğrenme	Öğrenme-öğretme
Kitap yazım sürecinde öğrenme yaşantılarında verilen içerikler dışında güncel içeriklere ve farklı ilişkilendirmelere de yer verilmelidir.	Sosyal Bilgiler Dersi öğretim programının kademeli olarak uygulanmasından dolayı bu sınıflarda kademe başlangıcında alt kademe ile ilgili ön öğrenme eksiklikleri derslerin zümre öğretmenlerince tespit edilmeli, ilgili konu ve içeriğe yönelik ön öğrenme eksikliklerini giderici içerik ders yılı başında zümre toplantılarında karara bağlanarak uygulanmalıdır.
Eklenmiştir: Öğretim programında yer alan öğrenme çıktıları, ortak metinde yer alan kavramsal beceriler ve alan becerileri kullanılarak oluşturulmuştur. Becerilere ait süreç bileşenleri, ilgili öğrenme alanı kapsamındaki içerik bilgisi ile birleştirilerek öğrenme	

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

<table>
<tr><td colspan="2">çıktılarının süreç bileşenlerini oluşturmak üzere öğretim programında yeniden ifade edilmiştir.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Eklenmiştir: Programda yer alan öğrenme çıktıları Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde yer alan beceriler ve bunlarla ilişkili süreç bileşenleri baz alınarak yazılmıştır. Bu modelde öğrenme çıktısına temel oluşturan kavramsal beceriler ve alan becerilerinin süreç bileşenlerinde ve becerilerin gerçekleşmesi için deneyimlenmesi gereken eylemlerde uyarlamalar yapılabilmektedir. Bu bağlamda öğrenme çıktısında "tarihsel empati" ifadesinin yerine "bakış açısı geliştirme", "sentezleme" ifadesinin yerine "özgün bir ürün oluşturma" gibi benzer/yakın anlamlı ifadeler kullanılmıştır. Aynı amaçla süreç bileşenlerinde yer alan "belirler, tespit eder, fark eder, tanımlar" yüklemlerinde uyarlamalar yapılmıştır. Ayrıca bazı durumlarda alan veya kavramsal becerilerin öğrenci seviyesi üzerinde olan süreç bileşenleri eksiltilerek kullanılmıştır. Öğretim programının bazı çıktıları, sosyal katılım ve tarihsel empati gibi alan becerilerinin tüm bütünleşik beceriler kullanılarak oluşturulmuştur. Bu durumda alt bütünleşik becerilerin süreç bileşenleri ayrı ayrı yazılmamış, bu bütünleşik beceriler birer süreç bileşenine dönüştürülerek kullanılmıştır.</td></tr>
<tr><td>Bu amaçla öğretim programında alan bilgisi ve becerilerinin yanı sıra, sosyal-duygusal öğrenme ve okuryazarlık becerileri ile değerlere de yer verilmiştir.</td><td>Bu amaçla öğretim programında kavramsal beceriler ve alan becerilerinin yanı sıra sosyal-duygusal öğrenme ve okuryazarlık becerileri ile değerlere de yer verilmiştir.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Eklenmiştir: Sosyal-duygusal öğrenme becerileri, duygularını yönetmek, empati yapmak, destekleyici ilişkiler kurmak ve sağlıklı bir benlik geliştirmek için gerekli bilgi, beceri ve eğilimler bütününü ifade etmektedir.</td></tr>
<tr><td>sosyal bilgiler dersinde beceri ve eğilimleri kapsayan ve bunları bilgiyle işe koşan okuryazarlık becerilerine yer verilmesi oldukça önemlidir.</td><td>Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yeni durumlara uyum sağlamayı, değişimi fark etmeyi ve gelişen teknolojik yenilikleri günlük hayatta uygulamayı sağlayan okuryazarlık becerilerine de yer verilmiştir.</td></tr>
<tr><td>Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Türk milletinin gösterdiği toplumsal dayanışmaya</td><td>bir lider olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Türk milletinin gösterdiği toplumsal dayanışmaya</td></tr>
<tr><td>Öğrenme Kanıtları</td><td>Öğrenme Kanıtları (Ölçme ve Değerlendirme)</td></tr>
<tr><td>Öğretme-Öğrenme Yaşantıları</td><td>Öğrenme-Öğretme Yaşantıları</td></tr>
<tr><td>Ayrıca uygun görülen durumlarda değer açıklama, değer analizi, eylem yolu ile öğrenme gibi farklı değer öğretimi yaklaşımları da işe koşulmalıdır.</td><td>Ayrıca uygun görülen durumlarda değer açıklama, değer analizi, eylem yolu ile öğrenme, ahlaki ikilem gibi farklı değer öğretimi yaklaşımları da işe koşulmalıdır.</td></tr>
<tr><td>Bu amaçla görüşme yapma, belgesel veya animasyon film izleme, şarkı sözü, hikâye ve şiir yazma, çocuk kitapları, resimler ve boyama sayfaları kullanılabilir.</td><td>Bu amaçla görüşme yapma, pedagojik açıdan uygun belgesel ve animasyon film izleme, şarkı sözü, hikâye ve şiir yazma, çocuk kitapları, resimler ve boyama sayfaları kullanılabilir.</td></tr>
</table>

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Uygulanmasına İlişkin Esaslar bölümünde önemli değişikliklerin olduğu görülmektedir. Bu bölümde önemli miktarda içerik eklenirken, ifade ve anlam düzeltmeleri de yapılmıştır. Ayrıca, öğrenme kanıtlarına ölçme ve değerlendirme açıklaması gelirken öğretme-öğrenme yaşantıları öğrenme-öğretme yaşantıları haline dönüşmüştür. Bunların yanı sıra öğretim yaklaşımları zenginleştirilirken kullanılabilecek araçlar arttırılmıştır.

2.4. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Öğrenme Alanları, Öğrenme Çıktıları Sayısı ve Süre Tablosu

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Öğrenme Alanları, Öğrenme Çıktıları Sayısı ve Süre Tablosu bölümünde başlıkta (Öğrenme Çıktısı -> Öğrenme Çıktıları) gerçekleştirilen güncelleme dışında bir değişiklik göze çarpmamaktadır.

2.5. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Ders Kitabı Forma Sayıları ve Ebatları

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Ders Kitabı Forma Sayıları ve Ebatları bölümünde yalnızca "Forma Sayısı" tablo başlığında daha önce unutulmuş olan açıklama yıldızı (*) eklendiği görülmektedir.

2.6. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Yapısı

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Yapısı incelendiğinde birtakım güncellemelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu güncellemeler aşağıdaki tabloda görülebilmektedir.

Çizelge 4. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Yapısı

Önceki Hali	Güncellenen Hali
öğretme ve öğrenme süreci	öğrenme ve öğretme süreci
Güncelleme: Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı; kavramsal beceriler ve alan becerileri, eğilimler, …. yer aldığı farklılaştırma bölümlerinden oluşmaktadır.	
Öğrenme alanının açıklamasını ifade eder.	Öğrenme alanında öğrenilmesi amaçlanan bilgi ve becerilere yönelik açıklamayı ifade eder.
Kavramsal Beceriler: Soyut fikirleri ve karmaşık süreçleri eyleme dönüştürürken zihinsel faaliyetlerin bir ürünü olarak işe koşulan eylemleri ifade eder.	Kavramsal Beceriler: Karmaşık bir süreç gerektirmeden edinilen ve gözlenebilen temel beceriler ile soyut fikirleri ve karmaşık süreçleri eyleme dönüştürürken zihinsel faaliyetlerin bir ürünü olarak işe koşulan bütünleşik ve üst düzey düşünme becerilerini ifade eder.

Programlar Arası Bileşenler: Programlar arası ilişkilendirilen sosyal duygusal öğrenme becerilerini, değerleri ve okuryazarlık becerilerini ifade eder.	Programlar Arası Bileşenler: Öğrenme-öğretme sürecinde ilişkilendirilen sosyal-duygusal öğrenme becerilerini, değerleri ve okuryazarlık becerilerini ifade eder.
Köprü Kurma: Yeni bilgilerin anlamlandırılması ve öğrenilebilmesi için sahip olunan bilgi, beceri ve deneyimler ile yeni karşılaşılan bilgi, beceri ve deneyimler arasındaki bağlantıları ifade eder.	Köprü Kurma: Mevcut bilgi ve beceriler ile edinilecek bilgi ve beceriler arasında bağlantı oluşturma sürecinin yanı sıra edinilecek bilgi ve beceriler ile günlük yaşam deneyimleri arasında bağ kurmayı ifade eder.
Ön değerlendirme süreci: Sahip olunan bilgi ve beceri düzeylerini, ilgi alanlarını ve öğrenilmek istenilenleri ifade eder.	Ön değerlendirme süreci: Yeni bilgi ve becerilerin öğrenilmesi için sahip olunması gereken ön bilgi ve becerilerin değerlendirilmesi ile öğrenme sürecindeki ilgi ve ihtiyaçların belirlenmesini ifade eder.
Zenginleştirme: Genişletilmiş ve derinlemesine öğrenme fırsatı sağlamak için işe koşulacak bilgi ve becerilerin geliştirilmesini ifade eder.	Zenginleştirme: Akranlarından daha ileri düzeydeki öğrencilere genişletilmiş ve derinlemesine öğrenme fırsatları sunan, onların bilgi ve becerilerini geliştiren öğrenme-öğretme yaşantılarını ifade eder.
Farklılaştırma: Bireysel farklılıkları, esnek gruplandırmayı, kapsayıcı eğitim uygulamalarını değerlendirme ve uyarlamayı ifade eder.	Farklılaştırma: Öğrenme profilleri bakımından farklılık gösteren öğrencilere yönelik çeşitli zenginleştirme ve desteklemeye ilişkin öğrenme-öğretme yaşantılarını ifade eder.
Destekleme: Öğrenme sürecindeki ortam, içerik, süreç ve ürünlerin sadeleştirilmesini ifade eder.	Destekleme: Öğrenme sürecinde daha fazla zaman ve tekrara ihtiyaç duyan öğrencilere ortam, içerik, süreç ve ürün bağlamında uyarlanmış öğrenme- öğretme yaşantılarını ifade eder.
Öğretmen yansıtmaları: Programın güçlü yönleri ile iyileştirilmesi gereken yönlerinin, öğretim stratejilerinin ve öğrenme deneyimlerinin değerlendirilmesini ifade eder.	Öğretmen yansıtmaları: Öğretmenin ve programın güçlü ve iyileştirilmesi gereken yönlerinin öğretmenlerin kendileri tarafından değerlendirilmesini ifade eder.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Yapısı bağlamında önemli güncellemeler yapıldığı görülmektedir. Özellikle programın yapısını oluşturan zenginleştirme, destekleme, farklılaştırma ve öğretmen yansıtmaları gibi tanımlamaların büyük bir çoğunluğunun önemli orandan güncellenmiş olması dikkat çekicidir. Ayrıca öğretme ve öğrenme süreci ifadesinin öğrenme ve öğretme süreci olarak güncellendiği görülmektedir.

2.7. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları (4. Sınıf)

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları (4. Sınıf) incelendiğinde yine birçok güncellemenin gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu güncellemeler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Çizelge 5. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları (4. Sınıf)

	Önceki hali	**Güncellenen hali**
1. Öğrenme alanı	D1. Adalet, D2. Aile Bütünlüğü, D4. Dostluk, D5. Duyarlılık, D6. Dürüstlük, D10. Mütevazılık D14. Saygı, D16. Sorumluluk	D1. Adalet, D2. Aile Bütünlüğü, D3. Çalışkanlık, D4. Dostluk, D5. Duyarlılık, D6. Dürüstlük, D10. Mütevazılık, D14. Saygı, D16. Sorumluluk
	Öğretme-Öğrenme	Öğrenme-Öğretme
	Örnek olayların sunumunda senaryolu çizgi romanlar ve hikâyeler gibi yazılı, görsel veya dijital kaynaklar (OB2) kullanılabilir. Gruplar bu kaynakları inceleyerek (SDB2.1)	Örnek olayların sunumunda senaryolu çizgi romanlar ve hikâyeler gibi yazılı, görsel veya dijital kaynaklar (OB2, OB4) kullanılabilir. Gruplar bu kaynakları eleştirel bir bakış açısı ile inceleyerek (SDB2.1, D3.3.)
	Değerler: D5. Duyarlılık, D7. Estetik, D9. Merhamet, D13. Sağlıklı Yaşam, D18. Temizlik, D19. Vatanseverlik	Değerler: D5. Duyarlılık, D7. Estetik, D9. Merhamet, D13. Sağlıklı Yaşam, D16. Sorumluluk, D18. Temizlik, D19. Vatanseverlik
2. Öğrenme alanı	doğa ve insan etkileşimini çözümleyebilme	doğa ve insan ilişkisini çözümleyebilme
	navigasyon	navigasyon (yol uygulamaları)
	Dünya'nın tamamını ya da bir kısmını hiç küçültmeden -özgün hâliyle- bir kâğıda aktarmak	Dünya'nın tamamını ya da bir kısmını hiç küçültmeden, gerçek büyüklüğü ile bir kâğıda aktarmak
	Sınıfa getirilen küre	Sınıfa getirilen yerküre modeli
	küre üzerinde Türkiye'nin konumu	yerküre modeli üzerinde Türkiye'nin konumunu
	görsellerden hangilerinin doğada kendiliğinden var olan varlıklar olduğunu belirlemeleri	görsellerden hangilerinin doğal çevre unsuru olduklarını belirlemeleri
	Bu kaynaklara dayalı sorular sorularak insan-doğa etkileşimine ilişkin farkındalık oluşturulur.	İncelenen kaynaklara dayalı sorular aracılığıyla insan-doğa etkileşimini içeren ilişkisine yönelik farkındalık oluşturulur ve doğal denge konusuna geçiş yapılır. Doğanın bir dengesinin olduğu, bu denge içerisinde her canlının bir rolü olduğu örnekler üzerinden açıklanır. Doğal dengenin korunması için insanların nelere dikkat etmesi gerektiği üzerine tartışma ortamı oluşturulur.

	Eklenmiştir: Afet risklerinin azaltılmasına ilişkin farkındalığın artırılması amacıyla 13 Ekim gününün "Dünya Afet Risklerinin Azaltılması Günü" olarak belirlendiği ifade edilir.	
	Eklenmiştir: Ayrıca ülkede yaşanan olağanüstü durumlarda (salgın, afet vb.) yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerine katılmanın önemi vurgulanarak afet sonrası yapılacaklara örnekler verilebilir (D16.2). Daha sonra öğrencilerden afet öncesi, sırası ve sonrasında yapılması gerekenlere ilişkin acil durum aile planı hazırlamaları istenir.	
	Eklenmiştir: …. afet durumlarında yardım istenebilecek resmî kurumların telefon numaraları gibi bilgilerin yer alması istenir. Acil durum planlarının paylaşılmasının ardından afet ve acil durumlarda çocuk haklarının korunması için gerekenlere yönelik sınıf tartışması yapılır.	
	Öğrencilerden yaşadığı yer ile ilgili üç boyutlu haritalar yapmaları istenebilir.	Öğrencilerden oyun hamuru, geri dönüşüm malzemeleri, kil vb. materyaller kullanarak yaşadığı yer ile ilgili üç boyutlu haritalar yapmaları istenebilir.
3. Öğrenme alanı	ortak kültürel miras öğelerini	ortak miras öğelerini
	Bütüncül puanlama anahtarı	Bütüncül dereceli puanlama anahtarı
	Müzelerde yer alan sanat eserleri (örneğin Bruegel/Çocuk Oyunları), günümüzdeki ve geçmişteki oyuncak	Müzelerde yer alan ve geçmişteki çocuk oyunlarını yansıtan sanat eserleri, günümüzdeki ve geçmişteki oyuncak
	öğrencilerin kendi hayatlarıyla bağ kurmaları desteklenir	öğrencilerin kendi hayatlarıyla bağ kurmaları istenir
	Aileyi oluşturan üyeler hakkında konuşularak öğrencilerden soyağacı şablonlarını doldurmaları istenir.	Aileyi oluşturan üyeler hakkında konuşularak öğrencilerden kaynak olarak verilen boş soyağacı şablonlarını doldurmaları istenir.
4. Öğrenme alanı	Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Türk milletinin gösterdiği toplumsal dayanışmayı,	Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Türk milletinin gösterdiği dayanışma ve fedakarlığı,
	Değerler: D14. Saygı, D15. Sevgi, D16. Sorumluluk, D19. Vatanseverlik, D20. Yardımseverlik	Değerler: D14. Saygı, D15. Sevgi, D19. Vatanseverlik, D20. Yardımseverlik
	(Ölçme ve puanlama anahtarı, gözlem formu kullanılarak değerlendirilebilir. Değerlendirme) Performans görevi: Millî Mücadele ve Atatürk albümü, 30 Ekim sabahı insanlardaki coşkuyu anlatan resim, şiir, şarkı, slogan hazırlamaya ve sınıf gazetesi oluşturmaya yönelik görevlerdir.	(Ölçme ve puanlama anahtarı, gözlem formu, çalışma yaprağı kullanılarak değerlendirilebilir. Değerlendirme) Performans görevi: Cumhuriyete Giden Yol konulu albüm oluşturma görevidir. Performans görevi: Sınıf gazetesi oluşturma görevidir.
	Öğrencilere Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ile ilgili görseller gösterilerek Millî Mücadele'nin başlangıcına vurgu yapılır	Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı ile ilgili görseller sunularak Millî Mücadele'nin başlangıcına vurgu yapılır

	Hikayelerle ilgili soru cevap çalışmaları yapılırken cumhuriyetin ilanı ile Mustafa Kemal Atatürk'ün, kahramanlarımızın ve Türk milletinin yaptığı fedakârlıklar arasındaki ilişkiyi fark etmeleri ve ifade etmeleri sağlanır (D20.2, SDB2.3).	Bu aşamada kahramanların hayat hikâyelerine girilmeden yalnızca Millî Mücadele döneminde sergiledikleri dayanışmaya değinilir. Hikâyelerle ilgili soru cevap çalışmaları yapılırken cumhuriyetin ilanı ile Mustafa Kemal Atatürk'ün, diğer kahramanlarımızın ve Türk milletinin yaptığı fedakârlıklar arasındaki ilişkiyi fark etmeleri ve ifade etmeleri sağlanır (D20.2, SDB2.3).
	Bu performans görevi ile yapılan fedakârlıkların değerini fark etmesi sağlanır (D15.2).	Bu performans görevinde Mustafa Kemal Atatürk ve Türk milletinin Millî Mücadele döneminde gösterdiği kahramanlık ve fedakârlıkları görsellerle destekleyerek anlatmaları istenir (D15.2).
5. Öğrenme alanı	Öğrenme Kanıtları (Ölçme Ve Değerlendirme): Bu öğrenme alanında yer alan öğrenme çıktıları; performans görevi, kavram haritası ve çalışma yaprağı kullanılarak değerlendirilebilir.	Öğrenme Kanıtları (Ölçme Ve Değerlendirme): Bu öğrenme alanında yer alan öğrenme çıktıları; performans görevi, bütüncül dereceli puanlama anahtarı, kavram haritası ve çalışma yaprağı kullanılarak değerlendirilebilir.
	Öğretme-Öğrenme Uygulamaları	Öğrenme-Öğretme Uygulamaları
	Doğal kaynakların doğada kendiliğinden var olduğu vurgulanarak örnekler sunulur.	Doğal kaynakların neler olduğuna ilişkin örnekler sunulur.
	tüketim ve dağıtım	dağıtım ve tüketim
6. Öğrenme alanı	Eğilimler: E1.1. Merak, E2.1. Empati, E2.2. Sorumluluk, E2.5. Oyunseverlik, E3.1. Uzmanlaşma, E3.10. Eleştirel Bakma, E3.11. Özgün Düşünme	Eğilimler: E1.1. Merak, E2.1. Empati, E2.2. Sorumluluk, E2.5. Oyunseverlik, E3.10. Eleştirel Bakma, E3.11. Özgün Düşünme
	Öğrenme Kanıtları (Ölçme Ve Değerlendirme): Bu öğrenme alanında yer alan öğrenme çıktıları; performans görevi, bütüncül dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilebilir.	Öğrenme Kanıtları (Ölçme Ve Değerlendirme): Bu öğrenme alanında yer alan öğrenme çıktıları; performans görevi, bütüncül dereceli puanlama anahtarı ve kontrol listesi ile değerlendirilebilir.
	Öğretme-Öğrenme Uygulamaları	Öğrenme-Öğretme Uygulamaları
	Eklenmiştir: Öğrencilerden ilgi alanlarına uygun merak ettikleri bir konuyu araştırma görevini çevrim içi ortamda gerçekleştirmeleri beklenir. Öğrencilerden araştırmalarının doğru ve güvenilir olması için hangi kurallara uyduklarını ifade etmeleri istenir (KB3.3).	
	…. diğer kullanıcıların fikirlerine, mahremiyetlerine ve duygularına saygı göstermelerinin önemi	…. diğer kullanıcıların fikirlerine, duygularına ve kişisel bilgilerinin gizliliğine saygı göstermelerinin önemi
	…. sosyal bilim ile uğraşan bilim insanlarından birinin (…. Oktay Sinanoğlu ve Fuat Sezgin eklenmiştir.	

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, 4. Sınıf öğrenme alanlarında eğilimler, öğrenme kanıtları ve değerler gibi alanlarda güncellemeler yapıldığı görülmektedir. Ayrıca, "ortak kültürel miras öğeleri" ifadesinin "ortak miras öğeleri" olarak; "bütüncül puanlama anahtarı" ifadesinin "bütüncül dereceli puanlama anahtarı" olarak güncellenmesi gibi değişiklikler de bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, navigasyon gibi yabancı orijinli bir kelime (yol uygulamaları) açıklamasıyla daha anlaşılır hale getirilmiştir. Son olarak, sosyal bilim ile uğraşan bilim insanlarına Oktay Sinanoğlu ve Fuat Sezgin isimlerinin dahil edildiği görülmüştür.

3. SONUÇ VE TARTIŞMA

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı askıdaki ve yayımlanmış versiyonları incelendiğinde, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında kapak hariç tüm başlıklarda güncellemelerin ve düzeltmelerin yapıldığı dikkat çekicidir. Bu da askı süreci sonrasında Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının tüm boyutlarıyla incelendiği ve düzeltmeye gidildiği anlamına gelebilir.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında değişiklikleriyle en çok dikkat çeken başlıklardan birisi program temel yaklaşımıdır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında programın "temel felsefesi" güncellenerek "temel yaklaşımı" olmuştur. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının tamamında bazı kavramlar ve ifadeler güncellenmiştir. "Öğretme-öğrenme" ibaresinin güncellenerek tüm programda "öğrenme-öğretme" olması dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı içeriklerinde ayrıca ifade ve anlam düzeltmeleri yapılmış ve öğretim yaklaşımları zenginleştirilirken, kullanılabilecek eğitsel araçlarda zenginleştirme sağlanmıştır.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının uygulanmasına ilişkin esaslarda gerçekleştirilen ekleme, silme ve düzeltmelerin yanı sıra programı açıklayan ve bilgi veren içerikler de eklenmiştir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının yapısı bölümünde kavramsal beceriler, programlar arası bileşenler, köprü kurma, ön değerlendirme süreci, zenginleştirme, farklılaştırma ve destekleme gibi bölümlerde tanımlarda ve açıklamalarda dikkat çekici miktarda güncellemeler ve değişiklikler yapılmıştır.

Son olarak Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 4. sınıf düzeyine ait öğrenme alanları incelendiğinde her bir öğrenme alanında güncellemelerin ve düzeltmelerin yapıldığı görülmüştür. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında "ortak kültürel miras öğeleri" ifadesinin "ortak miras öğeleri" olarak; "bütüncül puanlama anahtarı" ifadesinin "bütüncül dereceli puanlama anahtarı" olarak güncellenmesi gibi kavramsal güncellemeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, cümlelerdeki anlam

düzeltmeleri, eklemeler, çıkarmalar yer almaktadır. Ek olarak, Sosyal Bilim ile uğraşan bilim insanlarında yeni isimlerin eklendiği görülmüştür. Bunun yanı sıra, öğrenme alanlarında bulunan değerler ve eğilimler gibi boyutlarda güncellemeler gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

[1] Gibton, D. (2015). Researching education policy, public policy, and policymakers: Qualitative Methods and Ethical Issues. New York, NY: Routledge.

[2] Internet Archive. https://web.archive.org/web/20240429120226/ https://cdn.eba.gov.tr/icerik/GorusOneri/2024Programlar/2024programsos4567.pdf (Erişim tarihi: 15.10.2024)

[3] Tavşancıl, E., & Aslan, E. (2001). İçerik analizi ve uygulama örnekleri: İstanbul: Epsilon Yayınevi.

[4] Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayınevi.

[5] MEB. https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programhay123Onayli.pdf. (Erişim tarihi: 15.10.2024)

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ 2024 HAYAT BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI VE ASKI SÜRECİ ETKİSİ

Doç. Dr., Sayım AKTAY
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
sayimaktay@gmail.com - 0000-0002-5301-0099

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında geliştirilen Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programının askı sürecindeki gelişimini ortaya koymaktır. 2024 yılı güz döneminde gerçekleştirilen çalışmada nitel yöntem tercih edilerek doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında askı sürecine çıkan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ile yayınlanan Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı karşılaştırılarak ne tür güncellemeler yapıldığı incelenmiştir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı askıdaki ve yayımlanmış versiyonları incelendiğinde, "Ders Kitabı Forma Sayıları ve Ebatları" başlığı hariç kapak da dahil olmak üzere tüm başlıkların içeriklerinde değişiklikler ve güncellemeler gerçekleştirilmiştir. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programının "temel felsefesi" güncellenerek "temel yaklaşımı" haline gelmiştir. Ayrıca, "öğrenme kanıtları" başlığına parantez içinde "ölçme ve değerlendirme" eklenmiştir. Tüm program boyunca "öğretme-öğrenme" ibaresi güncellenerek "öğrenme-öğretme" biçimi tercih edilmiştir. Program içerisinde kavramsal ve ifadesel güncellemeler de gerçekleştirilmiştir. Program içerisinde cümleler anlam bakımından düzeltilmiş, cümlelerde eklemeler ve silmeler gerçekleştirilmiştir. Programın temel yaklaşımı ve özel amaçları bölümüne "insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi" dahil edilmiştir. Programın uygulanmasına ilişkin esaslar bölümünde iki yeni madde eklendiği görülmektedir. Ancak güncel programda bir maddenin aynı haliyle diğer maddede yer aldığı ve fark edilmediği anlaşılmaktadır. Belirli gün ve haftalar sırasız biçimde verilmişken güncel programda madde imli, tarihli ve sıralı verilmiştir. Son olarak 1, 2 ve 3. sınıf düzeylerine ait öğrenme alanlarının içeriklerinde de güncellemeler ve düzeltmeler gerçekleştirilmiştir. Öğrenme alanlarında video, kısa film, belgesel, animasyon ve infografik gibi içeriklerin daha çok yer verildiği dikkat çekmektedir. Ek olarak, öğrenme alanlarında Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri, Beceriler Arası İlişkiler, Eğilimler gibi alanlarda da güncellemeler gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı, Hayat Bilgisi

1. GİRİŞ

2024 yılında, dünyadaki sürekli değişen koşullar ve ihtiyaçlara yanıt verebilecek esnek bir yapıda öğretim programları yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli temel alınmıştır. Yenilenen programlar arasında ilkokul 1, 2 ve 3. sınıflara yönelik Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı da bulunmaktadır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli doğrultusunda hazırlanan bu programlar, yayımlanmadan önce askıya çıkarılarak paydaşların görmesi ve değerlendirmesi amacıyla incelemeye sunulmuştur. Bu süreçte, programla ilgili öneri ve görüşlerin iletilmesine olanak tanınmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında geliştirilen Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın askı sürecindeki gelişimlerini ortaya koymaktır. Çalışma, 2024 yılı güz döneminde gerçekleştirilmiş olup, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında doküman analizi tekniği uygulanmış; askıya çıkarılan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Internet Archive, 2024) ile son olarak yayımlanan Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı (MEB, 2024) karşılaştırılarak yapılan güncellemeler değerlendirilmiştir.

Araştırmanın bulguları araştırmanın amacına uygun olarak kapak, içindekiler, temel yaklaşım ve özel amaçlar, uygulamaya ilişkin esaslar, öğrenme alanları, öğrenme çıktıları ve süreler, kitap forma sayıları ve kitap ebatları, programın yapısı ve öğrenme alanları gibi başlıklar altında sistematik olarak incelenmiş ve bu bağlamda sunulmuştur.

Nitel araştırma yöntemi, tutum ve olayları gerçekçi ve bütüncül bir şekilde analiz etmeye olanak sağlar (Tavşancıl ve Aslan, 2001; Yıldırım ve Şimşek, 2006). Doküman analizi yöntemi ise mevzuat, direktifler, yasalar, kurumsal öneriler, yazışmalar, politika programları gibi çeşitli içeriklerin incelenmesi için kullanılan bir tekniktir (Gibton, 2016).

2. BULGULAR VE YORUMLAR

2.1. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Kapağı

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programının kapağı incelendiğinde askı sürecindeki ile yayınlanan versiyon arasında bazı değişikliklere rastlanmıştır. Kapak sayfasındaki 2024 ANKARA ibaresindeki ANKARA kaldırılarak yalnızca yıl kalması sağlanmıştır. Ayrıca bir unvan ve kişi isminin arka planla aynı renk olarak kapağa eklendiği görülmektedir.

2.2. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı İçindekiler

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programının içindekiler bölümü incelendiğinde yine askı sürecinden sonra bazı değişiklikler olduğu görülmektedir. Bu değişikliklerin aşağıdaki biçimde gerçekleştiği görülmektedir:

Çizelge 1. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı İçindekiler

Önceki Hali	Güncellenen Hali
Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın temel felsefesi ve özel amaçları	Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın temel yaklaşımı ve özel amaçları
Öğrenme kanıtları	Öğrenme kanıtları (ölçme ve değerlendirme)
Öğretme-öğrenme yaşantıları	Öğrenme-öğretme yaşantıları
Öğrenme alanları, öğrenme çıktısı sayısı ve süre tablosu	Öğrenme alanları, öğrenme çıktıları sayısı ve süre tablosu

Yukarıdaki çizelgede görüldüğü gibi içindekiler kısmında, yani Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı başlıklarında birtakım küçük değişiklikler yapılmıştır. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın temel felsefesi yaklaşım olarak güncellenirken, öğrenme kanıtları parantez içerisinde ölçme ve değerlendirme olarak desteklenmiştir. Ayrıca, öğretme-öğrenme yerine öğrenme-öğretme kalıbı tercih edilmiştir. Öğrenme çıktısı sayısı da öğrenme çıktıları sayısı biçiminde güncellenmiştir. Bütün bunların yanı sıra 1.2.3. öğretme-öğrenme yaşantıları ile 1.2.4. öğrenme kanıtları başlıklarının güncel programda birbirleri ile sıra değiştirdikleri görülmektedir.

2.2. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Temel Yaklaşımı ve Özel Amaçları

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'ndaki Temel Yaklaşımı ve Özel Amaçları bölümü incelendiğinde, "Programın içeriği; Türkçe, sosyal bilgiler, fen bilimleri, matematik, trafik güvenliği, din kültürü ve ahlak bilgisi, görsel sanatlar, müzik, beden eğitimi ve oyun gibi disiplinlerden yararlanılarak oluşturulmuştur." biçiminde ifade edilen program içeriğine "insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi" de dahil edilmiştir.

Tüm bunların yanı sıra, düzeltmelerin ve cümle düzeltmelerin yapıldığı görülmektedir. Örneğin "Hayat Bilgisi Öğretim Programı" bu bölümde "Hayat Bilgisi Öğretim Programı" olarak güncellenmiştir. "Sosyal bilimler alan becerileri, kavramsal beceriler, sosyal-duygusal öğrenme becerileri ve okuryazarlık becerilerinden faydalanılmıştır." biçiminde anlam düşüklüğü olan cümlenin de düzeltildiği ve "Program hazırlanırken sosyal bilimler alan becerileri, …." olarak güncellendiği görülmüştür.

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın kurgulandığı konular ifade edilirken "bilinçli tüketici davranışları sergilemeleri" eklenirken, "bilim ile tanışmaları, günlük yaşamda teknolojiyi fark etmeleri, sanatı keşfetmeleri, yaratıcılıklarını geliştirmeleri ve hazırladıkları ürünleri sergilemeleri" ifadeleri çıkarılmıştır. Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nın öğrencilere rehberlik edilmesi istendiği konular kısmında teknolojiyi "fark etmeleri ve verimli kullanmaları" ifadesi "teknolojiyi verimli ve güvenli kullanmaları" biçiminde güncellenerek güvenlik boyutu da

eklenmiştir. Son olarak önceki bölümde olduğu gibi bu bölümde de "öğretme-öğrenme" ifadeleri değiştirilerek "öğrenme-öğretme" tercih edilmiştir.

2.3. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Uygulanmasına İlişkin Esaslar

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Uygulanmasına İlişkin Esaslar bölümü incelendiğinde, yine birtakım düzeltmelerin ve güncellemelerin olduğu görülmektedir. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın uygulanmasında dikkat edilecek hususlarda gerçekleştirilen değişiklikler aşağıdaki çizelgede yer almaktadır.

Çizelge 2. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Uygulanmasına İlişkin Esaslar

Önceki hali	**Güncellenen hali**
Ortak Metin dikkate alınarak derslerin tasarlanması, ölçme değerlendirme süreçlerinin planlanması, ders kitaplarının ve diğer materyallerin hazırlanması gerekmektedir. (Madde 1)	Derslerin tasarlanması, ölçme değerlendirme süreçlerinin planlanması, ders kitaplarının ve diğer materyallerin hazırlanması gibi süreçlerde Ortak Metin esas alınmalıdır. (Madde 1)
….. farklı öğretim yöntem ve tekniklerini işe koşan, ….. (Madde 2)	…. farklı öğretim yöntem ve tekniklerine yer veren, …. (Madde 2)
Yeni madde eklenmiştir.	Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın kademeli olarak uygulanmasından dolayı bu sınıflarda kademe başlangıcında alt kademe ile ilgili ön öğrenme eksiklikleri derslerin zümre öğretmenlerince tespit edilmeli, ilgili konu ve içeriğe yönelik ön öğrenme eksikliklerini giderici içerik ders yılı başında zümre toplantılarında karara bağlanarak uygulanmalıdır. (Madde 3)
değerlerimiz (Madde 6)	değerler (Madde 7)
…. sınıf içi performans görevleri, etkinlik vb. ölçme araçlarında ve dereceli puanlama anahtarlarında dikkate alınan ölçütler arasında bu program bileşenlerine de yer verilmelidir. …. (Madde 6)	…. sınıf içi performans görevleri, kontrol listeleri, dereceli puanlama anahtarları gibi ölçme araçlarına yer verilmiştir. Bu araçlarda ölçüt olarak bu program bileşenlerine de yer verilmelidir. ….. (Madde 7)
….. farklı öğretim yöntem ve tekniklerini işe koşan, ….. (Madde 7) (Madde 2'nin parçası)	…. farklı öğretim yöntem ve tekniklerine yer veren, …. (Madde 8) (Madde 2'nin parçası)
Öğretim materyalleri hazırlanırken zümre öğretmenleriyle ve diğer branşlarda çalışan öğretmenlerle iş birliği yapılmalıdır. (Madde 8)	Öğretim materyalleri hazırlanırken zümre ve diğer branş öğretmenleriyle iş birliği yapılmalıdır. (Madde 9)

Öğrencilere bilgi ve becerilerin ölçülmesi ve değerlendirilmesinde ilgi çekici, günlük yaşamla ilgili, uzak ya da yakın çevrede karşılaşılabilecek problemlere dair görevler verilmeli; öğrenciye yönelik yargısal nitelik taşımayan ve motive eden geri bildirimler sağlanmalı; …. (Madde 9)	Öğrencilere bilgi ve becerilerin ölçülmesi ve değerlendirilmesinde günlük yaşamla ilişkili, uzak ya da yakın çevrelerinde karşılaşabilecekleri problemlere dair görevler verilmeli, yargısal nitelik taşımayan, motive eden geri bildirimler sağlanmalı …. (Madde 10)
Öğretim programında önemli şahsiyetlere vurgu yapılmaktadır. Bu nedenle önemli şahsiyetler tanıtılırken ezber yönteminden kaçınılmalı, bu kişilerin söz konusu alana katkılarına ve ortaya koydukları eserlere vurgu yapılmalıdır. (Madde 11)	Öğretim programında konu bağlamına uygun önemli şahsiyetlere yer verilmiştir. Önemli şahsiyetler tanıtılırken ezber yönteminden kaçınılmalı, bu kişilerin söz konusu alana katkıları ve ortaya koydukları eserler üzerinde durulmalıdır. (Madde 12)
Öğrenciler, 1000'den büyük sayıları dördüncü sınıfa kadar öğrenmedikleri için millî bayramlar vb. konularda tarihler sayı veya yazı ile verilmemelidir. (Madde 13)	"Dersin işlenişinde öğretmen, bu tarihleri sözel olarak belirtebilir." İfadesi eklenmiştir (Madde 14)
Öğrenme alanlarında (Madde 14)	Belirli gün ve haftalara tarihler eklenmiştir (Madde 15)
Yeni madde eklenmiştir.	Öğretim programında yer alan bazı öğrenme çıktıları, belirli gün ve haftalara denk gelen zaman dilimlerinde işlenmelidir. Örneğin 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'na denk gelen gün ve haftada, Hayat Bilgisi Dersi 1. Sınıf Öğretim Programı'nda "Yaşadığım Yer ve Ülkem" öğrenme alanı "HB.1.4.4. Millî gün ve bayramlarda yaşadığı duyguları ifade edebilme" çıktısı ile ilgili konular işlenebilir. (Madde 16)

Yukarıdaki çizelge incelendiğinde, bu bölümde daha iyi ifade edilmesini sağlayan güncelleştirmeler yapıldığı ve eklemeler/çıkarmalar gerçekleştirildiği görülmektedir. Ayrıca, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Uygulanmasına İlişkin Esaslara iki yeni madde eklendiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra bir maddenin aynı haliyle diğer maddede yer almasının fark edilmediği görülmektedir.

Ayrıca, askıdaki programda (Madde 14) öğrenme alanlarında yer verilmesi gereken belirli gün ve haftalar paragraf içerisinde ve tarihler sağlanmadan sırasız biçimde verilmişken güncel programda (Madde 15) madde imli, tarihli ve sıralı verilmiştir. Örneğin askıdaki programda 2. öğrenme alanında "Atatürk Haftası, Kızılay Haftası" biçiminde iken; güncel programda "Kızılay Haftası (29 Ekim-4 Kasım), Atatürk Haftası (10-16 Kasım)" biçimindedir. Bunun yanı sıra bazı önemli gün ve haftaların öğrenme alanı değişikliği yapıldığı görülmektedir. Örneğin "Dünya Su Günü" güncel programda 4. öğrenme alanından 5. öğrenme alanına aktarılmıştır.

Ek olarak "23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı"nın güncel programda "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı" olarak; "30 Ağustos Zafer Bayramı"nın "Zafer Bayramı" olarak; "19 Mayıs Atatürk'ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı"nın "Atatürk'ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı" güncellendiği görülmektedir.

2.3.1. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Programlar Arası Bileşenler (Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri, Okuryazarlık Becerileri, Değerler)

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda Programlar Arası Bileşenler (Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri, Okuryazarlık Becerileri, Değerler) bölümü incelendiğinde, yine cümle içerisinde düzeltmeler yapılmasının yanı sıra destekleyici cümle eklemesi yapıldığı görülmektedir. Örneğin;
"Disiplinler arası bir anlayış ile hazırlanan Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan "sosyal-duygusal öğrenme becerileri", "okuryazarlık becerileri", "değerler" bütünleşik ve etkin bir şekilde işe koşulmuş; öğretme-öğrenme uygulamalarında bunların öğretmenler tarafından nasıl uygulanacağına yönelik örneklere yer verilmiştir." ifadesi güncellenerek "Disiplinler arası bir anlayış ile hazırlanan Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda "sosyal-duygusal öğrenme becerilerine", "okuryazarlık becerilerine", "değerlere" bütünleşik ve etkin bir şekilde yer verilmiş; öğrenme-öğretme uygulamalarında bunların öğretmenler tarafından nasıl uygulanacağına yönelik örnekler sunulmuştur." ifadesine dönüştürülmüş ve
"Disiplinler arası ilişkilendirmeler programda "içerik çerçevesi, öğrenme-öğretme yaşantıları, farklılaştırma" bölümleri öğrenci düzeyine uygun şekilde hazırlanmıştır." ifadesi eklenmiştir.

2.3.2. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı İçerik Çerçevesi

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda İçerik Çerçevesi bölümü incelendiğinde, öncelikle birtakım kelime düzeltmelerinin yapıldığı görülmektedir. Önceki bölümlerdeki gibi "öğretme-öğrenme" güncellenerek "öğrenme-öğretme" olurken; "hazır bulunuşluk" ifadesi "hazırbulunuşluk" ifadesine; "doğal varlıklar" ifadesi "doğadaki varlıklar" ifadesine; "önemini fark etmeleri" ise "önemini anlamaları" ifadesine dönüştürülmüştür.

Ayrıca, "Yaşadığım Yer ve Ülkem" adlı öğrenme alanıyla öğrencilerin yaşadıkları yeri tanımaları, Türk Bayrağı ve İstiklâl Marşı'nın önemini fark etmeleri, Mustafa Kemal Atatürk'ün kişilik özelliklerinin farkına varmaları, millî gün ve bayramlar ile dinî gün ve bayramların önemini anlamaları ve böylece millî bilince ve manevi değerlere, tarihî mekân ve doğal güzelliklerin korunmasının önemine ilişkin farkındalık oluşturmaları amaçlanmaktadır." ifadesi güncellenerek "Yaşadığım Yer ve Ülkem" adlı öğrenme alanıyla öğrencilerin yaşadıkları yeri tanımaları, tarihî mekân ve doğal güzelliklerin korunmasının önemine ilişkin farkındalık oluşturmaları, Türk Bayrağı ve İstiklâl Marşı'nın önemini anlamaları, Mustafa Kemal Atatürk'ün kişilik özelliklerinin farkına varmaları, millî gün ve bayramlar ile dinî gün

ve bayramların önemini anlamaları, millî bilinç geliştirmeleri ve manevi değerlere saygı duymaları amaçlanmaktadır." ifadesine dönüştürülmüş ve milli bilinç ve manevi değerler konusunda farkındalık boyutundan ziyade bilinç geliştirme ve saygı duyma ön plana çıkmıştır. Ek olarak "afet durumlarında yaşam becerilerini uygulamaları" ifadesi "afetlere yönelik yapılması gerekenleri öğrenmeleri" ile güncellenerek afetle ilgili yapılması gerekenlerin öğrenilmesine odaklanılmıştır.

2.3.3. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Öğrenme Kanıtları (Ölçme ve Değerlendirme)

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Öğrenme Kanıtları (Ölçme ve Değerlendirme) bölümü incelendiğinde, öncelikle başlığın güncellenerek "Öğrenme Kanıtları" iken "(Ölçme ve Değerlendirme)" ifadesi eklenerek "Öğrenme Kanıtları (Ölçme ve Değerlendirme)" haline geldiği görülmektedir. Ayrıca bu bölümde birtakım küçük düzeltmelere ek olarak aşağıda yer alan çizelgedeki düzeltmelerin yapıldığı görülmektedir.

Çizelge 3. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Öğrenme Kanıtları (Ölçme ve Değerlendirme)

Önceki hali	**Güncellenen hali**
Öğrencilerin aktif olarak süreçte yer aldığı sınıf içi performans görevlerinin merkeze alındığı; ….	Öğrencilerin aktif olarak süreçte yer aldığı ….
Programın ölçme ve değerlendirme uygulamalarının yapılandırılmasında çeşitli ilkeler dikkate alınmıştır	Ölçme ve değerlendirme çalışmaları, programın tüm bileşenleri ile uyumlu hale getirilmiş ve öğrenme çıktılarının sınırları dikkate alınarak hazırlanmıştır.
Bireysel farklılıklar dikkate alındığında, öğrenme süreçlerinde olduğu gibi bütün öğrencileri kapsayan ve tüm öğrenciler için genelgeçer, tek tip bir ölçme ve değerlendirme yönteminden söz etmek mümkün değildir.	Ölçme ve değerlendirme uygulamalarında öğrencilerin bireysel farklılıkları göz önünde bulundurulmalıdır.
Aynı zamanda duyuşsal özellikler olan ilgi, tutum, değerler de bilişsel özellikler	İlgi, tutum, değer gibi duyuşsal özellikler, bilişsel özellikler
Programda yer alan ölçme ve değerlendirme etkinlikleri incelendiğinde öğrencinin aktif olduğu, sürece dayalı ve beceri gelişimini temel alan bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir.	Programda yer alan ölçme ve değerlendirme etkinliklerinde sürece dayalı, öğrencilerin aktif olduğu ve beceri gelişimlerini temel alan bir yaklaşım benimsenmiştir.
…. ölçme ve değerlendirme etkinlikleri öğretmenlerin kendi yaklaşımlarını da uygulamalarına olanak sağlamaktadır.	…. ölçme ve değerlendirme etkinlikleri öğretmenlere esneklik sağlamaktadır.
hazır bulunuşluk	hazırbulunuşluk

Yukarıdaki çizelge incelendiğinde, bu bölümde kelime hatalarının giderildiği, cümlelerde anlam açısından düzeltmelerin yapıldığı, ifadelerde ise iyileştirmelere gidildiği görülmektedir. Ayrıca, "hazır bulunuşluk" biçimindeki kelimenin "hazırbulunuşluk" olarak güncellendiği görülmektedir.

2.3.4. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Öğrenme-Öğretme Yaşantıları

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Öğrenme-Öğretme Yaşantıları bölümü incelendiğinde, özellikle bu bölümde sıkça geçen "öğretme-öğrenme" ifadesinin yine "öğrenme-öğretme" olarak güncellendiği görülmektedir. Birtakım küçük düzeltmelerin yanı sıra yapılmış olan güncellemeler aşağıdaki çizelgede yer almaktadır.

Çizelge 4. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Öğrenme-Öğretme Yaşantıları

Önceki hali	**Güncellenen hali**
Dijital öğrenme ortamları ve uygulamaları (EBA, akıllı telefon ve tablet uygulamaları, çevrim içi paylaşım platformları, eğitici dijital içerikler vb.) ile ulusal ve uluslararası projeler (TÜBİTAK, sosyal sorumluluk projeleri vb.) mümkün oldukça gerçekleştirilmelidir	"akıllı telefon ve tablet uygulamaları" cümleden çıkarılmıştır.
Bu stratejiler kapsamında anlatım, tartışma, örnek olay, gösterip yaptırma, problem çözme, yaratıcı drama, bireysel çalışma, grup çalışması, beyin fırtınası, gösteri, soru-cevap, benzetim, eğitsel oyunlar, altı şapkalı düşünme, sözlü tarih, yerel tarih, müze gezisi, proje vb. öğretim yöntem ve teknikleri işe koşulmalıdır.	"altı şapkalı düşünme" çıkarılarak, "teknikleri işe koşulmalıdır" ifadesi "tekniklerine yer verilmelidir" biçiminde güncellenmiştir.
Özellikle öğrencilerin afiş, poster, pano, broşür, gazete, çizelge, grafik vb. hazırladıkları materyallerin çeşitli ortamlarda sergilenmesi sağlanmalıdır.	Öğrencilerin konu içeriklerine göre hazırladıkları afiş, poster, pano, broşür, gazete, çizelge, grafik vb. materyallerin sınıf içi, okul içi ve dışı ortamlarda sergilenmesi sağlanmalıdır.
…. ders kapsamındaki öğrenme çıktılarının nasıl işe koşulduğunu ….	…. ders kapsamındaki öğrenme çıktılarına nasıl yer verildiğini ….
Geleneksel öğretim strateji, yöntem ve teknikleriyle birlikte altı şapkalı düşünme, eğitsel oyunlar, görüş geliştirme, istasyon gibi öğretim tekniklerinden de yararlanmalıdır	Geleneksel öğretim strateji, yöntem ve teknikleriyle birlikte altı şapkalı düşünme, görüş geliştirme, istasyon gibi öğretim tekniklerinden ve eğitsel oyunlardan yararlanmalıdır.

Yukarıda yer alan çizelge analiz edildiğinde, dijital öğrenme ortamları ve uygulamalarından akıllı telefon ve tablet uygulamalarının çıkarıldığı, öğrencilerin hazırladıkları materyallerin ise çeşitli ortamlar ifadesi yerine okul içi ve dışı biçiminde daha belirleyici bir biçimdeki ortamlarda sergilenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca yararlanılması gereken öğretim tekniklerine eğitsel oyunlar da dahil edilmiştir.

2.3.5. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Farklılaştırma

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Farklılaştırma bölümü incelendiğinde, yine birtakım güncellemelerin ve düzeltmelerin yapıldığı görülmektedir. Yapılmış olan güncellemeler aşağıdaki çizelgede görülebilmektedir.

Çizelge 5. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Farklılaştırma

Önceki hali	**Güncellenen hali**
Program, okul içi ve okul dışı uygulamalarda öğrencilerin bilişsel, psiko-sosyal ve fiziksel gelişimleri ile bireysel farklılıkları dikkate alınarak yapılandırılmıştır.	"bireysel farklılıklar" çıkarılmıştır.
…. öğrencilerin ilgi, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda etkinlikler hazırlanmalı ….	…. öğrencilerin ilgi, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda öğretmenler tarafından etkinlikler hazırlanmalı ….
Programda zenginleştirme kapsamında mevcut öğretme-öğrenme uygulamaları üzerine "konu, öğretme-öğrenme süreci, ölçme ve değerlendirme" açısından daha üst düzey etkinlikleri gerektiren bir yapı kurgulanmıştır.	Programda zenginleştirme kapsamında mevcut öğrenme-öğretme uygulamaları üzerine "içerik, öğrenme-öğretme süreci, ölçme ve değerlendirme" açısından daha üst düzey etkinlikleri gerektiren bir yapı kurgulanmıştır.
Öğretme-öğrenme	Öğrenme-öğretme

Yukarıdaki çizelgede görüldüğü gibi, bu bölümde de yine "öğretme-öğrenme" ifadesinin "öğrenme-öğretme" olarak güncellenmesinin yanı sıra, programın yapılandırılmasında bireysel farklılıkların dikkate alındığı ifadesi çıkarılırken; anlam açısından iyileştirici çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

2.4. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Öğrenme Alanları, Öğrenme Çıktıları Sayısı ve Süre tablosu

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Öğrenme Alanları, Öğrenme Çıktıları Sayısı ve Süre tablosu bölümü incelendiğinde, yine birtakım güncellemelerin

gerçekleştirildiği görülmektedir. Örneğin, Okul Temelli Planlamayı tanımlayan ifadeye sosyal etkinlikler, proje çalışmaları, yerel çalışmalar, okuma çalışmalar gibi etkinliklerin yanına sergi de eklenmiştir.

2.5. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi Ders Kitabı Forma Sayıları ve Ebatları

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Hayat Bilgisi Dersi Ders Kitabı Forma Sayıları ve Ebatları bölümü incelendiğinde, diğer bölümlerin aksine bu bölümde herhangi bir güncelleme yapılmadığı görülmektedir.

2.6. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Yapısı

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Yapısı bölümü incelendiğinde, bu bölümde önemli değişiklikler ve güncellemeler gerçekleştirildiği görülmektedir. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın öğrenme alanlarının yapısının verildiği infografikte daha önce "4. Öğrenme Alanı: Yaşadığım Yer ve Ülkem" yer alırken güncel programda "1. Öğrenme Alanı: Ben ve Okulum" öğrenme alanının verildiği görülmektedir. Bu bağlamda Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın öğrenme alanlarının yapısı verilirken bu bölümde yer alan kavramsal beceriler, eğilimler, disiplinler arası ilişkiler gibi tüm alanların ve içeriklerinin öğrenme alanına uygun olarak güncellendiği görülmektedir.

2.7. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları (1. Sınıf)

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları (1. Sınıf) bölümü incelendiğinde, 1. Sınıf öğrenme alanları kapsamında birçok düzeltmenin ve güncellemenin olduğu görülmektedir. Yapılan küçük güncellemelere ek olarak yapılmış olan önemli güncellemeler aşağıdaki çizelgede görülmektedir.

Çizelge 6. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları (1. Sınıf)

	Önceki hali	**Güncellenen hali**
1. Öğrenme alanı	Bu öğrenme alanının içeriğini; öğretmen ve arkadaşlar ile tanışma, fiziksel özellikler ve duygular, okul ortamı, sınıf ve okul kuralları oluşturmaktadır. Bu doğrultuda öğrencilerin öğretmen ve arkadaşlarıyla tanışmaları, kendi fiziksel özelliklerini	Bu öğrenme alanının içeriğini; öğretmen ve arkadaşları ile tanışma, okul ortamı, sınıf ve okul kuralları, fiziksel özellikler ve duygular oluşturmaktadır. Bu doğrultuda öğrencilerin öğretmen ve arkadaşlarıyla tanışmaları, okul ortamını tanımaları, sınıf ve okul kurallarına uygun davranmaları, kendi fiziksel özelliklerini

	ve temel duygularını ifade etmeleri, okul ortamını tanımaları, sınıf ve okul kurallarına uygun davranmaları amaçlanmaktadır.	ve temel duygularını ifade etmeleri amaçlanmaktadır.
	Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri SDB2.1. İletişim, SDB2.2. İş Birliği	Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri SDB2.1. İletişim, SDB3.1. Uyum
	Beceriler Arası İlişkiler SDB1.1. Kendini Tanıma (Öz Farkındalık), SDB3.1. Uyum	Beceriler Arası İlişkiler SDB1.1. Kendini Tanıma (Öz Farkındalık), SDB2.2. İş Birliği
	Öğrencilerin park, oyun alanı, müze, alışveriş merkezi gibi ortamlarda deneyimlerinin olduğu kabul edilmektedir.	Alışveriş merkezi çıkarılmıştır.
2. Öğrenme alanı	Bunun için sağlıklı ve sağlıksız besinleri ayırt etmeleri (D13.1), kişisel bakım, uyku, temizlik, spor ve egzersiz yapmanın sağlığına faydaları ….	Bunun için sağlıklı beslenme, spor, yeterli ve düzenli uyku alışkanlığı, kişisel bakım ve temizlik, ağız ve diş sağlığına dikkat etme ….
	Resimli kavram haritası	Görsel kavram haritası
	…. karşıya geçerken sağına ve soluna bakma, üst geçit kullanma, ….	…. karşıya geçerken sağına ve soluna bakma, gerektiğinde alt ve üst geçitleri kullanma, ….
	aile sağlığı merkezine ziyaret	Toplum Sağlığı Merkezi/Sağlıklı Hayat Merkezi ziyareti
	uzmanlardan sağlıklı beslenme ile ilgili bilgi almaları	sağlıklı büyüme ve gelişme ile ilgili uzmanlarla görüşme yapmaları
3. Öğrenme alanı	Aile bireylerini tanıtır mısın? Aile yaşamında hangi nezaket ve görgü kurallarına uymamız gerekir? Ailede üzerine düşen görevler nelerdir? Ailedeki sorumluluklarını anlatır mısın?	Aile bireylerini tanıtır mısın? Aile yaşamında hangi nezaket ve görgü kurallarına uymamız gerekir? Ailede üzerine düşen görevler nelerdir? (Ön değerlendirme süreci)
	film gibi özgün ürünler oluşturmaları ve sunmaları	film, video gibi özgün ürünler oluşturmaları ve sunmaları (Farklılaştırma)
4. Öğrenme alanı	Türk Bayrağı ve İstiklâl Marşı'nın önemini fark edebilme	Türk Bayrağı ve İstiklâl Marşı'nın önemini ifade edebilme
	Yaşanılan Yer ve Ülkenin Genel Özellikleri	Yaşadığımız Yer ve Ülkemizin Genel Özellikler
	İçerik eklemesi yapılmıştır:	Harita üzerinde ülkemizin başkentini ve yaşadığı yeri göstermeleri istenir. Ülkemizin üç tarafının denizlerle çevrili olduğunu fark etmeleri sağlanır. Akdeniz, Karadeniz, Marmara ve Ege Denizi'nin vatanın bir parçası olduğu vurgulanır. (Öğretme-Öğrenme Uygulamaları)

	Konu ile ilgili kısa film, belgesel, animasyon, fotoğraf gibi eğitici materyaller sunulur	Konu ile ilgili kısa film, belgesel, animasyon, fotoğraf, video, infografik gibi eğitici materyaller sunulur.
	Millî gün ve bayramların çocuklar için anlamı üzerinde durulur.	Millî gün ve bayramların anlam ve önemi üzerinde durulur.
	…. millî ve manevi değerlere duyarlı davranır ….	…. bu değerlere saygı duymaları beklenir ….
	millî ve manevi değerlere duyarlı davranmaları	millî ve manevi değerlere saygılı davranmaları
	Bu günlerde sevdiklerimizle bir arada olmanın önemi; video, kısa film, animasyon, hikâye veya şiirler ile vurgulanır,	Bu günlerde sevdiklerimizle bir arada olmanın önemi; video, kısa film, animasyon, infografik, hikâye veya şiirler ile vurgulanır,
	Türk Bayrağı'nı çizip boyamaları, Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili öğrendiklerini….	Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili öğrendiklerini….
5. Öğrenme alanı	Eğilimler E1.1. Merak, E1.3. Azim ve Kararlılık, E3.8. Soru Sorma	Eğilimler E1.1. Merak, E1.3. Azim ve Kararlılık, E2.1. Empati, E3.8. Soru Sorma
	Doğaya ve bütün canlılara karşı sevgi ve şefkat göstermeleri üzerinde durulur (D9.2, D15.1).	Doğaya ve bütün canlılara karşı sevgi göstermeleri üzerinde durulur (D9.3, D15.1).
	Öğrencilere deprem, sel, yangın, heyelan, çığ gibi afetlere ilişkin belgesel, animasyon gibi eğitici içerikler sunulur.	Öğrencilere deprem, sel, yangın, heyelan, çığ gibi afetlere ilişkin belgesel, animasyon, infografik gibi eğitici içerikler sunulur
	animasyon gibi eğitici içerikler izletilir	animasyon, video gibi eğitici içerikler sunulur
6.	animasyon gibi eğitici içerikler izletilir	animasyon, video gibi eğitici içerikler sunulur

Yukarıdaki çizelge incelendiğinde, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı 1. Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları bağlamında öğrenme alanı açıklamasında, Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri ifadesinde, Eğilimler noktasında ve diğer alanlarda güncellemeler yapıldığı görülmektedir. Ayrıca, "aile sağlığı merkezi" yerine "Toplum Sağlığı Merkezi/Sağlıklı Hayat Merkezi" gibi kurum ifadeleri güncellemesi de olduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra, fark edebilme yerine ifade edebilme, değerlere duyarlı davranma yerine saygı duyma gibi davranış biçimi değişiklikleri gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Son olarak, öğrencilerin deneyimleri olduğu alanlardan alışveriş merkezinin çıkarılması ya da Doğaya ve bütün canlılara karşı sevgi ve şefkat göstermeleri ifadesinden şefkatin çıkarılması gibi bazı çıkarmalar yapıldığı da görülmüştür.

2.8. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları (2. Sınıf)

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları (2. Sınıf) bölümü incelendiğinde, 2. Sınıf öğrenme alanları kapsamında yine bazı düzeltmelerin ve güncellemelerin yapıldığı dikkat çekmektedir. Yapılan küçük güncellemelere ek olarak yapılmış olan önemli güncellemeler aşağıdaki çizelgede görülmektedir.

Çizelge 7. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları (2. Sınıf)

	Önceki hali	**Güncellenen hali**
1. Öğrenme alanı	Öğrencilere bu konuda içinde yaşadığı toplumda alanında tanınmış, tarihe geçmiş bilim insanı, sporcu, sanatçı gibi kişiler örnek olarak verilir.	Öğrencilere ülkemize katkı sağlamış, alanında tanınmış, tarihe geçmiş bilim insanı, sporcu, sanatçı gibi kişiler örnek olarak verilir.
	Öz değerlendirme formunda bilim, spor, sanat, müzik, resim, doğa gibi konular ana başlık olarak ele alınır ….	Öz değerlendirme formunda bilim, spor, sanat gibi konular ana başlık olarak ele alınır ….
2. Öğrenme alanı	Kişisel sınırları koruma	Kişisel alan sınırlarını koruma
	Kişisel sınır	Kişisel alan
	Öğrencilere konu ile ilgili görsel, animasyon gibi eğitici içerikler sunulur.	Öğrencilere konu ile ilgili görsel, animasyon, video, infografik gibi eğitici içerikler sunulur.
	…. kişisel bakım, uyku, temizlik, spor ve egzersiz yapmanın sağlığına faydaları (D13.2) gibi konulardaki tutum ….	…. temizlik, kişisel bakım, ağız ve diş sağlığı, uyku ve sporun sağlığa faydaları (D13.2) gibi konulardaki tutum ….
3	sıra beklemek	gerekli yerlerde sıranın gelmesini beklemek
	…. öngörülerini yazmaları istenebilir.	…. tahminlerini yazmaları istenebilir
4. Öğrenme alanı	konu ile ilgili kısa film, belgesel gibi eğitici içerikler	konu ile ilgili kısa film, belgesel, video gibi eğitici içerikler
	HB.2.4.1 içerik eklenmiştir:	Denizlerimizin ve ormanlarımızın doğal güzelliklerimiz olduğu vurgulanır.
	Sunulan içeriklerden yola çıkarak mevsimlerin özelliklerini betimlemeleri istenir.	Sunulan içeriklerden yola çıkarak mevsimlerin özelliklerini anlatmaları istenir
	…. tabelalar gösterilerek öğrencilere rehberlik yapılır	…. tabelalar sunularak öğrencilere rehberlik yapılır
	Öğrencilerin çevrelerini daha sistemli bir şekilde değerlendirmeleri	Öğrencilerin çevrelerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmeleri
5	Bunun için öğrencilere film, video, animasyon gibi eğitici içerikler sunulur.	Bunun için öğrencilere film, video, animasyon, infografik gibi eğitici içerikler sunulur.
6.	Öğrenme çıktıları; akran değerlendirme ve öz değerlendirme formu, proje görevi ile değerlendirilebilir.	Öğrenme çıktıları; akran değerlendirme ve öz değerlendirme formu, performans görevi ile değerlendirilebilir.

	Ali Kuşçu, Uluğ Bey, El-Cezeri, Jale İnan, Vecihi Hürkuş, Afet İnan, Engin Arık, Fuat Sezgin, Cahit Arf, Aziz Sancar, Halil İnalcık, Albert Einstein (Albırt Aynştayn), Marie Curie (Mery Köri), Thomas Edison (Tamıs Edison), Alexander Graham Bell (Aleksandır Grahem Bel), Alper Gezeravcı gibi bilim insanlarının bilime katkılarına	Ali Kuşçu, Uluğ Bey, El-Cezerî, Jale İnan, Alper Gezeravcı, Vecihi Hürkuş, Afet İnan, Engin Arık, Fuat Sezgin, Cahit Arf, Halil İnalcık, Albert Einstein (Albırt Aynştayn), Marie Curie (Mery Köri), Thomas Edison (Tamıs Edison), Alexander Graham Bell (Aleksandır Grahem Bel) gibi bilim insanlarının bilime katkılarına
	Sanatın günlük yaşamdaki yansımalarına örnekler vermeleri beklenir.	Bir kuş sesindeki melodi, bir damlanın oluşturduğu desen gibi sanatın günlük yaşamdaki yansımalarına örnekler vermeleri beklenir.
	"Bilim İnsanları ve Buluşları" adlı kutu oyunu tasarlanabilir.	Bilim insanları ve buluşlarına yönelik kutu oyunları tasarlamaları istenebilir.

Yukarıdaki çizelge incelendiğinde, Hayat Bilgisi Öğretim Programı güncellenirken, 2. Sınıf öğrenme alanlarında sadeleştirmeler, eklemeler ve düzeltmeler gibi birçok güncelleme yapıldığı görülmektedir. Ayrıca, kişisel sınırların kişisel alan biçiminde güncellenmesi gibi kavramsal değişiklikler; video ve infografik türü içeriklerin daha çok yer verilmesi gibi düzeltmeler yer almaktadır.

2.9. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları (3. Sınıf)

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları (3. Sınıf) bölümü incelendiğinde, diğer sınıflara benzer biçimde 3. Sınıf öğrenme alanları kapsamında da bazı düzeltme ve güncellemenin gerçekleştirildiği görülmektedir. Küçük güncellemelere ek olarak yapılmış olan bazı güncellemeler aşağıdaki çizelgede görülmektedir.

Çizelge 8. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları (3. Sınıf)

	Önceki hali	**Güncellenen hali**
1. Öğrenme alanı	Öğrencilere okuldaki hak ve sorumluluklarının neler oldukları ve bir çocuk olarak hangi haklara sahip olduğu sorulur.	Öğrencilere okuldaki hak ve sorumluluklarının neler olduğu sorulur.
	Öğrencilere Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de yer alan haklar sunulur.	Öğrencilere Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de yer alan haklara yönelik örnekler sunulur.
2.	kişisel sınırlarını koruma	kişisel alan sınırlarını koruma
	Öğretme-Öğrenme	Öğrenme-Öğretme
	…. görsel, animasyon, karikatür gibi eğitici içerikler sunulur.	görsel, animasyon, karikatür, video gibi eğitici içerikler sunulur.

	Uyku düzeni, dengeli beslenme, mevsimine göre giyinme, kişisel bakım ve temizliğe dikkat etme konuları üzerinde durulur.	Uyku düzeni, yeterli ve dengeli beslenme, ağız ve diş sağlığı, mevsimine göre giyinme, kişisel bakım ve temizliğe dikkat etme konuları üzerinde durulur.
	Öğrencilere okuldaki hak ve sorumluluklarının neler oldukları ve bir çocuk olarak hangi haklara sahip olduğu sorulur.	Öğrencilere okuldaki hak ve sorumluluklarının neler olduğu sorulur.
3. Öğrenme alanı	Okuryazarlık Becerileri: OB4. Görsel Okuryazarlık	Okuryazarlık Becerileri: OB3. Finansal Okuryazarlık, OB4. Görsel Okuryazarlık, OB6. Vatandaşlık Okuryazarlığı
	Disiplinler Arası İlişkiler: Sosyal Bilgiler	Disiplinler Arası İlişkiler: Sosyal Bilgiler, İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi
	Aile ve toplum arasındaki ilişki ne olabilir?	Ailenin toplumdaki yeri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
	Gelecekte hangi mesleği yapmak istersiniz?	Gelecekte hangi meslek alanında çalışmak istersiniz?
	…. ailedeki tasarruf bilincinin geliştirilmesi, ….	Aile içinde israftan kaçınmanın, bilinçli tüketici davranışları sergilemenin, vergi vermenin ülke ekonomisine ve toplum düzenine etkileri üzerinde durulur
	Veli sunumlarında öğrencinin mesleğin önemine ilişkin merak (E1.1) ettiklerini sormaları teşvik edilir.	Öğrencilerin mesleklerin önemine ilişkin merak (E1.1) ettiklerini sormaları teşvik edilir.
4. Öğrenme alanı	…. sözü size ne ifade ediyor?	…. sözü ne ifade etmektedir?
	HB.3.4.1 Öğrenme-Öğretme Uygulamalarına eklenmiştir:	Denizlerimizin ve ormanlarımızın korunmasının önemi üzerinde durulur.
	…. ilgilerini çeken (E1.1) durumlarla ilgili sorular sormaları (E3.8) istenir.	…. merak ettikleri (E1.1) durumlarla ilgili sorular sormaları (E3.8) istenir.
	millî takımın katıldığı müsabakalar	millî takımların katıldığı müsabakalar
	Millî birlik ve beraberliğimizin toplumsal hayata katkılarına yönelik okul gazetesi ya da bülteni hazırlamaları istenebilir.	Millî birlik ve beraberliğimizin toplumsal hayata katkılarına yönelik okul gazetesi hazırlamaları istenebilir.
5. Öğrenme alanı	…. yapılması gerekenler ….	…. yapılması gereken doğru davranışlar ….
	Ürünler; konuyla ilgili olması, doğru mesaj vermesi, görsellerle desteklenmesi gibi temel kriterleri içeren dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilebilir.	Ürünler; konuyla ilgili olması, görsellerle desteklenmesi gibi temel kriterleri içeren dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilebilir.
	…. evinizi hangi yollarla tarif edersiniz?	…. evinizin yerini nasıl tarif edersiniz?

	Bu aşama grup çalışması ile öğrencilere yaptırılır.	Bu aşamada öğrencilere grup çalışması yaptırılır.
	Deprem, yangın, sel gibi afet durumlarına yönelik	Deprem, yangın, sel, heyelan ve çığ gibi afet durumlarına yönelik
6	Öğretme-öğrenme	Öğrenme-öğretme
		İdil Biret (sanatçıların sanata katkıları bölümünden çıkarılmıştır)

Yukarıdaki çizelge incelendiğinde, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Sınıf Düzeylerine Ait Öğrenme Alanları (3. Sınıf) bölümü incelendiğinde, diğer sınıflara benzer biçimde 3. Sınıf öğrenme alanları kapsamında anlam bakımından düzeltmelerin yanı sıra, yine önceki bölümlerde olduğu gibi öğretme-öğrenme kavramının öğrenme-öğretme olarak güncellenmesi, kişisel bakıma ağız ve diş sağlığının eklenmesi, vergi vermenin öneminin eklenmesi ve afetler kapsamında heyelan ve çığın eklenmesi biçiminde güncellemeler yapıldığı görülmektedir. Bunlara ek olarak, Disiplinler Arası İlişkiler ve Okuryazarlık Becerileri kapsamında eklemeler yapıldığı görülmektedir.

2.10. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Ekler

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Ekler bölümü incelendiğinde bu bölümde de güncellemelerin gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu bölümde gerçekleştirilen güncellemeler aşağıdaki çizelgede yer almaktadır.

Çizelge 9. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Ekler

Önceki hali	**Güncellenen hali**
“Hayır” kutusunu işaretlediğiniz davranışlarını nasıl düzeltebilirsin?	“Hayır” kutusunu işaretlediğiniz davranışlarınızı gözden geçiriniz.
Çıktı	Öğrenme Çıktısı
yaşadığınız yeri tanıtan	yaşadığı yeri ve ülkemizi tanıtan
Yaşadığı yerin ve ülkenin	Yaşadığı yerin ve ülkemizin
Afişin sloganı vardır ancak fotoğraf ya da şehirle uyumu düşüktür.	Afişte yer alan slogan konuyla ilgili değildir
Yaşadığı yerin ve ülkenin özelliklerini anlatan ilgisiz resim, fotoğraflar posterde yer almaktadır.	Afişte yer alan resim veya fotoğraflar konu ile ilgisizdir.
Formda yer alan göstergeleri her öğrenci için bu davranışları gözleme durumunuzu ilgili kutuyu (X) ile işaretleyerek değerlendiriniz.	Formda yer alan ifadeleri okuyunuz. Her öğrenci için bu davranışları gözleme durumunuzu ilgili kutuyu (X) ile işaretleyerek değerlendiriniz.
Gözlem Formu	Öğretmen Gözlem Formu

Güneş, Dünya ve Ay ile ilgili merak ettiği soruları sorar.	Güneş, Dünya ve Ay ile ilgili sorular sorar.

Yukarıdaki çizelge incelendiğinde, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Ekler bölümünde de formlar ya da formların açıklamaları gibi kısımlarda güncellemeler yapıldığı görülmektedir. Bu bölümde genellikle ifade iyileştirmeleri yapıldığı görülmektedir.

3. SONUÇ VE TARTIŞMA

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı askıdaki ve yayımlanmış versiyonları incelendiğinde, "Ders Kitabı Forma Sayıları ve Ebatları" başlığı hariç kapak da dahil olmak üzere tüm başlıkların içeriklerinde değişiklikler ve güncellemeler gerçekleştirildiği görülmektedir. Dolayısıyla, askı süreci sonrasında önemli düzeyde geliştirme ve düzeltme çalışması yapıldığı söylenebilir.

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında içeriğin yanı sıra başlıkların da değiştiği; "temel felsefesi" güncellenerek "temel yaklaşımı" haline geldiği; "öğrenme kanıtları" başlığına parantez içinde "ölçme ve değerlendirme" eklendiği görülmektedir. Bu bağlamda programın yapısal olarak da gözden geçirildiği ve güncellemeye gidildiği ifade edilebilir.

Tüm program boyunca bazı ifadelerin güncellendiği dikkat çekicidir. Örneğin "öğretme-öğrenme" ibaresi tüm programda güncellenerek "öğrenme-öğretme" haline gelmiştir. Bunun yanı sıra program içerisinde kavramsal ve ifadesel güncellemeler de gerçekleştirilmiştir. Program içerisindeki cümleler anlam bakımından düzeltilmiştir. Ayrıca cümlelere eklemeler ve silmeler gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla yazım hatalarının ve ifade hatalarının gözden geçirilmiş olduğu söylenebilir. Örneğin, belirli gün ve haftalar sırasız biçimde verilmişken güncel programda madde imli, tarihli ve sıralı verilmiştir.

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında içerik eklemeleri yapılmış olması da dikkat çekicidir. Programın temel yaklaşımı ve özel amaçları bölümüne "insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi" dahil edilmiştir. Bunun yanı sıra programın uygulanmasına ilişkin esaslar bölümünde iki yeni madde eklendiği görülmektedir. Ancak güncel programda bir maddenin aynı haliyle diğer maddede yer alması ve fark edilmemesi gibi hataların da gözden kaçtığı görülmüştür.

Son olarak 1, 2 ve 3. sınıf düzeylerine ait öğrenme alanlarının içeriklerinde de güncellemeler ve düzeltmeler gerçekleştirilmiştir. Öğrenme alanlarında video, kısa film, belgesel, animasyon ve infografik gibi içeriklerin daha çok yer verildiği dikkat çekmektedir. Ek olarak, öğrenme alanlarında Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri, Beceriler Arası İlişkiler, Eğilimler gibi alanlarda da güncellemeler gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

[1] Gibton, D. (2015). Researching education policy, public policy, and policymakers: Qualitative Methods and Ethical Issues. New York, NY: Routledge.

[2] Internet Archive. https://web.archive.org/web/20240429120226/ https://cdn.eba.gov.tr/icerik/GorusOneri/2024Programlar/2024programhay123.pdf. (Erişim tarihi: 15.10.2024)

[3] Tavşancıl, E., & Aslan, E. (2001). İçerik analizi ve uygulama örnekleri: İstanbul: Epsilon Yayınevi.

[4] Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayınevi.

[5] MEB. https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programhay123Onayli.pdf. (Erişim tarihi: 15.10.2024)

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

NEDEN FELSEFE YAPIYORUZ?

Doç. Dr., Serdar SAYGILI
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
serdarsaygili@erciyes.edu.tr
ORCID ID : 0000-0003-1986-6448

ÖZET

Felsefe, antikçağdan günümüz dünyasına kadar hemen hemen tüm toplumlarda varlığını sürdürmüş en köklü disiplinlerden kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle felsefe, insanın kendisini, doğayı, dünyayı, evreni anlamak, açıklamak ve yorumlamak üzere geliştirdiği temel çabalardan birisidir. "Neden felsefe yapıyoruz?" sorusunun yanıtı genel anlamda insanın kendini, dünyayı ve evreni tanıma süreciyle ilgilidir. Bu bakımdan felsefe bireysel, toplumsal ve evrensel anlamda insan varoluşunu anlamlandıran bir disiplindir. Felsefe sadece insanın, doğanın ve evrenin mahiyetini sorgulamakla kalmaz. Aynı zamanda topluma ve yaşama bilinçli bir perspektiften bakmayı sağlar. Bu açıdan bakıldığında, felsefenin amacı, sadece varlığın sınırlarını keşfetmek değil, yaşamı derinden kavramaktır. Örneğin, 'Varlık nedir?', 'İnsanın kökeni nedir?', 'İyi yaşamak ne demektir?', 'Gerçek bilgiye nasıl ulaşabiliriz?' ya da 'Ahlak ne demektir?' gibi sorular sıradanlığın ötesinde anlama kapsamlı ulaşma arayışıdır. Bununla birlikte felsefe, insanı sadece maddi, yani biyolojik yönüyle değil, aynı zamanda manevi yönüyle de değerlendirmek istemektedir. Bu bağlamda, felsefe yapma sadece soyut bir çaba değil, aynı zamanda kişinin kendini keşfetme aracıdır. Felsefe yapmanın bir diğer nedeni eleştirel düşünme yeteneğini geliştirmektir. Günlük hayatta karşılaşılan olgular, olaylar ve durumlar karşısında ki tepkiler alışıldıktır. Felsefe kabullerin ötesinde, sorgulayıcı bir paradigmanın gelişmesine imkân sağlar. Ayrıca felsefe yalnızca modern çağın sorunlarına yanıt aramak değildir. Aynı zamanda geçmişin düşünsel mirasını kavramaya çalışmaktır. Böylece felsefe geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bağ kurmak suretiyle insan düşüncesinin gelişimini anlamaya katkı sağlar. Bu bakımdan felsefe, insanın en önemli düşünsel faaliyetlerinden birisidir.

Anahtar Kelimleler: İnsan, Düşünce, Felsefe, Anlam

WHY ARE WE DOING PHILOSOPHY?

ABSTRACT

Philosophy is considered one of the oldest disciplines that have persisted in almost all societies from ancient times to the present day. In other words, philosophy is one of the fundamental efforts developed by humans to understand, explain, and interpret themselves, nature, the world, and the universe. "Why do we engage in philosophy?" "The answer to the question is generally related to the process of understanding oneself, the world, and the universe." In this respect, philosophy is a discipline that interprets human existence in individual, social, and universal terms. Philosophy not only questions the nature of humanity, nature, and the universe. At the

same time, it allows for a conscious perspective on society and life. From this perspective, the aim of philosophy is not only to explore the boundaries of existence but to deeply understand life. For example, "What is existence?" "What is the origin of man?" "What does it mean to live well?" "How can we reach true knowledge?" Questions like "What does morality mean?" or "What is ethics?" are a quest to reach a deeper understanding beyond the ordinary. However, philosophy aims to evaluate humans not only in their material, that is, biological, aspect, but also in their spiritual dimension. In this context, doing philosophy is not just an abstract endeavor but also a means for a person to discover themselves. Another reason for engaging in philosophy is to develop critical thinking skills. Reactions to phenomena, events, and situations encountered in daily life are customary. Philosophy allows for the development of an inquisitive paradigm beyond mere assumptions. Moreover, philosophy is not just about seeking answers to the problems of the modern age. It is also an attempt to grasp the intellectual heritage of the past. Philosophy, by establishing a connection between the past, present, and future, contributes to the understanding of the development of human thought. Therefore, philosophy is one of the most important activities of humanity.

Keywords: Human, Thought, Philosophy, Meaning

> *"Felsefe bir yandan herkesi, hiç olmazsa düşünce yoluyla varlığın derinliklerine inmeye çalışan, bilinçli, bilgili ve uyanık bir hayata erişmek isteyen herkesi ilgilendirir. Bu nedenle Batı dünyasında sayısız insan tarafından felsefeye karşı duyulan içten bir ilgi, çoğu kez büyük bir saygı vardır. Hatta felsefeye karşı duyulan bu saygı, bu ilgi, onun ne olduğunu değil, ancak onun var olduğunu bilenler tarafından da gösterilmektedir. Düşünce bakımından yüksek bir düzeyde bulunan ve hayatı dolu geçen bir kimse için, belki düşünsel hayatın hiçbir alanında, felsefede olduğu kadar umut dolu bir sevgi yoktur."*
> Heinz Heimsoeth

Giriş

İnsan, yaşamı boyunca hem doğal dünyada hem de anlam dünyasında gelişimini devam ettirmiştir. Fiziksel gelişimini doğal dünyada tamamlarken, aynı zamanda içinde bulunduğu bu doğal dünyayı anlamlandırma ve açıklama çabası göstermiştir. İnsanın doğal dünyayı anlama çabası, zamanla çeşitli bilim dallarının ve disiplinlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Günümüz dünyasında genel olarak temel bilimler, sağlık bilimleri ve sosyal bilimler çerçevesinde kategorize edilen bilimler insanın anlam dünyasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Temel bilimler olarak ifade edilen bilim alanlarıyla doğal dünyayı açıklamaya çalışan insan, sosyal bilimler olarak ifade edilen bilim alanlarıyla insanı merkeze alarak bir anlamlandırma süreci yürütmektedir. Bu süreç içerisinde binlerce yıllık birikimin ürünü olan disiplinlerden biri de felsefedir. Antik Çağ'dan günümüze kadar farklı toplumlarda varlığını sürdüren felsefe, insanlığın çeşitli alanlardaki sorunlarının çözümünde öncü disiplinlerden birisi olmuştur. Bazı toplumlarda güçlü bir şekilde gelişen felsefe, farklı problemler üzerine

düşünen filozoflar aracılığıyla insanın ve toplumun ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Buna karşılık, zayıf kaldığı toplumlarda ise mevcut sorunların çözümünde insan ve topluma yeterli katkıyı sunamamıştır. Başka bir ifadeyle insanlık tarihi kadar eski olan felsefe, özellikle Antik Çağ'dan günümüze kadar farklı filozoflar, akımlar ve okullar aracılığıyla sistematik olarak varlığını sürdürmüştür. Her dönemde farklı filozoflar aracılığıyla toplumu etkileme, değiştirme ve dönüştürme gücüne sahip olmuştur. Felsefe, bazı zamanlar ve toplumlarda daha güçlü bir şekilde gelişme fırsatı bulmuştur. Böylece ontoloji, epistemoloji, etik, estetik, siyaset ve metafizik gibi alanlarda özgün fikirlerin ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Bazı bazı zamanlar ve toplumlarda ise bu imkândan yoksun kalmıştır (Saygılı, 2023: 5). Dolayısıyla felsefe, binlerce yıllık insanlık tarihinde insanların ve toplumların yaşamında varlığını her daim sürdürmüştür.

Aristoteles'in *Metafizik* isimli eseri, "Bütün insanlar doğal olarak bilmek ister. Duyumlarımızdan aldığımız zevk bunun en yalın kanıtıdır" (Aristoteles, 2010: 75) ifadesiyle başlamaktadır. İnsanın bilgi edinme çabası, onun rasyonel bir varlık olduğunu ortaya koymaktadır. İnsan doğadaki yasalara bağlı olması bakımından diğer canlılarla benzer özellikler taşımasına karşın, akıl sahibi bir varlık olarak bu canlılardan tamamen ayrılır. İnsanı farklı kılan temel unsur düşünme yetisidir. Bu yetinin kaynağı ise akıldır. Akıl sahibi insan düşünme yetisi sayesinde dünyayı kendisi için yaşanabilir ve güvenli bir mekan haline getirmeye çalışmıştır. Beslenme, barınma, bilgi üretme, devlet kurma, kültürler ve medeniyetler inşa etme gibi alanlardaki ilerlemelerini hep bu düşünme yetisiyle gerçekleştirmiştir. Bu nedenle, insanlık tarihi aynı zamanda düşüncenin tarihi olarak yazılmaktadır (Saygılı, Avcı, Bayrakdar, Denizer, 2020: 1). Düşünce tarihini aynı zamanda kültürlenmenin tarihi olarak da değerlendirmek mümkündür. Kültürlenme, toplumsal yaşamda varlık gösteren insanın sosyalleşme sürecidir. Sosyalleşme aynı zamanda özgünlüğünü kaybetme sürecidir. Çünkü toplumsal bir varlık olan insan, toplumsal kabuller ya da normlar karşısında kendini uyum sağlamak zorunda hisseder. Toplumsal kabuller bireyler üzerinde güçlü bir baskı yaratır. Bu baskıda insanların toplumsal söylem ve eylemlere adapte olma ihtiyacı hissetmelerine neden olur. Ancak, toplumsal söylem ve eylemlerin her biri hakikati tam olarak yansıtmaz. Bu durum yanlış düşünce ve eylemlerin toplumda süreklilik kazanmasına yol açar (Saygılı, Avcı, Bayrakdar, Denizer, 2020: 2). Şu halde, toplumsal yaşamda kültürlenen insanın evren, dünya, doğa gibi konularda doğru bilgi edinme sürecinde en güçlü araçlardan birinin felsefe olduğu söylenebilir. Zira felsefe, tarih boyunca insanın doğru bilgiye ulaşabilmesi için büyük mücadeleler vermiş disiplinlerden birisidir.

Neden Felsefe Yapıyoruz?

'Neden Felsefe Yapıyoruz?' sorusu yanıtlamadan önce 'Felsefe nedir?', 'Felsefeden ne anlamak gerekir?' sorusunu açıklamak gerekir. Felsefe (İng. Philosophy; Alm. Philosophie) kelimesi, köken olarak Yunanca *Philosophia* sözcüğünden türetilmiştir (Çüçen, 2012: 17). Etimolojik olarak, *Philo* ve *Sophia* olmak üzere iki ayrı sözcükten oluşur. *Philo*, sevgi, dostluk, arkadaşlık, seviyorum, dostluk gösteriyorum, arkadaşlık kuruyorum gibi anlamlar taşırken, *Sophia* ise bilgelik (hikmet) anlamına gelir. Bu iki kavramın birleşiminden ortaya çıkan *Philosophia*, bilgelik sevgisi, bilgelik dostu, bilginin izinden giden ya da bilgiyle arkadaş olmak

isteyen gibi çeşitli anlamlara gelir (Küyel, 1976: 9). Ayrıca, özellikle Ortaçağ metinlerinde bu kavramın mevcut anlamlarından hareketle *sapientia* sözcüğü yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Güçlü, Uzun, Yolsal, 2003: 532). İslam filozoflarından Kindî, *philosophia* kavramının kökeni hakkında şu şekilde açıklamada bulunmuştur: "Felsefe kelimesi, bu ismin etimolojisi açısından hubb el-hikme (hikmet sevgisi)dir" (Keklik, 1987: 4). Genel olarak bilgelik (hikmet) sevgisi olarak tanımlanan felsefe hakkında tarih boyunca çeşitli tanımlar yapılmış olsa da, felsefenin ne olduğu konusunda görüş birliği sağlanamamıştır. Zira Her çağın problemleri ve her toplumun önceliklerinin farklı olması, aynı zamanda filozofların subjektif tutumları felsefe üzerine bir ortak görüş oluşmasına olanak tanımamıştır.

Öte yandan felsefe, düşünce tarihinin farklı dönemlerinde ve toplumlarında her zaman varlığını sürdürmüştür. Her çağın ve toplumun sorunlarının farklı olması, başta felsefe olmak üzere çeşitli disiplinlerin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Bu noktada, *'Neden Felsefe Yapıyoruz?'* sorusunun yanıtlanması önem taşımaktadır. Felsefe, tarih boyunca genel anlamda insanlığın varoluşsal, epistemolojik, ontolojik ve etik gibi meselelerde merakını yönlendiren bir disiplin olarak gelişmiştir. Aynı şekilde insanın doğası, bilgi, ahlak, sanat, siyaset, tarih, dil, din, varlık ve yaşamın anlamı gibi temel sorulara açıklık getirmeye çalışmıştır. Bu süreçte birçok zorlukla karşılaşan felsefe bilinmeyenle başa çıkma isteği, bilgiyi derinleştirme çabası, anlam arayışı ve adil yaşam arzusu gibi hedefler doğrultusunda vazgeçilmez bir disiplin haline gelmiştir. Bu bakımdan 'Neden felsefe yapıyoruz?' sorusunu bazı temel başlıklarda ele almak mümkündür. Bunlardan ilki, Sokrates'in *'Sorgulanmamış bir hayat yaşanmaya değmez'* düşüncesi burada önemli bir referans noktasıdır. Sokrates, insanın kendi hayatını, inançlarını ve dünyayı yaşamında bir defa dahi olsa sorgulaması gerektiğini savunur. Bu sorgulama süreci, insanın sadece kendisiyle değil, evrenle ve dünyayla ilişki kurmasını sağlar. Sokrates'e göre, insan ancak bu süreçte özgür ve bilinçli bir hayat sürebilir, aksi takdirde yaşadığı hayat anlamsız ve değersiz olur (Platon, 2016: 9-64). İkinci olarak, felsefe insanın kendi varoluşunu anlama çabasıdır. Descartes'in 'Cogito, ergo sum' *(Düşünüyorum, öyleyse varım)* ifadesi bu çabanın en belirgin göstergesidir. Descartes, insanın kendi varlığını sorgulaması gerektiğini ve bu sorgulama sonucunda kendi varoluşunu keşfedeceğini söyler. Descartes'in şüpheci yöntemine göre, insan her şeyden şüphe edebilir, ancak şüphe ettiği sürece kendi varoluşuna güven duyabilir Bu durum öznenin kendi bilincine dayanarak kendini tanıması ve kendi varlığının farkına varması anlamına gelir. Bu nedenle, felsefe yapmamızın bir diğer önemli sebebi, kendi varoluşumuzu anlamaya ve kavramaya çalışmaktır (Topdemir, 2008: 139-142). Üçüncü olarak, felsefenin ele aldığı önemli konulardan bir diğeri ahlaktır. İnsan, neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilme, ahlaki değerleri anlama ve bu değerlere göre yaşama ihtiyacı hisseder. Felsefe bu noktada, insanın ahlaki ilkelerini ve değerlerini sorgulamasına yardımcı olur. Kant ve bazı filozoflar ahlakı evrensel bir yasa olarak tanımlar ve insanın bu yasaya göre yaşaması gerektiğini savunur. Kant'a göre, insanın ahlaki anlamda özgür olabilmesi için kendi rasyonalitesine dayanarak eylemlerini belirlemesi gerekir (Avcı, 2023: 118-126). Dördüncü olarak, felsefe, siyasi ve toplumsal meseleler üzerine düşünmeyi içermektedir. Platon'un *Devlet* adlı eseri, ideal bir devlet düzeninin nasıl olması gerektiği sorusunu tartışır. Platon, adaletin ve erdemin toplumdaki yerini sorgular ve insanların daha iyi bir toplumda nasıl yaşayabileceklerini değerlendirir. Bu bağlamda felsefe yapmamızın bir başka nedeni sadece

bireyin teorik bilgiye ulaşması değil, aynı zamanda toplumun daha adil ve daha iyi bir yapıya kavuşmasıdır (Kenny, 2018: 80-84). Dolayısıyla 'Neden Felsefe Yapıyoruz?' sorusunun yanıtları farklı bağlamlarda ele alınabilir. Bu durum, felsefenin çeşitli sorunlar çerçevesinde farklı tartışmalara olanak sağladığının göstergesidir.

Sonuç

Felsefe yapmamızın temel sebepleri arasında merak, bilgiye duyulan arzu, insanın kendini ve dünyayı anlama çabası, etik değerler, siyaset ve toplumsal düzen gibi unsurlar bulunur. Tarih boyunca insan, varoluşuyla ilgili bu sorularla karşılaşmış ve bu soruları yanıtlamak için felsefi düşünmeye yönelmiştir. Ancak felsefenin yalnızca geçmişle sınırlı bir alan olmadığını vurgulamak gerekir. Felsefe, günümüzde de insanın varoluşsal, etik ve toplumsal meselelerine yanıt arayan bir disiplindir. Modern çağda bilimsel ve teknolojik ilerlemelerle birlikte yeni sorular ve sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bilimsel keşifler, insanın evrendeki rolünü yeniden düşünmesini zorunlu kılarken, teknolojinin toplumsal ve etik yönleri de felsefenin ilgi alanındadır. Dijital teknolojiler, yapay zekâ, biyoteknoloji, genetik mühendislik, sürdürülebilirlik, uzay araştırmaları ve çevresel sorunlar gibi gelişmeler insanın kendisi ve toplumu üzerindeki etkilerini sorgulamayı gerektirmektedir. Bu nedenle, felsefe yapmamızın nedeni yalnızca geçmişin sorunları değil, aynı zamanda bugünün ve geleceğin meselelerine de çözüm arayışımızdır. Dolayısıyla insan var oldukça, felsefe de var olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Aristoteles. (2010). *Metafizik* (A. Arslan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

Avcı, M. (2023). "Ahlak Felsefesi" M. Cihan& S. Saygılı (Ed.), *Felsefeye giriş* İçinde (ss. 109-128). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Çüçen, K. (2012). *Bilim Felsefesine Giriş*. Bursa: Sentez Yayıncılık.

Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S., & Yolsal, Ü. H. (2003). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Heimsoeth, H. (2007). *Felsefenin Temel Disiplinleri* (çev. Takiyettin Mengüşoğlu). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Keklik, N. (1987). *Türk-İslam Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Kenny, A. (2018). *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi: Antik felsefe (Cilt I, 2. Baskı)* (Çev. S. Uslu). İstanbul: Küre Yayınları.

Küyel, M. T. (1976). *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

Saygılı, S. (2023). "Felsefe nedir?" M. Cihan& S. Saygılı (Ed.), *Felsefeye giriş* İçinde (ss. 1-30). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Saygılı, S., Avcı, M., Bayrakdar, N., & Denizer, N. (2020). *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Felsefenin Değeri*. Kayseri: Kimlik Yayınları.

Topdemir, H. G. (2008). *Felsefe*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

NEDEN ELEŞTİREL DÜŞÜNEMİYORUZ?

Doç. Dr., Serdar SAYGILI
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
serdarsaygili@erciyes.edu.tr
ORCID ID : 0000-0003-1986-6448

ÖZET

Eleştirel düşünme, olguları, olayları ve durumları eleştirel bir perspektiften inceleme, tarafsız ve rasyonel değerlendirme yapmak koşuluyla sonuca ulaşmadır. Başka bir ifadeyle eleştirel düşünme, kişilerin herhangi bir olay ya da durum karşısında objektif değerlendirme yapma sürecidir. Eleştirel düşünme yeteneğinin bireye kazandırılması, birey tarafından özümsenmesi ve bireyin yaşamına uyarlaması istenilen bir durumdur. Fakat eleştirel düşünmenin hem geçmişte hem de günümüz dünyasında yaşama uyarlanması yeter düzeyde olmamıştır. Bu durum gerek bireysel yaşamda gerekse toplumsal yaşamda birçok problemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu aşamada sorulması gereken temel soru 'Neden eleştirel düşünemiyoruz?' sorusudur. Bu sorunun cevabını tek bir bakış açısından tartışmak ve yanıtlamak olası değildir. Zira eleştirel düşünmeye engel olan faktörler zamandan zamana ve toplumdan topluma değişkenlik göstermektedir. Yine de eleştirel düşünmeye engel olan birtakım temel sorunları ortaya koymak mümkündür. Bu açıdan eleştirel düşünmenin önündeki engellerin başında eleştirel düşünmeye engel ortamlar gelmektedir. Bu ortamlardaki dogmatizm, fanatizm gibi fikirler, faşizm gibi ideolojiler eleştirel düşünmeyi baskı altına almaktadır. Bununla birlikte eğitim ve öğretim sistemlerine yerleşmiş ezberci yaklaşımalar eleştirel düşünmeye engel teşkil etmektedir. Çünkü bireye eğitim-öğrenim kurumlarında bilgi sunulurken analiz, sentez ve yorumlama yok göz ardı edilmektedir. Böylece bireyler kendilerine sunulan bilgiyi almaktan başka hiçbir şey yapmamaktadır. Ayrıca günümüz modern dünyasında bilgiye erişim tarihin hiçbir döneminde olmadığı kolaylaşmıştır. Bu durum tüm bilgi alanlarında bilgi kirliliği olarak adlandırılan bir soruna neden olmuştur. Böylece yanlış ve yanıltıcı bilgilerin farklı platformlarda çoğalması bireyin doğru bilgiye ulaşmasını zorlaştırmıştır. Buna ilaveten bireylerin kültürel yapıyla kazandıkları alışkanlıklar, önyargılar ya da kabuller eleştirel düşünmenin gelişmesinde olumsuzluklara neden olmuştur. Sonuç olarak 'Neden eleştirel düşünemiyoruz?' sorusunun cevabı ideolojiler, inançlar, önyargılar, kabuller, zamanın teknolojisi ve ruhu gibi etkenlerin içindedir. Bu etkenlerin üstesinden gelmek koşuluyla eleştirel düşünmenin gelişmesi mümkündür.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Bilgi, Düşünme, Eleştirel Düşünme

WHY CAN'T WE THINK CRITICALLY?

ABSTRACT

Critical thinking is the process of assessing facts, events, and circumstances critically and drawing conclusions based on objective and rational judgment. In other words, critical thinking is the process of creating an impartial assessment in response to any event or scenario. Individuals should learn critical thinking skills, internalize them, and apply them to their daily lives. However, critical thinking has not been adequately adapted to living, both historically and in the present. This circumstance has resulted in the formation of numerous challenges in both personal and social life. The essential thing to ask at this point is, 'Why can't we think critically? This question cannot be discussed and answered from a single point of view. Because the variables that inhibit critical thinking change throughout time and from society to society. Nonetheless, it is feasible to identify some fundamental issues that inhibit critical thinking. In this regard, one of the most significant barriers to critical thinking is the environment that discourages critical thinking. In these settings, dogmatism, extremism, and ideologies like fascism stifle critical thought. Furthermore, rote memorization techniques inherent in educational and training systems impede critical thinking. Because, while knowledge is offered to individuals in educational and training institutions, analysis, synthesis, and interpretation are overlooked. Individuals do nothing but accept the information supplied to them. Furthermore, in today's modern society, information is more accessible than ever before. As a result, the spread of incorrect and misleading information across several platforms has made it harder for individuals to obtain accurate information. Furthermore, culturally ingrained habits, prejudices, or assumptions have hampered the development of critical thinking. As a result, the answer to the question 'Why can't we think critically?' is found in ideologies, beliefs, prejudices, assumptions, technologies, and the spirit of the times. It is feasible to foster critical thinking if these elements are addressed.

Keywords: Human, Knowledge, Thinking, Critical Thinking

> *"Derinlemesine düşünebilmek için, kapsamlı bir araştırmayı harekete geçiren şüphe durumunu sürdürmeye ve bu süreci uzatmaya istekli olmalıyız. İnançlarımızı sağlam temellere oturtana kadar bir düşünceyi kabullenmekten ya da inançlarımız hakkında kesin yargılarda bulunmaktan kaçınmalıyız."*
>
> John Dewey

Giriş

'Niçin eleştirel düşünemiyoruz?' sorusunu yanıtlamadan öce sorulması gereken ilk soru 'İnsan nedir?', 'İnsan olmak ne demektir?' şeklindeki sorulardır. Bu sorular tarih boyunca bilim insanlarını, felsefecileri, din adamlarını, antropologları, entelektüelleri, aydınları yani toplumun farklı kesimlerinden birçok düşünürü sürekli meşgul etmiştir. Bu kişiler, kendi uzmanlık alanları çerçevesinde yaptıkları araştırmalar neticesinde insan kavramını farklı açılardan

tanımlamıştır. Bu tanımlamalardan bazılarını ele aldığımızda insan; bilgi edinen, eylemde bulunan, tavır sergileyen, geleceği öngören ve şekillendiren, isteyen, özgürce hareket edebilen, idealler yaratan, kendini bir amaca veren, seven, çalışan, hem eğiten hem de eğitilen, devlet kuran, inanan, sanat ve teknoloji üreten, iletişim kuran biyolojik ve psikolojik bir varlıktır (Mengüşoğlu 1971: 1-2). İnsan, tasavvuf düşüncesinde en yüksek mertebeye ulaşmış, olgunluğa erişmiş, ruhsal olarak gelişmiş; varlık alanının tamamını kendinde idrak eden ve geçici benliğinden sıyrılarak Tanrı'da sonsuzluğa varandır (Cevizci 2002: 557) Ayrıca insan, dik yürüyen, ellerini etkin bir şekilde kullanabilen, özel olarak gelişmiş bir beyne sahip olan; çevresini değiştirebilen, dünyayı ve evreni anlamaya çabalayan; konuşma yeteneği ve yaratıcı düşünme kapasitesi bulunan; deneyimlerin ötesine geçebilen, kendi ve evrenin farkındalığına ulaşmış, eylemlerinin sorumluluğunu taşıyan iradeli ve akılcı bir canlıdır (Akarsu 1998: 105). ‘İnsan nedir?’ üzerine farklı bilim alanlarından yapılan tanımlamamlar insanın neliği tam olarak ortaya koymamıştır. Zira insan bir yönüyle fizik dünyaya ait olan bir canlı olmasına karşın, diğer yönüyle metafizik dünyaya ait bir varlık olma özelliği taşımaktadır.

İnsan, düşünen bir varlıktır ifadesi, insanın varlık hiyerarşisindeki yerini tam anlamıyla tanımlayan temel bir açıklamadır. Bu tanım, bir yandan insanın ayırt edici özelliğini vurgularken, diğer yandan da tüm eylem ve davranışlarını vurgulamaktadır. Bu bakımdan, insan ontolojisinin iki temel özelliği öne çıkar. Bunlardan ilki, insanın canlı bir varlık oluşudur. Bir diğeri ise insanın rasyonel bir varlık olmasıdır. İnsan, canlı olma özelliğiyle fiziksel dünyaya ait bir doğa varlığıdır. Ancak onu diğer canlılardan ayıran ve onlara göre üstün bir konuma yerleştiren özelliği akıl sahibi bir varlık olmasıdır (Bingöl 2011: 93-100). Akıl sahibi bir varlık olarak İnsan, evreni, dünyayı, doğayı ve varlığını kavramaya çabalayan; inanç ve değerler modelini oluşturan, kültürler meydana getiren ve medeniyetler inşa eden özgün bir varlıktır. Bu varlığı diğer varlıklardan kategorik olarak daha üstün bir seviyeye çıkaran özelliği, onun düşünme yetisidir. Burada sorulması gereken bir diğer soru ‘Düşünme Nedir?’ sorusudur. Düşünme, karşılaştırmalar yapma, ayrıştırma, birleştirme, ilişkileri ve şekilleri anlama yeteneğidir; duyumlar, izlenimler ve tasarımlardan bağımsız olarak aklın özgün ve kendine has bir özelliğidir (Türk Dil Kurumu, 2024). İnsanı hayvandan ayıran belirgin özniteliktir (Akarsu, 1998: 64). Bilgi ve kavramları analiz edip karşılaştırarak, aralarındaki bağlantıları kurup bir sonuca varmayı ve yeni fikirler ortaya koymayı hedefleyen süreçtir (Ülger, 2012: 67). Düşünme; şaşkınlık, zihin karışıklığı veya kuşku gibi durumlarla başlar. Düşünme, kendiliğinden bir şekilde ortaya çıkmaz ve yalnızca genel ilkelere göre işlemez. Düşünme süreci, bir şeyin onu eyleme geçirmesiyle başlar, yani bir şey onu harekete geçirir. Bu nedenle, bir çocuğa (veya bir yetişkine) ortada onu rahatsız eden, dengesini bozan hiçbir şey yokken düşünmeyi tavsiye etmek etkisiz olacaktır (Dewey, 1933: 15). Bununla birlikte düşünme; düşünen insan, düşünülen dünya ve düşünme içeriği olan bilginin etkileşimiyle meydana gelir. Bu üçlü arasında etken unsur insandır. Dünya, düşünülen şeylerin varlık bulduğu alanı ifade eder. Hakkında düşünülen her durum, olgu, varlık ve diğer bireyler bu dünyanın bir parçasıdır. Bilgi, insan ile dünya ilişkinin bir ürünü olarak ortaya çıkar. İnsanın dünyayla etkileşimi, sahip olduğu bilgiyle şekillenir. İnsan, dünya ve bilgiyi; dünya, insan ve bilgiyi; bilgi de insan ve dünyayı etkileyerek değiştirir. Bilmek, yapıyı kavramsal bir çerçeve içinde anlamlandırmaktır. İnsanın dünyayla ilişkisi, bilme, anlama ve kavrama süreçleriyle şekillenir. Bu süreçlerde insan,

düşünme becerileriyle dünyayla etkileşime girer. Bu beceriler; seçim yapma, karar verme, alternatifleri değerlendirme, amaç-araç ilişkisi kurma, benzerlik ve farklılıkları analiz etme, ölçüt belirleme, gerekçe sunma, varsayım oluşturma, soru sorma ve şartları göz önünde bulundurma gibi çeşitli süreçleri içerir. İnsan, sosyal ve psikolojik varlık olduğundan, düşünme eylemleri ve davranışları çok faktörlü neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmelidir. İnsan, dünyayla bağlantısını yargılama, analiz etme ve karar alma yeteneğiyle oluşturur (Ülger, 2012: 67-69). Dolayısıyla yargılama, değerlendirme ve karar verme eleştirel düşünme süreçlerini gerektirmektedir.

Neden Eleştirel Düşünemiyoruz?

'Neden Eleştirel Düşünemiyoruz?' sorusunu yanıtlamadan önce sorulması gereken öncelikli soru 'Eleştirel düşünme nedir?' sorusudur. Bu soruya, farklı bilim dalları veya disiplinler temel alınarak yapılmış birçok tanım bulunsa da, genel olarak kabul görmüş bir tanımın olmadığı görülmektedir. En genel anlamda ise eleştirel düşünme, derinlemesine düşünme (reflective thinking) biçiminde açıklanır. Derinlemesine düşünmenin kökeninde ise önyargılardan kaçınmak, açık fikirli olmak ve kuşkucu yaklaşım sergilemek yer almaktadır. (Vural ve Kutlu, 2004: 190). Eleştirel düşünme yetisinin kazanılması, özellikle günümüz dünyasında hayati bir öneme sahiptir. Zira eleştirel düşünme, sadece bireylerin yaşam koşullarındaki varoluşlarının anlamını ve nedenini fark etmelerini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kendi geleceklerini şekillendirme yeteneği de kazandırır. Bireyler, hızla değişen modern dünyada yalnızca kendi kültür çevreleriyle değil, aynı zamanda medya, sanal dünya ve küreselleşen dünya ile çevrelenmiş durumdadır. Bu çevrelemeye karşı sınır koymak sorunu çözmede yeterli olmayabilir. Bunun yerine, bireylere yaşadıkları dünyayı sorgulama ve sağlıklı değerlendirmeler yapabilme becerisi kazandırmak, onları çeşitli etkileri kendi başlarına değerlendirebilecek şekilde hazırlamak gereklidir. Bunun yöntemi ise eleştirel düşünmeyle mümkündür. Zira kişi eleştirel düşünme becerilerini kazanmamışsa, bilinçli bir şekilde görmesi, duyması ve eyleme geçmesi söz konusu değildir. Eleştirel düşünme dünyayı, kendimizi, insanları, olayları ve olguları anlama ve değerlendirmede güçlü bir yol göstericidir (Ülger, 2012: 68). Diğer bir ifadeyle küreselleşen dünyada bilginin hızla yayıldığı bir toplumda, doğru bilgiye ulaşmak önemli bir sorun durumundadır. Gelişen toplumlarda doğru ve yanlış, ilgili ve alakasız bilgiler birbirine girmekte ve bu bilgiler, toplum tarafından soruşturulmadan kabul edilmektedir. Geleceğin güvenilir ve doğru bilgilere sahip bireylerini yetiştirmek bu bağlamda büyük zorluk oluşturmaktadır. Bu sorunun çözülmesinde eleştirel düşünmeye dayalı bir eğitim, şüphesiz ideal özelliklere sahip vatandaşların yetiştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Düşünmeyi düşünme, yani eleştirel düşünme merkezli bir eğitim, yüksek düzeyde düşünme yetisine sahip bireylerin yetiştirilmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. (Demir ve Uluçınar, 2012: 62). Dolayısıyla bireylerin eleştirel düşünme becerisi kazanmadan günümüz dünyasında doğru kararlar alması ve etkili bir şekilde eyleme geçmesi mümkün değildir.

Öte yandan günümüz eğitim sistemi öğrencilerin düşünme biçimlerine yönelik olarak eleştirel düşünme öğretimini ve karar alırken eleştirel düşünmeyi teşvik etmektedir. Ancak eleştirel düşünme, oldukça karmaşık bir düşünme süreci olduğundan öğrencilerde bu yeteneğin gelişmesi

zaman alabilmektedir. Aynı şekilde, bireylerin eleştirel düşünmeye eğilimli olmaları, onların tamamen eleştirel düşündüğü anlamına gelmemektedir. Çünkü eğilim ve tutum, beceri ve alışkanlık birbirinden farklı fakat ilişkili boyutlardır. Bu nedenle, eleştirel düşünme becerilerine sahip bireylerinde her zaman eleştirel düşündükleri söylenemez. (Demir ve Uluçınar, 2012: 63). Zira toplumsal yapı içinde kültürlenen bireyin değerler sistemini içerisinde doğru bilgiye ulaşmasını etkileyen faktörler vardır. Örneğin, eğitim sistemi, eleştirel düşünceyi geliştirmede önemli bir rol oynar. Ancak birçok eğitim sistemi, ezbere dayalı öğretim yöntemleri ve müfredatlar nedeniyle öğrencilerin sorgulama yeteneklerini zayıflatabilir. Eğitimin yalnızca bilgi aktarımına odaklandığı durumlarda, öğrenciler bilgiyi sorgulamadan kabul etmeye yönlendirilir. Böylece sorgulama fırsatları sınırlı hale gelir. Aynı şekilde toplum ve kültür, bireylerin düşünme biçimlerini büyük oranda şekillendirir. Bazı toplumlar, eleştirel düşünmeyi ve sorgulamayı teşvik eden normlara sahipken, bazıları ise bireylerden mevcut otoritelere ve geleneklere biat etmelerini bekler. Bunlara ilaveten bireylerin düşünme alışkanlıkları, duygusal halleri, bilişsel önyargıları, sosyo-ekonomik koşulları bu süreci etkileyen belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır (Dewey, 1933: 260-279). Dolayısıyla eleştirel düşünmeyi engelleyen faktörlerin çeşitliliği, zaman ve topluma göre değişiklik göstermektedir. Günümüzde bu engellerin üstesinden gelmek, doğru kararlar almanın ön şartı haline gelmiştir.

Sonuç

Günümüz dünyasında geçmişe kıyasla daha karmaşık bir hale dönüşen yaşamda doğru kararlar almak ve eyleme geçmek yaşamsal önem taşımaktadır. Bireylerin günlük ya da toplumsal yaşamlarında vermiş oldukları yanlış kararlar zaman zaman telafisi mümkün olmayan sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İnsanlık tarihinde yaşanan savaşlar, çatışmalar, yoksulluk, adaletsizlik, eşitsizlik, çevre felaketleri gibi sorunların temelinde bireylerin almış olduğu yanlış kararlar yatmaktadır. Bu sebepledir ki, bir problemi çözmek, bir olayı değerlendirmek veya bir görüşü kavramak için bilgiyi analiz etme, değerlendirme ve sorgulama yeteneği olan eleştirel düşünmenin kazanılması elzemdir. Özelikle günümüz dünyasında hızla bir biçimde değişen bilgi akışı, karmaşık toplumsal yapılar, toplumlar arasındaki çatışmalar bireylerin sadece yüzeysel düşünmelerini değil, derinlemesine düşünme yetisine sahip olmalarını gerektirmektedir. Bu yetilerini geliştiren bireylerin daha bilinçli, doğru ve etkili kararlar alması mümkündür. Dolayısıyla eleştirel düşünme, günümüz dünyasında bireylerin etkili ve bilinçli kararlar alabilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu yetenek sadece bireysel gelişim için değil, aynı zamanda toplumsal ahenk ve ilerlemenin sağlanmasında temel bir rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

Akarsu, B. (1998). *Felsefe Terimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.

Bingöl, A. (1999). İletişim Bağlamında Mantık Ve Dil. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 105-115.

Cevizci, A. (2002). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Dewey, J. (1933). *How We Think*. Boston: D. C. Heath And Company.

Mengüşoğlu, T. (1971). *Felsefi Antropoloji*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2024). *Düşünme*. Erişim 10 Kasım 2024, https://sozluk.gov.tr/

Ülger, M. (2012). Düşünme Eğitimi Dersi. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 146, 67-72.

Demir, M., & Uluçınar, U. (2012). Eleştirel Düşünmenin Önemi. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 146, 62-66.

Vural, A. G. R. A., & Kutlu, Y. D. D. O. (2004). Eleştirel Düşünme: Ölçme Araçlarının İncelenmesi ve Bir Güvenilirlik Çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 189-200.

AUGUSTİNUS'TA METAFİZİK

Prof.Dr. Arslan Topakkaya
Erciyes Ünv. Felsefe Bl. atopakkaya@erciyes.edu.tr

Özet:
Patristik felsefenin en önemli filozofu hiç şüphesiz Augustinus'tur. Aslında o sadece Patristik felsefenin değil, bütün bir felsefe tarihi için de Platon ve Aristoteles kadar önemli bir düşünürdür. Augustinus eski Hristiyan metafiziğinin klasik temsilcisidir. O kendi tinselliğinde antik dünya ile Batı'yı sentezleyen biridir. Felsefenin kültürel özelliğini dikkate almadan onun metafizik düşüncelerini anlamak oldukça zordur. Augustinus temelde yeni-platoncu felsefeyi esas alır ve bunu Hristiyanlığın öğretileriyle uzlaştırmaya çalışır ki aslında patristik ve skolastik felsefeye hâkim olan ana düşünce de budur. Augustinus'un metafiziğinin temelinde Hristiyan teolojisi, yunan hümanizması ve doğu kozmolojisi yatar. Augustinus'un yaşadığı dönem aynı zamanda metafiziğin kozmolojiden teolojiye kaydığı bir dönemdir. Tanrı'nın tek hakim olması, rahmeti, kader vs. gibi konularda sık sık kozmolojiye atıf da bulunur. Bu konuları sadece Tanrı ile ruh arasında cereyan eden konular olarak görmekten özenle kaçınır. Hellenizm ve oryantalizm ile giriştiği sıkı mücadele, gençlik çağlarında aldığı eğitim sırasında yaşadığı içsel çatışmalar felsefesinin ve üniversalizm anlayışının gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Yaratıcı Tanrı ruhunun metafiziği oldukça dindar ve duygu dolu bir insan olarak onun alamet-i farikası olmuştur. Yaratıcı Tanrı metafiziği onda ruh metafiziğine evrilir. Aslında ikisi de birbirleriyle oldukça sıkı bir biçimde bağlıdır.
Anahtar Kelimeler: Augustinus, Metafizik, Hristiyanlık, Tanrı, Skolastik, Patristik Felsefe

Patristik felsefenin en önemli filozofu hiç şüphesiz Augustinus'tur. Aslında o sadece Patristik felsefenin değil, bütün bir felsefe tarihi için de Platon ve Aristoteles kadar önemli bir düşünürdür. Bu dönemde Augustinus'un dışında J. Eruigena gibi filozoflar olsa da dönemim genel karakteristiğini temsil etme bakımında Augustinus'un metafizik anlayışını incelemek yeterlidir.

Augustinus eski Hristiyan metafiziğinin klasik temsilcisidir. O kendi tinselliğinde antik dünya ile Batı'yı sentezleyen biridir. Felsefenin kültürel özelliğini dikkate almadan onun metafizik düşüncelerini anlamak oldukça zordur. Augustinus temelde yeni-platoncu felsefeyi

esas alır ve bunu Hristiyanlığın öğretileriyle uzlaştırmaya çalışır ki aslında patristik ve skolastik felsefeye hâkim olan ana düşünce de budur.

Augustinus'un metafiziğinin temelinde Hristiyan teolojisi, yunan hümanizması ve doğu kozmolojisi yatar. Augustinus'un yaşadığı dönem aynı zamanda metafiziğin kozmolojiden teolojiye kaydığı bir dönemdir. Bunu en güzel bir biçimde gerçekleştiren kişi de bizzat kendisidir. Bu tespite rağmen Augustinus'un kozmolojiden ve onun Tanrı-insan-ruh ile olan ilgisinden tamamen vazgeçmiş de değildir. Tanrı'nın tek hakim olması, rahmeti, kader vs. gibi konularda sık sık kozmolojiye atıf da bulunur. Bu konuları sadece Tanrı ile ruh arasında cereyan eden konular olarak görmekten özenle kaçınır. Hellenizm ve oryantalizm ile giriştiği sıkı mücadele, gençlik çağlarında aldığı eğitim sırasında yaşadığı içsel çatışmalar felsefesinin ve üniversalizm anlayışının gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Yaratıcı Tanrı ruhunun metafiziği oldukça dindar ve duygu dolu bir insan olarak onun alamet-i farikası olmuştur. Yaratıcı Tanrı metafiziği onda ruh metafiziğine evrilir. Aslında ikisi de birbirleriyle oldukça sıkı bir biçimde bağlıdır.

Augustinus'un kendini anlamlandırma çabası ve metafiziğin bu konuda oynadığı rol bağlamında Dilthey onun tamamen öznel bir yol izlediği tespitinde bulunur; bu yolun öznel olmasını da kapalı bir biçimde eleştirir.[1] Bu tespit çok doğru gözükmemektedir; zira Augustinus *İtiraflar*ın birçok yerinde[2] mutlak tinsel bir tözden bahsetmekte (spiritualis substantica) ve bunun çıkış noktasının Tanrı merkezli olduğunu ısrarla belirtmektedir.

"Başlangıçta sadece logos vardı"[3] ayetini temele alan Hristiyan logos öğretisi Augustinus sayesinde evrensel metafiziksel şeklini kazanır. Bu öğretide tözsel form, fenomenolojik form-değer bilgisi ve sonsuzluk içiçe geçmiş durumdadır. Yani sonsuz akılda töz ve görünüş beden ve ruh gibi derin ilişki halindedir. Bu ilişki aynı zamanda doğal olarak ontolojik, ahlaki ve hukuki yasa öğretisiyle irtibatlıdır.

Augustinus ebedi hakikatlerin hiçbir biçimde öznel tinlerin ürünleri olmadıklarını açık bir biçimde dile getirir. Bu durum görmenin göze, duymanın kulağa ait olmadı kadar doğal bir durumdur ve hiçbir biçimde değiştirilemez.[4] Bu hakikatler genel-geçer olup, baki olan bir krallığın tezahürü olup, tek tek ruhlar bu krallıktan pay alarak tümel bir ruhta birleşirler. Bu ise bizim en temel özgürlüğümüz, kutsallığımız ve sahip olduğumuz en iyimiz olan şeydir. Bütün ruhların üzerine eşit şekilde parlayan nur Augustinus için Tanrı varlığının en büyük delilidir.

[1] W.Dilthey; Gesammelte Werke (GS), Band:1, s. 255 vd.
[2] Özellikle V. bölümde
[3] Yuhanna 1;1, Kitab-ı Mukaddes, İstanbul 1993, s.250
[4] Augustinus; De Libro Arbitro, II, Hrsg.J.Brachtendorf, Zürich 2006, s. 127 vd.

Bu nur güzellik sayesinde kendisine yönelenler için en yüksek iyi haline gelir ve öteki sayesinde ruhlarımızda kendini açımlar.[5]

Augustinus bu ve buna benzer birçok ontolojik Tanrı delillendirmesinde bulunur. Ruhumuz durmadan akıp giden oluşu ve oluştaki Tanrının izini görür. Bu oluşta ise hakikat olarak gerçek bilgiyi elde ederiz. Bu ise her şeyin kendisiyle mümkün olduğu varlığın kendisi olan hayattan başkası değildir. Tanrı'da öz ve mahiyet bir ve aynıdır. Onda bütün sıfatlar birleşir ve birlik gösterir. O varlığın birliği olup[6] onun iradesi kendi tözünün dışında değildir; Tanrı'nın kendisi kutsal olan ve ebedi huzurdur.

Tanrı'nın zikredilen mutlak birliği nesnelerin değişimini ve aynı zamanda insan ruhunun değişimini şart koşar; zira beden için olmak ve güzel olmak aynı şey değildir; bunun için değişim şarttır; aynen insan ruhu için yaşamanın ve bilgece yaşamanın aynı şey olmadığı gibi. Bunlar değişime tabi olmasaydı Tanrı gibi ezeli ve ebedi olmaları gerekirdi ki bu hiçbir biçimde mümkün olmayan bir durumdur. Bununla birlikte Augustinus realist ontolojisinin bir gereği olarak her türlü varlığın aynı zamanda gerçek ve güzel olduğuna inanır. Bu inanç kâinattaki kötülük probleminin de cevabını oluşturur. Augustinus'a göre yaratılan her şey ne mutlak olarak bir varlığa sahiptir ne de tamamen bir hiçliktir. Onlar vardırlar; çünkü Tanrı vardır. Tanrı var olduğundan ve varlıkların teminatı olduğundan mutlak hiçlik yoktur. Gerçek varlık ise değişmeyen kendisiyle aynı kalan varlıktır ki bu da Tanrıdan başkası olamaz. İyi ve iyilik vardır; kötü ve kötülük bizzat var olmayıp; ortaya çıkarılmak zorundadır. Bu iyi en yüksek iyi değildir, kötülük bir gerçekliğe sahip değildir. Varolanlar varoldukları sürece iyidirler; kötülük var olmadığından zatında iyi değildir. Varolsaydı, zaten iyi olurdu. Yeryüzünde varolan kötülük düzene uymayan iradelerin sonucudur; veya ezeli iradenin kainata koymuş olduğu düzenin anlamamanın veya anlasa da ona uygun davranmamamın bir sonucudur.[7]

Augustinus *itirafların* 11. Kitabında başlangıçta yeri be göğü yaratan yaratıcı kelamın mahiyeti hakkında soru sorar. Bu soruya verdiği cevap aynı zamanda mutlak tinin yaratıcı ilkesini temellendirdiği bir açıklamadır ki burada temel ilke transzendental idealist bir bağlamda ele alınır. Buradaki temel ilke öznel idealist açıklamaların yerine hem insanı hem de bütün bir doğayı içine alan temel aşkın bir ilkedir. Ezeli hikmet ve ezeli ilim bu aşkın ilkenin tanınmasına bağlıdır. Bu bağlamda Augustinus insanın zamansal görüsü ile algısal bilgi arasında temel bir farkın olduğuna inanır. Tanrı'nın yarattığı şeyleri görüyoruz; fakat Tanrı

[5] A.g.y.
[6] Bu cümleler vahdet-i vucud öğretisini hatırlatmaktadır.
[7] Augustinus; İtiraflar, kitap 7, (Çev. Ç.Dürüşken); Kabalcı yay, İstanbul 2010, s. 189 vd

şeyleri tanımaz; onlar Tanrı tarafından görüldükleri için vardırlar; varoldukları için görünmezler; yani ışıklarını Tanrı'dan alırlar. Ezeli yaratıcı kelam yaratmadan önce yalın anlamda kendi öz bilgisine sahiptir. O'nun yaratıcı görüsünde zaman yoktur; zamana tabi değildir. Ezeli kelamda herşey yektadır aynı zamanda görülür ve aynı zamanda konuşulur. Tanrı'nın bu yaratımı maddesiz mutlak yaratımdır.

Yaratıcı tin öğretisi Augustinus'ta logos öğretisine eklemlenir. Sanatçının sanatını icra ederken bir nesne ve bu nesnenin resmedildiği bir yere ihtiyaç varken; Tanrı'nın yaratımında bunlara ihtiyaç yoktur; zira Tanrı zaman ve mekandan münezzehtir; çünkü O varken hiçbir şey yoktur, yaratma için bunlara ihtiyacı da yoktur. O'nun sözü geçip giden bir söz değildir; ebedi sessizlikte zamansız bir sözdür. Tanrı kendine has bir şekilde konuşur; ve olacak olan olur, konuşur, emrettiği şey olur.

Sonsuz ruhunda bildiği gibi varonlar olur, varlığı sona erenlerin varlığı sona erdirilir. Sadece kendisinin başı ve sonu yoktur. Kelam aynı zamanda kendisiyle kainatı yarattığı ilke, prensip ve başlangıçtır. Tanrı'nın iradesi özüne aittir; kendinden ayrılamaz. Augustinus bu bağlamda yaratmanın neden irade gibi ezeli olmadığı sorusunu sorar. Buradaki temel zorluk insan aklının sonsuzlukla zamanı birbirlerine karıştırmasıdır. İnsan zamana bağlı olarak düşünür; halbuki ezeliyet zaman değildir ve Tanrı insani zamanı değil, ezeliyeti ve ebediyeti dikkate alır. İnsan ise doğal olarak bunları anlayamaz. Sonsuz bu günde geçmiş ve gelecek zaman bir ve aynıdır: Tanrı'da geçmiş, şimdi ve gelecek ayrı ayrı değildir; Sonsuz olan zaman yoktur; çünkü dünya zamanda yaratılmıştır. İnsan ruhu şimdide şimdinin geçmişini ve şimdinin geleceğini ruhunun inbisat etmesi sayesinde kavrar.[8]

Söz (kelam) hakikatin kendisidir. Augustinus bu tespitle aynı zamanda ontolojik Tanrı öğretisiyle bir irtibat noktası tesis eder. Hakikat oluşu, olanı yani bizzat kendisini gösterir; bu ise mutla varlıktan başkası değildir. Diğer varolanlar değişen varlıklardır, değişim ve yanlışlık ancak mutlak varlıktan yani gerçek birlikten uzaklaşıldığında söz konusu olur. Mutlak birlikle irtibatlı olmak eşya için ontolojik bir zorunluluk ve gerçekliktir. Bütün yanılsamalar eşyanın kendisinden değil, mutlak hakikatin görmezden gelinmesine ve unutulmasından kaynaklanmaktadır. Bu aynı zamanda sonsuz Tanrı ile sonlu dünyanın yerlerini karıştırmak, sonsuzluğun yerine sonluluğu koymak demektir. Diğer bir ifadeyle sonluya beka derecesini

[8] Augustinus'un zaman anlayışı bağlamında bkz. A.Topakkaya; "Augustinus'un İtiraflar (Confessiones) adlı eserinin XI. kitabında zaman kavramının felsefi açıdan temellendirilmesi", *Özne: Felsefe ve Sanat seçkisi*, 7. kitap, (2006), s.42-48

vermek demektir.[9] Hakikati mutlak birlikten pay almak olarak değerlendiren ve açıkça yeni Platoncu izler taşıyan bu düşünce ilginç bir biçimde yine Augustinus tarafından hakikatin fenomenolojik belirlenimi sayesinde dengelenmektetir. Hakikatin bu belirlenimi onun için tüm sanatların temel yasasıdır (lex omnium artium). İnsan kendi tinsel gelişimi sürecinde eşya ile olan ilişkisinde onların formundan tecritle ve içindeki "yaratıcı" estetik yeti ile zaman ve mekandan bağımsız olan sanatçı ruhunu geliştirir. Eşya kendini belirleyemeyeceğinden, yani kendi formunun bizzat nedeni olamayacağından başka bir nedene ihtiyaç duyar; bu form sayesinde zaman ve mekandaki özünü belirler. Bu ilke ezeli ve ebedi bir ilkedir; aynı zamanda insan ruhunun bütün yargılarında rol oynar. Bu ilke ise yaşamın kendisidir. Canlılık ilkesi kaynağını tekten alan ve bütün bir kainata bahşedilmiş bir ilke olup; mutlak yaşam ise yeryüzünde iyi yaşamı mümkün kılmak için hareket ilkesi olan tek kaynaktır. Mutlak hayatın kaynağı ise doğal olarak Tanrıdır. Sadece O'nun hayatı sonsuzdur, öyle olduğundan mutlaktır; kainattaki bütün canlıların hayat kaynağı da O'dur.

Augustinus bu tespitlerden hareketle Hristiyanlığın temel öğretisi olan trinite anlayışına temellendirmeye çalışır. Kendi hayatımızda varlık, bilgi ve irade birbirlerinden ayrılmaz bir biçimde Ben'i oluştururlar. Ben var olarak bilir, irade eder. Burada bir fark görmek oldukça zordur, hepsi bir yaşamı tini ve varlığı gösterir. Buna benzer bir biçimde de Tanrı'nın varlığı, iradesi ve bilmesi bir ve aynı şeydir; bunlar birbirlerinden ayrılamazlar. Bu tespit aynı zamanda Augustinus metafizik öğretisinin de temelini oluşturur ve o son dönem eserlerinde daha ziyade bu konu üzerinde yoğunlaşmış, insan ruhundan hareketle Tanrı ruhunu ve Tanrı'nın kutsal ruh ve peygamberle (İsa) olan ilişkisini tespit etmeye çalışmıştır.

Augustinus'un atropolojisi hiç şüphesiz Tanrı merkezli bir antropolojidir. Bu durum olağan karşılansa bile insanın sadece bu bakış açısıyla değerlendirilmesi onun bazı ontolojik ve fenomenolojik özelliklerinin göz ardı edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Aslında insan anlayışı metafizik anlayışının zorunlu bir sonucu olarak Tanrı merkezli olup; Tanrı olmadan insanı anlamaya çalışmak özellikle Augustinus felsefesi için neredeyse imkansızdır. Bu bağlamda onun dini bir personalizme kaydığını, insanın doğal yapısından hareketle bir insan felsefesi geliştirmediğini söylemek mümkündür. Bu bir eksiklik midir? Hem evet hem de hayır. Doğru olan çift boyutlu insan doğasına uygun bir insan felsefesi geliştirmektir; fakat maddeye ve dünyaya önem vermeyen bir felsefeden insanın maddi ve doğal yönüne değer vermesini beklemek de çok haklı bir tutum olmasa gerektir. Aslında benzer hatayı daha önce yapan ve fakat hatasını görüp ondan vazgeçmeye çalışan Thomas von Aquin'i burada anmak yerinde

[9] Augustinus; De Vera Religione; Augustinus-Oper Werke, Bd. 68, Hrsg.J.Lössl, Lübeck 2007, s.136 vd.

olur. O da insanı yalın bilgi metafiziği bağlamında ele almış, fakat hatasını erke fark ederek bu yalın metafiziğin yerine insan doğasına da uygun olan çift yönlü insan anlayışını ortaya koymuştur.

Augustinus için en değerli olan ruhun kendisidir. Tanrı ise ruhun ruhudur. Ruh ölümsüz ve ebedi olandır. Ondaki değişmeler sadece duygu durumu değişimleridir. Gerçek varlık sadece ve sadece mutlakta temelini bulan Tanrı merkezli varlıktır. Bunun dışında kalan bütün varoluş tarzları ve değişimler ikincil öneme sahiptir.

Kendi öz bilincimiz bağlamında geçici ve fani olana değer vermemeli ve sevmemeliyiz; bunu yaptığımızda sahip olduğumuz en önemli varlığa yani Tanrı ve ruha uygun davranmamış oluruz. İnsan ruhun özüne baktığında zaten bu durumu rahatlıkla görebilecek seviyededir. İntellektüel görü bize bunu rahatça sağlayacak durumdadır. Tek şart onu doğru kullanabilmektedir. Ruh metafiziği ancak personalizmin yaşanmasıyla mümkündür. İnsan kendi tinsel doğası, mantıksal ve ahlaki değerler ve Tanrı aracılığı ile bilgilendiği gibi aynı zamanda bedensel algılarla bilgilenir ve bunları empirik hayatında sentezler. Ruh kendi evrensel doğasına uygun olarak yaşar ve öz bilgisinin emirlerini takip ederse, o takdirde özüne ait olanla olmayan arasında ayırım yapabilir, şahsi Ben'inden hareketle akli olarak yaşayabilir, hatırlayabilir ve isteyebilir. Ruh kendisini bir cevher olarak algılar ilk etapta bir akıl olarak değil. Akıl, hafıza ve irade arasındaki karşılıklı mücadelen bir bütün olarak yaşam ve ruh ortaya çıkar. Bunlar ayrı ayrı düşünüldüğünde doğal olarak bir birlik oluşturamazlar.

De Trinitate (Üçleme Üzerine)[10] adlı eseri Augustinus (bu eseri Augustinus 60 yaşlarında yazmıştır) metafiziği hakkında yazılmış en önemli eserdir. 40'lı yıllarda yazmış olduğu *İtiraflar* da bu bağlamda değerlendirilebilir. 60'lı yaşlardaki Agustinusun metafizik heyecanı 40'lı yaşlarda yazmış olduğu *İtiraflar*dan daha geride değildir, hatta artarak devam etmiştir. Ruhun üç önemli özelliği vardır. Bunlar sırasıyla sonsuzluk, bilgelik ve kutsallıktır. Bunlar tinsel hayatın zorunlulukları olup; bu üçü de kutsal olan Bir'e irca edilebilir.[11] Söz konusu olan üç özellik birlikte insanı oluşturur; ruhta bunlar bulunmadan insanda bir personaliteden bahsetmek mümkün değildir. Fakat bunlar ayrı ayrı düşünüldüğünde hiçbiri insandan daha değerli değildir. Tanrı'da bunlar birlikte ve ekmel bir biçimde vardır; Tanrı olmak zaten bu üçünün zirvesinde olmak demektir. Buradan hareketle Augustinus metafiziğinin bir mükemmellik metafiziği olduğunu söylemek pekâlâ mümkündür. Bu mükemmellik ve tamlık karşısında insanlar sonlu ve eksiktir. Dış dünyaya olan bağımlılığımız içsel bilgi

[10] Augustinus; De Trinitate, Latenisch-Deutsch, Meiner Verlag, Hamburg 2001.
[11] A.g.e., 15.kitap.

bağlamında ruha verilmiş olan mantıksal değerlere bağlılık ruhun personaliteye kavuşması sayesinde ortadan kalkmakta ve özgürlüğe yol almaktadır. Tanrının bilgeliği aynı zamanda onun varoluşudur. Varlıkların sonlu olmasının nedeni de budur, zira onların bilgisi ile varlıkları bir ve aynı şey değildir; çünkü sahip oldukları bilgiler kaybedilebilir ve tekrar yeniden kazanılabilir.

Augustinus metafiziği zikredildiği gibi Tanrı merkezli bir metafizik olup; hakikatin kaynağı olarak değişen dünyayı değil, yaratıcı ruhu ve bu ruhtan kaynaklanan personaliteyi görür. Augustinus için dünya ve içindekiler yani algının konusu olan şeyler hiçbir zaman ruhtan ve Tanrı'dan daha değerli olmamıştır.[12] Buna rağmen Augustinus yaşadığı dünyanın, değişimlerin ve zorunlulukların farkındadır; fakat bütün bunlar zatında değerli olan şeyler değildir. Dünya ve içindekiler her bakımdan ancak bizi hakikate yaklaştırdıkları sürece değerlidir; bizi ondan uzaklaştırdıkları sürece de değersizdir. Hakikat ise ancak ve ancak Tanrının insan kalbine attığı nur ile görülür ve bilinir. Bu tespit Augustinus'un meşhur Aydınlanma teorisidir ki bu aynı zamanda hakikat olarak ideden pay almak demektir.

Augustinus için gerçek dünyaya yönelik metafiziksel problem eşyanın değişimi ile ilgilidir. Eşyadaki fenomenal değişim her insanın doğrudan yaşadığı en acı yaşantıdır; fakat bu aldatıcı görüngü algısı arakada bırakıldığında ve eşyanın özü fark edildiğinde aslında onların ne kadar aldatıcı ve yanıltıcı olduğu açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. Bu tür hatalardan emin olmak için yapmamız gereken tek şet Mutlak'ta öz ve mahiyetin aynı olduğunu kavramak, bunun dışında kalan varlıklar da ise öz ve mahiyetin ayrı olduğunu unutmamaktır. Dünya niçin değişime tabidir? Çünkü mutlak değildir. Dünya ve içindekiler fani ve geçici oldukları için iyidir; bundan dolayı da hiçbir zaman mutlak iyi olamazlar.

Değişen dünyanın diğer bir özelliği de bizi değişmeyene götürmesidir. Her şey değişir ve yeni formlar kazanabilir. Eşya kendi başına form kazanamadığından bir form vericiye ihtiyaç duyar. Bir nur kaynağından nurlanması gerekir. Bu form verme veya nurlandırma aynı zamanda kainatı güzelleştirme eylemidir.

Kaynakça

Augustinus; De Libro Arbitro, Hrsg.J.Brachtendorf, Zürich 2006.

Augustinus; İtiraflar, (Çev. Ç.Dürüşken); Kabalcı yay, İstanbul 2010.

Augustinus; De Vera Religione; Augustinus-Oper Werke, Bd. 68, Hrsg.J.Lössl, Lübeck 2007.

[12] Daha fazla bilgi için bkz.Augustinus; Contra Acedemicos, De Gruyter, Berlin 2003.

Augustinus; De Trinitate, Latenisch-Deutsch, Meiner Verlag, Hamburg 2001.

Augustinus; Contra Acedemicos, De Gruyter Verlag, Berlin 2003.

Dilthey, W.; Einleitung in die Geisteswissenschaften, Band:1, Leipzig&Berlin 1922.

Kitab-ı Mukaddes, İstanbul 1993.

Micraelius, J.; Lexicon Philosophicum, yeniden basım Düsseldorf 1966.

Topakkaya, A.; "Augustinus'un İtiraflar (Confessiones) adlı eserinin XI. kitabında zaman kavramının felsefi açıdan temellendirilmesi", *Özne: Felsefe ve Sanat seçkisi*, 7. kitap, (2006), s.42-48

METAFİZİK-ONTOLOJİ FARKI

Prof.Dr. Arslan Topakkaya
Erciyes Ünv. Felsefe Bl. atopakkaya@erciyes.edu.tr

Özet:

Metafizik ve ontoloji kavramları birbirleriyle o kadar ilintilidir ki bazen birinden bahsedilirken diğeri, diğerinden bahsedilirken aslında ilki kastedilir. Kapsam olarak metafiziğin alanının daha geniş olduğu, bu anlamda ontolojiyi de içerdiği söylenebilir; fakat ikisi arasındaki ayırımın tam olarak anlaşılması için metafizik isimlendirmesinin nasıl ortaya çıktığı, tarihsel süreçte nasıl anlam değişimlerine uğradığı, ontoloji ile hangi bağlamda nasıl bir ilişkiye sahip olduğu sorularını aydınlatmak gerekir. Aristoteles'e göre Metafizik en genel anlamda iki şekilde tanımlanabilir: 1. Metafizik kendisiyle ilk neden ve ilkelerin konu edildiği felsefi bir disiplindir; 2. Varolan olarak varlığın konu edindiği evrensel bir disiplindir. Ontolojiyi kısaca varolanların ya da varlığın bilimi olarak tanımlamak mümkündür. Bu kullanımın Aristoteles'in yukarıda da alıntılanan Metafiziğin IV. kitabında bütün bilimlerin temeli olarak yaptığı tanımdır. Metafizik düşüncenin zirve noktasını hiç şüphesiz Platon ve Aristoteles oluşturur. Platon için hakikatin asli nedeni ve tanrısal olan birbirlerinden asla ayrılamaz. Aristoteles için de bu alan "ilk felsefe" olarak değerlendirilir. Bu sadece dünyada varolan varlıkların içsel ilkesi olmayıp, aynı zamanda bütün gerçekliğin aşkın ve genel olan nedenlerini araştıran felsefe yapmanın da temel nedenidir. Bu bağlamda metafizik kapsayıcılık ve klasik anlamda bir bilim olarak görülür: bu bilim ontolojik araştırmalardan felsefi Tanrı öğretisine kadar uzanan alanlara sirayet eder. Genel varlık ve mutlak varlık öğretisinin aynı bilime dayandırılması düşüncesi daha sonraki zamanlarda da geçerliliğini özellikle hellenistik dönem Roma ve Ortaçağda korumuştur.

Anahtar Kelimeler: Metafizik, Ontoloji, Varlık, Oluş, Yokluk, Teoloji, Felsefe

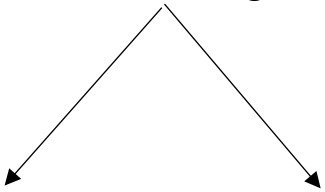
Metafizik ve ontoloji kavramları birbirleriyle o kadar ilintilidir ki bazen birinden bahsedilirken diğeri, diğerinden bahsedilirken aslında ilki kastedilir. Kapsam olarak metafiziğin alanının daha geniş olduğu, bu anlamda ontolojiyi de içerdiği söylenebilir; fakat ikisi arasındaki ayırımın tam olarak anlaşılması için metafizik isimlendirmesinin nasıl ortaya çıktığı, tarihsel süreçte nasıl anlam değişimlerine uğradığı, ontoloji ile hangi bağlamda nasıl bir ilişkiye sahip olduğu sorularını aydınlatmak gerekir.

Bilindiği üzere metafizik ismi **τα μετα τα φυσικα**, yani fizikten sonra gelen anlamına gelir. Rodoslu Andronikos Aristoteles'in eserlerini sınıflarken (en son doğa felsefesini işlediği Physis kitabında kalmışken) teması itibarıyla diğerlerinden farklı konuları içeren eseri "fizikten sonra gelen" yani "Meta Ta Fusika" olarak isimlendirmiş; ilginç bir biçimde bu eser Aristoteles'in en önemli eseri haline gelmiştir.[1]

[1] A. Şıvgın; "Metafizik", Metafizik içinde, (Ed. A.Kadir Çüçen), Bursa 2018, s.19-31, burada s. 20 vd.

Aristoteles'e göre Metafizik en genel anlamda iki şekilde tanımlanabilir: 1. Metafizik kendisiyle ilk neden ve ilkelerin konu edildiği felsefi bir disiplindir; 2. Varolan olarak varlığın konu edindiği evrensel bir disiplindir.

Varolan Olarak Varlığın Bilimi



Değişebilen ve algılanabilen Töz	Değişmeyen ve algılanamayan Töz
Genel Ontoloji	Felsefi Teoloji
Değişen dünyanın ilk neden ve İlkeleri	Değişmeyen tözün ilk neden ve ilkeleri

Yukarıdaki tablodan da açıkça anlaşılacağı üzere Aristoteles metafiziği temelde genel ontoloji ve Felsefi Teoloji olarak ikiye ayırmakta, genel ontoloji fenomenal ve algısal dünyanın ilk neden ve ilkelerini araştırırken ya da bunların ne olduğuna dair sorulara cevap ararken; değişmeyen ve algılanamayan tözü kendisine konu edinen felsefi teoloji ise (prima filosophia) değişmeyen tözün ilk neden ve ilkelerini kendisine inceleme konusu yapmaktadır.[2] Aristoteles ilk neden ve ilkelerin bilinmesini aynı zamanda "bilgelik" olarak tarif eder. O, varolan varlığın bilimi olarak metafizik hakkında şunları söyler: "Varolan olarak varlıkları inceleyen ve onunla ilgili olan bir bilim vardır. […]. İlk nedenleri ve en yüksek ilkeleri aradığımızdan söz konusu nedenlerin varlık olarak belirli bir doğaya sahip olmak zorunda oldukları açık bir şeydir. […]. Biz de bu yüzden yani varlıklar var olduklarından bunların ilk nedenlerini bilmek zorundayız".[3]

Ontolojiyi kısaca varolanların ya da varlığın bilimi olarak tanımlamak mümkündür. Bu kullanımın Aristoteles'in yukarıda da alıntılanan Metafiziğin IV. kitabında bütün bilimlerin temeli olarak yaptığı tanımdır. Aslında bu tanım Aristoteles'in İonya temelli Antik Yunan felsefesinin temel sorusu olan ἀρχη sorunsalından kaçamadığının bir göstergesidir. O da İlkçağ Doğa filozofları gibi bütün diğer varlıkların ve bilimlerin temeli olacak bir neden ya da ilke arayışına girmiştir. Bu bağlamda aslında Parmenides'ten beri yunanlıların bütün varlığın birliğini bize verecek bir arke arayışında olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu açık bir biçimde varlık kavramıdır. Bu terminolojik kırılma daha sonra ontoloji olarak adlandırılacaktır. Gerçekliğin birliği düşüncesi daha sonraları da kendi klasik anlamını korumaya devam etmiştir.

Metafizik düşüncenin zirve noktasını hiç şüphesiz Platon ve Aristoteles oluşturur. Platon için hakikatin asli nedeni ve tanrısal olan birbirlerinden asla ayrılamaz. Aristoteles için de bu alan "ilk felsefe" olarak değerlendirilir. Bu sadece dünyada varolan varlıkların içsel ilkesi olmayıp, aynı zamanda bütün gerçekliğin aşkın ve genel olan nedenlerini araştıran felsefe yapmanın da temel nedenidir. Bu bağlamda metafizik kapsayıcılık ve klasik anlamda bir bilim olarak görülür: bu bilim ontolojik araştırmalardan felsefi Tanrı öğretisine kadar uzanan alanlara sirayet eder. Genel varlık ve mutlak varlık öğretisinin aynı bilime dayandırılması düşüncesi

[2] Bkz, A. g. e., s. 23.
[3] Aristoteles; Metaphysik IV 1, 1003a 21.

daha sonraki zamanlarda da geçerliliğini özellikle hellenistik dönem Roma ve Ortaçağda korumuştur.

Ontolojisinin temel sorusu "ne vardır ya da varolan şey nedir?" sorusudur. Bu bağlamda varoluş, modalite ve özdeşlik ontolojinin temel kavramlarıdır. Varolmak farklı anlamlarda kullanılabilir.

1- Sokrates vardır= Egzistensiyel kullanım
2- Sokrates bir insandır= Yüklem olarak kullanım
3- Sokrates Sokratestir=Özdeşlik olarak kullanım
4- Sokrates memeli bir canlıdır=Tümel (yaygın) kullanım

Aristoteles'te metafizikle genel anlamda ontoloji özdeş anlamda kullanılmıştır. Platon'un ideler öğretisi içerik itibarıyla birçok metafiziksel unsur barındırmaktadır. İdeler değişen algısal dünyanın gerisinde değişmeyen, ezeli ve ebedi olan âlemdir. Böyle bir âlem doğal olarak ancak metafiziğin konusu olabilir.

Ontoloji kavramı ilk olarak 17.yüzyılda R.Goclenius tarafından Frankfurt'ta 1612-13 yılında yazılan "Lexicon Philosophicum" adlı eserde geçmektedir. Bundan kısa bir zaman sonra antoloji kavramı A.Calovius (Rostock 1636) ve J.B. du Hamel'in (Paris 1687) eserlerinde görülür. J.Clauberg bu kelimeyi (ağırlıklı olarak ontosophia olarak) Metafizik başlığı altında kullanır. Kelimeyi eserine başlık olarak seçen filozof ise Ch. Wolff'tur.[4] Eser "Philosophia Prima Sive Ontologia" (Frankfurt 1730) adını taşır. Bu tespite rağmen bugünkü anlamıyla ontolojisinin kullanımı daha yeni zamanlara denk gelmektedir.

H.Micraelius metafiziğin farklı anlamları arasında (ontolojiyi kastederek) bir ayırım yaparak şunları söyler: "Metafiziğin konusu varolan olarak varlıklardır. Bundan dolayı o bazıları tarafından ontoloji olarak adlandırılır. Metafizik genel (burada varolanlar kendi soyut anlamıyla ve aralarında herhangi bir fark bulunmaksızın değerlendirilir) ve özel (burada varolanlar tözsel anlamda ilgili olduğu maddeden bağımsız olarak ele alınır) olmak üzere ikiye ayrılır."[5] J.B. Duhamel (1624-1706) metafiziğin üç farklı inceleme alanına sahip olduğunu belirtir. Bunlardan ilki varolanların incelenmesi yani ontoloji olarak ilk felsefe anlamında metafizik: Bu anlamda varolanların varlık ilke ve özellikleriyle ilgilidir. İkinci anlamı etiyolojik anlam olup; varlığın asli nedenleriyle ilgilenir. Asıl metafizik budur. Üçüncü anlamda kendisine her şeyden önce Tanrı ve ruhu inceleme konusu yapan doğal teoloji olarak metafiziktir.[6]

Ana hatlarıyla metafizik ve ontoloji arasında şöyle bir ayırım yapılabilir: Metafizik genus olarak bir bilimdir; içerik olarak genel olarak varlığı, özel olarak evren, ölümsüz ruh ve Tanrı'yı konu edinir. Yöntem olarak mantıki akıl yürütmeleri kullanır. Ontoloji ise metafiziğin bir alt disiplini olup; genel olarak var olmaları bakımından varlığı akıl yürütmeler aracılığı ile incelemeye çalışır.

Metafizikle ile ontoloji arasındaki farklılaşmada Rönesans ve reform hareketleri, buna bağlı olarak gelişen doğa bilimleri ve bu bilimlerin artık doğa felsefesinde konu, amaç ve yöntem bakımından tamamen ayrılmaları oldukça önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Artık doğa felsefesi ile doğa bilimleri birbirlerinden ayrı olup, ilki genel olarak söyleyecek olursak

[4] Ch.Wolff'ta metafizik genel ve özel olmak üzere ikiye ayrılır. Genel metafizik aynı zamanda genel ontoloji olarak da adlandırılır. Özel metafizik ise rasyonel kozmoloji, rasyonel psikoloji ve rasyonel teoloji (felsefi teoloji) olmak üzere üçe ayrılır.

[5] J.Micraelius; Lexicon Philosophicum, yeniden basım Düsseldorf 1966, s.654.
[6] J.B.Duhamel; Philosophia vetus et nova, I-V, Paris 1678.

metafiziğin konusu, ikincisi ise ontolojinin konusu haline gelmiştir. Ontoloji artık metafiziğin yaptığı gibi eşyanın özünü değil, onun nasıllığı ile ilgilenecektir. Bu tavrın doğal sonucu olarak şimdiye kadar doğa felsefesi bağlamında ortaya atılan metafiziksel sorular mahiyet değiştirecek, artık aşkın ya temel ilke soruları yerini olgusal süreç sorularına bırakacaktır. Aristoteles'in fiziğine dayanan skolastik doğa felsefesi aslında hem yeni gelişen doğa bilimleri hem de Yeniçağ'a kadar devam eden metafizik anlayışın temel taşını oluşturmuştur. Canlı ce cansız doğa hakkında ileri sürülen görüşler metafizik ve ontoloji bağlamında hala Aristoteles'in fiziğinden kendini koparamamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi rasyonel kozmoloji, psikoloji "özel metafizik" (metaphysica specialis) başlığı altında ve felsefi Tanrı öğretisi bağlamında ele alınmıştır. Bu üç bölüme ayrılmış (Tanrı, evren ve ruh) "özel metafizik" daha sonraları "genel metafizik" ismini almış, bu isimlendirme de kısa bir zaman sonra "genel ontoloji" olarak tanımlanmıştır. Bu ontolojinin konusu "özel metafiziğin" bütün alanlarıyla ilgili olan en genel soruları ele almaktır. Bu bağlamda ontoloji genel varlık öğretisi olarak oldukça soyut felsefi bir disiplin haline gelmiştir; zira somut varoluşa felsefi anlamda nüfuz etmek "özel metafiziğin" tekil alanlarını ilgilendiren bir durumdur.

Ontolojinin soyut ilkeler öğretisi olmasının başka bir sebebi de Yeniçağ'da ortaya çıkan metafizikteki farklılaşmadır. Bu farklılaşma Kartezyen felsefeden kaynaklanır; zira bu felsefe kavramların açık seçikliğine, tanımlarına ve dedüktif yönteme özel bir önem verir. Metafiziğin ilk nedenleri açık kavramlarla tasvir etmesi ve onlar hakkındaki bilgileri katı tümdengelimsel yöntemle açıklama çabası sonucu kendisinin "genel ilkeler öğretisine" dönüşmesine neden olmuştur. Bunun en önemli özelliği kavramsal açıdan karşı çıkılamaz oluşudur. Böylece genel metafizik olarak betimlenen ontoloji soyut düşünme imkânlarının bilimi haline gelmiştir.

Teorik felsefenin genel metafizik veya ontoloji ve özel metafizik olarak (kozmoloji, psikoloji ve felsefi Tanrı öğretisi) ikiye ayrılması hususu 17.yüzyıl felsefesinde özellikle C.Wolff tarafından oldukça sıkı bir biçimde devam ettirilmiştir. Bu kabul Kant öncesi Alman felsefesinde genel olarak kabul edilmiştir bir sistematikleştirmedir. Daha sonra gelen felsefi düşüncede "ontoloji" kavramı varlık ve varolanlar hakkında düşünmek olarak oldukça farklı anlam kaymalarına maruz kalmıştır. Son iki yüz yılda da metafizik kavramı farklı okullara göre farklı anlamlandırmalarla karşılaşır. Bunlardan bazıları metafiziğim temellendirilemeyen iddialar bütünü, gizil bilgilerin tasviri, gerçeklikten uzak, sabit kavramsal sistem olarak fakat bazen de klasik anlamıyla varlık öğretisi ve temel felsefe bilimi olarak da anlaşılmıştır.

Metafizik ile ontoloji arasındaki benzerlik ve farklılıklar ana hatlarıyla bunlardır. Peki "metafizik nedir?". Bu soruya efradını cami ağyarını mani bir cevap vermek gerçekten oldukça güçtür. Aslında söz konusu olan tek bir tanım ya da bütüncül tek bir sistem değildir. Zamana, filozoflara ve okullara göre farklı tanımlar vardır. Kısaca metafiziğin ne olduğu sorusunun cevabı sahip olunan tutum ve pozisyona göre değişiklik gösterir.

Metafiziği kabul edenlerin de reddedenlerin de aşağı yukarı metafizik söz konusu olduğunda üzerinde uzlaştıkları üç nokta vardır:

1.Metafizikçiler metafiziği temel felsefi disiplin olarak kabul ederler. Onun görevi gerçekliğe ve onun temel varoluş neden ve ilkelerine dair en kapsamlı yorumu sunmasıdır.

2.Metafizikçi aşkın bir hakikatin olduğu konusunda ısrarcıdır. Yani olgusal dünyayı aşan bir varlık alanı muhakkak vardır ve aynı zamanda bu görünenlerin varlık nedenidir. Bu varlık nedenini bilmek diğer doğa bilimleri ve tin bilimleri için de vazgeçilmez bir kazançtır.

3.Metfizikçinin söylemi genel-geçer ve zorunlu olduğundan yani konu edindiği şey sonsuz ve değişmeyen bir şey olduğundan değişen dünyanın yasaları metafiziksel dünyanın yasalarına uyarlanamaz.

Bu üç kabul aslında birbirleriyle çok yakından ilgilidir. Bunların arkasındaki temel kabul de empirik dünyayı aşan gerçekliğin metafizik sayesinde dile geldiğidir. Yani o varlıkla ilgili bütün önermelerin kendisinden hareket ettiği ana ilke ve tümel nedeni dile getirir. Metafizik, tecrübe ile ulaşılamayan varlık alanı hakkında mutlak anlamda geçerli olan

önermeleri formüle edebilir. Bununla aynı zamanda gerçekliği aşan bir varlık alanı olduğunu söylemiş olur.

Günümüzde tecrübeyi aşan ya da tecrübe ile kontrol edilemeyen alanların var olduğu ve bu alanlarla ilgili önermelerin mümkün olduğu tespiti oldukça ciddi eleştirilere ve reddiyelere maruz kalmıştır. Bütün bunlara rağmen Kant'ın da haklı olarak tespit ettiği gibi metafizik insana doğal bir eğilim olarak verilmiştir.[7] İnsanın metafizikten ve metafiziksel sorulardan kaçınması pek olası değildir. Söz konusu tespitlere rağmen metafiziğin nesnel bir temellendirilmesinin yapılması da çok mümkün gözükmemektedir. Metafizik bütün ve tümelle ilgili olduğundan öznel olan her türlü yaklaşım eksik, yetersiz ve aynı zamanda keyfi olacaktır. Metafiziğin temel yapısını temellendirme ortak ve benzer olmalıdır; zira metafiziği temellendirmeden ziyade savunmak mümkündür; aynen metafizik karşıtlarının onu inkâr etmesi gibi.

Kaynakça

Aristoteles; Metaphysik. Mit Einleitung und Kommentar hesg.von H. Seidl, Hamburg 1978.

Duhamel, J.B.; Philosophia vetus et nova, I-V, Paris 1678.

Kant. I; Kritik der reinen Vernunft, Kants Werke, hrsg.von A Görland, Berlin 1923

Micraelius, J.; Lexicon Philosophicum, yeniden basım Düsseldorf 1966.

Şıvgın, A.; "Metafizik", Metafizik içinde, (Ed. A.Kadir Çüçen), Bursa 2018.

Wollf, C.; Erste Philosophie oder Ontologie, Latinceden Almancaya çev. ve yay.haz. Dirk Effertz, Hamburg, Felix Meiner Verlag, 2005.

[7] Kant; KrV, B 21. Ve bkz. A. Şıvgın; Metafizik, s.24.

ÇOCUK YAZININDA KARAKTER TÜRLERİ VE KARAKTER GELİŞTİRME YOLLARI: ZAMAN ZAMAN İÇİNDE ANADOLU MASALLARI ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Yasemin BAKİ
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
ysmnbaki@gmail.com, 0000-0003-4064-3724

Öğretmen, Nesibe Yıldırım
Şehit Uzman Ömer Güç Ortaokulu
nesibe_yildirim23@erdogan.edu.tr

ÖZET

Anadolu masalları anlatım tarzı ve içerikleriyle, Türk kültürünün ruhunu yansıtan önemli estetik dil araçlarındandır. Bu metinler, gerçek hayatta karşılığı olan toplumsal kültürel kodları, gerçekleri, sorunları ve bu sorunların çözümlerini konu edinen dinamik metinlerdir. Masallar karakterlerinin sorunların çözümünde geçirdiği değişimler, çocuklara moral değerleri, etik davranışları ve toplumsal normları öğretir. Bu karakterlerin yaşadıkları deneyimler ve geçirdikleri dönüşümler, çocukların kendi iç dünyalarında yolculuk yapmalarına, kendilerini tanımalarına ve kendi kişisel değerlerini şekillendirerek karakterlerini inşa etmelerine yardımcı olur. Çocukların zihinsel ve duygusal gelişiminde büyük bir öneme sahip olan masalların karakter gelişimine sağladığı katkılar onları sıradan bir anlatı olmaktan çıkararak eğitici ve kültürel bir araç haline getirir. Bu araştırmada, Zaman Zaman İçinde Anadolu Masalları adlı çocuk kitabındaki karakterlerin türlerinin ve bu karakterlerin geliştirilme yollarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Verilerin betimsel analizle ve Karakter Değerlendirme Formu aracılığıyla değerlendirilmiştir. İki kısımdan oluşan bu form aracılığıyla karakterlerin türleri ve karakterlerin geliştirilme yolları incelenmiştir. Araştırma sonucunda Anadolu halk masallarından oluşan bu kitaptaki masal karakterlerinin çoğunlukla açık ve devingen karakterler olduğu; karakter geliştirme yolları içerisinde ise daha çok davranış ve eylemlerle, konuşma yoluyla karakter geliştirme yolunun tercih edildiği söylenebilir. Bu bulgulardan hareketle bu masallarda çocukların karakter gelişimini sağlayacak yolların tercih edildiği ve bu sebeple çocuklarda karakter geliştirme açısından olumlu katkılar sunacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Masallar, karakter türleri, karakter geliştirme yolları.

CHARACTER TYPES AND WAYS OF CHARACTER DEVELOPMENT IN CHILDREN'S LITERATURE: THE EXAMPLE OF ANATOLIAN TALES THROUGHOUT TIME

ABSTRACT

Anatolian tales are important aesthetic language tools that reflect the spirit of Turkish culture with their narrative style and content. These texts are dynamic texts that deal with social and cultural codes, realities, problems and solutions to these problems that have real-life counterparts. The changes that the characters in tales go through in solving problems teach children moral values, ethical behaviors and social norms. The experiences and transformations these characters go through help children travel in their inner worlds, get to know themselves and build their characters by shaping their own personal values. The contributions of tales, which have great importance in the mental and emotional development of children, to character development take them from being an ordinary narrative to an educational and cultural tool. This research aims to determine the types of characters in the children's book titled Anatolian Tales Within Time and Time and the ways in which these characters are developed. Document review, one of the qualitative research methods, was used in the research. The data was evaluated through descriptive analysis and the Character Evaluation Form. The types of characters and the ways in which characters are developed were examined through this form consisting of two parts. As a result of the research, it was determined that the tale characters in this book consisting of Anatolian folk tales were mostly open and mobile characters; Among the ways of character development, it can be said that the way of character development is mostly preferred through behavior, actions and speech. Based on these findings, it can be said that the ways that will provide character development for children are preferred in these tales and therefore, it will make positive contributions in terms of character development in children.

Keywords: Tales, character types, ways of character development.

1.GİRİŞ

Karakter, “Sanatçının yarattığı; duygu, düşünce ve tutku yönleriyle geliştirdiği, gerçek yaşamdan da esinlenerek deneyimiyle, birikimiyle, kendine özgü duyarlığı ile biçimlendirdiği bir kişilik” olarak tanımlanmaktadır (Sever, 2013). Çocuk edebiyatı eserlerinin iç yapı özelliklerinden olan kahraman ve karakter özellikleri, anlatının ruhunu oluşturan temel yapı taşlarından biridir (Karagül ve Samur, 2017). Çocukların, okudukları metne ilgi duymaları, kendilerine anlatılan dünyada bir yolculuğa çıkabilmeleri ve bu metinden bir ders çıkarabilmeleri büyük oranda metindeki kahramanla özdeşim kurmalarına ve ona öykünmelerine bağlıdır (Saltık, 2016; Şimşek 2018). Çocuğun bir rol modelle özdeşleşme ihtiyacının giderilmesinde anne babanın yerini alan kitaplardaki karakterler aracılığıyla değerler, ahlak, empati ve sorun çözme gibi becerilerin gelişimi sağlanır (Yavuzer, 2019). Aynı zamanda, iyi tasarlanmış karakterler aracılığıyla çocuklar, farklı bakış açılarını tanıyabilir, yeni duygular keşfedebilir ve kendi kimliklerini oluşturmaya adım atabilir. Böylelikle çocuk okurların, kendilerini, başkalarını ve yaşamı keşfetmelerine sunduğu olanaklarla sosyalleşmelerine de katkıda bulunur (Aslan, 2011). Bu nedenle, çocuk edebiyatında

karakterlerin önemi yalnızca metindeki dramatik aksiyonu ve akışı sağlayan bir unsur olmaktan öte, çocukların kendilerini ve dünyayı anlamlandırmalarını sağlayan güçlü bir araç olarak değerlendirilebilir.

Çocuk edebiyatının temel ilkelerine göre kurgulanmış nitelikli bir eserdeki karakter; çocukların eğlenme, keşfetme ve devinme gerçeği ile uzlaşan, yaşamda karşılarına çıkabilecek karakterler olduğunda ancak gerçek işlevini yerine getirir ve yeni okuma deneyimlerine kapı açar (Sever, 2008). Bu sebeple çocuk kitaplarındaki karakterlerin fiziksel ve ruhsal özellikleri çocukların gelişimsel özelliklerinin yanı sıra insan ve yaşam gerçekliğini sezdirebilecek bir anlayışla yapılandırılmalıdır (Özmen, 2016; Sever, 2007). Çocukların karakterlerini geliştirici materyaller olarak kullanılabilecek çocuk kitaplarındaki karakterler çeşitli türlere ayrılmakla birlikte karakterlerin geliştirilmesinde de çeşitli yollar takip edilmektedir (Karatay, 2011; Karataş, 2014).

Çocuk kitaplarında karakter özellikleri en yaygın olarak; açık ya da kapalı (Sever, 2010), durağan ya da devingen (Lukens, 2007) göstergelerle karşılanmaktadır. Bu karakter özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Karakter Özelliklerine Ait Göstergeler

Karakter Özelliği	Karakter Göstergeleri
Açık Karakter	Anlatı boyunca birçok özellikle tanıtılan, inandırıcı özellikleri ile ortaya çıkan, okurun iyi bildiği karakter
Kapalı Karakter	Anlatı boyunca yüzeysel olarak tanıtılan, okurun iyi tanımadığı karakter
Durağan Karakter	Anlatı boyunca değişmeyen karakter
Devingen Karakter	Anlatı boyunca değişim gösteren karakter

Karakter geliştirme yolları ise Lukens'in (2007) belirlediği beş başlık altında ele alınmıştır. Karakter geliştirme yollarına dair göstergeler ise beş farklı yolla tanımlanmış olup karakter geliştirme yolları ve göstergeleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Karakter Geliştirme Yollarına Ait Göstergeler

Karakter Geliştirme Yolları	Karakter Göstergeleri
Davranış ve Eylemlerle	Anlatı boyunca karakterin herhangi bir davranış ya da eylemi ile sunulması. (Hayalperest, tembel, çalışkan, yardımsever, umutlu kıskanç vb.)
Konuşma Yoluyla	Anlatı boyunca karakterin özelliklerinin monologlar ve diyaloglar ile ön plana çıkarılması
Fiziksel Özelliklerle	Anlatıda karakterlerin fiziksel özelliklerine veya dış görünüşlerine dair betimlerin yer alması.
Diğer Karakterlerin Yorumuyla	Bir karakterin özelliklerinin başka bir karakterin yorumlarıyla betimlenmesi.
Anlatıcının Yorumuyla	Anlatıcının yorumlayıcı olarak kurguya dâhil olması.

Çocuk edebiyatı alanında kullanılacak kitaplarda karakterlerin özellikleri ve geliştirme yolları açısından gerekli özelliklere sahip olması çocuğun gelişimi açısından oldukça önemli bir işlev

üstlenmesi yanında çocuğun farklı kültürlerle karşılaşması da ahlaki gelişimi açısından önemli fırsatlar sunar (Lickona, 1999). Ancak evrensel kültürü tanıyabilmesinin ilk aşaması milli kültürünü tanıması ve özümsemesidir. Çocukların milli kültür ve değerleri tanıması ninnilerle başlayıp masallarla devam eden bir yolculuk olup ilerleyen süreçlerde farklı metin türleriyle de çeşitlenip devinerek devam eder. Bu türler içerisinde milli kültürün dinamiklerini aktaran önemli metin türlerinden biri de masallardır.

Masalların kültürümüzün ve dilimizin hazineleri olarak ana dili eğitiminde de kullanımının önemi Türkçe Dersi Öğretim Programında da "Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla millî ve evrensel değerleri tanımalarını sağlamaktır." şeklinde ifade edilmektedir (MEB, 2024). Türk kültürünün eşsiz hazinelerinden olan masallar kültürel mirasımızın ortak hayal gücümüzle birleşerek oluşturduğu dilin incelikleri ve zevklerinin ortak yansımalarından teşekkül etmiş sanatsal bir eğitim-öğretim aracıdır (Yavuz, 2002). Bu işlevinden ötürü her geçen gün bu alanda yapılan çalışmalar hız kazanmaktadır (Ergün, 2024). Çocuk kitaplarında karakter özellikleri ve karakter geliştirme yollarına ilişkin çeşitli çalışmalar yapılmakla birlikte (Ceran, 2015; Çağrıcı ve Ergen, 2023; Ergün, 2024; Doğan Güldenoğlu, 2017; Özmen, 2016) derlenmiş masallara ilişkin yapılan çalışmaların (Saltık, 2016) sınırlı sayıda olduğu söylenebilir. Bu araştırmayla kültürel mirasımızı yansıtan Zaman Zaman İçinde Anadolu Masalları adlı çocuk kitabının karakter özellikleri ve karakter türleri açısından incelenerek bu kitabın çocuklarda karakter gelişimine katkısı açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman inceleme kullanılmıştır. Doküman inceleme, doğrudan görüşme ve gözlem yapma imkânının olmadığı durumlarda araştırılması amaçlanan olgu veya olgularla ilgili bilgi içeren materyalleri, var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamayı içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu süreç, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme ya da genel tarama ile içerik çözümlemesi olarak iki ayrı amaçla kullanılabilir (Karasar, 2005). Bu araştırmada doküman incelemesi, Zaman Zaman İçinde: Anadolu Masalları adlı kitabında yer alan karakterlerin türleri ve geliştirilme yollarının belirlenmesi amaçlandığı için genel taramayla içerik çözümlemesinin kullanıldığı söylenebilir.

2.2.İnceleme Nesnesi

Bu araştırmada inceleme nesnesi olarak Muhsine Helimoğlu Yavuz'un derlemiş olduğu masallardan oluşan ve Vagar Agaei tarafından resimlenene, Zaman Zaman İçinde: Anadolu Masalları adlı kitap kullanılmıştır. Bu kitabın inceleme nesnesi olarak belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi uygulanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bunun için şu ölçütler belirlenmiştir: Araştırmada karakterlerin türleri ve karakter geliştirme yolları incelendiği için birden fazla metinden oluşan ve karakterlerin sıklıkla yer aldığı bir kitabının seçilmesi ölçütleri esas alınmıştır. 2011 yılında basılan ve Can Yayınlarından çıkan kitap, 86 sayfadan oluşmakta ve kitapta on yedi tane halk masalına yer verilmektedir. Kitapta yer alan masallar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Zaman Zaman İçinde: Anadolu Masalları Adlı Kitapta Yer Alan Masallar

Zaman Zaman İçinde: Anadolu Masalları	Masallar
	1. Tüccar ile Papağan
	2. Cıkcık ile Mıkmık
	3. Şemsi Siyah
	4. Keloğlan ve Kargası
	5. Sihirli Tencere
	6. Padişah ve Oğlu
	7. Kral ve On İki Kızı
	8. Keloğlan ve Kargalar
	9. Keloğlan ile Annesi
	10. Çeşmi Kitah-Çeşmi Siyah
	11. Kral ile Oğlu
	12. Güllü Diba
	13. Çiftçinin Oğulları
	14. Altın Perçemli Kız ve Gümüş Perçemli Oğlan
	15. Atmışlık ile Yetmişlik
	16. Bahçıvan Prens
	17. Boğa ile Karıncalar

2.4.Verilerin Analizi

Araştırma verileri, betimsel analiz yoluyla incelenmiştir. Betimsel analizde veriler daha önceden belirlenen kategorilere göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Bunun için analiz sonucunda elde edilen bulgular, önce dizgesel ve açık bir biçimde betimlenmekte ardından bu betimlemeler açıklanıp yorumlanarak bulgu ve sonuçlara ulaşılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmanın inceleme nesnesi olan masal kitabında yer alan on yedi karakter türleri ve karakter geliştirme yolları açısından incelenmiş olup araştırmada betimsel çözümleme türlerinden kategorisel çözümleme tekniği kullanılmış olup bu kategorilerin incelenmesinde Karakter Değerlendirme Formu kullanılmıştır.

Bu formun oluşturulmasında karakter özelliklerine ilişkin kategorilerin çözümlenmesinden oluşan aşamada; karakterlerin açık ya da kapalı olarak belirlenmesindeki göstergeler, Sever'in (2010) belirlediği ölçütlerden; karakter özelliklerinin durağan ya da devingen olarak belirlenmesindeki göstergeler, Lukens'in (2007) belirlediği ölçütlerden oluşmaktadır. Karakter geliştirme yolları ise Lukens'in (2007) belirlediği göstergelerden hareketle; davranış ve eylemlerle, konuşma yoluyla, fiziksel özelliklerle, diğer karakterlerin yorumuyla, yazarın yorumuyla olmak üzere beş kategoriden oluşmaktadır.

İnceleme nesnesi olan masal kitabındaki on yedi masal bu kategorilerden hareketle analiz edilmiş, masallardaki karakterler açık/kapalı, durağan/devingen olma özellikleri açısından ve karakter geliştirme yolları açısından yapılan incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular arasındaki benzerlik ve farklılıklarını belirlemek ve nesnelliği sağlamak amacıyla araştırmacı dışında bir alan uzmanı tarafından kodlanmıştır. Ardından araştırmacı ve alan uzmanları bir araya gelerek belirledikleri kodlar karşılaştırılmış, farklı tespitlere yönelik ilgili bölümler yeniden gözden geçirilmiştir. Görüş birliği olan kodlara bulgular aynen bulgularda yer verilirken görüş birliği sağlanamayan kodlar yeniden incelenerek ortak bir karara varılmıştır. Kodlayıcılar arası görüş birliğini tespit etmek için Miles ve Huberman'ın (1994) güvenirlik formülü (Güvenirlik=görüş birliği/görüş birliği+görüş ayrılığıX100) kullanılmıştır. Yapılan işlem sonucunda kodlayıcılar arası uyum %96 olarak hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arası güvenirlik oranının %70'in üzerinde olması sebebiyle bu analiz sonucu ulaşılan sonuçların güvenilir olduğu söylenebilir (Miles ve Huberman, 1994; Strauss ve Corbin, 1990). Araştırma sonucunda

çözümlenen masallara ilişkin bulgulara ilişkin frekans değerleri tablolar halinde her masal için ayrı ayrı olarak sunulmuştur.

3.BULGULAR

Araştırmada Zaman Zaman İçinde: Anadolu Masalları adlı kitapta yer alan bulgular iki karakter türleri ve karakterlerin geliştirilme yolları açısından yapılan değerlendirmeler her masal için ayrı ayrı tablolaştırılarak frekans değerleri sunulmuştur. Ardından da masal kitabındaki tüm masallar, karakter türleri ve karakter geliştirme yolları açısından bütünsel olarak değerlendirilmiştir ve tablo olarak frekans değerleri sunulmuştur.

Tablo 4. Tüccar ile Papağan adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masallar	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin Geliştirilmesi
Tüccar ile Papağan	Papağan	Açık/devingen	Fiziksel özellikler yoluyla
	Tüccar	Kapalı/durağan	Davranış ve eylemler yoluyla
	Adam	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla

Tablo 4'e göre Tüccar ile Papağan adlı masalda karakter türleri içerisinde en çok kapalı/durağan karakterlere yer verilirken; karakterlerin ise fiziksel özellikler, davranış ve eylemler ile anlatıcının yorumuyla geliştirildiği söylenebilir.

Tablo 5. Cıkcık ile Mıkmık adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masallar	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin Geliştirilmesi
Cıkcık ile Mıkmık	Cıkcık	Açık/devingen	Davranış ve eylemler yoluyla
	Mıkmık	Açık/devingen	Davranış ve eylemler yoluyla
	Anne keçi	Açık/durağan	Davranış ve eylemler yoluyla
	Kurt	Kapalı/durağan	Konuşma yoluyla

Tablo 5'e göre Cıkcık ile Mıkmık adlı masalda en sık açık/devingen karakterlere yer verilirken karakterlerin geliştirilmesinde ise en sık davranış ve eylemlerle geliştirme yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 6. Şems-i Siyah adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masallar	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin Geliştirilmesi
Şems-i Siyah	Padişah	Kapalı/durağan	Konuşma yoluyla
	Büyük oğlu	Açık/devingen	Davranış ve eylemler yoluyla
	Ortanca oğlu	Açık/devingen	Davranış ve eylemler yoluyla
	Küçük oğlu	Açık/devingen	Davranış ve eylemler yoluyla
	Büyük kız	Açık/devingen	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Ortanca kız	Açık/devingen	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Küçük kız	Açık/devingen	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Peçeli kız	Açık/devingen	Davranış ve eylemler yoluyla/ Fiziksel özellikler yoluyla
	Dev	Açık/durağan	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Savaşçı	Kapalı/durağan	Diğer karakterlerin yorumuyla
	İhtiyar	Kapalı/durağan	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Deniz sömüren adam	Kapalı/durağan	Konuşma yoluyla
	Şimşek (At)	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Çoban	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla

Tablo 6'ya göre Şems-i Siyah adlı masalda karakter türleri içerisinde en sık açık/devingen karakterlere yer verilirken, karakter geliştirme yolu olarak en sık davranış ve eylemlerle geliştirme yolu tercih edilmekle birlikte bunu konuşma yolunun takip ettiği söylenebilir.

Tablo 7. Keloğlan ile Kargası adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masal adı	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin geliştirilmesi
Keloğlan ile Kargası	Keloğlan	Açık/devingen	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Dayı	Kapalı/durağan	Konuşma yoluyla
	Yenge	Kapalı/durağan	Davranış ve eylemler yoluyla
	Karga	Kapalı/durağan	Fiziksel özellikler yoluyla
	Sevdiği adam	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla

Tablo 7'ye göre Keloğlan ile Kargası adlı masalda karakter türleri içerisinde en sık kapalı/durağan karakterlere yer verilirken, karakter geliştirme yolu olarak en sık davranış ve eylemlerle geliştirme ve konuşma yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 8. Sihirli Tencere adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masallar	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin Geliştirilmesi
Sihirli Tencere	Baba	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Anne	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Tencere	Açık/devingen	Anlatıcının yorumuyla/ Fiziksel özellikler yoluyla
	Zengin Adam	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla

Tablo 8'e göre Sihirli Tencere adlı masalda karakter türleri içerisinde en sık kapalı/durağan karakterlere yer verilirken, karakter geliştirme yolu olarak en sık anlatıcının yorumuyla yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 9. Padişah ve Oğlu adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masallar	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin Geliştirilmesi
Padişah ve Oğlu	Padişah	Kapalı/devingen	Davranış ve eylemler yoluyla
	Padişahın oğlu	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Çoban	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	İnek	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Adam	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla

Tablo 9'a göre Padişah ve Oğlu adlı masalda karakter türleri içerisinde en sık kapalı/durağan karakter türlerine yer verilirken, karakter geliştirme yolu olarak en sık anlatıcının yorumuyla yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 10. Kral ve On İki Kızı adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masal adı	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin geliştirilmesi
Kral ve On İki Kızı	Kral	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Ulak	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Delikanlı	Açık/devingen	Anlatıcının yorumuyla
	En küçük kız	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Ortanca kız	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Kadın	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla

Tablo 10'a göre Kral ve On İki Kızı adlı masalda karakter türleri içerisinde en sık kapalı/durağan karakter türlerine yer verilirken, karakter geliştirme yolu olarak anlatıcının yorumuyla yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 11. Keloğlan ile Kargalar adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masal adı	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin geliştirilmesi
Keloğlan ile Kargalar	Keloğlan	Açık/devingen	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Osman	Açık/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Kargalar	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla

Tablo 11'e göre Keloğlan ile Kargalar adlı masalda karakter türleri içerisinde en sık açık ve durağan, karakterlere yer verilirken, karakter geliştirme yolu olarak anlatıcının yorumuyla yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 12. Keloğlan ve Annesi adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masal adı	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin geliştirilmesi
Keloğlan ve Annesi	Keloğlan	Açık/devingen	Fiziksel Özellikler Yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Annesi	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Padişah	Açık/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Adam	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Sofra	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Eşek	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Hamamcıbaşı	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla

Tablo 12'ye göre Keloğlan ve Annesi adlı masalda karakter türleri içerisinde en sık kapalı/durağan karakterlere yer verilirken, karakter geliştirme yolu olarak anlatıcının yorumuyla geliştirme yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 13. Çeşmi Kütah Çeşmi Siyah adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masal adı	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin geliştirilmesi
Çeşmi Kütah Çeşmi Siyah	Mehmet Ağa	Açık/devingen	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Hırsız	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Çocuk	Kapalı/durağan	Davranış ve eylemler yoluyla
	Hırsızın eşi	Kapalı/durağan	Davranış ve eylemler yoluyla
	Müneccimler	Kapalı/durağan	Konuşma yoluyla
	Mehmet Ağa'nın eşi	Kapalı/durağan	Konuşma yoluyla

Tablo 13'e göre Çeşmi Kütah Çeşmi Siyah adlı masalda karakter türleri içerisinde en sık kapalı/durağan karakterlere yer verilirken, karakter geliştirme yolu olarak en sık davranış ve eylemlerle geliştirme ile konuşma yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 14. Kral ile Oğlu adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masal adı	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin geliştirilmesi
Kral ile Oğlu	Kral	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Prens	Açık/devingen	Davranış ve eylemler yoluyla
	Kız	Kapalı/durağan	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla

Tablo 14'e göre Kral ile Oğlu adlı masalda karakter türleri içerisinde en sık kapalı/durağan karakterlere yer verilirken, karakter geliştirme yolu olarak en sık davranış ve eylemlerle geliştirme yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 15. Güllü Diba adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masal adı	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin geliştirilmesi
Güllü Diba	Padişah	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	Büyük kız	Açık/devingen	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Ortanca kız	Açık/devingen	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Küçük kız	Açık/devingen	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Annesi	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla

Tablo 15'e göre Güllü Diba adlı masalda karakter türleri içerisinde en sık açık/devingen karakterlere yer verilirken, karakter geliştirme yolu olarak en sık davranış ve eylemlerle geliştirme ile konuşma yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 16. Çiftçinin Oğulları adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masal adı	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin geliştirilmesi
Çiftçinin Oğulları	Çiftçi	Kapalı/durağan	Anlatıcının yorumuyla
	En büyük oğlu	Kapalı/devingen	Davranış ve eylemler yoluyla
	Ortanca oğlu	Kapalı/devingen	Davranış ve eylemler yoluyla
	En küçük oğlu	Açık/devingen	Davranış ve eylemler yoluyla

Tablo 16'ya göre Çiftçinin Oğulları adlı masalda karakter türleri içerisinde en sık kapalı/devingen karakterlere yer verilirken; karakter geliştirme yolu olarak en sık davranış ve eylemlerle geliştirme yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 17. Altın Perçemli Kız ile Güneş Perçemli Oğlan adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masal adı	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin geliştirilmesi
Altın Perçemli Kız ile Güneş Perçemli Oğlan	Padişahın	Kapalı/durağan	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Padişahın oğlu	Kapalı/durağan	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Büyük kız	Kapalı/durağan	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Ortanca kız	Kapalı/durağan	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Küçük kız	Açık/devingen	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla

Tablo 17'ye göre Altın Perçemli Kız ile Güneş Perçemli Oğlan adlı masalda karakter türleri içerisinde en sık kapalı/durağan karakter türlerine yer verilirken, karakter geliştirme yolu olarak en sık davranış ve eylemlerle geliştirme ile konuşma yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 18. Atmışlık ile Yetmişlik adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masal adı	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin geliştirilmesi
Atmışlık ile Yetmişlik	Atmışlık	Açık/devingen	Davranış ve eylemler yoluyla
	Yetmişlik	Açık/devingen	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Peri padişahı	Kapalı/durağan	Davranış ve eylemler yoluyla
	Peri kızı	Açık/durağan	Davranış ve eylemler yoluyla
	Prens	Kapalı/durağan	Davranış ve eylemler yoluyla

Tablo 18'e göre Atmışlık ile Yetmişlik adlı masalda karakter türleri içerisinde en sık açık/durağan karakter türlerine yer verilirken, karakter geliştirme yolu olarak en sık davranış ve eylemlerle geliştirme yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 19. Bahçıvan Prens adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masal adı	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin geliştirilmesi
Bahçıvan Prens	Sultanın kızı	Açık/devingen	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Prens	Açık/devingen	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Hamamdaki kızlar	Kapalı/durağan	Konuşma yoluyla
	Halayık	Kapalı/durağan	Davranış ve eylemler yoluyla

Tablo 19'a göre Bahçıvan Prens adlı masalda açık/devingen ile kapalı/durağan karakter türlerinin aynı sıklıkta kullanıldığı, karakter geliştirme yolu olarak en sık davranış ve eylemlerle geliştirme yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 20. Boğa ile Karıncalar adlı masaldaki karakter türleri ve geliştirilme yolları

Masal adı	Karakterler	Karakter türleri	Karakterin geliştirilmesi
Boğa ile Karıncalar	Boğa	Kapalı/durağan	Konuşma yoluyla
	Karıncalar	Açık/devingen	Konuşma yoluyla/ Davranış ve eylemler yoluyla
	Padişah	Kapalı/devingen	Konuşma yoluyla

Tablo 20'ye göre Boğa ile Karıncalar adlı masalda karakter türleri içerisinde kapalı/devingen karakter türlerinin kullanıldığı, karakter geliştirme yolu olarak en sık konuşma yolunun tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 21. Karakterlerin Açık/Kapalı Olma ile Durağan/Devingen Olma Durumları

Masallar	Karakter Türleri							
	Açık karakterler	Kapalı karakterler	Devingen karakterler	Durağan karakterler	Acık-devingen	Kapalı-durağan	Kapalı-devingen	Açık-durağan
1. Tüccar ile Papağan	1	2	1	2	1	2	-	-
2. Cıkcık ile Mıkmık	3	1	2	2	2	-	1	1
3. Şemsi Siyah	8	6	7	7	7	6	-	1
4. Keloğlan ve Kargası	1	4	1	4	1	4	-	-
5. Sihirli Tencere	1	3	1	3	1	3	-	-
6. Padişah ve Oğlu	-	5	1	4	-	4	1	
7. Kral ve On İki Kızı	1	5	1	5	1	5	-	-
8. Keloğlan ve Kargalar	2	1	1	2	-	1	1	1
9. Keloğlan ile Annesi	2	5	1	6	1	5	-	1
10. Çeşmi Kitah-Çeşmi Siyah	1	5	1	5	1	5	-	-
11. Kral ile Oğlu	1	2	1	2	1	2	-	-
12. Güllü Diba	3	2	3	2	3	2	-	-
13. Çiftçinin Oğulları	3	1	3	1	1	1	2	-
14. Altın Perçemli Kız ve Gümüş Perçemli Oğlan	1	4	1	4	1	4	-	-
15. Atmışlık ile Yetmişlik	3	2	2	3	3	2	-	1
16. Bahçıvan Prens	2	2	2	2	2	2	-	-
18. Boğa ile Karıncalar	1	2	2	1	1	1	1	-
TOPLAM	34	52	30	56	27	49	6	5

Tablo 21'e göre Anadolu Masalları adlı kitapta 34 açık karakter, 52 kapalı karakter, 30 devingen 56 durağan karakter kullanılmıştır. Masallar içerisinde açık karakterler en sık Şemsi Siyah masalında (f=8) kullanılmakla birlikte bu masalı Cıkcık ile Mıkmık (f=3), Güllü Diba (f=3), Çiftçinin Oğulları (f=3) ile Atmışlık ile Yetmişlik (f=3) masalı takip etmektedir. Kapalı karakterler ise en sık Şemsi Siyah masalında (f=6) kullanılmakla birlikte bu masalı Padişah ve Oğlu (f=5), Kral ve On İki Kızı (f=5), Keloğlan ile Annesi (f=5), Çeşmi Kitah-Çeşmi Siyah (f=5), Altın Perçemli Kız ve Gümüş Perçemli Oğlan (f=4) takip etmektedir. Kapalı karakterler ise en çok Şemsi Siyah masalında (f=6) kullanılmakla birlikte bu masalı Padişah ve Oğlu Kral

ve On İki Kızı (f=5), Keloğlan ile Annesi (f=5), Çeşmi Kitah-Çeşmi Siyah (f=5) masalı takip etmektedir. Devingen karakterler ise en sık Şemsi Siyah masalında (f=7) kullanılmaktadır. Durağan karakterler ise en sık Şemsi Siyah masalında (f=7) kullanılmakla birlikte bunu Keloğlan ile Annesi (f=6), Kral ve On İki Kızı (f=5), Çeşmi Kitah-Çeşmi Siyah (f=5) masalı takip etmektedir. Açık-devingen karakterler en sık Şemsi Siyah masalında (f=7), kapalı-durağan en sık Şemsi Siyah masalında (f=6) olmakla birlikte bunu Kral ve On İki Kızı (f=5), Çeşmi Kitah-Çeşmi Siyah (f=5), Keloğlan ile Annesi (f=5) masalı takip etmektedir. Açık-durağan karakterler ise sadece Cıkcık ile Mıkmık (f=1), Şemsi Siyah (f=1), Keloğlan ve Kargalar(f=1), Keloğlan ile Annesi(f=1) ve Atmışlık ile Yetmişlik (f=1) masalında kullanılmıştır.

Tablo 22. Karakterlerin Geliştirilme Yolları

Masallar	Karakterin Geliştirilmesi				
	Davranış ve eylemler yoluyla	Konuşma yoluyla	Fiziksel özellikler yoluyla	Diğer karakterlerin yorumuyla	Anlatıcının yorumuyla
1. Tüccar ile Papağan	1	-	1	1	1
2. Cıkcık ile Mıkmık	3	1	-	-	
3. Şemsi Siyah	9	7	1	1	1
4. Keloğlan ve Kargası	2	2	1	-	1
5. Sihirli Tencere	-	-	1	-	4
6. Padişah ve Oğlu	1	-	-	-	4
7. Kral ve On İki Kızı	-	-	-	-	6
8. Keloğlan ve Kargalar	1	1	-	-	2
9. Keloğlan ile Annesi	1	-	1	-	6
10. Çeşmi Kitah-Çeşmi Siyah	3	3	-	-	1
11. Kral ile Oğlu	2	1	-	-	1
12. Güllü Diba	3	3	-	-	2
13. Çiftçinin Oğulları	3	-	-	-	1
14. Altın Perçemli Kız ve Gümüş Perçemli Oğlan	5	5	-	-	-
15. Atmışlık ile Yetmişlik	5	1	-	-	-
16. Bahçıvan Prens	3	3	-	-	-
17. Boğa ile Karıncalar	1	3	-	-	-
TOPLAM	40	30	5	2	30

Tablo 22'ye göre davranış ve eylemlerle geliştirme en sık Şemsi Siyah (f=9) ve Altın Perçemli Kız ve Gümüş Perçemli Oğlan (f=5), Atmışlık ile Yetmişlik (f=5), konuşma yoluyla geliştirme (f=7) ve Altın Perçemli Kız ve Gümüş Perçemli Oğlan (f=5), anlatıcının yorumuyla Kral ve On İki Kızı (f=6), Padişah ve Oğlu (f=4), Sihirli Tencere (f=4) masalında kullanılmıştır. Fiziksel özellikler yoluyla geliştirme ise sadece Şemsi Siyah (f=1), Keloğlan ve Kargası (f=1), Sihirli Tencere (f=1), Keloğlan ile Annesi (f=1) masalında kullanılmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada Zaman Zaman İçinde: Anadolu Masalları adlı kitap, karakter türleri ve karakter geliştirme yolları açısından incelenmiştir. İncelenen kitapta karakter türleri açısından en sık kapalı ve durağan karakterlerin kullanıldığı söylenebilir. Benzer şekilde Saltık'ın (2016) derlenmiş masalları incelediği araştırmasında da karakterlerin çoğunlukla durağan karakterler olarak kurgulandıkları belirlenmiştir. Baş ve Ucuzsatar'ın (2020) okul öncesi çocuk kitaplarındaki hayvan karakterlerini, Bayram'ın (2021) Aytül Akal'ın masal kitaplarını incelediği araştırmada ve Alamdar'ın (2021) araştırmasında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar Türkçe ders kitaplarında yer alan öykü metinlerindeki karakter özellikleri üzerine yapılan araştırmaların sonuçlarıyla da örtüşmektedir (Akyüz, 2018; Çinpolat, 2018; Karagül, 2019; Karagül ve Samur, 2017). Çocuk kitaplarında kapalı karakterlerin çoğunlukta olması karakter gelişimi açısından bir yetersizlik göstergesi olarak kabul edilmektedir (Akyüz, 2018). Çünkü kapalı karakterler kurgu içerisinde okura tüm yönleriyle ve belirgin biçimde tanıtılmayacak şekilde kurgulanan karakterlerdir (Karagül, 2019). Ancak kapalı karakterlerin de metin içerisinde açık karakterleri desteklemek, onlara yardım etmek gibi işlevleriyle çatışma unsurunun kurgulanmasında yardımcı olma işlevine sahiptir. Ancak çocuk okura verilecek mesaj çocuğun asıl özdeşim kurduğu açık karakterler üzerinden gerçekleştirilir (Baş ve Ucuzsatar, 2020). Kapalı karakterlere çocuk kitaplarında yer verilmelidir ancak kapalı karakterlerin sayısının, açık karakterlerin önüne geçmesi çocuk kitapları için bir yetersizlik olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle incelenen masal kitabının karakter türleri açısından yeterli düzeyde gelişim sağlayacak nitelikte olmadığı söylenebilir. Çünkü çocukların okuma kültürlerinin ve karakterlerinin gelişimi için çocuklara çeşitli ve zengin örnekler çerçevesinde özdeşim kurmalarına olanak sağlayan açık/devingen karakter özellikleriyle örülü kahramanlardan oluşan metinler sunulmalıdır (Karagül ve Samur, 2017).

Araştırma sonucunda karakter geliştirme yollarına ilişkin elde edilen bulgulardan hareketle kitapta en sık davranış ve eylemlerle karakterlerin geliştirildiği bununla birlikte Lukens'in (2007) belirlediği karakter geliştirme yollarının hepsinin kullanılmış olduğu söylenebilir. Benzer şekilde en çok davranış ve eylemlerle gerçekleştirme yolunun tercih edildiği araştırmalara ilişkin sonuçlar da bu araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir (Baş ve Ucuzsatar, 2020; Bayram, 2021; Önder, 2019). Davranış ve eylemlerle karakter geliştirme yolu kahramanların çok boyutlu ve pek çok özelliğinin tanıtılmasına olarak sunduğu için okurun karakter özelliklerini anlamasını kolaylaştırıcı bir role sahiptir (Baş ve Ucuzsatar, 2020). Davranışlar ve eylemler, kişinin karakter özelliğinin dışavurumu olduğu için (Sever, 2013) kişiyi açığa çıkaran en önemli göstergelerdendir. İncelenen kitaptaki masallarda en çok davranış ve eylemlerle karakterin gelişiminin kurgulanması çocuk okurların bu yolla bizzat davranışı deneyimlenmesi ve sonuçlarını görmesine olanak sağladığı için çocukların karakter gelişimi açısından olumlu bir kazanım olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırmada davranış ve eylemlerle karakterden geliştirme yolundan sonra ikinci sırada en çok kullanılan konuşma yoluyla ve anlatıcının yorumuyla karakter geliştirmenin tercih edilmiştir. Benzer şekilde Bayram'ın (2021) araştırmasında da en sık da davranışlarla ve eylemlerle ardından da konuşmalarla karakterlerin kurgulandığı belirlenmiştir. Karagül'ün (2019) araştırmasında ise en sık konuşma yoluyla karakterler geliştirilirken bunu davranış ve eylemlerle geliştirme takip etmektedir. Saltık'ın (2016) derlenmiş masalları incelediği

araştırmasında da karakterlerin geliştirilmesinde daha çok kahramanların konuşmaları, yazarın yorumu, davranış ve eylemlerinin belirleyici rol üstlendiği tespit edilmiştir. Çocuk kitaplarında karakterlerin geliştirilmesinde başvurulan yollardan biri olan konuşma yoluyla karakter geliştirme, çocukların kitaplarda karşılaştıkları karakterlere öykünerek kendini ifade etme, kendini başkalarına tanıtabilme, insan ilişkilerinde konuşma kurallarını öğrenme açısından önemli kazanımlar elde edilmesine katkı sağlamaktadır (Karagül, 2019). Yazarın okurla karakter arasından çekilerek onları baş başa bıraktığı bu yol, çocuğun karakteri daha yakın hissetmesine, daha kolay ve daha sağlıklı bir biçimde özdeşim kurabilmesine olanak sunan bir sezdirme yoludur (Karagül, 2019). İncelenen bu kitapta karakterlerin geliştirilmesinde konuşma yolunun tercih edilmesi de masallar aracılığıyla konuşma becerilerinin gelişimine katkı sağlayacak bir kazanım olarak değerlendirilebilir.

Araştırmada konuşma yoluyla karakterin geliştirilmesiyle aynı sıklıkta başvurulan bir diğer yol ise anlatıcının yorumuyla karakter geliştirmedir. Akyüz'ün (2018) yaptığı araştırmada ise karakterlerin geliştirilmesinde sık sık anlatıcının tanımlamasına başvurulmaktadır. Çocuk okurun metindeki mesajı anlayabilmesine katkı sağlayan bir unsur olarak yazarın yorumlarının yer alması önemli bir durum olmakla birlikte bu kullanımın sıklığının okurun fikirlerini yönlendirme ve nesnel fikirlere varmasının önünde engel teşkil edecek sıklıkta olmaması gereklidir. Bu yönüyle kitapta konuşma yoluyla geliştirmeyle aynı sıklıkta kullanılması da yazarın karakterlerle eş güdümlü olarak konuştuğu şeklinde değerlendirilebilir.

Bu araştırmada incelenen masallarda fiziksel yolla ve diğer karakterlerin davranışları ve eylemleriyle geliştirme yoluna çok az yer verilmiştir. Masallardaki karakterlerin çoğunlukla durağan karakterlerden oluşması ve en az kullanılan karakter geliştirme yollarından biri olan fiziksel özellikler yoluyla tanıtmaya yer verilmemesinin birbirleriyle örtüşen sonuçlar olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar alan yazında fiziksel yolla geliştirmenin en az tercih edilen yol olduğu, kitaplarda fiziksel ve ruhsal özelliklerle ilgili bilgilere çok az rastlandığını ortaya koyan araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir (Akyüz, 2018; Karagül, 2019; Önder, 2019). Fiziksel özellikler yoluyla karakterlerin geliştirilmesi, anlatının karakterlerin çocuğun zihninde somutlaştırılması açısından önemlidir (Baş ve Ucuzsatar, 2020). Karagül (2019) ise karakterin fiziksel özelliklerinden, dış görünüşlerinden yola çıkarak tanımaya çalışmak doğru bir yaklaşım olmadığı için çocuklara yönelik metinlerde "fiziksel özellikleriyle" karakter geliştirmenin az tercih edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Her iki görüş de farklı boyutlardaki gerçekliğe vurgu yapmakla birlikte dış görünüşün de iç özelliklerden ayrı olmadığı düşünüldüğünde her bir karakter geliştirme yoluna çocukların gelişim özelliklerini dikkate alarak başvurulmasının gerekli olduğu söylenebilir. Fiziksel yolla karakterlerin geliştirilmesi yerinde kullanıldığında dikkatin canlı tutulmasına ve karakterlerin zihinde canlandırılmasına katkı sağlanması açısından önemli bir işlev üstleneceği söylenebilir. Ayrıca masallar özellikle somut düşünen evrede kullanılan metinler olması sebebiyle fiziksel tasvirlerle karakterin tanıtılması ve somutlaştırılması açısından önemlidir. Buna karşın incelenen masalların bu açıdan yeterli nitelikte olmadığı söylenebilir.

Bu araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç ise karakterlerin geliştirilmesinde en az diğer karakterlerin yorumuyla geliştirme yolunun tercih edildiğidir. Alan yazındaki araştırmalarda da bu sonucu destekleyen araştırmalar mevcuttur (Baş ve Ucuzsatar, 2020; Bayram, 2021). Çocuk kitaplarındaki karakterlerin diğer karakterler tarafından desteklenmesi ya da reddedilmesi

kahramanın tanınması ve davranışlara dönük tepkileri öğrenmesi açsından önemli bir işleve sahiptir (Baş ve Ucuzsatar, 2020). İncelenen masalların yeterli düzeyde diğer kişilerin yorumlarını destekleyecek unsurlar barındırmadığı söylenebilir.

İncelenen masal kitabındaki karakter geliştirme yolları bütün olarak değerlendirildiğinde en çok "davranış ve eylemlerle" geliştirme yolu tercih edilirken bunu karakterlerin "konuşmaları" ile "davranış ve eylemlerle" geliştirme yolu takip etmektedir. Bu sonuca göre tercih edilen karakter geliştirme yollarının toplam sıklığının "yazarın yorumuyla" karakter geliştirme yolundan daha çok olması geleneksel anlatımdan modern anlatıya geçişin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü modern metinlerin kurgusu, birey merkezli olup yazarın sunduğu bilgilerle ve ortaya koyduğu yorumlarla değil kahramanın davranış ve eylemleri yoluyla oluşturulur (Tekin, 2006). Bu yönüyle bu masal kitabında karakter geliştirme yollarının büyük çoğunluğunun karakterlerin konuşmalarıyla biçimlenmiş davranışlarıyla örülü bir metin olması yönüyle çocukların birey olma sürecine katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Karagül, 2019). Ayrıca bu iki karakter geliştirme yolunun en sık tercih edilmesinin masalların olay eksenli metinler olması ve bu kitapta yer alan metinlerin sözlü kültür ürünlerinden derleme masallar olmasının da bir sonucu olduğu söylenebilir.

Araştırma sonucunda, incelenen masallardaki karakterlerin büyük çoğunluğunun kapalı ve durağan karakterler olması, çocuğun karakter gelişimini destekleyecek açık ve devingen karakterlere daha az yer verilmesi sebebiyle bu karakter türlerinin çocukların karakter gelişimini bütünüyle destekleyebilecek özelliklere sahip olmadığı söylenebilir. Saltık (2016) da derlenmiş masalların konu, kahraman, ileti ve temel eğitim ilkeleri açısından çocukların anlam evrenine uygun olmayan özellikler taşıdığı ancak dil ve anlatım açısından ise çocuğa göre özellikler taşıdığı; kurgulanmış masalların ise çocuk gerçekliğine uygun bir anlayışla oluşturulduğu, değişkenlerin çocuğa görelik ilkesine bağlı kalınarak yapılandırılmaya çalışıldığını belirtmektedir. Bu iki araştırmada da incelenen derlenmiş masallar, karakter türleri açısından çocuk gelişimine yeterince katkı sağlamayacak bazı özellikler barındırsalar da Oğuzkan (2010) derlenmiş masalları çocukların karşılaştıkları güçlükler, aile içi ilişkileri, aile içi öz veri ve dayanışma gibi evrensel konuları işleyen çocuk gelişimine katkı sağlayan önemli araçlar arasında görmektedir. Bu masal kitabı karakter geliştirme yolları açısından ise Lukens'in (2007) belirlediği karakter geliştirme yollarının hepsini kullanması yönüyle çocukların karakter gelişimi açısından zengin bir perspektif sunduğu söylenebilir. Nitekim çocuk kitaplarında tek bir yolla karakter geliştirme anlayışının tercih edilmesi, karakteri derinlikten uzaklaştırarak metnin kalıplaşmış yargılarla inşa edilmiş bir metne dönüşmesine sebep olabilir (Karatay, 2016). Ayrıca kitapta konuşma ile davranış ve eylemlerle karakter geliştirme yolunun da sıklıkla kullanılmasından hareketle bu masalların birey olma yolunda karakter gelişimini destekleyen bir araç olarak kullanılabileceğinin diğer bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Akyüz, M. (2018). Çocuk edebiyatının temel ilkeleri açısından Muzaffer İzgü'nün çocuk romanlarındaki karakterler. *Türük Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi, 1*(15), 305-318.

Alamdar, S. G. (2021). *Türk ve batı çocuk edebiyatı yapıtlarının karakter çerçevesi bağlamında incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Aslan, M. (2011). *İlköğretimde karakter eğitimi ve öğrencilere kazandırılması gereken değerler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

Baş, B., & Ucuzsatar, N. (2020). Okul öncesi çocuk kitaplarındaki hayvan karakterlerin geliştirilme yolları açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(1), 336-353.

Bayram, B. (2021). Çocuk yazınında karakter geliştirme bağlamında Aytül Akal'ın masal kitapları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 1-14.

Bulut, S. (2018). Okulöncesi dönem öğretmenlerinin çocuk edebiyatı yapıtlarını seçme ölçütü olarak yazınsal karakterlere yükledikleri anlam. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(3), 714-729.

Ceran, D. (2015). Çocuklara rol model olması bakımından millî mücadele kahramanları ve edebî eserlere yansıması: "Kurtuluşun Kahramanları" kitap dizisi örneği. *Journal of History School*, 8(XXIV), 135-157.

Cinpolat, E. (2018). Türkçe ders kitaplarında yer alan öykülerdeki kişilerin karakter özellikleri üzerine bir inceleme. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, *6*(4), 1016-1040.

Çağrıcı, S., & Ergen, Z. G. (2023). Tülin Kozikoğlu'nun kitaplarının erken çocuklukta yaratıcı düşünme becerilerini desteklemesi bağlamında incelenmesi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, *11*(4), 159-177.

Doğan Güldenoğlu, B. N. (2017). Çocuk edebiyatı yapıtlarındaki yetişkin ve çocuk karakterlerin incelenmesi. *Journal of Human Sciences, 14*(4), 4768-4780

Ergün, A. (2024). *Dünya çocuk edebiyatı seçkilerindeki çocuk karakterlerin benlik yapısına ve karakter geliştirme yollarına göre incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Karaman.

Karagül, S. (2019). Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan öykü metinlerindeki karakter geliştirme yollarının incelenmesi. *Başkent University Journal of Education*, *6*(2), 293-303.

Karagül, S., & İnce Samur, A. Ö. (2017). Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan öykülerdeki kişilerin karakter özelliklerinin incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(2), 336-352.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Karataş, E. (2014). Çocuk edebiyatında "karakter" kavramı. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (33), 60-79.*

Karatay, H. (2011). Karakter eğitiminde edebi eserlerin kullanımı. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, 6*(1),1398-1412.

Karatay, H. (2016). Çocuk edebiyatı metinlerinde bulunması gereken özellikler. Tacettin Şimşek (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı* içinde (s. 81-129). Ankara: Grafiker Yayıncılık.

Lickona, T. (1999). *Character education: Seven crucial issues. Action in Teacher Education. Volume 20*. 77-84.

Lukens, R. J. (2007). *A critical handbook of children's literature.* USA: Allyn & Bacon, Incorporated.

MEB. (2024). *Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (5-8. Sınıflar).* Ankara: MEB Yayınları.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook.* USA: SAGE Publication.

Oğuzkan, A. F. (2010). *Çocuk edebiyatı.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Önder, B. (2019). *Gülçin Alpöge'nin yapıtlarında karakter yaratımı bağlamında çocuk.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.

Özmen, S. (2016). *Çocuk hikâyelerindeki kahramanların çocuklara rol-model olma durumları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elâzığ.

Saltık, O. (2016). Derlenmiş masallar ile kurgulanmış masalların çocuğa göreliği. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Sever, S. (2007). Çocuk edebiyatı öğretimi nasıl olmalıdır? S. Sever (Yay. Haz.). *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu: Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (ss. 41-56). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Seven, S., (2010). *Edebi metinlerle çocuk edebiyatı.* Şener Demirel (Ed.), Ankara: Pegem Akademi.

Sever, S. (2013). *Çocuk ve edebiyat.* İzmir: Tudem Yayıncılık.

Strauss, A., & J. Corbin (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques.* Newbury Park: Sage Publications.

Şimşek, T. (2011). *Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Tekin, M. (2006). *Roman sanatı 1 (Romanın unsurları).* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Yavuz, M. H. (2002). *Masallar ve eğitimsel işlevleri.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yavuzer, H. (2019). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayınevi.

MEVLÂNA İDRİS ZENGİN'İN "KORKU DÜKKÂNI" ADLI ESERİNİN DUYARLIK EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Öğretmen, Nesibe YILDIRIM
Şehit Uzman Ömer Güç Ortaokulu
nesibe_yildirim23@erdogan.edu.tr, 0009-0006-9062-1581

Doç. Dr. Yasemin BAKİ
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
ysmnbaki@gmail.com, 0000-0003-4064-3724

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Mevlâna İdris Zengin'in "Korku Dükkânı" adlı eserini duyarlık eğitimi bakımından incelemektir. Araştırmanın inceleme nesnesi olan Korku Dükkânı adlı kitap, duyarlık eğitimi açısından değerlendirilmiş ve kitapta yer alan duyarlıkların kullanımı üzerinden çıkarımlar yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Verilerin analizi Duyarlık Kategorileri Formu aracılığıyla betimsel analiz yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Araştırma sonucunda Mevlâna İdris Zengin'e ait Korku Dükkânı adlı eserde en çok sağlığa duyarlık, hayvanlara duyarlık ve dilsel duyarlık kategorilerine yer verildiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte kitapta hayale ve düş gücüne, sanat ve estetik olana, doğaya, kişiye özgü özelliklere, ölüme, özgüvenli olmaya, temel yaşam ihtiyaçlarına, insan ilişkilerine ve aile bireylerine duyarlık gibi çeşitli duyarlık kategorilerine ilişkin içeriklerin de bulunduğu belirlenmiştir. Araştırma sonucuna göre Mevlâna İdris Zengin'in Korku Dükkânı adlı eserinin çocukların korku duygusu üzerinden duygusal farkındalıklarını arttırarak çocukların duyarlıklarının gelişimine katkı sağlayacak bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna İdris Zengin, duyarlık eğitimi, çocuk edebiyatı.

ABSTRACT

The aim of this research is to examine Mevlâna İdris Zengin's "Korku Dükkânı" in terms of sensory education. The book "Korku Dükkânı", which is the object of the study, was evaluated in terms of sensitivity education and inferences were made through the use of sensitivities in the book. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. The data were analyzed using descriptive analysis method through the Sensitivity Categories Form. As a result of the research, it was determined that the categories of sensitivity to health, sensitivity to animals and linguistic sensitivity were mostly included in the book titled Korku Dükkan'ı by Mevlâna İdris Zengin. However, it was also determined that the book contains content related to various sensitivity categories such as sensitivity to imagination and imagination, art and aesthetics, nature, personal characteristics, death, self-confidence, basic life needs, human relations and family members. According to the results of the research, it can

be said that Mevlâna İdris Zengin's Fear Shop contains content that will contribute to children's sensitivity education and development processes by increasing their emotional awareness through the sense of fear.

Keywords: Mevlâna İdris Zengin, sensitivity education, children's literature.

1. GİRİŞ

Edebiyat, kavramsal düşünceyi geliştiren estetik bir zevk edinme aracı olmakla birlikte insanı derinlemesine düşündüren, vicdanını harekete geçiren ve toplumsal bilinçlendirmeye katkıda bulunan bir araçtır. Bu bağlamda, edebiyat bireylerin hem entelektüel hem de insani yönden gelişimi için vazgeçilmezdir (Özbek ve Baysan; 2023). Bireyler edebiyat ürünleriyle çocukluk döneminde karşılaşmaktadır. Çocukluk dönemi, bireyin sosyal ve duygusal bağlarını kurduğu, değer yargılarını oluşturduğu ve kimlik bilincini geliştirdiği bir süreçtir. Bu süreçte, çocukların gelişimini desteklemek amacıyla, onlara sunulacak çocuk edebiyatı eserlerinin, çocuğun bilişsel ve duygusal gelişimine uygun olması önemlidir (Tümer vd. 2022).

Bireyin erken çocukluğundan başlayarak ergenlik dönemini içine alan evrede çocukların dil gelişimi ve kavrama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşüncelerini sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel unsurlarla destekleyen, beğeni seviyelerini yükselten ürünlerin genel adı olan (Sever, 2017) çocuk edebiyatının temel amaçlarından biri de çocuklarda yaşamsal duyarlıkların geliştirilmesine katkı sağlamaktır (Alemdar ve Süngü; 2017). Çünkü edebi eserler öğretici unsurlardan daha ziyade düşüncelerin güçlendirilmiş şekli olan duyguların eğitimi yoluyla bireylerde duyarlıkları geliştirme kapasitesidir (Körkuyu, 2019).

Duyarlık kelime anlamı olarak "zayıf bir etkiye karşı, tepki gösterebilme yeteneği" olarak da tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Bu tanımdan hareketle duyarlığın barındırdığı kavramlar yalnızca kendi yaşamıyla ilgilenmeyip başkalarının yaşadıkları sorunların ve duyguların da farkında olma, başkalarına yapılan haksızlıklara ve kötülüklere kayıtsız kalmama, usunu ve yüreğini işe koşarak bunları sorgulama, eşduyumsal (empatik) bir ilişkiye girerek bunlara karşı çıkma; insana ve doğaya bilinçle, sağduyuyla, anlayışla, sevgiyle, hoşgörüyle yaklaşma yeteneği olarak açıklanabilir (Aslan, 2023).

Çocukluğun ilk yıllarından itibaren başlanılması gereken duyarlık eğitimi, çocukların başta kendileri olmak üzere yaşam serüvenlerinde başkalarının da duygularını anlaması, onlara destek olması ve farkındalıklarının artmasına katkı sağlar (Kutmaral, Kodan, 2023).Çocuğa verilmesi gereken pek çok olumlu duygu, davranış şekli ve toplumsal değer, duyarlık eğitimi kitaplar aracılığıyla daha etkili olarak verilebilir (Karakuş Tayşi, 2019). Neden-sonuç ilişkilerine dayalı kitaplar, çocukları olayları sorgulamaya ve sonuçlarını değerlendirmeye teşvik ederek hem duyarlıklarını hem de eleştirel düşüncelerini güçlendirir (Melanlıoğlu, 2020). Duyarlık eğitiminde edebiyat, çocukların duygusal dünyalarını zenginleştirerek, hayal güçlerini besleyerek ve onları farklı perspektiflerden düşünmeye teşvik ederek önemli bir rol oynar. Çocukların, edebi eserlerdeki olaylara ve karakterlere kendi yorumlarını katmalarına olanak tanıyan bir yaklaşım, onların duyarlık becerilerini geliştirmede sanatın tüm alanlarında olduğu gibi çok yönlü bir etki yaratır. Bu sayede çocuklar hem duygusal dünyalarını keşfeder hem de öz ifade yeteneklerini güçlendirerek sınırlarını zorlama fırsatı bulurlar (Evsen, 2019). Böylece

nitelikli çocuk edebiyatı yapıtları duyuları devindirerek çocukları ve gençleri duyarlı hale getirir (Çalışkan, 2016). Bu araştırmada çok okunan çocuk edebiyatı yazarlarından Mevlâna İdris Zengin'in "Korku Dükkânı" isimli eserini duyarlık eğitimi kapsamında incelemek ve duyarlık eğitimine sağladığı katkıların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde araştırmada şu probleme cevap aranmıştır:

1. Mevlâna İdris Zengin'in "Korku Dükkânı" adlı kitabının duyarlık eğitimine katkıları nelerdir?

2. YÖNTEM

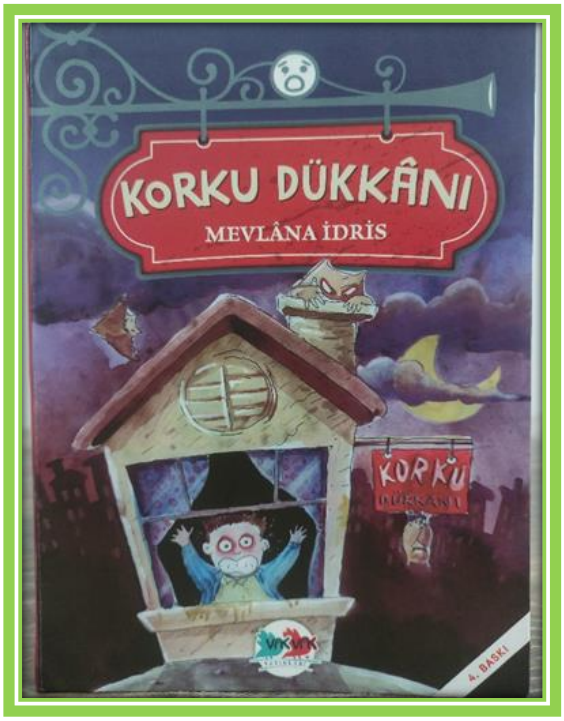
2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada doküman analizi deseni kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren materyallerin analizini kapsar. Bu desen nitel araştırmalar için önemli bir bilgi kaynağıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Dokümanların analizi için gerekçe dokümanların büyük öneminin olması ve bağımsız bir yöntem olarak kullanışlılığıdır (Bowen, 2009). Çalışmada kurgusal nitelikli bir çocuk kitabı duyarlık eğitimi bağlamında çözümleneceği için doküman analizi deseni kullanılmıştır.

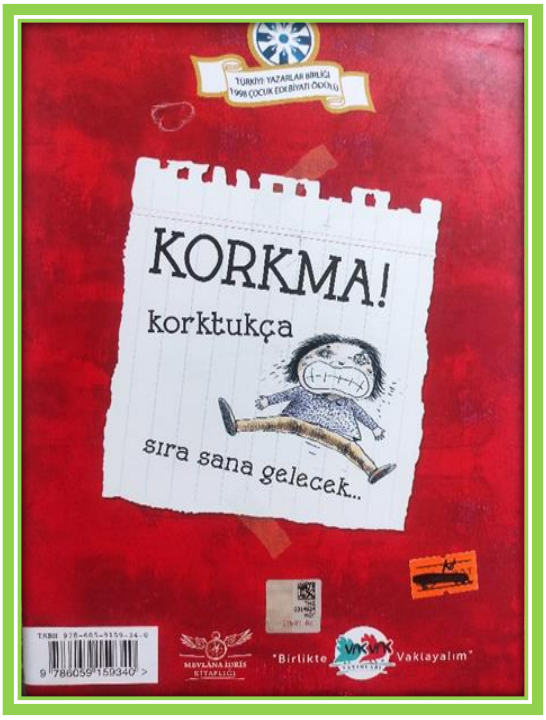
2.2. İnceleme Nesnesi

Bu araştırmada inceleme nesnesi olarak Mevlâna İdris Zengin'in "Korku Dükkânı" (2017) adlı kitabı kavramsal çerçevede belirtilen duyarlık eğitimi bağlamında çözümlenmiştir. 151 sayfadan oluşan, 4. baskısı 2017 yılında Vakvak Yayınları tarafından gerçekleştirilen kitabın çizimini Dağıstan Çetinkaya, boyamasını Ahmet Hulusi Hızıroğlu, tasarımını ise Ersin Şahin yapmıştır.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



Görsel 1. Korku Dükkânı (Ön kapak)



Görsel 2. Korku Dükkânı (Arka kapak)

2.3. Veri Toplanması ve Analizi

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, betimsel analiz yoluyla incelenmiştir. Betimsel analizde veriler daha önceden belirlenen kategorilere göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Bunun için analiz sonucunda elde edilen bulgular, önce dizgesel ve açık bir biçimde betimlenmekte ardından bu betimlemeler açıklanıp yorumlanarak bulgu ve sonuçlara ulaşılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu bulgu ve sonuçları desteklemek amacıyla araştırmada doğrudan alıntılara sık sık yer verilmektedir. Araştırmanın inceleme nesnesi olan çocuk kitabında yer alan alıntılar duyarlık kategorileri bakımından incelenmiştir. Bu incelemede Tümer ve arkadaşlarının (2022) belirlediği duyarlık kategorilerine yönelik yaptığı sınıflamaya göre oluşturulan Duyarlık Kategorileri Formu kullanılmıştır. İnceleme nesnesi olan Korku Dükkânı adlı kitapta yer alan korkular incelenmiştir. Kitapta yer alan korkular duyarlık kategorilere ayrılmış ve veriler kodlandırılarak sınıflandırılmıştır. Araştırmada kullanılan duyarlık kategorileri Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Duyarlık Kategorileri

1. Dilsel duyarlık	**20.Özgüvenli olmaya duyarlık**	**39. Yaşama sevincine duyarlık**
2.İnsana, insanın mutluluğuna duyarlık	21.Özgürlüğe duyarlık	40. İnanca duyarlık
3. Kadına duyarlık	22.Mesleklere karşı duyarlık	41. Fedakârlığa duyarlık
4. Aşka, sevgiye duyarlık	23.Dürüst olmaya karşı duyarlı	42. Eşitliğe duyarlık
5.Hayvanlara duyarlık	24.Ölüme karşı duyarlık	43. Okula duyarlık

6.Aile bireylerine duyarlık	25.İnsan ilişkilerine karşı duyarlık	44. Kitaba duyarlık
7.Barışa duyarlık	26.Umuda-umutlu olmaya karşı duyarlık	45. Bilime ve bilimsel düşünceye duyarlık
8.İyilik yapmaya duyarlık	27.Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlık	46. Geleneksel olana duyarlık
9.Paylaşmaya duyarlık	28.Dünya tarihine duyarlık	47. Sanat ve estetik olana duyarlık
10.Toplumsal huzura duyarlık	29. Toplumsal normlara karşı duyarlık	48. Temizliğe duyarlık
11.Yardımlaşmaya duyarlık	30. Çocuğa, çocukluğa ve çocuk özelliklerine duyarlık	49. Zararlı alışkanlıklara karşı duyarlık
12.Emeğe ve çalışkanlığa duyarlık	31. Özverili olmaya duyarlık	50. Sorumlu olmaya duyarlık
13.Yoksul insanlara duyarlık	32. Hayale ve düş gücüne duyarlık	51. Sanatçıya duyarlık
14.Hakka, adalete duyarlık	33. Anneye duyarlık	52. Gençlere karşı duyarlık
15.Temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık	34. Vatana duyarlık	53. Yaşlı ve bilge olana karşı duyarlık
16.Bilime duyarlık	35. Kültürel zenginliklere duyarlık	54. Farklılıklara duyarlık
17.Doğaya duyarlık	36. Sorgulamaya duyarlık	55. Arkadaşlığa karşı duyarlık
18.Sağlığa duyarlık	37. Kendin olmaya duyarlık	56. Tarih ve tarihsel mekânlara duyarlık
19.Kişiye özgü özelliklere duyarlık	38. Zamana karşı duyarlık	57. Farklı kültürlere duyarlık

Araştırmadan elde edilen bulgular arasındaki benzerlik ve farklılıklarını belirlemek ve nesnelliği sağlamak amacıyla araştırmacı dışında bir alan uzmanı tarafından kodlanmıştır. Ardından araştırmacı ve alan uzmanları bir araya gelerek belirledikleri kodlar karşılaştırılmış, farklı tespitlere yönelik ilgili bölümler yeniden gözden geçirilmiştir. Görüş birliği olan kodlara bulgular aynen bulgularda yer verilirken görüş birliği sağlanamayan kodlar yeniden incelenerek ortak bir karara varılmıştır. Kodlayıcılar arası görüş birliğini tespit etmek için Miles ve Huberman'ın (1994) güvenirlik formülü (Güvenirlik=görüş birliği/görüş birliği+görüş ayrılığıX100) kullanılmıştır. Yapılan işlem sonucunda kodlayıcılar arası uyum %89 olarak hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arası güvenirlik oranının %70'in üzerinde olması Miles ve Huberman'a (1994) göre araştırmadaki verilerin güvenirliği için yeterlidir. Bu çerçevede araştırma sonucunda elde edilen bulguların güvenilir olduğu söylenebilir.

3. BULGULAR

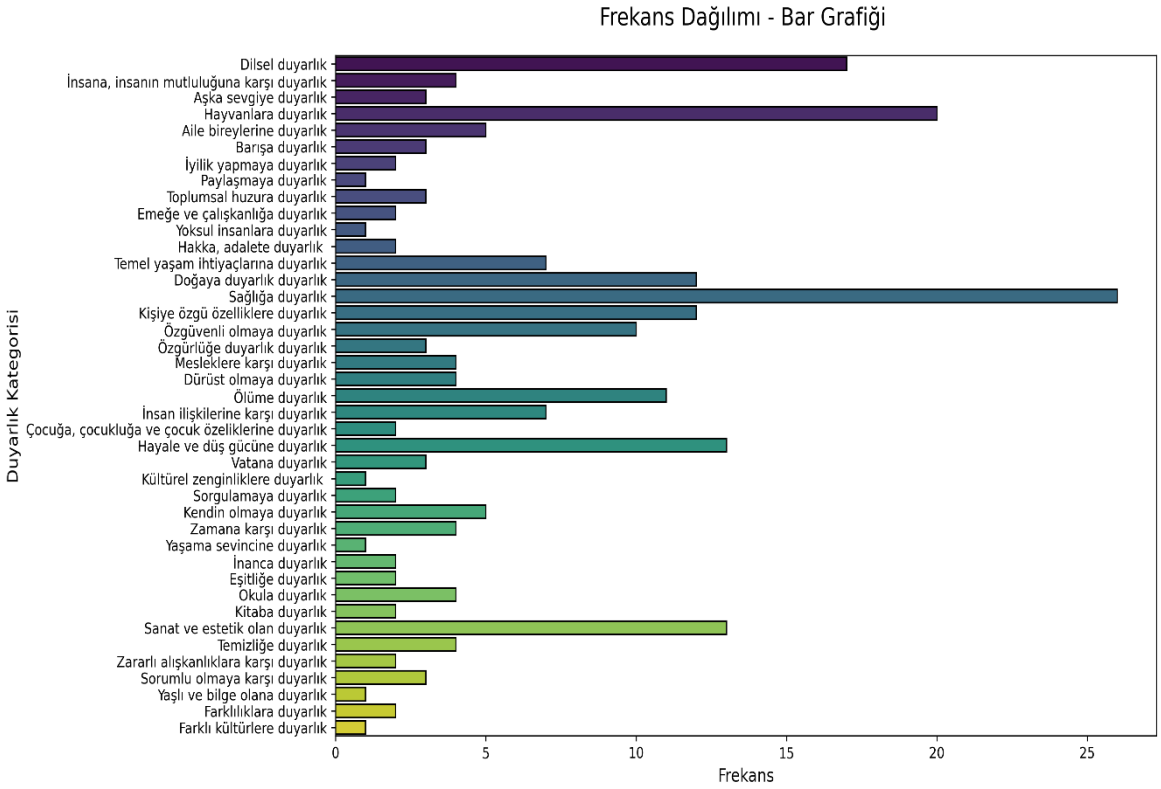
Araştırmanın bu bölümünde Korku Dükkânı adlı kitapta yer alan duyarlık kategorileri Tablo 1'e göre kodlandıktan sonra frekans değerleri verilerek tablolaştırılmış ve alıntılarla desteklenerek sunulmuştur.

Tablo 2. Korku Dükkânı Adlı Çocuk Kitabındaki Duyarlık Türleri

Duyarlık Kategorisi	Duyarlık Adı	*f*
1: D1	Dilsel duyarlık	17
2: D2	İnsana, insanın mutluluğuna karşı duyarlık	4
3: D4	Aşka sevgiye duyarlık	3
4: D5	Hayvanlara duyarlık	20

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

5: D6	Aile bireylerine duyarlık	5
6: D7	Barışa duyarlık	3
7: D8	İyilik yapmaya duyarlık	2
8 :D9	Paylaşmaya duyarlık	1
9: D10	Toplumsal huzura duyarlık	3
10: D12	Emeğe ve çalışkanlığa duyarlık	2
11: D13	Yoksul insanlara duyarlık	1
12: D14	Hakka, adalete duyarlık	2
13: D15	Temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık	7
15: D17	Doğaya duyarlık	12
16: D18	Sağlığa duyarlık	26
17: D19	Kişiye özgü özelliklere duyarlık	12
18: D20	Özgüvenli olmaya duyarlık	10
19: D21	Özgürlüğe duyarlık	3
20: D22	Mesleklere karşı duyarlık	4
21: D23	Dürüst olmaya duyarlık	4
22: D24	Ölüme duyarlık	11
23: D25	İnsan ilişkilerine karşı duyarlık	7
24: D30	Çocuğa, çocukluğa ve çocuk özeliklerine duyarlık	2
Duyarlık Kategorisi	**Duyarlık Adı**	***f***
25: D32	Hayale ve düş gücüne duyarlık	13
26: D34	Vatana duyarlık	3
27: D35	Kültürel zenginliklere duyarlık	1
28: D 36	Sorgulamaya duyarlık	2
28: D37	Kendin olmaya duyarlık	5
29: D38	Zamana karşı duyarlık	4
30: D39	Yaşama sevincine duyarlık	1
31: D40	İnanca duyarlık	2
32: D42	Eşitliğe duyarlık	2
33: D43	Okula duyarlık	4
34: D44	Kitaba duyarlık	2
35: D47	Sanat ve estetik olan duyarlık	13
36: D48	Temizliğe duyarlık	4
37: D49	Zararlı alışkanlıklara karşı duyarlık	2
38: D50	Sorumlu olmaya karşı duyarlık	3
39: D53	Yaşlı ve bilge olana duyarlık	1
40: D54	Farklılıklara duyarlık	2
41: D57	Farklı kültürlere duyarlık	1



Şekil 1. Duyarlık Kategorisi Frekans Dağılımı Grafiği

Korku Dükkânı adlı kitapta 41 farklı duyarlık kategorisine yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte sağlığa duyarlık (f=26), hayvanlara duyarlık (f=20), dilsel duyarlık (f=17), hayale ve düş gücüne duyarlık (f=13), sanat ve estetik olana duyarlık (f=13), doğaya karşı duyarlık (f=12), kişiye özgü özelliklere duyarlık (f=12), ölüme duyarlık (f=11), özgüvenli olmaya duyarlık (f=10), temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık (f=7), insan ilişkilerine karşı duyarlık (f=7), aile bireylerine duyarlık (f=5), kendin olmaya duyarlık (f=5), insana, insanın mutluluğuna karşı duyarlık (f=4), mesleklere karşı duyarlık (f=4), dürüst olmaya duyarlık (f=4), zamana karşı duyarlık (f=4),okula duyarlık (f=4); temizliğe duyarlık (f=4), aşka sevgiye duyarlık (f=3), barışa duyarlık (f=3), toplumsal huzura duyarlık (f=3), özgürlüğe duyarlık (f=3), vatana duyarlık (f=3), sorumlu olmaya duyarlık (f=3), iyilik yapmaya duyarlık (f=2), emeğe ve çalışkanlığa duyarlık (f=2), hakka, adalete duyarlık (f=2), çocuğa, çocukluğa ve çocuk özeliklerine duyarlık (f=2), sorgulamaya duyarlık (f=2), inanca duyarlık (f=2), eşitliğe duyarlık (f=4), kitaba karşı duyarlık (f=2); zararlı alışkanlıklara karşı duyarlık (f=2); farklılıklara duyarlık(f=2); paylaşmaya duyarlık (f=1); yoksul insanlara duyarlık (f=1); kültürel zenginliklere duyarlık (f=1); yaşama sevincine duyarlık (f=1); yaşlı ve bilge olan duyarlık (f=1); farklı kültürlere duyarlık (f=1) kategorilerinin aktarılmasına olanak sağlayacak konular yer almaktadır.

Korku Dükkânı adlı kitapta yer verilen duyarlıklara ilişkin doğrudan alıntılardan aşağıda sunulmuştur:

Sağlığa Duyarlık: *"Hasta olup birkaç hafta yataktan kalkmadan yatmak zorunda olmaktan korkuyorum." (s. 32); "Kanser miyim? sorusuna doktorun ciddi bir ifade ile "maalesef, evet"*

cevabı vermesinden." (s.90); "Birdenbire kör olmaktan çok korkuyorum." (s.28) "Kuduz *olmaktan ve acilen gittiğim hastanede nöbetçi doktoru bulamamaktan korkuyorum." (s. 60)*

Bu alıntılarda yer alan korkular aracılığı ile sağlığa verdiği önem ile sağlığa duyarlık aktarılmaktadır.

Hayvanlara Duyarlık: *"Tavşanıma verdiğim havucun bayat olmasından çok korkuyorum tavşanın saygısızlık bu." (s. 55); "Büyük bir yağmurda sele kapılan bir koyunun gözlerime baka baka gitmesinden korkuyorum." (s. 53) ; "Kış gelince yoksullar ve kuşlar açtıktan soğuktan ölecek diye korkuyor ve üzülüyorum." (s. 16) "Sokakta tanımadığım bir köpek yerine iki köpek tarafından kovalanmaktan ve hart hart diye iki defa ısırılmaktan korkuyorum." (s. 33).)*

Bu alıntılar hayvanlara karşı duyulan derin bir duyarlılığı ve empatiyi gözler önüne sermektedir. İlk alıntıda hayvan refahının önemsendiğinin, sonrasındaki alıntılarda ise acıma ve hayvanların tehlike oluşturabilecek anlarında vurgu yapılarak hayvanlara duyarlığa çeşitli şekillerde yer verilmiştir.

Dilsel Duyarlık*: "Bir arkadaşımdan ayrılırken iyi akşamlar yerine iyi günler demekten ve bana bir çay ikram edildiğinde ziyade olsun da afiyet olsun birbirine karışmaktan korkuyorum". (s.42); "Telefon açınça karşıdan "mezümiççoc labazıttın mı?" diye bir cevap gelmesinden.." (s. 95); "Benimle tanışmak isteyen birisinden Çince bir mektup alacağım diye korkuyorum". (s. 127)*

Bu alıntılarda dil kullanımı konusunda yaşanan kaygılar ve bu kaygıların temelinde yatan dilsel duyarlılığı ortaya koymaktadır. Bu duyarlık, bireyin dilin sosyal ve kültürel bağlamlarındaki inceliklerine verdiği önem ve bu bağlamlarda doğru ifade kullanma ihtiyacından kaynaklandığı söylenebilir.

Hayale ve Düş Gücüne Duyarlık: "*Bazen korkunç rüyalar görüyorum bir gün gerçek hayatımda bu rüyalar gerçekleşecek diye ödüm kopuyor." (s.11); "Fareden çok korkarım. Ama korkup "aay fare" diye çığlık attığımda farenin "hayır kardeşim, benim adım fare değil, Sisi" demesinden daha çok korkarım." (s. 42)*.

Verilen alıntılar, kişinin hayal gücü ve düş gücüne duyarlılığının farklı yönlerini göstermektedir. Bir yandan, bu duyarlık, kişinin gerçeklik algısını bozabilecek ve kaygı yaratabilecek bir durumken, diğer yandan da mizahi bir şekilde ifade edilerek korkuyu daha da abartmak için kullanılabilir.

Sanat ve Estetik Olana Duyarlık: "*Önüme piyano konulmasından korkuyorum çünkü ben piyano değil keman çalarım." (s.34); "Resim yaparken adamın yüzünü armut gibi çizmekten korkuyorum." (s. 51).*

Bu ifadelerde sanat, estetik ve yaratıcılık alanındaki duyarlılığının farklı yönlerini gösterilmektedir. Bir yandan, kendi uzmanlık alanına olan bağlılığını ve özdeşleşmesini vurgularken, diğer yandan da estetik kaygılar ve mükemmeliyetçilik eğilimi göstermektedir.

Doğaya Duyarlık*: "Her yer plastik çiçek olacak ve gerçek çiçekler kokusuyla birlikte ortadan kaybolacak diye korkuyorum ben çiçekleri bahçede kendi gerçek duruşları ve kokularıyla seviyorum." (s. 9); "Uzun bir sürede evden ayrı kaldığında sulanmadığı için kuruyan çiçeklerle*

karşılaşmaktan."(s. 141); "Bir gün dünyanın dönmesi sona erecek diye korkuyorum çünkü o zaman mevsimler ve zaman hep aynı olacak bu da çok sıkıcı bir şey." (s.8)

Bu ifadeler, doğaya karşı derin bir saygı ve sevgi duyulduğunu, doğanın canlılığına, güzelliğine ve döngülerine büyük değer verildiğini göstermektedir. Birey, doğanın sunmuş olduğu estetik ve duygusal deneyimlerin önemini kavramış ve bu deneyimlerin kaybolması fikrinden büyük endişe duymaktadır. Bu durum, bireyin çevreye karşı duyarlı ve sorumlu bir tutum sergileyeceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Ölüme Karşı Duyarlık*: "Çok sevdiğim bir insanın ölüm haberini birdenbire almaktan korkuyorum ama her ölüm haberi birdenbire olacağı için yapacak bir şey yok doğar ve ölürüz." (s. 30); "Gazetelerde ölüm haberlerinden geçilmiyor bir gün herkes aids hastalığından ölecek diye korkuyorum." (s. 18); "Kafamda bir sürü güzel düşünceyle giderken bir arabanın veya kafama düşen bir uçağın altında kalıp pat diye ölmekten korkuyorum." (s. 24); "Bütün sevdiğim insanların benden önce ölmelerinden korkuyorum. Herkesin arkasından duyacağım acıya dayanacak bir gücün sahibi değilim." (s.115)*

Alıntılar, ölüm karşısında çaresizlik hissi, yaşamın ön görülemezliğine dair farkındalık ve sevdiklerinden ayrılma korkusu gibi duygular yaşandığını göstermektedir. Örneklerden hareketle ölüm duyarlılığı, insanın varoluşunun temel bir parçası olarak değerlendirilebilir ölümle yüzleşmek ve bu konuda düşünmek, psikolojik olarak daha sağlıklı duyarlı bir yaşama yardımcı olabilir.

Temel Yaşam İhtiyaçlarına Duyarlık*: "Bir gün sabah uyandığımda güneş doğmamış sular kesilmiş kafam ağrıyor ve fırınlar ekmek yapmamış durumda karşılaşırsam ne yaparım." (s.22); "Lunaparkta kafama göre cav cuv yaparken eve dönecek paramın bile kalmadığını fark etmemekten korkuyorum." (s.52).*

Bu alıntılar, temel yaşam ihtiyaçlarının önemini ve bu ihtiyaçların karşılanamaması durumunda ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçları farkında olunduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, anlık zevkler uğruna temel ihtiyaçları göz ardı etme riski ve bu durumun yarattığı kaygılar da vurgulanmaktadır. Bu alıntılar, yaşamın sürdürülebilirliği konularında duyarlı olunduğunu göstermektedir.

Özgüvenli Olmaya Duyarlık: "*Korkularımla alay edilmesinden korkuyorum." (s.104); "Tavşan olmaktan korkmuyorum ama tavşan olduktan sonra kaplumbağa ile yarış yapmaktan ve yarışı kaybetmekten korkuyorum." (s. 50)*.

Verilen alıntılar, özgüvenle ilgili yaşanan iç çatışmayı ve bu durumun kişinin hayatını nasıl etkileyebileceği yönünden özgüvenli olmaya yönelik duyarlık geliştirmektedir.

İnsan İlişkilerine Duyarlık: "*Birdenbire telefon çalmasından ve telefonla konuşurken pat diye yüzüme kapatılmasından..." (s. 36); "Herkesin gergin ve tatsız olduğu bir aile ortamında yemek yemek zorunda olmaktan korkuyorum çünkü öyle bir ortamda lokmalar asla boğazımdan geçmez." (s.76)*

Bu alıntılar, kişinin sosyal etkileşimlere karşı duyarlığının hem bir güç hem de bir zorluk olabileceğini göstermektedir.

Aile Bireylerine Duyarlık: "*Bence savaş korkulacak bir şey değil. Savaştan sonra annesiz babasız kalmak. Asıl korkunç olan bu." (s. 87); "Herkesin gergin ve tatsız olduğu bir aile ortamında yemek yemek zorunda olmaktan korkuyorum çünkü öyle bir ortamda lokmalar asla boğazımdan geçmez." (s.76).*

Bu alıntılar, kişinin aileye duyduğu derin bağlılığın ve bu bağların kopmasıyla ilgili kaygılarının, onun hayatında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bu duyarlık, hem kişinin hayatını zenginleştirebilir hem de zorluklar yaratabilir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada Korku Dükkânı adlı çocuk kitabı duyarlık eğitimi açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda kitapta 41 farklı duyarlık kategorisine yer verildiği tespit edilmiştir. Kitapta en çok sağlığa duyarlık, hayvanlara duyarlık ve dilsel duyarlık kategorilerine yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte kitapta hayale ve düş gücüne duyarlık, sanat ve estetik olana duyarlık, doğaya karşı duyarlık, kişiye özgü özelliklere duyarlık, ölüme duyarlık, özgüvenli olmaya duyarlık, temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık gibi birçok duyarlığa yer verilmiştir. Bu bağlamda incelenen eserde duyarlık kategorilerine zengin bir çeşitlilikle yer verildiği, eserin okuyucularda farklı sosyal, kültürel ve psikolojik konulara yönelik empati ve farkındalık düzeyini artırıcı bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Çocuk edebiyatında duyarlık kategorileri üzerine yapılan çeşitli araştırmalar da bu araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmekte olup yapılan araştırmalarda incelenen eserlerde duyarlık kategorilerinin birçoğuna yer verildiği tespit edilmiştir (Alamdar ve Süngü, 2017; Kutmaral ve Kodan, 2023). Ayrıca yapılan araştırmalarda çocuk kitaplarında aile bireylerine duyarlık, hayale ve düş gücüne duyarlık, insana-insan mutluluğuna duyarlık, tarih ve tarihsel mekânlara duyarlık, dilsel duyarlık, kişiye özgü özelliklere, insan ilişkilerine karşı (önyargısız olma) gibi duyarlıkların sıklıkla işlendiği belirlenmiştir (Baran, 2022; Çinpolat, 2021; Karakuş Tayşi, 2019; Tümer vd. 2022). Baran (2022) özellikle çocuk kitaplarında aile bireylerine duyarlık konusunun öne çıktığını vurgulamaktadır. Bu durumundan hareketle çocuk kitaplarının sadece eğlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda çocukların duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimlerine de önemli katkılar sunduğu söylenebilir.

İncelenen kitapta hayvanlara duyarlık ise bir diğer önemli kategori olarak öne çıkmaktadır. Yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmış olup çocuk kitaplarında hayvanlara duyarlık konularının sıklıkla işlendiği belirlenmiştir (Aras ve Karagöz, 2022; Çinpolat, 2021; Demirtaş Özbilen, 2021; Karakuş Tayşi, 2019; Tümer vd., 2022). Bu durum, çocukların hayvanlara karşı duyarlığının geliştirilmesinde çocuk kitaplarının önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Dilsel duyarlık da bazı araştırmalarda önemli bir yer tutmaktadır. Karakuş Tayşi (2019), Aras ve Karagöz (2022), Baran (2022); çocuk kitaplarında dilin etkili bir iletişim aracı olarak kullanıldığını ve çocukların dil gelişimine katkı sağladığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte doğaya duyarlık (Aras ve Karagöz, 2022; Demirtaş ve Özbilen 2021) açısından da bu araştırmayla örtüşen sonuçlara ulaşıldığı ve bu duyarlıkla çocukların çevreye karşı farkındalıklarını artırarak, sürdürülebilir bir gelecek için gerekli olan davranış değişikliklerini teşvik ettiği söylenebilir. Bu araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç olan hayal gücü ve düş gücüne duyarlığın gelişimine verilen önem de alan yazındaki diğer araştırmalarla örtüşmektedir (Evsen, 2019; Tümer vd., 2022). Bu durum, çocukların yaratıcılıklarını ve problem çözme

becerilerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Çocuk edebiyatı eserlerinde farklı yazarların farklı duyarlıklara odaklandığı da görülmekle birlikte (Evsen, 2019; Karakuş Tayşi, 2019) bu durum, farklı yazarların yaşamı algılayışlarındaki ve algılarını yansıtışlarındaki farklılıkların bir sonucu olarak değerlendirilebilir. İncelenen araştırmalardan hareketle çocuk kitaplarının duyarlıklarını geliştirerek, aynı zamanda çocukların dünyayı anlamalarına, empati kurmalarına ve değerler kazanmalarına da katkı sağladığını ortaya koymaktadır. İnsanların, dünyaya farklı bakış açılarıyla bakarak yeni yaklaşımlara, fikirlere açık hale gelmeyi, yaşadıklarını, gördüklerini irdeleyip yeniden yapılandırabilmeyi öğrenmeleri adına yazınsal metinlerle duyarlık kazandırılmasının önemli bir özdeşim kurma aracı olarak kullanılabileceği söylenebilir. Bu sebeple bireylerin çocukluktan itibaren onlara duyma ve düşünme sorumluluğu veren yapıtlarla buluşturulmalarının önemine işaret etmektedir (Karakuş Aktan,2019).

Kitapta en çok yer verilen duyarlık kategorileri olan sağlığa duyarlık, hayvanlara duyarlık ve dilsel duyarlık kategori alanları korku duygusu üzerinden verilmiştir. “Korku Dükkânı” adıyla isimlendirilen kitapta korkularla örülü bir yapı inşa edilmiştir. Korku duygusu hem özgür hem de geniş seçeneklerden oluşan güçlü bir duygudur; dikkat ve algı süreçlerini etkileyerek tehdit edici uyaranlara karşı hızlı ve güçlü tepkiler oluşturur. Ayrıca korku duygusu, stres hormonları aracılığıyla anlık tepkileri tetikleyerek duygusal ve geniş kapsamlı olabilir. Bu noktada bireyin korkularla yüzleşmesi duygusal aktarımları artırabilir (Lang, 2000; LeDoux, 2009; Foa ve Kozak, 1986). Korku hem bireysel hem de toplumsal düzeyde davranışları şekillendirir. Ayrıca korku hayvanlarda ve insanlarda refah veya hayatta kalma tehdidinin gerçek ya da potansiyel olarak neden olduğu psikolojik, fizyolojik ve davranışsal bir durumdur. Artan uyarılma, beklenti ve belirli davranış kalıpları ile karakterizedir. Bu değişikliklerin işlevi, olumsuz veya beklenmeyen bir durumla başa çıkmayı kolaylaştırmaktır (Steimer, 2002). Davranışları şekillendirme etkisinden hareketle korku duygusu ve duyarlık birbirini etkileyen ve şekillendiren iki durum olarak kabul edilebilir; çocuğun sadece boş zamanlarını değerlendirdiği bir araç değil, aynı zamanda onun zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimini destekleyen, yaşama dair önemli dersler veren, hayati bir öge olan çocuk edebiyatı aracılığıyla okuyucuya ulaştırılmaktadır. Duyarlıkla hazırlanmış çocuk kitapları, çocukların dünyaya bakış açılarını şekillendirir, empati kurmalarını sağlar ve onları daha donanımlı bireyler haline getirir (Oğuzkan, 2007). Araştırmadan elde edilen sonuçlardan hareketle Korku Dükkânı adlı çocuk kitabının duyarlık kategorilerine ilişkin zengin örnekler içerdiği bu yönüyle çocuklara farklı duyarlıkların kazandırılmasında etkili bir çocuk kitabı olarak kullanılabileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Alamdar, S. G. ve Süngü, A. (2017) Nazım Hikmet’in Sevdalı Bulut Adlı kitabındaki masalların duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesi. T. Şimşek ve B. V. Yıldız (Haz.) *IV. Uluslarası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu* içinde (s.301-314).

Aras, M., & Karagöz, B. (2022). Tudem edebiyat ödüllü çocuk romanlarının duyarlık eğitimi açısından incelenmesi. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi,* 7(2), 424-439.

Aslan, C. (2019). *Çocuk edebiyatı ve duyarlık eğitimi.* Ankara: Pegem Akademi.

Bakırcı, N. (2014). Eflatun Cem Güney’in Masallar adlı kitabında yer alan metinlerde mitolojik unsurlar. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*,(4), 37-52.

Baran, A. (2022). *Fatih Erdoğan'ın "Sihirli Kitaplar" serisinin duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal.* 9(2), 27-40.

Çalışkan, G. (2016). Çocuklara duyarlık kazandırması bakımından Zeynep Cemali'nin öyküleri üzerine bir çözümleme. *1. Uluslararası Balkan Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Kongresi,* 4-7 Mayıs 2016. Edirne.

Çinpolat, E. (2021). Gülten Dayıoğlu çocuk ve gençlik edebiyatı ödüllerinde yılın romanı ödülünü kazanan eserlerin duyarlık eğitimi açısından incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 854-872.

Evsen, K. (2019). *Mustafa Ruhi Şirin'in çocuk şiirleri ve masallarının duyarlık eğitimi açısından incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Foa, E. ve Kozak, M. (1986). Emotional processing of fear: exposure to corrective information. *Psychological Bulletin*, 99(1), 20-35.

Karakuş Aktan, E. N. (2019). Duyarlık eğitiminde çocuk edebiyatı yapıtlarının yeri. *Prof. Dr. Sedat Sever'e Armağan Türkçe Eğitimi ve Çocuk Edebiyatı Kurultayı* (s.178-181). Ankara, Türkiye.

Karakuş Tayşi, E. (2019). Sevim Ak'ın öykülerinin duyarlık eğitimi açısından incelenmesi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları,* 19, 303-324.

Körkuyu, A. S. (2019). Okuryazarlık, edebiyat ve demokrasi. *Prof. Dr. Sedat SEVER'e Armağan Türkçe Eğitimi ve Çocuk Edebiyatı Kurultayı Bildiriler Kitabı* içinde (s. 503-509). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Kutmaral, D., & Kodan, H. (2023). Eflatun Cem Güney masallarının duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 12(4), 1684-1702.

Lang, P., Davis, M., & Öhman, A. (2000). Fear and anxiety: animal models and human cognitive psychophysiology. *Journal of Affective Disorders,* 61(3), 137-59.

LeDoux, J. (2009). Emotion circuits in the brain. Annual review of neuroscience, 23, 155-84.

Melanlıoğlu, D. (2020). Çocuk edebiyatında kayıp mültecilerin izinde çocuk edebiyatı. *Türkiyat Mecmuası,* 30(1), 161-179.

Oğuzkan, A. F. (2006). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Özbek, Ö. & Baysan, G. T. (2023). Edebiyat, işlevi ve eğitimdeki yeri. *Frankofoni, 1*(42), 221-237.

Özbilen Demirtaş, E. (2021). *Koray Avcı Çakman'ın öykü ve romanlarının duyarlık eğitimi açısından incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

Sever, S. (2017). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları.

Steimer, T. (2002). The biology of behaviors associated with fear and anxiety. *Dialogues in Clinical Neuroscience,* 4, 231- 249.

Tümer, C. Ş., Yakar, Y. M., & Yılmaz, H. D. (2022). Melike Günyüz'ün eserlerinin duyarlık eğitimi açısından incelenmesi. *Uluslararası Melike Günyüz Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s.129-138). 13 Mayıs 2022, İstanbul.

Türk Dil Kurumu [TDK] (2024). *Duyarlık.* 19.10.2024 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişilmiştir.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zengin, M. İ. (2017). *Korku dükkânı.* İstanbul: Vakvak Yayınları

BİLİM VE SANAT MERKEZİNDE (BİLSEM) GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARA VERİLEN DESTEK EĞİTİM HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Doç. Dr. Nazan KAYTEZ
Çankırı Karatekin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
nznunal@hotmail.com, ORCID ID 0000-0001-8232-8947

Öğr. Gör. Dr. Ayşe ÇİFTCİ
Çankırı Karatekin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
ayse.ciftci@alumni.york.ac.uk, ORCID ID 0000-0002-4766-3835

Dr. Öğr. Üyesi Güzin Yasemin TUNÇAY
Çankırı Karatekin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
gyasemintuncay@gmail.com-ORCID: 0000-0003-4872-1096

ÖZET

Üstün yetenekli çocuklar, zihinsel, yaratıcılık veya liderlik kapasitesi gibi alanlarda yüksek düzeyde performans sergileyen, belirli akademik yetenekleri öne çıkan ve bu yeteneklerini geliştirebilmeleri için özel bir eğitime ihtiyaç duyan bireylerdir. Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM), bu çocuklara yönelik destek eğitimleri ile onların eğitim ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemektedir. Bu araştırmanın amacı, BİLSEM'de görev yapan öğretmenlerin üstün yetenekli çocuklara verilen destek eğitimi konusundaki görüşlerini incelemektir.

Araştırmanın çalışma grubunu, Çankırı il merkezindeki BİLSEM'de görevli ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 6 kadın ve 2 erkek öğretmenden oluşan toplam 8 kişi oluşturmaktadır. Veriler, "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılarak toplanmış ve çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Araştırma bulguları, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun üstün yetenekli çocuklara verilen destek eğitimini yetersiz bulduğunu ortaya koymaktadır. Öğretmenler, bu çocuklara eğitim verme konusunda kendilerinde yetersizlik hissettiklerini, ancak üstün yetenekli çocukların ileride normal gelişim gösteren akranlarından daha başarılı olacağına inandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, öğretmenler üstün yetenekli çocukların genel özelliklerini “çabuk öğrenen”, “sosyal yetersizliğe sahip”, “iletişim problemi olan” ve “yaratıcılık becerileri gelişmiş” gibi sıralamalarla ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin çoğu, üstün yetenekli çocuklara eğitim verirken iletişim kurmada zorluklar yaşadıklarını ve bu çocukların ilgi alanlarını dikkate alarak eğitim verdiklerini, ayrıca bireysel olarak çocukları daha iyi tanımaya çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Bunun yanı sıra, öğretmenlere üstün yetenekli çocuklara verilmesi gereken eğitimle ilgili düşünceleri sorulduğunda, çoğunlukla "BİLSEM öğretmenlerine verilen hizmet içi eğitimler artırılmalı", "Üstün yetenekli çocuklar için tüm gün eğitim veren ayrı okullar olmalı" ve "BİLSEM'de verilen eğitimin süresi artırılmalı" şeklinde cevap vermişlerdir. Bu bulgular, üstün yetenekli çocuklara yönelik eğitim programlarının güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: BİLSEM, Üstün yetenekli çocuklar, Destek eğitim, Öğretmen görüşleri

GİRİŞ

Üstün yetenekli çocuklar, “bir ya da birden çok yetenek alanında ya da zekâ özelliğinde akranlarından çok üstün performans gösteren ya da gizilgüce sahip olan ve diğer alanlarda da ortalama düzeyde özelliklere sahip olan çocuklar” şeklinde tanımlanmaktadır (Ataman, 2018, s. 24). Gelecekte başarılı olabilmeleri, yetenekli oldukları alandaki potansiyellerini geliştirmeleri için üstün yetenekli olan çocukların ihtiyaçlarına göre ayrı bir eğitim almaları gerekir (Genç, 2016). Çocukların eğitim programlarında öğretmenlerin önemli bir rolü vardır.

ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARA İLİŞKİN EĞİTİMİN TARİHİ

Üstün yeteneklilerle ilgili ilk uygulamalar, Eski Yunan Atina’sında başlamış ve bu dönemde toplumsal yapı üzerine önemli görüşler geliştirilmiştir. Eflatun, *Ülküsel Devlet* adlı eserinde, toplumun bireylerden oluşan dört katmandan meydana geldiğini öne sürmüştür. Bu katmanların en altındakiler, hiçbir vatandaşlık hakları ve yetenekleri bulunmayan kölelerden oluşmaktadır. Eflatun, bu bireyleri "Bakır yaradılışlılar" olarak tanımlamaktadır. Bir sonraki katmanda ise esnaf ve tüccar sınıfı yer almakta, bu bireyler, yurttaşlık haklarına sahip olup, temel eğitim aracılığıyla zekalarını geliştirme imkânına erişebilmektedirler. Ancak, burada da yalnızca erkek bireyler söz konusudur. Üçüncü katman, "Gümüş yaradılışlılar" olarak adlandırılan savaşçılar ve seçkin sanatkârları içermektedir. Bu bireylerin toplumsal yapı içinde önemli görevleri bulunmakta olup, temel eğitimlerinin ardından ek kademelerde eğitim almaları beklenmektedir. Son olarak, dördüncü ve en üst katmanı oluşturan "Altın yaradılışlılar", devletin yönetiminde görev alabilecek üstün yetenekli bireylerden seçilmektedir. Bu grup, en yüksek düzeyde eğitim alarak, devlet yöneticileri olarak yetiştirilmektedir (Ataman, 2018, s. 3). Eflatun’un bu sınıflandırması, eğitim ve yeteneklerin bireylerin toplumsal rollerini belirleyici unsurlar olduğuna vurgu yaparken, aynı zamanda üstün yeteneklerin geliştirilmesine yönelik bir eğitim sistemi öngörmüştür.

Türkiye'de yetenekli çocukların eğitimi tarihine bakıldığında, bu alandaki ilk adımların Mustafa Kemal Atatürk dönemine dayandığı görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin yeniden yapılanma sürecinde, Atatürk, ülkenin geleceğinde önemli rol oynayacak zeki bireylerin yetiştirilmesi gerektiğini vurgulamış ve bu amaçla yetenekli öğrencileri Avrupa’daki okullara göndermiştir. 1929 yılında çıkarılan 1416 sayılı Yurtdışında Eğitim Yasası ile, başta Fransa ve Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine öğrenci gönderilmiş, bu öğrenciler yurt dışında çeşitli alanlarda eğitim almışlardır. Avrupa'da eğitim gören bu öğrencilerin sayısı, yasaların etkisiyle zamanla artmış, Türkiye’ye döndüklerinde ülkede çeşitli alanlarda yetkin bireyler olarak topluma katkı sağlamışlardır. Yetenekli öğrencilerin yurtdışında aldıkları eğitimlerin ardından, eğitim süreçleri Türkiye'de devam etmiştir. Günümüzde ise bu öğrenciler, Fen Lisesi, Anadolu Lisesi, Güzel Sanatlar Lisesi, Spor Lisesi, Sosyal Bilgiler Lisesi ve özel okullar gibi çeşitli eğitim kurumlarında eğitim görmeye devam etmektedir (Ataman, 2018, s. 11-13). Bu süreç, Türkiye’de yetenekli çocukların eğitimine yönelik sistematik bir yaklaşımın temelini atarken, aynı zamanda bu bireylerin uluslararası standartlarda eğitim alarak ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmalarını hedeflemiştir.

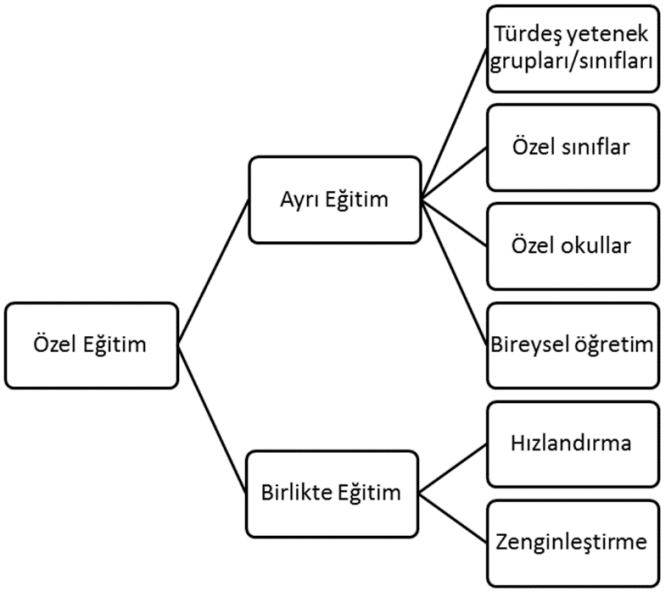
Üstün zekalı ve üstün yetenekli bireylerin eğitimi konusunda 1990'lı yıllarda Türkiye'de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde, üstün yetenekli çocuklara yönelik beş farklı eğitim uygulaması hayata geçirilmiş olup, her birinin kuruluş felsefesi farklıdır. Birinci uygulama, finansal nedenlerle kapanan Yeni Ufuklar Okulu'dur. Bu okul, üstün zekalı bireylerin eğitimine yönelik ilk adımlardan biri olarak öne çıkmış, ancak ekonomik zorluklar nedeniyle sürdürülebilirliği sağlanamayarak faaliyetlerine son verilmiştir. İkinci uygulama, Türk Eğitim Vakfı İnanç Türkeş Özel Lisesi adı altında devam eden eğitim programlarıdır. Bu okul, üstün yetenekli öğrencilerin özel ihtiyaçlarına yönelik bir eğitim modeli sunmaya devam etmektedir. Üçüncü önemli adım, 1995 yılında faaliyete geçmeye başlayan BİLSEM'ler (Bilim ve Sanat Merkezleri) olarak karşımıza çıkmaktadır. BİLSEM'ler, ülke genelinde üstün yetenekli çocuklara yönelik bilimsel ve sanatsal alanlarda özel eğitim olanakları sunmaktadır. Dördüncü uygulama, Beyazıt İlköğretim Okulu'nda verilen üstün zekalı çocuklara yönelik eğitim programıdır. Bu eğitim, Türkiye'deki 4+4+4 eğitim sistemine geçişle birlikte sonlandırılmıştır. Son olarak, beşinci uygulama, bugünkü adıyla Liderler Okulu olarak bilinen okul modelidir. Bu okul, üstün yetenekli öğrencilerin liderlik becerilerini geliştirmeye yönelik özel bir eğitim yaklaşımı sunmaktadır (Ataman, 2018, s. 11-13). Bu uygulamalar, üstün zekalı ve üstün yetenekli bireylerin eğitimine yönelik çeşitli yaklaşımlar sunarak, onların potansiyellerini en üst düzeyde geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak, her bir uygulamanın sürekliliği ve başarısı, dönemin ekonomik ve politik şartlarına bağlı olarak değişkenlik göstermiştir.

BİLSEM'lerin (Bilim ve Sanat Merkezleri) sayısı günümüzde 106'ya ulaşmıştır. Bu kurumlar, bağımsız yapılar olarak faaliyet göstermekte olup, Genel Zeka Bölümü (ZB) 130 ve üzerinde olan çocuklara yönelik destek eğitimi sunmayı amaçlamaktadır. BİLSEM'ler, okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim çağındaki üstün yetenekli çocukların bireysel yeteneklerini keşfetmelerini, kapasitelerini geliştirerek bunları en üst düzeyde kullanabilmelerini hedeflemektedir. Ancak, bu kurumlarda verilen eğitim, genellikle öğrencilerin genel eğitim müfredatlarıyla birleşmediği için, BİLSEM'deki eğitim, ebeveynler tarafından genellikle bir kurs olarak algılanmaktadır. Ayrıca, üniversiteye hazırlık dönemlerinde öğrencilerin BİLSEM'deki eğitimlere gönderilmediği gözlemlenmektedir (Ataman, 2018, s. 12).

Bazı bireyler, üstün yetenekli çocukların özel eğitim almasının gerekli olmadığı yönünde görüş bildirmektedirler. Bu kişiler, "Bu çocuk zaten üstün, ayrıca eğitilmesine gerek yok", "Bir çocuk her ortamda kendini geliştirebilir", "Ayrıca verilen bir eğitim, çocuğun toplumda sorunlar yaşamasına neden olabilir" gibi düşüncelerle, üstün yetenekli çocukların normal gelişim gösteren çocuklarla aynı eğitim müfredatını takip etmeleri gerektiğini savunmaktadırlar (Ataman, 2018, s. 17).

Üstün yetenekli çocuklara yönelik eğitim, Ayrı Eğitim ve Birlikte Eğitim olmak üzere iki ana kategoride toplanmaktadır. Ayrı Eğitim'in dört çeşidi, Birlikte Eğitim'in ise iki çeşidi bulunmaktadır (Şekil 1) (Darga, 2018, s. 90-94). Bu eğitim modelleri, üstün yetenekli çocukların bireysel gereksinimlerine göre şekillendirilmiş olup, her bir modelin kendi avantaj ve sınırlılıkları bulunmaktadır. *Ayrı Eğitim*, çocukların özel ihtiyaçlarına odaklanan bir yaklaşım sunarken; *Birlikte Eğitim* modeli, bu çocukların normal gelişim gösteren akranlarıyla birlikte eğitim almalarını hedeflemektedir.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



Şekil 1. Özel Eğitim Modelleri, (Darga, 2018, s. 90)

1. Ayrı Eğitim

Ayrı eğitim modeli, üstün yetenekli çocukların özel ihtiyaçlarına yönelik tasarlanmış eğitim yöntemlerini içermektedir. Bu modelin çeşitli uygulamaları şu şekildedir:

- **Türdeş Yetenek Grupları/Sınıfları**: Benzer özellik ve yetenek düzeyine sahip çocukların bir araya getirildiği sınıflarda, bu grup çocukların ortak ihtiyaçlarına uygun bir eğitim programı uygulanmaktadır. Bu sınıflarda eğitim, bireylerin benzer yetenek düzeylerine göre özelleştirilmiş içerik ve yöntemlerle sunulmaktadır.
- **Özel Sınıflar**: Üstün yetenekli çocuklar, bu grupta, alanında uzmanlaşmış öğretmenler tarafından eğitilmektedir. Eğitim, çocukların bireysel potansiyellerine göre şekillendirilmiş, spesifik öğretim yöntemleri ile desteklenmiştir.
- **Özel Okullar**: Üstün yetenekli çocukların eğitimi, yalnızca bu çocukların ihtiyaçlarına yönelik olarak kurulmuş okullarda gerçekleştirilmektedir. Bu okullar, üstün yetenekli bireylerin özelliklerine odaklanarak, özel bir eğitim müfredatı sunmaktadır.
- **Bireysel Öğretim**: Bu modelde, üstün yetenekli çocuklar, hem bireysel olarak hem de normal gelişim gösteren akranlarından ayrı tutulmadan, bireysel ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş eğitim alırlar. Bireysel öğretim, öğrencinin hızına ve yeteneklerine uygun şekilde özelleştirilmiş ders içerikleri ile sunulmaktadır.

2. Birlikte Eğitim

Birlikte eğitim modeli, üstün yetenekli çocukların normal gelişim gösteren akranlarıyla aynı ortamda eğitim almasını hedefleyen bir yaklaşımı ifade eder. Bu model, öğrencilerin birlikte öğrenme süreçlerini teşvik ederken, onların yeteneklerini daha da geliştirmeye yönelik farklı stratejiler içerir:

- **Hızlandırma**: Bu uygulama, üstün yetenekli çocukların yaşıtlarından daha hızlı bir eğitim süreci geçirmelerini amaçlar. Çocuklar, kendi gelişim hızlarına uygun olarak, daha erken yaşlarda sınıflarını geçebilir veya müfredatın ileri düzeylerine ilerleyebilirler. Bu süreç, öğrencilerin zihinsel potansiyellerine göre hızlandırılmış eğitimle desteklenir.
- **Zenginleştirme**: Zenginleştirme, üstün yetenekli çocukların eğitim süreçlerine daha derinlemesine ve geniş kapsamlı içerikler eklenmesi anlamına gelir. Bu modelde, çocuklar, müfredatın ötesine geçerek, konuların daha kapsamlı ve ileri düzeyde ele alındığı zenginleştirilmiş programlarla desteklenir.

Üstün yetenekli çocuklar, genellikle küçük yaşlarda kendilerini gösterir ve gelişim süreçlerinde akranlarını hızla geçerler. Bu çocukların eğitim süreçlerinin izlenmesi, öğretmenlerin bu süreçlerde kritik bir rol oynamasını gerektirir. Öğretmenler, çocukların gelişimlerini sürekli izleyerek, gerekli müdahalelerde bulunmalı ve bu öğrencilerin bireysel eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak stratejiler geliştirmelidirler.

Ebeveynler ve öğretmenler, üstün yetenekli çocukların eğitim süreçlerinde önemli rol oynamaktadır. Ebeveynlerin desteği kadar, öğretmenlerin bu çocuklara yönelik eğitim hakkındaki yaklaşımları da oldukça belirleyicidir. Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin üstün yetenekli çocuklara yönelik verdikleri destek eğitim hakkındaki düşüncelerini incelemektir. Bu inceleme, öğretmenlerin uyguladıkları eğitim yöntemlerinin etkinliği ve bu süreçlerdeki perspektiflerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel bir araştırma olarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi, bireylerin sahip oldukları öznel görüş ve deneyimlerin sistematik bir şekilde incelendiği ve analiz edildiği bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleriyle elde edilen verilerin, önceden belirlenmiş temalar doğrultusunda özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Bu analiz yöntemi, verilerin sistematik bir biçimde kategorize edilmesine ve araştırma sorularına yanıt aranmalarına olanak sağlar.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Çankırı il merkezindeki BİLSEM'de görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Çalışma grubunda, 6’sı kadın ve 2’si erkek olmak üzere toplamda 8 öğretmen yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin gönüllü olarak katılmayı kabul ettikleri belirtilmiştir. Araştırmanın sınırlılıklarından biri, Çankırı ilinde yalnızca bir adet BİLSEM bulunması ve bu nedenle katılan öğretmen sayısının sınırlı olmasıdır. Bu durum, araştırmanın bulgularının yalnızca bu BİLSEM'e özgü olmasına sebep olmuştur.

Verilerin Toplama Araçları

Bu nitel araştırma çalışmasında, veriler yarı-yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından "Görüşme Formu" hazırlanmıştır. Görüşme formunun iki ana bölümü vardır:

- İlk bölümde, öğretmenlerin demografik özelliklerine ilişkin sorular yer almaktadır. Bu sorular arasında öğretmenlerin cinsiyet, yaş, mezuniyet durumu, kıdem yılı ve BİLSEM'de çalışma süresi gibi tanıtıcı bilgiler bulunmaktadır.
- İkinci bölümde ise, öğretmenlerin üstün yetenekli çocukların eğitimine ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Bu bölümdeki sorular, öğretmenlerin eğitim süreçleri ve bu süreçlerde karşılaştıkları zorluklar gibi konuları kapsamaktadır.

Oluşturulan görüşme formu, uzman görüşüne sunulmuş ve uygulama için geçerli hâle getirilmiştir.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırma süreci için, Çankırı İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden yazılı izin alınmış ve BİLSEM okul yöneticilerinden ile öğretmenlerden sözlü onaylar alınmıştır. Ardından, öğretmenlere araştırmanın amacı ve süreci hakkında bilgi verilmiş ve onların katılım onayları alınmıştır. Veriler, yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Araştırma, Çankırı il merkezi'nde ve öğretmenlerin verdiği yanıtlarla sınırlıdır. Bu sınırlılık, araştırmanın bulgularının sadece belirli bir coğrafi bölgedeki BİLSEM ile ilişkili olmasına sebep olmuştur.

Verilerin Değerlendirilmesi ve Analizi

Toplanan verilerin analizinde, içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, verilerdeki ana temaları belirlemeyi, bu temaları kodlarla ilişkilendirmeyi ve elde edilen bulgulara dayalı yorumlarda bulunmayı amaçlayan bir yöntemdir. Veriler, iki farklı araştırmacı tarafından bağımsız olarak incelenmiş ve gözlemciler arası güvenirlik oranı hesaplanmıştır. Gözlemciler arası güvenirlik, Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100 formülü ile hesaplanmış ve bu analiz sonucunda gözlemciler arası güvenirlik oranı %100 olarak bulunmuştur (Erkuş, 2012).

Elde edilen veriler, bilgisayar ortamına aktarılmış ve ortak temalar belirlenmiştir. Bu temalar, araştırma bulgularının ana hatlarını oluşturacak şekilde kategorize edilmiştir. Her tema, içerdikleri kodlarla (Ö1, Ö2, Ö3 vb.) ilişkilendirilmiş ve ardından bu temalar doğrultusunda açıklamalar yapılarak yorumlanmıştır. Son olarak, araştırmanın amacı doğrultusunda temaların genel bir değerlendirmesi yapılmış ve bulguların analizine dayalı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca, öğretmenlerin demografik verilerinin dağılımlarını analiz etmek amacıyla frekans tekniği kullanılmıştır. Bu yöntem, öğretmenlerin demografik özelliklerinin sayısal bir biçimde sunulmasına ve farklı kategoriler arasında frekans hesaplamasına olanak sağlamıştır.

BULGULAR

Yaş ortalaması 31.25 olan sekiz öğretmen araştırmaya katılmıştır. Tablo 1'de öğretmenlerin sosyodemografik verileri bulunmaktadır.

Tablo 1. Öğretmenlerin Sosyodemografik Özellikleri (n = 8)

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu	Bölüm	Kıdem yılı	Ders verme süresi (yıl)	Üstün yetenek eğitim	Verilen eğitim	Yetersizlik duygusu	Başarılı olma	Çocuk isteme
Ö1	Kadın	35	Yüksek lisans	Sınıf öğretmeni	14	2	Ders	Yeterli değil	Evet	Bilemeyiz	Hayır
Ö2	Kadın	26	Lisans	Fen bilimleri	5	1	Seminer	Yeterli	Evet	Evet	Evet
Ö3	Kadın	35	Lisans	Bilişim Teknolojisi	13	3	Hizmet içi eğitim	Yeterli değil	Evet	Hayır	Evet
Ö4	Kadın	28	Lisans	Türkçe öğretmeni	6	1	Seminer	Yeterli değil	Evet	Evet	Evet
Ö5	Kadın	30	Yüksek lisans	Sınıf öğretmeni	8	2	Ders	Yeterli değil	Hayır	Evet	Evet
Ö6	Kadın	35	Lisans	Matematik	12	5	Hizmet içi eğitim	Yeterli değil	Evet	Evet	Evet
Ö7	Erkek	28	Yüksek lisans	Resim	10	4	Ders	Yeterli değil	Bazen	Bilemeyiz	Evet
Ö8	Erkek	33	Lisans	Matematik	5	2	Seminer	Yeterli değil	Evet	Evet	Evet

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğunun kadın olduğu (*f* = 6) ve lisans mezunu oldukları (*f* = 5) gözlemlenmektedir. Öğretmenler arasında en uzun kıdem yılına sahip öğretmen 14 yıl ile Ö1 iken, en kısa kıdem yılına sahip öğretmenler beş yıl ile Ö2 ve Ö8'dir. Üstün yetenekli çocuklara eğitim verme süresi bakımından en uzun süre hizmet veren öğretmen ise beş yıl ile Ö7'dir.

Öğretmenlerin çoğunluğu (*f* = 7), üstün yetenekli çocuklara verilen eğitimi yeterli bulmadıklarını belirtmiş ve bu alanda eğitim verme yetersizliği (*f* = 6) hissettiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin büyük bir kısmı, üstün yetenekli çocukların gelecekte normal gelişim gösteren akranlarından daha başarılı olacağı görüşündedir. Ancak, iki öğretmen, bu çocukların başarılı olacağına inanmadığını belirtmişken, iki öğretmen de bu durumun şartlara bağlı olarak değişebileceğini ifade etmiştir. Öğretmenlerin bu konuda dile getirdiği düşünceler ise şu şekildedir:

> Ö6 "*Bilemeyiz. Neye göre kime göre başarı. Akademik başarı ve hayat başarısı doğru orantılı değil ki..*"
>
> Ö2 "*İlgi ve yetenekleri doğrultusunda yönlendirilirse başarılı olacaklarını düşünüyorum*"
>
> Ö3 "*Hayır düşünmüyorum. Hayatta başarılı olabilmek için bazen sosyal zekâ daha önemli*"

Görüşmelerde, öğretmenlerin çoğunluğu üstün yetenekli bir çocuğa sahip olmayı arzu ettiklerini belirtmişlerdir. Konuyla ilgili görüş belirten Ö4'ün düşünceleri ise aşağıda verilmiştir:

> Ö4 "*Evet, hobileri olan, ilgi duyduğu alanda derinlemesine bilgi sahibi olan bir çocuğum olsun isterdim*"

Görüşmelerde, yalnızca bir öğretmen üstün yetenekli bir çocuğa sahip olmayı istemediğini ifade etmiştir.

> Ö1 "*Hayır istemem. Zorlukları çok fazla. Yetememek, doğru yönlendirememek, kontrol edememek, anlaşamamak.. Bu ihtimaller beni strese sokuyor. Bu yüzden sağlıklı ve parlak zekaya sahip bir çocuk tercihimdir*"

Tablo 2. Öğretmenlerin üstün yetenekli çocuklara ilişkin düşüncelerinin dağılımı

Temalar	Alt temalar
Üstün yetenekli çocuklarla ilgili genel izlenimler	Uyum sorunu Farklı kişilik özellikleri Yaratıcılık becerileri gelişmiş Çabuk öğrenen* Meraklı Çok soru soran Akıllı Özgüveni yüksek İçe kapanık Sorgulayan İletişim problemi* Sosyal yetersizlik* Derslerde başarılı
Üstün yetenekli çocuklara eğitim verirken yaşanılan zorluklar	İlgi alanlarının çok geniş olması İletişim kurmakta zorlanma* Ailelerin yüksek beklentisi Davranışlarını anlayamama Güvenleri kazanmakta zorlanma Yetememe duygusu Devam etmek istememe durumu

* En fazla söylenen cevaplar

Tablo 2'ye göre, öğretmenler, üstün yetenekli çocukların genel özelliklerini sırasıyla "çabuk öğrenen", "sosyal yetersizliğe sahip", "iletişim problemi olan" ve "yaratıcılık becerileri gelişmiş" olarak belirtmişlerdir.

Konuyla ilgili görüş belirten Ö6'nın düşünceleri ise aşağıda sunulmuştur:

> *"İletişim problemi yaşadıklarını düşünüyorum. Sosyal becerileri zayıf ama diğer taraftan çok çabuk öğrenen, akademik başarıları çok iyi çocuklar"*

Üstün yetenekli çocuklara eğitim verirken yaşanılan zorluklar sorusuna ise öğretmenlerin çoğunluğu iletişim kurmakta zorlanıyorum (f = 3) şeklinde cevap vermiştir. Konuya ilişkin olarak Ö7'nin cevabı şu şekildedir;

"Onların davranışlarının altında yatan nedenleri her zaman anlayamıyorum. Bir diğer sorun ise ailelerin beklentileri. Aileler çok fazla beklenti içine giriyorlar"

Tablo 3. Öğretmenlerin üstün yetenekli çocukların eğitimleri ilişkin düşüncelerinin dağılımı

Temalar	Alt temalar
Üstün yetenekli çocuklara eğitim verirken dikkat edilen hususlar	İlgi alanlarını dikkate alma* Duyarlı oldukları konulara dikkat etme Yaratıcılıklarını destekleme Buluş ve keşif ağırlıklı ders anlatım Bireysel olarak daha iyi tanımaya çalışma* Konuya hâkim olmaya çalışma Sohbet şeklinde ders anlatma Dersi yaşamla ilişkilendirme Söyledikleri her şeyi dinleme Ders içeriğini zenginleştirme Farklı teknik ve yöntemler kullanarak ders anlatma
Üstün yetenekli çocuklara verilmesi gereken eğitim ile ilgili düşünce	Daha nitelikli öğretmenler olmalı Bilsem öğretmenlerine verilen hizmet içi eğitimler artırılmalı* Üstün yetenekli çocuklar için tüm gün eğitim veren ayrı okullar olmalı* Üstün yetenekli çocuklar için ayrı bir müfredat olmalı BİLSEM de verilen eğitimin süresi artırılmalı* Eğitimin içeriği daha nitelikli olmalı Sosyal gelişimleri destekleyen aktiviteler olmalı Verilen eğitim olması gerektiği gibi

* En fazla söylenen cevaplar

Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğu, üstün yetenekli çocuklara eğitim verirken ilgili alanlarını dikkate aldıklarını (f = 3) belirtmişlerdir. İki öğretmen ise bireysel olarak öğrencilerini daha iyi tanımaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Konuya ilişkin olarak bazı öğretmenlerin görüşleri aşağıda sunulmuştur:

Ö8 "Verilen eğitim çocukların ilgi ve yetenek alanlarıyla ilgili olmalı. Bu nedenle ders anlatırken ilgi ve yeteneklerini dikkate alarak farklı teknik ve yöntemler seçmeye çalışıyorum"

Ö5 "Öğrencilerimi yakından tanımayı seviyorum. Neleri seviyor, hayalleri vb. Sevdiklerinden yola çıkarak konuyu bağdaştırmaya çalışıyorum. Konu

hakkında sohbet ediyorum, bu konu günlük yaşamda ne işimize yarar, nasıl geliştirilebilir gibi."

Öğretmenlere üstün yetenekli çocuklara verilmesi gereken eğitim ile ilgili düşünceleri sorulduğunda, öğretmenlerin çoğunluğu sırasıyla *"BİLSEM öğretmenlerine verilen hizmet içi eğitimler artırılmalı", "Üstün yetenekli çocuklar için tüm gün eğitim veren ayrı okullar olmalı"* ve *"BİLSEM'de verilen eğitimin süresi artırılmalı"* şeklinde yanıt vermişlerdir. Bu konuda görüş belirten Ö3 ve Ö6'nın düşünceleri ise aşağıda sunulmuştur:

"İyi bir eğitim ancak nitelikli öğretmenlerle mümkün. Bu nedenle öncelikle BİLSEM de görev yapacak öğretmenlerin çok daha nitelikli olması gerekiyor".

"Bu çocuklara kendi müfredatı olan bir eğitim verilmeli. BİLSEM de verilen eğitim yeterli değil."

TARTIŞMA

Bu araştırma, üstün yetenekli çocukların eğitiminde öğretmenlerin karşılaştığı zorluklar ve bu zorlukların çözüm yolları konusunda önemli bulgular sunmaktadır. Öğretmenlerin, üstün yetenekli öğrencilerin özel eğitim ihtiyaçlarına yönelik yeterli hazırlığa sahip olmadığı tespiti, literatürdeki mevcut bulgularla paralellik göstermektedir. Özellikle, öğretmenlerin üstün yetenekli çocukları tanıma, onlara uygun eğitim stratejileri geliştirme ve ihtiyaçlarına göre farklılaştırılmış öğretim yöntemleri kullanma konularında eksiklikler yaşadığına dair önceki araştırmalar da benzer sonuçlar ortaya koymuştur (Davis & Rimm, 2004; VanTassel-Baska, 2013). Bu durum, eğitim sistemindeki genel eksikliklerle doğrudan bağlantılıdır ve öğretmen eğitimi, müfredatın yeniden yapılandırılması gibi daha geniş yapısal değişiklikleri gerektirmektedir.

Üstün yetenekli çocukların eğitiminde öğretmenlerin karşılaştığı bir diğer önemli zorluk, ailelerle etkili iletişim kurma ve aile beklentilerini yönetme sorunudur. Ailelerin yüksek beklentileri, öğretmenler üzerinde ek bir baskı yaratmakta ve bu durum eğitim sürecini olumsuz etkilemektedir. Araştırmalar, üstün yetenekli öğrencilerin ailelerinin, çocuklarının eğitimine yönelik genellikle daha yüksek beklentiler taşıdığını ve bu beklentilerin öğretmenler üzerinde psikolojik bir yük oluşturduğunu ortaya koymuştur (Colangelo et al., 2004). Bu bağlamda, öğretmenlerin ailelerle sağlıklı bir iletişim geliştirmeleri kritik bir öneme sahiptir. Ailelere yönelik bilgilendirme seminerleri düzenlemek veya öğretmen-aile işbirliğini teşvik eden programlar oluşturmak, öğretmenlerin üzerindeki baskıyı hafifletebilir ve öğrencilerin eğitimine daha verimli bir katkı sağlayabilir. Ayrıca, ailelerle yapılan işbirlikçi çalışmaların çocukların akademik ve sosyal gelişimine de olumlu etkiler yaptığına dair bulgular bulunmaktadır (Miller et al., 2011).

Araştırma, öğretmenlerin ayrı eğitim modeli ve birlikte eğitim modeli konusundaki görüşlerini de incelemiştir. Ayrı eğitim modelinin, üstün yetenekli çocukların bireysel ihtiyaçlarını daha iyi karşılayacağı düşünülse de, sosyal etkileşim fırsatlarının sınırlı olması gibi dezavantajları olduğu vurgulanmaktadır. Bu modelin etkili olabilmesi için, öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirebileceği ortamların da sağlanması gereklidir. Birlikte eğitim modeli ise, sosyal

becerilerin gelişimi açısından avantaj sağlasa da, üstün yetenekli çocuklara yeterli düzeyde destek sunulmadığı takdirde, bu modelin etkinliği sınırlı kalmaktadır (Assouline & Colangelo, 2006). Bu bulgular, eğitim sistemlerinin hibrit yaklaşımlar geliştirmesi gerektiğine dair önemli bir ipucu sunmaktadır. Yani, hem ayrı hem de birlikte eğitim modellerini içeren esnek yaklaşımlar, üstün yetenekli öğrencilerin ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilir.

Ailelerin üstün yetenekli çocuklar üzerindeki etkisi de göz ardı edilemez. Ailelerin çocuklarının eğitim sürecine aktif katılımı, öğretmenler ve aileler arasında güçlü bir iletişim ağı kurmayı gerektirir. Araştırmalar, ailelerin eğitim sürecine dahil olmalarının çocukların başarıları üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir (Gagné, 2009). Ailelerin beklentilerinin doğru bir şekilde yönetilmesi, öğretmenlerin üzerindeki baskıyı azaltarak eğitim süreçlerini daha verimli hale getirebilir. Bu bağlamda, öğretmenlerin ailelerle işbirliği yapabilme becerilerinin geliştirilmesi önemlidir. Ayrıca, öğretmenlerin ailelere yönelik rehberlik ve destek hizmetleri sunmaları, üstün yetenekli çocukların eğitimine katkı sağlayacak önemli bir adım olabilir.

Gelecek araştırmalar için önerimiz, bu araştırmanın sınırlılıklarını göz önünde bulundurarak, farklı bölgelerdeki BİLSEM (Bilim ve Sanat Merkezleri) ve diğer üstün yetenekli öğrencilere yönelik eğitim kurumlarında benzer çalışmaların yapılmasıdır. Bu tür araştırmalar, genel geçer sonuçlar elde etmemize yardımcı olabilir ve öğretmenlerin deneyimlerini daha geniş bir perspektiften değerlendirmemizi sağlayarak, eğitim sistemindeki iyileştirmelere yönelik daha sağlam temellere dayanan çözüm önerileri geliştirilmesine olanak tanıyacaktır. Ayrıca, öğretmenlerin eğitimine yönelik programların güçlendirilmesi ve müfredatın üstün yetenekli çocukların özel gereksinimlerine daha uygun hale getirilmesi gerektiği vurgulanmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçları, üstün yetenekli çocukların eğitiminde öğretmenlerin karşılaştığı zorluklar ve bu zorlukların aşılması için gerekli stratejileri belirleme konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Elde edilen bulgular, eğitim sisteminin bu çocukların özel ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılması gerektiğini göstermektedir. Özellikle öğretmen eğitim programlarının güçlendirilmesi ve destekleyici hizmet içi eğitimlerin artırılması, öğretmenlerin üstün yetenekli çocuklara daha etkili bir eğitim sunmalarına yardımcı olabilir.

BİLSEM'lerde öğretmen eğitimlerinin artırılması ve ailelerle daha etkili iletişim kurma yöntemlerinin geliştirilmesi, çocukların eğitim süreçlerini olumlu yönde etkileyecektir. Ayrıca, ayrı ve birlikte eğitim modellerinin entegrasyonunu teşvik eden hibrit yaklaşımların benimsenmesi, üstün yetenekli çocukların ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilir. Bu bağlamda, eğitim politikalarının bu öneriler doğrultusunda güncellenmesi, üstün yetenekli bireylerin potansiyellerini en üst düzeye çıkaracak bir eğitim ortamı oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Gelecek araştırmaların, bu alandaki bilgi birikimini artırması ve uygulama düzeyinde daha etkili sonuçlar elde edilmesine katkıda bulunması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

Assouline, S. G., & Colangelo, N. (2006). Talent development and the challenges of gifted education. *Gifted Child Quarterly,* 50(1), 11-23.

Ataman, A. (2018). Giriş, *Üstün Zekalılar ve Üstün Yetenekliler Konusunda Bilinmesi Gerekenler*, Ed.: Ayşegül Ataman, Vize Yayınevi, Ankara.

Colangelo, N., Assouline, S. G., & Gross, M. U. M. (2004). A nation deceived: How schools hold back America's brightest students. *The Templeton National Report on Acceleration*.

Darga, H. (2018). Üstün Zekalı/Üstün Yetenekli Çocuklarla Erken Çocuklara Erken Çocuklukta Uygulanabilecek Eğitim Modelleri ve Uygulama Örnekleri, *Üstün Zekalılar ve Üstün Yetenekliler Konusunda Bilinmesi Gerekenler*, Ed.: Ayşegül Ataman, Vize Yayınevi, Ankara.

Davis, G. A., & Rimm, S. B. (2004). *Education of the gifted and talented*. Pearson Education.

Erkuş, A. (2012). *Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme.* Pegem Akademi Yayınları.

Gagné, F. (2009). *Building gifts and talents: A new paradigm*. Gifted Education International, 25(1), 1-20.

Genç, M. A. (2016). Üstün Yetenekli Bireylere Yönelik Eğitim Uygulamaları1. Journal of Gifted Education and Creativity, 3 (3), 49-66.

Miller, R. B., Hall, R. E., & Tisher, R. P. (2011). The importance of family and school collaboration in the development of gifted children. *Journal of Educational Psychology*, 103(2), 311-324.

Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller için İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri. Epsilon Yayınevi, İstanbul.

VanTassel-Baska, J. (2013). *Curriculum and instruction for gifted learners*. Pearson.

Yıldırım A., Şimşek H. (2021). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Güncellenmiş 12. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ MEDYA OKURYAZARLIĞI DÜZEYLERİ İLE SOSYAL BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kudret YILDIRIM

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi,

kdrtyldrm@gmail.com – 0000-0002-5038-6023

ÖZET

Medya okuryazarlığı, bireylerin medya içeriklerini etkin bir şekilde anlaması, analiz etmesi, değerlendirmesi ve bu içerikleri üretme yeteneği kazanması sürecidir. Günümüzde dijital medya ve bilgi akışının hızla artması, bireylerin medya okuryazarlığı becerilerine olan ihtiyacını giderek artırmaktadır. Medya okuryazarlığı, sadece medya içeriklerini tüketmekle kalmayıp, aynı zamanda bu içeriklerin eleştirel bir gözle analiz edilmesi ve değerlendirilmesini de kapsayan çok boyutlu bir yetkinliktir. Sosyal beceriler, bireylerin başkalarıyla etkili bir şekilde empati kurabilmesi, etkileşimde bulunabilmesi ve iş birliği yapabilmesi için gereken yetenekler olarak tanımlanabilir. Özellikle eğitim alanında, öğretmen adaylarının bu becerileri kazanması, gelecekteki nesillerin medya ile sağlıklı bir ilişki kurmalarını sağlamada kritik bir rol oynamaktadır. Bu çalışmanın amacı, öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı düzeyleri ile sosyal becerileri arasındaki ilişkiyi incelenmektir. Çalışmada, nicel araştırma metotlarından betimsel araştırma alanındaki genel tarama modeli uygulanmıştır. Medya okuryazarlık ve empati düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği kısımda ise korelasyonel (ilişkisel) araştırma modeli kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre öğretmen adaylarının empati ve medya okuryazarlık düzeylerinin yüksek bulunduğu anlaşılmıştır. Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri ile empati düzeylerinin, bilişsel empati ve duygusal tepki alt boyutlarında anlamlı bir pozitif ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Medya okuryazarlık düzeylerinin, sosyal becerilerle olan ilişkisinin ise zayıf olduğu anlaşılmıştır. Medya okuryazarlığı ve sosyal beceriler arasındaki ilişkiyi araştırmak, öğretmen eğitimi programlarının içerik ve metodolojilerini şekillendirmede değerli veriler sunabilir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen Adayı, Medya Okuryazarlık, Empati

1. GİRİŞ

Modern bilgi ve iletişim teknolojileri, eğitim alanında önemli değişikliklere yol açmaktadır. Medya okuryazarlığı, bireylerin medya içeriklerini analiz etme, değerlendirme ve üretme becerisi olarak tanımlanmakta ve bu yetenek, öğretmenlerin bilgiye erişim, eleştirel düşünme ve etkili iletişim kurma süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı düzeyleri, gelecekteki eğitim uygulamaları üzerinde belirleyici bir etki yaratabilirken, sosyal becerileri de geliştirmelerine katkı sunabilir. Sosyal beceriler, bireylerin sosyal ortamlarda etkili bir şekilde etkileşimde bulunabilme yeteneğini kapsar; empati, işbirliği, iletişim ve çatışma çözümü gibi unsurları içerir. Eğitimde, öğretmenlerin bu becerilere sahip olmaları, öğrencilerin öğrenme deneyimlerini olumlu yönde etkileyerek, eğitim ortamlarını daha verimli hale getirmektedir. Bu nedenle, öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı ile sosyal becerileri arasındaki ilişkiyi incelemek, eğitim programlarının geliştirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Medya, kişilerin bilgi sahibi olması, haberdar olması, haber iletilmesi, eğlenmesi, hoşça süre geçirmesi, boş zamanlarını değerlendirmesi gibi pek çok gereksinimini karşıladığı bir ortam oluşturmaktadır (Thompson, 2008: 125).

Medyanın haberdar etme ve bilgilendirme, kültürel devamlılığı sağlama, toplumsallaştırma, kamuoyu yaratma ve eğlendirme gibi başat fonksiyonları vardır. Mühim bir konuma sahip olan ‘’toplum, demokrasi ve siyaset’’ gibi kavramlar ışığında medyanın temel görevi, toplum üzerindeki sorumluluk ve görevlerini yerine getirerek olağan ve doğru bir şekilde süreyi yönetmesidir. Medya araçlarının insanları büyüleyerek tesiri altına aldığını ve bu tılsım ile de bireylerin bu araçlardan gelen mesajların doğruluğunu onaylayıp, eleştirel olarak değerlendiremediklerini iletmektedir (Öker, 2005, s.237-243).

Teknoloji çağının getirdiği değişimlerle birlikte, medya yaşamımızın her köşesine nüfuz etmiş durumdadır. Tabletler, bilgisayarlar ve telefonlar gibi dijital araçlar, medya içeriğine hızlı ve kolay ulaşım sağlamaktadır. Bu durum, medya ile insanlar arasındaki etkileşimin önemini vurgulamakta ve medyanın yaşamımızda git gide daha merkezi bir rol üstlenmesine neden olmaktadır. Fakat, medyanın bu kadar iç içe olduğu bir hayat da, insanların medyayı bilinçli bir biçimde kullanmaları ve medya içeriğinin olası olumsuz etkilerinden korunmaları gerekliliği belirtilmektedir (Koçak, 2011, s. 78).

Bilgili ve bilinçli bir toplum oluşturabilmenin koşulu medyayı etkin kullanan ve medya farkındalığı gelişmiş olan insanların yetiştirilmesine dayanmaktadır. Medyayı etkin kullanmakla anlatılmak istenen, medyaya bağımlı hale gelmeden, zaman kontrolü yapabilen ve neyin takip edilip edilmeyeceğinin ayrımını yapabilen kişilerin sayısını artırmaktır. Bu da medya alanında verilecek eğitimle gerçekleşebilecektir. (Çeliköz ve Çeliköz, 2018, s.263).

Medya okuryazarlığı kavramının anlaşılabilmesi için öncelikle medyanın tanımının, etkisinin ve işlevlerinin farkında olunması gerekmektedir. Medya insanlara şu an içinde bulunduğumuz, yaşanılan dünyadan farklı olarak kendisinin inşa ettiği sanal bir dünya oluşturmaktadır (Erdemoğlu, 2011: 16).

Medya Okuryazarlığını kavramını iki farklı şekilde ele alan gruplar bulunmaktadır. Bu gruplardan birincisi, medya çalışanlarının mesleki eğitimi biçiminde tanımlarken ikinci grup ise medya araçlarının doğru kullanabilme yeteneğini kazandırma olarak ifade etmektedir (Şahin, 2011, s. 5).

Medya okuryazarlığı, iletilere ulaşma, çözümleyebilme, değerlendirme ve gönderme becerisini kazanmayı hedeflemektedir ve aynı zamanda medyanın toplum içerisinde çalışma yürüttüğü ile ilgilenmektedir. Medya okuryazarlığı iletilerin oluşturulması, üretilmesi ve gönderilmesi hususuda ekonomik, siyasal, kültürel, teknolojik sınırlılıklarını bilmektir. Belirli bir şekilde bilgiye ulaşma yeteneği ve mantıksallık vurgulanmıştır (Tokgöze, 2015, s.388).

Medya okuryazarlığı, medya araçlarıyla insanlar arasında temiz ve doğru iletişimin sağlandığı bir ortamın zeminini hazırlamaktadır (Gündüz Kalan, 2010, s.59). Medya okuryazarlığı, seyircileri medyada şiddet konusunda eleştirel düşünme becerisini geliştirmelerine yardımcı olmak ve medya uygulamalarını, mesajlarını ve etkilerini sorgulamaktır (Cantor ve Wilson, 2003: 363).

İnsanların sahip olduğu beceri ve bilgileriyle sergilediği her türlü eylem ile kişilik özellikleri hayatını etkilemektedir. Önemli olan becerilerden biri de iletişim yeteneğidir. Kişilik özelliklerinin iletişim kabiliyetleri üzerindeki etkisi hissedilen bir gerçekliktir. Kişilik özellikleri ile birlikte iletişimde önemli durumda bulunduğu düşünülen diğer bir değişken ise empatik eğilimdir. Alan yazın da iletişim kavramının farklı tanımları yer almaktadır. Bu ifadelerin içinden bir tanesine göre iletişim, “bilginin, davranışlar, mimikler, semboller, işaretler vb. şeklinde bir noktadan diğer bir noktaya aktarılmasıdır (Budak, 2005:390).

Yakın ve samimi bağlantılar empatinin gücü ile büyür ve olgunlaşır. Farklı insanların hareketlerini değerlendirebilmeyi ve yorumlamayabilmeyi bilmek oldukça önemlidir. Bu becerinin en önemli ve etkin yolu empati becerisini olgunlaştırarak karşımızdakileri anlayabilmekten geçmektedir. Empati becerisi ve eğilimleri yüksek olan, bu sebeple farklı insanlara yardımı dokunan kişilerin etrafındakiler tarafından sevilmesi ve benimsenmesi olasılığı da yüksektir (LaFollette, 1999, s.135).

Empati becerisi insanlara kişiler arası iletişim alanı başat olmak üzere birçok alanda yarar sağlamaktadır. Empati kurmanın yararları içinde, iletişim becerilerinin arasında yer alan empati kurabilme mühim bir konuma sahiptir. Çünkü insanlar duygularının farkına varılma ihtiyacını en derinden hissetmektedir. Empatinin sağlanamadığı durumlarda kişilerin sizin ihtiyaç, duygu ve hissiyatınızı göz önünde tutma olasılığı azalmaktadır (Pala, 2008, s.13-23).

Empati, başka bir insanın hissettiği duyguyu gerçek hayatta hissetmediği halde o kişinin psikolojik durumunu anlayabilme yeteneğidir (Gander ve Gardiner, 2001,s. 402).

Empati kişinin başkalarının duygularına karşı duyarlı olması, bu duyguları tanıması, anlaması, doğru biçimde yorumlaması ve tutumunu onların ruhsal haline göre şekillendirebilmesi olarak ifade edilebilir (Akçay, 2008, s.161).

Empati kavramının duygusal ve bilişsel olmak üzere iki ögesi bulunmaktadır. Bilişsel öge "karşı taraftaki bireyin ne hissettiğini anlamak", duygusal öge ise "karşı taraftaki bireyin hissettiğini hissetmek" şeklinde ifade edilir (Gladstein,1983; akt: Dökmen, 1988:158).

Araştırma, öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı düzeyleri ile sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesini hedeflemektedir. Günümüz bilgi toplumunda, medya ile etkileşim her zamankinden daha önemlidir; zira bireylerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları bilgi miktarı hızla artmaktadır. Bu bağlamda, öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı düzeylerinin, eğitim süreçlerinde ve sosyal yaşamlarında nasıl bir rol oynadığı, eğitim araştırmaları açısından önemli bir tartışma konusudur. Sosyal beceriler ise bireylerin başkalarıyla etkileşimlerinde etkili olabilmeleri için gerekli olan iletişim, iş birliği ve empati gibi yetenekleri kapsar. Eğitim ortamlarında sosyal becerilerin gelişimi, öğrencilerin akademik başarıları kadar sosyal uyumları için de kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı düzeylerinin sosyal becerileri ile olan ilişkisi, hem öğretim yöntemleri hem de öğretmen eğitim programları açısından değerlendirilmeye değerdir. Elde edilecek bulgular, öğretmen eğitim programlarının geliştirilmesine yönelik katkılar sağlayarak, gelecekteki eğitimcilerin medya okuryazarlığı ve sosyal beceriler açısından daha donanımlı hale gelmelerine yardımcı olabilir.

2. YÖNTEM

Araştırma için, öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri ve sosyal becerilerinin bir takım değişkenlere göre kıyaslandığı bölümde nicel araştırma metotlarından betimsel araştırma kapsamındaki genel tarama modeli kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri ve sosyal becerileri arasındaki ilişkinin araştırıldığı bölümde ise korelasyonel (ilişkisel) araştırma modeli uygulanmıştır.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Çalışma Grubu

Bu çalışmanın amacı öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı düzeyleri ile sosyal becerileri arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Örneklem olarak Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören ve öğretmen adayları arasında çalışmaya katılmak için gönüllü 296 öğrenci ile sınırlıdır.

İncelemenin sonuçlarına ulaşmak amacıyla aşağıda belirtilen alt problemlere cevap aranmaktadır.

1. Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri nasıldır?

2. Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri bölümlerine, cinsiyetlerine göre anlamlı bir fark oluşturmakta mıdır?

3. Öğretmen adaylarının empati düzeyleri nasıldır?

4. Öğretmen adaylarının bölümlerine, cinsiyetlerine göre anlamlı bir fark oluşturmakta mıdır?

5. Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri ve empati düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2.2. Veri Toplama ve Analiz Süreci

Çalışmada veri toplamak için Baron-Cohen ile David (2004) tarafından geliştirilen Kaya ile Çolakoğlu (2015) tarafınca Türkçeye uyarlanan "Empati Düzeyi Belirleme Ölçeği" ve Karataş (2008) tarafından geliştirilen ve daha sonra Gazi Eğitim Fakültesi'nde çalışan uzman öğretim üyeleri ile 2015 senesi itibariyle tekrar güncellenmiş "Medya Okuryazarlığı Düzey Belirleme Ölçeği" uygulanmıştır. Verilerin analiz aşamasında frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve puanlar normal dağılım olmadığından çoklu karşılaştırmalar olduğunda uygulanan, parametrik bir test olan ANOVA'nın karşılığı Kruskal Wallis testi ve T-testinin karşılığı olan Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri ve sosyal becerileri arasındaki ilişki, Spearman Brown sıra farkları korelasyon katsayısı ile tespit edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

"Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri nasıldır?" şeklindeki birinci alt probleme ait elde edilen veriler Tablo 3.1'de gösterilmektedir.

Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerinin dağılımı ortalama (X) ve standart sapma (Ss) değerlerine bakılarak belirlenmiştir.

Tablo 3.1: Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlık Düzeylerinin Dağılımı

Değişken	n	En az	En fazla	$\bar{X}$	ss	Düzey
Medya okuryazar	296	1	5	3,83	,91	Yüksek

Tablo 3.1 incelendiğinde, öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyinin çoğu zaman ($\bar{X}$ =3,83) olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

"Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri;

a) Bölümlerine göre

b) Cinsiyetlerine göre anlamlı bir fark oluşturmakta mıdır?''şeklinde araştırmanın ikinci alt problemi oluşturulmuştur.

3.2.1. Öğretmen Adaylarının Bölümlerine Göre Medya Okuryazarlık Düzeyi

Bu bölümde öğretmen adaylarının bölümlerine göre medya okuryazarlık düzeylerinin anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığını tespit etmek amacıyla Kruskal-Wallis Testi uygulanmıştır. Bu teste ait sonuçlar Tablo 3.2'de verilmiştir.

Tablo 3.2: Öğretmen Adaylarının Bölümlerine Göre Medya Okuryazarlık Düzeylerine İlişkin Kruskal Wallis Testi Sonucu

Bölüm	**n**	**Sıra ortalaması**	**sd**	**X²**	**p**
Sınıf	61	144,56	**7**	7,032	0,426
İlköğretim Matematik	29	131,59			
Okul Öncesi	42	146,54			
Fen Bilimleri	15	117,73			
Sosyal Bilgiler	34	172,25			
Türkçe	32	143,67			
Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik	40	149,49			
Özel Eğitim	43	162,05			
Toplam	**296**				

Tablo 3.2 incelendiğinde, öğretmen adaylarının okudukları bölümlere göre Medya okuryazarlık boyutunda anlamlı bir farklılık oluştuğu tespit edilmiştir (X^2=7,032, p<,05).

3.2.2. Öğretmen Adaylarının Cinsiyetlerine Göre Medya Okuryazarlık Düzeyi

Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olup olmadığının araştırılması için Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır. Bu teste ait sonuçlar Tablo 3.3'de verilmiştir.

Tablo 3.3: Cinsiyetlerine Göre Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlık Düzeylerine İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

Cinsiyet	**N**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**U**	**P**
Kadın	209	145,72	30455,00	8510,000	0,386
Erkek	87	155,18	13501,00		
Total	296				

Tablo 3.3 incelendiğinde, öğretmen adaylarının cinsiyete göre medya okuryazarlık düzeyinde anlamlı bir farklılık oluşmadığı sonucu ortaya çıkmıştır (U = 8510,000, p> ,05).

Tablo 3.4: Cinsiyetlerine Göre Medya Okuryazarlık Ölçeğinin Toplam Puanların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma Değerleri

Cinsiyet	n	x̄	Ss
Kadın	209	3,8323	0,58283
Erkek	87	3,8891	0,73245
Toplam	296		

Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık ölçeğinin toplam puanlarının cinsiyetlerine göre araştırıldığında, erkeklerin (x̄ = 3,88; *ss*=,732) kadınlara (x̄ =3,83; *ss*=,582) göre daha yüksek puan aldıkları tespit edilmiştir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

"Öğretmen adaylarının empati düzeyleri nasıldır?" şeklinde oluşturulan soru üçüncü alt problemi ifade etmektedir.Öğretmen adaylarının empati düzeylerinin nasıl olduğuna ilişkin dağılım ortalama (X̄) ve standart sapma (*Ss*) değerlerine bakılarak tespit edilmiştir. Tablo 3.5'de öğretmen adaylarının empati düzeylerinin dağılımı yer gösterilmektedir

Tablo 3.5: Öğretmen Adaylarının Empati Düzeylerinin Dağılımı

Alt Boyutlar	n	En Az	En Fazla	X̄	Ss	Düzey
Bilişsel Empati	296	1	5	3,88	0,78753	Yüksek
Duygusal Tepki	296	1	5	4,13	0,86058	Yüksek
Sosyal Beceriler	296	1	5	3,59	0,67273	Yüksek

Tablo 3.5 incelendiğinde, öğretmen adaylarının empati düzeylerinin bilişsel empati (X̄ = 3,88) ve sosyal beceriler (X̄ = 3,59) alt boyutunda çoğu zaman ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Duygusal tepki alt boyutunda ise her zaman (X̄ = 4,13) oluştuğu görülmektedir. Bu dağılım sonuçlarına göre öğretmen adaylarının empati düzeylerinin yüksek olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3.6: Öğretmen Adaylarının Bölümlerine Göre Empati Düzeylerinin Dağılımı.

		N	X̄	Ss
Bilişsel Empati	Sınıf	61	3,977	0,72581
	İlk.Mat	29	3,8552	0,59737
	Okul Öncesi	42	3,6333	0,96162
	Fen Bilgisi	15	3,6	0,72506
	Sosyal Bilgiler	34	3,7882	0,80595
	Türkçe	32	4,15	0,58585
	Rehberlik Ve Psikolojik	40	0,58585	0,514782
	Özel Eğitim	43	3,8605	1,0452

Duygusal Tepki	Sınıf	61	4,1475	0,89719
	İlk.Mat	29	4,181034	0,664457
	Okul Öncesi	42	3,886905	1,155847
	Fen Bilgisi	15	3,933333	0,883715
	Sosyal Bilgiler	34	4,117647	0,857753
	Türkçe	32	4,453125	0,383308
	Rehberlik Ve Psikolojik	40	4,20625	0,44176
	Özel Eğitim	43	4,104651	1,079066
Soyal Beceri	Sınıf	61	3,67623	0,554046
	İlk.Mat	29	3,715517	0,475865
	Okul Öncesi	42	3,291667	0,872892
	Fen Bilgisi	15	3,616667	0,589087
	Sosyal Bilgiler	34	3,536765	0,773942
	Türkçe	32	3,796875	0,398776
	Rehberlik Ve Psikolojik	40	3,7375	0,430972
	Özel Eğitim	43	3,459302	0,886288

Tablo 3.6 kontrol edildiğinde, öğretmen adaylarının bölümlerine göre, bilişsel empati alt boyutunda en yüksek düzeyin Türkçe öğretmenliği öğrencilerine ($\bar{X}$ =4,15), en düşük düzeyin Psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümü öğrencilerine ($\bar{X}$ =0,58); duygusal tepki alt boyutunda en yüksek düzeyin Türkçe öğretmenliği öğrencilerine ($\bar{X}$ =4,45), en düşük düzeyin Okul öncesi öğretmenliği öğrencilerine ($\bar{X}$ =3,88); sosyal beceriler alt boyutunda da en yüksek düzeyin Türkçe öğretmenliği öğrencilerine ($\bar{X}$ =3,79), en düşük düzeyin Okul öncesi öğretmenliği öğrencilerine ($\bar{X}$ =3,29) ait olduğu saptanmıştır.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

“Öğretmen adaylarının empati düzeyleri;

a) Bölümlerine göre

b) Cinsiyetlerine göre anlamlı fark oluşturmakta mıdır?’’ şeklinde araştırmanın dördüncü alt problemini oluşturulmuştur.

3.4.1. Öğretmen Adaylarının Bölümlerine Göre Empati Düzeyi

Öğretmen adaylarının empati düzeylerinin okudukları bölümlere göre anlamlı bir farklılık olup olmadığının incelenmesi için Kruskal-Wallis Testi kullanılmıştır. Bu teste ait sonuçlar Tablo 3.7’de gösterilmiştir.

Tablo 3.7: Öğretmen Adaylarının Bölümlerine Göre Empati Düzeylerine İlişkin Kruskal Wallis Testi Sonucu

Alt Boyut		**N**	**Sıra Ortalaması**	**Sd**	**x²**	**p**
	Sınıf Öğretmeni	61	155,52	7	11,057	0,136

Bilişsel Empati	İlköğretim Matematik Öğretmeni	29	139,91			
	Okul Öncesi	42	129,80			
	Fen Bilgisi	15	112,00			
	Sosyal Bilgiler	34	134,26			
	Türkçe	32	177,27			
	Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık	40	153,64			
	Özel Eğitim	43	160,40			
	Total	296				
Duygusal Tepki	Sınıf Öğretmeni	61	149,48	7	7,662	0,363
	İlköğretim Matematik Öğretmeni	29	145,72			
	Okul Öncesi	42	140,87			
	Fen Bilgisi	15	124,47			
	Sosyal Bilgiler	34	141,63			
	Türkçe	32	178,33			
	Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık	40	135,05			
	Özel Eğitim	43	160,56			
	Total	296				
Sosyal Beceri	Sınıf Öğretmeni	61	147,61	7	9,705	0,206
	İlköğretim Matematik Öğretmeni	29	156,03			
	Okul Öncesi	42	119,55			
	Fen Bilgisi	15	147,07			
	Sosyal Bilgiler	34	145,40			
	Türkçe	32	176,38			
	Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık	40	160,86			
	Özel Eğitim	43	143,66			
	Total	296				

Tablo 3.7 incelendiğinde, öğretmen adaylarının empati düzeylerinin okudukları bölümlere göre duygusal tepki alt boyutunda (X^2 = 7,66, p> ,05), bilişsel empati alt boyutunda (X^2 = 11,05, p >,05) ve sosyal beceriler alt boyutunda (X^2 = 9,70, p > ,05) bir farklılık tespit edilmemiştir.

3.4.2. Öğretmen Adaylarının Cinsiyetlerine Göre Empati Düzeyi

Öğretmen adaylarının empati düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olup olmadığının araştırılması için Mann-Whitney U Testi uygulanmıştır. Bu testin sonuçları Tablo 3.8'de gösterilmiştir.

Tablo 3.8: Öğretmen Adaylarının Cinsiyetlerine Göre Empati Düzeylerine İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

Alt boyut	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Bilişsel Empati	Kadın	209	146,71	30662,00	8717,000	0,575
	Erkek	87	152,80	13294,00		
	Total	296				
Duygusal Tepki	Kadın	209	157,73	32966,00	7162,000	0,004
	Erkek	87	126,32	10990,00		
	Total	296				
Sosyal Beceri	Kadın	209	152,91	31958,00	8170,000	0,164
	Erkek	87	137,91	11998,00		
	Total	296				

Tablo 3.8 kontrol edildiğinde, öğretmen adaylarının cinsiyete göre bilişsel empati (U = 8717, p > ,05) ve sosyal beceriler alt boyutunda (U = 8170, p > ,05) anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna karşın, öğretmen adaylarının cinsiyete göre duygusal tepki alt boyutunda anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (U = 7162, p < ,05). Bu kapsamda kadın ($\bar{X}$ =157,73) öğretmen adaylarının duygusal tepki düzeylerinin erkek öğretmen adaylarına (126,32) göre daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3.9: Cinsiyetlerine Göre Empati Düzeyi Belirleme Ölçeğinin Toplam Puanların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma Değerleri

Alt Boyut	Cinsiyet	n	x̄	Ss
Bilişsel Empati	Kadın	209	3,8928	0,73667
	Erkek	87	3,8621	0,90235
	Toplam	296		
Duygusal Tepki	Kadın	209	4,2309	0,76992
	Erkek	87	3,9023	1,01469
	Toplam	296		
Sosyal Beceri	Kadın	209	3,6495	0,60552
	Erkek	87	3,4684	0,80135
	Toplam	296		

Tablo 3.9 kontrol edildiğinde, öğretmen adaylarının empati düzeyi belirleme ölçeğinin toplam puanlarının cinsiyetlerine göre bilişsel empati ($\bar{X}$ =3,89; *ss*=,736), duygusal tepki ($\bar{X}$ = 4,23; *ss*=,769) ve sosyal beceriler alt boyutunda ($\bar{X}$ = 3,64 *ss*=,605) kadınların erkeklere göre daha yüksek puan aldıkları tespit edilmiştir.

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

"Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri ve empati düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" şeklinde çalışmanın beşinci alt problemi oluşturulmuştur.

Öğretmen adaylarının empati düzeyi ile medya okuryazarlık düzeyi arasındaki ilişkiler Spearman's rho testi ile incelenmiştir. Bu testin sonuçları Tablo 3.10'da gösterilmiştir.

Tablo 3.10: Öğretmen Adaylarının Empati Düzeyi İle Medya Okuryazarlık Düzeyi Arasındaki İlişkisi

	1	2	3	4
1.Medya Okuryazarlık	-			
2.Bilişsel Empati	,420**	-		
3.Duygusal Tepki	,336**	,617**	-	
4.Sosyal Beceriler	,149**	,456**	,348**	-

**. Korelasyon katsayısı 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Korelasyon iki değişken arasında bulunan ilişkiyi saptamaya çalışan istatistiksel bir teknik olarak ifade edilir. -1 ve +1 arasında değer almaktadır. Katsayısı 0,00-0,30 aralığında olduğunda düşük düzeyde, 0,30-0,70 aralığında olduğunda orta düzeyde, 0,70'ten büyük olduğunda ise yüksek düzeyde ilişki olduğu ifade edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2008). Tablo 3.10 kontrol edildiğinde, Medya okuryazarlığın bilişsel empati ve duygusal tepki ile anlamlı bir pozitif ilişkiye sahip olduğu saptanmıştır. Medya okuryazarlığın sosyal becerilerle olan ilişkisinin daha az güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Medya okuryazarlığı bilişsel empati ve duygusal tepki ile anlamlı derecede ilişkilidir, fakat sosyal becerilerle olan ilişkisi düşüktür.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Verilerin analizinden sonra ulaşılan sonuca göre öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyinin genel anlamda yüksek olduğu ve bu düzeyin ortalama değerinin, medya okuryazarlık hususundaki genel yeterliliklerinin iyi seviyede olduğunu gösterdiği ifade edilebilir. Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerinin bölümlerine göre incelendiğinde, en yüksek düzeyin Sosyal bilgiler öğretmenliği öğrencilerine en düşük düzeyin de Fen bilimleri öğretmenliği öğrencilerine ait olduğu saptanmıştır.

Öğretmen adaylarının eğitim aldıkları bölümlere göre medya okuryazarlık düzeyinde anlamlı bir farklılık oluştuğu tespit edilmiştir. Medya okuryazarlık boyutu en düşük grubun Fen bilimleri öğretmenliği, en yüksek grubun ise Sosyal bilgiler öğretmenliği öğrencilerine ait olduğu anlaşılmıştır.

Öğretmen adaylarının empati düzeylerinin sosyal beceriler ile bilişsel empati alt boyutunda çoğu zaman gerçekleştiği saptanmıştır. Duygusal tepki alt boyutunda ise her zaman oluştuğu belirlenmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre öğretmen adaylarının empati düzeylerinin yüksek bulunduğu ifade edilebilir.

Öğretmen adaylarının empati düzeylerinin bilişsel empati, duygusal tepki ve sosyal beceri alt boyutlarında öğrenim gördükleri bölümlere göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Medya okuryazarlık düzeyinin bilişsel empati ile duygusal tepki alt boyutlarında anlamlı bir pozitif ilişki içinde olduğu saptanmıştır. Medya okuryazarlık düzeyinin arttıkça bilişsel empati ile duygusal tepki boyutlarının da arttığı ifade edilebilir. Medya okuryazarlık düzeyinin sosyal becerilerle olan ilişkisi daha az güçlü olduğu tespit edilmiştir. Medya okuryazarlık, bilişsel empati ve duygusal tepki ile anlamlı derecede ilişkilidir, ancak sosyal becerilerle olan ilişkisinin zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenler için medya okuryazarlığı ve sosyal becerilerin geliştirilmesine yönelik sürekli eğitim programlarının düzenlenmesi, mevcut eğitimcilerin bu alanlardaki yetkinliklerini artıracaktır. Bu tür programlar, öğretmenlerin kariyerleri boyunca güncel kalmalarını sağlayabilir. Medya okuryazarlığı ile sosyal beceriler arasındaki ilişkiyi daha kapsamlı incelemek üzere, farklı okullarda ve eğitim kurumlarında benzer çalışmalar yapılması teşvik edilmelidir. Bu tür araştırmalar, öğretmen adaylarının gelişimlerine yönelik daha fazla veri sağlayabilir. Uygulamalı ve etkileşimli eğitim yöntemlerinin kullanılması, öğretmen adaylarının medya okuryazarlığını ve sosyal becerilerini pekiştirebilir. Grup çalışmaları, projeler ve simülasyonlar, adayların öğrenme deneyimlerini zenginleştirebilir. Eğitim programlarında medya okuryazarlığına yönelik derslerin daha fazla yer alması fayda sağlayabilir. Bu derslerin, sosyal becerilerin geliştirilmesi ile entegre edilmesi, öğretmen adaylarının hem medya okuryazarlığını hem de sosyal etkileşimlerini güçlendirebilir.

KAYNAKÇA

Akçay, Tahsin (2008). *Hayalimdeki Öğretmen*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.

Budak, S., (2005), *Psikoloji Sözlüğü* (3, Basım), Ankara: Bilim Ve Sanat.

Büyüköztürk, Şener, Ömay Çokluk Bökeoğlu ve Nilgün Köklü (2008); *"Sosyal Bilimler İçin İstatistik"* 3. Baskı. Pegem Akademi, Ankara.

Cantor, Joanne Ve Wilson, J. Barbara (2003), Media And Violence: Intervention Strategies For Reducing Aggression. *Media Psychology*, 5, 363-403.

Çeliköz, N. Ve Çeliköz, M. (2018). Öğretmen Adaylarının Medya Ve Televizyon Okuryazarlık Düzeyleri. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3 (1), 263.

Dökmen, Üstün (1988); "Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi Ve Psikodrama İle Geliştirilmesi, "*Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 155-190.

Erdemoğlu, M. (2011). Görsel Medyadaki Şiddetin Ortaöğretimin Gençliği Üzerindeki Etkisi. Yayımlanmış Yüksek Lisan Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Gander, Mary J.; Gardiner, Harry W. (2001). *Çocuk Ve Ergen Gelişimi [Child And Adolescent Development]*. (Çevirenler: A. Dönmez, N. Çelen, B. Onur), (4. Basım). Ankara: İmge Kitabevi.

Gündüz Kalan, Ö. (2010). Medya Okuryazarlığı Ve Okul Öncesi Çocuk: Ebeveynlerin Medya Okuryazarlığı Bilinci Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2 (39), 59.

Karataş, Adem (2017). *Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi Ve Eğitim Fakültelerine Yönelik Bir 'Medya Okuryazarlığı' Eğitim Programı Tasarısı*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kaya, Barış Ve Özgür Çolakoğlu (2015); "Empati Düzeyi Belirleme Ölçeği (EDBÖ) Uyarlama Çalışması" *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 16 (1),

Koçak, B. (2011). *İlköğretim Yedinci Ve Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Medya Okuryazarlığı Dersine İlişkin Algılar (Erzurum İli Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Lafollette, H., (1999), *Kişisel İlişkiler*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Öker, Z. (2005). *Baudrillard"In Bakış Açısından Medya*. (Ed. Nurdoğan Rigel, Gül Batuş, Güleda Yücedoğan, Barış Çoban). Kadife Karanlık: 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar: Mcluhan, Foucault, Chomsky, Baudrillard, Postman, Lacan, Zizek. İstanbul: Su Yayınları.

Pala, A. (2008). Öğretmen Adaylarının Empati Kurma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (23), S.13-23.

Şahin, A., (2011). *Öğretmenler, Öğretmen Adayları Ve Medya İle Bağı Olan Herkes İçin Eleştirel Medya Okuryazarlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık

Thompson, J. B. (2008). *Medya Ve Modernite*, İstanbul, Kırmızı.

Tokgöz, O. (2015). *İletişim Kuramlarına Anlam Vermek- Vermek Başlangıçtan Günümüze Anglo- Amerikan İletişim Kuramı*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

KENT KIRSALINDA ÖĞRENİM GÖREN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN GÖRSEL MATEMATİK OKURYAZARLIĞI ÖZ YETERLİK ALGI DÜZEYLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, AHMET MUAMMER ÖZKAN
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
ahmetmuammerozkan10@gmail.com - 0009-0004-0225-9136

Prof. Dr. KÜRŞAT YENİLMEZ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
krstynlmz@gmail.com - 0000-0001-6256-4686

ÖZET

Bu araştırmanın amacı kırsal bölgelerde bulunan ortaokullarda öğrenim gören öğrencilerin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algı seviyelerini tespit etmektir. Çalışma desen olarak ilişkisel tarama modeline dayalı bir nicel araştırma olarak tasarlanmıştır. Katılımcılarla ilgili genel bilgiler edinmek amacıyla çalışmanın değişkenleriyle ilişkili düzenlenmiş bir "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Çalışmada ek olarak, katılımcıların görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algılarını değerlendirmek için “Görsel Matematik Okuryazarlığı Öz Yeterlik Algı Ölçeği" (GMOÖAÖ) kullanılmıştır. Yapılan çalışmanın grubunu 2023-2024 eğitim-öğretim döneminde Balıkesir ili merkez ilçesinin kırsal kesimindeki bir ortaokulunun 7.sınıfında bulunan 76 kadın ve 70 erkekten oluşan toplam 146 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Elde edilen veriler bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılarak analiz edilmiş puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığı ölçülmüştür. Araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde kırsalda bulunan öğrencilerin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algılarının orta düzey puan aralığında bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrencilerin görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algıları cinsiyete, okul öncesi eğitime, mezun olunan ilkokula ve anne-baba tutumuna göre anlamlı farklılık göstermezken, karne puanı yüksek olan ve demokratik tutum sergileyen öğretmene sahip olan öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmalar bulunmuştur. Öğrencilerin görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algılarını arttırmak için öğretmenlerin matematiksel kavramları görsel araçlarla pekiştirmenin yanı sıra, derslerde çevrimiçi platformları kullanarak öğrenme sürecini zenginleştirmeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler : görsel matematik okuryazarlığı, matematik eğitimi, ortaokul öğrencileri, özyeterlik algısı.

VİSUAL MATHEMATİCS LİTERACY SELF-EFFİCACY PERCEPTİON LEVELS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS STUDYİNG İN URBAN RURAL AREAS

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the self-efficacy perception levels of students in secondary schools in rural areas regarding visual mathematics literacy. The study was designed as quantitative research based on the relational survey model. In order to obtain general information about the participants, a "Personal Information Form" organized in relation to the variables of the study was used. In addition, the "Visual Mathematics Literacy Self-Efficacy Perception Scale" (VMLSPS) was used to assess the participants' self-efficacy perceptions about visual mathematics literacy. The study group consisted of 146 middle school students, 76 females and 70 males, in the 7th grade of a middle school in a rural area of the central district of Balıkesir province during the 2023-2024 academic year. The data obtained were analyzed using independent groups t test and one-way analysis of variance (ANOVA) and the significance of the difference between the mean scores was measured. When the results of the study were evaluated in general, it was concluded that rural students' self-efficacy perceptions of visual mathematics literacy were in the middle level score range. In addition, while students' visual mathematics literacy self-efficacy perceptions did not differ significantly according to gender, pre-school education, graduated primary school and parental attitude, statistically significant differences were found in favor of students with high report card scores and teachers with democratic attitudes. In order to increase students' visual mathematics literacy self-efficacy perceptions, it is recommended that teachers enrich the learning process by using online platforms in their lessons as well as reinforcing mathematical concepts with visual tools.

Keywords: visual mathematics literacy, mathematics education, middle school students, self-efficacy perception.

1. GİRİŞ

Okuryazarlık, bir bireyin yazılı metinleri okuma, anlama, yorumlama ve yazma yeteneğidir. Genellikle temel eğitim süreçlerinde kazanılan bu beceri, modern toplumlarda hayati bir öneme sahiptir. Aşıcı'ya (2009) göre okuryazarlık, kelimeler ve semboller yardımıyla yazılı metinleri anlama ve bu semboller aracılığıyla iletilen anlamları çözümleme sürecini kapsamaktadır. Altun (2005) ise okuryazarlığı, toplumun sahip olduğu bilgi, beceri ve normların anlaşılması, paylaşılması, yorumlanması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla kullanılan bir iletişim aracı olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlardan yola çıkılacak olursa okuryazarlık yalnızca harfleri tanıma ve kelimeleri seslendirme yetisiyle sınırlı olmayıp, okunan metinlerin anlamını kavrayabilme ve bilgiyi kullanabilme yeteneğini de kapsar.

Hızla değişen ve gelişen küresel dinamikler, okuryazarlık kavramının da sürekli olarak güncellenmesini ve toplumun gereksinimlerine göre yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır (Anderson, 2002). Ayrıca, okuryazarlığın kullanılan yöntemler, hedefler ve elde edilen bilgilere göre farklılık gösterebileceği; hatta günlük yaşamın, bilimin ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte daha özel okuryazarlık türlerinin tanımlanmasının kaçınılmaz hale geldiği

vurgulanmaktadır (Sanalan, Sülün & Çoban, 2007). Bilgisayar, sanat, medya (Altun, 2003), görsel (Anderson, 2002) ve matematik (Ersoy, 2003) gibi birçok farklı okuryazarlık türü bulunmaktadır. Bu okuryazarlık türlerinin birleşimiyle, görsel matematik okuryazarlığı gibi yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Ancak, bu türlerin temel okuryazarlık becerilerini destekleyici nitelikte olduğu göz ardı edilmemelidir (Chauvin, 2003; Reinking, McKenna, Labbo & Kieffer, 1998; Sims, O'Leary, Cook & Butland, 2002).

Görsel matematik okuryazarlığı hem matematiksel kavramların hem de görsel temsil araçlarının anlaşılması ve kullanılması becerisini ifade eder. Bu okuryazarlık türü, bireylerin matematiksel bilgiyi görsel unsurlar (grafikler, diyagramlar, şekiller, tablolar) aracılığıyla anlamalarını ve yorumlamalarını sağlar (Duran ve Bekdemir, 2013). Görsel matematik okuryazarlığı, klasik matematik okuryazarlığının ötesine geçerek, soyut matematiksel düşünceleri görsel araçlarla somutlaştırmaya yönelik bir beceridir. Bu okuryazarlık türü, matematiksel problemleri çözerken, verileri analiz ederken veya matematiksel düşünceyi ifade ederken görsel unsurların etkin kullanımını gerektirir.

Görsel matematik okuryazarlığı, özellikle teknoloji ve dijital araçlarla yapılan eğitimlerde önem kazanmıştır. Dijital çağda, veri analizi, modelleme ve matematiksel simülasyonlar gibi süreçler görsel unsurların kullanımını daha yaygın hale getirmiştir. Ayrıca bu okuryazarlık türü sadece matematiksel işlemlere değil, aynı zamanda bu bilgilerin görsel bir bağlamda nasıl sunulup yorumlanacağına odaklandığı için günlük yaşamda ve profesyonel hayatta da önemli bir rol oynar. Bu sayede, öğrenciler ve profesyoneller, matematiksel bilgiyi daha etkili bir şekilde anlamlandırabilir ve kullanabilirler.

Kırsal bölgelerde görsel matematik okuryazarlığı, yerel bağlamın ve günlük yaşamın içinde matematiksel kavramların görsel olarak anlaşılması ve kullanılmasına odaklanır. Kırsal bölgelerde, özellikle tarım, inşaat, ticaret ve doğal kaynak yönetimi gibi alanlarda görsel matematik okuryazarlığı önemli bir beceri haline gelir. Bu durum kırsal yaşamın ihtiyaçlarına göre uyarlanmış matematiksel bilgi ve görsel araçların birleşimini içerir. Kırsal mahallelerdeki okullarda veya topluluk eğitim programlarında, görsel matematik okuryazarlığı özellikle gençler için önemlidir. Matematiksel kavramların görsel öğelerle açıklanması, öğrencilerin daha hızlı anlamasını sağlar. Grafikler, diyagramlar ve görsel modeller, kırsalda öğrenim gören öğrencilerin matematiksel düşünme becerilerini geliştirmek için kullanılabilir. Bu yöntemler, soyut matematiksel kavramların somut örneklerle anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bunun yanında görsel matematik okuryazarlığı kırsal kesimlerde, sadece matematiksel kavramların öğrenilmesini değil, aynı zamanda bu kavramların günlük hayata aktarılmasında büyük rol oynar. Görsel temsiller, kırsal yaşamın farklı alanlarındaki sorunların çözümünde ve kararların alınmasında önemli bir araçtır. Kırsal mahallelerde yaşayan bireyler, görsel matematiksel okuryazarlığı kullanarak yerel kaynakları daha verimli yöneterek sosyoekonomik faaliyetlerini geliştirebilir.

Görsel matematik okuryazarlığı, kırsal bölgelerde öğrenim gören öğrencilerin hem akademik hem de gerçek yaşam becerilerinin gelişimine katkılar sunabilir. Görsel temsillerin kullanılması, öğrenme sürecini daha erişilebilir, anlaşılır ve ilgi çekici hale getirebilir. Bu

beceri, sadece matematiksel başarıyı artırmakla kalmaz, aynı zamanda öğrencilere yaşam boyu kullanabilecekleri problem çözme, eleştirel düşünme ve dijital beceriler kazandırabilir.

Uluslararası araştırmalar ve yenilenen eğitim programlarında matematik okuryazarlığının ön plana çıkmasıyla birlikte dünyada olduğu gibi Türkiye' de de araştırmalar yapılmaktadır. Toprak ve Orman (2023) tarafından görsel matematik okuryazarlığı ve matematik başarısı arasındaki ilişkide, okuduğunu anlamanın etkisinin ne derece olduğunun test edildiği araştırmada, okuduğunu anlamanın matematik başarısının önemli bir destekçisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Herrmann, vd. (2022) tarafından gerçekleştirilen matematik okuryazarlığını etkileyen faktörlerin incelendiği araştırmanın sonuçlarına göre matematik okuryazarlığında düşük performans gösteren öğrenciler için telafi edici etkilerin olumlu sonuçlar ortaya koyduğu görülmüştür. Fırat ve Bal (2021), matematiksel modelleme etkinliklerinin, öğrencilerin modelleme yeterliklerine, görsel matematik okuryazarlığı algılarına ve okuduğunu anlama becerilerine olan etkisini araştırmışlardır. Yapılan araştırma sonuçlarına göre, matematiksel modelleme etkinlikleriyle yürütülen öğretim süreci sonunda, öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerinde belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Ancak, okuduğunu anlama becerileriyle modelleme yeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Araştırma, matematiksel modelleme etkinliklerinin, öğrencilerin görsel matematik algılarına ve matematiksel modelleme yeterlik düzeylerine önemli katkılarda bulunduğunu ortaya koymuştur. Görsel matematik okuryazarlığı ile modelleme yetkinlikleri arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişkinin varlığı, özyeterlik algıları açısından tespit edilmiştir. Deveci ve Karademir (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre, incelenen değişkenlere bağlı olarak, öğrencilerin matematik öz-bildirimleriyle özyeterlik algı düzeyleri arasında farklılaşmalar gözlemlenmiştir. Bu farklılaşma, cinsiyet, sınıf düzeyi, ders notları, demokratik öğretmen ve demokratik anne-baba gibi değişkenlere göre çeşitlilik göstermektedir. Araştırmada elde edilen bulgular, matematik öz-bildirimleriyle özyeterlik algı düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Aygüner ve Ev Çimen (2016) tarafından yürütülen çalışmada öğrencilerin performansları ile görsel matematik okuryazarlığına bağlı öz yeterlik algılarının karşılaştırılmasına odaklanılmıştır. Araştırma sonuçları, öğrencilerin genel olarak ve üç farklı alt faktörde görsel matematik okuryazarlığı konusunda kendilerini yeterli gördüklerini göstermektedir. Ancak dikkat çeken bir durum, öğrencilerin bu öz yeterlik algılarının, gerçek performansları ile örtüşmediğidir. Yani öğrenciler, kendilerini yeterli olarak görmelerine rağmen gerçek performansları bu algıları yansıtmamaktadır. Çilingir ve Dinç Artut (2015), ilkokul düzeyinde Gerçekçi Matematik Eğitimi (GME) yöntemi kullanılarak yapılan öğretim etkinliklerinin öğrencilerin başarılarına, görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algılarına ve matematik problemlerini çözerken edindikleri tutumlara etkisini araştırmışlardır. Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, deney grubundaki öğrencilerin kontrol grubundakilere nazaran daha yüksek performans sergiledikleri, bunun yanında görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algılarında ve problemleri çözerken edindikleri tutumlardaki gelişimlerinin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Yine Duran ve Bekdemir (2011), öğrencilerin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algılarıyla matematik başarıları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bulgular, bu ilişkinin pozitif yönde orta düzeyde olduğunu göstermiştir. Ayrıca, öğrencilerin

özyeterlik algılarının, matematik başarılarını anlamlı olarak açıkladığı görülmüştür. Bunun yanında görsel matematik başarı puanlarının, okulun bulunduğu yerin sosyoekonomik seviyesi ile anlamlı şekilde ilişki gösterirken, cinsiyete göre herhangi bir anlamlılık göstermemiştir. Bu duruma ek olarak öğrenciler, görsellerle desteklenen bir problemi daha iyi kavradıklarını ifade ederek görsel matematik okuryazarlığını, görselleri anlama, görsel temelli sorular hazırlama ve şekilli soruları yorumlama becerisi şeklinde tanımlamışlardır. Görsel matematik okuryazarlığını, görselleri tanıma, görsel problemleri çözme ve görsel zekâya sahip olma gibi yetenekleri içeren özelliklerle ilişkilendiren öğrenciler, görsel matematik okuryazarının bu niteliklere sahip olmanın görsel matematik başarısını artırdığına inanmaktadır.

Yapılan literatür taramasında ülkemizin kentlerinde bulunan kırsal mahallelerdeki ortaokullarda öğrenim gören öğrencilerin, görsel matematik okuryazarlığı ile ilgili özyeterlik algılarını inceleyen bilimsel araştırmaya rastlanmadığından bu araştırma okuryazarlıkların bütünleştirilmesi ve kırsalda matematik eğitimi alanındaki çalışmalara ışık tutması açısından öneme sahiptir. Bu doğrultuda kent kırsalında öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algı düzeylerini tespit etmek amacıyla şu soruların cevabı aranmıştır;

1. Kırsal bölgelerde eğitim alan ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı öz-yeterlik algıları nasıldır?
2. Kırsal bölgelerde eğitim alan ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı öz-yeterlik algıları cinsiyete, karne puanına, okul öncesi eğitime, mezun olunan ilkokula, matematik öğretmeninin ve anne-babanın tutumlarına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

Bu sorular çerçevesinde çözümler üretilmeye çalışılmış olup, bulgular ve bu bulguların çerçevesinde şekillenen yorum ve önerilerin, eğitim dünyası için değerli olduğu düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu kısımda, araştırmada kullanılan model, katılımcılar, veri toplama süreçleri ile verilerin analizinde tercih edilen yöntem ve tekniklere dair ayrıntılı bilgiler sunulmuştur.

2.1. Araştırmanın Modeli

Eğitim alanı ile ilgili yapılan çalışmalar gösteriyor ki en sık kullanılan betimsel yöntem tarama çalışmalarıdır. Bu durumun sebebi araştırmacıların, birey, grup veya ortamın özelliklerini özetlemesidir (Büyüköztürk vd., 2011). Tarama modeli, mevcut veya geçmişte mevcut olan bir durumu olduğu gibi tanımlamayı hedefleyen bir araştırma çeşididir. İncelenen olay, birey veya nesne, kendi bağlamı içinde ve mümkün olduğunca değişmeden tarif edilmeye çalışılır. Bunlara herhangi bir müdahalede bulunma veya değiştirme çabası gösterilmez (Karasar, 2014). Yapılan çalışma da kırsal bölgelerdeki ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algısını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu sebepten ötürü yapılan çalışma desen olarak ilişkisel tarama modeline dayalı nicel bir araştırma olarak tasarlanmış olup ölçme aracından yararlanılmıştır. Bu yaklaşımda, değişkenler arasındaki ilişki belirlenmeye çalışır ve

sebepleri araştırılır. Araştırmanın tasarımı önceden belirlenir ve kabul edilmiş işlem adımlarını takip etmek önemlidir (Büyüköztürk vd., 2011).

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını 2023-2024 eğitim-öğretim döneminde Balıkesir ili merkez ilçesinin kırsal kesimindeki bir ortaokulunun 7.sınıfında bulunan 76 kadın ve 70 erkekten oluşan toplam 146 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Okulda akademik anlamda başarı seviyesi düşük olan öğrenci sayısı fazladır. Çalışmadan önce öğrenciler bilgilendirilmiştir. Ayrıca öğrencilere bilgilerin toplanma sürecinin gönüllülük esasına göre olacağı ve analiz edilmesi sürecinin hem yasal hem de ahlaki kurallar çerçevesinde olacağı hususunda gerekli açıklama yapılmıştır. Çalışmanın gönüllülük esasına dayalı olduğu söylenmiştir. Öğrencilere ölçek uygulanmış ve verilen cevaplar incelenerek ilgili sonuçlara varılmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup katılımcılarla ilgili kişisel bilgiler edinmek amacıyla çalışmanın değişkenleriyle ilişkili düzenlenmiş bilgi formundan faydalanılmıştır. Formda, cinsiyet, karne puanı, mezun oldukları ilkokul, okul öncesi eğitim geçmişi, matematik öğretmeninin ve anne-babanın tutumu gibi bilgiler bulunmaktadır. Katılımcılara karne puanı kısmına matematikten aldıkları son notun bulunduğu kısmı seçmeleri söylenmiştir. Sezer (2010) tarafından yapılan çalışmada anne baba tutumları ile çocuklarının iletişim ve değer yargıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüş olup bu çalışmada da öğrencilerin görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algılarında anne-baba tutumlarının etkisi araştırılmıştır. Öğretmenlerin de öğrencilerin gelişimi üzerindeki etkisi yadsınamayacağı için forma öğretmen davranışları ile ilgili seçenekler konulmuştur.

Çalışmada ek olarak, öğrencilerin görsel matematik okuryazarlığı ile ilgili özyeterlik algısını değerlendirmek amacıyla Bekdemir ve Duran (2011)' ın geliştirmiş olduğu ,94 güvenirlik katsayısına sahip güvenilir bir ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek, otuz sekiz maddeden oluşan, "alan içeriği", "süreç" ve "kullanıldığı durumlar" alt boyutlarını içeren, beşli Likert tipi bir ölçektir. Alan içeriğini 4., 14., 17., 31., 33., 36., 38. maddeler, Süreci 1., 2., 3., 5., 6., 7., 8., 9., 11., 13., 15., 16., 18., 19., 20., 21., 22., 24., 29., 35., 37. maddeler, Kullanıldığı durumları 10., 12., 23., 25., 26., 27., 28., 30., 32., 34. maddeler temsil etmektedir.

Ölçekten 38 ile 190 arasındaki puanlar alınabilmektedir. Öğrenciler puanlarına göre üç sınıfta gruplandırılmıştır. 38 ile 83 arasındaki puanlar kötü, 84 ile 147 arasındaki puanlar orta, 148 ile 190 arasındaki puanlar iyi olarak belirlenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Ölçekten elde edilen veriler irdelenirken SPSS 27 programından faydalanılmıştır. Ham veriler irdelenirken cevaplara sayısal değerler atanarak ve veri tabanına entegre edilmiştir. Yapılan betimleyici analiz sonucunda verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmış olup

normallik hakkında bilgiler edinilmiştir. Ölçekten çıkan puanların çarpıklık ve basıklık istatistikleri Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. GMOÖAÖ Çarpıklık ve Basıklık İstatistikleri

Ölçekler	n	Çarpıklık	Basıklık
Alan İçeriği	146	-,311	-,106
Süreç	146	-,204	-,041
Kullanıldığı Durumlar	146	-,459	-,340
GMOÖAÖ (Toplam)	146	-,324	,086

Çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) istatistikleri -1 ile +1 arasında bir değere sahipse verilerin normal dağılım sergiledikleri söylenebilir (Büyüköztürk, 2005). Çizelge 1 incelendiğinde, verilerin normal dağılımda olduğu görülmektedir. Bu sebeple parametrik testlerden bağımsız gruplar t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanarak verilerin anlamlılığı ölçülmüştür.

3. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmadaki alt problemlerden çıkan veriler istatistiki yöntemlerle irdelenerek, ulaşılan bulgular değerlendirilmiştir.

3.1. Araştırmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmanın "Kırsalda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algıları nasıldır?" alt problemine yanıt aramak için puan ortalamaları ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. GMOÖAÖ' den elde edilen bulgular Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Ortaokul Öğrencilerinin GMOÖAÖ Puanları

Ölçek	N	$\bar{X}$	ss
Alan İçeriği	146	23,253	5,853
Süreç	146	70,815	17,837
Kullanıldığı Durumlar	146	35,445	9,395
GMOÖAÖ (Toplam)	146	129,513	30,948

Çizelge 2'ye bakıldığında, ölçekteki alan içeriği ($\bar{X}$=23,253; ss=5,853), süreç ($\bar{X}$=70,815; ss=17,837) ve kullanım durumları ($\bar{X}$=35,445; ss=9,395) alt boyutlarından elde edilen puan ortalamalarının toplamı, ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algılarının ($\bar{X}$=129,513; ss=30,948) orta seviyede olduğunu göstermektedir.

3.2. Araştırmanın İkinci Alt Problemindeki Cinsiyete İlişkin Bulgular

Araştırmanın "Kırsalda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algıları cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?" alt problemine yanıt aramak için uygulanan bağımsız gruplar t-testi sonuçları Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. GMOÖAÖ Puanlarının Cinsiyete Göre Farklılığına İlişkin t-Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	t	p

Alan İçeriği	Erkek	70	22,843	6,315	-,812	,418
	Kadın	76	23,632	5,408		
Süreç	Erkek	70	69,200	18,966	-1,050	,295
	Kadın	76	72,303	16,718		
Kullanıldığı Durumlar	Erkek	70	34,186	9,826	-1,562	,120
	Kadın	76	36,605	8,886		
GMOÖAÖ (Toplam)	Erkek	70	126,229	33,625	-1,233	,220
	Kadın	76	132,540	28,146		

*p<,05

Çizelge 3 incelendiğinde, ölçekte bulunan alan içeriği (t=-,812; p>,05), süreç (t=-1,050; p>,05), kullanıldığı durumlar (t=-1,562; p>,05) alt boyutlarından ve ölçeğin tümünden (t=-1,233; p>,05) elde edilen toplam puanlarda, cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlılık görülmemiştir.

3.3. Araştırmanın İkinci Alt Problemindeki Karne Puanına İlişkin Bulgular

Araştırmanın "Kırsalda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algıları karne puanına göre farklılaşmakta mıdır?" alt problemine yanıt aramak için uygulanan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. GMOÖAÖ Puanlarının Karne Puanına Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Sonuçları

Ölçek	Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Kareler Ortalaması	F	p
Alan İçeriği	Gruplar Arası	447,413	4	11,853	3,489	,009*
	Grup İçi	4520,210	141	32,058		
	Genel	4967,623	145			
Süreç	Gruplar Arası	14647,068	4	3661,767	16,398	<,001*
	Grup İçi	31486,939	141	223,312		
	Genel	46134,007	145			
Kullanıldığı Durumlar	Gruplar Arası	3214,076	4	803,519	11,821	<,001*
	Grup İçi	9583,986	141	67,972		
	Genel	12798,062	145			
GMOÖAÖ (Toplam)	Gruplar Arası	39376,352	4	9844,088	13,950	<,001*
	Grup İçi	99500,121	141	705,675		
	Genel	138876,473	145			

*p<,05

Çizelge 4 incelendiğinde, ölçekte bulunan alan içeriği (F=3,489; p<,001), süreç (F=16,398; p<,001), kullanıldığı durumlar (F=11,821; p<,001) alt boyutlarından ve ölçeğin tümünden (F=13,950; p<,001) elde edilen toplam puanların, karne puanına göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Karne puanına göre oluşan farklılığın hangi sınıflar arasında olduğunu incelemek için uygulanan LSD testi , alan içeriği alt boyutunda, 85-100 puanla 70-84 puan dışındaki puan aralıkları arasında, 70-84 puanla 55-69 puan dışındaki puan

aralıkları arasında, yüksek puan aralığı yönünde anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Süreç alt boyutunda, 85-100 puanla öbür puan aralıkları arasında ve 70-84 puanla öbür puan aralıkları arasında, yüksek puan aralığı yönünde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Kullanıldığı durumlar alt boyutu ile ölçeğin tamamından elde edilen puanlar incelendiğinde ise, 85-100 puanla öbür puan aralıkları arasında, ayrıca 70-84 puanla ile 55-69 puan dışındaki tüm puan aralıkları arasında, yüksek puan grubu yönünde anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

3.4. Araştırmanın İkinci Alt Problemindeki Okul Öncesi Eğitime İlişkin Bulgular

Araştırmanın "Kırsalda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algıları okul öncesi eğitime göre farklılaşmakta mıdır?" alt problemine yanıt aramak için uygulanan bağımsız gruplar t-testi sonuçları Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. GMOÖAÖ Puanlarının Okul Öncesi Eğitime Göre Farklılığına İlişkin t-Testi Sonuçları

Ölçek	Okul Öncesi Eğitim	n	X̄	SS	t	p
Alan İçeriği	Almayan	20	22,750	5,437	-,413	,680
	Alan	126	23,333	5,933		
Süreç	Almayan	20	65,750	15,471	-1,371	,172
	Alan	126	71,619	18,109		
Kullanıldığı Durumlar	Almayan	20	32,950	9,897	-1,281	,202
	Alan	126	35,841	9,292		
GMOÖAÖ (Toplam)	Almayan	20	121,450	28,328	-1,257	,211
	Alan	126	130,794	31,257		

*p<,05

Çizelge 5 incelendiğinde, ölçekte bulunan alan içeriği (t=-,413; p>,05), süreç (t=-1,371; p>,05), kullanıldığı durumlar (t=-1,281; p>,05) alt boyutları ile ölçeğin tümünden (t=-1,257; p>,05) elde edilen toplam puanlarda okul öncesi eğitime göre istatistiksel olarak anlamlılık görülmemiştir.

3.5. Araştırmanın İkinci Alt Problemindeki Mezun Olunan İlkokula İlişkin Bulgular

Araştırmanın "Kırsalda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algıları mezun olunan ilkokula göre farklılaşmakta mıdır?" alt problemine yanıt aramak için uygulanan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6.GMOÖAÖ Puanlarının Mezun Olunan İlkokula Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Sonuçları

Ölçek	Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Kareler Ortalaması	F	p
Alan İçeriği	Gruplar Arası	3,496	3	1,165	,033	,992
	Grup İçi	4964,128	142	34,959		

	Genel	4967,623	145			
Süreç	Gruplar Arası	518,526	3	172,842	,538	,657
	Grup İçi	45615,481	142	321,236		
	Genel	46134,007	145			
Kullanıldığı Durumlar	Gruplar Arası	251,436	3	83,812	,949	,419
	Grup İçi	12546,625	142	88,357		
	Genel	12798,062	145			
GMOÖAÖ (Toplam)	Gruplar Arası	1416,150	3	472,050	,488	,691
	Grup İçi	137460,323	142	968,030		
	Genel	138876,473	145			

*p<,05

Çizelge 6 incelendiğinde, ölçekte bulunan alan içeriği (F=,033; p>,05), süreç (F=,538; p>,05), kullanıldığı durumlar (F=,949; p>,05) alt boyutlarından ve ölçeğin tümünden (F=,488; p>,05) elde edilen toplam puanlarda, mezun olunan ilkokula göre istatistiksel olarak anlamlılık görülmemiştir.

3.6. Araştırmanın İkinci Alt Problemindeki Öğretmen Tutumuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın "Kırsalda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algıları matematik öğretmeni tutumuna göre farklılaşmakta mıdır?" alt problemine yanıt aramak için uygulanan bağımsız gruplar t-testi sonuçları Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7. GMOÖAÖ Puanlarının Matematik Öğretmeni Tutumuna Göre Farklılığına İlişkin t-Testi Sonuçları

Ölçek	Öğretmen Tutum	n	X̄	SS	t	p
Alan İçeriği	Otoriter	43	22,488	5,400	-1,021	,309
	Demokratik	103	23,573	6,029		
Süreç	Otoriter	43	62,698	11,593	-4,480	<,001*
	Demokratik	103	74,204	18,910		
Kullanıldığı Durumlar	Otoriter	43	30,954	7,390	-4,339	<,001*
	Demokratik	103	37,320	9,536		
GMOÖAÖ (Toplam)	Otoriter	43	116,140	21,729	-4,110	<,001*
	Demokratik	103	135,097	32,561		

*p<,05

Çizelge 7 incelendiğinde, ölçekte bulunan süreç (t=-4,480; p<,05), kullanıldığı durumlar (t=-4,339; p<,05) alt boyutları ile ölçeğin tümünden (t=-4,110; p<,05) elde edilen toplam puanların, demokratik davranan öğretmen yönünde anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Alan içeriği (t=-1,021; p>,05) alt boyutunda ise istatistiksel olarak anlamlılık görülmemiştir.

3.7. Araştırmanın İkinci Alt Problemindeki Anne-Baba Tutumuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın "Kırsalda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algıları anne-baba tutumuna göre anlamlı olarak farklılaşmakta

mıdır?" alt problemine yanıt aramak için uygulanan bağımsız t testi sonuçları Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. GMOÖAÖ Puanlarının Anne-Baba Tutumuna Göre Farklılığına İlişkin t-Testi Sonuçları

Ölçek	Ebeveyn Davranışı	n	X̄	SS	t	p
Alan İçeriği	Otoriter	40	23,325	5,876	,090	,928
	Demokratik	106	23,226	5,872		
Süreç	Otoriter	40	71,225	16,429	,170	,865
	Demokratik	106	70,660	18,413		
Kullanıldığı Durumlar	Otoriter	40	35,925	8,689	,378	,706
	Demokratik	106	35,264	9,681		
GMOÖAÖ (Toplam)	Otoriter	40	130,475	28,167	,230	,819
	Demokratik	106	129,151	32,054		

*p<,05

Çizelge 8 incelendiğinde, ölçekte bulunan alan içeriği (t=,090; p>,05), süreç (t=,170; p>,05), kullanıldığı durumlar (t=,378; p>,05) alt boyutlarından ve ölçeğin tümünden (t=,230; p>,05) elde edilen toplam puanlarda, anne-baba tutumuna göre istatistiksel olarak anlamlılık görülmemiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde, GMOÖAÖ' den ortaya çıkan verilerin istatistiksel analiz sonuçları detaylı olarak sunulmuş, ilgili alan yazındaki sonuçlarla tartışılmış ve konu ile ilgili muhataplara yönelik önerilere yer verilmiştir.

4.1. Sonuç ve Tartışma

Kırsalda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algıları ile ilgili ortaya çıkan bulgular değerlendirildiğinde, öğrencilerin orta düzey matematik okuryazarlığı özyeterlik algısına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. İlgili alan yazın incelendiğinde Fırat ve Bal (2021)' in yapmış oldukları çalışmada da benzer olarak görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algıları ile modelleme yeterliklerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiş olup yapılan araştırmayı desteklemektedir. Ayrıca, Duran ve Bekdemir'in (2011) araştırmasında görsel matematik başarısının, okulun bulunduğu yerin sosyoekonomik düzeyine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Bu araştırmaya katılan öğrencilerin kırsal kesimde yaşayan ailelerden geldikleri ve genellikle alt sosyoekonomik seviyeleri de göz önüne alındığında, öğrencilerin matematiksel becerilerini geliştirme konusunda sınırlamalar oluşturabileceği söylenebilir. Ailelerin eğitim konusundaki bilinçleri ve destekleri, öğrencilerin görsel matematik okuryazarlığı üzerindeki önemli faktörlerden biri olabilir.

Kırsalda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algılarında cinsiyete göre anlamlılık görülmemiştir. Benzer olarak Duran ve Bekdemir (2011)' in yaptıkları çalışmada da görsel matematik başarı puanlarında cinsiyete göre anlamlılık görülmemiş olup yapılan çalışmayla uyumludur.

Kırsal bölgelerde öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algılarının karne puanlarına göre incelendiğinde, yüksek karne puanına sahip

öğrenciler yönünde anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlhan ve Tutak (2015) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin görsel matematik okuryazarlıkları ile geometri başarıları arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmuş olup yapılan çalışmayı destekler niteliktedir. Görsel matematik okuryazarlık seviyesi yüksek olan kişiler matematikteki görsel nesneleri daha keskin ve net bir şekilde fark edebilir. Bu durum onların başarılarının ve kendine güven duygularının artmasına sebep olabilir.

Kırsalda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algılarında okul öncesi eğitime göre anlamlılık görülmemiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde Uysal ve Yenilmez (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada okul öncesi eğitim almamış olan öğrencilerin, matematik okuryazarlığı açısından en düşük yeterlik düzeyi olan birinci düzeyde daha fazla yer aldığı belirlenmiştir. Ancak, çalışma grubunun matematik okuryazarlığında üst yeterlik düzeyi olan beşinci düzeyde, okul öncesi eğitim almamış öğrencilerin başarı gösteremedikleri ortaya çıkmıştır. Bu durum yapılan çalışma ile çelişmektedir.

Kırsal bölgelerde eğitim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algılarında, mezun oldukları ilkokula göre anlamlılık görülmemiştir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri ilkokulların da kırsalda olması buna neden olabilir.

Kırsalda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algılarında, öğretmen tutumuna göre demokratik davranan öğretmen yönünde farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, Deveci ve Karademir (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da katılımcıların görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algıları ile öz bildirimlerinin demokratik davranan eğitmenler açısından olumlu yönde olduğu belirlenmiş ve bu durum mevcut çalışmayla paralellik göstermiştir. Ayrıca, demokratik davranan eğitmenler açık bir iletişim sergileyerek öğrencilerinin derse karşı moral, motivasyon ve başarıların da artışa sebep olabilirler.

Kırsal bölgelerde eğitim gören ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığına bağlı özyeterlik algılarında, ebeveyn davranışlarına göre anlamlılık görülmemiştir. Bu duruma karşın Uysal ve Yenilmez (2011) ile Deveci ve Karademir (2018) araştırmalarında demokratik davranan ebeveynler yönünde farklılıklar bulmuş olup yapılan çalışma ile çelişmektedir. Bunun yanında demokratik davranan ebeveynler, çocuklarının iletişim becerilerinin gelişmesine yardımcı olarak özgüvenlerinin artmasına sebep olabilir. Bu durum matematiğe karşı olumlu bir yaklaşım sergilemeye ve dolayısıyla matematikle ilgili algılarının kuvvetlenmesine sebep olabilir.

4.2. Öneriler

Bu çalışma, kırsal kesimdeki öğrencilere odaklanmıştır. Kent merkezinde uygulanan araştırmalardaki sonuçlarla kıyaslanabilir. Okul müfredatına görsel matematik okuryazarlığını destekleyecek dersler koyulabilir. Öğrencilere içerisinde görsel kavramların olduğu matematik projeleri verilebilir. Aile ve öğretmenlere, rehber öğretmenler tarafından davranış ve iletişimi güçlendiren eğitici programlar ve konferanslar düzenlenebilir.

Kırsal bölgelerdeki öğrencilerin görsel matematik okuryazarlık seviyelerini geliştirmek amacıyla öğretmenler, günlük yaşamla ilgili matematik problemlerine değinerek gerçek dünya sorunları üzerinden öğrencilerin matematiksel düşünme becerilerini destekleyebilirler. Ayrıca, matematiksel kavramları görsel araçlarla pekiştirmenin yanı sıra, derslerde çevrimiçi platformları kullanarak öğrenme sürecini zenginleştirebilirler.

KAYNAKÇA

Altun, A. (2005). *Gelişen Teknolojiler ve Yeni Okuryazarlıklar.* Anı Yayıncılık.

Anderson, E. (2002). Enhancing Visual Literacy Through Cognitive Activities*, Proceedings of the 2002 ASEE/SEF/TUB Colloquium Carnegie Mellon University, American Society for Engineering Education.*

Aşıcı, M. (2009). Kişisel ve sosyal bir değer olarak okuryazarlık. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 9-26.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Chauvin, B. A. (2003). Visual or media literacy. *Journal of Visual Literacy, 23* (2), 119-128.

Çilingir, E. (2015). *Gerçekçi Matematik Eğitimi Yaklaşımının İlkokul Öğrencilerinin Görsel Matematik Okuryazarlığı Düzeyine ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana].

Debes, J. L. (1968). Some Foundations For Visual Literacy. *Audiovisual Instruction.*13(9), 961-964.

Deveci, Ö. & Aldan Karademir, Ç. (2018). Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Öz bildirimleri ile Görsel Matematik Okuryazarlığı Öz-yeterlik Algıları . *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 33-49. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ekuad/issue/41379/500201

Duran, M. (2011). *İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Görsel Matematik Okuryazarlığı Özyeterlik Algıları ile Görsel Matematik Başarıları Arasındaki İlişki*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: Erzincan].

Ersoy, Y. (2003). M*atematik okur yazarlığı-II: hedefler, geliştirilecek yetiler ve beceriler*. http://www.matder.org.tr

Ev Çimen, E. & Aygüner, E. (2016). Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Görsel Matematik Okuryazarlığı Öz Yeterlik Algıları ile Gerçek Performanslarının İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 675-696 . DOI: 10.17051/ilkonline.2018.419026

Feinstein, H. & Hagerty, R. (1994). *Visual literacy in general education*at*the University of Cincinnati.*In Visual literacy in the digital age: Selected readings from the [25th] Annual Conference of the International Visual Literacy Association. Rochester, New York, October 13-17, 1993; (ERIC Document No. ED 370 602).

Fırat, B. F. (2021) *Matematiksel Modelleme Etkinliklerinin Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Matematiksel Modelleme Yeterliklerine, Görsel Matematik Okuryazarlığı Algılarına ve Okuduğunu Anlama Becerilerine Etkisi* (Tez No. 662517) [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi-Adana]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Herrmann, S., Meissner, C., Nussbaumer, M., & Ditton, H. (2022). Matthew or compensatory effects? Factors that influence the math literacy of primary-school children in Germany. *British Journal of Educational Psychology*, *92*(2), 518-534. https://bpspsychub.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/bjep.12462

Hortin, J. A. (1980). *Visual literacy and visual thinking*. (ERIC Document No: ED 214 522). IVLA. (2004). *What is "visual literacy"?*. from the World Wide Web: http://www.ivla.org/org_what_vis_lit.htm

İlhan, A. (2015). *İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarına Yönelik Görsel Matematik Okuryazarlığı Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Görsel Matematik Okuryazarlığı ile Geometri Başarıları Arasındaki İlişkisinin İncelenmesi*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Elâzığ].

İpek, İ. (2003). Bilgisayarlar, görsel tasarım ve görsel öğrenme stratejileri. *The Turkish Online Journal of Educational Technology. 2*(3).

Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kellner, D. (1998). Multiple literacies and critical pedagogy in a multicultural society. *Educational Theory. 48*(1), 103-122.

National Council of Teachers of Mathematics. (1989). *Curriculum and evaluation standards for school mathematics*. Reston: NCTM Publications.

OECD (2021a). 21st-Century readers: Developing literacy skills in a digital world. PISA, *OECD Publishing. Paris.*

Reinking, D., Mckennam, C., Labbo, L. D. & Kieffer, D. (1998). *Handbook of technology and literacy: transformations in a post-typographic world.*Mahwah, NJ: Erlbaum.

Sanalan, V. A., Sülün, A. & Çoban, A. (2007). Görsel Okuryazarlık. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, *9*(2), 33-47.

Sezer, Ö. (2010). Ergenlerin kendilik algılarının anne baba tutumları ve bazı faktörlerle ilişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *7(1).*

Sims, E., O'Leary, R., Cook, J. & Butland, G. (2002). *Visual literacy: What is it and do we need it to use learning technologies effectively?* Paper presented at the annual conference of the Australasian Society for Computers in Learning in Tertiary Education, Auckland.

Stacey, K. & Turner, R. (2015). *The evolution and key concepts of the PISA mathematics frameworks.* İn assessing mathematical literacy (pp. 5-33).

Tekin, B. & Tekin, S. (2004). *Matematik öğretmen adaylarının matematiksel okuryazarlık düzeyleri üzerine bir araştırma.* Matematikçiler Derneği. *from the World Wide Web:* http://matder.org.tr

Toprak, E., ve Orman, P. (2023). The Mediator Role of Reading Comprehension in the Relationship between Mathematics Achievement and Visual Mathematical Literacy. *International Innovative Education Researcher (IEdRes)*, *3*(3), 285-317.

Uysal, E. & Yenilmez, K. (2011). Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Matematik Okuryazarlığı Düzeyi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , *12* (2) , 1-15 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/11000/131632

OKUL MÜDÜRLERİNİN İLETİŞİM BECERİLERİ[1]

Uzm. Öğretmen Mehtap PÜSKÜRT
Milli Eğitim Bakanlığı
mehtap2448@hotmail.com , ORCID-ID 0009-0006-5514-5479
Prof. Dr. Semiha ŞAHİN

Dokuz Eylül Üniversitesi

semiha.sahin@deu.edu.tr ,ORCID-ID 0000-0002-1135-0327

ÖZET

Okul müdürünün sahip olduğu iletişim becerilerinin, okulun iletişim sürecini şekillendirmede; aynı zamanda çalışanların okul içerisindeki tutum ve davranışlarını etkilemede kritik rolünün olduğu ifade edilmektedir. Bu çerçevede okul müdürü, iletişimin akışını başlatan ve iletişimin yapısı ile niteliğini şekillendiren unsurlardan en önemlisi olarak öne çıkmaktadır. Bu da okul müdürlerinin iletişim becerilerinin önemini göstermektedir. Bu araştırmanın amacı öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin iletişim becerilerini belirlemek ve çeşitli demografik değişkenler açısından analiz etmektir. Nicel araştırma yöntemiyle desenlenen araştırmanın evrenini 2022-2023 Eğitim-Öğretim yılı İzmir ili Gaziemir ve Buca ilçelerindeki kamu ortaokullarında görev yapmakta olan toplam 2117 öğretmen oluştururken örneklemini ise evrenden tabakalı ve seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilen 461 öğretmen oluşturmuştur. Araştırmada verilere ulaşmak amacıyla "Okul Müdürlerinin İletişim Becerileri Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre öğretmenlerin, okul müdürlerinin iletişim becerilerine ilişkin algılarının "Katılıyorum" düzeyinde olduğu bulunmuştur. Buna göre öğretmenler, müdürlerinin iletişim becerilerini etkili bulmakta fakat geliştirilmesi gereken yönlerinin olduğunu düşünmektedirler. Okul müdürlerinin iletişim becerilerine ilişkin öğretmen algıları arasında öğretmenlerin cinsiyet, branş ve hizmet süresi ile okul müdürlerinin cinsiyet değişkenlerine göre anlamlı fark görülmezken; okul müdürlerinin medeni durumu ve hizmet süresi ile okul büyüklüğü değişkenlerine göre anlamlı fark olduğu görülmüştür. Fark evli, 30 yıl ve üstü hizmet süresi olan ve büyük okul müdürlerinin lehinedir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, iletişim becerisi, okul müdürü, öğretmen.

1. GİRİŞ

Okullarda yöneticilerin; amaçların belirlenmesi, görevlerin düzenlenmesi, sonuçların gözden geçirilmesi, çalışanların motive edilmesi ve kararlar alınmasını da barındıran çok yönlü görevleri bulunmaktadır. Görevlerin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi, amaçlara ulaşılabilmesi ve alınan kararların uygulanabilmesi ancak yeterli iletişimin olmasıyla

[1] [1] Bu bildiri Prof. Dr. Semiha Şahin danışmanlığında yürütülen Okul Müdürlerinin Kriz Yönetimi ve İletişim Becerilerinin Öğretmen Algılarına Göre Değerlendirilmesi isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

sağlanabilir (Lunenburg ve Ornstein, 2013). Okul örgütünde bulunan çalışanların, gerçekleştirilmesi beklenen görevlerini tam olarak anlamaları ve bu görevleri yapmaları okuldaki mevcut iletişimin etkili olmasıyla mümkün olmaktadır. Bu sebeple etkili yönetim sürecinin temelini oluşturan unsurun etkili iletişim süreci olduğu ifade edilmektedir (Şimşek, 2003). Okulun müdürü, iletişimdeki akışını başlatan ve iletişimin yapısı ile niteliğini şekillendiren unsurlardan en önemlisi olarak öne çıkmaktadır. (Celep, 2000). Bu da okul müdürlerinin iletişim becerilerinin önemini göstermektedir.

Okul müdürlerinin, okulun amaçlarına ulaşmasını sağlamak adına çevresindekilere iş yaptırabilmesi, açık bir şekilde belirlenmiş olan bu amaçları örgüt paydaşlarına aktarabilmesi; sahip olduğu etkili iletişim becerisi ile doğru orantılıdır. Okul müdürünün sahip olduğu iletişim becerilerinin, okulun iletişim sürecini şekillendirmede; aynı zamanda çalışanların okul içerisindeki tutum ve tavırlarını etkilemede kritik rolünün olduğu ifade edilmektedir (Gürgen, 1997). Nitekim alanyazında yapılmış olan tarama sonucunda, okul yöneticilerinin iletişim becerileri konusunun farklı değişkenlerle ilişkisel olarak çalışıldığı görülmüş ve yapılan çalışmaların sonuçlarına göre okul yöneticilerinin iletişimdeki becerilerinin öğretmenlerin örgütsel bağlılığını (Çağlar ve Çınar, 2021), iş doyumunu (Azımı, 2021; Çelik, 2019), motivasyonlarını (Çelik, 2019; Koçak, 2013), örgütsel güvenlerini (Sağır, 2018), iş performanslarını (Sürer, 2022) pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca Şimşek (2003) , Lal (2012) ve Önsal (2012) tarafından yapılan çalışmalarda okul müdürünün iletişim becerisinin okulun kültürünü olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Yurt dışında yapılan çalışmalara bakıldığında da okul müdürlerinin iletişim becerilerinin öğretmenlerin motivasyonunu (Al-Kahlan ve Khasawneh, 2024), iş performansını (Moghtader ve Aziz, 2019; Ndidi ve Alike, 2018) ve görevlerini yerine getirme bağlılığını (Harapan ve Fitria, 2021) pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Ayrıca okul müdürlerinin iletişim becerilerinin etkili liderliğin yordayıcısı olduğu (Oguejiofor, 2023) ve okullarındaki güven düzeyi algısını pozitif yönde etkilediği (Al Sharify ve Al Nazer, 2013) yurt dışında yapılmış olan araştırmalardan elde edilen sonuçlardandır.

İletişimin, yönetimin temel taşı olduğu, insanların tavır ve davranışlarına etki etmesi açısından önemli bir süreç olduğu söylenebilir (Kaya, 1999). Yöneticilerin iletişimdeki becerilerinin geliştirilip kalitesinin arttırılmasının, örgüt içindeki iletişimin sağlıklı ve etkili bir şekilde ilerlemesini sağlayacağı düşünülmektedir (Elekoğlu ve Demirdağ, 2020). Eğitimde iletişimin önemi ve etkilerinin ele alınmasıyla birlikte bireysel ve örgütsel gelişimin desteklenmesi mümkündür. Tüm bu sebeplerle okul müdürlerinin iletişim becerileri önemli görülüp ilgili araştırma yapılmıştır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmada öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin iletişim becerilerinin ve okul müdürlerinin iletişim becerilerine yönelik algının öğretmenin cinsiyetine, branşına, hizmet süresine, okul müdürünün cinsiyetine, okul müdürünün medeni durumuna, okul müdürünün hizmet süresine ve okulun büyüklüğüne göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

1.2.Araştırmanın Alt Problemleri

1. "Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin, okul müdürlerinin iletişim becerilerine ilişkin algıları nasıl bir dağılım göstermektedir?"
2. "Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin, okul müdürlerinin kriz yönetim becerilerine ilişkin algıları
a) cinsiyet,
b) branş,
c) hizmet süresi,
d) okul müdürünün cinsiyeti,
e) okul müdürünün medeni durumu,
f) okul müdürünün hizmet süresi
g) okul büyüklüğü değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?"

2. YÖNTEM

Okul müdürlerinin iletişim becerilerinin belirlenmesi amacıyla yapılmış olan araştırmada nicel yöntem kullanılmıştır.

2.1.Evren ve Örneklem

Araştırmadaki evren, 2022-2023 eğitim-öğretim senesinde İzmir ilinin Gaziemir ve Buca ilçelerindeki kamu ortaokullarında çalışmakta olan 2117 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise evrenden tabakalı ve seçkisiz örnekleme yöntemi kullanarak belirlenmiş olan 461 öğretmen oluşturmuştur.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilere ulaşmak amacıyla, Kişisel Bilgi Formuyla Şimşek'in (2003) geliştirmiş olduğu "Öğretmenlerin Okul Müdürlerinin İletişim Becerilerine Yönelik Görüşleri Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin toplanması amacıyla kullanılmış olan Şimşek'in (2003) geliştirdiği bu ölçeğin yapısı 5'li Likerttir. Mevcut araştırma için, ölçeğin yeniden hesaplama sonuçlarına göre Cronbach's Alfa değeri .99 olarak hesaplanmıştır. Alanyazına bakıldığında ölçeğin güvenirlik katsayısının, ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu gösterdiği söylenebilir.

2.3. Veri Toplama

Araştırmanın başlangıç aşamasında ölçeklerin kullanımı için geliştiricilerden e-posta yoluyla izin alınmıştır. Araştırmanın uygulanmasına başlamak için Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Etik Kurulunun onayı ve örneklem olarak belirlenmiş ortaokullarda ölçek uygulanması için İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğünden resmi izinler alınmıştır. Örneklem olarak belirlenmiş olan, İzmir ili, Gaziemir ve Buca ilçelerinde bulunan resmi ortaokullara gidilmiş, okul müdürlerine bilgilendirme yapılıp uygulanma zamanı ile ilgili onay alındıktan sonra öğretmenlerle görüşülmüş; araştırma ve ölçeklerle ilgili açıklamalar yapılmış, araştırmaya katılmaya gönüllü öğretmenlere ölçekler elden dağıtılmış ve toplanmıştır.

2.4. Veri Analizi

Araştırmanın sonucunda ulaşılan veri analizleri SPSS 25.0 paket programıyla yapılmış olup, araştırmanın ilk problemini oluşturan okul müdürlerinin iletişim becerilerine dair öğretmenlerin algılarının düzeyini ortaya koymak için "standart sapma, aritmetik ortalama, yüzde ve frekans" gibi istatistiksel teknikler kullanılmıştr. Araştırmanın 2. alt problemlerinde öğretmen algıları arasındaki farkın tespitinde "cinsiyet" gibi "iki gruplu değişkenler için bağımsız gruplarda t-

testi kullanılmış", "yaş ve branş gibi ikiden fazla gruplu değişkenlerde gruplar arası farklılığın belirlenmesi için tek yönlü varyans analizi (ANOVA)" kullanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1.Öğretmen Algılarına Göre Okul Müdürlerinin İletişim Becerilerine İlişkin Bulgular

Araştırmadaki alt problemlerden ilki "Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin, okul müdürlerinin iletişim becerilerine ilişkin algıları nasıl bir dağılım göstermektedir?" olarak belirlenmiş olup öğretmenlerin, yöneticilerin iletişim becerilerine yönelik algılarının ortalaması 3,87 şeklinde bulunmuştur. Belirtilmiş olan ortalama puana bakıldığında öğretmenler müdürlerinin iletişim becerilerini, "Katılıyorum (Etkili Fakat Geliştirilmesi Gereken)" düzeyinde değerlendirmişlerdir. Ölçek madde puan ortalamalarına bakıldığında öğretmenler müdürlerinin en fazla "Cinsiyet ayrımı yapmaz." ($\bar{x}$=4,15), "Karşısındakinin düşüncelerine saygılıdır." ($\bar{x}$=4,09) ve "Öğretmenlere yönelik olumlu tutumlara sahiptir." ($\bar{x}$=4,04), görüşlerine katılırken, en az da "Okulda yaşanan olumsuzluklardan sürekli olarak kendisini sorumlu tutmaz." ($\bar{x}$=3,65), "Öğretmenleri etkilemekte makam gücünden çok dostluğu kullanır." ($\bar{x}$=3,67) , ve "Sorunlara farklı açılardan bakabilir." ($\bar{x}$=3,73) görüşlerine katılmışlardır.

3.2. Okul Müdürlerinin İletişim Becerilerinin Bazı Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Araştırmadaki alt problemlerden ikincisi "Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin, okul müdürlerinin iletişim becerilerine ilişkin algıları, a) cinsiyet, b) branş, c) hizmet süresi, d) okul müdürünün cinsiyeti, e) okul müdürünün medeni durumu, f) okul müdürünün hizmet süresi ve g) okul büyüklüğü değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?" şeklindedir.

a)Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre okul müdürlerinin iletişim becerileri arasında anlamlılık düzeyinde fark olma ya da olmama durumunu belirlemek için t-testi yapılmıştır. Okul müdürlerinin iletişim becerileri [t(459)= 0,201, p>0,05] öğretmen cinsiyetlerine göre anlamlı fark göstermemiştir.

b) Öğretmen branşlarının okul müdürlerinin iletişim becerilerine ilişkin algılarında anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. İletişim (F= 2,117, p>0,05) alt boyutunda gruplar arası anlamlı farklılık olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

c) Öğretmenlerin toplam hizmet sürelerinin okul müdürlerinin iletişim becerilerine yönelik algılarında farklılık yaratıp yartmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Sonuçlara bakıldığında, iletişim (F= 2,486, p>0,05) ölçeğinde gruplar arasında fark bulunmamıştır.

d) Okul müdürlerinin cinsiyetlerine göre iletişim becerileri arasında anlamlı farkın var olma ya da olmama durumunu belirlemek için t-testi yapılmıştır. Okul müdürlerinin iletişim becerileri okul müdürlerinin cinsiyetlerine göre iletişim [t(459)= -0,913, p>0,05] ölçeğinde anlamlılık düzeyinde fark oluşturmamaktadır.

e) Okul müdürlerinin medeni durumuna göre iletişim becerilerinde anlamlı farkın olp olmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. sonuçlar incelendiğinde, iletişim [t(459)= -5,908, p<0,05] ölçeğinde evli okul müdürlerinin lehinde anlamlılık düzeyinde farklılığın olduğu belirlenmiştir.

f) Okul müdürlerinin hizmet sürelerine göre iletişim becerilerine yönelik anlamlı farkın olup olmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. iletişim (F= 3,450, p<0,05) ölçeğinde 30 yıl ve üzerinde hizmet süresi bulunan okul müdürleri lehine anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir. LSD testiyle farkın hangi gruplar arasında olduğu belirlenmiştir. Sonuçlara göre iletişim becerileri toplam ölçekte öğretmen algıları hizmet süresi 19 yıl ve altında olan ($\bar{x}$= 3,72) ve 30 yıl ve üstü olan ($\bar{x}$= 4,04) okul müdürleri açısından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Buna göre fark 30 yıl ve üzerinde hizmet süresi bulunan okul müdürleri lehinedir.

g) Okul büyüklüğü ile okul müdürlerinin iletişim becerilerinin arasında anlamlılık düzeyinde farkın var olma ya da olmama durumunu belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Okul müdürlerinin iletişim becerilerinde (F= 10,004, p<0,05) büyük okullardaki okul müdürlerinin lehine anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir. LSD testiyle farkın hangi gruplar arasında olduğu belirlenmiştir. Sonuçlara göre iletişim becerileri toplam ölçekte öğretmen algıları küçük okullar ($\bar{x}$= 3,75), orta büyüklükteki okullar ($\bar{x}$= 3,65) ve büyük okullar ($\bar{x}$ = 4,09) açısından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Buna göre büyük okullardaki okul müdürlerinin iletişim becerileri orta büyüklükteki ve küçük okullardaki okul müdürlerine göre daha olumlu algılanmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

1. İletişim becerileri ölçeği puan ortalamasına bakıldığında öğretmenler okul müdürlerinin iletişim becerilerini, "Katılıyorum" düzeyinde değerlendirmişlerdir. Buna göre öğretmenler müdürlerinin iletişim becerisini etkili bulmakta ancak geliştirilmesine ihtiyaç duyulan yönlerinin de olduğunu düşünmektedirler. Araştırma bulguları, okul müdürlerinin iletişim becerilerinin öğretmenler tarafından iyi seviyede olarak değerlendirildiğini ortaya koysa da, geliştirilmesi gereken yönlerin olduğunu göstermektedir. Öğretmenlerin, okul müdürlerinin iletişim becerilerinin çok yüksek derecede yeterli görmemeleriyle beraber eksikliklerinin olduğunu düşündükleri ve bu sonucun müdürler açısından olumsuz bir durumu gösterdiği söylenebilir. Çünkü okul müdürünün iletişim becerisinin okulun genel atmosferini ve okulun tüm iletişim sürecini etkileyebileceği düşünülmektedir.

2. Öğretmenler okul müdürlerinin sırasıyla en çok "Cinsiyet ayrımı yapmaz", "Karşısındakinin düşüncelerine saygılıdır" ve "Öğretmenlere yönelik olumlu tutumlara sahiptir" görüşlerine katılırken, en az da "Okulda yaşanan olumsuzluklardan sürekli olarak kendisini sorumlu tutmaz", "Öğretmenleri etkilemekte makam gücünden çok dostluğu kullanır" ve "Sorunlara farklı açılardan bakabilir." görüşlerine katılmışlardır. Bu durumun müdürlerin kapsayıcı, saygılı ve destekleyici bir iletişim tarzını benimsediklerini ayrıca öğretmenlerin müdürleriyle daha olumlu ve açık bir iletişim kurduklarını, öte taraftan müdürlerin yönetim tarzı veya liderlik yaklaşımının öğretmenlerin beklentilerini tam olarak karşılamadığını veya öğretmenlerin tercih ettikleri liderlik özelliklerini yansıtmadığını gösterdiği söylenebilir.

3. Araştırmanın sonucunda okul müdürlerinin iletişim becerisine yönelik öğretmenlerin algılarının, öğretmenlerin cinsiyeti açısından anlamlı bir fark oluşturmadığı görülmüştür. Okul müdürlerinin iletişim becerilerini sergilerken cinsiyet ayrımı yapmadığı söylenebilir. Nitekim mevcut araştırma sonucunda iletişim ölçeği maddeleri arasında en yüksek puanlanan madde de "cinsiyet ayrımı yapmaz." maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Araştırmadan elde edilen sonuçlardan biri de öğretmenlerin okul müdürlerinin iletişim becerisine yönelik algılarının branş değişkeni açısından anlamlı farklılık oluşturmadığıdır. Algılının öğretmenlerin branşına göre benzer şekilde olması, farklı branşlardaki öğretmenlerin genellikle okul müdürlerinin iletişim tarzını benzer şekilde değerlendirdiğini göstermektedir.
5. Araştırmanın sonuçlarından bir diğerine göre öğretmenlerin hizmet süreleri, okul müdürlerinin iletişim becerisine yönelik algılarını anlamlı bir şekilde etkilememektedir. Farklı hizmet süresine sahip öğretmenlerin okul müdürlerinin iletişim becerilerini benzer şekilde değerlendirmiş olması, okul müdürlerinin iletişim tarzının hizmet süresiyle bağlantılı olarak algılanmadığını gösterebilir.
6. Araştırmanın bir başka değişkeni olan okul müdürünün cinsiyetinin, iletişim becerilerine yönelik öğretmen algılarında anlamlı farklılık yaratmadığı görülmüştür. Bu durumun, okul müdürlerinin cinsiyeti ne olursa olsun iletişim becerilerinin aynı düzeyde algılandıklarını gösterdiği söylenebilir. Ayrıca cinsiyetin iletişim becerileri üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığı söylenebilir.
7. Araştırmadan elde edilen sonuçlara bakıldığında, okul müdürlerinin medeni durumları ile iletişim becerileri arasında anlamlılık yaratacak farkın olduğu ve bunun evli müdürler lehine sonuç oluşturduğu saptanmıştır. Öğretmenler tarafından okul müdürlerinden evli olanların iletişim becerileri, bekar olanlara göre daha yüksek düzeyde algılanmıştır. Evli okul müdürlerinin çeşitli olası nedenlerden dolayı daha iyi iletişim becerilerine sahip olabileceği söylenebilir: Evlilik sırasında kazanılan deneyim ve yaşam bilgisinin genellikle daha olgun ve etkili iletişim becerilerine yol açabileceği, empatiyi, işbirliğini ve problem çözme yeteneklerini geliştirebileceği, potansiyel olarak stresle daha etkili bir şekilde başa çıkmalarını sağlayacağı ve iletişim becerilerini geliştirmelerine olanak tanıyacağı düşünülmektedir. Ayrıca evliliğin duygusal zeka üzerinde olumlu etkisinin olabileceği, duygusal farkındalığı artırabileceği ve iletişim becerilerini güçlendirebileceği düşünülmektedir.
8. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında okul müdürlerinin iletişim becerileri ve hizmet süreleri arasında anlamlılık düzeyinde farkın olduğu bulunmuş ve farkın 30 yıl ve üzeri hizmet süresi olan müdürlerin lehine olduğu görülmüştür. 30 yıl ya da üstünde hizmet süresi olan müdürlerin iletişimdeki becerilerinin daha iyi olması, bu süre zarfında kazanılan deneyim ve tecrübelerin iletişim becerilerini olumlu yönde etkilemiş olabileceğini gösterebilir. Uzun hizmet süresi, müdürlerin çeşitli iletişim senaryolarını tecrübe etmelerini ve bu süreçteki pratiklerinden öğrenmelerini sağlayarak iletişim becerilerini geliştirebilir. Bu deneyimlerin, müdürlerin daha etkili ve sağlam iletişim stratejileri geliştirmelerine katkı sağlamış olabileceği düşünülmektedir.
9. Araştırma bulgularından ulaşılan bir başka sonuca göre ortaokulda görevli müdürlerin iletişim becerilerine yönelik öğretmenlerin algıları okulun büyüklüğüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. 1200 ve üstü öğrencisi olan büyük okullarda çalışan öğretmenler müdürlerinin iletişim becerilerini daha olumlu olarak algılamışlardır. Büyük okullarda çalışan müdürler, daha karmaşık ve büyük ölçekli organizasyonları yönetme deneyimine sahip olabilirler. Bu deneyim, müdürlerin daha etkili iletişim stratejileri geliştirmelerine ve öğretmenlerle daha iyi etkileşimde bulunmalarına yardımcı olabilir. Büyük okullar genellikle daha fazla ve çeşitli öğretmen ve personel grubuna sahiptir. Bu durum, müdürlerin çeşitli iletişim fırsatlarından yararlanarak iletişim becerilerini geliştirmesine olanak tanımış olabilir.

Ayrıca büyük okullardaki müdürler, daha karmaşık durumlarla başa çıkmayı gerektiren deneyimlerle karşılaşarak iletişim becerilerini güçlendirebilirler. Bu durumlar, öğretmenlerin müdürlerinin iletişim becerilerini daha olumlu bir şekilde değerlendirmesine neden olmuş olabilir.

10. Özetle okul müdürlerinin iletişim becerileri, öğretmenlerin ve okul müdürlerinin cinsiyetine, öğretmenlerin branşına, öğretmenlerin hizmet süresine göre anlamlı farklılık göstermezken; okul müdürlerinin medeni durumu ile hizmet süresine ve okul büyüklüklerine göre anlamlı fark oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Al-Sharify, A. A. ve Al Nazer, M. S. (2013). The degree of practicing communication skills by Jordanian secondary school principals in Amman Governorate and its relation to trust level in their schools from teachers' point of view. *Journal of* Educational & Psychological Sciences, 14(01). http://dx.doi.org/10.12785/JEPS/140107
2. Azımı, M. (2021). *Okul müdürlerinin iletişim becerileri ile öğretmenlerin iş doyumu ve örgütsel sessizlik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
3. Celep, C. (2000). *Eğitimde örgütsel adanma ve öğretmenler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
4. Çağlar, Ç. ve Çınar, H. (2021). Okul müdürlerinin iletişim yeterliklerinin öğretmenlerin örgütsel bağlılığı üzerindeki etkisi. *E-International Journal of Educational Research, 12*(1), 157-171. https://doi.org/10.19160/ijer.831956
5. Çelik, S. (2019). *İlkokul öğretmenlerinin algıladıkları yönetici iletişim becerileri ile öğretmenlerin motivasyonu ve iş doyumu arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
6. Elekoğlu, F. ve Demirdağ, S. (2020). Okul müdürlerinin 21. yüzyıl becerileri, iletişim becerileri ve liderlik stillerinin öğretmen algılarına göre incelenmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi, 8*(1), 101-117.
7. Gürgen, H. (1997). *Örgütlerde iletişim kalitesi*. İstanbul: Der Yayınları.
8. Harapan, E. ve Fitria, H. (2021). The interpersonal communication skills and perceptions of the leadership style on teachers' commitment. *Jurnal Iqra': Kajian Ilmu Pendidikan, 6*(1), 140-153. https://doi.org/10.25217/ji.v6i1.1242
9. Kaya, Y. K. (1999). *Eğitim yönetimi: Kuram ve Türkiye' deki uygulama*. (7.Baskı). Ankara: Bilgi Yayıncılık.
10. Koçak, O. (2013). *Ortaokullarda görev yapan okul yöneticilerinin sosyal iletişim becerileri ile branş öğretmenlerinin motivasyonu arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
11. Lal, İ. (2012). *İlköğretim okul müdürlerinin iletişim becerileri ile okul kültürü arasındaki ilişkiler (*Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
12. Lunenburg Fred, C., & Ornstein, A. C. (2013). *Educational administration (Eğitim Yönetimi Çeviri Editörü: Gökhan Arastaman)*. Ankara: Nobel Yayınları 6.
13. Moghtader, H., & Aziz, R. G. G. (2019). The relationship between communication skills and managers' thinking style functions with the job performance of elementary school

teachers in Urmia, Iran in the academic year 2018-2019. *European Journal of Education Studies*. http://dx.doi.org/10.46827/ejes.v0i0.2571

14. Ndidi, E. P., & Alike, U. G. (2018). Principals' application of communication skills as a correlates of teachers' job performance in secondary schools in Anambra State, Nigeria. *Online Submission, 4*(7), 229-236.
15. Oguejiofor, C. N. (2023). Principals' communication skills as predictors of effective leadership in secondary schools in Rivers State. *African Journal of Educational Management, Teaching and Entrepreneurship Studies, 8*(2), 85-95. https://ajemates.org/index.php/ajemates/article/view/226
16. Önsal, A. (2012). *Okul müdürlerinin iletişim becerileri ile okul kültürü arasındaki ilişki (İstanbul ili Anadolu Yakası örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
17. Sağır, M. (2018). Okul yöneticilerinin iletişim becerisi ile örgütsel güven arasındaki ilişki. *Ekev Akademi Dergisi,* (76), 165-185.
18. Sürer, D. A. (2022). *Okul müdürlerinin iletişim becerilerinin öğretmenlerin iş performansına etkileri.* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
19. Şimşek, Y. (2003). *Okul müdürlerinin iletişim becerileri ile okul kültürü arasındaki ilişki (Eskişehir ili örneği)* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

OKUL MÜDÜRLERİNİN KRİZ YÖNETİMİ İLE İLETİŞİM BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ[1]

Uzm. Öğretmen Mehtap PÜSKÜRT

Milli Eğitim Bakanlığı

mehtap2448@hotmail.com , ORCID-ID 0009-0006-5514-5479

Prof. Dr. Semiha ŞAHİN

Dokuz Eylül Üniversitesi

semiha.sahin@deu.edu.tr, ORCID-ID 0000-0002-1135-0327

ÖZET

Bu araştırmanın amacı öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin kriz yönetim becerileri ile iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Nicel araştırma yöntemi ile desenlenen araştırmanın örneklemini 2022-2023 eğitim-öğretim yılında İzmir ili Gaziemir ve Buca ilçelerindeki kamu ortaokullarında görev yapmakta olan öğretmenler arasından tabakalı ve seçkisiz örnekleme yöntemi ile evreni temsil edecek büyüklükte seçilmiş olan 461 öğretmen oluşturmuştur. Araştırmada verilere ulaşmak amacıyla "İlköğretim Okulu Müdürlerinin Kriz Yönetimi Becerileri Ölçeği" ile "Okul Müdürlerinin İletişim Becerileri Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilmiş olan sonuçlara göre okul müdürlerinin iletişim becerileri ile kriz yönetimi becerileri arasındaki ilişki pozitif yönlü, anlamlı ve yüksektir. İletişim becerileri ile kriz yönetimi becerileri alt boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde, iletişim becerileri ile kriz öncesi dönem ve kriz sonrası dönem arasında pozitif yönlü, anlamlı ve yüksek düzeyde; kriz döneminde ise pozitif yönlü, anlamlı ve orta düzeyde ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca yapılmış olan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre, okul müdürlerinin iletişim becerileri kriz yönetimi becerilerinin anlamlı bir yordayıcısı olup okul müdürlerinin iletişim becerileri kriz yönetimi üzerindeki değişimin %58'ini, kriz öncesi dönem alt boyutu üzerindeki değişimin %54'ünü, kriz dönemi alt boyutu üzerindeki değişimin %42'sini, kriz sonrası dönem alt boyutu üzerindeki değişimin ise %58'ini açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kriz, kriz yönetimi, iletişim, iletişim becerisi, okul müdürü, öğretmen.

4. GİRİŞ

Koşulların değişmesi ve gelişmesiyle beraber, tüm örgütlerin yaşayabilecekleri kriz durumlarıyla bir eğitim örgütü olan okullar da karşı karşıya kalabilmektedir (Aksoy ve Aksoy, 2003; Sayın, 2008). Okullar, bir ülkenin eğitim sisteminin temel taşlarıdır ve her türlü kriz

[1] [1] Bu bildiri Prof. Dr. Semiha Şahin danışmanlığında yürütülen Okul Müdürlerinin Kriz Yönetimi ve İletişim Becerilerinin Öğretmen Algılarına Göre Değerlendirilmesi isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

durumu, okulları doğrudan etkileyebilen ve ilgilendiren önemli bir konudur (Serter, 2022). Nitekim, son yıllarda dünya genelinde yaşanan COVID-19 salgını, depremler, sel felaketleri ve artan şiddet, uyuşturucu kullanımı gibi durumlar eğitim süreci ve okullar üzerinde doğrudan etkiler yaratmıştır.

Okullar açısından kriz, eğitim ve öğretim sürecinde aksaklıklar oluşturan, genellikle bu süreci işlemez hale getiren tüm durumlar olarak tanımlanabilir. Okullarda yaşanabilecek kriz durumları, ilk olarak okul sisteminin işleyişini bozacak, sonrasında ise okul ile etrafını olumsuz etkilemeye başlayacaktır (Akarsu, 2010; Savçı, 2008). Okullarda yaşanabilecek krizlerde, krizi ortaya çıkarabilecek durumların tespiti ve gereken önlemlerin alınması son derece önemlidir (Aksoy ve Aksoy, 2003; Sayın, 2008).

Krizin yarattığı panik havasının dağıtılarak kriz durumunun hızlı bir şekilde giderilip örgütün dağılmasını önlemenin anahtarı, yöneticilerin bu zamanlarda sergileyecekleri yönetim becerileridir (Demirtaş, 2000). Kriz anlarında oluşan karmaşa durumunda düzen oluşturabilme, krizin oluştuğu ilk an ile krizden kurtulma çalışmalarının tamamını koordine edebilme, gerekli iletişim düzenini oluşturabilme; çalışanlar, öğrenciler ve tüm paydaşlara güven aşılayabilme, okulun kriz durumundan mümkün olan en hızlı biçimde ve en az hasarla çıkmasını sağlama, etkili kriz yönetimi açısından yöneticilerden beklenen becerilerdir (Karaağaç, 2013).

Okullarda meydana gelen bir kriz durumunda, öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin eğitimden uzaklaşarak bağlarını koparmaması ayrıca sistemdeki sürekliliğin sağlanması adına gerekli tedbirleri alacak kişiler okulların müdürleridir. Müdürlerin kriz durumlarında sahip oldukları bilgi, beceri ve yaklaşımlarının yanı sıra kriz müdahale yöntemleri, etkili bir kriz yönetimi açısından büyük önem taşımaktadır. (Öztürk ve Öztürk, 2023).

Krizin yönetim sürecini fırsatlara dönüştürecek olan etkileşimin, iletişimin yönetilme biçimiyle yakınen ilgili olduğu belirtilmektedir (Kadıbeşegil, 2003). Etkili örgütsel iletişim örgütün başarılı bir şekilde işleyişini sağlamak, amaçlarını gerçekleştirmek ve çalışanlar arasında güçlü bir işbirliği havası yaratabilmek için hayati öneme sahiptir (Aydın, 2010). İletişim, örgütü oluşturan tüm unsurları birleştirerek bütünlüğü sağlar (Karakoç, 1980). Okul örgütünde bulunan çalışanların, gerçekleştirilmesi beklenen görevlerini tam olarak anlamaları ve bu görevleri yapmaları okuldaki mevcut iletişimin etkili olmasıyla mümkün olmaktadır. Bu sebeple etkili yönetim sürecinin temelini oluşturan unsurun etkili iletişim süreci olduğu ifade edilmektedir (Şimşek, 2003). Etkili iletişim, okul örgütünde pozitif bir hava oluşturabilmek, eşgüdüm sağlayabilmek, koşullara göre değişimin sürekliliğini sağlamak ve alınan kararların etkililiğini sağlayabilmek gibi unsurları içinde barındırmaktadır. Buna göre okul yönetimi sorumluluğu olan kişilerin evvelden hazırlanmış olan okul planları ile programlarının verimli olmasını sağlayarak sürdürmek, yerinde ve isabetli değerlendirmelerde bulunmakla beraber mevcut koşulları mümkün olabilecek en üst seviyeye taşıyabilmek için etkili iletişim becerilerinin olması gerekmektedir (Ada vd., 2015).

Okul müdürü, insan kaynakları yöneticisi olarak görev yaptığı gibi ayrıca iletişimde liderdir. Eğitim örgütü olan okullarda ortak bir hedefin belirlenmesi ve belirlenen hedefe ulaşılabilmesi, iletişim olmadan mümkün değildir. Aynı şekilde, okul örgütünün insan kaynakları birimlerinin uyumlu bir şekilde çalışabilmesi için etkili iletişim gereklidir (Karslı, 2006). Yaşanabilecek muhtemel kriz durumlarının önlenebilmesinin yöntemi yapılabilecek işlerin planlanması ve farklı çözüm yöntemlerinin oluşturulmasıdır. Okulda olumlu bir okul iklimi oluşturabilen

yöneticiler, olası bazı krizlerin önüne de geçebilirler. Ayrıca hem okul içinde hem de çevre ile oluşturulan iletişim sayesinde oluşabilecek krizin ön bilgilerini alarak, krizin gidişatı ile ilgili yönlendirmelerde bulunabilirler (Döş ve Cömert, 2012).

Alanyazında yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde, okullarda kriz yönetiminde en büyük rolün okul müdürüne düştüğü görülmüş, okul müdürlerinin etkili bir kriz yönetimi için, kullanabileceği etkili iletişim becerileri sayesinde gerek örgüt içi gerekse de örgüt dışında kriz sürecinde kullanabilecekleri etkili bir iletişim ağını oluşturabilecekleri ayrıca iletişim becerilerinin öğretmenlerin iş doyumunu (Azımı, 2021; Çelik, 2019), motivasyonunu (Al-Kahlan ve Khasawneh, 2024; Çelik, 2019; Koçak, 2013), örgütsel güvenini (Al Sharify ve Al Nazer, 2013) olumlu olarak etkilemesi yönüyle kriz dönemlerinde eşgüdüm içerisinde çalışabilecek ve kriz sürecini daha sağlıklı atlatabilecek bir ortam oluşturulabileceği; okul müdürlerinin etkili iletişim becerileri sayesinde kriz yönetimi sürecinde daha başarılı olabileceği bu yönüyle de okul müdürlerinin kriz yönetimi ve iletişim becerilerinin ilişkili olabileceği kanısı oluşmuştur. Buradan hareketle müdürlerin kriz yönetimi ile iletişim becerisi arasındaki ilişki merak unsuru olmuş, bu durum araştırmanın ortaya çıkış kaynağını oluşturmuştur. Alanyazında ortaokul müdürlerinin kriz yönetim becerileri ile iletişim becerileri arasındaki ilişkinin doğrudan incelendiği bir araştırmaya rastlanamamış olması ve araştırmanın örneklemi mevcut çalışmanın özgün değere sahip olması olasılığını artırmaktadır.

1.1.Araştırmanın Amacı

Ortaokul müdürlerinin kriz yönetimi ile iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi öğretmen algılarına göre belirlemek yapılan araştırmada ana amaçtır. Araştırma, okul müdürlerinin kriz yönetimi konusundaki yetkinliklerinin öğretmenler tarafından nasıl algılandığını anlamayı ve bu algının okul müdürlerinin iletişim becerileri ile nasıl ilişkilendirildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.2.Araştırmanın Alt Problemleri

1. “Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin kriz yönetim becerileri ile iletişim becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?”
2. “Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin iletişim becerileri kriz yönetim becerilerini yordamakta mıdır?”

5. YÖNTEM

Okul müdürlerinin kriz yönetimlerinin iletişim becerileriyle ilişkisinin belirlenmesi amacıyla yapılmış olan araştırmanın yöntemi niceldir ve ilişkisel tarama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın gerçekleştirilmiş olduğu tarama modellerinin, geçmiş ya da günümüzdeki durumun aynı haliyle betimlenmesini amaçladığı belirtilmektedir. İlişkisel tarama modeli ise en az iki değişkenin ilişkisinin olup olmadığını, eğer ilişki varsa bunun ne derecede olduğunun tespitini yapmayı amaçlar (Büyüköztürk, 2019).

2.1.Evren ve Örneklem

Araştırmadaki evren, 2022-2023 eğitim-öğretim senesinde İzmir ilinin Gaziemir ve Buca ilçelerindeki kamu ortaokullarında çalışmakta olan 2117 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise evrenden tabakalı ve seçkisiz örnekleme yöntemi kullanarak belirlenmiş olan 461 öğretmen oluşturmuştur.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilere ulaşmak amacıyla, Kişisel Bilgi Formuyla Aksu ve Deveci'nin (2009) geliştirmiş olduğu "İlköğretim Okulu Müdürlerinin Kriz Yönetimi Becerileri Ölçeği" ile Şimşek'in (2003) geliştirmiş olduğu "Öğretmenlerin Okul Müdürlerinin İletişim Becerilerine Yönelik Görüşleri Ölçeği" uygulanmıştır. Bu araştırmadaki verileri toplamak amacıyla kullanılmış olan "İlköğretim Okulu Müdürlerinin Kriz Yönetimi Becerileri Ölçeği" 31 maddelik sorulardan oluşmaktadır. Aksu ve Deveci'nin geliştirdiği ölçekte 3 boyut bulunmaktadır. Bunlar: "kriz öncesi dönem", "kriz dönemi" ve "kriz sonrası dönem". Ölçeğin güvenirlilik hesaplamasında Cronbach Alpha tekniği kullanılmıştır. Alt boyutlardan kriz öncesinde .95, kriz döneminde .95, kriz sonrasında .98; ölçek genelinde .98 güvenirlilik katsayılarına ulaşılmıştır. Yapılan araştırma için ölçeğe ilişkin güvenirlilik hesaplamaları tekrar yapılmış olup ölçeğin güvenirlik katsayılarının "Kriz Öncesi Dönem" boyutunda .96, "Kriz Dönemi" boyutunda .97, "Kriz Sonrası Dönem" boyutunda .97 olduğu tespit edilmiştir. Ölçek genel güvenirlik katsayısı ise .97' dir. Alan yazına bakıldığında ölçeğin genel güvenirlik katsayısı ile ölçeğin alt boyutlarında tespit edilmiş olan güvenirlik katsayılarının, ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu gösterdiği söylenebilir. Verilerin toplanması amacıyla kullanılmış olan Şimşek'in (2003) geliştirdiği ölçeğin yapısı 5'li Likerttir. Mevcut araştırma için, ölçeğin yeniden hesaplama sonuçlarına göre Cronbach's Alfa değeri .99 olarak hesaplanmıştır. Alanyazına bakıldığında ölçeğin güvenirlik katsayısının, ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu gösterdiği söylenebilir.

2.3. Veri Toplama

Araştırmanın başlangıç aşamasında ölçeklerin kullanımı için geliştiricilerden e-posta yoluyla izin alınmıştır. Araştırmanın uygulanmasına başlamak için Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Etik Kurulunun onayı ve örneklem olarak belirlenmiş ortaokullarda ölçek uygulanması için İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğünden resmi izinler alınmıştır. Örneklem olarak belirlenmiş olan, İzmir ili, Gaziemir ve Buca ilçelerinde bulunan resmi ortaokullara gidilmiş, okul müdürlerine bilgilendirme yapılıp uygulanma zamanı ile ilgili onay alındıktan sonra öğretmenlerle görüşülmüş; araştırma ve ölçeklerle ilgili açıklamalar yapılmış, araştırmaya katılmaya gönüllü öğretmenlere ölçekler elden dağıtılmış ve toplanmıştır.

2.4. Veri Analizi

Araştırmanın sonucunda ulaşılan veri analizleri SPSS 25.0 paket programıyla yapılmış olup, araştırmanın 1. alt problemini oluşturan okul müdürlerinin iletişim becerileri ve kriz yönetim becerilerinin ilişkisinin tespiti için "Pearson korelasyon analizi" yapılmış; 2. alt problemde bulunan müdürlerin iletişim becerilerinin kriz yönetim becerilerinin anlamlı bir yordayıcısı olma veya olmama durumunu anlamak için "basit doğrusal regresyon analizi" kullanılmıştır.

6. BULGULAR

3.1. Öğretmen Algılarına Göre Okul Müdürlerinin İletişim Becerileri İle Kriz Yönetim Becerileri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Öğretmenlerin algılarına göre, okul müdürlerinin iletişim becerileriyle kriz yönetim becerileri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığını belirlemek için Pearson Momentler Çarpımı Korelâsyon Katsayısı hesaplanmıştır. Sonuçlar incelendiğinde iletişim toplam ölçeği ile kriz toplam ölçeği arasındaki ilişkinin pozitif yönlü, anlamlı ve yüksek düzeyde olduğu görülmüştür ($r=0,762$, $p<0,01$). İletişim toplam ölçeği ile "kriz öncesi dönem" ($r=0,738$, $p<0,01$) ve "kriz sonrası dönem" ($r=0,767$, $p<0,01$) arasındaki ilişki pozitif yönlü, anlamlı ve

yüksek düzeyde; "kriz döneminde" (r=0,650, p<0,01) ise pozitif yönlü, anlamlı ve orta düzeydedir.

3.2. Okul Müdürlerinin İletişim Becerilerinin Kriz Yönetim Becerilerini Yordama Durumuna Yönelik Bulgular

Okul müdürlerinin iletişim becerilerinin kriz yönetimi ölçeğini yordamasına ilişkin basit doğrusal regresyon analizine ilişkin bulgulara göre F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığı zaman kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir (F=654.916; p<0.05). Bağımsız değişkenlere ait Beta katsayıları, t değeri ve anlamlılık düzeyleri incelendiğinde okul yöneticilerinin iletişim becerilerinin kriz yönetimi ölçeği üzerinde istatistiki açıdan anlamlı etkisinin bulunduğu görülmektedir (p>0.05). Sonuçlara bakıldığında okul yöneticilerinin iletişim becerilerinin kriz yönetimi üzerindeki değişimin %58'ini açıkladığı görülmektedir (Düzenlenmiş R^2=0.588).

Okul müdürlerinin iletişim becerilerinin kriz yönetimi ölçeğinin "kriz öncesi dönem" alt boyutunu yordama durumuna yönelik basit doğrusal regresyon analizinin sonucuna göre F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığı zaman kurulan modelin istatistiki açıdan anlamlı olmadığı görülmektedir (F=549.518; p<0.05). Bağımsız değişkenlere ait Beta katsayıları, t değeri ve anlamlılık düzeyleri incelendiğinde okul müdürlerinin iletişim becerilerinin kriz yönetimi ölçeğinin "kriz öncesi dönem" alt boyutu üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı etkisinin bulunduğu görülmektedir (p>0.05). Yine sonuçlara bakıldığında okul müdürlerinin iletişim becerilerinin kriz yönetimi ölçeğinin "kriz öncesi dönem" alt boyutu üzerindeki değişimin %54'ünü açıkladığı görülmektedir (Düzenlenmiş R^2=0.545).

Okul müdürlerinin iletişim becerilerinin kriz yönetimi ölçeğinin "kriz dönemi" alt boyutunu yordama durumuna yönelik basit doğrusal regresyon analizinin sonucuna göre F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı görülmektedir (F=335.114; p<0.05). Bağımsız değişkenlere ait Beta katsayıları, t değeri ve anlamlılık düzeyleri incelendiğinde okul müdürlerinin iletişim becerilerinin kriz yönetimi ölçeğinin "kriz dönemi" alt boyutu üzerinde istatistiki açıdan anlamlı etkisinin olduğu görülmektedir (p>0.05). Yine sonuçlara göre okul müdürlerinin iletişim becerilerinin kriz yönetimi ölçeğinin "kriz dönemi" alt boyutu üzerindeki değişimin %42'sini açıkladığı görülmektedir (Düzenlenmiş R^2=0.422).

Okul müdürlerinin iletişim becerilerinin kriz yönetimi ölçeğinin "kriz sonrası dönem" alt boyutunu yordamasına ilişkin Basit doğrusal regresyon analizinden elde edilmiş olan sonuçlara göre F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı görülmektedir (F=654.916; p<0.05). Bağımsız değişkenlere ait Beta katsayıları, t değeri ve anlamlılık düzeyleri incelendiğinde okul müdürlerinin iletişim becerilerinin kriz yönetimi ölçeğinin "kriz sonrası dönem" alt boyutu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisinin bulunduğu görülmektedir (p>0.05). Yine sonuçlara bakıldığında okul müdürlerinin iletişim becerilerinin kriz yönetimi ölçeğinin "kriz sonrası dönem" alt boyutu üzerindeki değişimin %58'ini açıkladığı görülmektedir (Düzenlenmiş R^2=0.588).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

1. Araştırmanın sonuçları iletişim toplam ölçeği ve kriz toplam ölçeği arasındaki ilişkinin pozitif yönlü, anlamlı ve yüksek düzeyde olduğunu göstermiştir. Alanyazında yapılan taramalar sonucunda okul müdürlerinin kriz yönetimiyle iletişim becerisinin ilişkisini inceleyen bir çalışmayla karşılaşılmamıştır. Araştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde okul müdürlerinin iletişim becerileri arttıkça, gerek kriz genelinin gerekse de krizin tüm dönemlerinin daha iyi yönetebileceği söylenebilir.
2. Araştırmadan elde edilen sonuçlar okul müdürlerinin etkili iletişim becerileri sayesinde kriz öncesi dönemde çevrelerindeki kriz işaretlerini daha iyi algılayabileceği, öğretmenler ve personel ile etkili iletişim kurarak, potansiyel krizlerin erken teşhisini yapabileceği, kriz öncesi dönemde etkili iletişim stratejileri oluşturabileceği ve kriz durumları için planlar hazırlamayı kolaylaştıracağı, öğretmenler ve personelle sürekli iletişim halinde olarak kriz öncesi önlemleri daha iyi bir şekilde planlayabileceği şeklinde yorumlanabilir.
3. İyi iletişim becerilerine sahip okul müdürlerinin, kriz anında bilgiyi hızlı ve etkili bir şekilde paylaşıp öğretmenler, personel ve öğrenciler arasında güven ve güvenlik duygusunu arttırarak kriz anını daha iyi yönetebilecekleri düşünülebilir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında okul müdürlerinin iletişim becerilerinin artması, kriz anını daha iyi yönetmelerine olanak sağlar denilebilir.
4. Araştırmadan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde okul müdürlerinin iletişim becerilerinin artması, kriz sonrası dönemi de daha iyi yönetmelerine katkı sağlamaktadır denilebilir. İyi iletişimin, öğretmenler, personel ve öğrencilerle etkili iletişim kurulmasını sağlayarak topluluk içinde güvenin yeniden inşa edilmesine yardımcı olacağı ayrıca duyarlılık ve empati ile kriz sonrası duygusal ihtiyaçları anlamak, topluluğun krizi atlatmasına ve iyileştirme çabalarına öncülük etmesine destek olacağı şeklinde düşünülebilir. Krizden çıkarılan derslerin paylaşılması ve işbirliği ile yeni stratejiler geliştirilmesi, benzer krizlerin tekrarlanmasını engelleyerek olumlu değişim ve gelişme fırsatları sunabileceği şeklinde yorumlanabilir.
5. Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin sonuçlara bakıldığında okul müdürlerinin iletişim becerilerinin kriz yönetimi ve kriz yönetiminin tüm alt boyutlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmüştür. Ulaşılan sonuçlar, müdürlerin iletişim becerilerinin kriz yönetimi ile kriz yönetiminin alt boyutlarını etkileyen önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre iletişim becerileri, kriz durumlarında etkili liderlik ve yönetim için kritik öneme sahiptir denilebilir. Bu becerilerin güçlü olması, kriz yönetimi süreçlerini olumlu yönde etkileyebilir.

KAYNAKÇA

20. Ada, Ş., Çelik, R., Küçükali, Z. ve Manafzadehtabriz, S. (2015). Okul yöneticilerinin iletişim becerilerine ilişkin yönetici ve öğretmenlerin algılama düzeyleri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(1), 101-114.
21. Akarsu, A. H. (2010). İngiltere'de ilköğretim okullarında acil durum yönetimi ilkeleri ve uygulamaları (Yüksek lisans tezi). Muğla Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü.
22. Aksoy, H. H. ve Aksoy, N. (2003). Okullarda krize müdahale planlaması. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 36(1-2), 37-49.
23. Al-Kahlan, T. B. S. ve Khasawneh, M. A. S. (2024). The degree to which secondary school principals practice effective communication skills and their relationship to the

level of motivation of teachers towards work in the Kingdom of Saudi Arabia. Migration Letters, 21(S3), 77-94.

24. Al-Sharify, A. A. ve Al Nazer, M. S. (2013). The degree of practicing communication skills by Jordanian secondary school principals in Amman Governorate and its relation to trust level in their schools from teachers' point of view. *Journal of* Educational & Psychological Sciences, 14(01). http://dx.doi.org/10.12785/JEPS/140107
25. Aydın, M. (2010). Eğitim yönetimi (9. Baskı). Ankara: Hatiboğlu Yayıncılık.
26. Azımı, M. (2021). *Okul müdürlerinin iletişim becerileri ile öğretmenlerin iş doyumu ve örgütsel sessizlik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
27. Çelik, S. (2019). *İlkokul öğretmenlerinin algıladıkları yönetici iletişim becerileri ile öğretmenlerin motivasyonu ve iş doyumu arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
28. Demirtaş, H. (2000). Kriz yönetimi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 6(23), 353-373.
29. Döş, İ. ve Cömert, M. (2012). İlköğretim okullarında kriz yönetimi hakkında okul müdürlerinin görüşleri. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(20), 329-346.
30. Kadıbeşegil, S. (2003). Kriz geliyorum der: Kriz iletişimi ve yönetimi (2. Baskı). İstanbul: MediaCat.
31. Karaağaç, T. (2013). Kriz yönetimi ve iletişim. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (49), 117-132.
32. Karakoç, N. (1980). Örgütte iletişim zayıflığının belirtileri. Kurgu Açık Öğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi, 8, 181-201.
33. Karslı, M. D. (2006). Etkili okul yöneticiliği. İstanbul: Morpa.
34. Koçak, O. (2013). Ortaokullarda görev yapan okul yöneticilerinin sosyal iletişim becerileri ile branş öğretmenlerinin motivasyonu arasındaki ilişki (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
35. Öztürk, A. ve Öztürk, F. (2023). Ortaokul yöneticilerinin kriz yönetim becerilerinin incelenmesi (Ankara ili Çankaya ilçesi örneği). Socıal Mentality and Researcher Thinkers Journal (Smart Journal), 9(72), 3754-3766. DOI: http://dx.doi.org/10.29228/smryj.70615
36. Savçı, S. (2008). Ortaöğretim okullarında çalışan öğretmenlerin kriz yönetimine ilişkin algıları. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
37. Sayın, N. (2008). Ortaöğretim kurumlarında kriz yönetimi stratejisinin incelenmesi (İstanbul ili örneği) (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
38. Serter, A. (2022). Okullarda kriz yönetiminin iletişim açısından değerlendirilmesi. IJSS, 6(27), 407-416. https://doi.org/10.52096/usbd.6.27.26
39. Şimşek, Y. (2003). Okul müdürlerinin iletişim becerileri ile okul kültürü arasındaki ilişki (Eskişehir ili örneği) (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI KONUSUNDA YAPILMIŞ TEZLERİN FARKLI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Doç. Dr., BEYZA ERKOÇ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

Sosyal Hizmet Bölümü, beyzahatipoglu@windowslive.com-

ORCID ID: 0000-0002-0035-6782

ÖZET

Çocuğun sağlıklı gelişimine zarara uğratan, anne, baba, bakım veren kişi veya başka bir yetişkinin gerçekleştirdiği, sosyal ahlak kuralları tarafından kabul edil(e)meyen eylem ya da eylemsizliklere çocuk ihmal ve istismarı şeklinde tanımlanabilir. Bu çalışma ile çocuk ihmal ve istismarı konusunda yapılmış olan mevcut tezlerin farklı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma verileri Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanından toplanmıştır. Araştırma için veri tabanında "çocuk ihmal ve istismarı" ve "çocuk istismarı ve ihmali" anahtar kelimeleri kullanılarak filtrelendirme yapılmıştır. Anahtar sözcükler veri tabanının arama kısmında tarama terimleri sekmesine yazılmış, aranacak alan tümü ve izin durumu izinli işaretlenerek tarama gerçekleştirilmiştir. Tarama esnasında yıl sınırlaması yapılmamıştır. Araştırma sonucunda "çocuk ihmal ve istismarı" anahtar kelimesinden 25, "çocuk istismarı ve ihmali" anahtar kelimesinden 65 olmak üzere toplamda 90 teze ulaşılmış ve bu tezler çalışma kapsamında incelenmiştir. Bulgular tezin yılı, tezin türü, konusu başlıklarında toplanmıştır. Bulgular sayı ve yüzde verilerek sunulmuştur. İncelenen tezlerin 1994 yılından itibaren üretilmeye başlandığı, en fazla sayıda yüksek lisans tezi üretildiği (58) onu sırasıyla tıpta uzmanlık (22), doktora (8) ve diş hekimliği uzmanlık (2) tezlerinin takip ettiği, en fazla tezin eğitim ve öğretim konusunda olduğu (20), onu aile hekimliği (13) ve hemşirelik (12) bölümlerinin takip ettiği ve en az tezin radyo televizyon (1) ve istatistik (1) bölümlerinde üretildiği tespit edilmiştir. Geleceğimizin mimarı olacak olan çocuklara en fazla zararı veren ihmal ve istismar konusunda daha fazla çalışma yapılması, akademinin tüm bölümlerinin bu konuya daha fazla eğilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, ihmal ve istismar, tez.

ABSTRACT

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Child neglect and abuse can be defined as actions or inactions that harm the healthy development of the child, that are carried out by the mother, father, caregiver or another adult and that are not accepted by social moral rules. This study aims to examine existing theses on child neglect and abuse according to different variables. Research data were collected from the Council of Higher Education National Thesis Center Database. For the research, the database was filtered using the keywords "child neglect and abuse" and "child abuse and neglect". Keywords were written in the search terms tab in the search section of the database, the entire field to be searched and the permission status were marked as allowed, and the scanning was carried out. There was no year limitation during the screening. As a result of the research, a total of 90 theses were reached, 25 from the keyword "child neglect and abuse" and 65 from the keyword "child abuse and neglect", and these theses were examined within the scope of the study. The findings were collected under the headings of the year of the thesis, type of the thesis, and subject. The findings are presented as numbers and percentages. The theses examined started to be produced since 1994, the highest number of master's theses were produced (58), followed by medical specialization (22), doctoral (8) and dentistry specialization (2) theses, and the most theses were on education and training (20), followed by family medicine (13) and nursing (12) departments, and the least theses were produced in radio and television (1) and statistics (1) departments. More studies need to be done on neglect and abuse, which cause the most harm to children, who will be the architects of our future, and all departments of the academy need to focus more on this issue.

Key Words: Child, neglect and abuse, thesis.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi incelendiğinde farklı dönem, kültür ve toplumlarda çocuğun hayattaki konumu ve algılanış şekli sebebiyle çocukları çeşitli kötü muamelelere maruz kaldığı görülmektedir. Çocuk ihmali ve istismarı konusu ancak 19. Yy sonlarında sosyal bir olgu olarak algılanmaya başlayabilmiştir. Yine aynı dönemde çocukların korunması gerektiği gündeme gelmiştir (Üstüner Top, 2020).

Çocukların fiziksel, duygusal ve cinsel ihmali ve istismar günümüze kadar her dönemde ve tüm toplumlarda önemli bir problem olagelmiştir. Bireylerin fizyolojik ve psikolojik gelişimi açısından elzem olan çocukluk dönemi ebeveynler ve toplum tarafından dikkat edilmesi gereken bir dönemdir. Bu dönemde çocukların yaşamış oldukları olumlu ve olumsuz tecrübelerin etkileri hayat boyu devam eder. Bu bakımdan çocukluk döneminde yaşanan ihmal

ve istismar vakaları göz ardı edilmemelidir. Çocuk istismarı ve ihmali ulusal ve uluslararası düzlemde son zamanlarda artış gösteren ve üzerinde özenle durulması gereken bir konudur. İstismar ve ihmal olaylarına günümüz dünyasında daha sık rastlanması olayın ciddiyetinin göstergesidir. Türkiye'de basına yansıyan ve ne yazık ki yansımayan birçok istismar olayı gerçekleşmektedir (Özgentürk, 2014; Aktay, 2020).

Dünya Sağlık Örgütü çocuğa karşı kötü muamele daha genel ve kapsayıcı bir ifade olmakla beraber, çocuk istismarı ve ihmali daha özel ve teknik tanımlamalar olarak nitelendirilmektedir. Çocuğa karşı kötü muamele; çocuğun sağlığına, gelişimine ve onuruna karşı gerçek veya potansiyel tehlike oluşturan her türlü fiziksel, duygusal ve cinsel şiddet, ihmal ve çocuğun sömürülmesi için yapılan davranıştır. Bu geniş tanımlama içinde çocuğa karşı kötü muamele; fiziksel, cinsel ve duygusal şiddet, ihmal ve sömürme şeklinde beş ayrı alt başlıkta değerlendirilebilir (WHO, 2014).

Çocuk istismarı ve onun türleri olan fiziksel, duygusal, cinsel şiddet ve ihmal çocuğun fiziksel ve duygusal gelişimi ile onuruna karşı işlenmiş suçlardır (Özgentürk, 2014). Bu suçların önüne geçilmeme toplumları geleceği olacak olan çocuklarda öyle büyük yaralar açacaktır ki bunun yansımaları tüm toplumda görülebilecektir.

Çocuklar ihmal ve istismarı farklı türlerde görülebilmektedir. Aşağıda bu türler kısaca açıklanacaktır.

- ***Fiziksel İstismar:*** Bir çocuğun önlenebilen ve kaza olmaksızın başkası tarafından gerçekleştirilen davranışlardan ötürü fiziksel açıdan zarar görmesidir. Başka bir ifade ile çocuğun herhangi bir kaza olmaksızın yaralanmasıdır. Bu istismar türü genellikle çocuğun itaat etmesini sağlamak, çocuğu cezalandırmak veya çocuğa karşı öfke boşaltmak niyeti ile gerçekleştirilir. Fiziksel istismar çocuğun itilmesi, çocuğa vurulması, çocuğun tekmelenmesi, yakılması, zehirlenmesi, boğulmaya çalışılması, sarsılması, ısırılması vb. gibi birçok şekilde görülebilmektedir. İstismar faili kişiler sıklıkla ruhsal sorunları olan, işsiz, eğitimsiz, sosyal yönden dışlanmış, kötü evlilikler yapmış, yoksul kişiler olmaktadır (Asil ve Özdemir, 2020; Keskinkılıç, 2014; Özdemir, 2011).,
- ***Duygusal İstismar:*** Bu istismar türü en çok yaşanan fakat en zor tanı alan istismar türüdür. Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin çocuğun gücü yetmeyeceği ölçüde çocuktan beklentilerde bulunması ve saldırganca davranmasıdır. Çocuğu rencide etmek, bağırma, çocuğa küfretme, yalnız bırakma, korkutma, duygusal ihtiyaçlarını yerine

getirmeme, aşağılama, lakap takma, kıyaslama vb. bu tür istismar türüne örnektir (Tıraşçı ve Gören, 2007).

- ***Cinsel İstismar:*** Çocuğa yönelik cinsel istismarın sebepler çok çeşitli, sonuçları kısa ve uzun vadede çocuğu olumsuz etkileyen çocuklarım tüm yaşamında yaşam kalitesini bozan ne yazık ki sıklıkla yaşanan kabul edilemez bir gerçekliktir. Bu istismar türü rıza verme yaşına erişmemiş çocuğun cinsel olgunluğa ulaşmış bir yetişkin tarafından cinsel doyum için istismar edilmesi ve buna göz yumulması şeklinde tanımlanabilir. Çok çeşitli şekillerde görülebilen bu istismar türüne örnek olarak; röntgencilik, sözel istismar, dokunarak istismar, penetrasyon yoluyla istismar, ırza geçme, fuhuşa zorlama, ensest yasak ilişki, teşhircilik, açık saçık konuşma, cinsel içerikli videolar izletme vb. gibi verilebilir. Çok sık yaşanmasına rağmen ne yazık ki bu istismar türünün yalnızca %5-10 u ortaya çıkabilmektedir. İstismarı gerçekleştiren fail çoğunlukla (%90) çocuğu tanıyan kişiler olmaktadır. Bu istismar çocuk üzerinde yıkıcı etkiler bırakır. Çocuğun yetişkinlik, olgunluk ve yaşlılık dönemlerinde de yaşam doyumu yaşamasına engel olur. Literatürde cinsel istismarın yıkıcı etkileri dört başlıkta toplanmıştır. Bu yıkıcı etkilerden ilki çocukta zedelenmiş cinselliktir. İkincisi yıkılmış güven duygusudur. Üçüncüsü çocuğun tüm hayatına nükseden çaresizlik ve güçsüzlüktür. Dördüncüsü ise çocuğun damgalanması etiketlenmesidir (Dube ve Herbert, 1988; Bolen, 2003; Çeçen, 2007).
- ***İhmal:*** Çocuk ihmali çocukların sağlıklı gelişimi için ihtiyaç duyduğu temel duygusal, fiziksel ve gelişimsel ihtiyaçlarının bakım vermekten sorumlu kişi tarafından karşılanmaması durumudur (Tekin ve Kaya Kılıç, 2020). Çocuğa yönelik istismar çocuğun gelişimini sekteye uğratan eylemleri içerirken çocuk ihmali çocuğa karşı yerine getirilmesi gerekli temel görevlerin yerine getirilmemesiyle ilişkili pasif bir durumdur. Bu temel görevlere örnek olarak; beslenme, sağlık, barınma, eğitim, güvenli hayat şartları, vb. verilebilir.

YÖNTEM

Araştırma verileri Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanından toplanmıştır (https://tez.yok.gov.tr). Araştırma için veri tabanında “çocuk ihmal ve istismarı” ve “çocuk istismarı ve ihmali” anahtar kelimeleri kullanılarak filtrelendirme yapılmıştır. Anahtar sözcükler veri tabanının arama kısmında tarama terimleri sekmesine yazılmış, aranacak alan tümü ve izin durumu izinli işaretlenerek tarama gerçekleştirilmiştir. Tarama esnasında yıl sınırlaması yapılmamıştır.

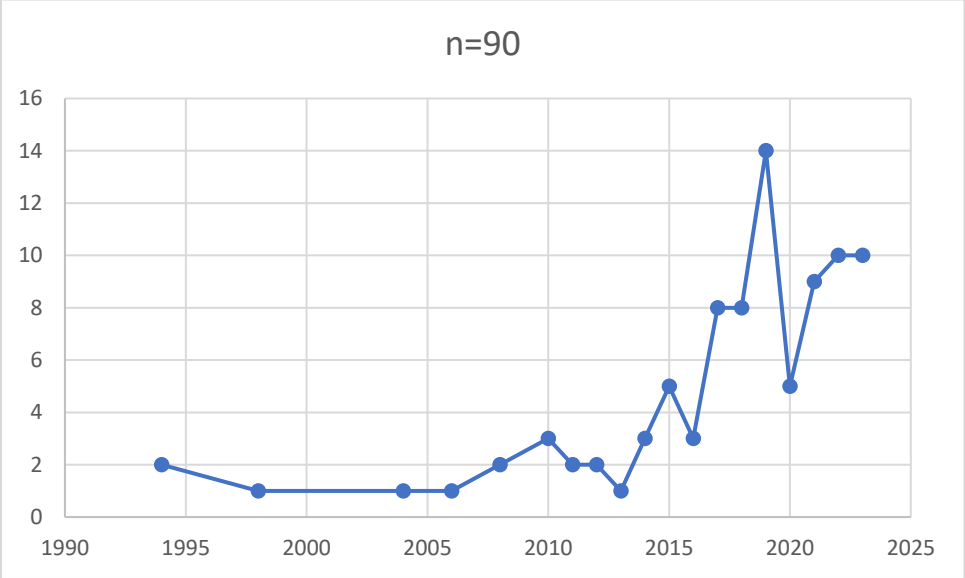
BULGULAR

Tablo 1. Tezlerin Yayınlandığı Yıllara Göre Dağılımları (n=90)

Yıllar	N=90	%
1994	2	2,2
1998	1	1,1
2004	1	1,1
2006	1	1,1
2008	2	2,2
2010	3	3,3
2011	2	2,2
2012	2	2,2
2013	1	1,1
2014	3	3,3
2015	5	5,6
2016	3	3,3
2017	8	8,9
2018	8	8,9
2019	14	15,6
2020	5	5,6
2021	9	10,0
2022	10	11,1
2023	10	11,1

Tezlerin yayınlandığı yıllara göre dağılımları incelendiğinde 1994 ile 2016 arasında çok fazla artış olmadığını görmekteyiz. 2017 yılında tez yayınlanma sayısında hızlı bir artış gerçekleşse de 2020 yılında tekrar büyük bir düşüş yaşanmıştır. 2021'den sonra sayı azda olsa yeniden artmaya başlamıştır.

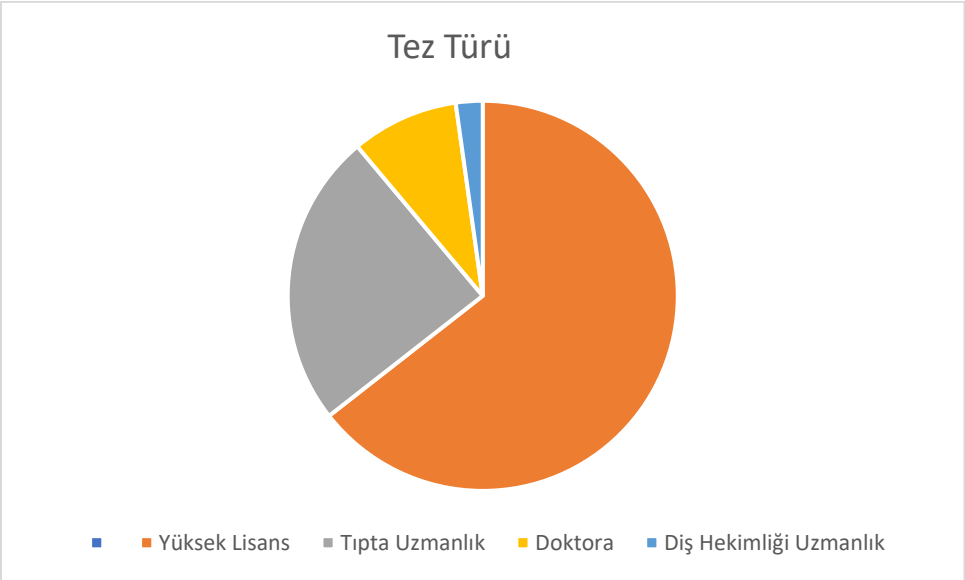
ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



Grafik 1. Tezlerin Yayınlandığı Yıllara Göre Dağılımları

Tablo 2. Tezlerin Türlerine Göre Dağılımları (n=90)

	n	%
Yüksek Lisans	58	64,4
Tıpta Uzmanlık	22	24,4
Doktora	8	8,9
Diş Hekimliği Uzmanlık	2	2,2



Grafik 2. Tezlerin Türlerine Göre Dağılımları

Tez türlerine göre dağılımlar incelendiğinde en çok yüksek lisans tezinin yapılmış olduğu onu sırasıyla tıpta uzmanlık, doktora ve diş hekimliği uzmanlık tezlerinin takip ettiği görülmektedir.

Tablo 3. Tezlerin Konusuna Göre Dağılımları (n=90)

Tez Konusu	n	%
Eğitim ve Öğretim	20	22,2
Aile Hekimliği	13	14,4
Hemşirelik	12	13,3
Sosyal Hizmetler	9	10,0
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları	8	8,9
Adli Tıp	8	8,9
Psikoloji	5	5,6
Sağlık Yönetimi	4	4,4
Halk Sağlığı	4	4,4
Diş Hekimliği	3	3,3
Sosyoloji	2	2,2
Radyo Televizyon	1	1,1
İstatistik	1	1,1
TOPLAM	90	100,0

Tezlerin konusuna göre incelendiğinde en fazla eğitim ve öğretim alanında daha sonra sırasıyla aile hekimliği, hemşirelik, sosyal hizmetler, çocuk sağlığı ve hastalıkları, adli tıp, psikoloji, sağlık yönetimi, halk sağlığı ve sosyoloji alanlarında yazılmıştır. En az tez radyo televizyon ve istatistik alanlarında yazılmıştır.

SONUÇ

Geleceğimizi emanet edeceğimiz çocukların şiddete ve istismara uğraması toplumun işleyişini olumsuz yönde etkilemektedir. Çocukların maruz kaldığı istismar ve ihmaller onların ruh sağlığına büyük ölçüde zarar vermektedir. Bu yüzden çocuğa yönelik şiddetin önlenmesi için çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Dünya'da ve Türkiye'de çocuk istismarı ve ihmali ciddi bir sorun olarak görülmekte fakat bu konuda yeterli sayıda çalışma yapılmamaktadır. Hemen her gün medyaya yansıyan çocuğa şiddet ve istismar haberleri duyuyor ve görüyoruz. Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine baktığımızda istismar vakalarının oldukça fazla olduğunu görmekteyiz. Ancak istatistiklerde gördüğümüz rakamlar sadece kurumlara bildirilen vakalardır. Bunların dışında gizli tutulan,

üstü örtülen, açıklanamayan ve ilgili kurumlara bildirilmeyen çok sayıda istismar vakası bulunmaktadır. İhmal ve istismar olaylarının asla üzeri kapatılmamalı mutlaka ilgili kurumlara bildirimde bulunulmalıdır. Çünkü bu vakalar bildirilmedikçe uygulanan istismarlar tekrarlayacak ve çocuklarımız zarar görmeye devam edecektir. Bu konuda ailelere, topluma ve devlete büyük görev düşmektedir. İstismar konusunda sağlık çalışanlarında ve ailelerde farkındalık oluşturulmalı ve eğitimler verilmelidir. Çocuklarda istismar ve ihmalin ortaya çıkmasını engellemek amacıyla çok yönlü çalışmalar yapılmalıdır. Çocukların, ebeveynlerin, toplumun bu konuda eğitilmesi ve istismara karşı toplumsal duyarlılığın artması için programlar düzenlenmelidir. Tedavi aşamasında çocukla beraber ailenin de göz önünde bulundurulması gerekir. Anne-baba tutumları, sağlıksız ebeveyn davranışları düzeltilmeli ve aile içi iletişim güçlendirilmelidir. Sonuç olarak; çocuk istismarının ve ihmalinin önlenmesinde kurumlar, hekimler, sağlık, çalışanları, aileler ve toplum bilinçlendirilmelidir. Ailelere ve çocuklara gereken sosyal destek sağlanmalı ve istismarın önlenmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Savunmasız ve korunmaya muhtaç çocuklar için hepimiz üzerime düşen görevi yapmalı ve onların sesi olmalıyız.

KAYNAKÇA

Aktay, M. (2020). İstismar ve ihmalin çocuk üzerindeki etkileri ve tedavisi. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, *1*(2), 169-184.

Asil, H. ve Özdemir, Ç. (2020). Çocuk istismarına kapsamlı bir bakış: durum analizi ve uygun stratejilerin modellenmesi. ProChild Projesi, Kayseri.

Bolen, R. M. (2003). Child sexual abuse: Prevention or promotion? *Social Work*, 48(2), 174-185.

Çeçen, A. R. (2007). Çocuk cinsel istismarı: Sıklığı, etkileri ve okul temelli önleme yolları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *1*(4), 1-17.

Dube,R., ve Herbert,M. (1988). Sexual abuse of children under 12 years of age: A review of 511 cases. *Child Abuse and Neglect*, 12,321-330.

Ertürk, C. K., & Yıldırım, A. (2023). Çocuğa yönelik kötü muamele: istismar. Social Sciences Studies Journal (SSSJournal), 9(114), 7817-7828.

Keskinkılıç, H. (2014). Erciyes Üniversitesi hastanelerine başvuran çocuk cinsel istismarı olgularının değerlendirmesi [Uzmanlık Tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Özdemir, Ç. (2011). Çocuk istismarı. Sözüer E. ve İkizceli İ. (Ed.) içinde Travma El Kitabı (ss. 927-943). Adana Nobel Kitabevi.

Özgentürk, İ. (2014). Child abuse and neglect Çocuk istismarı ve ihmal. *Journal of Human Sciences*, *11*(2), 265-278.

Tekin, H. H. ve Kaya Kılıç, A. (2020). Sağlık çalışanlarının çocuk ihmal ve istismar vakaları ile karşılaşma durumları, bildirim yükümlülükleri ve eğitim gereksinimleri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, *29*(2), 85-94.

Tıraşçı, Y., & Gören, S. (2007). Çocuk istismarı ve ihmali. Dicle Tıp Dergisi, 34(1), 70-74.

Üstüner Top, F. 82020). Çocuk ihmali ve istismarı. Şirin Dilli (ed). Türkiye'de çocuk olmak (içinde). Ankara: Pegem Yayınları

WHO (2014). Dünya Sağlık Örgütü. http://www.who.int/violence_injury _prevention/ iolence/ child/en/

Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/.

GÖÇLER, REFAKATSİZ ÇOCUKLAR VE SOSYAL HİZMET

Doç. Dr., BEYZA ERKOÇ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

Sosyal Hizmet Bölümü, beyzahatipoglu@windowslive.com-

ORCID ID: 0000-0002-0035-6782

ÖZET

Göç, insanoğlunun var oluşuyla başlayan günümüzde devam eden ve gelecekte de devam edecek olan değişmez bir olgudur. Göçler bireylerin kendi tercihi olabileceği gibi bireylerin iradesi dışında dış zorunluluklara bağlı olarak ta gerçekleşebilmektedir. Göçler bireylerin yaşadıkları ülkeler içerisinde gerçekleşebileceği gibi farklı ülke sınırları içerisinde de yaşanabilmektedir. Ulusal ve uluslararası düzlemde yaşanan bu hareketlilik durumu zaman zaman olumlu sonuçlar yaşanmasını sağlasa da genellikle bu göç durumu olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Değişen kültürel, fiziksel, sosyal, ekonomik, siyasi yapılar bireyler üzerinde büyük etkiler yaşanmasına neden olur. Göçe insanlığı sürükleyen gerçekler, göç sürecindeki zorluklar ve göç sonrası yeni yerle uyumlanma sürecinde yaşananlar kaotik süreçlerdir. Bireylerin bu süreçlere vermiş oldukları tepkiler birbirinden farklı olsa da değişmeyen gerçek bazı hassas grupların bu süreçlerden çok daha fazla etkilendiğidir. Engelliler, yaşlılar, yoksullar, kadınlar gibi dezavantajlılar olarak ta adlandırılabilen bu hassas gruplar içerisinde çocuklar da vardır. Aileleri ile beraber veya tek başlarına olması fark etmeksizin göç etmek zorunda kalan çocuklar aslında göç kararının pasif uygulayıcılarıdır. Hayata gözlerini açtıkları andan itibaren hızlı bir şekilde duygusal, psiko-motor, bilişsel, ahlaki, sosyal gelişim gösteren çocukların bu gelişim süreçlerinde yaşayacakları olumsuzluklar, hayatları boyunca biyolojik, psikolojik ve sosyal sağlıklarının ve uyum gösterme yeteneklerinin zarar görmesine neden olur. Göç süreçlerinin sebep olduğu olumsuzluklar ne yazık ki gelişim dönemlerinde büyük yaralara neden olur. Refakatsiz çocuk olmak ta yaşanabilecek en büyük olumsuzluklar arasında yer alır. Refakatsiz çocuklar, henüz reşit olmayan ve kendi ülkesi dışında olup, anne ve/veya babaları ve/veya vasi olarak kanunen veya geleneklere göre onlardan sorumlu başka bir yetişkinin refakatinde olmayan çocuklar şeklinde tanımlanabilir. Sosyal hizmet meslek ve akademik disiplini her türlü kötü muameleye ve olaya maruz kalan tüm çocukların olduğu gibi refakatsiz çocukların da en yüksek yararı için mikro, mezzo ve makro boyutta müdahale planları yapar, uygular ve denetler.

Anahtar Kelimeler: Göç, Refakatsiz Çocuklar, Sosyal Hizmet

ABSRTACT

Migration is an unchanging phenomenon that began with the existence of humankind, continues today and will continue in the future. Migration can be the choice of individuals, or it can occur due to external necessities beyond their will. Migration can occur within the countries where individuals live, or it can occur within the borders of different countries. Although this mobility experienced at the national and international level sometimes provides positive results, this migration situation usually causes negative results. Changing cultural, physical, social, economic and political structures cause great effects on individuals. The realities that drive humanity to migration, the difficulties in the migration process and the processes experienced in the adaptation process to the new place after migration are chaotic processes. Although the reactions of individuals to these processes are different from each other, the unchanging fact is that some sensitive groups are much more affected by these processes. Children are also among these sensitive groups, which can also be called disadvantaged, such as the disabled, the elderly, the poor and women. Children who are forced to migrate, regardless of whether they are with their families or alone, are actually passive implementers of the migration decision. The negativities that children, who experience rapid emotional, psychomotor, cognitive, moral and social development from the moment they are born into life, will experience during this development process will damage their biological, psychological and social health and their ability to adapt throughout their lives. The negativities caused by migration processes unfortunately cause great wounds during their developmental periods. Being an unaccompanied child is also among the greatest negativities that can be experienced. Unaccompanied children can be defined as children who are not yet adults and who are outside their own country and who are not accompanied by their mother and/or father and/or another adult who is legally or traditionally responsible for them as a guardian. The social work profession and academic discipline develops, implements and supervises intervention plans at micro, mezzo and macro levels for the best benefit of unaccompanied children, as well as all children exposed to all kinds of maltreatment and incidents.

Key Words: Migration, Unaccompanied Children, Social Work

GİRİŞ

Göç, sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik vb. sebeplerle bireylerin yaşam alanlarını bırakarak başka bir yere belirli bir süreliğine ya da sürekli olarak hareket etmesi ve yerleşmesi şeklinde tanımlanabilen ve tüm insanlığı ilgilendiren bir olgudur. Dünyanın hiçbir bölgesi yoktur ki göç olayı yaşanmamış olsun. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu olgu gelecek dönemlerin de büyük sorunu olmaya devam edecektir. Göç nüfus sayısının en fazla olduğu dönem iş imkanlarının fazla olması nedeniyle kentlere doğru göçün yaşandığı sanayileşme dönemidir. Göç yönelimi ülke içerisinde iç göç şeklinde olabildiği gibi ülkeler arasında dış göç şeklinde de yaşanabilmektedir (Oral ve Çetinkaya, 2017). Göç yalnızca birey ve toplumların mekânsal açıdan yer değişimi olarak dar anlama sahip bir süreç değildir. Bunun yanında göç sosyolojik arka plana sahip bir olgudur. Mekanların değişimi ile beraber bireylerin hayat tarzları, kültürleri değişim göstermekte bu değişim de beraberinde yeni sürece uyumu zorunlu hale getirmektedir. Yaşanan göçler ile birlikte yeni toplumlar, kültürler, hayat alanları ve coğrafyalar hayat bulmaktadır (Taşer ve Ulusoy, 2021)

Göç sürecini yaşayan bireylerin yaşadıkları ekonomik, kültürel ve psikolojik sorunlar vardır. Güler'in (2021) çalışmasında bu sorunlar genel olarak şu şekilde verilmiştir. Resmi ya da gayri resmi ayrımcılıklara maruz kalma, uyum sorunları yaşama, genç göçmenler arasında intihar vakalarının yaşanması, ülke kaynaklarının heba olması, bireylerin kendilerine olan saygılarını kaybetmeleri, dil sorunlarının yaşanması, etik problemler, sosyal dışlanma, adaptasyon sorunları, ötekileşme ve ötekileştirme sorunları, kayıt dışı sigortasız iş ortamlarının yaşanması, insan kaçakçılığı vakaları vb. gibi (Güler, 2021).

İnsanoğlunun varoluşundan bu yana yaşanan ve insanlığın sonun kadar da devam edecek olan göçlerin neden yaşandığına ilişkin tarih sayfası içerisinde bir dönüşüm yaşanmıştır. Eski dönemlerde başta doğa olayları, su kaynakları, verimli toprakların keşfi, kıtlıklar, afetler gibi sebeplerle yaşanan göçler günümüz dünyasında siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal vb. gibi nedenlerle yaşanmaktadır. Göçe ilişkin ekonomik nedenler ele alınacak olursa; işsizlik başta olmak üzere kötü ekonomik şartlar, afetler, üretim yöntemlerinde yaşanan değişimler, artan nüfus vb. gibi sebepler bireyleri daha iyi yaşam koşulları aramaya itmiştir. Yeni iş imkanları, ekonomik gelişim, refah seviyesinin yüksek olması ulusal ve uluslararası yeni bölgeler için çekici güç olmuştur. Topraksal üretimin değerini kaybetmesi, makineleşme ile üretim süreçlerinin değişmesi gibi nedenler ise özellikle kırsal bölgeler için itici güç olmuştur. Göçün siyasi sebeplerinin içeriğinde savaşlar ve terör olayları yer almaktadır. Savaşların neden olduğu

kötü koşullar, insanların yaşadıkları işkence, zulüm, katliamlar her zaman kitlesel göçlerin yaşanmasıyla sonuçlanmıştır. Terör olaylarında da benzer şekilde güven ortamının yok olması, can, mal vb. güvenliğinin olmaması da insanları farklı yaşam alanları aramaya zorlamıştır. Göçe iten nedenlerden olan sosyal ve kültürel nedenler ele alınacak olursa başta nüfus artışları göze çarpmaktadır. Bireyler nüfusun daha az olduğu ya da nüfus fazla olsa da gelirlerinin daha yüksek olabileceği istikametlere doğru göç etme eğilimi göstermektedir. Ülkemizin doğu bölgelerinden batı bölgelerine doğru yaşanan iç göçler buna örnektir. Bir diğer unsur göç edilen bölgelerin sosyal ve kültürel yönden daha gelişmiş olmalarıdır. Özellikle kentlerin kırsala göre sağlık, eğitim, ulaşım, iletişim, kamu hizmetlerine erişim vb. gibi hizmetlerinde daha gelişmiş olması kentleri daha yaşanılır daha cazip yerler haline getirmiştir. Bu yüzden göçler daha çok kırsaldan kente doğru yaşanmaktadır. Göç sürecinin yaşanmasına etki eden farklı unsurlar da yok değildir. Örneğin emeklilerin daha iyi bir ortamda yaşama isteğine bağlı olarak yaşanan emekli göçleri, daha iyi bir eğitim almak için yaşanan eğitim göçleri, afetler (doğal kaynaklı ya da insan eli ile gerçekleştirilen) gibi sebepler bireyleri yeni yaşam alanlarına itmektedir (Yılmaz, 2014; Ekici ve Tuncel, 2015; Oral ve Çetinkaya, 2017; Tamer, 2020)

Göçlerin bireyler ve toplumlar üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri mevcuttur. Göçün baştaki nedeni, kişisel beklentiler, göç sonrası kazanımlar bu etkileye yön verir. Örneğin emekli bir ailenin daha ılıman bir bölgede sakin bir hayat kurmak için çıktıkları yolda hayalleri gerçekleşmiş ise bu göç olumsuz sonuçlanmıştır diyemeyiz, fakat savaş, terör nedenli zulme uğrayarak, kayıplar yaşayarak yaşanan bir göçün de sonucunda olumlu bir yön görmek mümkün olamamaktadır. Göçün olumsuz, karanlık, acı tecrübesini yaşayan bireylerin içerisinde diğer bireylere nazaran çok daha hassas olan kişiler, gruplar mevcuttur. Bu gruplara örnek olarak başta çocuklar olmak üzere yaşlılar, engelliler, kronik hastalığı olanalar, kadınlar vb. verilebilir. Normal hayatta dahi diğer bireylere nazaran dezavantajlı olan bu birey ve gruplar özellikle ağır bir süreç olan göç sürecinin başlama, devam etme ve bitme uyum dönemlerinde çok daha fazla yorgun düşmekte, çok daha fazla örselenmektedirler. Çocuklar göç süreçlerinde ailelerinden sevdiklerinden, alışmış oldukları ortamlardan kopmak zorunda kalmaktadırlar. Refakatsiz mülteci çocukların iltica ve göç sebepleri farklı sebeplere dayanmaktadır. Bu çocukların bir başlarına ve korunmasız biçimde göç etmelerinin sebepleri şiddet, zulümden kaçma, savaşlar, çatışmalar, iklimsel tahribatlar, afetler, yoksulluk, eşitsizlik, daha iyi hayat şartı bulmak vb. şeklinde sıralanabilir (Sezgin, 2019). Refakatsiz mülteci çocukların göç öncesi, sırası ve sonrasında desteklenmeleri, yaşadıkları travmalarla baş etmeleri, aileler ile sevdikleri ile yeniden bir araya gelmeleri için çalışan meslek ve akademik disiplinden bir tanesi de sosyal

hizmettir. Sosyal hizmet; sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal bütünleşmeyi, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmelerini destekleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplindir (https://www. ifsw.org). Sosyal hizmet meslek ve akademik disiplini refakatsiz mülteci çocuklar için mikro, mezzo ve makro boyutta müdahaleler planlar, uygular ve sonuçları değerlendirir.

Refakatsiz Çocuk Tanımı

Refakatsiz çocuk kavramına ilişkin üzerinde görüş birliği sağlanmış bir tanımlama mevcut değildir. Dil tercümelerinde yaşanan değişiklikler ve refakatsiz mi ailesinden ayrı düşmüş mü gibi kavramsal değişiklikler buna neden olmaktadır (Gürle, 2012). Avrupa Birliği 2011/95/EU Sayılı Yönergesinde (madde 24-2/1) refakatsiz çocuk "*bir üye devletin ülkesine kanun gereği veya ilgili üye devletin uygulamaları gereği kendisinden sorumlu bir yetişkinin refakati olmaksızın ve böyle bir kişinin etkin bir şekilde bakımı altında olmaksızın gelen küçük*" şeklinde, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği refakatsiz çocukların sığınma taleplerine ilişkin ilkeler ve usuller 1997 tarihli kılavuzunda refakatsiz çocuk "*onsekiz yaş altında, daha önceden her iki ebeveyninden ayrı düşmüş ve ayrıca yasal veyahut geleneksel olarak kendilerine bakma sorumluluğu olan bir yetişkin desteğinden yoksun kişiler*" şeklinde, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'sine uyulup uyulmadığının kontrolü için kurulan Çocuk Hakları Komitesi tarafından hazırlanan 2005 tarihli 6 No'lu Genel Yorumda refakatsiz çocuk "*her iki ebeveyninden ve diğer akrabalarından ayrılmış, yasalar veya geleneksel olarak onlara bakmakla yükümlü bir büyükten de yoksun çocuklar*" şeklinde, Uluslararası Göç Örgütü tarafından hazırlanan Göç Terimleri Sözlüğünde ise refakatsiz çocuk "*reşit olmayan ve tabiiyetine sahip oldukları ülke dışında olup, anne ve/veya babaları, vasi olarak kanunen ya da geleneklere göre onlardan sorumlu başka bir yetişkinin refakat etmediği çocuklar*" şeklinde, 6548 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda refakatsiz çocuk "*sorumlu bir kişinin etkin bakımına alınmadığı sürece, kanunen ya da örf ve adet gereği kendisinden sorumlu bir yetişkinin refakati bulunmaksızın Türkiye'ye gelen veya Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra refakatsiz kalan çocuk"* şeklinde, Emniyet Genel Müdürlüğünün 2006 tarihli ve 57 Sayılı Uygulama Talimatı Genelgesinde refakatsiz çocuk "*Türkiye topraklarına hukuken ya da teamülen kendisinden sorumlu bir yetişkinin refakati bulunmaksızın gelen ve bu tür bir kişinin bakımına etkin olarak alınmadığı sürece refakatsiz küçük olarak adlandırılan 18 (on sekiz) yaşın altındaki iltica/sığınma başvurusunda bulunan yabancı uyruklu bir kişi ya da belli bir uyruğu olmayan vatansız bir kişi*" şeklinde, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk

Hizmetleri Genel Müdürlüğü Refakatsiz Çocuklar Yönergesinde refakatsiz çocuk "*sorumlu bir kişinin etkin bakımına alınmadığı sürece, kanunen ya da örf ve adet gereği kendisinden sorumlu bir yetişkinin refakati bulunmaksızın Türkiye'ye gelen veya Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra refakatsiz kalan çocuk*" şeklinde tanımlanmıştır (Arslan, 2023; Nalçacıoğlu Erden, 2023).

Refakatsiz Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet

Refakatsiz çocuklar özel mülteciler statüsü şeklinde tanımlanabilir. Bu çocuklar ailelerinden, akrabalarından ve gelenekler ya da kanunen kendilerinden sorunlu diğer kişilerden ayrıdırlar ve korunmaya muhtaç dezavantajlı gruplar arasında yer alırlar. Mültecilik statüsü siyasi ve kişisel sebeplerden ötürü karmaşık bir süreçtir. Mültecilerin önemsenmemesi, farklı mecralarca suçluymuş gibi damgalanmaları, hizmet sunumlarında geri plana itilmeleri, saha araştırmalarına dahil edilmemeleri, kendilerine yönelik yapılması gereken işlemlerde yaşanan koordinasyon eksiklikleri ve kopukluklar vb. gibi sorunlar mültecilerin yaşadığı başlıca sorunlardır. Bunun yanında kendilerine karşı olumsuz tepkiler, özlem, uyum sorunları gibi psiko-sosyal sorunlar hayatı çok daha zorlu hale getirmektedir. Mültecilik statüsünün süresinin ne kadar olacağına ilişkin yaşanan karmaşa geleceğe ilişkin belirsizlik doğurur. Refakatsiz çocukları mültecilerin yaşadıkları bu genel sorunlardan ayrı düşünmek anlamsızdır. Bunun yanından bu çocuklar hem mülteci hem çocuktur, yani her iki yönden de dezavantajlı durumdadır. Savaşlar, afetler, terör olayları vb. gibi olağanüstü durumlarda hem çocuk olmak hem de refakati üstlenecek bir yetişkinin yanında olamamak her türlü hak ihlaline, istismara açık olmak demektir. Ne yazık ki bu çocukların sayısı gün geçtikçe artmaktadır (Tapan ve Derin, 2019; Başcıllar, 2020).

Göç çocuklar üzerinde yüksek seviyede anksiyete/depresyon, sosyal ilişki kopukluğu, hiperaktivite, travma sonrası stres bozukluğu, yaşamdan keyif alamama, benlik saygısında kayıplar, suç-şiddet-bağımlılık eğilimler, okul başarında düşüklük gibi psiko-sosyal sorunlara sebep olabilmektedir. Göçün çocuk üzerinde sebep olduğu olumsuz etkisinin minimuma çekilmesi ailesi ile ilişkisine, sevgi bağına, göçe ilişkin düşüncelerine, sosyal ve ekonomik durumuna, yaşadıkları toplumun genel yapısına, aileden ayrı kalıp kalmamaya göre şekillenir. Bu süreçler çocuğun psiko-sosyal yönden gelişimi için elzemdir. Refakatsiz çocuklar ailesinin de rollerini kendisi yerine getirmek zorundadır, bu noktada çocuğun zorunlu olarak alması gerekli olan hizmetlerden (eğitim, sağlık, barınma vb.) uzak kalma ihtimali her zaman vardır. Çocuk işçilikleri, sosyal ve eğitsel problemler, bağımlılıklar, suç eğilimleri, erken yaşta evliliklere mecbur bırakılma vb. ülkemizde misafir olan refakatsiz çocukların yaşadıkları sorunlar arasında yer alır. Refakatsiz çocukların yaşadıkları problemlerin çözümü için etkili,

doğru, zamanında mikro, mezzo ve makro düzeyde sosyal hizmet uygulamalarının yapılması gereklilikten daha çok zorunluluktur (Tapan ve Derin, 2019).

Mikro müdahaleler direkt olarak refakatsiz çocuğa yönelik onu güçlendirici, haklarını savunucu, onun en yüksek yararı için tüm kaynakların aktive edilmesi için gerekli çabaları ve müdahaleleri içerir. Mezzo müdahale benzer zorlukları yaşamak zorunda kalan çocukları biyolojik, psikolojik ve sosyal sağlıklarının, yaşam doyumlarının maksimuma çıkarılması için yapılan tüm müdahalelerdir. Makro müdahaleler ise çok daha geniş perspektifte refakatsiz çocuklar için yapılan politik süreçler, bilgilendirme, farkındalık yaratma faaliyetlerinden oluşur. Müdahale planları çok boyutlu, birden fazla müdahaleyi içeren ve multidisipliner bir bakış açısı ile hazırlanmalıdır, zira hiçbir meslek ve akademik disiplin tek başına böylesi derin bir sorunu çözmekte yeterli olmayacaktır. Her bir meslek ve akademik disiplin kendi uzmanlığına göre sürece destek vermek zorundadır.

SONUÇ

Göç çözüme kavuşturulması gereken, tüm insanlığı ilgilendiren büyük sorunlar arasındadır. Göçle birlikte büyük insanlık dramları ne yazık ki yaşanmaktadır. Yaşanılan insanlık dışı muamelelere örnekler sosyal medyada sıklıkla karşımıza çıkmakla birlikte bireyleri göçe zorlayan etmenler ortadan kalkmadığı sürece böylesi vakaların yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. İnsanları göçe zorlayan sebeplerin ortaya çıkartılması ve bu sebeplere kalıcı çözümler sunulması insanlığın refahı için önemlidir. Göçe mecbur kalan her birey potansiyel olarak farklı istismarlara açık hale gelmektedir. Özellikle çocukları farklı ele almak elzemdir. Zira çocuklar bakıma muhtaçtır, savunmasızdır, korumasızdır. Birde böylesi hassas olan çocuğun ailesinden ya da vasisi olacak herhangi birilerinden uzak olması onu tamamı ile risklere açık hale getiri. Bu yüzden göçe bağlı olsun olmasın refakat edecek kimsesi bulunmayan çocukların kayıtlarının hızlıca yapılması, yasal süreçlerin onun adına işletilmesi, korunaklı alanlarda muhafaza edilmesi, bakımının en iyi şekilde gerçekleştirilmesi gerekir. Sonrasında çocuğun ailesi ya da vasileri ile buluşması için işlemlerinin olabildiğince hızlandırılması, geri gidiş esnasında çocuğun en korunaklı yolculuk prosedürleri ile yolcu edilmesi de diğer bir gerekliliktir. Çünkü bu gerekliliklerin tam anlamı ile gerçekleştirilmesi onun gelişiminin en iyi şekilde olabilmesi, geleceğinin daha sağlıklı olabilmesi için zorunludur.

KAYNAKÇA

Arslan, İ. (2023). Türk Hukukunda Refakatsiz Çocukların Hukuki Durumu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (55), 73-110.

Başcıllar, M. (2020). Migration, Social Cohesion And Unaccompanied Children İn The Context Of Social Work. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 726-742.

e Göçün Günümüz Eğitimine Yansımaları, International Symposium "Global Migration Phenomenon", Ankara.

Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(1), 9-22.

Güler, A. (2021). Göç Olgusunun Çok Boyutlu Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları, 218.

Gürle, N. Ş. (2012). İstanbul'da Refakatsiz Sığınmacı Ve Mülteci Çocukların Karşılaştıkları Sorunlar Ve Uygulamalar. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı.

Nalçacıoğlu Erden, H. Z. (2023). Refakatsiz Çocukların Hukukî Temsili: Seçilmiş Avrupa Ülkeleri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Public and Private International Law Bulletin*.

Oral, B., & Çetinkaya, F. (2017). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları. *Turkiye Klinikleri Public Health-Special Topic*, *3*(1), 1-8.

Sezgin, H. (2019). Avrupa'da Kayıp Refakatsiz Mülteci Çocuklar. Araştırma 104, İNSAMER.

Sosyal Hizmet Nedir. https://www.ifsw.org/sosyal-hizmet-nedir.

Tamer, M. (2020). Göç, göçün nedenleri ve uluslararasi göç üzerine kavramsal bir analiz. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, *7*(60), 2808-2818.

Tapan, M. G. ve Derin, M. (2019). Suça Sürüklenen Refakatsiz Suriyeli Çocuk: Sosyal Hizmet Müdahalesi Olgu Sunumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 12(64), 855-860.

Taşer, S. ve Ulusoy, A. (2021). Türkiye'nin Tarihsel Arka Plânında Göç Hadisesi v

Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: Çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Electronic Turkish Studies*, *9*(2), 1685-1704

SOSYAL MEDYA KULLANIMININ ADOLESANLARDA YARATTIĞI ETKİLER

Doç. Dr., BEYZA ERKOÇ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

Sosyal Hizmet Bölümü, beyzahatipoglu@windowslive.com-

ORCID ID: 0000-0002-0035-6782

ÖZET

Çağımızda insanın temel ihtiyaçları kadar gereksinim duyduğu internet kullanımı, bir yandan işimizi kolaylaştırırken bir yandan da bizlere zarar vermektedir. Bu zararın büyüklüğünü düşünecek olursak dünyada interneti en çok kullanan grup olan adolesanların büyük risk altında olduğu kaçınılmazdır. İnternet, internet ağları, internet içerikleri, internet kullanım araçları her kesimden insanın sosyal ihtiyaçlarına ve taleplerine yanıt vermektedir. Artan talepler üzerine gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri, sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasına ve hızla hayatımızın ayrılmaz bir parçası olmasına sebep olmuştur. Sosyal medya, özellikle riskli grup olan adolesanların uzun vakitler çevrim içi olmalarını, online zaman harcamalarını sağlamaktadır. Aşırı kullanımı bağımlılığa neden olan sosyal medya kullanımı, insan gelişim dönemlerinin en sancılısı olan adolesan için olumsuz etkiler yaratmakta ve bu etkiler, çocuk hakları ihlallerine kadar varmaktadır. Bu bağlamda toplumda farkındalık oluşturularak adolesanlarda bilinçli sosyal medya kullanımına yardımcı olmak, adolesanın sağlığını ve çocuk olmaktan doğan haklarını korumaya yönelik girişimlerde bulunmak çok önemlidir. Çocuklarımızın sosyal medyanın olumlu yönlerini kullanarak gelişimlerinin desteklenmesi, olumsuz yönlerinden sakınılarak geleceğe hazırlanması sürecinde aileler başta olmak üzere tüm toplumun üzerine düşen görevleri hakkıyla yerine getirmesi zorunludur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, sosyal medya kullanımı, adolesanlar.

ABSRTACT

In our age, the use of the internet, which people need as much as their basic needs, on the one hand makes our work easier, on the other hand, it harms us. Considering the magnitude of this damage, it is inevitable that adolescents, the group that uses the internet the most in the world, are at great risk. The internet, internet networks, internet content, and internet usage tools respond to the social needs and demands of people from all walks of life. Information and

communication technologies developing upon increasing demands have caused the use of social media to become widespread and rapidly become an integral part of our lives. Social media enables adolescents, especially those in the risk group, to be online for long periods of time and spend time online. The use of social media, whose excessive use causes addiction, creates negative effects for the adolescent, the most painful of human development periods, and these effects even lead to violations of children's rights. In this context, it is very important to raise awareness in society, help adolescents use social media consciously, and take initiatives to protect the adolescent's health and rights arising from being a child. It is imperative that the entire society, especially families, fulfill their responsibilities in the process of supporting the development of our children by using the positive aspects of social media and preparing them for the future by avoiding the negative aspects.

Key Words: Social media, social media use, adolescents.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla yaygınlaşması ile ihtiyacı karşılamak için talebe yönelik yapılan teknolojik gelişmeler, hızlı internet bağlantısını sağlayan mobil araçlar yardımı ile günün her anında bilgiye ulaşmak kolaylaşmıştır (Cimke & Bayat, 2020: 67-70). Erken yaşlardan itibaren özellikle gençler tarafından kullanılan bu teknoloji sayesinde alışkanlıklarımız ve yaşam biçimlerimiz değişikliğe uğramaktadır (Akyazı & Ünal, 2013: 1-24). Yeni iletişim ortamlarının oluşması öncelikli olarak çocuk ve gençlerde iletişim teknolojilerine olan ilginin zamanla artmasına, sosyal medyanın gücünün ve etkisinin olduğundan daha fazla çoğalmasına ve bununla ilişkili olarak sosyalleşme kavramının farklı bir boyuta taşınmasına öncülük etmiştir (Tokuç & Duyan, 2021: 1).

Tüm dünyada interneti en yaygın ve dinamik olarak kullanan grup 18 yaş altı çocuklardan oluşmaktadır. Tüm internet kullanıcılarının üçte birini oluşturmaktadır. Bu grup adolesan döneme denk gelmektedir. Adolesan dönem için literatür kaynaklarında çeşitli tanımlamalar yapılmış olup genel olarak buluğ çağı ile başlayan erişkinliğe kadar devam eden dönemdir. Dünya Sağlık Örgütü adolesan dönemi 10-19 yaş arasını kapsayan süreç olarak tanımlamıştır. Hızlı fiziksel, psikolojik ve sosyal değişimlerle karakterize olan bu dönem, insan gelişim dönemleri arasında en önemli evrelerden biridir. Adolesan bu evrede bir yandan pubertal değişikliklere uyum sağlamaya çalışırken bir yandan da bu evrenin en önemli kazanımlarından biri olan kimlik oluşumu sürecini yaşamaktadır. Kimlik oluşumu sırasında adolesan ebeveynlerini, öğretmenlerini, arkadaşlarını rol model olarak benimseyebilmektedir. Rol model olarak aldığı çevresinin ve teknolojinin etkisi ile teknolojik ürünlerin kullanımına yatkınlığı

artabilmektedir. Bu durum adolesanlarda akademik başarısızlıklarına, sosyal izolasyona, depresif duyulanıma, yanlızlık, aile içi çatışmalara risk oluşturmaktadır. Sayılarla baktığımızda tüm dünyada toplam nüfusun %48'i interneti aktif olarak kullanırken, gençlerin ise %71'i çevrimiçidir (UNICEF, 2017). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2020 yılı "Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması", Türkiye'de hanelerin %90,7'sinin evlerinde internet erişiminin olduğunu rapor etmiştir (TÜİK, 2020). Türkiye' de 16 yaş grubu bireylerde internet kullanımı %59,6'dır (TÜİK, 2018). Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de internet kullanımı, özellikle sosyal medya kullanımı adolesanlar arasında hızla artmaktadır. Amerika'da yapılan bir araştırmada internet erişimi olan 18-29 yaş arası insanın %82'sinin kullandığı en popüler ağın Facebook olduğu (Duggan, 2015), başka bir araştırma da ise 13-16 yaş arası adolesanlar için günlük olarak çevrimiçi olmak ve sosyal medya paylaşımının gün içinde yaptıkları en önemli etkinlik olduğu bildirilmiştir (O'Neill & Staksrud, 2014). Üniversite öğrencileri ile yapılan bir araştırmada ise öğrencilerin %95,8'inin kişisel bilgisayarının olduğu, %99,5'inin internet erişim fırsatı olduğu, sosyal medyayı aile ile haberleşmek için tercih edenlerin %41,6 olduğu, öğrencilerin %89,4' ünün Facebook, %70'inin Twitter, %55,2'sinin diğer sosyal ağları kullandığı saptanmıştır (Akyazı & Ünal, 2013: 1-24). Ortaöğretim öğrencileri ile yapılan başka bir çalışmada da öğrencilerin %80,2'sinde evde internet kullanma imkanı olduğu, öğrencilerin %87'sinin interneti Facebook/Twitter/Instagram amaçlı kullandığı görülmüştür (Bolat & Korkmaz, 2021: 253-268). Sağlık profesyonellerinin birincil koruma sorumluluklarından biri de adolesanı bu risk faktörlerinden korumak, farkındalık oluşturmak ve gerekli önlemleri almaktır. Bu nedenle bu derlemede sosyal medya kullanımının adolesanlar üzerinde olumlu ve olumsuz yansımaları, çocuk hakları boyutunda sosyal medyanın kullanımının literatürler rehberliğinde değerlendirilmesi konularına yer verilecektir.

ADOLESAN DÖNEM

Adolesan dönem, puberte ile başlayan çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemidir (Aytekin Özdemir & Köse., 2019:1-8). Aynı zamanda cinsel olgunlaşmanın kazanıldığı, ikincil cinsiyet karakterlerinin geliştiği, hormonal ve fiziksel değişikliklerin de olduğu bir olgunlaşma evresidir (Abacı, Çatlı & Büyükgebiz, 2013:1-9). Bu dönemde birey bağımsızlığını, sosyal üretkenliğini, özerliğini ve kimliğini kazanmaya çalışırken yerine getirmesi gereken gelişim görevleri de başarmaya çalışmaktadır. Tüm bunlar adolesanı duygulanım bakımından daha hassas hale getirebilmektedir (Paus, Keshavan, & Giedd, 2008: 947-57). Bu durum kontrol altına alınmadığında adolesanda riskli davranışlara, yalnızlığa, çevresinden uzaklaşmaya, aile içi

zıtlaşmalara, gelecek kaygısına, bağımlılığa, akranları tarafından beğenilmemeye, takdir edilmeme korkusuna, beden imajı değişikliklerine kadar uzanan birçok sıkıntıyla mücadele etmesine neden olmaktadır. Sorunlarla baş etme yöntemi olarak onlardan uzaklaşmayı ve yeni arkadaş gruplarına dahil olmayı tercih etmektedirler. Sosyal medya platformları adolesanın yeni arkadaş grubu arayışlarını, sosyal onay, kabul görme beklentilerini karşılayabilmektedir (Ektiricioğlu, 2020: 51-64).

SOSYAL MEDYA

Çevrim içi Web 2.0 teknolojisi olarak tanımlanan sosyal medya, kullanıcılarının şahsi özelliklerine göre özel profil oluşturmaya, durum güncellemesi yapmaya, bilgi erişimi ve paylaşımı, ortak ilgi alanlarına göre farklı insanlarla tanışmaya, diğer kullanıcıların yaptığı mesajları okumaya, isteğe göre cevap oluşturmaya, ilişki kurmaya ve sosyal etkileşimi sağlamaya, düşünce ve deneyimleri paylaşmaya izin vermektedir (Kuss & Griffiths, 2011: 3528–3552; Ahmad vd., 2018: 77-82; Hadebe et al., 2016: 743-749; Küçükali, 2016: 531-546; Siddiqui & Sing, 2016: 71-75; Kuss & Griffiths, 2017: 311; Can, 2020: 16-20 ; Durar, 2018: 10-15). Özellikle günlük hayatın büyük bir kısmını meşgul eden sosyal medya, adolesanlarda iletişim, oyun, bilgi edinme, internette gezinme gibi birçok ihtiyacı karşılamaktadır (Taş, 2017: 27-40). Kullanıcı sayısı günden güne artan bu platform, kişilerin duygu ve düşüncelerini rahatlıkla ifade edebildiği bir ortamdır. Kullanıcı sayısı artıkça sosyal medya ağlarının kullanım amaçları da giderek değişmektedir (Akyürek, Kars & Bumin, 2020). Bu durum bazen tehlikeli bir hal alabilmektedir. Adolesanlar, çevrimiçi istismara ve dijital ortamda karşılaşılabilecek şiddet ve risklere karşı yetişkinlere göre daha savunmasızdırlar. İnternette ve sosyal medya ağlarında yasadışı faaliyetlere maruz kalma riskini tam olarak anlayabilecek dikkat ve bilgiye sahip olmamaları, adolesanların içinde bulunduğu gelişim sürecinin inişli-çıkışlı duygulanımlar içermesi, yeni teknolojiyi yetişkinlerden daha hızlı benimsemeleri ve ebeveynlerin çocuklarının çevrimiçi etkinliklerini izlemesinin kontrolünün zor olması adolesanları, sosyal medyanın sebep olduğu riskli davranışlara karşı daha hassas hale getirebilmekte ve hayatlarında sıkıntı, yaşam alanlarında ise bozulmalara yol açabilmektedir (Valkenburg et al. 2011: 121-127; Odacı & Gökalp., 2020: 561-586; Çimke et al. 2020: 67-70).

Tüm bilim camiası, sık etkileşim kurduğumuz sosyal medya ve araçlarının insanlar üstünde yararlı ve zararlı etkileri vardır (Çakmak, 2013: 209-224). Bu durum internet ortamında cinsel istismar, ticari cinsel sömürü, fiziksel ve psikolojik travmaya sebep olabilecek içeriğe maruz kalma, sanal zorbalık, sanal taciz gibi durumlar, yeme bozuklukları, uyku bozuklukları, ruh

sağlığı bozuklukları, beden imajında bozulmalar, akademik başarısızlıklar, yalnızlık, sosyal destek eksikliği vb. gibi sosyal medyanın adolesanlar üzerinde yarattığı tehlikeli etkilere neden olabilir (Söner et al. 2020: 51-68; Şeker, 2018: 10-14; Sülün, 2020: 129-136; Ektiricioğlu, 2020: 51-64; Can, 2020: 16-20; Çimke, 2020: 67-70; Yalçın, 2015; McLean et al. 2015: 21). Sosyal medya kullanım oranının artması bağımlılığa, bağımlılık beraberinde sosyal etkileşimlerde bozulmaya, depresyona, benlik saygısında azalmaya, sanal ortamda beğenilmeme korkusuna, kendini başkaları ile karşılaştırmaya neden olabilmektedir (Steers et al. 2014: 701-731; Ahmad, 2018: 77-82; Bartel, Gradisar ve Williamson, 2014: 72-85; Sülün, et al. 2020: 129-136; Söner & Yılmaz, 2020: 51-68; Çiftçi, 2018: 417-434). Sosyal medya bağımlılığı, kişinin sosyal ağ sitelerine giriş yapması, sürekli çevrimiçi kalarak her gelişmeden haberdar olması, bu ağ sitelerinde geçirdiği zaman yüzünden iş hayatını, aile ve arkadaş ilişkilerini, psikososyal iyilik halini bozacak boyutta çaba harcaması olarak nitelendirilen bir durumdur. Bağımlılığın oluşmasının altında bireyleri sosyal ağlara iten güçlü bir motivasyon bulunmaktadır (Balcı, Karakoç & Öğüt, 2020: 296-317). Bu motivasyon kaynakları; kişinin eğlence, sosyalleşme, beğenilme, çevresi ve tanımadığı kişiler tarafından kabul görme, bir gruba dahil olma isteği, oyun oynama, vakit geçirme, sonsuz öğrenme imkanı, kendini ve düşünceni ifade etme sınırsızlığı ve benzeri şeklinde olmaktadır. Bağımlı kişiler motivasyon sonucu elde edilen zevk düzeyine ulaşmak için sosyal medya ağlarında oldukça fazla vakit geçirmektedirler (Andreassen, 2015: 175-176).

1. Sosyal Medyanın Olumlu ve Olumsuz Yansımaları

Çok sayıda farklı etki alanlarına hitap eden Facebook, Instagram, Youtube, Twitter gibi sosyal medya platformları en çok gençler tarafından kullanılmaktadır. Bu kullanım sürecinin gençler ve çocuklar üzerinde sosyal, bilişsel, duyuşsal gelişimlerine yararlı katkıları olduğu gibi ölçüsüz, sınırsız kullanımın doğurduğu riskli davranışlara yönelme, istismar, zorbalık, depresif ruh hali, bağımlılık, yaratıcılık becerilerinde bozulmalara yol açan zararlı sonuçları da olmaktadır (Akyazı & Ünal, 2013: 1-24; Akyürek et al. 2020: 1-24).

1.1. Sosyal Medyanın Olumlu Yansımaları

1.1.1. Farkındalık oluşturma:

Kendine özgü kapalı bir kutu benzeri gelişim gösteren pek çok adolesan sosyal medya ve araçları sayesinde dünya ve toplumsal gelişmelerden haberdar olur. Sosyal ağlar, dergiler, web siteleri aracılığıyla çevrelerinde olup bitenlerden bilgi edinerek farkındalıkları artabilir (Sezgin & Ünal, 2022: 93-107). Aynı zamanda dezavantajlı çocuklar içinde dijital dünya geleceğin

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

kapılarını açabilir, yaşam alanlarını kolaylaştırabilir. Bu kategoriye giren göçmen çocuklar, yoksulluk içinde bulunan çocuklar veya uzak coğrafi bölgelerde yaşayan çocuklar akranlarına dijital dünya ile yetişebilir, potansiyellerini keşfederek gerçekleştirebilir ve dezavantaj döngülerini kırabilirler (UNICEF, 2017).

1.1.2. Sosyal becerilerini geliştirmeye yardım:

Pek çok adolesan gelişim evresinin getirdiği bir sosyal yetersizlik yaşar. Sosyal medya, akran gruplarının oluşturulmasına, birçok arkadaş edinme ortamı sunmaktadır. Aynı zamanda sosyal medya ile adolesanın sosyal güveni oluşur, sosyal medya okuryazarlığı artar, daha fazla sosyal destek kazanır. Sosyal becerilerin gelişimine çeşitlenmesini artırarak modern toplum içinde yer bulmasına yardımcı olur (Sezgin & Ünal, 2022). Sınırsız öğrenme fırsatının yanı sıra ifade özgürlüğü ile kendi düşüncelerini açıklama fırsatı sağlayarak sınırsız eğitim olanaklarına ulaşmayı kolaylaştırır (UNICEF, 2017). Hollanda'da yapılan bir çalışmada sosyal ağları kullanan adolesanların aldıkları olumlu tepkilerin özgüvenlerini arttırdığı bulunmuştur (Valkenburg & Peter, 2011:121-127). Türkiye'de yapılan tanımlayıcı bir çalışmada kız öğrencilerin sosyal medya araçlarını en fazla eğitim amaçla kullandıkları, eğitim fırsatları edindikleri bulunmuştur (Akyürek et al. 2020: 1-24).

Eğitsel faaliyetlerin yaygınlaştırılması için sosyal medya kullanımı iyi bir araçtır.

1.1.3. İlham verir:

Adolesanlar genellikle sevdikleri örnek aldıkları ya da takip ettikleri kişilerden, ünlülerden, sanatçılardan veya sporculardan edindikleri olumlu mesajları daha fazla dikkate alırlar, örneğin adolesan için sevdiği bir ünlü bir kişinin, fenomenin kamu yararına madde kullanımı ile ilgili verdiği olumlu mesajlar daha kıymetlidir ve daha çok önemsenir). Bunun dışında bir çocuğun Bruce Lee filminde izlediği dövüş sahneleri onun dövüş sanatları eğitimi almasına ilham kaynağı olabilir (Sezgin & Ünal, 2022: 93-107).

1.2. Sosyal Medyanın Olumsuz Sonuçları

1.2.1. Bozulmuş beden imajı:

Sosyal medyada kullanılan filtre özellikleri ile yapılan birçok fotoğraf düzeltme uygulamaları adolesanlarda beden imajında bozulmaya yol açacak anoreksia ve bulimia nevroza gibi yeme bozukluklarına yol açabilir (Sezgin & Ünal, 2022: 93-107).

1.2.2. Riskli cinsel davranış:

Bilginin hızla yayılmasını ve ulaşılmasını kolaylaştıran dijital teknolojiler, fırsatçıların bu durumu kullanıp cinsel içerikli web ortamlarının oluşturulup çocukların istismar edilmesine neden olmuştur. Cinsellik, cinsel ilişki gibi konularda sürdürülen çevrimiçi iletişim, adolesanıistenmeyen çevrimiçi taciz ve taciz riski ile karşı karşıya bırakabilir (Valkenburg et al. 2011: 121-127). Gelişim evresinin doğasında bulunan cinsel davranışlara yönelim isteği, adolesanın sosyal medyada yanlış içerikli cinsel bilgilere ulaşmasına ve sonucunda riskli cinsel davranışlara yönelmesine, güvensiz cinsel ilişkiye ve istenmeyen gebeliklere neden olabilir (Sezgin & Ünal, 2022: 93-107).

1.2.3. Akademik başarısızlık:

Eğitsel faaliyetlerde kullanılan dijital ortam araçları akademik başarıyı yükseltirken eğlence amaçlı etkinliklerde kullanıldığında adolesanın her gece internette geçirdiği sürenin uzamasına, uyku düzeninin bozularak okula geç kalmasına, derslerde yaşadığı uykusuzluğun etkisi ile odaklanma sorunları yaşamasına beraberinde okul başarısızlıklarına yol açmaktadır (Bayar & Şama, 2019: 55-69).

268 ortaöğretim öğrencisinin sosyal medya kullanım amaçlarının ve günlük rutine etkisinin incelendiği bir çalışmada öğrencilerin %63'ünün bir sosyal profil kimliği olduğu, bu adolesanların yaklaşık 196 sosyal ağ arkadaşı olduğu belirlenmiştir. Sosyal medya kullanan öğrencilerin %39'unun akademik etkinliklerde akranlarından geri kaldığı, %37'si ise ekran başında geçirdiği uzun süreler nedeniyle en az bir kez uykusuzluk yaşadığını ifade etmiştir (Espinoza & Juvonen, 2011: 705-709). Literatürde yapılan çalışmalara göre yüksek akademik puanları olan çocukların ekran başında geçirdikleri sürelerin daha az olduğu bulunmuştur (Sezgin et al., 2022: 93-107; Bayar & Şama, 2019: 55-69).

1.2.4. Obezite ve yeme bozukluğu:

Çevrimiçi geçirilen süre uzadıkça adolesanlarda inaktif yaşam, kas-iskelet, duruş bozuklukları ve bilinçdışı besin tüketimi, ne yediğinin farkında olmaması ya da besin öğününü sağlıksız ara öğünlerle geçirmek gibi değişimler sonucu obezite gelişebilmektedir (Ivezaj et al. 2017). Yapılan çalışmalarda problemli internet ve sosyal medya kullanıcılarında yeme bozukluğu riskinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Tayhan Kartal & Yabancı Ayhan, 202: 1853-62). İnternet bağımlılığının yeme davranışları ve obezite üzerine etkisinin değerlendirildiği bir

çalışmada, internet bağımlılığı skorlarının kontrolsüz yeme, duygusal yeme puanları ile anlamlı olarak yüksek olduğu bulunmuştur (Seremet Kürklü et al, 2023: 243-249).

1.2.5. Madde bağımlılığı:

Dünyada adolesanlarda sayısı giderek arttığı görülen diğer bir hassas konuda madde bağımlılığıdır. Madde bağımlılığı sadece adolesanı etkilememekte toplumsal, sosyal, ekonomik bir çerçevede tüm ülkelerde tehlike oluşturmaktadır (Havan & Nacar, 2023: 89-97). Teknolojinin ve internetin kötü amaçlar için kullanılmaya açık olması, yanlış kurulan arkadaş grupları adolesanları madde kullanmaya yatkın hale getirmektedir. Literatürde madde bağımlılığının tedavisi mevcut iken internet ve sosyal medya bağımlılığının bir tedavisi olmadığı belirtilmiştir (Bütüner et al. 2022: 17-34).

SONUÇ

Başta çocuğun ve adolesanın ailesi olmak üzere tüm yetişkinlerin, çocuğun sosyal medyayı kullanma sürecinde önemli sorumlulukları vardır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, ayrım gözetmeden sadece çocukların menfaatlerini göz önünde tutan ve devletlerin çocuk haklarının korunmasında yüksek sorumluluğu olduğuna dikkat çekerek garantör bir konumdadır (Tokuç et al. 2021:1). Aynı zamanda T.C. Anayasa'sı 41. Madde, "*Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar. Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır."* hükmü ailenin korunmasını ve çocuk haklarını güvence altına alınmıştır (T.C. Anayasası, 1982).

Çocuklarımızın sosyal medyanın olumlu yönlerini kullanarak gelişimlerinin desteklenmesi, olumsuz yönlerinden sakınılarak geleceğe hazırlanması sürecinde aileler başta olmak üzere tüm toplumun üzerine düşen görevleri hakkıyla yerine getirmesi zorunludur.

KAYNAKÇA

Abacı, A., Çatlı, G. & Büyükgebiz, A. (2013). Adolesanda fiziksel ve seksüel gelişim. *Turkiye Klinikleri J Pediatr Sci,* 9(2), 1-9.

Ahmad, N., Hussain, S. & Munir, N. (2018). Social networking and depression among university students. *Pak J MedRes.,* 57(2), 77-82

Akyazı, E. & Tutgun-Ünal, A. (2013). İletişim fakültesi öğrencilerinin amaç, benimseme, yalnızlık düzeyi ilişkisi bağlamında sosyal ağları kullanımı. *Global Media Journal TR*, 3(6), 1-24.

Akyürek, G., Kars, S. & Bumin, G. (2020). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım amaçları: ergoterapi bölümü örneği. *H. Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 7(2).https://doi: 10.21020/husbfd.691835.

Andreassen, C. (2015). Online social network site addiction: A comprehensive review. *Springer International Publishing*, 2, 175-184.

Aytekin Özdemir, A., & Köse, S. (2019). Adolesan sağlığına giriş. Çelebioğlu A, editör. *Adolesan Sağlığı ve Hemşirelik Yaklaşımları.* 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri, 1-8.

Balcı, Ş., Karakoç, E. & Öğüt, N. (2020). Sağlık Çalışanları Arasında Sosyal Medya Bağımlılığı: İkiBoyutlu Benlik Saygısının Rolü. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 33, s. 296- 317.

Bartel, K. A., Gradisar, M., & Williamson, P. (2014). Protective and risk factors for adolescent sleep: A metaanalytic review. *SleepMedRev*, 16, 72-85

Bayar, M. & Şama, E. (2019). Sosyal ağların sınıf içi değer yapısı ve istenmeyen öğrenci davranışları üzerine bir derleme çalışması. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi,* 6(1), 55- 69.

Bolat, D., & Korkmaz, O. (2021). Ortaokullarda ergenlik çağındaki öğrencilerin siber zorbalık davranışları, sosyal medya bağımlılıkları ve sosyal medya bozuklukları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 25(1), 253- 268

Bütüner, R., Bütüner, N. & Bütüner, M. (2022). Ergenlerde sosyal medya bağımlılığı konusunda son beş yılda yapılmış çalışmaların incelenmesi. *Journal of Information Systems and Management Research* , 4 (2) , 17-34 .

Can, Y. S. (2020). *Adolesanlarda sosyal medya kullanımının depresyon ve yalnızlığa etkisi.* (YL tezi). İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Ana Bilim Dalı, Malatya.

Çiftçi, H. (2018). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı. *MANAS J SocStud*. 7, 417-34.

Çimke, S. & Bayat, M. (2020). *Dijital ortamda çocuğun karşılaştığı riskler ve korunma yolları*. S. Polat. (Ed.), *Çocukluk Çağında Sık Karşılaşılan Adli Sorunlar ve Hemşirelik Yönetimi.* (1.bs), Türkiye Klinikleri, 67-70.

Duggan, M. (2015). The demographics of social media users. *Pew Internet Research Center*, *Internet and Technology*

Durar, E. (2018). *Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığının Depresyon ve Sosyal Fobi İle İlişkisi* (*YL tezi*). Kafkas Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Ana Bilim Dalı, Kars.

Ektiricioğlu, C., Arslantaş, H. & Yüksel, R. (2020). Ergenlerde çağın hastalığı: teknoloji bağımlılığı the disorder of the era in adolescents: technology addiction. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi,* 29(1), 51-64. doi:10.17827/aktd.498947.

Espinoza, G. & Juvonen, J. (2011). The pervasiveness, connectedness, and intrusiveness of social network site use among young adolescents. *Cyberpsychol Behav Soc Netw*, 14, 70-9. doi: 10.1089/cyber.2010.0492

Hadebe, Z., Owolabi, Y. & Mlambo, E. (2016). Use of social networking sites by undergraduate students ın two african universities. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*, 5(3), 743-749.

Havan, H. & Nacar, D. (2023). Adolesanlarda Madde Bağımlılığı Farkındalığının Belirlenmesi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 7 (2), 89-97.

Ivezaj, V., Potenza, M. N., Grilo, C. M, White, M. A. (2017). An exploratory examination of at-risk/problematic internet use and disordered eating in adults. *Addict Behav*. 01, (64), 301–7.

Kuss, D. J. & Griffiths, M. D. (2017). Social networking sites and addiction: ten lessonslearned. *Int J Environ Res Public Health,* 14(3), 311.

Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2011). Online social networking and addiction-a review of the psychological literature. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *8*(9), 3528–3552. https://doi.org/10.3390/ijerph8093528

Küçükali, A. (2016). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımı: atatürk üniversitesi örneği. *Bartın Üniversitesi G.G.B.F. Dergisi*, 7(13), 531-546.

McLean, S. A., Paxton, S. J., Wertheim, E. H. & Masters, J. (2015). Selfies and social media: relationships between self-ımage editing and photo- ınvestmentand body dissatisfaction and dietary restraint. *J. EatDisord*, 3(1), 21.

Odacı, B. & Gökalp, E. (2020). Üniversiteli gençlerin sosyalleşme ve kimlik inşası süreçlerinde konum bazlı sosyal medya ağlarının rolü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (2), 561-586.

O'Neill, B. & Staksrud E. (2014). Final recommendations for policy. *LSE, London: EU Kids Online.*

Paus, T., Keshavan, M., & Giedd, J. N. (2008). Why do many psychiatric disorders emerge during adolescence? *Journal Nature Reviews Neuroscience*, (9), 947-57.

Seremet Kürklü, N., Özyıldırım, C., Karaçil Ermumcu, M. Ş., Suna, G. & Kamarlı Altun, H. (2023). Adolesanlarda internet bağımlılığının yeme davranışları, obezite ve uyku kalitesi üzerine etkisinin değerlendirilmesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 243-249. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/ikcusbfd/issue/78150/1142510

Sezgin, A. A. & Ünal, S. (2022). Sosyal medya okuryazarlığı çerçevesindeki yeni kavramlar üzerine bir haritalandırma çalışması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Dijitalleşme Özel Sayısı*, 93-107. https://DOI: 10.30783/nevsosbilen.1121223.

Siddiqui, S. & Singh, T. (2016). Social media its ımpact with positive and negative aspects. *International Journal of Computer Applications Technology and Research*, 5(2), 71-75.

Söner, O. & Yılmaz, O. (2020). Ergenlerin sosyal medya beğenilmeme korkularının yordayıcısı olarak benlik saygısı ve benlik tasarımı. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 4(7), 51-68.

Steers, M. N., Wickham, R. E., & Acitelli, L. K. (2014). Seeing everyone else's highlight reels: how facebook usage is linked to depressive symptoms. *Jour-nal of Social and Clinical Pyschology*, 33(8), 701-731.

Sülün, A., Günay, U., Sarman, A. & Dertli, S. (2020). Akıllı telefon kullanan adolesanlardagündüz uykululuğu. *Bağımlılık Dergisi -Journal of Dependence*, (2), 129-136.

Şeker, V. T. (2018). *Sosyal medya bağımlılığı ile depresyon ve anksiyete arasındaki ilişki*. (*Yayınlanmamış YL. Tezi*), Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı. İstanbul.

Taş, İ. (2017). Ergenler için sosyal medya bağımlılığı ölçeği kısa formunun (SMBÖ-KF) geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Online Journal of Technology Addıctıon & Cyber bullyıng*, 4(1), 27-40.

Tokuç, H. & Duyan, V. (2021). Sosyal medya, aile ve çocuk etkileşiminin çocuk hakları bağlamında incelenmesi. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırması Dergisi*, 1(1).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2018), Hane halkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2020). Hane halkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması, Erişim adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679.

UNICEF, (2004). Birleşmiş milletler çocuk hakları sözleşmesi.

UNICEF. (2017). Dünya çocuklarının durumu 2017: Dijital bir dünyada çocuklar. *New York UNICEF*.

Valkenburg, P. M. & Peter, J. (2011). Online communication among adolescents: an ıntegrated model of ıts attraction, opportunities, and risks. *Journal of Adolescent Health*, (48), 121-127.

Yalçın, G. (2015). *Sosyal Medyanın Yoğun Kullanımının İleri Ergenlikte Yalnızlık ve Depresyona Etkisi. (Yayınlanmamış YL. Tezi)*. Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı. İstanbul.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

A MODEL PROPOSAL FOR INCREASING THE EFFECTIVENESS OF PUBLIC SERVANTS' UNIONS IN NATIONAL SOCIAL DIALOGUE PROCESSES

Assist. Prof.Dr. Neşe YILDIZ

Karabuk University

neseyildiz@karabuk.edu.tr

ORDIC No: 0000-0002-4247-8163

ABSTRACT

The foundations of social dialogue at the national level between workers, employers and the government in Turkey date back to the establishment of the Labour Assembly in 1946. In the following process, tripartite dialogue mechanisms such as the Minimum Wage Determination Commission, the Economic and Social Council and the Tripartite Consultation Assembly were established. After the establishment of public servant unions in 2001, public servant unions also began to be included in the social dialogue process. The collective bargaining process is undoubtedly one of the most important social dialogue mechanisms. During this period, in addition to the collective bargaining negotiation process, social dialogue mechanisms were established between public servants and public authorities within the public administration in the form of the Public Personnel Consultation Board, Institutional Administrative Boards and Public Servants Arbitration Board, and at the same time, public servant unions began to be included in the structure of many public institutions and organizations, in addition to worker and employer unions. Although public servant unions are included in many social dialogue mechanisms in Turkey, there are problems regarding their structure, functioning and effectiveness. This study proposes a model to overcome the problems and strengthen the role of public servant unions in the process, considering the current situation regarding social dialogue in Turkey. This model consists of five elements. First, there is a need to establish and monitor social dialogue criteria by a commission based on the participation of public authorities or public authorities and unions. Second, the participation structure of existing institutions and organizations that include social dialogue needs to be reorganized. Third, importance should be given to conducting negotiations at sectoral level. Fourth, the institutional capacities of public servant unions need to be strengthened. Fifth, work should be carried out to increase the impact power of social dialogue mechanisms and to reorganize them.

Keywords: Social dialogue, public servants unions, public administration

KAMU GÖREVLİLERİ SENDİKALARININ ULUSAL SOSYAL DİYALOG SÜREÇLERİNDEKİ ETKİNLİĞİNİN ARTIRILMASINA YÖNELİK BİR MODEL ÖNERİSİ

ÖZET

Türkiye'de işçi, işveren ve hükümet arasında ulusal düzeyde sosyal diyaloğun temelleri 1946 yılında Çalışma Meclisi'nin kurulmasına kadar uzanmaktadır. Sonraki süreçte, Asgari Ücret Tespit Komisyonu, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Üçlü Danışma Meclisi gibi üçlü diyalog mekanizmaları oluşturulmuştur. 2001 yılında kamu görevlileri sendikalarının kurulması sonrasında ise, sosyal diyalog sürecine kamu görevlileri sendikaları da dahil edilmeye başlanmıştır. Toplu sözleşme süreci, kuşkusuz en önemli sosyal diyalog mekanizmalarından birisidir. Bu dönemde toplu sözleşme müzakere süreci dışında Kamu Personeli Danışma Kurulu, Kurum İdari Kurulları Kamu Görevlileri Hakem Kurulu şeklinde kamu yönetimi içerisinde kamu görevlileri ile kamu otoritesi arasında sosyal diyalog mekanizmaları oluşturulmuş, aynı zamanda birçok kamu kurum ve kuruluşunun yapısında, işçi ve işveren sendikalarının yanı sıra kamu görevlileri sendikaları da dahil olmaya başlamıştır. Türkiye'de kamu görevlileri sendikaları birçok sosyal diyalog mekanizmasında yer almakla birlikte, bunların yapısı, işleyişi ve etkinliği konusunda sorunlar bulunmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de sosyal diyaloğa ilişkin mevcut durum dikkate alınarak, sorunların üstesinden gelinebilmesi, kamu görevlileri sendikalarının süreçteki rolünün güçlendirilmesi için bir model önermektedir. Bu model beş unsurdan oluşmaktadır. İlk olarak, kamu otoritesi veya kamu otoritesi ile sendikaların katılımına dayalı bir komisyon tarafından sosyal diyalog kriterleri oluşturulması ve izlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. İkinci olarak sosyal diyaloğa yer veren mevcut kurum ve kuruluşların katılım yapısının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Üçüncü olarak sektörel düzeyde müzakerelerin yürütülmesine önem verilmelidir. Dördüncü olarak, kamu görevlileri sendikalarının kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Beşinci olarak, sosyal diyalog mekanizmalarının etki gücünün artırılması ve yeniden organize edilmesi için çalışmalar yürütülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal diyalog, kamu görevlileri sendikaları, kamu yönetimi

1. INTRODUCTION

Public servants' unions were established in the 1990s and initially operated as associations until the landmark year of 2001. The passage of the Public Servants' Unions and Collective Agreement Law No. 4688 marked a significant advancement, providing a legal framework for public servants to engage in union activities. This legislation facilitated the creation of mechanisms that promote social dialogue within the realm of public administration, fostering a more collaborative environment.

According to the ILO, social dialogue is an inclusive process that includes negotiation, consultation, and the exchange of information between governments, employers, and workers' organisations. It involves collective bargaining between employers'/employers' organisations and workers' organisations, dispute prevention and resolution, and other approaches in the form of social dialogue in the context of workplace cooperation, international framework

agreements, and regional economic communities (ILO, n.d.). This inclusivity ensures that all stakeholders are heard and valued, fostering a sense of community and shared responsibility.

According to Chang (2020, p. 305), social dialogue is a form of policy consultation based on a partnership between labour, management and government and is practised at various levels such as national, regional or industrial levels. Görmüş (2007, p. 117) points out that social dialogue aims to reduce social tensions and troubles and to produce solutions to economic and social problems on the basis of dialogue with different segments of society.

Social dialogue can take various forms: it can be bilateral, involving direct communication between employees and employers; trilateral, including representatives from employees, employers, and the government; or extended, engaging additional social parties alongside these main stakeholders. In public administration, social dialogue primarily occurs between public servants and the government, recognizing the government's role as the employer. According to Araujo and Meneses (2020, p. 37), social dialogue can function as a real tool to ensure labor justice and the effectiveness of redistributive and participatory principles.

Through these social dialogue mechanisms, it can be enhanced information exchange, cooperation, negotiation, and policy development among all stakeholders. Public servants actively participate in these dialogues, particularly within frameworks like the Economic and Social Council (ESC), which was established in 1995 and became a constitutional institution in 2010. This inclusive body encompasses various social parties, and public officials' unions have been represented in the ESC since 1996. In addition, they joined the Labor Assembly in 2003, a comprehensive social dialogue institution founded in 1946.

The bilateral social dialogue mechanisms between public servants' unions, confederations, and public administrations are underpinned by relevant laws and regulations. Importantly, the structures of social dialogue are embedded within Law No. 4688 on Public Servants' Unions and Collective Agreements, along with the "Regulation on the Procedures and Principles of Collective Agreement Negotiations and the Establishment, Working Procedures, and Principles of the Public Officials Arbitration Board, Public Personnel Advisory Board, and Institutional Administrative Boards," issued in 2012. These frameworks not only enhance transparency and collaboration but also contribute to the overall improvement of public service governance.

Although public servants' unions at the national level are included in many social dialogue mechanisms such as the Economic and Social Council, the Labor Assembly, the Public Personnel Consultative Board, or in the management structures of many public institutions and organizations or in the Boards and Commissions with consultative status, it is not easy to say that these social dialogue mechanisms are very effective. It is essential to increase the effectiveness of public servant unions, one of the most important parties of social dialogue, in national social dialogue mechanisms.

2. A MODEL PROPASAL FOR THE EFFECTIVENESS OF PUBLIC SERVANTS' UNIONS IN NATIONAL SOCIAL DIALOGUE PROCESSES

This study proposes a model for strengthening the role of public servant unions in national social dialogue processes. This model consists of five elements. First, there is a need to establish and monitor social dialogue criteria by a public authority or a commission based on the participation of public authorities and unions. Second, the participation structure of existing institutions and organizations that provide space for social dialogue needs to be reorganized. Third, the importance of conducting negotiations at the sectoral level should be given. Fourth, the institutional capacities of public servant unions need to be strengthened. Fifth, studies should be carried out to increase the impact power of social dialogue mechanisms.

2.1.Establishing Social Dialogue Criteria

There are many regulations in social dialogue at the national level, and basic social dialogue mechanisms have been established. Several tripartite dialogue institutions comply with ILO standards. However, there are difficulties regarding the functioning of most tripartite institutions, particularly with their regular meetings. For instance, the Economic and Social Council, which was transformed into a constitutional body in 2010, has yet to meet since that date, and there has not even been a decision made regarding its structure. In institutions that meet regularly, there are issues with the decisions' effectiveness and concerns about their contribution to the development and implementation of public policies. For example, the Public Personnel Consultation Council meets regularly and is the most comprehensive social dialogue institution between public employees and the public authority. However, in many cases, KPDK meetings are held without an agenda, and the next meeting needs to remember the promises made during meetings. This Council was expected to alleviate many burdens of the collective bargaining process if efficacious.

One of the most important ways to activate social dialogue mechanisms is through effective monitoring of their operations. This monitoring should be conducted by the Ministry of Labor and Social Security. Additionally, monitoring can occur within the framework of social dialogue by establishing a commission involving the Ministry and unions. To facilitate this, specific performance criteria for social dialogue should be developed, and monitoring should take place periodically. The assessment of social dialogue should be based on concrete criteria backed by real data presented in statistics. Even if monitoring studies cannot be directly established through the ministry or a joint commission, it would be beneficial for public servants unions should also develop internal performance criteria for social dialogue. To measure the effectiveness of structures like the KPDK, it would be advantageous for public servants' confederations to disclose the effectiveness of their social dialogue mechanisms based on specific criteria and publish an annual monitoring report. The following are potential social dialogue performance criteria that could be included in monitoring reports:

- Names of national-level social dialogue institutions
- Frequency of mandated meetings per year according to legislation
- Number of meetings held
- Meeting agendas
- Topics discussed during meetings
- Social partners who participated in meetings

- Level of participation from public servant unions and other social partners
- Priorities and suggestions put forth by public servant unions and other social partners, including the titles of any reports submitted
- Decisions made during meetings, including meeting outputs (such as declarations, notifications, or report titles)
- Reflections on topics addressed in previous meetings in terms of legislative and practical applications (Yıldız, 2022, p. 223). These headings may be considered for inclusion in the reports.

2.2.Restructuring Participation in Institutions That Provide Social Dialogue

Public servants' unions in Turkey play diverse and active roles in a range of institutions and organizations. They participate in the management of many institutions or in structures such as Boards, Councils, and Commissions established within their bodies. As a social party, public servants' unions sometimes assume responsibility in these institutions and organizations alone and sometimes together with trade unions/employer organizations. Their responsibilities span across institutions such as the National Occupational Health and Safety Council, the Turkish Human Rights Institution-Consultation Commission, the Tax Council, the Social Security Institution (SGK)-General Assembly and the SGK-Executive Board, theTürkiye Employment Agency (İŞKUR)-Labor Market Information Advisory Board, the Women's Employment National Monitoring and Coordination Board, Vocational Qualifications Authority of Türkiye (MYK)-Turkey Qualifications Framework Board, the Combating Psychological Harassment Board, and the Consumer Council.

In this context, for example, it is seen that labour and public servant confederations are included in the Board of Directors and General Assembly of the SGK and in the General Assembly of the İŞKUR, and labour confederations are included in the management of the MYK. Besides these institutions, labour and public servants' unions are represented in consultative status in commissions, boards and advisory boards within many public institutions and organizations.

However, it would be useful to reconsider the participation of unions in the structure of these institutions and organizations. For example, a public servant union established an examination centre with authorization from the MYK. Since public servants' unions play a role in the functioning of the process, it would be useful to have more representation in the structures of MYK's functioning process.

However, there are still some public institutions and organizations where union representation is lacking. For instance, public servants' unions could potentially contribute to the work of organizations such as the Migration Board, TRT, and RTÜK. Increasing the representation of public servants' unions as social partners in more institutions in Turkey could be highly beneficial. It would provide a platform for voicing the sensitivities and expectations of employees and would contribute significantly to the formation of institutional policies (Yıldız, 2024, p. 112,113).

2.3.Establishment of Sectoral Social Dialogue Committees

In Turkey, social dialogue mechanisms have been established, although their effectiveness is debated both at the workplace and national level. There are no social dialogue mechanisms at the sectoral level, and there is an urgent need at this point. The establishment of sectoral social dialogue committees is crucial. First of all, sectors in Turkey need to be identified. According to the Law on Trade Unions and Collective Agreements No. 6356, there are 20 industries in Turkey. According to the Law on Public Sevants' Unions and Collective Agreements No. 4688, there are 11 service branch. According to the Ministry of Trade, there are 28 industry and service sectors, 10 agriculture and food sectors, according to the Vocational Qualifications Authority (MYK), there are 27 sector committees. According to the Turkish Exporters Assembly (TİM) there are 27 sector councils in the with different names and content than those in the MYK, and according to the The Union of Chambers and Commodity Exchanges of Türkiye (TOBB) there are 65 Sector Assemblies.

As can be seen, there is no consensus even on the number and names of sectors in different laws and institutions. There is a need to clearly define the sectors and determine what the social partners of each sector are (Yıldız, 2022, p.236). For example, in the health sector, both public servants and labor unions are organized. Public servants and labor unions with collective bargaining authority and private-public employer unions should be presented as social partners in the health sector. Similarly, in all other sectors, social partners should be clearly stated, sector dialogue committees should meet periodically and/or when there are sudden developments specific to the sector, and put forward solution proposals. Sector committees can also carry out their work with sub-sector committees when necessary (Yıldız, 2024, p. 114).

These sector committees, along with inter-sector dialogue committees, would foster a collaborative environment where public servants-trade unions confederations and public-private employer organizations/union confederations should come together periodically. This inclusive approach ensures that all parties are part of the decision-making process. When sector committees agree on sector-specific joint decisions or joint agreements are signed by all parties, the public authority will have a ready text in hand. This not only streamlines the decision-making process but also ensures that the suggestions of the social partners are taken into account, leading to legal regulations that reflect social consensus and benefit all stakeholders.

2.4.Strengthening Institutional Capacity

The social dialogue process involves the exchange of information, consultation, and negotiation. To enhance the effectiveness of this process, it is essential for unions to strengthen their institutional capacity. This will allow social partners to engage more effectively in dialogue and successfully manage negotiations. To achieve this, public servants' unions should organize regular training sessions aimed at fostering a union vision among their members. This training will help strengthen union affiliation, close information gaps within the organization, and develop essential negotiation and representation skills.

In these organizational training sessions, fundamental concepts of unionism should be addressed first. A variety of topics should be covered, including the development of unionism,

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

the nuances of public servant unionism, the international dimensions of union rights and freedoms, national legislation, social dialogue, and labor markets. Advanced training should be provided to those members who already possess a foundational understanding of unionism, enabling them to engage more deeply with social dialogue processes (Yıldız, 2024, p. 115). This training can focus on several areas, such as:

- Developing representation skills
- Managing negotiation processes
- Ensuring cohesion within the public servants' union negotiation team
- Identifying the strengths and weaknesses of the negotiating parties
- Enhancing effective communication and listening skills
- Practicing union courtesy
- Utilizing body language effectively
- Managing anger and stress
- Cultivating patience and tolerance
- Coping with crises
- Providing constructive feedback
- Employing techniques to handle difficult participants
- Communicating effectively during disagreements
- Mastering language use, including diction training
- Implementing time management strategies

By investing in this comprehensive training, public servants' unions can better equip their members to navigate the complexities of social dialogue and negotiations.

2.5.Enhancing the Effectiveness of Social Dialogue Mechanisms

Social dialogue mechanisms play a vital role in the policy-making process by fostering collaboration among various social parties. These platforms allow stakeholders to voice their concerns and significantly influence policy decisions.

Collective agreements, which result from negotiations between parties, are binding, demonstrating the power of mutual consent. Some social dialogue mechanisms, such as the Public Servants Arbitration Board, remain binding even when faced with objections from unions. While social dialogue mechanisms do not make laws, they empower social parties to actively influence the legislative process. It is important to ensure that these mechanisms do not include any regulations or practices that could undermine the strength of social parties.

To enhance the impact of social dialogue mechanisms, it is essential for them to meet regularly and solicit input from social parties on their agendas. Increasing their capacity to solve problems, closely monitoring decisions, and effectively implementing those decisions are key steps towards improvement. Additionally, the regular publication of monitoring reports that cover critical aspects will boost the effectiveness of these boards and their social partners in decision-making processes (Yıldız, 2024, p. 116).

3. RESULT

Given the current situation regarding social dialogue in Turkey, there is a pressing need to address ongoing challenges and enhance the role of public servant unions in this process. To achieve this, it should be developed and monitored social dialogue criteria, reorganize existing social dialogue mechanisms, establish sectoral social dialogue committees, and strengthen the institutional capacities of unions. One of the most effective ways to activate these social dialogue mechanisms is through systematic monitoring. This oversight can be conducted by the Ministry of Labour and Social Security or by a commission formed between the Ministry and the unions. If such monitoring does not occur, it would be advantageous for the Confederations of Public Servants to publish an annual monitoring report. This report could assess the effectiveness of social dialogue mechanisms based on specific criteria.

It is necessary to review the institutions that include and do not include social dialogue in their structures and to ensure that labour unions and public servant unions contribute more to the structure of many institutions on the axis of participation.

Another method to strengthen the role of public servant unions in the social dialogue mechanism is the establishment of sectoral and inter-sectoral dialogue committees. In Turkey, there are differences in the number and names of sectors in different laws and institutions. The sectors should be identified and defined, and the social aspects of each sector should be determined.

For public servant unions to be influential in social dialogue processes and especially to manage negotiation processes successfully, it would be beneficial for unions to strengthen their institutional capacity.

REFERENCES

AraújoS. & Meneses M.P. (2020), The effectiveness of social dialog as an instrument to promote labour and social justice, ETHOS, Framework Programme of the European Union.
Chang, Hong-Geun, Social dialogue at a crossroads, Young-Myon Lee and Bruce E. Kaufman (Ed). *The Evolution of Korean Industrial and Employment Relations*, 305–322 https://doi.org/10.4337/9781788113830.00026, 2018

Görmüş, A., Türkiye'de Sosyal Diyaloğun Gelişimi, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, *14(3):* 115-140,https://www.researchgate.net/publication/309672323_Turkiye'de_Sosyal_Diyalogun_Gelisimi, 2007

ILO (n.d.), Social dialogue and tripartism, https://www.ilo.org/global/topics/workers-and-employers-organizations-tripartism-and-social-dialogue/lang--en/index.htm, (n.d.)

Yıldız, N. Türkiye'deki Ulusal Sosyal Diyalog Mekanizmalarının Değerlendirilmesi ve İzlenmesine Yönelik Bir Model Önerisi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(1), 199-229. 2022

Yıldız N., Sosyal Diyalog Mekanizmalarının Kamu Yönetimindeki Yeri ve Kamu Görevlileri Sendikalarının Sosyal Diyalog Mekanizmalarındaki Rolünün Güçlendirilmesi, MEMUR-SEN Akademi, Araştırma Raporu, Şubat 2024.s.96, 2024

MODERN İPEK YOLU PROJESİ KAPSAMINDA TÜRKİYE'NİN ORTA KORİDOR ÜZERİNDEKİ ÜLKELER İLE DIŞ TİCARETİNİN ANALİZİ

Doç. Dr. Ali KONAK
Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti, İqtisodiyot Bo'limi,
alikonak@karabuk.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1804-8339
Prof. Dr. Serkan DİLEK
Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
sdilek@kastamonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0393-4509

ÖZET

Dış ticaret faaliyetleri her ülke için olduğu gibi Türkiye için de son derece önemlidir. Bu nedenle Türkiye dış ticaret gelirlerini artırmak ve bu sayede ekonomik gelişimini sağlamak için yeni yeni girişimlerde bulunmakta, yeni projelere entegre olmaya çalışmaktadır. Modern ipek yolu projesi de bu projelerden biridir. 2013 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Şi Cinping tarafından dünya kamuoyuna duyurulan ve yaklaşık 65'den fazla ülkeyi ticari açıdan birbirine bağlayan Modern İpek Yolu Projesi, küresel ticaretin gelişimi açısından önemli dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin de bu projede yerini alması ve aktif bir rol oynaması Türk dış ticaret gelişimi açısından son derece önemlidir. Bununla birlikte sahip olduğu coğrafi konumu nedeniyle Türkiye, Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlamakta, bu nedenle de Modern İpek Yolu Projesinin en önemli ülkelerinden birini oluşturmaktadır. Türkiye bu projenin Orta Koridor kısmında yer almaktadır. Orta Koridor, Türkiye'den başlayan ve hem karayolu hem de demiryolu vasıtasıyla Türkiye'yi öncelikle Gürcistan, Azerbaycan ve Hazar Denizine, daha sonra da Hazar denizini kullanmak suretiyle sırasıyla Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan hattını takip ederek Çin'e bağlamaktadır. Sahip olduğu bu güzergâh nedeniyle de orta koridor modern ipek yolu projesinin en önemli koridorlarından birini teşkil etmektedir. Bununla birlikte orta koridor, SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya'daki Türk Devletleri ile Türkiye arasında geçmişten beri var olan sosyal, siyasi ve ticari ilişkilerin geliştirilebilmesine de olanak sağlamıştır. Bu çalışma ile Orta Koridor üzerinde bulunan ülkeler ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin yapısı ve düzeyi ortaya konulacaktır. Daha sonra da mevcut ticari ilişkilerin geliştirilmesi için atılması gereken adımlar ve alınması gereken tedbirler üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İpek Yolu, Orta Koridor, Dış Ticaret, Türkiye

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

ANALYSIS OF TURKEY'S FOREIGN TRADE WITH COUNTRIES ON THE CENTRAL CORRIDOR WITHIN THE SCOPE OF THE MODERN SILK ROAD PROJECT

ABSTRACT

Foreign trade activities are extremely important for Türkiye, as for every country. For this reason, Türkiye is taking new initiatives and trying to integrate into new projects in order to increase its foreign trade revenues and thus ensure its economic development. The modern silk road project is one of these projects. The Modern Silk Road Project, which was announced to the world public by Xi Jinping, President of the People's Republic of China in 2013 and commercially connects approximately 65 countries, has constituted one of the important turning points in the development of global trade. In this context, it is extremely important for Turkey's foreign trade development that Turkey takes its place in this project and plays an active role. However, due to its geographical location, Turkey connects the Asian and European continents, thus constituting one of the most important countries of the Modern Silk Road Project. Türkiye is located in the Middle Corridor part of this project. The Middle Corridor starts from Turkey and connects Turkey first to Georgia, Azerbaijan and the Caspian Sea via both highways and railways, and then to China by following Turkmenistan, Uzbekistan, Kyrgyzstan and Kazakhstan, respectively, using the Caspian Sea. Due to this route, the middle corridor constitutes one of the most important corridors of the modern silk road project. In addition, the middle corridor also enabled the development of long-standing social, political and commercial relations between Turkey and the Turkish States in Central Asia, which declared their independence after the collapse of the USSR. This study will reveal the structure and level of commercial relations between Türkiye and the countries on the Central Corridor. Then, evaluations will be made on the steps to be taken and the measures to be taken to develop existing commercial relations.

Key Words: Silk Road, Middle Corridor, Foreign Trade, Türkiye.

1. GİRİŞ

Günümüzde dış ticaret faaliyetleri ekonomik büyümenin en önemli unsurlarından birini teşkil etmektedir. Zira dış ticaret işlemleri ile ülkeler sahip olmadıkları üretim faktörlerini uluslararası piyasalardan temin edebilmekte ve üretim hacimlerini artırabilmektedirler. Buna ilaveten dış ticaret işlemleri ile üretilen ürünler de yine uluslararası piyasalarda satılabilmekte, bir diğer ifadeyle ülkeler üretilen ürünler için büyük bir pazara ulaşılabilmektedir. Bu yönü itibariyle dış ticaret işlemlerinin bir ülkenin ekonomik gelişim sürecini tamamlayabilmesi açısından son derece önemli olduğunu söylemek mümkündür. Dış ticaret işlemlerinin gelişmesi ise diğer ülkelerle siyasi, ticari ve askeri ilişkileri geliştirmekle ve bir takım proje veya birlikler içinde yer almakla mümkün olabilmektedir. Zira ticaretin ana unsurunu güven faktörü teşkil etmekte, güven duyulan ülkelerle ve ticari partnerler ile verimli bir şekilde ticaret yapılabilmekte, ticari gelirler artırılabilmektedir. Modern ipek yolu projesi de bu amaca hizmet eder nitelikte bir projedir. Bu proje ile hem Türkiye'nin içinde bulunduğu güzergâhtaki ülkelerle olan ticaretinin

geliştirilmesi amaçlanmakta hem de küresel nitelikteki ticarette Türkiye'nin oyun dışında kalmaması için arzulanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin bu proje içindeki varlığı projenin mimarı olan Çin tarafından da çok önemsenmektedir. Zira Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konum, uluslararası ticaretin gerçekleşmesi açısından çok önemli kolaylıklar sağlamaktadır. Bu bağlamda Çin için uluslararası ticaretin Türkiye üzerinden gerçekleştirilmesi hem zaman hem de maliyet avantajları sağlamakta, bir diğer ifade ile Çin, ürünlerini çok daha kısa bir zamanda ve çok daha düşük maliyetlerle başta Avrupa ülkeleri olmak üzere pek ülkeye satabilmektedir. Bununla birlikte Modern İpek Yolu Projesinin hem güzergâh üzerindeki ülkelerin kendi aralarındaki ticaretin hem de her bir ülkenin Çin ile olan ticaretinin gelişimine de çok önemli katkılarda bulunduğunu söylemek mümkündür. Türkiye, Modern İpek Yolu Projesinin Orta Koridor (Kuşak) olarak adlandırılan güzergahında yer almaktadır. Orta koridor üzerinde Türkiye'nin yanı sıra Avrupa ülkeler, Orta Asya ülkeleri ve Türki Cumhuriyetler yer almaktadır. Orta koridor sayesinde Çin, bir yandan hem Türkiye hem Orta Asya ülkeleri ve hem de Türki Cumhuriyetler ile ticari faaliyetlerini geliştirmeyi diğer yandan da Avrupa ülkelerine ulaşmayı ve ürünlerini Avrupa piyasasına satmayı hedeflemektedir. Proje kapsamında Orta koridor dışında Rusya üzerinden Avrupa'ya ulaşım olanağı sağlayan Kuzey Koridoru ve İran üzerinden yine Avrupa'ya ulaşım olanağı sağlayan Güney Koridoru şeklinde olmak üzere 2 tane daha ana koridorun ve pek çok ara koridorun bulunduğunu söylemek mümkündür. Modern İpek Yolu Projesi, her ne kadar Çin tarafından ortaya atılmış ve temelinde Çin'in Avrupa pazarlarına ulaşma hedefine yönelik olsa da koridorlar üzerine bulunan ülkelere de önemli ticari kazançlar sağlama olanağı sunmaktadır. Zira yeni yeni ulaşım ve iletişim kanallarının açılması sayesinde koridorlar üzerinde bulunan ülkeler arasındaki ticari faaliyetler ve dolayısıyla ticari gelirler artış göstermeye başlamıştır. Modern İpek Yolu Projesi'nin ilanından sonraki dönemde özellikle Covid-19 nedeniyle tüketim hacmindeki azalışlara ve savaşlar nedeniyle de maliyet artışlarına bağlı olarak zaman ticari faaliyetlerin yavaşladığı görülse de genel eğilim, genel olarak aynı koridor üzerindeki ülkeler arasındaki ticaretin artış yönünde bir eğilime sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu proje kapsamında Türkiye'de de dış ticaret faaliyetinde bulunan firmalar önemli ticari kazanımlar elde etmiş durumdadır. Zira proje kapsamında ulaşım alanına yönelik olarak yapılan yatırımlar sayesinde ulaşım kanalları gelişim göstermiş ve buna bağlı olarak da zaman ve maliyet azalışları nedeniyle Türkiye, üretim sürecinde kullanacağı ithal girdileri çok daha hızlı ve düşük maliyetlerle elde edebilmiş, ürettiği ürünleri ise daha geniş bir pazara satabilme olanağına kavuşmuştur. Buna bağlı olarak da Türkiye'nin dış ticaret hacminde ve dış ticaret gelirlerinde önemli artışlar gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Modern İpek Yolu Projesi'nin hem küresel hem de ülke bazında ticaretin hız kazanmasına olanak sağladığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte sahip olduğu stratejik coğrafi konumu nedeniyle Türkiye, Orta Koridorun en önemli ülkelerinde biri durumundadır. Zira Türkiye, proje kapsamındaki en önemli geçiş güzergahlarından birini oluşturulmaktadır. Çin, özellikle Orta Koridor sayesinde Avrupa ülkelerine en hızlı ve en az maliyetli bir şekilde ürünlerini ulaştırabilmektedir ve bu geçiş güzergâhının en önemli ülkesi de Türkiye'dir. Bu durum Türkiye'ye Orta Koridor üzerindeki ülkelerle yapılan ticaretten elde dilen gelirler dışında Çin'den Avrupa ülkelerine yönelik olarak Türkiye üzerinden gerçekleştirilen transit geçişler nedeniyle ek gelirler elde edebilme olanağı da sağlamaktadır. Hazırlanmış olan bu çalışma ile öncelikle Modern İpek Yolu Projesinin küresel ticaret için taşıdığı önemi ortaya konulacak,

daha sonra bu proje içerisinde Türkiye'nin önemi üzerinde durulacak ve son olarak da Türkiye'nin proje kapsamında elde ettiği kazanımlara değinilerek Modern İpek Yolu Projesinin Türk dış ticaretine katkısı ortaya konulacaktır.

2. MODERN İPEK YOLU PROJESİ

Çalışma kapsamında Modern İpek Yolu Projesi, öncelikle projenin amaçları ve önemi açısından incelenecek, daha sonra Modern İpek Yolu Projesi kapsamında Türkiye'nin önemi ve sağladığı faydalar üzerinde durulacak ve son olarak da Modern İpek Yolu Projesinin Türk dış ticaretine sağlamış olduğu katkılar üzerinde durulacaktır.

2.1. Modern İpek Yolu Projesinin Amaç ve Önemi

Modern İpek Yolunun başta Çin olmak üzere pek çok ülkeye dış ticaret açısından önemli kolaylıklar sunmakta, önemli avantajlar sağlamakta ve dolayısıyla küresel ticaretin gelişmesine, hızlanmasına yönelik önemli katkılarda bulunmaktadır. 2017 yılının mayıs ayında Pekin'de düzenlenen İpek Yolu Formunda Yeni İpek Yolu Projesinin öncelikleri beş başlık altında sıralanmıştır. Proje kapsamındaki bu öncelikleri; Ülkeler arasında uygulanacak olan dış ticaret politikalarının koordinasyonu, altyapı olanaklarının iyileştirilmesi ve teknik standartların geliştirilmesi, ülkeler arası ticaret engellerinin kaldırılması, uluslararası finansal bütünlüğün sağlanması ve proje kapsamındaki ülkelerde kamuoyu desteğini sağlamak suretiyle bireyler arasındaki iletişimin arttırması şeklinde sıralamak mümkündür (Çakan, 2017: 40).

Bu önceliklerinden ilkini oluşturan ülkeler arasında uygulanacak olan dış ticaret politikalarının koordinasyonu, ülkelerin dış ticaret açısından belirli konularda birlikte hareket etmesi noktasında önemli avantajlar sağlamaktadır. Zira günümüzde küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte ülkeler önceki dönemlere kıyasla çok daha fazla miktarda dış ticaret faaliyetinde bulunmakta ülkede üretilemeyen mal ve hizmetler çok daha düşük maliyetlerle yurt dışından ithal edilebilmekte, bu sayede de ulusal kaynaklar yüksek kârlar elde edilebilecek diğer alanlara yönlendirilerek çok daha verimli bir şekilde kullanabilmektedir. Bu bağlamda benimsenecek olan dış ticaret politikası kapsamında ticareti özendirici nitelikteki anlaşmalar ile üreticiler çok daha fazla alıcıya ulaşabilmiş ve çok daha geniş bir piyasaya mal ve hizmet arz edebilme imkanına kavuşmuş olacaktır (Koşaroğlu vd. 30).Modern İpek Yolu Projesi ülkeler için bu nitelikte bir projedir ve ülkelerin dış ticaret açısından tam bir iş birliği ve koordinasyon içerisinde hareket etmek suretiyle dış ticaret gelirlerinin artmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle uluslararası ticarette koordinasyon ve iş birliği son derece önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bu önemin farkına varan Çin ve Türkiye dış ticaret politikalarını Modern İpek Yolu projesine uyumlu hale getirmiş durumdadır. Bununla birlikte Çin ve Türkiye dışında ticaret güzergahı üzerinde bulunan diğer ülkeler, özellikle de Kazakistan ve İran, kalkınma planlarını İpek Yolu Projesiyle başarılı bir şekilde uyumlu hale getirmiştir (Efe, 2022: 141). Bu sayede aynı koridor üzerinde bulunan ülkeler arasında dış ticaret faaliyetleri hızlanmış olacak ve dış ticaret gelirlerinde artışlar meydana gelecektir.

Modern İpek yolu projesiyle ulaşılmak istenen bir diğer hedef ise altyapı olanaklarının iyileştirilmesi ve teknik standartların geliştirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda küresel çapta ulaşım ağları, boru hatları ve elektrik iletim hatları gibi altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi, bu sayede Orta Asya ile Güney Asya'nın ekonomik bütünleştirilmesi hedeflenmiştir (Yalçınkaya

ve Güzel, 2021: 115). Buna ilaveten Çin'i Orta Asya üzerinden Avrupa'ya bağlayan bu proje ile küresel ticaret yollarının çeşitlendirilmesi ve bu sayede ulaşım sürelerinin kısaltılarak maliyetlerin düşürülmesi hedeflenmektedir. Alt yapı faaliyetlerini gerektiği gibi tamamlayan ülkeler için Modern İpek Yolu projesi, son derece önemli fırsatlar sunmakta, bu proje sayesinde, proje kapsamındaki ülkeler dünya ticaretine entgre olmak suretiyle daha geniş pazarlara ulaşabilme olanağına sahip olabilmektedir (Yıldız, 2018:16). Bununla birlikte Modern İpek Yolu projesinin Çin'i deniz yollarına olan bağımlılıktan kurtulmuş ve bu sayede mal ve hizmetlerin teslim süreleri kısalmıştır. Bu sayede hem Çin çok daha kısa süreler içinde ürettiği mal ve hizmetleri uluslararası pazarlara ulaştırabilmiş ve dış ticaret gelirlerini artırabilmiş hem de ticaret hattı üzerinde bulunan ülkelerle Çin arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler daha da gelişmiştir (Günay vd., 2019: 168). Bu sayede de dünya ticaretinde önemli bir ivme kazanmış olmaktadır.

Modern İpek Yolu projesi ile ulaşılmak istenen bir diğer önemli amaç da ülkeler arası ticaret engellerinin kaldırılmasıdır. Zira ticaret engelleri, uluslararası ticaretin hızlanmasının önündeki en önemli engeli teşkil etmektedir. Modern İpek Yolu Projesi ile ticari koridorlar üzerinde ve dolayısıyla bölgede ticaretin serbestleştirilmesi, tarife dışı ticaret engellerinin, sınırlardan geçiş süresindeki gecikmelerin ve ticaretin önündeki diğer engellerin azaltılması amaçlanmış, bu doğrultuda da ülkelerin ticaret ve gümrük politikalarının birbiri ile uyumlaştırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Yalçınkaya ve Güzel, 2021: 115). Ancak uluslararası ticarette bahsedilen bu engeller dışında merkezi bir koordinasyon mekanizmasının bulunmaması, , farklı siyasi rejimler ve inançlar arasındaki potansiyel çıkar çatışmaları ve sınır ötesi projelerin finansal uygulanabilirliğine yönelik çok fazla engel bulunmaktadır. Modern İpek Yolu Projesi bu engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik önemli bir potansiyele sahiptir (Kundak vd., 2022: 902).

Modern İpek Yolu Projesi ile ulaşılmak istenen bir diğer önemli amaç da ticari faaliyette bulunan ülkeler arasında finansal bütünlüğün sağlanmasıdır. Finansal bütünlüğün sağlanması ile uluslararası ticarette kullanılacak olan para birimleri için istikrarı sağlamak amacıyla kullanılacak bir sistemin geliştirilmesi öncelikli hedeflerden birini oluşturmaktadır. Buna ilaveten ülkeler arasında uygulanacak olan düzenli bir yatırım sisteminin, finansal sistemin ve kredi bilgi sistemlerinin kurularak Asya'daki ülkeler arasında finansal iş birliğinin arttırılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda İpek Yolu Fonu, Asya Altyapı Yatırım Bankası, BRICS Kalkınma Bankası, Şanghay İş birliği Organizasyonu gibi kurumlar vasıtası ile İpek Yolu güzergâhındaki ülkelere finansal olanakların sağlanması, Kuşak ve Yol ülkeleri arasında döviz takasının ölçek ve kapsamının genişletilmesi ve Asya'da bir tahvil piyasası oluşturulması amaçlanmaktadır (Ergunsü, 2017: 100). Bu sayede ülkeler arasında finansal bütünlük sağlanarak uluslararası ticaretin daha kolay ve sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilebilmesi mümkün olmaktadır.

Son olarak Modern İpek Yolu Projesi kapsamında yer alan ülkeler arasında iletişimin ve iş birliğinin geliştirilerek politika alışverişinin sağlanması, ayrıca yine ülkelerarası ortak çıkarların oluşturulması ve bu çıkarların geliştirilmesi, ticari işlemler için son derece gerekli ve önemli olan ülkeler arası karşılıklı siyasi güvenin oluşturulması ve bu güvenin arttırılması, son olarak da yeni iş birliği anlaşmalarının yapılması amaçlanmıştır (Marangoz ve Tuncer, 2020:

227). Buna ilaveten proje kapsamında yer alan ülkelerde yaşayan bireyler ve firmalar arasındaki iletişimin artırılması, farklı ülkelerde yaşayan bireylerin tüketim alışkanlıklarının benzerlik göstermesine katkıda bulunmakta ve dolayısıyla firmalar artık daha fazla sayıda tüketiciye yönelik üretim yapabilme olanağına sahip olmuş olmaktadır ki, bu da üretim ve ticaret hacminin artmasına katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda uluslararası iş birliklerinin gelişmesi açısından toplumun desteğini almak son drece önemlidir.

2.2. Modern İpek Yolu Projesi Kapsamında Türkiye'nin Önemi ve Sağladığı Faydalar

Türkiye, Modern İpek Yolu Projesinin en önemli ülkelerinden biridir. Zira Türkiye, sahip olduğu jeopolitik konumu itibariyle geçmişten günümüze kadar geçen süreçte Asya Kıtası ile Avrupa Kıtasını birbirine bağlayan en önemli geçiş noktalarından biri olmuştur. Çin'in Modern İpek Yolu perspektifinden bakıldığında ise Türkiye önemli bir kavşak noktasında yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik ve coğrafi konum Türkiye'nin proje kapsamındaki önemini artırmaktadır. 65'den fazla ülkeyi kapsayan ve kazan kazan anlayışı ile hareket eden Modern İpek Yolu Projesi, diğer ülkeleri de projeye katılmaya davet etmekte ve proje kapsamındaki ülkelere önemli fırsatlar sunmaktadır. Türkiye'de bu fırsatlardan yararlanmakta ve projeye de önemli katkılar sağlamaktadır. Türkiye, proje kapsamında Çin'in Avrupa'ya ulaşmayı hedeflediği orta koridor ayağında yer alan önemli bir jeo-ekonomik ortağıdır. Bir diğer ifadeyle Çin, Türkiye üzerinden Orta koridor ile Asya ve Avrupa arasında bir geçiş oluşturmayı amaçlamaktadır. Türkiye hem denizden hem de karadan bağlantıların kurulacağı koridorlarla Çin'in iş birliği yaptığı önemli bir ülkelerdir ve projeye önemli katkılar sağlamaktadır (Marangoz ve Tuncer, 2020: 222-229). Türkiye'den başlayan demiryolu ile sırasıyla Gürcistan'a ve Azerbaycan'a bağlantı sağlanacak, ardından da Hazar Denizinden feribot ile geçilerek Türkmenistan ve Kazakistan'a oradan da diğer Orta Asya Cumhuriyetleri'ne, Afganistan'a, Pakistan'a ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne ulaşan Orta Koridor, Çin ile Avrupa'nın bütünleşmesi açısından önemli bir yere sahiptir ve bu nedenle de projenin en önemli koridorlarından birini oluşturmaktadır. Bu süreçte Çin açısından Türkiye, Avrupa ülkelerine ve Balkanlara bir çıkış kapısı özelliğine sahip, Orta Asya ve Ortadoğu'da ekonomik alanda iş birliği yapabileceği güvenilir bir ortak ülke konumundadır. Bununla birlikte Orta Koridorun Türkiye'den geçmesi ve Türkiye'nin Asya'dan Avrupa'ya olan stratejik geçiş güzergahlarının tamamını kontrol ediyor olması, Türkiye'yi proje için kilit ülke konumuna getirmektedir. Proje kapsamında farklı alanlarda gerçekleştirilen iş birlikleri sayesinde Türkiye ve Çin, ekonomik, kültürel, güvenlik ve jeopolitik alanlarda birbirini tamamlayan iki ülke konumuna gelmiş durumdadır (Çatal, 2019: 104-105). Bu bağlamda Modern İpek Yolu Projesi kapsamında Türkiye'nin varlığı, jeo-ekonomik konumu itibari ile hem Çin'e hem de güzergâh üzerinde bulunan ülkelere önemli bir zaman ve maliyet avantajı sağlamaktadır. Buna ilaveten Türkiye'nin bölgede güven duyulan güçlü bir ülke olması, ticari faaliyetlerin güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak sağlamakta ve bu da ticari faaliyetlerin artış göstermesine önemli katkılarda bulunmaktadır. Bununla birlikte Modern İpek Yolu Projesi'nin de Türkiye'ye sağlayacağı çok önemli kazanımların bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu projenin aktif bir şekilde uygulanmasıyla birlikte Türkiye, Güneydoğu Asya pazarı ile ticaret hacmini önemli ölçüde artırmıştır. Ayrıca sahip olduğu jeostratejik konum nedeniyle özellikle enerji kaynaklarının taşınması ve iletimi konularında Türkiye kilit ülke konumuna gelmiş ve bu durum

Türkiye'nin küresel ticaret içerisindeki öneminin artmasına katkıda bulunmuştur. Buna ilaveten proje kapsamında demiryolu taşımacılığına önem verilmesi ve kaynakların bu alana kanalize edilesiyle birlikte Türkiye, ihtiyaç duyulan demiryolu yatırımlarını daha kolay finanse etme ve kısa sürede tamamlama olanağına kavuşmuştur. Zira Türkiye, Asya ile Avrupa arasında gerçekleşecek ticarette köprü vazifesi görmekte ve dolayısıyla uluslararası ticaret hacminin artırmasına doğrudan katkıda bulunmaktadır Ayrıca Modern İpek Yolu Projesi sayesinde güzergâh üzerinde bulunan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ticaret artmış Türkiye'ye yönelik yabancı sermaye yatırımları artış göstermiş ve Türkiye ile Çin arasındaki ticari ilişkiler canlanmıştır. Bununla birlikte proje kapsamında gerçekleştirilen altyapı çalışmaları Türkiye ile güzergâh üzerinde yer alan ülkelerin ticari etkileşiminin artmasına ve artan sermaye hareketliliğinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır(Günay vd. 2019: 170-171). Ayrıca güzergâh üzerindeki ülkelere kıyasla daha güçlü bir para birimine sahip olması, sermaye ve mal transferi açısından Türkiye'yi lokomotif bir güç haline getirmekte, bu ise Türkiye'nin daha fazla yatırım çeken, daha cazip bir jeo-stratejik ticaret merkezi haline gelmesine neden olmaktadır (Marangoz ve Tuncer, 2020: 230). Modern İpek Yolu projesi, güzergâh üzerinde bulunan ülkelerin küresel ekonomiyle entegrasyonunu sağlamakta ve ülkelerin refahının artmasına yönelik önemli bir vizyon sunmaktadır. Bu süreçte Doğu'dan Batı'ya uzanan Modern İpek Yolu projesiyle güzergahı üzerinde bulunan ülkeler arasında sermaye akışı meydana gelmekte ve yine bu ülkeler arasında meydana gelen emek mobilitesi sayesinde ülkeler farklı niteliklere sahip iş gücüne kolaylıkla ulaşabilmektedir (Karagöl, 2017: 4). Ayrıca Modern İpek Yolu Projesi kapsamında oluşturulmuş olan koridorların Hazar denizi üzerinden geçmesi, buradaki lojistik ağların güçlenmesi anlamına gelmekte, bu sayede de Türkiye'nin Orta Asya ülkelerine olan ihracatı artmakta, buradaki pazarlara ulaşması kolaylaşmakta ve de bu durum Türkiye'nin ticaretini olumlu yönde etkilemektedir. Zira Orta Asya devletlerinin (Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Özbekistan vb.) açık denizlere sahip olmaması bu ülkelerin Türkiye ile olan ticari ilişkileri için bir engel teşkil etmekte ve bu ülkelerin Türkiye ile olan ticari faaliyetler sınırlı düzeylerde gerçekleşmekteydi. (Marangoz ve Tuncer, 2020: 231). Modern İpek Yolu Projesiyle bu engellerin ortadan kalkması, hem Türkiye'nin Orta Asya Devletleri ile hem de bu ülkelerin kendi aralarında gerçekleştireceği ticari faaliyetlerin artmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Türkiye, proje aşamaları tamamlandıkça Avrupa`ya ve birçok bölgeye uzanan kritik bir bağlantıda noktasında yer almaya başlamış ve ticari bağları derinleşmiş, bu yönüyle de yeni yatırım ve istihdam alanları ortaya çıkmıştır (Çakılcı, 2021: 95). Zira Modern İpek Yolu Projesinin hayata geçirilmesiyle birlikte Türkiye'nin Orta Asya Devletleri ile ticaretinin artması, üretim hacminin artırılması anlamına gelmekte ve bu da istihdam artışlarını beraberinde getirmektedir. Akdemir ve İncili (2024: 458), da Modern İpek Yolunun, geçtiği coğrafyalarda, refah artışına katkıda bulunacağını, yeni istihdam alanlarının oluşmasına neden olacağını ve yeni pazarlar meydana getireceğini, bu gelişmeler neticesinde de güzergâh üzerinde bulunan ülkelerin ticaret hacimlerindeki artışa bağlı olarak yeni bölgesel güçlerin doğacağını ifade etmişlerdir. 2019 yılı itibariyle Çin'in güzergâh üzerinde bulunan ülkelerin ekonomi ve ticaret iş birliği bölgelerine yaptığı toplam yatırım hacmi yaklaşık olarak 29 milyar dolara ulaşmış durumdadır. Bu yatırımlar, 244 bin kişiye yeni istihdam imkânı ve 2 milyar dolardan fazla vergi geliri yaratmıştır (Akdağ, 2019: 77). Bu projenin yaklaşık 21 trilyon dolarlık bir ekonomik büyüklüğe sahip olduğu düşünüldüğünde ülkelerin gelişimi için ciddi bir

ekonomik potansiyeli barındırdığı anlaşılmaktadır. Çin'i Orta Asya üzerinden Avrupa'ya bağlayacak olan Modern İpek Yolu Projesi ile kara, deniz ve demir yolu ulaşımında sürekliliğin sağlanması, küresel ticaretin gerçekleştirilebilmesi için alternatif ticaret yollarının oluşturulması ve malların ulaşım sürelerinin kısaltılarak ulaşım maliyetlerin azaltılması amaçlanmaktadır (Atar vd. 2018: 346). Bu bağlamda Modern İpek Yolu Projesinin hem Çin hem Türkiye hem de bölgedeki ve güzergâh üzerindeki diğer ülkelere önemli ekonomik, sosyal ve kültürel katkılar sağlayacağını, dolayısıyla da bu ülkelerin ekonomik gelişimlerini olumlu yönde etkileyeceğini söylemek mümkündür.

2.3. Modern İpek Yolu Projesinin Türk Dış Ticaretine Katkısı

Genel hatlarıyla Modern İpek Yolu Projesi, güzergâh ürerinde yer alan ülkelerin ortak çıkarlarını korumaya ve geliştirmeye dayalı bir proje olup projenin, Çin'e sağlayacağı katkılar dışında Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri ile güzergâh üzerindeki diğer ülkelere de pek çok katkı sağlaması beklenmektedir. Proje'nin bahsi geçen ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri daha da güçlendireceği, ticaret hacmini arttıracağı, mal, hizmet ve işgücünün dolaşımını kolaylaştıracağı, bölgelerin refahını arttıracağı, yeni istihdam alanları açarak istihdamı arttıracağı, söz konusu ülkelerin ekonomik kalkınmasına ve kültürel refahına katkı sağlayacağı ve bölge halkları arasında kültürel bağlantıları kuvvetlendireceği düşünülmektedir (Ece, 2023: 50). Zira Çin, bu projeyle ulusal ekonomisine yönelik olarak üretim kapasitesini arttırarak ekonomide büyüme ve kalkınmayı sağlamak suretiyle dünyanın en güçlü ülkelerinden biri haline gelebilmek için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden en önemlisini ise dünyadaki durgunluk sürecini ortadan kaldırmak amacıyla ülkeler arasında ticari etkinliği arttırarak ticari ve finansal bütünleşmenin gerçekleştirilmesi oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda atılan adımları da gümrük işlemlerinin daha düşük bir maliyetle ve daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak, sanayileşme ve küreselleşmeyi arttırmak amacıyla fiziki projeler gerçekleştirmek ve ülkelerarası iş birliği amacıyla finansman olanaklarını kurumsallaştırmak şeklinde sıralamak mümkündür (Kundak vd. 2022: 902). Bu süreçte Çin'in ulusal ekonomisini geliştirmeye yönelik olarak almış olduğu tedbirler ve atmış olduğu adımlar sadece Çin ekonomisini değil aynı zamanda proje kapsamındaki diğer ülkeleri de ekonomik olarak önemli ölçüde etkilemiş ve bu ülkelere önemli katkılar sağlamıştır. Türkiye'de bu ülkelerden biridir. Modern İpek Yolu Projesinin Türk ekonomisine en önemli katkısının dış ticaret işlemleri üzerinde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Proje kapsamında Türkiye, üretilen mal ve hizmetleri ihraç edebileceği yeni pazarlara ulaşabilmekte ve dolayısıyla Türkiye'nin hem ihracat potansiyeli hem de ihracat hacmi artış göstermektedir. Ayrıca Çin ile gerçekleştirilecek olan mal ticaretine ilişkin nakliye sürelerinin azalması, iki ülke arasındaki ticaret hacminin genişlemesine de katkıda bulunmaktadır. Bunlara ilaveten Türkiye'ye yabancı sermaye girişinin, dolayısıyla da yabancı sermaye yatırımlarının atması ve dünyanın ikinci en büyük ekonomik gücü olan Çin ile daha dengeli bir ticaret hacmini sağlaması beklenen diğer sonuçları oluşturmaktadır. Ayrıca yine proje kapsamında Türkiye'deki bazı altyapı faaliyetlerinin de minimim maliyetle ya da herhangi bir maliyete katlanılmadan gerçekleştirilmesi mümkün olmaktadır. Bu kapsamda, projenin demiryolu hattının önemli bir bölümünü oluşturan Edirne-Kars güzergâhı üzerinde planlanan hızlı tren projesi, Çinli firmaların sahipliğinde yürütülmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin küresel enerji ticaretinde

merkez ülke olma hedefi kapsamında gerçekleştirdiği çalışmalarda, Çin ile ilişkilerin geliştirilmesi için önemli bir destek sunması beklenen Modern İpek Yolu projesinin, Türkiye'nin gelecekteki ekonomik amaçlarına ulaşabilmesi noktasında önemli fırsatlar sunması beklenmektedir (Gökdemir, 2021: 8). Modern İpek Yolu Projesinin ithalat, üretim hacmi ve istihdam açısından da ülke ekonomilerine önemli katkılar sağladığını söylemek mümkündür. Zira proje kapsamında güzergâh üzerindeki ülkelerle karşılaşılması muhtemel ticaret engellerinin ortadan kalkması ve ulaşım olanaklarının hem çeşitlenmesi hem de iyileşmesi, maliyet azalışlarına, zaman tasarrufuna, ülkeler arası ticari faaliyetlerin artmasına ve dolayısıyla da ticaret hacminin artmasına olanak sağlamaktadır. Türkiye Modern İpek Yolu Projesi sayesinde ürünlerini ihraç edebileceği pazarlara sahip olduğu gibi üretim sürecinde kullanabileceği üretim faktörlerine de hem daha hızlı hem de çok daha düşük maliyetlerle ulaşabilmektedir. Buna bağlı olarak da hem üretim hacminde artışlar meydana gelmekte hem de uluslararası piyasalarda fiyat açısından rekabet gücü elde edilebilmektedir. Ayrıca üretim faktörlerinin düşük maliyetle elde edilebiliyor olması üretim hacminin artması yanında istihdam artışlarına da neden olmaktadır. Zira uluslararası piyasalar tarafından talep edilen mal ve hizmetlerin üretilebilmesi için iş gücüne ihtiyaç duyulmaktadır ki, bu da istihdam artışları anlamına gelmektedir. Modern İpek Yolu Projesinin Türk dış ticaretine etkilerini anlayabilmek amacıyla 20 yıllık bir perspektifte proje öncesi ve sonrası 11'er yıllık dönemlerde Türkiye'nin güzergâh üzerindeki ülkeler ile ticaretindeki gelişmeleri incelemekte fayda vardır. Tablo 1. de Orta Koridor üzerinde bulunan ülkeler ile Türkiye'nin dış ticaret faaliyetlerine ilişkin verileri yer almaktadır.

Çizelge 1. Orta Koridor Üzerinde Bulunan Ülkelerin Türkiye'ye İhracat (Bin $)

Kaynak: Trademap
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c156%7c%7c792%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 adresinden 08.11.2024 tarihinde erişilmiştir.

Tablo 1. de Türkiye'nin Modern İpek Yolu Projesi kapsamında Orta Koridor üzerinde yer alan ülkelerin Türkiye'ye olan ihracatına ilişkin veriler yer almaktadır. Veriler, projenin ilan edildiği 2013 yılı öncesi ve sonrasındaki ihracat hacimleri şeklinde olmak üzere karşılaştırmalı olarak ve ülke bazında değerlendirilecektir. Orta Koridor üzerindeki ülkeler içinde Türkiye'ye en yüksek ihracatı gerçekleştiren ülke Çin'dir. Çin'in Türkiye'ye olan ihracatı 2002 yılında yaklaşık 1.1 milyar dolar seviyesinde iken 2023 yılı itibariyle yaklaşık 38.9 milyar dolara yükselmiştir. Bu veriler 22 yıllık dönemde Çin'in Türkiye'ye olan ihracatının yaklaşık 39 kat arttığını göstermektedir. Dönemsel olarak incelediğimizde ise 2002 den 2012 yılına kadar geçen proje öncesi dönemde Çin'in Türkiye'ye ihracatının 1.1 yaklaşık milyardan yaklaşık 15.5 milyar dolara yükseldiği yani yaklaşık 14.4 milyar dolarlık bir artışın söz konusu olduğu görülmektedir. Buna karşın İpek yolu Projesinin ilan edildiği yıl olan 2013 yılından 2023 yılına kadar olan dönemde Çin'in Türkiye'ye olan ihracatı önemli ölçüde artış göstermiş ve 2013

	Çin	Kazakistan	Azerbaycan	Gürcistan	Türkmenistan	Kırgızistan	Özbekistan
2002	1,089,044	97,449	83,397	53,739	106,348	16,402	75,342
2003	2,065,140	99,193	107,036	82,549	123,682	11,002	99,462
2004	2,821,292	147,057	182,622	118,607	175,795	17,046	178,671
2005	4,253,726	156,975	275,959	121,835	160,744	18,178	261,466
2006	7,303,285	348,200	388,145	123,301	189,924	27,226	415,841
2007	10,484,266	934,365	1,056,323	171,695	396,723	42,957	613,810
2008	10,606,312	1,903,764	626,157	262,903	389,305	44,852	580,810
2009	8,333,535	791,832	107,588	218,896	327,559	37,663	413,079
2010	11,942,037	1,234,821	170,894	206,384	386,342	37,209	861,373
2011	15,613,705	2,574,351	455,761	214,075	392,712	54,492	939,882
2012	15,585,293	3,229,013	600,025	134,887	303,507	50,178	813,287
2013	17,746,991	2,603,061	525,987	184,028	789,020	85,654	853,058
2014	19,305,458	2,272,446	502,493	222,382	764,097	85,998	846,432
2015	18,630,120	1,275,573	1,477,257	180,575	557,356	84,047	711,555
2016	16,807,503	851,083	1,185,663	168,483	422,492	90,025	709,292
2017	18,143,520	1,145,853	1,393,786	203,541	403,553	131,204	823,275
2018	17,864,201	1,242,048	1,825,980	226,324	260,995	104,272	795,545
2019	17,323,705	2,307,482	2,862,688	193,694	344,774	89,855	1,140,193
2020	20,346,420	2,131,540	2,597,747	179,226	319,387	74,586	969,984
2021	29,153,869	2,964,666	2,818,136	309,193	710,865	90,641	1,800,044
2022	34,033,749	4,751,169	3,544,756	366,507	967,087	139,355	1,682,528
2023	38,919,314	3,969,147	5,359,328	332,724	1,659,919	148,364	1,209,164

yılında yaklaşık 17.7 milyar dolar olan ihracat hacmi 38.9 milyar dolara yükselmiştir. İpek yolu

projesinin ilanından sonraki dönemde Çin'in Türkiye'ye olan ihracatının yaklaşık 21.2 milyar dolar artış gösterdiği görülmektedir. Proje öncesi ve sonrası dönem karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde Çin'in Türkiye'ye ihracatının proje sonrasında, proje öncesine kıyasla yaklaşık % 50 oranında artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu veriler Modern İpek Yolu Projesinin uygulamaya konulmasından sonraki dönemde Çin'in Türkiye'ye olan ihracatının önemli ölçüde arttığını, dolayısıyla projenin etkin olduğunu ortaya koymaktadır. Orta Koridor üzerindeki bir diğer önemli ülke de Kazakistan'dır. Kazakistan'ın Türkiye'ye ihracatı 2013 yılından önceki dönemde önemli bir gelişim göstermiş ve 2002 yılındaki yaklaşık 97.5 milyon dolar seviyesinden dönem içerisinde inişli çıkışlı bir seyir izlese de 2012 yıllında yaklaşık 3.2 milyar dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Bu yaklaşık 32 katlık bir yükselişe işaret etmektedir. Ancak Modern İpek Yolu Projesinin ilanından sonra Kazakistan'ın Türkiye'ye ihracatının gerilemeye başladığı, hatta 2016 yılında 851 milyon dolar seviyesine kadar gerilediği görülmektedir. Sonraki yıllara ise yavaş yavaş yükselmeye başlayan Kazakistan'ın Türkiye'ye ihracatı 2022 yılında yaklaşık 4.7milyar dolar ile en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra 2023 yılında yeniden yaklaşık 3.9 milyar seviyesine gerilemiştir. Karşılaştırmalı olarak incelendiğinde bu verilerden anlaşılacağı üzere Modern İpek Yolu Projesinin ilanından önceki dönemde Kazakistan'ın Türkiye'ye olan ihracatı yaklaşık 3.1 milyar dolar artarken projenin ilanından sonraki dönemin sonu olan 2023 yılından dönemin başı olan 2013 yılına kıyasla sadece yaklaşık 1.3 milyar dolar artmıştır. Modern İpek Yolu Projesinin Kazakistan'ın Türkiye'ye olan ihracatını artırdığını ancak artışın sınırlı düzeyde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Orta Kuşağın bir diğer önemli ülkesi de Azerbaycan'dır. Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracatı 2002 yılında yaklaşık 83.4 milyon dolar iken 2012 yılında 600 milyon dolara kadar yükselmiştir. Ancak Azerbaycan'ın Türkiye'ye olan ihracatındaki asıl yükselişin 2013 yılından sonra gerçekleştiği görülmektedir. 2013 yılında yaklaşık 526 milyon dolar olan Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracatı 2023 yılında yaklaşık 10 kat artarak 5.3 milyar dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Modern İpek Yolu Projesinin Azerbaycan'ın Türkiye'ye olan ihracatı olumlu yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Modern İpek Yolu Projesinin olumlu yansıdığı bir diğer ülke de Gürcistan'dır. Gürcistan'ın 2002 yılında Türkiye'ye ihracatı yaklaşık 53.7 milyon dolar seviyesinde iken 2012 yılında yaklaşık 134.8 milyon dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Projenin ilanından sonraki dönemde de Gürcistan'ın Türkiye'ye ihracı artmaya devam etmiş ve 2013 yılındaki yaklaşık 184 milyon dolar seviyesinden 2023 yılında yaklaşık 332.7 milyon dolar seviyesine kadar yükseldiği görülmektedir. Bu veriler doğrultusunda projenin, Gürcistan'ın Türkiye'ye olan ihracatını olumlu yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Modern İpek Yolu Projesinin olumlu yönde etkilenen bir diğer ülke de Türkmenistan'dır. 2002 yılında Türkmenistan'ın Türkiye'ye yönelik ihracatı yaklaşık 106 milyon dolar iken 2012 yılında yaklaşık 303 milyon dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Ancak Türkmenistan'ın Türkiye'ye ihracatındaki asıl yükseliş projenin ilan edildiği 2013 yılında gerçekleşmiş ve bir önceki yıla kıyasla 2,6 kat yükselerek 789 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkmenistan'ın Türkiye'ye ihracatı 2023 yılında ise 2013 yılına kıyasla 2,1 kat yükselerek yaklaşık 1.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler doğrultusunda Modern İpek Yolu Projesinin Türkmenistan'ı da olumlu yönde etkilediğini ve Türkmenistan'ın Türkiye'ye olan ihracatının artmasına katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Modern İpek Yolu Projesinin dış ticaretini olumlu yönde etkilediği bir diğer ülke de Kırgızistan

olmuştur. Kırgızistan'ın Türkiye'ye ihracatı 2002 yılında sadece yaklaşık 16.4 milyon dolar iken 2012 yılında 50.1 milyar dolara kadar yükselmiştir. Ancak asıl yükseliş projenin ilan edildiği yıl olan 2013 yılında gerçekleşmiş ve Kırgızistan'ın Türkiye'ye ihracatı bir önceki yıla kıyasla % 70 oranında artarak yaklaşık 85.6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında ise Kırgızistan'ın Türkiye'ye ihracatı 2013 yılına kıyasla %74 oranında artış göstererek yaklaşık 148,3 milyon dolar olmuştur. Bu bağlamda Modern İpek Yolu Projesinin incelen dönem itibariyle ve karşılaştırmalı olarak Kırgızistan'ın Türkiye'ye olan ihracatını olumlu yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Son olarak Özbekistan'ın da Modern İpek Yolu Projesinin önemli ülkelerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Özbekistan'ın 2002 yılı itibariyle Türkiye'ye ihracatı yaklaşık olarak 75.3 milyon dolar iken 2012 yılı itibariyle 2002 yılına kıyasla yaklaşık 8 kat artarak 813.2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılında ise Özbekistan'ın Türkiye'ye ihracatı bir önceki yıla kıyasla sadece 40 milyon dolar artarak yaklaşık 853 milyon dolar olmuştur. Yıllar içinde Özbekistan'ın Türkiye'ye ihraç ettiği ürünlerden elde ettiği gelirler artış göstermiş ve 2021 yılında 1.8 milyar dolar ile en yüksek seviyesine ulaşmış, ancak sonraki yıllarda maalesef tekrar gerileme yaşanmış ve 2022 yılında yaklaşık 1.7 milyar, 2023 yılında da 1.2 milyar dolar olmuştur. 2023 yılında elde edilen ihraç gelirlerinin 2013 yılı ile karşılaştırıldığında sadece % 41 oranında bir artışın gerçekleştiği ve bu veriler doğrultusunda Modern İpek Yolu Projesi kapsamında Özbekistan'ın Türkiye'ye yönelik ihracatından elde ettiği gelir artışlarının son derece sınırlı düzeyde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Çizelge 2. Orta Koridor Üzerinde Bulunan Ülkelerin Türkiye'den İthalatı (Bin $)

	Çin	Kazakistan	Azerbaycan	Gürcistan	Türkmenistan	Kırgızistan	Özbekistan
2002	288,786	173,620	156,219	89,216	110,021	17,006	93,735
2003	532,672	208,976	195,132	111,617	170,347	25,989	138,422
2004	591,381	342,347	224,968	201,365	214,848	33,243	145,226
2005	621,744	399,737	313,002	282,264	180,635	33,699	151,071
2006	765,952	558,265	385,040	519,370	281,325	39,467	175,995
2007	1,293,801	958,803	624,692	708,366	339,989	50,919	225,612
2008	1,962,933	970,750	807,343	916,168	662,933	91,111	337,130
2009	1,745,485	570,875	906,072	786,909	945,655	72,699	279,964
2010	3,164,059	616,256	771,442	885,904	1,139,825	84,700	282,666
2011	3,123,228	729,289	1,302,443	1,278,677	1,493,336	117,090	354,490
2012	3,511,810	786,138	1,520,405	1,470,241	1,480,052	178,519	449,884
2013	4,486,234	926,126	1,480,932	1,410,197	2,050,248	204,730	624,482
2014	3,705,396	1,019,387	1,286,641	1,728,764	2,367,646	307,968	650,355
2015	2,959,585	739,290	1,164,412	1,194,597	1,857,852	163,552	488,652
2016	2,775,455	618,140	1,181,435	1,244,595	1,245,509	191,087	533,322
2017	3,772,268	730,124	1,273,793	1,219,245	1,037,980	224,930	680,104
2018	3,762,714	654,985	1,576,817	1,271,454	467,202	290,232	951,458
2019	3,496,820	817,318	1,646,678	1,399,652	744,766	221,974	1,232,288
2020	3,731,027	927,377	1,562,207	1,259,531	786,966	194,775	1,154,334
2021	5,049,493	1,146,382	1,843,664	1,619,480	984,889	321,123	1,841,893
2022	4,520,330	1,595,359	2,297,212	2,060,851	1,100,202	487,214	1,877,915
2023	4,532,224	2,040,951	2,291,224	2,233,898	1,001,251	451,648	1,871,309

Kaynak: Trademap
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c156%7c%7c792%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c%7c1 adresinden 08.11.2024 tarihinde erişilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde Orta Koridor üzerinde bulunan ülkelerin Türkiye'den ithalatına baktığımızda ise yine en büyük payın Çin'e ait olduğu görülmektedir. Çin'in 2002 yılı itibariyle Türkiye'den ithalatı yaklaşık 288.7 milyon dolar iken 2012 yılı itibariyle yaklaşık 3.5 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. İpek yolu projesinin ilanından sonra 2013 yılında Çin'in Türkiye'den ithalatı yaklaşık 1 milyar dolar artış göstererek yaklaşık 4.4 milyar dolar olmuştur. Sonraki yıllarda Çin'in Türkiye'den ithalatı önemli ölçüde gerilemiş olsa da 2017 yılından itibaren yeniden yükselmeye başlamış ve 2021 yılında yaklaşık 5 milyar dolar olarak gerçekleşerek en yüksek seviyesine ulaşmış, sonraki yıllarda ise biraz gerilemiş ve 2023 yılında yaklaşık 4.5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında Çin'in Türkiye'den gerçekleştirdiği ithalatın 2013 yılına kıyasla neredeyse aynı kaldığı görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle Modern İpek Yolu projesinin ilanından sonra 2013 yılında yaklaşık 17.7 milyar dolar olan Çin'in Türkiye'ye ihracat 2023 yılında 21.2 milyar dolar artarak 38.9 milyar dolara yükselmiş, ancak Çin'in Türkiye'den ithalatı 2023 yılında 2013 yılına kıyasla yaklaşık 54 milyon dolar gerilemiştir. 2013-2023 döneminde Çin ile Türkiye arasındaki ticaretin net bir şekilde Çin'in lehine olduğu ve Modern İpek Yolu projesi kapsamında Türkiye ile olan

ticaretinde Çin'in hedefine ulaştığı anlaşılmaktadır. Kazakistan'ın Türkiye'den ithalatının ise 2012 yılında 2002 yılına kıyasla önemli oranda yükseldiği görülmektedir. 2002 yılında 173.6 milyon dolar olan Kazakistan'ın Türkiye'den ithalatı 2012 yılında yaklaşık 4,5 kat artarak 786.1 milyon dolara yükselmiştir. Kazakistan'ın Türkiye'den olan ithalatındaki asıl yükselişin ise Modern İpek Yolu projesinin ilanından sonra 2013 yılında gerçekleştiği ve bir önceki yıla kıyasla yaklaşık 140 milyon dolar artarak yaklaşık 926.1 milyon dolara yükselmiştir. Sonraki yıllarda yükselişin devam ettiği ve 2023 yılı itibariyle Kazakistan'ın Türkiye'den ithalatının 2 milyar doları aştığı, 2013 yılına kıyasla da yaklaşık 1 milyar dolarlık bir artış gösterdiği görülmektedir. Aynı dönemde Kazakistan'ın Türkiye'ye ihracatı ise 1.3 milyar dolar artış göstermiştir. Bu veriler doğrultusunda Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticaretin Modern İpek Yolu projesinin ilanından sonraki dönemde artış göstermekle birlikte nispeten dengeli bir seyir izlediğini söylemek mümkündür. Azerbaycan'ın Türkiye'den ithalatı ise 2002 yılında yaklaşık 156.2 milyar dolar iken 2012 yılında 2002 yılına kıyasla 10 kat yükseliş göstererek yaklaşık 1.5 milyar dolara yükselmiştir. Azerbaycan'ın Türkiye'den ithalatı projenin ilan edildiği 2013 yılında bir miktar gerilemiş olsa da sonraki yıllarda yeniden yükselmeye başlamış ve 2023 yılı itibariyle yaklaşık 2.3 milyara dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu değer 2013 yılına kıyasla yaklaşık 800 milyon dolarlık bir artışı işaret etmektedir. Buna karşın 2013 yılında yaklaşık 526 milyon dolar olan Azerbaycan'ın Türkiye'den ihracatı incelenen dönemde 10 kattan fazla artış göstererek 5.3 milyar dolara yükselmiştir. Bu veriler doğrultusunda iki ülke arasındaki ticaretin net bir şekilde Azerbaycan lehine olduğunu söylemek mümkündür. Gürcistan'ın Türkiye'den ithalatı ise 2002 yılında yaklaşış 89,2 milyon dolar iken 2012 yılında yaklaşık 1.5 milyar dolara kadar yükselmiştir. Ancak aynı Azerbaycan gibi modern İpek Yolu projesinin ilan edildiği 2013 yılında Gürcistan'ın Türkiye'den ithalatı bir miktar gerilemiş olsa da sonraki yıllarda yeniden yükselme eğilimine girmiş ve 2023 yılı itibariyle yaklaşık 2.2 milyar dolarak olarak gerçekleşmiştir. Projenin ilanından sonraki dönemde Gürcistan'ın Türkiye'ye ihracatı sadece 148 milyon dolara artmasına karşın Gürcistan'ın Türkiye'den ithalatı 800 milyon dolardan fazla artış göstermiştir. Bu verilerden iki ülke arasındaki ticaret net bir şekilde Türkiye lehine olduğu anlaşılmaktadır. Türkmenistan'ın Türkiye'den ithalatı ise 2002 yılında yaklaşık 110 milyon dolar olarak gerçekleşmiş iken 2012 yılında yaklaşık 1.5 milyar dolara yükselmiş, Modern İpek Yolu projesinin ilanından sonra da bu yükseliş devam etmiş ve 2013 yılı itibariyle yaklaşık 2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2014 yılından itibaren Türkmenistan'ın Türkiye'den ithalatı hızlı bir şekilde gerilemeye başlamış ve 2023 yılı itibariyle yaklaşık 1 milyar dolar olarak gerçekleşerek 2013 yılına kıyasla yaklaşık 1 milyar dolar gerilemiş, buna karşın aynı dönemde Türkmenistan'ın Türkiye'ye ihracatı yaklaşık 870 milyon dolar artış göstermiştir. Bu veriler doğrultusunda iki ülke arasındaki ticaretin Türkmenistan lehine olduğunu söylemek mümkündür. Kırgızistan'ın Türkiye'den ithalatı ise 2002 yılında sadece 17 milyon dolar iken 2012 yılında 10 kattan daha fazla artış göstererek yaklaşık 178 milyon dolara yükselmiştir. Kırgızistan'ın Türkiye'den ithalatı projenin ilan edildiği 2013 yılında da yükselmeye devam etmiş ve yaklaşık 204.7 milyon dolar olarak 2023 yılında da yaklaşık 451.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve 2023 yılında 2013 yılına kıyasla yaklaşık 247 milyon dolar artış göstermiştir.

Kırgızistan'ın Türkiye'ye ihracatı ise 2013-2023 döneminde sadece yaklaşık sadece 63 milyon dolar yükselebilmiştir. Bu veriler doğrultusunda iki ülke arasındaki ticaretin Türkiye lehine olduğunu söylemek mümkündür. Son olarak Özbekistan'ın Türkiye'den ithalatının ise 2002 yılı

itibariyle yaklaşık 93.7 milyar dolar olduğu 2012 yılında ise 450 milyar dolara kadar yükseldiği görülmektedir. Özbekistan'ın Türkiye'den ithalatındaki asıl yükseliş ise Modern İpek Yolu projesinin ilanından sonra gerçekleşmiş ve yaklaşık 175 milyon dolar artarak 2013 yılında yaklaşık 625 milyon dolar olmuştur. Sonraki yıllarda da Özbekistan'ın Türkiye'den ithalatı artmaya devam etmiş ve 2013 yılına kıyasla 1.2 milyar dolar artarak 2023 yılında yaklaşık 1.9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2013-2023 dönemde Özbekistan'ın Türkiye'ye ihracatı ise 356 milyon dolar artış göstermiştir. İhracat ve ithalat rakamlarını birlikte değerlendirdiğimizde iki ülke arasındaki ticaretin Türkiye lehine olduğu anlaşılmaktadır.

3. GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Modern İpek Yolu projesi gerek büyüklüğü gerekse de etkinliği itibariyle son dönemin en önemli projelerinden biri olarak ön plana çıkmış durumdadır. Bu projenin en önemli amacı öncelikle Çin tarafından üretilen malların oluşturulacak koridorlar sayesinde Avrupa'ya mümkün olan en kısa sürede ulaştırılabilmesini sağlamak ve bu sayede de ekonomik gelişimini gerçekleştirmek daha sonra da küresel ticareti hızlandırmak suretiyle proje kapsamında yer alan ülke ekonomilerinin gelişimine katkıda bulunmaktır. Bununla birlikte Modern İpek Yolu Projesinin diğer amaçlarını ülkeler arasında uygulanacak olan dış ticaret politikalarının koordinasyonu sağlamak, ülkelerin altyapı olanaklarının iyileştirilmesine ve teknik standartların geliştirilmesine katkıda bulunmak, ülkeler arası ticaret engellerini kaldırılmasını sağlamak, uluslararası finansal bütünlüğün sağlanmasına destek olmak ve proje kapsamındaki ülkelerde kamuoyu desteğini sağlamak suretiyle bireyler arasındaki iletişimin arttırmasını gerçekleştirmek şeklinde sıralamak mümkündür. Uluslararası ticaretin en önemli unsurlarından biri güven unsurudur ve Modern İpek Yolu Projesi de ülkeler arasında bu unsurun inşa edilmesi için önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de coğrafi ve stratejik konumu itibariyle Modern İpek Yolu Projesinin en önemli ülkelerinden biridir. Türkiye'nin özellikle Asya ile Avrupa arasında bir köprü görevi görmesi Türkiye'nin önemini artırmaktadır. Zira proje kapsamında Türkiye varlığı sayesinde Çin, ürünlerini eski döneme kıyasla çok daha kısa sürelerde ve çok daha az maliyetle Avrupa ülkelerine ulaştırabilmekte, buna bağlı olarak da yine eskiye kıyasla üretim hacmini artırmak suretiyle çok daha fazla gelir elde edebilmektedir. Bu nedenle Çin için Türkiye, projenin orta koridorunda yer alan en önemli ülkelerinden biri haline gelmiş durumdadır. Bununla birlikte proje sadece Çin'e önemli avantaj ve olanaklar sağlamamakta, aynı zamanda koridorlar üzerindeki ülkelere de önemli olanaklar sunmaktadır. Bu olanaklardan en önemlilerini ise ticaret engellerinin ortadan kalkması ve ulaşım olanaklarının iyileşmesiyle birlikte ülkelerin eskisine kıyasla çok daha geniş pazarlara, çok daha kolay, çok daha düşük maliyetlerle ve çok daha hızlı bir şekilde ulaşarak ticaret yapabilmesi ve bütün bunlara bağlı olarak da dış ticaret gelirlerini artırmak suretiyle ekonomilerini büyütebilmeleri şeklinde ifade etmek mümkündür. Modern İpek Yolu Projesi'nin 2013 yılında ilan edilmesinin ardından ulaşım, iletişim ve altyapı faaliyetlerini hızlıca tamamlayan ülkeler bu süreçte bir adım öne geçmiştir. Türkiye'de bu süreçte yer aldığı Orta Koridor üzerindeki ülkelerle ticari faaliyetlerini artırmış, buna bağlı olarak da hem ticaret hacminde hem de dış ticaret gelirlerinde artışlar meydana gelmiştir. Çalışmada Türkiye'nin Orta Koridor üzerinde bulunan Çin, Kazakistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile olan dış ticaret işlemleri

Modern İpek Yolu Projesinden önceki ve sonraki dönem şeklinde olmak üzere 2 alt döneme ayrılmış ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş, daha sonra da Modern İpek Yolu Projesinin ilanından sonraki dönemde (2013-2023 dönemi) Türkiye'nin güzergâh üzerindeki her bir ülke ile olan dış ticaretinde ihracat ve ithalat gelirlerinin hangi ülke lehine geliştiği ortaya konulmuştur. Yapılan değerlendirmeler neticesinde Orta Koridor üzerinde bulunan her bir ülkenin Türkiye'ye ihracatının Modern İpek Yolu Projesinin ilanından sonra (2013 yılı) önceki döneme kıyasla artış gösterdiği, en büyük artışın Azerbaycan'da gerçekleştiği ve önceki dönem kıyasla Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracatının yaklaşık olarak 10 kat arttığı, son olarak da en yüksek parasal artışın beklendiği üzere Çin'in Türkiye'ye ihracatında gerçekleştiği ve önceki denem sonuna kıyasla Çin'in Türkiye'ye olan ihracatının yaklaşık 21.2 milyar dolar artış gösterdiği tespit edilmiştir. Orta Koridor üzerinde bulunan ülkelerin Türkiye'den ithalatına baktığımızda ise Türkmenistan hariç diğer ülkelerin önceki dönem kıyasla Modern İpek Yolu Projesinin ilanından sonra (2013 yılı) Türkiye'den ithalatının artış gösterdiği Türkmenistan'ın Türkiye'den ithalatının ise yaklaşık olarak % 100 oranında gerilediği görülmektedir. Çin'in Türkiye'den ithalatı projenin ilanından sonraki dönemde önceki döneme kıyasla yaklaşık 1 milyar dolar artarken, en büyük artış Özbekistan da gerçekleşmiştir. Özbekistan'ın Türkiye'den ithalatı projenin ilanından sonra incelenen dönemin sonu itibariyle bir önceki döneme kıyasla yaklaşık 1.4 milyar dolar artış göstermiştir. Son olarak Orta Koridor üzerindeki ülkelerle yapılan ticarette ihracat ve ithalat gelirleri karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde Çin ile Türkiye arasındaki ticaretin net bir şekilde Çin'in lehine olduğu ve Modern İpek Yolu projesi kapsamında Türkiye ile olan ticaretinde Çin'in hedefine ulaştığı, Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticaretin Modern İpek Yolu projesinin ilanından sonraki dönemde artış göstermekle birlikte nispeten dengeli bir seyir izlediği, Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ticaretin net bir şekilde Azerbaycan lehine olduğu, Türkiye ile Gürcistan arasındaki ticaretin net bir şekilde Türkiye lehine olduğu, Türkiye'nin Türkmenistan ile olan ticaretinin Türkmenistan lehine olduğunu, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ticaretin Türkiye lehine olduğunu ve son olarak Türkiye ile Özbekistan arasındaki ticaretin Türkiye lehine olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Modern İpek Yolu Projesi kapsamında Çin'in dış ticarete ilişkin hedeflerine ulaştığını ve önemli miktarda dış ticaret gelirleri elde ettiğini, Türkiye'nin de Orta Koridor üzerinde bulunan ülkelerle olan ticaretini artırma fırsatı bulduğunu ve bu sayede dış ticaret gelirlerini artırdığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Akdağ, Z. (2019). Türkiye-Çin İlişkilerinde Kuşak ve Yol Girişimi'nin Önemi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 65-96.

Akdemir, İ.O. ve İncili, Ö. F. (2024). Kuşak-Yol Projesi Kimin İçin? Çin'e Karşı Türkiye. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 2, 451-468.

Atar, A, Şahin, H , Çavuşoğlu, T . (2018). Geçmişten Günümüze İpek Yolu Hakkında Genel Bir Değerlendirme. *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, 2 (2), 334-348.

Çakan, V. (2017). Yeni İpek Yolu Projesi: Beklentiler Sorunlar ve Gerçekler. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 1(1), 35-52.

Çakılcı, U.B. (2021), "Kuşak-Yol Projesi ve Türkiye Üzerine Etkileri", *Fiscaoeconomia*, 5(1), 87-98.

Çatal, S. (2019). Kuşak ve Yol İnisiyatifi'nin Türkiye'nin Ekonomi Güvenliğine Etkileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(Özel Sayı), 101-124.

Ece, N. J. (2023). Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Açısından Önemi. *Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 38-56.

Efe, A., (2022). Jeostratejik ve İslami Bakış Açılarından İpek Yolu'nun Yeniden Doğuş Potansiyeli, *Avrasya Dosyası Dergisi*, 13(2), 137-145.

Ergunsü, U. (2017). İpek Yolu'nun Yeniden Canlandırılması ve Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İşbirliğine Etkileri. *TYB AKADEMİ Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(20), 97-124.

Günay, E., Çetiner, S., Sevinç, S., Kütükçü, E. (2019). Tarihi İpek Yolundan Modern İpek Yolu Projesine: Türkiye - Çin Ekonomik İş birliği Çerçevesinde Orta Koridor ile Kuşak ve Yol Girişimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 157-175.

Gökdemir L. (2021). Yeni İpek Yolu Projesi'nde Türkiye'nin Yeri, *İktisadi Teori ve Gelişmelere Gelenekçi ve Yenilikçi Yaklaşımlar* içinde (ss.1-12), Ş. Karabulut (Ed.), Ankara: Gazi Kitabevi

Karagöl, E. T. (2017). Modern İpek Yolu Projesi, Seta Perspektif, (174), 1-7

Koşaroğlu Ş. M., Karadaş H. A. Ve Salihoğlu E. (2015). *İpek Yolu Ekonomisi ve Türkiye Açısından Fırsatların Değerlendirilmesi*, I. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongre kitabı içinde (27-42), A. Karakaş, B. Hamdemir, S. Demirci, Ö. Atalay, M. Akça, S. Topal (Eds.), Kars, Türkiye,

Kundak, S., Aktop, V. S., ve İlter, B. (2022). Modern İpek Yolu Projesinin Türkiye Ekonomisi Dış Ticareti ve Girişimcilik Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi,* 6(3), 899-915.

Marangoz, M., ve Tuncer, B. (2020). Yeni İpekyolu Projesi ve Türkiye – Kazakistan - Çin İlişkileri Kapsamında Ulaştırma Koridorları. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi,* 7(2), 221-241.

Yalçınkaya, A. ve Güzel, M. (2021). Bölgeselleşme Örnekleri Olarak Traceca, Avrasya Ekonomik Birliği, Yeni İpek Yolu ve Kuşak-Yol. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi,* 6(12), 100-124.

Yıldız, Muhammed (2018), "Ortadoğu'dan Kafkasya'ya Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye" *Takvim-İ Vekayi*, Cilt:6, Sayı:2, ss.1-24.

SEÇİLMİŞ ASYA ÜLKELERİNİN İTHALATINDA KAYNAK ÜLKE ÇEŞİTLENDİRMESİNİN HERFİNDAHL-HİRSCHMAN ENDEKSİ İLE ÖLÇÜMÜ

Prof. Dr. Serkan DİLEK

Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,,
sdilek@kastamonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0393-4509

Doç. Dr. Ali KONAK

Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti, İqtisodiyot Bo'limi,

alikonak@karabuk.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1804-8339

ÖZET

Ekonomik gelişimin sağlanması açısından üretim hacminde artışların sağlanması son derece önemlidir. Üretim hacmindeki artışlar ise üretim faktörlerinin üretim sürecinde kullanılması ile mümkün olabilmektedir. Ancak ülkelerin hiçbiri üretim sürecinde kullanılan üretim faktörlerinin tamamına tek başına sahip değildir. Bu nedenle de üretim faktörlerinden bazıları yurtdışından ithal edilmek zorundadır. Ancak günümüzde ülkeler arasındaki ekonomik, askeri ve siyasi konjonktürel yapısındaki sorunlar nedeniyle ithalat işlemleri gerçekleştirilirken birtakım sorunlar ile karşılaşılmaktadır. Bu ise kaynak ülke çeşitlendirmesinin önemini her geçen gün artırmaktadır. Zira ülkelerin çıkarları arasındaki farklılıklar karşılıklı olarak birtakım yaptırımlar uygulamalarına neden olmakta, bu yaptırımlar ise dış ticaret faaliyetlerinin yavaşlamasına ya da kesintiye uğramasına neden olmakta ve dolayısıyla da dış ticaret gelirleri azalmaktadır. Bu sorunla ve olası risklerle mücadele etmenin en etkin yolu ise ithalat gerçekleştirilirken kaynak ülke çeşitlendirmesine gitmektir. Bununla birlikte kaynak ülke çeşitlendirmesi, ülkeler için söz konusu olan ithalat maliyetlerinin azalmasına da olanak sağlamaktadır. Zira üretim faktörlerinin çok sayıda ülkeden temin edilebilecek olması, tedarikçi ülkeler arasında da yoğun bir rekabetin yaşanmasına neden olmakta ve ithalatçı ülke önceki döneme kıyasla daha düşük maliyetlerle ithalatı gerçekleştirebilmektedir. Bu çalışmada öncelikle kaynak ülke çeşitlendirmesinin önemi üzerinde durulacak, akabinde Herfindahl-Hirschman (HHI) endeksleri hesaplanarak seçilmiş Asya ülkelerinin ithalat sürecinde kaynak ülke çeşitlendirmesine gidip gitmediği tespit edilecektir. Daha sonra da kaynak ülke çeşitlendirmesinin gerçekleştirilebilmesi için nelere dikkat edilmesi gerektiği, nelerin yapılması gerektiği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Asya Ülkeleri, İthalat, Kaynak Ülke Çeşitlendirmesi, Herfindahl-Hirschman Endeksi

MEASURING SOURCE COUNTRY DIVERSIFICATION OF IMPORTS OF SELECTED ASIAN COUNTRIES WİTH HERFİNDAHL-HİRSCHMAN ENDEKSİ

ABSTRACT

It is extremely important to ensure increases in production volume in order to ensure economic development. Increases in production volume are possible by using production factors in the production process. However, none of the countries alone owns all the production factors used in the production process. For this reason, some of the production factors have to be imported from abroad. However, today, due to the economic, military and political conjunctural problems between the countries, some problems are encountered while carrying out import transactions. This increases the importance of source country diversification day by day. Because the differences between the interests of the countries cause them to mutually impose some sanctions, and these sanctions cause foreign trade activities to slow down or be interrupted, and therefore foreign trade revenues decrease. The most effective way to combat this problem and possible risks is to diversify the source country when importing. In addition, source country diversification also allows countries to reduce their import costs. Because production factors can be procured from many countries, this causes intense competition among supplier countries and the importing country can import at lower costs compared to the previous period. In this study, firstly, we will focus on the importance of source country diversification, and then determine whether selected Asian countries engage in source country diversification in the import process by calculating the Herfindahl-Hirschman (HHI) indices. Then, we will focus on what needs to be taken into consideration and what needs to be done in order to achieve source country diversification.

Key Words: Asian Countries, Imports, Source Country Diversification, Herfindahl-Hirschman Index

GİRİŞ

Küreselleşen dünya'da tüm ülkeler diğer ülkeler ile ticari ilişkiler gerçekleştirmektedir. Ülkeler arasında dış ticaretin giderek arttığı gözlenmektedir. Ülkeler iki nedenle başka ülkelerden mal ithal etmektedir. Birincisi; tüketmek için ihtiyaç duydukları malları ithal ederler. İkincisi de başka malları üretebilmek için ihtiyaç duydukları malları (ara mal ve hammadde) ithal ederler. Ancak ülkelerin ithalatının sadece bir veya birkaç ülkeden gerçekleştirmesinin önemli riskleri ve zorlukları bulunmaktadır. Günümüzde siyasi, askeri ve ekonomik konjonktür ülkeler arasında anlaşmazlıklara neden olabilmektedir. Bu nedenle bir ülkenin sınırlı sayıda ülkeden mal ithal etmesi önemli bir risktir. Zira iki ülke arasında ortaya çıkabilecek siyasi veya askeri bir sorun durumunda ithalat zorlaşacaktır. Söz konusu riski azaltmak için ülkeler ithalatı farklı ülkelerden yapmalı yani kaynak ülke çeşitlendirmesine gitmelidir. Rusya-Ukrayna savaşı; İsrail'in saldırgan politikaları, ülkeler arasında artan gerilimler konunun önemini artırmaktadır.

Çalışmamızda Asya ülkelerinin ithalatta kaynak ülke çeşitlendirmesini yapıp yapmadıklarının eğer yaptılarsa hangi ölçüde yaptıklarının araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla yoğunlaşma oranı ve Herfindahl-Hirshman endeksi kullanılmıştır. Yoğunlaşma oranı ve Herfindahl-

Hirschman endeksi genelde piyasalarda yoğunlaşmanın ölçümünde kullanılmaktadır (Dilek, 2017, s.55-57). Kaynak ülke çeşitlendirmesinin ölçümü amacıyla yoğunlaşma oranı (CR_8) ve Herdindahl-Hirschman endeksinin kullanılması yeni bir yaklaşımdır ve literatürde bu yeni yaklaşımı benimseyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Dilek & Konak, 2022; Konak & Dilek, 2024). Araştırmamız yeni yaklaşımı benimsemesi açısından literatüre katkı sağlamaktadır.

Araştırmamızda öncelikle kaynak ülke çeşitlendirmesinin öneminden bahsedilecek ve daha sonra da seçilmiş Asya ülkelerinin ithalatında kaynak ülke çeşitlendirmesinin (yoğunlaşma oranı ve Herfindahl-Hirschman endeksi) sonuçları paylaşılıp yorumlanacaktır.

2. KAYNAK ÜLKE ÇEŞİTLENDİRMESİ

Ülkeler ya vatandaşlarının tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için tüketim malı ya da başka malları üretmek için ara mal veya hammadde ithal ederler. Ancak ithalat yapacakları ülkelerin sınırlı sayıda olması iki nedenle tercih edilmemektedir. Birincisi; ithalat yapılan ülke sayısının bir veya sınırlı sayıda olması ithalat yapan ülkenin kaynak ülkeye bağımlı olması anlamına gelmektedir. İthalatı dış girdiye bağımlı ülkelerin de üretiminde riskler bulunmaktadır (İnançlı ve Konak, 2011, s.344-345). İki ülke arasında siyasi veya askeri bir anlaşmazlık ithalatı azaltacak veya durduracaktır. Rusya-Ukrayna savaşı sırasında Rusya ve Avrupa arasında gerginlik yaşanmış ve Avrupa'nın doğalgaz, buğday, ayçiçeği gibi mallarda Rusya'ya bağımlı olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle enerji ithalatında kaynak ülke çeşitlendirmesi stratejik önem arz etmektedir (Kavaz, 2021, s.153; Sun vd. 2021, s.1-2). Yapılan akademik çalışmalar Türkiye'nin ara mal ve hammaddelerin çoğunda dışa bağımlı olduğunu göstermiştir (Dineri & Işık, 2021, s.80). İkincisi; ithalatın az sayıda ülkeden gerçekleştirilmesi rekabeti ortadan kaldıracak ve fiyatlar artacaktır. İthalat yapan ülke yüksek fiyatla mal satın almak zorunda kalacak ve zarar elde edecektir. Bu iki nedenden dolayı ithalat yapılan ülke sayısının artırılması son derece önemlidir. Literatürde kaynak ülke çeşitlendirmesine dair yayınlar bulunmaktadır (Dilek & Konak, 2022; Konak & Dilek, 2024; Muhammad, 2012).

2.1. Yöntem

Veriler Birleşmiş Milletler (2024)'den elde edilmiştir. Ülke seçiminde iki kriter gözetilmiştir. Birincisi; ülkeye ait 2023 ithalat verilerinin Birleşmiş Milletler (2024) kaynağında bulunmasıdır. İkincisi de seçilen ülkelerin 2023 yılı milli gelirinin 100 Milyar doların üzerinde olmasıdır. Ülke seçimi yapıldıktan sonra söz konusu ülkelerin ithalatlarında kaynak ülke çeşitlendirmesi yapıp yapmadıkları yoğunlaşma oranı ve Herfindahl-Hirschman endeksleri aracılığıyla ölçülmüştür. Yoğunlaşma oranı dört veya sekiz eleman için yapılmaktadır (Dilek, 2017, s.55-56). Yoğunlaşma oranı belirlenen sayıda elemanın (firmanın) pazar paylarının toplamı olarak hesaplanmaktadır (Yaşar & Gerede, 2018, s.180). Dünyada 200'den fazla ülke bulunması nedeniyle sekiz ülke (CR_8) yoğunlaşma oranının kullanılmasına karar verilmiştir. Yoğunlaşma oranı belli sayıda elemanın verilerinin kullanılıp diğer verilerin kullanılmaması nedeniyle eleştirilmektedir. Bu nedenle Herfindahl-Hirschman endeksinin daha güçlü bir yöntem olduğu kabul edilmektedir. Sekiz ülke yoğunlaşma oranında (CR_8) en fazla ithalat yapılan sekiz ülkeden gerçekleştirilen ithalatın yüzdelik payları toplanmaktadır. Herfindahl-Hirschman endeksinde ise ithalat yapılan tüm ülkelerin yüzdelik paylarının karesi

toplanmaktadır. Böylece piyasa payı büyük olan elemanlara (firmalara) daha büyük önem verilmektedir(Önder, 2016, s.196). Yoğunlaşma oranının %67'den fazla olması yoğunlaşmanın yüksek olduğunu göstermektedir. Herfindahl-Hirschman endeksinde ise yoğunlaşmanın yüksek olması için 1800'ün üzerinde olması gereklidir. 1000 ile 1800 arasındaki Herfindahl-Hirschman endeks rakamları ise orta dereceli yoğunlaşmayı göstermektedir.

2.2. Bulgular

Çalışmamızdaki bulgular Çizelge 1'de paylaşılmıştır.

Çizelge 1. 8 Ülke Yoğunlaşma Oranları (CR_8) ve Herfindahl-Hirschman Endeksi

Ülke	(CR_8)	HHI	En fazla ithalat yapılan ülkeler
BAE	57.13	703.6205	1.Serbest Bölge (%16.73), 2.Çin (%16.45), 3.Hindistan (%6,47), 4.ABD (%5.71), 5.Türkiye (%3.75), 6.Japonya (%3.22), 7.Almanya (%2.40), 8.İsviçre (%2.38).
Çin	46.94	380.76	1.Diğer Asya (%7.76), 2.ABD (%6.46), 3.G.Kore (6.32), 4.Japonya (%6.27), 5.Avustralya (%6.08), 6.Rusya (%5.05), 7.Brezilya (%4.79), 8.Almanya (%4.15)
Endonezya	67.59	1082.21	1.Çin (%28.34), 2.Singapur (%8.29), 3.Japonya (%7.44), 4.ABD (%5.10), 5.Malezya (%4.84), 6.G.Kore (%4.74), 7.Tayland (%4.62), 8.Avustralya (%4.19)
Filipinler	70.23	920.36	1.Çin (%23.12), 2.Endonezya (%9.18), 3.Japonya (%8.16), 4.ABD (%6.81), 5.G.Kore (%6.63), 6.Tayland (%6.12), 7.Singapur (%5.52), 8.Malezya (%4.66)
Hindistan	56.06	627.34	1.Çin (%18.14), 2.Rusya (%9.97), 3.ABD (%6.26), 4.BAE (%5.58), 5.S.Arabistan (%5.15), 6.Irak (%4.43), 7.Endonezya (%3.57), 8.G.Kore (%2.92)
Japonya	62.59	827.54	1.Çin (%22.35), 2.ABD (%10.11), 3.Avustralya (%8.58), 4.BAE (%4.91), 5.S.Arabistan (%4.61), 6.Diğer Asya (%4.60), 7.G.Kore (%4.02), 8.Vietnam (%3.37)
Katar	57.56	662.78	1.ABD (%15.93), 2.Çin (%14.47), 3.İtalya (%6.44), 4.Hindistan (%5.63), 5.Almanya (%5.60), 6.B.Krallık (%3.25), 6.Japonya (%3.14), 7.Fransa (%3.06), 8.Serbest Bölge (%2.82)
Kazakistan	74.52	1550.44	1.Çin (%27.42), 2.Rusya (%26.47), 3.Gambiya (%4.75), 4.ABD (%4.18), 5.G.Kore (%3.61), 6.Türkiye (%3.33), 7.Japonya (%2.62), 8.Fransa (%2.11)
Kuveyt	63.03	731.45	1.Çin (%19.81), 2.ABD (%9.07), 3.BAE (%9.02), 4.Japonya (%6.13), 5.Hindistan (%5.49), 6.S. Arabistan (%5.18), 7.Almanya (%4.39), 8.İtalya (%3.89)
Malezya	67.36	852.47	1.Çin (%21.34), 2.Singapur (11.86), 3.ABD (%7.35), 4.Diğer Asya (%6.91), 5.Japonya (%5.85), 6.Endonezya (%4.97), 7.G.Kore (%4.55), 8.Tayland (%4.49)
Pakistan	64.93	881.67	1.Çin (%23.38), 2.BAE (%9.64), 3.S.Arabistan (%8.94), 4.Endonezya (%6.98), 5.Katar (%6.52), 6.Kuveyt (%3.83), 7.ABD (3.31), 8.Singapur (%2.22)

S.Arabistan	56.61	707.49	1.Çin (%20.94), 2.ABD (%9.13), 3.BAE (%6.44), 4.Hindistan (%5.61), 5.Almanya (%4.40), 6.Japonya (%3.95), 7.İsviçre (%3.19), 8.G.Kore (%2.91)
Singapur	67.16	741.61	1.Çin (%13.91), 2.ABD (%12.32), 3.Diğer Asya (%11.51), 4.Malezya (%11.27), 5.G.Kore (%6.07), 6.Japonya (%5.01), 6.Endonezya (%3.78), 7.Fransa (%3.26), 8.BAE (%2.89)
Tayland	63.73	918.31	1.Çin (%24.54), 2.Japonya (%10.81), 3.ABD (%6.73), 4.Diğer Asya (%5.75), 5.BAE (%5.45), 6.Malezya (%4.54), 7.G.Kore (%3.00), 8.Singapur (%2.86)
Türkiye	56.94	553.40	1.Çin (%12.59), 2.Rusya (%12.44), 3.Almanya (%7.92), 4.Özel Kategori (%6.78), 5. İsviçre (%5.50), 6.ABD (%4.35), 7.İtalya (%4.14), 8.Fransa (%3.59)
Umman	69.96	1159.62	1.BAE (%26.32), 2.S.Arabistan (%12.36), 3.Çin (%7.29), 4.Hindistan (%7.16), 5.Katar (%5.55), 6.Kuveyt (%4.49), 7.ABD (%3.48), 8.Japonya (%3.28)

%67'nin üzerinde CR_8 değerine sahip olan dolayısıyla ithalatında kaynak ülke çeşitlendirmesinde başarılı olmayan ülkeler Endonezya, Filipinler, Kazakistan, Malezya, Singapur ve Umman olarak görülmektedir. Umman haricindeki diğer ülkelerin en yüksek ithalat yaptığı ülke Çin'dir. Umman ithalatında ise coğrafi olarak kendisine yakın olan BAE ve S.Arabistan ilk sıraları almıştır. Herfindahl- Hirschman endeksi 1000'in üzerinde olan ülkeler ise Endonezya, Kazakistan ve Umman'dır. Filipinler ve Tayland'ın Herfindahl-Hirshcman endeks değerleri ise 900 ile 1000 arasındadır.

3. GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Ülkeler ithalat gerçekleştirirken diğer ülkelere bağımlı olmamak amacıyla kaynak ülke çeşitlendirmesine gitmelidir. Çalışmamızda Asya ülkelerinin ithalatta kaynak ülke çeşitlendirmesine gidip gitmedikleri araştırılmıştır. Sekiz ülke yoğunlaşma oranına göre Endonezya, Filipinler, Kazakistan, Malezya, Singapur ve Umman'ın ithalatlarında yüksek yoğunlaşma tespit edilmiştir. Herfindahl-Hirschman endeksine göre ise Endonezya, Kazakistan ve Umman ithalatlarında orta dereceli yoğunlaşma tespit edilmiştir. Söz konusu ülkelerin ithalatlarını farklı ülkelerden gerçekleştirmeleri gerekliliği görülmektedir. Çin, Hindistan, S.Arabistan ve Türkiye'nin ithalatında sekiz ülke yoğunlaşma oranları %57'nin altındadır. Bu dört ülkenin ithalatında kaynak ülke çeşitlendirmesi bakımından başarılı oldukları düşünülmektedir. Çin, Hindistan ve Türkiye'nin Herfindahl-Hirschman değerleri de 650'nin altındadır. Bir diğer önemli sonuç ta BAE, Katar ve Umman dışındaki tüm ülkelerin en fazla ithalat yaptığı kaynak ülkenin Çin olduğunun görülmesidir.

Çalışmamızda iki kısıt bulunmaktadır. Birincisi; Asya ülkeleri arasında ithalat verilerine ulaşılan ve milli geliri 100 milyar doların üzerinde olan ülkeler incelenmiştir. İkincisi de ülkelerin toplam ithalatına bakılmıştır. Ancak mal bazında ithalatın incelenmesinin de literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İncelenen ülkenin toplam ithalatında bir ülke ön plana çıkmayabilir. Ama incelenen ülke için sadece petrol veya doğalgazın sadece bir kaynak ülkeden ithal edilmesi söz konusu olabilir. Gelecek araştırmalarda mal bazlı ithalatın incelenmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Birleşmiş Milletler (2024). https://comtradeplus.un.org/TradeFlow

Dilek, S., & Konak, A. (2022). Kuzey Afrika Ülkelerinin İthalatında Kaynak Ülke Çeşitlendirmesinin Yoğunlaşma Oranı ve Herfindahl-Hirschman Endeksi Aracılığıyla Ölçümü. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(1), 1-16.

Dilek, S. (2017). Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi. Seçkin Yayınları.

Dineri, E., & Işık, N. (2021). İthalat bağımlılığı ve Türkiye ekonomisinde imalat sanayi: Hatemi-J asimetrik nedensellik testi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(1), 68-82.

İnançlı S., & Konak, A. (2011). Türkiye'de İhracatın İthalata Bağımlılığı: Otomotiv Sektörü. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(2), 343-62. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/oguiibf/issue/5718/76538

Kavaz, İ. (2021). The energy equation in the Eastern Mediterranean. Insight Turkey, 23(1), 139-160.

Konak, A., & Dilek, S. (2024). Türkiye'nin ithalatında riski azaltmak açısından kaynak ülke çeşitlendirmesinin yoğunlaşma oranı ve Herfindahl-Hirschman endeksleri aracılığıyla ölçümü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 20 (ICMEB'24 Özel Sayı), 414-422.

Muhammad, A. (2012). Source Diversification and Import Price Risk. *American Journal of Agricultural Economics*, 94(3), 801-814. DOI: 10.1093/ajae/aas016

Önder, K. (2016). Türkiye bisküvi, çikolatalı ve şekerli mamuller sektörü: Firma yoğunlaşma analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 31(2), 179-208.

Sun, Y., Pal, S., Mahalik, M. K., Gozgor, G., & Lau, C. K. M. (2024). Predicting energy source diversification in emerging Asia: The role of global supply chain pressure. *Energy Economics*, 136, 107735.

Yaşar, M., & Gerede, E. (2018). Türkiye havayolu iç hat şehir çiftlerindeki pazar yapılarının piyasa yoğunlaşması ölçütleri ile belirlenmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 171-197.

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ KARŞISINDAKİ ULUSLARARASI TİCARET VE TAŞIMACILIK PERFORMANSININ ÖLÇÜLMESİ: İSTATİSTİKSEL BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi, SEYYİD ALİ ERTAŞ
Yozgat Bozok Üniversitesi,
seyyidali.ertas@bozok.edu.tr- 0000-0002-2566-6605

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) karşısındaki uluslararası ticaret ve taşımacılık performansını kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Mevcut literatürde uluslararası ticaret ve taşımacılık çoğunlukla birbirinden bağımsız ve teorik olarak incelenmekte olup bu durum iki alan arasındaki etkileşimlerin yeterince derinlemesine analiz edilememesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, temel bileşenler analizi (PCA) ve kümeleme analizi yöntemleri kullanılarak Türkiye'nin ilgili göstergelere yönelik performansı, AB ülkeleriyle karşılaştırmalı bir çerçevede ele alınacaktır. Temel bileşenler analizi, uluslararası ticaret ve taşımacılık verilerinin en yüksek varyansa sahip bileşenlerini belirleyerek, karmaşık veri setlerini özetleme ve önemli faktörleri ön plana çıkarma işlevi görmektedir. Bu kapsamda, Türkiye'nin uluslararası ticaret ve taşımacılık alanındaki güçlü ve zayıf yönleri daha net bir şekilde belirlenebilecektir. Kümeleme analizi ise, benzer performans özelliklerine sahip ülkeleri gruplandırarak, Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan ilişkisini ve konumunu aydınlatacaktır. Bu araştırmanın bulguları, Türkiye'nin uluslararası ticaret ve taşımacılık alanındaki performansını değerlendiren özgün bir bakış açısı sunarak, politika yapıcıların stratejik kararlarını şekillendirmelerine katkıda bulunacaktır. Ayrıca, elde edilen sonuçlar, Türkiye'nin AB ile olan ticaret ilişkilerini güçlendirmek için atılması gereken adımlara yönelik önerilerde bulunarak, literatürdeki metodolojik boşlukları dolduracaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Taşımacılık, Temel Bileşenler Analizi, Kümeleme Analizi

1. GİRİŞ

Küresel ekonomik sistemde uluslararası ticaret ve taşımacılık faaliyetleri, ülkelerin ekonomik büyüme, kalkınma ve uluslararası rekabet gücü açısından hayati bir role sahiptir. Özellikle coğrafi konumu itibarıyla stratejik bir köprü görevi gören Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ile ekonomik ilişkilerini sürekli geliştirmektedir (Çakmak, 2023; Ofluoğlu vd., 2018). 1995 yılında

imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması, Türkiye'nin AB pazarına entegrasyonunda önemli bir adım olmuş; Türkiye, AB ülkeleriyle uluslararası ticari ilişkilerini daha da güçlendirerek Avrupa'nın önemli bir ticaret ortağı konumuna gelmiştir (Özdeşer ve Çavuşoğlu, 2016). Bu doğrultuda, Türkiye'nin AB karşısındaki uluslararası ticaret ve taşımacılık performansının objektif bir değerlendirmesini yapmak, Türkiye'nin rekabet gücünü ve ekonomik konumunu belirlemek için kritik bir önem taşımaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'nin AB karşısındaki uluslararası ticaret ve taşımacılık performansını, istatistiksel analiz yöntemleri kullanarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Temel Bileşenler Analizi ve Kümeleme Analizi kullanılacaktır. Temel Bileşenler Analizi, çok sayıda değişkenin yer aldığı veri setlerinde değişkenler arasındaki ilişkileri daha anlaşılır hale getirmek amacıyla boyut azaltma işlemi yapmaktadır (Romesburg, 2004). Bu yöntem, Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki uluslararası ticaret ve taşımacılık performansını tek bir çerçevede analiz edebilmek için karmaşık veri setlerini basitleştirerek sunulabilir hale getirmektedir. Kümeleme Analizi ise Türkiye'nin AB ülkeleri arasındaki konumunu belirlemek ve benzer özelliklere sahip ülke gruplarıyla karşılaştırmalı analizler yapabilmek için kullanılacaktır.

Çalışma, Türkiye'nin AB ile olan taşımacılık ve uluslararası ticari ilişkilerinde mevcut durumu ve gelişim alanlarını belirlemeye yönelik derinlemesine bir analiz sunmasından dolayı önem arz etmektedir. AB, Türkiye'nin en büyük uluslararası ticaret ortağı konumunda olup, Türkiye'nin toplam dış ticaret hacminin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Seymen, 2019). AB ile uluslararası ticari ilişkilerin analizi, Türkiye'nin AB pazarındaki rekabet gücünü artırmaya yönelik stratejiler geliştirilmesine yardımcı olacaktır. Bu çalışma, Türkiye'nin AB ile olan uluslararası ticari ilişkilerini, lojistik ve taşımacılık unsurlarını da dikkate alarak çok boyutlu bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumu, Avrupa ile Asya arasında önemli bir geçiş güzergâhı sunarak uluslararası ticaret ve lojistik potansiyelini artırmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin AB karşısındaki uluslararası ticaret ve taşımacılık performansının analizi, Türkiye'nin hem ticari ilişkiler hem de taşımacılık alanındaki stratejik avantajlarını ortaya koymak için de önemlidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin AB ülkeleriyle karşılaştırmalı olarak uluslararası ticaret ve taşımacılık performansını değerlendirmek, Türkiye'nin ekonomik stratejilerine yön verebilecek kritik bilgiler sunacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma, Türkiye'nin AB karşısındaki uluslararası ticaret ve taşımacılık performansını istatistiksel bir analiz ile ortaya koyarak, AB ile ilişkilerin gelecekteki yönüne dair çıkarımlarda bulunmayı amaçlamaktadır. Temel Bileşenler ve Kümeleme Analizleri ile

Türkiye'nin uluslararası ticari performansının güçlü ve zayıf yönleri tespit edilerek, Türkiye'nin AB pazarındaki konumunu güçlendirmeye yönelik stratejik öneriler sunulacaktır. Bu araştırma, Türkiye'nin AB ile ilişkilerini daha verimli hale getirme ve uluslararası ticarette daha güçlü bir konuma ulaşma sürecine katkı sağlaması açısından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

2. LİTERATÜR

Ulusal ve uluslararası literatürde öne çıkan ve AB üzerine yapılmış uluslararası ticaret ve taşımacılık konularını inceleyen bazı çalışma örnekleri aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

Chatellier (2021), bu çalışmada, son yirmi yılda hayvansal ürünlerin uluslararası ticaretinde AB'nin rolü ve bu alandaki temel eğilimler incelenmektedir. AB'nin dünya pazarındaki konumu, ithalat ve ihracat hacmi ile özellikle et, süt ve diğer hayvansal ürünlerin ticaretindeki gelişmeler analiz edilmektedir. Ayrıca, AB'nin sektördeki rekabet gücü, tarım politikalarının etkisi ve küresel talep değişimlerinin AB ticaretine olan yansımaları değerlendirilmektedir. Priede ve Pereira (2015), bu çalışma, AB'nin rekabet gücü ve ihracat performansını, AB ile Rusya arasındaki siyasi ve ekonomik yaptırımlar bağlamında incelemektedir. Ayrıca, bu yaptırımların AB'nin ihracat stratejileri üzerindeki etkilerini analiz ederek, özellikle Rusya ile ticari ilişkilerde ortaya çıkan kısıtlamaların AB ülkelerinin farklı sektörlerdeki rekabet gücüne yansımalarını değerlendirilmektedir. Çalışma, yaptırımların AB ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini ve AB'nin bu dönemde geliştirdiği alternatif ticaret stratejilerini ortaya koymaktadır. Küüt vd., (2017), AB'nin enerji ve çevre politikaları doğrultusunda biyoyakıtların ulaşımda kullanımını teşvik eden düzenlemelerin sektöre yansımalarını analiz etmektedir. Çalışmada, sıvı biyoyakıt kullanımının çevresel sürdürülebilirlik ve enerji bağımsızlığı açısından önemi vurgulanırken, bu politikaların AB ülkelerinde ulaşım sektöründeki uygulamaları ve sonuçları değerlendirilmektedir. Bu çalışma, AB direktiflerinin ulaşım sektöründe sıvı biyoyakıt kullanımına olan etkisini incelemektedir. AB'nin enerji ve çevre politikaları doğrultusunda biyoyakıtların ulaşımda kullanımını teşvik eden düzenlemelerin sektöre yansımalarını analiz eden bu politikaların AB ülkelerinde ulaşım sektöründeki uygulamaları ve sonuçları değerlendirilmektedir. Woolcock (2010), bu çalışma, Lizbon Antlaşması'nın AB'nin uluslararası ticarette bir aktör olarak rolünü nasıl etkilediğini incelemektedir. Çalışma, AB'nin dış ticaret politikalarının bütünleşik bir şekilde yönetilmesi ve uluslararası arenada daha etkili bir şekilde temsil edilmesinin sağlanması açısından Lizbon Antlaşması'nın önemine odaklanmaktadır. Elgström (2007), bu çalışma, uluslararası ticaret müzakerelerinde AB'nin dış aktörler tarafından nasıl algılandığını analiz etmek amacıyla yapılmıştır. AB'nin ticaret

müzakerelerinde sergilediği tutum ve stratejilerin diğer ülkeler üzerindeki etkilerini incelerken, AB'nin şeffaflık, güvenilirlik ve pazarlık gücü gibi yönlerinin dış aktörler tarafından nasıl değerlendirildiğini ele almaktadır. Çalışma, bu algıların ticaret müzakerelerindeki süreç ve sonuçlar üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Whitelegg (2003), AB'deki ulaşım politikalarını ve bu politikaların geleceğini tartışmaktadır. Çalışma, ulaşımın AB'nin çevresel hedefleri ile uyumlu hale getirilmesi gerektiğini savunarak, toplu taşıma, karayolu taşımacılığı, demiryolları ve hava yolu taşımacılığı gibi farklı ulaşım modlarının entegrasyonu üzerine fikirler geliştirmektedir. Ayrıca, bu alandaki karar alıcıların, ulaşımın geleceği üzerine daha stratejik bir yaklaşım benimsemeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Giljum ve Hubacek (2001), çalışma, AB'nin uluslararası ticaretle ilişkili malzeme akışlarını ve arazi kullanımını incelemektedir. AB'nin ithalat ve ihracat faaliyetlerinin doğrudan ve dolaylı olarak malzeme akışlarına ve arazi kullanımına nasıl etki ettiğini analiz ederken, bu süreçlerin sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini de tartışmaktadır. Sonuç olarak, AB'nin ekonomik büyümesini çevresel kaynaklarla uyumlu hale getirmek için daha kapsamlı bir fiziksel ticaret dengesi modelinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Troitino (2015), AB'deki ulaşım politikalarını kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Çalışmada, AB'nin ulaşım altyapısı, ulaşım sistemlerinin entegrasyonu ve sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda alınan politika kararları ele alınmaktadır. Ayrıca, AB içindeki farklı ulaşım modlarının (karayolu, demiryolu, deniz yolu, havayolu) birbirleriyle uyumlu çalışmasını sağlamak ve çevresel etkileri azaltmak için geliştirilen politikaların önemini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, AB'nin ulaşım politikalarının ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumlu hale getirilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Tüm bunlardan hareketle, bu çalışma, Türkiye'nin AB karşısındaki uluslararası ticaret ve taşımacılık performansını istatistiksel bir analiz ile ortaya koyarak diğer çalışma örneklerinden ayrılmaktadır.

3. ANALİZ SONUÇLARI

Türkiye'nin AB karşısındaki uluslararası ticaret ve taşımacılık performansının ölçülmesine yönelik yapılan istatistiksel analiz, bu iki alandaki temel göstergeler ışığında Türkiye'nin AB ile olan ekonomik ilişkilerindeki mevcut durumu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, Türkiye'nin AB karşısındaki ticaret hacmi, taşımacılık altyapısı ve rekabet gücü açısından güçlü ve zayıf yönlerini belirleyerek, gelecekteki gelişim fırsatlarını ve stratejik hedefleri şekillendirmeye yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda, 2022 yılına ait uçak kategorisine ve

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

operatörün bulunduğu ülkeye göre ticari uçak filosu (X1), üye devletlere ve ürün grubuna göre AB içi ve dışı ticaret (X2), nace rev. 2 faaliyeti ile ticaretin yoğunlaşması (X3), ortak ülke ve işletme büyüklüğü sınıfına göre ticaret (X4), ihracata göre ticaret yoğunluğu (X5), karayolu ile eşya taşımacılığı (X6), demiryolu ile eşya taşımacılığı (X7), iç su yolları ile eşya taşımacılığı (X8), demiryolu hatlarının toplam uzunluğu (X9) gibi uluslararası ticaret ve taşımacılık göstergeleri kullanılarak temel bileşenler analizi ve kümeleme analizi yardımıyla aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Veriler Eurostat Database'den elde edilmiştir.

Tablo 1: KMO and Bartlett's Testi

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,776
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	336,166
	df	36
	Sig.	,000

Tablo 1'e ait bu sonuçlar, bir faktör analizi öncesi veri setinin uygunluğunu değerlendirmek için yapılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett's Testi'ne ait verilerdir. KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) değeri 0,776'dır. KMO değeri, örneklemin faktör analizi için yeterliliğini göstermekte olup 0,7'nin üzerinde olması, verinin faktör analizi için uygun olduğunu belirtmekte olup bu değer, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Pullant, J., 2001).

Bartlett's Test of Sphericity'nin sonucu Approx. Chi-Square değeri 336,166 ve df (serbestlik derecesi) 36'dır. Bartlett testi, değişkenler arasındaki korelasyonların yeterli olup olmadığını kontrol etmektedir. Buradaki Sig. değeri 0,000'dır, bu da Bartlett testinin anlamlı olduğunu ve değişkenler arasında yeterli derecede korelasyon bulunduğunu göstermektedir. Yani, faktör analizi yapılabilmekte olup bu testler verinin faktör analizi için uygun olduğunu ve değişkenler arasındaki ilişkiyi analiz edebileceğimizi göstermektedir.

Tablo 2: Açıklanan Toplam Varyans

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	5,884	65,381	65,381	5,884	65,381	65,381
2	1,180	13,108	78,489	1,180	13,108	78,489
3	1,018	11,311	89,800	1,018	11,311	89,800
4	,371	4,125	93,925			
5	,312	3,466	97,390			
6	,102	1,128	98,519			
7	,091	1,013	99,532			
8	,040	,450	99,982			
9	,002	,018	100,000			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Tablo 2, temel bileşenler analizinin (Principal Component Analysis - PCA) toplam varyansı ne kadar açıkladığını gösteren Total Variance Explained (Açıklanan Toplam Varyansı) ifade etmektedir. Her bir bileşenin ve toplam varyansın açıklanması, verinin faktör analizine dayalı olarak özetlenmesi sürecinde önemlidir. İlk Özdeğerler (Initial Eigenvalues): Her bileşenin veri setindeki toplam varyansı ne kadar açıkladığını göstermektedir. 1. Bileşen: Özdeğer 5,884'tür ve bu durum, toplam varyansın %65,381'ini açıklamaktadır. 2. Bileşen: Özdeğer 1,180'dir ve %13,108'lik bir varyansı açıklamaktadır. 3. Bileşen: Özdeğer 1,018 olup, %11,311'lik bir varyansı açıklamaktadır. 4. Bileşen: Özdeğer 0,371 olup, %4,125'lik bir varyansı açıklamaktadır. Extraction Sums of Squared Loadings (çıkarım yüklerinin karelerinin toplamı) çıkarımda kullanılan (özdeğerlerin) varyans açıklamaları, veri setindeki ana faktörlerin daha fazla özetlendiği kısmı göstermektedir. Burada, çıkarılan bileşenler: Bileşen 1 ve Bileşen 2 %78,489'luk bir toplam varyans açıklığı sağlarken, ilk üç bileşen toplamda %89,800 varyansı açıklamaktadır.

Tablo 3: Faktör Matrisi

Component Matrix[a]

	Component		
	1	2	3
SMEAN(X1)	,780	-,354	-,101
SMEAN(X2)	,967	,163	,010
SMEAN(X3)	,973	,160	,005
SMEAN(X4)	,852	,181	-,239

SMEAN(X5)	-,035	,795	,570
SMEAN(X6)	,951	-,066	,164
SMEAN(X7)	,839	-,128	,289
SMEAN(X8)	,485	,500	-,676
SMEAN(X9)	,907	-,259	,241

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 3 components extracted.

Türkiye'nin AB ile olan uluslararası ticaret ve taşımacılık performansını ölçmeye yönelik yapılan bu istatistiksel analizde, Temel Bileşenler Analizi (PCA) kullanılarak Component Matrix (Faktör Matrisi) (Tablo 3) elde edilmiştir. Bu matris, çeşitli ticaret ve taşımacılık göstergelerinin üç temel bileşene olan yüklerini göstermekte olup, bu bileşenler Türkiye'nin performansını etkileyen başlıca faktörleri temsil etmektedir. Analiz bulgularını şu şekilde özetleyebiliriz: Birinci Bileşen: Göstergelerin çoğunun (örneğin SMEAN(X1), SMEAN(X2), SMEAN(X3), SMEAN(X4), SMEAN(X6), SMEAN(X7) ve SMEAN(X9)) bu bileşen ile yüksek pozitif korelasyon gösterdiği görülmektedir. Bu durum, birinci bileşenin Türkiye'nin AB ile olan ticari etkinliği ve genel taşımacılık performansını temsil eden bir temel faktör olduğu söylenebilir. Örneğin, SMEAN(X2) ve SMEAN(X3) göstergeleri en yüksek yükleri sergileyerek Türkiye'nin ticari hacmi veya ticaret hacmindeki büyüklük gibi ölçütlerde güçlü bir performansa sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İkinci Bileşen: SMEAN(X5) ve SMEAN(X8) göstergeleri bu bileşenle yüksek korelasyon göstermektedir. İkinci bileşenin, özellikle belirli taşımacılık türleri veya altyapı özelliklerini yansıtabileceği düşünülmektedir. SMEAN(X5) ve SMEAN(X8)'in bu bileşenle pozitif yükleri, Türkiye'nin AB ile olan taşımacılık süreçlerinde belirli operasyonel farklılıkları ifade ettiği söylenebilir. Üçüncü Bileşen: SMEAN(X5) ve SMEAN(X8) dışında kalan bileşenler genellikle bu bileşende düşük yükler göstermekte, ancak SMEAN(X8) bu bileşende yüksek negatif bir yük sunmaktadır. Bu bileşen, Türkiye'nin taşımacılık sisteminde karşılaşılan zorlukları ya da ticaret süreçlerinde gelişime ihtiyaç duyulan alanları temsil ettiği söylenebilir.

Bu üç bileşen, Türkiye'nin AB karşısındaki ticaret ve taşımacılık performansının farklı yönlerini istatistiksel olarak sınıflandırarak incelenmesine olanak tanımaktadır. Bu bilgiler, ticaret hacmi, taşımacılık etkinliği veya altyapı gibi konularda politika yapıcılara yön vererek Türkiye'nin AB ile olan ekonomik ilişkilerinde daha stratejik kararlar almasına yardım edecektir.

Tablo 4: Yığışım Tablosu (Ward Tekniği)

Agglomeration Schedule

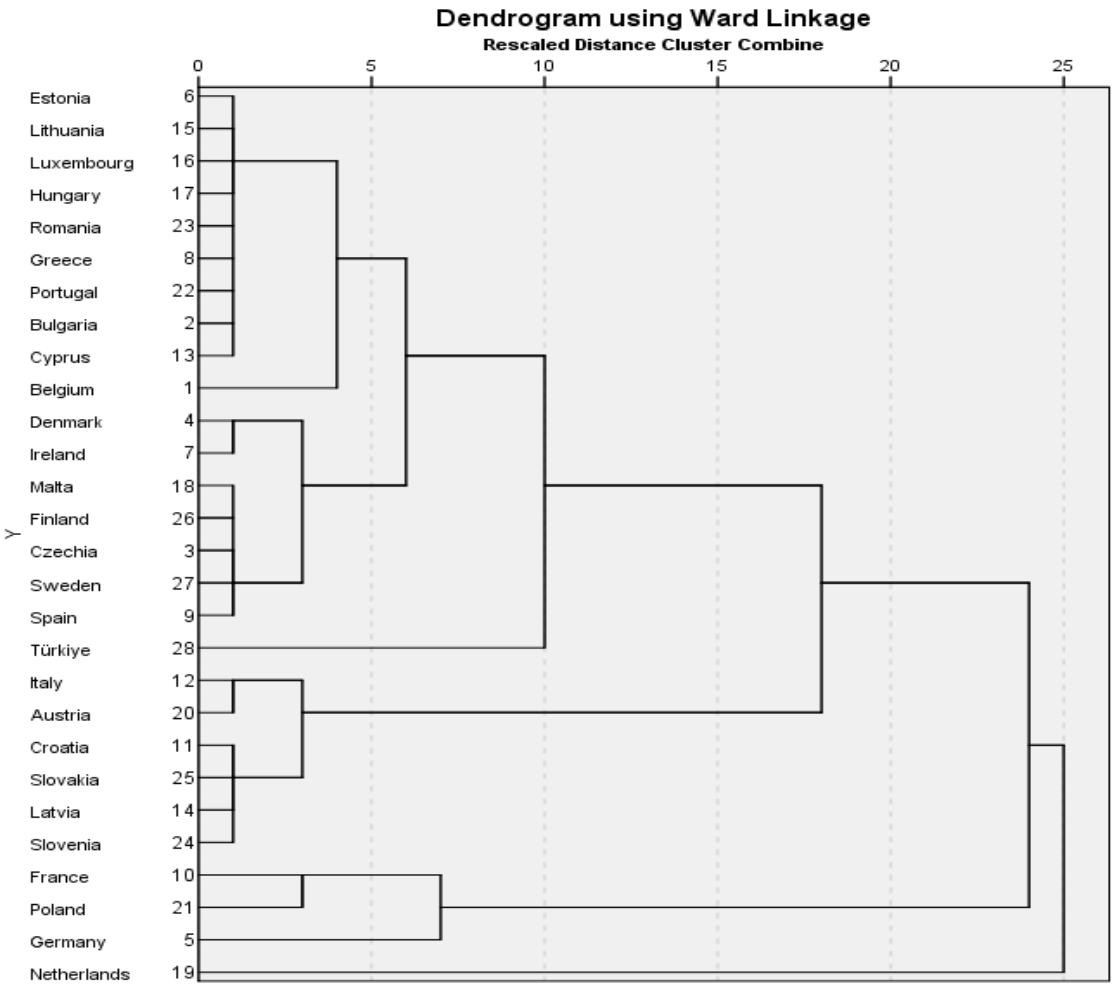
Stage	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		Next Stage
	Cluster 1	Cluster 2		Cluster 1	Cluster 2	
1	6	15	,008	0	0	5
2	8	22	,029	0	0	11
3	11	25	,066	0	0	14
4	18	26	,116	0	0	9
5	6	16	,182	1	0	17
6	17	23	,259	0	0	15
7	2	13	,345	0	0	11
8	14	24	,451	0	0	14
9	3	18	,564	0	4	12
10	4	7	,729	0	0	18
11	2	8	,905	7	2	15
12	3	27	1,105	9	0	16
13	12	20	1,432	0	0	19
14	11	14	1,857	3	8	19
15	2	17	2,464	11	6	17
16	3	9	3,120	12	0	18
17	2	6	3,844	15	5	21
18	3	4	5,780	16	10	22
19	11	12	7,756	14	13	25
20	10	21	10,103	0	0	23
21	1	2	12,480	0	17	22
22	1	3	16,779	21	18	24
23	5	10	21,827	0	20	26
24	1	28	29,341	22	0	25
25	1	11	42,876	24	19	26
26	1	5	61,286	25	23	27
27	1	19	81,000	26	0	0

Tablo 4, Ward Tekniği kullanılarak yapılan hiyerarşik kümeleme analizinin sonuçlarını göstermektedir. Bu tür bir analiz, verilerdeki doğal grupların (kümelerin) belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Türkiye'nin AB karşısındaki uluslararası ticaret ve taşımacılık performansının ölçülmesi konusuna bağlarsak, bu tabloyu şu şekilde yorumlayabiliriz:

Tablo 4, analizde kullanılan kümelerin her aşamada nasıl birleştiğini ve hangi kümelerin daha sonra diğer kümelerle birleştirildiğini göstermektedir. İlk aşamalarda kümeler, çok düşük

katsayılarla birleşmektedir (örneğin, Aşama 1: Küme 6 ve Küme 15'in 0,008 katsayısı ile birleşmesi). Bu durum, bu kümeler arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu ifade etmektedir. Ancak ilerleyen aşamalarda katsayılar artmakta ve kümeler arasındaki benzerlikler güçlenmektedir. Örneğin, Aşama 26'daki 61,286 katsayısı, Küme 1 ve Küme 5'in güçlü bir şekilde birleştiğini işaret etmektedir. Kümeler arasındaki ilişkilere bakıldığında, bu kümeler, Türkiye'nin AB ile olan uluslararası ticaret ve taşımacılık performansına dair çeşitli faktörleri temsil ettiği söylenebilir. Örneğin, erken aşamalarda birleşen kümeler, birbirine benzer ekonomik özellikler taşıyan veya benzer ticaret ve taşımacılık faaliyetlerine sahip ülkeler olabileceği görülmektedir. İleri aşamalarda birleşen kümeler ise, ticaret ve taşımacılık alanlarında daha güçlü ve belirgin ilişkiler gösteren ülkelerin olduğu söylenebilir. Bu durum, Türkiye'nin AB ile olan ticaret ilişkilerindeki gelişim sürecini ve güçlü ticaret ortaklarını temsil edebilir. En son aşamalarda, Küme 1'in tüm diğer kümelerle birleştiği görülmektedir (örneğin Aşama 27, 81,000 katsayısı ile). Bu durum, Türkiye'nin AB ile olan uluslararası ticaret ve taşımacılık ilişkilerinin oldukça derinleştiğini ve tüm verilerin son aşamaya kadar birleştiğini göstermektedir. Bu durumda, Türkiye'nin AB karşısındaki ticaret ve taşımacılık performansının genellikle güçlü bir şekilde birbirine bağlandığını ve etkili bir ağ oluşturduğu söylenebilir. Ward Tekniği ile yapılan hiyerarşik kümeleme analizi, Türkiye'nin AB karşısındaki uluslararası ticaret ve taşımacılık performansındaki gelişmeleri ve kümelenmeleri ortaya koymaktadır. Tablo 4'den elde edilen katsayılar ve aşama bilgileri, Türkiye'nin AB ile olan ticaret ilişkilerinde ve taşımacılık faaliyetlerinde hangi kümelerin birbirine daha yakın olduğunu ve hangi aşamada bu ilişkilerin güçlü bir hale geldiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinde en güçlü kümeler, ticaret ve taşımacılıkta karşılıklı etkileşimin arttığı ve ilişkilerin daha derinleştiği noktaları işaret etmektedir.

Şekil 1: Dendrogram (Ağaç Grafiği)



Şekil 1, Türkiye'nin AB ülkeleri ile uluslararası ticaret ve taşımacılık performansı açısından gösterdiği benzerlik ve farklılıkları istatistiksel bir analizle incelemektedir. Ward bağlantılı kümeleme yöntemi kullanılarak oluşturulan Şekil 1'de (Dendrogramda), Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki performans benzerlikleri kümeler halinde sunulmuştur. Dendrogramda, Türkiye, İspanya ve İtalya ile aynı alt kümede yer almakta olup, bu ülkelerin ticaret ve taşımacılık performansları açısından Türkiye ile benzer özellikler taşıdığı sonucuna ulaşılabilir. Bu kümelenme, Türkiye'nin uluslararası ticaret ve taşımacılık bağlamında İtalya ve İspanya ile karşılaştırılabilir bir performans sergilediğine işaret etmektedir.

Diğer kümeler ise, AB ülkelerinin ticaret ve taşımacılık performanslarına göre kendi içlerinde ayrıştığını göstermektedir. Örneğin Almanya, Polonya ve Fransa gibi ülkeler, birbirlerine benzer performans göstergelerine sahip olduklarından aynı büyük küme içinde yer almakta;

buna karşın Estonya, Litvanya ve Lüksemburg gibi ülkeler ise Türkiye'den farklı performans özellikleri sergileyen başka bir kümede gruplanmıştır.

Bu analiz, Türkiye'nin AB ülkeleriyle uluslararası ticaret ve taşımacılık performansı bakımından hangi ülkelere daha yakın veya uzak olduğunu belirleyerek, Türkiye'nin uluslararası ticaret stratejilerini optimize etmesine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda dendrogram, stratejik iş birliklerinin güçlendirilmesi ve potansiyel pazarların değerlendirilmesi amacıyla önemli veriler sunmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Türkiye'nin AB karşısındaki uluslararası ticaret ve taşımacılık performansını değerlendirmek amacıyla kümeleme ve temel bileşenler analizlerini kullanarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, Türkiye'nin AB ülkeleriyle olan ticaret ilişkilerinde belirgin bir yapı ve etkileşim ağına sahip olduğunu göstermektedir. Temel bileşenler analizi sonucunda, ticaret ve taşımacılık performansının belirli faktörlerle yüksek bir korelasyon gösterdiği tespit edilmiştir. Bu faktörler arasında lojistik altyapının gelişmişlik düzeyi, gümrük prosedürleri, ticaret hacmi ve kalite standartlarına uyum önemli rol oynadığı söylenebilir. Kümeleme analizi ise, Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerin, belirli ülke gruplarıyla daha yakın ve güçlü olduğunu ortaya koymuştur.

Genel olarak, Türkiye'nin AB ile olan ticaret ve taşımacılık performansında farklı faktörlerin etkisi açıkça gözlemlenmiştir. AB ile olan ilişkilerde daha rekabetçi ve sürdürülebilir bir yapı sağlanabilmesi için belirli yapısal iyileştirmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin lojistik altyapısını güçlendirmesi, AB standartlarına uyumu artırması ve stratejik iş birlikleri geliştirmesi gibi alanlarda adımlar atması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Chatellier, V. (2021). International trade in animal products and the place of the European Union: main trends over the last 20 years. *Animal*, *15*, 100289.

Çakmak, Z. (2023). Lojistik potansiyel olarak Türkiye'de boru hattı taşımacılığı ve enerji lojistiği perspektifinde Türk devletlerinin durumu (Master's thesis, Bursa Uludağ Üniversitesi).

Elgström, O. (2007). Outsiders' perceptions of the European union in international trade negotiations. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, *45*(4), 949-967.

Eurostat Database (2024), https://ec.europa.eu/eurostat/data/database, (Erişim Tarihi: 07.11.2024)

Giljum, S., & Hubacek, K. (2001). International trade, material flows and land use: developing a physical trade balance for the European Union.

Küüt, A., Ilves, R., Küüt, K., Raide, V., Ritslaid, K., & Olt, J. (2017). Influence of European Union directives on the use of liquid biofuel in the transport sector. *Procedia Engineering*, *187*, 30-39.

Ofluoğlu, N. Ö., Kalaycı, C., Artan, S., & Bal, H. Ç. (2018). Lojistik performansındaki gelişmelerin uluslararası ticaret üzerindeki etkileri: AB ve MENA ülkeleri örneği. Gümüşhane Üniversitesi sosyal bilimler dergisi, 9(24), 92-109.

Özdeşer, H., & Çavuşoğlu, B. (2016, December). Gümrük Birliği ve Helsinki Zirvesi'nin Ab Üyelik Sürecinde Türkiye ve KKTC Açısından Değerlendirilmesi. in Conference Full-Paper Proceedings Book (p. 87).

Priede, J., & Pereira, E. T. (2015). European Union's Competitiveness and Export Performance in Context of EU–Russia Political and Economic Sanctions. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *207*, 680-689.

Pullant, J. (2001). SPSS Survival Manual: A Step-By-Step Guide to Data Analysis Using SPSS for Wi,ndows. Philadelphia, PA: Open University Press.

Romesburg, C. (2004). Cluster analysis for researchers. Lulu. com.

Seymen, Y. D. D. D. (2009). Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi Mi? Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(1), 199-220.

Troitino, D. R. (2015). Transport policy in the European Union. *MEST Journal*, *3*(2).

Whitelegg, J. (2003). Transport in the European Union: time to decide. *Making urban transport sustainable*, 115-131.

Woolcock, S. (2010). *The Treaty of Lisbon and the European Union as an actor in international trade* (No. 01/2010). ECIPE working paper.

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE YAŞAM KALİTESİ GÖSTERGELERİNİN PERFORMANS ANALİZİ: İSTATİSTİKSEL BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi, SEYYİD ALİ ERTAŞ
Yozgat Bozok Üniversitesi,
seyyidali.ertas@bozok.edu.tr- 0000-0002-2566-6605

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin yaşam kalitesi göstergelerini ayrıntılı bir istatistiksel yaklaşımla inceleyerek ülkelerin yaşam kalitesi performanslarını karşılaştırmalı bir çerçevede değerlendirmektir. Yaşam kalitesi, bireylerin ekonomik refah düzeylerinden sağlık, eğitim, çevre kalitesi ve sosyal hizmetlere erişime kadar birçok farklı faktörün bir araya gelmesiyle şekillenmektedir. Literatürde genellikle bu göstergeler tek tek ele alınmakta veya sınırlı bir analizle değerlendirilmektedir. Ancak, bu çalışma, çok boyutlu bir analizle yaşam kalitesinin temel bileşenlerini çıkararak, AB ülkeleri arasındaki ortak ve farklı yaşam kalitesi özelliklerini daha kapsamlı bir şekilde ortaya konularak literatürdeki boşluk doldurulacaktır. Bu kapsamda, temel bileşenler analizi (PCA) ve kümeleme analizi bir arada kullanılmıştır. PCA yöntemi, yaşam kalitesi göstergelerinin en yüksek varyansa sahip bileşenlerini belirleyerek çok sayıda göstergenin tek bir çerçevede özetlenmesine olanak tanımaktadır. Bu sayede, birbirinden farklı birçok gösterge arasında temel ilişkiler anlaşılır hale getirilmektedir. Kümeleme analizi ise, benzer yaşam kalitesi özelliklerine sahip ülkeleri gruplandırarak AB ülkeleri arasındaki benzerlik ve farklılıkların daha net bir şekilde görülmesini sağlamaktadır. Bu yöntemlerin birlikte kullanılması, AB ülkeleri arasındaki yaşam kalitesi farklılıklarının daha detaylı ve sistematik bir biçimde analiz edilmesine katkıda bulunmaktadır. Elde edilen bulgular, politika yapıcılar için stratejik bir rehber niteliğinde olup, ülkelerin yaşam kalitesi açısından güçlü ve zayıf yönlerini tespit etmelerine yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Yaşam Kalitesi, Kümeleme Analizi

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde yaşam kalitesi, bireylerin refah düzeyini ve toplumun genel sosyal sağlığını belirleyen önemli göstergelerden biridir. Yaşam kalitesini değerlendirmek, yalnızca ekonomik refahı değil; aynı zamanda sağlık, eğitim, çevre kalitesi, sosyal katılım ve güvenlik gibi pek çok boyutu kapsayan geniş bir yaklaşımı gerektirmektedir (Kaya vd., 2011). Günümüz dünyasında, bireylerin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve toplumun genel refah seviyesinin artırılması, AB üye ülkeleri içinde temel politik hedeflerden biri olarak görülmektedir. Bu bağlamda, yaşam kalitesi göstergeleri üzerinden AB ülkelerinin performanslarının karşılaştırılması ve bu göstergelere göre ülkelerin sınıflandırılması hem politika yapıcılar hem de araştırmacılar için yol gösterici bir analiz sunmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, AB ülkelerinin yaşam kalitesi göstergeleri temelinde performanslarını değerlendirmek ve bu ülkeleri benzer yaşam kalitesi özelliklerine göre gruplandırmak olarak belirlenmiştir. Çalışmada, yaşam kalitesi ölçütleri kapsamında çok boyutlu veriler kullanılacaktır. Bu veriler doğrultusunda, ülkelerin genel yaşam kalitesi profilleri oluşturulacak olup belirli benzerliklere sahip ülkeler gruplandırılacaktır. Analiz sürecinde, çok boyutlu veri setindeki ilişkileri daha sade bir yapıya indirgemek amacıyla Temel Bileşenler Analizi (PCA) kullanılacaktır. Bu yöntem, çok sayıda değişken arasındaki karmaşık ilişkileri daha basit ve anlaşılır hale getirerek, yaşam kalitesini etkileyen temel faktörleri tespit etmeyi amaçlamaktadır (Smith, 2002). PCA ile elde edilen bileşenler üzerinden ülkelerin yaşam kalitesi performansları özetlenecek ve bu bileşenler temelinde benzer özellikler gösteren ülkelerin kümelenmesi sağlanacaktır. Kümeleme Analizi ise, benzer yaşam kalitesi profiline sahip ülkeleri bir araya getirerek sınıflandırmayı mümkün kılmaktadır (Köhn ve Hubert, 2014). Bu durumda, AB ülkelerinin yaşam kalitesi açısından güçlü ve zayıf yönleri daha belirgin hale getirilecek, benzer gelişim seviyesindeki ülkelerin kümeleri ortaya konulacaktır.

Bu çalışma, AB ülkelerinin yaşam kalitesi açısından güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyarak üye ülkeler arasındaki sosyal uyumu ve toplumsal refahı artırmaya yönelik stratejilere katkı sunması bakımından önem taşımaktadır. Yaşam kalitesi göstergeleri, ekonomik gelişmişlikten sosyal refaha, sağlık ve eğitimden çevresel sürdürülebilirliğe kadar geniş bir yelpazeyi kapsamakta olup tek bir ölçüte indirgenemeyecek kadar da çok boyutludur. Çalışmada ele alınan çeşitli göstergeler, AB ülkelerinin sosyal ve ekonomik gelişim seviyelerini kapsamlı bir şekilde değerlendirme imkânı sunmaktadır. Bu analiz, ülkeler arasındaki yaşam kalitesi farklılıklarını istatistiksel olarak inceleyerek politika yapıcılara, hangi alanlarda iyileştirme

yapılması gerektiği konusunda yol gösterici bilgiler sağlamaktadır. Ayrıca, AB'nin farklı gelişmişlik seviyelerine sahip üye ülkeleri arasında dayanışmayı güçlendirmesi amacıyla yürütülecek çalışmalara ışık tutmaktadır. Kümeleme analiziyle, benzer yaşam kalitesi özelliklerine sahip ülkeler belirlenerek ülkeler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar net bir şekilde ortaya konmakta olup düşük yaşam kalitesine sahip ülkelerin hangi alanlarda desteklenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu çalışma, AB'nin sosyal uyumunu artırmak ve daha dengeli bir refah dağılımı sağlamak için geliştirilecek politikalar açısından stratejik bir rehber niteliğindedir. Çalışmanın sonuçları, AB üye ülkeleri arasında yaşam kalitesi açısından mevcut olan farklılıkları belirlemek ve bu ülkelerin yaşam standartlarının iyileştirilmesine yönelik stratejiler geliştirmek için önemli bir kaynak oluşturacaktır.

2. LİTERATÜR İNCELEME

Yaşam kalitesi, bireylerin refahını ekonomik, sosyal, sağlık, eğitim ve çevresel boyutlarıyla ele alan çok yönlü bir kavram olup, farklı ülkeler ve toplumlar arasında refah düzeylerini karşılaştırmada önemli bir gösterge olarak literatürde geniş bir yer bulmaktadır (Şahin, 2020). Bu kapsamda, AB ülkelerinde yaşam kalitesi konusunda çalışma yapan ve literatürde öne çıkan bazı çalışma örnekleri aşağıda özetlenmiştir.

Çınaroğlu (2021), AB üye ülkelerinin yaşam kalitesini değerlendirmek için satın alma gücü indeksi, iklim indeksi, yaşam maliyeti indeksi, güvenlik indeksi, sağlık hizmeti indeksi, emlak fiyatları ve gelir oranı, kirlilik indeksi, trafikte harcanan süre indeksi, CRITIC, CODAS ve ROV gibi çok kriterli karar verme teknikleri kullanılmıştır. Sonuç olarak, Danimarka her iki durumda da yaşam kalitesi açısından en iyi ülke olarak tespit edilmiştir. Handels vd., (2018), bu çalışma, sekiz Avrupa ülkesinde demans hastaları için resmi ve gayri resmi bakım kullanımına ilişkin maliyetleri ve yaşam kalitesini incelemek ve bu durumun karşılanmamış ihtiyaçlarla ilişkisini araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bulgular, karşılanmamış ihtiyaçlar ile yaşam kalitesi arasında farklılık gösteren ilişkiler olduğunu, ancak karşılanmamış ihtiyaçlar ile bakım maliyetleri arasında bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur. Seyhan ve Seyhan (2021), bu çalışmada, tüm AB ülkelerine yönelik karşılaştırmalı bir analiz yapılabilmesi için tüm ülkeler bazında erişilebilen verilerin bulunması gerektiği vurgulanmıştır. Çalışma, yaşam memnuniyeti, faiz-kredi borcu erteleme, iş güvencesi, haber medyasına erişim, geçim sıkıntısı çeken hane sayısı, istihdamda azalma, hükümete güven, AB'ye güven ve aşılanma oranları dahil olmak üzere çeşitli değişkenler kapsamında incelenmiştir. Hamarat vd., (202), Bu çalışmanın amacı, Daha İyi Yaşam Endeksi göstergelerine dayalı olarak, aynı grubu oluşturan

ülkelerin aynı özelliklere sahip olup olmadığına karar vermektir. Ülkeler arasındaki benzerlikler, Bulanık Kümeleme Yöntemi ile incelenmiştir. Kümeleme analizi sonucunda, 2 ve 4'ün en uygun küme sayıları olduğu vurgulanmıştır. Drobnic vd., (2010), iş kalitesi ve çalışma koşullarının dokuz stratejik olarak seçilmiş AB ülkesinde (Finlandiya, İsveç, Birleşik Krallık, Hollanda, Almanya, Portekiz, İspanya, Macaristan ve Bulgaristan) istihdam edilen nüfusun yaşam kalitesine nasıl katkı sağladığını incelemektedirler. 2003 Avrupa Yaşam Kalitesi Anketi verilerini kullanarak, çalışma koşulları ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkileri ve iş alanı ile genel yaşam memnuniyeti arasındaki bağlantıyı açıklamada hangi etkinin daha baskın olduğunu değerlendirmişlerdir. Sonuçlar, yaşam memnuniyeti düzeyinin ülkeler arasında önemli ölçüde değiştiğini ve daha müreffeh toplumlarda yaşam kalitesinin daha yüksek olduğu vurgulanmıştır. Arechavala vd., (2015) bu çalışmanın amacını AB'de yaşanan ekonomik krizin yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini incelemek ve krizden en çok etkilenen ülkeleri belirlemek olarak tanımlamaktadırlar. Çalışmadan elde edilen bulgular, Avrupa ülkelerinde hem bireysel hem de göreceli durumlarda önemli değişiklikler yaşandığını ve birçok ülkede vatandaşların yaşam kalitesinde belirgin bir düşüş olduğunu göstermekte olduğu vurgulanmıştır. Rogge vd., (2019) bu makalede, AB ülkelerinde öznel yaşam kalitesini çok boyutlu bir kavram olarak sekiz farklı yaşam alanındaki vatandaş memnuniyeti verilerini kullanarak nitelendirip analiz etmektedir. Elde edilen sonuçlar, Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri ile Güney ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında belirgin bir ayrım olduğunu ve ilk gruptaki ülkelerde yaşayan insanların yaşam kalitesini daha yüksek olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, korelasyon analizi, çok boyutlu ve tek boyutlu öznel yaşam kalitesi ölçütleri arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Arechavala ve Espina (2019) bu makalelerinde, AB'de yaşam kalitesini bireysel, sosyoekonomik ve bölgesel olmak üzere çoklu bir perspektiften ölçmek amacıyla öznel bir sentetik yaşam kalitesi göstergesi oluşturarak ekonometrik bir yaklaşım benimsemektedirler. Ancak, elde edilen sonuçlar, birçok AB ülkesinde belirgin cinsiyet farklarının varlığını ortaya koymakta ve bu durum, AB vatandaşları için eşitliği sağlama konusunda mevcut politikaların gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Glatzer (2006) bu makalesinde, AB ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) yaşam kalitesinin çeşitli kapsamlı göstergeler (HDI, WBI, WISP, OLS, PWI, ABS, HLE) kullanılarak nasıl ölçüldüğünü incelemektedir. Küresel ölçekte, AB ile ABD arasında yaşam kalitesi açısından belirli farklılıklar gözlemlenmektedir. Nesnel ölçütler açısından, ABD, ekonomi ve bilim alanında daha yüksek bir konumda bulunurken, Avrupa sosyal konular bağlamında daha güçlü bir performans sergilediği vurgulanmış olup

ayrıca öznel ölçütler ışığında, ABD nüfusunun ortalama yaşam kalitesi, AB nüfusuna kıyasla biraz daha iyi durumda olduğu tespit edilmiştir.

3. ANALİZ BULGULARI

Analiz bulguları, AB ülkelerinin yaşam kalitesi ve ekonomik göstergeler temelinde farklı performans seviyelerine sahip olduğunu ve bu ülkeler arasındaki benzerlikler ile farklılıkların istatistiksel olarak belirginleştiğini göstermektedir. Bu bağlamda, AB ülkelerinde yaşam kalitesi göstergelerinin performans analizi kapsamında temel bileşenler ve kümeleme analizi yardımıyla ve 2023 yılına ait ve eurostat database elde edilen eğitim düzeyi, cinsiyet ve yaşa göre nüfus, cinsiyet (X1), yaş, beyan edilen ana neden ve eğitim başarı düzeyine göre tıbbi muayene için kendi kendine bildirilen karşılanmamış ihtiyaçlar (X2), yaş ve cinsiyete göre ortalama gelir (X3), istihdam durumuna göre işgücü geçişleri (X4), kirlilik, kir veya diğer çevre sorunları (X5), beklenmedik finansal giderlerle yüzleşememe (X6), cinsiyet, yaş ve eğitim durumuna göre genel yaşam doyumu (X7), cinsiyet, yaş ve eğitim durumuna göre başkalarına güven (X8), cinsiyete ve yaşa göre toplam nüfusun yüzdesi olarak aktif olmayan nüfus (X9), kısmi süreli çalışma (X10) ve cinsiyete göre uzun süreli işsizlik verileri (X11) kullanılarak aşağıdaki şu sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 1: KMO and Bartlett's Testi

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,612
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	100,029
	df	55
	Sig.	,000

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Ölçüsü ve Bartlett Testi, faktör analizi uygulamadan önce verilerin uygunluğunu değerlendirmek için kritik öneme sahip istatistiksel testlerdir. Bu testler, veriler arasındaki ilişkilerin yapısal olarak analiz edilebilir olup olmadığını anlamaya yardımcı olmaktadır. KMO ölçüsü: KMO, örneklem yeterliliğini değerlendiren bir ölçüt olup 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. KMO değerinin 0,6'nın altında olması, örneklemin faktör analizi için yetersiz olduğu anlamına gelmektedir. Bu çalışmada, elde edilen KMO değeri 0,612'dir. Bu, örneklemin yeterli bir düzeyde olduğunu göstermektedir (Pullant, 2001).

Bartlett'ın Sphericity Testi, değişkenler arasındaki korelasyonların anlamlı olup olmadığını test eden bir istatistiktir. Bu test, hipotez testinin bir parçası olarak, değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin rastgele bir dağılımdan farklı olup olmadığını belirlemektedir. Çalışmada elde

edilen Yaklaşık Ki-Kare (Approx. Chi-Square) değeri 100,029 ve anlamlılık (Sig.) değeri 0,000'dir. Burada elde edilen p-değeri, 0,05'ten (genel kabul edilen anlamlılık seviyesi) çok daha düşük bir değer olup değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yani, bu sonuçlar, veri setindeki değişkenlerin birbiriyle ilişkili olduğunu ve faktör analizi uygulanmasının uygun olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak hem KMO Ölçüsü hem de Bartlett Testi, faktör analizi için verilerin uygun olduğunu ve analiz sürecinin başlatılabileceğini işaret etmektedir. Bu bulgular, veri setinin faktör analizi ile daha derinlemesine incelenebileceği ve bu sayede değişkenler arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılabileceği anlamına gelir. Faktör analizi, karmaşık veri setlerinde temel bileşenleri ve gizli faktörleri ortaya çıkarmak için önemli bir yöntemdir (Büyüköztürk, 2002).

Tablo 2: Açıklanan Toplam Varyans

Total Variance Explained

	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
Component	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	3,521	32,008	32,008	3,521	32,008	32,008
2	1,887	17,154	49,162	1,887	17,154	49,162
3	1,294	11,765	60,927	1,294	11,765	60,927
4	1,194	10,852	71,779	1,194	10,852	71,779
5	1,002	9,109	80,888	1,002	9,109	80,888
6	,605	5,503	86,391			
7	,479	4,356	90,748			
8	,369	3,350	94,098			
9	,285	2,591	96,689			
10	,234	2,131	98,819			
11	,130	1,181	100,000			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Tablo 2, Temel bileşenler analizinin (Principal Component Analysis- PCA) sonuçlarını göstermekte olup, AB ülkelerinde yaşam kalitesi göstergelerinin performans analizinde önemli bir rol oynamaktadır. Tablo 2, verinin temel bileşenler aracılığıyla ne ölçüde temsil edildiğini göstermektedir ve ayrıca her bir bileşenin toplam varyansa katkısını ortaya koymaktadır. Tablo 2'yi yorumlayacak olursak;

Başlangıç Özdeğerleri (Initial Eigenvalues): Her bir bileşenin varyansa katkısı, özdeğerleri ile temsil edilmektedir. İlk bileşen (Component 1) 3,521 özdeğerine sahip olup, toplam varyansın

%32,008'ini açıklamaktadır. Bu durum, ilk bileşenin yaşam kalitesi göstergeleri arasındaki en önemli varyans kaynağı olduğunu göstermektedir.

Kümülatif Varyans (Cumulative %): İlk iki bileşenin toplamı, yaşam kalitesi göstergelerinin %49,162'sini açıklamaktadır. Bu durum, iki temel bileşenin önemli ölçüde veri setinin yapısını yansıttığını ve analizin derinlemesine yapılabilmesi için yeterli bilgi sağladığını göstermektedir.

Diğer Bileşenler: Üçüncü bileşen (Component 3) 1,294 özdeğerine sahip olup, toplamda üç bileşen, yaşam kalitesi göstergelerinin %60,927'sini açıklamaktadır. Dördüncü (Component 4) ve beşinci (Component 5) bileşenler de sırasıyla %10,852 ve %9,109 varyans katkısı sunarak, toplamda %80,888'lik önemli bir kısmı kapsamaktadır.

Bu analiz, AB ülkelerindeki yaşam kalitesi göstergelerinin performansını değerlendirirken, temel bileşenler analizinin güçlü bir araç olduğunu göstermektedir. İlk birkaç bileşenin yüksek varyans açıklama oranları, bu bileşenlerin yaşam kalitesinin belirleyicileri olarak önemli rol oynadığını ve ülkeler arasındaki farklılıkları anlamada kritik bir katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Verilerin bu şekilde analiz edilmesi, politika yapıcılar ve araştırmacılar için yaşam kalitesini artırmaya yönelik stratejilerin belirlenmesinde yardımcı olacaktır. Bu sonuçlar, ayrıca, AB ülkelerindeki yaşam kalitesi göstergeleri arasında hangi faktörlerin en belirleyici olduğunu anlamaya yönelik daha derinlemesine analizler yapma fırsatı sunmaktadır. Bu nedenle, bu temel bileşenler, ülkeler arası karşılaştırmalarda ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi için hedeflerin belirlenmesinde önemli bir temel oluşturmaktadır.

Tablo 3: Faktör Matrisi

Component Matrix[a]

	Component				
	1	2	3	4	5
SMEAN(x1)	-,543	,609	,282	,032	,373
SMEAN(x2)	,705	-,134	,054	,332	,443
SMEAN(x3)	-,692	,136	,408	,317	,219
SMEAN(x4)	,298	,777	,349	-,066	-,048
SMEAN(x5)	,085	,101	-,583	,731	,108
SMEAN(x6)	,806	,180	,067	-,283	,084
SMEAN(x7)	-,633	-,399	,197	,103	,330
SMEAN(x8)	-,097	-,723	,426	-,075	-,025
SMEAN(x9)	,714	-,374	,287	,122	,153

SMEAN(x10)	,081	,049	,442	,557	-,659
SMEAN(x11)	,759	,098	,283	,150	,171

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 5 components extracted.

AB ülkelerinde yaşam kalitesi göstergelerinin performansını analiz etmek için yapılan istatistiksel değerlendirmede, Temel Bileşenler Analizi (PCA) kullanılarak elde edilen Component Matrix (Faktör Matrisi), çeşitli yaşam kalitesi ölçütlerinin bir dizi bileşenle olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu analizde, her bir göstergenin beş temel bileşene olan yükleri hesaplanmış olup, bu yükler aracılığıyla göstergelerin bileşenler üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. SMEAN(x1), SMEAN(x3) ve SMEAN(x7) gibi göstergeler, 1. bileşen ile yüksek negatif veya pozitif korelasyon göstermekte olup, bu bileşenin belirli yaşam kalitesi özellikleriyle daha güçlü bir ilişkiye sahip olduğunu işaret etmektedir. SMEAN(x4) ve SMEAN(x8) göstergeleri 2. bileşenle yüksek pozitif veya negatif yükler taşımaktadır. Bu bileşen, yaşam kalitesinin farklı bir boyutuna dair bilgiyi temsil ettiği söylenebilir. SMEAN(x5) ve SMEAN(x10) göstergeleri 4. bileşen ile yüksek yüklemeler göstermekte olup 4. bileşenin bu göstergelerle güçlü bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bu tür bileşen analizleri, AB ülkelerindeki yaşam kalitesi göstergelerinin farklı bileşenler aracılığıyla sınıflandırılmasına olanak tanımaktadır.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Tablo 4: Yığışım Tablosu (Ward Tekniği)

Ward Linkage

Agglomeration Schedule

Stage	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		Next Stage
	Cluster 1	Cluster 2		Cluster 1	Cluster 2	
1	4	20	,048	0	0	2
2	4	27	,308	1	0	8
3	13	15	,675	0	0	15
4	7	16	1,191	0	0	10
5	11	25	1,745	0	0	17
6	3	17	2,436	0	0	11
7	14	22	3,155	0	0	15
8	4	26	4,066	2	0	14
9	6	24	5,088	0	0	11
10	1	7	6,205	0	4	20
11	3	6	7,914	6	9	18
12	19	21	9,904	0	0	14
13	9	10	12,640	0	0	19
14	4	19	15,879	8	12	20
15	13	14	19,226	3	7	21
16	5	12	22,638	0	0	19
17	2	11	26,228	0	5	18
18	2	3	30,815	17	11	21
19	5	9	35,482	16	13	26
20	1	4	40,967	10	14	25
21	2	13	47,941	18	15	24
22	8	23	55,305	0	0	23
23	8	18	69,137	22	0	24
24	2	8	86,639	21	23	25
25	1	2	107,134	20	24	26
26	1	5	130,000	25	19	0

Tablo 4, kümeleme analizi sonuçlarını göstermekte olup ve AB ülkelerinde yaşam kalitesi göstergelerinin performans analizi bağlamında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu analiz, belirli ülkelerin benzer yaşam kalitesi özelliklerine göre gruplandığını ortaya koyarak, yaşam kalitesi belirleyicileri arasındaki ilişkilere dair derinlemesine bir anlayış geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Tablo 4'ü yorumlarsak;

Küme Birleşim Aşamaları (Cluster Combined): Her bir aşama, belirli kümelerin birleştirilmesi sürecini temsil etmektedir. Örneğin, ilk aşamada 4 ve 20 numaralı kümelerin birleştirilmesi ile

toplamda 0,048 değeri elde edilmiştir. Bu durum, yaşam kalitesi göstergeleri açısından düşük bir benzerlik düzeyini işaret etmektedir.

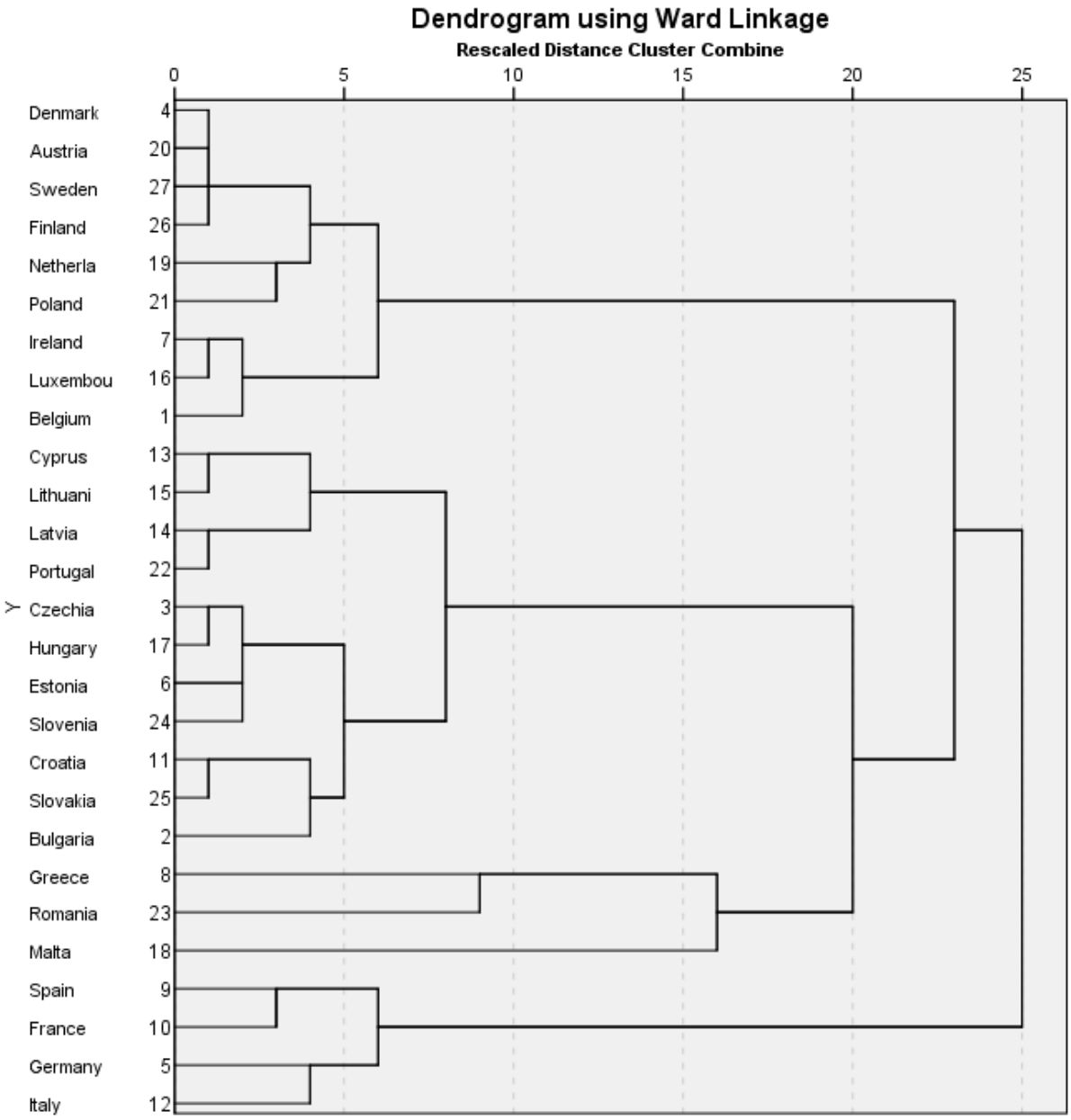
Küme Koefisiyentleri (Coefficients): Koefisiyentler, kümeler arasındaki benzerliğin ölçüsünü temsil etmektedir. Daha yüksek koefisiyent değerleri, yaşam kalitesi göstergeleri bakımından daha yakın ilişkili kümeleri belirtmektedir. Örneğin, 26. aşamada 1 ve 5 numaralı kümelerin birleştirilmesi ile elde edilen 130,000 değeri, bu iki küme arasında güçlü bir benzerlik olduğunu göstermektedir. 10. aşamada 1 ve 7 numaralı kümelerin birleşimi, önceki aşamalara göre daha yüksek bir koefisiyentle gerçekleşmiştir. Bu durum, bu iki kümenin yaşam kalitesi göstergeleri açısından daha yakın ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4'deki yığışım tablosu, yaşam kalitesi göstergelerinin performansını anlamak ve AB ülkeleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmek için kullanılan önemli bir araçtır. Kümeleme analizi, hangi ülkelerin benzer yaşam kalitesi özelliklerine sahip olduğunu belirleyerek, ülkeler arası karşılaştırmalar yapmaya olanak tanımaktadır.

Yüksek koefisiyentler, yaşam kalitesinin belirleyicileri bakımından benzerlik gösteren ülkelerin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Örneğin, daha önce bahsedilen 26. aşama, iki ülkenin yaşam kalitesi göstergeleri açısından büyük ölçüde benzerlik taşıdığını ve bu nedenle politikaların bu kümeler için özel olarak tasarlanabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak, bu analiz, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi için politika yapıcıların hangi ülkeleri hedef alması gerektiği konusunda bilgiler sağlamaktadır. Ayrıca, benzer yaşam kalitesi göstergelerine sahip ülkelerin belirlenmesi, AB içindeki farklılıklara odaklanmak ve politikaları bu farklılıklar doğrultusunda şekillendirmek açısından da önemli bir strateji geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu çalışma, yaşam kalitesi göstergeleri üzerindeki etkileşimleri daha iyi anlamak ve bu bağlamda ülkelerin gelişim stratejilerini belirlemek için güçlü bir temel sunmaktadır.

Şekil 1: Dendrogram (Ağaç Grafiği)



Şekil 1, AB ülkelerinin yaşam kalitesi göstergelerine dayalı olarak kümelenme analizini kapsamında Ward yöntemi kullanılarak elde edilmiş olup, ülkelerin benzer yaşam kalitesi özelliklerine göre gruplandırıldığını göstermektedir.

Şekil 1'e göre, benzer yaşam kalitesine sahip gruplar; grafikte yer alan ülkeler arasında daha yakın mesafede olanlar, benzer yaşam kalitesi özellikleri göstermektedir. Örneğin, Danimarka, Avusturya, İsveç, Finlandiya ve Hollanda gibi ülkeler bir kümede yer almakta ve daha yüksek yaşam kalitesi göstergelerine sahip olma eğilimindedir. Bu grup, diğer kümelere kıyasla

oldukça uzak mesafede kümelenmiştir; bu da bu ülkelerin diğerlerinden daha yüksek bir yaşam kalitesine sahip olduğunu göstermektedir. Geniş birleşmeler: Çekya, Macaristan, Estonya, Slovenya, Hırvatistan, Slovakya ve Bulgaristan gibi ülkeler daha geniş bir grupta yer almaktadır. Bu durum, yaşam kalitesi açısından bu ülkelerin bazı benzer özellikler taşıdığını ve orta düzeyde yaşam kalitesine sahip olduklarını gösterebilmektedir. Alt düzey yaşam kalitesi göstergelerine sahip diğer ülkelerle daha büyük kümelerde birleşmişlerdir. Bu durum ise yaşam kalitesi açısından bazı ortak zorluklar yaşadıklarını veya gösterge performanslarının daha düşük olduğunu gösterebilmektedir. Uzak kümelenmeler: Romanya ve Yunanistan gibi ülkeler, diğerlerinden oldukça uzak mesafelerde konumlanmış durumda olup bu ülkeler düşük yaşam kalitesi göstergelerine sahip gruplarda yer almaktadır. Özetle, bu dendrogram AB ülkelerini yaşam kalitesi göstergeleri açısından kümelere ayırarak, yaşam kalitesinde benzerlik gösteren grupları ortaya koymaktadır. Veriler, ülkelerin benzer ve farklı yönlerini ortaya koyarak, yaşam kalitesi politikalarına yönelik iyileştirme alanlarının belirlenmesine yardımcı olabilmektedir. Bu dendrogram analizinin amacı, AB ülkelerinin yaşam kalitesi göstergelerine göre birbirlerine olan benzerliklerini inceleyerek gruplar oluşturmaktır. Bu tür bir analiz, ülkeler arasındaki sosyal ve ekonomik farkları daha iyi anlamaya yardımcı olarak, yaşam kalitesini artırmaya yönelik politika önerileri geliştirmek için önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca, AB içinde sosyal eşitsizliklerin azaltılması ve yaşam kalitesinin genel olarak iyileştirilmesi açısından stratejik bir araç olarak kullanılabilmektedir. Sonuçlar, farklı yaşam kalitesi gruplarına yönelik hedef odaklı programlar oluşturmak, kaynakları daha verimli kullanmak ve birlik içinde daha eşit bir yaşam standardı sağlamak için önemli bilgiler sunmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, AB ülkelerinde yaşam kalitesi göstergelerinin performansını istatistiksel yöntemlerle değerlendirerek, ülkeler arası karşılaştırmalar yapmayı hedeflemiştir. Çalışmada kullanılan temel bileşenler ve kümeleme analizleri, AB ülkelerinin yaşam kalitesi göstergeleri bakımından benzerlik ve farklılıklarını daha ayrıntılı bir şekilde incelememize olanak sağlamıştır. Analiz sonuçlarına göre, ülkeler belirli kümelere ayrılarak benzer yaşam kalitesi düzeyleri taşıyan ülkelerin hangi göstergeler açısından benzeştiği ortaya konulmuştur.

Kümeleme analizinden elde edilen yığışım tablosu, ülkeler arasındaki ilişkilerin daha net anlaşılmasını sağlamış ve benzer yaşam kalitesi özelliklerine sahip ülke gruplarını belirlemiştir. Bu gruplar, yaşam kalitesinin belirleyicileri açısından birbirine yakın olan ülkeleri içerdiğinden, bu ülkeler için ortak sosyal ve ekonomik politikaların geliştirilmesi gerektiğine işaret

etmektedir. Özellikle benzer koşullara sahip ülkeler için politika yapıcılar tarafından ortak iyileştirme stratejilerinin uygulanması, AB genelinde yaşam kalitesini artırma amacına hizmet edecektir. Ayrıca, temel bileşenler analizinde yaşam kalitesi üzerinde önemli etkilere sahip bazı kritik unsurlar belirlenmiştir. Bu bulgular, ülkelerin yaşam kalitesi standartlarını iyileştirmek için odaklanmaları gereken alanlar hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Bu unsurlara yönelik yapılacak iyileştirmeler, genel yaşam kalitesinin artırılmasına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, elde edilen bulgular, politika geliştirme süreçlerinde ve özellikle yaşam kalitesi standartlarını artırmaya yönelik müdahalelerde önemli bir referans olarak kullanılabilir. Ülkeler arası farklılıkların belirlenmesi ve benzer özellikler gösteren ülke kümelerinin tespiti, AB'nin genel refah seviyesini yükseltmek adına önemli fırsatlar sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi, 32(32), 470-483.

Çınaroğlu, E. (2021). CRITIC temelli CODAS ve ROV yöntemleri ile AB ülkeleri yaşam kalitesi analizi. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *5*(1), 337-364.

Drobnič, S., Beham, B., & Präg, P. (2010). Good job, good life? Working conditions and quality of life in Europe. *Social indicators research*, *99*, 205-225.

Eurostat Database (2024), https://ec.europa.eu/eurostat/data/database, (Erişim Tarihi: 07.11.2024)

Glatzer, W. (2006). Quality of life in the European Union and the United States of America: Evidence from comprehensive indices. *Applied research in quality of life*, *1*, 169-188.

Hamarat, B., Şahin, Ö. U., & Kevşek, H. (2020). OECD, AB ve G-10 Ülkelerinin Yaşam Kalitesi Göstergelerine Göre Benzerliklerinin Belirlenmesi: Bulanık Kümeleme Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), 84-112.

Handels, R. L., Sköldunger, A., Bieber, A., Edwards, R. T., Gonçalves-Pereira, M., Hopper, L., ... & ActifCare Consortium. (2018). Quality of life, care resource use, and costs of dementia in 8 European countries in a cross-sectional cohort of the actifcare study. *Journal of Alzheimer's Disease*, *66*(3), 1027-1040.

Kaya, P., Cetin, E. I., & Kuruüzüm, A. (2011). Çok kriterli karar verme ile avrupa birliği ve aday ülkelerin yaşam kalitesinin analizi. Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal, (13), 80-94.

Köhn, H. F., & Hubert, L. J. (2014). Hierarchical cluster analysis. *Wiley StatsRef: statistics reference online*, 1-13.

Pullant, J. (2001). SPSS Survival Manual: A Step-By-Step Guide to Data Analysis Using SPSS for Wi,ndows. Philadelphia, PA: Open University Press.

Rogge, N., & Van Nijverseel, I. (2019). Quality of life in the European Union: A multidimensional analysis. *Social Indicators Research*, *141*(2), 765-789.

Seyhan, A. G. D. N., & Seyhan, A. G. B. (2021). COVID-19 salgın sürecinde AB ülkelerindeki yaşam kalitesinin çok kriterli karar verme ile değerlendirilmesi. *Journal of Social Research and Behavioral Sciences*, *7*(13), 158-180.

Smith, L. I. (2002). A tutorial on principal components analysis.

Somarriba Arechavala, N., & Zarzosa Espina, P. (2019). Quality of life in the European Union: An econometric analysis from a gender perspective. *Social Indicators Research*, *142*, 179-200.

Somarriba Arechavala, N., Zarzosa Espina, P., & Pena Trapero, B. (2015). The economic crisis and its effects on the quality of life in the European Union. *Social Indicators Research*, *120*, 323-343.

Şahin, Ö. U. (2020). *Yaşam Kalitesi-Kamu Maliyesi Kalitesi İlişkisi,* Avrupa Birliği ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme. Rating Academy Ar-Ge Yazılım Yayıncılık Eğitim Danışmanlık ve Organizasyon Ticaret Limited Şirketi.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

EĞİTİM DURUMLARINA GÖRE FERTLERİN ESAS İŞ GELİRLERİNİN ENFLASYON KARŞISINDAKİ DURUMU

Prof. Dr. SAVAŞ ERDOĞAN
Selçuk Üniversitesi,
serdogan@selcuk.edu.tr - 0000-0003-3252- 3095

Öğr. Gör. Dr. ABDULBAKİ PINAR
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
apinar@kmu.edu.tr - 0000-0001-6224-1748

ÖZET

Bir ülkede belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerleri, o dönemde ülkenin toplam gelirini oluşturur. Ekonomilerde elde edilen toplam gelirlerin yanında bu gelirlerin toplumu oluşturan bireyler arasındaki dağılımı da oldukça önemlidir. Gelir dağılımı toplumun refah seviyesi ve yaşam standartlarının belirlenmesinde ve ülkenin gelişmişlik düzeyinin ölçülmesinde önemli bir göstergedir. Ekonomiler için önemli bir gösterge olan gelir dağılımı kişisel, fonksiyonel, sektörel ve bölgesel olmak üzere dört ana grupta incelenmekle birlikte cinsiyet, eğitim durumu gibi kriterlere göre de analiz edilmektedir. Gelir ile ilişkilendirilebilecek en önemli göstergelerden birisi enflasyondur. Enflasyon toplumun gelirini reel olarak etkileme gücüne sahiptir. Çalışmanın amacı da 2006 – 2023 yıllarını kapsayan dönem için eğitim durumlarına göre fertlerin esas iş gelirlerinin enflasyon karşısında ne derece etkilendiğinin ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda çalışmada teorik çerçeveden sonra gerek gelirdeki gerekse enflasyondaki yıllık ve kümülatif değişimler hesaplanarak karşılaştırması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gelir dağılımı, Esas iş geliri, Eğitim durumu, Enflasyon

1.GİRİŞ

Toplumu oluşturan bireylerin ekonomik hayatta gelir düzeylerini etkileyen en önemli unsurlardan birisi eğitim düzeyidir. Bireylerin eğitim düzeylerinin artması, onların daha nitelikli işlere erişimine imkan sağlayarak gelir seviyelerini yükseltir. Becker (1993) insan sermayesi teorisinde, eğitim ile bireylerin kazandığı bilgi ve becerilerin, iş yapma kabiliyetlerinin dolayısıyla üretkenliklerinin arttığını, bu durumun ise eğitimli ferlerin

toplumun diğer fertlerine göre daha yüksek gelir elde etmelerine imkan sağladığını belirtmektedir.

Fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artışı ifade eden enflasyonun yaşandığı dönemlerde fert gelirleri de nominal olarak artmakta ancak reel olarak azalmaktadır. Harcama alışkanlıkları, tüketim sepetinin içeriği gibi unsurlar da enflasyonun fertler üzerindeki etkisini belirleyebilmektedir. Özellikle düşük gelir sahipleri ve sabit gelir elde eden fertler enflasyonun etkisini daha derin hissederler. Çalışmanın amacı da gerek eğitim düzeyine gerekse cinsiyete göre fertlerin esas iş gelirlerinde zaman içerisinde meydana gelen değişim ile enflasyondaki değişimi birlikte analiz ederek, bireylerin enflasyondan ne derece etkilendiklerini ortaya koymaktır.

Çalışma kapsamında giriş bölümünden sonra gelir dağılımı ve enflasyona ilişkin genel bilgiler verilmiştir. Ardından Türkiye'de 2006 – 2023 yıllarını kapsayan döneme ilişkin 15 yaş ve üzeri nüfusun eğitim durumları ve cinsiyetlerine göre elde ettikleri yıllık ortalama esas iş gelirleri ile aynı döneme ait tüketici enflasyonunun seyri, TÜİK veri tabanından elde edilen veriler ve tarafımızca yapılan hesaplamalar ile açıklanmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise, analize konu dönemde fertlerin esas iş gelirleri ve enflasyonda bir önceki yıla göre ve 2006 yılından bu yana kümülatif olarak yaşanan değişimler karşılaştırılmıştır. Böylelikle eğitim durumu ve cinsiyetlerine göre hanehalkı fertlerinin enflasyon karşısındaki durumları ortaya konulmuştur.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ülke sınırları içerisinde gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler mal ve hizmet üretimine yöneliktir. Dolayısıyla üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerleri o dönemde o ülkedeki toplam geliri oluşturur. İktisadi anlamda gelir, belirli bir dönemde üretim sürecine dahil edilen emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimciden oluşan üretim faktörlerinin ücret, faiz, rant ve kar olarak elde ettikleri ekonomik değerlerin toplamını ifade etmektedir (Erdoğan, 2004, s. 48). Bir ekonomide elde edilen gelirin yanında bu gelirin toplumu oluşturan bireyler arasındaki dağılımı da oldukça önemlidir. Gelir dağılımı, eğitimden sağlığa kadar toplumun refah seviyesi ve yaşam standartlarının belirlenmesinde önemli bir göstergedir. Bu kapsamda gelir dağılımı, dönem içerisinde ülkede yaratılan gelirin bireyler, üretim faktörleri, sektörler ve bölgeler arasındaki bölüşümünü ifade etmektedir. İktisat biliminin de amaçlarından olan gelir dağılımında adaletin sağlanması, toplumsal ve ekonomik refahın da yükselmesini sağlayacaktır (Yar, 2015, s. 11). Temelde kişisel, fonksiyonel, sektörel ve bölgesel gelir dağılımı olmak üzere dört ana grupta incelenen gelir dağılımı, ayrıca cinsiyet, eğitim durumu gibi kriterlere göre de analiz edilmektedir.

Gelir dağılımı türlerinin başında kişisel gelir dağılımı gelmektedir. Kişisel gelir dağılımı, ülkede elde edilen toplam gelirin bireyler veya aileler arasındaki dağılımını ifade eder. Bu dağılım türünde gelirin hangi kaynaklardan elde edildiğine değil, elde edilen gelirin büyüklüğüne bakılır. Kişisel gelir dağılımının ölçümünde Yüzdelik dilimler, Gini katsayısı, Lorenz eğrisi, Kuznets katsayısı gibi yöntemler kullanılmaktadır (Erdoğan, 2004, s. 49). En çok kullanılan gelir dağılımı ölçüm yöntemlerinden birisi olan Yüzdelik dilimler yönteminde ülke nüfusu %5'lik, %10'luk ve %20'lik dilimlere ayrılarak her bir dilimin toplam gelirin ne kadarlık kısmını elde ettiği belirlenir. Ardından en yüksek gelire sahip dilimden, en düşük gelire sahip

dilime doğru bir sıralama yapılır. Böylelikle her yüzdelik dilimin toplam gelirden ne kadar pay aldığı belirlenir (TÜİK, 2008, s. 59). Gelirin kişisel dağılımı sonucunda elde edilen veriler ile bireylerin eğitimlerine, mesleklerine, sektörlerine ve bölgelerine göre gelirin dağılımı da mümkün olmaktadır (Yaşar, 2022, s. 43).

Gelir dağılımı türlerinden bir diğeri gelirin fonksiyonel dağılımıdır. Fonksiyonel gelir dağılımı, bir ekonomide oluşturulan toplam gelirin emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimciden oluşan üretim faktörleri arasındaki dağılımını göstermektedir. Bu kapsamda fonksiyonel gelir dağılımı emeğin karşılığı olan ücret, sermayenin karşılığı olan faiz, doğal kaynağın karşılığı olan rant ve girişimcinin karşılığı olan kar arasında dağılımın hangi esaslar çerçevesinde yapıldığını göstermektedir (İlgün & Develi, 2020, s. 112). Bu dağılım ile elde edilen toplam gelirin, toplumu oluşturan sosyal tabakalar arasında nasıl dağıldığı da görülebilmektedir (Yaşar, 2022, s. 71).

Bir diğer gelir dağılımı türü sektörel bazda yapılan gelir dağılımıdır. Sektörel gelir dağılımı, ülkede yaratılan toplam gelirin tarım, sanayi, hizmetler gibi iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımını ifade eder. Ayrıca sektörel gelir dağılımında kamu sektörü ve özel sektör şeklinde de bir ayırım yapılabilmektedir (Ulusoy, 1999, s. 242-243). Sektörel gelir dağılımı yolu ile elde edilen veriler özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonominin gelişim yolunu göstermekte ve gelişimi hızlandırmak için doğru sektörün seçilmesine olanak sağlamaktadır (Kubar, 2011, s. 230).

Temel gelir dağılımı türlerinden biri de bölgesel gelir dağılımıdır. Bölgesel gelir dağılımı, ülkede yaratılan toplam gelirin, çeşitli şekillerde bölümlendirilmiş coğrafi bölgelere göre dağılımını ifade etmketedir. Bölgesel gelir dağılımı, bölgelerin kır-kent ayırımını da göz önüne alarak bölgeler arasındaki gelişimin karşılaştırılmasına imkan verir. Bölgesel gelir dağılımı sonucu elde edilen veriler, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını ve bu farklılıkları giderebilmek için uygulanacak politikaların belirlenmesinde etkili olmaktadır (Arpacıoğlu Özdemir, 2019, s. 198).

Gelir dağılımı uygulanan sosyo-ekonomik politikaların ve toplumsal ilişkilerdeki evrimin bir sonucudur. Dolayısıyla gelir dağılımını sadece üretim faktörleri ile sınırlandırmak tek başına eksik kalmaktadır. Bu nedenle sendikalar, toplumsal ilişkiler, kamu sektörünün ürettiği mal ve hizmetlerin çeşidi ve büyüklüğü, ekonomi politikaları gibi unsurlar da gelir dağılımını etkileme gücüne sahiptir (Ulutürk & Ersezer, 2011, s. 89).

Gelir dağılımı Türkiye'de ve dünyada önemli bir ekonomik, sosyal ve politik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelir dağılımı açısından ülkeler arasında, ülke içerisinde bölgeler arasında, sektörler arasında ve insanlar arasında bir eşitsizlik durumu söz konusudur. Uygulanan iktisat politikaları ekonomik büyüme, cari denge gibi pek çok makroekonomik gösterge üzerinde belirli dönemlerde önemli iyileşmelere sebep olmasına rağmen gelir dağılımında eşitsizliği ortadan kaldırmaya veya en azından azaltmaya yeterli gelmemiştir (Takım, Ersungur, Dikmen, & Aksu, 2020, s. 229).

3.TÜRKİYE'DE EĞİTİM DURUMUNA GÖRE ESAS İŞ GELİRLERİ

Ülkelerde gelir dağılımı bireysel yetenekler, yaşanılan yer gibi mikro değişkenler tarafından etkilenebildiği gibi ekonomik büyüme, enflasyon, piyasaların gelişmişlik düzeyi, vergi oranları, hükümet politikaları gibi makro değişkenler tarafından da etkilenebilmektedir (Akça & Ela, 2012, s. 245). Ülkelerde gelir dağılımını etkileyen unsurlardan birisi de toplumun eğitim düzeyidir. Literatürde eğitim seviyesindeki artışın gelir dağılımını olumlu yönde etkilediğine dair birçok çalışma bulunmaktadır. Földvari & Leeuven (2011) ve Bakhtiari & Meisami (2010) çalışmalarında toplumun eğitim düzeyindeki artışın ülkedeki gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kısıtlıda olsa literatürde yeralan Becker & Chiswick (1966) ve Figueroa (2010) gibi çalışmalarda ise eğitim düzeyi ile gelir dağılımı arasında etkileşimin sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Toplumun eğitim düzeyi ile gelir dağılımı ilişkisine yönelik Türkiye özelinde yapılan çalışmalarda (Dayıoğlu & Kasnakoğlu 1997- Sarı 2003) gibi) ise bireylerin eğitim düzeylerindeki artışın gelirlerini de artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'de 15 yaş ve üzeri nüfusun bitirilen eğitim durumuna göre yıllar itibariyle değişimleri aşağıda Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1: Eğitim Durumuna Göre Nüfus

Yıllar	Toplam Nüfus (Kişi)	Hiçbir Okul Bitirmeyen(%)	Lise ve Altı Mezunu (%)	Yükseköğretim Mezunu (%)	Bilinmeyen (%)
2008	52 636 605	15,8	69,4	7,3	7,5
2010	54 671 391	12,8	72,9	9,2	5,0
2015	59 299 679	10,2	73,4	15,4	0,9
2020	63 455 902	7,0	72,6	19,5	0,9
2021	64 215 375	6,5	71,8	20,7	1,1
2022	65 026 277	6,1	71,4	21,4	1,1

Kaynak: TÜİK

TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri veri tabanından edilen eğitim verileri yazarlar tarafından birleştirilerek Çizelge 1'de yer aldığı gibi hiçbir okul bitirmemişler, lise ve altı okul mezunları, yükseköğretim mezunları ve bilinmeyen şeklinde gruplandırılmıştır. Bu kapsamda okuma yazma bilmeyenler ile okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenler "hiçbir okul bitirmeyen" olarak birleştirilmiştir. İlkokul, ilköğretim, orta okul ve dengi meslek okulu ile lise ve dengi meslek okulu bitirenler "lise ve altı mezunu" olarak birleştirilmiştir. Son olarak da yüksekokul veya fakülte, yüksek lisans ve doktora grupları ise "yükseköğretim mezunu" olarak birleştirilmiştir.

Çizelgeya göre, 15 yaş üzeri nüfus 2008 yılında 52,6 milyon kişi iken 2020 yılında 63,4 milyon kişiye ulaşmış ve nihayet 2022 yılında ise 65 milyonun üzerine çıkmıştır. Türkiye'de hiçbir okul bitirmeyenlerin 15 yaş üzerindeki nüfusa oranı 2008 yılında %15,8 iken bu oran sürekli azalmış ve 2022 yılında %6,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. Lise ve altı okul mezunlarının 15 yaş üzeri toplam nüfusa oranı 2008 yılında %69,4 iken 2015 yılında bu oran %73,4'e yükselmiş ve nihayet 2022 yılında %71,4 olarak gerçekleşmiştir. Son olarak yükseköğretim mezunlarının 15 yaş üzeri toplam nüfusa oranı 2008 yılında %7,3 iken sürekli bir artış göstermiş ve 2022 yılında %21,4 seviyesine ulaşmıştır. Çizelge bütün olarak değerlendirildiğinde hiçbir okul

bitirmeyenlerin oranında azalma ile yükseköğretim mezunlarının oranındaki artış dikkat çekicidir. Türkiye'de son dönemlerde her beş kişiden biri önlisans, lisans, yüksek lisans veya doktora eğitimi almış kişilerden oluşmaktadır.

Türkiye'de hanehalkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yıllık ortalama esas iş gelirleri, TÜİK tarafından Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması bülteni içerisinde yayımlanmaktadır. Bu kapsamda Çizelge 2'de 2006 yılından bu yana eğitim durumlarına göre fertlerin yıllık ortalama esas iş gelirleri Türk Lirası cinsinden verilmiştir.

Çizelge 2: Hanehalkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yıllık ortalama esas iş gelirleri (TL)

	Toplam Gelir	Hiçbir Okul Bitirmeyen	Lise ve Altı Mezunu	Yükseköğretim Mezunu
2006	8754	8216	17716	15152
2008	10922	9208	21557	19077
2010	12558	10398	23094	22807
2015	21514	19873	38034	34801
2020	43118	39721	74693	63085
2021	47886	45746	82671	68229
2022	62826	60161	109751	87451
2023	116297	109062	203386	157851

Kaynak: TÜİK

Çizelgeya göre hanehalkı fertlerinin yıllık ortalama esas iş gelirleri 2006 yılında 8754 TL iken, 2023 yılında 116297 TL olarak gerçekleşmiştir. Hiçbir okul bitirmeyen fertlerin yıllık ortalama esas iş gelirlerinin 2006 yılında 8216 TL iken 2023 yılında 109062 TL olarak gerçekleştiği ve diğer eğitim gruplarına göre daha düşük olduğu görülmektedir. Lise ve altı okul mezunu fertlerin esas iş gelirleri ise yıllık ortalama 2006 yılında 17716 TL iken 2023 yılında 203386 TL'ye yükselmiştir. Yükseköğretim mezunu fertlerin yıllık ortalama esas iş gelirlerinin 2006 yılında 15152 TL iken 2023 yılında 157851 TL'ye yükseldiği görülmektedir.

Çizelge 3: Cinsiyet ve eğitim durumlarına göre fertlerin yıllık ortalama esas iş gelirleri (TL)

	ERKEK				KADIN			
	Toplam Gelir	Hiçbir Okul Bitirmeyen	Lise ve Altı Mezunu	Yükseköğretim Mezunu	Toplam Gelir	Hiçbir Okul Bitirmeyen	Lise ve Altı Mezunu	Yükseköğretim Mezunu
2006	9297	9204	19018	16160	6453	6062	10811	13029
2008	11542	10661	23106	20613	8400	6602	14142	15841
2010	13202	12104	24747	25017	10034	6807	15161	18447
2015	22673	22552	41039	38097	17956	15372	25981	29238
2020	45648	46082	79743	70639	35828	32240	54251	50788
2021	50678	53015	89046	75360	40116	36231	57031	56814
2022	68047	70793	120038	99836	48745	44321	70509	68026
2023	125709	128144	221857	179521	91693	80697	136033	124372

Kaynak: TÜİK

Fertlerin cinsiyete ve eğitim durumuna göre gelirlerine bir bütün olarak bakıldığında erkeklerin esas iş gelirlerinin kadınların esas iş gelirlerine göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. 2006 yılında erkeklerin ortalama yıllık toplam gelirleri 9297 TL olarak gerçekleşmişken, kadınlarda bu rakam yaklaşık üçte iki seviyelerinde 6453 TL olmuştur. Hiçbir okul bitirmeyen erkeklerin yıllık ortalama esas iş gelirleri 2006 yılında 9204 TL iken 2023 yılında 128144 TL'ye yükselmiş, kadınlarda ise 6062 TL'den 80697 TL'ye yükselmiştir. Lise ve altı okul mezunu erkeklerin yıllık ortalama esas iş gelirleri 2006 yılında 19018 TL olurken 2023 yılında 221857 TL olmuş, kadınlarda ise bu rakam 10811 TL'den 136033 TL'ye yükselmiştir. Son olarak yükseköğretim mezunu erkeklerin yıllık ortalama esas iş gelirleri 2003 yılında 16160 TL iken 2023 yılında 179521 TL'ye yükselmiş, kadınlarda ise bu rakam 13029 TL'den 124372 TL'ye yükselmiştir.

Çizelge 4: Eğitim Durumlarına Göre Hanehalkı fertlerinin yıllık ortalama esas iş gelirlerinin Önceki Yıla Göre Yüzde Değişimi

	Toplam Gelir	Hiçbir Okul Bitirmeyen	Lise ve Altı Mezunu	Yükseköğretim Mezunu
2007	14	12	9	20
2008	9	0	11	5
2009	10	-5	6	11
2010	5	18	2	8
2012	7	0	5	6
2015	13	9	13	7
2020	24	23	23	22
2021	11	15	11	8
2022	31	32	33	28
2023	85	81	85	81

Çizelge 4'te hanehalkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yıllık ortalam esas iş gelirlerinde bir önceki yıla göre meydana gelen yüzde değişim verilmiştir. Çizelgeya göre, 2007 yılında bir önceki yıla göre %14 oranında artış gösteren fertlerin esas iş gelirleri 2020 yılında %24 oranında, 2022 yılında %31 oranında ve 2023 yılında %85 oranında artmıştır. Hiçbir okul bitirmeyen fertlerin gelirlerinde sadece 2009 yılında bir önceki yıla göre %5'lik bir azalma olmuş, 2008 ve 2012 yıllarında değişim olmamış, diğer yıllarda ise bir önceki yıl gelirlerine göre artış olmuştur. 2007 yılında bir önceki yıla göre %12 oranında artan hiçbir okul bitirmeyenlerin esas iş gelirleri 2023 yılında bir önceki yıla göre %81 oranında artmıştır. Lise ve altı okul mezunu olan fertlerin esas iş gelirleri ele alınan dönemde her yıl bir önceki yıla göre artış göstermiştir. 2007 yılında bir önceki yıla göre %9 oranında artan lise ve altı okul mezunu fertlerin gelirleri 2015 yılında %13 oranında ve 2023 yılında %85 oranında artmıştır. Yükseköğretim mezunu fertlerin gelirlerindeki duruma bakıldığında, analize konu dönemde her yıl bir önceki yıla göre arttığı görülmektedir. 2007 yılında bir önceki yıla göre %20 oranında artan yükseköğretim mezunlarının esas iş gelirleri 2015 yılında %7 oranında artmış ve nihayet 2023 yılında bu artış %81 oranında gerçekleşmiştir.

Çizelge 5: Cinsiyet ve Eğitim Durumlarına Göre Hanehalkı fertlerinin yıllık ortalama esas iş gelirlerinin Önceki Yıla Göre Yüzde Değişimi

	ERKEK				KADIN			
	Toplam Gelir	Hiçbir Okul Bitirmeyen	Lise ve Altı Mezunu	Yükseköğretim Mezunu	Toplam Gelir	Hiçbir Okul Bitirmeyen	Lise ve Altı Mezunu	Yükseköğretim Mezunu
2007	14	20	10	22	16	-1	10	15
2008	9	-3	10	4	12	10	19	6
2009	9	-5	6	12	12	-5	5	9
2010	5	20	1	8	6	8	2	6
2015	13	7	14	8	15	18	16	7
2020	23	22	21	22	27	27	28	20
2021	11	15	12	7	12	12	5	12
2022	34	34	35	32	22	22	24	20
2023	85	81	85	80	88	82	93	83

Çizelge 5'te hanehalkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumlarına göre yıllık ortalama esas iş gelirlerinin bir önceki yıla göre yüzde değişimleri verilmiştir. Çizelgeya göre hanehalkı erkek fertlerinin yıllık ortalama esas iş gelirlerinde 2007 yılında bir önceki yıla göre %14 oranında artış yaşanırken 2023 yılında bu oran %85 olarak gerçekleşmiştir. Hiçbir okul bitirmeyen erkeklerin esas iş gelirleri 2008 ve 2009 yıllarında bir önceki yıla göre azalmış, diğer yıllarda ise artmıştır. Lise ve altı okul mezunu erkekler ile yükseköğretim mezunu erkeklerin esas iş gelirleri analize konu dönemde sürekli artmıştır. Hanehalkı kadın fertlerinin yıllık ortalama esas iş gelirlerinde ise 2007 yılında bir önceki yıla göre %16 oranında bir artış yaşanırken 2023 yılında bu oran %88 olarak gerçekleşmiştir. Hiçbir okul bitirmeyen kadınların esas iş gelirleri sadece 2007 ve 2009 yıllarında bir önceki yıla göre azalmış, diğer yıllarda ise artışını devam ettirmiştir. Lise ve altı okul mezunu kadınlar ile yükseköğretim mezunu kadınların yıllık ortalama esas iş gelirleri bir önceki yıla göre sürekli artmıştır. Çizelge 5'e bir bütün olarak bakıldığında analize konu dönemde kadınların esas iş gelirlerindeki yıllık artışın, erkeklerin esas iş gelirlerindeki yıllık artıştan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çizelge 6: Eğitim Durumlarına Göre Hanehalkı fertlerinin yıllık ortalama esas iş gelirlerinin Kümülatif Değişimi

	Toplam Gelir	Hiçbir Okul Bitirmeyen	Lise ve Altı Mezunu	Yükseköğretim Mezunu
2006	1	1	1	1
2007	1,1	1,1	1,1	1,2
2010	1,4	1,2	1,3	1,5
2015	2,4	2,3	2,3	2,4
2020	5,0	4,6	4,6	4,4
2021	5,6	5,3	5,1	4,8
2022	7,3	7,0	6,8	6,1
2023	13,5	12,7	12,6	11,0

Çizelge 6'da hanehalkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yıllık ortalama esas iş gelirlerindeki kümülatif değişim verilmiştir. Çizelgeda fertlerin 2006 yılı esas iş gelirleri 1 olarak kabul edilmiş ve takip eden yıllardaki kümülatif artış hesaplanmıştır. Çizelgeya göre hanehalkı fertlerinin yıllık ortalama esas iş gelirleri 2006 yılından 2023 yılına kadar 13,5 kat artmıştır. Hiçbir okul bitirmeyenler ile lise ve altı okul mezunu fertlerin yıllık ortala esas iş gelirleri analize konu dönemde toplam gelire paralel bir şekilde sırasıyla 12,7 kat ve 12,6 kat artış yaşamıştır. Yüksek öğretim mezunu fertlerin esas iş gelirleri ise 2020 yılına kadar diğerlerine göre daha hızlı artış yaşamış, bu tarihten sonra ise artış hızı yavaşlamıştır. Analize konu dönemde yükseköğretim mezunu fertlerin yıllık ortalama esas iş gelirleri 11 kat artarak diğer grupların gerisinde kalmıştır.

Çizelge 7: Cinsiyet ve Eğitim Durumlarına Göre Hanehalkı fertlerinin yıllık ortalama esas iş gelirlerinin Kümülatif Değişimi

	ERKEK				KADIN			
	Toplam Gelir	Hiçbir Okul Bitirmeyen	Lise ve Altı Mezunu	Yükseköğretim Mezunu	Toplam Gelir	Hiçbir Okul Bitirmeyen	Lise ve Altı Mezunu	Yükseköğretim Mezunu
2007	1,1	1,2	1,1	1,2	1,2	1,0	1,1	1,2
2010	1,4	1,3	1,3	1,4	1,6	1,1	1,4	1,5
2015	2,4	2,5	2,3	2,2	2,9	2,5	2,4	2,4
2020	4,8	5,1	4,4	4,0	5,6	5,3	5,0	4,1
2021	5,3	5,9	4,9	4,3	6,3	5,9	5,3	4,6
2022	7,1	7,9	6,6	5,7	7,7	7,2	6,6	5,5
2023	13,1	14,3	12,2	10,3	14,5	13,1	12,7	10,1

Çizelge 7'de fertlerin cinsiyet ve eğitim durumlarına göre esas iş gelirlerindeki kümülatif değişim verilmiştir. Çizelgeda erkek ve kadınların 2006 yılındaki esas iş gelirleri 1 olarak kabul edilmiş ve 2023 yılına kadar gelirlerde yaşanan kümülatif artış hesaplanmıştır. Buna göre, hanehalkı erkek fertlerinin esas iş gelirleri 2006 yılına göre 2023 yılında 13,1 kat artmıştır. Hiçbir okul bitirmeyen erkeklerde bu değişim 14,3 kat olurken, lise ve altı okul mezunlarında 12,2 kat ve yükseköğretim mezunlarında 10,3 kat olmuştur. Hanehalkı kadın fertlerinin toplam gelirleri aynı dönemde 14,5 kat artmıştır. Hiçbir okul bitirmeyen kadınların gelirleri 13,1 kat artarken, lise ve altı okul mezunu kadınların gelirleri 12,7 kat ve yükseköğretim mezunu kadınların gelirleri ise 10,1 kat artmıştır. Çizelge 7'ye bütün olarak bakıldığında, hiçbir okul bitirmeyen erkek ve kadınların gelirlerindeki kümülatif artış diğer gruplara göre daha yüksek iken yükseköğretim mezunu erkek ve kadınların gelirlerindeki kümülatif artış diğer gruplara göre daha düşük kalmıştır. Çizelgeda dikkat çeken bir diğer durum ise yükseköğretim mezunu erkek ve kadınların gelirlerindeki kümülatif artışın sadece 2010 yılında diğer gruplara göre daha yüksek olduğudur.

4.ENFLASYON

Enflasyon, genel bir ifade ile fiyatlar genel düzeyindeki artışı ifade etmektedir. Bireylerin reel gelirlerini etkileme gücüne sahip olan enflasyon Türkiye'de TÜİK tarafından, belirlenmiş mal sepetleri aracılığıyla ve fiyat endeksleri kullanılarak hesaplanmaktadır. Bu kapsamda tüketime

dönük mal ve hizmetlerden oluşan sepet aracılığıyla tüketici fiyat endeksi (TÜFE) üzerinden ve ara malları ve yatırım mallarından oluşan sepetler aracılığıyla da Yurtiçi üretici fiyat endeksi, yurtdışı üretici fiyat endeksi, hizmet üretici fiyat endeksi ve tarım üretici fiyat endeksleri üzerlerinden enflasyon hesaplamaları yapılmaktadır (Pınar & Erdoğan, 2021, s. 89).

Çalışma kapsamında, Türkiye'de manşet enflasyon olarak da kabul edilen, tüketime yönelik olmak şartıyla gıda, içecekler, haberleşme, sağlık, konut gibi mal ve hizmetlerden oluşan mal sepeti üzerinden enflasyon hesaplayan TÜFE dikkate alınmıştır. TÜFE üzerinden hesaplanan enflasyon, bireylerin satın alma gücünü etkilemekteve dolayısıyla reel gelirlerini belirlemektedir. Ayrıca çalışanların ücret artışalarının belirlenmesi, konut kira artışlarının belirlenmesi gibi toplumun genelini ilgilendiren konularda TÜFE üzerinden hesaplanan enflasyon oranları baz alınmaktadır (Alagöz, Yapar Saçık, & Erdoğan, 2020, s. 128-129; Karaca, 2020, s. 86-87).

Çizelge 8: TÜFE Endeks Değerleri ve Değişim Oranları

	2006	**2007**	**2008**	**2010**	**2015**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Endeks	134,5	145,8	160,4	181,9	269,5	504,8	687,0	1128,5	1859,4
Önceki Yıla Göre Değişim (%)		8,4	10,1	6,4	8,8	14,6	36,1	64,3	64,8
Kümülatif Değişim		1,1	1,2	1,3	2,0	3,7	5,1	8,3	13,7

Kaynak: TÜİK

Çizelge 8'de TÜİK tarafından 2003 baz yıllı olarak hesaplanan TÜFE değerleri, endeks değerlerinde bir önceki yıla göre yüzde değişim oranları ve endeksin 2006 yılından 2023 yılına kadarki kümülatif değişimi yer almaktadır. TÜFE, 2006 yılında 134,5'lik endeks değerine sahipken, 2015 yılında 269,5 endeks değerine ulaşmış ve 2023 yılında ise endeks değeri 1859,4 olarak gerçekleşmiştir. Endeks değerinde bir önceki yıla göre yüzde değişimi de ifade eden yıllık enflasyon oranlarının özellikle 2020 yılı ve sonrasında çift haneli rakamlara ulaştığı ve 2023 yılında Türkiye'de yıllık tüketici enflasyonunun %64,8 oranında gerçekleştirği görülmektedir. Çizelgeda ayrıca 2006 yılı endeks değeri 1 kabul edilerek, 2023 yılına kadar TÜFE'de meyadana gelen kümülatif değişim de hesaplanmıştır. Buna göre Türkiye'de TÜFE, 2006 yılından 2023 yılına kadar 13,7 kat artmıştır. Çizelgeda özellikle 2020 yılı ve sonrasında TÜFE'de meydana gelen değişimler dikkat çekicidir.

5.KARŞILAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde, çalışmanın da esas amacını oluşturan 2006 – 2023 yıllarını kapsayan dönemde eğitim durumlarına göre hanehalkı fertlerinin esas iş gelirlerinin aynı dönemde yaşanan enflasyona göre değişim durumu analiz edilecektir. Bu kapsamda Çizelge 9'da 2006 yılına göre fertlerin gelirlerindeki kümülatif artış ile yıllık enflasyonu ifade eden TÜFE'deki kümülatif değişim birlikte gösterilmektedir.

Çizelge 9: Hanehalkı Fertlerinin yıllık ortalama esas iş gelirlerindeki ve TÜFE'deki Kümülatif Değişim Oranları

	Toplam Gelir	Hiçbir Okul Bitirmeyen	Lise ve Altı Mezunu	Yükseköğretim Mezunu	TÜFE
2006	1	1	1	1	1
2007	1,1	1,1	1,1	1,2	1,1
2010	1,4	1,2	1,3	1,5	1,3
2015	2,4	2,3	2,3	2,4	2,0
2020	5,0	4,6	4,6	4,4	3,7
2021	5,6	5,3	5,1	4,8	5,1
2022	7,3	7,0	6,8	6,1	8,3
2023	13,5	12,7	12,6	11,0	13,7

2006 – 2023 yıllarını kapsayan dönemde eğitim durumlarına göre hanehalkı fertlerinin yıllık ortalama esas iş gelirlerinin kümülatif toplamları ile aynı dönemde TÜFE'nin kümülatif toplamları Çizelge 9'da verilmiştir. Çizelgeya göre 2022 yılına kadar hanehalkı fertlerinin esas iş gelirleri toplamındaki kümülatif artış, enflasyondaki kümülatif artıştan daha yüksek seviyede gerçekleşmiş, dolayısıyla hanehalkı fertleri bu tarihe kadar enflasyondan olumsuz etkilenmemiştir. Ancak 2022 ve 2023 yıllarında enflasyondaki artışın esas iş gelirlerindeki artıştan daha yüksek olduğu, dolayısıyla bireylerin satın alma güçlerinin azaldığı görülmektedir. Örneğin fertlerin esas iş gelirleri 2010 yılında 2006 yılına göre 1,4 kat artarken, aynı dönemde enflasyon 1,3 kat artmıştır. 2022 yılında fertlerin esas iş gelirleri toplamı 2006 yılına göre 7,3 kat artarken aynı dönemde enflasyon 8,3 kat artmıştır.

Hiçbir okul bitirmeyen hanehalkı fertlerinin kümülatif değişimi toplam gelirdeki kümülatif değişim ile paralellik göstermiş ve 2022 yılına kadar enflasyonun üzerinde artmış, 2022 ve 2023 yıllarında ise enflasyondaki artışın gerisinde kalmıştır. Örneğin hiçbir okul bitirmeyen fertlerin gelirleri 2015 yılında 2006 yılına göre 2,3 kat artarken, aynı dönemde enflasyon 2 kat artmış; 2023 yılında gelir 2006 yılına göre 12,7 kat artarken, aynı dönemde enflasyon 13,7 kat artmıştır.

Lise ve altı okul mezunu hanehalkı fertlerinin yıllık ortalama kümülatif esas iş gelirleri 2021 yılına kadar enflasyonun üzerinde artmış, 2021 yılında gelir ve enflasyondaki değişim aynı olmuş, 2022 ve 2023 yıllarında ise enflasyonun gerisinde kalmıştır. Örneğin lise ve altı okyul mezunu fertlerin esas iş gelirleri 2015 yılında 2006 ylına göre 2,3 kat artarken, aynı dönemde enflasyon 2 kat artmış; 2023 yılında gelir 2006 yılına göre 12,6 kat artarken, aynı dönemde enflasyon 13,7 kat artmıştır.

Yükseköğretim mezunu hanehalkı fertlerinin yıllık ortalama esas iş gelirlerindeki kümülatif artış, 2021 yılına kadar enflasyondaki kümülatif artışın üzerinde oluşmuştur. 2021, 2022 ve 2023 yıllarında ise enflasyondaki kümülatif artış, esas iş gelirlerindeki artışın üzerine çıkmıştır. Örneğin yükseköğretim mezunu fertlerin gelirleri 2015 yılında 2006 yılına göre 2,4 kat artarken, aynı dönemde enflasyon 2 kat artmış; fert glirleri 2006 yılından 2020 yılına kadar 4,4 kat artarken, enflasyon 3,7 kat artmış ve 2023 yılında fert gelirleri 2006 yılına göre 11 kat artarken aynı dönemde enflasyon 13,7 kat artmıştır.

Çizelge 9'a bir bütün olarak bakıldığında 2020 yılına kadar hanehalkı fert gelirlerinin enflasyon ile aynı oranda hatta çoğu zaman enflasyondan daha yüksek oranda arttığı, dolayısıyla hanehalkı fertlerinin enflasyona ezdirilmediği görülmektedir. 2020 yılı sonrasında ise yaşanan küresel salgın ve depremin de etkisi ile fert gelirlerindeki artışın enflasyonun altında kaldığı, dolayısıyla bireylerin alım güçlerinin düştüğü görülmektedir. Yükseköğretim mezunu fertlerin gelirlerindeki artışın enflasyondaki artışın çok altında kalması dikkat çekici bir durumdur.

Çizelge 10: Cinsiyet ve Eğitim durumuna Göre Fert gelirlerindeki ve TÜFE'deki Kümülatif Değişim Oranları

	ERKEK			KADIN			
	Hiçbir Okul Bitirmeyen	Lise ve Altı Mezunu	Yükseköğretim Mezunu	Hiçbir Okul Bitirmeyen	Lise ve Altı Mezunu	Yükseköğretim Mezunu	TÜFE
2007	1,2	1,1	1,2	1,0	1,1	1,2	1,1
2010	1,3	1,3	1,4	1,1	1,4	1,5	1,3
2015	2,5	2,3	2,2	2,5	2,4	2,4	2,0
2020	5,1	4,4	4,0	5,3	5,0	4,1	3,7
2021	5,9	4,9	4,3	5,9	5,3	4,6	5,1
2022	7,9	6,6	5,7	7,2	6,6	5,5	8,3
2023	14,3	12,2	10,3	13,1	12,7	10,1	13,7

Çizelge 10'da 2006 – 2023 yıllarını kapsayan dönemde cinsiyet ve eğitim durumlarına göre fertlerin esas iş gelirleri ile enflasyon oranındaki kümülatif değişimler verilmiştir. Çizelgeya göre, hiçbir okul bitirmeyen erkek ve kadınların esas iş gelirlerindeki değişim genel olarak enflasyonun üzerinde gerçekleşmiştir. Örneğin 2023 yılında hiçbir okul bitirmeyen erkeklerin esas iş gelirleri 2006 yılına göre 14,3 kat, kadınların gelirleri ise 13,1 kat artarken aynı dönemde enflasyon 13,7 kat artmıştır.

Lise ve altı okul mezunu erkek ve kadınların esas iş gelirleri 2000 yılı sonrasında enflasyonun altında kalmıştır. Örneğin lise ve altı okul mezunu erkeklerin esas iş gelirleri 2023 yılında 2006 yılına göre 12,2 kat artarken, kadınların gelirleri 12,7 kat artmış ve enflasyondaki 13,7 katlık artışın gersinde kalmıştır. Yükseköğretim mezunu erkek ve kadınların esas iş gelirleri ise diğer gruplara göre özellikle 2021 ve sonrasında enflasyonun çok altında kalmıştır. Örneğin yükseköğretim mezunu erkeklerin esas iş gelirleri 2023 yılında 2006 yılına göre 10,3 kat artarken, kadınların gelirleri 10,1 kat artmış ve 13,7 katlık enflasyon artışının altında kalmıştır.

SONUÇ

Gelir dağılımı ülkede elde edilen toplam gelirin cinsiyet ve eğitim durumlarına göre fert bazlı olarak ölçülmesine imkan tanımaktadır. Gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı adaletsizliği ve enflasyon önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sabit gelir elde eden fertler için enflasyonun gelir ve gelir dağılımı adaleti üzerindeki etkisi daha da kritik öneme sahiptir. Dolayısıyla ülkede yaşanan enflasyon, eğitim durumu ve cinsiyete bakmaksızın hanehalkı fertlerinin gelirlerinin reel değerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu kapsamda çalışmada teorik çerçeveden sonra analize konu dönem

için eğitim ve cinsiyet ayırımına bağlı olarak hanehalkı fertlerinin esas iş gelirlerindeki ve enflasyondaki durum ayrı ayrı rakamsal değerler ve değişim oranları ile ortaya konulmuştur.

Çalışmaya göre Türkiye'de 15 yaş üzeri nüfusun %70'den fazlasının lise ve altı okul mezunu olduğu, yüksekokul mezunlarının oranı artarken hiçbir okul bitirmeyenlerin oranının ise azaldığı görülmektedir. Türkiye'de 2006 – 2023 yıllarını kapsayan dönemde lise ve altı okul mezunu fertlerin yıllık ortalama esas iş gelirlerinin diğer eğitim gruplarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Cinsiyet bağlamında ise bütün eğitim düzeylerinde erkekler kadınlardan daha yüksek bir gelir düzeyine sahiptir. Ayrıca çalışmada dikkat çeken noktalardan birisi de yükseköğretim mezunlarının gelirlerindeki artışın, daha düşük eğitim düzeyine sahip fertlerin gelirlerindeki artışın gerisinde kalmasıdır.

Çalışmaya göre hiçbir okul bitirmeyen hanehalkı fertlerinin ortalama esas iş gelirleri 2023 yılında 2006 yılına göre kümülatif olarak 12,7 kat artarken, lise ve altı okul mezunlarının gelirleri 12,6 kat artmış, yükseköğretim mezunlarının gelirleri de 11 kat artmıştır. Gelirdeki bu değişimlere karşılık tüketici enflasyonu 2023 yılında 2006 yılına göre kümülatif olarak 13,7 kat artmıştır. Özellikle son iki yıldaki tüketici enflasyonundaki artış, gelir artışının oldukça üzerinde gerçekleşmiş ve hanehalkı fertleri enflasyon baskısı ile karşı karşıya kalmıştır.

Sonuç olarak eğitim düzeyi ve cinsiyet gelir dağılımını etkilerken bireylerin ekonomik refahında enflasyon da kritik öneme sahip bir faktördür. Uygulanacak ekonomi politikalarının toplumu oluşturan fertlerinin gelirlerinin artırılmasına yönelik olmasının yanında enflasyonla mücadele programlarının da bu gelirlerin reel değerini korumaya yönelik olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akça, H., & Ela, M. (2012). Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye Değerlendirmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(3), 241-260.

Alagöz, M., Yapar Saçık, S., & Erdoğan, S. (2020). *Temel Makroekonomik Göstergeler.* Konya: Nobel Akademik Yayıncılık.

Arpacıoğlu Özdemir, Ö. (2019). Farklı Gelir Dağılımı Türleri Çerçevesinde Türkiye'nin Bölüşüm Konusundaki Mevcut Durum Analizi. *Kournal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 6*(32), 190-202.

Bakhtiari, S., & Meisami, H. (2010). An Empirical Investigation of The Effects of Health and Education on Income Distribution and Poverty in Islamic Countries. *International Journal of Social Economics, 37*(4), 293-301.

Becker, G. S. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empricial Analysis, with Special Reference to Education* (3 b.). Chicago: The University of Chicago Press.

Becker, G. S., & Chiswick, B. (1966). Education and Distribution of Earnings. *The American Economic Review,, 56*(1), 358-369.

Dayıoğlu, M., & Kasnakoğlu, Z. (1997). Kentsel Kesimde Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılımları ve Kazanç Farklılıklar. *METU Studies in Development, 24*(3), 329-361.

Erdoğan, S. (2004). 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye'de Gelir Dağılımı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 4*(8), 46-57.

Figueroa, A. (2010). Is Education Income-Equalizing? Evidence From Peru. *Cepal Review, 102*, 113-133.

Földvari, P., & Leeuven, B. (2011). Should Less Inequlaty In Education Lead To A More Equal Income Distribution? *Education Economics, 19*(5), 537-554.

İlgün, B., & Develi, A. (2020). Türkiye'de ve Dünya'da Gelir Dağılımı Üzerine Mikro Bir Analiz. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(1), 110-123.

Karaca, C. (2020). *Güncel Ekonomik ve Mali Sorunlar.* Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım.

Kubar, Y. (2011). Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994-2007) Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1*(2), 227-246.

Pınar, A., & Erdoğan, S. (2021). Covid 19 Pandemisinin Enflasyon Üzerine Etkileri. M. (. Gerçeker içinde, *Covid 19 Pandemisinin Makroekonomik Yansımaları* (s. 83-104). Konya: Çizgi Kitabevi.

Sarı, R. (2003). Gelir Dağılımında Eğitim Faktörü: Kentsel Bazda Bir Örnek. *AÜSBF Dergisi, 58*(2), 177-189.

Takım, A., Ersungur, Ş. M., Dikmen, A. T., & Aksu, L. E. (2020). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile Gelir Dağılımı Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34*(1), 234-248.

TÜİK. (2008). Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı. *Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 6*. Ankara.

Ulusoy, A. (1999). *Maliye Politikası.* Trabzon: Derya Kitabevi.

Ulutürk, S., & Ersezer, D. (2011). Gelir, Gelir Dağılımı Yaklaşımları ve Devletin Rolü. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları (47)*, s. 87-105.

Yar, F. (2015). Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. *Global Politika ve Strateji Analizi 2*.

Yaşar, S. (2022). *Fonksiyonel Açıdan Türkiye'de Gelir Dağılımı.* Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

D8 ÜLKELERİNİN MAKROEKONOMİK PERFORMANSLARININ CRITIC VE TOPSIS YÖNTEMLERİ İLE ÖLÇÜMÜ

Öğr. Gör. Dr. ABDULBAKİ PINAR
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
apinar@kmu.edu.tr - 0000-0001-6224-1748

Prof. Dr. SAVAŞ ERDOĞAN
Selçuk Üniversitesi,
serdogan@selcuk.edu.tr - 0000-0003-3252- 3095

ÖZET

Ülkeler açısından ölçülen ekonomik performans değerleri, uygulayacakları ekonomik politikalar açısından önemli bir yol gösterici konumdadır. Ekonomik performansta, genel olarak ülkeler açısından belirleyici olan makroekonomik göstergeler yardımı ile ölçüm yapılır. 2011 – 2023 yıllarını kapsayan döneme ait, Dünya Bankası veri tabanından elde edilen yıllık GSYH büyüme hızı, enflasyon oranı, işsizlik oranı, cari işlemler dengesinin GSYH'ya oranı ve bütçe dengesinin GSYH'ya oranı verileri kullanılarak, D8 ülkelerinin bu dönemdeki makroekonomik performansları ölçülmüş ve elde edilen performans değerlerine göre sıralama yapılmıştır. Çalışma kapsamında öncelikle D8 ülkelerinde ekonomik durum temel makroekonomik göstergeler bağlamında ele alınmış, ardından CRITIC yöntemi kullanılarak bu göstergelerin ekonomik performansı etkileme düzeylerini ifade eden ağırlık katsayıları hesaplanmıştır. Çalışmada son olarak, hesaplanan ağırlık katsayıları kullanılarak Ağırlıklı TOPSIS yöntemi uygulaması ile D8 ülkelerinin makroekonomik performansları ölçülmüş ve elde edilen performans değerlerine göre sıralama yapılmıştır. .

Anahtar Kelimeler: Ekonomik performans, D8 ülkeleri, CRITIC, TOPSIS

1. TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER

Çalışmanın bu bölümünde D8 ülkelerinin ekonomik performansının ölçümünde kullanılan temel makroekonomik göstergeler ele alınmıştır. Bu kapsamda GSYH büyüme hızı, enflasyon oranı, işsizlik oranı, cari denge ve bütçe dengesinin GSYH'ya oranları ayrı ayrı incelenmiştir. Analize konu edilen temel göstergeler öncelikle teorik olarak açıklanmış, ardından 2011 – 2023 yıllarını kapsayan dönemdeki seyirleri analiz edilerek, ülkelerin birbirleri ile yakınsadıkları veya ayrıştıkları dönemler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.1. Ekonomik Büyüme

Ekonomik aktörlerin karar ve davranışlarını etkileme gücü yüksek olan ve ülke ekonomilerinin izlenmesinde kullanılan göstergelerden biri de milli gelirdir. Belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin parasal karşılığı olan milli gelir, ekonominin büyüme ya da daralmasının ölçümünde de kullanılmaktadır (Mankiw, 2010, s. 18). Ülkede üretilen mal ve hizmet miktarındaki artışı ifade eden ekonomik büyüme kavramı, ülkeler arası karşılaştırmalarda ve ülke ekonomik performanslarının ölçümünde kullanılan önemli bir göstergedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın temel hedeflerinden birisi olan ekonomik büyüme kavramı aynı zamanda siyasi iktidarların da başarı göstergelerinden birisidir. Ekonomik büyüme, üretim fonksiyonu ile ilgili bir kavram olup, ülkedeki fiziki ve beşeri sermaye ile doğal kaynaklardaki değişim ve teknolojik gelişmeler tarafından belirlenmektedir (Dinler, 2013, s. 619; Kangal & Eroğlu, 2023, s. 4).

Çizelge 1: D8 Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Seyri

	Bangladeş	Mısır	Endonezya	İran	Malezya	Nijerya	Pakistan	Türkiye	**Ort.**
2011	6,5	1,8	6,2	2,6	5,3	4,9	3,2	11,2	**5,2**
2012	6,5	2,2	6	-3,7	5,5	4,3	3,2	4,8	**3,6**
2013	6	3,3	5,6	-1,5	4,7	5,4	3,9	8,5	**4,5**
2014	6,1	2,9	5	5	6	6,3	3,6	4,9	**5**
2015	6,6	4,4	4,9	-1,4	5	2,7	3,8	6,1	**4**
2016	7,1	4,3	5	8,8	4,4	-1,6	4,1	3,3	**4,4**
2017	6,6	4,2	5,1	2,8	5,8	0,8	4,6	7,5	**4,7**
2018	7,3	5,3	5,2	-1,8	4,8	1,9	6,1	3	**4**
2019	7,9	5,5	5	-3,1	4,4	2,2	3,1	0,8	**3,2**
2020	3,4	3,6	-2,1	3,3	-5,5	-1,8	-0,9	1,9	**0,2**
2021	6,9	3,3	3,7	4,7	3,3	3,6	5,8	11,4	**5,3**
2022	7,1	6,7	5,3	3,8	8,7	3,3	6,2	5,5	**5,8**
2023	6	3,8	5	4,7	3,7	2,9	-0,2	4,5	**3,8**
Ort.	**6,5**	**3,9**	**4,6**	**1,9**	**4,3**	**2,7**	**3,6**	**5,6**	**4,3**

Kaynak: Wordbank, 2024

Çizelgede 2011 – 2023 yıllarını kapsayan dönem için D8 ülkelerinde reel GSYH'da bir önceki yıla göre meydana gelen değişimler yüzde olarak verilmiştir. Çizelgeye bir bütün olarak bakıldığında ilgili dönemde en başarılı büyüme performansının sırasıyla Bangladeş, Türkiye ve Endonezya tarafından sergilendiği görülmektedir. En kötü performansı sergileyen D8 ülkeleri ise sırasıyla İran, Nijerya ve Pakistan olmuştur. D8 ülkelerinin ekonomileri ortalama olarak 2011 yılında %5,2 oranında büyürken, 2023 yılında bu oran %3,8 olarak gerçekleşmiştir. Analize konu dönemde D8 ülkelerinin ortalama büyüme oranı %4,3 olmuştur. D8 ekonomileri bir bütün olarak değerlendirildiğinde en yüksek büyüme hızına %5,8 oranı ile 2022 yılında

ulaşmıştır, 2020 yılı ise D8 ekonomileri için büyüme hızının %0,2 oranı ile en düşük olduğu yıl olmuştur.

1.2. Enflasyon

Fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen sürekli artışlar olarak kabaca tanımlanan enflasyon, bazı iktisatçılara göre parasal nedenlere, diğer bazılarına göre ise reel nedenlere dayanmaktadır. Para arzında meydana gelen artışlar enflasyonun parasal nedeni olarak değerlendirilirken, ücret ve faiz oranlarındaki değişimler ile arz-talep dengesizliği enflasyonun reel nedenlerini oluşturmaktadır. Mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artışlar toplumu oluşturan bireylerin satın alma güçlerini dolayısıyla da reel gelirlerini olumsuz etkilemektedir. Bu durum ise karar alıcıların tüketimden yatırıma değin alacakları bütün kararlarında belirleyici olmaktadır (Yıldırım, Karaman, & Taşdemir, 2009, s. 372; Pınar & Erdoğan, 2021, s. 84-85).

Ülkeler uyguladıkları para politikaları ile fiyat istikrarını sağlamayı yani enflasyon ile mücadeleyi hedeflerler. Fiyat istikrarının sağlandığı dolayısıyla enflasyonun düşük olduğu ülkelerde belirlenen makroekonomik hedeflere ulaşılması daha kolayken, yüksek enflasyonun olduğu ülkelerde bu hedeflere ulaşılması olası değildir (Takım, 2019, s. 434).

Çizelge 2: D8 Ülkelerinde Enflasyonun Seyri

	Bangladeş	Mısır	Endonezya	İran	Malezya	Nijerya	Pakistan	Türkiye	**Ort.**
2011	10	11,8	3,8	20,6	3	10,3	13,3	10,4	**10,4**
2012	5,5	7,2	3,6	41,3	1,2	12	11,3	6,2	**11**
2013	8	9,9	8,1	19,6	3,2	8	5,9	7,4	**8,8**
2014	7	8,3	8,4	16,2	2,7	8	8,2	8,2	**8,4**
2015	6,3	11,3	3,4	8,4	2,7	9,6	3,2	8,8	**6,7**
2016	5,5	14	3	11,8	1,7	18,5	3,2	8,5	**8,3**
2017	5,9	29,8	3,6	8,3	3,5	15,4	3,9	11,9	**10,3**
2018	5,5	14,4	3,2	48,8	0,2	11,4	5,2	20,3	**13,6**
2019	5,5	9,4	2,6	22	1	12	8	11,8	**9**
2020	6	5,7	1,7	48,7	-1,4	15,8	8,6	14,6	**12,5**
2021	5,6	4,9	1,9	34,3	3,2	15,6	9,7	36,1	**13,9**
2022	7,6	13,2	5,4	54	3,8	21,3	21,3	64,3	**23,9**
2023	9,7	35,7	2,8	40	2,5	28,9	29,4	64,8	**26,7**
Ort.	**6,8**	**13,5**	**4,0**	**28,8**	**2,1**	**14,4**	**10,1**	**21,0**	**12,4**

Kaynak: Wordbank, 2024

2011 – 2023 yıllarını kapsayan dönemde D8 ülkelerinin tüketici enflasyonlarına bir bütün olarak bakıldığında, en başarılı enflasyon performansını sırasıyla Malezya, Endonezya ve Bangladeş'in sergilediği görülmektedir. En kötü enflasyon performansına sahip D8 ülkeleri ise sırasıyla İran, Türkiye ve Nijerya olmuştur. D8 ekonomilerinin yıllar itibariyle enflasyon sürecine bir bütün olarak bakıldığında, 2011 yılında %10,4 oranında, 2018 yılında %13,6 oranında ve 2023 yılında %26,7 oranında tüketici enflasyonunun yaşandığı görülmektedir. Analize konu dönemde D8 ekonomileri yıllık ortalama %12,4 oranında enflasyon yaşamıştır.

1.3. İşsizlik

Dünya genelinde ülkeler Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) tarafından belirlenen çerçeve doğrultusunda işsizlik tahminleri yapmaktadırlar. Ancak ülkeler arasında yaş sınırları, süreler, iş arama şekilleri gibi bazı

kriterlerde farklılaşmalar olabilmektedir. Ülke ekonomilerinin yapısal gücünü ve verimliliklerini ifade eden işsizlik göstergesi, işsizlerin işgücüne oranlanması ile ölçülmektedir. Ekonomilerde istenmeyen bir gösterge olan işsizliğin bireyler ve toplum üzerindeki psiko-sosyal etkilerinin yanı sıra önemli ölçüde ekonomik maliyeti de vardır. Eksik istihdam dolayısıyla GSYH'da meydana gelen azalmalar, vergi kayıpları ve psiko-sosyal etkileri azaltmak amacıyla yapılan harcamalar işsizliğin ekonomik maliyetlerini oluşturmaktadır. (Çolak & Aktaş, 2014; Pınar & Paksoy, 2023, s. 112; Telli Üçler, 2022, s. 217).

Çizelge 3: D8 Ülkelerinde İşsizliğin Seyri

	Bangladeş	Mısır	Endonezya	İran	Malezya	Nijerya	Pakistan	Türkiye	**Ort.**
2011	3,7	10,4	6,6	12,3	3,1	6	6	9	**7,1**
2012	4,1	12,4	6,1	12,1	3	10,6	6	8,3	**7,8**
2013	4,4	13	6,3	10,4	3,1	10	6	8,9	**7,8**
2014	4,4	13,4	5,9	10,6	2,9	7,8	6	9,9	**7,6**
2015	4,4	12,9	6,2	11	3,2	9	5,9	10,3	**7,9**
2016	4,4	12,7	5,6	12,4	3,5	13,4	5,9	10,9	**8,6**
2017	4,4	12,2	5,5	12,1	3,4	17,5	5,8	10,9	**9**
2018	4,3	10,9	5,2	12,1	3,3	22,6	5,8	10,9	**9,4**
2019	4,2	8,6	5,2	10,7	3,3	5,2	6,9	13,7	**7,2**
2020	5,3	8,3	7,1	9,6	4,5	5,6	6,6	13,1	**7,5**
2021	5,2	7,3	6,5	9,2	4,7	5,3	6,3	12	**7,1**
2022	4,3	7,3	5,9	9	3,8	3,8	6,2	10,5	**6,4**
2023	4,2	7,2	5,3	9	3,6	5	8,5	9,4	**6,5**
Ort.	**4,4**	**10,5**	**6,0**	**10,8**	**3,5**	**9,4**	**6,3**	**10,6**	**7,7**

Kaynak: Wordbank, 2024

2011 – 2023 yıllarını kapsayan dönemde D8 ülkelerinde yaşanan işsizlik oranlarına bir bütün olarak bakıldığında, sırasıyla Malezya, Bangladeş ve Endonezya'nın başarılı bir performans sergiledikleri görülmektedir. Aynı dönemde en yüksek işsizlik oranlarına sahip ülkeler ise sırasıyla İran, Türkiye ve Mısır olmuştur. D8 ülkelerindeki ortalama işsizlik oranlarına yıllar itibariyle bir bütün olarak baktığımızda ise en yüksek işsizliğin %9,4 oranı ile 2018 yılında yaşandığı görülmektedir. D8 ülkelerinde %6,4 oranındaki işsizlik ile 2022 yılı işsizliğin en düşük yaşandığı yıl olmuştur. Analize konu dönemde D8 ülkelerinde ortalama %7,7 oranında işsizlik yaşanmıştır.

1.4. Cari Denge

Özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile çok ciddi bir ekonomik sorun haline gelen cari açık sorunu, gelişmiş ülkeler açısından da risk unsuru olarak görülmektedir. Ulusal tasarruf düzeyinin yetersiz kalması, GSYH büyüme hızının yüksekliği, enflasyon ve faiz oranlarının yüksekliği, döviz kurundaki değişimler, genişletici maliye politikalarının uygulanması, spekülatif hareketler ve meydana gelen doğal afetler cari açığa sebep olabilmektedir (Dornbusch & Fischer, 1998, s. 153; Altınöz, 2014, s. 121; Karaca, 2020, s. 135). Cari denge ülkelerin ekonomik itibarlarının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda cari denge ülkede uygulanan ekonomi politikalarının bir sonucu olduğu için ilgili hükümetlerin başarılı bir yönetim sergileyip sergilemediklerinin de bir göstergesidir. Cari denge ülkenin diğer ülkeler ile ekonomik ilişkilerinin değerlendirilmesinde, politika belirleyicileri ve analistler tarafından sıklıkla başvurulan temel makroekonomik

göstergelerden birisidir (Erdil Şahin, 2011, s. 49). Literatürde cari denge çoğunlukla GSYH'ya oranlanarak okunmakta ve yorumlanmaktadır.

Çizelge 4: D8 Ülkelerinde Cari Dengenin Seyri

	Bangladeş	Mısır	Endonezya	İran	Malezya	Nijerya	Pakistan	Türkiye	**Ort.**
2011	-1,4	-2,5	0,2	9,4	10,7	2,6	0,1	-8,9	**1,3**
2012	-0,3	-3,4	-2,7	5,5	5,1	3,8	-1,9	-5,4	**0,1**
2013	1,3	-2,1	-3,2	5,9	3,4	3,7	-1	-5,8	**0,3**
2014	0,7	-0,9	-3,1	2,9	4,3	0,2	-1,2	-4,1	**-0,2**
2015	1,2	-3,5	-2	0,3	3	-3,1	-0,9	-3,1	**-1**
2016	1,6	-5,6	-1,8	2,9	2,4	1,3	-1,6	-3,1	**-0,5**
2017	-0,5	-5,8	-1,6	3,1	2,8	3,6	-3,6	-4,7	**-0,8**
2018	-3	-2,3	-2,9	7,9	2,2	1,7	-5,4	-2,6	**-0,6**
2019	-1,3	-3,4	-2,7	-0,7	3,5	-3,1	-4,2	1,4	**-1,3**
2020	-1,5	-2,9	-0,4	-0,4	4,2	-3,7	-1,5	-4,4	**-1,3**
2021	-1,1	-4,4	0,3	3,9	3,9	-0,7	-0,8	-0,9	**0**
2022	-4,1	-3,5	1	4,1	3,1	0,2	-4,7	-5,4	**-1,2**
2023	-0,7	-1,2	-0,1	4,4	1,2	0,3	-0,7	-4,1	**-0,1**
Ort.	**-0,7**	**-3,2**	**-1,5**	**3,8**	**3,8**	**0,5**	**-2,1**	**-3,9**	**-0,3**

Kaynak: Wordbank, 2024

2011 – 2023 yıllarını kapsayan dönemde D8 ülkelerinde dış denge olarak da ifade edilen cari dengenin GSYH'ya oranlarına bir bütün olarak bakıldığında Malezya, İran ve Nijerya'nın başarılı bir cari denge performansı sergiledikleri görülmektedir. Cari denge bağlamında D8 ülkeleri içerisinde en kötü performans sırasıyla Türkiye, Mısır ve Pakistan'da sergilenmiştir. Cari denge açısından D8 ülkelerinin bütününe yıllar itibariyle bakıldığında 2011, 2012, 2013 ve 2021 yılları haricinde D8 ekonomilerinin cari açık verdiği görülmektedir. 2011 yılında %1,3 oranında cari fazla veren D8 ekonomilerinde, 2018 yılı %0,6 oranında ve 2023 yılı ise %0,1 oranında cari açık ile sonuçlanmıştır. D8 ekonomileri analize konu dönemde yıllık ortalama %0,3 oranında cari açık vermiştir.

1.5. Bütçe Dengesi

Belirli bir dönem içerisinde devletin elde edeceği tahmini gelirleri ile harcayacağı tahmini giderlerinin sistematik olarak gösterildiği Çizelge bütçe olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım, Karaman, & Taşdemir, 2009, s. 427). Devletin bütçe gelirleri esas itibariyle devletin gelir politikalarını şekillendirirken, bütçe giderleri devletin gider politikalarını şekillendirmektedir (Takım, 2017, s. 587). Gelir düzeyi yüksek toplumlarda genellikle bütçe fazla verirken, gelir düzeyi düşük toplumlarda bütçe genellikle açık vermektedir. Enflasyondan yatırımlara, ekonomik büyümeden borçlara kadar pek çok makroekonomik değişkeni etkileme gücü olan bütçe açığı, önemli bir ekonomik sorun olarak ülkelerin gündemine gelmektedir (Ayla & Karış, 2019, s. 118). Ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre farklı sebepler bütçe açıklarına sebep olabilmektedir. Sosyal güvenlik harcamaları, konjonktür dalgalanmaları gibi etkenler gelişmiş ülkelerde bütçe açığının sebebi olurken; enflasyon, faiz, gelir azlığı gibi etkenler de az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının sebebi olmaktadır (Şen, Sağbaş, & Keskin, 2007, s. 64; Tüğen, 1991, s. 6).

Cari dengede olduğu gibi bütçe dengesinde de elde edilen rakamların doğrudan doğruya okunup yorumlanması yanlış sonuçlara neden olabilmektedir. Bu nedenle elde edilen bütçe dengesi verileri de GSYH'ya oranlanarak okunup yorumlanır.

Çizelge 5: D8 Ülkelerinde Bütçe Dengesinin Seyri

	Bangladeş	Mısır	Endonezya	İran	Malezya	Nijerya	Pakistan	Türkiye	**Ort.**
2011	-3,0	-9,6	-0,7	-0,8	-3,6	0,4	-6,2	-0,7	**-3**
2012	-2,6	-9,5	-1,6	-0,6	-3,1	-0,1	-7,7	-1,8	**-3,4**
2013	-2,9	-12,3	-2,2	-0,8	-3,5	-2,7	-7,5	-1,2	**-4,1**
2014	-2,6	-10,7	-1,8	-1,0	-2,6	-2,4	-4,4	-1,2	**-3,3**
2015	-3,3	-10,4	-2,7	-1,5	-2,5	-3,8	-4,7	-0,9	**-3,7**
2016	-3,2	-11,8	-2,6	-1,8	-2,6	-4,6	-3,9	-1,6	**-4**
2017	-4,2	-9,9	-2,3	-1,6	-2,4	-5,4	-5,2	-1,7	**-4,1**
2018	-4,1	-9,0	-1,7	-1,6	-2,6	-4,3	-5,7	-3,2	**-4**
2019	-5,4	-7,6	-2,1	-4,5	-2,0	-4,7	-7,8	-4,8	**-4,9**
2020	-4,8	-7,5	-6,1	-5,2	-4,9	-5,6	-7,0	-4,7	**-5,7**
2021	-3,6	-7,0	-4,4	-3,2	-6,0	-5,5	-6,0	-3,0	**-4,8**
2022	-4,1	-5,8	-2,2	-2,8	-4,8	-5,4	-7,8	-1,1	**-4,3**
2023	-4,6	-5,8	-1,6	-2,3	-4,4	-4,2	-7,8	-5,5	**-4,5**
Ort.	**-3,7**	**-9,0**	**-2,5**	**-2,1**	**-3,5**	**-3,7**	**-6,3**	**-2,4**	**-4,1**

Kaynak: Wordbank, 2024

2011 – 2023 yıllarını kapsayan dönemde D8 ülkelerinde iç denge olarak da ifade edilen bütçe dengenin GSYH'ya oranlarına bir bütün olarak bakıldığında bütün ülkelerin sürekli bütçe açığı ile karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Bütçe dengesi bağlamında en başarılı bütçe performansını sergileyen ülkeler sırasıyla İran, Türkiye ve Endonezya olurken; en kötü bütçe performansını ise sırasıyla Mısır, Pakistan, Nijerya ve Bangladeş sergilemiştir. Bütçe dengesi açısından D8 ülkelerinin bütününe yıllar itibariyle bakıldığında analize konu yılların tamamında D8 ekonomilerinin cari açık verdikleri görülmektedir. 2011 yılını %3 oranında bütçe açığı ile tamamlayan D8 ekonomileri, 2018 yılını %4 oranında ve 2023 yılını da %4,5 oranında bütçe açığı ile tamamlamıştır. D8 ekonomileri 2011 – 2023 yıllarını kapsayan dönemde yıllık ortalama %4,1 oranında bütçe açığı vermiştir.

2. YÖNTEM VE UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde ülkelerin ekonomik performanslarının ölçümünde kullanılan CRITIC yöntemi ve TOPSIS yöntemi teorik olarak açıklanmıştır. Devamında ise ülkelere ait Dünya Bankası veri tabanından elde edilen yıllık veriler kullanılarak yöntemlerin uygulaması yapılmıştır. CRITIC yöntemi kullanılarak ülkelerin analize konu edilen temel makroekonomik değişkenlerinin ağırlık katsayıları hesaplanmış, ardından TOPSIS yöntemi uygulaması ile ülkelerin makroekonomik performans ölçümleri yapılmıştır.

2.1. CRITIC Yöntemi

CRITIC yöntemi, çok kriterli karar verme sürecinde problemlerin çözüm aşamalarında, karar sürecine dahil edilen kriterlerin ağırlıklarının nesnel olarak hesaplanmasında kullanılan yöntemlerden biridir. Yöntem, çeşitli şekillerde elde edilen öznel sonuçlar yerine, kriterlerin standart sapmalarını ve kendi aralarındaki korelasyonu dikkate alarak objektif bir kriter ağırlıklandırması yapma imkanı sunmaktadır (Demircioğlu & Coşkun, 2018; Akbulut, 2019).

CRITIC yöntemi kullanılarak, analizlere konu edilen kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesi süreci beş aşamadan oluşan işlemler ile gerçekleştirilmektedir. (Diakoulaki, Mavrotas, & Papayannakis, 1995; Çakır & Perçin, 2013; Şenol & Ulutaş, 2018; Akbulut, 2020).

Birinci aşamada karar matrisi oluşturulur.

$$X = (x_{ij})_{mn} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} \dots & x_{1n} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} \dots & x_{mn} \end{bmatrix} ; i=1,2,\dots,m \text{ ve } j=1,2,\dots,n$$

İkinci aşamada normalize karar matrisi oluşturulur. Birinci aşamada elde edilen karar matrisi kullanılarak, kriterlerin fayda - maliyet özelliklerine göre normalizasyon işlemi yapılır.

Fayda yönlü kriterlerde normalizasyon;

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{min}}{x_j^{max} - x_j^{min}}$$

Maliyet yönlü kriterlerde normalizasyon ise;

$$r_{ij} = \frac{x_j^{max} - x_{ij}}{x_j^{max} - x_j^{min}}$$

eşitlikleri kullanılarak yapılır.

Üçüncü aşamada korelasyon katsayısı matrisi oluşturulur.

$$P_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^{m}(r_{ij} - \bar{r}_j)(r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m}(r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^{m}(r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad ; \text{j ve k} = 1,2,3,\dots n$$

Dördüncü aşamada C_j değerinin hesaplanmasıdır. C_j değeri, analize konu edilen kriterlerin bilgi düzeylerini ifade eder.

$$C_j = \sigma_j \sum_{k=1}^{m}(1 - P_{jk}) \; ; \text{j} = 1,2,3,\dots n$$

Denklemde yer alan σ_j değeri ise kriterlerin her birisi için hesaplanmış standart sapma değerini temsil etmektedir. Standart sapma, kriterlerin değişkenlik durumunu ölçmede kullanılan istatistiki bir parametredir.

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{m}(r_{ij} - \bar{r}_j)^2}{m}}$$

Beşinci ve son aşamada ise kriterlere ilişkin ağırlık değerleri hesaplanır. Kriterlerin ağırlık katsayıları, ilgili kriterlerin bilgi içeriklerine göre belirlenmiş olmaktadır.

$$w_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^{n} C_k} \; ; \sum_{j=1}^{n} w_j = 1 \; ; \text{j ve k} = 1,2,3,\ldots n$$

Bu aşamada her bir (j) kriterinin C_j değeri, tüm kriterlerin değerleri toplamına oranlanır ve kriterlerin ağırlıkları hesaplanmış olur.

2.2. TOPSIS Yöntemi

TOPSIS yöntemi karar sürecinde pozitif ideal çözüm ile negatif ideal çözüm noktalarını bir araya getirerek alternatifler arasından en iyiyi seçmeye imkan vermektedir. Alternatifler arasındaki en iyi durum Pozitif ideal çözüm ile ifade edilirken alternatifler arasındaki en kötü durum negatif ideal çözüm ile ifade edilmektedir. Yöntemde en iyi alternatif belirlenirken sadece pozitif ideal çözüm noktasına yakınlık değil aynı zamanda negatif ideal çözüm noktasına uzaklıkta analize dahil edilir. TOPSIS yöntemi, analize dahil edilen kriterler bağlamında, alternatiflerin performanslarının değerlendirilmesini sağlar. Performans değerlendirmesi sonucunda alternatifler arasında elde edilen performans puanlarına göre bir sıralama yapılarak en uygun alternatif belirlenmiş olur. TOPSIS yönteminin uygulaması 7 aşamadan oluşan işlemler ile yapılmaktadır (Özçelik & Kandemir, 2015; Dumanoğlu & Ergül, 2010; Eyüpoğlu, 2017; Sevgin & Kundakçı, 2017).

Birinci aşamada karar matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & x_{1m} \\ x_{21} & x_{22} & x_{2m} \\ x_{n1} & x_{n2} & x_{nm} \end{bmatrix} ; \text{i=1,2,3,…m ve j=1,2,3,…n}$$

şeklinde ifade edilir.

İkinci aşamada normalize karar matrisi oluşturulur. Normalizasyon işlemi farklı birimlerdeki kriterleri karşılaştırılabilir hale getirmek için yapılır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^{n} {x_{ij}}^2}}$$

$$R = \begin{bmatrix} r_{11} \ldots\ldots & r_{1n} \\ \vdots & \vdots \\ r_{i1} \ldots\ldots & r_{in} \end{bmatrix}$$

Üçüncü aşamada ağırlıklı normalize karar matrisi oluşturulur. Bu aşamada matristeki her bir eleman (r), karar vericinin belirlediği ağırlık katsayısı ile çarpılıp ağırlıklı normalize karar matrisi oluşturulur.

$$v_{ij} = r_{ij} \; . \; w_j$$

$$V = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} \ldots\ldots & w_1 r_{in} \\ \vdots & \vdots \\ w_1 r_{i1} \ldots\ldots & w_n r_{in} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} v_{11} \ldots\ldots & v_{in} \\ \vdots & \vdots \\ v_{i1} \ldots\ldots & v_{in} \end{bmatrix}$$

Dördüncü aşamada ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisi kullanılarak pozitif ve negatif ideal çözümler hesaplanır. Elde edilen en iyi ve en kötü çözüm değerleriyle maksimizasyon ve minimizasyon değerlerine ulaşılır.

$$A^{+}= \{(\max v_{ij} \mid j \in J\} \quad \rightarrow \quad A^{+}= \{v_1^{+}, v_2^{+}, \ldots .. v_n^{+}\}$$

$$A^{-} = \{(\min v_{ij} \mid j \in J\} \quad \rightarrow \quad A^{-} = \{v_1^{-}, v_2^{-}, \ldots .. v_n^{-}\}$$

Uygulamada beşinci aşama pozitif ideal çözüm ve negatif ideal çözüme uzaklıkların hesaplanmasıdır. Bütün alternatifler için pozitif ideal çözüme uzaklıklar S_i^{+} ile negatif ideal çözüme uzaklıklar ise S_i^{-} ile ifade edilmekte ve matematiksel olarak aşağıdaki formüller kullanılarak hesaplanmaktadır.

$$S^{+}= \sqrt{\sum_{j=1}^{n}(v_{ij} - v_j^{+})^2} \qquad S^{-}= \sqrt{\sum_{j=1}^{n}(v_{ij} - v_j^{-})^2}$$

Uygulamada son aşama ise ideal çözüme göreli yakınlıkların hesaplanarak, önem sıralarının belirlenmesidir. $C = \frac{S^{-}}{S^{+} + S^{-}}$ formülü ile ideal çözüme yakınlıklar hesaplanır. Elde edilen C değerleri büyükten küçüğe doğru sıralanarak alternatifler arasındaki önem sırası belirlenir. Hesaplamalar sonucunda ulaşılan en büyük C değeri en iyi alternatif, en küçük C değeri ise en kötü alternatif olmaktadır.

2.3. Uygulama Sonuçları

Türkiye, Nijerya, Pakistan, Malezya, İran, Endonezya, Mısır ve Bangladeş'ten oluşan D8 ülkelerinin 2011 – 2023 yıllarını kapsayan dönem için CRITIC yöntemi ile kriter ağırlıklandırması yapılmış, böylelikle her bir göstergenin makroekonomik performansı etkileme dereceleri belirlenmiştir. Bu kapsamda D8 ülkeleri için hesaplanan standart sapma değerleri, Cj değerleri ve ağırlık katsayıları aşağıda Çizelge 6'da toplu bir şekilde verilmiştir.

Çizelge 6: D8 Ülkeleri için CRITIC Yöntem Uygulama Sonuçları

		Türkiye	Nijerya	Pakistan	Malezya	İran	Endonezya	Mısır	Bangladeş
Ekonomik Büyüme	Standart Sapma	0,309	0,303	0,300	0,228	0,303	0,253	0,276	0,238
	Cj Değeri	1,092	0,725	0,959	0,869	1,167	0,812	1,016	0,804
	Ağırlık	**0,1825**	**0,1452**	**0,2083**	**0,1768**	**0,1683**	**0,1450**	**0,1837**	**0,1485**
Enflasyon	Standart Sapma	0,356	0,284	0,291	0,288	0,359	0,315	0,296	0,355
	Cj Değeri	1,322	0,936	0,697	1,427	1,499	1,387	1,321	1,549
	Ağırlık	**0,2211**	**0,1874**	**0,1513**	**0,2904**	**0,2160**	**0,2478**	**0,2388**	**0,2862**
İşsizlik	Standart Sapma	0,297	0,296	0,272	0,306	0,385	0,309	0,394	0,263
	Cj Değeri	1,110	1,310	0,610	0,808	1,982	1,005	1,092	0,972
	Ağırlık	**0,1856**	**0,2623**	**0,1324**	**0,1644**	**0,2856**	**0,1794**	**0,1974**	**0,1797**
Cari Denge/ GSYH	Standart Sapma	0,241	0,349	0,319	0,242	0,297	0,352	0,301	0,293
	Cj Değeri	1,385	1,235	1,458	0,957	1,164	1,574	1,203	1,040
	Ağırlık	**0,2316**	**0,2473**	**0,3166**	**0,1948**	**0,1678**	**0,2811**	**0,2175**	**0,1922**

Bütçe Dengesi/ GSYH	Standart Sapma	0,345	0,332	0,364	0,301	0,311	0,256	0,326	0,317
	Cj Değeri	1,072	0,788	0,882	0,853	1,126	0,821	0,900	1,046
	Ağırlık	**0,1792**	**0,1578**	**0,1914**	**0,1736**	**0,1623**	**0,1467**	**0,1627**	**0,1933**

Türkiye'de en yüksek ağırlık katsayısına sahip değişken 0,2316 katsayısıyla cari dengenin GSYH'ya oranı olurken, en düşük ağırlığa sahip değişken 0,1792 ağırlık katsayısı ile bütçe dengesinin GSYH'ya oranı olmuştur. Türkiye'de cari dengeden sonra ekonomik performansı en çok etkileyen değişken 0,2211 katsayısı ile enflasyon olurken, bunu 0,1856 ağırlık katsayısı ile işsizlik ve 0,1825 ağırlık katsayısı ile ekonomik büyüme takip etmiştir.

Nijerya'da en yüksek ağırlık katsayısına sahip değişken 0,2623 katsayısı ile işsizlik olurken, en düşük ağırlığa sahip değişken 0,1452 katsayısıyla ekonomik büyüme olmuştur. Nijerya'da işsizlikten sonra ekonomik performansı en çok etkileyen değişken 0,2473 ağırlık katsayısı ile cari dengenin GSYH'ya oranı olurken, bunu 0,1874 katsayısıyla enflasyon ve 0,1578 ağırlık katsayısı ile bütçe dengesinin GSYH'ya oranı takip etmiştir.

Pakistan'da en yüksek ağırlık katsayısına sahip değişken 0,3166 katsayısı ile cari dengenin GSYH'ya oranı olurken, en düşük ağırlığa sahip değişken 0,1324 katsayısıyla işsizlik olmuştur. Pakistan'da cari dengeden sonra ekonomik performansı en çok etkileyen değişken 0,2083 ağırlık katsayısı ile ekonomik büyüme olurken, bunu 0,1914 katsayısıyla bütçe dengesinin GSYH'ya oranı ve 0,1513 ağırlık katsayısı ile enflasyon takip etmiştir.

Malezya'da ekonomik performansı en çok etkileyen değişken 0,2904 ağırlık katsayısıyla enflasyon olurken, ekonomik performansı en az etkileyen değişken 0,1644 ağırlık katsayısıyla işsizlik olmuştur. Malezya'da enflasyondan sonra ekonomik performansı en çok etkileyen değişken 0,1948 katsayısıyla cari dengenin GSYH'ya oranı olurken, bunu 0,1768 ağırlık katsayısı ile ekonomik büyüme ve 0,1736 ağırlık katsayısı ile bütçe dengesinin GSYH'ya oranı takip etmiştir.

İran'da ekonomik performansı en çok etkileyen değişken 0,2856 katsayısıyla işsizlik olurken, ekonomik performansı en az etkileyen değişken 0,1623 katsayısıyla bütçe dengesinin GSYH'ya oranı olmuştur. İran'da işsizlikten sonra ekonomik performansı en çok etkileyen değişken 0,216 katsayısıyla enflasyon olurken, bunu 0,1683 ağırlık katsayısı ile ekonomik büyüme ve 0,1678 katsayısıyla cari dengenin GSYH'ya oranı takip etmiştir.

Endonezya'da ekonomik performansı en çok etkileyen değişken 0,2811 katsayısıyla cari dengenin GSYH'ya oranı olurken, ekonomik performansı en az etkileyen değişken 0,145 katsayısıyla ekonomik büyüme olmuştur. Endonezya'da cari dengeden sonra ekonomik performansı en çok etkileyen değişken 0,2478 katsayısıyla enflasyon olurken, bunu 0,1794 ağırlık katsayısı ile işsizlik ve 0,1467 ağırlık katsayısı ile bütçe dengesinin GSYH'ya oranı takip etmiştir.

Mısır'da ekonomik performans üzerinde etkisi en çok olan değişken 0,2388 katsayısıyla enflasyon olurken, ekonomik performansı en az etkileyen değişken 0,1627 katsayısıyla bütçe dengesinin GSYH'ya oranı olmuştur. Mısır'da enflasyon sonra ekonomik performansı en çok etkileyen değişken 0,2175 katsayısıyla cari dengenin GSYH'ya oranı olurken, bunu 0,1974 ağırlık katsayısı ile işsizlik ve 0,1837 ağırlık katsayısı ile ekonomik büyüme takip etmiştir.

Bir diğer D8 ülkesi olan Bangladeş'te ise ekonomik performans üzerinde en çok etkisi olan değişken 0,2862 katsayısıyla enflasyon olurken, ekonomik performansı en az etkileyen değişken 0,1485 katsayısıyla ekonomik büyüme olmuştur. Bangladeş'te enflasyondan sonra ekonomik performansı en çok etkileyen değişken 0,1933 ağırlık katsayısı ile bütçe dengesinin GSYH'ya oranı olurken, bunu 0,1922 ağrılık katsayısı ile cari dengenin GSYH'ya oranı ve 0,1797 ağırlık katsayısı ile işsizlik takip etmiştir.

CRITIC yöntemi kullanılarak hesaplanan ağırlık katsayıları ile ÇKKV yöntemlerinden Ağırlıklı TOPSIS yöntemiyle yapılan performans ölçümü sonucunda D8 ülkelerinin performans değerleri ve başarı sıralamaları aşağıda Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7: D8 Ülkeleri için TOPSIS Yöntemi Uygulama Sonuçları

	Türkiye		Pakistan		Nijerya		Malezya		İran		Endonezya		Mısır		Bangladeş	
Sıra	Yıl	P.D.	Yıl	P.D.	Yıl	P.D.	Yıl	P.D.	Yıl	P.D.	Yıl	P.D.	Yıl	P.D.	Yıl	P.D.
1	2015	69,55	2021	81,68	2011	85,56	2012	57,32	2016	70,92	2011	79,65	2020	72,77	2016	93,56
2	2021	65,90	2015	77,89	2012	81,93	2018	57,14	2011	66,65	2023	77,92	2019	71,87	2015	88,68
3	2016	64,32	2011	75,77	2013	81,83	2019	54,40	2014	64,50	2022	75,45	2014	69,37	2013	83,48
4	2014	63,92	2013	74,20	2014	64,30	2011	52,81	2017	57,62	2021	73,14	2022	68,20	2014	81,50
5	2017	62,57	2014	72,83	2017	61,30	2020	52,68	2023	56,76	2020	56,04	2018	68,05	2012	69,48
6	2019	62,36	2016	72,03	2022	58,08	2016	46,45	2021	54,90	2017	54,13	2013	65,24	2017	63,74
7	2013	61,67	2012	60,80	2023	56,01	2014	45,90	2022	49,37	2016	52,73	2021	65,00	2021	55,88
8	2012	59,01	2020	54,20	2021	53,23	2015	42,00	2013	49,11	2015	48,89	2015	61,90	2023	53,54
9	2018	58,06	2023	52,55	2016	51,34	2022	39,94	2018	42,49	2019	46,14	2012	61,82	2019	51,45
10	2011	53,99	2017	51,48	2018	50,94	2017	39,12	2015	41,97	2012	45,22	2011	60,34	2011	46,50
11	2020	49,38	2018	41,88	2019	41,29	2013	38,24	2012	39,17	2018	44,06	2016	47,99	2020	46,18
12	2022	38,44	2022	40,10	2015	38,98	2023	36,12	2020	34,20	2014	31,00	2023	41,80	2018	32,70
13	2023	30,21	2019	39,42	2020	34,72	2021	33,20	2019	23,92	2013	30,57	2017	22,36	2022	20,03

Çizelge 7'ye göre Türkiye ekonomisinde en başarılı performans 69,55 değeri ile 2015 yılında sergilenmiş, bunu 2021 ve 2016 yılları takip etmiştir. Türkiye'de en başarılı performansn sergilendiği 2015 yılında makroekonomik göstergelere bakıldığında; GSYH büyüme hızı %6,1; enflasyon oranı %8,8; işsizlik oranı %10,3; cari açığının GSYH'ya oranı %3,1 ve bütçe açığının GSYH'ya oranı ise %1,3 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme hızının yüksekliği ve cari dengedeki olumlu gelişmeler 2015 yılının en başarılı yıl olmasında etkili olmuştur. Türkiye ekonomisinde 2011-2023 yılları arasında en kötü performans 30,21 değeri ile 2023 yılında sergilenmiş, bunu 2022 ve 2020 yılları takip etmiştir. Enflasyonun ve cari açığın yüksek olması 2022 yılının en kötü yıl olmasında etkili olmuştur.

Pakistan ekonomisinde en başarılı performans 81,68 değeri ile 2021 yılında sergilenmiş, bunu 2015 ve 2011 yılları takip etmiştir. Pakistan'da en iyi performansın sergilendiği 2021 yılında makroekonomik göstergelere bakıldığında; GSYH büyüme hızı %5,8; enflasyon oranı

%9,7; işsizlik oranı %6,3; cari açığının GSYH'ya oranı %0,8 ve bütçe açığının GSYH'ya oranı ise %6 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme hızının yüksekliği ve cari dengedeki olumlu gelişmeler 2021 yılının en başarılı yıl olmasında etkili olmuştur. Pakistan ekonomisinde 2011-2023 yılları arasında en kötü performans 39,42 değeriyle 2019 yılında sergilenmiş, bunu 2022 ve 2018 yılları takip etmiştir. Enflasyon, işsizlik ve cari açığın yüksekliği 2019 yılının Pakistan ekonomisinde en kötü performansın sergilendiği yıl olmasında etkili olmuştur.

Nijerya ekonomisinde en başarılı performans 85,56 değeriyle 2011 yılında sergilenmiş, bunu 2012 ve 2013 yılları takip etmiştir. Nijerya'da en başarılı performansın sergilendiği 2011 yılında makroekonomik göstergelere bakıldığında; GSYH büyüme hızı %4,9; enflasyon oranı %10,3; işsizlik oranı %6; cari dengenin GSYH'ya oranı %2,6 ve bütçe dengesinin GSYH'ya oranı ise %0,4 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme hızının yüksekliği, cari denge ve bütçe dengesindeki olumlu gelişmeler 2011 yılının en başarılı performansın sergilendiği yıl olmasında etkili olmuştur. Nijerya ekonomisinde 2011-2023 yılları arasında en kötü performans 34,72 değeri ile 2020 yılında sergilenmiş, bunu 2015 ve 2019 yılları takip etmiştir. Ekonominin daralması, enflasyon ve bütçe açığın yüksekliği 2020 yılının Nijerya ekonomisinde en kötü performansın sergilendiği yıl olmasında etkili olmuştur.

Malezya ekonomisinde en başarılı performans 57,32 değeriyle 2012 yılında sergilenmiş, bunu 2018 ve 2019 yılları takip etmiştir. Malezya'da en başarılı performansın sergilendiği 2012 yılında makroekonomik göstergelere bakıldığında; GSYH büyüme hızı %5,5; enflasyon oranı %1,2; işsizlik oranı %3; cari dengenin GSYH'ya oranı %5,1 ve bütçe açığının GSYH'ya oranı ise %3,1 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme hızının yüksekliği ve enflasyondaki olumlu gelişmeler 2012 yılının en başarılı performansın sergilendiği yıl olmasında etkili olmuştur. Malezya ekonomisinde 2011-2023 yılları arasında en kötü performans 33,2 değeriyle 2021 yılında sergilenmiş, bunu 2023 ve 2013 yılları takip etmiştir. Enflasyon ve bütçe açığının yüksekliği 2021 yılının Malezya ekonomisinde en kötü performansın sergilendiği yıl olmasında etkili olmuştur.

İran ekonomisinde en başarılı performans 70,92 değeriyle 2016 yılında sergilenmiş, bunu 2011 ve 2014 yılları takip etmiştir. İran'da en başarılı performansın sergilendiği 2016 yılında makroekonomik göstergelere bakıldığında; GSYH büyüme hızı %8,8; enflasyon oranı %11,8; işsizlik oranı %12,4; cari dengenin GSYH'ya oranı %2,9 ve bütçe açığının GSYH'ya oranı ise %1,8 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme hızının yüksekliği ve cari dengedeki olumlu gelişmeler 2016 yılının en başarılı performansın sergilendiği yıl olmasında etkili olmuştur. İran ekonomisinde 2011-2023 yılları arasında en kötü performans 23,92 değeriyle 2019 yılında sergilenmiş, bunu 2020 ve 2012 yılları takip etmiş. Ekonominin daralması ve cari açık 2019 yılının İran ekonomisinde en kötü performansın sergilendiği yıl olmasında etkili olmuştur.

Endonezya ekonomisinde en başarılı performans 79,65 değeriyle 2011 yılında sergilenmiş bunu 2023 ve 2022 yıllarının takip etmiştir. Endonezya'da en başarılı performansın sergilendiği 2011 yılında makroekonomik göstergelere bakıldığında; GSYH büyüme hızı %6,2; enflasyon oranı %3,8; işsizlik oranı %6,6; cari dengenin GSYH'ya oranı %0,2 ve bütçe açığının GSYH'ya oranı ise %0,7 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme hızının yüksekliği, cari denge ve bütçe dengesindeki olumlu gelişmeler 2011 yılının en başarılı performansın sergilendiği yıl olmasında etkili olmuştur. Endonezya ekonomisinde 2011-2023 yılları arasında en kötü performans 30,57 değeriyle 2013 yılında sergilenmiş, bunu 2014 ve 2018 yılları takip etmiştir. Enflasyon ve cari açığın büyüklüğü 2013 yılının Endonezya ekonomisinde en kötü performansın sergilendiği yıl olmasın etkili olmuştur.

Mısır ekonomisinde en başarılı performans 72,77 değeriyle 2020 yılında sergilenmiş bunu 2019 ve 2014 yılları takip etmiştir. Mısır'da en başarılı performansın sergilendiği 2020 yılında makroekonomik göstergelere bakıldığında; GSYH büyüme hızı %3,6; enflasyon oranı %5,7; işsizlik oranı %8,3; cari açığın GSYH'ya oranı %2,9 ve bütçe açığının GSYH'ya oranı ise %7,5 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon ve cari dengedeki olumlu gelişmeler 2020 yılının en başarılı performansın sergilendiği yıl olmasında etkili olmuştur. Mısır ekonomisinde 2011-2023 yılları arasında en kötü performans 22,36 değeriyle 2017 yılında sergilenmiş, bunu 2023 ve 2016 yılları takip etmiştir. Enflasyon, cari açık ve bütçe açığının büyüklüğü 2017 yılının Mısır ekonomisinde en kötü performansın sergilendiği yıl olmasında etkili olmuştur.

Bangladeş ekonomisinde en başarılı performans 93,56 değeriyle 2016 yılında sergilenmiş bunu 2015 ve 2013 yılları takip etmiştir. Bangladeş'te en başarılı performansın sergilendiği 2016 yılında makroekonomik göstergelere bakıldığında; GSYH büyüme hızı %7,1; enflasyon oranı %5,5; işsizlik oranı %4,4; cari dengenin GSYH'ya oranı %1,6 ve bütçe açığının GSYH'ya oranı ise %3,2 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme hızının yüksekliği ve cari dengedeki olumlu gelişmeler 2016 yılının en başarılı performansın sergilendiği yıl olmasında etkili olmuştur. Bangladeş ekonomisinde 2011-2023 yılları arasında en kötü performans 20,03 değeriyle 2022 yılında sergilenmiş, bunu 2018 ve 2020 yılları takip etmiştir. Enflasyon, cari açık ve bütçe açığının büyüklüğü 2022 yılının Bangladeş ekonomisinde en kötü performansın sergilendiği yıl olmasında etkili olmuştur.

D8 ülkelerinin makroekonomik performanslarının gösterildiği Çizelge 7'ye bir bütün olarak bakıldığında iki durum dikkat çekmektedir. Birincisi, Türkiye ve Malezya'da hesaplanan performans değerlerinin diğer D8 ülkelerine göre oldukça düşük kaldığıdır. İkincisi ise Bangladeş ekonomisinde en başarılı performansın sergilendiği yıl performans puanı ile en kötü performansın sergilendiği yıl performans puanı arasındaki farkın büyüklüğüdür.

SONUÇ

Türkiye, Pakistan, Nijerya, Malezya, İran, Endonezya, Mısır ve Bangladeş'ten oluşan D8 ülkelerinin makroekonomik performansları 2011-2023 yıllarını kapsayan dönem için, ÇKKV yöntemlerinden Ağırlıklı TOPSIS yöntemiyle hesaplanmıştır. Bu kapsamda GSYH büyüme hızı, enflasyon, işsizlik, cari denge ve bütçe dengesine ilişkin Dünya Bankası veri tabanından elde edilen yıllık veriler kullanılarak CRITIC yöntem ile analize konu edilen göstergelerin ağırlıkları hesaplanmıştır. Hesaplanan bu ağırlık katsayıları kullanılarak TOPSIS yöntemi ile ülkelerin performans ölçümleri yapılmıştır. Çalışmada CRITIC yöntemi ile yapılan ağırlık hesaplamaları sonucunda Türkiye, Pakistan ve Endonezya'da cari dengenin; Nijerya ve İran'da işsizliğin; Malezya, Mısır ve Bangladeş'te ise enflasyonun ülkelerin makroekonomik performanslarını en fazla etkileyen göstergeler olduğu belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında TOPSIS yöntemi ile yapılan performans ölçümü sonucunda Türkiye'de 2015 yılının; Pakistan'da 2021 yılının; Nijerya ve Endonezya'da 2011 yılının; Malezya'da 2012 yılının; İran ve Bangladeş'te 2016 yılının ve Mısır'da ise 2020 yılının en başarılı makroekonomik performansın sergilendiği yıllar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca en başarılı performansın sergilendiği yıllarda Bangladeş ve Nijerya'nın performans değerleri bağlamında diğer D8 ülkelerinden pozitif olarak ayrıştıkları; Malezya ve Türkiye'nin ise negatif olarak ayrıştıkları görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akbulut, O. Y. (2019). CRİTİC ve EDAS Yöntemleri İle İş Bankası'nın 2009-2018 Yıları Arasındaki Performansının Analizi. *Ekonomi-Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 249-263.

Akbulut, O. Y. (2020). Finansal Performans ile Pay Senedi Getirisi Arasındaki İlişkinin Bütünleşik CRİTİC ve MABAC ÇKKV Teknikleri ile Ölçülmesi: Borsa İstanbul Çimento Sektörü Firmaları Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 40*, 471-488.

Alagöz, M., Yapar Saçık, S., & Erdoğan, S. (2011). Kazakistan Cumhuriyeti'nin Ekonomik Performansının Ölçümü:1992-2008. *Avrasya Etüdleri Dergisi, 39*(1), 49-75.

Altınöz, U. (2014). Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği. *İstanbul Girişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(2), 115-132.

Ayla, D., & Karış, Ç. (2019). Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açıkları Üzerine Bir Değerlendirme. E. S. COŞKUN içinde, *9.Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı* (s. 117-129).

Azazi, H., & Ateş, S. (2022). Türkiye için İşsizlik Histerisinin Karşılaştırmalı bir Analizi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 17*(1), 27-36.

Bakkal, H. (2022). Türkiye'de Bütçe Açığının Sürdürülebilirliği:1982-2016 Dönemi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 588-599.

Bilgili, Y. (2014). *Makro İktisat.* İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları.

Bocutoğlu, E. (2014). *Makroekonomik Teoriler ve Politikalar.* Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım.

Çakır, S., & Perçin, S. (2013). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü. *Ege Akademik Bakış Dergisi, 13*(4), 449-459.

Çolak, Ö. F., & Aktaş, A. (2014). *Makroekonomik Göstergelerin Yorumlanması.* Ankara: Efil Yayınevi.

Demircioğlu, M., & Coşkun, İ. T. (2018). CRİTİC ve MOORA Yöntemi ve UPS Seçimi Üzerine Bir Uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27*(1), 183-195.

Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining Objective Weights in Multiple Criteria Problems: The CRİTİC Method. *Computers&Operations Research, 22*(7), 763-770.

Dinler, Z. (2013). *İktisada Giriş.* Bursa : Ekin Basım Yayım Dağıtım.

Dornbusch, R., & Fischer, S. (1998). *Makroekonomi.* (E. YILMAZ, Çev.) İstanbul: McGrow-Hill Akademi Ortak Yayını.

Dumanoğlu, S., & Ergül, N. (2010). IMKB'de İşlem Gören Teknoloji Şirketlerinin Mali Performans Ölçümü. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(48), 101-111.

Erdil Şahin, B. (2011). Türkiye'nin Cari Açık Sorunu. *Ekonomi Bilimleri Dergisi, 3*(2), 47-56.

Eyüpoğlu, K. (2017). Türk Dünyasında Yer lan Ülkelerin Makro Performanslarının Karşılaştırılması. *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(83), 331-350.

Kangal, N., & Eroğlu, İ. (2023). Yüksek Özgürlükçü Ekonomilerde Büyüme Performansına İlişkin Ampirik Kanıtlar. *Ekonomi Bilimleri Dergisi, 15*(1), 1-24.

Karaca, C. (2020). *Güncel Ekonomik ve Mali Sorunlar.* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Mankiw, N. G. (2010). *Makroekonomi.* (Ö. F. Çolak, Çev.) Ankara: Efil Yayınevi.

Özçelik, H., & Kandemir, B. (2015). BİST'te İşlem Gören Turizm İşletmelerinin TOPSİS Yöntemi ile Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*(33), 97-114.

Pınar, A., & Erdoğan, S. (2021). Covid 19 PandemisininEnflasyon Üzerine Etkileri. M. Gerçeker içinde, *Covid 19 Pandemisinin Makroekonomik Yansımaları* (s. 83-104). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Pınar, A., & Paksoy, H. (2023). Seçilmiş Ülkelerin TOPSIS Yöntemi ile Ölçülen Ekonomik Performanslarının Karşılaştırılması. M. Yılmaz içinde, *Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Çalışmalar* (s. 107-130). Ankara: Nobel Yayınları.

Sevgin, H., & Kundakçı, N. (2017). TOPSİS ve MOORA Yöntemleri ile Avrupa Birliğine Üye Olan Ülkelerin ve Türkiye'nin Ekonomik Göstergelere Göre Sıralanması. *Anadolu Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, 17*(3), 87-108.

Seyidoğlu, H. (1999). *Uluslararası İktisat -Teori Politika ve Uygulama.* İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Şen, H., Sağbaş, İ., & Keskin, A. (2007). *Bütçe Açıkları ve Açık Finansman Politikası.* Ankara: Orion Kitabevi.

Şenol, Z., & Ulutaş, A. (2018). Muhasebe Temelli Performans Ölçümleri İle Piyasa Temelli Performans Ölçümlerinin CRİTİC ve ARAS Yöntemleri İle Değerlendirilmesi. *Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar, 641,* 83-102.

Takım, A. (2017). *Türkiye'nin Temel Ekonomik Sorunları: Politik Aktörler, Tarihsel Veriler ve Öngörüler.* Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım.

Takım, A. (2019). *Türkiye'de Hükümetler ve Ekonomi Politikaları (1923-2019).* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Telli Üçler, Y. (2022). Türkiye'de İşsizlik Histerisi Üzerine Bir Araştırma (2005-2022). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 25*(1), 216-225.

Tonus, Ö. (2015). *Temel Göstergelerle Türkiye Ekonomisi.* Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım.

Tüğen, K. (1991). *Türkiye'de Bütçe Açıkları Raporu.* İzmir: EGİAD Ekonomik Raporları, No:3.

TÜİK. (2008). *Fiyat Endeksleri ve Enflasyon - Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 3.* Yayın No:3095. Ankara: TÜİK Matbaası.

Ünsal, E. (2017). *Makro İktisat.* Ankara: Murat Yayınları.

Yalta, A. T., & Yalta, A. (2019). *Modern Makroekonomiye Giriş.* Ankara: Liberte Yayıncılık.

Yıldırım, K., Karaman, D., & Taşdemir, M. (2009). *Makroekonomi.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÇAY İŞLETMELERİNİN 2023 YILI PERFORMANSININ VERİ ZARFLAMA ANALİZİ METODUYLA DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, GAMZE ÇAKMAK
Fırat Üniversitesi,
gamzeli_cakmak@hotmail.com - ORCID ID: 0009-0000-1037-2789

Prof. Dr. MEHMET KARAHAN
Fırat Üniversitesi,
m.karahan@firat.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-0402-0020

Özet

Ülkemizde çay Rize, Trabzon, Artvin ve Giresun dolaylarında yetiştirilmektedir. Yurdumuzda çay üretimi veya çay dendiğinde akla ilk ÇAYKUR A.Ş. gelmektedir. ÇAYKUR bugün ülkemizde yetiştirilen toplam çayın yarısında pay sahibidir. Günümüzde Türkiye'de 207 adet çay fabrikası bulunmakta ve bu işletmelerden 49 tanesi ÇAYKUR' a aittir. Gerek istihdam ettiği işçiler gerekse üretim düşünüldüğünde ÇAYKUR ülkemizde ekonomi ve pazarlama alanında önemli bir yere sahiptir. Performans, belirli bir zaman aralığında üretilen mal veya hizmet miktarını performans olarak tanımlamak mümkündür. İlgili yazında yapılan tanımlamalar, işlevine göre "etkinlik", "verimlilik", "çıktılar" kavramları ile ilişkilendirilmektedir. İşletme performansı sisteminin temel amaçlarını üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlar; yönetimsel amaçlar, AR-Ge'ye yönelik hedeflerdir. Veri Zarflama Analizi (VZA), doğrusal programlama modeline benzer ve parametrik olmayan bir analiz yöntemi olup işletmelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yöntemin temel amacı aynı girdileri kullanarak, aynı tür çıktıları üreten karar verme birimlerinin (KVB) göreli etkinliklerinin ölçülmesidir. VZA modelleri sayesinde KVB'lerin etkin olup olmadıkları belirlenebilmekte hatta etkin olmayan işletmelerin performans iyileştirmesi için yapılması gereken öneriler de sunulmaktadır.

Bu çalışmamızda ÇAYKUR' a ait 10 adet fabrikanın etkinliği ve verimliği Veri Zarflama Analizi yöntemi ile ölçülmüştür. Veri Zarflama Analizinde, 4 girdi (Üretime Verilen Yaş Çay, İşçilik Giderler Genel Toplamı, Genel imalat Giderleri, Üretim kapasitesi) ve 2 çıktı (üretilen kuru çay miktarı ve toplam satışlar) verisi kullanılmıştır. Analizler sonucunda, 2023 yılı için 6 işletmenin etkin olarak çalıştığı, 4 işletmenin ise etkin olarak çalışmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: VZA, Etkinlik, Performans yönetimi, ÇAYKUR işletmeleri

EVALUATION OF THE PERFORMANCE OF TEA BUSINESSES IN 2023 WITH DATA ENVELOPMENT ANALYSIS METHOD

Abstract

In our country, tea is grown in the Rize, Trabzon, Artvin and Giresun areas. When we say tea production or tea in our country, ÇAYKUR A.Ş. comes to mind first. ÇAYKUR has a share in half of the total tea grown in our country today. Today, there are 207 tea factories in Turkey and 49 of these businesses belong to ÇAYKUR. Considering both the workers it employs and the production, ÇAYKUR has an important place in the economy and marketing areas in our country. Performance can be defined as the amount of goods or services produced in a certain period of time. The definitions made in the relevant literature are associated with the concepts of "effectiveness", "productivity", "outputs" according to their function. The basic objectives of the business performance system can be divided into three groups. These are; administrative objectives, R&D-oriented objectives. Data Envelopment Analysis (DEA) is a nonparametric analysis method similar to the linear programming model and is widely used in businesses. The main purpose of this method is to measure the relative effectiveness of decision-making units (DMUs) that produce the same type of outputs using the same inputs. Thanks to DEA models, it is possible to determine whether DMUs are effective or not, and even suggestions are made for the performance improvement of ineffective businesses. In this study, the efficiency and productivity of 10 factories belonging to ÇAYKUR were measured by the Data Envelopment Analysis method. In the Data Envelopment Analysis, 4 inputs (Fresh Tea Given to Production, Total Labor Expenses, General Manufacturing Expenses, Production capacity) and 2 outputs (amount of dry tea produced and total sales) were used. As a result of the analysis, it was determined that 6 enterprises were working effectively for 2023 and 4 enterprises were not working effectively.

Keywords: DEA, Efficiency, Performance management, ÇAYKUR enterprises

1. GİRİŞ

Çay yüzyıllardan beridir insanların tükettiği içeceklerin başında gelmektedir. Çay üretimi ilk defa Çin' de başlamış sonrasında ise bütün dünyaya yayılmıştır. Çay'ın üretimi ve dağıtımı artan talep ihtiyacı doğrultusunda gelişmiş ve teknoloji ile birlikte hızlanmıştır. Yurdumuzda ise çay 1900'lü yıllarda yapılan incelemeler sonucunda Rize'de üretilmeye başlamıştır. İlk zamanlarda devlet destekli olarak üretilen çay, bugün yine devlet desteği ile kurulan ve Türkiye'nin üretim kapasitesinin yarısını oluşturan ÇAYKUR ile üretimi devam etmektedir.

Türkiye günümüzde Dünya' da çay üreticiliği ve yetiştiriciliği yapan öncü ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Çay ilk kez 1600'lü yıllarda Osmanlı Devleti'nde tüketilmiştir. 1800'lü yıllara kadar çay yurt dışından ithal edilmiş ve bu tarihten sonra ilk defa yurdumuzda yetiştirilmeye çalışılmıştır ama uygun şartlar altında yetiştirilmediğinden bu deneme olumsuzlukla sonuçlanmıştır. Olumsuz sonuçlanan ilk denemenin ardından Ali Rıza Erten'in gayreti ve çalışmalarından sonra çay Rize'de yetiştirilmiştir. 1946 yılında ise ilk fabrikanın kurulmuş ve ardından küçük ölçekli işletmeler ve büyük işletmelerin kurulması ile bugün yurdumuzda yetiştirilen çay dünya da Türkiye' yi önemli bir yere taşımıştır (Sarıahmetoğlu vd., 1997: 30).

Ülkemizde çay Karadeniz Bölgesinde; Rize, Trabzon, Artvin ve Giresun illerinde yetiştirilmekte ve üretilmektedir. Yurdumuzda çay ve çay üretimi denildiği zaman akla ilk ÇAYKUR A.Ş. gelmektedir. ÇAYKUR bugün ülkemizde yetiştirilen toplam çayın yarısının üreticisidir. Günümüzde Türkiye'de 207 adet çay fabrikası bulunmaktadır. Bu fabrikalardan

49' u ÇAYKUR A.Ş' nindir. Hem istihdam ettiği personeller hem de üretim kapasitesi düşünüldüğünde ÇAYKUR ülkemizde ekonomi ve pazarlama alanında söz sahibi işletmelerdendir. Dünya'da çay üretimi Çin, Kenya, Japonya, Sri Lanka ve Hindistan gibi ülkelerde yapılmaktadır. Çay insanoğluna ilk defa bu ülkelerdeki üretim sayesinde ulaştırılmıştır. Günümüzde Türkiye bu üreticiler arasında en geç çay üretimine başlamış ülkedir. Buna rağmen bugün yurdumuzda en çok tüketilen ve yetiştirilen bitkilerden biri çaydır. Çay artık sunumu, içilme biçimi, demleme usulü ile Türkiye'de bir kültür oluşturmuştur (ÇAYKUR, 2023).

Günümüzde işletmelerin kendi aralarındaki rekabet üstünlüğüne bir de çağı yakalama ve ona ayak uydurmaya çalışma, yönetim tarzlarını sorgulayarak rekabet üstünlüğünü ele geçirme, etkinliği ve verimliliği arttırma, büyüyüp gelişme eklenmiştir. İşte bu durum işletmelerin sürekli performanslarını değerlendirilmesi ve sorgulanmasına neden olmuştur. Performans, belirli bir zamanda üretilen mal veya hizmet miktarı olarak tanımlanmaktadır. Literatürde performansın tanımı, işlevine göre "etkinlik", "verim", "çıktı" kavramlarıyla ilişkilendirilir. Performans değerlendirme sisteminin amaçlarını temel olarak üç gruba ayırabiliriz. Bunlar; yönetimsel amaçlar, araştırmaya ve geliştirmeye yönelik amaçlardır.

Literatürde etkinlik kavramının yer alması Koopsman'ın 1951'deki teknik etkinlik kavramını açıkladığı çalışma esas alınarak meydana gelmiştir. Koopsman teknik etkinliği, eş zamanlı olarak diğer çıktıyı azaltmadan (ya da diğer girdiyi arttırmadan) herhangi bir çıktı miktarını arttırmanın (ya da herhangi bir girdi miktarını azaltmanın) teknolojik mümkün olmadığı girdi/çıktı vektörü olarak ifade edilmiştir (Demir, 2018: 28). .

Veri Zarflama Analizi (VZA), doğrusal programlama modeline dayalı parametrik olmayan bir analiz yöntemi olarak işletmelerde kullanılmaktadır. Bu yöntemdeki temel amaç aynı girdileri kullanarak, aynı tür çıktıları üreten karar verme birimlerinin (KVB) göreli etkinliklerinin ölçülmesidir. VZA, etkinlik analizinde kullanılan diğer yaklaşımların zayıf oldukları durumlarda, az sayıda varsayıma sahip olduğundan daha rahat kullanılabilen bir yöntem olarak ifade edilebilir. Geleneksel yöntemlerin çoklu girdi ve çoklu çıktıların değerlendirilmesi için sağlayamadıkları bütünselliği toplam faktör verimliliği mantığı ile sağlayabilmektedir. VZA'nın uygulanması üç temel adımda gerçekleşmektedir. Bu adımlar; analize girecek olan KVB'lerin belirlenmesi, seçilen KVB'lerin etkinliklerinin değerlendirilmesi için uygun girdi ve çıktı değişkenlerinin belirlenmesi, VZA modelleri uygulanarak KVB'lerin etkinlik sonuçlarının değerlendirilmesi olarak sıralanmaktadır. Analizde kullanılacak KVB'lerin belirlenmesi ilk ve en önemli aşamadır. KVB'ler girdileri çıktılara dönüştürebilen ekonomik birimler olmalıdırlar. Aynı zamanda, VZA karşılaştırmalı bir analiz olduğu için, analizin doğru sonuç vermesi KVB'lerin homojen olmaları gerekmektedir.

Çalışmanın temel amacı, ÇAYKUR'a bağlı 10 çay fabrikasının (Ardeşen, Çayeli, Çamlı, Fındıklı, Pazar, Sürmene, Kirazlık, Işıklı, Pazar Taşlıdere ve Melyat) 2023 yılı işletme performanslarını Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi kullanarak ölçmektir. VZA, işletmelerin göreceli etkinliklerini ölçen parametrik olmayan bir yöntem olarak bilinmekte ve birden fazla girdi ve çıktının analizine olanak tanımaktadır. Bu araştırmada, fabrika bazında üretim süreçlerinde kullanılan kaynaklar (girdi değişkenleri) ve bu kaynaklardan elde edilen

sonuçlar (çıktı değişkenleri) dikkate alınarak, her bir fabrikanın etkinlik düzeyleri tespit edilmiştir.

Araştırmada kullanılan çıktı değişkenleri; "Üretilen Kuru Çay Miktarı" ve "Toplam Satışlar" olarak belirlenmiştir. Bu çıktı değişkenlerinden "Üretilen Çay Miktarı" değişkeni yaş çayın işlenmesi sonucunda elde edilen kuru çay miktarını ifade etmektedir. Bu değişken, fabrikanın nihai ürün çıktısını temsil etmekte ve üretim sürecindeki tüm girdilerin sonucu olarak değerlendirilmektedir. Fabrikaların girdilerle elde ettiği üretim miktarı, etkinlik değerlendirmesinde en önemli unsurlardan olarak kabul edilmektedir. Araştırmada kullanılan girdi değişkenleri; "Üretime Verilen Yaş Çay", "İşçilik Giderler Genel Toplamı", "Üretim Kapasitesi" ve "Genel İmalat Giderleri" olarak tespit edilmiştir. Bu çıktı değişkenlerinden "Üretime Verilen Yaş Çay" değişkeni; Çay üretim sürecinde kullanılan ana hammadde olan yaş çayı ve miktarını belirtmektedir. Bu değişken, fabrikaların üretim süreçlerinde ne kadar yaş çayı işlediklerini göstermektedir. Daha yüksek miktarda yaş çay kullanımı, genellikle daha fazla kuru çay üretimiyle ilişkilidir. Ancak, etkinlik analizi bu hammadde kullanımının ne derece verimli olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Literatür Araştırması

Baki ve Ar (2009: 12) yaptıkları ÇAYKUR'a Bağlı Fabrikaların Etkinlik Analizi: Malmquist-TFV Endeksi Uygulaması isimli çalışmada 2003 ile 2008 yılları arasında ÇAYKUR' a bağlı 44 fabrikanın etkinlik analizini yapmışlardır. 2003 ve 2008 dönemleri için her bir fabrikanın Toplam Faktör Verimliliği ile Toplam Faktör Verimliliği bileşenlerindeki değişim, Malmquist-Toplam Faktör Verimliliği endeksi yöntemini temel alarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda fabrikalarda teknolojik aletlerin kullanılması nedeniyle Toplam Faktör Verimliliğinde artış olduğu saptanmıştır

Saklı ve Ağayev (2012) VZA yöntemiyle 2005- 2010 yılları arasında ÇAYKUR'a bağlı yaş çay işleme fabrikasının etkinliğini ölçmek amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada her yıl için ayrı bir etkinlik analizi yapılmış ve daha sonra 2005 ile 2010 yıllarındaki veriler analiz edilerek karşılaştırma yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda 2008 yılı ve sonrasında etkinlik sorunu yaşayan fabrikaların sayılarında artış olduğu belirlenmiştir.

Çakır (2016:379) VZA yöntemini kullanarak ÇAYKUR fabrikalarının diğer şirketlere karşı rekabet gücünü arttırmak amacıyla ÇAYKUR A.Ş. 'de üretilen kuru çay üzerine bir etkinlik ölçümü yapmıştır. Araştırmanın sonunda fabrikaların farklı olabilirlik düzeylerindeki maksimum ve minimum sınırlar belirlenmiştir. Yine etkin olmayan fabrikaların etkin duruma gelmeleri için girdi- çıktı değişkenlerinin alması gereken optimal değerleri analiz edilerek ortaya konmuştur.

Kara ve Seyhan (2016) Verimlilik Kavramı ve İşletmelerde Verimliliğin Önemi: AKFA Çay Fabrikası Örneği adlı çalışmasında Giresun'da bulunan AKFA Çay fabrikasının verimliliği analiz edilerek bu örnek üzerinden verimlilik kavramı açıklanarak günümüz rekabet ortamında işletmelerin verimliliğinin öneminden bahsedilmektedir.

Doğan ve Ersoy (2017:38) Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinde VZA İle Etkinlik Ölçümü: Marmarabirlik Örneği adlı çalışmasında tarım satış kooperatifleri içerisinde yer alan

Marmarabiliğin etkinlik analizine yer verilmiştir. Yine çalışmanın literatür bölümünde ÇAYKUR' a bağlı 20 fabrikanın etkinlik çalışmasından söz edilmiştir.

Ulusoy ve Yılmaz (2017: 1-7) Özelleştirme, Türkiye'de çay sektörü ve ÇAYKUR üzerine bir değerlendirme adlı çalışmasında 1970'li yıllardan başlayarak 1980 yılında ilan edilen yasa ile ÇAYKUR' un özelleştirilme hamleleri üzerine değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Sonrasında ise ÇAYKUR' un sektörde üstlenmiş olduğu vizyon ve misyonlara değinilmiş ve olası özelleşme durumundaki problemlerden bahsedilerek özelleşen işletmelerin etkinliği analiz edilmiştir.

Ardıç, (2019: 368) yılında Çay İşletmeleri Kurumunun (ÇAYKUR) Finansal Performansının Dupont Finansal Analiz Sistemi Kullanılarak İncelenmesi adlı çalışmasında Çay İşletmeleri Kurumunun 2015-2016 ve 2017 ait finansal durum tabloları oluşturarak tabloları Dupont analiz sistemi ile değerlendirmiştir. Bu değerlendirmenin sonucunda değerlendirmeye alınan yıllarda aktif devir hızında azalma olduğu görülmüştür.

Çakır (2020:4) Çoklu- Dönem Üretim Sistemlerinde Etkinlik Ölçümü: ÇAYKUR Fabrikalarında Bir Uygulama isimli eserinde ÇAYKUR'a bağlı çay üretme fabrikalarında VZA modeli tekniğini kullanarak verileri değerlendirmiştir. Çalışmada kullanılan uygulamayla yalnızca bir yılı içeren yatay kesit analizi ve birden çok yılı içeren çoklu-dönem etkinlik ölçümleri yapılmıştır. Bunun yanında fabrikaların yıllara göre etkinlik/verimlilik değişimleri hesaplanmıştır.

Çakır ve Özdemir (2021:19) Bulanık Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi yöntemi ile ÇAYKUR fabrikalarının yıllık bazda etkinlik artış ve azalışlarını analiz ederek etkinlik sonuçlarına göre sektörde bulunan diğer işletmelere karşı rekabetini arttırmayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda fabrikalarda bir etkinlik azalışı tespit edilmiştir ve bu azalışa teknolojik gerilemenin neden olduğu bildirilmiştir.

Özdemir (2022:143) VZA' nın başka bir tekniği olan Bulanık Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi ile ÇAYKUR fabrikalarındaki yaş çay işleme fabrikalarının 2013- 2019 yılları arasındaki dönemsel olarak değişken ve sabit koşullardaki etkinliğini analiz etmiştir. Yine çalışmada çok boyutlu analizler yapılmış daha sonra 42 fabrika arasında bir karşılaştırma yapılarak sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Araştırmanın sonucunda Toplam Faktör Verimliliğinde bir azalma tespit edilmiştir ve azalmanın nedenleri belirtilerek çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Ataş, (2024: 162- 163) yabancı bankaların 2015 ve 2021 yılları arasında göstermiş olduğu etkinliği Veri Zarflama Analizi yöntemini kullanarak ortaya koymuştur. Bu analize göre yabancı bankaların performans etkinliğinde her yıl artış görülmektedir. Ataş bu artışın nedenini her yıl değişen ülke koşulları ile açıklamaktadır. Ayrıca yazar bu bankaların ülkenin gelişmişlik düzeyine katkısı olduğuna da yer vermiştir.

Karaca (2024: 67) yaptığı çalışmayı Fon türlerinin etkinlik araştırması konusuna yer vermiştir. Çalışmada VZA yöntemi ve Malmquıst Endeks Uygulaması birlikte kullanılmıştır. Bu iki yöntem birlikte kullanılarak etkin ve etkin olmayan birimler belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda Karaca etkin olmayan birimler için önerilerde bulunmuştur.

3. Araştırmada Kullanılan Girdi/Çıktı Değişkenleri 2023 Yılı Verileri

Yapılan literatür çalışması ve uzman görüşlerine göre çalışmada kullanılmasına karar verilen girdi değişkenleri; üretime verilen yaş çay, işçilik giderler genel toplam, genel imalat giderleri, üretim kapasitesidir. Çıktı değişkenleri; üretilen kuru çay miktarı ve toplam satışlardır. Çalışmada kullanılan veriler 2024 yılında ÇAYKUR işletmeleri yetkilileriyle yapılan görüşme ve alınan izin üzerine, işletme yetkililerinden ve yayınlanan yıllıklardan alınmıştır.

Tablo 1. Çay işletmelerinin 2023 yılı girdi ve çıktı verileri (ÇAYKUR, 2023).

İşletmenin Adı	Üretime Verilen yaş Çay (KG) Girdi	İşçilik giderler Genel Toplam Girdi	Genel imalat Giderleri Girdi	Üretim Kapasitesi Girdi	Üretilen Kuru Çay Mik. (KG) Çıktı	Toplam Satışlar Çıktı
Ardeşen	27.557.509	8,27	14,45	285 T/ G	5.376.273	155.211.823,73
Çayeli	7.851.316	11,08	18,77	215 T/G	2.476.007	91.437.841,91
Çamlı	12.326.069	13,61	25,23	150 T/G	1.553.933	106.463.874,21
Fındıklı	22.374.201	6,29	16,56	215 T/G	4.354.317	89.672.818,75
Pazar	11.350.248		19,91	150 T/G	2.294.599	64.042.701,27
Sürmene	8.781.917		29,80	150 T/G	1.703.026	45.277.539,07
Kirazlık	9.105.653	13,49	29,37	145 T/G	1.786.397	72.126.017,73
Işıklı	25.151.708		19,95	500 T/G	4.725.882	256.279.795,36
Pazar Taşlıdere	27.905.212		15,71	140 T/ G	4.703.320	61.068.109,28
Melyat	13.780.732	9,83	18,06	210 T/G	2.756.360	49.176.781,43

4. Rize ve Trabzon ÇAYKUR İşletmeleri Etkinlik Analizi

Rize ve Trabzon' da ilinde faaliyet gösteren çay işletmelerinin etkinlik hesabı için öncelikle çıktıya yönelik ölçeğe göre değişken getiri (BBC), (VRS) analizi yapılmıştır. Bu model çıktı seviyesinde hiçbir değişiklik yapılmadan en etkin bir şekilde çıktı seviyesine ulaşmak için girdi-çıktı seviyesinde yapılacak değişikleri ifade etmektedir.

Etkinlik hesaplamaları, işletme etkinliği ve performansı uygulamalarında literatürde çoğunlukla kullanılan paket programlardan birsi olan Win4DEAP programı ile hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Çay işletmelerinin 10 tanesine ait VZ etkinlik analizi sonuçları aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Çıktıya Yönelik VZ Etkinlik Analizi Sonuç Tablosu (2023) (ÇAYKUR, 2023).

Firmalar	Teknik Etkinlik (CRS)	Saf Etkinlik Değeri (VRS)	Ölçek Etkinliği	
1. İşletme: Ardeşen	1,000	1,000	1,000	-
2. İşletme: Çayeli	1,000	1,000	1,000	-
3. İşletme: Çamlı	1,000	1,000	1,000	-
4. İşletme: Fındıklı	0,997	0,999	0,998	Drs
5. İşletme: Pazar	1,000	1,000	1,000	-

6. İşletme: Sürmene	0,959	1,000	0,959	İrs
7. İşletme: Kirazlık	0,945	1,000	0,945	İrs
8. İşletme: Işıklı	1,000	1,000	1,000	-
9. İşletme: Pazar Taş	1,000	1,000	1,000	-
10. İşletme: Melyat	0,854	0,984	0,868	irs

irs: increasing return to scale (ölçeğe göre artan getiri)
drs: decreasing return to scale (ölçeğe göre azalan getiri)

Tablo 2'de görüldüğü gibi, Rize ve Trabzon' da çalışan 10 işletmenin etkinlik hesaplamaları sonucunda (4, 6, 7, 10 nolu işletmeler) 4 işletmenin *etkin olmadığı* belirlenmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, 6 firmanın da (1, 2, 3, 5, 8 ve 9 nolu işletme) etkin olarak çalıştığı tespit edilmiştir.

4.1. Etkin Olmayan Çay İşletmelerinin Etkin Hale Getirilebilmesi için Artırılması veya Azaltılması Gereken Girdi ve Çıktı Miktarlarının Belirlenmesi

VZA analizi sonucunda, etkin olmayan firmaların etkin hale dönüştürülebilmesi için ek bilgiler üretilmesi, karar vericilere nasıl bir iyileştirme yapılacağı konusunda yol gösterici olmaktadır. Bunun yanı sıra, VZA doğrusal olmayan durumlarda da kullanılan bir araştırma yöntemi olduğundan, hizmet sektörü başta olmak üzere birçok farklı alanda uygulanabilmektedir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan etkinlik skorlarına dayalı hedeflerin sadece rakamsal unsurlardan ibaret olmadığı bilinmeli ve yorumlamalarında bu yönü göz ardı edilmemelidir (Kayahan, 2016:171).

Araştırma kapsamında Rize ve Trabzon' da çay işletmelerinde faaliyet gösteren 10 işletmeden 10'una ulaşılmış ve yapılan analizler sonucunda teknik etkinlik açısından 4 işletmenin etkin olmadığı ancak 6 işletmenin de etkin olarak çalıştığı belirlenmiştir. Etkin olmayan işletmelerin ölçeğe göre değişken getiri açısından etkin hale gelebilmesi için potansiyel iyileştirme oranları sırasıyla incelemiş ve aşağıda ilgili tablolarda gösterilmiştir.

Etkin olmayan firmaların çıktıya göre değişken getiri açısından etkin hale gelebilmesi için yapılması gerekli iyileştirme miktarları ve değişim oranları VZ analizi vasıtasıyla hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar aşağıda Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Teknik Etkinlik (CRS) Açısından İşletmelerde Yapılacak İyileştirme Oranları

4. İşletme Teknik Etkinlik Skoru: 0,999	**Gerçek Değer**	**Hedeflenen Değer**	**Aradaki Fark**	**Değişim Oranı (%)**
G1. Üretime Verilen yaş Çay	22374201.000	22353611.278	-20589,722	0,1
G2. İşçilik giderler GenToplam	6.290	6.105	-0,179	0,003
G3. Genel imalat Giderleri	16.560	16.063	-0,481	0,003
G4. Üretim Kapasitesi	215.000	214.802	-0,198	0,092
Ç1. Üretilen Kuru Çay Miktarı	4354317.000	4354317.000	0	0
Ç2. Toplam Satışlar	89672818.750	104681096.606	+15008277,856	16,7

Tablo 3'da görüldüğü gibi, etkin olmayan 4.işletmenin etkinliğinin sağlanabilmesi için; girdi değişkenlerinden üretime verilen yaş çay miktarında -20589,722 miktarında bir azaltma yapmak gerekmekte yani %0,1 oranında azaltılması gerekmektedir. İşçilik giderleri genel toplamında -0,179 miktarında azaltılması gerekmekte, yani %0,003 oranında azaltılması

gerekmektedir. Genel imalat giderlerinde -0,481 miktarında yani %0,003 oranında azaltma yapılmalıdır. Üretim kapasitesi miktarında -0,198 miktarında yani %0,092 oranında bir azaltma yapılmalıdır. Çıktı değişkeni üretilen kuru çay miktarında ise herhangi bir değişiklik yapmaya gerek yoktur. Toplam satışlarda +15008277,856 miktarında yani %16,7 oranında bir artış yapılması gerekmektedir.

Etkin olduğu belirlenen 6. nolu firmanın etkinlik skoru bire eşit olduğu için gerçek değerler ile hedeflenen değerler arasında herhangi bir değişiklik yapılmasına gerek yoktur. Çıktı yönelimli değişken getiri açısından hizmet etkinliğinin sağlanabilmesi için bu işletmede yapılacak iyileştirme miktarları aşağıda Tablo 4' da gösterilmiştir.

Tablo 4. Teknik Etkinlik (CRS) Açısından Firmalarda Yapılacak İyileştirme Oranları

6. Firma Teknik Etkinlik Skoru: 1.000	**Gerçek Değer**	**Hedeflenen Değer**	**Aradaki Fark**	**Değişim Oranı (%)**
G1. Üretime Verilen yaş Çay	8781917.000	8781917.000	0	0
G2. İşçilik giderler Genel Top.	0,000	0,000	0	0
G3. Genel imalat Giderleri	29,800	29,800	0	0
G4. Üretim Kapasitesi	150,000	150,000	0	0
Ç1. Üretilen Kuru Çay Miktarı	1703026.000	1703026.000	0	0
Ç2. Toplam Satışlar	45277539.070	45277539.070	0	0

Tablo 4'te görüldüğü gibi 6 nolu firmanın; gerçek değerleri ile hedeflenen değerleri arasında herhangi bir fark bulunmadığından, girdi ve çıktı değişkenlerinin tümünde herhangi bir değişik yapılmasına ihtiyaç yoktur.

Etkin olan 7. firmanın etkinlik skoru bire eşit olduğundan gerçek değerler ile hedeflenen değerler arasında herhangi bir fark olmadığı belirlenmiş, çıktı yönelimli değişken getiri açısından hizmet etkinliğinin sağlanabilmesi için yapılması gerekli olan iyileştirme miktarları ve oranları aşağıda Tablo 5' da gösterilmiştir.

Tablo 5. Teknik Etkinlik (CRS) Açısından Yapılacak İyileştirme Oranları

7. Firma Teknik Etkinlik Skoru: 1,000	**Gerçek Değer**	**Hedeflenen Değer**	**Aradaki Fark**	**Değişim Oranı (%)**
G1. Üretime Verilen yaş Çay	9105653.000	9105653.000	0	0
G2. İşçilik giderler Genel Topl.	13.490	13,490	0	0
G3. Genel imalat Giderleri	29,370	29,370	0	0
G4. Üretim Kapasitesi	145,000	145,000	0	0
Ç1. Üretilen Kuru Çay Miktarı	1786397.000	1786397.000	0	0
Ç2. Toplam Satışlar	72126017.730	72126017.730	0	0

Tablo 5'de görüldüğü gibi etkin olan 7.firmanın girdi ve çıktı değişkenlerinin tümünde herhangi bir değişikliğe ihtiyaç yoktur yani %0 oranında değiştirilmesi gerekmektedir.

Etkin olmayan 10. işletmenin çıktıya göre değişken getiri açısından etkin hale gelebilmesi için yapılması gerekli iyileştirme miktarları ve değişim oranları VZ analizi vasıtasıyla hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar aşağıda Tablo 6'te gösterilmiştir.

Tablo 6. Teknik Etkinlik (CRS) Açısından 2023 yılı İçin Yapılacak İyileştirme Oranları

10. Firma Teknik Etkinlik Skoru: 0,984	**Gerçek Değer**	**Hedeflenen Değer**	**Aradaki Fark**	**Değişim Oranı (%)**
G1. Üretime Verilen yaş Çay	13780732.000	13565823.698	-214908.302	-1,6
G2. İşçilik giderler GenToplam	9.830	8.659	-1.018	-10,3
G3. Genel imalat Giderleri	18.060	17.778	-0.282	-0,002
G4. Üretim Kapasitesi	210.000	206.725	-3.275	-1,56
Ç1. Üretilen Kuru Çay Miktarı	2756360.000	3175549.646	+419189.646	+15,2
Ç2. Toplam Satışlar	49176781.430	91316099.274	+42139317.844	+85,7

Tablo 6'da görüldüğü gibi, etkin olmayan 10.işletmenin etkinliğinin sağlanabilmesi için; girdi değişkenlerinden üretime verilen yaş çay miktarında -214908,302 miktarında bir azaltma yapmak gerekmekte yani %1,6 oranında azaltılması gerekmektedir. İşçilik giderleri genel toplamında -1018 miktarında azaltılması gerekmekte, yani %10,3 oranında azaltılması gerekmektedir. Genel imalat giderlerinde -0,282 miktarında yani %0,002 oranında azaltma yapılmalıdır. Üretim kapasitesi miktarında -3275 miktarında yani %1,56 oranında bir azaltma yapılmalıdır. Çıktı değişkeni üretilen kuru çay miktarında +419189,646 miktarında yani 15,2 oranında artış yapılması gerekmektedir. Toplam satışlarda +42139317,844 miktarında yani %85,7 oranında bir artış yapılması gerekmektedir.

SONUÇ

2023 yılı verilerine göre; ÇAYKUR'un Rize ve Trabzon' da ilindeki on çay işletmesinin çıktıya yönelik VZ *etkinlik analizi sonucunda*; (4, 6, 7, 10 nolu işletmeler) 4 işletmenin *etkin olmadığı* analiz edilmiştir. Yapılan analizlere göre, 6 firmanın da (1, 2, 3, 5, 8 ve 9 nolu işletme) etkin olarak çalıştığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında Rize ve Trabzon' da çay işletmelerinde faaliyet gösteren 10 işletmeden 10'una ulaşılmış ve yapılan analizler sonucunda teknik etkinlik açısından 4 işletmenin etkin olmadığı ancak 6 işletmenin de etkin olarak çalıştığı belirlenmiştir. Etkin olmayan işletmelerin ölçeğe göre değişken getiri açısından etkin hale gelebilmesi için potansiyel iyileştirme oranları sırasıyla incelemiş ve aşağıda ilgili tablolarda gösterilmiştir.

Etkin olmayan firmaların çıktıya göre değişken getiri açısından etkin hale gelebilmesi için yapılması gerekli iyileştirme miktarları ve değişim oranları VZ analizi vasıtasıyla hesaplanmıştır.

Etkin olmayan *4.işletmenin* etkinliğinin sağlanabilmesi için; girdi değişkenlerinden üretime verilen yaş çay miktarında -20589,722 miktarında bir azaltma yapmak gerekmekte yani %0,1 oranında azaltılması gerekmektedir. İşçilik giderleri genel toplamında -0,179 miktarında azaltılması gerekmekte, yani %0,003 oranında azaltılması gerekmektedir. Genel imalat giderlerinde -0,481 miktarında yani %0,003 oranında azaltma yapılmalıdır. Üretim kapasitesi miktarında -0,198 miktarında yani %0,092 oranında bir azaltma yapılmalıdır. Çıktı değişkeni

üretilen kuru çay miktarında ise herhangi bir değişiklik yapmaya gerek yoktur. Toplam satışlarda +15008277,856 miktarında yani %16,7 oranında bir artış yapılması gerekmektedir.

Etkin olduğu belirlenen 6. nolu işletmenin etkinlik skoru bire eşit olduğu için gerçek değerler ile hedeflenen değerler arasında herhangi bir değişiklik yapılmasına gerek yoktur. Etkin olan 7. işletmenin etkinlik skoru bire eşit olduğundan gerçek değerler ile hedeflenen değerler arasında herhangi bir fark olmadığı belirlenmiş ve buna göre gerçek değerler ile hedeflenen değerler arasında herhangi bir değişiklik yapılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.

Etkin olmayan 10. işletmenin çıktıya göre değişken getiri açısından etkin hale gelebilmesi için yapılması gerekli iyileştirme miktarları ve değişim oranları VZ analizi vasıtasıyla hesaplanmış ve elde edilen sonuçlara göre; 10.işletmenin etkinliğinin sağlanabilmesi için; girdi değişkenlerinden üretime verilen yaş çay miktarında -214908,302 miktarında bir azaltma yapmak gerekmekte yani %1,6 oranında azaltılması gerekmektedir. İşçilik giderleri genel toplamında -1018 miktarında azaltılması gerekmekte, yani %10,3 oranında azaltılması gerekmektedir. Genel imalat giderlerinde -0,282 miktarında yani %0,002 oranında azaltma yapılmalıdır. Üretim kapasitesi miktarında -3275 miktarında yani %1,56 oranında bir azaltma yapılmalıdır. Çıktı değişkeni üretilen kuru çay miktarında +419189,646 miktarında yani 15,2 oranında artış yapılması gerekmektedir. Toplam satışlarda +42139317,844 miktarında yani %85,7 oranında bir artış yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ağayev, S. ve Saklı, A. R., ÇAYKUR Fabrikalarının etkinliklerinin veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(3), 11-37, 2012.

Ardıç, M. , Çay İşletmeleri Kurumunun (ÇAYKUR) Finansal Performansının Dupont Finansal Analiz Sistemi Kullanılarak İncelenmesi, Business & Management Studies: An International Journal, 7(1), 352-372, 2019.

Ataş, S., *Veri Zarflama Analizi İle Türkiye'de Yabancı Sermayeli Bankaların Etkinliğinin Ölçülmesi: 2015-2021 Dönemi,* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 2024.

Baki, B. ve Ar, İ. M., ÇAYKUR'a Bağlı Fabrikaların Etkinlik Analizi: Malmquist-TFV Endeksi Uygulaması, İktisat İşletme ve Finans, 24 (284), 77-108, 2009.

Çakır, S., Bulanık Veri Zarflama Analizi ile ÇAYKUR Fabrikalarında etkinlik ölçümü, Journal of the Faculty of Engineering & Architecture of Gazi University, 31(2). 369-381, 2016.

Çakır, S., Çoklu – Dönem üretim sistemlerinde etkinlik ölçümü (ÇAYKUR fabrikalarında bir uygulama), Ekin Basım Yayın, Bursa 2020.

Çakır, S. ve Özdemir M., Bulanık Malmquist Verimlilik Endeksi ile Dinamik Etkinlik Ölçümü: ÇAYKUR Örneği, AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 2021, Cilt: 7, Sayı:1, ss. 1-31, 2021.

ÇAYKUR (Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü), "*ÇAYKUR Faaliyet Raporu*", Rize, https://www.caykur.gov.tr/Pages/Yayinlar/FaaliyetRaporlari.aspx.

(Erişim Tarihi, 05.11.2023)

Çay Faaliyet Raporu, Rize, https://www.caykur.gov.tr/Pages/Yayinlar/ SektorelRaporlar.aspx.

(Erişim Tarihi, 05.11.2023)

Demir, Ş., *Siyah Ve Yeşil Çayların Besleyici Özellikleri Ve Üniversite Öğrencilerinde Sağlık Açısından Algısı,* Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, beslenme ve Diyetetik Alanı, Yüksek Lisans, İstanbul, 2018.

Doğan, N. Ö. ve Ersoy, Y., Etkinlik Ölçümü: Tekstil Sektöründen Bir İşletme Örneği. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(1), 35-44, 2017.

Kara M. ve Seyhan, M., Verimlilik Kavramı ve İşletmelerde Verimliliğin Önemi: AKFA Çay Fabrikası Örneği, International Journal of Academic Value Studies, 2016/2 (3): 161-169, 2016.

Karaca, M., *Fon Türleri Etkinlik Araştırması: Veri Zarflama Analizi Ve Malmquıst Endeks Uygulaması*, Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı İşletme Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bayburt, 2024.

Kayhan, C., Hastanelerde Finansal Performans Analizi ve Sürdürebilirliği, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2016.

Sarıahmetoğlu, Y., Tanrıvermiş, H., Karakaş, A. ve Günler, N., Çayda Yeniden Yapılanma, Cömertler Matbaası, İstanbul, 1997.

Ulusoy A. ve Yılmaz H., Özelleştirme, Türkiye'de Çay Sektörü Ve ÇAYKUR Üzerine Bir Değerlendirme, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:17, Sayı: 3, 17: 1-21,2017.

HOLLANDA SENDROMU: AZERBAYCAN ÜZERİNE LİTERATÜR TARAMASI

Tarlan AZİZOV, Azerbaycan,

Yüksek lisans öğrencisi
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi,
azizov.tarlan.ismikhan.2022@unec.edu.az
- 0009-0005-4128-3814

ÖZET

Azerbaycan, petrol ve doğalgaz gibi doğal kaynaklara sahip olduğundan, "Hollanda sendromu" riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Şöyle ki, kısaca söylemek gerekirse, Hollanda sendromu, enerji ihracatına dayalı gelir artışının, ülkenin diğer sektörlerinde rekabet gücünü azaltması olarak anlaşılabilir. Enerji sektöründen elde edilen yüksek gelirler, Azerbaycan'da yerel para biriminin değerlenmesine yol açarak, ihracat yapan diğer sektörlere zaman zaman zarar vermiştir. Ülkenin sanayi ve tarım gibi sektörlerinin gelişimini engelleyen bu durum, ekonomiyi doğal kaynaklara bağımlı hale getirmiştir. Bu bilgiler ışığında Azerbaycan'da Hollanda sendromu ile ilgili yeteri kadar çalışmaların olduğu bilinmektedir. Bu nedenledir ki, bu konu ülke ekonomi literatürüne katkı sağlayarak, yapılan çalışmaların genel görünümünü yansıtacaktır. Bundan başka makalenin amacı Azerbaycan'da bu konuda yapılan çalışmaları derinlemesine inceleyerek, gelecekteki çalışmalara kolaylık sağlamaktır. Çalışmanın araştırma yöntemi nitel yöntem olup, mevcut çalışmaların incelenmesi sayesinde genel kanı oluşturulmuştur. Literatur taramasına göre çalışmaların büyük kısmı Azerbaycan'da Hollanda hastalığı sorununun olabileceğine dair kanıtlar ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : Hollanda hastalığı, Azerbaycan, nitel yöntem, literatür taraması

1. GİRİŞ

Özellikle enerji ihracatına dayalı ekonomiler doğal kaynakların zenginliği sayesinde, fırsatlar elde ettiği gibi, risklerle de zaman zaman karşı-karşıya kalmaktadır. İktisat literatüründe sıklıkla tartışılan "Hollanda sendromu" (Dutch Disease) kavramı, doğal kaynaklardan elde edilen yüksek gelirlerin ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini açıklamaktadır (Matsen ve Torvik, 2005). Kavram ilk olarak, 1960'lı yıllarda Hollanda'da doğal gaz ihracatının ülke ekonomisinde yarattığı dengesizlikleri tanımlamak için kullanılmıştır. Bu olgu, doğal kaynak gelirlerinin yerel para biriminin değerlenmesine yol açarak, sanayi ve tarım gibi ihracata yönelik sektörlerin rekabet gücünü zayıflatmasıyla sonuçlanmaktadır (Torvik, 2001).

Azerbaycan, petrol ve doğalgaz gibi zengin doğal kaynaklara sahip bir ülke olarak, bu ekonomik riske karşı savunmasız bir konumda bulunmaktadır. Enerji sektöründen elde edilen yüksek gelirler, zaman zaman ülkenin yerel para birimi olan manatın değerlenmesine neden olmuş ve ihracat yapan diğer sektörlerin rekabet gücünü zayıflatmıştır. Bunun yanı sıra, sanayi ve tarım gibi geleneksel sektörlerin gelişimini yavaşlatan durum, ülke ekonomisini doğal kaynaklara bağımlı hale getirmiştir (Safarli, 2022).

Son yıllarda Azerbaycan ekonomisindeki bu durum üzerine yapılan çalışmalar, "Hollanda sendromu" riskinin varlığını ve etkilerini ortaya koymaktadır. Ancak bu literatürün genel görünümünü analiz eden çalışmalar sınırlıdır. Dolayısıyla, mevcut araştırmaların değerlendirilmesi, bu alandaki literatüre katkı sağlayarak, gelecekteki çalışmalara yol gösterebilecek niteliktedir.

Bu çalışma, Azerbaycan özelinde Hollanda sendromu üzerine yapılmış mevcut çalışmaları derinlemesine incelemeyi ve bu konuda bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel yöntemi nitel bir araştırma yaklaşımı olup, literatürdeki bulguların sistematik bir analizi ile genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. AZERBAYCAN'DA "HOLLANDA SENDROMU" ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

1. Azerbaycan Ekonomisinin Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirilmesi

Yazarlar: Selim Şanlısoy, Ramazan Ekinci
Yıl: 2019
Amaç: Azerbaycan ekonomisinde Hollanda Hastalığı'nın varlığını araştırmak
Yöntem: NARDL Modeli
Bulgular: Petrol fiyatlarındaki şokların uzun dönemli etkileri incelenmiş, ancak Hollanda Hastalığı belirtileri gözlenmemiştir.

---

2. Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisi ve Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirme

Yazar: Mahammad Mukhtarov
Yıl: 2017
Amaç: Azerbaycan ekonomisinde Hollanda Hastalığı ve sektörler üzerindeki etkilerini incelemek

Yöntem: Ekonometrik analiz
Bulgular: Petrol fiyatlarındaki artışlar ihracat ve büyüme üzerinde pozitif etkiler yaratmış, ancak harcama etkisi gözlenmiştir.

---

3. Tarımsal Katma Değer Üzerinde Hollanda Hastalığı Etkileri: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan için Bulgular

Yazarlar: Mehmet Akif Destek, İlyas Okumuş, Abdulmecit Yıldırım
Yıl: 2017
Amaç: Petrol rantı ve tarımsal katma değer ilişkisini incelemek
Yöntem: ARDL sınır testi
Bulgular: Azerbaycan'da petrol rantının tarımsal katma değeri olumsuz etkilediği; diğer ülkelerde ise etkili olmadığı tespit edilmiştir.

---

4. Dutch Disease and the Azerbaijan Economy

Yazar: Fakhri Hasanov
Yıl: 2013
Amaç: Azerbaycan ekonomisinde Hollanda Hastalığı'nın dört hipotezini test etmek
Yöntem: Ampirik analiz
Bulgular: Göreceli sanayisizleşme, harcama etkisi ve reel döviz kurunun değer kazanması belirtileri tespit edilmiştir.

---

5. Dutch Disease Symptoms in Azerbaijan Economy

Yazar: Ibrahim Niftiyev
Yıl: 2020
Amaç: Azerbaycan'da Hollanda Hastalığı belirtilerini analiz etmek ve politika önerileri sunmak
Yöntem: İstatistiksel analiz ve karşılaştırmalar
Bulgular: Petrol gelirlerinin harcanması ve sanayisizleşme gözlenmiş, politikaların etkin kullanımı önerilmiştir.

---

6. Hazar Bölgesinde "Hollanda Hastalığı": Azerbaycan Cumhuriyeti Örneği

Yazarlar: Emin F. Gahramanov, Liang-Shing Fan
Yıl: 2002
Amaç: Azerbaycan'da Hollanda Hastalığı sendromunu ve para sektörünün kırılganlıklarını analiz etmek
Yöntem: Balassa-Samuelson Modeli

Bulgular: Para sektöründe hastalığın gözlenmediği, ancak ekonomide potansiyel risklerin bulunduğu belirtilmiştir.

---

7. Petrol Fiyatları ve Petrol Üretiminin Petrol Dışı İhracat Üzerindeki Etkileri: Azerbaycan'da Hollanda Hastalığı Belirtisi Örneği

Yazar: Famil Majidli
Yıl: 2022
Amaç: Petrol fiyatları ve üretiminin petrol dışı ihracat üzerindeki etkilerini incelemek
Yöntem: ARDL ve Tam Modifiye Edilmiş OLS
Bulgular: Petrol dışı ihracat ile petrol fiyatları arasında pozitif, petrol üretimi arasında ise negatif ilişki bulunmuş; kaynak hareket etkisine işaret edilmiştir.

---

8. Empirical Analyses of the Dutch Disease in Azerbaijan’s Economy

Yazar: Uzeyir Safarli
Yıl: 2022
Amaç: Azerbaycan ekonomisinde Hollanda Hastalığı belirtilerini analiz etmek
Yöntem: VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi, Dürtü-Tepki Analizi
Bulgular: Reel döviz kurunda değer artışı gözlenmesine rağmen büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi bulunmamış; SOFAZ transferleri sektörü sübvanse etmiştir.

Yukarıda verilen literatür taramasında çalışmaların sonuçlarına dikkat edecek olursak, Hollanda sendromunun Azerbaycan`da kanıtlarına rastlanan çalışmalar 62,5 oranındadır. Bu da bize ülke ekonomisinde Hollanda sendromu sorununun olabileceği ile ilgili kanıtlar vermektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Azerbaycan enerji kaynakları açısından zengin bir ülke olarak önemli ekonomik avantajlara sahip olsa da, bu durum beraberinde belirli riskleri de getirmektedir. “Hollanda sendromu” olarak bilinen ekonomik fenomen, ülkenin enerji ihracatına dayalı gelir artışının, diğer sektörlerin rekabet gücünü zayıflatmasına neden olabileceği bir risk taşımaktadır. Azerbaycan’da yerel para birimi manatın değerlenmesine yol açarak, sanayi ve tarım gibi geleneksel sektörlerin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Çalışmada yapılan literatür taraması, Azerbaycan’ın bu konuda dikkate değer bir araştırma birikimine sahip olduğunu göstermektedir. Araştırmaların büyük bir kısmı (%62,5), ülkede “Hollanda Hastalığı” riskinin mevcut olabileceğine dair bulgular ortaya koymakta ve enerji gelirlerine bağımlılığın ekonomik dengesizlikler yaratabileceğini vurgulamaktadır. Bu durum, ekonominin çeşitlendirilmesi ve sanayi ile tarım gibi sektörlerin desteklenmesinin gerekliliğine işaret etmektedir.

Bununla birlikte, bu makale kapsamında yapılan analiz, mevcut literatürde bazı eksikliklerin ve derinleştirilmesi gereken alanların bulunduğunu da ortaya koymaktadır. Özellikle, sorunun

uzun vadeli etkilerini analiz eden çalışmaların sınırlı olduğu ve politika önerileri konusunda daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Azerbaycan'da "Hollanda sendromu" ile ilgili literatürün genel görünümünü sunan bu çalışma, gelecekteki araştırmalar için bir çerçeve sağlamayı amaçlamaktadır. Ekonominin sürdürülebilirliği ve çeşitlendirilmesi için enerji gelirlerinin etkin yönetimi büyük önem taşımaktadır. Bu bilgiler ışığında sanayi, tarım ve hizmet gibi diğer sektörlerin güçlendirilmesine yönelik politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca enerji gelirlerinin ekonomik istikrarı ve uzun vadeli kalkınmayı destekleyecek şekilde kullanılması, "Hollanda sendromu" riskini azaltmada kritik bir rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Şanlısoy, S., & Ekinci, R. (2019). Azerbaycan ekonomisinin Hollanda Hastalığı açısından değerlendirilmesi. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 26(2), 595-608.

2. Mukhtarov, M. (2017). Bağımsızlık sonrası Azerbaycan ekonomisi ve Hollanda hastalığı açısından değerlendirme (Master's thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

3. Destek, M. A., Okumuş, İ., & Yıldırım, A. (2017). Tarımsal katma değer üzerinde hollanda hastalığı etkileri: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan için bulgular. Bilig, (83), 225-239.

4. Hasanov, F. (2013). Dutch disease and the Azerbaijan economy. Communist and Post-Communist Studies, 46(4), 463-480.

5. Niftiyev, I. (2020). Dutch disease symptoms in Azerbaijan Economy. Journal of Economic Cooperation & Development, 41(3), 33-67.

6. Gahramanov, E., & Fan, L. S. (2002). The "Dutch Disease" in Caspian Region: The Case of Azerbaijan Republic. Economic Studies, 5(10), 9-30.

7. Majidli, F. (2022). The effects of oil prices and oil production on non-oil exports in an oil-rich country: the case of dutch disease symptom in Azerbaijan. International Journal of Energy Economics and Policy, 12(3), 32-40.

8. Safarli, U. (2022). Empırıcal Analyses Of The Dutch Dısease In Azerbaıjan's Economy (Master's thesis, Middle East Technical University).

9. Torvik, R. (2001). Learning by doing and the Dutch disease. European economic review, 45(2), 285-306.

10. Matsen, E., & Torvik, R. (2005). Optimal dutch disease. Journal of Development Economics, 78(2), 494-515.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

PERSPECTIVES OF DISADVANTAGED GROUPS ON ENTREPRENEURSHIP: A PRACTICE FOR VOCATIONAL AND TECHNICAL HIGH SCHOOL STUDENTS

ASSISTANT PROFESSOR DR. HILAL TUĞÇE LAPÇIN,
Samsun University
hilal.lapcin@samsun.edu.tr- 0000-0002-4942-6331

ABSTRACT

It is observed that in many developed countries, entrepreneurship education is integrated into the lifelong learning model, and the culture of entrepreneurship is instilled from a young age. In Turkey, however, the development of entrepreneurial intent and the enhancement of entrepreneurial skills are seen as areas with potential for improvement. While entrepreneurship courses are offered at universities in Turkey, the lack of such courses at high school, middle school, and elementary school levels is considered to negatively impact the development of entrepreneurship. In line with the main objective of lowering the age of entrepreneurship, increasing the number of female entrepreneurs, and enhancing the entrepreneurial tendencies of students studying in vocational and technical high schools located in disadvantaged districts of Samsun, a hands-on entrepreneurship training program was provided to students from disadvantaged areas as part of the 4004 - Education in Nature and Science Schools Support Program initiative. Students' perspectives on entrepreneurship were assessed before and after the training.
Keywords: Disadvantaged Groups, Entrepreneurship Education, Mixed method, Vocational and Technical High School, TÜBİTAK 4004.

ÖZET

Girişimcilik eğitiminin dünyanın birçok gelişmiş ülkesinde yaşam boyu öğrenme modeli içinde alındığı ve küçük yaşlardan itibaren girişimcilik kültürünün aşılandığı görülmektedir. Türkiye'de ise girişimcilik niyeti oluşturma ve girişimcilik becerilerinin geliştirilmesi gelişmeye açık yön olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'de üniversitelerde girişimcilik dersleri verilirken lise, orta ve ilkokul düzeylerinde bu derslerin verilememesi girişimciliğin gelişimini olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Çalışmada girişimcilik yaşını düşürmek, kadın girişimci sayısını artırmak ve Samsun ilinin dezavantajlı bölgede bulunan ilçelerdeki mesleki ve teknik liselerde eğitim gören öğrencilerin girişimcilik eğilimlerini artırmak ana amacı doğrultusunda TÜBİTAK 4004 Doğa ve Bilim Okulları kapsamında dezavantajlı bölgelerde öğrenim gören öğrencilere uygulamalı girişimcilik eğitimi verilmiştir. Eğitim öncesinde ve sonrasında öğrencilerin girişimciliğe bakış açıları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dezavantajlı Gruplar, Girişimcilik Eğitimi, Meslek ve Teknik Lise, TÜBİTAK 4004, Karma desen.

INTRODUCTION

Entrepreneurship is the ability of individuals and/or groups to market their ideas in line with their desires and abilities despite numerous obstacles encountered under uncertainty (Wennekers & Thurik, 2020). According to Peter Drucker, entrepreneurship is not merely starting a business but rather the process of discovering opportunities and creating new value. Drucker defines entrepreneurship as 'systematically responding to change and turning this change into an opportunity.' In his view, entrepreneurs are those who, rather than seeing change as a threat, have the ability to turn it into an opportunity through innovation. This process aims to make economic and social contributions by developing new products or services or by enhancing the efficiency of existing systems. According to Drucker, the foundation of entrepreneurship is innovation, which means creating value by finding new and more efficient uses for existing resources. Numerous factors, such as family, community, educational systems, and economic structures, impact one's ability to become an entrepreneur (Chen & Lai, 2010). Increasing the entrepreneurial tendencies of disadvantaged groups provides numerous benefits for economic development, social equality, and societal integration (Adriana, 2016). The participation of disadvantaged groups in entrepreneurial activities helps them gain economic independence and create employment by establishing their own businesses. This is important for enhancing social welfare and reducing poverty. In this study, applied entrepreneurship training was provided to vocational and technical high school students in disadvantaged areas (districts distant from the city center) within the scope of the TÜBİTAK 4004 Education in Nature and Science Camps/Schools Support Program. Within the scope of the project, students (13 female-17 male) were provided with training at the Technopark for 5 days, aiming to integrate them into the entrepreneurship ecosystem. A mixed-methods design was used to conduct the research in order to understand the students' perspectives on entrepreneurship. Interviews and surveys were conducted before and after the training. The findings, conclusions, and discussion of the study are presented below.

ATTITUDE TOWARDS ENTREPRENEURSHIP

Entrepreneurs are individuals who prefer the production of a new idea/product/service, have a high need for achievement, and can adapt to a high workload and demonstrate resilience. The question of whether entrepreneurs are made or born has been asked many times, but Drucker argues that entrepreneurship is not a mystical phenomenon; when viewed as a discipline, it can be learned. It is believed that entrepreneurship education will positively change individuals' perspectives on entrepreneurship. Many researchers agree that the educational factor is crucial in uncovering the entrepreneurial potential. Through entrepreneurship education, the aim is to bring out individuals' potential and help them realize their existing characteristics (Balaban & Özdemir, 2008). As a result of education, individuals tend to focus more on ideas that can benefit their surroundings, thereby achieving personal happiness and success in self-realization. While the focus of entrepreneurship education is on choosing entrepreneurship as a profession (Pihie & Bagheri, 2013) this study aims to explore the impact of entrepreneurship education on

individuals from disadvantaged areas. It is well known that entrepreneurship is related to economic development (Büyükyılmaz et al., 2021). Therefore, observing the direction and extent of the changes in the perspectives of individuals in disadvantaged areas can also contribute to understanding the relationship between entrepreneurship and economic growth. Specifically, an increase in the number of entrepreneurs in a country is often associated with higher economic development. Thus, the absence of entrepreneurs in disadvantaged areas, limited job opportunities, and the lack of resources to help individuals discover their potential may be reasons why entrepreneurship is not chosen as a profession. As stated by Doğaner and Altunoğlu (2010) factors such as the amount of capital, sufficient knowledge, and social relationships can also influence the entrepreneurial decision. Similarly, issues such as family, society, and education can have an impact on becoming an entrepreneur (Chen & Lai, 2010).

RESEARCH METHOD

This study aims to reveal the perspectives of vocational and technical high school students, who are considered a disadvantaged group, on entrepreneurship after receiving applied entrepreneurship training. As part of a project supported by the TÜBİTAK 4004 Education in Nature and Science Camps/Schools Support Program, applied entrepreneurship training was provided to 30 students from vocational and technical high schools in the districts of Samsun province. The reasons for selecting these students as the target group include factors such as the lack of career planning and limited dreams. One of the societal goals of the project is to show the students that a different future is possible, to help them dream of a future in which they can realize themselves, and to assist them in discovering their potential. Applied entrepreneurship training was conducted over five days at Samsun Technopark. The aim of this study is to reveal the students' perspectives on entrepreneurship before and after the training, which was supported by both on-site learning and experts in the field. The research was conducted using a mixed-methods design. In the quantitative phase, the "Entrepreneurial Orientation" scale developed by Girginer and Uçgun (2004) was used to reveal students' perspectives on entrepreneurship. Based on the literature review, the following hypotheses were proposed:

H1: Students' perspectives differ by gender.

H2: There is a significant difference in students' perspectives after the entrepreneurship training.

In the context of qualitative research methods, the question sought to explore how students' perspectives on entrepreneurship have changed. The data were subjected to descriptive analysis.

FINDINGS

The findings related to the interview and survey results are presented in order.

Results of interviews

Q1: How students' perspectives on entrepreneurship have changed?

The students' perspectives on entrepreneurship have positively changed. They have developed entrepreneurial ideas based on their professional and technical fields. They have become more aware of their own potential, with the "I can do it too" mindset becoming stronger. They have realized that they possess qualities such as "being able to take risks, spotting opportunities, and being inclined to work in teams." Many have developed business ideas and expressed an intention to establish new ventures related to their professions. Their encouragement in idea generation, presentation, and sharing has increased. They have given high ratings to the education and camaraderie aspects of the training.

Results of survey

H1: Students' perspectives vary by gender.

The averages of female students are higher than those of male students. Female students have shown a greater increase in their entrepreneurial perspectives before and after the training.

H2: There is a significant difference in students' perspectives after the entrepreneurship training.

Contrary to the qualitative research results, no significant difference was found in students' perspectives after the entrepreneurship training. The frequency and percentage values before and after the training are presented in Tables 1 and 2.

Table 1: Pre-training frequency and percentage results

Pre-training	Strongly Disagree		Undecided		Strongly Agree	
	F	**%**	**F**	**%**	**F**	**%**
Vocational and technical high school graduates have the ability to create the necessary opportunities to establish their own business.	1	3,3	3	10,0	26	**87**
Vocational and technical high school students should definitely aim to start their own business.	6	20,0	11	36,7	13	**43**
Vocational and technical high school students should never plan to work in the public sector	18	**60,0**	9	30,0	3	10
Vocational and technical high school students should definitely focus on becoming entrepreneurs.	9	30,0	16	**53,3**	5	17
Vocational and technical high school students should never plan to work in the private sector.	16	**53,3**	9	30,0	5	17
The opportunity a job offers is more important than it being safe and guaranteed.	11	36,7	11	36,7	8	27
I do not want to have a personality that is hardworking and constantly sets bigger goals.	19	**63,3**	7	23,3	4	13

I would like to have a personality that maintains a balanced social life, work life, and leisure.	2	6,7	4	13,3	24	**80**
I prefer to act based strictly on current facts.	8	26,7	15	50,0	7	23
I prefer to act based on intuition, feelings, and dreams, even if it challenges the facts.	5	16,7	16	**53,3**	9	30
I would make a decision, even at the cost of facing negative criticism, by not following the majority's tendency on an issue I believe in.	4	13,3	15	**50,0**	11	37
Even if it's a cause I believe in, I cannot risk acting outside the rules or being marginal.	9	30,0	11	36,7	10	33
If a high-paying job opportunity arises in the next 5 years of my career, I would accept it.	4	12,5	9	28,1	19	**63**
Even if it is necessary for my career, I will not compromise on my priorities.	8	26,7	13	43,3	9	30

Table 2: Pre-training frequency and percentage results

Post-training	Strongly Disagree		Undecided		Strongly Agree	
	F	**%**	**F**	**%**	**F**	**%**
Vocational and technical high school graduates have the ability to create the necessary opportunities to establish their own business.	2	6,7	1	3,3	27	**90**
Vocational and technical high school students should definitely aim to start their own business.	5	16,7	11	36,7	14	**47**
Vocational and technical high school students should never plan to work in the public sector	22	**73,3**	7	23,3	1	3
Vocational and technical high school students should definitely focus on becoming entrepreneurs.	12	**40,0**	10	33,3	8	27
Vocational and technical high school students should never plan to work in the private sector.	20	**66,7**	6	20,0	4	13
The opportunity a job offers is more important than it being safe and guaranteed.	14	**46,7**	9	30,0	7	23

I do not want to have a personality that is hardworking and constantly sets bigger goals.	23	**76,7**	5	16,7	2	7
I would like to have a personality that maintains a balanced social life, work life, and leisure.	3	10,0	2	6,7	25	**83**
I prefer to act based strictly on current facts.	10	**33,3**	9	**30,0**	11	**37**
I prefer to act based on intuition, feelings, and dreams, even if it challenges the facts.	7	23,3	7	23,3	16	**53**
I would make a decision, even at the cost of facing negative criticism, by not following the majority's tendency on an issue I believe in.	10	33,3	8	26,7	12	**40**
Even if it's a cause I believe in, I cannot risk acting outside the rules or being marginal.	10	33,3	14	**46,7**	6	20
If a high-paying job opportunity arises in the next 5 years of my career, I would accept it.	3	10,0	7	23,3	20	**67**
Even if it is necessary for my career, I will not compromise on my priorities.	8	26,7	9	30,0	13	**43**

RESULTS AND DISCUSSION

In this study, we aimed to change students' perspectives on entrepreneurship by providing applied entrepreneurship training. The qualitative data indicate that students' views on entrepreneurship have shifted, and their entrepreneurial intentions have started to develop. At the end of the training, students expressed a greater willingness to pursue entrepreneurship. However, the quantitative data revealed that there was no significant change in their perspectives on entrepreneurship. This suggests that a shift in entrepreneurial outlook may not be immediately achieved through short-term training, and the long-term effects of the training should be evaluated over time.

REFERENCES

Adriana, G. (2016). Educational Barriers for Disadvantaged Groups in Entrepreneurship. *Procedia Economics and Finance*, *39*(November 2015), 791–799. https://doi.org/10.1016/s2212-5671(16)30268-4

Balaban, Ö., & Özdemir, Y. (2008). Girişimcilik eğitiminin girişimcilik eğilimi üzerine etkisi: Sakarya üniversitesi iibf örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, ss.133-147.

Büyükyılmaz, O., Yıldıran, C., & Ercan, S. (2021). Girişimcilik ve işletme bölümü öğrencilerinin girişimciliğe bakış açılarının yıllar itibariyle karşılaştırılması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *25*(2), 331–344.

Chen, Y.-F., & Lai, M.-C. (2010). Factors Influencing the Entrepreneurial Attitude of Taiwanese Tertiary-Level Business Students. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, *38*(1), 1–12. https://doi.org/10.2224/sbp.2010.38.1.1

Doğaner, M., & Altunoğlu, A. E. (2010). Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimleri. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *2*(2), 103–110.

Girginer, N., & Uçgun, N. (2004). İşletmecilik eğitimi alan lisans öğrencilerinin girişimciliğe bakış açıları: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F işletme bölümü öğrencilerine yönelik bir uygulama. *3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*.

Pihie, Z. A. L., & Bagheri, A. (2013). Self-Efficacy and Entrepreneurial Intention: The Mediation Effect of Self-Regulation. *Vocations and Learning*, *6*(3), 385–401. https://doi.org/10.1007/s12186-013-9101-9

Wennekers, S., & Thurik, R. (2020). Entrepreneurship and Economic Growth. *Encyclopedia of Creativity, Invention, Innovation and Entrepreneurship*, 852–852. https://doi.org/10.1007/978-3-319-15347-6_300562

WHY BE A CREATIVE ORGANIZATINON?

Assist.Prof.Dr. OYA ÖNALAN
University of Karabuk,
oyaonalan@karabuk.edu.tr – 0000-0002-4169-8789

ABSTRACT

Sustainable development is the foundation for long-term organizational growth, necessitating active care of both external and internal sub-systems to restore their supporting capabilities. The rapid pace of innovation, facilitated by rapidly evolving technology and shorter product lifecycles, has significantly impacted global economic growth, necessitating innovative business strategies for sustained competitive advantage. Organizations face challenges in keeping up with technology development and customer demands, affecting their ability to provide creative solutions. Organizational well-being is crucial for flexibility and creativity, which is essential for building purpose-driven cultures. Focusing on empowerment, involvement, and innovation can help create a foundation for creativity. Nowadays, having creativity at work is considered a "must". In the fiercely competitive global world we live, innovation is essential. Organizations are trying harder to encourage creativity since it gives them a competitive edge and is a major source of organizational innovation. Companies need to understand how to encourage creativity in every part of their business, from their workforce to their workspaces, if they want to become more inventive. For change to be successful, a company's management and human resource efficiency must be high. Every company's vitality and a fundamental component of intellectual capital is its human capital. Investing in human capital has a strong correlation with economic change. This paper reviews the antecedents of organizational creativity, focusing on its nature and the managerial interests that have emphasized its importance in recent years.

Keywords: Creativity, Innovation, Creative Thinking, Organizational Creativity

1. INTRODUCTION

Creativity is the process of generating something new that has value. The process of producing something novel that is very valuable to a person, a group, or an organization is known as innovation. While innovation is defined as the process of implementing novel and valuable concepts into action, creativity is related to the front end of this process as the original idea generation (Amabile et al., 1996).

Cropley, (2020), his research on creativity highlights its multifaceted nature, including practices like creative thinking, traits in individuals, and outcomes like products. It emphasizes the impact of creative processes on individuals, highlighting the role of environmental pressure in fostering or restricting creativity.

According to Zhou and Ren (2011), creativity is the process of coming up with novel and practical ideas for goods, services, procedures, management, business models, or competitive tactics. Creative ideas are innovative, novel, and valuable for an organization with potential to solve issues or make changes.

In accordance with the research made by Oldham and Cummings (1996), creativity is a multifaceted concept that arises from the amalgamation of various abilities: *fluidity*, which is defined as the capacity to generate a substantial amount of concepts; *flexibility*, which is the aptitude to envision ideas that diverge from one another; *processing,* which is the capacity to create and refine novel concepts; *originality*, which is the capacity to produce ideas that are distinct; and *functionality*, which is delineated as the capacity to produce ideas of value which can be utilized and practical.

De Jong and Hartog (2010) state that creative behaviour encompasses a range of work behaviours that are associated with idea generation, promotion, and execution. Innovation, a process of creating value-added novelty in social and economic domains, is similar to organizational creativity, which involves individuals working together to produce innovative outcomes. West, (2002) states that creativity involves generating novel ideas, while innovation implementation involves practical application and key factors for creativity include a supportive atmosphere, shared goals, expertise diversity, ability to integrate efforts, external challenges, and real-world support.

The development of innovative, beneficial products, services, ideas, procedures, or methods by people collaborating in a complex social setting is known as organizational creativity (Woodman et al., 1993). The procedure of change within an organization, process effectiveness, and capacity to thrive in the face of competition are all greatly influenced by organizational creativity (Chun et al., 2014). A key element that helps businesses maintain both their competitive edge and their advantage over rivals is creativity. Employee ideas and insights are extremely important to innovative firms. For an organization to remain competitive, its employees must be actively involved in their jobs and be constantly seeking to produce new and suitable products, procedures, and methods (Shalley & Gilson, 2004).

The article emphasizes the importance of acknowledging that many factors can act as barriers or drivers to organizational creativity. This study investigates the factors that influence organizational creativity, focusing on academic publications and articles, to enhance theoretical understanding of the determinants of creativity. This review of the literature attempts to examine the progress in creativity research. There are sections on how a literary review is put into practice and the outcome of a general literature evaluation on creativity, which includes organizational, group, and individual creativity. Implications for the direction of future research goals are discussed in the conclusions. Conclusions of this study may be used as an outline for further research on organizational creativity.

2. LITERATURE REVIEW

Within the topic of organizational behaviour, research on organizational creativity has become more active since the latter part of the 1980s. Sawyer et al., (1993) looked at an extensive number of individual, social, and organizational factors that might interact to affect employee

creativity and suggested that these interactions had an impact on creativity. Sawyer et al. (1993) looked at a variety of individual, group, and organizational factors that could interact to affect workforce creativity and suggested that these interactions had an impact on creativity.

Shalley and Zhou (2008) state that two main conceptual models that have contributed to the study of organizational creativity are the Interactionist Model by Woodman et al. (1993) and the Componential Model by Amabile (1996).

2.1. The Componential Model

Three factors influence creativity in an individual problem-solver, based on Amabile's (1996) componential theory: intrinsic task motivation, creativity-relevant processes, and domain-relevant skills. There is also a single outside variable that affects creativity: the work environment. Domain-relevant skills, including knowledge, competence, technical skills, and cognitive ability, are crucial for problem-solving. Creativity is supported by disciplined work styles, idea generation abilities, and intellectual traits. Intrinsic task motivation drives individuals to work on tasks that are stimulating, personally demanding, interesting, or pleasing, distinguishing it from extrinsic motivation, which comes from obligations or rewards.

Organizational settings have been found to be obstacles to creativity due to a variety of factors, such as political conflicts within the company, an intense focus on sustaining the norm, rigid, safe mindsets within senior executives, standards of harsh criticism of new ideas, and too much pressure (Amabile et al.,1996; Kanter, 1988). According to Amabile's (1996) paradigm, creative cognitive processing involves all of these elements: problem or task analysis, planning, idea development, evaluation, and communication. You can keep using this method in any sequence until you come up with something original. An individual functions in a creatively stimulating environment when they have strong domain competence, intrinsic motivation, and creative thinking skills.

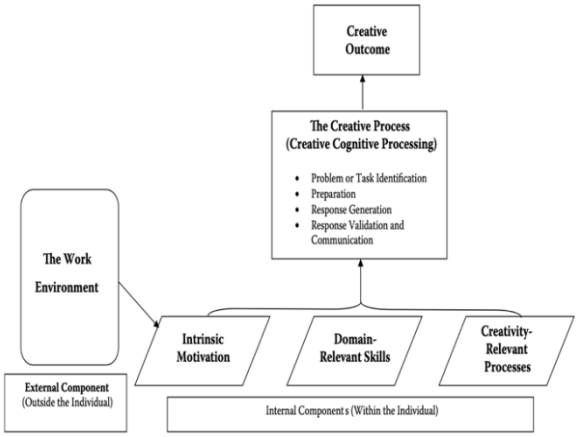


Figure 1. Simplified Depiction of Componential Theory of Creativity, Adapted from *Creativity in Context* (p. 113), by, 1996, Boulder, CO: Westview Press.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Amabile (1996) asserts that creativity is primarily driven by intrinsic motivation, rather than extrinsic drive, and emphasizes this motivation in the componential model. This motivation stems from engaging, personally challenging, interesting, or satisfying tasks. Amabile (1997) established a connection between organizational innovation, individual and team creativity, and the work environment through his componential model of creativity and innovation. The theory contends that task motivation, creativity abilities, and expertise all have a role in how creative an individual or team is at work; the primary impact is assumed to come from intrinsic task motivation. One of the main sources of organizational innovation is creativity.



Figure 2: Amabile's Componential Theory of Organizational Creativity, Adapted from Amabile, T. M., *California Management Review, 40,* 39–58, 1997.

Amabile's (1997) the concept of the organizational work environment consists of three main features. An organization's basic approach to innovation and encouragement of creativity are identified by its *organizational motivation to innovate*. All organizational levels of management are included in *management practices*, but the management of individual departments and projects is the most crucial level. Workgroup assistance and supervisory encouragement are two concrete examples of pertinent managerial actions or behaviours. Everything a company has at its disposal to foster creativity at work is referred to as a *resource.* As stated by Amabile, the meeting point of the three top circles indicates that the higher the combined degrees of these three organizational environment traits are in a company, the more creativity there is.

Amabile's model of creativity highlights the connection between expertise, motivation, and creative thinking skills in fostering creativity. Amabile (1988) was one of the pioneers to expand the study of creativity beyond the level of the individual and into the realm of society and, eventually, organizations. Her componential theory of creativity suggest that a supervisor has a direct impact on subordinates' perceptions of support, which in turn affects their creativity.

Organizational innovation is multifaceted, as explored by both the componential and interactionist models. The models developed by Woodman et al. (1993) and Amabile (1983; 1988; 1996; 1997) show that individual creativity is a complicated phenomenon influenced by a variety of contextual and environmental elements in addition to several individual-level

factors. While contextual elements are emphasized at different levels in both models, Woodman et al.'s (1993) model places more emphasis on the interaction between the individual and the context, as well as varied impacts within levels.

Additional elements that foster creativity include autonomy in task execution, an enjoyable challenge in the work, cooperative, diversely skilled, and idea-focused work teams, managers who promote the generation of new ideas, executive leadership that fosters innovation through an explicit mission that encourages creativity and appropriate recognition for creative work, mechanisms for generating new ideas, and the culture of actively exchanging ideas (Amabile et al., 1996; Kanter, 1988; West & Anderson, 1996). Task motivation refers to an individual's attitudes and perceptions towards a task, which can be intrinsic or extrinsic, based on interest, involvement, curiosity, or satisfaction (Amabile, 1988).

The motivational state in which an individual is drawn to and energized by the activity itself, rather than by potential external outcomes, is known as intrinsic motivation. Simply stated, the person views the job completion process as an objective of its own, not a way to get to a goal (Deci & Ryan, 1985). In her study Zhou, (2008) states that Feedback has the power to increase people's intrinsic drive, which in turn helps them work more creatively and it is possible to design feedback connected to creativity in a way that makes it a useful tool for fostering creativity among employees, giving managers the opportunity to support and encourage it. However, in order to design and offer the correct kind of feedback to the right kind of employees under the right circumstances, managers must take into account a variety of organizational and human aspects that could have a negative influence in addition to those that could be beneficial (Zhou, 2008).

Woodman et al. (1993) emphasize the interplay of individual, social, and organizational factors in influencing creativity in an organization. They emphasize the importance of knowledge, personality, motivation, style, and cognitive capacities for individual traits, while addressing norms, coherence, roles, diversity, and problem-solving methods for group characteristics. They also mention strategy, structure, technology, culture, resources, and rewards as organizational features.

2.2. Interactionist Model

The interactionist model on organizational creativity put forth by Woodman et al., (1993) is based on the notion that creativity is a phenomenon that occurs at the individual level and is influenced by both situational and dispositional factors. They emphasize that the only thing that truly predicts creative performance is the interplay between an individual's disposition and contextual elements in the workplace. Additionally, they contend that cross-level influences are essential for recognizing and comprehending organizational and group elements that can either foster or inhibit creative behaviour in a complex social system.

Interactionist paradigm explores cross-level influences on creativity, identifying individual traits like motivation, personality, and cognitive ability, group-level factors like coherence, diversity, size, and problem-solving skills, and organization-level influences like culture, resources, and tactics, thereby enhancing or hindering organizational creativity. (Woodman et al., 1993). According to their framework, the creative process and environment alter creative

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

individuals, groups, and the organization as inputs, with the potential result of this alteration being a creative output.

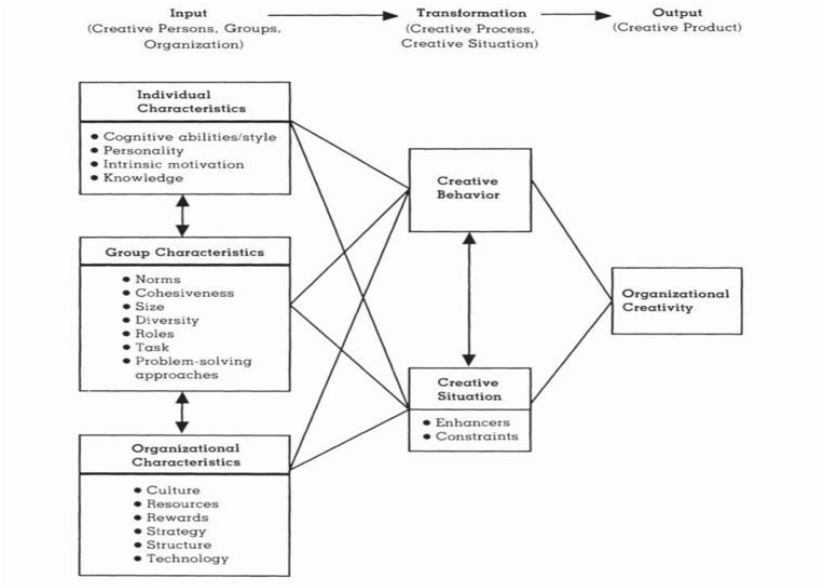


Figure 3: Interactionist Model of Organizational Creativity, Woodman, R. W., Sawyer, J. E., & Griffin, R. W. (1993). Toward a theory of organizational creativity. *Academy of management review*, *18*(2), p.309.

According to Woodman et al., (1993), individual creativity is the result of a confluence of particular individual diversity antecedents, which in turn interact with group characteristics before interacting with organizational features as shown in the Figure above. These interplaying traits of the person, group, and organization result in creative behavior, a creative environment, and ultimately a creative output. This model effectively acknowledges that interactions between the levels are not one-way and that individual variables might be placed inside group factors within organizational factors.

The interactionist model highlights the intricate relationship between cognitive, and noncognitive aspects of a person's mind and their creative behaviour in a complex social system. The creativity of an organization is shaped by contextual factors like culture, reward systems, and resource availability, resulting in a continuous, dynamic process (Woodman et al.,1993).

Group and teamwork are believed to have significant positive effects on employee morale, motivation, and creativity in firms (Bennis & Biederman, 1997; Kayser, 1994). Idea exchange is essentially a cognitive process in which people share their individual experiences and educational backgrounds to form their knowledge, opinions, and views. It is assumed that group members with varying backgrounds and levels of education will have a wide range of viewpoints. People are likely to encounter concepts or viewpoints that diverge significantly from their own. These original concepts might inspire each person in the group to come up with new ones (Brown et al.,1998). Consistently participating in a team and sharing ideas can also

boost the likelihood of coming up with highly original ideas, however this calls for group members to pay attention to each other's ideas (Paulus, 2000).

3. DETERMINANTS OF ORGANIZATIONAL CREATIVITY

What the main components affecting organisational creativity are and the ways in which businesses can foster creativity in the workplace by utilizing each of the five organizational creativity determinants are shown in Figure 4. The literature study identifies five key organizational elements—organizational climate, leadership style, culture, resources and skills, and organizational structure and systems—that foster creativity in the workplace.

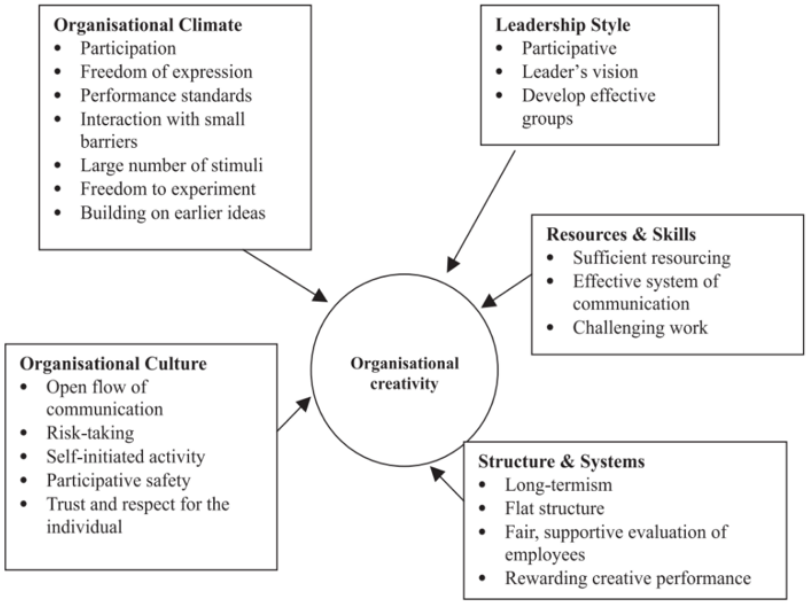


Figure 4: Determinants of organisational creativity, Andriopoulos, C. (2001). A literature review. *Management decision*, *39*(10), p.835.

Litwin and Stringer, (1968) define the *organizational climate* as a product of history, customs, leadership style, and the physical condition of the organization. Ekvall (1996), used the term 'creative climate' to describe how an organization's employees generate creative products and services, highlighting the importance of creativity. The creative climate of an organization is influenced by ten factors including challenge, freedom, idea support, trust, dynamism, playfulness, debates, conflicts, risk-taking, and idea time. Every factor, except for conflicts, is seen to positively affect the creative process.

Leadership styles that are transformational or participative have a significant impact on organizational creativity because they directly foster employee creativity and shape the culture and atmosphere of a company (Andriopoulos, 2001; Somech, 2006; Mathisen et al., 2012). A cognitive capacity that is considered essential for creativity leadership is the leader's individual

proficiency in creative problem-solving techniques (Mumford et al., 2002). These abilities allow the leader to effectively assess the creativity of employees, offer pertinent feedback regarding employee concepts and problem-solving techniques, act as a model for creativity, and establish the leader's credibility for creativity among coworkers (Mumford et al., 2002).

Organizational culture is a set of shared values and beliefs that influence employee behaviour. It is expressed through communication methods, customs, myths, and symbols, as well as through shared stories and practices within the organization (Irani et al., 1997). Brand (1998) emphasizes the importance of organizations fostering creativity in the workplace by creating a culture that is innovative, diverse, learning, supportive, empowering, and caring.

Resources and technology are essential tools for organizations to complete business, including people, capital, machines, equipment, materials, patents, and copyrights. They can impact people's feelings and attitudes, facilitating or inhibiting appropriate behaviors. A lack of key resources can hinder creativity and limit initiative, while effectively using resources can stimulate change (Isaksen et al.,2001). As stated by Amabile (1998), money and time are both primary resources that have an impact on creative thinking. She makes it clear how important it is to provide staff with the right amount of time and money, since these factors have the power to either foster or stifle creativity.

Structure refers to the arrangement of people and functions within an organization, influencing decision-making authority and formal reporting relations. It ensures effective implementation of the organization's mission and strategy, creates information flow pathways, and guides assumptions about interactions. In addition to structure, *systems*, policies, and procedures are organizational structures that support work, including pay practices, incentives, management information systems, performance evaluation, budget control, and human resource allocation methods. (Isaksen et al.,2001).

4. MULTIPLE OPINIONS REGARDING ORGANIZATIONAL CREATIVITY

Edmondson, (1999) emphasizes the importance of encouraging staff to take risks, deviate from routines, and generate a variety of ideas. He suggests creating a culture where employees feel psychologically safe to take risks, fostering a continuous process of creativity.

Nicholson & West, (1988) emphasize the importance of innovation in competitive environments, highlighting that it requires strong cultural support, skill development, and satisfaction for organizations to effectively operate in these demanding environments. Organizations must reconsider their structure and methods of operation in light of conventional notions if they are to remain viable in a world that is changing quickly (Williams and Yang, 1999).

Nonaka and Takeuchi, (1995) emphasize the importance of knowledge-creating organizations, which regularly produce new information, share it, and incorporate it into new products. This approach fosters ongoing innovation, builds intellectual capital, and creates unique products. Everyone in this organization is a knowledge worker, making personal information available.

Mumford (2000) suggests strategic HRM techniques for fostering creativity, considering individual, group, organization, and strategic setting needs at various organizational levels.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Mumford suggests that companies should provide rewards for continuous learning at the individual level and provide diverse skill opportunities and project tasks at the group level. Strategic changes at the organizational level and group level involve rotational project assignment, fostering diversity and career advancement, and assessing the environmental implications of these changes.

High management and human resource efficiency are crucial for successful change in a company and human capital, a vital component of intellectual capital, is strongly correlated with economic change. Higher-educated individuals are more initiative-oriented, contributing significantly to a firm's value (Sipa, 2018).

Pfeffer, (1998) states that by structuring their organizations to promote an atmosphere that encourages creativity, leaders can effectively promote innovation and creativity within their teams. Building welcoming and inclusive work environments for the organization's employees is one way that leaders can achieve this. When an organization's social structure fosters a sense of security and acceptance among its employees, it stimulates creativity

Amabile and Gryskiewicz (1987) emphasize the significance of clear goals in management for creativity, as without them, creative performance is less likely. They also highlight the role of clear organizational goals in encouraging creativity, as employees may feel less motivated without clear expectations. Managers can influence job attitudes by promoting creativity, allowing employees to take risks, and providing appropriate work context.

Creative organizations often have a strong, shared vision, leading to productive discussions and debates. Intergroup and interpersonal connections are characterized by cooperative traits, trust, and a sense of safety. Colleagues, particularly at the top, are optimistic and receptive to suggestions for fresh approaches, offering support and opportunities for creativity (West &Richter, (2008).

Any firm hoping to maintain its competitiveness must address the issue of managing innovation. This logic holds that creativity requires a creative workplace environment. As a result, evaluating an innovative organization's creative climate is fascinating, particularly in light of the expanding idea of open innovation (Gassmann et al., 2010). The use of purposeful input and output of knowledge to boost internal innovation and develop opportunities for external use of innovation, respectively is the definition of open innovation (Chesbrough et al., 2006).

5. CONCLUSIONS

What the benefits of fostering creativity in the workplace is it builds better teamwork, improves employee attraction and retention, and increases problem-solving. Creativity fosters a mindset of continuous learning, resulting in more innovative solutions and a more efficient business.

Due to intense competition, a volatile economy, and a faster rate of change, creativity is becoming increasingly valuable for commercial enterprises. Organizations must be able to foresee, respond to, and take advantage of rapid changes rather than depending solely on long-term plans. So, firms must foster an inventive, flexible, and adaptive culture throughout their entire business in addition to employing creative individuals.

Innovative organizations increase creativity by fostering a compelling vision aligned with stakeholders' values. Employees at all levels engage in discussions to realize this vision, supporting collaboration and autonomy. Conflicts are seen as opportunities for developing innovative solutions satisfying business needs.

Currently, organizations must operate as flexible systems that encourage knowledge, creativity, information, relationships, and actions. Creativity and awareness of values and principles are crucial for productive development and organizational evolution.

Research I have made on creativity in work environments has identified key elements at individual, team, social, and organizational levels. This research also links creativity to innovation and organizational change. Lastly, the application of creativity research to management and practice is discussed. The chapters show the depth and breadth of the literature on workplace creativity.

It is obvious that the subject of barriers and drivers is significant in the context of organizational creativity. In future research, I believe that this review will give academics simple and fresh perspectives on how to address the antecedents of organizational creativity.

In almost all academic studies on the factors affecting organizational creativity, similar statements are observed. Nowadays, everything is heading towards digitalization. Perhaps in the future, scientists in the field of social sciences can put more emphasis on the digital factors that positively or negatively affect creativity.

REFERENCES

Amabile, T.M. (1983), "The social psychology of creativity: a componential conceptualization", Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 45 No. 2, pp. 357-377.

Amabile, T. M. Gryskiewicz, S. S. (1987). Creativity in the R&D laboratory. *Technical Report No. 30* (May), Greensboro, North Carolina: Center for Creative Leadership.

Amabile, T. M. (1988). A model of creativity and innovation in organizations. In B. M. Staw & L. L. Cummings (Eds.), *Research in behaviour* (pp. 123– 167). Greenwich, CT: JAI.

Amabile, T.M. (1996), *Creativity in Context*: Update to 'the Social Psychology of Creativity', Westview Press, Colorado.

Amabile, T.M., Conti, R., Coon, H., Lazenby, J. and Herron, M. (1996), "Assessing the work environment for creativity", Academy of Management Journal, Vol. 39 No. 5, pp. 1154-1184.

Amabile, T.M. (1997), "Motivating creativity in organizations: on doing what you love and loving what you do", California Management Review, Vol. 40 No. 1, pp. 39-58.

Amabile, T.M. (1998), 'How to kill creativity', Harvard Business Review, September/ October, pp.76-87.

Andriopoulos, C. (2001). Determinants of organizational creativity: A literature review. *Management Decision*, *39*(10), p, 835.

Bennis, W., & Biederman, P. W. (1997). *Organizing genius: The secrets of creative collaboration*. Reading, MA: Addison Wesley.

Brand, A. (1998), 'Knowledge management and innovation at 3M', Journal of Knowledge Management, Vol.2No.1, pp.17-22.

Brown, V., Tumeo, M., Larey, T. S., & Paulus, P. B. (1998). Modelling cognitive interactions during group brainstorming. *Small Group Research, 29*, 495–526

Chesbrough, Henry & Vanhaverbeke, Wim & West, Joel. (2008). *Open Innovation: Researching A New Paradigm.*

Chun, F., Samiha, B., & Noureddine, D. (2014). Evolution of sustainable development strategies in Chinese SMEs. *International Journal of Science, Environment and Technology*, *3*(2), 698-707.

Cropley, A. J. (2020). Definitions. In M. A. Runco & S. R. Pritzker (Eds.), *Encyclopedia of creativity* (3rd ed.) (pp. 315-322). San Diego, CA: Academic Press.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). Intrinsic motivation and self-determination in human behaviour. New York: Plenum.

De Jong, J., & Hartog, DD (2010). Measuring innovative work behaviour. Journal of Creativity and Innovation Management, 19 (1), 23-36.

Edmondson, A. C. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly, 44,* 350–383.

Ekvall, G. (1996) Organisational Climate for Creativity and Innovation. *European Journal of Work and Organizational Psychology,* 5, 105–23.

Gassmann, O., Enkel, E., & Chesbrough, H. (2010). The future of open innovation. *R&d Management*, *40*(3), 213-221.

Irani, Z., Sharp, J.M. and Kagioglou, M. (1997), 'Improving business performance through developing a corporate culture', The TQM Magazine, Vol.9No.3, pp.206-16.

Isaksen, S. G., Lauer, K. J., Ekvall, G., & Britz, A. (2001). Perceptions of the best and worst climatesfor creativity: Preliminary validation evidence for the situational outlook questionnaire. *Creativity Research Journal*, 13(2), p.174.

Kanter, R. M. (1988). When a thousand flowers bloom: Structural, collective, and social conditions for innovation in organizations. In B. M. Staw & L. L. Cummings (Eds.), Research in organizational behaviour (Vol. 10). Greenwich, CT: JAI Press.

Kayser, T. A. (1994). *Building team power: How to unleash the collaborative genius of work teams*. New York: Irwin.

Litwin, G.H. & Stringer, R.A. (1968), *Motivation and Organisational Climate*, Cambridge M.A.: Harvard Business School, Division of Research.

Mathisen, G. E., Einarsen, S. & Mykletun, R. (2012). Creative leaders promote creative organizations. *International Journal of Manpower, 33*(4), 367–382.

Mumford, M. D. (2000). Managing creative people: Strategies and tactics for innovation. Human Resources Management Review, 10, 313–351.

Mumford, M. D., Scott, G. M., Gaddis, B. H., & Strange, J. M. (2002). Leading creative people: Orchestrating expertise and relationships. *Leadership Quarterly, 13*, 705–750.

Nicholson, N., & West, M. A. (1988). *Managerial job change: Men and women in transition.* Cambridge: Cambridge University Press.

Nonaka, I., & Takeuchi, H. (1995). The Knowledge-creating company. New York: Oxford UniversityPress

Oldham, G. R., & Cummings, A. (1996). Employee creativity: Personal and contextual factors at work. *Academy of management journal*, *39*(3), 607-634.

Pfeffer, J. (1998). *The human equation: Building profits by putting people first.* Boston, MA: Harvard Business School.

Paulus, P. B. (2000). Groups, teams and creativity: The creative potential of idea-generating groups. *Applied Psychology: An International Review, 49,* 237–262.

Sawyer, J. E., Woodman, R. W., and Griffin, R. W. (1993). Moving towards an organizational creativity theory. 18(2): 293–321 in Academy of Management Review

Shalley, C.E. and Gilson, L.L. (2004) What Leaders Need to know: A Review of Social and Contextual Factors That Can Foster or Hinder Creativity. *The Leadership Quarterly*, 15, 33-53.

Shalley, C.E. & Zhou, J. (2008). Organizational creativity research: A historical overview. In Zhou J and Shalley CE (eds.), Handbook of Organizational Creativity, 3–31. London, UK: Taylor & Francis.

Somech, A. (2006). The effects of leadership style and team process on performance and innovation in functionally heterogeneous teams. *Journal of Management*, *32*(1), 132–157.

Sipa, M., 2018. The factors determining the creativity of the human capital in the conditions of sustainable development. Eur. J. Sustain. Dev. 7 (2), 1–13.

West, M. A., & Anderson, N. R. (1996). Innovation in top management teams. *Journal of Applied Psychology, 81*, 680–693.

West, M. A. (2002). Sparkling fountains or stagnant ponds: An integrative model of creativity and innovation implementation in work groups. *Applied Psychology: An International Review, 51,* 355–387.

West, M.A. and Richter, A.W. (2008) Climates and Cultures for Innovation and Creativity at Work. In: Zhou, J. and Shalley, C.E., Eds., Handbook of Organizational Creativity, Taylor & Francis Group, New York, 211-236.

Williams, W. M., & Yang, L. T. (1999). Organizational creativity. Handbook of creativity, 373. Cambridge University Press.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Woodman, R. W., Sawyer, J. E., & Griffin, R. W. (1993). Toward a theory of organizational creativity. *Academy of management review*, *18*(2), 293-321.

Zhou, J. (2008). Promoting creativity through feedback. *Handbook of organizational creativity*, 125-145.

Zhou, J., & Ren, R. (2011). Striving for Creativity: The Oxford Handbook of Positive Organizational Scholarship. Oxford, UK: Oxford University Press.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

İŞLETMENİN SÜREKLİLİĞİ KAVRAMININ BAĞIMSIZ DENETİM STANDARDI 570 KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehtap BULUT DENİZ
İnönü Üniversitesi
mehtap.deniz@inonu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-6826-5502

ÖZET

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (KGK) tarafından işletmenin sürekliliği standardının son sürümü 30.12.2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bağımsız Denetim standardı (BDS) 570'in kapsamı, işletmenin sürekliliğine ve işletmenin sürekliliğinin denetçi raporuna etkilerine ilişkin denetçinin finansal tabloların denetimindeki sorumluluklarını düzenlemektir.

Bu çalışmada işletmenin sürekliliği kavramının Bağımsız Denetim Standardı 570 kapsamında değerlendirmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada, işlemenin sürekliliğini devam ettirme kabiliyetinin değerlendirmesine ilişkin sorumluğun işletmenin yönetimi ve denetçi açısından değerlendirmesi standart kapsamında yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşletmenin Sürekliliği Kavramı, Bağımsız Denetim Standardı 570, Bağımsız Denetçi.

1.GİRİŞ

Bütün işletmelerin temel amacı varlığını sürdürmektir. İşletmenin faaliyetlerini kesintisiz devam ettirme yeteneği anlamına gelen işletmenin sürekliliği kavramı, beklenmedik durumlar karşısında işletmenin esneklik göstermesini içerir. Bu kavram kısa ve uzun vadede işletmenin başarıyı yakalayarak sürdürülebilir bir büyüme göstermesini sağlar.

Uluslararası muhasebe ve denetim standartlarına göre, işletmelerin finansal raporlarının hazırlanması ve denetlenmesi sürecindeki en çok dikkate alınacak konulardan biri, işletmenin sürekliliği kavramıdır (Güngör vd., 2022:609). İşletmenin sınırsız bir ömre sahip olduğunu belirten bu kavram, işletmenin yayınladıkları finansal tablolardan yararlanan yatırımcılar için son zamanlarda meydana gelen ekonomik krizlerle işletme iflaslarının meydana gelmesiyle birlikte daha da önemli rol üstlenmiştir.

Son yıllarda birçok işletmenin iflas etmesi, hem ülke ekonomisine hem de yatırımcılara ciddi zararlar vermiştir. İşletmelerin beklenmedik iflasları, yatırımcıların bağımsız denetim raporlarına olan güvenini sarstığından, bu durum işletmelerin sürekliliği ile ilgili düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmıştır. Hem Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları hem de Bağımsız Denetim Standartları kapsamında bu konuda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Bu standartlara göre, işletme yönetimi finansal raporları süreklilik varsayımına göre hazırlamakla yükümlüyken, bağımsız denetçiler de bu tabloların süreklilik esasında hazırlanıp hazırlanmadığını değerlendirmekle yükümlüdür (Senal ve Erkan, 2019:105).

Bu çalışmada, Kamu Gözetimi Kurumu tarafından yayımlanan BDS 570 İşletmenin Sürekliliği standardı kapsamında işletmenin sürekliliği kavramının işletme yönetimi ve bağımsız denetçi açısından değerlendirmesi yapılmıştır.

2.İŞLETMENİN SÜREKLİLİĞİ KAVRAMI

İşletmenin sürekliliği, kökleri eskiye dayanan bir kavramdır. Bu konuda ilk çalışma Laurance R. Dicksee (1892), ikinci çalışma ise H.R. Hetfield (1909) tarafından yapılmıştır. Kurumsal olarak ise ilk defa, Amerika Muhasebe Standartları Kurulu (FASB) 1953 yılında yayınladığı ARB 43 "Restatement and Revision of Accounting Research Bulletins" de süreklilik kavramına değinmiştir (Provasi ve Riva, 2015:27'den alıntılayan Mert vd., 2019:120). Süreklilik kavramı ile ilgili düzenlemeler devam ederek süregelmiş ve Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) tarafından işletmenin sürekliliği standardının ilk sürümü 1 Ocak 2013 tarihinde yayımlanmış, yapılan düzeltmelerle birlikte 23 Ocak 2014 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Standardın son sürümü ise KGK tarafından 30.12.2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

İşletmeler, ekonomik değer üreten varlıklardır. Bu bağlamda, işletmenin sürekliliği ekonomik hayatın vazgeçilmez bir unsurudur. İşletme faaliyetlerinin belli bir süreye bağlı olması, genel ekonomik yapıyı ve işletmeden yararlanan yatırımcılar, çalışanlar, kredi verenler, müşteriler ve kamu idaresi gibi paydaşları olumsuz yönde etkiler. Öte yandan, işletmenin süresiz olarak faaliyet göstermesi ise, işletmenin sürekli yenilenmesini ve gelişmesini gerektirir ve böylece ekonomik yaşamın sürdürülebilirliğini sağlanır (Tepegöz ve Türedi, 2015:44).

İşletmenin sürekliliği kavramı, işletmelerin faaliyetlerini bir süreye bağlı olmaksızın sürdüreceğini ifade etmektedir (Acar ve Tetik, 2013:14). İşletmenin sürekliliği uyarınca, işletmelerin finansal tablolarını sınırsız bir ömre sahip olduklarını ve öngörülebilir gelecekte faaliyetlerini devam ettirebileceklerini varsayarak hazırlamaları gerekir (BDS 570, paragraf 2).

Yaşanan küresel finansal krizlerin temelinde, işletmelerin finansal raporlarında ve denetçinin denetim raporunda işletmenin sürekliliği ile ilgili konularına yeterince yer verilmemesi yatmaktadır. Bu durumla ilgili değişim ihtiyacının önemli bir unsuru, finansal tabloları raporlayan denetçilerin işletmenin sürekliliğini esas alan bir yöntem kullanmalardır (Tamas vd., 2012:451). İşletmelerin finansal tablolarını, denetçilerin ise bu finansal tablolarla ilgili finansal raporlarını işletmenin sürekliliği kavramını esas alarak düzenlemeleri bu raporlara ihtiyaç duyan her kullanıcı açısından arzulanan bir durumdur. Bu bağlamda KGK tarafından yayımlanan standart olan BDS 570 İşletmenin Sürekliliği standardı öne çıkmaktadır. İlgili standartta, işletmenin sürekliliği konusunda işletmenin ve denetçinin sorumluluklarının neler olduğuna yönelik düzenlemeler bulunmaktadır.

3. BDS 570'E GÖRE İŞLETMENİN SÜREKLİLİĞİNİ DEVAM ETTİRME KABİLİYETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN SORUMLULUK

İşletmenin sürekliliği kavramı, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve muhasebe standartlarının temel dayanaklarından biridir. Bu kavrama göre, işletmeler faaliyetlerini belirli bir süreye bağlı olmaksızın sürdüreceği varsayımıyla finansal raporlar hazırlar. Finansal tabloların süreklilik esasına göre hazırlanması ve finansal tablolara yansıtılması yönetimin

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

sorumluluğundadır. Yönetimin, finansal raporların hazırlanmasında kullandığı süreklilik varsayımının uygunluğuna dair yeterli ve uygun denetim kanıtı elde etmesi ve işletmenin sürekliliğinin devamına ilişkin önemli bir belirsizliğin olup olmadığını belirlemesi ise denetçinin sorumluluğundadır. Bu sorumluluk, 6102 sayılı TTK hükümleri uyarınca, Kamu Gözetimi Kurumu tarafından yayımlanan 570 nolu Türkiye Denetim Standardı olan 'İşletmenin Sürekliliği' standardı kapsamında denetçilere verilmiştir (Çil Koçyiğit vd., 2018:144).

İşletmenin sürekliliğini devam ettirme kabiliyetine ilişkin sorumluluk BDS 570 standardının 3, 4 ve 5.paragraflarında ve bunların açıklayıcı hükümlerinde yer almaktadır.

BDS 570 standardında işletmenin sürekliliğini devam ettirme yeteneğine yönelik ciddi oranda etkili olabilecek olaylara ve koşullara örnekler verilmiştir. Bunlar (BDS 570, paragraf A3);

a) Finansal Durumla İlgili:

- Net yükümlülük ve kısa vadeli net yükümlülük pozisyonu.
- Sabit vadeli borçların vadelerinde geri ödeneceğine ya da yenileneceğine yönelik gerçekten uzak beklentilere girilmesi ya da uzun vadeli varlıkları finanse etmek amacıyla gereğinden çok kısa vadeli borçlara bağlı girilmesi.
- İşletmeye kredi sağlayanların sağladıkları bu finansal desteği geri çekeceklerine yönelik birtakım belirtiler.
- İşletme faaliyetleri ile alakalı ileriye yönelik finansal tablolarda yer alan negatif yönlü nakit akışları.
- Temel finansal oranlardaki olumsuzluk.
- Önemli tutarda faaliyet zararı ya da nakit akışı sağlayan varlıkların değerindeki önemli düşüşler.
- Temettü ödemelerinde yapılan gecikmeler ya da kesintiler.
- Alacaklıların borçlarının zamanında yapılamaması.
- Yapılan kredi sözleşme şartlarına uyulamaması.
- Tedarikçilere peşin ödeme yapılması.
- Finansman sıkıntısı yaşanması.

b) İşletme Faaliyetleriyle İlgili:

- Yönetimin işletmenin faaliyetlerinin durdurma ya da tasfiye etme niyetinde olması.
- Kilit yönetim kadrosunda boşaltılan yerlere kimsenin bulunamaması.
- Önemli bir pazarın, kilit müşteri ya da müşterilerin, imtiyaz, lisans ya da ana tedarikçi veya tedarikçilerin kaybedilmesi.
- İşgücü istihdamında sıkıntılar yaşanması.
- Hammadde bulmakta sıkıntı yaşanması.
- Pazara başarılı bir rakibin girmesi.

c) Diğer Konularla İlgili:

- Borç ödeme ve diğer yasal yükümlülükler ile ilgili finansal kuruluşlarla işletme arasında aykırılık çıkması.

- İşletme aleyhine açılmış olan davalarda işletmenin karşılayamayacağı taleplerin ortaya çıkması.
- Mevzuat ya da hükümet politikası değişikliklerinin işletmeyi olumsuz yönde etkilemesi.
- Sigorta kapsamına girmeyen felaketlerin oluşma ihtimali ya da oluşmasıdır.

3.1. İşletmenin Sürekliliğini Devam Ettirmeye İlişkin Yönetimin Sorumluluğu

Finansal tabloların hazırlanmasında temel bir ilke olan işletmenin sürekliliği esası, finansal raporlama çerçevesinde açık bir hüküm bulunmasa bile, yönetimin işletmenin faaliyetlerini sürdürebilme kapasitesini değerlendirmesini gerektirmektedir (BDS 570, paragraf 4).

Yönetim, işletmeyi tasfiye etme veya ticari faaliyetini sonlandırma maksadı veya zorunluluğu olmadığı sürece işletmenin sürekliliği esasını uygulamakla yükümlüdür. Standart uyarınca, özel amaçlı mali tabloların işletmenin sürekliliği esasına göre hazırlanması işletmenin tercihine bırakılmıştır (BDS 570, paragraf 2). Kamu sektöründeki işletmeler için ise durum farklıdır. Bu işletmelere yönelik –varsa- devlet desteği ve teşvikler ile ilgili durumlardan ötürü ilgili destek ya da teşvikin kesilmesi halinde işletmenin sürekliliğine yönelik riskler meydana geleceğinden bu işletmelerde mali tabloların işletmenin sürekliliği esasına göre hazırlanması gerekmektedir (BDS 570, paragraf A2).

BDS 570'de yönetimin işletmenin sürekliliğini devam ettirme kapasitesine yönelik, işletmenin içinde bulunduğu ve gelecekte olan olaylara ilişkin belirli bir tarihte bir değerlendirme yapması gerektiği belirtilmiştir. Yönetimin işletmenin sürekliliği ile ilgili yapacağı değerlendirmeler aşağıda belirtilen konuları kapsamaktadır (BDS 570, paragraf 5).

- Meydana gelen olay ya da şartların sonuçlarının tarih ilerledikçe belirsizlik derecesi de artacağından, yönetimin işletmenin sürekliliğiyle alakalı olan söz konusu olay ile ilgili yapacağı değerlendirmenin belli bir zaman aralığını kapsaması gerekmektedir.
- Yönetimin yapacağı değerlendirmeyi; işletmenin büyüklüğü ve karmaşıklığı ile işletme faaliyetlerinin niteliği etkilemektedir.
- Yönetimin geleceğe yönelik yapacağı değerlendirmenin o tarihteki mevcut bilgilere göre yapılması gerekmektedir.

Yönetimin, işletmenin sürekliliğini devam ettirme kabiliyetine dair yaptığı değerlendirmenin incelenmesi; yönetimin izlediği süreçleri, değerlendirmeye dayanak oluşturan varsayımları ve gelecekte atmayı planladığı adımları içermektedir. Ayrıca, bu planların mevcut şartlar altında uygulanabilir olup olmadığının değerlendirilmesini de kapsar (BDS 570, paragraf A10).

BDS 570 standardında küçük işletmelere özgü durumlardan bahsedilmiştir. Standartta, küçük işletmelerin yönetiminin işletmenin sürekliliğini devam ettirme kabiliyetine yönelik ayrıntılı bir değerlendirme yapmadan geleceğe yönelik öngördükleri beklentileriyle hareket ettikleri belirtilmiştir. Bu durum yanıltıcı olabileceğinden denetçinin, BDS'deki hükümler uyarınca yönetimin işletmenin sürekliliğini devam ettirme kabiliyetine ilişkin değerlendirmesini incelemesi gerekir (BDS 570, paragraf A12).

Küçük işletmeler, işletmenin sürekliliğini tehlikeye düşürecek finansal sıkıntı yaşayacak bir durumla karşılaşabilirler. Böyle bir durumda, işletme sahibi olan yöneticilerin işletmeye

yönelik finansal desteklerinin sürekliliği ve işletmenin sahibi olan yöneticinin kendi varlıklarını rehin göstererek teminat sağlaması suretiyle işletmeye verilen desteklerin geri çekilmemesi bu işletmelerin sürekliliği açısından çok önemli olmaktadır (BDS 570, paragraf A13).

3.2. İşletmenin Sürekliliğini Devam Ettirmeye İlişkin Denetçinin Sorumluluğu

Denetçi, yönetimin işletmenin sürekliliğini devam ettirme kabiliyetine ilişkin yaptığı değerlendirmeleri gözden geçirir (BDS 570, paragraf 12). BDS 570 standardına göre işletmenin sürekliliğini devam ettirmeye ilişkin denetçinin sorumlulukları arasında; yönetimin finansal tabloları işletmenin sürekliliği esasıyla hazırlamasının uygunluğuna dair yeterli ve uygun denetim kanıtı elde etmek, bu esası kullanmanın uygunluğuna yönelik bir neticeye ulaşmak ve elde edilen denetim kanıtlarına dayanarak işletmenin sürekliliğini devam ettirme yeteneğine ilişkin önemli bir belirsizliğin olup olmadığını belirlemek yer alır (BDS 570, paragraf 6).

Denetçi, işletmenin sürekliliğini devam ettirme kabiliyetini sona erdirebilecek işletme yönetimi tarafından yapılan mevcut ya da gelecekte olabilecek muhtemel hata veya hile kaynaklı "önemli yanlışlık" risklerini tahmin edemeyebilir. Böyle bir durumda, denetçi raporunda işletmenin sürekliliğini devam ettirme kabiliyetine dair önemli bir belirsizlikten bahsedilmemesi, işletmenin sürekliliğini sürdürebileceğine dair bir garanti anlamına gelmez (BDS 570, paragraf 7).

Yönetimin işletmenin sürekliliğini devam ettirme kabiliyeti üzerine yaptığı değerlendirme, denetçinin süreklilik esası ile ilgili yapacağı değerlendirmede merkezi bir rol oynar. Ancak, yönetimin analiz yapmamasının eksikliklerini gidermek denetçinin sorumluluğunda değildir BDS 570, paragraf A8-A9).

Bağımsız denetçi, sürekliliği değerlendirme sürecinde öncelikle yönetimin süreklilik varsayımını değerlendirmesini yapıp yapmadığını dikkate alır. Yönetim sürekliliği değerlendirdiyse, yönetim ve denetçi sürdürülebilirlik konusunda şüphe uyandıran durumları birlikte ele almalıdır. Yönetim süreklilikle ilgili bir değerlendirme yapmadıysa, yine yönetim ve denetçi sürekliliği destekleyecek durumları birlikte değerlendirmelidir. Her iki durumda da işletmenin finansal, operasyonel ve diğer göstergeleri süreklilikle ilgili olarak birlikte ele alınmalıdır (Celayir, 2022:186).

4.İŞLETMENİN SÜREKLİLİĞİNE İLİŞKİN DENETİM RAPORU ÖRNEKLERİ

4.1.Olumlu Görüş Örneği

BDS 570'e göre, önemli bir belirsizliğin mevcut olduğu ve finansal tablolardaki açıklamaların yeterli olduğu sonucuna varması durumunda denetçi raporunda olumlu görüş vermektedir.

Olumlu görüş örneği aşağıda verilmiştir:

"Şirketin 31 Aralık 20XY tarihinde sona eren yıl boyunca ZZZ TL net zarar ettiğini ve bu tarih itibarıyla Şirketin kısa vadeli borçlarının toplam varlıklarını YYY TL aştığını gösteren X numaralı finansal tablo dipnotuna dikkat çekeriz. X numaralı finansal tablo dipnotunda ifade edilen bu olay veya şartlar, bu dipnotta açıklanan diğer hususlarla birlikte, Şirketin

sürekliliğini devam ettirme kabiliyetine ilişkin ciddi şüphe oluşturabilecek önemli bir belirsizliğin mevcut olduğunu göstermektedir. Bu husus, tarafımızca verilen görüşü etkilememektedir." (Türmob Yayınları, 2018)

4.2.Sınırlı Olumlu Görüş Örneği

BDS 570'e göre, önemli bir belirsizliğin mevcut olduğu ve yeterli açıklamaların yapılmamasına bağlı olarak finansal tabloların önemli yanlışlık içerdiği sonucuna varması durumunda denetçi raporunda sınırlı olumlu görüş vermektedir.

Sınırlı olumlu görüş örneği aşağıda verilmiştir:

"YY numaralı Dipnotta ele alındığı üzere, Şirketin finansman anlaşmaları sona ermekte olup kalan borçların vadesi 19 Mart 20X2'dir. Şirket, yeni finansman anlaşmaları yapamamış veya yeni bir finansman kaynağı bulamamıştır. Bu durum, Şirketin sürekliliğini devam ettirme kabiliyetine ilişkin ciddi şüphe oluşturabilecek önemli bir belirsizliğin varlığını göstermektedir." (Türmob Yayınları, 2018).

4.3.Olumsuz Görüş Örneği

BDS 570'e göre, önemli bir belirsizliğin mevcut olduğu ve finansal tablolarda söz konusu önemli belirsizlikle ilgili gerekli açıklamalara yer verilmediği sonucuna varması durumunda denetçi raporunda olumsuz görüş vermektedir.

Olumsuz görüş örneği aşağıda verilmiştir:

"Şirketin finansman anlaşmaları sona ermiş olup kalan borçların vadesi 31 Aralık 20XY'de bitmiştir. Şirket, yeni finansman anlaşmaları yapamamış veya yeni bir finansman kaynağı bulamamış olup, iflas başvurusunda bulunmayı değerlendirmektedir. Bu durum, Şirketin sürekliliğini devam ettirme kabiliyetine ilişkin ciddi şüphe oluşturabilecek önemli bir belirsizliğin varlığını göstermektedir. Finansal tablolarda bu husus yeterince açıklanmamaktadır." (Türmob Yayınları, 2018).

5.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

KGK tarafından yayımlanan BDS 570 standardı işletmenin sürekliliğini esas almaktadır. Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve muhasebe standartlarının temel dayanaklarından biri olan işletmenin sürekliliği kavramına göre, işletmelerin finansal tablolarını sınırsız bir ömre sahip olduklarını ve öngörülebilir gelecekte faaliyetlerini devam ettirebileceklerini varsayarak hazırlamaları gerekmektedir.

İşletmenin faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmak isteyen ve bu amaçla işletmenin finansal tablolarından faydalanan kişi ya da kurumlar, işletmenin yükümlülüklerini yerine getirdiğinden ve öngörülebilir gelecekte de yerine getireceğinden emin olmak isterler. Bu amaçla işletmelerin finansal tabloları, işletmenin öngörülebilir bir gelecekte de faaliyetlerine devam edeceği varsayımına dayanılarak düzenlenir (Tepegöz ve Türedi, 2015:51).

İşletmelerin finansal tablolarını, denetçilerin ise bu finansal tablolarla ilgili finansal raporlarını işletmenin sürekliliği kavramını esas alarak düzenlemeleri bu raporlara ihtiyaç duyan çıkar

grupları açısından arzu edilen bir durumdur. Bu bağlamda KGK tarafından yayımlanan standart olan BDS 570 İşletmenin Sürekliliği standardı öne çıkmaktadır. İlgili standartta, işletmenin sürekliliği konusunda işletmenin ve denetçinin sorumluluklarının neler olduğuna yönelik düzenlemeler bulunmaktadır.

BDS 570 uyarınca gerekli tedbirlerin alınarak işletmenin sürekliliğinin sağlanması işletme yönetiminin sorumluluğundadır. Denetçi ise, yönetimin işletmenin sürekliliğini devam ettirme kabiliyetine ilişkin yaptığı değerlendirmeleri gözden geçirmekle sorumlu olmaktadır.

BDS 570'e göre, denetçinin önemli bir belirsizliğin mevcut olduğu ve finansal tablolardaki açıklamaların yeterli olduğu sonucuna varması durumunda raporunda olumlu görüş vermesi gerekirken; önemli bir belirsizliğin mevcut olduğu ve yeterli açıklamaların yapılmamasına bağlı olarak finansal tabloların önemli yanlışlık içerdiği sonucuna varması durumunda ise raporunda sınırlı olumlu görüş vermektedir. Denetçinin, önemli bir belirsizliğin mevcut olduğu ve finansal tablolarda söz konusu önemli belirsizlikle ilgili gerekli açıklamalara yer verilmediği sonucuna varması halinde raporunda olumsuz görüş vermektedir.

KAYNAKÇA

Acar, D. ve Tetik, N., *Genel Muhasebe*, 11. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2013.

Celayir, D. (2022). İşletmenin Sürekliliği Varsayımının Denetçi Raporuna Etkisi. *Journal of Research in Business,* 7(1), 180,194.

Çil Koçyiğit, S., Güngör Tanç, Ş. ve Elitaş, B.L. (2018). İşletmenin Sürekliliği ve Bağımsız Denetim Raporlarının Türkiye Bağımsız Denetim Standartları (BDS 570 ve BDS 700) Açısından İncelenmesi. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (53), 143-162.

Güngör, N., Ayluçtarhan, A. ve Sarı, S.E. (2022). İşletmenin Sürekliliği (BDS 570) Standardının Denetim Raporlarına Etkisi: BIST Şirketlerinde Bir İnceleme. *Sayıştay Dergisi,* 33(127), 609-635.

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu, Türkiye Denetim Standartları Kurulu Bağımsız Denetim Standardı 570 İşletmenin Sürekliliği, https://www.kgk.gov.tr/ .

Mert, H., Güner, M. ve Duyar, G. (2019). İşletmenin Sürekliliği Standardının Denetim Raporlarına Etkilerinin BIST Kapsamındaki Şirketler Üzerinde Araştırılması. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 57, 119-140.

Senal, S. ve Erkan, A. (2019). Bağımsız Denetim Kapsamında İşletme Sürekliliği: Borsa İstanbul'da İmalat Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmeler Üzerine Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (4), 105-118.

Tamas, A.S., Joldaş Udrea, A.M., Dobra, I. ve Turta, I. (2012). The Principle of Business Continuıty İn Terms Of Financial Audıt. *Annals Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 14(2), 451-45. http://www.oeconomica.uab.ro/upload/lucrari/1420122/13.pdf Erişim Tarihi:02.11.2024..

Tepegöz, Ş.M. ve Türedi, H. (2015). İşletmenin Sürekliliği Varsayımı ve Denetçinin Sorumluluğu. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 43-52.

Türmob Yayınları Arşiv Dosyaları Power Point Sunumu (2018). Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama. www.turmob.org.tr , Erişim Tarihi:06.11.2024.

MÜŞAREKE FİNANSMANIN FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE STANDARDI 4 (FFMS 4) KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehtap BULUT DENİZ

İnönü Üniversitesi, mehtap.deniz@inonu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-6826-5502

ÖZET

Müşareke finansmanının yer aldığı standart olan Katılım Finans Muhasebe Standartları 4 1 Ocak 2020 tarihinde yürürlüğe girmiş ve işletmeler tarafından uygulanmaya başlamıştır. İlgili standartta müşareke: "*Katılım bankası ile müşterileri arasında; yeni bir proje veya var olan bir projeyi paylaşmak için tarafların ortaklığın sermayesine eşit veya farklı oranlarda katkı yaptığı, ayrıca her bir tarafın sabit veya azalan şekilde sermaye sahibi olduğu ve kârın önceden anlaşılan şekilde paylaşıldığı bir ortaklık biçimidir.*" şeklinde tanımlanmıştır. İslami finansmanın en eski biçimlerinden biri olan Müşareke hala işletmeler tarafından kullanılmaktadır. Genellikle bankalar ve finansal kuruluşlar tarafından yürütülen ve çeşitli finansal araçlar kullanılarak sağlanan müşareke finansmanı, işletmelerin dış ticaret işlemlerinde finansal risklerini azaltmalarına ve nakit akışlarını iyileştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Çalışmada, Müşareke Finansmanının Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayımlanan standart olan Katılım Finans Muhasebe Standartları 4 (FFMS 4) açısından değerlendirilmesi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müşareke Finansmanı, Faizsiz Finans Muhasebe Standartları, İslami Finans.

1.GİRİŞ

Bir İslami Finans yöntemi olan Katılım Bankacılığı Dünya'da daha çok İslami Bankacılık adıyla anılmaktadır. Temel ilkesi 'Faizsiz Bankacılık' olan Katılım Bankaları, faiz hassasiyeti nedeniyle birikimlerini diğer bankalarda değerlendirmeyen yatırımcıların atıl kalan fonlarını ekonomiye kazandırmaktadır. Yine faiz hassasiyeti olan fakat ticari anlamda büyümek için gerekli sermayeye sahip olmayan işletmelerin finansmanının sağlanması da Katılım Bankaları aracılığıyla olmaktadır (Yazıcı, 2022:8).

Türkiye'de 1985 yılında 2 banka ile faaliyete geçen Katılım Bankalarının sayısı günümüzde 9'a ulaşmıştır. Finansal sektör içerisinde klasik bankaların yaptığı birçok bankacılık faaliyetlerinin yanı sıra; sigortacılık, takas, finansal kiralama, faktoring ve benzeri finansman yöntemleri gibi ticari faaliyetleri de yapabilen katılım bankaları için, literatürde özel finans kurumu, yatırım bankacılığı, İslami bankacılık ve faizsiz bankacılık gibi terimler kullanılmaktadır (Özulucan ve Deran, 2009:86).

Katılım Bankacılığı sisteminde fon kullandırma yöntemlerinden biri müşareke sözleşmeleridir. İşletmelerin ticari ilişkilerini sürdürürken karşılaştıkları finansal zorlukları hafifletmek için kullanılan yöntemlerden biri olan müşareke finansmanı, ticari işlemlerin ve uluslararası ticaretin vazgeçilmez bir parçasıdır. Geleneksel finans sistemlerinde faiz unsuru sıklıkla yer alırken, faizsiz finans sistemi faiz unsurunun yerine işletmelere etik ve dini hassasiyetlere

uygun çözümler sunmaktadır. Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 4 (FFMS 4), müşareke finansmanının bu çerçevede muhasebeleştirilmesi için gerekli olan kuralları ve uygulamaları belirlemektedir.

Küçük işletmelere verilen kredilerden faiz alınması İslam'da kınandığından birçok Müslüman ülkede alternatif finansman planları ortaya çıkmıştır. Müşareke, prensip olarak girişim sermayesinden çok da uzak olmayan bir ortaklık finansmanı biçimidir ve Sudan'da küçük işletmeleri ve hatta mikro işletmeleri finanse etmek için kullanılmıştır. Banka personeli ile yerel iş topluluğu arasında güven ve anlayışın olduğu durumlarda müşareke genellikle her iki tarafın yatırımı için makul getiriler sağlar ve kendi kendini sürdürebilen bankacılığa yol açabilecek bir seçenektir (Harper, 1994).

Bu çalışmada, müşareke finansmanının FFMS 4 kapsamında nasıl muhasebeleştirilmesi gerektiği ele alınacaktır.

2.MÜŞAREKE FİNANSMANI

Faizli bankalar, sermayelerini faiz esaslı kredi sistemi çerçevesinde toplayıp değerlendirirken, faizsiz bankalar ise, sermayelerini ortaklık anlayışı doğrultusunda toplayıp yine aynı anlayışla yatırıma yönlendirmek amacıyla kurulmuşlardır (Bayındır, 2005:140).

Faizsiz bankaların finansman sağlama yöntemlerinden biri olan müşareke finansmanı, yatırımcının ticari işletmeye sermaye yatırarak ortak olma modelidir. Katılım bankaları aracılığıyla yapılan bu finansman modelinde, katılım bankaları genel anlamda bir proje için finansman sağlamaktadırlar. Müşareke sisteminde yatırımcı, sermayesi ile birlikte emeğini de ortaya koyarak ticari işletmenin karına ve zararına ortak olmaktadır (Yazıcı, 2022:14).

FFMS 4'de müşareke, sabit müşareke ve azalan müşareke olarak ikiye ayrılmaktadır. "*Sabit müşareke sözleşmede belirtilen dönem boyunca ortakların sermayedeki paylarının sabit kaldığı müşareke"* olarak tanımlanırken, Azalan müşareke ise, "*katılım bankasının müşareke payını diğer bir ortağa aşamalı aktarmayı kabul ettiği, bu nedenle katılım bankasının payının azaldığı ve diğer ortağın girişimin tek sahibi oluncaya kadar payının arttığı müşareke türü*" olarak tanımlanmaktadır (FFMS 4, Ek, Tanımlar).

Müşareke ortaklığı sisteminde, katılım bankası gerekli sermayenin bir kısmını karşılar ve müşterinin de sermayeye katkıda bulunması gerekir. Ortaklık sonucunda elde edilen kâr, başlangıçta anlaşılan oranlarda paylaşılır ve bu oran sermaye paylarıyla aynı olmak zorunda değildir. Müşteri, yaptığı işe sermayeye ek olarak emeğini kattığı için kârdan daha yüksek bir pay alabilir. Zarar durumunda ise ortaklar, payları oranında zarardan etkilenirler. Bu yöntem genellikle sanayi finansmanında kullanılmaktadır (Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Notları, 2013:4).

3.FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE STANDARDI (FFMS) 4 STANDARDI

Faizsiz finans sisteminin kendine has doğası gereği bu sisteme yönelik muhasebe ve raporlama standartlarına ihtiyaç hasıl olmuştur. 1980'lerin sonuna kadar yalnızca akademik alanda duyulduğu dillendirilen bu ihtiyaç, 1990'ların başı itibariyle İslami Finansal Kurumlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu'nun (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions -AAOIFI) kurulması ile birlikte önemli ölçüde karşılanmıştır. İslami Finansal Kurumlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI), bugün Dünya genelinde muhasebe standartları ile birlikte denetim, şer'i, yönetim ve etik gibi alanlarda da standartlar yayınlayarak kendine uygulama alanı bulmuştur. AAOIFI tarafından yayınlanan muhasebe ve denetim standartları muhasebe uygulamalarındaki standardizasyon gerekliliği olarak 2019

yılında KGK tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve 1 Ocak 2020'den itibaren faizsiz finans kurumlarının isteğe bağlı uygulamasına izin verilmiştir (Yatbaz, 2020:91).

Müşareke finansmanının yer aldığı standart olan FFMS 4 KGK tarafından yayımlanarak 1 Ocak 2020 tarihinde yürürlüğe girmiş ve işletmeler tarafından uygulanmaya başlamıştır.

Standardın kapsamı bölümünde, standardın katılım bankalarının uyguladığı müşareke işlemlerine uygulandığı belirtilmiştir. Standarda göre müşareke, sabit müşareke ve azalan müşareke olarak ikiye ayrılmaktadır. Sabit müşareke de kendi içinde kısa vadeli ve uzun vadeli olarak ikiye ayrılmaktadır. Azalan müşareke, sahipliğin taraflardan birine geçmesiyle sona erdiği müşareke türüdür.

Standartta belirtilen hükümlerin, katılım bankasının ana sözleşmesine veya faaliyet gösterdiği ülkenin mevzuatına aykırı olması halinde, bu aykırılık açıklanması gerekmektedir (FFMS 4, paragraf 1).

Standardın uygulama alanına aşağıda belirtilen konular girmemektedir (FFMS 4, paragraf 2):

- Mudarebe işlemleri,
- Katılım işlemleri,
- Müşareke fonlarının zekat işlemleri,
- Ortağın yani müşterinin müşareke kayıtları ve muhasebeleştirilme işlemleridir.

4. FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE STANDARDI (FFMS) 4 KAPSAMINDA MÜŞAREKE FİNANSMANININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Müşareke finansmanının muhasebeleştirilme aşamaları FFMS 4' de belirtilmiştir. (FFMS 4). Standartta, katılım bankasının müşareke sermayesindeki payının sözleşme tarihinde mali tablolara alınması, sözleşme tarihinde ölçümü ve sözleşme tarihinden sonraki raporlama dönemi sonunda ölçülmesi aşamaları belirtilmiştir.

Katılım bankasının müşareke sermayesindeki payının sözleşme tarihinde mali tablolara alınması aşamasında; Mali tablolarda "Müşareke Finansmanı" başlığı altında Katılım bankasının müşareke sermayesindeki payı (nakti veya ayni), ortağa ödendiğinde ya da hesapta ortağın kullanımına hazır hale getirildiğinde mali tablolara yansıtıldığı belirtilmiştir. Böylece kayıt düzeni ve finansal şeffaflık sağlanmış olur (FFMS 4, paragraf 3).

Katılım bankasının müşareke sermayesindeki payının sözleşme tarihinde ölçümü aşamasında; Katılım bankasının Müşâreke (ortaklık) sermayesine olan katkısına ilişkin bilgilerin, sözleşmenin yapıldığı tarih itibariyle ölçülerek mali tablolarda gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Katılım bankasının Müşâreke sermayesindeki nakit payı, ödenen tutar ya da Müşâreke hesabında ortağın kullanımına hazır hale getirilen tutar üzerinden hesaplanır (FFMS 4, paragraf 4). Katılım bankasının ayni olarak koyduğu Müşâreke sermayesindeki payının, varlıkların gerçeğe uygun değeri üzerinden ölçülmesi gerekti de yine bu aşamada belirtilmiştir. Ayrıca, varlıkların değerlemesi sonucunda gerçeğe uygun değer ile defter değeri arasında bir fark ortaya oluşursa bu fark, katılım bankasının kârı ya da zararı olarak finansal tablolara alınmalıdır (FFMS 4, paragraf 5).Bununla birlikte bu aşamada, Müşareke finansmanında, taraflardan herhangi biri ya da her ikisi tarafından katlanılan sözleşme giderlerinin, aksi kararlaştırılmadıkça müşareke sermayesinin bir parçası olarak kabul edilmemesi gerektiği belirtilmiştir (FFMS 4, paragraf 6).

Katılım bankasının müşareke sermayesindeki payının sözleşme tarihinden sonraki raporlama döneminde ölçülmesi aşamasında; Katılım bankasının sabit Müşâreke sermayesindeki payının raporlama dönemi sonunda tarihi maliyeti üzerinden ölçülmesi gerektiği belirtilmiştir (FFMS 4, paragraf 7). Katılım bankasının azalan Müşârekedeki payı, raporlama dönemi sonunda ortağa devredilen payların

tarihi maliyeti düşüldükten sonra kalan payın tarihi maliyeti üzerinden hesaplanır (bu tür devirler, gerçeğe uygun değer üzerinden yapılan satışlarla gerçekleşir). Tarihi maliyet ile gerçeğe uygun değer arasındaki fark, katılım bankasının gelir tablosunda kâr veya zarar olarak yansıtılır (FFMS 4, paragraf 8). Yine payların ortağa devri yapılmadan önce müşarekenin tasfiye edilmesi söz konusuysa bu payın defter değeri ile geri kazanılan tutar arasındaki farkının, katılım bankasının gelir tablosuna yansıtılması gerekir (FFMS 4, paragraf 9).

Müşârekenin feshedilmesi veya tasfiye edilmesi ve katılım bankasının Müşâreke sermayesindeki muaccel hâle gelen payının (ortaya çıkan herhangi bir kâr veya zarar dikkate alınarak) hesap kapatıldığında ödenmemiş olması durumunda, katılım bankasının payı ortaktan alacak olarak finansal tablolara alınır (FFMS 4, paragraf 10).

5.SONUÇ

Faizsiz bankaların finansman sağlama yöntemlerinden biri olan müşareke finansmanı, yatırımcının ticari işletmeye sermaye yatırarak ortak olma modelidir. Her ne kadar diğer İslami finans araçları kadar yaygın olmasa da, Müşâreke hala İslami prensiplerce kabul edilen en eski finansman yöntemlerinden biri olarak görülmektedir.

FFMS 4'e göre; Müşareke sözleşmelerİ ikiye ayrılmaktadır. Bunlar sabit müşareke ve azalan müşarekedir. Sabit müşareke, ortakların sermayedeki paylarının sözleşmede belirtilen dönem boyunca sabit kaldığı müşâreke türüdür. Azalan müşareke ise, Katılım bankasının müşârekedeki payını diğer ortağa aşamalı olarak aktarmayı kabul ettiği, dolayısıyla katılım bankasının payının azaldığı, diğer ortağın girişimin tek sahibi oluncaya kadar payının arttığı müşâreke türüdür.

FFMS 4'e göre,

1.Katılım bankasının Müşâreke sermayesine koyduğu nakdi veya ayni sermayenin ortağın kullanımına hazır hale getirildiği veya ortağa ödendiği tarihte **finansal tablolara alınması gerekir.** Ayni varlıklar gerçeğe uygun değeri ile ölçülür ve yapılan değerlemelerde gerçeğe uygun değer ile defter değerleri arasında bir fark ortaya çıkarsa **bu fark katılım bankasının kârı veya zararı olarak finansal tablolara kaydedilir.**

2.Müşareke finansmanında ortağın tasfiye ya da hesap olarak kapatılmasını takiben katılım bankasının kardaki muaccel hale gelen payını ödememesi halinde, katılım bankasının bu zarardaki payının **ortaklardan alacak olarak finansal tablolara yansıtılıp muhasebeleştirilmesi gerekmektedir.**

3.Müşareke finansmanında ortaya çıkan zararın ortağın kusur, ihmal ya da kötü niyetinden kaynaklanması halinde **katılım bankasının zarardaki payının ortak tarafından karşılanması gerekir.** Bu durum **finansal tablolarda ortaklardan alacak şeklinde muhasebeleştirilir.**

4.Müşârekenin feshedilmesi veya tasfiye edilmesi ya da ortağın payını ödememesi halinde, Katılım bankasının getirilerdeki ödenmemiş payının, **Müşâreke alacakları hesabına kaydedilmesi gerekir.** Bu alacakların tahsilinin şüpheli hâle gelmesi halinde ise **söz konusu alacaklar için karşılık ayrılır.**

5.Katılım bankasının raporlama dönemi içerisinde müşareke finansmanındaki işlemlerden kaynaklanan **zararları için karşılık ayırması gerekiyorsa**, bu durumun da ilgili dönem **finansal tablo dipnotlarında belirtilmelidir.**

KAYNAKÇA

Bayındır, S. (2005). Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Sermaye Ortaklığının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *Usul İslam Araştırmaları Dergisi,* 3, 139-157.

Harper, M. (1994). Musharaka partnership financing–an approach to venture capital for micro–enterprise. Small Enterprise Development, 5(4), 27-36.

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Kurumu, Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 4 Müşareke Finansmanı, https://www.kgk.gov.tr/ .

Özulucan, A. ve Deran, A. (2009). Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(11), 85-108.

Serpam Araştırma Notları 1 (Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi) (2013), İslamî Finans Kavramı, Ürünler, Dünyada ve Türkiye'de Gelişimi ve Geleceği.

Yatbaz, A. (2020). Faizsiz Finansal Kuruluşlarda Muhasebe ve Finansal Raporlama İlkeleri. TKBB Yayınları, İstanbul.

Yazıcı, M.T. (2022). Katılım Bankacılığı Finansman Ürünleri Bilinirliğinin Katılım Bankacılığı Tercihine Katkıları: Küçük ve Orta Boy İşletmelere (KOBİ) Yönelik Bir Uygulama. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MUHASEBESİ NEDİR?

Doç. Dr. Yakup ASLAN
Muş Alparslan Üniversitesi, y.aslan@alparslan.edu.tr - 0000-0001-9833-8840

ÖZET

İşletmeler nihai hedefi olan kar maksimizasyonu için üretim yapmak zorundadırlar. Daha fazla üretim hacmine ulaşmak isteyen işletmeler, rekabette ayakta kalmak, sürekliliklerini sağlamak için sürdürülebilir üretim modellerini geliştirmek için çeşitli süreç yöntemlerini kullanmaktadırlar. Özellikle sanayi devriminden sonra makineleşmenin doğal çıktısı olarak kabul edilen seri üretim anlayışı, üretim metodları üzerinde bilinen tüm süreçleri tersyüz etmiştir. Bu sayede işletmelerin üretim hacimleri artmış, üretim faktörlerinin başatı konumuna gelen teknoloji ile de ölçek ekonomisi olarak literatüre geçen dörtnala üretim anlayışına geçiş yaşanmıştır. İşletmeler faaliyetlerini gerçekleştirirken, yaptıkları işlerin hem kendilerine hem de toplumun geri kalan kısmına olan çevresel ve sosyal etkilerini, olumlu ya da olumsuz yönlerini dikkate almak durumundadırlar. Bu bağlamda artık tüm dünyanın yüzleştiği iklim sorunlarının önemini ve önlem alınması gereğini de anlamış bulunmaktadırlar. Küresel ya da yerel boyutta yaşanan iklim değişikliği işletmeleri finansal olarak da etkilemekte, finansal tablolara yansımakta ve sonuçta alınacak stratejik ve finansal kararları da önemli ölçüde değiştirebilmektedir. Bir başka ifadeyle iklim değişikliği alınacak kararlarda giderek daha merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda işletmelerden beklenen; özellikle muhasebe ve finans birimleri bazında; iklim ve doğayı göz önüne alan iş modelleri ile stratejiler benimsemeleri ve bu konuda çalışanlarına liderlik etmeleri olmaktadır. İşletmelerin faaliyet gösterdikleri çevreden ve dolayısıyla doğadan ayrı düşünülmesi günümüzde artık hayli zorlaşmaktadır. Öyle ki işletme başarılarının, iklim değişikliğinin getirdiği koşullara sağladığı uyum ile şekilleneceği düşünülmektedir. Sonuç olarak çevresel herhangi bir sebeple edinilen, yok edilen, korunan, değersiz hale gelen varlıkların raporlanması önemlidir. Dolayısıyla muhasebe ve finans çalışanlarının iklimsel değişiklikleri de muhasebeye entegre etmeleri gerekmektedir. Çalışmada İklim değişikliği muhasebesi teorik bir altyapıda ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Muhasebesi, İklim Değişikliği Muhasebesi, Yeşil Muhasebe

WHAT IS CLIMATE CHANGE ACCOUNTING?

ABSTRACT

Businesses have to produce for their ultimate goal of maximizing profit. Businesses that want to reach a higher production volume use various process methods to develop sustainable production models to survive in competition and ensure their continuity. Especially after the industrial revolution, the concept of mass production, which is considered as the natural outcome of mechanization, has turned all known processes on production methods upside down. In this way, the production volumes of businesses have increased, and with technology becoming the dominant factor of production, a transition has been experienced to the gallop production concept, which is known in the literature as economy of scale. While carrying out their activities, businesses have to take into account the environmental and social impacts, positive or negative aspects of their work on both themselves and the rest of society. In this context, they have now understood the importance of the climate problems that the whole world is facing and the need to take precautions. Climate change, which is experienced on a global or local scale, also affects businesses financially, is reflected in the financial statements and can significantly change the strategic and financial decisions to be taken as a result. In other words, climate change is increasingly taking on a more central role in the decisions to be taken. In this context, what is expected from businesses; especially on the basis of accounting and finance units; adopting business models and strategies that take climate and nature into consideration and leading their employees in this regard. It is becoming increasingly difficult to think of businesses separately from the environment in which they operate and therefore from nature. In fact, it is thought that business success will be shaped by the adaptation they provide to the conditions brought about by climate change. As a result, it is important to report assets that are acquired, destroyed, protected or rendered worthless due to any environmental reason. Therefore, accounting and finance professionals need to integrate climatic changes into accounting. Climate change accounting will be discussed in a theoretical infrastructure in the study.

Keywords: Environmental Accounting, Climate Change Accounting, Green Accounting

1. INTRODUCTION

While carrying out their activities, businesses have to take into account the environmental and social impacts of their work on both themselves and the rest of society, their positive and

negative aspects. In this context, they have now understood the importance of the climate problems that the whole world is facing and the need to take precautions (Bauer & Rudebusch, 2023). Global or local climate change also affects businesses financially, is reflected in financial statements and can significantly change the strategic and financial decisions to be taken as a result. In other words, climate change is increasingly taking on a more central role in the decisions to be taken. In this context, businesses are expected to adopt business models and strategies that take climate and nature into account, especially in terms of accounting and finance units, and to lead their employees in this regard. It is becoming increasingly difficult to think of businesses separately from the environment in which they operate and therefore from nature. In fact, it is thought that business success will be shaped by the adaptation they provide to the conditions brought about by climate change. As a result, it is important to report assets that are acquired, destroyed, protected or rendered worthless due to any environmental reason. Therefore, accounting and finance professionals need to integrate climate change into accounting. At this point, traditional accounting is inadequate in recording the negative impacts that businesses have on the environment while continuing their activities. For this reason, accounting science has developed the concepts of "environmental accounting" and "green accounting" within itself, which work to determine and prevent environmental problems. However, with climate change becoming more prominent in recent times, where these fall short, a more original and comprehensive concept called "climate change accounting" has come into play.

2. THE CONCEPT OF CLIMATE CHANGE ACCOUNTING

The geographical features of the world have changed several times since the existence of humanity. Especially at certain times, due to the disruption of the natural balance in the world for various reasons, there have been some changes in the climate. It is a known fact that the natural and human environment is greatly affected by these changes and that the human factor has also contributed to these effects since the 19th century (Zappalà, 2024).

Climate change, which has been a phenomenon throughout world history, has only become noticeable after the industrial revolution with the increasing consumption of fossil fuels such as oil and coal (Agustini & Arifa, 2024).

In this context, the most important reason for the climate change is actually estimated to be the accumulation of greenhouse gas emissions in the atmosphere (Yahya, Abdullah, Maruhun, & Ghuslan, 2024).

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

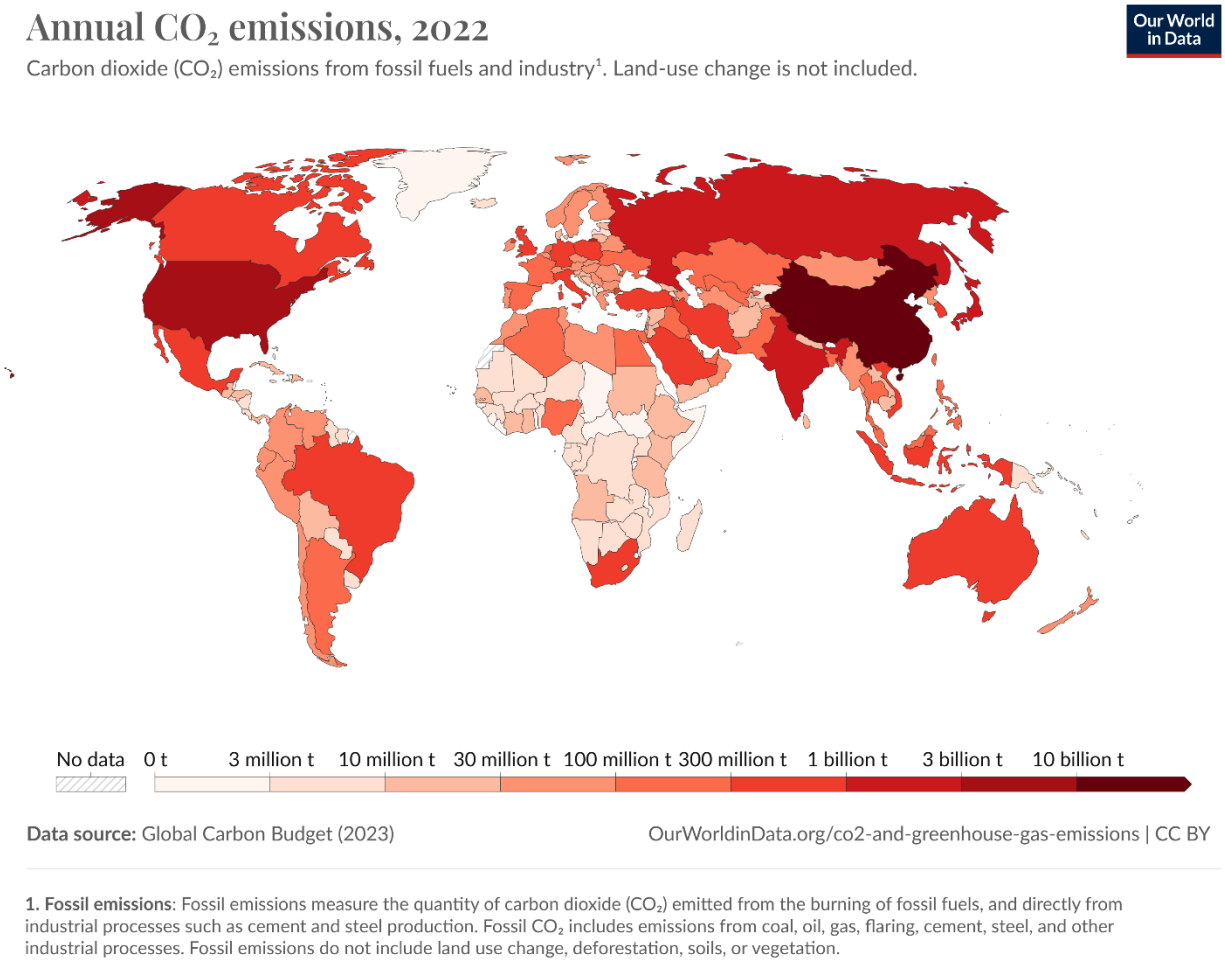


Figure 1. Carbon Emission Distribution Due to Climate Change in the World[1]

The average of all weather events experienced or observed for many years in any part of the world and the temporal distribution of their frequency of occurrence are called "climate". Just like weather, climate also affects people's lives and health in many ways. Because for many years, people have been trying to maintain their activities such as shelter, food and beverage, and energy production by creating a lifestyle that is compatible with climate and environmental conditions (Salama, 2024)

Based on these definitions, it can be said that climate change accounting emerged as a branch of accounting that examines climate change conditions and environmental audits, including the concepts of green accounting, environmental accounting, and carbon accounting.

In general, the joint efforts of different scientific fields to address climate change help each field realize the critical role they play in managing the effects of climate change for a sustainable future. Among these fields, accounting, in particular, sees itself as an inseparable part of

[1] https://ourworldindata.org/co2-emissions-metrics Acces Date: 11.11.2024

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

businesses, as it has a social aspect (Andrew & Cortese, 2011). Accounting, which is intertwined with businesses and the environment; has responded to this need with environmental accounting and green accounting at the point where the environment has a cost and the benefits and damages related to environmental resources play a decisive role in the quality of life. Now, when the effects of climate change are mentioned, climate change accounting will address the accounting process here.

3. CLIMATE CHANGE ACCOUNTING ON THE SUSTAINABILITY HORIZON

The use of nature as a source of raw materials to meet the endless needs of the world's population and the failure to manage this resource is a factor that triggers climate change. This situation has been creating serious pressure on the accountability of businesses, especially in the areas of accounting, finance and auditing, for many years, requiring them to focus on the environment. Natural disasters such as floods, earthquakes, fires and tsunamis caused by climate change cause businesses to experience situations such as loss of assets or customers, contract cancellations and asset value reductions. These should also be reflected in the financial statements. At this point, climate change accounting is mentioned.

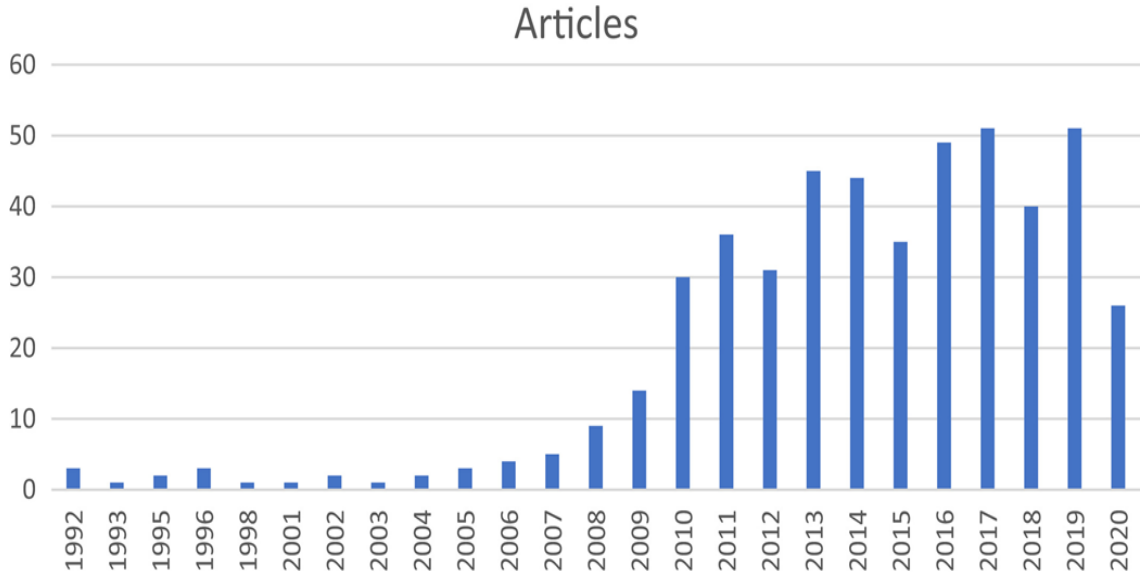


Figure 2. Number of publications on climate change by year

Although there is no categorical definition of climate change accounting, there are various definitions by some authors (Hasler et al., 2024). Accordingly, Hirschfeld et al. (2008); defines climate change accounting as “the system that accounts for these processes, aiming to compare the effects of different production processes on climate.” Another definition; According to (Kaplan & Ramanna, 2021), “while carbon accounting deals only with carbon emissions, climate change

accounting also deals with other greenhouse gas emissions. In this sense, it differs from other types of accounting."

4. GENERAL EVALUATION AND A SUGGESTION

Climate change, which has recently attracted the most attention and importance, has led to the emergence of a new and comprehensive concept called climate change accounting with its impact on businesses and therefore accounting processes. Climate change accounting comes into play in areas where traditional accounting, environmental accounting and green accounting fall short.

While financial statements were used as the sole source for the evaluation of assets, liabilities and activity performances of businesses for many years, with the understanding of sustainability, risks/costs not shown in financial statements such as the damage businesses give to nature and the carbon emissions they release into the atmosphere due to fossil fuel consumption have now begun to be taken into account as sources used in the evaluation of business performance.

It is very important for business management to make the right decisions and to implement these decisions in a way that will produce correct results throughout the business. In order for business management to make the right decisions and to measure the results of the decisions correctly, the business information system must be established effectively. With this understanding, it is important for the information provided by the accounting department to both reveal the financial results related to the activities in detail and to be structured at a level that can show the extent to which non-financial information affects or can affect the financial results. For this reason, instead of evaluating business performance in a single dimension focused only on cost and profit, it has become important for businesses to consider the effects of non-financial data on business performance with a sustainability understanding. Thus, instead of management decisions to be taken only with cost data, considering the financial effects of carbon emission data will enable businesses to make healthier decisions. The subject of carbon accounting, which has emerged within Green Accounting, offers a new perspective for a sustainable world for businesses and the whole society in order to increase the level of environmental awareness. In this sense, addressing environmental awareness in all stages of education and supporting projects produced in this sense will increase environmental awareness in society. As a result, it offers high-level thoughts on the research needs that have emerged regarding carbon accounting, which is one of the cornerstones of sustainability. Leading companies, governments and organizations are considering these issues and are working proactively to provide the accounting systems needed to address and support climate change. Researchers have the potential to help design these systems, evaluate their effectiveness and disseminate best practices. Climate change is global and they should be making efforts to update accounting systems to include carbon accounting.

The issue of climate change has become an important issue for everyone. Monitoring and listing this process is a vital step for a sustainable future. However, this accounting process needs to be completed

not only by a few bodies, but also by the accumulation of each individual. However, many people do not have enough information in the stages of awareness and responsibility. Therefore, it is very important to increase the degree of climate change, spread discussions and bring a solution proposal to the agenda. Nevertheless, we all need to do our part in this regard. In short, climate-climate accounting is one of the most important elements that will shape our future.

As a result, green accounting practices not only increase the sustainability of growth but also contribute significantly to financial performance and perspective. Therefore, adopting green accounting records has become a necessity in today's business world and is definitely beneficial for the future. Simple measures such as using metal instead of wood and preferring environmentally friendly materials can make a big difference when combined with green accounting practices.

BIBLIOGRAPHY

Agustini, A. T., & Arifa, C. (2024). Climate change accounting and disclosure: A systematic literature review. *The Indonesian Accounting Review, 14*(1), 25-41.

Bauer, M. D., & Rudebusch, G. D. (2023). The rising cost of climate change: evidence from the bond market. *Review of Economics and Statistics, 105*(5), 1255-1270.

Hasler, N., Williams, C. A., Denney, V. C., Ellis, P. W., Shrestha, S., Terasaki Hart, D. E., . . . Werden, L. K. (2024). Accounting for albedo change to identify climate-positive tree cover restoration. *Nature Communications, 15*(1), 2275.

Kaplan, R. S., & Ramanna, K. (2021). Accounting for climate change. *Harvard Business Review, 99*(6).

Salama, H. A. A. (2024). Studying The Interactive Impact of Accounting Disclosure of Climate Change Risks and the Quality of Corporate Governance Mechanisms on Investors' Decisions: An Empirical Study on Companies Listed on the Egyptian Stock Exchange. *Alexandria Journal of Accounting Research, 8*(3), 407-457.

Yahya, N. A., Abdullah, W. R. W., Maruhun, E. N. S., & Ghuslan, M. I. (2024). *Climate Change Mitigation and Adaptation: The Role of Accountants, Challenges and Future Directions*. Paper presented at the CONFERENCE ON ACCOUNTING AND BUSINESS (ICAB2024).

Zappalà, G. (2024). Adapting to climate change accounting for individual beliefs. *Journal of Development Economics, 169*, 103289.

TÜRKİYE'DE ENFLASYON MUHASEBESİ SÜRECİ

Doç. Dr. Bilal AKKAYNAK
EBYÜ, İİBF, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, Orcid:0000-0003-1300-2112

Merve ŞENOCAK
EBYÜ, SBE, Yüksek Lisans Öğrencisi, Orcid:0009-0005-6624-6315

ÖZET

Enflasyon, genel fiyatların artışı nedeniyle paranın satın alma gücünde meydana gelen azalma olarak tanımlanabilir. Yüksek enflasyon dönemlerinde şirketler, geleneksel muhasebe ile elde ettikleri finansal bilgileri enflasyon oranını dikkate alarak düzeltmek zorundadırlar. Enflasyon, finansal tabloları etkileyerek şirketlerin gerçek mali durumunu yansıtmaktan uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu durumun yaşanmaması adına finansal tabloların paydaşlara doğru bilgi sunmasını sağlamak ve bu tablolardan beklenen yararın elde edilmesi için enflasyon muhasebesi uygulamaları gerekliği doğmuştur. Bu doğrultuda enflasyon muhasebesi, 1989'da yürürlüğe giren 29 no'lu Uluslararası Muhasebe Standardı (UMS 29) "Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Mali Raporlama" ile literatüre girmiştir. 2001 yılında, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu, bu standardı kabul etmiştir. Türkiye'de ise "TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama" adıyla 31 Aralık 2005 tarihli 26040 sayılı Resmi Gazete ile yürürlüğe girmiştir. Enflasyon muhasebesini fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artışları göz önünde bulundurarak şirketlerin finansal tablolarını düzeltmelerine olanak tanıyan muhasebe sistemi olarak ifade edilmektedir. Sistemin vergi kanunu bakımından, enflasyonda artışın gerçekleştiği dönem dâhil olmak üzere son üç dönemde yüzde yüzden ve cari dönemde yüzde ondan fazla ise, mali tabloların enflasyon düzeltmesine tabi tutulması beklenmektedir. Ülkemizde enflasyon muhasebesi 2003 ve 2004 yıllarında yasal şatların oluşması sebebi ile finansal tablolar enflasyon düzelmesine tabi tutulmuştur. 2005 yılında gerekli şartları sağlayamaması sonucu uygulamaya devam edilmemiştir. 2021 yılına kadar şartların oluşmaması ile enflasyon muhasebesi uygulaması yapılmamıştır. 2021 yılında şartların yeniden oluşması sebebi ile uygulama yeniden yürürlüğe girmiştir. 31 Aralık 2021 itibari ile enflasyon muhasebesini gerektiren şartlar oluşmuş, ancak VUK Geçici 33'üncü madde kapsamında uygulama 31 Aralık 2023 tarihine ertelenmiştir ve 2024 yılında uygulama süreci devam etmekte, 2025 yılında da enflasyon muhasebesinin devam edileceği öngörülmektedir. Süreçte Maliye Bakanlığı ve TURMOB önemli rol oynamaktadır. Enflasyon muhasebesi finans bankaları, finans kurumları ve yayınlanan yeni kanun ile birlikte 2023 yılı için 50 milyon TL ve üzeri satış cirosu altında kalan şirketler için enflasyon muhasebesi uygulanmamaktadır. Bu durumda, mali yapısı kuvvetli, sermayesi ve karlılık oranı yüksek olan şirketler vergisel yükünü azaltırken, mali yapısı iyi olmayan sermayesi ve karlılığı düşük olan şirketlere ek vergi yükü getirmektedir. Böylece enflasyon muhasebesi piyasada tutunmaya çalışan küçük ve orta ölçekli

şirketleri daha da zor durumda bırakmaktadır. Uygulama bu durum göz önünde bulundurularak yeninden düzenlenmesi küçük ve orta ölçekli işletmeleri için umut verici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Enflasyon Muhasebesi, Finansal Tablo, Türkiye Muhasebe Standartları

ABSTRACT

Inflation can be defined as the decrease in the purchasing power of money due to the rise in general prices. During periods of high inflation, companies are required to adjust the financial information obtained through traditional accounting by taking the inflation rate into account. Inflation affects financial statements, leading to a misrepresentation of companies' true financial positions. To prevent this, it has become necessary for financial statements to provide accurate information to stakeholders and to achieve the expected benefits from these statements, thus necessitating the implementation of inflation accounting practices. In this context, inflation accounting was introduced in the literature with International Accounting Standard (IAS) 29, "Financial Reporting in Hyperinflationary Economies," which came into effect in 1989. In 2001, the International Accounting Standards Board adopted this standard. In Turkey, it was implemented under the name "TMS 29 Financial Reporting in Hyperinflationary Economies" with the Official Gazette numbered 26040 dated December 31, 2005. Inflation accounting is described as an accounting system that allows companies to adjust their financial statements in light of continuous increases in the general price level. From a tax law perspective, if the increase in inflation exceeds 100% over the last three periods, including the current period, and exceeds 10% in the current period, financial statements are expected to be subject to inflation adjustment. In our country, inflation accounting was applied to financial statements in 2003 and 2004 due to the emergence of legal conditions. However, due to not meeting the necessary conditions in 2005, the application was not continued. Until 2021, inflation accounting was not practiced due to the lack of necessary conditions. In 2021, the application was re-implemented due to the re-emergence of those conditions. As of December 31, 2021, conditions requiring inflation accounting were established; however, the implementation was postponed to December 31, 2023, under Article 33 of the Tax Procedural Law. The application process is ongoing in 2024, and it is anticipated that inflation accounting will continue in 2025. The Ministry of Finance and TURMOB play significant roles in this process. Due to a new law, inflation accounting is not applied for companies with sales revenues under 50 million TL for the year 2023. In this situation, companies with strong financial structures, high capital, and profitability ratios reduce their tax burden, while companies with weak financial structures, low capital, and profitability face additional tax burdens. Thus, inflation accounting further complicates the situation for small and medium-sized enterprises (SMEs) striving to survive in the market. Considering this situation, reorganizing the application would be promising for small and medium-sized businesses.

Key Words: Inflation, Inflation Accounting, Financial Statement, Turkish Accounting Standars

1. Giriş

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler günümüzde çok farklı ekonomik problemler ile karşı karşıya kalmaktadır. Yüksek enflasyon sorunu da hükümetlerin çözüm bulmakta zorlandıkları bir konu olmaktadır. Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli artması olarak tanımlanmaktadır. Mal ve hizmet fiyatlarının zaman içinde yükselen bir eğilim göstermesi ve paranın satın alma gücünün azalması enflasyonist ortamın neden olduğu etkenlerden biri olmaktadır.

Yüksek ve kronik enflasyon hem ekonomik göstergeleri hem de işletmelerin mali yapılarını olumsuz etkilemektedir. Enflasyon, şirketlerin kaynak ve varlık değerlerini gerçek piyasa koşullarından uzaklaştırarak, geçmiş performanslarını ve mevcut potansiyellerini doğru değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca, ekonomik dalgalanmaların büyüklüğü ve düzensizliği, geleceği öngörmeyi güçleştirip, stratejik planlamayı karmaşık hale getirmektedir (Özkan, 2005: 50).

Ülkemizdeki ekonomik belirsizlik, en önemli tehditlerden biri olarak kabul edilmektedir. Yüksek enflasyonun etkili olduğu ülkelerde, üretim yapan girişimciler, ticaretle uğraşanlar ve tüketiciler bu belirsizlikten önemli ölçüde etkilenmektedir. Ekonomiye veya paranın satın alma gücüne yönelik belirsizlik ise mali kararların olumsuz şekilde etkilenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle, yöneticilerin öncelikli görevi, belirsizlik ortamını mümkün olduğunca öngörülebilir hale getirmektir. Bu bağlamda, enflasyon muhasebesinin uygulanmasının, yaşanan olumsuz etkileri azaltmaya yardımcı olabilecek bir işlevi yerine getirdiğini söylemek mümkün olmaktadır (Yenisu, 2022: 718).

Enflasyon muhasebesi, paranın satın alma gücündeki değişimlere bağlı olarak finansal tabloların gereğe uygun bir şekilde sunulmasını sağlayan yöntemdir. Tarihi maliyet esasına dayalı finansal raporlamalar, şirket kârlılıklarını yanıltıcı şekilde yüksek göstererek vergi yükünü artırmakta ve bu durum vergi adaletsizliğine yol açmaktadır. Ayrıca enflasyonun etkisiyle kayıt dışı ekonomi gibi sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu sorunları çözmek için "TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama" standardı 2005 yılı itibari ile yürürlüğe girmiştir (Peker, 2023: 32).

Ülkemizde enflasyon düzeltmesi uygulanabilmesi için, son üç yılın Yİ-ÜFE enflasyon oranlarının toplamının yüzde yüzü geçmesi ve son yılın Yİ-ÜFE enflasyon oranının yüzde onu geçmesi gerekmektedir. Her iki şartın aynı anda gerçekleşmemesi durumunda ise enflasyon düzeltmesi sona ermektedir. Yüksek enflasyon dönemi sona erdiğinde ve işletme finansal tablolarını TMS-29'a göre hazırlamayı bıraktığında, önceki raporlama döneminde cari ölçüm birimine göre belirlenen dönem sonu tutarları, sonraki finansal tablolarda defter değerleri olarak esas alınmaktadır (TMS-29).

2. Literatür Taraması

Türkiye'de enflasyon muhasebesi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında genel olarak enflasyonun mali tablolara üzerindeki etkisinin incelendiği ve enflasyon dönemlerinde çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Enflasyon muhasebesi ile ilgili çalışmalarda bazıları aşağıda açıklanarak özetlenmiştir.

Hacırüstemoğlu (1992), çalışmasında enflasyonun muhasebe kayıtları üzerindeki etkisi incelenmektedir. Enflasyon muhasebesi ile düzeltilmiş olan finansal tabloların gelişen iş akış ve ekonomiye ayak uydurması sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca düzeltilmiş finansal tablolar ile yapılacak finansal analizlerin daha doğru değerlendirilmesine neden olacağı düşünülmektedir.

Kırkulak ve Balsarı (1997), 2003 yılı İMKB'de işlem gören Türk firmalarının pay senedi getirileri enflasyon muhasebesi açısından incelenmektedir. Enflasyona göre ayarlanmış sonuçların hisse senedi getirileri için enflasyona göre ayarlanmamış sonuçlara göre biraz daha fazla açıklayıcı güce sahip olduğu vurgulanmıştır.

Özulucan (2002), TMS-2 ve SPK XI 20 nolu tebliğ ana hatları incelenerek enflasyon muhasebe verileri üzerindeki etkileri incelenmektedir. "Fiyatlar genel seviyesi muhasebesi" yönteminin enflasyon muhasebe uygulaması için zorunlu hale getirilmesi sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yöntem ile ilgili verilecek uygulamalı eğitim ve yayınlar ile daha fazla kişilere ulaşılmasının sağlanması karşılaşabilecek sorunların en aza indirilmesi açıcından önemli olduğu vurgulanmıştır.

Bilici (2003), Enflasyonun işletmeleri olumsuz etkilerinin yasal düzenlemeler ile nasıl giderileceği konusu araştırılmıştır. Enflasyon muhasebesi ile ilgili birtakım uygulamaların dikkate alınması gerekliliği üzerinde durulmuş ancak bu uygulamalarında yetersiz olduğu ve yeni önlemler alınması gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır.

Karasioğlu ve Erdemir (2005), TMS-2 ve UMS-29 standartları baz alınarak 5024 sayılı kanun ile düzeltme işleminin yapılacağı dönemlere ilişkin örnekler ile açıklanması amaçlanmıştır. Maliye Bakanlığı ve TURMOB'un gerekli değerlendirmeleri yaparak ilgili uygulama dönemlerindeki aksaklıkların belirlenerek ilerleyen dönemlerde yine enflasyon uygulaması yapılması durumunda yaşanacak olan aksaklıkların en aza indirilmesi sonucu öngörülmüştür.

Kantar (2021), imalat sanayi işletmelerinin dokuma, giyim eşya ve deri sektörüne ait 2013-2018 dönemlerini kapsayan mali tablolar ile enflasyonun finansal oranlarına etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Enflasyonun; likidite, öz kaynak ve dönem karının hasılata oranı ile bulunan karlılık oranı karşısında olumsuz etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yenisu (2022), Enflasyon muhasebesinin uygulama örneği geliştirilerek genel olarak ele alınmaktadır. Enflasyon muhasebesinin meslek mensupları tarafından anlaşılması adına iyi anlaşılırlığının sağlanması ve sürekli olarak uygulanabilir bir iş akışı sürecine dâhil edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Gökten vd. (2023), Türkiye'de BIST-30 endeksinde yer alan şirketlerin 2017-2021 dönemlerine ait mali tabloda yer alan stok kalemleri ile enflasyon arasındaki ilişki tespit edilmiş, enflasyonun mali tablo üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Şirketlerin hem finansal durumu hem de kar-zarar tablosunda büyük değişikliklerin yaşandığı hesaplamalar ile ortaya konulmuştur.

Çukacı ve Canpolat (2024), Enflasyon muhasebesi ile ilgili genel bilgilere yer verilerek imalat sektöründe faaliyet gösteren bir işletmeye ait mali tablolarına enflasyon muhasebesi uygulandıktan sonra meydana gelen değişikliğe bakılmıştır. Kullanılan yöntemlerde sadece parasal olmayan değerlerin düzeltilmeye tabi tutulduğu ve tek düzen muhasebe sisteminde kullanılan hesapların yetersiz olduğu hesap planına bazı hesapların eklenmesi gerekliliği ifade edilmiştir.

Akçay (2024), Enflasyon muhasebesi ile ilgili bilgi verilerek muhasebe uygulama sürecinin nasıl işlediği ve şirketler üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Kurumlar enflasyon muhasebesine tabi tutulmadığı takdirde fiktif kar üzerinden vergilendirme süreci devam ettiğinde sermayenin zamanla aşındırılmasına sebep olacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

3. Enflasyon Tanımı ve Nedenleri

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak artması anlamına gelmektedir (Hacırüstemoğlu, 1992:85). Fiyatlar genel düzeyi, piyasada alım-satıma konu olan mal ve hizmetlerin belirli bir dönemdeki (belirli bir ay veya yıldaki) ortalama fiyatları olarak ifade edilmektedir. Piyasadaki fiyat değişimini izleyebilmek için seçilen mal ve hizmetlerin fiyatları, aynı mal ve hizmete ait daha önceki dönemin ortalama fiyatları ile karşılaştırılmaktadır.

Sürekli artan fiyatlar satın alma gücünü olumsuz etkilemektedir. Tarihsel olarak, para birimlerinin değer kaybı ve altın gibi değerli metallerin Avrupa'ya akışı gibi faktörlerden etkilenmiştir. Yirminci yüzyılda itibari paraya olan güvenin azalması ve hükümet harcamalarındaki artış, enflasyonu pek çok ekonomide yaygın bir sorun haline getirmiştir (Whittington, 1983: 4).

Enflasyonist dönemlerin oluşması pek çok nedene bağlıdır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, enflasyon türü ve yapısı üzerinde farklılıklar oluşmasına neden olmaktadır. Genel anlamda enflasyonist bir dönemin oluşmasındaki başlıca nedenleri şu şeklide sıralamak mümkündür (Akyol, 2023: 280-281).

*Tüketici gelirlerinde yaşanan artışla doğru orantılı olarak tüketim talebinin artması, talep enflasyonuna yol açar,

*Tüketime ilişkin toplam talebin, üretimi aşarak arzdan fazla olması, talep kaynaklı enflasyonu tetikler,

*Artan üretim maliyetleri ve iklim koşulları gibi faktörlerden dolayı temel ihtiyaç ürünlerinin fiyatlarının yükselmesi, maliyet enflasyonuna neden olur,

*Para birimi değer kaybetmesi nedeniyle ithal ürünlerin fiyatlarının artması, döviz kuru enflasyonunu oluşturur,

* Kamu harcamalarındaki plansız artış ve verimsizlik, enflasyonist baskıları artırabilir.

*Tasarrufların artması, yatırımların ve üretimin azalmasına yol açarak, talep ve arz dengesizliği yaratabilir.

* Dolaşımdaki para hacminin artması, enflasyonist baskıları körükler.

* Kamu harcamalarındaki artışın, gelirlerdeki artışı aşması, enflasyonu tetikleyebilir.

*Düşük faizli ve ucuz kredi verilmesi, tüketimi ve dolayısıyla talebi artırarak enflasyonu körükleyebilir.

4. Enflasyon Hesaplamasında Sık Kullanılan Endeksler

Enflasyon, piyasada seçilmiş mal ve hizmetlerin ortalama fiyatlarının dönemsel değişimini gösteren fiyat endeksleri ile hesaplanmaktadır. Türkiye'de enflasyon Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) ve Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE) kullanılarak hesaplanmaktadır.

TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi): Tüketici tarafından satın alınan mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişikliği ölçmektedir (Kılıçaslan vd., 2014: 112).

Yİ-ÜFE (Üretici Fiyatları Endeksi): Ülke ekonomisinde üretimi yapılan mal ve hizmetlerin üretici düzeyinde oluşan fiyatlarını zaman içinde karşılaştırarak değişimleri ölçen bir fiyat endeksidir (Kılıçaslan vd., 2014: 113).

5. Enflasyon Muhasebesi

Enflasyon muhasebesini fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artışları göz önünde bulundurarak şirketlerin finansal tablolarını düzeltmelerine olanak tanıyan muhasebe sistemi olarak ifade edilmektedir.

Ülkemizde enflasyon muhasebesi uygulanabilmesi için son üç yılın Yİ-ÜFE enflasyon oranlarının toplamının %100'ü geçmesi ve son yılın Yİ-ÜFE enflasyon oranının %10'u geçmesi şartı bulunmaktadır. Enflasyon muhasebesinin uygulanabilmesi için iki şartın aynı anda gerçekleşmesi gerekmektedir (TMS-29).

Enflasyon muhasebesi sadece bilanço kalemlerine uygulanmaktadır. Bilançoda "Parasal ve Parasal olmayan kıymetler" olarak iki ayrı ifade kullanılmaktadır. "Parasal Kıymetler (kasa, banka, çekler vb.)" enflasyon muhasebesine tabi tutulmamaktadır. Enflasyon düzeltmesi sadece "Parasal Olmayan Kıymetler (makine, teçhizat, demirbaşlar vb.)" üzerinde uygulanmaktadır.

Enflasyonun gerçekleştiği dönemler finansal tabloları etkilemekte ve şirket mali durumları gerçeği yansıtmaktan uzak olmaktadır. Bu nedenle yüksek enflasyon dönemlerinde şirketler, geleneksel muhasebe ile yapılan finansal tablolarını enflasyon oranını dikkate alarak düzeltmeleri gerekmektedir.

Enflasyon oran artışları, mali tablolara yansıtılmadığı takdirde, işletmelerin kârlılık oranları yanıltıcı olabilmektedir. Gerçek olmayan karlılık oranları da vergi yükünü artırabilir ve yatırımcıları yanıltabilir. Şirketlere kredi sağlayanlar bu yanıltıcı bilgi karşısında kredi verme kararlarını sağlıklı alamazlar.

Ekonomik istikrarsızlık nedeni ile paranın satın alma gücünde yaşanan değişimlerden dolayı homojenliğini kaybeden finansal tabloların, aynı tutarlar ile finansal tablolarda yer almasını ve aynı para birimi ile ifade edilmesini sağlamak enflasyon muhasebesinin temel

amacını ortaya koymaktadır. Gelir ve giderlerin cari tutar değerleri ile ifade edilerek gerçek işletme sonucunun bulunması ve parasal değerlerin elde tutulmasından kaynaklanan elde bulundurma kazançları veya kayıplarının ortaya konulması da aynı zamanda hedeflenmektedir (Açık, 2006:347).

Vergi Usul Kanunu'nun 555 Sıra Nolu Genel Tebliğinde enflasyon düzeltmesi, adi şirketler adî komandit ve kollektif şirketler dâhil olmak üzere kazançlarını bilanço esasına göre tespit eden gelir veya kurumlar vergisi mükellefleri tarafından yapılmaktadır. Bilanço esasına göre defter tutan adi şirketler adî komandit ve kollektif şirketlerde enflasyon düzeltmesi bu şirketlerin bilançoları nezdinde yapılır. Kurumlar vergisi mükellefi olan iş ortaklıklarının da bilançoları enflasyon düzeltmesine tabi tutulmaktadır.

Vergi Usul Kanunu'nun 537 Sıra Nolu Genel Tebliğine istinaden aşağıda yer alanlar enflasyon hesaplamasından muaf tutulmuşlardır.

- Serbest meslek kazanç defteri tutan serbest meslek erbabı mükellefler,
- İşletme esasına göre defter tutanlar,
- Basit usul vergilendirmeye tabi olanlar,
- Bilançoda kayıtlarını TL cinsinden tutmayanlar,
- Kayıtlarını yabancı para cinsinden TL cinsine geçiş yapmak isteyen şirketlerin, ilgili geçiş süresi 3 yılı geçmeyenler,

Bankalar, finans kurumları ve yayınlanan yeni kanun ile birlikte 2023 yılı için 50 milyon TL ve üzeri satış cirosu altında kalan şirketlerde enflasyon düzeltmesinden muaf tutulmuşlardır. Ancak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunun 11.01.2024 tarihli ve 10825 sayılı kararı uyarınca bankalar ile finansal kiralama, faktoring, finansman, tasarruf finansman ve varlık yönetim şirketlerinin 01.01.2025 tarihinden itibaren enflasyon muhasebesi uygulamasına dahil olunmasına karar verilmiştir. Ayrıca altın, gümüş alım-satımı ve imali yapanların ilgili şarta bakılmaksızın (her bir geçici vergi dönemi sonu itibarıyla) enflasyon düzelmesi yapma zorunlulukları bulunmakta olduğundan, bu mükellefler 31.12.2023 tarihli gelir tablosundaki brüt satışlar toplamı 50 milyon TL'nin altında olsa dahi enflasyon düzeltmesi yapmaya devam edeceklerdir (VUK Genel Tebliği Sıra No:563).

6. Türkiye'de Enflasyon Muhasebesi

Enflasyon muhasebesi, 1989'da yürürlüğe giren 29 no'lu Uluslararası Muhasebe Standardı (UMS 29) "Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Mali Raporlama" ile literatüre girmiştir. 2001 yılında, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu, bu standardı kabul etmiştir. Türkiye'de ise "TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama" adıyla 31 Aralık 2005 tarihli 26040 sayılı Resmi Gazete ile yürürlüğe girmiştir (Akçay, 2024:105).

Ülkemizde enflasyon muhasebesi 2003 ve 2004 yıllarında yasal şatların oluşması sebebi ile finansal tablolar enflasyon düzelmesine tabi tutulmuştur. 2005 yılında gerekli şartları sağlayamaması sonucu uygulamaya devam edilmemiştir. 2021 yılına kadar şartların oluşmaması ile enflasyon muhasebesi uygulaması yapılmamıştır. 2021 yılında şartların yeniden oluşması sebebi ile uygulama yeniden yürürlüğe girmiştir. 31 Aralık 2021 itibari ile enflasyon muhasebesini gerektiren şartlar oluşmuş, ancak VUK Geçici 33'üncü madde kapsamında

uygulama 31 Aralık 2023 tarihine ertelenmiştir ve 2024 yılında uygulama süreci devam etmekle beraber 2025 yılında da enflasyon muhasebe sürecinin devam edileceği öngörülmektedir (Çetin ve Bozdoğan, 2023:79).

Sonuç

Türkiye'de uzun yıllar sonra yeniden uygulanmaya başlanan ve bilanço kalemlerine uygulanan enflasyon düzeltmesi süreci 2024 yılı içerisinde devam etmekte, bu sürecin 2025 yılı içinde de devam edilebileceği öngörülebilir. Enflasyonun piyasa nezdinde yanlış hesaplandığı algısı enflasyon muhasebesi ile düzeltilse bile muhasebe kalemlerinin üçüncü taraflar nezdinde inandırıcılığını tam olarak sağlayamaz bu bakımdan enflasyon verilerini mutlak surette bağımsız, tarafsız ve olması gereken gerçeklikte hesaplanması oldukça önem arz edebilir.

Yüksek enflasyon dönemlerinde küçük işletmeler büyük işletmelere kıyasla daha fazla zorlukla karşılaştığı ifade edilebilir. Enflasyonun etkisi, genellikle bu işletmelerin finansal yapısını, maliyetlerini, kâr marjlarını ve devamlılıklarını doğrudan etkileyebilir. Brüt satışları toplamı 50 milyon TL'nin altında olan şirketler enflasyon düzeltmesinden muaf tutulmuşlardır. Küçük işletmelerin enflasyon düzeltmesinden muaf tutulması, bazı yönetimsel kolaylık sağladığı düşünülebilir, ancak uzun vadede finansal tabloların doğruluğunu ve şirketin karar alma süreçlerini olumsuz etkileyebilir. Enflasyon düzeltmesinden muaf tutulan küçük işletmeler için, sonraki çalışmada yapılması planlanan anket ile bu durumun etkilerine dair tespitte bulunulması amaçlanmaktadır. Yapılacak bu çalışma ile küçük işletmelerin enflasyon düzeltmesinden muaf tutulmalarının finansal raporlamalarına ve karar alma süreçlerine etkisini daha ayrıntılı şekilde ortaya koyulması hedeflenebilir. Ayrıca, elde edilecek veriler doğrultusunda küçük işletmelerin enflasyon muhasebesi uygulamaları hakkında daha kapsamlı öneriler geliştirileceği düşünülebilir.

Kaynakça

Açık, S. (2006). Enflasyonun finansal tablolar üzerindeki etkilerini giderici bir tedbir olarak enflasyon muhasebesi ve Türkiye'deki yasal düzenlemeler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(2), 345-360.

Akçay, S. (2024). Türkiye'de Yeniden Yüksek Enflasyon Nedeniyle Enflasyon Muhasebesi Süreci Ve Bir Uygulama. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *5*(1), 104-123.

Akyol, M. (2023). Enflasyon ve enflasyon muhasebesi çerçevesinde bilançolara etkiye dair genel bakış. *Mali Çözüm Dergisi*, *32*, 279-290.

Bilici, N. (2003). Enflasyonun mali tablolar üzerindeki etkilerini azaltmak için Türkiye'de uygulanan önlemler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(1-2).

Bozdoğan, T., & Çetin, Ö. O. (2023). Enflasyon Muhasebesine Geri Dönüş: Enflasyon Muhasebesi Konulu Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, (12), 78-89.

Çukacı, Y. C. ve Canpolat, İ.(2024). Enflasyon muhasebesi uygulamasının işletmelerin finansal tabloları üzerindeki etkisi: İmalat sektöründe bir uygulama. Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11 (42), 70-97.

Gökten, S., Gökten, P. O., & Mollaoğulları, B. F. (2023). Stoklar ve Enflasyon Muhasebesi Uygulaması: BIST30 İmalat İşletmeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *15*(1), 718-731.

Hacırüstemoğlu, R. (1992). Enflasyonun muhasebeye etkisi. Marmara İletişim Dergisi, 1, 85-87.

Karasioğlu, F., & Erdemir, A. G. N. K. (2005). Enflasyon muhasebesi uygulamalarında temel işlemler üzerine bir çalışma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2005*(2), 145-167.

Kantar, M. A., Abar, H., & Öndeş, T. (2021). Enflasyonun işletmelerin finansal oranlarına etkisi: BİST imalat sektöründe bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (90), 1-18.

Kılıçaslan, G. Ş. ve Yıldırım, E. T. (2014), İktisada Giriş. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.Mayıs2014 (https://www.mku.edu.tr/files/933-62f70d03-43bf-423a-ad76-9a6bfb55567d.pdf)

Kirkulak, B., & BALSARI, Ç. K. (1997). Inflation Accounting and Stock Returns: Evidence From İstanbul Stock Exchange (ISE). *Quarterly Economics and Finance Review*, *11*(42), 19.

Özkan, T. (2005). Enflasyon muhasebesi uygulamasının firmaların finansal yapıları üzerine etkileri. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (15), 49-72.

Özulucan, A. (2002). Enflasyonun muhasebe verileri üzerindeki etkileri, Türkiye Muhasebe Standardı-2 ve Sermaye Piyasası Kurulu Seri: XI-No: 20 çerçevesinde önerilen enflasyon muhasebesi yöntemi ve enflasyon muhasebesine geçişte alınabilecek önlemler. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, *9*(1), 25-42.

Peker, A. A. (2023). Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standartları Çerçevesinde Enflasyon Muhasebesi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *1*(1), 31-48.

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No:537), 14.05.2022 Tarih ve Mükerrer 31835 Sayılı Resmi Gazete (https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220514-5.pdf).

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No:555), 30.12.2023 Tarih ve Mükerrer 32415 Sayılı Resmi Gazete (https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/12/20231230M2-13.pdf).

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No:563), 31.05.2024 Tarih ve Mükerrer 32648 Sayılı Resmi Gazete (https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/08/20240831-16.htm).

Whittington, G. (1983). *Inflation accounting: An introduction to the debate* (Vol. 3). Cambridge University Press.

Yenisu, E. (2022). Enflasyonun Finansal Tablolara Etkisi ve Enflasyon Muhasebesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(27), 717-741.

İnternet Kaynakları

https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/Türkiye%20Muhasebe%20Standartları/TMSTFRS2018Seti/TMS/TMS_29_2018.pdf

https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Uretici+Fiyatlari

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatlari

https://www.bddk.org.tr/Mevzuat/DokumanGetir/1214

MUHASEBEDE E-DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Doç. Dr. Bilal AKKAYNAK
EBYÜ, İİBF, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, Orcid:0000-0003-1300-2112

Merve ŞENOCAK
EBYÜ, SBE, Yüksek Lisans Öğrencisi, Orcid:0009-0005-6624-6315

ÖZET

Teknolojinin hızlı evrimi hayatın tüm alanlarında kendisini göstermekte ve etkisini hissettirmektedir. Muhasebe kayıt süreçleri de özellikle bilgisayar ve yazılımın hızlı gelişiminin de etkisiyle bu etkileşimden nasibini almıştır. İnternet ve teknolojinin gelişimi ile sektörlerin hemen hemen tüm işlemleri elektronik ortamda yapılır hale gelmiştir. Bu noktada muhasebede elektronik dönüşüm (e-dönüşüm), işletmelerin tüm mali işlemlerine ait süreçlerin elektronik ortamda kontrollü olarak yapılması olarak ifade edilebilmektedir. Ülkemizde e-dönüşüm süreci 2003 yıllarında başlanmıştır. Günümüze kadar süreç içerisinde ise birçok değişikliğe uğrayarak günümüzdeki haline gelmiştir. Teknolojideki gelişimlere paralel olarak olumlu her etkinin sürece dahil edilebilecek olması öngörüsü ile gelecek dönemlerde de birtakım değişikliklerin kendisini göstermesi muhtemeldir. Muhasebede e-dönüşüm kabaca e-fatura, e-arşiv, e-irsaliye, e-bilet ve e-müstahsil makbuzu uygulamalarını içermektedir. Bu çalışma ile Türkiye'de uygulanan e-dönüşüm ile ortaya çıkan yeni elektronik dönüşümler ile çalışma hayatına yansıyan değişimlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: E-Dönüşüm, E-Fatura, E-İrsaliye, E-Arşiv Fatura, E-Defter

ABSTRACT

Accounting record processes, particularly due to the swift development of computers and software, have also been influenced by this interaction. With the advancement of the internet and technology, nearly all operations in various sectors can now be conducted electronically. At this point, electronic transformation (e-transformation) in accounting can be described as the controlled execution of all financial processes of businesses in an electronic environment. In our country, the e-transformation process began in 2003. Since then, it has undergone many changes, evolving into its current form. With the anticipation that any positive effect resulting from technological advancements can be incorporated into the process, it is likely that further

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

changes will emerge in the future. e-transformation in accounting broadly includes applications such as e-invoice, e-archive, e-delivery note, e-ticket, and e-producer receipt. This study aims to examine the changes reflected in working life brought about by the new electronic transformations implemented in e-transformation in Turkey.

Key Words: E-Transformation, E-Invoice, E-Delivery Note, E-Archive Invoice, E-Ledger

1. Giriş

Günümüzde bilgi teknolojileri ve internet hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Teknolojik gelişmelerin her geçen gün daha da ilerlemesi ile birlikte kişilerin bilgiye daha kolay ulaşabilir hale getirmiştir. Mali süreçlerin daha güvenilir ortamda yürütülmesi e-dönüşüm sürecinin gerekliliğini doğurmuştur. E-dönüşüm, bilgi teknolojilerinin kullanılarak zamandan ve paradan tasarruf ederek kişi ve kurumların işlemlerini hızlı bir şekilde yapılmasını sağlayan sistem olarak tanımlanabilir.

İşletmelerin e-dönüşümü muhasebe uygulamalarında kullanmalarında uluslararası denetim standartlarına uyum sağlama ve uzaktan denetim için gerekli altyapıyı oluşturma, vergi uyumunu kolaylaştırma gibi faktörler açısından tercih edilmektedir (Şençiçek, 2013: 90).

E-dönüşüm süreci, bilgi teknolojilerinin muhasebe uygulamalarına entegrasyon ile başlamış ve bu değişim ile muhasebe meslek kurumlarının çalışma yöntemlerini büyük ölçüde etkilemiştir. E-Defter ve e-Fatura işlemleri, muhasebe sistemlerinde bilgisayar kullanımının önemini daha da artırmış ve sunulan hizmetlerin neredeyse tamamına yakınının dijital ortama taşınmasını sağlamıştır (Gönen ve Solak, 2017: 68).

Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından başlatılan e-dönüşüm süreci, muhasebe mesleğindeki dijital gelişmeleri hızlandırmıştır. Bu süreç, e-fatura ile başlamış ve sistemlerin kademeli olarak otonom hale gelmesine olanak tanımıştır. E-Fatura uygulamasını kullanan iki işletmeden biri diğerine elektronik ortamda fatura düzenlemesi ile birlikte bu fatura bilgisi diğer şirkete anında ulaşmakta ve sistemde vergi kimlik numarası kullanılarak müşteri tespiti yapılabilmektedir. Ayrıca gönderilen fatura özel yazılımlar ile sisteme aktarılmakta ve kayıt işlemi otomatik olarak düzenlenmektedir. Böylece ileride manuel olarak yapılan kayıtlar azalarak otomatik kayıtların artması mümkün görülmektedir (Altunal ve Özbek, 2024: 3).

Elektronik dönüşümün hayatımıza girmesi ile kağıt ortamında hazırlanan evrakların elektronik ortamda oluşturulması ile kağıt israfının önüne geçilmiş olup, ayrıca evrakların basılması, gönderilmesi ve saklanması da süreç açısından önemli ölçüde zaman kaybına neden olmaktadır.

E-dönüşüm sisteminin birçok avantajı bulunmasına rağmen, dezavantajları da göz ardı edilmemelidir. Bilişim teknolojileri kapsamında kullanılmakta olan yazılım ve donanımların program mevcut iş akış süreçlerine entegre edilmesi ile ilgili çeşitli zorluklar yaşanmaktadır. Bilgi teknolojilerinin uygulama kalitesi her geçen gün artmasına rağmen sistemsel eksiklikler

ve aksamalar bazen iş süreçlerinin yapılma sürecinin kesintiye uğramasına neden olabilmektedir (Gönen ve Rasgen, 2019: 2909).

2. Literatür Taraması

Türkiye'deki e-dönüşüm sürecine ilişkin yapılan literatür taramaları incelendiğinde, e-dönüşümün meslek mensupları üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin geniş bir şekilde ele alındığı görülmektedir. E-dönüşümle ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır ve bu çalışmalardan bazıları aşağıda belirtilmiştir.

Tektüfekçi (2017), çalışmasında Türkiye'de E-dönüşüm sürecinin uygulamanın başlangıcından günümüze kadar olan gelişmeleri incelenmiştir, yapılan çalışma ile ileride yapılacak araştırmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Gönen ve Solak (2017), İzmir'de e-dönüşüm sürecini aktif olarak kullanan serbest meslek mensuplarının e-dönüşüm süreci ile ilgili hizmet maliyeti, iş yükü vb. konuları ile ilgili bakış açılarını ortaya koymaktadır. E-dönüşüm sürecinde sistemsel hataların devam etmesi ve muhasebe meslek mensuplarının ek mali yük getirmesine karşın maliye bakanlığı ile mükelleflerin işlemlerinde maliyetilerin düşürüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Tektüfekçi (2018), Türkiye'deki e dönüşüm sürecinin önemini ve yerini belirlemek amacı ile güncel örnekleri mevcut durumla ilişkisini betimleyici ve istatistiki veriler ile ortaya koymaktadır. E-uygulamanın gündeme gelmesiyle birlikte, akademik ve uygulama bilgisi arasında bir bütünleşme sağlanmasının önem taşıdığı ve bu bağlamda, ülkemiz için yeni konular oluşturan akıllı teknolojilerin kullanımı, ulusal ve uluslararası düzeyde ele alınarak incelenmesi ve tartışılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu yaklaşımın, önemli bir farkındalık yaratacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Balsarı vd (2018), Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin mali veri yönetimi konusunda yetkinliklerin belirlenmesi ve yetkinliklerin ne şekilde bu belirlenen yetkinlikler ile eğitim programlarına dahil olabilmesi konusunun tartırşılmasıdır. Bu çalışma kapsamında, denetçiler, şirket yöneticileri ve mali müşavirlerden oluşan ortak grup çalışmaları yapılarak eğitim proğramlarında belirlenen yetkinliğin nasıl entegre edildiği literatür taraması yapılarak ele alınmıştır.

Utku ve Kurtcebe(2020), çalışmanın amacı, VUK Genel Tebliğinin 509 nolu ve 19.10.2019 tarihli tebliğin ticari hayata getirebileceği etkilerini araştırmaktır. 2020 yılı ile birlikte dünya genelinde yaşanan covid-19 salgın hastalığının elektronik uygulama süreçlerinin ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. E-dönüşümün bir çok alanda hayata geçmesi iş aksaklığı yaşanmadan ev ortamında çalışılarak bile yürütüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. İlerleyen yıllarda bir çok sektörde e-dönüşüm sürecinin öneminin dahada artacağı düşünülmektedir.

Deniz ve Tanç (2020), Hatay Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası'na kayıtlı muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüm sürecini kullanırken yaşadıkları süreçle ilgili görüş ve beklentilerini belirlemek amacı ile çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışma ile müşterilerin işletmeleri için kullanıdığı dijital muhasebeyle ilgili bilgi düzeylerinin az olduğu ve kullanılan sistemlerin alt yapılarının yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akyüz (2020), Uşak ilinde bağımsız olarak faaliyet gösteren 140 Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ile anket çalışması yapılarak e-dönüşüm sürecinin meslek mensupları açısından önemi açıklanmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda kadın ve erkeklerin uygulama düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Ersoy (2022), Aksaray ilinde bağımsız olarak faaliyet gösteren 130 Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ile anket çalışması yapılarak e-dönüşüm sürecine geçiş hakkındaki görüş ve beklentilerinin, muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüm sürecine ilişkin, yaşadıkları sorunlar, e-dönüşüm sürecinin olumlu ve olumsuz etkileri, meslek mensupların ileriye yönelik beklentileri, e- dönüşüm sürecinin ortaya çıkardığı risklerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Muhasebe uygulama ile bilgi teknolojileri uygulamalarının entegresi sonucu ortaya çıkan e-dönüşüm uygulamalarının yasal zorunluluk olarak hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca kullanılan bütün elektronik uygulamaların muhasebe meslek mensuplarının iş ve işlemlerini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Akman ve Koçyiğit (2024), Ankara SMMM odasına kayıtlı bağımsız çalışan meslek mensuplarının muhasebe uygulamalarındaki e- dönüşüm sürecine ilişkin görüş ve beklentilerini belirlemek ve bu beklentilerin belirli değişkenler için değişip değişmediğinin araştırılmasıdır. Kadın meslek mensuplarının e-dönüşüm uygulamalarıyla ilgili görüş ve beklentileri, erkek meslek mensuplarına göre daha yüksek seviyede olduğu ifade edilmiştir. Lise ve ön lisans eğitimine sahip bireylerin, diğer eğitim düzeylerindekilere kıyasla elektronik dönüşüm uygulamalarıyla ilgili beklenti ve görüşlerinin daha olumlu olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca profesyonel deneyim azaldıkça, elektronik dönüşüm uygulamalarına ilişkin görüş ve beklentilerin artış gösterdiği belirlenmiştir. Öte yandan, muhasebe meslek mensuplarının gelir düzeyi yükseldikçe, elektronik dönüşümle ilgili değerlendirme, görüş ve beklenti seviyelerinin azaldığı tespit edilmiştir.

3. E-Dönüşüm Süreci

E-dönüşüm (Elektronik dönüşüm), iletişim ve bilgi teknolojisini etkin olarak kullanarak bir kurumun kültürü, iş modeli, iş süreçleri, organizasyon yapısı ve ürün ile hizmet paydaşlarının tamamının faydası göz önünde bulundurularak bütüncül ve dengeli bir şekilde dönüştürülmesi sürecidir (Arıkan, 2015: 5).

E-dönüşümün ortaya çıkışı 21.yy. gereksinimlerini karşılamanın bir sonucu olmaktadır. Mesleklerin işleyişi, toplumsal yaşam ve insanların dünyasındaki değişimler iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeleri de beraberinde getirmektedir. Sürekli değişen sistemi güncel tutabilmek adına mevcut sistemi değiştirmek ve güncellemek gerekmektedir (Tekbaş vd., 2018: s.224).

E-dönüşüm, 2003 ve 2004 yılları arasındaki eylem planında "Tahakkuk, vergi beyanı ve ödemelerinin elektronik ortamda gerçekleştirilmesi" şeklinde tanımlanmış; 2005 yılı itibari ile de elektronik beyanname uygulamaları ile hayata geçirilmiştir. Ardından, e- fatura ve e-defter gibi iki önemli kriter belirlenmiştir (Alptürk, 2008; 12).

4. Elektronik Belge Uygulamaları

Gelir İdaresi Başkanlığı internet sitesinde yer alan e- işlemler sekmesi e-dönüşüm süreci ile uygulamaya başlanmış ve bu sekme altında yer alan e-fatura sekmesinde yer alan uygulamalar şu şekilde sıralanabilir: e-fatura, e-arşiv, e-irsaliye, e-smm, e-bilet, e-müstahsil makbuzu (GİB, 2024).

Gelir İdaresi Başkanlığının uygulamalara ait kapsama dahil olan/olacak mükelleflere ilişkin hazırlanan geçiş takvimine aşağıdaki link kullanılarak ulaşılabilmektedir (509 Sayılı VUK GT Kapsamında Uygulamalara Geçiş Takvimi Tablosu)

4.1.E-Fatura (Elektronik Fatura)

Türkiye'de e-fatura uygulaması Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ve 397 Sıra No ile hayata geçirilmiş ve 05.03.2010 tarihi itibari ile kullanılmaya başlanmıştır. E-fatura veri formatı ve standardı GİB (Gelir İdaresi Başkanlığı) tarafından belirlenmektedir. Vergi Usul Kanunu'nun 213 Sıra No'ya ait hükümleri gereği bir faturada bulunması gerekli bilgileri içeren, alıcı ve satıcı ile iletişimin merkezi olan bu platform Gelir İdaresi Başkanlığı üzerinden gerçekleştirilen elektronik bir belgedir.

Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen e-Fatura uygulamasının amacı, alıcı ile satıcı arasında güven sağlanarak, maliyetten ve zamandan tasarruf elde edilerek tek bir formatta ve standarda dayalı bir sistem oluşturmaktır. Bu amaçla, bu süreç ile deneyim oluşturmak adına yurt dışındaki başarılı e-Fatura işleyişleri incelenerek, ticari hayatın bütün süreçlerini kapsayan etiketlemelere sahip, XML tabanlı ve açık kaynak bir uluslararası standardı oluşturan UBL-TR'yi benimsemiştir. E-fatura belgesi, kağıt ortamındaki ''fatura'' belgesiyle eşdeğer bir niteliğe sahiptir (VUK Genel Tebliği, Sıra No: 509).

Yıllar itibari ile geçiş zorunluluk kapsamları brüt satış hasılatları 2018 yılında 10 Milyon TL ve üzeri, 2019 ve 2020 yıllarında 5 Milyon TL ve üzeri, 2021 yılında 3 Milyon TL ve üzeri 2022 yılında ise 3 milyon TL ve üzeri olan işletmeleri kapsayacak şekilde düzenlenmiştir.

4.2.E-İrsaliye (Elektronik İrsaliye)

Belirli mükelleflerin ve sektör gruplarının e-irsaliye uygulaması geçişleri zorunlu hale getirilmiştir. E- irsaliye uygulaması kâğıt ortamında düzenlenen "sevk irsaliyesi" 'nin elektronik ortamda da düzenlemesi, iletilmesi, muhafaza ve ibraz edilmesine yönelik düzenlemeleri içermektedir (VUK Genel Tebliğ, Sıra No:509).

İlgili düzenleme ile Tüccar veya komisyoncu olarak sebze-meyve ticareti yapan mükelleflerin Hal Kayıt Sisteminde bildirim yapma yükümlülükleri bulunanların 01.01.2020 tarihine kadar ve bu tarihten başlayarak (bu tarih dâhil) e-irsaliye uygulamasına geçmek zorundadırlar. Ayrıca düzenlemiş oldukları irsaliyeleri e-irsaliye olarak düzenleme zorunluluğu bulunmaktadır. Türkiye'de e-irsaliye kullanımı ile ilgili yasal zorunluluk 1 Temmuz 2020 tarihinde başlamıştır.

EPDK'dan lisans alan mükellefler, ÖTV 3 numaralı listedeki mal ve hizmetleri pazarlayan mükellefler, Maden Kanunu'na göre ruhsatlandırılan mükellefler ve şeker üretimi yapan mükellefler gibi 509 sıra numaralı VUK Genel Tebliğinde sıralanan işletmeler dışında sebze ve meyve ticaretiyle uğraşan komisyoncu veya tüccar olan mükelleflerin, Hal Kayıt Sistemine bildirim yapma yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu mükelleflerin, 01.01.2020 tarihi itibari ile (tarih dâhil) işe başlamaları durumunda, işlemlerin gerçekleştiği ayı izleyen dördüncü ayın başı itibari ile e-irsaliye uygulamasına geçme zorunluluğu bulunmaktadır (VUK Genel Tebliği, Sıra No:509).

4.3.E-Arşiv Fatura (Elektronik Arşiv Fatura)

Vergi Usul Kanunu hükümleri uyarınca, fatura en az iki nüsha olmak üzere kağıt ortamında en düzenlenmektedir. Bu nüshalardan ilki (asıl), müşteriye verilirken, ikincisi ise yine kağıt oramında, aynı kanunun ibraz ve muhafaza hükümlerine uygun olarak mükellefler tarafından saklanan bir belgedir (VUK Genel Tebliği, Sıra No:433).

İlgili genel tebliğ çerçevesinde faturanın elektronik ortamda oluşturulması ve alıcısına kağıt olarak verilen veya elektronik ortamda iletilen versiyonu belgenin aslı olarak kabul edilmektedir. Düzenleyici tarafından saklanan elektronik versiyonu ise ikinci nüsha hükmündedir. Elektronik ortamda oluşturulan faturalar yine elektronik ortamda saklanmaktadır (VUK Genel Tebliği, Sıra No:433).

E-Arşiv uygulamasını kullanmak isteyen mükelleflerin ilk önce e-Fatura uygulamasına kayıtlı olma zorunluluğu bulunmaktadır. Elektronik Kayıt Sistemi (EFKS) ve Fatura kapsamında faturalarını elektronik ortamda muhafaza ve oluşturma izni almış olan mükellefler, GİB tarafından kendilerine yazılı olarak bildirilecek tarihten en geç 01.04.2015 tarihine kadar geçiş yapmaları gerekmektedir (VUK Genel Tebliği, Sıra No:433).

Mal ve satış işlemini internet ortamında gerçekleştiren mükelleflerin gelir tablosu brüt satış hasılatı 5 milyon lira veya üzeri olması (2014 yılı için) durumunda, en geç 01.01.2016 tarihine kadar e-Arşiv uygulamasına geçiş yapmaları gerekmektedir (Tektüfekçi, 2017: 82).

Buna göre, 2014 yılında internet üzerinden satış yapan mükelleflerin en geç 01.01.2016 tarihinde, 2015 yılında satış gerçekleştirenlerin ise 01.01.2017 tarihinde mevcut uygulamaya geçmeleri gerekmektedir.

Bu çerçevede, 2014 yılında elektronik üzerinden satış gerçekleştiren mükelleflerin en geç 01.01.2016 tarihine kadar ve 2015 yılında satış yapanların ise 01.01.2017 tarihi itibari ile uygulamaya geçiş yapmaları gerekmektedir (İnternet Satışı Yapan Mükelleflerin E-Arşiv Uygulamasına Geçiş Rehberi, 2015: 2).

E- Arşiv Fatura uygulamasına dâhil edilmesi gereken mükelleflerin ve sektör gruplarının genişletilerek e-arşiv faturasının elektronik ortamda oluşturulması gerekliliği, alıcının talebi doğrultusunda kağıt ya da elektronik ortamda iletilmesi, ayrıca elektronik ortamda ibraz ve muhafazasına yönelik usul ve esaslar yeniden düzenlenmiştir (VUK Genel Tebliği, Sıra No:509).

VUK 509 Nolu Genel Tebliği ile e-Arşiv Fatura uygulamasına dâhil olmayan mükelleflerin 01.01.2020 tarihi itibari ile düzenledikleri faturaların vergiler dâhil toplam tutarın 30 bin TL'yi (vergi mükelleflerine yönelik düzenlenen faturalar için bu sınır 5 bin TL) aşması halinde, söz konusu faturaların Gelir İdaresi Bakanlığı'nın sağladığı e-belge düzenleme portalı aracılığı ile "e-Arşiv Fatura" olarak düzenlenmesi gerekmektedir.

4.4.E-MM (Elektronik Müstahsil Makbuzu)

Resmî Gazete'nin 30273 nolu ve 17.12.2017 tarihli VUK Genel Tebliği 487 Sıra Nolu Tebliğe istinaden elektronik müstahsil makbuzu uygulamasının zorunlu bir uygulama olmadığı, 2013 yılı VUK hükümleri çerçevesinde müstahsil makbuzu düzenlemekle yükümlü mükellefler, 01.01.2018 tarihinden itibaren bu uygulamaya dahil olma talebinde bulunabilirler. Ayrıca, uygulamaya katılacak mükelleflerin, Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğlerinde belirtilen zorunlu durumlar dışında; e-Fatura, e-Defter ve e- Arşiv Fatura uygulamalarına katılma yükümlülükleri bulunmamaktadır (VUK Genel Tebliği, Sıra No:487).

Müstahsil makbuzu hali hazırda kâğıt ortamında düzenlenmekte iken e dönüşüm süreci ile birlikte elektronik ortamda düzenlenmesi, kâğıt ve elektronik ortamda ibraz ve muhafaza edilmesine, ayrıca Başkanlığa elektronik ortamda raporlanabilmesine veya iletilmesi ile ilgili usul ve esaslar yeniden düzenlenmiştir. Elektronik Müstahsil Makbuzu, yeni bir belde türü olmamaktadır. E-MM kâğıt ortamında düzenlenen "Müstahsil Makbuzu" belgesi ile aynı hukuki niteliğe sahip olmaktadır (VUK Genel Tebliği, Sıra No: 509).

4.5.E-SMM (Elektronik Serbest Meslek Makbuzu)

E-Serbest Meslek Makbuzu uygulaması VUK Genel Tebliği 487 Sıra Nolu tebliğe göre zorunlu olmayıp, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre ilgili belgeyi düzenlemek zorunda olan mükellefler (noterler hariç), kendilerinin istemeleri halinde 1/1/2018 tarihi itibari ile uygulamaya dahil olabileceklerdir (VUK Genel Tebliği, Sıra No: 487).

E-SMM'ye ilişkin usul ve esasları uygulamanın elektronik ortamda oluşturulması, muhatabın talebi ile kâğıt ya da elektronik ortamda iletilmesi, aynı zamanda elektronik ortamda ibraz ve muhafaza edilmesi, Gelir idaresi Başkanlığı'na elektronik ortamda iletilmesi veya raporlanması ile ilişkili olarak yeninden düzenlenmiştir (VUK Genel Tebliğ, Sıra No: 509). Tebliğdeki düzeltmeye istinaden belirlenen tarihlerden itibaren e-Serbest Meslek makbuzu düzenlenmesi zorunlu olmaktadır.

4.6.E-Bilet (Elektronik Bilet)

Hâlihazırda kâğıt ortamında düzenlenmekte olan biletlerin (deniz, hava ve kara yolu yolcu biletleri ile tiyatro,sinema, spor müsabakası vb. etkinlik biletleri) ve yolcu listelerinin artık elektronik ortamda düzenlenmesi zorunlu hale getirilmiştir. Bu düzenleme, muhatapların talebi doğrultusunda iletilerin hem elektronik ortamda hem de kâğıt olarak gönderilmesini ve Başkanlığa elektronik ortamda iletilerek raporlanabilmesini kapsamaktadır (VUK Genel Tebliği, Sıra No: 509).

Bu uygulamadaki amaç çok sayıda kâğıt bilet düzenlemek zorunda kalan ve bu biletlerin ikinci nüshalarını saklama yükümlülüğü bulunan mükelleflerin üzerindeki yükü hafifletmek için çıkarılmış bir uygulamadır (Erdoğan, 2020: 35).

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Elektronik bilet kâğıt ortamında düzenlenen biletle aynı hukuki niteliğe sahip olmaktadır. Vergi Usul Kanunu'nun 509 sıra nolu tebliğinde yer alan 08.01.2018 tarihli ve 30295 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Karayolu Taşıma Yönetmeliği doğrultusunda, şehirlerarası tarifeli yolcu taşımacılığı yapan D1 yetki belgeli işletmelerin 01.01.2021 tarihine kadar (2021 veya daha sonraki yıllarda faaliyete geçenlerin ve faaliyetlerine başladıkları ayı izleyen dördüncü ayın başından itibaren) e-bilet ve e-bilet yolcu listesi olarak düzenlemeleri zorunlu olmaktadır.

Yerli ve yabancı sinema işletmeleri, e-Bilet uygulamasına geçiş yapmakla yükümlüdür. Bu uygulama 01.07.2020 tarihine kadar mevcut işletmeler için geçerlidir; bu tarihten sonra faaliyete geçen işletmeler ise, faaliyetlerine başladıkları ayı izleyen dördüncü ayın başına kadar bu geçiş işlemini tamamlamaları gerekmektedir. Ayrıca bu işletmeler, düzenledikleri her e-Bilet belgesindeki bilgileri, Başkanlık tarafından belirlenen usul ve esaslara uygun olarak "e-Bilet Bilgi Fişi (Sinema)" şeklinde kayıt altına almak için yeni nesil ödeme kaydedici cihaz kullanmak zorundadır (VUK Genel Tebliğ, Sıra No: 509).

Sonuç

GIB tarafından başlatılan ve uygulamaların kullanılmaya başlanması ile birlikte Türkiye'de muhasebe ve vergi alanında e-dönüşüm süreci de hayatımıza dahil olmuştur. Uygulamanın kullanılmaya başlandığı günden bugüne birçok değişim yaşanmış hali hazırda hala değişim süreci devam etmektedir. Elektronik uygulamaların kullanımı mali mühür ve e-imza aracılığı ile yapılmaktadır. Mükelleflerde bulunması gereken bu mali mühür ve e-imza maksimum 3 yıllık süreyi kapsamaktadır. Bu süre bittiğinde yenilenmesi gerekmektedir.

Vergi Usul Kanununun 397 Nolu Genel Tebliği ve 2010 yılı itibari ile ilk olarak e-Fatura uygulaması kullanılmaya başlanılmış, daha sonra e-Arşiv Fatura ve E-İrsaliye uygulamaları kullanılmıştır. E-fatura uygulamasını hali hazırda kullanan mükelleflerin 2019 yılı itibari ile e-Arşiv ve E-İrsaliye uygulamasına da geçiş zorunlu hale gelmiştir. İlerleyen yıllarda kapsam genişletilerek e-SMM, E-MM gibi uygulamalarda dönüşüm sürecine dahil edilerek kullanılmaya başlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında, Türkiye'de elektronik dönüşüm süreci ile ilgili uygulama kapsamı ve süreci incelenerek dönüşüm sürecinin gelişimi ve değişimi hakkında araştırma yapılmaya çalışılmıştır. Dönüşüm süreci her ne kadar hayatımızın her alanında kullanılmaya başlanmış olsa da hala sistemsel anlamda bazı sorunlar çıkabilmektedir.

Sonuç olarak, e-dönüşüm ile birlikte bazı avantajlar sağlanmış olmasına karşın GIB sistem altyapısının gereksinimlere bazı durumlarda cevap verememektedir. Kullanılan sistem altyapılarının daha da güçlendirilmesi yaşanan sıkıntıların giderilmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca mali mühür ve e-imza temin süreci 3 yıldan daha fazla bir sürede yenilenmesi durumu yapılan işlemlerin aksamadan devam etmesi açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Akman, C., & Koçyiğit, S. Ç. (2024). Muhasebe uygulamalarındaki e-dönüşüm sürecine ilişkin serbest muhasebeci mali müşavirlerin görüş ve beklentileri: Ankara ili örneği. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, *24*(72), 57-82.

Akyüz, F. (2020). Yeni Tebliğler Kapsamında Muhasebe Meslek Mensuplarının E-Dönüşüm Algılarının İncelenmesi: Uşak İli Örneği. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, *3*(9), 680-693.

Alptürk, E. (2008). Hukuksal ve Vergisel Boyutlarıyla Elektronik Haciz Uygulaması. *e-Yaklaşım Dergisi*, *60*(12.07), 2013.

Altunal, I., & Özbek, A. Muhasebe Meslek Mensuplarının Dijital Dönüşümde E-Dönüşüm Uygulamalarına Bakış Açılarının Değerlendirilmesi: Defter-Beyan Sistemi Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış*.

Arıkan, Y. (2015). E-Uygulamalar. http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayınlar/kitaplar/e-uygulamalar.pdf (Erişim Tarihi, 15 Ağustos 2020).

Balsarı, Ç., Sayar, A. Z., & Dalkılıç, A. F. (2018). E-Dönüşüm Işığında Çağdaş Muhasebeciden Beklenen Yetkinliklerin Muhasebe Eğitimi Kapsamında Tasarlanması. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, *17*(53), 115-126.

Deniz, F., & Güngör Tanç, Ş. (2020). Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe uygulamalarındaki e-dönüşüm sürecine ilişkin görüş ve beklentileri: Hatay ili örneği.

Erdoğan, E. (2020). Dijital Muhasebe Uygulamaları Kullanımının Teknoloji Kabul Modeli ile İncelenmesi: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma. İnönü Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Malatya.

Ersoy, Ş. N. (2022). *Muhasebe bürolarında çalışan muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüm süreci hakkındaki görüş ve beklentileri: Aksaray ili örneği* (Master's thesis, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi).

Gönen, S., &Solak, B. (2017). Maliye Bakanlığı E-Dönüşüm Sürecinin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesine İlişkin Bir Alan Araştırması. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (76), 63-80.

Gönen, S. Ve Rasgen, M. (2019). Endustri 4.0 ve muhasebenin dijital donuşumu. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(3), 2898-2917.

İnternet Satışı Yapan Mükelleflerin E-Arşiv Uygulamasına Geçiş Rehberi, 2015.

Şençiçek, F. (2013). Bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin muhasebe uygulamalarına etkisi: E-muhasebe. Sosyal ve Beşeri Bilim Dergisi, 5(2), 89-102.

Tekbaş, İ., Kurnaz, E. & Azaltun, M. (2018). Dijital muhasebe okuryazarlığı: Muhasebe meslek mensupları üzerine bir araştırma. 5. Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Kongresinde Sunulan Tam Metin Bildiri, İzmir, 223-238.

Tektüfekçi, F. (2017). E-Dönüşüm Sürecinde E-Muhasebe Uygulamaları: Türkiye Örneği. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, *12*(1), 79-88.

Tektüfekçi, F. (2018). Türkiye'de E-Dönüşüm sürecinde elektronik belge ve defter kontrolü ile denetimi üzerine bir inceleme. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 101-119.

Utku, M., & Kurtcebe, E. (2020). Muhasebe ve Vergi Uygulamalarında E-Dönüşüm: 509 Nolu VUK Genel Tebliğinin Ticari Hayata Etkileri. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, *3*(1), 75-84.

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 213), 04.01.1961 Tarih ve 10703 Sayılı Resmî Gazete.

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 397), 05.03.2010 Tarih ve 27512 Sayılı Resmî Gazete.

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 433), 30.12.2013 Tarih ve Mükerrer 28867 Sayılı Resmî Gazete.

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 433)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ Taslağı.

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 454), 20.06.2015 tarih ve 29392 sayılı Resmî Gazete.

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 487), 17.12.2017 tarih ve 30273 sayılı Resmî Gazete.

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 487)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ Taslağı.

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 509), 19.10.2019 tarih ve 30923 sayılı Resmî Gazete

Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 535), (Sıra No: 509)'22.01.2022 tarih ve 31727 sayılı Resmî Gazete

İnternet Kaynakları

https://ebelge.gib.gov.tr/dosyalar/509_s.VUK_GT_Kapsaminda_Uygulamalara_Gecis_Takvimi_Tablosu_(3).pdf (Erişim Tarihi: 02/11/2024).

https://ebelge.gib.gov.tr/anasayfa.html (Erişim Tarihi: 02/11/2024).

KİŞİ-ÖRGÜT UYUMUNUN SESSİZ İSTİFAYA ETKİSİ: AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Doç. Dr. Gökhan KERSE
Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
gokhankerse@hotmail.com, ORCID NO: 0000-0002-1565-9110
Öğr. Gör. Dr. Vural DENİZ
Selçuk Üniversitesi, Hadim Meslek Yüksekokulu,
vdeniz@selcuk.edu.tr, ORCID NO: 0000-0001-8190-3065

ÖZET

Sessiz istifa kavramı farklı sebeplerle çalışanların işindeki asgari gerekliliklere odaklanması, bu gerekliliklerin ötesine geçmekten kaçınması durumunu içermektedir. COVID-19 salgını sonrasında popüler olan ve birçok ülkede ve sektörde görülen, özellikle genç çalışanlar arasında yaygın hale gelen bu duruma (sessiz istifaya) neden olan faktörlerin belirlenmesiyle olumsuz sonuçları azaltmaya yönelik etkili müdahale yöntemleri geliştirilebilir. Ancak literatürde insanları sessiz istifaya yönlendiren faktörler hakkında sınırlı bilgi bulunmaktadır. Bu nedenle sessiz istifaya neden olabilecek faktörlerin belirlenmesine yönelik daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu çalışmada kişi-örgüt uyumunun sessiz istifayı etkileyebileceği düşünülmüş ve hizmet sektörü çalışanlarından oluşan örneklemle araştırma yürütülmüştür. Veriler nicel araştırma araçlarından biri olan anket yoluyla toplanmış ve elde edilen 128 geçerli anket verisi SPSS ve AMOS paket programları ile analiz edilmiştir. Hipotez testlerine geçmeden önce frekans analizi, güvenilirlik ve geçerlilik analizi ve normallik testi yapılmıştır. Geliştirilen hipotezi test etmek ve değerlendirmek için ise yol analizinden yararlanılmıştır. Bulgular, kişi-örgüt uyumu ile sessiz istifa arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu ve kişi örgüt uyumunun sessiz istifanın önemli bir öncülü olduğunu göstermiştir. Çalışmanın bulguları sessiz istifanın olumsuz etkilerinden kurtulmak isteyen uygulayıcılara önemli bilgiler sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kişi-Örgüt Uyumu, Sessiz İstifa, Hizmet Sektörü

THE EFFECT OF PERSON-ORGANIZATION FIT ON QUIET QUITTING: AN EMPIRICAL STUDY

ABSTRACT

The concept of quiet quitting involves employees focusing on the minimum requirements at work and avoiding going beyond these requirements for different reasons. By identifying the factors that cause this situation (quiet quitting), which has become popular after the COVID-19 pandemic and has become widespread in many countries and sectors, especially among young employees, effective intervention methods can be developed to reduce negative consequences. However, there is limited information in the literature about the factors that lead people to quiet quitting. Therefore, more research is needed to identify the factors that may cause quiet quitting. In this study, it was thought that person-organization fit may affect quiet quitting and the research was conducted with a sample of service sector employees. The data

were collected through a questionnaire, which is one of the quantitative research tools, and the 128 valid questionnaire data obtained were analyzed with SPSS and AMOS package programs. Frequency analysis, reliability and validity analysis and normality test were conducted before proceeding to hypothesis testing. Path analysis was used to test and evaluate the developed hypothesis. The findings showed that there is a negative and significant relationship between person-organization fit and quiet quitting and that person-organization fit is an important antecedent of quiet quitting. The findings of the study provide important insights for practitioners who want to overcome the negative effects of quiet quitting.

Keywords: Person-Organization Fit, Quiet Quitting, Service Sector

GİRİŞ

Sessiz istifa, çalışanların işlerinin temel gereksinimlerini karşılamak için asgari çaba sarf ettikleri ve ek görevler almaktan kaçındıkları durumu ifade eder (Hamouche, Koritos ve Papastathopoulos, 2023). Yeni bir olgu olmasa da COVID-19 salgını sonrasında viral olan bir TikTok videosu ile popüler hale gelmiştir (Scheyett, 2023). Başlangıçta bir trend gibi gürünse de birçok ülkede, özellikle Z kuşağı tarafından benimsenmiş ve küresel ölçekte yaygın bir işyeri sorununa dönüşmüştür. Nitekim Gallup'un yaptığı bir araştırma, Amerikan iş gücünün yarısının sessiz istifayı seçtiğini göstermektedir (Harter, 2022). Youthall'ın araştırması ise Türkiye'deki gençlerin %24'ünün şu anda sessiz istifa sürecinde olduğunu ve %46,7'sinin bu duruma meyilli olduğunu ortaya koymaktadır (Atalay ve Dağıstan, 2024; Bloomberght, 2022). Bu eğilim diğer sektörlerde de olmakla birlikte özellikle sağlık ve turizm gibi hizmet sektöründe daha belirgindir (Hamouche vd., 2023).

Sessiz istifaya yönelenler fiilen işi bırakmazlar ancak performanslarını düşürürler. Görev tanımları dışındaki işleri kendi istekleri doğrultusunda askıya alırlar. Örgütleri için takdiri çaba harcamaktan veya asgari beklentilerin ötesine geçen faaliyetlerde bulunmaktan kaçınırlar (Anand vd., 2023; Hamouche vd., 2023). Bu durum bir anlamda iş kültürüne pasif bir direnç göstermektir (Atalay ve Dağıstan, 2024). Telaşlı çalışma kültüründen hoşlanmayan kişisel hedeflerini yeniden değerlendirmeye başlayan genç çalışanlar, tükenmişlikten kaçınma ve iş yaşam dengesi arayışı içerinde sessiz istifaya yönelmektedir (Serenko, 2024). Masum bir başa çıkma yöntemi gibi görünen bu yol esasen bireylerin kariyer fırsatlarına zarar verebileceği gibi örgütsel etkinlik ve verimliliği de etkileme potansiyeline sahiptir (Thu Trang ve Thi Thu Trang, 2024). *Ancak insanları sessiz istifaya yönlendiren faktörler hakkında sınırlı bilgi bulunmaktadır. Bu nedenle sessiz istifaya neden olabilecek faktörlerin belirlenmesi önem arz etmektedir.*

Daha önceki çalışmalarda sessiz istifaya katkıda bulunan çeşitli örgütsel faktörler öne sürülmüştür. Bunlar arasında rol çatışmaları, işyerinde zorbalık, algılanan örgütsel adaletsizlik, algılanan kariyer geliştirme fırsatları, kötü yönetim ve liderlik, aşırı iş yükü ve toksik iş kültürü yer almıştır (Formica ve Sfodera, 2022; Prentice vd., 2024). Ayrıca araştırmalar örgütsel desteğin, örgütsel bağımlılığının ve iş tatmininin sessiz istifa niyeti üzerinde olumsuz ve önemli bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır (Kerse, Deniz ve Çakıcı, 2024; Xueyun vd., 2024).

COVID-19 salgını sürecinde yaşananlar bireylerin önceliklerini yeniden değerlendirmesine neden olmuştur. Örgüte verdiği çabanın karşılığını alamadığını düşünen

çalışanlar, toksik olarak gördükleri koşuşturma kültürünü reddetmekte ve yapılan işin hayatın merkezinde olmaması gerektiğini düşünmektedir (Serenko, 2024). Bu durum örgütsel değerlerle çalışanın temel değerleri arasında uyum eksikliğine işaret etmektedir. Değerleri örgütsel değerlerle uyuşmayan veya çelişen bir kişinin örgütü için ekstra çabalar sergilemesini öngörmek olası değildir. Gallup araştırması Amerikan Z Kuşağı çalışanlarının %73'ünün işyeri beklentileriyle uyumsuzluk nedeniyle işlerini bıraktığını ve Deloitte, Z Kuşağı çalışanlarının %61'inin önümüzdeki iki yıl içinde işlerini bırakmayı planladığını bildirmektedir (Xueyun vd., 2023). O halde kişi-örgüt uyumunun sessiz istifaya neden olabilecek bir faktör olması muhtemeldir.

Kişi-örgüt uyumu, bireyler ve çalıştıkları kurum arasındaki uyumluluğu ifade eder (Kristof-Brown, 1996: 3). Kişi-çevre uyumu konseptinin bir alt bileşeni olan kişi-örgüt uyumunun amaç uyumu, hedef uyumu, değer uyumu, talep-yetenek uyumu ve kişilik-iklim uyumu şeklinde çeşitli boyutları tanımlanmıştır (Munchinsky ve Monahan, 1987; Verquer, Beehr ve Wagner, 2003). Değerler, tutum ve davranışları anlamak için güvenilir bir rehber olduğundan araştırmalarda genellikle değer uyumuna yoğunlaşılmaktadır (Hoffman ve Woehr, 2006; O'Reilly III, Chatman ve Caldwell, 1991). Değer uyumu bağlamında kişi-örgüt uyumu, bir çalışanın kişisel değerlerinin örgütün norm ve değerleriyle ne kadar iyi eşleştiğine dair öznel algılarını ifade eder (Cable ve Parsons, 2002; Kristof-Brown, 1996). Örgütlerin işyerinde kabul edilebilir davranışlara kılavuz olması için benimsediği değerleri ile bireylerin değerlerinin uyumu, onların işlerini benimseme ve örgütsel faaliyetlere katılımlarıyla ilgili tercihlerine yansır. Maslach ve arkadaşları (2008), "birey ve örgüt arasında algılanan uyumluluk düzeyi ne kadar yüksek olursa, bireysel işe katılım olasılığının da o kadar yüksek olacağını" iddia etmektedir (s. 501). Araştırmalarda bireylerin kişisel özellikleriyle uyumlu bir örgütsel ortamda çalıştıklarında daha olumlu tutum ve davranışlar deneyimledikleri görülmektedir (Kristof-Brown vd., 2005). Geçmişte yapılan ampirik ve meta analiz çalışmalarında yüksek düzeyde kişi-örgüt uyumunun bir dizi olumlu sonuçla ilişkili olduğu gösterilmiştir. Bu çalışmalarda kişi-örgüt uyumunun iş tatmini, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti gibi tutumsal (Verquer vd., 2003) ve işten ayrılma, iş performansı ve örgütsel vatandaşlık davranışı gibi davranışsal (Hoffman ve Woehr, 2006) sonuçları etkilediği öne sürülmektedir.

Kişi-örgüt uyumu çalışanların işlerini severek yapma düzeyini etkilediği için bu uyumun sessiz istifayı da etkilemesi muhtemeldir. Bu ilişki sosyal mübadele teorisi ile açıklanacak olursa olumlu sosyal değişim algılarına neden olan yüksek düzeyde kişi-örgüt uyumu, kişilerin örgütlerine karşı olumlu bir tutumun geliştirilmesini sağlayacaktır (Kim vd., 2013) ve örgüte faydalı ve değerli bir şey sunarak karşılık verme sorumluluğunu geliştirecektir. Karşılıklılık normuna göre kendini örgütsel değerlere uygun hisseden çalışanların bu uyum algıları örgüte karşı bir aidiyet duygusu yaratarak daha fazla bağlılık, daha iyi rol performansı hatta örgütsel vatandaşlık davranışları ile sonuçlanacaktır (Ashfaq ve Hamid, 2021). Kişi-örgüt uyumu düşük olarak algılandığında çalışanlar işyerine daha düşük düzeyde bağlılık gösterecek (Warr ve İnceoğlu, 2012), örgütsel hedeflere yönelik çabalar azalacak ve bu durum sessiz istifayı tetikleyecektir. Bu görüşlere dayanarak çalışmada algılanan kişi-örgüt uyumunun sessiz istifanın önemli bir öncülü olabileceği düşünülmüş ve aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H_1: Çalışanların kişi-örgüt uyumu algısı onların sessiz istifa düzeyini negatif yönde etkiler.

YÖNTEM

Araştırma Örneklemi ve Ölçekler

Araştırmadaki hipotezi test etmek için farklı hizmet sektörü çalışanları dikkate alınmış ve bu çalışanlardan veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda olasılıklı olmayan örnekleme tekniklerinden birisi olan kolayda örnekleme ile 128 kullanılabilir anket verisi elde edilmiştir. Bu anket verilerine ait demografik bilgiler incelendiğinde 52 kadın ve 76 erkek katılımcının olduğu gözlenmiştir. Bu katılımcıların 57'si bekar ve 71'i evlidir. Eğitim açısından; 55'i lise ve altı, 48'i önlisans, 20'si lisans ve 5'i lisansüstü eğitime sahiptir. Son olarak yaş açısından 24 veya altı 30, 25-34 yaş 38, 35-44 yaş 42 ve 45 yaş ve üstü 18 katılımcının olduğu belirlenmiştir.

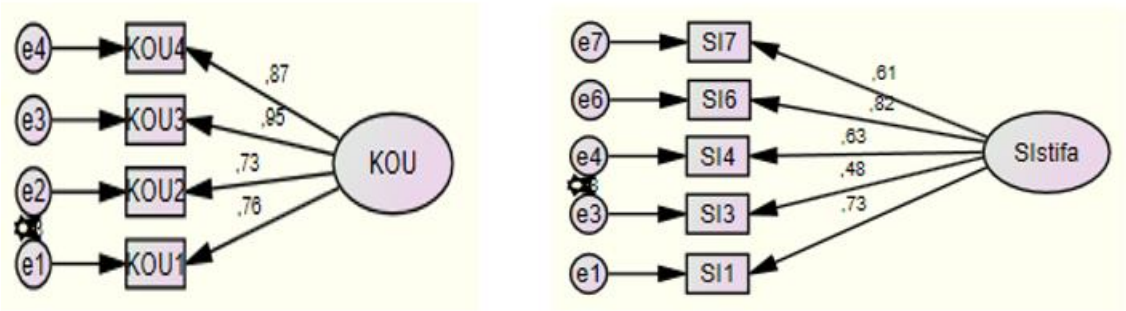
Çalışmada katılımcıların örgütleriyle uyum algılarını ve sessiz istifa düzeylerini ölçmek için Kişi-Örgüt Uyumu Ölçeği ve Sessiz İstifa Ölçeği kullanılmıştır. Kişi-örgüt uyumu için Netemeyer ve arkadaşlarının (1997) 4 maddelik ölçeği kullanılmıştır. Ölçek Türkiye'de farklı çalışmalarda kullanılmıştır (Turunç ve Çelik, 2012; Kerse vd., 2022). Sessiz istifa için Anand ve arkadaşları (2023) tarafından geliştirilen Kerse ve arkadaşları (2024) tarafından uyarlaması yapılan 7 maddelik ölçek kullanılmıştır. Her iki ölçek maddeleri için 5'li Likert (1: Kesinlikle Katılmıyorum…5: Kesinlikle Katılıyorum) tercih edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmadaki 128 anket verisi için SPSS ve AMOS paket programları tercih edilmiş ve amaca uygun olarak yapılan analizler aşağıda verilmiştir.

Güvenilirlik ve Geçerlilik

Araştırmada öncelikle ölçeklerin geçerlilikleri ve güvenilirlikleri incelenmiştir. Bunun için AMOS paket programıyla doğrulayıcı faktör analizi ve SPSS paket programıyla güvenilirlik analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde madde faktör yükleri için 0,40 ve üzeri referans alınmıştır. Model uyumuna ilişkin ise CMIN/DF, RMR, NFI, CFI, IFI ve TLI değerleri incelenmiştir. Kişi-örgüt uyumu ölçeğine ilişkin analizde gerekli madde faktör yükü ve model uyum indeksleri (bir modifikasyon ile) sağlanmıştır. Sessiz istifa ölçeğinde ise 2 maddenin faktör yükleri referansların altında olduğu için analizden çıkarılmış, 5 maddelik ölçeğin model uyum indeksi değerleri, referansları (bir modifikasyon ile) karşılamıştır. Bu analize ilişkin model Şekil 3'te verilmiştir.



Şekil 1: Ölçeklere Ait Modeller

Tablo 1: Model Uyumlarına İlişkin Bulgular

İndeksler	**Referans Değeri**	**KÖU**	**Sessiz İstifa**	**Araştırma Modeli**
CMIN/DF	$0< \chi 2/sd \leq 5$	,062	1,442	2,364
RMR	≤,1	,002	,054	0,77
NFI	>,90	1,000	,971	,917
CFI	>,90	1,000	,991	,949
IFI	>,90	1,000	,991	,950
TLI	>,90	1,000	,977	,924

Çalışmadaki güvenilirlik bulguları Cronbach Alpha'ya göre değerlendirilmiştir. Bunun için 0,70 referans alınmış ve kişi-örgüt uyumu için ,904 ve sessiz istifa için ,805 değerleri elde edilmiştir. Dolayısıyla kişi-örgüt uyumu ve sessiz istifa ölçeklerinin hem güvenilirlikleri hem de geçerlilikleri sağlanmıştır.

Hipotez Testi

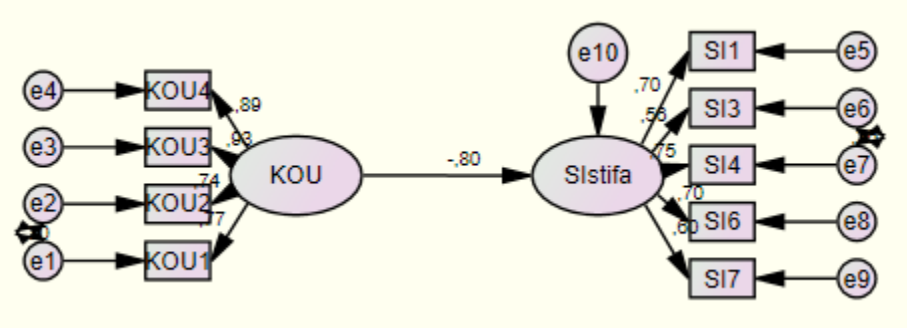
Çalışmada araştırma hipotezinin testini yapmak için öncelikle değişkenlere normallik testi yapılmış ve çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 değerleri arasında yer alması nedeniyle (George ve Mallery, 2016) normalliğin sağlandığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda cinsiyet, medeni durum, yaş ve eğitim durumu demografik değişkenleri kontrol altına alınarak korelasyon analizi yapılmıştır. Bulgular Tablo 2'de sunulmuştur. Bu bulgulardan kişi-örgüt uyumu ile sessiz istifa arasında %99 güven düzeyinde negatif yönde (r=-,679) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Normallik Testi ve Korelasyon Analizi

Kontrol Değişkenleri		Kişi-Örgüt Uyumu	Sessiz İstifa	Çarpıklık	Basıklık
	r	-		-1,249	1,194

Cinsiyet & Medeni Durum & Yaş & Eğitim	Kişi-Örgüt Uyumu	Sig. (p)	-			
	Sessiz İstifa	r	-,679	-	,951	1,098
		Sig. (p)	,000	-		

Korelasyon ile ilişki tespiti sonrasında kişi-örgüt uyumunun sessiz istifaya etkisine ilişkin araştırma hipotezinin testi için yol analizi yapılmıştır. Yol analizinde modelin uyum indeksi değerleri, referans değerleri sağlamıştır (Tablo 1). Yol analizinde elde edilen araştırma modeline ilişkin bulgular Şekil 2 ve Tablo 3'te sunulmuştur.



Şekil 2: Araştırma Modeli (Yol Analizi)

Tablo 3: Yol Analizi Değerleri

Model	Standardize R. Y.	S.H.	C.R. Terimi	p
Kişi-Örgüt Uyumu ⟶ Sessiz İstifa	-,804	,131	-6,778	,000

Şekil 2 ve Tablo 3'deki bulgulardan çalışanların kişi-örgüt uyumu algısının sessiz istifa düzeylerini anlamlı düzeyde etkilediği görülmektedir. Bu anlamlı etkinin yönüne ve düzeyine bakıldığında ise uyum algısının sessiz istifaya etkisinin negatif yönde ve 0,804 düzeyinde olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla da "H_1: Çalışanların kişi-örgüt uyumu algısı onların sessiz istifa düzeyini negatif yönde etkiler" hipotezi kabul edilmiş, uyum algısının artmasıyla sessiz istifanın azaldığı belirlenmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sessiz istifa davranışına yönelen çalışanlar genellikle daha az üretken ve verimli oldukları için bu durum örgütlerin karlılığını olumsuz etkilemektedir (Rodríguez-Montoya vd., 2024). Ayrıca, diğer çalışanların iş yükünün artmasına neden olarak örgüt içi çatışmalara neden olabilmektedir (Galanis vd., 2023). Dahası sosyal bulaşma ile etkisi yayılarak artabilmektedir. Dolayısıyla çalışanların işyerindeki davranışlarını etkileyen bu kritik olgunun anlaşılmasına yardımcı olabilecek daha fazla ampirik araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu nedenle, bu çalışmanın amacı kişi-örgüt uyumunun sessiz istifa üzerindeki etkisini değerlendirmektir. Bulgularımız, kişi-örgüt uyumunun sessiz istifa ile negatif ilişkili olduğunu, yani örgütü ile uyumsuzluğunun

çalışanları sessiz istifaya yönlendirebileceğini göstermektedir. Çalışma kişi-örgüt uyumunun sessiz istifa ile ilişkilerini inceleyen ilk çalışmalardan biri olup, sessiz istifanın öncüllerine dair anlayışı ilerleterek örgütsel davranış literatürüne katkıda bulunmaktadır. Ayrıca sessiz istifanın olumsuz etkilerini azaltabilecek stratejilerin belirlenmesini kolaylaştırarak hem çalışanlara hem de kuruluşlara fayda sağlayan çözüm yollarının geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Elde edilen bulgular çalışanın kendi inanç ve değerlerinin kurum kültürü ve hedefleriyle ne kadar uyumlu olduğunu ifade eden kişi-örgüt uyumunun sessiz istifaya yönelim açısından önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle, kişinin kuruluşla uyumluluğuna dayalı doğru yeteneği bulmak için işe alım ve seçim sürecinde dikkatli olunmalıdır. İnsan kaynakları yöneticileri kişi-örgüt uyumunun öneminin farkında olmalı, iş arayanların kendi idealleri ve değerleriyle uyumlu olup olmadığını belirleyebilmeleri için örgütün değerlerini ve kültürlerini açıkça belirtmelidirler (Narayanan ve Nadarajah, 2024). Çünkü örgütün beklentilerini, çalışma kültürünü ve değerlendirme standartlarını bilmek, bireylerin kişisel kariyer hedefleri ve değerleriyle uyuşan bir örgütte işe girmelerine yardımcı olacaktır (Memon vd., 2018). Çalışan seçimi sürecinde nihai amaç, işe ve örgüte en iyi uyumu sağlayacak en uygun kişiyi seçmek olmalıdır (Rurkkhum, 2018). Ancak, doğru seçim sürecine sahip olmak olumlu sonuçları garantilemek için yeterli değildir. İşe alındıktan sonra da hem yeni gelenler hem de mevcut çalışanlar için eğitimler düzenlenmeli ve örgütün misyonu, vizyonu, temel değerleri ve kültürü açıkça vurgulamalıdır (Narayanan ve Nadarajah, 2024).

Araştırmadaki sonuçlar değerlendirilirken bazı sınırlılıkların olduğu unutulmamalıdır. Mevcut çalışmanın kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen nispeten küçük bir örneklem üzerinde yürütülmesi elde edilen sonuçların genellenmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca kesitsel tasarımı nedeniyle nedensellik çıkarımında bulunulamamaktadır.

KAYNAKÇA

Anand, A., Doll, J., & Ray, P. (2023). Drowning in silence: a scale development and validation of quiet quitting and quiet firing. *International Journal of Organizational Analysis*, *32*(4), 721-743.

Ashfaq, B., & Hamid, A. (2021). Person-organization fit and organization citizenship behavior: modeling the work engagement as a mediator. Asia-Pacific Journal of Business Administration, 13(1), 19-39.

Atalay, M., & Dağıstan, U. (2024). Quiet quitting: a new wine in an old bottle?. *Personnel Review*, *53*(4), 1059-1074.

Bloomberght (2022). *Türkiye'de dört gençten biri 'sessiz istifa' süreci*, Erişim: https://www.bloomberght.com/turkiye-de-dort-gencten-biri-sessiz-istifa-surecinde-2315953

Cable, D. M., & DeRue, D. S. (2002). The convergent and discriminant validity of subjective fit perceptions. Journal of applied psychology, 87(5), 875-884.

Formica, S., & Sfodera, F. (2022). The Great Resignation and Quiet Quitting paradigm shifts: An overview of current situation and future research directions. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, *31*(8), 899-907.

Galanis, P., Moisoglou, I., Malliarou, M., Papathanasiou, I. V., Katsiroumpa, A., Vraka, I., ... & Kaitelidou, D. (2023). Quiet quitting among nurses increases their turnover intention: Evidence from Greece in the post-COVID-19 era. *Healthcare*. 12(1), 79 MDPI.

George, D., & Mallery, P. (2016). IBM SPSS statistics 23 step by step: A simple guide and reference. Routledge.

Hamouche, S., Koritos, C., & Papastathopoulos, A. (2023). Quiet quitting: relationship with other concepts and implications for tourism and hospitality. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, *35*(12), 4297-4312.

Harter, J. (2022). Is quiet quitting real. Erişm: www.gallup.com/workplace/398306/quiet-quitting-real.aspx

Hoffman, B. J., & Woehr, D. J. (2006). A quantitative review of the relationship between person–organization fit and behavioral outcomes. Journal of vocational behavior, 68(3), 389-399.

Kerse, G., Deniz, V., & Çakıcı, A. B. (2024). Sessiz istifa ölçeğinin Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin sınanması. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *15*(3), 749-762.

Kerse, G., Koçak, D., & Babadağ, M. (2022). Relationship between person–environment fit types and turnover ıntention: A moderated mediation model. *Organizations and Markets in Emerging Economies*, *13*(2), 384-405.

Kim, T. Y., Aryee, S., Loi, R., & Kim, S. P. (2013). Person–organization fit and employee outcomes: test of a social exchange model. The International Journal of Human Resource Management, 24(19), 3719-3737.

Kristof-Brown, A. L. (1996). Person-organization fit: An integrative review of its conceptualizations, measurement, and implications. Personnel psychology, 49(1), 1-49.

Kristof-Brown, A. L., Zimmerman, R. D., & Johnson, E. C. (2005). Consequences of ındıvıduals'fit at work: A meta-analysis OF person–job, person–organization, person–group, and person–supervisor fit. Personnel psychology, 58(2), 281-342.

Maslach, C., Leiter, M.P. and Schaufeli, W. (2008). Measuring burnout, in The Oxford Handbook of Organizational Well Being. 86-105.

Memon, M. A., Salleh, R., Nordin, S. M., Cheah, J. H., Ting, H., & Chuah, F. (2018). Person-organisation fit and turnover intention: the mediating role of work engagement. *Journal of Management Development*, *37*(3), 285-298.

Munchinsky, P. M., & Monahan, C. J. (1987). What is person-environment congruence? Supplementary versus complementary models of fit. Journal of vocational behavior, 31(3), 268-277.

Narayanan, S., & Nadarajah, D. (2024). Person-organisation fit, employee voice, and knowledge productivity: The moderating role of perceived voice opportunity. *Knowledge Management Research & Practice*, *22*(3), 269-281.

Netemeyer, R. G., Boles, J. S., McKee, D. O., & McMurrian, R. (1997). An investigation into the antecedents of organizational citizenship behaviors in a personal selling context. *Journal of marketing*, *61*(3), 85-98.

O'Reilly III, C. A., Chatman, J., & Caldwell, D. F. (1991). People and organizational culture: A profile comparison approach to assessing person-organization fit. Academy of Management Journal, 34(3), 487-516.

Prentice, C., Dominique-Ferreira, S., Wang, X., Tuominen, J., Duarte, M., & Rocha, H. (2024). Work-life imbalance, burning out, feeling down, I will quit, but quietly–the case of hospitality employees. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 1-22.

Rodríguez-Montoya, C., De Castro Morel, R., & Frías-Rodríguez, D. (2024). Quiet quitting in the Dominican Republic: the employers' perspective. *Management Research: Journal of the Iberoamerican Academy of Management*. baskı öncesi. https://doi.org/10.1108/MRJIAM-12-2023-1488

Rurkkhum, S. (2018). The impact of person-organization fit and leader-member exchange on withdrawal behaviors in Thailand. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, *10*(2/3), 114-129.

Scheyett, A. (2023). Quiet quitting. *Social Work*, *68*(1), 5-7.

Serenko, A. (2024). The human capital management perspective on quiet quitting: recommendations for employees, managers, and national policymakers. *Journal of Knowledge Management*, *28*(1), 27-43.

Thu Trang, P., & Thi Thu Trang, N. (2024). Job burnout and quiet quitting in Vietnamese banking sector: the moderation effect of optimism. *Cogent Business & Management*, *11*(1), 2371549.

Turunç, Ö., & Çelik, M. (2012). İş tatmini-kişi örgüt uyumu ve amire güven-kişi-örgüt uyumu ilişkisinde dağıtım adaletinin düzenleyici rolü. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, *14*(2), 57-78.

Verquer, M. L., Beehr, T. A., & Wagner, S. H. (2003). A meta-analysis of relations between person–organization fit and work attitudes. Journal of vocational behavior, 63(3), 473-489.

Warr, P., & Inceoglu, I. (2012). Job engagement, job satisfaction, and contrasting associations with person–job fit. Journal of occupational health psychology, 17(2), 129-138.

Xueyun, Z., Al Mamun, A., Masukujjaman, M., Rahman, M. K., Gao, J., & Yang, Q. (2023). Modelling the significance of organizational conditions on quiet quitting intention among Gen Z workforce in an emerging economy. *Scientific Reports*, *13*(1), 15438.

Xueyun, Z., Al Mamun, A., Yang, Q., Naznen, F., & Ali, M. H. (2024). Modeling quiet quitting intention among academics: Mediating effect of work addiction and satisfaction. Journal of Workplace Behavioral Health, 1-37.

ÖZ SAYGININ TÜKENMİŞLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TURİZM AKADEMİSYENLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA[1]

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sümeyra KESİCİ

Düzce Üniversitesi,

smyrefes@hotmail.com - https//orcid.org/0009-0005-6445-2254

Doç. Dr., Erkan TAŞKIRAN

Düzce Üniversitesi,

erkantaskiran@duzce.edu.tr – https//orcid.org/0000-0001-9696-9358

ÖZET

Öz saygı bireylerin farkındalıklarını ve görev bilinçlerini artırması yanında kendi öz değerlerinin hissedilmesi sağlayan en önemli kişisel özelliklerden biri niteliğindedir. Bu manada akademisyenlik mesleğini yapan bireylerin ilgili mesleğin gereklilikleri kapsamında özsaygılarının yüksek olması beklenmektedir. Diğer taraftan akademik yaşamın getirdiği yayın yapma baskısı, ders yükü ve idari görevlerin yoğunluğu gibi birçok neden bu alanda görev yapan akademisyenlerin tükenmişlik yaşamaları da kaçınılmazdır. Dolasıyla yaşanan sorunların sonucunda bireyler tükenme eğilimi gösterebilir. Tükenen bireylerin çalışma ortamında kolayca saptanabileceği aşikardır. Öz saygısı düşük bireyler kendilerinden şüphe edip ve başarısızlık korkusuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Özellikle öz saygısı düşük olan kişilerin tükenmişliğe daha kolay yakalanmaktadırlar. Bu bilgiler ışığında özsaygı ve tükenmişlik arasındaki ilişkinin analiz edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda iki değişken arasındaki ilişkinin akademisyenler ve özellikle turizm akademisyenleri üzerinde incelendiği araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Dolayısıyla çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Çalışmanın temel amacı özsaygının tükenmişlik üzerindekini incelemektir. Bu kapsamda turizm alanında çalışan akademisyenler çalışma evreni olarak belirlenmiş ve Google forms üzerinden oluşturulan online bir form üzerinden ulaşılan 150 turizm akademisyeninden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Elde edilen veriler, betimleyici istatistikler, faktör analizi, güvenirlik analizi, güvenirlik analizi ve farklılık testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda öz saygının tükenmişlik üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Demografik özellikler açısından da turizm akademisyenlerinin öz saygı ve tükenmişliklerinin farklılaştığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öz Saygı, Tükenmişlik, Turizm Akademisyenleri

[1] Bu çalışma birinci yazar tarafından Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalında yazılan "Turizm Akademisyenlerinde Tükenmişlik ve Impostor Sendromu: Öz Saygının Düzenleyici Rolü" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

THE EFFECT OF SELF-ESTEEM ON BURNOUT: A RESEARCH ON TOURISM ACADEMICIANS

ABSTRACT

Self-esteem is one of the most important personal characteristics that enable individuals to feel their own self-worth as well as increasing their awareness and sense of duty. In this sense, individuals working as academicians are expected to have high self-esteem within the scope of the requirements of the relevant profession. On the other hand, it is inevitable that academicians working in this field experience burnout due to many reasons such as the pressure to publish, course load and the intensity of administrative duties brought by academic life. Therefore, as a result of the problems experienced, individuals may tend to burnout. It is obvious that exhausted individuals can be easily detected in the working environment. Individuals with low self-esteem doubt themselves and face the fear of failure. Especially people with low self-esteem are more easily caught in burnout. In the light of this information, it is necessary to analyse the relationship between self-esteem and burnout. As a result of the literature review, it has been observed that there is a limited number of studies examining the relationship between the two variables on academicians and especially tourism academicians. Therefore, the study is expected to contribute to the related literature. Therefore the main purpose of the study is to examine the effect of self-esteem on burnout. In this context, academics working in the field of tourism were determined as the study population and the data obtained from 150 tourism academics reached through an online form created through Google forms were analysed. The data obtained were analysed by using descriptive statistics, factor analysis, reliability analysis, reliability analysis and difference tests. As a result of the research, it was seen that self-esteem has a negative and significant effect on burnout. It was also revealed that self-esteem and burnout of tourism academics differed in terms of demographic characteristics.

Keywords: Self-esteem, Burnout, Tourism Academicians.

1. GİRİŞ

Hayatımızın her anında birçok sorun ile karşı karşıya gelmekteyiz. Bugünkü koşullarda çalışan bireylerin yaşadıkları sorunlardan biri olarak karşımıza tükenme çıkmaktadır. Tükenme hizmet sektöründe çalışan kişilerde daha çok karşımıza çıkmaktadır. Çalıştıkları kurumda, yaşadıkları stresle mücadele edemediklerinde tükenmenin başlayacağı belirtilmektedir (Durna ve Durna, 2006:40). Tükenme daha fazla tecrübeye sahip olan akademisyenlerde daha az olduğu, öğrencilerine bu durumu yansıtmadıkları ve tükenme ile karşı karşıya gelseler bile bunu belli etmedikleri aktarılmaktadır. Tükenme aniden ortaya çıkan bir sorun olmağı, belirli bir süre içerisinde ilerlediği belirtilmektedir (Yücebalkan ve Karasakal, 2016).

Tükenmenin önüne geçmek içim çalışanları eşir bir şekilde yaklaşmak ve başarı gösteren çalışanları ödüllendirmek gerektiği belirtilmektedir. Sadece akademik ortamlara bir araya gelen akademisyenler için iş dışında da etkinler düzenlenip daha kuvvetli bir iletişim ağı oluşturulması gerekmektedir. Çalışan akademisyenlere, akademik sorunlarla ilgili destek verilmesi gerektiği aktarılmaktadır (Konakay ve Altaş, 2011). İdari görevi olan akademisyenlerin daha çok tükendikleri aktarılmaktadır. Sadece akademik kariyeriyle ya da

öğrencilerine vakit ayırmayan akademisyenler ek görevlerle birlikte tükenmenin olabileceği aktarılmaktadır. İş ve aile yaşamındaki dengenin de sağlanabilmesi önemli bir unsurdur. Sürekli üniversitede vakit geçiren akademisyenler zamanla aile yaşantısından ve sosyal hayatından uzaklaşabilmektedirler. Aile ve sosyal hayatın dan uzaklaşan akademisyenlerin tükenmeye daha yakın oldukları belirtilmektedir (Kutanis ve Karakiraz, 2013).

Bu kapsamda çalışmanın temel amacı öz saygının tükenmişlik üzerindeki etkisini incelemektir. Belirlenen temel amacı gerçekleştirmek üzere turizm akademisyenleri örneklem olarak tercih edilmiştir. Çalışma üç temel bölüm altında yazılmıştır. İlk bölümde öz saygı ve tükenmişlik kavramları açıklanarak ilgili değişkenler arasındaki ilişki üzerinden çalışma için hipotezler geliştirilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın yöntemi başlığı altında çalışmanın amacı, örneklem ve veri toplama süreci, kullanılan ölçekler ve veri analiz süreci açıklanmıştır. Son bölümde ise elde edilen bulgular açıklanarak sonuçlar tartışılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu başlık altında öz saygı ve tükenmişlik kavramları ele alınarak, öz saygının tükenmişlik üzerindeki etkisiyle ile ilgili yapılmış önceki çalışmalara yönelik literatür taraması özetlenmiştir.

2.1. Öz Saygı

Öz saygı temelinde kişilerin kendilerini sevme, kendilerini kabul etme ve yeterlilik olmak üzere üç balık atında açıklanmıştır. Öz saygının gelişimini çocukluk ve ergenlik oluşturmaktadır. Çocuklukta veya ergenlikte çevresinde bulunan kişilerle kurduğu bağ ve bu bağlardan en önemlisi anne baba ile kurulan bağın, güçlü olması öz saygıyı önemli ölçüde etkilemektedir (Eryılmaz ve Atak, 2011). Öz saygı küçük yaşlardan itibaren güçlendirilmesi gerekmektedir. Bireylerin ileriki yaşlarda, eğitim ve iş hayatlarında başarısız oldukları ya da sorun yaşadıklarında öz saygılarının zedelenmemesi sağlanmış olacağı belirtilmektedir. Küçük yaşlarda güçlendirilen öz saygı ile birlikte bireyler yaşamlarını daha özgüvenli bir şekilde geçireceği belirtilmektedir (Sakız, 2013).

Öz saygısı yüksek olan kişiler dışarıdan gelen olumlu veya olumsuz etkilerden, etkilenmedikleri belirtilmektedir (Akar, 2018). Öz saygısı düşük olan kişiler profesyonel yardım alabilirler. Profesyonel yardım alan bireylerin öz saygılarını en üst seviyelere taşımalarına olanak sağlaması beklenmektedir. Öz saygısı düşük olan kişiler çevre baskısı sebebiyle profesyonel yardım almak istemeyebilirler ya da bu yardımı almaktan çekindikleri aktarılmaktadır. Bunun sebebi olarak ta sosyal imajlarının zedelenmesini önlemek olduğu belirtilmektedir (Aydoğan ve Özbay, 2012).

Öz saygısı yüksek olan kişiler, sosyal ve iş yaşamlarında daha yenilikçi olarak hareket etmektedirler. Kendilerinden emin olarak yaşamlarına devam ettikleri belirtilmektedir. Risk almaktan da çekinmedikleri aktarılmaktadır (Basım ve Korkmazyürek, 2008). Öz saygısı en üst seviyede olan kişilerin çalışma hayatında yüksek performans gösterdikleri, bundan dolayısıyla verimliliğin arttığı belirtilmektedir. İş yaşamında kay ve stres gibi olumsuz düşüncelerin bireyleri etkilemediği aktarılmaktadır. Öz saygısı yüksek olan kişilerin kaygılarını daha kolay kontrol altıkları gözlenmektedir. Öz saygısı düşük seviyelerdeki kişiler için kurum ve kuruluşlarda, öz saygı artırıcı politikalar geliştirilmesi önerilmektedir (Durmaz ve Ören, 2017).

2.2. Tükenmişlik

Tükenmişlik her ne kadar şu an ki yüzyılda ortaya çıkan bir olgu olarak gözükse de aslında çok daha önsesinde meydana çıkan, aslında hep var olan bir hastalıktır. Günümüzde tükenmişliği başrole getiren durum, şu an da hizmet sektöründe çalışan kişilerin yaşadıkları stres sonucunda ortaya çıkmış olduğu aktarılmaktadır. Günümüzde tükenmenin en önemli nedenlerinden biri olarak iş, aile ve sosyal hayatın uyguladığı baskıdan kaynaklandığı belirtilmektedir. Ruhsal ve fiziksel olarak kişilerin enerjilerinin bitmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu yüzyılda önemli bir rahatsızlık olarak kendini gösterdiği aktarılmaktadır (Dolgun, 2010). Direk olarak insana hizmet eden sektörle daha çok görüldüğü belirtilmektedir. Verilen hizmetten, hizmeti alan kişilerin memnun kalması çalışanlardan beklenmektedir. Bu beklenti beraberinde stres ve baskıyı getirmektedir. Bu durumun altında ezilen çalışanlar tükenmişlikle yüz yüze gelebilecekleri ön görülmektedir (Kaçmaz, 2005).

Tükenmişlik üç adet alt boyuta sahip olduğu belirtilmektedir. Bunlar duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı oldu aktarılmaktadır (Seama ve diğerleri, 2014). Tükenmişliği en aza indirmek için çalışma koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Bunun yanında çalışanlara eğitimler, sosyal ve psikolojik destekle tükenmişlik en az seviyelere indirilebileceği aktarılmaktadır (Akyürek, 2020). Tükenmişlikle ilgili bireyler kendileri de önlemler alabilecekleri belirtilmektedir. Bireyler hayata daha umutlu bir şekilde bakmayı, keyif aldıkları aktivitelere daha çok zaman ayırmayı, sabretmeyi ve iç huzurlarını sağlamaları önerilmektedir (Karsavuran, 2014).

2.3. Öz Saygı ve Tükenmişlik Arasındaki İlişki

Bu çalışmada incelenen temel değişkenler öz saygı ve tükenmişliktir. Söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiyi konu alan ve literatürde mevcut çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalardan ulaşılabilen çalışmalar kapsamında yapılan değerlendirmeler aşağıda sunulmuştur.

Gül (2023) yaptığı çalışmada işyerinde algılanan cinsiyet ayrımcılığı, işyeri nezaketsizliği, tükenmişlik ve öz saygı değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Örneklemini Antalya, Burdur ve Isparta illerinde çalışan 420 beyaz yakalı özel sektör çalışanının oluşturduğu araştırmasının sonucunda öz saygısı yüksek olan kişilerin tükenmişliklerinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Diğer bir araştırmada Pereira ve diğerleri (2021) tükenmişlik, öz yeterlilik ve öz saygının yaygınlığı ile bu değişkenler arasındaki ilişkiyi öğretmenler üzerinde değerlendirmiştir. Yapılan araştırma sonunda öz saygısı düşük olan öğretmenlerin, tükenmişlikleri yüksek olduğu sonucunu elde etmişlerdir. 2021 yılında Örücü ve Hasırcı iş tatmininin tükenmişlik üzerindeki etkisinde öz kendilik değerlendirilmesinin düzenleyici rolünü incelemeye çalışmıştır. Araştırmanın örneklemini bandırma ilçesinde çalışan 271 iş gören oluşturmaktadır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, tükenmişlik ve öz kendilik değerlendirmesi arasında istatiksel olarak negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Öz kendilik arttıkça tükenmişliğin azaldığı bulgulanmıştır. Rosse ve diğerleri (1991) hem polis hem de hastane çalışanları üzerinde yaptıkları kapsamlı bir araştırma yaparak her iki örneklem grubu için de öz saygının tükenmişlik üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir araştırmada (Janssen vd., 1999) öz saygının duygusal

tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi olmak üzere tüm boyutları üzerinde negatif bir etkisi olduğu ortaya konmuştur. Golembiewski ve Kim (1989) yine diğer araştırmalarla benzer bir sonuç olarak öz saygı arttıkça tükenmişliğin azaldığını tespit etmiştir.

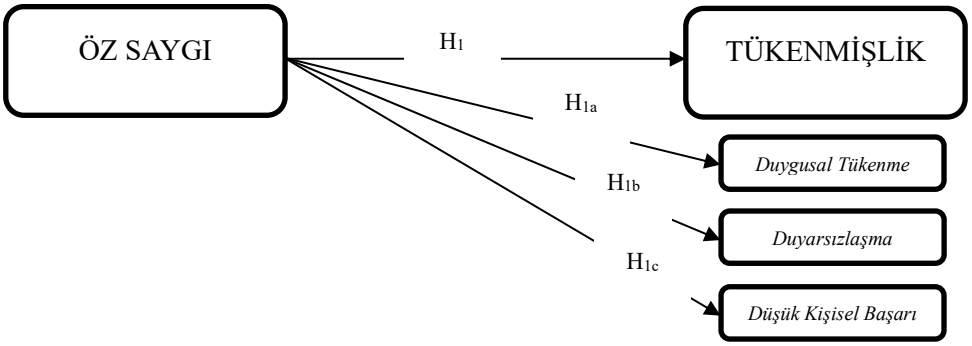
Yukarıda özetlenen çalışmalar kapsamında öz saygının tükenmişlik üzerinde negatif yönlü bir etkisi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yüksek öz saygıya sahip bireylerin hem genel tükenmişlik düzeyleri hem de tükenmişliğin alt boyutları bağlamında iş ortamındaki tükenmişlik faktörlerinden daha az etkilenmesi beklenebilir. Söz konusu araştırmalar incelendiğinde çoğunlukla, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi alanlarda ele alındığı görülmüştür. Bu araştırmada öz saygının tükenmişlik üzerindeki etkisi turizm akademisyenleri örnekleminde incelenmiştir. Yukarıda incelenen çalışmalar kapsamında araştırmanın hipotezleri ve araştırma modeli aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

H1: Öz saygının tükenmişlik üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H1a: Öz saygının tükenmişliğin duygusal tükenme boyutu üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H1b: Öz saygının tükenmişliğin duyarsızlaşma boyutu üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H1c: Öz saygının tükenmişliğin düşük kişisel başarı boyutu üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.



Görsel 1. Araştırma Modeli

3. YÖNTEM

Bu başlık altında araştırmanın amacı, örneklemi, veri toplama süreci, araştırmada kullanılan ölçekler ve veri analiz yöntemi başlıkları açıklanmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı turizm akademisyenlerinde öz saygının tükenmişlik üzerindeki etkisini araştırmaktır.

3.2. Örneklem ve Veri Toplama Süreci

Bu araştırmanın örneklemini turizm alanında çalışan akademisyenler oluşturmaktadır. Ekim 2024 tarihleri itibariyle akademik.yok.gov.tr adresinde kayıtlı 2164 turizm akademisyeni bulunmaktadır. Araştırmanın evrenini oluşturan tüm akademisyenlere ulaşmak amacıyla Google forms üzerinden online bir form oluşturulmuştur. Veri toplama sürecinde öncelikle ülkemizdeki çeşitli üniversitelerde bulunan turizm bölümleri (ayırım yapılmadan tüm turizm bölümleri) belirlenmiştir. Daha sonra belirlenen üniversiteler ve turizm bölümlerindeki tüm akademisyenlerin mail adresleri listelenerek iletişim bilgilerini içeren bir envanter oluşturulmuştur. Haftada bir olmak üzere belirli periyotlarla turizm akademisyenlerine çalışmanın anket formunu içeren link mail atılarak gönderilmiştir. Bu kapsamda 154 turizm akademisyenine ulaşılmıştır.

3.3. Ölçekler

Araştırmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırmaya katılanların demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik sekiz soru bulunmaktadır. İkinci bölümde akademisyenlerin tükenmişlik seviyelerini ölçmek için Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen ve 22 sorudan oluşan tükenmişlik ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek kendi içinde üç farklı boyuta ayrılmaktadır. Bu kapsamda duygusal tükenme (9 ifade), duyarsızlaşma (5 ifade) ve düşük kişisel başarı hissi (8 ifade) boyutları olmak üzere üç boyut bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise akademisyenlerin öz saygı düzeylerini ölçmek için Rosenberg'un (1965) tarafından geliştirilen ve 10 ifadeden oluşan tek boyutlu benlik saygısı ölçeği kullanılmıştır.

3.4. Veri Analiz Yöntemi

Yapılan araştırmada elde edilen veriler, betimleyici istatistikler, faktör analizi, güvenirlik analizi, korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analizi kullanılarak analiz edilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine yönelik yapılan betimleyici analizler sonucu frekans ve yüzde dağılımları aşağıdaki Çizelge 1'de sunulmuştur.

Katılımcıların genel olarak demografik özellikleri incelendiğinde çoğunluğunun erkek (%59) ve 30-39 yaş arasında (%42,2) olduğu görülmüştür. Medeni durum açısından çoğunluğun (%61,6) evli olması yanında eğitim durumu açısından katılımcıların büyük çoğunluğu doktora (%79,9) mezunu olarak tespit edilmiştir. Akademisyenlerin araştırıldığı bu çalışmada elde edilen bu bulgu beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Akademik unvan açısından doçent katılımcıların %26 ile çoğunlukta olduğu saptanmıştır. Akademisyenlik yapılan süre açısından 0-8 yıl arası (%32,4) ve 17-24 yıl arası (%30.6) deneyim açısından dengeli bir dağılım olduğu görülmüştür. Benzer bir durum şu anda görev yapılan üniversitedeki akademisyenlik süresi açısından da yapılan değerlendirmede de görülmüştür.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri (N=154)

Özellik	Gruplar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	91	59,0
	Kadın	63	41,0

Yaşınız	20-29 yaş arası	14	9,0
	30-39 yaş arası	65	42,2
	40-49 yaş arası	34	22,0
	50-59 yaş arası	36	23,3
	60 yaş ve üzeri	5	3,5
Medeni Durum	Evli	95	61,6
	Bekar	50	32,4
	Boşanmış	9	6,0
Eğitim Durumu	Yüksek Lisans	31	20,1
	Doktora	123	79,9
Akademik Ünvan	Prof. Dr.	27	17,5
	Doç. Dr.	40	26,0
	Dr. Öğr. Üy.	26	16,9
	Öğr. Gör. Dr.	3	2,0
	Öğr. Gör.	18	11,6
	Araş. Gör. Dr.	12	7,8
	Araş. Gör.	28	18,2
Akademisyenlik Yapılan Süre	0-8 yıl arası	50	32,4
	17-24 yıl arası	47	30,6
	25-32 yıl arası	22	14,2
	33-40 yıl arası	27	17,5
	41 yıl ve üzeri	8	5,3
Şu Anda Görev Yapılan Üniversitedeki Akademisyenlik Süresi	0-8 yıl arası	70	45,5
	17-24 yıl arası	42	27,2
	25-32 yıl arası	22	14,2
	33-40 yıl arası	12	7,8
	41 yıl ve üzeri	8	5,3
Toplam		**154**	**100**

4.2. Faktör ve Güvenirlik Analizi

Çalışmada kullanılan ölçeklerin faktör analizine uygunluğu için öncelikle Kaiser-Meyer Olkin (KMO) testi ve Barlett Küresellik Testi uygulanmıştır. Kalaycı'ya (2014) göre KMO değerlerinin 0 ile 1 arasında olmak üzere 1'e yaklaşması beklenmektedir. Barlett testi ise değişkenler arasındaki ilişkinin faktör analizine uygun olup olmadığı için yapılmaktadır ve p değerinin 0,05'den düşük olması gerekmektedir (Tavşancıl, 2010). Güvenirlik analizi ise yapı geçerliliğini test etmek üzere yapılan bir analiz olup 0.70'ün üzerinde olması beklenmektedir (Sipahi vd., 2008).

Çizelge 2. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere İlişkin Bulgular

Ölçekler	**Soru Sayısı**	**Cronbach's Alfa**
Öz Saygı Ölçeği	10 ifade	0,813
Tükenmişlik Ölçeği	22 ifade	0,876
Duygusal Tükenme Boyutu	9 ifade	0,891
Duyarsızlaşma Boyutu	5 ifade	0,868
Düşük Kişisel Başarı Boyutu	8 ifade	0,828

Bu kapsamda öncelikle öz saygı ölçeğine açıklayıcı faktör analizi uygulanmış ve tek faktör altında toplanan öz saygı ölçeğinin KMO değeri 0.854 ve Barlett küresellik testi sonucu p değeri 0,05'den küçük (p=0,01<0,05) çıkmıştır. Ölçeğe ilişkin güvenirlik analizi sonucu cornbach's alfa değeri ise 0,813 olarak tespit edilmiştir. Tükenmişlik ölçeğine yapılan faktör analizi

sonucunda ölçeğin KMO değeri 0,850 ve Barlett küresellik testi sonucu ise anlamlı olarak (p=0,01<0,05) belirlenmiştir. Diğer taraftan tükenmişlik ölçeğinin orijinal yapısını içeren soruların ilgili faktör altında toplanmaması ve elde edilen yeni boyutların anlamlı bir yapı oluşturmaması nedeniyle, ilgili ölçeğin orijinal halindeki boyutlar ve altındaki soru ifadeleri dikkate alınarak analizler yapılmıştır. Buna göre orijinal ölçeğin içerdiği duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı boyutları dikkate alınmıştır. Tükenmişlik ölçeğinin genel olarak güvenirlik değeri 0,876 olarak saptanmıştır. Boyutlar bağlamında güvenirlik değerleri incelendiğinde duygusal tükenme boyutunun 0,891, duyarsızlaşma boyutunun 0,868 ve kişisel başarı boyutunun ise 0,828 güvenirlik değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen tüm bu değerler kapsamında hem öz saygı ölçeğinin hem de tükenmişlik ölçeğinin yüksek güvenirlik değerlerine sahip olduğu söylenebilir.

4.3. Değişkenler Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Analizi Sonucu

Korelasyon analizi değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini ve yönünü belirlemek amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değişen değerler almaktadır. Korelasyon katsayısını gösteren r değeri -1 ile +1'e yaklaştıkça güçlü bir ilişki söz konusuyken, 0'a yaklaşması değişkenler arasındaki ilişkinin düşük olduğunu göstermektedir (Sipahi vd., 2008).

Aşağıdaki Çizelge 3'de araştırmada incelenen değişkenler ve alt boyutlarına ilişkin korelasyon analizi sonuçları gösterilmiştir Buna göre öz saygı ve genel tükenmişlik değişkenleri ile tükenmişliğin alt boyutları olan duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı arasındaki ilişkiler Çizelge 3'de görülmektedir.

Çizelge 3. Değişkenler Arasındaki İlişkiye Yönelik Yapılan Korelasyon Analizi Sonucu

Değişkenler	Ort	GT	DT	D	DKB	ÖS
Genel Tükenmişlik (GT)	2,35	-				
Duygusal Tükenme (DT)	2,50	0,936*	-			
Duyarsızlaşma (D)	2,43	0,770*	0,624*	-		
Düşük Kişisel Başarı (DKB)	2,14	0,689*	0,478*	0,343*	-	
Öz Saygı (ÖS)	4,12	-0,258*	-0,254*	-0,126*	-0,222*	-

Öncelikle ortalamalara bakıldığında, akademisyenlerin genel tükenmişlik düzeylerinin ortalaması 2,35 olarak düşük düzeyde ve öz saygıları ise 4,12 olarak yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Boyutlar düzeyinde ise, duygusal tükenmeleri 2,50 ortalama ile diğer boyutlara daha yüksektir. Düşük kişisel başarı hisleri ise 2,14 ortalama ile yine düşük düzeyde gerçekleşmiştir.

Çizelge 3'deki bulgulara göre öz saygı ve tükenmişlik arasında negatif ve anlamlı bir ilişki (r= -0.258), öz saygı ve duygusal tükenme boyutu arasında negatif yönlü ve anlamlı (r= -0.254) bir ilişki, öz saygı ve duyarsızlaşma boyutu arasında negatif ve anlamlı bir ilişki (r= -0.126) ve son olarak öz saygı ve düşük kişisel başarı boyutu arasında negatif yönlü ve anlamlı (r= -0.222) bir ilişki olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgulardan hareketle araştırmanın hipotezlerini test etmek üzere regresyon analizi yapılmıştır.

4.4. Hipotez Testi

Araştırma kapsamında belirlenen temel hipotez ve alt hipotezleri test etmek üzere basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi herhangi iki değişken arasında bir ilişki olup olmadığını istatistiksel olarak test ederken, regresyon analizi ise bağımlı bir değişkenin bağımsız bir değişken tarafından ne düzeyde açıklandığını ortaya koymaktadır (Sipahi vd., 2008).

Bu kapsamda öncelikle öz saygının genel olarak tükenmişlik üzerindeki etkisi incelenmiş ve aşağıdaki Çizelge 4'de elde edilen bulgular sunulmuştur.

Çizelge 4. Öz Saygının Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi

	Bağımlı Değişken		
	Tükenmişlik		
Bağımsız Değişken	**β**	**t**	**p**
Sabit	4,795	21,48	0,000*
Öz Saygı	**-0,305**	-3,30	0,000*
F	10,9		
Model (p)	0,001*		
R^2	0,06		

Çizelge 4'deki bulgulara göre öz saygının tükenmişlik üzerindeki etkisini incelemek üzere oluşturulan model anlamlıdır (F=10,9 ve p=0,001<0,000). Elde edilen bulgular öz saygının tükenmişlik üzerinde anlamlı (p=0,000<0,01) ve negatif yönlü (β= -0,305) bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre araştırmaya katılan turizm akademisyenlerinin öz saygıları arttıkça tükenmişlikleri azalmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın temel hipotezi olan **birinci hipotezi (H1) desteklenmiştir**.

Araştırmanın temel hipotezi desteklendikten sonra alt boyutları içeren alt hipotezler test edilmiştir. Elde edilen bulgular aşağıdaki Çizelge 5'de sunulmuştur.

Çizelge 5. Öz Saygının Tükenmişliğin Duygusal Tükenme Alt Boyutu Üzerindeki Etkisi

	Bağımlı Değişken		
	Duygusal Tükenme		
Bağımsız Değişken	**β**	**t**	**p**
Sabit	4,576	28,27	0,000*
Öz Saygı	**-0,254**	-3,24	0,000*
F	10,5		
Model (p)	0,001*		
R^2	0,06		

Çizelge 5'deki bulgulara göre öz saygının tükenmişliğin duygusal tükenme alt boyutu üzerindeki etkisini incelemek üzere oluşturulan model anlamlıdır (F=10,5 ve p=0,001<0,000). Elde edilen bulgular öz saygının tükenmişliğin duygusal tükenme alt boyutu üzerinde anlamlı (p=0,000<0,01) ve negatif yönlü (β= -0,254) bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre araştırmaya katılan turizm akademisyenlerinin öz saygıları arttıkça duygusal tükenmeleri azalmaktadır. Dolayısıyla **araştırmanın birinci alt hipotezi (H1a) desteklenmiştir.**

Çizelge 6. Öz Saygının Tükenmişliğin Duyarsızlaşma Alt Boyutu Üzerindeki Etkisi

	Bağımlı Değişken		
	Duyarsızlaşma		
Bağımsız Değişken	**β**	**t**	**p**
Sabit	4,369	22,71	0,000
Öz Saygı	**-0,120**	-1,57	0,120

F	2,45
Model (p)	0,120*
R^2	0,01

Çizelge 6'daki bulgulara göre öz saygının tükenmişliğin duyarsızlaşma alt boyutu üzerindeki etkisini incelemek üzere oluşturulan model anlamlı değildir (F=2,45 ve p=0,120>0,01). Elde edilen bulgular sonucu öz saygının tükenmişliğin duyarsızlaşma alt boyutu üzerinde negatif yönlü (β= -0,120) ancak anlamlı olmayan (p=0,120>0,01) bir etkisi söz konusudur. Dolayısıyla araştırmaya katılan turizm akademisyenlerinin öz saygılarının artmasının duyarsızlaşmaları üzerinde bir etkisi olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla **araştırmanın ikinci alt hipotezi (H1b) desteklenmemiştir.**

Çizelge 7. Öz Saygının Tükenmişliğin Düşük Kişisel Başarı Alt Boyutu Üzerindeki Etkisi

	Bağımlı Değişken		
	Kişisel Başarı		
Bağımsız Değişken	**β**	**t**	**p**
Sabit	4,763	19,09	0,000
Öz Saygı	**-0,321**	-2,80	0,006
F	7,85		
Model (p)	0,006*		
R^2	0,04		

Çizelge 7'deki bulgulara göre öz saygının tükenmişliğin kişisel başarı alt boyutu üzerindeki etkisini incelemek üzere oluşturulan model anlamlı değildir (F=7,85 ve p=0,006<0,01). Elde edilen bulgular sonucu öz saygının tükenmişliğin kişisel başarı alt boyutu üzerinde negatif yönlü (β= -0,321) ve anlamlı (p=0,006<0,01) bir etkisi söz konusudur. Dolayısıyla araştırmaya katılan turizm akademisyenlerinin öz saygılarının arttıkça düşük kişisel başarı hissetmeleri azalmaktadır. Dolayısıyla **araştırmanın üçüncü alt hipotezi (H1c) desteklenmiştir.**

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İş yaşamı bireylerin sahip olduğu öz değer, öz saygı ve öz farkındalık gibi kişisel kaynakların yanında stres, güvensizlik ve tükenmişlik gibi karşılaşılabilecek muhtemel sorunları içeren bir süreç olarak değerlendirilebilir. Bireylerin sahip olduğu kişisel kaynakların muhtemel sorunlara cevap verebilmesi ve onların ortadan kaldırılması için kullanılması beklenmektedir. Bu kapsamda öz saygı tükenmişliğin hem bireysel hem de örgütsel düzeyde önlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla, yüksek öz saygıya sahip bireylerin iş yerindeki tükenmişlik faktörlerinden daha az etkilenmesi beklenmektedir (Pereira vd., 2021). Tam tersi bir durumda düşük öz saygıya sahip olan bireylerin tükenmişlik düzeylerinin yüksek derecede olduğu düşünülmektedir (Kaçar ve Yörük, 2022). Bu araştırmada öz saygının tükenmişlik üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda öz saygının tükenmişlik üzerinde negatif bir etkisinin olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla öz saygısı yüksek olan akademisyenlerin tükenmişlik düzeylerinin

düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan araştırmaya göre akademisyenlerin öz saygıları ne kadar yüksek ise tükenmişlikleri o kadar düşük olmaktadır. Öz saygıları yüksek olan akademisyenlerin duygusal tükenmeleri azaldığı, duyarsızlaşma üzerinde bir etki göstermediği ve düşük kişisel başarı hissisinin azaldığı görülmüştür. Yapılan çalışma literatürdeki mevcut çalışmalar (Gül, 2023; Pereira vd., 2021; Örücü ve Hasırcı, 2021; Janssen vd., 1999; Rosse vd., 1991; Golembiewski ve Kim, 1989) ile benzer sonuçlar göstermiştir. Yapılan araştırmalarda tükenmişliğin öz saygı üzerinde negatif bir etki yarattığı ve öz saygı düştükçe tükenmişliğin arttığı belirtilmektedir. Öz saygı tükenmişliğin üzerinde olan psikolojik bir etmen olduğu da belirtilmektedir (Türkmenoğlu, 2020). Diğer taraftan değişkenlere ilişkin ortalama değerler açısından turizm akademisyenlerinin genel tükenmişlik düzeylerinin ortalaması düşük düzeyde ve öz saygıları ise yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Boyutlar düzeyinde ise, turizm akademisyenlerinin duygusal tükenmeleri ortalama olarak diğer boyutlara daha yüksektir. Turizm akademisyenleri duyarsızlaşma boyutunda düşük bir ortalama ve son olarak düşük kişisel başarı hissi boyutunda ise yine düşük düzeyde ortalama değerlere ulaşılmıştır. Bütün bu sonuçlar doğrultusunda, öz saygı tükenmişliği önemli ölçüde etkilemektedir. Bu araştırma tükenmişlik ve öz saygı arasında ters bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Elde edilen bu sonuçlar akademisyenlik mesleği ve tükenmişlik arasındaki bağlantı kapsamında değerlendirilebilir. Tükenmişlik duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarısızlık hissi ile birlikte üç boyut altında incelemektedir. Tükenmişlik yüz yüze iletişim gerektiren meslek gruplarında daha çok karşımıza çıkmaktadır. Akademisyenlerde yüz yüze iletişimin yüksek seviyelerde oldu bir meslek grubudur. Akademisyenlerin tükenmesine sebep olabilecek birçok etmen bulunmaktadır. Bunlardan bazıları akademik unvan kaygısı, çalışma yılı ve hatalık ders saati gibi etmenlerin tükenmişliği önemli etkileri olduğu belirtilmektedir (Okray, 2018). Akademisyenlerin genel anlamda tükenmişlik seviyelerinin düşük olduğu aktarılmaktadır. Stres ve hayat yaşantılarının tükenmişlik üzerindeki etkisi bulunmaktadır. Stres arttıkça tükenmişliğinde arttığı belirtilmektedir (Gezer ve Yenel, 2008). Turizm akademisyenlerinin tükenmişlik seviyelerini düşürmek ve öz saygıları artırmak için daha iyi çalışma koşulları geliştirilebilir. Sosyal etkinlikler düzenlenebilir. Yapılan bu etkinliklere aileleri de dahil edilebilir. En önemli olanı ise akademisyenlere bu konuda eğitim vermek olduğu açıkça görülmektedir. Akademisyenlerin kendilerini daha değerli ve önemseniyor hissetmelerini sağlamak gerekmektedir.

Yapılan literatür taraması sonucunda iki değişken arasında ki ilişkinin turizm akademisyenleri üzerinde yapılan araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Bu sebep dolayısıyla ilgili çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gelecek araştırmalarda daha fazla turizm akademisyeni üzerinde araştırma yapılması önerilebilir. Turizm akademisyenleri haricinde, diğer bölümlerde görev yapan akademisyenler üzerinde de gelecekteki araştırmalarda incelenebilir.

KAYNAKÇA

Akar, C., Öz-Yeterlik İnancı ve İlk Okuma Yazmaya Etkisi, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 185-200, 2008.

Akyürek, M., İ., Öğretmenlerde Tükenmişlik, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* 37, 35-47, 2020.

Aydoğan, D. ve Özbay, Y., Akademik Erteleme Davranışının Benlik Saygısı, Durumluluk Kaygı, Öz-Yeterlilik Açısından Açıklanabilirliğinin İncelenmesi, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2 (3), 1-9, 2012.

Basım, H., N., Korkmazyürek, H. ve Tokat, A., O., Çalışanların Öz Yeterlilik Algılamasının Yenilikçilik ve Risk Alma Üzerine Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 121-130, 2008.

Dolgun, U., "Tükenmişlik Sendromu", *Örgütsel Davranışta Güncel Konular*'ın İçinde, D. E. Özler (Edi.), ss. 287-310, Ekin Yayınevi, 2010.

Durmaz, Ş., ve Ören, K., Öz Yeterlilik ve Özgüvenin İşgücü ve İstihdama Etkisine Bir Bakış, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 9 (1), 09-120, 2017.

Durna, V. E. U., ve Durna, U., Üç Boyutlu Bir Yaklaşım Olarak Örgütsel Tükenme, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 40-51, 2006.

Eryılmaz, A. ve Atak, H., Ergen Öznel İyi Oluşunun, Öz Saygı ve İyimserlik Eğilimi ile İlişkisinin İncelenmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (37), 170-181, 2011.

Gezer, E., & Yenel, F., Stres Veren Yaşam Olaylarının Öğretim Elemanlarının Depresyon ve Tükenmişlik Düzeylerine Etkisi, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14 (4), 1-13, 2008.

Golembiewski, R., T., ve Kim, B., S., Self-Esteem and Phases of Burnout. *Organization Development Journal,* 7 (1), 51-58, 1989.

Janssen, P., P., Schaufelioe, W., B. ve Houkes, I., Work-Related and Individual Determinants of the Three Burnout Dimensions, *Work & Stress*, 13 (1), 74-86, 1999.

Kaçar, D. ve Yörük, C., Covid-19 Pandemi Döneminde Çalışan Sağlık Personelinin Tükenmişlik Düzeyi ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Uşak İli Örneği), *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 120-142, 2022.

Kaçmaz, N., Tükenmişlik (Burnout) Sendromu, *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi,* 68 (1), 29-32, 2005.

Kalaycı, Ş., *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.

Karsavuran, S., Sağlık Sektöründe Tükenmişlik: Ankara'daki Sağlık Bakanlığı Hastaneleri Yöneticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32 (2), 133-163, 2014.

Konakay, G. ve Altaş, S. S., Akademisyenlerde Tükenmişlik ve İş Tatmini Düzeylerinin Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi: Kocaeli Üniversitesi Örneği, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi,* 13 (2), 35-71, 2011.

Kutanis, R. ve Karakiraz, A., Akademisyenlerde Tükenmişliğin Kopenhag Tükenmişlik Envanteri (CBI) ile Ölçülmesi: Bir Devlet Üniversitesi Örneği, *İşletme Bilimi Dergisi*, 1 (2), 13-30, 2013.

Maslach, C. ve Jackson, S. E., The Measurement of Experienced Burnout, *Journal of Organizational Behavior*, 2, 99-113, 1981.

Okray, Z., Akademisyenlerin Tükenmişlik Düzeyleri: Sistematik Bir Derleme, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3 (1), 163-180, 2018.

Örücü, E. ve Hasırcı, I. Öz Kendilik Değerlendirmesi, İş Tatmini ve Tükenmişlik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 6 (15), 316-334, 2021.

Pereira, H., Gonçalves, V. O. ve Assis, R. M. D., Burnout, Organizational Self-Efficacy and Self-Esteem Among Brazilian Teachers During the COVID-19 Pandemic, *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 11 (3), 795-803, 2021.

Rosse, J. G., Boss, R. W., Johnson, A. E. ve Crown, D. F., Conceptualizing the Role of Self-Esteem in the Burnout Process, *Group & Organization Studies*, 16 (4), 428-451, 1991.

Rosenberg, M., *Society and The Adolescent Self-Image*, Princeton University Press, Princeton, 1965.

Sakız, G., Başarıda Anahtar Kelime: Öz-Yeterlik. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 185-210, 2013.

Seama, K., Polatçı, G. ve Ardıç, T., Bağlılık Boyutlarının Tükenmişlik Boyutları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21 (2), 281-292, 2014.

Sipahi, B., Yurtkoru, E. S., ve Çinko, M., *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2008.

Tavşancıl, E., *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2010.

Tolga, G., İşyerinde Cinsiyet Ayrımcılığı ile Tükenmişlik Arasındaki İlişkide İşyeri Nezaketsizliğinin Aracı Etkisi ve Öz Saygının Düzenleyici Aracılık Rolü, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15 (3), 2449-2464, 2023.

Türkmenoğlu, M. A., Dışlanma ve Tükenmişlik Sarmalında Örgüt Temelli Öz Saygı: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11, 50-64, 2020.

Yücebalkan, B. ve Karasakal, N., Akademisyenlerde Duygusal Emek ile Tükenmişlik Düzeyi Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma: Kocaeli Üniversitesi Örneği, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 1 (2), 187-200, 2016.

ULUSLARARASI PAZARLAMA STRATEJİLERİ, ULUSLARARASI PAZARLAMADA KARŞILAŞILAN SORUNLAR, KAYSERİ ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİNDEKİ İHRACATÇILARA DAİR BİR UYGULAMA[1]

Dr. Öğr. Üyesi, SELMA BÜYÜKKANTARCI TOLGAY
Kayseri Üniversitesi, sbtolgay@kayseri.edu.tr - 0000-0003-0591-7822
Öğrenci, SUDENUR BÜYÜKÖZTÜRK
Kayseri Üniversitesi, sudenurbuyukozturk92@icloud.com

ÖZET

Küreselleşme ile birlikte pazarların genişlemesi sonucu rekabet daha da artmış ve uluslararası pazarlara girmek ve firmaların burada ki varlıklarını devam ettirmeleri zorlaşmıştır. Bu nedenle firmaların etkili bir uluslararası pazarlama stratejileri geliştirerek bunu da doğru bir şekilde uygulamaları pazarda başarılı olmak ve rekabet edebilmeleri açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle, çalışmamızın amacı Kayseri Organize Sanayi Bölgesindeki ihracatçı firmaların uluslararası pazarlama stratejileri incelenecek ve ihracat pazarlama stratejilerini ve ihracat pazarlama faaliyetlerinde rol oynayan faktörleri tespit edilecek ve ihracatta karşılaştıkları engeller ortaya konulacaktır. Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ortam düşünüldüğünde dış pazarlara açılmak ve başarılı olmak, ülkeye döviz girdisi sağlamak amacıyla ülkenin dış ticaret politikalarında uluslararası pazarlama stratejilerinin önemi konusunda fikir verecektir. İncelenen literatürde birçok farklı ilde ile özel sektörde uluslararası pazarlama stratejileri ve karşılaşılan sorunlara yönelik çalışmalar görülmüş, ancak Kayseri'ye yönelik sadece mobilya sektörüne ait bir çalışmaya rastlanmıştır. Elde edilecek sonuçlara göre, öncelikli olarak Kayseri ilinde ihracat yapan ya da yapacak olan firmaların uluslararası pazarlarda uyguladıkları stratejiler ışığında Kayseri ve diğer şehirlere fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışma hem il bazında hem de tüm sektörler itibariyle analiz yapılacağı için özgünlük içermektedir. Ayrıca ihracat yapan firmaların, karşılaştığı sorunlara çözüm önerileri sunarak Kayseri ilinde dış ticaret faaliyetinde bulunan firmaların pazarlama stratejilerini geliştirmelerine yönelik politika önerilerinde bulunularak ihracatın arttırılmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Pazarlama, Uluslararası Pazarlama Stratejileri, İhracat Pazarlaması

[1] Bu çalışma 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı 2023 yılı 1. dönem kapsamında 1919B012306653 numaralı başvuru ile destek almaya hak kazanmıştır.

1. GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte tüketici ihtiyaçları ve alışkanlıklarının homojenleşmesi, yeni ürünlerin ulusal pazarlarda hızla çoğalmasını sağlarken, firmaların uluslararasılaşmasını teşvik etmiştir. Uluslararası ticaretin önündeki engellerinin azalması, pazarlara ulaşımı daha kolay hale getirmiştir ancak uluslararası rekabet zorlaşmıştır. Bütün bu gelişmeler işletmelerin ürünlerinin daha düşük maliyetli ve daha kaliteli üreterek piyasaya sürmelerine neden olmuştur. Bu rekabetçi ortamda ulusal işletmeler, uluslararası ve çok uluslu yapılara dönüşerek yeni pazarlara giriş stratejilerini iş birliği ve ortaklıklar aracılığıyla güçlendirmişlerdir (Güllü, 2008). Uluslararası pazar, bir ülkenin sınırları dışındaki tüm alıcıları kapsayan pazar olarak tanımlanabilir. Uluslararası pazarlama ise, bir işletmenin dünya çapındaki müşterilerin ihtiyaçlarını anlamaya ve bu ihtiyaçları yerli ve yabancı rakiplerden daha iyi karşılamaya yönelik çabalar olarak tanımlamak mümkündür. İşletmelerin uluslararası pazarlara açılırken girmeyi düşündükleri pazar hakkında daha karmaşık ve daha geniş kapsamlı bilgiye ihtiyaçları vardır. Uluslararası pazarlarda işletmeler yalnızca kendi ülkelerindeki koşullardan değil, girmek istedikleri pazarın kültürel, politik, çevresel ve makroekonomik değişkenleri vb. bilgiler hakkında geniş araştırma yapmaları gerekmektedir. Çünkü dış pazarlarda iç pazarlardan daha farklı koşullar yer almaktadır (Sarıtaş, 2012).

Uluslararası pazarlara açılmak isteyen firmaların pazarda ulaşmaya çalıştıkları tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmesi rekabet ortamında ayakta kalabilmesi için elde ettiği bilgilerle birtakım stratejileri uygulaması gerekmektedir. Firmaların bu stratejilerden hangisi veya hangilerini uygulayarak pazara girdikleri ve pazarda bulunan konumlarını koruyabildikleri pratik olarak araştırılması gereken bir konudur. Kayseri Ocak-Şubat-Mart 2023 ihracat rakamları toplamda 889.858 ABD Doları olarak açıklanmıştır. Aynı aylar 2022 rakamlarına baktığımızda toplamda 946.645 ABD Doları olarak hesaplanmıştır (www.tuik.gov.tr). İki yılın aynı aylarına baktığımızda geçen yıla göre bu yıl ihracat rakamlarında 56.787 ABD Doları düşüş olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye için önemli bir ticaret merkezi konumunda olan Kayseri'nin ihracat rakamlarının artması ülkenin dış ticaret dengesinde ihracat yönlü artışa neden olacağı düşünülmektedir. Türkiye İstatistik kurumunun açıkladığı verilere göre genel Türkiye İhracat sıralamasında Kayseri ili 11. Sırada yer almaktadır (www.kayso.org.tr). Kayseri Türkiye İstatistik Kurumu'nun açıkladığı 2022 ihracat verilerinde Demir ve Demir Dışı Metaller, Mobilya, Kâğıt ve Orman Ürünleri, Elektrik Elektronik, Çelik, Kimyevi Maddeler ve Mamulleri, Madencilik Ürünleri, İklimlendirme Sanayi, Makine ve Aksamları, Çimento Cam ve Seramik Ürünleri, Otomotiv Endüstrisi'nde artış yaşanırken Tekstil ve Hammaddeleri, Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri, Halı ve Su Ürünleri gibi sektörlerde azalış gerçekleşmiştir. Bu da tüm sektörlerin uluslararası pazarlardaki sorunlara değinilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Önceden yapılmış uluslararası pazarlama stratejileri ve uluslararası pazarlarda karşılaşılan sorunlar ile ilgili yapılmış çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Kaya, 2007 yılında Malatya ilinde ihracat yapan firmalar hakkında uluslararası pazarlama ile ilgili yüksek lisans tezi yapmıştır. Ürünün kalitesinin ön plana çıkarılmasına yönelik belgelendirme stratejilerinin önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Sert, 2008 yılında Uşak ilinde uluslararası pazarlara giriş stratejileri ve karşılaşılabilecek problemler ile ilgili yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Uysal, 2009 yılında Uluslararası pazarlama stratejilerini otomotiv sektöründe inceleyen bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Sarıtaş, 2012 yılında uluslararası pazarlama stratejileri Denizli ili tekstil sektörü üzerine

hazırladığı yüksek lisans tezi ile araştırmıştır. Sezer, 2018 yılında uluslararası pazarlamada ürün stratejilerini Starbucks örneği ile bir yüksek lisan tezinde açıklamıştır.

Kayseri ilinde ise mobilya sektörü üzerine İnal ve Toksarı (2006) bir çalışma yapmıştır. Çalışmalarında Kayseri'de bulunan mobilya sektöründeki firmaların pazarlama sorunlarının belirlenmesi için Kayseri Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyette bulunan 32 mobilya firmasına hazırlanan anket uygulanmıştır. Sonuç olarak mobilya sektöründe ürün, rekabet, teknoloji, AR-GE ve fiyatın etkili olduğu tespit edilmiştir. Yapılan bu araştırmanın üzerinden 17 yıl geçmiştir. COVID 19 pandemisi ile başlayan ve arkasından takip eden yıllarda yaşanan ekonomik kriz sonucunda Kayseri ilinde ihracat yapan firmaların bu krizden etkilenmemek için uyguladığı uluslararası pazarlama stratejisi konusunun tekrar araştırılması amacıyla önem arz etmektedir. Kayseri ili özelinde sektör ayırmaksızın bütün sektörlerden seçilmiş bir hedef kütleye yapılacak olan anket formunun sonucuna göre bütün sektörlerin karşılaştığı sorunlar ve bunların çözümüne yönelik önerilerin belirlenmesi, bütün sektörlerde ışık tutacağından özgün değerini oluşturmaktadır**.**

2. ULUSLARARASI PAZARLARA GİRİŞ STRATEJİLERİ VE TUTUNDURMA

Uluslararası pazarlara açılmak isteyen firmalar, öncelikle hedef pazarlarını seçtikten sonra bu pazarlara nasıl gireceklerine karar vermelidir. Hem hedef pazarların doğru seçimi hem de bu pazarlara uygun giriş stratejisinin belirlenmesi, firmanın dış pazarlardaki başarısı için kritik öneme sahiptir. Uluslararası pazara giriş şekilleri, bir işletmenin ürünlerini, teknolojisini, insan ve finansal sermayesini yabancı bir pazara taşıması için gerekli kurumsal düzenlemeler olarak tanımlanır (Albaum ve Duerr, 2011; Hollensen, 2011). Farklı uluslararası pazara giriş yöntemleri bulunmakta olup, firmalar hedef pazarın koşullarına uygun ve kendileri için en verimli olan yöntemi tercih etmelidir. Bu kararlar, işletmenin yabancı pazarlarda başarılı olabilmesi için hayati bir öneme sahiptir. Uluslararası pazarlara giriş ihracata dayalı, sözleşmeye dayalı ve yatırıma dayalı olarak üç farklı şekilde gösterilmektedir.

1. İhracata dayalı giriş yöntemleri
   Dolaylı ihracat
   Doğrudan İhracat
   İşbirlikçi İhracat
2. Sözleşmeye dayalı giriş yöntemleri
   Lisans anlaşması
   Franchising
   Sözleşmeli üretim
   Anahtar teslim projeler
   Yönetim sözleşmesi
3. Yatırıma dayalı giriş yöntemleri
   Ortak girişim
   Uluslararası birleşme ve satın alma
   Doğrudan yatırım

Firmalar yukarıda sayılan yöntemlerden biri ile uluslararası pazarlara girdiklerinde faaliyetlerinin artmasıyla birlikte, girmiş oldukları yabancı pazarlarda tutundurma faaliyetlerine ihtiyaç duymaktadır. İç pazarda karşılaştıkları rekabet ve işletme dinamikleri, uluslararası pazarlarda da geçerli olduğundan, firmalar pazarlama araştırmaları yaparak müşterilerini tanımalıdır. Bu sayede, iç pazardaki tutundurma stratejilerini gözden geçirip, bu faaliyetlerin adaptasyonunu veya standardizasyonunu

gerçekleştirebilirler (Cengiz, 2002). Tutundurmanın üç ana amacı; bilgi vermek, ikna etmek ve hatırlatma yapmaktır (Kotler ve Armstrong, 2012). Bu amaca hizmet eden tutundurma karması, reklam, halkla ilişkiler, satış promosyonlarından oluşan tek yönlü iletişim araçları ve doğrudan pazarlama ve kişisel satıştan oluşan çift yönlü iletişim araçlarından oluşmaktadır (Hollensen, 2010).

3.YÖNTEM

3.1. Veri Toplama Yöntemi ve Araştırmanın Örneklemi

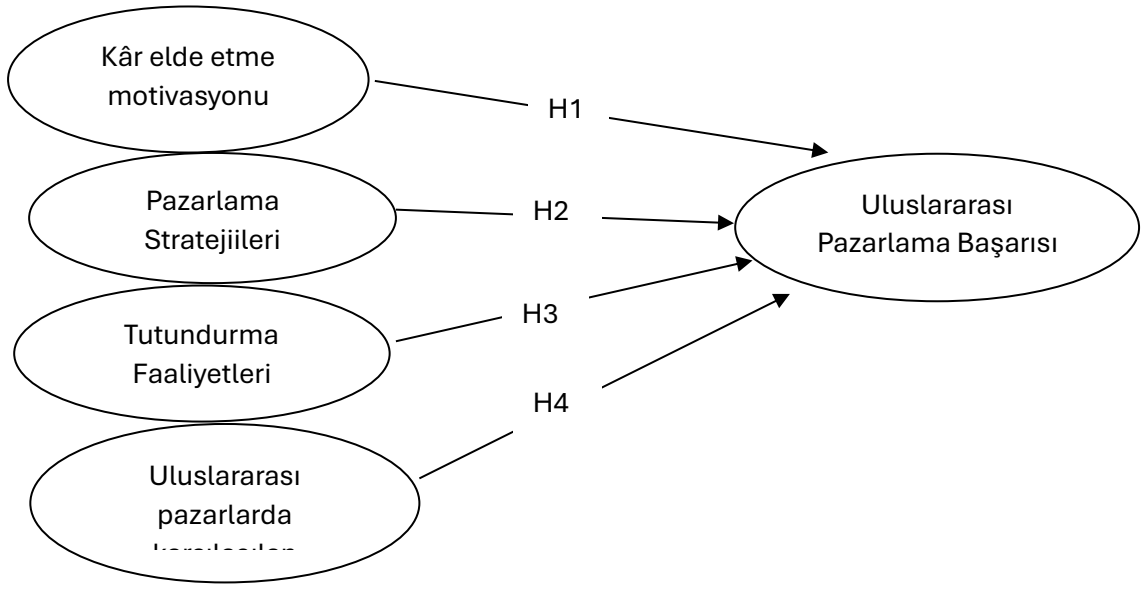
Genellikle pazarlama çalışmalarında yüz yüze anket tekniğinin yapıldığı gözlemlenmiştir. Yüz yüze anket yöntemi, anketi yapacak olan kişi ile anketi cevaplayacak olan kişinin yüz yüze iletişim kurarak almak istediği bilgiyi önceden hazırlanmış soruları yönelterek elde etme yöntemidir (Kurtuluş, 1998). Bu teknik kullanılırken avantaj ve dezavantajları göz önüne alınmalıdır. Soruları cevaplayan kişilerin gözlemlenerek çeşitli fiziksel uyaranlar kullanılarak yanıtları tespit edilmesi ve anketi cevaplayacak olan firmadan elde edilecek olan bilgilerin hızlı olması ve verinin güvenilir olması avantajları arasında sayılabilir. Anketi yapacak olan kişinin anketi cevaplayacak olan kişiye ön yargılı yaklaşması, anket formu cevaplanırken taraf tutması, yüksek örneklem sayısının varlığında zamanın kısıtlı olması ve maliyetinin yüksek olması dezavantajlı olduğu yönlerdir (Küçükkambak ve Armağan, 2022). Çevrim içi anket yöntemi ise son yıllarda kullanımı artan bir tekniktir. Çevrimiçi anket yöntemi, soru formunun bir internet sunucusu üzerinde hazırlandığı ve anketi cevaplayacak olanların ankete bilgisayar, cep telefonu, tablet gibi elektronik cihazlar yoluyla bir internet tarayıcısından ulaştığı yöntemdir (Dursun, Kabadayı ve Yürüyen 2022). Bu yöntemin en büyük avantajı daha az maliyetle daha büyük bir örnekleme ulaşmayı sağlamaktadır. Bu nedenle çalışmamızda araştırma yöntemi olarak da niteliksel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve veri toplama yöntemi olarak da anket yöntemi gerçekleştirilmiştir. Bu açıklamalar ışığında hem çevrimiçi hem de yüz yüze yönteme yönelik hazırlanacak olan anket formu için öncelikle üniversitemizden Etik kurul raporu alınmış ve katılımcılara araştırmaya gönüllü katılım formu sunulmuştur. Google Forms aracılığıyla hazırlanan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ihracat yapan firmalar ile ilgili genel bilgilere ulaşabileceğimiz sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde, firmaların uluslararası pazarlara girerken uyguladıkları stratejilerin belirlenmesine yönelik sorular, üçüncü bölümde uluslararası pazarlara girerken karşılaştıkları sorunlarının belirlenmesine yönelik sorular vardır. Üçüncü bölümdeki sorularla ilgili değerlendirmelerde 5'li Likert ölçeğinden yararlanılacaktır.

Kayseri Organize Sanayi Bölgesi'nde halihazırda 1179 firma faaliyette bulunmaktadır (https://www.kayseriosb.org/). Araştırmanın ana kütlesini sadece Organize Sanayi Bölgesinde ihracat yapan firmalar oluşturmaktadır. Ancak araştırmamızın örneklemi uluslararası pazarlama faaliyetinde bulunan yani ihracat yapan orta ve büyük ölçekli firmalar olarak belirlenmiştir. Kayseri Organize Sanayii Bölgesi'nin dışında, ihracat yapan firmalar, araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Kayseri Sanayi ve Ticaret Odasına kayıtlı ve İhracatçılar Birliği'ne üye olan ihracat firmalarının bir listesi çıkarılmış ve 200 firma rastgele seçilerek anket yapılmıştır. Öncelikle anketimiz Organize sanayi bölgesinde dış ticaret yapan firmaların Ticaret Odası ve Organize Sanayi Bölgesi Bölge Müdürlüğünden mail adreslerine ulaşılmıştır. Maillerine anketi

gönderdiğimiz 174 firma çevrim içi anketi cevaplamış ancak ulaşmak istediğimiz rakam için geriye kalan 26 firmaya yüz yüze ziyarette bulunarak anketi doldurmaları sağlanmıştır.
Katılımcı firmaların dış ticaret sorumluları tarafından doldurularak elde edilen verilerin değerlendirilmesinde, SPSS 22.0 (Statistical Package for Social Sciences) paket programından faydalanılmıştır.

3.2 Araştırma Modeli ve Hipotezi

Literatürdeki bilgiler doğrultusunda araştırma modeli ve hipotezler şu şekilde geliştirilmiştir.
H1: Firmalar daha fazla kâr elde etmek için uluslararası pazarlamaya yönelmektedir.
H2: İhracat yapılan ülkeye ve ürüne göre uluslararası pazarlamada tutundurma faaliyetleri farklılık göstermektedir.
H3: İhracat yapılan ülkeye göre uluslararası pazarlama stratejileri farklılık göstermektedir.
H4: Firmanın ihracat yapmayı düşündüğü pazara ve ürüne göre uluslararası pazarlarda yaşadığı sorunlar farklılık göstermektedir.
Araştırma Hipotezlerinin Modellenmesi:
H1 (Kâr Elde Etme Motivasyonu), Uluslararası Pazarlama Başarısı ile pozitif ilişkilidir.
H2 (Tutundurma Faaliyetleri), Uluslararası Pazarlama Başarısı üzerinde farklı ülke ve ürün koşullarına göre etkili olur.
H3 (Pazarlama Stratejileri), hedef ülkenin özelliklerine göre uyarlanmış pazarlama stratejilerinin Uluslararası Pazarlama Başarısı üzerinde olumlu etkisi vardır.
H4 (Uluslararası Pazarlarda Karşılaşılan Sorunlar), firmanın hedeflediği ülke ve ürün segmentine göre Uluslararası Pazarlama Başarısı üzerinde negatif bir etki yapabilir.
Bu modeli bir diyagram üzerinde göstermek gerekirse:



Bu modelde, her bir bağımsız değişkenin uluslararası pazarlama başarısını nasıl etkilediği test edilerek hipotezler doğrulanabilir

4. BULGULAR VE ANALİZ SONUÇLARI

4.1. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Genel Özellikleri

İşletmelerin kuruluş yıllarını belirlemek için sorduğumuz soruda 1960-2022 yılları arasında değiştiği görülmüştür. Katılımcıların %63'ü 2001 ve sonrasında kurulmuştur.

İşletmelerin hukuki yapılarını öğrenmek için sorduğumuz soruda katılımcı işletmelerin %60,5'i limited şirket statüsünde kurulduğu belirlenmiştir.

Katılımcı işletmelerin %27'si Mobilya ve Ahşap Ürünler, %18'i Tekstil, %15,5'i Ev Eşyaları, Elektrikli Ev Aletleri ve %13'ü İnşaat Yapı Malzemeleri sektöründe faaliyet yapmaktadır. Ankete katılan firmaların %26,5'i ise diğer (elektrik, elektronik, boya, kimya, temizlik ürünleri, gıda, kâğıt, baskı ve reklam, makina ve metal ürünler, otomotiv yan sanayi vb.) sektörlerde faaliyet yapmaktadır.

Katılımcı firmaların ihracat tecrübesine bakıldığında firmaların %58'inin 1-15 yıl arasında ihracat yaptıkları tespit edilmiştir, bu son yıllarda ihracata olan ilginin arttığı anlamına gelmektedir. 16-31 yıl arasında ihracat tecrübesi olan %30 firma ise ihracatta Kayseri ilinde kendisini ispat etmiş istikrarlı bir şekilde pazardaki yerlerini koruyan ve yeni pazarlarda uyguladıkları stratejilerle başarılı olan firmalar olduğu söylenebilir.

Firmaların toplam satışları içindeki ihracatın payının %76- %100 olduğunu bildiren firma sayısı 91, %51 -%75 arasında olduğunu bildiren firma sayısı 34, %26 - %50 olduğunu bildiren firma sayısı 41 ve %0-%25 olduğunu bildiren firma sayısı 34 olarak belirlenmiştir. Toplam satışlarının büyük bir kısmını ihracattan elde eden firmaların çok olması firmaların büyük bir oranda uluslararası pazara yöneldikleri tespit edilmiştir. Bu durum, bu firmaların uluslararası pazarda rekabetçi bir konum elde etmeye yönelik stratejiler geliştirdiğini ve ihracatı temel faaliyetlerinden biri olarak gördüğünü göstermektedir.

Firmalara en çok ihracat yaptıkları bölgeler veya ülkeler sorulduğunda %69,2 Avrupa Birliği ülkeleri, %53,8 ile Orta Doğu ülkeleri, %38,5 ile ABD ve %34,6 ile Türk Cumhuriyetleri ilk dört sıralamaya girmiştir.

4.2 Araştırmaya Katılan Katılımcıların İhracat Yapma Nedenleri

Çizelge 1 de, firmaların ihracat yapma nedenleri konusundaki tutumlarını göstermektedir. Her bir faktörün firmalar tarafından ne derece önemli görüldüğü, "Katılıyorum" ve "Kesinlikle katılıyorum" yanıtlarının sayısına bakarak daha net anlaşılmaktadır.

Çizelge 1: İşletmelerin İhracat yapma nedenleri

		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1	**Kâr marjını arttırmak**	-	-		94	106
2	**Satışları arttırmak**	-	-		99	101
3	**Vergi avantajlarından faydalanmak**	24	9	30	58	79
4	**İç pazarda oluşan daralmanın önüne geçmek**	-	9	26	48	117
5	**Devlet teşviklerinden yararlanmak**	19	17	44	75	45

6	**Yurt dışından talep gelmesi**	17	-	22	68	93
7	**İşletmeyi büyütmek**	-	-	-	77	123
8	**Rakip işletmelerin ihracat yapıyor olmaları**	14	20	77	49	40

Anket sonuçlarına göre kâr marjını artırmak nedeni ile ihracat yapan firma sayısı 106 olarak tespit edilmiştir bu da firmaların ihracat yapmaları için güçlü bir motivasyon kaynağı olduğunu göstermektedir. Firmaların ihracat sayesinde daha yüksek gelir elde etme düşüncesi onları ihracata yöneltmektedir.

Firmaların hepsi yeni pazarlara girerek toplam satışları içinde ihracat hacimlerini artırmayı hedeflemektedir. Bu durum, uluslararası pazarların, işletmeler için önemli bir büyüme alanı olarak düşünüldüğünü gösterir. İç pazarda daralma nedeniyle ihracat yapmayı düşünen firma sayısı yüksektir. İç piyasadaki sıkıntılar, firmaların uluslararası pazarlara yönelmesini teşvik etmektedir. Bu durum, iç pazar riskleri karşısında dış pazarlara açılmanın firmalar için bir çözüm olarak görüldüğünü gösterir.

İhracatta özellikle KDV iadesi gibi vergi avantajlarından faydalanmak için ihracat yapan firmaların sayısı 79 olarak belirlenmiştir. Kararsızlık oranı ve katılmama eğilimi, vergi avantajlarının tüm firmalar için belirleyici bir faktör olmadığını gösterir.

İç pazarda daralma nedeniyle ihracat yapmayı düşünen firma sayısı 117 olarak oldukça yüksek tespit edilmiştir. Son zamanlarda enflasyon oranlarından dolayı tüketicilerin satın alma güçlerinin azalması firmaların iç piyasalarda satışlarında düşüşlere neden olmuştur. Bu da sonuçlarda da görüldüğü gibi firmaların uluslararası pazarlara yönelmesini teşvik etmektedir. Bu durum, iç pazar riskleri karşısında dış pazarlara açılmak firmalar açısından bir çözüm olarak görülmektedir.

Dış ticarette ihracatçılara verilen devlet teşviklerinin cazibesi ihracat yapmak için 75 firma açısından önemi vardır, ancak bu faktör firmaların tümü için öncelikli değildir. Teşviklerin, bazı firmalar için ihracat kararında bir itici bir güç olurken, bazı firmalar için sınırlı bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

Firmaların büyük bir çoğunluğu yurt dışından talep geldiğinde ihracat yapmayı tercih ettiklerini bildirmişlerdir. Bu da pazar talebinin firmalar açısından önemli bir belirleyici faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Firmaların verdikleri cevaplara göre ihracatın işletmelerini büyütecekleri düşüncesi hepsi için ihracat yapma nedenlerinden en önemlilerindendir. Firmalar büyüme stratejilerinde ihracatı temel bir unsur olarak görmektedir. Bu durum, ihracatın firmaların büyümesine doğrudan katkı sağlayacak bir araç olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Rakip işletmelerin ihracat yapması, firmalar için orta düzeyde bir etkiye sahiptir. Kararsızlık oranının yüksek olması, bu faktörün bazı firmalar için motivasyon yaratırken bazıları için belirleyici olmadığının bir göstergesi olmaktadır.

4.3 Katılımcıların İhracat Pazarlama Faaliyetlerinde Tanıtım Araçlarını Kullanma Düzeyi

Çizelge 2, firmaların çeşitli pazarlama iletişim araçlarını ne sıklıkla kullandığını göstermektedir. Veriler, firmaların reklam, internet, kişisel satış, satış tutundurma, halkla ilişkiler, fuar ve sergiler gibi araçlara karşı tutumlarını göstermektedir.

Çizelge 2: İhracat pazarlama faaliyetlerinde tanıtım araçlarını kullanma düzeyi

		Hiç Kullanmıyoruz	Kullanmıyoruz	Kararsızım	Kullanıyoruz	Çok sık kullanıyoruz
1	**Reklam (TV, Gazete, Radyo vb.)]**	93	23	5	62	17
2	**İnternet**	11	12	8	94	75
3	**Kişisel Satış**	-	12	9	81	98
4	**Satış Tutundurma**	34	21	17	80	48
5	**Halka İlişkiler**	54	20	18	62	46
6	**Fuar ve Sergiler**		3	5	82	110

Firmaların pazarlama iletişim araçlarını tercih ederken geleneksel reklam kanallarının (TV, gazete, radyo vb.) kullanım oranının çok tercih etmedikleri görülmüştür. Firmaların 93 tanesi, bu araçları hiç kullanmadığını bildirdiği için pazarlama stratejisinde öncelikli bir araç olmadığı söylenebilir.

Son yıllarda teknolojinin hızla gelişmesi sosyal medya ve internetin hayatımızın her alanında yer alması interneti firmalar arasında en sık kullanılan pazarlama araçlarından birisi yapmaktadır. Kitle iletişim araçlarından internet, dünyanın tüm ülkelerine hızlı erişim ve daha büyük kitlelere ulaşabilme avantajı nedeniyle firmalar tarafından yoğun bir şekilde tercih edildiği görülmektedir. Bu durum, dijital pazarlamanın firmalar için stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Kişisel satış yöntemi dış ticarette uluslararası pazarlama için stratejik öneme sahiptir. Müşterileri tanımak ürünleri birebir tanıtmak ve müşteri ilişkilerini geliştirmek açısından önem arz ettiği için firmaların büyük bir kısmı tarafından yaygın bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Satış tutundurma faaliyetleri, firmalar arasında orta düzeyde bir kullanım oranına sahiptir. Bu yöntem, bazı firmalar için önemli bir pazarlama aracı olsa da, belirli bir grup firma tarafından çok sık tercih edilmemektedir. Yine de satışları artırmak amacıyla bu yöntemi düzenli olarak kullanan firmaların sayısı azımsanamayacak düzeydedir.

Firmaların halkla ilişkiler yöntemi ile pazarlama yöntemini çok fazla tercih etmedikleri tespit edilmiştir. Bazı firmalar tarafından bu yöntem aktif olarak kullanılsa da, diğer firmalar için daha az öncelikli bir araç olarak görünmektedir.

Fuar ve sergiler, özellikle devlet yardımları ile karşılandığından dolayı firmalar tarafından en çok tercih edilen pazarlama araçlarından biri olduğu tespit edilmiştir. Fuar ve sergiler aracılığıyla müşteriler ile birebir temas içinde olma ve ürün/hizmet tanıtımı açısından da firmaları daha güvenilir hale getirmesinden dolayı firmaların büyük bir çoğunluğu bu tür etkinliklere katılmayı tercih etmektedir.

4.4 Katılımcıların Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri

Katılımcılara doğrudan ihracat pazara giriş stratejilerinden hangisi veya hangileri ile uluslararası pazarlara girdikleri sorusunda katılımcılar birden fazla seçeneği işaretleyebilmiştir, bu da firmaların birden fazla giriş stratejisi kullanabildiğini ortaya koymaktadır. Katılımcıların %46,2'si tarafından satış temsilcileri ve aynı şekilde %46,2 doğrudan pazarlama yöntemlerini en çok tercih ettikleri tespit edilmiştir. Firmaların hedef pazarlara doğrudan erişim sağlamak istedikleri anlaşılmaktadır. Katılımcıların %34,6'sı acenteler ve distribütörler aracılığı ile pazara girmeyi tercih etmektedir. Toptancılar ve perakendeciler aracılığı ile pazara giren firma %30,8 oranında tespit edilmiştir. E-Ticaret %23,1 oranında tercih edilmiştir. Bu firmaların daha çok geleneksel yöntemleri kullandıklarını göstermektedir. En az tercih edilen stratejiler %7,7 oranında yurt dışı satış bürolarıdır.

Katılımcıların sözleşmeye dayalı pazara giriş stratejilerinden hangilerini tercih ettikleri sorusuna göre en çok tercih edilen strateji %53,8 ile sözleşmeli üretim olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların yarısından fazlasının sözleşmeli üretim stratejisini tercih etmesi ile üretimi belirli bir anlaşma çerçevesinde başka bir firmaya yaptırarak üretim riskini azaltıp maliyet avantajı sağladıkları söylenebilir. Firmaların %15,4'ü lisans anlaşması yoluyla pazara girmeyi tercih etmiştir. Firmaların %11,5'i yönetim sözleşmesini tercih etmiştir. Hiçbir katılımcı franchising yöntemini tercih etmemiştir. Katılımcıların %7,7'si hangi stratejiyi kullanacakları konusunda kararsız olduklarını bildirmişlerdir. Katılımcıların %38,5'i herhangi bir sözleşmeye dayalı stratejiyi kullanmamaktadır. Bu, firmaların çoğunluğunun sözleşmeye dayalı stratejiler yerine doğrudan giriş yöntemlerini veya farklı stratejileri tercih ettiklerini göstermektedir.

Katılımcıların yatırıma dayalı pazara giriş stratejilerinden hangilerini kullandıkları konusunda yanıtlara bakıldığında katılımcıların %56'sı hiçbiri seçeneğini işaretleyerek yatırım dayalı stratejilerden herhangi birini kullanmadığı göstermiştir. Bununla birlikte katılımcıların %32'si doğrudan yatırım yaparak pazara giriş stratejisini tercih etmiştir. Ortak Girişimler (Joint Venture) ve Stratejik Birleşmeler %12 oranında tercih edilerek firmaların işbirliği ile riski düşürerek pazara girmeyi tercih ettikleri tespit edilmiştir.

4.5. Katılımcıların Uluslararası Pazarlamada Karşılaştıkları Sorunlar

Aşağıdaki Çizelge 3 da firmaların uluslararası pazarlarda karşılaştıkları zorluklar ve bu zorlukların firmaların dış ticaretine etkisi hakkındaki görüşlerini içermektedir. Tablo, çeşitli faktörlerin firmalar tarafından nasıl algılandığını "Kesinlikle katılmıyorum" dan "Kesinlikle katılıyorum" seviyesine kadar 5'li ölçekte değerlendirmektedir.

Çizelge 3: Uluslararası Pazarlamada karşılaşılan sorunlar

	Kesinlikle katılmıyorum	**Katılmıyorum**	**Kararsızım**	**Katılıyorum**	**Kesinlikle katılıyorum**

1	**İhracat yaptığımız ülkelerin ani olarak değiştirdiği gümrük tarifeleri ve kotaları ticaretimizi etkiledi.**	29	18	40	89	24
2	**İhracat yaptığımız ülkelerin yasal Mevzuat/Yönetmelik zorlukları ticaretimizi etkiledi.**	29	27	49	71	24
3	**İhracat yaptığımız ülkelerdeki ekonomik gelişmeler / durgunluk / enflasyon/gelir düzeyi ticaretimizi etkiledi.**	8	-	24	132	36
4	**Ürünlerimizde ihracat yaptığımız ülkeye göre kalite, biçim, garanti, etiket, ambalaj değişikliği yapmak zorundayız.**	12	17	34	88	49
5	**İhracat yaptığımız ülkelerin sosyo/kültürel özelliklerine göre tanıtım ve tutundurma çalışmaları yapmak zorundayız.**	21	20	43	81	35
6	**İhracat yapılacak ülkelerin kültürel ve toplumsal farklılıkları uluslararası pazarlamamızı etkiler.**	12	17	17	130	24
7	**İşletmemizin girdiğimiz bir uluslararası pazarda başarısız olmasının nedeni yönetimin tecrübesizliği ve yetersizliği kaynaklıdır.**	8	26	81	74	11
8	**Uluslararası pazarlarda ürün ve ürünün fonksiyonları, ek üretim kapasitesi, üretim maliyetleri ambalajlama, kalite ve patent pazara girişimizi engeller.**	23	25	33	103	16
9	**İşletmemizin yeteri kadar finansal kaynağa sahip olmaması sonucu yüksek maliyetleri karşılayamadığımız için uluslararası pazarlara giremedik.**	36	63	44	46	11
10	**Ulusal pazarlarda elde ettiğimiz tecrübeyi ihracat pazarlamasında gerçekleştiremedik.**	53	56	41	39	11
11	**Uluslararası pazarlara yönelik ürün geliştirme, tüketiciler hakkında bilgi toplama konularında yetersiz kaldığımız için başarısız olduk.**	56	48	29	59	8

12	**Devlet tarafından sağlanan destek ve teşvikleriz yetersiz veya az oluşu ihracat yapmamızdan alıkoymuştur.**	12	48	65	64	11
13	**İhracat yapmak istediğimiz ülkenin siyasi ortamındaki belirsizlik o ülkeye ihracat yapmaktan vazgeçirmiştir.**	46	31	43	61	19
14	**Satış sonrası hizmet sağlama (yetkili servis, garanti, tamir vs.) konusundaki yetersizlik uluslararası pazarlamada olumsuzluklara yol açmıştır.**	43	55	37	43	22
15	**Mevcut ürünleri değiştirmeden yeni pazarlara satma çabası bizi başarısızlığa götürmüştür.**	45	57	26	64	8
16	**Teknolojik değişiklikleri, teknolojinin getirdiği yeni pazarlama tekniklerini dikkate almadığımız için başarısızlığa uğradık.**	45	57	15	67	16

Firmaların ihracat yaptıkları ülkelerde ani bir şekilde değişen gümrük tarifesi ve kotalardan dolayı ticaretlerinin etkilediğini belirten firmaların sayış katılanlar ve tamamen katılanlar olarak 113 olarak tespit edilmiştir. Ülkelerin uyguladıkları ticaret politikalarındaki ani değişiklikler firmaların planlarını ciddi bir şekilde etkilediğini göstermektedir.

Ülkelerin dış ticarette uyguladıkları yasal mevzuat ve yönetmelik zorluklarının dış ticaretlerini etkilediğini belirten firmalar yüksek oranda olsa da bu faktör gümrük tarifeleri kadar belirleyici değildir. Buna rağmen, genel olarak verilen cevaplarda ihracat yapılan ülkelerdeki mevzuat farklılıklarının firmaların ticaretine engel oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Firmaların girmeye çalıştığı pazarda ekonomide yaşanan durgunluk, enflasyon veya gelir düzeyi gibi faktörlerin ticareti etkilediğini belirten toplamda 168 firma hedef ülkenin ekonomik koşullarının, kendileri için büyük bir risk faktörü olarak algılamaktadır.

Uluslararası pazarlarda yer edinebilmek için en önemli konu girilmeye çalışılan pazardaki taleplerin özelliklere uyum sağlamak firmaların üzerinde ciddi bir yük taşıdığı cevaplardan anlaşılmaktadır. Ürünlerin kalite, ambalaj veya garanti gibi özelliklerini hedef ülkeye göre değiştirme gerekliliği, firmalar için önemli bir konudur.

İhracat yapılan ülkelerdeki sosyo-kültürel özelliklere göre tanıtım ve tutundurma çalışmaları yapan firmaların sayısı yine yüksek düzeydedir. Bu da, pazarlama stratejisi belirlerken ürünlerdin tanıtımında kültürel faktörlere firmaların genelinin önem verdiğini göstermektedir.

Kültürel ve toplumsal farklılıkların, firmaların uluslararası pazarlama faaliyetlerini önemli ölçüde etkilediğini 154 firmanın bu faktörü onaylaması ile anlaşılmaktadır. Bu nedenle, firmalar bu farklılıklara göre stratejilerini adapte etmek zorundadırlar.

İşletmelerin girdikleri uluslararası pazarda başarısız olmasının nedeni olarak yönetim yetersizliği hakkındaki düşünceler dengeli tespit edilmiştir. Bu durumda, yönetimin yetersiz olması bazı firmalar için başarısızlığın nedeni olarak bildirilse de, çoğu firma bu konuda kararsız veya daha az önemsedikleri tespit edilmiştir.

Uluslararası pazarlarda ürün ve ürünün fonksiyonları, ek üretim kapasitesi, üretim maliyetleri, kalite, patent ve ambalajlama gibi faktörler dış ticarette pazarın önünde yüksek maliyetlere yol açtığını düşünen sayısı yüksek düzeydedir.

Firmaların uluslararası pazarlara girebilmek için ihtiyacı olan finansal kaynaklarının yetersiz olması konusunda farklı görüşlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu faktöre katılmayan ve kararsız olan firmaların sayısının yüksekliği, bu faktörün bazı firmalar için belirleyici olmadığını göstermektedir.

Firmaların çoğu, yerel pazarda göstermiş oldukları pazarlama ve satış tecrübelerini dış pazarlarda da uygulayabildiklerini düşünmektedir. Ulusal pazar tecrübesiyle ihracat başarısı arasında doğrudan ilişki kuramayan firmaların sayısı da oldukça çoktur.

Uluslararası pazarlara yönelik ürün geliştirme, tüketiciler hakkında bilgi toplama konularında yetersiz kaldığını ve bunların başarısızlığa neden olduğunu düşünen firmaların oranı düşük çıkmıştır. Çoğu firma, bu faktörü başarısızlık nedeni olarak görmemektedir.

Dış ticarete devlet tarafından verilen desteklerinin yetersiz olduğunu düşünen firmalar olsa da, bu konuda kararsız olanların sayısı da oldukça yüksek bulunmuştur. Bu konuda ortak bir görüş oluşmadığı söylenebilir.

Firmaların ihracat yapmak istedikleri ülkenin siyasi ortamındaki belirsizlik ihracatı etkileyen bir faktör gibi görülse de bu konuda farklı yaklaşımlar mevcuttur.

Satış sonrası hizmet sağlama (yetkili servis, garanti, tamir vs.) konusundaki yetersizlik uluslararası pazarlamada firmalar için belirleyici olmamaktadır. Bu konuda firmaların verdiği cevaplarda farklı görüşlere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Yerel pazarlar için üretilen hazırdaki ürünleri değiştirmeden yeni pazarlara satma çabası bazı firmalar için başarısızlığın nedeni gibi görülse de, bu faktörün de tüm firmalar için belirleyici olmadığı tespit edilmiştir.

Teknolojik değişiklikleri, teknolojinin getirdiği yeni pazarlama tekniklerini takip etme konusunda bazı firmalar takip etmediklerinde başarısızlığa uğradıklarını düşünseler de bu konuda firmalar arasında farklı görüşler bulunmaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Daha genel bir değerlendirme yaptığımızda aşağıdaki sonuçlara ulaşmış bulunmaktayız:

- Firmaların uluslararası pazarda daha çok doğrudan satış temsilcileri ve doğrudan pazarlama gibi doğrudan temas kurmalarını sağlayan stratejileri tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu da müşterilerle daha yakın ilişkiler kurmanın ve pazarın taleplerine hızla yanıt verebilmenin firmalar için önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca, e-ticaretin

orta düzeyde kullanılması, geleneksel satış kanallarının hala güçlü olduğunu, ancak dijital kanalların da önem kazandığını göstermektedir.

- Firmaların uluslararası pazarlara giriş stratejilerinde sözleşmeye dayalı stratejilerden özellikle sözleşmeli üretimi ön plana çıkardığını, ancak genel olarak bu tür stratejilere yüksek bir ilgi olmadığını göstermektedir. Sözleşmeye dayalı yöntemlerin, doğrudan pazara giriş stratejilerine kıyasla daha az tercih edildiği söylenebilir. Yatırım dayalı pazara giriş stratejileri, doğrudan ihracat veya diğer yöntemlere kıyasla daha düşük bir katılımla tercih edilmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun yatırım dayalı giriş stratejilerini kullanmaması, bu stratejilerin daha yüksek risk ve maliyet içermesi gibi sebeplerden kaynaklanabilir. Ancak, doğrudan yatırım seçeneğinin diğer stratejilere kıyasla daha yüksek oranda tercih edilmesi, bazı firmaların bu pazarlara uzun vadeli bir yatırım perspektifiyle yaklaştığını göstermektedir.
- Katılımcılara uluslararası pazarlamaya yönelme nedenlerini sorduğumuzda en önemli ihracat motivasyonlarının; kâr marjını ve satışları artırmak, iç pazarda daralma olduğunda bunu aşmak ve işletmeyi büyütmek olduğu tespit edilmiş bu da hipotemizi doğrulamıştır. Devlet teşvikleri ve vergi avantajları gibi faktörler ise bazı firmalar için önemli olsa da, çok fazla belirleyiciliğinin olmadığı söylenebilir.
- Katılımcılar tutundurma çalışmalarından hangisini tercih ettikleri sorulduğunda en çok internet, kişisel satış ve fuar/sergi gibi araçları tercih ettikleri tespit edilmiştir. Dijital medya ve kişisel satış, müşterilere daha doğrudan ve etkili bir şekilde ulaşabilme avantajı sağladığı için sıkça kullanılmaktadır. Geleneksel medya kanalları (TV, gazete, radyo vb.) ise nispeten düşük bir kullanım oranına sahiptir. Halkla ilişkiler ve satış tutundurma gibi araçlar ise firmalar arasında orta düzeyde ilgi görmektedir. Bu veriler, firmaların daha doğrudan ve etkin iletişim kanallarını tercih ettiğini ortaya koymaktadır.
- Uluslararası pazarlamada karşılaşılabilecek sorunlara yönelik hazırladığımız sorularda aldığımız yanıtlarda firmaların uluslararası pazarlarda en çok ekonomik, kültürel, mevzuat ve üretim maliyetleri gibi dışsal faktörlerden etkilendiği tespit edilmiş. İçsel faktörler ise bazı firmalar için belirleyici olsa da tüm firmalar için ortak bir engel olarak algılanmamaktadır. Bu da dış pazarlara giriş stratejilerinde çevresel faktörlerin daha önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu sonuçta hipotemizi doğrular niteliktedir.

Hem firmalara hem politika yapıcılara araştırma sonuçlarımıza göre önerilerde bulunacak olursak;

- Gümrük vergi ve tarifelerinde indirimler yapılması ve daha fazla ülke grubu ile ticaret yapmak için gümrük tavizi anlaşmaları uluslararası pazarlara açılmayı arttırabilir.
- Dünya Ticaret Örgütünün tüm ülkelerdeki bürokrasiyi azaltmak adına yasal mevzuatta güncellemeler yaparak dış ticaretin önündeki mevzuat engeli aşılabilir.
- Dış ticarete devlet tarafından sağlanan teşviklerin kapsamının arttırılması daha çok firmanın uluslararası pazarlara açılması ve mevcut firmaların da pazarlarını genişletmesini sağlayabilir.

- Uluslararası pazara girişte ürün fonksiyonları ve ambalajı yerel tüketici beklentilerine göre uyarlanmalı; üretim kapasitesi artırımı için yerel ortaklıklar ve maliyet azaltımı için verimli üretim teknikleri kullanılmalıdır. Ayrıca, kaliteyi güvence altına alacak sertifikalar edinilmeli ve patent başvuruları yapılarak fikri mülkiyet hakları korunmalıdır.

KAYNAKÇA

Albaum, G. ve Duerr, E. (2011). *International Marketing and Export Management.* ABD : Prentice Hall, Yedinci Baskı.

Cengiz, E. (2002). *Uluslararası Pazarlamada Promosyon.* İstanbul: DER Yayınları.

Dursun, I., Kabadayi, E. T., & Yürüyen, H. (2022). Bilimsel Araştırmalarda İnternet Temelli Anketlerin Kullanımı: Akademisyenlerin Görüş, Tercih ve Kaygıları. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(1), 1-23.

Hollensen, S. (2010), *Global Marketing: A decision-orien ted approach.* University of South Denmark: Financial Times Press, Beşinci Baskı.

İnal, M. E. Ve Toksarı, M. (2006). *Mobilyacılık Sektöründe Karşılaşılan Pazarlama Sorunları ve Bu Sorunlara Çözüm Üretmeye Yönelik Bir Araştırma: Kayseri Örneği.* Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 2(4), 105-121.

Kaya, S. (2007). *Uluslararası pazarlama ve Malatya ilinde ihracat yapan firmalar üzerine bir araştırma.* İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Kotler, P. and L. Armstrong. (2012), *Principles of Marketing.* New Jersey: Pearson Prentice Hall, 14. Baskı.

Kurtuluş, K. (1998), *Pazarlama Araştırmaları*, Avcıol Basım, İstanbul.

Küçükkambak, S. E., & Armağan, E. (2022). Çevrimiçi ve Yüz Yüze Anket Teknikleri ile Toplanan Verilerin Geçerlilik ve Güvenilirliklerinin İncelenmesi. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4), 397-410.

Sarıtaş, E. (2012). *Uluslararası Pazarlamada İhracat Pazarlama Stratejileri ve Denizli Tekstil Sektöründe Bir Araştırma.* Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Sert, S. (2008). *Uluslararası pazarlara giriş stratejileri ve bu süreçte ortaya çıkabilecek problemler: Uşak ili tekstil sektöründe bir araştırma.* Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Sezer, D. *Uluslararası pazarlamada ürün stratejileri ve Türkiye'de Starbucks örneğinin incelenmesi.* İstanbul Gedik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Tezbasaran, A. (2008). Likert Tipi Ölçek Hazırlama Kılavuzu. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Uysal, S. (2009). *Uluslararası pazarlama stratejileri ve otomotiv sektöründe uygulama.* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

İnternetKaynakları:

https://www.kayso.org.tr/Media/Dokuman/TKubatve2aylk2023GTSde840d3b2bf549fe9f3237f67558ae14.pdf

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Mart-2023-49623

GÜZİDE SABRİ AYGÜN'ÜN HÜSRAN ADLI ROMANINDA EBEDÎ ÇOCUK ARKETİPİ[1]

Dr. Öğr. Üyesi, Ece SERRİCAN KABALCI
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
eceserrican@hotmail.com - https://orcid.org/0000-0002-3050-1717

ÖZET

II. Meşrutiyet Dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında eser veren Güzide Sabri Aygün, popüler romanlar yazmıştır. Karamsar, yalnız ve kimsesiz genç kızların hayatını ele alan eserleri, geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi* (1905), *Yaban Gülü* (1920), *Nedret* (1922), *Hüsran* (1928), *Hicran Gecesi* (1937), *Necla* (1941) ve *Mazinin Sesi* (1944) adlı romanlarında özellikle aşkı, özlemi ve kalp kırıklıklarını anlatmıştır.

Bu çalışmada, Güzide Sabri Aygün'ün 1928'de yayımlanan *Hüsran* adlı romanı, Carl Gustav Jung tarafından ana hatları belirlenen arketipsel eleştiri yöntemiyle incelenmiştir. Carl Gustav Jung tarafından ilk örnek/ilk model olarak tanımlanan ve ortak bir mirası ifade eden arketiplerden biri çocuk arketipidir. Çocuk arketipi içinde anne sevgisine sığınan ve büyümek istemeyen kişiler ebedî çocuk/puer aeternus arketipine birer örnektir. Yapılan incelemede, *Hüsran*'ın kişi kadrosunda yer alan Fuat'ın, ebedî çocuk arketipi özellikleri sergileyen, şefkat arayan ve korunma ihtiyacı duyan biri olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular metin içinde verilmiş, ebedî çocuk/puer aeternus arketipi içinde değerlendirilen Fuat'ın değişim ve dönüşümü değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Güzide Sabri Aygün, roman, arketip, ebedî çocuk/puer aeternus.

THE ETERNAL CHILD ARCHETYPE IN GÜZİDE SABRİ AYGÜN'S NOVEL CALLED *HÜSRAN*

ABSTRACT

Güzide Sabri Aygün, who works on popular novel genre in our literature, wrote works in the Second Constitutional Monarchy and the first years of the Republic. In her works dealing with the lives of pessimistic, lonely and lonely young girls, have reached a wide readership. She told love, longing and heartbreak in her novels *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi* (1905), *Yaban Gülü* (1920), *Nedret* (1922), *Hüsran* (1928), *Hicran Gecesi* (1937), *Necla* (1941) and *Mazinin Sesi* (1944).

In this study, Güzide Sabri Aygün's novel *Hüsran*, published in 1928, was examined with the archetypal criticism method outlined by Carl Gustav Jung. One of the archetypes defined by Carl Gustav Jung as the archetype/first model and expressing a common heritage is the child archetype. Within the child archetype, people who take refuge in mother's love and do not want to grow up are examples of the eternal child/puer aeternus archetype. In the analysis, it was seen that Fuat, who is in *Hüsran*'s cast, is a person who exhibits the characteristics of the eternal

[1] Bu çalışma, yazar tarafından hazırlanan "Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî Süreci Yazarlarının Romanlarının Arketipsel Eleştiri Yöntemiyle İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

child archetype and needs protection from a woman older than him. The findings obtained are given in the text, and the change and transformation of Fuat, who is evaluated within the eternal child/puer aeternus archetype, is evaluated.

Keywords: Güzide Sabri Aygün, novel, archetype, eternal child/puer aeternus.

1. GİRİŞ

Carl Gustav Jung, "Analitik Psikoloji" adı altında kendi ekolünü oluşturan ve ortak/kolektif bilinç dışında yer aldığını vurguladığı arketip kavramını geliştiren dikkat çekici bir isimdir. Arketip kavramı, kaynağını Platon'un "idea"larından alan, insanoğlunun kalıtımsal olarak aktardığı ilk model/ilk örneklerdir (Jung, 1997: 50). Ancak "idea"lar mükemmelliğin modeli iken, arketipler aydınlık ve karanlık olmak üzere iki kutba sahiptir (Jacobi, 2002: 66). Ortak bilinç dışında bulunan ilksel imgeler yani arketipler, insanlığın en eski ve evrensel düşünce biçimlerinden oluşur. Bilinç dışının derinliklerinde uyuyan ilksel imgeler yani arketipler, insanoğlunun varlığından hiç haberi olmadığı manevi bir iç dünyaya açılır. Aynı zamanda arketipik imgeler mecazi olarak fiziksel olayların sezgisel kavramlarını oluşturur (Jung, 1997: 145-146).

Ortak bilinç dışında yer alan arketipler arasında persona, gölge, anima, animus, yaşlı bilge, hilebaz ve anne arketipleri en bilinenleridir (Jung, 2015: 180). Ön planda yer alan bu arketipler içinde anne arketipi, her bireyde farklı görünümlere sahip bir arketiptir. Tıpkı diğer arketiplerde olduğu gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkan anne arketipini sadece anne ile sınırlamamak gerekir. Anne arketipi; büyük anne, üvey anne, kayınvalide, dadı hatta ata kadın gibi görünümlerde ortaya çıkabilmekte ve simgesel bir anlam ifade edebilmektedir. Hangi görünümde olursa olsun anne figürünün genelde doğurganlık ve bereketi temsil eden nesne ve mekânlarla ilişkili olduğunu söylemek mümkündür (Jung, 2015: 123).

Kadının tüm görünümlerini içinde barındıran anne arketipi, kalıtım yoluyla anneden bebeğe aktarılan ve doğumla birlikte insanoğluna ilk travmayı yaşatan bir arketiptir (Mascetti, 2000: 147). Doğum travması, bebeğin anne rahminden ayrılışı nedeniyle yaşadığı ayrılık kaygısını ifade eder. Ayrılık kaygısı her bireyde farklı düzeyde yaşansa da annenin vaat ettiği sığınağa dönme arzusu hayatın farklı anlarında kendini gösterebilir (Rank, 2014: 9). Bu noktada, kadın ve erkekteki anne imgelerinin birbirinden çok farklı olduğuna da dikkat çekmek gerekir. Kadın için anne, cinsiyetinin belirlediği bilinçli yaşamın örneğiyken; erkek için anne, örtük bilinç dışının imgeleriyle dolu bir yabancıdır. Bu nedenle, erkeğin anne kompleksinde anne, simgesel bir karaktere sahiptir ve bu simgesel karakter idealize edilir. Böylece korkulan şeyden yani bilinç dışının büyülü etkisinden korunulur. Kadında anne arketipinin ortaya çıktığı evrede doğrudan doğruya ilk imgeyle yani Toprak Ana ile özdeşleşme yaşanır. Erkek, bu özdeşleşmeyi kuramadığı için eril karşılığıyla bir çift oluşturur (Jung, 2005: 41-42).

Anneden kopamama durumunun en üst seviyesi kişinin kendisini çevreden izole ederek doğum anına dönmek istemesidir. Bu istekte olan kişiler, ebebî çocuk yani puer aeternus arketipine sahiptir (Serrican Kabalcı, 2019: 152). Kendini yenileme gücüne sahip olan çocuk arketipinin görünümlerinden biri olan ebedî çocuk arketipi, büyümeyen ve bağımlı kişileri tanımlamada kullanılır (Sambur, 2005: 108). Peter Pan Sendromu olarak adlandırılan bu arketip, kişinin sonsuz bir çocukluk içinde yaşamasıdır. Fiziksel olarak büyüyen birey aslında bir fetüs olarak kalmakta ve büyüme sürecini gerçekleştirememektedir. Çalışmayan, evlenmeyen ve genç yaşta ölmeye hazır *puer* için tek kaçış yolu kendini anneye teslim etmektir (Segal, 2012: 146).

Bilinç dışında yer alan arketiplerden biri olan ebebî çocuk arketipi, sonsuz bir çocukluk yaşantısını ifade ettiğinden edebî anlatılarda yer alan hasta ve korunmaya muhtaç roman

kişilerinde ortaya çıkmaktadır. Bu roman kişilerinden biri de Faruk'tur. Güzide Sabri Aygün tarafından yazılan ve ilk baskısı 1928'de yapılan *Hüsran*'ın kişi kadrosunda yer alan Faruk, bir *puer* olarak bu çalışmanın araştırma konusunu oluşturmaktadır.

2. GÜZİDE SABRİ AYGÜN'ÜN *HÜSRAN* ADLI ROMANINDA OLAY ÖRGÜSÜ

Sade bir üsluba sahip olan, kolay okunan ve okuyucusuna günlük hayatın uzağında bir dünya açan popüler roman, geniş kitleler için ortak bir payda oluşturmuş edebî türlerdendir. Katmanlı anlatım yapısı kullanmadan basit bir olayı ele alan popüler romanlarda aşk, intikam, kıskançlık ve hırs gibi duygulara yoğun bir şekilde yer verilir. Romanın ana kahramanı çoğunlukla bir kadındır, şahıs kadrosundaki diğer kişiler de iyi ve kötünün temsilcileridir. Fiziki, sosyal ve ruhsal özelliklerine yüzeysel bir şekilde yer verilen kadınlar, okuyucunun duygusal yönden rahatlamasını sağlamaktadır (Çetindaş, 2019: 36).

1883 yılında İstanbul'da doğan Güzide Sabri Aygün, popüler roman türünün önemli temsilcilerindendir. Duygusal romanlar kaleme alan Güzide Sabri Aygün, II. Meşrutiyet Dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında kara sevdayı ve kırık kalpleri konu alan popüler romanlar yazmıştır. Romanlarında kadınların iç dünyasına kadın duyarlılığı ile yaklaşan yazar; *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi* (1905), *Yaban Gülü* (1920), *Nedret* (1922), *Hüsran* (1928), *Hicran Gecesi* (1937), *Necla* (1941) ve *Mazinin Sesi* (1944) adlı eserleri kaleme almıştır (Serrican Kabalcı, 2021: 151). Bu çalışmada, yazarın 1928 tarihli *Hüsran* adlı romanı incelenmiş ve romanda yer alan ebebî çocuk arketipi görünür kılınmıştır.

Hüsran, genç bir kızın başından geçen ve hayal kırıklığı ile biten bir aşk hikâyesini anlatır. Günlük şeklinde yazılan eserde bir senelik zaman dilimi yirmi üç tarih atılarak özetlenir. (Serrican Kabalcı, 2018: 364). Büyükannesi tarafından büyütülen Nermin, kundaktayken annesi tarafından terk edilmiş, sekiz yaşındayken de babasını kaybetmiş bir genç kızdır. Hayatta kimsesi olmayan Nermin, yaşadığı acıların ardından kendisine İstanbul'da bir hayat kurmak ister. Ev sahibi Şadan Hanım, yaptığı el işlerini satması için onu Ziya Bey Konağı'na götürür. Ziya Bey'in ikinci karısı Nazıma Hanım, kızı Nazan ve Ziya Bey'in ilk eşinden olan oğlunun karısının kardeşi olan Faruk bu evde yaşamaktadır. Nazan'ın düğün hazırlıklarına yardım etmek için konakta çalışmaya başlayan Nermin, aynı zamanda hastalığı yüzünden burada kalan Faruk ile de ilgilenir. Nazıma Hanım'ın kendisinden yaşça küçük olan Faruk'a ilgisi hem aile fertlerini hem de Nazan'ın nişanlısı Macit'i rahatsız etmektedir. Nazıma Hanım, yasak aşkını gizlemek için Nermin ve Faruk'u nişanlar. Bir oyun olarak başlayan bu nişanlılık zamanla karşılıklı sevgiye dönüşür, Nermin ve Faruk evlenmeye karar verir. Öfkeden ve kıskançlıktan deliye dönen Nazıma Hanım, Nermin'in evine gider. Bu evdeki duvar ilk eşinin fotoğrafını görünce Nermin'in kendi kızı olduğunu anlar. Hayatının en mutlu gününde hüsrana uğrayan Nermin İstanbul'u terk eder, Faruk da çok geçmeden hayata veda eder.

3. EBEDÎ ÇOCUK/PUER AETERNUS ARKETİPİNİN BİR ÖRNEĞİ: FARUK

Güzide Sabri Aygün'ün *Hüsran* adlı eserinde, Faruk ebedî çocuk arketipinin özelliklerini bünyesinde barındırır. Hastalığı nedeniyle bakıma ve şefkate muhtaç olan Faruk, kendisinden yaşça büyük olan Nazıma Hanım'ın ilgisini memnuniyetle kabul etmiştir. Ancak aralarındaki ilişki genç ve güzel bir kız olan Nermin'in gelişiyle tamamen değişmiştir. Faruk, anne sevgisinin gölgesinde ilişki kurduğu Nazıma Hanım'dan uzaklaşmış ve Nermin'e âşık olmuştur. Sevilen konumundan seven konumuna geçen Faruk'un bu ilişkide çocukluktan çıkıp olgunlaşma sürecini tamamlaması beklenirken Nermin ile ayrılmak zorunda kalmıştır.

Romanda Nermin, Faruk'u ilk kez el işlerini göstermek için gittiği Nazıma Hanım'ın yanında görür. Genç ve narin vücutlu bir erkek olarak tanımlanan Faruk'un sesindeki hüzünlü ahenk genç kızın dikkatini çeker. Nermin dikkatli bir şekilde Faruk'un yüzüne bakar ve genç adam hakkında şunları düşünür: "(…) Biraz solgun ve esmer çehresi, insana, derin bir düşünce ve gönül acısının tesiriyle gamlı görünmekteydi." (s. 18)

Nermin'i çok seven ve düğün hazırlıkları için onun yardımını talep eden Nazan sayesinde Nermin bu evde çalışmaya başlar. İlk günlerde Nazıma Hanım'ın Faruk'a yönelik davranışlarından şüphe duyan Nermin, daha sonra bunları düşündüğü için kendisine kızar ve içinden şunları geçirir: "Belki bir anne, bir kardeş şefkatiyle etrafında dolaştığı zavallı genç bir hasta için her türlü yanlış fikirlere düşmüş olan bu kadına da Faruk Bey'e de kalbim sızladı." (s. 33) Nermin'in bu düşünceleri, Faruk'un hüzünlü tabiatına "hasta delikanlı" sıfatını da ekler. Geçim derdi olmayan ve iyi bir mesleğe sahip olan Faruk, bakımı için bir yardımcı tutabilecekken Nazıma Hanım'ın bu görevi üstlenmesi ve delikanlının da bunu minnetle kabul etmesi söz konusudur. Ayrıca bu noktada, Nazıma Hanım'ın hasta bakıcı konumundan ziyade bir anneye benzetilmesi de dikkat çekicidir.

Faruk, Ziya Bey'in ilk evliliğinden olan oğlunun eşinin yani evin gelininin kardeşidir. Hastalığı nedeniyle bir sene boyunca İsviçre'de kaldıktan sonra İstanbul'a geri dönmüştür. Kız kardeşi yurt dışında yaşadığı ve bu şehirde yapayalnız olduğu için Ziya Bey'in evinde kalmaya başlamıştır. Ziya Bey'in akrabası olan Şükriye Hanım, "kendini beğenmiş sıska musibet" olarak tanımladığı Faruk'u hiç sevmediğini ve Nazıma Hanım ile olan yakınlığından kuşkulandığını Nermin'e şu sözlerle anlatmıştır: "Onu bu evde en çok seven Nazıma Hanım'dır. Üzerine toz kondurmaz, pek kıymetlidir. Güya üvey oğluyla gelin hanımın hatırı için böyle yapıyormuş, sonra hasta olduğu için acıyormuş!" (s. 30)

Hülyalı bakışlara sahip, hazin çehreli bir adam olan Faruk ile yakından ilgilenen Nazıma Hanım, onu bir çocuk gibi korur ve şefkat gösterir. Evlerinde düzenlediği bir eğlencede açık kalan pencerenin Faruk'un öksürüğünü arttırdığını gören Nazıma Hanım hemen pencereyi kapatır. Onun bu ilgili davranışı ve Faruk'un minnet dolu bakışları yanlarında bulunan Nermin'in de dikkatini çeker. Nazıma Hanım'ın bu hareketi Faruk'u mutlu eder:

> "Salonun kahkahalı gürültülü âlemine küskün, alakasız kalan bu solgun adamın yüzünde hafif bir tebessüm dolaştı. Yorgun ve esrarlı bir bakışla karşısındaki kadına bakarak:
>
> - Size çok zahmet veriyorum, dedi. Hanımefendi hiçbir şey söylemeden, siyah ve kederli gözlerini onun üzerinde gezdirdi." (s. 24)

Nazıma Hanım'ın tek istediği, herkesten üstün tuttuğu Faruk'un yeniden sağlığına kavuşmasıdır. Ancak onun yaklaşımı genç bir hastaya gösterilen ilginin ötesindedir. Faruk'un hastalandığı bir gece onun üstüne titreyen Nazıma Hanım'ın tavırları anne şefkatiyle perdelenmiş âşık davranışlarının dışa vurumudur. Yorgun ve halsiz bir şekilde gözlerini kapayan Faruk'un başında bekleyen Nazıma Hanım'ın elleri, "(…) onun siyah ipek gibi parlayan saçları üzerinde dolaşıyordu. Faruk, başını bu ellere teslim etmiş itaatli bir çocuk gibi gözleri kapalı yatıyordu." (s. 95) Nazıma Hanım'ın ilgisinden ve üzerine titremesinden memnun olan Faruk, ona bir çocuk gibi sığınmaktadır. Faruk'un hayattan beklentisi şefkat ve sevgidir. Bu isteğini, Nazıma Hanım ve Nermin ile birlikte otururken insanlığın muhtaç olduğu şeyleri dile getirirken de açığa vurmaktadır: "Muhitinizde şefkat ve merhamet havasıyla beslenen ruhların nasıl bir şükran hissiyle size bağlı olduğunu anlıyor musunuz? İşte, Nermin Hanımla ben, sizin güzel, şefkatli ellerinize sarılmış iki yalnız zavallı…" (s. 25)

Sığınma iç güdüsüyle anneyi ya da anne yerine konulabilecek bir kadını arayan *puer* sürekli bir koruma talep eder ve başkalarının ona sunduğu hayatın güvenli ortamında yaşamak ister. Güçlü ve bağımsız bir egoya sahip olamayan *puer*, karşısına çıkan baskın dişilere direnç gösteremez

(Segal, 2012: 147). Bir *puer* olarak Faruk, Nazıma Hanım'ın koruyucu kolları ve şefkat dolu bakışları altında yaşamayı seçmiştir. Nazıma Hanım'ın ona sunduğu güvenli ve sakin hayat sayesinde rahat bir şekilde yaşamıştır. Ancak haklarında çıkan dedikodular yüzünden Faruk'tan uzak kalmak zorunda olan Nazıma Hanım, şu sözlerle onu Nermin'e emanet etmiştir: "Sizden isteyeceğim hizmet, genç bir hastaya dikkattir. Ona şefkatli bir kardeş olmanızı, onun hayatına beraber dikkat etmemizi, benim bazı mânialar karşısında yapamayacağım şeyleri sizin yapmanızı; hasılı müşkül olan vaziyetimi mümkün olduğu kadar hafifletmeye yardım etmenizi (…)" (s. 36)

Ne cevap vereceğini bilemeyen Nermin, Nazıma Hanım'ın hayatında tehlikeli ve esrarlı olayların olduğunu anlar. Yine de bu kadının isteklerine karşı koyamayacağını görerek teklifini kabul eder. Zor bir durumda kalan Nermin, bakmakla sorumlu olduğu Faruk'u tanımamakta ve ona nasıl yaklaşacağını da bilmemektedir. Faruk hakkında edindiği bilgileri şu şekilde dile getirmektedir:

> "Bir an evvel işe başlamak için Faruk Bey'e biraz alışmak lazımdı. Hâlbuki bu genç adamın şahsiyetinde müstesna bir başkalık vardı. Gözlerinin derin, hülyalı bakışlarında sessiz bir hüzünle manalı bir hâkimiyet gizliydi. Heyeti umumiyesi asabi, her şeyden usanmış, ezilmiş gibi yorgun görünen varlığında, karşısındakine her istediğini yaptıracak kadar esrarlı, ateşli ve bununla beraber mahiyeti anlaşılmayan bir kuvvet vardı. Güzel olmayan çehresini örten sihirli bir gölge altında, bu adam, çok şirin ve sevimli görünüyordu. Fakat ruhunda daima bir değişme vardı. Bazen, ağır bir durgunlukla derin bir yeisin buhranı içine dalmış gibi, küskün ve elemli, düşünür; bazen inatlı, gururlu, sert hırçınlığıyla her şeyden usanmış, bezmiş gibi dünyaya, hayata, insanlara soğuk bir kayıtsızlıkla bakardı; bazen de bu müphem eziyetlerden kurtulmuş gibi, halim, alçak gönüllü, en yumuşak bir rikkatle karıştırılmış bir kalple, nazik bir şahsiyet olurdu." (s. 37-38)

Nermin'e göre Faruk'un tüm bu hâllerinin nedeni duygusal karakterinden ileri gelmektedir. Her sabah Faruk'a yemek götüren Nermin, onun keder ve hicapla karışık hâli karşısında bir dost gibi davranır ve bir çocuk gibi ona biraz daha yemesini ihtar eder. İnce, kesik bir öksürükle solgun yüzü pembeleşen Faruk, Nermin'in bu ilgisine minnettardır. Nermin de hasta ve hisli bir adam olarak gördüğü Faruk'a karşı kalbinde bir merhamet hisseder ve sağlığını yakından takip eder. Faruk da Nermin'e karşı nazik ve sevecen bir şekilde yaklaşmaya başlar. Nermin aralarındaki bu ilişkiden memnundur:

> "Faruk'la aramızda esaslı bir dostluk devresi başlıyordu. Bu hasta ruhlu adam beni, şefkatli bir arkadaşı gibi seviyordu. Kendi hizmetiyle meşgul olduğumu gördüğü zamanlarda çok hürmetli, çok iltifatlı muamelesiyle her gün biraz daha dostluğumu kazanıyor, her vakit artan bir yakınlıkla daha çok bir alışkanlık hasıl oluyordu." (s. 43)

Bir çocuk gibi bakılan ve sağlığıyla yakından ilgilenilen Faruk, "fedakâr, çılgın bir kalbin aşkıyla dolu sıcak bir hava içinde mesut ve hülyalı" (s. 46) bir şekilde hayatını sürdürürken bir anda Nermin'in şefkatli ve sevgi dolu kucağına atılır. Bir *puer* olarak pasif bir şekilde korunmayı ve sevilmeyi bekleyen genç adamın mutlu ve rahat günleri, Nazan'ın nişanlısının Nazıma Hanım ve Faruk arasındaki ilişkiden şüphelenmesiyle sona erer. Gitmesinin en doğru hareket olacağını anlayan Faruk kimseye haber vermeden evden ayrılır. Nazıma Hanım durumu düzeltmek için Nermin'i Faruk'la nişanlamaya karar verir. Bu fikir başta Nermin'e yanlış gelse de onun isteklerine karşı koyamaz. Aşkın karşısında acizliğini gizlemeyen Nazıma Hanım, bir uçurumun kenarında olduğunu görerek kendisini temize çıkarmak ister. Nermin'in aralarındaki ilişkiyi anladığını görünce de Faruk ile olan geçmişini şu şekilde anlatır:

> "Kız kardeşiyle üvey oğlum evlendiği zaman, bu çocuk, mühendis mektebinin son imtihanını verip henüz hayata atılmış hisli, ince ruhlu, dünyayı başka türlü gözle gören, hülyalı bir gençti. Onun bu evde, herkesten fazla bana hürmeti, benim de ona büyük bir şefkatim vardı… Onun hayatta en çok muhtaç olduğu şey de şefkatti. Validesini, pek küçükken kaybeden, manevi yoksulluğunun acısını herkesten fazla duyan hasta ruhu okşanmaya, sevilmeye hasret kalmıştı… Benden gördüğü şefkat ve samimiyetle, her gün biraz daha benliğime karışan hayatı, bir ağ gibi, bütün mevcudiyetimi sarmaya başlıyordu. Zaman geçtikçe, bu sihirli ağın düğümlerine teslim olmaktan acı bir zevk duyuyordum. Artık hiçbir şey düşünecek takatim kalmamıştı. Benden çok genç olan bu adamı, çılgın bir aşkla sevdiğimi anlıyordum. Bu, benim için korkunç bir felaket olmakla beraber, bunun zehirli heyecanında lezzetli bir ıstırap vardı. Ben, bu ıstırabı çekmeye doyamıyordum. Fakat, onun ağzından o müthiş hastalığın ilk nişanesi olan, o kızıl kan geldiği gün, onu benden ayıracak olan ölümün amansız pençeleri, doğrudan doğruya kalbime hücum etmişti. O gün, ilk defa olarak Faruk, benim kendine karşı olan zaafımı anlamıştı. Hiçbir şey söylemeden, kederli gözlerinin bütün kuvvetiyle kalbimi delip oradaki esrarı öğrenmek istemişti." (s. 65-66)

Nazıma Hanım'ın Faruk'a olan aşkı, onu kendi elleriyle Nermin ile nişanlamak zorunda bırakır. Nazan'ın düğününde nişanlanacaklarını açıklayan Nermin ve Faruk iki sevgili rolü oynamaya başlar. Nişan günü Faruk mutlu bir nişanlı gibi samimi bir neşe içindeyken Nermin ise ciddi bir şekilde durur. İlk danslarında kendisini rüyada gibi hisseden Nermin, bir yandan da Faruk'un sağlığını düşünmekten kendini alamaz. Faruk'un dans ederken yorulduğunu gören Nermin, "Artık dans etmenize müsaade etmemesini hanımefendiye söyleyeceğim. Çünkü fazla yorulduğunuzu görüyorum." (s. 85) der. Bu ifade, annesine şikâyet edilmekle tehdit edilen bir çocuğun içinde bulunduğu durumu akla getirir. Aksini yapmadığı yani dansı bırakmadığı için kendisine kızılacak olan kişi Faruk'tur. Bu söz karşısında Faruk her şeye isyan etme isteği duyduğunu, artık bambaşka biri olduğunu, bu saadet karşısında yeni ümitler beslediğini söyler. Ancak onun bu tavrı bir başkaldırıdan, kendi hayatının idaresini ele alma isteğinden çok uzaktır. Nazıma Hanım yanına geldiğinde tüm gece onun inhisarı altında kalmakla yetinmesi onun pasifliğinin göstergesidir.

Nişandan sonra Nazıma Hanım, türlü bahaneler öne sürerek Nermin'i Faruk'un hizmetinden alır. Genç kıza karşı içten içe bir kıskançlık duyduğu bellidir. Nazıma Hanım, ihtirasla aşkına sarılırken Faruk küskün ve bezgin bir tavırla içine kapanır. Nazıma Hanım ile baş başa zaman geçirmekten kaçınır. Herkesten uzak duran Faruk, Nermin'e yakın olmanın yollarını aramaktadır. Rahatsızlandığı bir gece Nermin'in yanına gelmesiyle aradığı fırsatı bulan Faruk, Nermin'in kendisi ile ilgilenmesinden memnun bir şekilde şunları dile getirir: "Siz beni çoktan beri ihmal etmiştiniz Nermin Hanım. Hâlbuki ben sizin şefkatli himayenize ne kadar muhtaçtım. Beni nasıl alıştırmıştınız? Değil mi?" (s. 93) Faruk, Nermin'e aşkını itiraf ederken yeni bir hayatın başlangıcı olarak gördüğü bu nişanlılık durumunun gerçek olmasını istediğini de söyler. Hasta ve zavallı hayatına acıyan Nazıma Hanım'ın merhametine aracılık eden Nermin'e olan sevgisini artık içinde tutamamaktadır. Faruk'un bu itirafında dikkat çekici olan nokta kendisi bir çocuk gibi görmesi ve karşısındaki kadından şefkat ve sevgi talep etmesidir:

> "(…) Merhamet ifade eden bu güzel gözleriniz ruhumun en derinlerine nüfuz ederek sabahlarımı, tatlı, heyecanlı bir intizara vakfettirdiniz. Farkında değil miydiniz, siz elinizde tepsi ile içeri girdiğiniz zaman ben sizi bir an yalnız görüp konuşmaya hazır bir vaziyetle nasıl, arzunuza, emrinize itaat eden bir çocuk gibi karşınızda yemek yemeğe çalışırdım. Bilmem hatırlıyor musunuz?" (s. 109)

Faruk'un itirafı karşısında başta şaşıran Nermin, bu aşkın karşılıksız olmadığını anlar. Birbirini seven iki kalp herkesten uzak bir hayat kurmaya ve evlenmeye karar verir. Ancak Nazıma

Hanım'ın, Nermin'in babasının duvardaki fotoğrafını görüp onun kendi öz kızı olduğunu anlamasıyla her şey değişir. Bu acı gerçek karşısında ayrılmak zorunda kalan iki sevgili hüsrana uğrar. Nermin, İstanbul'dan ayrılır, Faruk da hastalığı nedeniyle hayata gözlerini yumar.

4. SONUÇ

Güzide Sabri Aygün'ün kimsesiz bir genç kızın başından geçen aşk hikâyesine odaklanan, gözyaşı ve hastalıkla örülü olan *Hüsran* adlı romanı sonu mutsuz biten bir eserdir. Romanda aşk izleği dışında dikkat çeken nokta, pasif bir roman kişisi olan Faruk'un tüm yönleriyle ebedî çocuk/puer aeternus arketipinin bir örneği olmasıdır. Romanın başında mesafeli, kibirli ve bencil bir delikanlı olarak tanıtılan Faruk, ebedî çocuğun dünyadan uzak yaşantısına sahiptir.

Büyümeyi reddeden *puer*, kendisini güvende hissedeceği, şefkatle korunacağı ve her hâliyle yakından ilgileneceği bir dişi arar. Hayata dair eylemsizlik içinde olan bir *puer*, mesleksizdir ve evlenmeyi reddeder. *Hüsran*'da da Faruk, kendisini Nazıma Hanım'ın koruyucu kollarına ve sevgisine bırakmıştır. Nazıma Hanım'ın zoruyla Nermin ile nişanlanmış, daha sonra genç kızı sevdiğini anlamış ancak acı gerçeğin ortaya çıkmasıyla bu ilişki sona ermiştir. Öte yandan Faruk her ne kadar hasta biri olarak tanıtılsa da sağlığına kavuştuğu zamanlarda da bir mesleği olduğu hâlde çalışmamış, geçimini ailesi üstlenmiş ve uzak akrabası olan Ziya Bey'in evinde yaşamayı kabul etmiştir. Onun tüm kabullenişlerinde bir çocuk gibi sözünü dinlediği ve karşısında boyun eğdiği kişi başlangıçta Nazıma Hanım iken romanın ilerleyen bölümlerinde onun yerini Nermin almıştır. Her iki kadın karşısında da bir çocuk gibi itaatkâr ve sakin bir tavır alan Faruk, her sözüyle onlardan sevgi ve şefkat talep etmiştir. Tüm bu özellikleriyle Faruk asla büyümeyen, sonsuz bir çocukluk çağı içinde hayatını sürdüren ebedî çocuk/puer aeternus olarak romanda yerini almıştır.

KAYNAKLAR

Aygün, G. S., *Hüsran*, Sühulet Kitabevi, 1938.

Çetindaş, D., Pembe Roman Yazarı Olarak Peride Celal, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7/97, s. 33-52, 2019.

Jacobi, J., *C. G. Jung Psikolojisi* (Çev., M. Arap), İlhan Yayınevi, İstanbul, 2002.

Jung, C. G., *Analitik Psikoloji* (Çev., E. Gürol), Payel Yayınları, İstanbul, 1997.

Jung, C. G., *Dört Arketip* (Çev., Z. Yılmazer), Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

Jung, C. G., *Feminen-Dişilliğin Farklı Yüzleri* (Çev., T. V. Soylu), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Karaca, Ş., *Güzide Sabri Aygün-Hayatı, Sanatı ve Türk Edebiyatındaki Yeri Üzerine Bir İnceleme-Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2004.

Mascetti, M., *İçimizdeki Tanrıça-Kadınlığın Mitolojisi* (Çev., B. Çorakçı), Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2000.

Rank, O., *Doğum Travması* (Çev., S. Yücesoy), Metis Yayınları, İstanbul, 2014.

Sambur, B., *Bireyselleşme Yolu-Jung'un Psikoloji Teorisi*, Elis Yayınları, Ankara, 2005.

Segal, R. A., Mit (Çev. N. Örge), Dost Yayınları, Ankara, 2012.

Serrican Kabalcı, E., *Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî Süreci Yazarlarının Romanlarının Arketipsel Eleştiri Yöntemiyle İncelenmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2018.

Serrican Kabalcı, E., Sonsuza Kadar Çocuk Kalmak: Ebedî Çocuk/Puer Aeternus Arketipi Bağlamında Ahmet Cemil, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7/93, s. 150-160, 2019.

Serrican Kabalcı, E., *Güzide Sabri Aygün'ün Romanlarında Öksüz ve/veya Yetim Kızlar*, 10. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Sempozyumu (SADAB), Tam Metin Kitabı, s. 149-160, 2023.

TEDA VERİLERİNE GÖRE TÜRKÇE'DEN ALMANCA'YA ÇEVRİLMİŞ ROMANLAR

Dr. Öğr. Üyesi, Ece SERRİCAN KABALCI
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
eceserrican@hotmail.com - https://orcid.org/0000-0002-3050-1717

ÖZET

II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1960'lı yıllarda iş gücüne duyulan gereksinimden dolayı Türkiye'den Almanya'ya başlayan göç dalgası, iki ülke arasında birçok bağın kurulmasını sağlamıştır. Türk-Alman kültürü arasında kurulan bu bağlardan biri de edebî aktarımlardır. Almanya'nın Türk edebiyatını tanıma sürecinde etkili olan üç dönüm noktası vardır: Birincisi, 1997'de Yaşar Kemal'e Alman Yayıncılar Birliği Barış Ödülü'nün verilmesi, ikincisi 2005 yılında Orhan Pamuk'un Nobel Ödülü'nü kazanması, üçüncüsü 2008 yılında Türkiye'nin Frankfurt Kitap Fuarı'na onur konuğu olarak katılmasıdır. Türkiye'ye ve Türkçe'ye yönelik ilgi uyandıran bu gelişmeler sonucunda Türk edebiyatına mensup eserler Almanca'ya çevrilmiştir.

2005 yılında Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca yürütülen Türk Kültür, Sanat ve Edebiyat Eserlerinin Dışa Açılımını Destekleyen Proje (TEDA) ile Türkçe eserlerin çeviri yoluyla yurt dışında tanıtılması amaçlanmıştır. TEDA'nın sunduğu yayın kataloğuna göre 2005-2023 tarihleri arasında roman, hikâye, şiir ve oyun türü başta olmak üzere birçok eser Türkçe'den Almanca'ya çevrilmiştir.

Bu çalışmada, TEDA'nın yayın kataloğunda yer alan ve 2005 yılından itibaren Türkçe'den Almanca'ya çevrilmiş romanlar taranmıştır. Tarama sonucunda elde edilen veriler bir tablo üzerinde; yazar, eserin kaynak dildeki başlığı, eserin Almanca başlığı, çevirmen, yayınevi ve TEDA kataloğundaki numarası başlıklarıyla aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, Türkiye, Almanca, roman, çeviri eser.

THE NOVELS TRANSLATED FROM TURKISH TO GERMAN ACCORDING TO TEDA DATA

ABSTRACT

The migration wave from Turkiye to Germany, which started in the 1960s after World War II due to labor force changes, enabled the establishment of many ties between the two countries. One of these ties established between Turkish-German culture is literary. There are three influential turning points in Germany's process of recognizing Turkish literature: the first, the presentation of the German Publishers Association Peace Prize to Yaşar Kemal in 1997, while the second is Orhan Pamuk's Nobel Prize winning in 2005, and the third is Turkiye's attendance to the Frankfurt Book Fair as a guest of honor in 2008. The works of Turkish literature were translated into German as a result of these developments that aroused interest in Turkiye and the Turkish language.

In 2005, it was aimed to promote Turkish works abroad through translation with the project titled Project Supporting the Expansion of Turkish Cultural, Artistic and Literary Works (TEDA), carried out by the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkiye. According to the publication catalog offered by TEDA, many works, especially novels, stories, poems and plays, were translated from Turkish to German between 2005 and 2023 in Germany.

In this study, novels included in TEDA's publication catalog and translated from Turkish to German since 2005 were scanned. The findings obtained as a result of the scanning were reported and bibliographic information was given about these novels.

Keywords: Turkish literature, Turkiye, German, novel, translated work.

1. GİRİŞ

Osmanlı Dönemi'nde Tercüme Odası, Tercüme Cemiyeti, Telif ve Tercüme Kalemi, Telif ve Tercüme Dairesi gibi uzun süre varlığını devam ettiremeyen tercüme ofislerinin var olduğu görülür. Batı edebiyatından yapılan ilk çeviriler, Şinasi'nin Fransız şairlerin eserlerinden yapmış olduğu manzum çevirilerden oluşan *Tercüme-i Manzume* (1869), Yusuf Kâmil Paşa'nın Fenelon'dan çevirdiği *Telemak* (1862) adlı eserlerdir (Kurtulmuş, 2020). Başlangıçta Fransız edebiyatına gösterilen ilgi zamanla İngiliz ve Alman edebiyatına yönelmiştir. Türkiye'de Alman kültürüne ve edebiyatına yönelik ilgi; kültürel, ekonomik ve askerî ilişkilere paralel şekilde gelişmiştir. 19. yüzyıl sonlarında Nietzche, Schopenhauer ve Schelling'den çevrilen makaleler süreli yayınlarda yayımlanmıştır. İlk Türk pozitivist ve natüralisti olan Beşir Fuad'ın Emil Otto'dan çevirdiği *Almanca Muallimi* (1885) adlı eseri, Almanca'dan çevrilen ilk eserlerdendir (Gariper, 2018).

Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde ise, 1940-1967 yılları arasında faaliyet gösteren Tercüme Bürosu, binlerce eser çevirisi yapmıştır. Bu çeviriler sayesinde Türk okuru, Alman kültürünü ve edebiyatını yakından tanımıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1960'lı yıllarda Türkiye'den Almanya'ya geçici işçi statüsünde başlayan göç dalgasıyla birlikte iki ülke arasında çok boyutlu ilişkiler kurulmuştur. Almanya'ya göç sonrasında yaşanan kültür şoku ve karşılaşılan dil engeli, ikinci ve üçüncü kuşaklarla birlikte değişmiş ve "kültür-aşırı edebiyat" ya da genel tabirle "göçmen edebiyatı" olarak adlandırılan edebiyat ortaya çıkmıştır. Bekir Yıldız'ın 1975 tarihli *Alman Ekmeği* adlı eseri, Fethi Savaşçı'nın *Almanya Gurbeti* (1979) ve *Makineler Çalışırken* (1983) adlı eserleriyle başlayan edebî faaliyetler; Güney Dal, Aras Önen, Habib Bektaş ve Yüksel Pazarkaya gibi yazarların eserleriyle devam etmiştir (Şahin, 2010).

30 Ekim 1961 tarihinde Alman ve Türk Hükûmetleri arasında imzalanan "Türk İşçilerinin Almanya Federal Cumhuriyeti'ne Gönderilmesine Dair Anlaşma" çerçevesinde "misafir işçi" statüsü ile Almanya'ya gitmeye başlayan Türk vatandaşları zamanla misafir işçi statüsünden çıkarak burada kalıcı olarak yaşamaya başlamışlardır. Bu anlaşma kapsamında 1961-1973 yılları arasında Almanya'ya giden ilk Türkler, "ilk kuşak" ya da "birinci kuşak" olarak adlandırılmıştır. "İkinci kuşak", 1970'lerin başından itibaren misafir işçi alımının büyük ölçüde durması sonucunda ailelerin birleşmesiyle oluşan nüfusu ifade etmektedir. Göç edilen ya da yaşanılan bir ülke olan Almanya'da doğan bu bireyler, farklı kültürel yapılar ve kimlikler arasında sıkışıp kalmıştır. Bu nedenle, "ikinci kuşak" için "kayıp kuşak" adlandırması da yapılmaktadır. 1980'lerin ilk yıllarında Almanya'ya gelen göçmen işçilerin çocukları olan "ikinci kuşak", "üçüncü kuşak" bireylerin ebeveynleri olmuştur (Aksoy, 2010). "Üçüncü kuşak", kim olduğunun farkında olan ve kendi kültürel değerlerinin peşinde koşup Türk olduğunu çekinmeden söyleyebilen bir kuşaktır. İki dilli ve çift kimlikli olmalarının bir ayrıcalık olduğuna inanarak tarafsız bir kuşak oluşturmuşlardır (Saka, 2018). Günümüzde ise, 15-25 yaş aralığında yeni bir kuşak yetişmekte ve bu gençler "dördüncü kuşak" olarak adlandırılmaktadır. Bu gençler, 2000 yılından sonra büyük oranda Almanya'da doğup büyüyen gençlerdir (Şahin, 2017).

Türkçe eserlerin Almanca'ya çevrilmesi, hem Almanca bilen okuyucunun bu eserlere ulaşmasını kolaylaştırmış hem de orada üçüncü ve dördüncü kuşak olarak bulunan ve neredeyse Alman gibi olan Türk kökenli bireylere de hitap etmiştir. Bu çeviriler sayesinde Almanca bilen

kişilere Türk dilinin ve edebiyatının önemi aktarılabilmektedir (Gözaydın, 2012c). Günümüz yazarlarından Feridun Zaimoğlu, Emine Sevgi Özdamar, Yade Kara ve Esmahan Aykol gibi isimler, yazdıklarıyla dikkatleri Türk toplumuna ve onun edebî üretimine yöneltmiştir (Suçin, 2021). Almanca'yı iyi bir şekilde konuşan ve yazan Türklerin sayısı çoğaldıkça iki ülke arasındaki iyi ilişkiler de gelişmektedir (Gözaydın, 2012b).

Almanya'nın Türk edebiyatını tanıma sürecinde Cornelius Bischoff, Helga Dağyeli-Bohne ve Yıldırım Dağyeli'nin Yaşar Kemal çevirileri önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1960'tan itibaren birçok eseri Almanca'ya çevrilen Yaşar Kemal'e, 1997'de Alman Yayıncılar Birliği Barış Ödülü verilmiştir. Türk edebiyatına ait eserlerin Almanca'ya çevrilme faaliyetleri, 21. yüzyıla gelindiğinde farklı bir boyut kazanmıştır. 2005 yılında Orhan Pamuk'un Nobel Ödülü'nü kazanması, 2008 yılında Türkiye'nin Frankfurt Kitap Fuarı'na onur konuğu olarak katılması Türkiye'ye ve Türk Edebiyatı'na yönelik ilgi uyandırmıştır. Ayrıca 2005 yılında Robert Bosch Stiftung Vakfı'nın desteğiyle 1900'lerden günümüze Türk edebiyatının önde gelen eserleri Almanca'ya çevrilmiştir. Bu proje kapsamında, sahip oldukları öneme rağmen 2005 yılına kadar Alman okuyucuların erişimine sunulmamış olan eserler seçilmiştir. Erika Glassen ve Jens Peter Laut'un editörlüğünü üstlendiği ve Türkische Bibliothek (Türk Kütüphanesi) başlığıyla yayımlanan yirmi ciltlik edebiyat dizisi, Unionsverlag tarafından yayımlanmıştır (Die Türkische Bibliothek, 2023). Yirmi ciltlik edebiyat dizisinde yer alan eserler şunlardır (Türkische Bibliothek, 2023):

1. Hülya Adak-Erika Glassen, *Hundert JahreTurkei-Zeitzeugen erzählen* (Otobiyografik Türk Tarihi)
2. Erika Glassen-Hasan Özdemir, *Im Reich der Schlangenkönigin* (Antoloji)
3. Erika Glassen-Turgay Fişekçi, *Kultgedichte* (Derleme/Şiir)
4. Börte Sagaster, *Liebe, Lügen und Gespenster* (Derleme/Hikâyeler)
5. Tevfik Turan, *Von Istanbul nach Hakkâri* (İstanbul'dan Hakkari'ye)
6. Halide Edip Adıvar, *Mein Weg durchs Feuer* (Mor Salkımlı Ev)
7. Adalet Ağaoğlu, *Sich hinlegen und sterben* (Ölmeye Yatmak)
8. Sabahattin Ali, *Der Dämon in uns* (İçimizdeki Şeytan)
9. Oğuz Atay, *Der Mathematiker* (Bir Bilim Adamının Romanı)
10. Yusuf Atılgan, *Der Müßiggänger* (Aylak Adam)
11. Leylâ Erbil, *Eine seltsame Frau* (Tuhaf Bir Kadın)
12. Aslı Erdoğan, *Die Stadt mit der roten Pelerine* (Kırmızı Pelerinli Kent)
13. Memduh Şevket Esendal, *Die Mieter des Herrn A.* (Ayaşlı ve Kiracıları)
14. Ayşe Kulin, *Der schmale Pfad* (Bir Gün)
15. Murathan Mungan, *Palast des Ostens* (Doğu Sarayı)
16. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Seelenfrieden* (Huzur)
17. Hasan Ali Toptaş, *Die Schattenlosen* (Gölgesizler)
18. Ahmet Ümit, *Nacht und Nebel* (Sis ve Gece)
19. Halid Ziya Uşaklıgil, *Verbotene Lieben* (Aşk-ı Memnu)
20. Murat Uyurkulak, *Zorn* (Tol)

Karlsruher Sanal Kataloğu'nun verilerine göre Cumhuriyet'in kuruluşundan 2017 yılına kadar toplamda 776 eserin Türkçe'ye çevrilmiş, bu eserler toplamda 363 yazar tarafından yazılmış ve 221 çevirmen faaliyet göstermiştir (Öncü, 2019). Unesco'nun 1932 yılında oluşturduğu "The Index Translationum" adlı veri depolama sayfasında yer alan verilere bakıldığında, Türkçe'den Almanca'ya çevrilen ve Almanya'da yayımlanan eser sayısının 1979'ten günümüze 670 adet olduğu görülmektedir. Bu eserlerin 330 tanesi 2000-2023 yılları arasında yayımlanmıştır (Index Translationum, 2023).

Bu alanda yapılan çalışmalardan olan ve Simge Yılmaz tarafından hazırlanan "Rekonstruktion Von Machtasymmetrien Mittels Literarischer Übersetzung" başlıklı doktora tezinde, Türkçe'den Almanca'ya yapılan çevirilerin metominik gücü, çevirilerdeki yeni yapı ve poetik bağlamlar üzerinde durulmuştur. Christine Dikici tarafından hazırlanan "Die Rezeption Der Türkischen Literatür im Deutschen Sprachraum Unter Besonderer Berücksichtigung Aktüeller Übersetzungsvorhaben" (2015) başlıklı doktora tezinde ise, Almanya ve Türkiye'nin kültür tarihine ilişkin araştırmalara odaklanılmıştır. Tezde, 19. yüzyılın sonundan başlayarak 2015'e kadar olan süreçte Almanca'ya çevrilen Türkçe eserler listelenmiştir. Christine Dikici, çalışmasında "Türkische Bibliothek" verilerine yer verdikten sonra tezin dördüncü bölümünde Almanya'da faaliyet gösteren yayınevlerinin yayımladığı Türk edebiyatı eserlerine yoğunlaşmıştır (Dikici, 2015).

Türkçe'den Almanca'ya yapılan ilk çevirilerde en önemli rolü Türkoloji alanında ün sahibi olan imzalar oynamıştır. Otto Spies, Hans Joachim Kissling, Herbert W. Duda, Franz Taeschner, Horst Wilfried Brands, Annemarie Schimmel, Klaus Detlev-Wannig, Klaus Liebe-Harkort gibi isimler çevirmen kimlikleriyle ön sıralarda yer almıştır. 1980 sonrasında ise, çevirmenlerin sayısı, çevrilen romanların sayısına paralel olarak artmıştır. İlk çevirilerde, Türk edebiyatının klasikleri seçilmiştir. Halide Edip Adıvar'ın *Yeni Turan*, *Ateşten Gömlek* ve *Sinekli Bakkal* adlı eserleri; Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Mutallaka, Mürebbiye* ve *Şıpsevdi*'si; Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* adlı eseri; Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* ve *Nur Baba* adlı romanları; Peyami Safa'nın *Fatih-Harbiye* ve *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* başlıklı eserleri; Halit Ziya Uşaklıgil'in *Bir Ölünün Hatıra Defteri*; Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Haristan ve Gülistan*'ı; Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz*'i; Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Yaz Yağmuru, Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ve *Huzur* adlı romanları; Orhan Kemal'in *Murtaza*'sı; şiir türünde Nazım Hikmet, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Behçet Necatigil gibi Türk edebiyatının önde gelen isimlerinin eserleri Almanca olarak okuyucuyla buluşmuştur. Yukarıda verilen örnekler, 2000 yılından önce Türkçe'den Almanca'ya yapılan çevirilerdir (Gözaydın, 2012a).

Günümüzde eserleri hakkında çeşitli incelemeler yapılan ve ön planda yer alan yazar, Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Orhan Pamuk'tur. Orhan Pamuk'un; *Beyaz Kale, Kara Kitap, Yeni Hayat, Benim Adım Kırmızı, Kar, İstanbul, Masumiyet Müzesi* adlı eserleri 2000'li yılların başında Almanca'ya çevrilmiştir. Orhan Pamuk dışında öne çıkan isimlerden biri olan Zülfü Livaneli'nin *Engereğin Gözündeki Kamaşma, Mutluluk* ve *Bir Kedi, Bir Adam, Bir Ölüm* adlı eserleri de Almanca'ya çevrilmiştir. Ahmet Altan, Ahmet Ümit, Bilge Karasu, Demir Özlü ve Cemil Oker'in eserlerinin Almanca çevirilerine 2000'li yıllarda başlanmıştır (Gözaydın, 2012d). Ayrıca Almanya'da yaşayan ya da Alman vatandaşlığına geçen Türk kökenli çocukların Türk dili ve Türk kültürü ile bağlantılarının kesilmemesi için çocuk edebiyatına ait kitapların çevirileri de yapılmıştır (Gözaydın, Almanya'da Türk çocukları için kitaplar).

2. TEDA VE ÇEVİRİ ÇALIŞMALARI

2005 yılında Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca yürütülen Türk Kültür, Sanat ve Edebiyat Eserlerinin Dışa Açılımını Destekleyen Proje (TEDA) ile Türkçe eserlerin çeviri yoluyla yurt dışında tanıtılması amaçlanmıştır. Bu proje ile yabancı okurların Türkiye'nin

kültürel ve edebî birikimini kendi dillerinde okuması sağlanmıştır (TEDA Nedir?, 2023). Proje kapsamında başta roman ve şiir olmak üzere tarih, tiyatro ve gezi-inceleme türünde eserler desteklenmiştir. TEDA projesi ile Türk edebiyatı dünyaya açılmış, projenin ilk beş yılında 50 farklı ülkeye, 40 farklı dilde 632 eser çevrilmiş ve bunların 350'si yayımlanmıştır. Orhan Pamuk, Elif Şafak, Perihan Mağden, Hilmi Yavuz, Ahmet Ümit, Sadık Yalsızuçanlar, Feyza Hepçilingirler, Aslı Erdoğan, Enis Batur gibi çağdaş yazarların yanı sıra; Yunus Emre, Halit Ziya, Ahmet Hamdi Tanpınar, Halide Edip Adıvar, Orhan Kemal, Sait Faik, Peyami Safa, Falih Rıfkı Atay gibi klasik eserler veren yazarların eserleri de çevrilmiştir. 2005 yılında hayata geçirilen TEDA projesinin ilk beş yılında destek verilen eserlerin ülkelere göre dağılımına bakıldığında, ilk sırada Almanya'nın yer aldığı görülmektedir. İstatistikte; Almanya (142), Bulgaristan (62), İran (38), ABD (31), Mısır (28), Fransa (27), Yunanistan (25), Bosna-Hersek (21), İtalya (19), Makedonya (18), Rusya (18) Arnavutluk (14) şeklinde devam eden verilere yer verilmiştir (Koç, 2010). 2005-2023 yılları arasında 89 farklı ülkede bulunan yaklaşık 868 yayıncıdan gelen 3878 başvuru TEDA projesi kapsamında 63 farklı dile çevrilerek yayımlanması için desteklenmiş olup şu ana kadar bu eserlerden 3110 adedi yayımlanarak okuyucuyla buluşturulmuştur (Rakamlarla TEDA, 2023).

Çizelge 1. TEDA Projesi Kapsamında Destek Verilen Ülkeler (Desteklenen Eserlerin Ülkelere Göre Dağılımı)

TEDA PROJESİ KAPSAMINDA DESTEK VERİLEN ÜLKELER (2005–2019)																	
	Ülke	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Toplam
1.	ABD	14	2	4	4	6	7	3	9	3	3	1	4	2	9	7	78
2.	Afganistan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2
3.	Almanya	3	13	69	41	16	9	21	37	13	19	9	9	5	3	5	272
4.	Arnavutluk	-	-	2	8	4	8	10	21	8	9	23	39	17	11	14	174
5.	Avusturya	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		-	1
6.	Azerbaycan	-	-	1	-	-	-	-	5	10	9	41	21	15	14	18	134
7.	Bangladeş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
8.	Belarus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	4
9.	Belçika	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
10.	Birleşik Arap Emirlikleri	-	-	-	-	-	-	-	5	-	3	8	19	4	5	7	51
11.	Bosna-Hersek	2	2	10	3	4	7	6	14	3	19	18	16	8	4	8	124
12.	Brezilya	-	1	2	2	3	2	3	1	-	1	-	-	1	1	1	18
13.	Bulgaristan	-	10	16	24	11	28	29	51	24	30	28	31	6	10	17	315
14.	Burkina Faso	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
15.	Çekya	-	-	2	1	2	1	1	1	2	2	-	1	-	2	2	17
16.	Çin	1	-	-	2	3	1	2	5	3	1	2	1	3	1	-	25
17.	Danimarka	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	-	2	1	-	-	6
18.	Endonezya	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	1	3	1	7
19.	Ermenistan	-	-	-	-	1	-	1	2	2	1	1	1	2	1	4	16
20.	Estonya	-	1	1	-	-	-	1	1	2	1	-	-	-	-	-	7
21.	Etiyopya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	2	-	1	-	6
22.	Fas	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
23.	Finlandiya	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2
24.	Fransa	1	5	4	6	11	5	6	7	7	8	3	2	1	1	2	69
25.	Gana	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
26.	Güney Kore	1	2	3	2	-	1	-	1	1	2	1	-	-	1	-	15

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

27.	Gürcistan	-	-	2	5	1	7	1	3	10	3	3	3	3	8	6	55
28.	Hırvatistan	-	-	1	1	1	-	4	8	5	5	6	4	3	2	4	44
29.	Hindistan	-	-	-	1	2	1	2	28	1	2	2	14	5	2	12	72
30.	Hollanda	2	2	2	5	1	4	1	1	2	1	1	1	2	1	-	26
31.	Irak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	3	3	10
32.	İngiltere	2	1	2	1	4	5	7	10	7	3	1	4	2	2	1	52
33.	İran	-	2	13	14	3	14	10	10	6	17	11	23	20	11	8	162
34.	İrlanda	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
35.	İspanya	-	2	2	1	4	3	2	4	-	1	2	-	3	2	-	26
36.	İsrail	-	-	2	-	1	1	1	1	1	-	-	-	1	1	-	9
37.	İsveç	-	-	1	1	3	2	1	2	1	-	3	1	2	2	1	20
38.	İsviçre	-	-	2	1	-	-	-	3	1	-	1	-	-	-	-	8
39.	İtalya	2	2	5	7	3	2	4	6	9	9	4	10	5	3	3	74
40.	İzlanda	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	2
41.	Japonya	-	-	1	-	1	-	-	-	2	-	1	2	-	-	-	7
42.	Kamerun	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
43.	Karadağ	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	1	1	1	8
44.	Katar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	8
45.	Kazakistan	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	5	3	3	18
46.	Kırgızistan	-	-	-	-	-	-	-	3	10	3	-	-	-	-	-	16
47.	Kolombiya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2	4
48.	Kosova	-	-	-	-	-	-	-	-	2	6	8	17	9	7	8	57
49.	Letonya	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2
50.	Lübnan	-	-	-	2	5	2	7	11	10	5	6	9	12	9	11	89
51.	Macaristan	1	2	3	2	3	5	3	8	11	6	5	10	4	4	3	70
52.	Kuzey Makedonya	-	2	3	10	2	12	7	36	32	17	21	22	8	12	10	194
53.	Malezya	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3
54.	Meksika	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1	1	-	-	4
55.	Mısır	-	-	13	10	5	10	4	9	3	-	5	2	8	15	6	90
56.	Moğolistan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4	8	1	2	5	21
57.	Nijerya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1		1	2
58.	Nepal	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	5	7
59.	Norveç	-	-	-	-	1	-	-	2	-	1	-	1	-	1	1	7
60.	Özbekistan	-	-	-	-	-	-	-	4	2	-	-	-	1	-	-	7
61.	Pakistan	-	-	11	-	-	4	3	6	6	2	3	2	2	1	2	42
62.	Peru	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
63.	Polonya	-	1	4	2	7	6	5	1	2	2	2	3	-	3	1	39
64.	Portekiz	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	3
65.	Romanya	1	-	1	2	9	8	3	7	4	5	1	2	4	2	-	49
66.	Rusya	-	3	4	8	4	7	4	1	1	-	-	2	3	4	1	42
67.	Sırbistan	1	-	1	-	-	3	10	4	6	4	3	5	4	3	7	50
68.	Slovakya	1	-	-	1	-	1	-	-	1	-	-	-	1	-	-	5
69.	Slovenya	-	-	1	2	-	-	3	1	1	1	-	1	-	-	-	10
70.	Suriye	-	1	6	5	1	7	5	-	-	-	-	-	2	2	-	29
71.	Şili	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	4
72.	Tayvan	-	1	-	-	-	-	-	-	2	2	1	1	-	-	-	7
73.	Suudi Arabistan		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
74.	Ukrayna	-	1	1	-	4	2	3	1	1	2	7	2	3	3	5	35
75.	Ürdün	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	2	2	11
76.	Vietnam	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	1	3
77.	Yunanistan	7	1	3	7	7	4	5	3	5	1	-	1	6	6	4	60
																Toplam:	2918

TEDA'nın hedefi, Türkiye'nin kültürel ve edebî birikimini yabancı okurlara kendi dillerinde okuma şansı sunmak ve Türk yazarların eserlerini uluslararası kitap pazarlarında görünür kılmaktır (Oluk ve Uras, 2022). Bu çalışmaya kaynaklık eden TEDA'nın güncel yayın kataloğu tarandığında, 2005-2021 tarihleri arasında Türkçe'den Almanca'ya 71 romanın çevrildiği görülmektedir (TEDA Yayın Kataloğu, 2023). Bu eserler; yazar, eserin kaynak dildeki başlığı, eserin Almanca'ya çevrilmiş başlığı, çevirmen, yayınevi ve TEDA kataloğundaki numarası esas alınarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Çizelge 2. TEDA Verilerine Göre Türkçe'den Almanca'ya Çevrilen Romanlar (TEDA Yayın Kataloğu)

	Yazar	**Başlık**	**Almanca Başlık**	**Çevirmen**	**Yayınevi**	**TEDA No**
1.	Sadık Yalsızuçanlar	*Gezgin*	Der Wanderer	Beatrix Caner	Literaturca Verlag	33
2.	Habib Bektaş	*Bana Bir Şiir Oku*	Hamriyanım Frau Teig	Recai Hallaç	Sardes Verlag	67
3.	Elif Şafak	*Baba ve Piç*	Der Bastard von Istanbul	Juliane Gräbener-Müller	Eichborn	85
4.	Celil Oker	*Son Ceset*	Dunkle Geschäfte am Bosporus	Nevfel Cumart	Unionsverlag	114
5.	Perihan Mağden	*İki Genç Kızın Romanı*	Zwei Mädchen	Johannes Neuner	Suhrkamp Verlag	155
6.	Ahmet Hamdi Tanpınar	*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*	Das Uhrenstell-institut	Gerhard Meier	Carl Hanser Verlag	175
7.	Mario Levi	*İstanbul Bir Masaldı*	Istanbul war ein Märchen	Barbara Yurtdaş	Suhrkamp Verlag	182
8.	Pınar Kür	*Cinayet Fakültesi*	Mordsfakultät	Beatrix Caner	Literaturca Verlag	191
9.	Halide Edip Adıvar	*Sinekli Bakkal*	Die Tochter des Schattenspielers	Renate Orth-Guttmann	Manesse Verlag	192
10.	Sabahattin Ali	*Kürk Mantolu Madonna*	Die Madonna im Pelzmantel	Ute Birgi	Dörleman Verlag	193
11.	Cemil Kavukçu	*Gamba*	Gamba	Christel Schütte	Literaturca Verlag	210
12.	Elif Şafak	*Bit Palas*	Der Bonbonpalast	Eric Czotscher	Eichborn	211
13	Orhan Pamuk	*Masumiyet Müzesi*	Das Museum der Unschuld	Gerhard Meier	Carl Hanser Verlag	222
14.	Sema Kaygusuz	*Yere Düşen Dualar*	Wein und Gold	Barbara Yurtdaş	Suhrkamp Verlag	227
15.	Aslı Tohumcu	*Yok Bana Sensiz Hayat*	Kein Leben Ohne Dich	Tevfik Turan	Verlag auf dem Ruffel	250
16.	Ahmet Ümit	*Şeytan Ayrıntıda Gizlidir*	Der Teufel Steckt im Detail	Wolfgang -Ekkehard Scharlipp	Verlag auf dem Ruffel	251
17.	Metin Kaçan	*Fındık Sekiz*	Haselnuss	Michael Hess	J&D Dağyeli Verlag	256
18.	Mine Söğüt	*Beş Sevim Apartmanı*	Das Haus der fünf Sevimen	Tevfik Turan	Verlag auf dem Ruffel	257

19.	Orhan Kemal	*Murtaza*	Murtaza	Slavica Lukis-Koss	Verlag auf dem Ruffel	258
20.	Murathan Mungan	*Çador*	Tschador	Gerhard Meier	Blumenbar Verlag	263
21.	Habib Bektaş	*Cennetin Arka Bahçesi*	Hinterhof des Paradieses	Tunçay Kulaoğlu	Sardes Verlag	264
22.	Şebnem İşigüzel	*Çöplük*	Amrand	Christoph K. Neumann	Berlin Verlag	308
23.	Orhan Pamuk	*Sessiz Ev*	Das stille Haus	Gerhard Meier	Carl Hanser Verlag	315
24.	Zehra İpşiroğlu	*Özgürlük Yolları*	Wege ins Freie – Junge Migrationsgeschichten	Sabine Adatepe	Schulbuchverlag	330
25.	Esmahan Aykol	*Şüpheli Bir Ölüm*	Scheidung auf Türkisch – Ein Fall für Kati Hirschel	Antje Bauer	Diogenes Verlag	361
26.	Nabizade Nazım	*Karabibik*	Eine Dorfgeschichte	Patrick Bartsch	Manzara Verlag	365
27.	Oya Baydar	*Kayıp Söz*	Verlorene Worte	Monika Demirel	Ullstein Buchverlage	368
28.	Orhan Kemal	*72. Koğuş*	Die 72. Zelle	Achim Martin Wensien	POP Verlag	375
29.	Sibel K. Türker	*Şair Öldü*	Jungfern Haut	Constanze Letzch	Orlanda Verlag	488
30.	Sadık Yemni	*Muhabbet Evi*	Das Haus der Herzen	Tatjana Seyppel & Bahar Bayram	Verlag Auf dem Ruffel	502
31.	Cem Mumcu	*Makber*	Das Hamam	Tevfik Turan	Verlag Auf dem Ruffel	503
32.	Mario Levi	*Karanlık Çökerken Neredeydiniz?*	Wo wart ihr, als die Finsternis hereinbrach?	Barbara Yurtdaş, Hüseyin Yurtdaş	Suhrkamp Verlag	575
33.	Perihan Mağden	*Biz Kimden Kaçıyorduk Anne?*	Wovor wir fliehen	Johannes Neuner	Suhrkamp Verlag	576
34.	Fakir Bayburt	*Duisburg Üçlemesi: Yarım Ekmek*	Halbes Brot	Sabine Adatepe	Dialog Edition	682
35.	Emrah Serbes	*Behzat Ç. Bir Ankara Polisiyesi – Son Hafriyat*	Verschütt Gegangen	Johannes Neuner	Binooki	793
36.	Yaşar Kemal	*Al Gözüm Seyreyle Salih*	Salih der Täumer	Gerhard Meier	Unionsverlag	798
37.	Barış Bıçakçı	*Bizim Büyük Çaresizliğimiz*	Unsere große Verzweiflung	Sabine Adatepe	Binooki	814

38.	Ahmet Ümit	*Patasana*	Patasana	Recai Hallaç	Dağyeli/ Edition Galata	819
39.	Oya Baydar	*Erguvan Kapısı*	Das Judasbaum-tor	Monika Demirel	Ullstein Buchverlage	845
40.	Pınar Selek	*Yolgeçen Hanı*	Halbierte Hoffnungen	Sabine Adatepe	Orlanda Verlag	846
41.	Şemseddin Sami	*Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*	Die Liebesgeschichte von Talat und Fitnat	Beatrix Caner	Literaturca Verlag	1054
42.	Samipaşazade Sezai	*Sergüzeşt*	Dilber – Das tragische Leben einer Sklavin	Beatrix Caner	Literaturca Verlag	1055
43.	Türker Armaner	*Tahta Saplı Bıçak*	Das Messer mit dem hölzernen Griff	Monika Carbe	Verlag auf dem Ruffel	1062
44.	Murat Uyurkulak	*Har*	Glut	Sabine Adatepe	Binooki	1065
45.	Barış Müstecaplıoğlu	*Perg Efsaneleri I: Korkak ve Canavar*	Der Feigling und die Bestie – Die Legenden von Perg	Monika Demirel	Binooki	1066
46.	Hakan Günday	*Az*	Extrem	Sabine Adatepe	Luchterhand, Random House	1128
47.	Ahmet Mithat Efendi	*Felatun Bey ile Rakım Efendi*	Felatun Bey und Rakım Efendi	Beatrix Caner	Literaturca Verlag	1130
48.	Sabahattin Ali	*Yusuf*	Yusuf	Ute Birgi-Knellessen	Dörlemann Verlag	1134
49.	Mehmet Celal	*Küçük Gelin*	Die Kleine Braut	Marianne Sarı	Manzara Verlag	1152
50.	Mehmet Erçen	*Bedel: İki Dünyalı Hayat*	Der Traum und sein Preis – Ein Leben Zwischen Zwei Welten	Derya Zeyrek	Manzara Verlag	1167
51.	Recaizade Mahmut Ekrem	*Araba Sevdası*	Leidenschaft in Çamlıca	Beatrix Caner	Literaturca Verlag	1221
52.	Mehmet Rauf	*Ferda-yı Garam*	Liebe Ohne Morgen	Sabine Çorlu	Manzara Verlag	1283
53.	Barış Müstecaplıoğlu	*Perg Efsaneleri II: Merderan'ın Sırrı*	Merderans Geheimnis – Die Legenden von Perg	Monika Demirel	Binooki	1298
54.	Zafer Şenocak	*Alman Terbiyesi*	Deutsche Schule	Helga Dağyeli-Bohne	J&D Dağyeli Verlag	1316
55.	Şükran Yiğit	*Ankara, Mon Amour!*	Ankara, Mon Amour!	Şükran Yiğit-Oberznik	Sujet Verlag	1450

56.	Alper Canıgüz	*Gizli Ajans*	Secret Agency	Monika Demirel	Binooki	1452
57.	Alper Canıgüz	*Tatlı Rüyalar*	Die Verwandlug des Hector Berlioz	Monika Demirel	Binooki	1505
58.	Barış Uygur	*Feriköy Mezarlığı'nda Randevu*	Rendezvous auf dem Friedhof Feriköy – Ein Süreyya Sami-Krimi	Monika Demirel	Binooki	1506
59.	Mehmet Rauf	*Eylül*	September	Beatrix Caner	Literaturca Verlag	1517
60.	Oğuz Atay	*Tutunamayanlar*	Die Haltlosen	Recai Hallaç	Binooki	1613
61.	Barış Bıçakçı	*Herkes Herkesle Dostmuş Gibi*	Als ob jeder mit jedem befreundet wäre	Judith Aslantaş	Christina Tremmel-Turan Verlag auf Dem Ruffel	1664
62.	Aziz Nesin	*Şimdiki Çocuklar Harika*	Unsere wunderbaren Kinder	Maren Fittschen	Christina Tremmel-Turan Verlag auf Dem Ruffel	1665
63.	Hamdi Koç	*Bir Eski Kocanın Öğle Sonrası*	Der Nachmittag eines Exmannes	Sabine Gomm	Christina Tremmel-Turan Verlag auf Dem Ruffel	1676
64.	Adalet Ağaoğlu	*Fikrimin İnce Gülü*	Die zarte Rose meiner Sehnsucht	Wolfgang - E. Scharlipp	Christina Tremmel-Turan Verlag auf Dem Ruffel	1677
65.	Sevgi Soysal	*Tante Rosa*	Tante Rosa	Ute Birgi-Knellessen	Binooki	1693
66.	Namık Kemal	*Cezmi*	Cezmi	Beatrix Caner	Literaturca Verlag	1713
67.	Celil Oker	*Ateş Etme İstanbul*	Lass mich leben, Istanbul	Gerhard Meier	Unionsverlag	1786
68.	Erendiz Atasü	*Dağın Öteki Yüzü*	Die andere Seite des Berges	Beatrix Caner	Literaturca Verlag	2018
69.	Halid Ziya Uşaklıgil	*Mai ve Siyah*	Mai ve Siyah	Aylin Pişkin	Literaturca Verlag	2661
70.	Hüseyin Rahmi Gürpınar	*Gulyabani*	Gulyabani	Patrick Bartsch	Literaturca Verlag	2818
71.	Halid Ziya Uşaklıgil	*Nemide*	Nemide	Patrick Bartsch	Literaturca Verlag	2902

3. SONUÇ

Köklü bir geçmişe sahip olan Türk edebiyatına ait eserlerin farklı dillere çevrilmesi ve okunması, Türkçe'ye ve Türkiye'ye dair ilginin artmasını sağlamaktadır. 2005 yılında Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca yürütülen Türk Kültür, Sanat ve Edebiyat Eserlerinin Dışa Açılımını Destekleyen Proje (TEDA) ile Türkçe eserlerin çeviri yoluyla yurt dışında tanıtılması amaçlanmıştır. Türk edebî birikimini kendi dilinden okuma şansı yakalayan okur, Türkçe ve Türkiye'ye dair bilgi sahibi de olmuştur.

TEDA tarafından yürütülen çeviri faaliyetleri içinde farklı dillere çevrilen Türkçe eserler içerisinde Almanca çeviriler ön planda yer almaktadır. Proje kapsamında 71 roman Türkçe'den Almanca'ya çevrilmiştir. Eserlerin yayımlandığı yayınevleri ve yayımlanan eser sayıları şu şekildedir:

- Literaturca Verlag (13)
- Verlag auf dem Ruffel (7) ve Christina Tremmel-Turan Verlag auf Dem Ruffel (4)
- Binooki (10)
- Suhrkamp Verlag (5)
- Manzara Verlag (4)
- J&D Dağyeli Verlag (2) ve Dağyeli/Edition Galata (1)
- Carl Hanser Verlag (3)
- Unionsverlag (3)
- Ullstein Buchverlage (2)
- Orlanda Verlag (2)
- Sardes Verlag (2)
- Eichborn (2)
- Dörleman Verlag (2)
- Manesse Verlag, Verlagsgruppe Random House GmbH (1)
- Blumenbar Verlag (1)
- Berlin Verlag (1)
- Schulbuchverlag (1)
- Diogenes Verlag (1)
- POP Verlag (1)
- Dialog Edition (1)
- Luchterhand, Random House (1)
- Sujet Verlag (1)

TEDA'nın yayın kataloğunda Türkçe'den Almanca'ya yapılan roman çevirilerinde; Beatrix Caner, Monika Demirel, Gerhard Meier, Sabine Adatepe, Recai Hallaç, Johannes Neuner, Tevfik Turan, Ute Birgi-Knellessen, Patrick Bartsch, Barbara Yurtdaş'ın birden fazla eser çevirisi yaptığı görülmektedir.

TEDA projesinin verileri üzerinden yapılan bu çalışmada, klasik Türk edebiyatı eserlerinin yanında çağdaş Türk edebiyatına mensup eserlere de yer verildiği, geniş bir çerçevede Türk edebiyatının tanıtıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca çeviri faaliyetleri arttıkça Almanca'ya çevrilen

eser sayısının ve çeşitliliğinin de değişkenlik göstereceği düşünülmektedir. Yapılan çalışma sonucunda Türkçe eserlerin yurt dışındaki tanınırlığının; çeviri başarısına, yayınevlerinin satış politikasına, okuyucu taleplerine ve güncel projelere bağlı olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

Aksoy, E., Almanya'da Yaşayan Üçüncü Kuşak Türk Öğrencilerin Kimlik Algılamaları ve Buna Bağlı Olarak Karşılaştıkları Ayrımcılık Sorunları, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 12, s. 7-38, 2010

"Desteklenen Eserlerin Ülkelere Göre Dağılımı", https://teda.ktb.gov.tr/TR-52458/desteklenen-eserlerin-ulkelere-gore-dagilimi-tablo.html (Erişim tarihi: 30.10.2024).

"Die Türkische Bibliothek", https://www.unionsverlag.com/info/text.asp?text_id=2953 (Erişim tarihi: 10.11.2023).

Dikici, C., *Die Rezeption der Türkischen Literatur im Deutschen Sprachraum unter besonderer Berücksichtigung aktueller Übersetzungsvorhaben*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktara Tezi, 2015.

Gariper, C., Türk Edebiyatının Yenileşmesinde Çevirinin Rolü ve Recep Vahyî'nin Batı Dillerinden Yaptığı Çeviriler, Aydın Türklük Bilgisi Dergisi, 4/7, s. 11-28, 2018.

Gözaydın, N., Almanya'da Türk Çocukları İçin Kitaplar, https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/855.pdf (Erişim tarihi: 15.07.2024).

Gözaydın, N., Çağdaş Edebiyatımız Almanca'da-1, Türk Dili, 726, s. 387-398, 2012a.

Gözaydın, N., Çağdaş Edebiyatımız Almanca'da-2, Türk Dili, 727, s. 40-46, 2012b.

Gözaydın, N., Çağdaş Edebiyatımız Almanca'da-3, Türk Dili, 728, s. 50-57, 2012c.

Gözaydın, N., Çağdaş Edebiyatımız Almanca'da-4. Türk Dili, 729, s. 71-78, 2012d.

Koç, Y., *Cumhuriyetten Günümüze Çeviri Faaliyetleri ve TEDA Projesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2010.

Kurtulmuş, F., Türk ve Dünya Dillerindeki Çeviri Faaliyetlerinden Hareketle Geleceğin İnşası İçin Türkçe Çevirilerin Önemi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, 24(I), s. 86-103, 2020.

Oluk, H., Uras, A., TEDA Projesinde Kapak Çalışmalarının Kültür İmgesi Yaratmadaki Rolü, Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 9, s. 118-143, 2022.

Öncü, M. T., Türkische Literatur im Deutschsprachigen Raum: Ein Überblick (Eds. E. Akyıldız, C. Balcı, Y. Öztürk, A. Osman), Ex Oriente Lux: West-östlicher Kulturtransfer, s. 157-174, Logos Verlag, Berlin, 2019.

"Rakamlarla TEDA", https://teda.ktb.gov.tr/TR-250769/rakamlarla-teda.html (Erişim Tarihi: 12.11.2023).

Saka, N., Almanya'daki Türk Göçmen Yazınına Kavramsal Bir Yaklaşım, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22 (Özel Sayı), s. 1875-1888, 2018.

Suçin, M. H., Başka Dillerde Türk Edebiyatı, Ecinniler-Kültür ve Edebiyat Dergisi, 10, s. 30-41. 2021.

Şahin, S. Almanya ve Avusturya'da Dördüncü Kuşak Türk Gençleri, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 26, s. 281-291, 2017.

"TEDA Nedir?", https://teda.ktb.gov.tr/TR-52444/teda-nedir.html (Erişim tarihi: 10.11.2023).

"TEDA Yayın Kataloğu", https://teda.ktb.gov.tr/TR-250770/yayin-katalogu.html https://teda.ktb.gov.tr/Eklenti/66116,teda-projesi-kapsaminda-desteklenen--basvurular-2005-20-.xls (Erişim tarihi: 11.10.2023).

"TEDA Yayın Kataloğu-1", https://teda.ktb.gov.tr/Eklenti/118374,0000-1000sonpdf.pdf?0 (Erişim tarihi: 20.07.2024).

"TEDA Yayın Kataloğu-2", https://teda.ktb.gov.tr/Eklenti/83551,1001-2000pdf.pdf?0 (Erişim tarihi: 20.07.2024).

"TEDA Yayın Kataloğu-3", https://teda.ktb.gov.tr/Eklenti/113912,a2001-3000pdf.pdf?0 (Erişim tarihi: 20.07.2024).

"TEDA Yayın Kataloğu-4", https://teda.ktb.gov.tr/Eklenti/117661,30013100pdf.pdf?0 (Erişim tarihi: 20.07.2024).

"Türkische Bibliothek", https://web.archive.org/web/20161106124103/http://www.bosch stiftung.de/content/language1/downloads/Tuerkische_Bibliothek_Rezensionen_hochaufloesend.pdf (Erişim tarihi: 15.11.2023).

Yılmaz, S., *Rekonstruktion Von Machtasymmetrien Mittels Literarischer Übersetzung*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2018.

KADINLAR ARASI REKABET

WOMAN'S INHUMANİTY TO WOMAN KİTABI ÜZERİNE BİR ANALİZ

Prof. Dr. Hatice Karakuş Öztürk
Artvin Çoruh Üniversitesi
hatice_karakus@artvin.edu.tr-0000-0002-9929-3637

ÖZET

Kadınlar arası rekabet, toplumsal cinsiyet tartışmalarında öne çıkan konu başlıklarından birisidir. Rekabet, cinsiyetler üstü bir kavram olmakla birlikte kadınlar özelinde farklı bir eksende tartışılmaktadır. Oysa ki bir üstünlük yarışı olarak rekabet belli bir konuda gösterilen çabanın karşılığıdır. Arzu edilene ulaşmak, yarışı gerektiriyor ise rekabet cinsiyet farkı gözetmeksizin normaldir. Ancak sosyoloji, psikoloji ve evrimsel bakış açısı, kadın rekabetinin farklı değişkenlere üzerine temellendiğini iddia etmektedir. Phyllis Chesler psikoloji ve kadın çalışmaları alanında aktif bir kadın hakları savunucusudur. Aile içi şiddet, önyargı, kadının kendini savunma hakkı gibi konularda çalışmaları vardır. Bu çalışmanın odak noktası olan Phyllis Chesler'ın Woman's Inhumanity to Woman (Kadının Kadına İnsanlık Dışı Muamelesi) kitabı kadın rekabetinin detaylarına odaklanmaktadır. Yazar çalışmasında kadın rekabetini tetikleyen on (10) nedenin varlığını detaylı bir şekilde analiz etmiştir. Kadınlar arası rekabeti dolaylı saldırganlık olarak niteleyen Chesler, psikianalitik görüşlerden, masal ve mitlere kadar çok geniş bir skalada konuyu ele almıştır. Yazara göre kadınlar arasında kadın cinsiyetçiliği olarak ifade edilen bir durum vardır. Anne kız ilişkisi, işyerinde kadınlar arası ilişkiler, kız kardeşlik gibi farklı rol ve statülerde yer alan kadınlar arasında bu rekabetin izleri görülmektedir. Yazara göre erkekler gibi kadınlar da cinsiyetçi değerleri içselleştirmişlerdir. Diğer kadınlara saygı duymazlar, güvenmezler ve hatta onlardan hoşlanmazlar. Yazar ilgili kitabında kadınlar arası rekabetin olası sonucu olan kin, öfke, nefret, şeytanlaştırma gibi duygu halleri ile nasıl mücadele edileceğinin detaylarına yer veriyor.

Anahtar Kelimeler: Kadınlar arası rekabet, dolaylı saldırganlık, kadın cinsiyetçiliği, içselleştirilen cinsiyetçilik.

1.GİRİŞ

Phyllis Chesler'ın Woman's Inhumanity to Woman kitabı kadının kadına zulmü, kadının kadına insanlık dışı davranışı/muamalesi şeklinde türkçeleştirilebilir. Kitap on bölümden oluşmaktadır. Yazar her bir bölümde farklı ülke örnekleri üzerinden konunun detaylarına yer vermektedir. Çok uzun soluklu bir çalışmanın ürünü olan bu kitap masallar, aile ilişkileri, psikianalitik vaka çalışmaları gibi gözlemler üzerinden tasarlanmıştır. Cinsiyetçilik meselesinden yola çıkan Chesler, kadınların kadınlara yönelik düşmanca duygularının tarih, kültür ve psikolojik alt yapısında neler olduğu sorusuna odaklanmaktadır.

Düşmanlık ve rekabet duygusu cinsiyetler üstüdür. Kadın ya da erkek sebebi değişmekle ile birlikte rakip olabilirler ve belli bir amaca ulaşmak için rekabet edebilirler. Chesler ilgili çalışmasında kadınların rekabet etme şekillerinin erkeklerden farklı olduğu tezini işlemektedir. Erkeklerin de dedikodu, zorbalık hatta saldırganlık eğilimleri vardır. Ancak yazara göre kadınlar özelinde bu duygu hallerinin kendi cinsine yansıma şeklinin farklı sebepleri vardır. Kadın sünneti, kadın intihar bombacısı, namus cinayetleri, çeyiz ölümleri, bebek kaçırma, karnından bebeği çalma, gelin kayınvalide rekabeti, anne kız çekişmesi gibi örneklerin tümü yazara göre rekabetin sıra dışı örnekleridir. Yazarın temel tezi cinsiyetçi değerleri erkekler gibi kadınlar da içselleştirmişlerdir. Erkeklerin kadınlara yönelik cinsiyetçi tutumlarının bir benzeri kadınlar arası ilişkilerde de mevcuttur.

Chesler (2009: 33-53) çalışmasında, on dokuz ülkede, beş kıtada yapılan 15.000 kişilik bir araştırmanın sonuçlarını paylaşmaktadır. Yazara göre, kadınlar erkekler kadar cinsiyetçi görüşlere sahipler. Araştırmalar, bazı kadınların kadınlara karşı düşmanca olduğunu ve kadınları sevmediklerini, güvenmediklerini, saygı duymadıklarını veya ifadelerini güvenilir bulmadıklarını ortaya koymaktadır. Bu sonuç yazara göre, kadınların erkeklerle aynı kültürde büyüdüğü ve bu nedenle o kültüre karşı bağışıklık kazanmadıkları için pek de şaşırtıcı değildir. Kadınlar baskılandıkça diğer tüm kadınlara karşı daha iyi bir konum elde etmek için mevcut cinsiyetçi ideolojiyi içselleştirmektedirler.

Chesler (2009: 33-53) farklı ülke örnekleri üzerinden bu tezini temellendirmeye çalışmaktadır. Örneğin Hindistan'da, kayınvalidelerin daha fazla çeyiz parası almak için gelinlerini gazyağı ile yakma uygulaması devam etmektedir. Ek olarak, Hindistan'da yapılan son bir anket, ankete katılan kadınların yüzde ellisinden fazlasının eş dövmenin haklı olduğunu düşündüğünü doğrulamaktadır. Mısır'da yapılan son bir anket, kadınların yedi kişiden onunun kadın sünnetini haklı bulduğunu ortaya koymaktadır. Çin'in bazı bölgelerinde, aile başına bir çocuk politikası ve oğullara olan tercih nedeniyle uygun gelinlerin kıt olduğu yerlerde, ebeveynler genellikle arzu edilen torunu doğuracak ve kayınvalidesinin hizmetçisi olarak çalışacak bir gelin adayı kaçırmak için kaçakçılara para ödemektedirler. Kamboçya'da kıskanç eşler, kocalarının sevgililerine asit atarak kadın kimliklerini yok etmektedirler. Bazı araştırmalar, kadın dedikodusunun Orta Doğu'da Müslüman kız ve kadınların "namus cinayetleri"nde de rol oynadığını iddia etmektedir.

2.WOMAN'S INHUMANİTY TO WOMAN KİTABI ÜZERİNE

Çalışma on bölümden oluşmaktadır. Yazar bölümlerin her birinde kadınlar arası rekabeti ya da düşmanca duyguları tetikleyen nedenlerin sosyolojik okumasını yapmaktadır. Bölüm başlıkları aşağıdaki gibidir:

1. İçindeki hayvan türün dişisi
2. Kızlar ve geçler arasında dolaylı saldırganlık
3. Kadın cinsiyetçiliği
4. Masal, mit ve Yunan Tragedyasında anne kız ilişkisi
5. Anne kız ilişkisine dair bazı psikianalitik görüşler
6. Yeterince iyi anne ve yeterince iyi kızına yaptığı zulüm

7. Kız kardeşler ve en iyi arkadaş arayışı
8. İş yerinde kadınlar
9. Gruplar halinde kadınlar
10. Psikolojik etik

Chesler ilgili çalışmasında farklı birçok saptamaya yer vermiştir. Bu çalışmanın sınırlılığı dikkate alındığında kitaptaki tezlerin bir kısmına değinilecektir. Bu yönüyle yazarın yaptığı saptamalar belirlenen temalar üzerinden analiz edilecektir. Bu çalışma kapsamında dolaylı saldırganlık, kadınlar arası rekabet (işyerinde, sosyal çevrede), annelik ve kadınlık rolleri, cinsiyet rolleri, anne kız ilişkileri, kız kardeşler arasındaki rekabet, duygusal şiddet ana başlıkları değerlendirmeye alınmıştır.

2.1. Kadınlar ve Kızlar Birbirlerine Neden Zarar Verir?

Chesler (2009: 53-74) kadınlar ve kızların neden rekabet ettikleri sorusunu ayrıntılı bir şekilde analiz etmektedir. Yazar bu rekabeti iş yeri, sosyal çevre, romantik ilişkiler, başarı, toplumsal beklentiler ve baskı, annelik ve kadınlık rolleri, profesyonel hayattan beklentiler, erkek onayı ve cinsiyet rolleri, güç ve kontrol isteği, aile içindeki dinamikler, sosyal çevrede güç müdahalesi gibi sebeplerin toplamına bağlı olarak değerlendirmektedir.

Kadınlar, başka kadınlara yönelik sert sözler, kötü niyetli dedikodular veya dışlayıcı davranışlarla zalim olabilirler. Chesler'a göre kadınların diğer kadınlara karşı düşmanlık göstermesi, toplumsal normlarla ilişkilidir. Toplum, kadınlardan belirli roller ve davranışlar sergilemelerini bekler. Kadınlar, bu beklentilere uymadıklarında ya da bu rolleri sorguladıklarında, diğer kadınlar tarafından hedef alınabilir veya dışlanabilirler.

Toplum, kadınlardan iyi birer anne, eş ve ev kadını olmalarını da bekler. Bu roller, kadınlar üzerinde baskı yaratabilir ve onları diğer kadınlarla rekabet etmeye veya onları eleştirmeye yönlendirebilir. Kadınlar, annelik veya ev kadını rolleri konusunda diğer kadınlarla kıyaslandıklarında yetersizlik hissedebilir ve bu da düşmanlık yaratabilir.

Yazara göre (2009: 83-93) kadınlar, genellikle sosyal statü, güzellik, kariyer veya romantik ilişkiler gibi konularda birbirleriyle rekabet edebilirler. Bu rekabet, çoğu zaman gizlidir ve yüzeyde dostane ilişkilerle maskelenebilir. Ancak, bu rekabet, kadınlar arasındaki ilişkileri derinden etkileyebilir ve çatışmalara yol açabilir. Bu çatışmanın en yaygın olduğu alanlardan birisi, iş hayatıdır. İş yerinde kadınlar arasında rekabet, yaygın bir olgudur. Kadınlar, terfiler, projeler veya liderlik pozisyonları için birbirleriyle yarışabilirler. Bu tür rekabet, iş yerinde düşmanlık yaratabilir ve kadınlar arasındaki iş birliğini zorlaştırabilir (Chesler, 2009: 173-199).

Chesler'a göre (2009: 173-199) bazı kadınlar, erkeklerin onayını kazanmak için diğer kadınlara zarar verebilirler. Erkeklerin dikkatini çekmek veya onları etkilemek isteyen kadınlar, diğer kadınları rakip olarak görebilir ve onları aşağılamak veya dışlamak için özel bir çaba sarf edebilirler. Buna ek olarak iş yerinde erkek meslektaşlarının veya patronlarının onayını kazanmak için de diğer kadınlarla rekabet edilebilir. Yazara göre bu tür davranışların profesyonel ilişkileri karmaşık hale getirme riski vardır.

Öte yandan kadınlar, diğer kadınlar üzerinde güç ve kontrol sahibi olma arzusu taşıyabilirler. Bu, iş yerinde, sosyal çevrelerde veya aile içinde ortaya çıkabilir. Kadınlar, diğer kadınları kontrol etmek veya kendi otoritelerini pekiştirmek için manipülatif veya zorlayıcı davranışlar sergileyebilirler. Yazara göre (2009: 151-173) aile içinde kadınlar arasında güç ve kontrol mücadelesi yaygındır. Anneler, kızları üzerinde kontrol sahibi olmak isteyebilir veya kız kardeşler arasında rekabet ve kıskançlık yaşanabilir.

2.2. Anneler, Kızları, Anneler ve Çatışmalar

Chesler'a göre (2009: 113-128) anne-kız ilişkisi, kadınların hayatlarındaki en karmaşık ve derin bağlardan biridir. Bu bağ, sevgi, destek, çatışma ve rekabetle dolu olabilir. Yazar bu ilişkinin olası etkilerini annelik ve güç dinamikleri, karar verme süreci, anne kontrolü, sosyal statü, rol modeller ve beklentiler, kariyer beklentileri, gizli duygular ve çatışmalar, toplumsal ve kültürel etkilerin bir sentezi olarak yorumlamaktadır. Anneler yazara göre, kızlarının hayatlarında büyük bir etkiye sahiptir ve bu etki, genellikle kızların anneleriyle olan ilişkilerinden ve toplumun kadınlara biçtiği rollerden kaynaklanır.

Anneler, kızları üzerinde kontrol sahibi olma eğiliminde olabilirler. Bu kontrol, kızlarının seçimlerini yönlendirmek veya kararlarını etkilemek şeklinde de gerçekleşebilir. Anneler, bu kontrolü genellikle kızlarının iyiliği için yaptıklarına inanabilirler ancak bu durum, kızların bağımsızlıklarını sınırlayabilir ve çatışmalara yol açabilir. Anneler, kızlarının hayatındaki önemli kararlar üzerinde söz sahibi olmak için de özel bir çaba sarfederler. Eğitim, kariyer veya romantik ilişkiler gibi konularda annelerin görüşleri, kızlarının seçimlerini etkileyebilir. Bu durum, kızların kendi kararlarını verme yeteneklerini zayıflatabilir ve anne-kız ilişkisini karmaşık hale getirebilir.

Öte yandan yazara göre bazı anneler, kızlarıyla rekabet halindedir. Bu rekabet, özellikle anne kendi hayatında tatmin olmadığında veya kızının sahip olduğu fırsatları kendisi elde edemediğinde ortaya çıkabilir. Annenin gençliğini kaybetme korkusu veya kızının daha fazla özgürlüğe sahip olması, rekabeti tetikleyen olası nedenlerdir. Anneler, kızlarının sosyal statüsü veya başarılarıyla rekabet edebilirler. Kızlarının daha popüler veya başarılı olması, annelerde kıskançlık duygularını tetikleyebilir.

Anneler, kızları için birer rol modeldir. Ancak, annelerin kendi hayatlarındaki memnuniyetsizlik veya pişmanlıklar, kızları üzerinde beklentiler oluşturabilir. Anneler, kızlarının kendi hayallerini gerçekleştirmesini veya kendi başaramadıkları şeyleri yapmalarını isteyebilirler, bu da kızları üzerinde baskı oluşturabilir. Kendi hayallerini gerçekleştirememiş anneler, kızlarının bu hayalleri gerçekleştirmesini isteyebilirler. Toplumun annelerden ve kızlardan beklediği roller, bu ilişkileri etkileyebilir. Anneler, toplumsal normlara uymaya çalışırken kızlarına belirli davranış kalıpları öğretebilirler. Bu da kızların bireyselliklerini ifade etmelerini zorlaştırabilir.

En nihayetinde yazara göre karşılıklı olarak hissedilen gizli duygular söz konusudur. Kızlar, annelerine karşı duydukları öfke veya hayal kırıklığını ifade etmekten kaçınabilirler. Aynı

şekilde, anneler de kızlarına karşı hissettikleri kıskançlık veya düşmanlığı bastırabilirler. Bu tür gizli duygular, ilişkiyi daha da karmaşık hale getirebilir.

2.3. Kadınlar Arası Arkadaşlık: Dostluk ve Düşmanlık

Kadınlar arasındaki arkadaşlıklar, hayatın önemli bir parçasıdır. Bu arkadaşlıklar, genellikle derin ve anlamlı olabilir, ancak aynı zamanda rekabet ve düşmanlıkla da dolu olabilir (Chesler, 2009: 53-74). Kadınlar, birbirleriyle olan ilişkilerinde duygusal olarak derin bir bağ kurma eğilimindedirler, ancak bu bağ bazen kırılgan olabilir. Kadınlar, arkadaşlıklarında duygusal derinlik ve destek ararlar. Kadın arkadaşlar, duygusal yükleri paylaşmak ve zor zamanlarda birbirlerine destek olmak için güvenilir birer dost olabilirler. Ancak, bu tür derin bağlar aynı zamanda bağımlılık yaratabilir ve bir tarafın diğerine aşırı derecede bağımlı hale gelmesine neden olabilir.

Kadınlar arası arkadaşlıklarda yazara göre gizli rekabet yaygındır. Kadınlar, görünüş, kariyer başarıları veya romantik ilişkiler gibi konularda birbirleriyle rekabet edebilirler. Bu rekabet, arkadaşlık ilişkilerini zedeleyebilir ve çatışmalara yol açabilir. Kariyer rekabeti, kadınlar arasında yaygın bir olgudur (Chesler, 2009: 173-199). Kadınlar, iş yerinde terfiler veya projeler için birbirleriyle yarışabilirler. Kadınlar, sosyal çevrelerde görünüş, başarı veya ilişkiler konusunda da birbirini rakip olarak kodlayabilir. Öte yandan kadınlar, arkadaşlık ilişkilerinde güven inşa etmeye çalışırlar. Ancak, güven ihlalleri ciddi sonuçlar doğurabilir. İhanet veya sırların ifşa edilmesi, arkadaşlık ilişkilerini derinden sarsabilir ve kalıcı hasarlara neden olabilir.

Toplum, kadınlardan birbirlerine destek olmalarını ve dostluklarını sürdürmelerini bekler. Ancak, bu beklentiler bazen kadınları sahte dostluklar kurmaya veya sorunları halının altına süpürmeye itebilir. Kadınlar, toplumsal baskılar nedeniyle gerçek duygularını ifade etmek yerine, yüzeyde dostane görünen ancak derinde sorunlu olan ilişkiler sürdürebilirler. Bazı kadınlar, arkadaşlık ilişkilerinde duygusal manipülasyon kullanabilirler. Bu, diğer kadını kontrol etme veya duygusal olarak zarar verme amacıyla yapılan bir davranıştır. Bir kadının, başka bir kadını duygusal olarak manipüle etmesi, ilişkideki dengeyi bozabilir ve düşmanlıklara yol açabilir.

2.4. Kız Kardeşler Arasında Rekabet ve Kıskançlık

Kız kardeşler arasındaki ilişki, en eski ve en kalıcı insan ilişkilerinden biridir (Chesler, 2009: 151-173). Ancak, bu ilişki de kıskançlık, rekabet ve çatışmalarla dolu olabilir. Kız kardeşler hem destekleyici hem de rekabetçi bir ilişki içinde olabilirler. Bu rekabet, çocukluktan itibaren başlar. Bu rekabet, ebeveynlerin sevgisi, ilgi ve kaynaklar için olabilir. Kız kardeşler, birbirleriyle sürekli bir yarış halindedirler.

Ebeveynlerinin ilgisini ve sevgisini kazanmak, ebeveynlerinin dikkatini veya kaynaklarını kazanmak, bir kız kardeşin diğerine göre daha başarılı veya popüler olması olası rekabet nedenleridir. Öte yandan, kız kardeşler, birbirlerinin başarılarını kıskanabilirler. Bir kız kardeşin akademik veya profesyonel başarısı, diğerini kıskandırabilir ve aralarında gerilim yaratabilir. Kız kardeşler, sosyal çevrelerdeki popülerlikleri konusunda kıskançlık yaşayabilirler. Ebeveynler, kız kardeşler arasındaki ilişkileri şekillendirmede önemli bir rol

oynar. Ebeveynler, kız çocuklarına eşit ve adil davranmadıklarında rekabeti ve kıskançlık tetiklenir. Bir başka açıdan ebeveynler, bir kız kardeşi diğerine tercih ettiğinde, negatif duygular canlanacaktır.

Sonuç olarak üreme başarısının başka bir kadın tarafından engellenmesi, ebeveyn ilgisi, kaynaklara erişim, kız kardeşler, başarı, popülerlik, ebeveyn ayrımcılığı, favoritizm (ebeveynin bir kız kardeşi diğerine tercih etmesi) (Chesler, 2009: 151-173) gibi nedenlerin bir toplamı olarak kadınlar tıpkı erkekler gibi cinsiyetçi değerleri içselleştirmektedirler (Chesler, 2009: 17-33).

2.5. İş Yerinde Kadınlar Arası İlişkiler

İş yerinde kadınlar arasındaki ilişkiler, profesyonel yaşamın önemli bir parçasıdır. Ancak, bu ilişkiler rekabet, kıskançlık ve çatışmalarla dolu olabilir (Chesler, 2009: 173-199). Kadınlar, iş yerinde birbirlerini destekleyici veya engelleyici rollerde olabilirler. Kadınlar, terfiler, projeler veya liderlik pozisyonları için birbirleriyle rekabet edebilirler. Bu rekabet, iş yerindeki ilişkileri zorlaştırabilir ve düşmanlıklara yol açabilir.

Kadınlar arasında iş yerinde güç ve kontrol mücadelesi olabilir. Bazı kadınlar, diğer kadınlar üzerinde otorite kurmak veya kendi pozisyonlarını korumak için manipülatif veya zorlayıcı taktikler kullanabilirler. Terfi, liderlik ve kontrol taktikleri bu yarışa yön veren duygu halleridir (Chesler, 2009: 173-199). Bu beklentilerin bir sonucu olarak yazara göre (2009: 17-33) kadınlar, diğer kadınları geleneksel ataerkil yollarla yönetmeye devam etmektedirler.

2.6. Kadınlar Arası Şiddet ve Baskı

Kadınlar arası şiddet ve baskı, nadiren konuşulan ancak oldukça yaygın olan bir konudur (Chesler, 2009: 53-74). Kadınlar, diğer kadınlara yönelik fiziksel, duygusal veya psikolojik şiddet uygulayabilirler ve bu tür davranışlar genellikle toplumsal normlar tarafından göz ardı edilir. Kadınlar, diğer kadınlara yönelik fiziksel şiddet uygulayabilirler. Bu tür şiddet, genellikle aile içi ilişkilerde veya romantik ilişkilerde ortaya çıkabilir. Kadınlar arasında fiziksel şiddet, toplumsal olarak nadiren tanınır ve genellikle hafife alınır.

Kadınlar, aile içi ilişkilerde, romantik İlişkilerde şiddet uygulayabilirler. Duygusal şiddet, kadınlar arasında yaygındır ve manipülasyon, alay, küçümseme veya suçluluk duygusu yaratma gibi davranışları içerebilir. Duygusal şiddet, genellikle diğer kadını kontrol etme veya ona zarar verme amacıyla yapılır. Öte yandan kadınlar, diğer kadınları duygusal olarak manipüle edebilirler. Ve Kadınlar, diğer kadınlara karşı alay ve küçümseme yoluyla duygusal şiddet uygulayabilirler.

Kadınlar, diğer kadınlara psikolojik baskı uygulayabilirler. Bu, bir kadının diğer kadının özgüvenini veya karar verme yeteneğini zayıflatma amacıyla yapılan bir tür davranıştır. Psikolojik baskı, kadınlar arasında yaygın bir sorundur ve genellikle ilişkilerde gizli kalır. Öte yandan toplumun cinsellik konusundaki normları, kadınlar arasındaki ilişkileri etkileyebilir. Toplumsal baskılar, kadınların cinselliklerini nasıl ifade ettiklerini ve diğer kadınlarla olan ilişkilerini nasıl şekillendirdiklerini belirleyebilir. Kadınlar, cinsel çekicilik veya romantik

ilişkiler konusunda rekabet edebilirler. Bu rekabet, kadınlar arasında kıskançlığa yol açabilir ve ilişkileri olumsuz etkileyebilir. Kadınlar arasında romantik ilişkilerde kıskançlık yaygındır. Kadınlar, erkeklerin dikkatini çekmek veya romantik bir ilişkiyi sürdürmek için diğer kadınlarla rekabet edebilirler.

Chesler (2009: 17-33) kadınlar arasındaki bu mücadelenin dolaylı yollardan gerçekleştiğini iddia etmektedir. Dolaylı saldırganlık, erkek meslektaşlarına kıyasla nispeten güçsüz (erkek meslektaşlarına kıyasla) bir grup kız veya kadının, diğerlerine zorbalık, dedikodu, iftira atarak, gücünü "dolaylı" olarak uyguladığı bir durumu karakterize eder. Böylece, o kişi kadın yakınları tarafından dışlanacak, kız kardeşlikten dışlanacak, belki de işten atılacak, kocası tarafından terk edilecektir. Dedikodu ise, dolaylı saldırganlığın başlıca silahıdır. Başka bir kadına iftira atmak onun kadın arkadaşları ve akranları tarafından dışlanmasına yol açar. Yazar bu dışlanma halini sosyal ölüm olarak ifade ediyor. Çalışmanın ilgili bölümünde Chesler dünyadan farklı örnekler vererek dolaylı saldırganlığın nasıl gerçekleştiğini analiz ediyor. Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'daki araştırmacılar, kızlar ve kadınlar arasında sözlü ve dolaylı saldırganlığın ad takma, hakaret etme, alay etme, tehdit etme, diğerini dışlama, intikam almak için başka biriyle arkadaş olma, görmezden gelme, dedikodu yapma, kişinin arkasından kötü hikayeler anlatma ve insanların o kişiden hoşlanmamasını sağlama gibi eylemleri içerdiğini bulmuşlardır. Nazi Almanyası'nda çoğu kadın, o dönemin antisemitizminden "uzaklaşmamıştır." Aksine, "saldırganla özdeşleşmişlerdir" ve birbirlerinin faşist ataerkil emirlere uymalarını beklemişlerdir. Sadece erkekler patriarkinin sorumlusu değildir; kadınlar da istekli, hatta coşkulu işbirlikçidir. Chesler ilgili çalışmasında (2009: 33-53) bebek kaçırma, çeyiz cinayetleri, yüze asit atma, karnındaki bebeği çalma, kadın cinselliğini kontrol amaçlı düzenlenen ritüeller, namus cinayetleri gibi farklı örnekler üzerinden kadınları bölen cinsiyetçiliğin örneklerini vermektedir.

3. SONUÇ

Phyllis Chesler Woman's Inhumanity to Woman kitabında kadınlar arası rekabetin nedenlerine ve sonuçlarına odaklanmaktadır. Yazar on bölümden oluşan kitabında kadın rekabetinin tarih, kültür ve psikolojik alt yapısında yatan nedenlerin varlığına odaklanmaktadır. Farklı kültürlerden verdiği örnekler ile her kültürün düzeyi değişmekle birlikte bu rekabeti yaşadığı tezini işlemektedir. Kapsamlı bir çalışma olan bu kitaptan belli konu başlıkları seçilerek bir sınırlamaya gidilmiştir. Kadınların birbirine yönelik düşmanca duygularının altında yatan nedenler iş yeri, sosyal çevre, romantik ilişkiler, başarı, toplumsal beklentiler ve baskı, annelik ve kadınlık rolleri, profesyonel hayattan beklentiler, erkek onayı ve cinsiyet rolleri, güç ve kontrol isteği, aile içindeki dinamikler, sosyal çevrede güç müdahalesi gibi sebeplerin toplamına bağlı olarak analiz edilmiştir.

Kadın rekabeti dolaylı yollardan gerçekleşmektedir. Erkek dünyasında olduğu gibi açık mücadele yerini gizli bir rekabete bırakmaktadır. Kötü niyetli dedikodular, dışlama, sert sözler dolaylı rekabetin ilk göze çarpan davranış örnekleridir. Yazar göre rekabetin gizli yapılmasının bir nedeni toplumsal normlardır. Belirli rollere uygun görülen kadınların erkekler gibi mücadele

etmesi beklenmez. Mücadele konusunda kendisine çizilen sınırların içinde kalan kadınlar için rekabetin daha gizli saklı olması hem bir tercih hem de bir zorunluluktur.

Kadınlar arası ilişkiyi belirleyen bir diğer neden ise annelik, eşlik ya da ev kadını rollerinin yarattığı baskıdır. Bu rollerde kadınlar en büyük saldırıyı yine başka bir kadından alabilmektedir. Kadınlık ve annelik konusunda diğer kadınlar ile kıyaslanan kadınların hissettikleri yetersizlik duygusu düşmanlık duygularına yol vermektedir. İş hayatında rekabet yazarın değindiği bir diğer konu başlığıdır. Erkekler dünyasında yer edinmek, erkeklerin onayı alma isteği ve zayıf halkanın yine bir kadın olduğu inancı düşmanlık duygularını iş yerinde yine bir başka kadına çevirebilmektedir. Bu yönüyle kadınlar güç ve kontrol isteklerini başka kadınlar üzerinden sağlama davranışları gösterebilmektedirler.

Bahsi geçen bu güç ve kontrol isteğini yazar anne kız ilişkilerine kadar götürmektedir. Anne kız ilişkisinde sevgi kadar çatışma ve rekabet de vardır. Anneler kızlarını kontrol etmek isterler. Eğitim, kariyer ve romantik ilişkiler kontrol alanları olarak belirtilebilir. Bu istek kız çocuğu açısından bağımsızlığı sınırlayan bir özelliğe sahiptir. Yazara göre anne hayatından tatmin olmadığında, gençliği kaybetme endişesi yaşadığında, kıskançlık duygularına yönelebilir. Bu kaygı hali anneyi kızlarının sosyal statüsü ya da başarılarıyla rekabet etme noktasına kadar da taşıyabilir. Kız kardeşler arasındaki ilişki ve kız kardeşlere ailenin yaklaşımı bu ilişkiyi belirleyen bir diğer değişkendir. Kız kardeşler ailenin ilgisini çekmek için kıyasıya bir yarışa girebilirler. Birinin başarısı diğerinin başarısızlığını ortaya çıkarması durumunda negatif duygular devreye girebilir. Son olarak rekabetin en belirgin olduğu alanlardan birisi iş yeridir. Kadınlar yazara göre terfi, proje ya liderlik pozisyonları için rekabete girebilirler.

KAYNAKÇA

Chesler, P. (2009). Woman’s Inhumanity to Woman, New York: Thunder’s Mouth Press/

Nation Books.

İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU "ÇOCUKLARIN TERBİYESİ" KİTAP ANALİZİ

Prof. Dr. Hatice Karakuş Öztürk
Artvin Çoruh Üniversitesi
hatice_karakus@artvin.edu.tr – 0000-0002-9929-3637

ÖZET

İsmail Hakkı Baltacıoğlu farklı konularda özgün fikirlere sahip çok yönlü bir insandır. Eğitimden, sanata, sosyoloji ve felsefeden siyasete kadar farklı kulvarlarda çalışmalar yapmış bir eğitimcidir. Bu çalışmada Baltacıoğlu'nun eğitimci kimliği, özgün yapıtı olan "Çocukların Terbiyesi" kitabı üzerinden analiz edilecektir. Baltacıoğlu, millet olarak gelişimin sağlanmasında eğitimin üstün yararına inanan bir isimdir. Dönemin mevcut eğitim sistemine getirdiği eleştiriler üzerinden "nasıl bir eğitim anlayışı olmalı?" sorusuna odaklanmıştır. Eğitimin istenen seviyeye ulaşması için öğretmen, öğrenci ve ailenin sorumluluklarını pek çok çalışmasında analiz etmiştir. Bu çalışmanın da konusu olan Çocukların Terbiyesi kitabında ise aile ve öğretmenler için çocuk terbiyesinin yol haritası hakkında özellikli bilgiler paylaşmaktadır. 1948 tarihli kitap, kısa ve öz anlatımı ile çocukların terbiyesini çeşitli temalar özelinde detaylandırmaktadır. Yazara göre terbiye de tıpkı bir apandist sorununu halledilmesi gibi tedavi edilmelidir. Çocukta olmaması gereken manevi, ahlaki türden sorunların işin uzmanı tarafından arayıp bulunması gerekir. İşte bunun adı terbiyedir. Yazar, çocuğun üstün yararı için anne baba tutumlarından terbiyenin pedagojik ilkelerine kadar pek çok konuya farklı bakış açısı ile yaklaşmaktadır. 36 sayfalık bu kitap on üç (13) ana başlık ile çocuk terbiyesinin ilkelerini aydınlatmaktadır. Anne baba profilleri, çocuğu tanımanın önemi, çocuğun bilinmesi gereken özellikleri, terbiyenin altın çağları konu başlıklarına odaklanmaktadır. Yazar çalışmanın genelinde anne baba tutumlarının terbiyenin ilkeleri ile uyumlu olmasına dikkat çekmektedir. Buna ek olarak çocuğun ebeveyni tarafından iyi tanınması, çocuğa hürriyet verilmesi, çocuğun düzene alışması, fiziksel şiddete maruz kalmaması ve oyunun nitelikli bir şekilde çocuğun hayatına dahil edilmesi, çocuk terbiyesinde kritik önemdedir.

Anahtar Kelimeler: İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Çocukların Terbiyesi, Çocuk Pedagojisi.

1.ÇOCUKLARIN TERBİYESİ KİTABI ÜZERİNE

1948 tarihli kitap kısa ve öz anlatımı ile çocukların terbiyesini çeşitli temalar özelinde detaylandırmaktadır. Yazar çocuğun üstün yararı için anne baba tutumlarından terbiyenin pedagojik ilkelerine kadar pek çok konuya farklı bakış açısı ile yaklaşmaktadır. 36 sayfalık bu kitap 13 ana başlık ile çocuk terbiyesinin ilkelerini aydınlatmaktadır.

1.1.Hangi tipten bir anne ya da babasınız?

Yazara göre ebeveyn olan kadın ve erkekler bu konunun detaylarına hâkim değildir. Baltacıoğlu üç başlıkta konuya derinlik kazandırıyor.

a. Çocukları cansız eşya gibi anlayan ana babalar: Çocukların cansız eşya olarak algılanması ana baba tipinin en kötü örneğidir. Bu anlayışa göre çocuk bir şahsiyet değildir. Çocuğa şiddet dahil her türlü muamele yapılabilir. (Baltacıoğlu, 1948: 5-6)

b. Santimantal ana baba tipi nedir? Duygulardaki abartılı tutumlar ile akıl eksikliği gibi duygu durumlarına sahip olan ebeveynleri ifade etmektedir. Bu gruptaki aileler çocuklarını aşırı severler. Hatta evlat acısına dayanamayıp deliren ölenler dahi mevcuttur. Yazara göre sevgi çocuğun varlık kazanmasında çok önemlidir ancak bunun bir sınırı vardır. Çocuğun varlığı ağacın varlığına benzerdir. Şöyle ki her ikisi de sorunlulukların eseri olduğundan daha çok akıl ile ilgilidir. Yazara göre, ebeveynin görevi çocuğu aşırı sevmek değil onu yetiştirmektir. Baltacıoğlu'na göre taşkın bir sevgiden ziyade, pedagojik ilkelere yaslanmış bir eğitim şekli iyi yetiştirmek için yeterlidir (Baltacıoğlu, 1948: 6).

c. Modern ana baba tipi: Yazara göre içinde yaşanılan modern sosyete (toplum/topluluk) bu modele yön veren bir güce sahiptir. Bu toplumun çocuk terbiyesi konusunda belli bir anlayışı vardır. Yazar modern ana baba çocuk terbiyesinde beş noktaya dikkat eder ve bunların gereklerini de kabul eder. Terbiyede amaç, ana babalık, askerlik, yurttaşlık, pilotluk mühendislik gibi mesleklerinden birinin kimliğini kazandırmaktır. İkinci bir nokta ise, gerçek bir terbiye için çocuğu gerçek bir aile ve meslek çevresi ile tanıştırmaktır. Çünkü çocuklar sözle terbiye edilemezler. Üçüncü saptama ise çocuklar toplumun görevlerini istisnasız yapmalıdırlar. Yazara göre bütün bu girişimlerin sonucu olarak çocuklar çabalarının karşılığını somutlaştırmalıdırlar. Son olarak Baltacıoğlu'na göre çocuklar temel becerileri günlük hayatın bir rutini haline getirmelidir. Şöyle ki ağaç dikmek, kitap okumak, selam vermek, elbisesini temiz tutmak, harita kullanmak, kütüphane sahibi olmak gibi (Baltacıoğlu, 1948: 6-7).

1.2.Üç ayrı baba tipi vardır.

Yazar bu başlık altında üç farklı baba tipinin ayrıntılarını okuyucuya sunuyor.

A Tipi Babalar: Bu gruptaki babalar kendilerini dış işleri bakanı gibi düşünürler. Para kazanmak, yaşam için gerekli olan ihtiyaçları sağlamak yuvanın kaderini iç bakan olan anneye bırakmayı tercih ederler. Bu gruptaki aileler için kadının olgun olması önemlidir. Çünkü aile saadeti ancak bu şekilde sağlanabilir. Yazara göre kadının olgun olmaması durumunda kocanın rahatı ve çocuğun şahsiyeti yok olur. Baltacıoğlu'nun ifadesi ile yuva bir harabe halinde ihtiyarlamış babanın elinde kalır (Baltacıoğlu, 1948: 7-8).

B Tipi Babalar ise haydut gibidir. Huysuz, tembel ve müsriftir. Annenin de benzer özelliklere sahip olması çocuk açısından kötü çevresel koşullara sebep olacaktır. Tam aksi durumda yani melek gibi bir kadının varlığı mucizeler yaratmak için yeterlidir. Çünkü bu kadın şiddet de görse üzerine titrediği çocuk için dişi kaplan kesilecektir. Yazara göre bu gruptaki babalar cinayetin farkında değillerdir. Kadınlar her halükârda yaşam enerjileri ile savaşlarını verirler. (Baltacıoğlu, 1948: 8).

C Tipi Babalar ise az söyleyen çok çalışan, iyi adamlardır. Kötü bir evlilik yapmış iseler talihine küserler. Eşini kaybederse kendini de kaybeder. Yazara göre bu tür temiz yuvalardan hem iyi çocuklar çıkar hem de bu çocuklar da mutlu yuva kurarlar (Baltacıoğlu, 1948: 8).

Yazara göre toplumların geleceği açısından ideal olan üçüncü tip yuvalardır. Yuvanın selameti kadın ve erkek arasındaki ruh uygunluğuna, yıldızlarının barışık olmasına bağlıdır. Bu durum ancak evlendikten sonra anlaşılabilir (Baltacıoğlu, 1948: 8)

1.3.Çocuğunuzu tanımakla işe başlamalısınız

Çocuk terbiyesi huy kazandırmak ile eşdeğerdir. Temizlik terbiyesinin temizlik huyu kazandırması gibi. Terbiye yazara göre bilgi ve duygunun yanı sıra, beceri ve yapıcılık (karakter, şahsiyet) gibi bir genişliğe sahiptir. Yazar bir örnek ile konuyu daha da somutlaştırıyor. Bilgili olan bilim insanı bahçıvanlık eğitimi almadığı için toprağı işlemeyi bilmeyecektir. Çünkü Baltacıoğlu'na ilgili bilim insanı bahçıvanlık terbiyesi almamıştır (Baltacıoğlu, 1948: 9).

Yazara göre toplum hayatı yani millet, aile, şehir ve meslek hayatı yaşamayan, bunlardan yoksun olan bireylerde terbiye ya olmayacak ya da hep eksik kalacaktır. Terbiye fikri güç, beceriklilik ve egemenlik temellidir. Peki bu güç çocuğa nasıl verilebilir? Yazara göre terbiye verenin durumu bahçıvan örneğindeki gibidir. Şöyle ki bahçıvanlar "elma ağacına nasıl su verdirmeli? şeklinde bir soru sormazlar. Çünkü elma ağacı zaten elma verecektir. Bahçıvan için kritik soru "elma verme işine nasıl yardım etmeli?" şeklinde olmalıdır. Kısaca ağaca nasıl yardım etmeliyiz? sorusu kritik önemdedir. Çocuk eğitimi de tıpkı bu şekildedir. Çocuk terbiye edilmez çünkü terbiyesini kendisi yapar ve yapmalıdır da. Öğretmenler de terbiye konusunda rehberdir. Yazarın ifadeleri ile bir ağaca kendi özünün ürünü olmayan yabancı bir yemiş dışarıdan kazandırılamayacaktır. Benzer bir durum çocuk için de geçerlidir. Çocuklara da kendi iç çabalarının ürünü olmayan yabancı ya da bilinmeyen bir huy/ karakter kazandırılamaz. Yabancı bir yemişin ağaçta yapay kalması gibi, yabancı ya da bilinmeyen bir terbiye de çocukta yapay kalacaktır. Bu terbiye sahtedir ve yanıltıcıdır (Baltacıoğlu, 1948: 9-10).

Baltacıoğlu'na göre, bazı ebeveynler sorunu çocuğun yaratılışı ile ilişkilendirirler. Yazara göre çocuk Müslüman, Hristiyan ya da Budist olarak yaratılmadığı gibi ahlaklı, ahlaksız ya da romantik olarak da yaratılmaz. Yaratılıştan geldiğini düşündüğümüz her şey esasında toplumun terbiyesinden gelir (Baltacıoğlu, 1948: 12).

Yazar sağlam terbiyenin kurallarını on (10) başlık halinde somutlaştırmaktadır (Baltacıoğlu, 1948: 12-14)

1.Terbiye çocuğun doğumu ile başlar.
2.Her şey küçük yaşta öğrenilir.
3.Çocuklar harekete ihtiyaç duyarlar. Çocuğun oynamasına izin verilmelidir.
4.Çocuk da tıpkı büyükler gibi hakkını ve hürriyetini bilir ve bunu ister. Bu talep çocuğa verilmez ise çocuğun kötü ya da asi olması şeklinde bir sonuç ortaya çıkabilir.

5.Yazara göre çocukların da konuşma yetenekleri vardır. Çocuğa suya "buva" ya da gezmeye "atta" dedirtmek saflıktır. Çocuklar doğru konuşulur ise her şeyi rahatlıkla öğrenebilirler.

6.Çocuklar yaş grupları gereği öğrenme ve bilgi edinmeye daha açıktırlar. Doğru bilgi bu sebeple öğrenmeyi kolaylaştıracaktır.

7.Cin, şeytan ya da gulyabani gibi yetişkinlerin dahi bilmediği, görmediği varlıklardan bahsetmek doğru değildir. Bu bilgi çocuğu bozabilir.

8.Çocuklar samimiyeti severler. Onlar ile samimi olunuz, yalan söylemeyiniz, aldatmayınız, tavsiyesinde bulunuyor.

9.Dayak cennetten çıkmadır düşüncesi tümden yanlıştır. Şiddet/dayak çocuk için hakarettir ve azaptır. Yazarın ifadesi ile emperyal bir devletin zulüm aracı gibidir. Ve dayak çocuğu terbiye etmez tam aksine çocuğu korkutur ve dengesini bozar.

10.Tekniksiz bahçıvanlık nasıl ki olmaz ise teknik olmadan terbiye de olmaz Çocuk terbiyesinden sorumlu olanların az da olsa psikanaliz bilgisine sahip olması gerekir.

Baltacıoğlu, çocuklar arası farklara bağlı olarak terbiyenin sonuçlarının değişkenlik gösterebileceğini özellikle vurgular. Şöyle ki bazı çocuklar tahayyüle, bazıları dikkat ve tahammüle elverişli olarak doğarlar. Dolaysıyla terbiyelerinden alınacak olan sonuçlar çocuklar için aynı olmayacaktır. Öğrenme güçlüğü olan bir çocuğu dahi yapmak imkanlar dahilinde değildir. Çekirdeğin ne olduğunu iyi bilmek kadar çocuğumuzun kim olduğunu bilmek de önemlidir. Ve bunu bize öğretecek olan şey ise psikolojidir (Baltacıoğlu, 1948: 14). Örneğin bahçıvan çekirdeği uygun bir toprağa koyarak, gübresini verir ve zararlı otları yok eder. Kısacası bahçıvan çekirdeği uygun bir çevreye koyar Sonuçta yazara göre çocuk **sosyal bir ağaçtır.** Bir toplum içine uygun koşullarda dikilmelidir, ona toplumsal azıklar verilmelidir ve özellikle de yabani zararlı otlar ayıklanmalıdır (Baltacıoğlu, 1948: 15).

1.4.Çocuk nedir öğrenmeye çalışınız

Baltacıoğlu'na göre çocuk terbiyesinin başlangıç noktası çocuğun ne olduğu sorusu ile başlamaktadır. Yazara göre terbiyenin ilkeleri için çocuğu iyi tanımak ve onun özelliklerini dikkate alarak terbiye süreci işletilmelidir. Baltacıoğlu'na göre (1948: 15-17) çocuk her şeyden önce fizik bakımından güçsüz olandır. Çocuk ruhu ise zengin ve sonsuzdur. Henüz hiçbirşey değildir ve ama çok şey olmaya da adaydır. Yazarın deyişi ile çocuklar bir yetenek havuzu gibidirler. Ancak gerek ruhun dinamizmi gerekse gövdenin zayıflığı sebebi ile bir trajedi vardır. Başka bir deyişle çok şey olmak isteyen ya da çok şey yapmak isteyen çocuğun zaman zaman elinden bir şey pek gelmez. Hırçınlık, inatçılık ya da ağlama gibi davranışların ardında bu yoksunluk hali vardır. Bunlara ek olarak çocukların Baltacıoğlu'na göre yetkin oldukları durumlar da vardır. Girişim ve takip etme becerileri iyidir. Bazı durumlarda diplomat gibidirler. Kurnazlık ve azgınlık duyguları da bu duygu hallerine eşlik edebilir. Bu yönüyle yazara göre çocuklar biz yetişkinlerin bir ileri soyudurlar.

Yazara göre (1948: 15-17) çocukların bir diğer özelliği ise çocuğun kendinden olmayanlara büyük bir karşıtlık göstermesidir. Ve çocuklar içinden zapt edilen bir kaledir. Kendinden olanlara tabi olmayı bilir, kendi gibi çocuk olanlara itaat eder ve çoğu kez büyükleri bir alet gibi kullanır. Çocukların öne çıkan bir diğer özelliği ise karakteristik yapıları ile ilgilidir. Şöyle

ki yazara göre son derece muhafazakarlık ile ileri derece inkılapçılık çocuğun karakterini belirler. Çocuklar yaşamlarındaki ilk izlerini kaybetmezler ve yeni bazı şeyler kazanmaya oldukça açıktırlar. Bu duygu hali ile çocuklar bireysel ve kollektif arzulara ile doludurlar. Tıpkı yetişkinde olduğu gibi melek ve hayvansı duyguların bir harmanlanmasıdır. Ve bu iki duygunun çatışması kaçınılmazdır.

Çocuklar için hayata hazırlanma girişimleri kritik önemdedir. Hareket, hayal, oyun, yalan, dram gelecek için hazırlanma çabalarıdır. Bu eylemlerin her biri çocuk için deneme yanılma yöntemi ile büyümenin ve olgunlaşmanın alametleridir. Ebeveynler ve öğretmenler için çocuğun bu serüvenini anlamak çocuğun oyuncağı olmaktan kurtulmanın da anahtarıdır. Yazara göre çocuğu bir bütün olarak anlamak belki mümkün değildir. Ama çocuk anlaşıldıkça kontrol çocuktan ebeveyne geçecektir (Baltacıoğlu, 1948: 15-17).

1.5.Çocuk yetiştirenlere 12 öğüt

Baltacıoğlu (1948: 17-18) çalışmanın bu bölümünde çocuğun hayatında yer alan bireylere yönelik, bir yol haritası çıkarmaktadır. Çocuk terbiyesinde evde aile ve okulda ise eğitimcinin neyi nasıl yapacağı konusunda yönlendirmeye ihtiyacı vardır. Yazar çalışmanın genelini bu amaca ayırmıştır diyebiliriz. Çocukları yetiştirenlere yönelik öğütleri yazar on iki (12) maddede şu şekilde özetlemiştir:

1. Çocuğu ne yapmak istediğimiz değil çocuğun ne olmak istediği önemli.
2. Çocuğun ana babası değil arkadaşı olunuz.
3. Samimi olduğunuzu çocuğa inandırmanız önemli.
4. Çocuğu terbiye etmek için önce bizim terbiye olmamız gerekir.
5. Çocuğun varlık kazanması için uygun çevreyi bulunuz.
6. Çocuğun ihtiyaçlarını sosyal şekilde tatmin etmek gerekir.
7. Çocuğun yaptıklarına takılmak yerine bunların nedenlerine odaklanın.
8. Çocuğu konuşturmaktan ziyade yaşatınız.
9. Kötü huylar gibi iyi huylar da zamanla oluşacaktır.
10. Çocuğun duygularından sözlerinden ziyade eserlerine yaptıklarına değer vermek gerekir.
11. Çocuğa sadece mutluluk değil acının da olduğu öğretilmelidir.
12. Çocuğa insanın en önemli amacının zor olanı yenmek olduğunun öğretilmesi gerekir.

İlkelerin genel bir özetini yapacak olursak; Baltacıoğlu'nun vizyonunda çocuk merkezde yer alır. Ancak çocuğun bu merkezi konumu ailenin ya da öğretmenin varlığını ve gücünü sorgulatmamalıdır. Bu yönüyle terbiyenin ilk önce aileden başlaması gerekir. Bunu yaparken ailenin samimi davranması, arkadaş kıvamında bir ilişkiye zemin hazırlaması, uygun çevrenin çocuğa sunulması kritik eşiktir. Buna ek olarak çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması, çocuğa farklı deneyimlerin yaşatılması, beklenen davranışların oluşması için sabırlı olmak gerekir. Son olarak yazara göre çocuğun türlü duygu hallerini bir bütün olarak deneyimlemesinin koşulları da hazırlanmalıdır. Mutluluk kadar acının da varlığı anlatılmalı hatta bir deneyim olarak yaşamasına izin verilmelidir. Bu girişim zor olanı başarmanın önemini çocuğa etkin bir şekilde verecektir.

1.6. Terbiyenin çağı ilk günlerdir

Baltacıoğlu'nun ele alışında (1948: 18-19) terbiye okul çağlarında başlamaz. Çocuğun duyusal algılarının aktif olması ile birlikte terbiye başlar. Yazar bu başlangıcı "ağaç yaşken eğilir" ve "demir tavında dövülür" deyişleri ile güçlendiriyor. Çalışmanın genelinde benzetme sanatı ile konuyu daha da somutlaştırma denemeleri de yapmaktadır. Terbiyenin başlangıcını ağaç örneğinden yola çıkarak detaylandırıyor. Ona göre kartlaşmış bir ağacı düzeltmek ve onu doğal haline getirmek amacıyla yapılan her girişim, onun yapısı ve yemiş verme işi için hep zararlı olacaktır. Ağaçtan verim elde etmek için kritik zamanda müdahale etmek gerekir. Çocuk terbiyesi de benzer bir özelliğe sahiptir. Okul çağını beklemek bu yönüyle kritik becerileri engelleyebilir. Bu sebeple daha okula başlamadan bebeklik döneminde çocuklara muntazam geometri şekilleri göstermelidir. Bu varsayım ilk yaşların eğitilme kabiliyeti için önemlidir.

1.7. Çocuğa kendinizi sevdiriniz

Yazar bu başlığı "çocuklar en çok kimi sever?" sorusu ile olgunlaştırıyor (Baltacıoğlu, 1948: 20-22). Baltacıoğlu'na göre çocuklar kendi gibi çocuk olanlar ile ihtiyarları severler. Çünkü yazara göre Ribot kanunu gereği yaşlılar yeni hatırlarını unuturlar ve en eski hatırası olan çocukluk hatıralarını canlı bir şekilde yaşarlar. İhtiyarlamak bu anlamda istemeden olsa çocuklaşmak demektir. Bu nedenle garip sesler çıkarma, taklit yapma, oynamayı sevme eğilimleri baş gösterir. Baltacıoğlu'na göre ana babanın baskısından kaçan çocuklar büyük anne büyük baba kucağına sığınırlar.

Buna ek olarak çocuk mükemmeli değil mükemmel sandığını sever. Çünkü mükemmel sandığı şey tecrübe ile mükemmel çıkmaz, eksik ve kusurlu çıkarsa sevgisi aşkı da eksilir veya yok olur. Çocuğun gözünde mükemmel insan yine çocuktur. Çünkü ona göre adam demek hep oynayan koşan hayal eden ve güldürendir. Büyüklerde bu özellikler yoktur. Çocuğun gözünde büyükler sadece hürriyet düşmanı değil aynı zamanda hiç anlaşılmayan bir şeydir. Çocuğun seveceği insan çocuğa ve çocukluğa en fazla yaklaşandır. Yazara göre çocukluk hayatını hürriyet içinde geçirenler ve çocuklukta mutlu olanlar çocukların hürriyetine saygı duyar. Ve çocuğa yaklaşır. Çocuğu anlamak için çocuk şahsiyete girmek gerekir. Yazara göre yetişkinler çocuğu kendini sevdirir ise çocuk artık büyüğün elindedir. Ve onu artık istediği gibi terbiye edebilir

1.8. Miniminiyi nasıl yetiştirdim?

Baltacıoğlu (1948: 23-24) çocuk eğitiminde iki ilkeyi özellikle öne çıkarmaktadır. Bunlardan ilki çocuğa hürriyet vermek ikincisi ise çocuğu düzene alıştırmaktır. Yazarın kendi özgün ifadesi ile çocuğa insanlık ve sosyallik verildikten sonra bir hürriyet yani özgürlük alanı açılmalıdır. Bu alanın sağlıklı olabilmesi için çocuğa zarar verecek her şey ayıklandıktan sonra eğitimin ilk aşaması olan hürriyet duygusu devreye girmelidir. Baltacıoğlu'na göre çocuğun giyinmek, yemek yemek ya da emmek gibi rutin yaşantıları vardır. Düzenli emzirilen ve yiyecek ihtiyacı zamanında karşılanan çocuklar ağlamazlar ve hırçınlaşmazlar. Çünkü çocuk ihtiyacının karşılanması oranında rahatlar ve huzurlu olur. Aileler için düzen ve keyfiyet ikileminde nerde duracağını bilmelidir.

1.9. Çocuklara karşı doğruluktan ayrılmayınız

Bundan bir önceki başlıkta geçen çocuğa hürriyet vermek düşüncesini yazar bu başlıkta daha da açıyor diyebiliriz (Baltacıoğlu, 1948: 25-28). Yazarın ele alışında çocuğa hürriyet vermek ona sınırsızlık vermek ile eşdeğer değildir. Tam aksine çocuklar varlık kadar yokluğun da görgüsüne sahip olmalıdır. Bu girişimin sınırları ile dikkatli bir şekilde çizilmelidir. Şöyle ki çocukları şaşkına çevirmemek ve yetişkinlerin uyarılarının sebeplerini anlatmak gerekir. Sebepsiz yere engellenen çocuklar yaş ilerledikçe yazara göre haydutlaşacaktır. Çocuk dünyadaki en çok sebep arayıcısıdır. Bu yönüyle çocuğa hakkı olan verilmelidir. Yetişkin için çocuğun bir eğlence olma mantığı da doğru değildir. Çocuk bir eğlence değildir. Önemli olan çocuğa değer vermek değil değerini vermektir. Onu anlamak, onunla birleşmek bu değerin bilinen yansımalarıdır.

1.10. Çocuğunuzu sakın dövmeyin

Çocuğun nasıl disiplin edileceği konusundaki tartışmalar köklü bir geçmişe sahiptir. Çocukluk sosyolojisi özelinde yapılan tartışmalar geçmişten günümüze farklı disiplin yöntemlerine atıf yapmaktadır. Baltacıoğlu (1948: 28-30) bu tartışmaya iki farklı açıdan yaklaşmaktadır. İlki disiplin okulla mı toplumla mı ilgili? Bu soru terbiyenin nerden başlayacağı sorusunu netleştirecektir. İkinci bir nokta ise disiplin yöntemi ne olmalıdır? Baltacıoğlu'nun disiplin çizgisini belirlerken, şiddet/dayağa ciddi bir mesafe koyduğu söylenebilir. Dayak isteyenlerin bilinç altında yazara göre dayak cennetten çıkmadır mantığı vardır. Baltacıoğlu, dayağa insani olmadığı, antipedagojik olduğu için karşı durmaktadır. Dayağı terbiye etmekten aciz olduğu için istemiyoruz tezini savunmaktadır. Çocuğun terbiye edilmesi aşamasında yazara göre teknik ve ihtisas önemlidir. Piyanist olmayan birisi nasıl ki Beethoven'i çalamaz ise sosyolog, psikolog ya da pedagog olmayan birisi de disiplin işini halledemez. Teknik ve ihtisas bu anlamda önemlidir. İşin uzmanı tarafından manevi ve ahlaki sorunların analiz edilmesi gerekir. Terbiye yazara göre tam olarak böyle bir şeydir. Hastalık ile mücadelede şiddet nasıl işe yaramıyorsa çocuğun terbiye edinme sürecinde de ceza ya da şiddet fayda getirmeyecektir. Bir apandist sorununun halledilmesi gibi olaya bilimsel bir gözle yaklaşmak gerekir.

1.11. Çocuğunuzu dövmeyiniz, anlayınız

Yazar kitabın genelinde şiddet ve dayağı mesafeli bir duruş sergilemektedir (Baltacıoğlu, 1948: 31-33). Şiddetin insana ve hatta hayvana faydalı olmadığı tezini sıklıkla işlemektedir. Çünkü dayak hem faydasız hem de zararlıdır. Eğitimciler ve aileler şiddeti fayda getireceği gerekçesi ile tercih ediyor olabilirler. Ancak Baltacıoğlu'na göre dayağın faydadan çok zararı vardır. Yazar bu anlamda terbiyenin sırrını sevgiye bağlamaktadır. Sevginin olmadığı hiddet, şiddet duygusunun baskın olduğu durumlarda çocuğun canı yanar, şerefi azalır, korkar ve en nihayetinde dayak atana düşmanlık duyguları besler. Baltacıoğlu'na göre yapılması gereken kusurun nedenlerine odaklanmaktır. Çünkü hastalıklar gibi terbiyesizliklerin de derin ve köklü nedenleri vardır. Ve bu nedenler bulunmadıkça disiplin ya da terbiye sorununu çözmek mümkün olmayacaktır.

1.12. Çocuğun kafasını işletiniz

Yazar bu başlıkta modern bir çocuk zekâsı nasıl kurulur sorusuna odaklanmaktadır (Baltacıoğlu,1948: 33-36). Yazara göre ilk etapta çocuğa fizik, biyoloji gibi pozitif bilimleri öğretmek faydalı olacaktır. Çünkü çocuğa müsbet bir zihniyet vermek için ağaç yaşken eğilir mantığından hareket etmek gerekir. Öte yandan küçüklere modern bir zihniyet vermenin diğer bir şartı ise onlara yanlış bir şey öğretmemektir. Bu anlamda "su yerine buva ekmek yerine epe" demek doğru değildir. Benzer şekilde öcü gulyabani gibi şeyler öğretmek de doğru değildir. Bu yanlışlar onun düşün hayatı için korkunç etkilere yol açabilir. Çocuk ile dikkatli konuşmak iyi bir zekâ gelişimi için gereklidir. Soruların açık olması ve çocuğun sorularına net cevaplar verilmesi zihinsel gelişim için dikkat edilmesi gereken hususlardır.

1.13. Çocuğu oynatmasını biliniz

Oyun Baltacıoğlu'na göre (1948: 40-48) çocuğun hakkıdır. Oyundan çalınan süre ya da eğitimci ve ailelerin oyuna yeterli zaman ayırmaması çocuğun hakkına ve hukukuna girmek ile eşdeğerdir. Çocuğun izlenmesi, istenmeyen davranışlarının belirlenmesi, hayatın küçük ön denemesi için çocukların oyun oynamaya ihtiyacı vardır. Oyun bir eğlencenin ötesinde hayatın deneme yanılma yöntemi ile sınanması anlamına gelir. Çocuklar oyun esnasında yanlışlarını ve doğrularını net bir şekilde gösterirler. Bu yönüyle çocuğu oyun oynarken gözlemleyen aile ve öğretmenler çocuğu nasıl terbiye edeceklerinin yol haritasını belirleyebilirler.

2.SONUÇ

Bu çalışma İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun 1948 tarihli Çocukların Terbiyesi kitabının analizine dayanmaktadır. Yazar çocuk terbiyesinin detaylarını on üç maddede detaylı bir şekilde analiz etmiştir. Baltacıoğlu çocuk terbiyesinin ilk etapta aileden başladığını belirterek, anne baba tutumlarının önemine işaret etmektedir. Çocuğa karşı tutumlar yerinde ve kararında olmalıdır. Çocuğu yok saymak, dövmek ne kadar yanlış ise çocuğa aşırı sevgi beslemekte o derece yanlış ve tehlikelidir. Modern zamanların değerlerine hâkim, çocuğa bilgi ve beceri kazanırken çağın ilkelerinden yararlanan tutumlara ihtiyaç vardır. Bu tercih en nihayetinde çocuğu topluma nitelikli bir şekilde hazırlayacaktır. Yazarın çalışmasının ikinci başlığı babaların tutumları ile ilgilidir. Üç farklı baba tipine atıf yapan yazar, sadece dışardaki işler ile ilgilenen ve huysuz tembel ve müsrif olan baba modeline mesafe koymaktadır. Ona göre ideal olan çok çalışan ve az söz söyleyen, ailesine samimi duygular ile bağlı olan baba tipidir. Aile içinde kadın ve erkeğin ruh uygunluğu yuvanın ve ailenin geleceği için önemlidir.

Baltacıoğlu, çocuğun eğitiminden sorumlu olanların çocuğu iyi tanımasının önemine özellikle dikkat çekmektedir. Çocuk terbiyesinin ilk şartı çocuğu tanıma ve ona nasıl müdahale edileceğinin ilkelerini bilmektir. Buna ek olarak terbiyenin nasıl gerçekleşeceğine dair argümanların bilgisine de hâkim olmak kritik önemdedir. Bu yönüyle çocuk doğduğu anda terbiye süreci işlemeye başlar. Oyun, hürriyet, düzen, yetenek gibi konularda bilimsel kıstaslar özellikle işletilmelidir. Baltacıoğlu bütün bu sürecin doğru ve sağlıklı bir çevrede hayata geçeceğini belirtmektedir. Mahalle, okul gibi yaşam alanlarında çocuğun doğru insanlar ile karşılaşması gerekir. Yazara göre kritik becerilerin kazanılmasında, okul çağları ayırt edicidir. Ağaç yaşken eğilir deyişi bu nedenle yazarın düşüncelerinin merkezinde yer almaktadır.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Terbiyenin ana ilkelerinden birisi olan disiplin yazarın üzerinde durduğu bir diğer konudur. Baltacıoğlu'nun düşünüşünde şiddet/dayak faydadan çok zarar getirecektir. Çocukta düşmanlık duygularını besleyecek olan şiddet, çocuğu ana hedeften uzaklaştıracaktır. Bu anlamda disiplin, sürece pedagojik anlamda hâkim olanlar tarafından yürütülmelidir. Yazara göre çocuğun eğitiminde sorumlu olanların belli bir derece pedagojik bilgiye ve görgüye hâkim olması gerekir. Sevgi bu yönüyle terbiyenin sihirli kelimesidir. Bu duygudan uzaklaşan çocuklar korku ve düşmanlık duygularının da etkisi ile kendi yanlış bildiği yolda ilerleyebilir.

KAYNAKÇA

Baltacıoğlu, İsmail Hakkı (1948). *Çocukların Terbiyesi*, Yeni Adam Şaka Matbaası**.**

HÜYÜKTEKİ NAR AĞACI ADLI ESERDE YER ALAN AĞIZ UNSURLARI

Doç. Dr. Serdal KARA
Mardin Artuklu Üniversitesi,
serdalkaraa@hotmail.com-
ORCID ID: 0000-0003-0133-7767

ÖZET

Toplumların birçok özelliğini üzerinde taşıyan, kuşaktan kuşağa aktarılan ve en önemli kültür varlıkları arasında sayılan dil, toplumların oluşmasını sağlayan temel yapı unsurudur.

Her dil kendi toplumsal yaşamı içinde gelişir ve değişir. Bu nedenle de dil bulunduğu toplumun aynası, onun kültür, değer ve yaşama bakışının somut taşıyıcısı ve göstergesidir. Toplumların gelenek, inanç, yaşayış biçimi ve hayata bakışı gibi birçok özelliği dilde söz varlıklarıyla karşılanmakta ve toplumların tarihi süreç içinde geçirdikleri değişim ve dönüşümler söz varlıkları ile izlenmektedir. Bilindiği üzere söz varlıkları yazı ile ya da sözlü olarak sonraki nesillere aktarılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu söz hazinelerinden sözlü olanlar kayıt altına alınmadıklarında zaman içinde unutulmakta ve kaybolmaktadır. Bu nedenle belirli bir zaman ve bölgeye ait verilerin kayıt altına alındığı metinler büyük önem arz etmektedir. Kimi zaman bu tür kayıtların yer aldığı metinler edebi metinler olabilmektedir. Bunlardan biri de Yaşar Kemal'in Hüyükteki Nar Ağacı adlı eseridir.

Yaşar Kemal'in Hüyükteki Nar Ağacı adlı eserinde geçen bölgesel söyleyişe ait söz varlıkların tespit edilmeye çalışıldığı incelemede ilk olarak eser hakkında kısaca bilginin verildiği giriş bölümü gelmektedir. Daha sonra bölgesel söyleyişe ait dikkat çeken söz varlıkları üzerinde durulmaktadır. Son olarak elde edilen bulguların değerlendirildiği sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşar Kemal, Hüyükteki Nar Ağacı, ağız, söz varlığı

DIALECT ELEMENTS IN THE WORK TITLED HÜYÜKTEKİ NAR AĞACI

ABSTRACT

Language, which carries many characteristics of societies, is transferred from generation to generation and is considered among the most important cultural assets, is the basic structural element that enables the formation of societies.

Each language develops and changes within its own social life. For this reason, language is the indicator of the society, the concrete carrier and indicator of its culture, values and view of life. Many features of societies such as traditions, beliefs, way of life and outlook on life are met by the vocabulary in the language, and the changes and transformations of societies in the historical process are monitored through their vocabulary. As it is known, word treasures are tried to be transferred to the next generations in writing or orally. However, when the oral ones are not recorded, they are forgotten and lost over time. For this reason, the texts in which the data of a certain time and region are recorded are of great importance. Sometimes the texts containing such records can be literary texts. One of these is Yaşar Kemal's Hüyükteki Nar Ağacı.

The first part of the analysis, in which it is attempted to identify the regional speech assets in Yaşar Kemal's Hüyükteki Nar Ağacı (The Pomegranate Tree in Hüyük), is the introduction

section, where brief information about the work is given. Then, on the remarkable lexical items belonging to regional discourse.

Keyword: Yaşar Kemal, Hüyükteki Nar Ağacı, dialect, vocabulary

Giriş

Kişiler ve toplumlar yaşama, çevreye ve olaylara dil penceresinden bakar ve bu pencereden çevresini, yaşamı ve olayları anlamlandırıp değerlendirir. Ayrıca zaman içinde toplumlarda gelişen ve değişen inanç, gelenek, yaşama bakış gibi toplumsal değerlerin izleri dil üzerinden belirlenip takip edilmektedir.

Bir ülkede yaygınlaşıp egemen olan lehçe ya da ağza ortak dil (Aksan, 2007: 83) ya da yazı dili denilmektedir. Ülkenin eğitim, edebiyat ve kurumlarında kullanılan bu ortak dili (yazı dili) dışında dil birliği içinde farklı söyleyişler de tespit edilmektedir. Dilin bu tür söyleyiş farklılarını içeren ve yazı diline göre daha hızlı değişim gösteren yönü konuşma dili (ağız) olarak adlandırılmaktadır. Toplumsal yapı ve coğrafyaya bağlı olarak farklılıklar gösteren konuşma dili zamana bağlı olarak değişim ve gelişim göstermektedir. Zaman içinde konuşma dilinde gerçekleşen bu değişim ve gelişmelerin takip edilip anlaşılabilmesi için konuşma diline ait unsurların kayıt altına alınması gerekmektedir. Çünkü kayıt altına alınmayan konuşma diline ait unsurlar kaybolup unutulmaktadır. Bu nedenle konuşma dili, çeşitli şekillerde kayıt altına alınmaya çalışılmakta, sonraki nesillere aktarılmaktadır. Kayıt altına alınan bu tür çalışmalar dışında zaman zaman konuşma diline ait bazı unsurların edebi eserlerde yer aldığı görülmektedir. Bunlardan biri de Yaşar Kemal'in kaleminden çıkmış eserlerdir. İyi bir folklor derleyicisi ve destan anlatıcısı olan Yaşar Kemal, yaşadığı çevre ve toplumsal yapıya bağlı olarak kültürel varlık ve değerleri eserlerinde yansıtmaktadır. Eserlerinde gördüğümüz bu kültürel değerlerden biri de konuşma diline ait unsurlardır. Bölgenin dilsel varlıklarını eserlerinde diyaloglar halinde veren Yaşar Kemal, bazı eserlerinde anlatıcının diliyle de bu verileri sunmaktadır. Hüyükteki Nar Ağacı Yaşar Kemal'in bu türden bir eseridir. Yazar bu eserinde sadece diyaloglarda değil, destan ve masal anlatıcısı gibi olayları aktarırken de bölgesel dili tercih etmiştir. Bu duruma dair örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Yusufa gelince, ne ben söyleyim, ne siz duyun! (Kemal, 2023b: 38)

Görmediklerini görüp, çekmediklerini çektiler. (Kemal, 2023b: 38)

Daha çok Hösük onu taşıyordu. İçlerinde en güçlüleriydi de ondan. (Kemal, 2023b: 38)

Akşam olup gün kavuşuncadır ki garbi yeli azaldı, diner gibi edincedir ki teker teker kalkıp yüzlerini yudular. (Kemal, 2023b: 61).

Yusuf sabaha kadar uyumamış, boyuna inildeyip durmuştu. (Kemal, 2023b: 38)

Çardağın altında uzanıp yatmış bir adam ilişti gözlerine ya, ne yapsınlardı adamı. (Kemal, 2023b: 68)

Ahmet ocağı tutuşduruncadır ki onlar da ayağa kalktılar. (Kemal, 2023b: 76)

Bu görkemli kutlu ağaç Mekkeyi Mükerremeden getirilmişti. Hazreti Ali Çukurova'ya gelip de Anavarzaya kılıcını çalıncadır ki, çalıp da koca Anavarza kayalığını, dağını ortadan bir kılıçla bölüncedir ki, başını çevirip sağ yanına bakıncadır ki yanı başında bu nar ağacını gördü. (Kemal, 2023b: 78).

1951'de Yaşar Kemal tarafından tamamlanan Hüyükteki Nar Ağacı adlı kısa roman (Kemal, 2023a: 106) eski bir halk hikayesi (Nar ağacı efsanesi) üzerine kuruludur. Metinde kendilerine dağlı denilen, Çukurova'ya çalışmak için giden Aşık Ali, Memet, Hösük, Yusuf ve çocuk Memet'in üç ay boyunca başlarından geçenler anlatılmaktadır.

Çukurova'ya gelen traktör ve yeni makineleşme ile insan yaşamındaki değişimin işlendiği romanda topraksız kalan işçi sınıfının ağalar ve yoksulluk karşısında yaşadığı zorluklar anlatılmaktadır. Ayrıca traktör ve makineleşmenin doğal yaşamdaki sonuçları da aktarılmaktadır. Eserde ekonomi araçlarındaki değişime bağlı olarak toplumsal değişim öne çıkmaktadır. Mülkiyetin olmadığı köylerde araziler belli kişilerin elinde toplanmakta ve bu durum toprak ağalıklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Makineleşme ile birlikte toprak ağaları arazilerini traktör, biçerdöver gibi tarım araçlarıyla işletirken daha önce ekin karşılığı ya da arazi üzerinden belirli gelir üzerinden oluşturulan ekonomik ilişki bozulmuş, bu tür bir ilişkiye ve işçilere ihtiyaç kalmamıştır.

1. Söz Varlığı

1.1. Sözcükler

a) Derleme Sözlüğünde Yer Almayan Sözcükler

Çulpaz: Kıldan ya da kenevirden yapılmış kaba dokuma. "Irgatlar da yorganlarını açıp altlarındaki **çulpazın** üstüne uzandılar." (Kemal, 2023b: 36)

Kirpiştir-: Kırpmak. "Bir umar arar gibi yana yöreye gözlerini **kirpiştirerek** bakıyordu." (Kemal, 2023b: 50)

Mırmırık: Çorba çeşidi. " 'Öteki durmaların yıl on iki ay **mırmırık** çorbası içe içe karınları şişerdi.' " (Kemal, 2023b: 15)

Salkı-: Salınmak, süzülmek. "**Salkıyarak** giderlerdi Anavarza kayalıklarına." (Kemal, 2023b: 47)

Sırmalan-: Sırma ile süslenmiş olmak. "Batıdaki ak bulutların kenarları **sırmalanmıştı**." (Kemal, 2023b: 27)

Susumak: Susamak. "Böyle giderse bu çölde biz **susumuzdan** öleceğiz." (Kemal, 2023b: 45)

Yercik: Yer. "Bir yemek yedirmeden sizi bir **yerciklere** göndermem." (Kemal, 2023b: 89)

Zık: Tıklım tıklım. "Çiftliğin avlusu mavi, kırmızı, sarı boyalı traktörler, biçerdöverler, kötenler, at arabaları, kamyonlar, ciplerle **zık** gibi doluydu. (Kemal, 2023b: 16)

b) Derleme Sözlüğünden Farklı Yer Alan Sözcükler

Derleme Sözlüğünden farklı anlam ve söyleyişe sahip olan ya da Derleme Sözlüğünde Adana ya da Çukurova'da kullanıldığı belirtilmeyen sözcüklere yer verilmiştir.

Alış-: Tutuşmak, yanmak. "Bostancı ocaktaki hazır çalı çırpıya bir kibrit çaktı, ocak **alıştı**." (Kemal, 2023b: 71)

Boşan-: Konuşmaya başlamak. "Avrat hışımla birden **boşandı**. (Kemal, 2023b: 8)

Buy-: Donmak. "Üşüyorum, **buyuyorum**, ölüyorum, kemiklerim etimden ayrılıyor." (Kemal, 2023b: 50)

Çal-: Yakmak. "Bir kibrit **çaldı**, ateş gürpedek aldı." (Kemal, 2023b: 29)

Çangal: Büyük. "Hani **çangal** boynuzlu…" (Kemal, 2023b: 33)

Çemrek: Paçayı yukarı çekip kıvırmak, katlamak. "Batözün arkasında da otuz kırk işçi, bir su geçer gibi bacakları **çemrek**, yalınayak yola düşmüşler, sessiz yürüyorlardı." (Kemal, 2023b: 45)

Değ-: Rahatsız etmek, karışmak. "**Değme** çocuğa." (Kemal, 2023b: 28)

Direl-: Yusufun içini birden bir sevinç aldı, bir an hastalığını unutup **direldi**.” (Kemal, 2023b: 49)

Döven: Harmanda ekinin sapı ve tanelerini ayırmak için kullanılan, hayvanlar tarafından çekilen alet. “Bir avrat var, **döven** sürer tek başına.” (Kemal, 2023b: 24)

Düzen ver-: Akort etmek. “Aşık Ali sazı ekine aldı. **Düzen verdikten** sonra…” (Kemal, 2023b: 30)

Fisilti: Esinti, hafif rüzgâr. “Hiçbir yönden en küçük bir **fisilti** esmiyordu.” (Kemal, 2023b: 46)

Göğün-: (Sıcaklık etkisiyle) Bozulmak, yanmak, renk değiştirmek. “Otlar kurumuş, yapraklar dallarda **göğünmüştü**.” (Kemal, 2023b: 37)

Gürpedek: Ansızın. “Bir kibrit çaldı, ateş **gürpedek** aldı.” (Kemal, 2023b: 29)

Işıla-: Işıldamak, parıldamak. “Memet bir ara durdu, yüzü aradığını bulmuşçana **ışıladı**.” (Kemal, 2023b: 67)

İkircikli: Kararsız, kuşkulu. “Ötekiler de onun ardına düştüler, birkaç **ikircikli** davranıştan sonra.” (Kemal, 2023b: 68)

İpilti: Parıltı, ışık. “Ceyhan ırmağının vurduğu **ipiltilere** boğulmuş, binbir biçim ışık oyunlarında gözleri kamaştırıyordu.” (Kemal, 2023b: 67)

Kes-: Benzemek, gibi olmak, dönüşmek. “Toprak da gittikçe kızdırılmış demire **kesiyordu**.” (Kemal, 2023b: 46)

Ling: Hızlı yürümek. “Memet çocuk önlerinden bir köpek **lingiyle** gidiyordu.” (Kemal, 2023b: 48)

Muhannet: Sıkıntı, dert. “Aşık Ali türküler yaktı dert üstüne, **muhannet** üstüne, tozlu yollar, zalım ağalar, yılan gibi sokan kemikli sivrisinekler üstüne.” (Kemal, 2023b: 38)

Öze-: Sulandırmak. “Haymanın direğinde asılı bir torbadan kadın ayran çıkarıp **özedi**.” (Kemal, 2023b: 25)

Permeperişan: Çok kötü bir durumda. “Üstü başı **permeperişandı**. (Kemal, 2023b: 10)

Pusar-: Kapanmak, puslanmak. “Bozarmış, göğünmüş, sıcaktan tüten ovanın ardı **pusarıyor**, pusun arkasındaki tepeler, hüyükler, ağaçlar zar zor seçiliyorlardı.” (Kemal, 2023b: 59)

Sağıl-: Hızla inmek, düşmek. “Çiçek kümesinin içinde Yusuf sırtından aşağıya bir külçe gibi **sağıldı**.” (Kemal, 2023b: 46)

Sap: Demet durumundaki ekin. “Adam, karısı, on iki yaşlarındaki iki kız çocuğu, beygirleri **sapa** dayamışlar, **sap** atıyorlardı.” (Kemal, 2023b: 22)

Şayak: Kaba dokunmuş kumaş. “Karşılarından **şayak** şalvarı dizlerine kadar püskül püskül yırtılmış, yalınayak, başına bir mendil eskisi sarmış, sırtındaki yorganın altına iki büklüm, ayağını yere değdikçe kızgın saca başmış gibi birden kaldıran, bir tuhaf yürüyüşlü, kupkuru bir adam geliyor.” (Kemal, 2023b: 26)

Sunturlu: Aşırı derecede olan. “Kızdılar, her biri bir **sunturlu** küfür savurdu.” (Kemal, 2023b: 21)

Torla-: Derlemek. “Ulu nar ağacı kökünü, yapraklarını, çiçeklerini **torlamış** toplamış, Hazreti Alinin arkasına düşmüştü.” (Kemal, 2023b: 78)

Üre-: Havlamak. “Arkalarından **üren** bir köpek sürüsü geliyordu.” (Kemal, 2023b: 32)

Verha: Durmaksızın. “Herkes işe başlamış, **verha** biçiyorlardı.” (Kemal, 2023b: 33)

Yalınkat: Zayıf, cılız, narin. “Bu dağlıların canları çok yufka… **Yalınkat** adamlar, ne yapsın fıkaralar.” (Kemal, 2023b: 51)

Yıkıl-: İnmek, yönelmek. “Güneş batıya **yıkılmıştı** ya, gene ortalığı cayır cayır kavuruyordu.” (Kemal, 2023: 25)

Yornuk: Yorgunluk, yorgun. “ ‘Durun hele,’ dedi, ‘bir **yornuğumu** alayım.’ ” (Kemal, 2023: 11)

1.2. Deyimler/Kelime Grupları

Bölgeye ait dikkat çekici deyim ve kelime gruplarına yer verilmiştir.

Bir bir: Tamamen, baştan başa. “Bundan sonra Çukurovayı **bir bir** dolaştılar.” (Kemal, 2023b: 37)

Can eseri: Yaşam belirtisi. “Tarlada azıcık olsun bir yeşillik yoktu. Boydan boya uzanmış bir toz toprak. **Can eseri** yoktu.” (Kemal, 2023b: 7)

Çont ol-: Felç olmak, inme inmek. “Aman o ağaca bir şey söyleme **çont olursun** sonra.” (Kemal, 2023b: 56)

Getirmişe geç-: Yapmış gibi olmak, yapılmış gibi kabul etmek. “ ‘Darendeli burda olsaydı size helva da getirirdim ya, yok burda.’ ‘Eksik olma,’ dediler, ‘**getirmişe geçti**.’ ” (Kemal, 2023b: 20)

Gözümüz dört ol-: Çok isteyerek ve özleyerek beklemek. “Seni bekleye bekleye **gözümüz dört oldu**.” (Kemal, 2023b: 90)

Gün yıkıl-: Akşam olmak. “Sonra toparlandı, yola düştü. **Gün yıkılmıştı**.” (Kemal, 2023b: 7)

Hilim hilim: Eski püskü. “**Hilim hilim** fistanlı dört çocuk bir araya gelmişler, konuşmadan, öylecene duruyorlardı. (Kemal, 2023b: 8)

Işkı düş-: Aşka düşmek, âşık olmak. “Her Allahın günü yur. Motora sevda bağlamış diyorlar: **Işkı düşmüş**. (Kemal, 2023b: 18)

İpil ipil: Parıl parıl, ışıl ışıl. “Düldül dağının doruğu bir sırça parçasıymış gibi **ipil ipil** yanıyordu daha şimdiden, göz kamaştırıyordu.” (Kemal, 2023b: 60)

Kirp diye: Ansızın, hemencecik. “Konuşmaları birden kirp diye kesildi.” (Kemal, 2023b: 77)

Mangol-: Sersemlemek, kendinden geçmek. “Tepedeki güneş beyinlerini kaynatıyordu, **mangolmuşlardı**.” (Kemal, 2023b: 21)

Nan ekmek: Kuru ekmek, katıksız ekmek. “Oğlan fıkaraymış, çırılçıplak, **nan ekmeğe** muhtaç.” (Kemal, 2023b: 30)

Nen çal-: Ninni söylemek. “Gavur Ağa, dedi, seni kucağımda büyüttüm, **nen çalarak** büyüttüm.” (Kemal, 2023b: 19)

Olacak olur: Engellenemez, önüne geçilemez. “ ‘**Olacak olur**,’ diyordu.” (Kemal, 2023b: 35)

Pança pança: Avuç avuç. “Hösük ağzı aşağı hendeğin kıyısına uzanıp sudan **pança pança** içmeye başladı.” (Kemal, 2023: 27)

Söze var-: Konuşmak. “Aşık Ali bir **söze varamadı.”** (Kemal, 2023: 93)

Şipidik şipidik: Kızarık, hasta göz. “Yıkık bir huğun önünden geçerlerken, gözleri **şipidik şipidik**, çapaklı, beli bükülmüş bir yaşlı adam onları çağırdı.” (Kemal, 2023b: 32)

Topak ol-: Büzülüp oturmak. "Sonra oturup bir **topak oldu**." (Kemal: 2023b: 7)

Ver et-: Vurmak; almak. "**Ver etti** sazın döşüne." (Kemal, 2023b: 31); Bulgur yağsızdı ya, aldırmadılar, **ver ettiler** lokmaya." (Kemal, 2023b: 35)

Yalp yalp: Parıl parıl, ışıl ışıl. "Düldül dağının da doruğuna gün vurmuştu, dağın doruğu ışık içinde kalmış bir yıldız gibi **yalp yalp** yalp ediyordu." (Kemal, 2023b: 66)

Yıldır yıldır: Pırıl pırıl. "Bakın nasıl **yıldır yıldır** ediyor." (Kemal, 2023b: 25)

Yornuk al-: Dinlenmek. "Akpınara geldiler, oturup **yornuk aldılar**, su içtiler, yüzlerini yudular." (Kemal, 2023b:11)

1.3. Atasözleri

Yazı dilinde yer almayan, dikkat çekici atasözlerine yer verilmiştir.

"Aba altında er yatar demişler ya, doğru söylemişler." (Kemal, 2023b: 76)

"**İt dalanmadansa, çalıyı dolanmak yeğdir**." (Kemal, 2023b: 65)

Sonuç

Kişilerin yaşadığı zaman ve mekâna bağlı olarak gelişen ve değişen dil, kişilerin kültürel ve ruhsal durumları, düşünme yeteneği ve birikimine göre farklılık gösterebilmektedir. Kişilerin bu farklılıkları özellikle kullandıkları söz varlıklarında kendini göstermektedir.

Her eserinde kendi dilini yeniden yaratma çabası içinde olan Yaşar Kemal, Hüyükteki Nar Ağacı adlı eserinde bölgesel söyleyişi esas alarak yeni bir roman dili oluşturmakta ve bunu da eserine yansıtmaktadır. Eserinde bölgesel söyleyiş sadece bölge insanın konuşturulduğu diyaloglarda değil eserin anlatıcısında da yer almaktadır. Anlatıcının bir destancı ya da masal anlatıcısı gibi eserde yer alıyor olması romanda bu tür bir dil kullanımını gerekli kılmıştır. Ayrıca bu destansı anlatım sayesinde eserde yer yer efsanevi halk inanışlarına da yer verilmekte, yine aynı üslup gereği türkü örnekleri de görülmektedir.

Eserde dikkat çeken özelliklerden biri de Derleme Sözlüğünde yer almayan sözcükler tespit edilebilmektedir. Ayrıca yine Derleme Sözlüğünde yer almayan kelime gruplarına, deyimlere de yer verilmektedir: şipidik şipidik, nan ekmek, kirp diye, topak ol- gibi.

Sonuç olarak Türklerin destan, efsane, şiir gibi edebiyat, sanat ve kültürel zenginliklerin sözlü kültür üzerinden yürütüldüğü toplumsal bir yapı içinde büyüyen Yaşar Kemal, bu zenginlikleri gerek söz varlığı gerek dil ve üslup (bölgenin söyleyiş özellikleri) gerekse de toplumun birçok folklorik değerini eserlerine yansıtarak ağızlardaki zenginliklerin edebi eserlere taşınmasını ve yazılı olarak korunmasını sağlamıştır.

Kaynaklar

Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (C. 1), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kemal, Y. (2023a). *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor Alain Bosquet ile Görüşmeler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kemal, Y. (2023b). *Hüyükteki Nar Ağacı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları**.**

Kubbealtı Lugatı, https://lugatim.com/.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, https://sozluk.gov.tr/.

Türkçe Sözlük (11. bs.). (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-VI (3. bs.). (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ORTA VE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE KİMMER - İSKİT VARLIĞI

Arş. Gör. Dr. Burak BİNGÖL

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı. burak.bingol@erdogan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-4660-5091

ÖZET

Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi, doğusunda Kafkasya'nın, batısında Batı Karadeniz Bölgesi'nin, güneyinde Doğu Anadolu Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi'nin ve kuzeyinde ise Karadeniz'in bulunduğu oldukça geniş bir alan olarak tanımlanabilir. Alanın en doğu ucunda Artvin ili, en batı ucunda ise Sinop ili bulunur. Bölgenin güney sınırları ise Karadeniz Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi'nin sınırlarındaki iller ile ayrılmıştır. Oldukça dağlık bir bölge olan bu alan dağlardan Karadeniz'e ulaşan birçok akarsu ve vadi ile bölünmüştür. En eski çağlardan itibaren birçok siyasi unsurun var olduğu bu bölgede yazılı ve arkeolojik kaynaklardan bildiğimiz Kimmer ve İskitler de Demir Çağı'nda varlık göstermişlerdir. Doğudan Anadolu'ya giren atlı konar-göçer Kimmer ve İskitler; Urartular, Assurlular, Frigler, Lidyalılar ve İyonyalılar ile siyasi mücadeleye girmiş ve bu devletlerin bazılarının yazılı kayıtlarında kendilerine yer bulmuşlardır. Ayrıca antik kaynaklar da bu kavimlerden sıkça söz etmişlerdir. Yazılı kayıtların haricinde birçok arkeolojik merkezde de Kimmer ve İskitlere atfedilen savaş araç gereçleri ve at koşum takımları tespit edilmiştir. Yine bu kültürlere ait olan kurgan mezarlar, insan biçimli taş heykeller-balballar, kaya resimleri ve toponimler bu kültürlerin yayılım alanlarında karşımıza çıkmaktadır. Yapılan incelemeler bu kültürler hakkında bilgi veren yazılı kaynakların ve arkeolojik verilerin paralel şekilde ilerlediğini göstermiştir. Bu yayılım alanlarının birisi de Orta ve Doğu Karadeniz bölgesidir.

Çalışmada antik kaynaklarda geçen Kimmer ve İskit kayıtları incelenmiş ve bölgede bulunan arkeolojik veriler ele alınmıştır. Ayrıca bölgedeki Kimmer ve İskit toponimleri de incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kimmerler, İskitler, Orta Karadeniz Bölgesi, Doğu Karadeniz Bölgesi.

PRESENCE OF CIMMERIAN - SCYTHIAN IN THE CENTRAL AND EASTERN BLACK SEA REGION

ABSTRACT

The Central and Eastern Black Sea Region can be defined as a large area with the Caucasus to the east, the Western Black Sea Region to the west, Eastern Anatolia and Central Anatolia to the south, and the Black Sea to the north. The province of Artvin borders the easternmost tip of the region and the westernmost tip by the province of Sinop. The Black Sea Region and the provinces on the borders of Eastern Anatolia and Central Anatolia separate the southern borders of the region. This mountainous region is divided by many rivers that reach the Black Sea from the mountains. In this region, where many political elements have existed since the earliest ages, the Cimmerians and Scythians, which we know from written and archaeological sources,

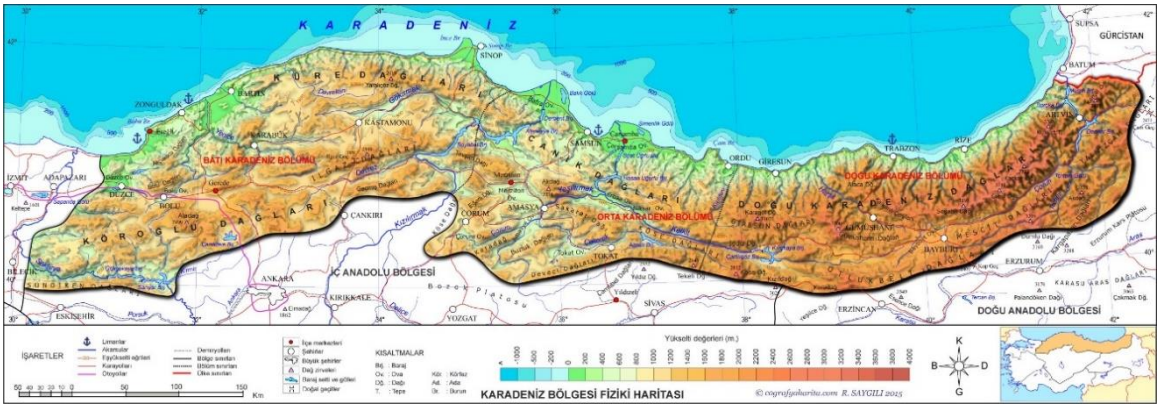
also existed in the Iron Age. Entering Anatolia from the east, the horse-drawn nomadic Cimmerians and Scythians engaged in political struggles with the Urartians, Assyrians, Phrygians, Lydians, and Ionians and found their place in the written records of these states. Ancient sources also frequently mentioned these tribes. Apart from the written records, war equipment, and horse harnesses attributed to the Cimmerians and Scythians have been found in many archaeological centers. Kurgan tombs, anthropomorphic stone sculptures-balbals, rock paintings, and toponyms belonging to these cultures are also found in the distribution areas of these cultures. The studies have also shown that the written sources and archaeological data providing information about these cultures have progressed in parallel. One of these distribution areas is the Central and Eastern Black Sea Region.

This study analyzes Cimmerian and Scythian records in ancient sources, discusses archaeological data found in the region, and analyzes Cimmerian and Scythian toponyms in the region.

Keywords: Cimmerians, Scythians, Central Black Sea Region, Eastern Black Sea Region.

GİRİŞ

Karadeniz Bölgesi, Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden biri olup ülkenin kuzey tarafında bulunur. Bölgenin kuzeyinde Karadeniz ve Gürcistan, güneyinde İç Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi, batısında Marmara Bölgesi ve doğusunda ise Doğu Anadolu Bölgesi bulunmaktadır. 143,537 km^2 yüz ölçümüne sahip Karadeniz Bölgesi; batı, orta ve doğu olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Çalışma alanımız olan Orta ve Doğu Karadeniz bölgesi kıyıya paralel uzanan dağların bulunduğu bir bölge olup, bu dağlardan kaynağını alan ve Karadeniz'e dökülen birçok nehir ile bölünmüştür. Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin doğusunda Artvin ili bulunurken, batısında Sinop ili bulunmaktadır. Bölgenin güney kısımlarında ise İç Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi ile ortak sınıra sahip iller yer almaktadır. Çalışma alanımızın yükseltisi doğudan batıya gidildikçe azalmaktadır (Atalay ve Mortan, 1995: 19), (Harita 1).



Harita 1. Karadeniz Bölgesi Fiziki Haritası (R. Saygılı, 2015'ten)

Tarihin en eski çağlarından itibaren yerleşim gören bölgede birçok siyasi unsurun ve kültürün izlerini takip etmek mümkündür. Bu kültürlerden birisi de Demir Çağı'ndan itibaren Anadolu'da ve çalışma alanımızda görülen Kimmer ve İskitler olmuştur. Yazılı ve arkeolojik kaynaklardan takip edebildiğimiz bu kültürler, MÖ 8. yüzyılda Kafkasya'daki Daryal ve Derbent geçitlerini aşarak Doğu Anadolu Bölgesi üzerinden Anadolu'ya girmişlerdir (Özgül ve Ceylan N, 2017: 24-62). Assur yazılı kayıtlarından öğrendiğimize göre Anadolu'ya ilk olarak Kimmerler girmiş ve Urartu Devleti ile karşılaşmışlardır. Bu karşılaşma Urartu kralı I. Rusa

(MÖ 743-714) dönemine denk gelmiş ve Kimmerlerin üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. I. Rusa'nın ardılı olan II. Argişti de (MÖ 714-685) Kimmerlere mağlup olmuştur. Durumun vahametini anlayan II. Rusa (MÖ 685-645) Kimmerleri mağlup etmenin zorluğunu anlamış ve onlarla ittifak yapmıştır. Bu ittifak sonucu Kimmerler, Urartu'nun da düşmanı olan Assur üzerine yönelmişlerdir (Waterman, 1930: no. 197; Tarhan, 1972: 102-105; Durmuş, 1997: 273-274; Özgül ve Ceylan N, 2017: 24-62).

Kimmerlerin Assur ile ilk karşılaşması Assur kralı Asarhaddon (MÖ 680-668) dönemine denk gelmiş ve Assurpanipal (MÖ 668-627) döneminde de devam etmiştir. Kayıtlardan öğrenildiğine göre Kimmer Kralı Tugdamme'nin[1] ölümü üzerine artan İskit ve Assur baskısı sonucunda Kimmerler İç Anadolu'ya yönelmişlerdir (Tarhan, 1972: 110-112). Bölgeye yönelen Kimmerler, İç Anadolu'daki hâkim güç olan Frig Devleti ile karşılaşmışlardır. Frigler üzerine hâkimiyet kuran Kimmerler MÖ 676'da Frig başkenti Gordion'u ele geçirerek Frig Devleti'ne son vermişlerdir (Mellink, 1964: 63; Tarhan, 1972: 114-120). M. T. Tarhan, Kimmerlerin Gordion'u ele geçirdikten sonra bölgede bir bozkır devleti kurduklarını belirtmiştir (Tarhan, 1972: 139-142, 147-151). Tarhan'ın bu görüşünü destekleyen arkeolojik verilerin başında Kırıkkale Büklükale'de 2022 yılında K. Matsumura başkanlığında sürdürülen kazılar gelmektedir. Burada yapılan kazılarda bulunan Kale ve Yerleşim yerinin Kimmerlere ait olduğu ileri sürülmüştür (https://arkeofili.com/kimmerlerin-anadoludaki-ilk-yerlesimi-kirikkalede-bulundu/ (05.11.2024)).

Orta Anadolu Bölgesi'ndeki Kimmerlerin bir kısmı batıya Lidya üzerine yönelirken bir kısmı da kuzeye Orta ve Doğu Karadeniz bölgesine yönelmişlerdir. Karadeniz Bölgesi'ne yönelen Kimmerler ilerleyen bölümlerde detaylandırılacaktır. Batıya yönelen Kimmerler ise Anadolu'nun batısında hakimiyet kurmuş olan Lidya ile karşılaşmışlardır. Kimmer baskıları sonucunda Kral Gyges (MÖ 687-645) Assur'dan yardım istemek durumunda kalmıştır. Kral Gyges yapılan mücadelelerde yer yer başarılar kazansa da bu mücadeleler sırasında hayatını kaybetmiştir. Başkent Sardes'i kuşatan Kimmerler aşağı şehri yağmalamışlardır. Daha sonra Kimmerlerin İyonya üzerine de sefer düzenlediğini bilmekteyiz. Kimmerlerin bölgede oluşturdukları kaos ortamına Lidya tahtına geçen Alyattes son vermiş ve Kimmerleri bölgeden uzaklaştırmıştır (Herodotos, I, 6; Tarhan, 1972: 152-166; Mellink, 1991: 645; Demir, 2014: 185-207; San, 2000: 5).

Kimmerleri takiben Anadolu'ya giren bir diğer kavim İskitler olmuştur. İskitlerin Anadolu'ya girişi hemen hemen Kimmerler ile aynı tarihlerde olmuştur. İlk olarak Urartu kralı I. Argişti (M.Ö. 786-764) döneminde İskit adından *"İş-gı-gu-lu"* şeklinde söz edilmiştir. II. Rusa döneminde İskit akınları devam etmiş ancak II. Rusa İskitler ile anlaşma sağlamıştır. Ancak bu anlaşma kısa sürmüş olmalı ki birçok Urartu Kalesi bu dönemde yağmalanmıştır (Tarhan, 1972: 130-131; Çilingiroğlu, 1994: 105-107). Urartu topraklarından güneye Assur üzerine de sefer düzenleyen İskitler, Assur Kralı Asarhaddon ile mücadele etmişlerdir. Assur kayıtlarında *"Aşguzai"* olarak geçen bu kavimler Assur'u sıkıştırmış olmalı ki Asarhaddon kızını İskit hükümdarı Bartatua ile evlendirmiş ve anlaşma yoluna gitmiştir (Tarhan, 1972: 132-136; Çilingiroğlu, 1994: 108-110). Bölgede uzun süre kalan İskitler hakkında Herodotos, Ön Asya'da 28 yıl hüküm süren bir devlet kurduklarını belirtmiştir (IV, 120). İskitlerin bir kısmının Kimmerleri takiben İç Anadolu Bölgesi'ne ilerlediğini bir kısmının ise Urartu topraklarında kalarak kuzeye Karadeniz Bölgesi'ne doğru devam ettiklerini yazılı ve arkeolojik verilerden takip edebilmekteyiz. İç Anadolu'ya devam eden İskitler hakkındaki en önemli yazılı kaynak Strabon'un kayıtlarıdır. Strabon, Tokat-Zile/Zela ve çevresinde hüküm süren İskitlerin bir gece baskını sonucunda Pers (Akhamenid) güçleri tarafından mağlup edildiklerini aktarmaktadır

[1] Tugdamme hakkında detaylı bilgi için bkn. Adalı, 2013: 587-593.

(XI.8.4). Yazılı kaynakların yanı sıra İç Anadolu Bölgesi'nde İskitlere tanımlanan birçok arkeolojik veri tespit edilmiştir[2]. Orta ve Doğu Karadeniz bölgesine ulaşan İskitler hakkındaki yazılı ve arkeolojik veriler ilerleyen bölümde detaylandırılacaktır.

Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesindeki Kimmer ve İskit Varlığı

Anadolu'nun Demir Çağı'nda oldukça etkin bir siyasi güç olarak karşımıza çıkan Kimmer ve İskitler; Urartu, Assur, Frig, Lidya ve İyonya gibi devletler ile siyasi mücadelelere girişmiş ve birçoğunda başarılı olmuştur. Bu kültürün izlerine Anadolu'nun doğusundan batısına, güneyinden kuzeyine bulundukları her yerde rastlanmaktadır (Durmuş, 1997: 273-286; San, 2000: 1-21). Ayrıca bu arkeolojik veriler yazılı kaynaklar ile de paralel şekilde ilerlemektedir. Anadolu özelinde Kimmer ve İskitler hakkındaki yazılı ve arkeolojik kaynakların bulunduğu bir diğer bölge inceleme alanımız olan Orta ve Doğu Karadeniz bölgesi olmuştur.

Bölgedeki Kimmer ve İskit varlığı hakkındaki yazılı kaynaklar; Herodotos'un *Herodotos Tarihi,* Strabon'un *Coğrafyası* ve Ksenophon'un *Anabasis-On Binlerin Dönüşü* adlı eserleridir. Herodotos, MÖ 5. yüzyılda kaleme aldığı eserinin birçok yerinde Kimmer ve İskitlerden detaylıca bahseder. Bahsedilen olayların bir kısmı da Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde geçmektedir. Herodotos, Kimmerlerden bahsederken onların, İskitlerden kaçarken Sinop'a kadar ulaştıklarını ve burada kentler kurduklarını ifade etmiştir (IV,12). Sinop'a kadar uzanan Kimmerlerin buradan sahil şeridince doğuya devam ettiğini Strabon'dan öğrenmekteyiz. Strabon miladın ilk çeyreğinde kaleme aldığı Coğrafya adlı eserinde, Trabzon yakınlarında *"Kimmerius Dağı"* adlı bir dağdan bahseder (VII.4.3). Bu dağ günümüzde Ağırmış Dağı'na lokalize edilmiştir. İsmini Kimmerlerden aldığı açık şekilde görülen bu dağın, Kimmerlerin bölgede bir dağa isim verecek kadar uzun süre kaldıklarını göstermektedir. Ayrıca kayıt, bu dağın adının miladın ilk çeyreğinde bile Kimmerius Dağı şeklinde bilindiğini de bize göstermektedir. Kimmerler hakkında bilgi veren Strabon İskitler hakkında da bizlere bilgiler vermektedir. Strabon, Tokat, Zile/Zela ve çevresinde hüküm süren İskitlerin bir gece baskınında Pers (Akhamenid) ordusu tarafından mağlup edildiklerini bildirmektedir (XI.8.4). Bu durum Kimmerleri takiben Orta Anadolu'ya ve Orta Karadeniz'e ulaşan İskitlerin, bölgede MS ilk çeyrekte varlıklarını sürdürdüklerini göstermektedir. Bölgedeki İskit varlığı hakkında bilgi veren bir diğer antik kaynak ise Ksenophon'un tarafından MÖ 4. yüzyılda kaleme alınan Anabasis-Onbinlerin Dönüşü eseridir. Ksenophon, Kunaksa'dan Karadeniz'e ulaşmak için çıktığı yolda savaş günceleri tutarken bölge coğrafyası ve bölge halkları hakkında bilgiler sunmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nden kuzeye doğru devam eden Ksenophon, Çoruh (Harpasos) Nehri'ne kadar ilerlediğini ve bu bölgelerin İskit memleketi olduğundan bahseder (V, 18).

Çalışma alanımız hakkında bilgi veren antik kaynaklar incelendiğinde bölgede hem Kimmerlerin hem de İskitlerin varlığı görülmektedir. Bu yazılı kaynakların yanında bölgede Kimmer ve İskitlere idantifiye edilen çok sayıda arkeolojik veri de mevcuttur.

Atlı konar-göçer kavimler olan Kimmer ve İskitlere tanımlanan herhangi bir yerleşim yeri mevcut değildir[3]. Dolayısıyla bu kültüre ait arkeolojik veriler, genellikle kurgan mezarlarda ve siyasi mücadelede bulundukları devletlerin arkeolojik merkezleri üzerinde veya sınırlarında tespit edilmiştir. Bu arkeolojik veriler genellikle savaş araç gereçleri, at koşum takımları,

[2] Detyalı bilgi için bkn. Günaşdı ve Bingöl, 2022: 229-255.
[3] Ancak son dönemlerdeki K. Matsumura başkanlığında sürdürülen arkeolojik kazılarda, Kırıkkale Büklükale tespit edilen kale ve yerleşim yerinin Kimmerlere ait olduğu ileri sürülmüştür.

kurgan mezarlar-buluntular, insan biçimli taş heykeller-balballar, kaya resimleri olarak sıralanabilir. Birbirleri ile sürekli mücadele içinde olan Kimmer ve İskit arkeolojik verileri, aynı hayvan üslubuyla yapılmış ve aynı geleneğin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu arkeolojik verilerin en yoğun olduğu bölgelerin başında Orta Karadeniz'e ayrılan yol üzerinde bulunan Amasya ili gelmektedir. Amasya ili Gümüşhacıköy ilçesi İmirler köyü sınırlarında bulunan ve kaçak kazılar sonucu tahrip olan iki farklı yerdeki iki adet kurgan mezar bunlar arasında önde gelenlerdir. Bunlardan ilki Gümüşhacıköy buluntusu olarak adlandırılmıştır. Bu mezarda atı ile birlikte gömülen bir ceset ve mezar içindeki birçok buluntu dikkat çeker. Mezardaki buluntular arasında 21 adet İskit tipi ok ucu, İskit tipi tunç ve demir balta, tunç fileli ayakkabı ve gem parçaları sıralanabilir (Ünal, 1983: 65-82). Gümüşhacıköy'deki ikinci buluntu grubu ise diğer mezara uzak olmayan bir yerde bulunmuş ve İmirler buluntusu olarak adlandırılmıştır. Burası da bir mezar buluntusu olup, mezarda demirden bir kılıç, 7 adet İskit tipi ok ucu, tunç savaş baltası ve kabzası bulunmuştur (Ünal, 1983: 65-85; Ivantchik, 1997: 21-29). Amasya'daki Kimmer ve İskitler hakkında veri veren diğer yerler ise arkeolojik kazısı yapılan Oluz Höyük ve Harşena Kalesi'dir. Oluz Höyük, İlk Tunç Çağı'ndan Orta Çağ'a kadar yerleşim gören ve katman veren önemli bir merkezdir. Höyüğün Geç Demir Çağı evresine (M.Ö. 300-200) tarihlendirilen 2A katmanında çok sayıda İskit tipi ok ucu ortaya çıkarılmıştır (Dönmez ve Yurtsever-Beyazıt 2015, 54; Dönmez, Yurtsever - Beyazıt: 2014:108, res.11). Harşena Kalesi daha çok Helenistik Dönem'e tarihlendirilse de Geç Demir Çağı tabakalarında tıpkı Oluz Höyük'te olduğu gibi İskit tipi ok uçları tespit edilmiştir (Naza-Dönmez, 2015: 384, res. 5). Bu verilerin stratigrafi veren katmanlardan çıkması tarihlendirme konusunda bizler için oldukça değerlidir.

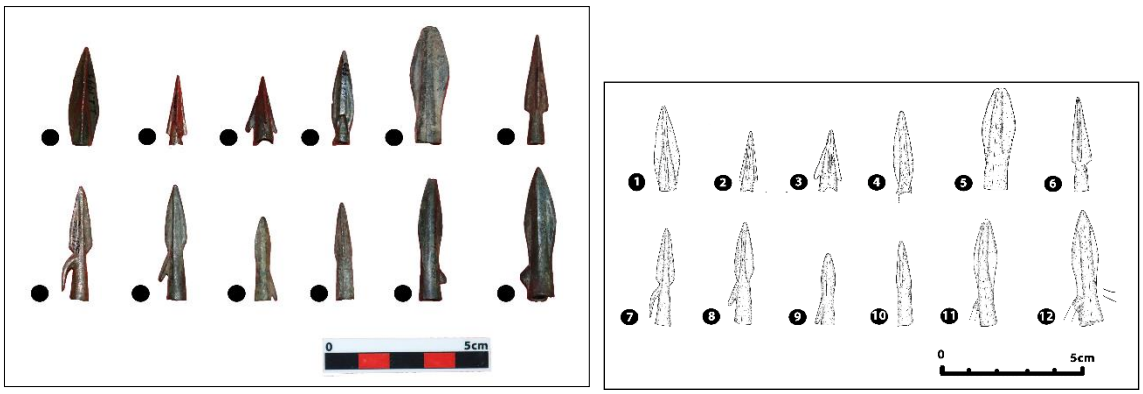
Bölgedeki Kimmer ve İskit varlığı hakkında bilgi veren bir diğer bölge ise Tokat ili Zile ilçesinde bulunan Maşat Höyük'tür. İlk Tunç Çağı'ndan itibaren tabakalanma veren höyüğün Geç Demir Çağı evresinde atı ile gömülmüş bir mezar ve İskit tipi ok uçları tespit edilmiştir (Özgüç, 1982, 19-22, lev. 62/10-11). Bu arkeolojik veriler, Strabon'un Zela/Zile hakkında verdiği bilgiler ile de uyuşmaktadır. Bölgedeki diğer buluntu grubu ise Amasya/Taşova ile Samsun/Ladik arasında bulunan ve yağmalanan kurgan mezarda çıkarılan 250 adet İskit tipi ok ucudur (Ünal, 1983: 70). Bölgedeki Kimmer ve İskitlere tanımlanan bir başka savaş araç gereç grubu ise Rize ve Artvin illerinde tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Rize ilinde kaçak kazılar sonucu tespit edilmiş ve Rize Müzesinde bulunan 4 adet İskit tipi savaş baltasıdır (Özkan ve Çakır, 2000: 87-94), (Resim 1). Ayrıca yine nereden ele geçirildiği belli olmasa da Rize Müzesine satın alma yolu ile kazandırılmış 10 adet İskit tipi ok ucu bölgedeki Kimmer ve İskitlere ait diğer buluntular arasındadır (Günaşdı ve Bingöl, 2022: 229-255). Bölgedeki diğer buluntu grubu ise Artvin ilindeki bir mağarada tespit edilen İskit tipi tunç baltalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Bittel, 1933: 150-156, Küçükyıldız, 2021: 14-15). Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çok sayıda Kimmer ve İskitlere tanımlanan savaş araç gereçleri ve at koşum parçaları tespit edilmiştir[4].

[4] Detyalı bilgi için bkn. Günaşdı ve Bingöl, 2022: 229-255; Bingöl ve Karageçi, 2023: 359-374.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



Resim 1. Rize Müzesi Tunç Baltalar (Özkan ve Çakır, 2000'den düzenlenmiştir)



Resim 2. Rize Müzesinde Bulunan İskit Tipi Ok Uçları

Bölgede Kimmer ve İskitlere ait diğer bir buluntu grubu ise insan biçimli taş heykellerdir. En eski örneklerini Minusinsk Bölgesi'nde gördüğümüz bu heykeller neredeyse bütün Avrasya kıtasına yayılan konar-göçer halkların bulundukları alanlarda karşımıza çıkar. Yazılı kaynaklar ve arkeolojik veriler bu geleneğin özellikle Kimmer ve İskitlerde şekillendiğini ve belirleyici unsurlarının oluştuğunu vurgulamışlardır. Bu heykeller atalar kültüne saygıdan dolayı ölen kişiye atfen ve onun yaşamından izler taşıyan plastikler olarak karşımıza çıkar. Çalışma bölgemizde olan Ordu ilinde de bir adet İskit Dönemi'ne tarihlendirilen insan biçimli taş heykel tespit edilmiştir (Sönmez, Kolağasıoğlu ve Çelik, 2022: 75-80), (Resim 3). Tarafımızca da incelenen bu heykelin İskit taş heykelleri ile aynı gelenekten geldiğine bizlerde katılmaktayız. Heykelin işleme üslubuna ve üzerlerindeki figürlere bakıldığında bu heykelin İskit taş heykel geleneğinin geç dönemlerinde yapıldığını söyleyebiliriz. Bu heykele benzer birçok insan biçimli taş heykel Anadolu'nun farklı yerlerinde bulunmaktadır[5].

[5] Detyalı bilgi için bkn. Sevin, 2005; 2015; Günaşdı, Has ve Bingöl: 2022: 337-344; Bingöl, 2023: 1185-1210.

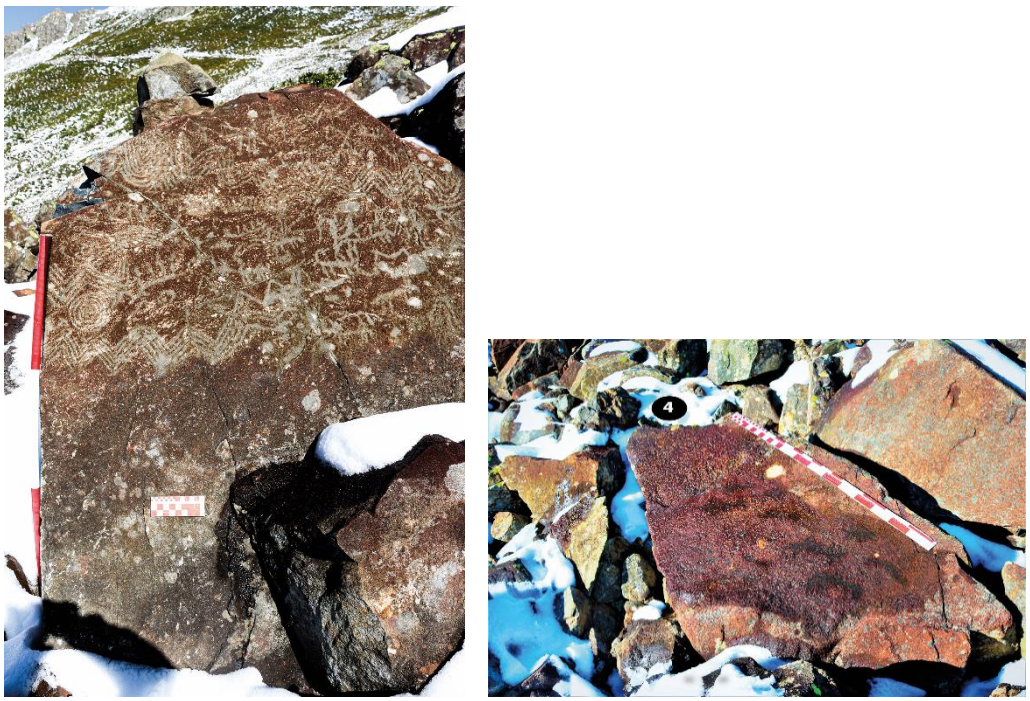
ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



Resim 3. Ordu Müzesi İnsan Biçimli Taş Heykel (Sönmez, Kolağasıoğlu ve Çelik, 2022)

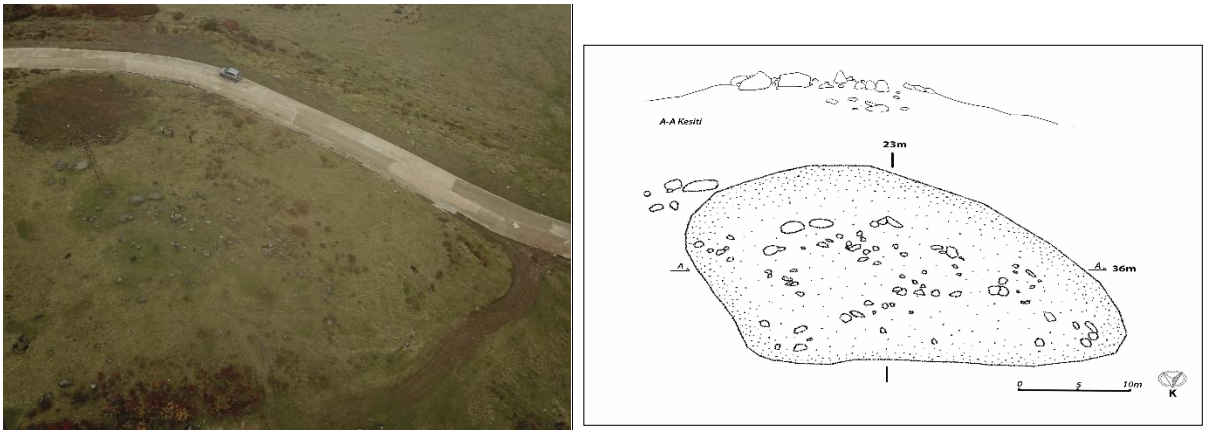
Kimmer ve İskitlere atfedilen bir diğer verimiz ise kaya resimleridir. İnsanın var olduğu andan itibaren takip edebildiğimiz kaya resimleri bölgelere ve topluluklara göre çeşitli üsluplar ile karşımıza çıkar. Kimmer ve İskit döneminde yapılan kaya resimleri ise genellikle İskit hayvan üslubu ile yapılmış ve diğer resimlerden ayırt edilerek günümüze kadar gelebilmiştir. Çalışma alanımızdaki kaya resimleri ise Artvin ve Rize illerinde bulunmaktadır. Artvin ilinde bulunan Arılı Yaylası kaya resimleri Namazgâh adı verilen kayalık bir alanda 2200 m rakımda bulunmaktadır. Gagalama ve çizgi tekniği ile çizilen kaya resim alanında, 11 panoda 56 figür tespit edilmiştir. Bu figürler, dağ keçisi, geyik, balık, ateş kursu, güneş kursu, örümcek ve gemidir. Aynı üslupla çizilen ve birbirlerinden tema olarak bağımsız olan bu panolar, genellikle pastoral ve av teması üzerine işlenmiştir (Özgül, 2021: 781-818), (Resim 4). Diğer kaya resim alanı Rize ilinde bulunan ve aşı boyası ile yapılan figürlerdir. Bu alanda süvari figürleri ve hayat ağacı motifleri yer almaktadır (https://www.gazeteduvar.com.tr/rize-ikizderede-3-bin-yillik-kaya-resimleri-bulundu-bozkurt-kavimlerine-ait-galeri-1631101?p=5). Bu kaya resimlerine benzer birçok kaya resim alanı ekibimizce Anadolu'nun birçok bölgesinde tespit edilmiştir[6].

[6] Detyalı bilgi için bkn. Ceylan, 2006: 215 - 226; Özgül, 2015b: 169 - 198; Özgül, 2016: 371 - 390; Bingöl, 2016: 347 - 355; Günaşdı, 2016: 391 - 407; Üngör, 2016: 357 - 370; Ceylan, 2018: 155 - 206; Bingöl, B. 2020: 71 - 177; Özgül ve Bingöl, 2021, 491 - 527.



Resim 4. Artvin İli Arılı Yaylası Namazgah Mevki Kaya Resimleri

Bölgedeki savaş araç gereçlerinin birçoğu kurgan mezarlardan çıkmıştır. Ne yazık ki bu mezarlar yağmalanmış ve bilimsel olarak arkeolojik kazısı gerçekleştirilememiştir. Yukarıda da belirtmiş olduğumuz üzere Amasya Gümüşhacıköy'deki kurgan mezarlar ve Oluz Höyük'teki kurgan mezar bunlar arasında sayılabilir. Kurgan mezar kültürü Afanasyevo kültüründen itibaren takip ediliyor olsa da Kimmer ve İskit dönemlerinde daha da belirginleşmiştir. Çalışma bölgemizde tespit edilen son kurgan mezar ise tarafımızca Rize ili Güneysu ilçesi Handüzü mevkiinde tespit edilmiştir. Kurgan 36x23 m boyutlarında, zeminden 3 m yükseklikte bulunmaktadır. Ayrıca kurgan üzerinde altı adet daire planlı uydu kurgan bulunmaktadır. Kurgan üzerinde çok sayıda kaçak kazı olsa da tespitlerimizce ana mezara ulaşılamamıştır (Resim 5). Kurganda yapılacak bilimsel kazılar neticesinde bilgilerimizin artacağı şüphesizdir. Bu kurgana benzer mezar yapıları Anadolu'nun birçok bölgesinde karşımıza çıkmaktadır[7].



Resim 5. Handüzü Kurganı ve Çizimi

[7] Detyalı bilgi için bkn. Bingöl, vd., 2010: 386; Ceylan, vd., 2019: 173; Ceylan, vd., 2020: 125.

Bölgede Kimmer ve İskit varlığını gösteren diğer veriler ise toponimlerdir. Kimmer ve İskitler olarak bildiğimiz atlı göçer kavimlerin kendilerine ait yazılı kaynaklarının olup olmadığı henüz belli değildir. Bu nedenle kendilerini ne adla ifade ettiklerini bilmiyoruz. Ancak bu kavimlerin ilişkide bulundukları Urartu, Assur, Pers, Çin ve Grek kaynakları ile Tevrat'ta onlara verilen farklı isimleri bilmekteyiz. Luckenbill, 1968: 517; Mins, 1943: 42; Rogers, 1905: 21; Olmstead, 1938: 392-416; Durmuş, 2012: 44; Herodot IV, 11 – 12, IV, 1-144; Strabo VII. 4.3; XI, 2.5, 8.4; Ksenophon, VII, 18; Tevrat, Genesis 10; Ezekiel 38, 6; Ceylan-Günaşdı, 2013: 114-115). Bu kaynaklarda geçen isimler çalışma bölgemiz olan Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinin birçok yerinde, yer adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu toponimlerin bir kısmı tarafımızdan çalışılmış bir kısmı ise çeşitli bilim insanları tarafından akademik çalışmalar ile bilim dünyasına sunulmuştur.

Bu çalışmalardan ilki O. Özgül tarafından yapılan "Çoruh ve Kür Vadisindeki Kimmer-İskit Yer Adları" başlıklı yayındır. Yayında *"Hınzır-Kumer"*, "*Sakahazar-Kayadibi"*, *"Saka-Sakalar"*, *"Sakasen Kalesi"*,*"Sakabul/Yurtbaşı (Ardahan-Posof)"*, *"Sakora"*, *"Gogiye"*, *"Satkabel/Sutoluk(Ardahan-Posof)"*, *"Kemere/Gemere(Ardahan/Hanak)"* gibi yer adları değerlendirilmiş ve bunların Kimmer ve İskitler ile olan isim benzerliklerini ele alınmıştır[8]. Yine Özgül, Trabzon ili Yomra ilçesi Taşboğazı köyündeki İskalita Tepesi ile Trabzon ili Maçka ilçesi Altındere köyü sınırlarındaki İskobel Yaylası ve Sırtını İskit adı ile alakalandırmıştır (Özgül, 2015, dipnot 36). Aynı şekilde N. Demir de Gümüşhacıköy'ün eski adının *Kımeri olduğunu* ifade ederken günümüzde Arsin ilçesi Kuzguncuk köyünün eski adının "Korgan" olduğunu belirtmiştir. (https://onturk.wordpress.com/2011/05/27/kimmerlerin-turklugu/). Bu çalışmaların haricinde bizler de bölgede yaptığımız incelemelerde birçok toponimi Kimmer ve İskit isimleri ile açıkladık. Rize ilinde bulunan Üsküt - Üskürt Dağı, Skydises Dağı ve İskenit-Diktaş Yaylası bunlar arasında olup, Yunan kaynaklarında geçen *"Skythai"* adından gelmiş olmalıdırlar. Trabzon ilinde ise Yalıncak Mahallesinin eski adı olan Gomere/Komera'nın ve Kimmerius Dağı'nın Kimmerlerden kalma toponimler olduğu düşünülebilir.

Sonuç

Anadolu'ya MÖ 8. yüzyılda girmeye başlayan Kimmer ve İskitler kısa sürede Anadolu'nun siyasi hayatında söz sahibi olmuş ve birçok devletin zayıflamasına ve yıkılmasına sebep olmuşlardır. Kimmer ve İskitler, Atlı konar-göçer şekilde oldukça hızlı hareket kabiliyeti ile yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Bu kültürlerin ana geçim kaynağı hayvancılık ve yağma üzerine olmuştur. Kimmer ve İskitler siyasi mücadele içerisinde oldukları Urartu ve Assur gibi devletlerin yazıtlarında kendilerine yer bulmuşlardır. Ayrıca Yunan kaynakları da bu kavimler hakkında detaylı bilgiler vermektedirler. Bu yazılı kayıtlar incelendiğinde Anadolu'nun baştan başa Kimmer ve İskit akınları ise kaos ortamı yaşadığı görülmektedir. Yapılan arkeolojik kazılar neticesinde bu kültürlere ait olan yangın tabakaları ve bu katmanlarda bulunan savaş araç gereçleri yıkımın boyutunu göstermekle birlikte yazılı kayıtları da desteklemektedirler.

Anadolu'da uzun yıllar varlığını devam ettiren bu kültürler Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde de var olmuşlardır. Bölgede Kimmer ve İskitlere tanımlanan savaş araç gereçleri ve at koşum takım parçacıkları, kurgan mezarlar, insan biçimli taş heykeller-balballar, kaya resimleri ve toponimler bu kültürlerin bölgedeki varlılarına işarettir. Yazılı ve arkeolojik kaynaklar incelendiğinde MÖ 8. – MS 1. yüzyıllar arasında Kimmer ve İskitlerin bölgede var

[8] Detaylı Bilgi için Bakınız; Özgül, 2015a:167-169.

olduğu söylenebilir. Yapılacak arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazılar neticesinde bu verilerin artacağı şüphesizdir.

Kaynakça

Adalı, S. F. (2013). "Tugdamme and the Cimmerians: A Test of Piety in Assyrian Royal Inscriptions". Ed. L. Feliu, J. Llop, A. Millet Alba, and J. Sanmartín, *Time and History in the Ancient Near East* (p. 587-593), United States of America.

Atalay, İ. ve Mortan, K. (2007). *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*. İstanbul: İnkılap Kitapevi Yayınları.

Bingöl, A. (2016). "Yüzey Araştırmaları Işığında Borluk Vadisi Kayaüstü Resimleri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 39, 347-355.

Bingöl, A., vd., (2010). "2008 Yılı Erzurum-Erzincan-Kars-lğdır İlleri Yüzey Araştırmaları". *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı II* içinde (ss.375-399), Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Bingöl, A., ve Karageçi, D. (2023). "Kars Müzesi'nde Yer Alan Urartu Ok Uçları". *Gazi Akademik Bakış*, 16(32), 359-374.

Bingöl, B. (2020). *Kuzeydoğu Anadolu Petroğliflerindeki Dağ Keçisi Moti*fi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi - Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Bingöl, B. (2023). "Türkistan'dan Anadolu'ya Uzanan Bir Gelenek: İnsan Biçimli Taş Heykeller ve Balballar". Ed. B. Bayram, C. Yavuz, M. Moldasheva ve J. Tanauova, *X. Uluslararası Türkoloji Kongresi (Modern Türkoloji: Temel Paradigmalar ve Disiplinlerarasılık)* içinde (ss.1185-1210), Kazakistan.

Bittel, K. (1933). "Artvin'de Bulunan Tunçtan Mamul Asari Attika". *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, I, 150-156.

Ceylan, A. (2006). "Doğu Anadolu'da İlk Türk İzleri". *XV. Türk Tarih Kongresi* I, 215-226.

Ceylan, A. (2018). "Türk Dünyasından Yeni Kaya Resimleri". *XVII. Türk Tarih Kongresi* I, s. 155-206.

Ceylan, A. ve Günaşdı, Y. (2013). "Balkanlarda İskitler". *Uluslararası Balkan Dil, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 113-139) Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.

Ceylan, Alpaslan, vd., (2019). "2017 Yılı Erzincan - Erzurum İlleri Yüzey Araştırması". *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı I,* içinde (ss. 169-192), Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Ceylan, Alpaslan, vd., (2020). "2018 Yılı Erzurum - Erzincan İlleri Yüzey Araştırması". *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı I* içinde (ss.123-142), Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Çilingiroğlu, A. (1994). *Urartu Tarihi*. Bornova: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Demir, M. (2014). *Lidyalılar Mythhos'tan Logo'sa*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Dönmez, Ş. ve Yurtsever-Beyazıt, A. (2015). "Oluz Höyük Kazısı Sekizinci Dönem (2014) Çalışmaları: Sonuçlar ve Değerlendirmeler". Colloquium Anatolicum, XIV, 29-59.

Dönmez, Ş. ve Yurtsever-Beyazıt, A. (2014). Oluz Höyük Kazısı Yedinci Dönem (2013) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Sonuçları. *Colloquium Anatolicum,* XIII, 103-130.

Durmuş, İ. (1997). "Anadolu'da Kimmer ve İskitler". *Belleten,* LXI, 273-286.

Durmuş, İ. (2012). *İskitler (Sakalar).* Ankara: Akçağ Yayınları.

Günaşdı, Y. (2016). "Doğu Anadolu Kaya Resimleri Işığında Doyumlu Kaya Panoları". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(39), 391-407.

Günaşdı, Y. ve Bingöl, B. (2022). "Rize Müzesinde Bulunan Bir Grup İskit Tipi Ok Ucu". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (55), 229-255.

Günaşdı, Y., Has, H. C. ve Bingöl, B. (2022). "Erzurum'un Şenkaya İlçesine Bağlı Ormanlı Köyünde Bulunan Erken Dönem Türk Kültürüne Ait İnsan Biçimli Taş Heykeller ve Balballar". *Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD),* 31(16), 327-344.

Herodotos. (1983). *Herodot Tarihi* (A. Erhat, Çev.). Ankara: Remzi Kitabevi.

Ivantchik, A. I. (1997). "Das problem der ethnischen Zugerhörigkeit der Kimmerier und die Kimmerische archäologische Kultur". *Prehistorische Zeitschrift*, 72, 12-53.

Ksenophon. (1974). *Anabasis Onbinlerin Dönüşü* (T. Gökçöl, Çev.) İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Küçükyıldız, İ. (2021). "Artvin ve Çevresinin Eski Çağ Tarihi Üzerine Genel Bir Değerlendirme". M. S. Bilgin (Ed.), *Artvin Tarihi İlk Çağ'dan 1918'e* içinde (ss. 9-44) Ankara: Akçağ Yayınları.

Luckenbill, D. D. (1968). *Ancient Records of Assyria and Babylonia.* II, New York: Greenqood Press.

Mellink, M. (1964). "Postscript on Nomadic Art". *Dark Ages and Nomads c. 1000 B.C.* (63-70). İstanbul: Nederlands Historicsh Archaeologisch Instıtuut.

Mellink, M. (1991). "The native kingdoms of Anatolia". *CAH* 111/2, 619-666.

Minns, E. H. (1913). *Seythians and Greeks*. Cambridge: Cambridge University Press.

Naza-Dönmez, E. E. (2015). "Amasya - Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2013 Dönemi Çalışmaları". 36. *Kazı Sonuçları Toplantısı III* içinde (ss. 383-392), Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Olmstead, A. T. (1935). "Darius and His Behistun Inscription". *The American Journal of Semitic Languages and Literatures,* LV(4), 392-416.

Özgüç, T. (1982). *Maşat Höyük II, Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda Bir HİTİT Merkezi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

Özgül, O. (2015a). "Çoruh ve Kür Vadisinde Kimmer-İskit Yer Adları". *BELGÜ,* 2, 159-179.

Özgül, O. (2015b). "Erzurum Bölgesi Kaya Panoları". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5/10, 169-198.

Özgül, O. (2016). "Erzurum Şenkaya Petrogliflerindeki At Geyik ve Güneş Kursu". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 39, 371-390.

Özgül, O. (2021). "Artvin Arılı (Demirkapı) Yaylası Kaya Resimleri". *Belleten, 85* (304), 781-818.

Özgül, O. ve Bingöl, B. (2021). "Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi". *Art-Sanat, 16,* 491–527.

Özgül, O. ve Ceylan, N. (2017). "Eskiçağda Kafkasya Geçitleri (Daryal ve Derbent). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, IV (XIII), 24-62.

Özkan, S. ve Çakır, M. (2000). "Rize'de Bulunmuş Olan Tunç Baltalar". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 15 (1), 87-94.

Rogers, R. W. (1905). *History of Babylonia and Assyria* Volume I. New York-Cincinnati: The Classics.us.

San, O. (2000). "Bazı Bulgular Işığında Anadolu'da İskit ve Kimmer Varlığı Üzerine Gözlemler". *Belleten,* LXIV(239), 1-21.

Sevin, V. (2005). *Hakkari Taşları Çıplak Savaşçıların Gizemi.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sevin, V. (2015). *Hakkari Taşları II Gizemin Peşinde.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sönmez, R. S., Kolağasıoğlu, M. S. ve Çelik, B. (2022). "Ordu'da Ele Geçen Bir Balbal Heykeli". *Arkeoloji ve Sanat*, (171), 75 - 80.

Strabo. (2006). *Geography* 10-12 (H. L. Jones, Translation). Cambridge: Harvard University Press.

Strabon. (2000). *Antik Anadolu Çoğrafyası XII - XIII - XIV*, İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.

Tarhan, M. T. (1972). *Eskiçağda Kimmerler Problemi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Ünal, V. (1983). Zwei Gräber Eurasischer Reiternomaden in Nördlichen Zentralanatolien. *Beiträge zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie,* 4, 65-81.

Üngör, İ. (2016). "Orta Asya'dan Anadolu'ya Kayalara Yazılan Türk Kültürü (Dereiçi Kaya Resimleri)". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 39,* 357-370.

Waterman, L. W. (1930), *Royal Correspondance of the Assyrian Empire*, Alnn Arbour, No. 197.

https://www.gazeteduvar.com.tr/rize-ikizderede-3-bin-yillik-kaya-resimleri-bulundu-bozkurt-kavimlerine-ait-galeri-1631101?p=5

https://onturk.wordpress.com/2011/05/27/kimmerlerin-turklugu/

TERCEME-İ TELHÎSÜ'L-CAMİ'İ'L- KEBÎR

Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÖZKET

Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,

hozket@gmail.com - Orcid ID: 0000-0002-6193-4363.

ÖZET

İslamiyet, kaynağı bakımından Kur'an Arapçası üzerinden sürdürülen anlamlandırma çabaları ile birçok topluluğa kültürel dinamizm kazandırmış, onları ilmi, iktisadi, siyasi ve ahlaki alanlarda ileri seviyelere taşımıştır. Erken devirde gerçekleşen Türk – İslam buluşmasının ortaya koyduğu eserler modern dönem ve sonrasında dikkat çekici biçimde öne çıkmaktadır. Şüphesiz İslamiyetin ikinci asır erken devir eserlerinden olan İmam Muhammed'in başta *el-Câmi'u'l-kebîr* olmak üzere *el-Asl* adlı eserlerin en sağlam ravilerinden birinin bir Türk olması, bu gerçeği açık biçimde göstermektedir. Türk boyları, devrin komşuluk ve savaşları neticesinde İslamiyeti kendi ideolojileri için kullanan İran ve Arap fatihleri vasıtasıyla yüzyüze gelmelerine rağmen ilerleyen zamanlarda esas kaynağına aracısız ulaşmışlardır. Böylece kendi kültürleriyle özdeşleştirmekle birlikte belirgin biçimde onun ruhuna uygun davranışlar sergilemişlerdir. İslamiyet, bu yeni yöneliş ve güç ile Türkistana Anadoluyu yurt yapmış, Avrupa içlerine kadar gitmiş, Ak Deniz havzasını Mâtürîdî'nin bilimsel anlayışıyla buluşturmuştur. Bu makalede, *el-Câmi'u'l-kebîr* üzerine Ahlatlı Muhammed b. Abbâd tarafından yapılan telhîsin, onyedinci asır Osmanlı ilim ve devlet adamlarından Mevkûfâtî tarafından yapılan *Terceme-i Telhîsü'l-Cami'i'l- Kebîr* adlı Türkçe çevirisi ve şerhi konu edilmiştir. Tek nüsha olan ve telhisin tümünü kapsamayan bu çalışma, müellifinin muhasebe mesleğine sahip olması nedeniyle özellikle zekat ibadeti açısından önemli bilgiler barındırdığı bir gerçektir. Bu eser ihtilaflara konu olan yemin cümlelerini anlaşılır bir Türkçe ile yormlamasıyla da ayrıca dikkat çekmektedir. Günümüz yoruma dayalı ilim disiplinine örnek olma kanaatiyle ilim dünyasına sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimler: Mevkûfâtî, Fıkıh, Telhîs, Osmanlı, Anadolu

Translation of the Epitome of *Al-Jami' Al-Kabir*

ABSTRACT

Islam has brought cultural dynamism to many societies via efforts to make sense of Qur'anic Arabic in terms of its source, elevating them to higher levels in scientific, economic, political, and ethical fields. The works produced by Turkish Islamic society in its earliest period still stand out remarkably in the modern period. This is clearly confirmed by the fact that one of the most reliable narrators (rāwī) of Imam Muhammad's works, and particularly *Al-Jami' Al-Kabir* (*el-Câmi'u'l-kebîr*) and *al-Asl* (*el-Asl*), which are among the early works of the second century of Islam, was a Turk. Although the Turkic tribes encountered Persian and Arab conquerors who used Islam for their own ideology due to the geopolitical conditions and wars of the time, they later accessed the main source of Islam without intermediaries. Thus, while assimilating it into their own culture, they exhibited behaviors that were distinct in spirit. With

this new orientation and power, Islam made Anatolia a center of focus for Turkistan and traveled to the interior of Europe, bringing the Mediterranean basin together with Mâtürîdî's scientific understandings. This study addresses Mevkûfâtî's work titled "*Translation of Epitome of Al-Jami' Al-Kabir"* which is a Turkish translation of and commentary on the epitome of *Al-Jami' Al-Kabir*, authored by Ahlatlı Muhammed b. Abbâd. Mevkûfâtî was a seventeenth-century Ottoman scholar and statesman. His work, which exists as a single copy and does not cover the entire epitome, contains important information, especially in terms of the pillar of zakat, since its author was an accountant. This work also draws attention with its interpretation of oath sentences, which are subject to dispute, in clear Turkish. This study aims to present this work to the world of science as an important example for today's discipline of science based on interpretation.

Keywords: Mevkûfâtî, Fiqh, Epitome, Ottoman, Anatolia

TERCEME-İ TELHÎSÜ'L-CAMİ'İ'L- KEBÎR

1. GİRİŞ

İslam hukukuna, insanların maslahatını öne çıkaran örnek önerme ve genel prensipler barındıran *Kitab* ve Kitab'ın örnek beyanlar üzerinden ilk model uygulaması olan *sünnet* kaynaklık etmektedir. Bu iki örnek aslın nas olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Hz. Muhammed döneminde ortaya çıkan bu iki aslın yanında Râşid Halifeler dönemi başta olmak üzere sahabe döneminde şûrâ ve içtihat/kıyas, ayrıca bunların belirginleştirdiği icma İslam hukuk sistemine iki aslı daha eklemenin yolunu açmıştır. İstikra ile oluşan bu asıllar fukaha ekolu ilk usul eserlerinde açık biçimde vurgulanmıştır. Şüphesiz bu iki dönemi takip eden müçtehit imamlar ve tedvin devrindeki anlamlandırma sürecinde takarrür eden bu dört asl üzerinden sürdürülmüştür.[1] Ancak ilk bakıldığında farklı gibi görülse de geniş bir konsensus ile her biri için bir özellik belirlendiği söylenebilir. Bunlar Kitab için maslahat, sünnet için istishab, icma için örf ve kıyas için istihsan şeklinde eşleştirilebilecek fer'ler şeklindedir.[2] Ancak düşünce bakımından önce re'y ve hadis ekolu olmak üzere -ki, sırasıyla Kûfe ve Hicaz ekolu diye coğrafî bölge ile de isimlendirilmiştir- oluşan bu iki ekol, sonrasında ilki fukaha/tümevarım, diğeri mütekellimin/tümdengelim biçiminde isimlendirilmişlerdir.

İslam hukukunun Bağdat merkezli erken devir eserleri re'y ekolünün önde geleni Ebû Hanife'nin çevresinde oluşanlardır. Bu bağlamda, onun talebelerinden biri olan İmam Muhammed diye bilinen Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) yaptığı farklı çalışmalar öne çıkmaktadır. Şüphesiz İmam Muhammed'in oluşturduğu sistematik anlayış, sonraları mezhepte görüş bildirenlerin imam, imameyn, sahibeyn, tarafeyn biçiminde isim kısaltması sağlayacak biçimde gelişmesine öncülük etmiştir. Ayrıca görüşlerin toplandığı bu eserler zâhirü'r-rivâye ve nâdirü'r-rivâye diye iki ayrı grup oluşturmuştur. Her biri ilgi odağı olan eserlerden biri olan zâhirü'r-rivâye grubundaki *el-Câmi'u'l-kebîr* adlı eser çeşitli ilim adamlarınca şerh, ihtisar ve manzum çalışmalarına konu olmuştur. Bunlardan biri 13. asır ilim

[1] Pezdevî, Fahru'l-İslâm Ali b. Muhammed. Usûlu'l-Pezdevî (Kenzu'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl). Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi Yayınları, t.y.a

[2] Mollâ Hüsrev, Muhammed b. Feramerz. *Mir'âtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkâti'l-Vusûl*, İstanbul, 1899, 25 vd.

adamlarından Ahlatlı Ebû Abdillâh Sadrüddîn Muhammed b. Abbâd b. Melik Dâd el-Hılâtî'nin (ö. 652/1254) *Telhîsü'l-Cami'i'l- Kebîr* adlı eserdir.[3] Bu eser 17. asır Osmanlı ilim ve devlet adamlarından Mevkûfâtî Muhammed Efendi (ö. 1655) tarafından Türkçe'ye tercüme ve şerh edilmeye başlanmış, fakat müellifin vefatı nedeniyle bitirilememiştir. Ancak, tamamı yirmi beş kısım/kitaptan oluşan *et-Telhîs*'in ilk iki kitabı olan namaz ve zekât kısımlarının tümü, yeminler başlığını taşıyan ve altmış üç babtan oluşan üçüncü kitabın ise kırk üçüncü babın bir kısmına kadar tercüme ve şerh edilmiştir. Mevkûfâtî'nin vefatı nedeniyle geri kalan on dokuz bab ve devam eden diğer kısımlar tercüme ve şerhsiz kalmıştır. Dolayısıyla tamamı üç yüz altmış varak olan *Telḫîṣü'l-Câmiʿi'l-kebîr*'in elli iki varak kısmı çalışmaya konu olmuştur. Telhîs'in elli iki varak miktarının tercümede iki katını aşacak şekilde yirmi yedi satır, yüz on bir varak hacimde olması çalışmanın şüphesiz sadece tercüme değil, bir şerh olduğu kanaatini pekiştirmektedir. Mevkûfâtî eserine *Câmi'u'l-müşkilât* adını verdiğini belirtir. Fakat kütüphanedeki kaydı ve tanınırlığı *Terceme-i Telhîsü'l-Câmi'i'l-Kebîr* adı ile olmuştur.[4]

Tarih boyunca İslamiyet, muhatap aldığı topluluklarca Kur'an Arapçası üzerinden sürdürülen anlamlandırma ve hakikati aram çabaları çeşitli kültürleri kendi dilleriyle bir arada buluşturma ve en önemlisi yaşatma kabiliyeti tecrübe ile kanıtlamıştır. Bilinen bir gerçektir ki, Türk boyları, devrin komşuluk ve savaşları neticesinde İslamiyet'i kendi ideolojileri için kullanan bazı İran ve Arap fatihleri vasıtasıyla tanımışlardır. Ancak ilerleyen zamanlarda esas kaynağına aracısız ulaşma şerefine nail olduklarında onlar gibi davranmamış, onun yol göstericilik özelliğini taşıyan ruhunu, özünü keşfederek önerdiği yolda güçlerini sarfetmişlerdir. Böylece kendi kültürleriyle özdeşleştirmekle birlikte belirgin biçimde onun ruhuna uygun davranışlar sergilemişlerdir. Böylece İslamiyet, bu yeni yöneliş ve güç ile Türkistan'ı genişletmiş, Anadolu'yu onlara yeni yurt yapmış, hatta Avrupa içlerine kadar götürmüş, yine Mâtürîdî yorumuyla Ak Deniz milletleriyle buluşmuştur. Şu karşılaştırmalı örnek vurgulanan ruha sahip Türklerin Müslümanlık anlayışlarının açıklayıcısıdır. Kendisinin konuşma dili Türkçe, inancının dili Arapça, başta ibadetler olmak üzere birçok terim abdest, namaz, oruç…vs. gibi Farsçadır. Dikkat çeken bu durum Türklere bilimsel açıdan hiçbir zaman rahatsızlık vermemiş, fakat onların kültürel dönüştürme anlayışlarından rahatsızlık duymuş ve asla benimsememişlerdir. Böylece Osmanlı Devleti ilmi, iktisadi, siyasi ve ahlaki alanlarda belirgin ve farklı biçimde çağdaşlarından ileri seviyelere ulaşmış ve yerini önemli tecrübelerle günümüz Türkiye'sine bırakmıştır. Bu ilmi tecrübeler erken devirde gerçekleşen Türk – İslam buluşmasının ortaya koyduğu eserler vasıtasıyla modern dönem ve sonrasında dikkat çekici biçimde öne çıkmaktadır. Şüphesiz İslamiyet'in ikinci asır erken devir eserlerinden olan İmam Muhammed'in *el-Asl* adlı eserin en sağlam ravilerinden birinin bir Türk olması, bu gerçeği açık biçimde göstermektedir. Bu tebliğ çalışmasında, *el-Câmi'u'l-kebîr*'in telhisi üzerine yapılan *Terceme-i Telhîsü'l-Cami'i'l- Kebîr* adlı Türkçe çevirisi ve şerhin mevcut nüshası konu edilmiştir. Tek nüsha olan ve telhisin tümünü kapsamayan bu eser, müellifinin sayısal yönü ve muhasebe meslek bilgisine sahip olması nedeniyle özellikle zekât ibadeti açısından önemli

[3] Hılâtî, Muhammed b. Abbâd. *et-Telhîs*. İstanbul: Süleymaniye ktp., Yeni Câmi, 378, 1a-182b.
[4] Mevkûfâtî, Muhammed Efendi. *Terceme-i Telhîsü'l Cami'i'l-Kebîr,* Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 3a.; Dönmez, Muhammet. *Mevkûfâtî Muhammed Efendi'nin Terceme-i Telhîsü'l-cami'i'l- kebîr Adlı Eseri: İnceleme-Sadeleştirme* (Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD, 2024, Yüksek Lisans Tezi)

bilgiler barındırdığı bir gerçektir. Ayrıca bu eser ihtilaflara konu olan yemin cümlelerini anlaşılır bir Türkçe ile yorumlamasıyla da dikkat çekmektedir. Böylece günümüz yoruma dayalı ilim disiplinine örnek olma kanaati vermektedir.

2. Yararlandığı eserler

Mevkûfâtî yaptığı tercüme ve şerh çalışmasında mezhep içinde önemli görülen eserlerden yararlanmıştır. Ayrıca Şafi'î mezhebinden eser kullandığı görülmektedir. Biri usûl eseri olmak üzere kullandığı on adet eser şunlardır. İmam Muhammed'in zâhirü'r-rivâye grubundaki eserlerinden *el-Mebsût* adıyla ünlenen Kitabu'l-asl[5] ve ez-Ziyâdât[6] baş vurduğu temel eserlerdendir. Mezhepler arasında fıkıh açısından tartışılan hadislerin incelendiği İmam Tahâvî'nin *Şerhu Me'âni'l-âsâr*[7] ve İmam Serahsî'nin Hakim eş-Şehîd'e ait *el-Kâfî* isimli eseri esas alarak yazmış olduğu *el-Mebsut*[8] adlı eseri kullandığı görülmektedir. Şafii mezhebine mensup İmam Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) fıkıh alanındaki *el-Vecîz*[9] adlı eserden bayram tekbirlerinin on üç olduğunun şâz bir rivayetle aktarıldığını vurgulamaktadır. el-Hidâye[10] Burhâneddin el-Mergînânî'nin (ö. 593/1197) Hanefî fıkhına dair kendi eseri olan *Bidâyetü'l-mübtedî* adlı eserinin şerhidir. Yine aynı müellifin *et-Tecnîs ve'l-mezîd fi'l-fetâvâ*[11] adlı vâki'ât türü eseridir. Bir başka şerh ise kısa adı *Kitabu'l-ġâyât*[12] olan Emîr Kâtib el-İtkânî (ö. 758/1357) tarafından el-Mergînânî'nin *el-Hidâye* adlı eserine yaptığı *Ġāyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-aḳrân fî âḫiri'z-zamân* adlı şerhidir. Mergînânî'nin *el-Hidâye*'si üzerne yapılan bir başka şerh Bedrüdîn el- Aynî'nin (ö. 855/1451) *el-Binâye fî şerḥi'l-Hidâye*[13] adlı eserini de kullandığı görülmektedir. Usûl alanında ise Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî'nin (ö. 861/1457) *et-Taḥrîr fî ʿilmi'l-uṣûl*[14] adlı eseri kullanmıştır.

Eserlerin dışında görüşlerinden yararlandığı kırka yakın ilim adamının isimlerini anmaktadır.

3. Fıkıh tanımı ve kapsamı

Mevkûfâtî fıkıh tanımının kapsamını izah ederken dikkat çekecek şekilde salih rüya[15] diye nitelediği bir rüyasına dayanarak anlatmıştır. Ebû Hanife'ye isnat edilen "الفقه معرفة النفس ما لها وما عليها" şeklindeki fıkhın genel klasik tanımının kapsamı hakkında erbabı ile vaki olan tartışmayı, rüya aleminde bizzat onunla konuşarak ve onaylatarak şöyle anlatmaktadır. Tanım "*eğer 'aḳā'id-i dīniyyede ẕikrolunub ona müta'alliḳ olursa murād olanın 'ilm-i kelām' olduğunu vurgular. Eğer vicdāniyāta müte'alliḳ olursa 'ilm-i aḫlāḳ' murād edildiğine işaret eder. Ve eğer aḥkām-ı şer'iyye ve 'ameliyyeye müte'alliḳ olursa murād-ı maḳṣūdun cemī'-i*

[5] Mevkûfâtî, Muhammed Efendi. *Terceme-i Telhîsü'l Câmi'i'l-Kebîr,* Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 61b/13.
[6] Mevkûfâtî, *Terceme,* 103b/01.
[7] Mevkûfâtî, *Terceme,* 17a/22.
[8] Mevkûfâtî, *Terceme,* 40a/05-22.
[9] Mevkûfâtî, *Terceme,* 15b/6.
[10] Mevkûfâtî, *Terceme,* 18b/8.
[11] Mevkûfâtî, *Terceme,* 26a/22.
[12] Mevkûfâtî, *Terceme,* 8b/14.
[13] Mevkûfâtî, *Terceme,* 4a/22
[14] Mevkûfâtî, *Terceme,* 15b/5.
[15] Ebû Abdillah Mâlik b. Enes. "er-Rüya", *el-Muvatta'*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992,) 1/373.

'ulūmun onda münderiç olduğu 'ilm-i fürū'' kastedildiğini belirterek, hakikatte "her şey'in bir direği/'imād bulunduğunu ve dinin direğinin ise fıkıh olduğunu söylediğini belirtir.[16] Mevkûfâtî bu anlatımda, tanıma sonradan eklenen alan belirleyici amel/pratik sözüne atıfta bulunmaz. Gerçekte fıkhın geleneksel üç tanımı bulunduğu bilinmektedir.[17] Biri yukarıda geçen Ebû Hanife'ye isnat edilen genel tanımdır. Diğeri ise son derece teknik bir tanım olan bu genel tanımın sonuna amel/pratik kelimesi eklenerek yapılan alan tanımıdır. Üçüncü tanım ise "tafsîlî delillerden amelî şer'î hükümleri bilmektir" şeklindeki Şâfi'îlerin kaynak ve alan belirten tanımlarıdır. İlk tanıma amel/pratik kelimesinin eklemesi, şüphesiz Şâfi'îlerin bu tanımı yapmalarından sonra ortaya çıktığı söylenebilir.

4. Ehli Rey

Mevkûfâtî, musannifin yani Hilatı'nın 'aḳdem/öncekiler' diye belirterek ve onları '*ulı'r-re'yi ve'l- ictihād'* şeklinde açıklayarak fukahanın dışındakileri ayırdığını vurgular. Şüphesiz fukaha örfünde 'ehl-i re'y ve ictihād' vasfına sahip olan kimsenin "meşrū'ātda ilmi ola, me'ānî-yi nuṣūṣa vāḳıf ola ve uṣūlden fürū'-i istinbāṭına ḳādir ola" diyerek, bu anlamda "bizim aṣḥābımıza ehl-i re'y tesmiye eylemişlerdir" demektedir.[18]

5. Câmi'i Kebîr'in Tanımı ve önemi ve bir anekdot

İmam Muḥammed'in Ebû Ḥanîfe Ḥazretlerinden dinleyip yazdıklarına 'Câmi'-i Kebîr' ismini verdiğini belirten Mevkûfâtî, Ebû Yûsuf'tan dinlediklerine 'Câmi'i Ṣağîr' ismini verdiğini söylemektedir. Ayrıca Halil b. Ahmed es-Siczî'den (873) şu anekdotu aktarmaktadır. İmām Muḥammed'in Câmi'-i Kebîr'i Rûm taifesinin ruhbanından birinin eline geçer, uzun müddet mütalaadan sonra Müslüman olur. "Bu kitabı bir derecede buldum ki eğer "*lā nebiyye ba'dī"* hadis-i şerif[19] olmasa bu kitabın musannifi nübüvvet davasını ortaya atsa, davasına mu'cize için bu kitabı ibraz eylese, bir ferd mu'ārazasına kadir olmayıp, nâs kendine tābi olurlardı" diye cevap verdiğini anlatmaktadır.[20]

6. Namaz konusu

Mevkûfâtî, musannifin namaz konusuna namazı bozan durumlar babı ile başladığını ifade ederek giriş yapar. Konunu önemine binaen ilk cümlesinin muhâzât ile ilgili olduğunu açıklar. Muhâzât cemaatle kılınan namaz esnasında imam, cemaat ve kadınların saf tutmada dikkat edilmediğinde namazı bozan durumları açıklar. Muhâzât meselesinin zor ve çaresiz kalınan durumlar içerdiğini ifade eden Mevkûfâtî, beş yönüyle istihsan ve kıyası içine aldığını şöyle sıralar. **İlki** racül-hatun muhâzâtı, kıyasen değil, istihsanen namazı ifsat eder. **İkincisi** imamın hatuna dâhi imamete niyeti muhâzât hükmünün şartıdır. Bu şart istihsanendir, yoksa kıyasen şart olmamaktır. **Üçüncüsü** muhâzât racülün namazını ifsat eder, hatunun namazını ifsat etmez. Bu da istihsanendir, yoksa kıyasen hatunun da namazı fasit olmasıdır. **Dördüncüsü** racül ile hatun imama iktida edip ikisine hades sebk eylese ve abdest almak için ayrılsalar ve

---

[16] Mevkûfâtî, *Terceme,* 2b-3a
[17] Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, Şerhu't-Telvîh 'ale't-Tavdîh (Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye t.y.), 1/2.
[18] Mevkûfâtî, *Terceme,* 6a/18-23.
[19] Müslim, Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. el-Câmiu's-Sahîh. trc. Mehmet Sofuoğlu. vıı Cilt. İstanbul: İrfan Yayınları, 2014, İmâre, 8/ 44.
[20] Mevkûfâtî, *Terceme,* 6b/5-9.

abdest alsalar ikisi için bina caiz olur. Bu ise istihsanendir, kıyasen ise cā'iz olmamasıdır. **Beşincisi** hades sebk ettikten sonra abdeste gidiş gelişte birbirlerine muhâzât durumuna düşseler racülün namazı fasit olmaz, bu ise istihsanendir, yoksa kıyasen fasit olması gerekirdi.[21] Kıyas ile istihsan arasındaki net farkı ortaya koyan iyi bir örnek olduğu söylenebilir.

Hükümde meharim ile ecnebiyyatın beraber olduğuna dikkat çekilen muhâzât hakkında bir Irak meşayıhından[22] bir 'garip mesle' örnekle şöyle aktarılır. Racül-i musallı ṣalāta şüru'inden sonra bir hatun tekbir alıp muhazi olsa ve racül-i musallı amel-i ḳalîl ile ta'hîr eylese, racül tarafından ta'hîr bulunacak hatun tarafından ta'hîr lazım olur. Eğer hatundan ta'hîr olmaz ise hatun mükteza-yı emri terk eylemiş olur, hatunun namazı fasit olup racülün namazı fasit olmaz. Gâyât kitabında muhâzâtın şartı bir kâmil rükünde olması gerektiği belirtilmektedir. Hatta bir hatun ilk safta tekbir getirse, ikinci safta rükû' eylese, üçüncü safta secde eylese her safta sağ-sol ve arkasında olanın namazı fasit olur denmektedir.

Kıyas ile istihsan arasındaki net farkı ortaya koyan bir başka örnek temizlik konusunda şöyle geçmektedir. Bir kimse zahir olan necaseti tekne veyahut leğende yıkasa, görünen necaset zail olsa veyahut necaset bevl ve ḫamr gibi görünmezse üç defa yıkayıp sıksa istihsanen temiz olur. Oysa kıyas ile suyun mahalli müteneccise mülakatıyla müteneccis olmasından ebeden tahir olmamasıdır. Musannif istihsan vechini "men' ya'ni suyun taharette te'sīri civar içindir" şeklinde beyan etmektedir. Yani müteneccis olan sevbe mücavereti içindir ve bu tuhr veyahut zevāl-i necāset sevbin madden infisali iledir. Yoksa mülakatı ile değildir.[23]

7. İbadetin bir parçasını pratikteki bir olayla izah etmesi

Kıyam ve ḳu'ûdun meclise etkisi şu örnekte izah edilmektedir. Bir kimse hatununa talaka niyet etse ve '*emr bi-yediki'* dese, hâlbuki hatun otururken kalksa ihtiyarı elinden çıkar. Bu takdirce kıyam tebeddül-i meclise delalet eder. Oysa kıyam tebeddül-i meclis değildir dense, cevap olarak hatunun ihtiyarının batıl olması tebeddül-i meclis ile değildir, kıyam meclisi tebdîl eylemez. Belki butlan-ı hıyar tefviz olunan şeyden i'raz ile olur. Zira racül hatunu emr-i nefsine malik eyledi. Temlik ise bey' gibi mecliste cevap iktiza eder ve butlan-ı hıyar ahyanen tebeddül-i meclis ile olur ve ahyanen araz ile olur. Bu sebepledir ki tefviz eyledikde kâime olup ol maḥalde ḳu'ūd eylese hıyarı batıl olmaz. Eğer kıyam ile tebeddül-i meclis olsa ku'ûd ile dâhi tebeddül-i meclis olurdu. Lakin kıyam mukallil-i re'ydir. Ya'ni muğrik-i re'ye sebebdir. Ḳu'ûd ise müksir-i re'yedir, ya'ni câmi'-i re'ye sebebdir. Zira bir kimesnenin üzerine bir emr-i müşkil arız olsa ve ol hâlde kaim bulunsa fi'l-hal ḳu'ûd eder. Zira re'y câmi'dir. Bu takdirce kıyam delîl-i i'rażdır. Mesela, bir kimse otururken bey'i icabet eylese ve ahar kabul eylemezden mukaddem kaim olsa icabet batıl olur ve sücūd-i tilāvetde ise temlîk yoktur ki, a'raz-ı sahih ile batıl ola.[24]

8. Ticaret – Kıymet - Vakit

[21] Mevkûfâtî, *Terceme,* 8a/21-8b/2.
[22] Mevkûfâtî, *Terceme,* 8b/2.
[23] Mevkûfâtî, *Terceme,* 14b-15a.
[24] Mevkûfâtî, *Terceme,* 13b.

Bir kimsenin ticaret için iki yüz dirheme eşit iki yüz ölçek buğdayı olsa ve havli tamam olduktan sonra kıymeti iki kat ziyade ile dört yüz dirhem olsa veyahut nisfen yüz dirhem nakıs olsa durum tablodaki gibi gerçekleşmektedir.

<table>
<tr><td>Ticaret</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td colspan="2"></td><td></td></tr>
<tr><td>Dirhem</td><td>Ölçek</td><td>Buğday</td><td>Havl Nisab</td><td>Dirhem</td><td></td><td></td><td>İmam vücup</td><td>İmameyn edâ</td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="3">200</td><td rowspan="3">200</td><td rowspan="3">(İmam) Ayn / Kıymet asıldır</td><td rowspan="3">Mutlak Cüzdür (Mukayyed cüz değil)</td><td rowspan="3">+400

-100</td><td>si‘rdan</td><td></td><td rowspan="3">5 dirhem</td><td>10 dirhem</td><td></td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>‘ayndan</td><td>1/4</td><td>2,5 dirhem</td><td></td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td>Ayn asldır (Tayin)</td><td></td><td></td></tr>
</table>

Bir başka örnek şöyledir. Mesela, bir kimse fitre gününe değin muhayyer bir abd satın alsa fitre günü geçtikten sonra bey‘a icāzet ederse mülkiyet vaḳt-i bey‘a müstenid olur. Ṣadaḳa’-i fiṭrı iştirā iden kimse verir. Eğer bey‘ı nakz ederse ṣadaḳa’-i fiṭrı kadim sahibi verir. Keffārete misal ise, mesela, yemin kefareti için rakabe tahrir ve aşera mesakine iṭ‘am ve aşera mesakine kisvedir ve üçünden birini lā ‘ale’t-ta‘yīn işlemek lāzımdır. İmdi mükeffer olan kimse her hangisini ihtiyar ederse vacip olan odur ve bu vacip sübut-ı hıyar vaktine ki vakti hinsdir, ona müstenit olur ve abdde vacibin edasının velayeti vardır, yoksa bir mahalden mahalli ahara nâkil velayeti yoktur.[25]

9. Farklı malların zekatını birleştirme ve erken ödeme

Bir kimsenin beş devesi olup (havli havalan eylese) ve zekâtını verse; zekât ödeme vakti gelmeyen (havli havalan eylememiş) bin dirhemi daha olsa ve devenin zekâtını verdikten sonra bin dirheme bey‘ eylese ki, bin dirhemine bedel ibildir. Ebû Hanif’e katında mukaddemen zikrolunan bin dirhem havli olduktan ana zamm olamaz. Zira zamm eylemek ikileme/senaya benzerdir. Zira ibil ve bedeli maliyette müttehit olduğu için bir defa ayni mükerrer olduktan sonra bir daha edası lazım gelmez. Zīrā Nebī as’ın “*lā sināe fi’ṣ-ṣadaḳati”* ḳavl-i şerīfi vāki‘ olmuştur. Bunun anlamı “*lā tü’ḫaẕü fi’s-seneti merrateyni/senede iki kere zekat almayınız”* demektir.[26]

10. İcâranın zekâtı

Bir kimse evini on seneye değin bin dirheme icraya verse ve bin dirhemi kabzeylese ve evi müsta’cire teslim eylemese, hatta icāra müddeti geçse ve ẕikr olunan biñ dirhem mūciriñ yedinde kaim olup, ikisinin dâhi bundan gayrı malları olmasa, âcirin üzerine ḥavl-i evvel için dokuz yüz dirhemin öşrünün rub‘ini zekât için vermek vardır. Zira bu senenin süknasız icarası fesih olmakla dokuz yüzden zekât vermek lazım geldi. Bu takdirce yirmi iki buçuk dirhem verir

[25] Mevkûfâtî, *Terceme,* 26b-27a.
[26] Mevkûfâtî, *Terceme,* 33a.

ve ikinci sene için sekiz yüzün zekâtını verir. Geçen sene için verilen yirmi iki buçuk dirhemden maada, bu hesapla yedi yüz yetmiş yedi buçuk dirhemin zekâtı verilmiş olur.[27]

Müsta'cir ol senede zekât vermediği elinde nisap olmadığı için idi, ikinci sene dâhi vermediği ancak elinde yüz dirhem olup nisap olmamak ile idi. Üçüncü senede havli evvelinde iki yüz üzerine mün'aḳid olub, sene tamamında üç yüz dirhem bulundu. Üçüncü senede üç yüz dirhemden zekât verir. Dördüncü senede dört yüz dirhemden zekât vėrir. Geçmiş senenin zekâtından mā'adā helümme cerran, beşinci senede beş yüz dirhemden, altıncı senede altı yüzden zekât verir. Ve verilen zekât hesaba dâhil olmayıp ihraç olunur. Bu meselenin aksi aksi gibidir. Meselen, müsta'cir evi kabzedip bin dirhemi teslim eylemese bu defa müsta'cir dokuz yüz dirhemin zekâtını yukarıdaki gibi hesapla verir.[28]

11. Yeminler Kitabı

Yemin kelimesinin kuvvet manasında olduğunu ifade eden Mevkûfâtî, el-Hâkka sûresi 45. ayeti "Elbette biz onu ondan dolayı yemîniyle yakalar (kuvvetle tutar hıncını alır) dık."[29] esas almaktadır. Yemin cümlelerinin anlam bağlamında tahlillerini öne çıkarmaktadır. Birden fazla bağlamı bulunan muhayyerlik içeren örnek bir cümle üzerinden konuyu izah etmesi dikkat çekmektedir. Salim, Mübarek ve Bezî' isimlerini taşıyan üç abd için mevlasının kullandığı "Salim hürdür veya Mübarek Salim ve Bezî' ikisi hürdür veya Salim ve Bezî' ve Mübarek hürlerdir." şeklindeki yemin cümlesinde; Salim, icapların tümüne dahil olduğundan, tayin gerekmeksizin derhal hürdür. Mevla Bezî' ve Mübarek hakkında muhayyerdir. Eğer yemin eden Salim'i murat ederse veyahut evveli icap ederse Bezî' ve Mübarek hakkında şüphe olduğundan ikisi köle kalırlar. Eğer yemin eden Mübarek'i murat ettim veyahut üçüncü icabı murat ettim derse zahir olduğundan Bezî' ve Mübarek azat olurlar. Ancak Mübarek'i murat ettiğindeki, ikinci icaba dahil olmuştur, tayindir, azat olur. Diğer ikisinde Bezî''i murat ettim veyahut ikinci icabı murat ettim derse, azat olur. Fakat Mübarek'in ikinci icaba asla yeri yoktur. Bezî''i murat etmekle azat olur, Mübarek azat olmaz. Bezî''in azat olması kesindir, Mübarek'in azat olması, üçüncü icapta murat edilmediğinden meşkûktür. Ziyâdât'da denilmiştir ki, eğer halif ismi mütekerrir zikr olunanı murat ettim derse icaplardan sorulur. Örneğin, Salim ve Bezî' mütekerrir zikrolunmuştur ama Mübarek ancak üçüncü icapta zikrolunmuştur.[30] Eğer Salim'i murād ettim derse sorulur ki, hangi icapta murat ettin, eğer ilk icaptan murat ettim derse ancak Salim azat olur, eğer halif muradım ikinci icaptan idi derse Salim (03) ile Bezî' azat olur. Eğer murat ikinci icaptan idi derse cümlesi azat olur. Eğer halif yeminden önce fevt olsa Bezî''in nışfı azat olur ve Mübarek'in üçte biri azat olur. Hırman durumunda taaddüde riayet isabet değildir. Zira sebepler ademen müteaddid olur, sübuten müteaddid olmaz. Mesela, Salim her halde azat olmuştur. Fakat Bezî' iki durumda azat, bir durumda kiledir. Eğer azat olmak ikinci icaba nüzul eylese azat olur. Ve yine icap salise dâhi nüzul eylese yine azat olur. Eğer ilk icap nüzul eylese azat olmaz. Azat olma isabeti iki durum oldu. Hırman ise bir durum oldu.[31]

[27] Mevkûfâtî, *Terceme,* 37b.
[28] Mevkûfâtî, *Terceme,* 37b.
[29] el-Hâkka 69/45.
[30] Mevkûfâtî, *Terceme,* 102b.
[31] Mevkûfâtî, *Terceme,* 103a.

Bu durum birçok bağlamla farklı sonuçlar elde ettirecek şekildedir. Gerçekte dil kuralları ve anlamlandırma cümle öğelerine göre söyleyenin niyet ve karinesine ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca sayısal bakımından anlamlandırmalar da söz konusu olduğu dikkatte sunulmaktadır.

SONUÇ

Fıkıh ilmi ilk dönemden beri çeşitli alanlarda ortaya koyduğu tecrübelerle hakikate ulaşma, ideali yakalama konusunda çaba sarfedilen bir alan olmuştur. Vahyin kitaplaşmış şekli ve onun örnek uygulama verileri üzerinden hayatın tüm alanlarına farazi çözümler üretme çalışmaları, karşılaşılan problemlerle baş etme konusunda önemli tecrübe ve kazanımlar sunmuştur. Tedvin döneminde oluşan eserler başta fıkıh olmak üzere hadis eserleri ile ortak içerikler sıralamasına sahiptir. Bu içeriklerin hayatın sosyal, ekonomik ve dini alanlarda, bir başka deyimle doğumdan ölüme ve ötesine kadar uzanan konularda anlamlandırma çabalarını kapsadığı görülmektedir.

Kur'an Arapçası etrafında şekillenen tüm farklı dillere sahip olanların ilmi çaba ve tecrübeleri yabancılaşmadan gelişmelere sahne olmuştur. Şüphesiz belli anlayışların ortaya koyduğu anlamlandırma yöntemlerinin makuliyetleri, çoğunluğun sabit bir merkezin etrafında kalmasını sağlamıştır. Farklı zaman ve zeminlerde üretilen eserlerin tercüme ve şerhlere konu olması, tenkitler yapılması, dil kuralları çerçevesinde dinamik bir süreci tetiklemiştir.

Mevkûfâtî'nin bu çalışması bin senelik bir süreci başlangıçtan dönemine kadar önemli temel eser üzerinden tercüme ve şerh gayretiyle buluşmuş durumdadır. Bu yönüyle bir kültür köprüsü vazifesini görmekte ve günümüze de ışık tutmaktadır.

Eser namaz, zekât ve yeminler konusunda önemli senaryolar içermektedir. Bu açıdan akademik bakımından İlahiyat fakülteleri, diyanet camiası ve İmam Hatip Liselerinde eğitim öğretim alanlarında katkı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Dönmez, Muhammet. Mevkûfâtî Muhammed Efendi'nin Terceme-i Telhîsü'l-cami'i'l- kebîr Adlı Eseri: İnceleme-Sadeleştirme (Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD, 2024, Yüksek Lisans Tezi)

Ebû Abdillah Mâlik b. Enes. "er-Rüya", *el-Muvatta'*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992,) 1/373.

Hılâtî, Muhammed b. Abbâd. *et-Telhîs*. İstanbul: Süleymaniye ktp., Yeni Câmi, 378, 1a-182b.

Mevkûfâtî, Muhammed Efendi. *Terceme-i Telhîsü'l Cami'i'l-Kebîr,* Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 719/1a-111b.

Mollâ Hüsrev, Muhammed b. Feramerz, *Mir'âtü'l-Usul fî Şerhi Mirkâti'l-Vusul*, İstanbul, 1899.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. el-Câmiu's-Sahîh. trc. Mehmet Sofuoğlu. vıı Cilt. İstanbul: İrfan Yayınları, 2014.

Pezdevî, Fahru'l-İslâm Ali b. Muhammed. Usûlu'l-Pezdevî (Kenzu'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl). Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi Yayınları, t.y.a.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Ömer et-Teftâzânî, Şerhu’t-Telvîh ‘ale’t-Tavdîh (Beyrût: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye t.y.).

İBN HAZM'A GÖRE SÜNNETİN İSLÂM HUKUKUNA KAYNAK OLMA DEĞERİ

Dr. Öğr. Üyesi, Taha YILMAZ
Ardahan Üniversitesi
tahayilmaz1981@gmail.com - 0000-0001-9503-3937

ÖZET

Sünnet lugatte alışılmış yol anlamına gelmektedir. Istılahî olarak ise Hz. Peygamber'den nakledilen söz, fiil ve takrirler olarak tarif edilmektedir. Sünnet yapısı ve rivayet ediliş usûlü açısından bazı başlıklar altında ele alınmıştır. Yapısı bakımından sünnet kavlî, fiilî ve takrîri olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir. Rivayet ediliş usûlü açısından ise mütevâtir, meşhur ve âhâd olarak kavramlaştırılmıştır. Bu kavramsallaştırma olgusu İslâm toplumunda Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Müslümanlar karşılaştıkları olayları ilk önce Kur'ân-ı Kerim'e arz etmişler ve bu yeni olayların hükümlerini Kur'an ile ortaya koymaya çalışmışlardır. Kur'ân-ı Kerim'de bulamadıkları hükümleri Allah Rasulünün sünnetinde bulmaya çalışmışlardır. Fakat bu çabayla birlikte sünnetin kaynak değeri konusu da gündeme gelmiştir. Zahirî mezhebini sistemleştiren İbn Hazm'a göre sünnet kitap gibi bir işlev görmektedir. Kitap ve sünnet delil olarak Müslümanların problemlerine yeterli çözümler sunmaktadır. Bu düşüncesini delil kavramıyla sistemleştirerek islam hukukundaki kıyas kavramını kabul etmemektedir. Ona göre kıyası gündeme getirmek Allah ve Rasulünün koymadığı ilave hükümler koyma anlamına gelmektedir. Bu da İslâm düşünce siteminde olmayan bir yöntemdir. Ona göre Kur'an ve sünnet birbirini tamamlayan iki ayrılmaz kaynaktır. Kıyasta değil bu kaynaklarda delilleri aramak icap eder. İcmanın ise, nassa dayanması sebebi ile, delil olduğunu beyan eder. Bu delillerin dışında diğer delilleri kendi oluşturduğu hukuk siteminin dışında tutarak farklı bir metod ortaya koymaktadır. Daha çok nasların zahiriyle ilgilenmektedir. Günümüzde ortaya çıkan yeni gelişmeler sebebiyle bu hususun yeniden irdelenmesi İslâm hukuku açısından önem arz etmektedir. Çalışmamızda bu hususlar yeniden irdelenerek konu İslâm dininin temel kaynakları açısından ele alındı.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Kitap, Sünnet, Mezhep, Zahiri.

1. GİRİŞ

Sünnet lugatte alışılmış yol anlamına gelmektedir.[1] Istılahî olarak ise Hz. Peygamber'den nakledilen söz, fiil ve takrirler olarak tarif edilmektedir.[2] Sünnet yapısı ve rivayet ediliş usûlü

[1] Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem el-Ensârî İbn Manzûr, "snn" mad. *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.)
[2] M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/27-64.

açısından bazı başlıklar altında ele alınmıştır. Yapısı bakımından sünnet kavlî, fiilî ve takrîri olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir. Rivayet ediliş usûlü açısından ise mütevâtir, meşhur ve âhâd olarak kavramlaştırılmıştır.[3] Bu kavramsallaştırma olgusu İslâm toplumunda Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Müslümanlar karşılaştıkları olayları ilk önce Kur'ân-ı Kerim'e arz etmişler ve bu yeni olayların hükümlerini Kur'an ile ortaya koymaya çalışmışlardır. Kur'ân-ı Kerim'de bulamadıkları hükümleri Allah Rasulünün sünnetinde bulmaya çalışmışlardır. Fakat bu çabayla birlikte sünnetin kaynak değeri konusu da gündeme gelmiştir.[4] Zahirî mezhebini sistemleştiren İbn Hazm'a göre sünnet kitap gibi bir işlev görmektedir. Kitap ve sünnet delil olarak Müslümanların problemlerine yeterli çözümler sunmaktadır. Bu düşüncesini delil kavramıyla sistemleştirerek İslâm hukukundaki kıyas kavramını kabul etmemektedir. Ona göre kıyası gündeme getirmek Allah ve Rasulünün koymadığı ilave hükümler koyma anlamına gelmektedir. Bu da İslâm düşünce sisteminde olmayan bir yöntemdir. Ona göre Kur'an ve sünnet birbirini tamamlayan iki ayrılmaz kaynaktır.[5] Dini hükümleri kıyas metoduyla değil de kitap ve sünnetteki delilleri ile aramak icap eder. İcmanın ise, nassa dayanması sebebi ile, delil olduğunu beyan eder.[6] Bu delillerin dışında diğer delilleri kendi oluşturduğu hukuk siteminin dışında tutarak farklı bir metod ortaya koymaktadır. Daha çok nasların zahiriyle ilgilenmektedir.[7] Nasların zahiriyle amel etmeyi bir prensip olarak kabul ettiği gibi sünnetin rivayetinde de zahirîlik olgusunu ortaya koymuştur. İbn Hazm rivayet konusunda ravilerin adil, mevsuk ve senedin muttasıl olması gibi özellikleri yeterli görmüştür.[8] Genel olarak sünnet için bu görüşlere sahip olan ibn Hazm, rivayete göre önce Şafiîliğe yönelmiş daha sonra da Davûd bin Ali'nin görüşleriyle fıkıh anlayışını mezc ederek, zahirî mezhebini sistemleştirmiştir. İmam Şafiî ve o dönemde yaşayan İmam Malik'in mezheblerinin dışında bir yol ve yöntem takip etmiştir. İmam Şafiî içtihadı kıyasla sınırlarken o anoloji şeklinde var olan fıkhî kıyası da terk etmiştir.[9] Kıyası kabul etmenin dinde olmayan hükümleri koyma anlamı taşıyacağını vurgulamıştır. Fakat bu düşüncesini temellendirirken aklî istidlallerden yararlanarak ortaya koymuştur.[10] Bilgi açısından burhanı önemsemiştir. Kitap, sünnet, icma ve delil denen bir kavramı ortaya koyarak düşüncesini temellendirmeye çalışmıştır. Günümüzde ortaya çıkan yeni gelişmeler sebebiyle bu hususun yeniden irdelenmesi İslâm hukuku açısından önem arz etmektedir. Çalışmamızda bu hususlar yeniden irdelenerek konu İslâm dininin temel kaynakları açısından ele alındı.

2. İBN HAZM'A GÖRE SÜNNET KAVRAMI

[3] Murteza Bedir, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/153-154.
[4] M. Salih Ekinci, *Hüccet Değeri ve Tedvin Açısından Sünnet* çev. Metin Yiğit (İstanbul: 2004), 247-253.
[5] Zekeriya Güler, "Endülüs'te Bir Hadis ve Fıkıh âlimi", 7/14 (2009), 155-171.
[6] H. Yunus Apaydın, " İbn Hazm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/52-56.
[7] Şahabettin Ergüven, "Zahiriliğin Büyük İmamı İbn Hazm: Hayatı ve Eserleri", *İslâmi İlimler Dergisi* 3/1 (2008), 175-197.
[8] Abdullah Karahan, "İbn Hazm'ın Hadis Değerlendirme Yöntemi ve Bunun Fıkha Yansıması", *Diyanet İlmi Dergi* 50/44 (2014), 33-52.
[9] Oğuzhan Tan, "İbn Hazm Örneğinde Kıyassız Bir Fıkhın İmkânı", *Diyanet İlmi Dergi* 50/4 (2014), 9-32.
[10] H. Yunus Apaydın, " Zâhiriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/93-100.

İbn Hazm'a göre dinde asıl başvurulması gereken kaynak Kur'ân-ı Kerimdir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e itaati emreden ayetler bulunmaktadır. Dolayısıyla sünnetin de Kur'an gibi bir fonksiyonu bulunmaktadır. Sünnet Kuran-ı beyan eden bir konumdadır.[11] Düşüncesine şu ayet-i kerimeleri delil getirmektedir. "O, kendi arzusuyla söylemez, onun dedikleri vahiy yoluyladır."[12] Burada görüldüğü gibi sünnet kuvvetini Kur'ân-ı Kerim'den almaktadır. İbn Hazm'a göre vahiy iki türlüdür: Birincisi okunan vahiy olan Allah'ın icaz halindeki nazm-ı celîli olan mushafta yer alan ayetlerdir. Diğeri ise tilavet olunmayan vahy-i ğayr-ı matluvdur. Hz. Peygamber'in hadisleridir. Sünnet Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri şeklinde bir ayırımla vücut bulur. Kavli/sözlü sünnet kesinlik ifadesi açısından vucub ifade eder. Fiilî ve takrirî sünnet ise bir karine olmadığı sürece vücub ifade etmez. Müstehab veya nedb şeklinde tezâhür etmiştir. Bu hususa Kur'ân-ı Kerim'deki "kendilerine indirileni insanlara beyan edesin"[13]ayetini delil getirir. Kur'an'a itaat farz olduğu gibi bu kısma da itaat farzdır. Aralarında bağlayıcılık açısından bir fark bulunmamaktadır.[14]

İbn Hazm'a göre ayette geçtiği şekliyle dinin üç kaynağı bulunmaktadır. "Ey inanlar, Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin, sizden olan emir sahiplerine de itaat edin."[15] Bu çerçevede dinin kaynağı kitap, sünnet ve icma'dır. Bu üçünün birleşiminden bir diğer şey daha çıkar o da delildir. Allah'a itaat Kur'ân-ı Kerim'e deyanır. Peygambere itaat sünnete dayanır. Ulul emre itaat ise icmaya dayanır. Ulul emr sahipleri olan kişiler aynı zamnda ulema sınıfını teşkil eder. Kur'ân-ı Kerim ve haber-i sahih olan sünnet birbirine izafe edilerek kuvvet bakımından birbirini onaylamaktadırlar. "Ey iman edenler, Allah'a ve Peygamber'ine itaat edin, ondan yüz çevirmeyin"[16] ayeti bu hususu zikretmektedir. İbn Hazm kitap ve sünneti aynı derecede tutmaktadır. İkisi de ona göre vahiydir. Bu bakımdan dinin iki şubesi ve bir kaynağı bulunmaktadır. Kitap ve sünnet delil olma bakımından birbirlerine denktir. Bunların delil olma durumları birbirlerini tamamlamaktadır. Sünnetin delil olma değeri kitapla sabittir. Kitap, sünnet ve bu ikisine dayanan icma olgusuyla bir dördüncü durum ortaya çıkar ki, o da nas ve icmaya dayanan delildir.

3. İBN HAZM'A GÖRE SÜNNETİN NEV'İ/ÇEŞİDİ VE KAYNAK OLMA DEĞERİ

Sünnet yapı bakımından esas itibariyle üç şekilde kavramlaştırılmıştır. Bunlar kavl, fiil ve takrirdir. Rivayet açısından da mütevatir, meşhur ve ahad şeklinde bir literatür kazanmıştır. Bu kavramlar hususunda mezhepler arasında bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Ancak genel kanaat bu şekilde tezahür etmiştir. Kavlî/sözlü sünnet Hz. Peygamber'in bir konuda söz söylemesi ve orada bulunan sahabelerin bu sözleri hıfz edip sened zinciriyle onu aktarmalarıdır.

[11] Mehmet Yaşar, *İbn Hazm'ın Kur'an-ı Yorumlama Metolojisi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), 2020), 1-15.
[12] en-Necm 53/3.
[13] en-Nahl 16/44.
[14] Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî İbn Hazm, *el-İhkam* nşr. Ahmed Şâkir (Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedide, ts). 1/97.
[15] en-Nisa 4/59.
[16] el- Enfal, 8/20.

Örneğin zekât ve onun nisabındaki hadisler bu şekilde gelmişlerdir. Fiilî sünnet ise Hz. Peygamber'in yaptığı işlerdir. Namazın nasıl kılındığı ve itikafın durumu bu kabilden olan sünnetlerdir. Takrirî sünnet ise Hz. Peygamber'in ashabından birinin bir şey yaptığını gören Peygamber'in ona dair suskun kalması veya onu bir şekilde onaylamasıdır. Çünkü Hz. Peygamber bir şeyi gördüğünde onaylamadığında mutlaka tavrını ortaya koyarak lehinde ve aleyhinde bir belirti göstermiştir. Bu üç sünnet hususuna dayanarak ulema vacip, medub veya mubah hükmünü koyabilmiştir.[17]

İbn Hazm da yapı bakımından sünneti kendinden önceki ulemanın yaptığı gibi üçe ayırarak ele almıştır. Ancak ona göre vaciplik hususu sadece kavlde emir sigası ile sabit olur. Kavl ile vacip sabit olursa da ona uymak ve bu örnekliği kabul etmek gerekir. Takrir ise yalnız bir şeyin mubah olduğuna delildir. Kavl ile gelen sünnetin farz olması emir sigasının gereğidir. Bu yüzden kavl ile vaciplik meydana gelmektedir. Kavlin zıddına bir delil bulunmadıkça bu şekilde varid olan bir söze uymak zorunludur. Eğer bu sözün hilafına bir delil varsa onu farklı ortaya koymak da mümkündür. Hz. Peygamber'in fiilleri ise örnek olmaktadır. Vacip değildir. Ancak bir şeyin infazı şeklinde olmuş ise bu fiil başka bir hüküm ifade edebilir. Hz. Peygamber'in bir şeyi görüp ikrar etmesi onun mübah olduğunu gösterir. Hz. Peygamber bir emri tebliğ etmekle mükelleftir.[18] Bu hususta bir tebliğ olmadan böyle bir durumun yaşanması bu hususu böyle telakki etmesine yol açmıştır. Eğer tebliğ olsa bu husus mutlaka lafza dönüşecekti. Sade takrir formunda kalmazdı. Hz. Peygamber'in kavli hadislerdir. Hz. Peygamber tebliğ ile memurdur. Tebliğ ise sadece sözle olmaktadır. Fiil ise örnek olur. Müstehap olmaz. Bu hususu şu ayet-i kerime ile delillendirmektedir. "Allah'ın Resulünde sizin için güzel örnek vardır."[19] Eğer örneğe uymak vacip olsaydı "sizin üzerinize" şeklinde bir ifadelendirme olurdu.[20] İbn Hazm'a göre fiil bir emri yerine getirmek için olduğu takdirde sadece o zaman vaciplik ifade eder. Bu konuyu detaylandırmak için Hz. Peygamber'den hadisler nakletmektedir. Örneğin "Ben namazı nasıl kılıyorsam, siz de öyle kılın."[21] "Haccın nasıl yapılacağını benden öğrenin"[22] buyurmuştur. Vaciplik hükmünü ifade eden durumlarda Hz. Peygamber bunu sözlü bir şekilde ortaya koyarak fiilin durumunu tekid etmiştir. Ona göre cemaatle namaza gelmeyenlerin hanelerini yakma hadisi ve sarhoşa dayak atma hususu da bu minvalde anlaşılmalıdır.[23]

İbn Hazm sünnetten delil olarak Hz. Peygamber'in yalnızca kavillerinin vücüp ifade edebileceğini beyan ederek, fiiler ise sadece karine olduğunda bu şekilde hüküm ifade edeceği kanaatindedir. Bu görüş zâhirî mezhebinin görüşüdür. Onlara göre vücub sadece kavilden hükmünü alır. Çünkü tebliğde esas olan sözdür. Fiil ve takrir ise ancak karine ile böyle bir konum arz edebilir.

---

[17] Zekiyyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)* çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 71-100.
[18] İbn Hazm, *el-İhkam,* 2/6.
[19] el-Ahzab, 33/21.
[20] İbn Hazm, *el-İhkam,* 4/48.
[21] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim Buhârî, "Ezan", *el-Câmi'u's-sahîh* thk. Mustafa Cîb vd. (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1986), 18.
[22] Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* thk. Abdullah b. Abdülmühsinet-Türkî (Kahire: Dârü Hicr, 1424/2000), 7/602.
[23] İbn Hazm, *el-İhkam*, 4/5.

İbn Hazm'a göre rivayet açısından sünnet mütevatir ve haber-i vahid şeklindedir. Mütevatir haber kat'ilik ortaya koyar. Onunla amel etmek zorunludur. "Allah'a itaat edin, Resülüne itaat edin"[24] ayeti bu şekilde bir telakkiyi ortaya koymaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in inmesi ve nakledilmesi, namazın rekat sayıları, zekata dair bir çok konu bu hususla ilgilidir. Hepsi tevatür ile nakledilmiştir. Ona göre mütevatir haberin yakin'i ilim ifade etmesi tabii bir durumun sonucudur. Bu husus sadece dini açıdan değil aynı zamanda zarûret ve insan tabiatının da bir gereğidir. Eğer bu husus bu şekilde ortaya konulmaz ise o zaman insanlığın ortak malı şeklinde tekâmül ederek ilerleyen bir çok bilgi oratadan kalkmış olur. Nitekim memleketlerin varlığı ve ahvaline dair bilgiler, tarihteki hükümdarlar, filozofların fikir ve eserleri, hep tevatür yoluyla gelmiştir. Bu hususta tevatür şeklindeki bilgi olmasaydı bu literatür kabul edilmeyecekti. Dolayısıyla zarûret ve tabiat tevatürün kabul edilmesini gerektirir. Ona göre tevatür haberin olması için bir çok sayı esas alınmıştır, ancak tevatürde sayı önemli olmakla birlikte bu bilginin mahiyet, muhteva ve manası da önemlidir. Çünkü peygamberler hariç bazen bir çok insanın da yalanda birleşmesi mümkün olabilir. Fakat iki kişi veya daha fazla kişi birbirleriyle görüşmedikleri halde aynı olayda ittifak ederlerse o zaman bu haber doğrudur. Ölüm, doğum, nikah, görevden alınma/azil ve diğer haberler bu yolla bilinmektedir.[25]

Haber-i vahid hususunda ise İbn Hazm şöyle bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bir kişinin bir kişiden rivayet ettiği haber olup, bu kişiler adildir. Bu haber de kesintisiz/muttasıl bir senedle Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır. Bazen senedinde birden fazla kişi olsa bile bu haber mütevatir seviyesine ulaşmadığı için haber-i vahiddir. İbn Hazm "Her bölükten bir taife din öğrenmek için gitse de dönüşlerinde kavimlerini uyarsın"[26] ayetinin cemaat anlamının dışında bir kişi olarak da ele alınabileceğini vurgulayarak bu hususta önemli olanın kişinin arz ettiği fonksiyon olduğunu ifade etmiştir. O tebliğ görevinde bir kişi de olsa onun tebliğ ettiği şeyler önemlidir. Hz. Peygamber Muaz'ı Yemen'e, Ebu Musa el-Eş'ari'yi başka bir yere, Ebu Ubeyde'yi Necran'a, Hz. Ali'yi de Yemen'e kadı olarak görevlenirirken Hz. Ebu Bekir'i de hac emirliğine görevlendirmiştir.[27] Bunlar tek kişi olarak dini ve Kur'ân-ı Kerim'i tebliğ ettiler. Bu da gösteriyor ki, ibn Hazm'a göre haber-i vahid şartları açısından adil ve işittiğini ezberleyen bir kişinin rivayet etmiş olması, mevsuk, doğru bir bilgi sunması halinde bu hadislerle hükmetmeyi gerektirmektedir. Sahabe de kendilerine arz olunan bir husus için içinizden bu duruma dair bir hadis bilen var mı diye beyanda bulunuyordu. Şayet bu hususlarda bir hadis nakledilirse ona uyarak olayı hükme bağlıyorlardı. Bu durum da haber-i vahidin ilim ifade ettiğinin ve amel edilmesi gerektiğinin delilidir. Fakat sahabenin Hz. Peygamber'in sözüymüş gibi arz ettikleri rivayetlere gelince onlarla amel edilmesi gerekmez. Bu şekildeki rivayetler sadece raviyi bağlar. Mürsel hadis konusunda ise ayrıca hakkında icma olması gerektiğini düşünür. "Mirasçıya vasiyet olmaz" hadisi bu kabildendir.

İbn Hazm'a göre hadis Kur'ân- ı Kerim'i tahsis eder. Had konusunda hırsızlık nisabına dört dinar değer biçilmesi sünnet tarafından beyan edilmiştir. Yine süt kardeşin haramlığı ve bu

[24] en-Nisa 4/59.
[25] Muhammed Ebu Zehra, *İbn Hazm* çev. Osman Keskioğlu- Ercan Gündüz İstanbul. Buruc Yayınları, 1996, 241-270.
[26] et-Tevbe 9/122.
[27] İbn Hazm, *el-İhkam,* 1/139.

sütün miktarı da sünnet tarafından ortaya konulmuştur. Bu hususu da Kur'ân-ı Kerim'deki "İnsanlara kendilerine indirileni beyan edesin"[28] ayetine dayandırmaktadır. Ayrıca Kitap ve sünnetin birbirleriyle hüküm açısından tearuz etmediklerini ifade eder. Şayet böyle bir durum görünüşte varsa dahi onu tevfik etmek mümkündür. Bu konuda bazen bir ayet en-Nahl suresindeki iyiliği emreden doksanıncı ayet gibi umumî bazen de İsra suresindeki ana babaya iyiliği emreden ayet gibi husus ifade edebilir. Burada bir çelişki yoktur. Zifaf yoksa mehir yoktur diyen ayetle onları yararlandırın diyen ayetin veya kanın haram olduğunu ifade eden ayetle sadece akıcı kanın haram olduğunu ifade eden ayetin bu bağlamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Yine gücü yeten kişinin hac etmesi gerektiğini ifade eden ayet ile yanında mahremi olmayan kişinin sefere çıkmaması gerektiği konusundaki naslar arasında tahsis ilişkisi vardır. Bazen de zıddiyet nesih ile ortadan kalkar. Ayakta suyun içilmesi konusundaki nas sonradan içilmesin şeklinde değiştirilmiştir.[29]

4. SONUÇ

İbn Hazm, İslâm kültür ve medeniyetinin yayıldığı Endülüs havzasında yaşamış bir müfekkir ve hukukçudur. Eğitimini dönemin alimlerinden alarak kendi düşünce metodolojisini oluşturmuştur. İlk dönemlerde Şafiî metodolojisine yönelmiş sonrasında Davud-u Zahirî'nin ortaya koyduğu zahirî mezhebini sistemleştirmiştir. İslâm hukuku açısından kitap, sünnet ve nassa dayanan icmayı esas almıştır. Kıyası red ederek yerine delil kavramını ikame etmiştir. Sünnet kavramını oldukça işlevsel olarak kullanmıştır. Haber-i vahidin adil, mevsuk bir ravi tarafından muttasıl bir şekilde rivayet edildiği taktirde kaynak olarak kabul edileceğini beyan etmiştir. Kavlî sünnetin emir şeklindeki halinin vücüb ifade edeceğini, fiilî ve takrirî sünnet hususunda ise bir karine olmadığı taktirde müstehablık veya mubahlık ifade edeceğini vurgulamıştır. İnsan tabiatının ontolojik yapısı gereği kendi düşünce dünyasını ileri sürdüğü tezlerle sistemleştirmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

[1] Apaydın, H. Yunus. " İbn Hazm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 20/52-56 İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

[2] Apaydın, H. Yunus. " Zâhiriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 44/93-100 İstanbul: TDV Yayınları, 2013,.

[3] Bedir, Murteza. "Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 38/153-154 İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

[4] Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim. *el-Câmi'u's-sahîh.* thk. Mustafa Cîb vd. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1986.

[28] en-Nahl 16/44.
[29] İbn Hazm, *el-İhkam,* 2/31; 3/31.

[5] *Diyanet İlmi Dergi* 50/44 (2014), 33-52.
[6] Ekinci, M. Salih. *Hüccet Değeri ve Tedvin Açısından Sünnet.* çev. Metin Yiğit İstanbul: 2004.
[7] Ergüven, Şahabettin. "Zahiriliğin Büyük İmamı İbn Hazm: Hayatı ve Eserleri". *İslâmi İlimler Dergisi*, 3/1 (2008), 175-197.
[8] Güler, Zekeriya. "Endülüs'te Bir Hadis ve Fıkıh âlimi", 7/14 (2009), 155-171.
[9] İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî. *el-İhkam.* nşr. Ahmed Şâkir Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedide, ts.
[10] İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye.* thk. Abdullah b. Abdülmühsinet-Türkî Kahire: Dârü Hicr, 1424/2000.
[11] İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
[12] Kandemir, M. Yaşar. "Hadis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 15/27-64 İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
[13] Karahan, Abdullah. "İbn Hazm'ın Hadis Değerlendirme Yöntemi ve Bunun Fıkha Yansıması".
[14] Muhammed Ebu Zehra, *İbn Hazm.* çev. Osman Keskioğlu - Ercan Gündüz İstanbul. Buruc Yayınları, 1996.
[15] Şa'bân, Zekiyyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez Ankara: TDV Yayınları, 2006.
[16] Tan, Oğuzhan. "İbn Hazm Örneğinde Kıyassız Bir Fıkhın İmkânı". *Diyanet İlmi Dergi* 50/4 (2014), 9-32.
[17] Yaşar, Mehmet. *İbn Hazm'ın Kur'an-ı Yorumlama Metolojisi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), 2020.

İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN EN-NÛR SÜRESİ 11. AYET BAĞLAMINDA İFTİRA SUÇU

Dr. Öğr. Üyesi, Taha YILMAZ
Ardahan Üniversitesi
tahayilmaz1981@gmail.com - 0000-0001-9503-3937

ÖZET

en-Nûr suresi Kur'ân-ı Kerim'de mushaf sıralamasına göre 24. sırada yer alır. Sure altmış dört ayetten oluşmakta olup ismini otuz beşinci ayette geçen "Allah göklerin ve yerin nurudur" ayetinden almaktadır. Bu surenin Aile "Usre" adı ile de tesmiye edildiği rivayet edilmektedir. İçeriğinde ahlâk ve erdemle ilgili birçok husus bulunmaktadır. Nüzul sebebinin Hz. Aişe'ye yapılan iftira olduğu rivayet edilmektedir. Sure insanlar arasında kötü sözün ve iftiranın yayılmaması gibi konuları özellikle ele alarak bu suçların ahiret boyutundan söz etmektedir. Yine aile hayatının temelinin sadakat ve hürmet/saygı olduğunu, bunun karşıtı olan iffetsizlik ve zinanın çok kötü bir günah olduğunu gündemine almıştır. İfk hadisesi adıyla meşhur olan olayın masum bir kadının iffetsizliğine dair söylentilerin bizzat vahiy ile yalanlandığı ve iftira günahını işleyenlerin ahirette cezalarının daha büyük olacağı ve dolayısıyla tövbe etmeden bu işi sürdürenlerin hem dünya hem de ahiret hayatında cezalandırılacakları ifade edilmiştir. Günümüze bakan yönüyle iftiranın içinde başka birçok kötülüğü de barındırdığı görülmektedir. İftara ile birçok olay toplumda farklı şekilde cereyan etmekte özellikle sonuçları açısından birçok faciaya yol açabilmektedir. İftira olgunun sadece maddi boyutu bulunmamaktadır. Aynı şekilde toplum ve fert üzerinde birçok psikolojik boyutları ve etkileri de bulunmaktadır. Nitekim Hz. Aişe'nin vahiy vasıtasıyla temize çıkması çok önemli bir olaydır. Bu vesileyle hem Hz. Peygamber rahatlamış hem de İslâm toplumu bu işten zarar görmeden durum vahiy tarafından açığa kavuşturulmuştur. Ancak iftiraya uğrayan Hz. Aişe'nin bu süreçte geçirmiş olduğu travmayı atlatması hiç de kolay olmamıştır. Yıllar sonra bile bu olay gündeme geldiğinde psikolojisini olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir. Bu hadiseden anlaşılıyor ki, iftira/ifk bilhassa iffetsizlik konusunda asılsız bir olayın toplumda yayılmasına sebep olmaktır. İslâm hukuku da bu konuya dair hükmünü Kur'an ile sabitlemiştir. Çalışmamızda Kur'an'ın bilhassa Nur Suresi 11. Ayet'in iftiraya dair hükmünün hukukî ve psikolojik boyutları irdelendi.
Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Suç, Ceza, İftira, İfk.

1. GİRİŞ

en-Nûr suresi Kur'ân-ı Kerim'de mushaf sıralamasına göre 24. sırada yer alır. Sure altmış dört ayetten oluşmakta olup ismini otuz beşinci ayette geçen "Allah göklerin ve yerin nurûdur"[1]

[1] en-Nûr 24/35.

ayetinden almaktadır. Alimler bu surenin ismine irşadi olarak bakmışlardır. Aslında bu surenin hem içeriğinden dolayı hem de toplumsal olarak kronikleşen ve sadece Allah tarafından açığa çıkarılabilecek bir olayı aydınlattığı için bu ismi almış olması oldukça önemlidir.[2] Kur'ân-ı Kerim'in mucizeliği de surenin bu yönüyle vurgulanmış olmaktadır. Bu surenin aile "usre" adı ile de tesmiye edildiği de rivayet edilmektedir. İçeriğinde ahlâk ve erdemle ilgili birçok husus bulunmaktadır. Nüzul sebebinin Hz. Aişe'ye yapılan iftira (ifk: iftira, en kötü ve en çirkin yalan) olduğu da bilinmektedir.[3] Sure insanlar arasında kötü sözün ve iftiranın yayılmaması gibi konuları özellikle ele alarak bu suçların ahiret boyutundan söz etmektedir. Yine aile hayatının temelinin sadakat ve hürmet/saygı olduğunu, bunun zıddı olan iffetsizlik ve zinanın büyük günah olduğunu gündemine almıştır. İfk hadisesi adıyla meşhur olan olayın masum bir kadının iffetsizliğine dair söylentilerin bizzat vahiy ile yalanlandığı ve namusa yönelik bu iftira günahını işleyenlerin ahirette cezalarının daha büyük olacağı ve dolayısıyla tövbe etmeden bu işi sürdürenlerin hem dünya hem de ahiret hayatında cezalandırılacakları ifade edilmiştir. [4]

Rivayete göre Hz. Peygamber "benî Mustalık" gazvesine giderken Hz. Aişe'yi de kendisine refakat etmesi için yanına alıyor. Ordugahın konakladığı sırada Hz. Aişe bir ihtiyaç için uzaklaşıp geri döndüğünde kendisi için değerli olan gerdanlığının olmadığını fark ediyor. Tekrar ordudan uzaklaşarak ihtiyaç için gittiği yere gidiyor. Kolyesini bulup döndüğünde ordunun olamadığını fark ediyor ve kendisini bulmaları için olduğu yerde bekliyor. Hevdeç denen devenin üzerindeki kafes şeklindeki korumada Hz. Aişe'nin olmadığı sonradan fark ediliyor. Saffan bin Muaattal görevli olarak ordunun konakladığı yeri dolaşırken Hz. Aişe'yi görüyor. Onu devesine bindiriyor ve ancak kuşluk vaktinde orduya kavuşuyor.[5] İlk önceleri normal bir vakıa gibi değerlendirilen bu olay daha sonra münafıkların da etkisiyle toplumda konuşulmaya başlıyor ve bir fitneye sebep oluyor. Hazrec kabilesinden olan Ubey bin Selul bin Abdullah tarafından iftira yayılıyor. Hasan bin Sabit, Mıstah ve Hz. Zeynebin kız kardeşi de bu olaya karışınca fitne büyüyor. Hz. Aişe bu kötü iftirayı duyunca hastalanıyor ve babası Hz. Ebu Bekir'in evine gidiyor. Bu süreçte Hz. Yakub'un duasını bolca okuyup sessiz bir bekleyişe geçiyor.[6] Hz. Peygamber ile Hz. Ebu Bekir'in arasının açılmasını amaçlayarak münafıklar tarafından ortaya atılan bu hadise nur suresiyle aydınlığa kavuşuyır. Hz. Aişe'nin iffetli olduğu Kur'an tarafından onaylanıyor. Hz. Peygamber de gelen vahyi mescidde okuyarak suçlulara ayet doğrultusunda had cezası uyguluyor.

Günümüze bakan yönüyle iftiranın içinde başka birçok kötülüğü de barındırdığı görülmektedir. İftara ile birçok olay toplumda farklı şekilde cereyan etmekte özellikle sonuçları açısından birçok faciaya yol açabilmektedir. İftira da olgunun sadece maddi boyutu bulunmamaktadır.

[2] Hüseyin Algül, "İslâm Tarihinde Örneklerle İftira Olayına Tahlîlî Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 9/9 (2000), 1-8.
[3] en-Nûr 24/11-22.
[4] Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri* (Ankara: DİB Yayınları, 2023), 4/58-61.
[5] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik bin Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî, *es-Sire*, nşr. Mustafa es-Sekkâ vd. (Kahire: 1375/1955), 3/311; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakât* (Beyrut: 1388/1968), 2/65; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, nşr. C. J. Tornberg (Beyrut: 1399/1979), 2/195.
[6] "…Ben acımı ve kederimi ancak Allah'a arz ediyorum…". Yûsuf 12/86.

Aynı şekilde toplum ve fert üzerinde birçok psikolojik boyutları ve etkileri de bulunmaktadır.[7] Nitekim Hz. Aişe'nin vahiy vasıtasıyla temize çıkması çok önemli bir olaydır. Bu vesileyle hem Hz. Peygamber rahatlamış hem de İslâm toplumu bu işten zarar görmeden durum vahiy tarafından açığa kavuşturulmuştur. Ancak iftiraya uğrayan Hz. Aişe'nin bu süreçte geçirmiş olduğu travmayı atlatması hiç de kolay olmamıştır. Yıllar sonra bile bu olay gündeme geldiğinde psikolojisinin olumsuz etkilendiği gözlemlenmiştir. Bu hadiseden anlaşılıyor ki, iftira/ifk bilhassa iffetsizlik konusunda asılsız bir olayın toplumda yayılmasına sebep olmaktır. İslâm hukuku da bu konuya dair hükmünü Kur'an ile sabitlemiştir. Çalışmamızda Kur'an'ın bilhassa Nur Suresi 11. Ayet'in iftiraya dair hükmünün hukukî ve psikolojik boyutları irdelendi.

2. İFTİRA KAVRAMI VE İFTİRA KAVRAMINA BENZER ANLAM TAŞIYAN KAVRAMLAR

İftira, insanoğlunun kullandığı en etkili silahlardan daha yıkıcı zararlara neden olabilmektedir. Bu çerçevede İslâm dininin temel metinlerinde şahısların haklarını korumak ve toplumun maslahatını gözetmek için iftiraya benzer fakat aralarında küçük anlam farklılıkları olan kavramları da ele alarak onlara dair birtakım açıklamalarda bulunulmuştur. Bunlar iftira, kazf, şetm, sebb, ifk ve bühtan kavramlarıdır. Konunun açığa kavuşturulması açısından bu kavramlara da kısaca değinilecektir.

2.1. İftira

İftira sözcüğü Arapça olarak firye "فرية" mastarından türetilmiş olup dini metinlerde iftira ile aynı veya yakın manalarda kullanılmıştır.[8] Bu kavram ihtilâk, uydurma, yalan ithamda bulunmak ve kara çalmak şeklindeki anlamları ortaya koymak için kullanılmıştır. Bu bakımdan firye en genel manada yalan ve uydurma söz ortaya koyma manalarında kullanılmıştır.[9] İslâm hukukunun klasik eserlerinde kazifin "haddü'l-firye" kavramıyla da ifade edildiği görülmektedir.[10]

Kavramsal açıdan da iftira, bir kimseye veya varlığa karşı işlemediği bir suçu yakıştırma çabasında bulunma olarak tarif edilmiştir. Dolayısıyla bir kimsenin suçsuz olduğu halde ona suç isnad etmek analamına gelmektedir. İnsanın ahlakî durumu ile ilgili bir suç olmakla birlikte isnad edilmeye çalışılan kişinin zarar görmesi ve toplumsal olarak kötü sonuçlara sebep olması yönüyle hukukî bir boyutu da bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de yalan, uydurma, asılsız isnat

[7] Mustafa Çağrıcı, "İftira", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/522-523.
[8] Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el-İsfahânî, "fry" mad. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, nşr. M. Seyyid Kîlânî, (Kahire: 1381/1961), 386.
[9] Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Manzûr, "fe-ri-ye" mad. *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.) 15/154.
[10] Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi Muhammed Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/2000), 8/2881.

çerçevesinde beyan edilmiştir. Ayrıca şirk ve zulüm bağlamında da bu kavram ele alınarak türevleriyle Kur'ân-ı Kerim'de 59 yerde işlenmiştir.

2.2. Kazf

Kazf "قذف" kelimesi Türkçe anlamı olarak atmak, bir şeyi kuvvetle atmak, fırlatmak manalarına gelmektedir. İslâm hukuku bağlamında ise bu kavram iftira suçu için kullanılmaktadır.[11] Kur'ân-ı Kerim'de bu kelime, kalbe korku düşürmek, ilkâ etmek, atmak, bir şeyi atamak, bırakmak, üstüne atmak, üstün kılmak, yerine koymak, bir şeyi bir yere koymak, bir şeyi ileri atmak, fırlatmak manalarında kullanılmıştır.[12] Bu çerçevede kazf kelimesi İslâm hukukukçuları tarafından bir kimseye işlemediği bir suçu isnat etmek, şetm, ayıp bir şey hakkında ithamda bulunmak anlamıyla ele alınmış ve bir kimseye asılsız zina veya gayr-i meşru cinsel ilişki isnat etmek şeklinde daha özel bir anlam kazanmıştır.

2.3. Şetm/Şetim

Şetm kelimesi Türkçe olarak sövgü, sövmek olarak kullanılan şetm "شتم" içinde iftira bulunan kötü söz şeklinde ifade edilmektedir.[13] Zina ve nesep dışındaki iftraları kapsamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de kullanılmamakla birlikte bu kelimenin hadislerde kullanıldığı görülmektedir. Büyük günahlar çerçevesinde kişinin anne babasına küfür etmesi şetm olarak ifade edilmiştir.

2.4. Sebb/Sibâb

Sebb "سب" kelimesi şetm ile aynı anlamda kullanılmıştır. Sövmek, yalan söz, asılsız iddia taşıyan ve kişinin onur ve şerefini rendice edecek inditici kötü söz anlamalarına gelmektedir.[14] Her türlü kötü söz ve ithamın bu kelimenin kapsamına girdiği ifade edilmiştir. Dini metinlerde de sövmek anlamında kullanılmıştır.

2.5. İfk

İfk "افك" kelimesi Kurân-ı Kerim'de iftira bağlamında ele alınmış bir kavramdır. Bir şeyden yüz çevirmek, aldatmak, uydurmak ve iftira atmak şeklinde kullanılmıştır.[15] Özellikle Hz. Aişe hakkında uydurulan iftira konusunda bu kelime bir kavramlaşma sürecine girmiş ve yalan söylemek, bir kimseye yalan isnatta bulunmak, gerçeği değiştirmek anlamlarını içinde barındırmaktadır.

2.6. Buhtân

Buhtân "بهتان" kelimesi iftira ve yalan analmarında kullanılmıştır.[16] Haksız suç isnadında bulunmak, iftira etmek, kara çalmak anlamında olan bu kelime Türkçe'de de

[11] İbn Manzûr, "ka-za-fe" mad. 9/276.
[12] el-Ahzâb 33/26, el-Haşr 59/2; el-Enbiyâ 21/18;es- Sebe 34/48, 53; Taha 20/39; es-Saffat 37/8;
[13] İbn Manzûr, "şe-te-me" mad. 12/318.
[14] İbn Manzûr, "sebbe" mad, 12/318.
[15] Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* (y.y. el-matbaatü'ş-Şerefiyye, ty.), 2/85; Mehmet Doğan, ifk mad. *Büyük Türkçe Sözlük* (yy. 1996), 524.
[16] Ali Şafak, ifk mad. *Hukuku Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Gümüş Matbaacılık, 1992), 71.

kullanılmaktadır. Bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de altı kez kullanılmıştır. Burada da görüldüğü gibi Arapça bağlamında iftira anlamına gelebilecek bir çok kelime kullanılmaktadır.

3. EN-NÛR SURESİ 11. AYET BAĞLAMINDA İFTİRA SUÇUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

İftira bir kimseye işlemediği bir suçu isnat etme manasına gelen ahlakî bir terimdir. Fakat ahlakı ilgilendiren bu fiil kişi veya kişilerden sadır olduktan sonra hukukî bir durumu da doğurmaktadır. Bu açıdan iftira hem ahlakî, hem de hukukî bir boyutu olan problemdir.[17] İslâm toplumunu inşa eden başta Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet olmak üzere tüm dinî metinlerde iftira ve benzeri olaylar üzerinde durulmuştur. Toplumun huzur ve sükunetini bozan iftiraya karşı hem irşadî hemde hukukî müeyyideler ortaya konulmuştur. Diğer hukuk sistemlerinde olmayan fakat İslâm hukukunda bulunan bir kavramsal çerçeveye iftira suçu oturtulmaya çalışılmıştır.[18] İftira ceza hukuku çerçevesinde kavramlaştırılıyor. Had cezası olarak namuslu kadınlara iftira olgusunu ele alıyor. Bu iftirayı yayanların şahitliklerinin kabul edilmemesi hükmünü de ortaya koyuyor. İftiranın sadece dünyevi cezası olmadığını ayrıca diyanî boyutunun da olduğunu vurguluyor. Ayrıca ceza hukuku bakımından suçun ve cezanın psikolojik sonuçlarına değiniyor. En- Nur suresi 11. Ayet bağlamında iftira kavramı ele alınmış ve diğer ayetlerin devamında onun ne kadar çirkin bir iş olduğu vurgulanarak bu suç orataya konulmuştur. Bu suçun tespitiyle birlikte iftira eden kişilerin şahitliklerinin kabul edilmemesi olgusu getirilmiştir.[19] Dolayısıyla iftira psikolojik ve sosyolojik açıdan toplumları yıkıma götüren bir durumu beraberinde getirdiği için hem ahlakî hem de hukukî olarak engellenmiş ve şayet bu suç işlenmiş ise onun cezasının ne olduğu İslâm dini tarafından ortaya konulmuştur. İslâm dininin birinci kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim de bu suçu ve onun sonuçlarını ortaya koyarken bu kavrama benzer kavramları da gündeme getirmiştir. Özellikle Hz. Peygamber'den önceki dönemlerde irşad ve tebliğ görevinde bulunan peygamberlerin görevlerinde başarısız olmaları için bulundukları toplumlar tarafından bir çok kez iftiraya uğradıkları ifade edilmiştir. Allah'ın inayeti ve peygamberlerin ferasetleriyle bu durumların savuşturulduğu ve bu iftira olayına aldırış etmeden peygamberlerin görevlerini yapmaya devam ettikleri vurgulanmıştır.[20]

İftira kavramı dinî metinlerde bir çok yerde geçmekle birlikte iftira gibi toplumda kötü etki bırakan kavramlar da ele alınarak açıklanmıştır. Namuslu kişlere zina suçu isnad etme anlamına gelen kazif, kötü söz ve fiiller çağrıştıran şetm, sebb, ifk ve buhtân bu kavramların başında gelmektedir. İftira kavramının veya iftira suçunun ortaya koyduğu kötü sonucu doğurduğu için bu kavramların ele alınması gereklidir. Nitekim iftirayı yaygınlaştıran insanın içindeki duyguların bastırılarak kötü bir şekilde dışa vurumu olan dedikodu olgusu da Hucurat süresi

[17] Ebû Abdillâh Faruddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb: et-Tefsîru'l-kebîr* nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd (Kahire: 1934), 10/14-15; 11/38-39.
[18] Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* nşr. Mustafa es-Sekkâ - Muhammed Şerîf Sükker (Beyrut: 1408/1988), 253-260.
[19] Hasan Doğan, *İslam Hukukunda İftira* (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 229-231.
[20] Mustafa Fayda, İfk Hadisesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/507-509.

bağlamında ele alınarak sosyolojik tahlilleri ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. Bu hususlar ele alınırken insanın üstünlük kurma, intikam alma veya bazı dünyevi etkilere kapılarak bu suçları işlediği beyan edilmektedir. İslâm hukuku da had, kısas, ve taʿzir cezaları bağlamında bu şenʿî/kötü fiil ve davranışları gündemine almış, toplumun ve bireyin ıslahı için bazı cezalar orataya koymuştur. İslâm hukuku bu kavramları gündemine aldığı gibi diğer hukuk sistemleri de iftirayı ele almışlardır ancak hukuk sistemlerindeki bu suçların cezası sadece dünyevî olmaktadır. İslâm hukuku ise bu suçların cezasının uhrevî yönünden bahsederek diyanî boyutunu da ortaya koymuştur. Kazif cezası olarak da bu suçu işleyenlerin şahitliklerinin artık diğer zamanlarda kabul edilmemesi İslâm hukukuna has bir durumdur.

Sonuç

En-Nûr suresi 11. ayet ve bu bağlamda nazil olan takip eden ayetler İslâm hukuku açısından bir çok hüküm ortaya koyuyor. İftira suçunu maddi gerçeğe dayandırmayan kişilere kazf şeklinde had cezasının uygulanması ve bu işi yapanların şahitliklerinin kabul edilmemesi önemli bir husustur. İftira suçu "kazif " şeklinde hukukî olarak kavramlaşmıştır. Bu suçta hem Allah hem de kul hakkının olduğu belirtilerek ayrıca ceza hukuku çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ceza hukuku açısından suç ve cezanın psikolojik boyutunun da değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. O döneme kadar ortaya konulmayan bir hukukî çerçeveyle iftira olayı ele alınmıştır. Ayrıca bu olay ile münafıkların komploları da boşa çıkarılmıştır. Bu durum hukukî açıdan bir değerlendirmede bulunurken temkin kavramını da ortaya koymaktadır. İnsanın onur, haysiyet ve şerefi açısından kadın ve erkekeği eşit biçimde ele alıyor. Ayrıca Hz. Peygamber'in bu olayı akli bir zeminde metanetle çözüme kavuşturma gayreti, vahyin beklenmesi, vahiy yoksa şahitlere ve uzmanlara danışılması hukukî açıdan önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Algül, Hüseyin. "İslâm Tarihinde Örneklerle İftira Olayına Tahlîlî Bir Bakış". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 9/9 (2000)

[2] Çağrıcı, Mustafa. "İftira". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 21/522-523 İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

[3] Doğan, Hasan. *İslam Hukukunda İftira*. Ankara: TDV Yayınları, 2018.

[4] Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük.* yy. 1996.

[5] Fayda, Mustafa. İfk Hadisesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 21/507-509.

[6] İbn Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil*. nşr. C. J. Tornberg Beyrut: 1399/1979.

[7] İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik bin Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî. *es-Sire*. nşr. Mustafa es-Sekkâ vd. Kahire: 1375/1955.

[8] İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim. *Lisânü'l-Arab* Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

[9] İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakât*. Beyrut: 1388/1968.

[10] İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, nşr. M. Seyyid Kîlânî, Kahire: 1381/1961.

[11] Kîlânî, Kahire: 1381/1961.

[12] Komisyon. *Kur'an Yolu Tefsiri*. Ankara: DİB Yayınları, 2023.

[13] Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* nşr. Mustafa es-Sekkâ - Muhammed Şerîf Sükker Beyrut: 1408/1988.

[14] Neysâbûrî, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi Muhammed Hâkim. *el-Müstedrek.* Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/2000.

[15] Râzî, Ebû Abdillâh Farüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn. *Mefâtihu'l-gayb: et-Tefsîru'l-kebîr* nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd Kahire: 1934.

[16] Şafak, Ali. ifk mad. *Hukuku Terimleri Sözlüğü* Ankara: Gümüş Matbaacılık, 1992.

[17] Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf,* y.y. el-matbaatü'ş-Şerefiyye, ty.

AİLEDE TEMEL MANEVİ İHTİYAÇLAR

Prof. Dr. Muammer CENGİL
Hitit Üniversitesi
muammercengil@gmail.com- ORCID ID: 0000-0002-5449-5251

ÖZET

Toplumun ve devletin temelini oluşturan aile önemli bir toplumsal kurumdur. Aile bireyin inançlarını, toplumsal değer yargılarını, kişiliğini kazandığı ve ilk sosyalleştiği yer olması hasebiyle burada meydana gelen bozulma uzun süreçte toplumu olumsuz yönde etkileyecektir. Aynı şekilde aile insanoğlu için Allah'ın bahşettiği en değerli nimetlerden birisidir. Nitekim Cenab-ı Allah Rûm Suresi 21. Ayette *"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır"* buyurarak bu duruma işaret etmektedir. Yine Nahl Suresi 72. Ayette *"Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı. Onlar yine de bâtıla inanıp Allah'ın nimetine karşı nankörlük mü ediyorlar?"* buyurmaktadır. İslam inancı açısından insanlığın tarihi de Adem (a.s) ve Havva annemizin oluşturduğu aile ile başlamaktadır ve Kur'an-ı Kerim'de peygamberler pek çok yerde eşleriyle birlikte zikredilmektedirler (et-Tahrim, 66/10-11, Hûd, 11/71-73). Tüm bu ayetler İslam dini perspektifinden bize ailenin bir yandan kendisini meydana getiren bireylere huzurlu bir ortam sunarken diğer yandan da neslin devamı için son derece önemli olduğunu göstermektedir.

Ailede ebeveyn ve çocukların temel manevi ihtiyaçları karşılanırsa ailenin huzur ve mutluluğuna katkı sunulmuş olur. Burada tabii ki hem eşlere karı koca olarak hem de çocuklarına karşı anne baba olarak ve tabii ki çocukların da birbirlerine ve ebeveynlerine karşı sorumluluğu söz konusudur.

Modernleşme ve sekülerleşme ile beraber özünden kopan ve beraberinde manevi bunalım yaşayan insanoğlu, bilim ve akıl ile bu açlığını gidermeye çalışmış ancak bu noktada başarıya ulaşamamıştır. Bu sebeple manevi ihtiyaçların karşılanması hem birey hem de aile için son derece önem arzetmektedir.

Ailede karşılanması gereken manevi ihtiyaçları; sevgi, sadakat, sabır, şükür, affetme/affedilme, iyimserlik, diğergamlık, adalet, ailede ölüm olgusuyla baş edebilme, zorlu yaşam olaylarını anlamlandırma ve yalnızlıkla baş edebilme başlıkları altında ifade. Biz de bu bildirimizde ailede karşılanması gereken bu manevi ihtiyaçları aile için önemi ve gerekliliği bağlamında ele alarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Aile, Maneviyat, Değerler

GİRİŞ

Toplumun ve devletin temelini oluşturan aile önemli bir toplumsal kurumdur. Aile bireyin inançlarını, toplumsal değer yargılarını, kişiliğini kazandığı ve ilk sosyalleştiği yer olması hasebiyle burada meydana gelen bozulma uzun süreçte toplumu olumsuz yönde etkileyecektir. Aynı şekilde insanoğlu için Allah'ın bahşettiği en değerli nimetlerden birisidir. Nitekim Cenab-ı Allah Rûm Suresi 21. Ayette *"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır"* buyurarak bu duruma işaret etmektedir. Yine Nahl Suresi 72. Ayette *"Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı. Onlar yine de bâtıla inanıp Allah'ın nimetine karşı nankörlük mü ediyorlar?"* buyurmaktadır. İslam inancı açısından insanlığın başlangıcı da Adem (a.s) ve Havva annemizin oluşturduğu aile ile başlamaktadır ve Kur'an-ı Kerim'de peygamberler pek çok yerde eşleriyle birlikte zikredilmektedirler (et-Tahrim, 66/10-11, Hûd, 11/71-73). Tüm bu ayetler İslam dini perspektifinden bize ailenin bir yandan kendisini meydana getiren bireylere huzurlu bir ortam sunarken diğer yandan da neslin devamı için son derece önemli olduğunu göstermektedir.

Ailede ebeveyn ve çocukların temel manevi ihtiyaçları karşılanırsa ailenin huzur ve mutluluğuna katkı sunulmuş olur. Burada tabii ki hem eşlere karı koca olarak hem de çocuklarına karşı anne baba olarak ve tabii ki çocukların da birbirlerine ve ebeveynlerine karşı sorumluluğu söz konusudur.

Modernleşme ve sekülerleşme ile beraber özünden kopan ve beraberinde manevi bunalım yaşayan insanoğlu, bilim ve akıl ile bu açlığını gidermeye çalışmış ancak bu noktada başarıya ulaşamamıştır (Atak, 2023). Bu sebeple manevi ihtiyaçların karşılanması hem birey hem de aile için son derece önem arzetmektedir.

Ailede karşılanması gereken manevi ihtiyaçları; sevgi, sadakat, sabır, şükür, affetme/affedilme, iyimserlik, diğergamlık, adalet, ailede ölüm olgusuyla baş edebilme, zorlu yaşam olaylarını anlamlandırma ve yalnızlıkla baş edebilme başlıkları altında ifade edilmektedir (Karagöz, Gümüş Böke, 2020). Sırayla bu hususlara değineceğiz.

1. AİLEDE KARŞILANMASI GEREKEN MANEVİ İHTİYAÇLAR

1.1. Sevgi

Ailede karşılanması gereken manevi değerlerden birisi sevgidir. Birçok psikolog, bebeklerin doğdukları andan itibaren kucağa alınmaya karşılık vermeleri ve başkalarının okşanmasına karşılık olarak sevgilerini dile getirmelerinden dolayı şefkat güdüsünün doğuştan geldiğini kabul etmektedir. Soğuk ve mekanik davranışa maruz kalan çocuklar genellikle mutsuzluk, hatta acı çekme belirtileri gösterirler. Nitekim Harry Harlow'un 1932 yılında maymunlar üzerine yapmış olduğu deneyinde de her ne kadar sağlıklı bir şekilde gelişimlerini gerçekleştirebilmeleri için her türlü ihtiyaçlarını karşılamış olsalar da sarılacak bir annesi veya anneye benzer yumuşak bir anne ikamesi bulamayan yavru maymunların ağır depresyon belirtileri göstermiş olmalarıdır (Budak, 2019).

Sevgi yetersizliği ile büyüyen çocuklarda ayrıca aşağılık duygusu, içedönüklük, özgüven eksikliği, başkaları tarafından yönlendirilmeye açıklık, başkalarının sevgisini kazanabilmek adına suç da olsa her türlü davranışı yapma durumu ve saldırganlık gibi olumsuz durumlar da gözlenmektedir (Peker, 2010).

Ailede sevgi tek başına yeterli değildir. Sevginin yanında aile bireyleri birbirine saygı da göstermelidir. Saygı ve sevginin bir arada bulunduğu uzun ömürlü olur. Ne zaman ki aile içerisinde sevgi ve saygı kaybolur o zaman ailede bir takım huzursuzluklar da baş gösterir.

Saygıyı ve sevgiyi insanlar çocuk yaşta aile içerisinde öğrenir ve büyüdükçe de geliştirir. O yüzden öncelikle eşler birbirlerine karşı sevgi ve saygı ile bağlanmalıdır. Zaten kadın ve erkek aralarında oluşan sevgi duygusu ile evlilik kararı alırlar ve bu sevgi duygusu saygı ile birlikte evlilik hayatında devam etmelidir. Ailede anne ve babasından sevgi ve saygı gören çocuk başka insanlara karşı da sevgiyle ve saygıyla davranır. Fakat anne baba birbirine sevgiyle ve saygıyla davranmıyorsa çocuk da bir norm olarak bu davranışları ailede öğrenmemiş olur ve dolayısıyla ne aile bireylerine ne de başka insanlara karşı sevgi ve saygı duyabilir. Çocuğun anne babasına karşı güven duygusunun oluşmasında onlardan göreceği sevgi de son derece önemlidir. Çünkü

çocuk annesinden, babasından yakın ve uzak çevresinden ilgi ve sevgi bekler. Beklentisine karşılık bulursa onlara duyduğu güven artar, bulamazsa azalır (Köknel, 1996).

Ayrıca sevgi önem vermeyi gerektirir (Cüceloğlu, 1997). Biz karşımızdakine önem verirsek, karşımızdaki de bize önem verir ve bu şekilde kendimizi değerli hissetmiş oluruz. Yıllar önce e-postama gelen ve hoşuma giden şui öyküyü sizinle paylaşmak istiyorum; “Bir gün kapı çalınmış, evin hanımı kapıyı açtığında ve ak saçlı, ak sakallı 3 adamı karşısında görmüş. Adamlardan birisi evin beyinin içerde olup olmadığını sormuş. Kadın olmadığını söyleyince, onlar da evin erkeği yoksa biz eve giremeyiz demişler ve akşamın olmasını beklemişler. Akşam olduğunda kadın kapıyı açmış ve onları içeri davet etmiş. Onlardan birisi kadına; "Eşine söyle bizim birimiz sevgi, birimiz başarı, diğerimiz ise zenginliğiz. Bizden birini seçin, o içeri girsin" demiş. Kadın da durumu eşine anlatmış. Eşi başarıyı alalım, kadın ise zenginliği alalım demiş, o esnada onları dinleyen küçük kızları ise neden sevgiyi almıyoruz, sevgiyi alalım demiş ve onu almaya karar vermişler. Kadın kapıyı açıp sevgiyi içeri davet etmiş, sevgi içeri yönelirken peşinden başarı ve zenginlik de eve yönelmişler. Kadın ben sadece sevgiyi çağırmıştım demiş. Bunun üzerine içlerinden birisi eğer, başarı yada zenginliği isteseydiniz sadece istediğiniz girecekti. Fakat siz sevgiyi istediniz ve sevginin olduğu yerde başarı ve zenginlik de mutlaka bulunur demiş.”

1.2. Sadakat

Ailede karşılanması gereken bir diğer manevi ihtiyaç aynı zamanda ahlaki bir ideal ve yükümlülük olan sadakattir. Güncel Türkçe Sözlükte “içten bağlılık, sağlam, güçlü dostluk” (TDK, 2024) şeklinde tanımlanan ve yalandan ve hileden kaçınarak dürüst olmak, her ne sebep olursa olsun verdiği sözün arkasında durmak gibi anlamlara gelen sadakat aynı zamanda en güçlü insani değerlerden biridir.

Ülkemizde evlilik birliğinin sadakat yükümlülüğünün ihlali boşanmanın en önemli nedenlerinden biridir. Sadakat eşlerin birbirine olan güvenleri temeli üzerine kurulduğu için ihlali durumunda güven duygusunun yitimine sebep olmaktadır. Bu yüzden evlilik hayatında eşlerin üçüncü bir şahısla cinsel birlikteliği anlamına gelebilecek olan zina net bir biçimde yasaklanmıştır. Konuyla ilgili olarak İsra Suresi 32. Ayette “Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayasızlıktır, çok kötü bir yoldur” buyrulmaktadır. Aynı şekilde zina Hz. Peygamber’in bir hadisinde de "Şüphesiz ki, Allah insanoğluna zinadan nasibini yazmıştır. Hiç kuşkusuz insan, buna kesinlikle erişecektir. Gözlerin zinası (mahremi olmayan kadına şehvetle) bakmaktır. Dilin zinası, konuşmaktır. Nefis temenni eder ve iştah duyar. Cinsel organ ise, bu uzuvların

hepsinin arzularını ya gerçekleştirir yahut bunları bırakarak yalanlar ” (Buhâri, İsti’zan, 12, Kader, 9; Müslim, Kader, 20; Ebû Dâvûd, Nikâh, 42).

Ailede eşler ve ebeveyn çocuk arasında sadakat olmadan aile huzurunun olması söz konusu değildir. Çocuklar diğer davranışlarda olduğu gibi sadakati de ebeveynlerinden öğrenirler. Sadakat aynı zamanda insanda güven duygusunu besler. Güvenin zıttı ise kuşku ve şüphedir. Aile bireylerinin kendisini güvende hissetmediği bir ailenin ayakta kalması ise söz konusu olamaz.

1.3. Sabır

Sabır kelimesi Türkçe Sözlük’te “Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi; dayanç, çıdam; olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme” gibi anlamlara gelmektedir (TDK, 2024). Diğer bir ifadeyle sabır dili şikayetten, zihni telaştan, azaları kötü davranışlardan korumak, her ne halde olursak olalım sekîneti muhafaza etmek anlamına gelmektedir (Çağrıcı, 2008). Sabrın en güzel halini bize gösteren Hz. Peygamber esas sabrın musibet ilk başa geldiği anda gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Buhari, Cenâiz, 31).

Sabır güçsüzlük, acziyet veya pasif bir duruş sergileme değildir; üzüntü ve sıkıntı durumunda sorunla baş etme sürecinde kararlı ve dik bir durum sergileme halidir. Zorluklar karşısında gamzıklık veya vurdum duymazlığı sabır ile karıştırmamak gerekir. Çünkü vurdumduymazlıkta tükenmişlik, duygusuzluk, tembellik ve bir nevi yenilgiyi kabul etme durumu söz konusudur (Tarhan, 1998).

Aile içerisinde sabır çok geniş bir açıdan ele alınmalıdır. Aile bireylerinin birinin veya tamamının yaşayacağı bir zorlukla ilgili olabileceği gibi aile bireylerinin birbirlerinin hoşlarına gitmeyen davranışlarıya ilgili de olabilir. Şüphesiz ki birbirinden tamamen farklı bir ortamda yetişmiş, huyları birbirinden farklı olan iki insanın evlilik birlikteliği ile bir çatı altında yaşamaya başlaması biz olma yolunda bir takım zorlukları beraberinde getirecektir. Veya aileye yeni katılan yavrular beraberlerinde ebeveynleri açısından bir takım uyum sorunlarını da getirecektir. Dolayısıyla yaşam tek düze akıp giden bir olgu olmayıp inişleri ve çıkışları olan uzun soluklu bir deneyimdir ve bu yolculukta iyi ve kötü pek çok deneyim yaşanmaktadır. Cenab-ı Allah’ın bize vermiş olduğu güzelliklere şükretmek de yaşanılan zorluklarla baş edebilmek de önemli yaşam becerileridir.

Sabır ayrıca boşanmaların en önemli nedenlerinden birisi olan aile içi şiddet durumunun ortaya çıkmaması için öfke kontrolünde de oldukça önemli bir öneme sahiptir.

Âileyi ayakta tutabilmek için bireylerin sabırlı olmaları, sorunları sühuletle çözmeleri, olumlu yapıcı davranışlar sergilemeleri, alınganlıktan sakınmaları, eleştiriye açık olmaları, iletişime önem vermeleri, karşılıklı anlayış ve empati kurabilmeleri gibi nitelikler büyük önem arz eder (Çetin, 2021).

1.4. Şükür

Sözlükte yapılan iyiliğin bilinmesi ve onun yayılması, iyilikte bulunanı yaptığı bu iyilikle övmek ve minnettarlık gibi anlamlara gelen şükür terim olarak Allah'tan ya da insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fiille karşılıkta bulunma, Allah'a itaat ederek ve günahlardan uzak durarak nimetin gereğini yapma şeklinde tanımlanmıştır (Çağrıcı, 2021).

Allah'ın vermiş olduğu nimetlere şükretme anlamında daha çok dini bir kavram olarak görülen şükür, Martin Seligman'ın çalışmalarıyla ve pozitif psikoloji yaklaşımıyla psikolojinin de ilgi alanına girdi. Seligman şükrü 24 karakter erdeminden birisi olarak ele almıştır ve insanın mutluluğuna ve psikolojik iyi oluşuna katkı sağladığını ifade etmiştir (Göcen, 2012).

Şükrün yapılan iyiliğe ve nimet karşısında ortaya çıkan olumlu duygular olmak üzere duygusal; bu olumlu duyguların ve beraberinde meydana gelen güzelliklerin farkında olma ve değer verme yönüyle bilişsel; hissedilen ve farkına varılan olumlu şükür duygularının davranışa dökülerek gösterilmesi olarak da davranışsal olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır (Gönenç, 2019).

Gerek psikolojik gerekse teolojik boyutlarıyla yurt içinde ve yurt dışında şükrün bireyin duygusal yapısı, hayata bakışı, gündelik yaşantısı, Tanrı'yla iletişimi, toplumsal ilişkilerine yansımaları vb. konular araştırmacıların ilgisini çekmiştir (Korkmaz vd, 2023).

Aile içerisinde de aile bireylerinin karşılıklı olarak şükür ve minnettarlıklarını ifade etmeleri bir yandan yaşam doyumlarını arttırırken diğer yandan da sosyal faydayı zenginleştirici bir fonksiyon görmektedir. Şükür diğer ilişkilerimizde olduğu gibi aile içi ilişkilerde de bağlılık duygusunu, ilişkilerin gelişip derinlik kazanmasını ve empatinin kazanılmasını sağlamaktadır. Şükür davranışı bir yandan kendimize yapılan iyiliği fark edip hoşnutluk duymayı içerirken diğer taraftan da karşıya da benzer şekilde onu mutlu edecek bir iyilikte bulunmayı beraberinde getirmektedir. Ayrıca aile üyelerinin karşılaşmış oldukları zorluklarla baş ederken biryandan

da birbirlerine yönelik olarak yaptıkları iyi ve güzel şeyleri fark etmeleri onları daha dirençli kılmaktadır (Karagöz, Gümüş Böke, 2020).

1.5. Affetme/Affedilme

Aile hayatı içerisinde yer alması gereken güzel huyların en asaletlilerinden birisi olan affetme aynı zamanda insana ağır gelen bir meziyettir. Bize haksızlık yapmış, kalbimizi derinden yaralamış birisini affetmek gerçekten çok zordur. Affedebilmek için her şeyden önce insanların farklı düşünce, duygu, tutum, davranış biçimlerinin olduğunu kabul etmek yani hoşgörü sahibi olmak gerekmektedir. Çağdaş insanda bulunması gereken en değerli özelliklerden birisi hoşgörü sahibi olmaktır (Ataner Yıldırım, 2000). Nitekim günümüzde maalesef dünyanın pek çok yerinde şiddet, ayrımcılık ve nefret en acımasız şekilde varlığını sürdürmektedir (Aydın, 1985).

Affedicilik yani hoşgörü sahibi olmak ailede kazandırılması gereken bir özelliktir. Fakat yaptıkları ufak tefek hatalarından dolayı cezalandırılan çocuklar da yetişkin bir birey olduklarında bağışlamayı bilmeyen, hoşgörüsüz olurlar. Affedememenin zıttı kin ve nefret tutmadır ki uzun vadede bu tür olumsuz duygular duygusal olarak tükenmeye yol açarlar (Öz, 1997)

Aile içerisinde affetme, kırgınlık ve öfkeyi bırakarak yeniden güven ve sevgi oluşturma sürecidir. Affetmek için duyguları kabul etmek, iletişim kurmak, empati kurmak, zaman vermek, sınırlar koymak ve zihinsel iyileşmeye odaklanmak son derece önemlidir. Şunu unutmamalıdır ki affetmek, geçmişi unutmak değil, olayı ve duyguları bırakıp ders çıkarmak ve duygusal bir iyileşme sürecidir. Aile içi affetme, daha sağlıklı ve destekleyici ilişkiler kurmaya, içsel huzuru bulmaya ve olumsuz duygularla daha sağlıklı başa çıkmaya yardımcı olur. Affetmek, genellikle güvenin yeniden inşa edilmesini gerektirir. Dua ve ibadet, yürüyüşler, yazma gibi etkinlikler zihinsel ve duygusal olarak iyileşmeye yardımcı olan faaliyetlerdir. Kendi öz kaynaklarımızla başa çıkamadığımız büyük kırgınlıklar için profesyonel destek almak gerekebilir.

1.6. İyimserlik

Aile içi iyimserlik, aile üyelerinin olumlu bakış açısı, umutlu tutum ve destekleyici yaklaşımla birbirine karşı davranmasıdır (Emre, 2020).

İyimser bir aile ortamı yaratmak için olumlu iletişim, birlikte zaman geçirme, zorlukları birlikte aşma, teşvik ve destek, şükretme ve olumlu yönleri görme, empati ve anlayış, geleceğe yönelik

olumlu planlar yapma, olumlu rol modelleri olma, küçük anları değerlendirme, esneklik ve hoşgörü, şükretme pratikleri, kriz anlarında pozitif bir perspektif benimseme, günlük rutinlerde pozitiflik, ileriye dönük hedefler ve hayaller kurma ve içsel huzuru ve dengeyi sağlama gibi stratejiler kullanılabilir.

Olumlu iletişim de "ben dili"ni kullanmak önemlidir. İletişim kazalarının ortaya çıkmasında yıkıcı "sen dili" önemli bir etkendir. O yüzden aile bireylerinin iletişim kurarken karşı tarafı yargılayıcı "sen dii" yerine kendi duygularını ifade edici "ben dili"ni kullanmaları ortaya çıkabilecek kavga ve kırgınlıkları önlemede son derece etkili bir yoldur.

Aile üyelerinin birlikte kaliteli zaman geçirmesi aralarındaki bağlılığı ve sevgiyi güçlendirir. Kastettiğimiz şey aynı evin içerisinde saatlerce birlikte olmak değil, keyifli aktiviteler yaparak eğlenmeyi ve ortak hafızamızda güzel anılar bırakmaktır.

Aile içinde iyimserliği arttırıcı bir diğer husus da iyi günde ve zor günde birbirinin yanında olduğunu hissettirmek, kötü günde üzüntüsünü paylaşmak, iyi günde de mutluluklarına kutlayarak birbirini motive etmektir.

Ailede iyimserlik duygusunun oluşabilmesi için tabii ki öncelikli olarak anne babaların çocuklarına rol model olmaları gerekir.

1.7. Diğergamlık

Diğergamlık sözlükte "Kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışan (kimse), diğerkâm"; özgecilik, "Özgeci olma durumu, diğerkâmlık" (TDK, 1998) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım bağlamında aile içi diğergamlığı da, aile üyelerinin birbirlerine yardım etmesi, ihtiyaçlarına karşı duyarlı olması, fedakarlık yapması ve destek olması şeklinde tanımlayabiliriz.

Aile üyeleri arasındaki diğergamlığın, sevgi, güven, bağlılık ve anlayış kültürü, her bireyin kendini değerli hissetmesini sağlayarak ve empatiyi arttırarak, daha sağlıklı, destekleyici ve güçlü bir aile ve toplum ortamı oluşturup aile üyelerinin genel sağlığı ve mutluluğuna katkıda bulunur.

Aile içinde diğergamlığı geliştirmenin yolları olarak; aile üyeleri arasında empati kurmak, onları dinlemek, zaman ayırmak, ihtiyaçlarını önemsemek, fedakarlık yapmak, pozitif

davranışlar göstermek, destekleyici olmak, günlük yaşamda küçük yardımlar yapmak, birlikte gönüllülük faaliyetlerinde bulunmak, duygusal destek sağlamak, aile içi eğitim ve becerileri paylaşmak, pozitif bir atmosfer oluşturmak ve özverili olmayı ifade edebiliriz.

İnsanlar birbirlerini severse her zaman diğerlerine yardım etmek ister. Bu sayede birinin bir sıkıntısı olduğu zaman bütün toplum o kişiye yardım eder. O kişinin acısını paylaşır ve sıkıntısını azaltır.

1.8. Adalet

Aile içi adalet, aile üyeleri arasında eşitlik, saygı ve dürüstlük temelinde kurulan bir ilişkidir ve kadın ve erkeğin birlikte oluşturabileceği bir değerdir. Erich Fromm salt anaerkil bir toplum yapısının tekniğe, rasyonelliğe ve mantıklı ilerlemeye engel olacağını; salt ataerkil toplumun ise sevgi ve eşitliğin yerine yasalara, somut ilkelere ve itaate ağırlık vereceğini söyleyerek ancak anaerkil ve ataerkil ilkelerin sentezinin sağlıklı bir toplumsal yapı oluşturacağını söyler. Ona göre bu sentezde anaerkil yapı sevgi ve merhameti, ataerkil yapı ise adalet ve akılcılığı temsil etmektedir (Fromm, 2004).

Aile içerisinde adalet, sadece eşit kaynak dağılımı ile değil, aynı zamanda duygusal ihtiyaçların karşılanması, davranışların tutarlı olması ve her bireye saygı gösterilmesiyle de ilgilidir. Ailede adaletin sağlanması, aile üyeleri arasındaki güveni artırır, ilişkileri güçlendirir ve daha sağlıklı bir aile dinamiği oluşturur. Adaletli bir aile ortamı, bireylerin kendilerini ifade etmelerini ve fikirlerini paylaşmalarını teşvik eder. Gençtan'a göre başarılı bir evliliğin devamı için gereken en temel sorun eşlerin beraberliklerini zedelemeksizin dostça bir şekilde kendilerinin ve karşı tarafın kişilik gelişimine imkan sunmalarıyla gerçekleşir (Geçtan, 1993).

Aile içindeki iletişimde açıklık, dürüstlük ve şeffaflık, adaletin temelini oluşturur. Ailedeki herkesin duygusal ihtiyaçlarına saygı göstermek, adaletin önemli bir parçasıdır. Aile içinde adalet sağlamak için açık diyalog ve birlikte kaliteli zaman geçirilmeli, herkesin görüşü dinlenmeli ve karar süreçlerine katılımı sağlanmalıdır. Her aile üyesinin rolü ve sorumlulukları net bir şekilde belirlenmeli ve eşit bir sorumluluk dağılımı sağlanmalıdır. Aile içindeki büyük kararlar ortaklaşa alınmalı ve her bireyin görüşü dikkate alınmalıdır. Empati geliştirilerek herkesin birbirinin bakış açısını anlaması sağlanmalı ve duygusal ve pratik ihtiyaçlara saygı gösterilmelidir.

1.9. Ailede Ölüm Olgusuyla Baş Edebilme

Ailede ölüm, zorlu ve karmaşık bir süreçtir. Aile üyeleri, kayıplarını farklı şekillerde yaşayabilir ve ölümle başa çıkma yöntemleri de kişiden kişiye değişir. Başa çıkma süreci aile bireylerinin yaşam deneyimlerine, duygusal dayanıklılığına ve sosyal destek sistemlerine bağlı olarak farklılık gösterebilir. Yas süreci genellikle şok ve inkar, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme evrelerinden geçer (Kübler Ross, 2010). Aile içindeki açık iletişim, ölümle başa çıkma sürecinde kritik bir rol oynar. Ayrıca eşlerin birbiriyle ve çocuklarla ilişkisi ile çocukların birbiriyle ilişkileri ve çocukların yaşları yas sürecini belirleyen bir başka etkendir. Yas ile başa çıkma sürecinde ölen kişinin kim olduğu, aile bireyleriyle ilişkileri, ölüm şekli ve sonuçları, ölümün uzun vadede geride kalanlara yaşattığı sonuçları, kaybedilen kişi ile ayrılık şekli, aile bireylerinin geçmişte de kayıplarının olup olmaması, kişilik değişkenleri, sosyal değişkenler ile manevi ve kültürel etkenler önemlidir. Ailede gerçekleşen bir kayıp karşısında aile bireyleri suçluluk duygusu, üzüntü, özlem, öfke, rahatlama, kaygı ve korku, umutsuzluk ve utanç gibi *duygusal tepkiler*; dikkat dağınıklığı, kafa karışıklığı, inkar, sürekli ölümle meşgul olma gibi *bilişsel tepkiler;* uyku ve yeme sorunları, fiziksel yakınmalar, regresyon ve okul sorunları gibi *fiziksel ve davranışsal tepkiler*; sosyal geri çekilme ve yalıtılmışlık, riskli davranışlar gibi *sosyal tepkiler* verebilir (Harzadın, 2021).

Bireylerin ve ailelerin ölümle başa çıkma sürecinde dışsal desteğe ihtiyaçları olabilir. Ayrıca yas süreci sonunda, aile üyeleri yaşamlarına yeniden başlamak zorunda kalabilirler. Ailenin ölüm olgusuyla başa çıkabilmesi, hem bireysel hem de toplumsal bir süreçtir.

1.10. Yalnızlıkla Başa Çıkabilme

Ailede yalnızlık, duygusal bir boşluk, bağ kuramama ya da sevgi ve destek eksikliği hissiyle tanımlanabilir. Yalnızlık, bireylerin aile içinde veya dışında yalnız hissettikleri, sosyal bağlarının zayıf olduğu, duygusal olarak izolasyon hissettikleri bir durumdur. Yalnızlıkla başa çıkmak için duygusal ihtiyaçları tanımak ve ifade etmek önemlidir. Aile bireylerinin kendi duygularını tanıması ve duygusal ihtiyaçlarını aile üyelerine nazikçe ve açıkça ifade edebilmesi önemlidir. Aile bireyleri arasında iletişim yoluyla, yalnızlık hissi hafifletilebilir ve daha yakın bağlar kurulabilir.

Aile içindeki yalnızlık, yetersiz iletişim, empati eksikliği ve bireysel ihtiyaçların ihmal edilmesinden kaynaklanabilir. Bu yüzden aile üyeleri, birbirleriyle açık ve dürüst bir şekilde iletişim kurmalı, birbirlerinin duygusal durumlarını anlamalı ve birlikte vakit geçirmelidir. Aile bireyleri de kişisel alanlarına, hobilerine ve kimliklerine önem vermeli, kendilerine ait bir

zaman veya alan ayırmalıdır. Yalnızlık, başkalarıyla bağ kurmada zorluk çeken kişilerde daha yoğun olabilir. Bu yüzden aile içindeki bağları güçlendirmek, duygusal destek almak ve diğer aile bireyleriyle sağlıklı ilişkiler kurmak yalnızlıkla başa çıkmada önemlidir. Ayrıca destek gruplarına katılmak, aile dışı ilişkiler kurmak ve terapi almak yalnızlıkla başa çıkmada yardımcı olabilir. Aile içindeki yalnızlık hissi, çoğu zaman birbirine yeterince zaman ayırmayan aile üyelerinin arasında gelişir. Aile üyeleri, birbirlerine zaman ayırmak ve kaliteli vakit geçirmek için bilinçli çabalar sarf etmelidir. Ortak aktiviteler planlamak ve birbirini dinlemek aile içindeki bağları güçlendirebilir ve yalnızlık hissini hafifletebilir.

Aile içindeki yalnızlık hissini pekiştiren bir başka husus ise anlaşmazlıklar ve yanlış anlamalardır. Aile üyelerinin birbirlerini anlamaları, daha fazla esneklik ve empati göstermeleri gerekir. Aile içindeki rollerin farkında olmak ve sorunları birlikte çözmek yalnızlıkla başa çıkmada yardımcı olabilir. Yalnızlık hissi bazen bireyin kendi değerini sorgulaması ve içsel bir boşluk hissetmesinden kaynaklanabilir. Kendini sevmek ve kendi değeriyle barışmak yalnızlıkla başa çıkmanın önemli bir yoludur.

1.11. Zorlu Yaşam Olaylarını Anlamlandırma

Ailede yaşanan zorlu yaşam olayları, bireylerin ve aile sisteminin genel dinamiklerini etkileyebilir. Bu olaylar, kayıplar, hastalıklar, ekonomik sıkıntılar, boşanma veya bağımlılık sorunları gibi çeşitli durumlardan oluşabilir. Zorlu yaşam olayları, bireylerin psikolojik ve duygusal iyilik halini sarsabilir ve aile içindeki ilişkileri zorlayabilir. Ancak, bu olayları anlamlandırmak, başa çıkmak ve sağlıklı bir şekilde yönetmek mümkündür. Zorlu yaşam olaylarının anlamlandırılması, hem bireylerin hem de ailenin güçlenmesine ve iyileşmesine yardımcı olabilir.

Zorlu yaşam olayları, aileleri yalnızca olayları anlamlandırmakla değil, aynı zamanda bu olaylarla nasıl başa çıkacaklarını öğrenmekle de ilgilidir. Aile üyelerinin birbirlerine duygusal olarak destek olması, zorlu yaşam olaylarını aşmada önemli bir faktördür. Aile üyeleri, yaşadıkları zorluğa karşı esnek olmalı ve duruma göre yeni stratejiler geliştirmelidir. Ailedeki her bireyin yaşadığı zorluğu ifade etme hakkı vardır ve duygusal yüklerini birbirlerine eşit bir şekilde paylaştırmalıdırlar. Ayrıca, herkesin ihtiyaçlarına saygı gösterilmesi de önemlidir. Aile üyeleri, özellikle karmaşık ve derin travmalarla karşılaştıklarında, bir uzmandan yardım alabilirler.

Zorlu yaşam olaylarının ailede anlamlandırılması süreci, her bireyi farklı şekilde etkiler. Çocuklar ve gençler, zorlu olayları anlamlandırırken ebeveynlerinin tutumu ve destekleyici bir çevre önemli bir rol oynar. Ebeveynler, genellikle aileyi ayakta tutmaya çalışan ve diğer aile üyelerini destekleyen kişilerdir. Yaşlı aile üyeleri, zorlu yaşam olaylarına daha önce benzer deneyimler yaşamış olabilirler. Zorlu yaşam olaylarının ailede anlamlandırılması, yalnızca kriz anında değil, uzun vadede de aile dinamiklerini etkiler. Zorlu yaşam olayları, başlangıçta travmatik ve yıkıcı olabilir, ancak bu olayları anlamlandıran bireyler ve aileler, zamanla bu süreçten olgunlaşarak ve güçlenerek çıkabilirler.

Nevzat Tarhan hocadan bir alıntıyla konuyu bitirmek istiyoruz. Sisal Amerika kıtasında sert verimiz toprak, soğuk rüzgar ve sıcakta yetişen bir bitkidir. Yaprakları çok elyaflı olduğu için dokumada kullanılmaktadır. Elyaf değerli olduğu için bu bitkiyi güzel topraklarda yetiştirmeyi deniyorlar ve burada bitki daha geniş yapraklı bir şekilde büyümeye başlıyor fakat yaprakların içinde elyaf olmadığı görülüyor. Ve anlaşılıyor ki sert verimsiz topraklar, soğuk rüzgar ve sıcak hava sisal bitkisinin cevheri hükmündeki lifli, elyaflı yapısını meydana getirmektedir. İşte insan oğlunun içindeki cevher de aynen bu şekilde zorlu yaşam olaylarına katlanmakla ve bunlarla mücadele etmekle gelişmektedir (Tarhan, 1998)

2. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İslam inancı açısından insanlığın başlangıcı Adem (a.s) ve Havva annemizin oluşturduğu aile ile başlar ve aile, toplumun ve devletin temelini oluşturan önemli bir toplumsal kurumdur. Ailede meydana gelen bozulmalar, toplumu olumsuz yönde etkiler. Aile, bireylere huzurlu bir ortam sunarken, neslin devamı için de son derece önemlidir. Ailede ebeveyn ve çocukların temel manevi ihtiyaçları karşılanırsa, ailenin huzur ve mutluluğuna katkı sunulmuş olur. Modernleşme ve sekülerleşme ile özünden kopan ve manevi bunalım yaşayan insan, bilim ve akıl ile bu açlığını gidermeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır.

Önem vermeyi gerektiren ve karşılıklı olarak değerli hissetmeyi sağlaya sevgi, ailede karşılanması gereken önemli bir manevi değerdir. Çocuklar, sevgi ve saygıyı aile içinde öğrenir ve geliştirirler. Nitekim çocuğun anne babasına karşı güven duygusunun oluşmasında onlardan göreceği sevgi önemlidir. Sevgi yetersizliği ile büyüyen çocuklarda olumsuz durumlar gözlenmektedir. Ailede sevgi tek başına yeterli değildir, saygı da önemlidir ve sevgi ve saygı, uzun ömürlü aile ilişkilerinin temelini oluşturur.

Ailede karşılanması gereken bir diğer manevi değer olan sadakat, yalandan ve hileden kaçınarak dürüst olmak ve verdiği sözün arkasında durmak anlamına gelir. Sadakat, ahlaki bir ideal ve yükümlülüktür. Evlilik birliğinde sadakat yükümlülüğünün ihlali, boşanmanın en önemli nedenlerinden biridir. Zina, evlilik hayatında eşlerin üçüncü bir şahısla cinsel birlikteliği anlamına gelir ve net bir biçimde dinde ve medeni kanunda yasaklanmıştır. Ailede eşler ve ebeveyn çocuk arasında sadakat olmadan aile huzurunun olması söz konusu değildir. Çocuklar sadakati de ebeveynlerinden öğrenirler ve sadakat insanda güven duygusunu besler.

Sabır da ailede karşılanması gereken bir diğer manevi değerdir ve zorluklar karşısında dayanma ve bekleme erdemidir. Unutmamak gerekir ki sabır, güçsüzlük veya pasiflik değil, kararlı ve dik bir duruş sergileme halidir. Aile içinde sabır, zorluklarla başa çıkmada ve aile içi şiddeti önlemede önemlidir. Aile içi huzur ve mutluluk için aile bireylerinin sabırlı olmaları, sorunları olumlu ve yapıcı şekilde çözmeleri, alınganlıktan kaçınmaları ve iletişime önem vermeleri gerekir.

Allah'tan veya insanlardan gelen nimet ve iyiliğe minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fiille karşılıkta bulunma, Allah'a itaat ederek ve günahlardan uzak durarak nimetin gereğini yapmak şeklinde tanımlayabileceğimiz şükür de ailede karşılanması gereken bir diğer manevi değerdir. Şükür, psikolojide de ilgi alanı haline gelmiş ve mutluluğa ve psikolojik iyi oluşuna katkı sağladığı ifade edilmiştir. Şükür, duygusal, bilişsel ve davranışsal olmak üzere üç boyuta sahiptir. Şükür, bireyin duygusal yapısı, hayata bakışı, gündelik yaşantısı, Yaratıcı'yla iletişimi ve toplumsal ilişkilerine yansımaktadır. Aile üyelerinin birbirlerine yönelik olarak yaptıkları iyi ve güzel şeyleri fark etmelerini sağlayan ve onları daha dirençli kılan şükür yaşam doyumunu artırır ve sosyal faydayı zenginleştirir.

Aile hayatında affetmek önemli bir diğer meziyettir. Affedebilmek için hoşgörü sahibi olmak gerekir ve diğer özellikler gibi ailede kazandırılması gereken bir özelliktir. Affedememenin zıttı ise kin ve nefret tutmadır ve bu olumsuz duygular duygusal tükenmeye yol açar. Affetmek, geçmişi unutmak değil, olayı ve duyguları bırakıp ders çıkarmak ve duygusal bir iyileşme sürecidir ve aile içinde affetme, kırgınlık ve öfkeyi bırakarak yeniden güven ve sevgi oluşturma sürecidir.

Ailede karşılanması gereken bir diğer manevi değer de iyimserliktir. Aile içi iyimserlik, aile üyelerinin birbirine olumlu bakış açısı, umutlu tutum ve destekleyici yaklaşımla davranmasıdır. İyimser bir aile ortamı oluşturmak için olumlu iletişim, birlikte zaman geçirme, zorlukları birlikte aşma, teşvik ve destek, şükretme ve olumlu yönleri görme, empati ve anlayış gibi

stratejiler kullanılabilir. Aile üyelerinin birlikte kaliteli zaman geçirmesi aralarındaki bağlılığı ve sevgiyi güçlendirir. Aile içinde iyimserliği arttırıcı bir diğer husus da iyi günde ve zor günde birbirinin yanında olduğunu hissettirmek, kötü günde üzüntüsünü paylaşmak, iyi günde de mutluluklarına kutlayarak birbirini motive etmektir. Ailede iyimserlik duygusunun oluşabilmesi için öncelikli olarak anne babaların çocuklarına rol model olmaları gerekir.

Diğergamlık, kişisel çıkar gözetmeksizin başkasına yardım etme davranışıdır ve ailede karşılanması gereken bir diğer manevi ihtiyaçtır. Aile içi diğergamlık, aile üyelerinin birbirlerine yardım etmesi, ihtiyaçlarına karşı duyarlı olması, fedakarlık yapması ve destek olmasıdır. Aile içi diğergamlık, sevgi, güven, bağlılık ve anlayış kültürü oluşturarak aile üyelerinin genel sağlığı ve mutluluğuna katkıda bulunur. Aile içinde diğergamlığı geliştirmenin yolları arasında empati kurmak, zaman ayırmak, ihtiyaçları önemsemek, fedakarlık yapmak, pozitif davranışlar göstermek, destekleyici olmak ve duygusal destek sağlamak yer alır.

Bir diğer önemli değer olan aile içi adalet, aile üyeleri arasında eşitlik, saygı ve dürüstlük temelinde kurulan bir ilişkidir. Adaletli bir aile ortamı, bireylerin kendilerini ifade etmelerini ve fikirlerini paylaşmalarını teşvik eder. Aile içindeki iletişimde açıklık, dürüstlük ve şeffaflık, adaletin temelini oluşturur ve aile içinde adalet sağlamak için açık diyalog ve birlikte kaliteli zaman geçirilmeli, herkesin görüşü dinlenmeli ve karar süreçlerine katılımı sağlanmalıdır. Adaletin tesisi için her aile üyesinin rolü ve sorumlulukları net bir şekilde belirlenmeli ve eşit bir sorumluluk dağılımı sağlanmalı, büyük kararlar ortaklaşa alınmalı ve her bireyin görüşü dikkate alınmalıdır.

Ailede ölüm, zorlu ve karmaşık bir süreçtir ölüm olgusuyla baş edebilme de önemli bir husustur. Aile üyeleri, kayıplarını farklı şekillerde yaşayabilir ve ölümle başa çıkma yöntemleri de kişiden kişiye değişir. Yas süreci genellikle şok ve inkar, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme evrelerinden geçer. Aile içindeki açık iletişim, ölümle başa çıkma sürecinde kritik bir rol oynar. Yas ile başa çıkma sürecinde ölen kişinin kim olduğu, aile bireyleriyle ilişkileri, ölüm şekli ve sonuçları, ölümün uzun vadede geride kalanlara yaşattığı sonuçları, kaybedilen kişi ile ayrılık şekli, aile bireylerinin geçmişte de kayıplarının olup olmaması, kişilik değişkenleri, sosyal değişkenler ile manevi ve kültürel etkenler önemlidir.

Yalnızlık, aile içinde duygusal bir boşluk, bağ kuramama veya sevgi ve destek eksikliği hissiyle tanımlanabilir ve yalnızlıkla başa çıkma becerisi duygusal ihtiyaçları tanımak ve ifade etmekle gerçekleşir. Aile bireyleri arasında iletişim yoluyla, yalnızlık hissi hafifletilebilir ve daha yakın bağlar kurulabilir. Yalnızlık, başkalarıyla bağ kurmada zorluk çeken kişilerde daha yoğun

yaşanabilir. Bu yüzden aile içindeki bağları güçlendirmek, duygusal destek almak ve diğer aile bireyleriyle sağlıklı ilişkiler kurmak yalnızlıkla başa çıkmada önemlidir. Aile içindeki yalnızlık hissi, çoğu zaman birbirine yeterince zaman ayırmayan aile üyelerinin arasında gelişir. O yüzden aile üyeleri, birbirlerine zaman ayırmak ve kaliteli vakit geçirmek için bilinçli çabalar sarf etmelidir.

Son olarak aile bireylerinin psikolojik ve duygusal iyilik hallerini etkileyebilecek ve aile içindeki ilişkileri zorlayabilecek zorlu yaşam olaylarına değinecek olursak Aile üyelerinin birbirlerine duygusal destek olması, zorlu yaşam olaylarını aşmada önemlidir. Aile üyeleri, yaşadıkları zorluğa karşı esnek olmalı ve duruma göre yeni stratejiler geliştirmelidir. Çocuklar ve gençler, zorlu olayları anlamlandırırken ebeveynlerinin tutumu ve destekleyici bir çevre önemli rol oynar. Zorlu yaşam olayları, başlangıçta travmatik ve yıkıcı olabilir, ancak bu olayları anlamlandıran bireyler ve aileler, zamanla bu süreçten olgunlaşarak ve güçlenerek çıkabilirler. Zorlu yaşam olayları, insanın içindeki cevheri ortaya çıkaran bir etkiye sahiptir.

KAYNAKÇA

Atak, M., Maneviyat Psikolojisinde Aileyi Bütünleştirici, Birliğini Koruyucu Yaklaşım, Apjir Ağustos, 7, 2, 2023.

Çağrıcı M., Sabır, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları/İstanbul 2008.

Çağrıcı, M. Şükür, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV İslam Ansiklopedisi/İstanbul, 2021.

Çetin, N., *Ailenin Mutluluğunda Tasavvufi Açıdan Sabır ve Şükür Bilincinin Etkisi, Uluslararası Aile ve Değerler Sempozyumu Bildiriler Kitabı Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin 25.Kuruluş Yılına Armağan,* 172-180, Bişkek, 2021.

Göcen, G., *Şükür Ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması,* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

Gönenç, Z., *15-17 Yaşlarındaki Ergenlerde Şükür Ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Peker, H., *Çocuk ve Suç*, Çocuk Vakfı Yayınları/İstanbul, 1994.

Karagöz, S., Gümüş Böke, E., *Aile ve Dini Rehberlik Merkezlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri*, Editör; Sevde Düzgüner, Ali Ayten, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/Ankara, 2020.

Korkmaz, S., Ronahi, A., Mesture, K. Dini Başa Çıkma, Şükür, Takdir Etme, Endişe ve Anksiyete İlişkisi = The Link Between Religious Coping, Gratitude, Appreciation, and Anxiety, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5, 2, 2023,

Budak, S., 2019, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları/Ankara, 2019.

Köknel Ö., *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, Altın Kitaplar/İstanbul, 1996.

Tarhan, N., Stres ve Sabır, Kuran Mesajı: İlmi Araştırma Dergisi, 1, 5, 1998.

Aydın, M., *Hz. Mevlana ve Dinler*, 1. Milli Mevlana Kongresi, 423-426, Konya,1985.

Ataner Yıldırım, Y., *Anlamlı Bir Yaşam İçin Mutluluk Okulu,* Yuva Yayınları/İstanbul, 2000.

Öz, İ., *Çocuk ve Eğitim*, 2. Basım, Kök Yayıncılık/Ankara, 1997.

Emre, İ., İyimserlik, Türk Dili, Ekim, 826, 2020.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları/Ankara, 1988.

Fromm, E., *Anaerkil Toplum ve Kadın Hakları*, Arıtan Yayınları/İstanbul, 2004.

Geçtan, E., *İnsan Olmak,* Remzi Kitabevi/İstanbul, 1993.

Kübler- Ross, E., *Ölüm ve Ölmek Üzerine*. Çeviren: E. Uşaklı, April Yayıncılık/İstanbul, 2010.

Harzadın, T., *Yaniden Bağlanmak: Kayıp ve Yas Sürecinde Hayata Yeniden Tutunmak*. Kanon Kitap/İstanbul, 2021.

www.sozluk.gov.tr (Erişim tarihi: 11.11.2024)

DIFFERENCES AND SIMILARITIES BETWEEN MAGICAL REALISM AND FANTASY

Gül Miray ÇELİK
Cumhuriyet Üniversitesi
miraycelik1@gmail.com - https://orcid.org/0009-0009-0063-9780

ABSTRACT

This paper examines the differences and similarities between fantasy and magical realism, emphasizing how each genre uses the supernatural in a different way to influence readers' understandings of the real world. Magical realism presents supernatural events as part of a realistic world, making them seem ordinary and challenging traditional views of reality. Fantasy, on the other hand, frequently creates a distinct universe with rules for magic, clearly separating it from the everyday world. Despite these distinctions, both genres have the capacity to challenge social norms, encourage reflection, and ask readers to think about the limits of their beliefs. In addition to highlighting a common theme focused on the nature of reality and imagination, this research aims to clarify how magical realism and fantasy each provide distinctive storytelling techniques.

Key Words: Magical Realism, Fantasy, Supernatural, Genre Comparison

BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK VE FANTEZİ ARASINDAKİ FARKLILIKLAR VE BENZERLİKLER

ÖZET

Bu çalışma, fantastik kurgu ve büyülü gerçekçilik arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri inceleyerek, her iki türün de doğaüstünü farklı yollarla kullanarak okuyucuların gerçek dünya algılarını nasıl etkilediğini vurgulamaktadır. Büyülü gerçekçilik, doğaüstü olayları gerçekçi bir dünyanın parçası olarak sunarak onları sıradan gibi gösterir ve geleneksel gerçeklik algılarına meydan okur. Fantastik kurgu ise genellikle büyü kurallarına sahip ayrı bir evren yaratarak bu dünyayı günlük yaşamdan belirgin bir şekilde ayırır. Bu farklılıklara rağmen, her iki tür de toplumsal normları sorgulama, düşünmeye teşvik etme ve okuyucuları inançlarının sınırlarını düşünmeye davet etme kapasitesine sahiptir. Gerçeklik ve hayal gücünün doğasına odaklanan ortak bir temayı vurgulamanın yanı sıra, bu araştırma büyülü gerçekçilik ve fantastik kurgunun kendine özgü hikâye anlatım tekniklerini nasıl sunduğunu açıklamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Büyülü Gerçekçilik, Fantastik, Doğaüstü, Tür Karşılaştırması

THE DIFFERENCES AND SIMILARITIES BETWEEN MAGICAL REALISM AND FANTASY

Fantasy and magical realism in literature both provide readers with captivating realms that combine the supernatural and the real. But each genre takes a different approach to this fusion, resulting in different perceptions and experiences. Magical realism challenges readers' conceptions of reality by incorporating fantastical elements into realistic situations and treating them as commonplace aspects of life. On the other hand, fantasy frequently creates a world distinct from our own, with its own magical laws and systems, drawing readers into a world that is vastly different from their everyday reality. Both genres encourage readers to examine their own views and the limits of what is deemed real and unreal, despite these distinctions. By examining how each genre handles the supernatural, this study seeks to highlight these differences and similarities while also pointing out new directions for narrative and thematic investigation.

The genre of fantasy has a long history, having its roots in the tales and legends of ancient times that have fascinated readers for ages. The foundation for the genre's growth was established by these stories, which frequently included fantastic occurrences, supernatural aspects, and magical animals. The narrative patterns of contemporary fantasy were greatly impacted by early works with fantastical aspects, such as *Beowulf*, Homer's *Odyssey*, and *the Arthurian legends*. Modern fantasy gained popularity in the late 19th and early 20th century. This era saw a rise in interest in the sublime and the supernatural, driven by Romanticism's emphasis on emotion and independence. A new genre of literature known as fantasy, which prioritized imaginative and personal expression, was made possible by this movement. Because of his works such as *Phantastes* (1858), *The Princess and the Goblin* (1872), and *Lilith* (1895), George MacDonald is regarded as a pioneer of the genre (Wolfe, The Cambridge Companion to Fantasy Literature, 2012, p. 13).

William Morris, who took influence from Norse sagas and epic poetry, added fuel to the fantasy fire with his works that fused medieval settings with fantastical aspects. Most importantly, he extended the limits by creating a fully realized fantasy universe that exists outside of our everyday reality. This invention, which can be seen in books like *The Hollow Land* (1856), contributed to the development of the secondary world idea, which is a defining feature of contemporary fantasy (Wolfe, The Cambridge Companion to Fantasy Literature, 2012, p. 15). Later the biggest names of fantasy like C. S. Lewis and J. R. R. Tolkien were influenced by William Morris's prose romances. Their strong friendship was surely influenced by their mutual love of fantasy literature, especially Morris's writings. (James, 2012, p. 67) With their enthralling novels like *The Lord of the Rings* and *The Chronicles of Narnia*, respectively, J.R.R. Tolkien and C.S. Lewis are giants whose impact elevated fantasy writing to new heights. In addition to captivating readers of all ages, their popularity persuaded publishers of the genre's potential. Furthermore, the movie adaptations such as Peter Jackson's *The Lord of the Rings* trilogy and *Harry Potter* series contributed to this rise in popularity by introducing fantasy to a larger audience and sparking interest in the genre. Readers are

continually drawn into Tolkien's imaginative universe by his elaborate world-building, fully developed characters, and epic tales of bravery, discovery, and adventure.

Both the genre's expansion and Tolkien's recognition point to the genre's continuing appeal. *The Lord of the Rings* was chosen as the most popular work of English fiction, and he was frequently regarded as "the author of the century" in British public opinion polls. (James, 2012, p. 62) A new standard was set by Tolkien's world-building in fantasy books like *The Hobbit* and *The Lord of the Rings*. He skilfully created intricate histories, languages, and civilizations for his fictional Middle Earth, adding depth and realism to the genre. Tolkien's success has inspired many writers to think about the possibilities of fantasy fiction. His works became genre classics, influencing authors such as Terry Brooks, Stephen King, George R.R. Martin, and many more.

The Chronicles of Narnia is a prime example of C.S. Lewis's work, which also enthrals readers of all ages with its capacity to arouse wonder and mystery while exposing them to the limitless potential of fantasy literature. Both adults and children were captivated by Lewis's vivid story and the exquisitely constructed world of Narnia. Lewis's tales, however, go beyond simple amusement. Lewis's *The Chronicles of Narnia* focuses more on examining religious and philosophical ideas. The struggle between good and evil, religion, and redemption were among the topics Lewis covered. Young readers were drawn into the fascinating world of Narnia by Lewis's ability to create a fantasy world full of mythological creatures, talking animals, and magical adventures. Lewis gives his fantastical novels a realistic emotional and situational foundation by deftly fusing magical elements with concepts and real-world experiences. Lewis's books are relatable to readers of all ages.

The fantasy genre experienced a sudden rise in popularity in the late 20th and early 21st centuries, fuelled by the ground-breaking writings of Tolkien and Lewis. Alongside this expansion, the genre became more and more diverse. (Ikhtiyorovna, 2023) With their own unique themes, settings, and traits, subgenres such as children's fantasy, gothic fantasy, high fantasy, low fantasy, and even magical realism emerged from the main genre. This diversity has increased fantasy literature's appeal by drawing in a larger readership with a range of tastes and interests. The scope and complexity of the worlds created by authors increased dramatically as the genre became more inclusive. Notably, Tolkien's *The Lord of the Rings* was a major contributor to this change, attracting adult readers and transforming fantasy from a genre largely associated with children's books to a respectable kind of high art.

Heroic quests, epic scope, and meticulously constructed worlds are characteristics of high fantasy, sometimes referred to as "secondary world fantasy." As seen by George R.R. Martin's Westeros or J.R.R. Tolkien's Middle-earth, these expansive, fictitious worlds are home to complex mythologies, histories, and civilizations. The rich, fully realized worlds that authors create are captivating. With wizards, sorcerers, and magical creatures playing important parts in the narrative, magic is a prominent component of high fantasy.

Low fantasy, on the other hand, is set in a world that is very similar to our own. Here, the fantastic is woven into the fabric of daily existence. These environments may be historical, contemporary, or even different iterations of well-known locations. Grand wars and epic expeditions are frequently avoided in favour of lesser conflicts and the exploits of individual characters in low fantasy stories. Every subgenre of fantasy has unique characteristics that distinguish it from the others. Gothic fantasy is a subgenre of fantasy literature that combines aspects of the magical and the gothic. It usually combines themes of mystery, fear, and the paranormal with enigmatic landscapes and gloomy, atmospheric locations (Baldick, 2001, p. 107; Childs & Fowler, 2006, s. 99-100). A subgenre of fantasy fiction that centres on the self-discovery of young protagonists is children's fantasy, also referred to as young adult fantasy. Young readers' concerns, interests, and experiences are addressed in children's fantasy literature through age-appropriate themes and content. While children's fantasy and adult fantasy have many similarities, children's fantasy is tailored to the emotional and developmental needs of younger readers. The development of children's fantasy series was made possible by fantasy novels such as Lewis Carroll's *Alice's Adventures in Wonderland*, J.M. Barrie's *Peter Pan*, and L. Frank Baum's *The Wonderful Wizard of Oz.* Young readers were captivated by their lively worlds. Fantasy for children and fantasy for adults differ primarily in the stories' topics, levels of complexity, and presentation. Adult fantasy often tackles complex issues and ethical ambiguity, exploring subjects like identity, politics, power, and existential issues. In general, the tone of the story is more serious and weighty. Children's fantasy, on the other hand, frequently has themes that are easier to understand and appropriate for younger readers. It has a playful tone and a softer style. Child protagonists are common in children's fantasy literature. Throughout the course of the book, these heroes or heroines typically experience challenges, make discoveries, and grow emotionally and morally. Harry Potter from J.K. Rowling's books and Lyra Belacqua from Philip Pullman's *His Dark Materials* are two examples.

> *Going back to some principal differences between fantasy for children and fantasy for adults, it is not sufficient to state that the former has a child as protagonist. At its best, fantasy for children provides moral and spiritual guidance for young people, addressing an audience that has yet not any firm distinction between reality and imagination; that does not dismiss magical worlds and events as implausible; that has stronger potential for secondary belief. The best examples of classical fantasy for children use the fantastic form as a narrative device, as a metaphor for reality. The fantastic mode allows children's writers to deal with important psychological, ethical and existential questions in a slightly detached manner, which frequently proves more effective with young readers than straightforward realism. For instance, the battle of good and evil may be less disturbing, yet more persuasive, when described within an imaginary world than in the reader's immediate surrounding. This trend has culminated in the contemporary phenomenon of cross-over, best illustrated by Philip Pullman and J. K. Rowling* (Nikolajeva, 2012, p. 60)

Themes of identity, belonging, friendship, and personal development are common in children's fantasy literature, which reflects the needs and experiences of young readers. While adult fantasy may examine darker, more complex, or mature matters, children's fantasy books are made to respond to the emotional and developmental needs of young readers with themes and elements that are appropriate for their age.

A number of fantasy novels follow conventional story structures, such the hero's journey, where the protagonist goes on a life-changing adventure, experiences hardships, and ultimately grows and realizes who they are. Archetypal characters with clear roles and responsibilities within the narrative are common in fantasy fiction. These consist of the protagonist, mentor, antagonist, helper, elderly wizard, etc. Themes and motifs found in fantasy literature include the conflict between good and evil, the pursuit of knowledge or power, the quest for identity and belonging, the fight against oppression, and the victory of friendship and love. Moral and ethical dilemmas are a common theme in fantasy literature, forcing characters to make difficult choices and deal with the fallout from their choices. Imaginative settings teeming with magic, mythological animals and epic scenes are common in fantasy literature. Each of its many subgenres has a unique collection of motifs, themes, and customs.

To sum up, fantasy literature is a genre that offers readers an escape into magical, adventurous, and wonder-filled realms with boundless potential and creativity. With its vividly conceived settings, enduring characters, and universal truths, fantasy literature mesmerizes readers of all ages, from epic journeys and conflicts between good and evil to the hero's journey and eternal themes of friendship, bravery, and self-discovery. Fantasy literature continues to inspire, amuse, and provoke thought, inviting readers to go on imaginative journeys that go beyond the confines of the real world, whether it is by delving into the depths of the human psyche, questioning social norms, or just offering an enchanted escape from reality.

Literary genres frequently act as windows into several worlds, each providing distinct experiences and perspectives. Among these genres, fantasy and magical realism are notable for their incorporation of extraordinary and fantastical aspects. These two genres handle the supernatural and narrative objectives quite differently, even if they both use magic. In magical realism, the extraordinary and the mundane are expertly blended (Kostadinović, 2018, p. 44) to create a world where the extraordinary is a commonplace part of everyday existence. Fantasy, on the other hand, builds up entirely new worlds featuring magical creatures, heroic quests, and has its own set of rules. Knowing the distinctions between fantasy and magical realism broadens our appreciation of both genres and helps us better appreciate how literature can both mirror and alter reality. Both fantasy and magical realism use fantastical aspects, although they do so in different ways and for different reasons.

Magical realism is described as "a style of writing, films, art, etc. that primarily represents life as it really is but with some events or features that are magical or supernatural" in the Cambridge Dictionary. (Cambridge Dictionary) Since it blends two obviously incompatible concepts—magical, which suggests the supernatural or unreal, and realism, which suggests a true representation of everyday life—the term "magical realism" seems to be an oxymoron. This combination, however, is exactly what defines the genre and gives it its unique qualities. Magical elements are depicted in a straightforward way, as though they were a part of everyday life, in magical realism. The magical qualities are smoothly woven into the fabric of reality rather than being emphasized as unusual or exceptional. As a result, the boundaries between the magical and the real are blurred in the story, allowing them to coexist harmoniously and without surprise.

The first person to write about a magical realist was not Franz Roh, the German art historian, who wrote about them in 1925, but Novalis, a Romantic poet and philosopher who lived about 1798 (Warnes, 2009, p. 19). The German poet and philosopher Georg Philipp Friedrich Freiherr von Hardenberg wrote under the pen name Novalis. Warnes claims that his views and writings greatly influenced the development of Romanticism and that they shared certain concepts with the theories behind magical realism. Novalis was essential to the early German Romantic movement, which prioritized introspection, passion, and nature. (p. 21) A key element of magical realism is the incorporation of the extraordinary into the commonplace. Novalis believed that the role of the poet or artist was to alter our understanding of reality by bringing to light the mystical and magical elements of the outside world.

The term “magic realism” was first used in relation to painting in Franz Roh’s 1925 article “Magic Realism: Post-Expressionism” (Sieber, 2012, p. 170). Roh observed a shift in the art world away from expressionism’s extremely subjective and deeply felt elements. The early 20th century movement known as expressionism placed a higher value on subjective experience than on factual reality. (Wolfe S. , 2012) It usually included striking colours, dramatic compositions, and a focus on the inner state of the artist. His concept of magical realism was intended to describe a movement in painting that followed Expressionism.

Roh saw that several painters began to purposefully include clarity and detail in their paintings, skilfully fusing elements of fantasy with accurate representations of the ordinary. This new method, which Roh called "magical realism," contrasted sharply with the passionate and occasionally disorganized style of Expressionism. Roh noted that the paintings of magical realism often exhibited a remarkable level of clarity and detail, portraying the everyday with almost photographic precision. Despite their realistic approach, these works of art evoked wonder because they possessed magical or mystical elements. He describes magical realism as:

> *It seems to us that this fantastic dreamscape has completely vanished and that our real world re-emerges before our eyes, bathed in the clarity of a new day. We recognize this world, although now – not only because we have emerged from a dream – we look on it with new eyes.* (Roh, 1995, p. 17)

The evolution of magical realism, especially in Latin America, was significantly impacted by Roh’s views. Roh’s idea was adopted by Latin American writers, who modified it to fit their own social and cultural settings. As a result, a unique literary style developed that reflected the rich history and experiences of the area by fusing the real and the fantastic. Prominent Latin American writers including Alejo Carpentier, Jorge Luis Borges, and Gabriel García Márquez were greatly impacted by Roh’s beliefs. These authors are able to blend the magical with the everyday in their stories by incorporating magic realism into their work.

These authors are able to blend the magical with the everyday in their stories by incorporating magic realism into their work. They started using magic realism as a powerful tool to remark on culture, politics, and society. By fusing the supernatural and the real, Latin American authors used magical realism to examine difficult subjects like resistance, colonialism, and identity. Latin American critic and historian Angel Flores was the first to use the phrase "magic realism" to refer to Latin American literature. After receiving the 1967 Nobel Prize in Literature, Miguel Ángel Asturias popularized the word by using it in his own works

of fiction, especially Men of Maize. (Sieber, 2012) According to Flores, magic realism is a fusion of fantasy and reality in which the unusual is depicted in a straightforward manner. He emphasized how this method skilfully incorporates the supernatural into daily existence, crafting a unique story that captures the complexities of Latin American culture. Latin America is the essential starting point for any significant critical study of magical realism, according to Warnes. Considered the "ABC" of contemporary Latin American literature, Miguel Ángel Asturias, Jorge Luis Borges, and Alejo Carpentier all use magical realism or ideas closely associated with it.

Miguel Ángel Asturias, a writer from Guatemala, was among the first to use magical realism in his writing. His writings are considered outstanding works in the magical realist genre, notably the novels Men of Maize (1949) and El Señor Presidente (1946). An example of ontological, theological magical realism is found in Men of Maize.

According to Farris (2004), magical realism grew quite popular after Miguel Ángel Asturias and became a defining feature of Latin American literature. This period is sometimes referred to as the "Latin American Boom," especially the 1960s and 1980s. Magical realism began to expand abroad in the 1950s, 1960s, and 1970s after emerging as a transitional style in Latin America. Because it created a sense of belonging among Latin American writers, which in turn led to their mutual support throughout the boom, this era may have been essential in creating a continental literary identity. (p. 37) Several writers who employed magical realism gained popularity during this time and achieved success in both the literary and commercial domains. The foundation for the Latin American Boom was laid by the novelist Alejo Carpentier of Cuba and the prose writer Jorge Luis Borges of Argentina. Mario Vargas Llosa, Carlos Fuentes, Julio Cortázar, and Gabriel García Márquez are notable Boom authors.

Incomparable contributions to the magical realism genre were made by Gabriel García Márquez. His creations have become everlasting masterpieces due to his skilful blending of the real and the fantastic. His influence on Latin American literature and magical realism is still felt today on a worldwide level. Similar to Gabriel García Márquez, writers like Mario Vargas Llosa, Carlos Fuentes, and Julio Cortázar used magical realism to create stories that captured the rich history and culture of Latin America. Llosa's The Green House, which combined magical realism and political commentary; Fuentes's The Death of Artemio Cruz, which examined Mexican identity through a magical realist lens; Márquez's One Hundred Years of Solitude; and Cortázar's Hopscotch, with its inventive structure and surreal atmosphere—all of these works brought Latin American literature to a global audience.

New authors from both inside and outside of Latin America influenced the growth and development of magical realism following the Latin American Boom. Known by some as the "post-boom," major novelists who rose to popularity in the 1960s continued to publish throughout the 1980s and 1990s. By fusing it with various literary traditions and examining current themes, authors such as Isabel Allende, Laura Esquivel, Salman Rushdie, Haruki Murakami, and Ben Okri have expanded the genre of magical realism. Like their Boom predecessors, post-Boom writers frequently explore the historical and cultural backgrounds of their regions, using magical realism to illustrate and critique social and political issues. Themes

of national identity, indigenous customs, and the effects of colonialism and post-colonialism are often examined.

> *It seems that this is a Post-Boom novel seeking to achieve a more direct engagement with sociopolitical reality, while problematizing the relationship between fiction and reality `a la Boom. In this sense, the Post-Boom is as much the new face of the New Novel of the Boom as it is its replacement. This feeling of change and continuity is underlined by the fact that the other key marker of the transition to a Post-Boom is the transformation in the work of established writers who made their name in association with the Boom* (Swanson, 2006, pp. 87-88)

By combining historical and mystical aspects to explore themes of identity, migration, and cultural hybridity, Salman Rushdie has greatly pushed the limits of magical realism. In addition to enhancing the genre, his inventive storytelling and unapologetically social and political criticism have served as an inspiration to a generation of authors around the globe. Rushdie has established himself as a significant figure in both magical realism and postcolonial literature with works like *The Satanic Verses* and *Midnight's Children*. In order to examine deep subjects, magical realism combines fantasy with reality. This technique is employed by writers such as Murakami and García Márquez to explore identity, culture, and the human mind. They have become well-known throughout the world for their gripping tales that challenge readers' preconceptions by fusing the commonplace with the extraordinary.

The goals, methods, and ideas of the two literary genres are fundamentally different, despite the fact that they seem to have similar appearances and textures and use formalistic techniques that create specific expectations in readers' minds. Both deal with the unusual or supernatural; fantasy is about the extraordinary, while magical realism focuses on the real extraordinary. Magic is typically associated with fantasy and is a belief system that is believed to have supernatural origins rather than being a technological invention. For magical realism to exist, it is neither necessary nor required to have the typical elements and components associated with the magic or fantasy genres. In addition to common magical objects and symbols like spells, potions, wands, and enchanted relics, traditional fantasy occasionally features characters who use magic as a skill or trade, such as wizards, magicians, or other characters. The "science" behind the magic, however, is often explained by fantasy writers and incorporated into the genre's world-building.

> *In the fantastic, on the other hand, the dominant world view of the text is very similar to our own, and the laws of verisimilitude coincide largely with ours. Against the background of this logical world, the narrator introduces a level of reality which rational man cannot accept. This is the world of superstition and myth, which contradicts the world of reason to which we are accustomed. The occurrence of the supernatural is often seen as a breach of the normal order of things.* (Chanady, 1985, p. 5)

The purpose of supernatural elements in fantasy fiction is to astonish, disturb, or confuse both characters and readers. The presence of the supernatural challenges the reader's sense of reality and arouses uneasiness or uncertainty. But in magical realism, the supernatural is presented as an everyday occurrence. They don't startle or confuse the reader since they are seamlessly integrated into the story and accepted by the characters as a natural part of their world. The main distinction between magical realism and the fantastic is how the supernatural is seen and integrated into the story. This crucial distinction affects the reader's experience of

the story. In fantastic fiction, everything supernatural is typically seen as odd or problematic. Characters may respond in fear, confusion, or skepticism while the plot focuses on explaining or resolving the supernatural experience. Supernatural occurrences are straightforwardly and matter-of-factly described by magical realism. The novel doesn't emphasize how improbable these happenings are or attempt to explain them; instead, characters take them at face value. Everyday existence is interwoven with the magical.

Chanady makes a distinction between magical realism and the fantastic by highlighting how each genre integrates and exhibits supernatural elements, the reader's response, the supernatural's significance in the plot, and the cultural and thematic settings. While magical realism embraces and normalizes the supernatural in everyday life, fantastic fiction subverts readers' and characters' perceptions of reality by fostering a sense of ambiguity and bewilderment. This distinction draws attention to the unique narrative strategies and thematic goals of every genre. In magical realism, the supernatural is not denied or questioned. Both the narrator and the characters regard the supernatural as an essential and normal part of their world. Chanady claims that by having the narrator depict supernatural events as ordinary and everyday, magical realism resolves the logical conflict between the magical and the real. The supernatural is not questioned or denied since it is accepted as a natural part of reality. This differs from fantastic fiction, when the characters' or narrator's rejection and interference of the supernatural create ambiguity and uncertainty. By portraying the supernatural as normal and removing the implied doubt about the veracity of these occurrences, magical realism creates an integrated story in which the magical and the real coexist harmoniously.

Comparing *Harry Potter* by J.K. Rowling with *One Hundred Years of Solitude* by Gabriel García Márquez highlights the differences and parallels between traditional fantasy and magical realism. Both *One Hundred Years of Solitude* and *Harry Potter* employ supernatural elements to enhance their stories, but they do it in unique ways that are consistent with their own genres. By establishing a distinct magical universe with its own laws—such as spells, magical beings, and a parallel civilization isolated from the everyday world—*Harry Potter* exemplifies fantasy. Readers are able to embark on an escapist journey into a structured magical environment because of the distinct line that separates the magical from the real. By fusing supernatural occurrences, such as persons rising to the sky or sleeplessness outbreaks, into the regular life of Macondo, *One Hundred Years of Solitude*, on the other hand, exemplifies magical realism. Because the characters accept these events as a part of reality, readers are prompted to consider what the "real" world is. Despite these variations, both pieces invite readers to consider deeper truths inside fantasy settings by utilizing the supernatural to examine universal themes like family, fate, and human resiliency. Every book offers a clear illustration of how they vary from one another. Harry Potter represents conventional fantasy with its distinctive and intricate magical environment, clear differences between magical and non-magical things, and emphasis on magic as an unusual component. *One Hundred Years of Solitude* is a perfect example of magical realism because of its realistic setting, subtle, everyday magic, seamless integration of magical elements into everyday life, and focus on historical and cultural subjects. Despite using magic and imagination, these genres take somewhat distinct methods to storytelling, magic, and thematic focus. These are the key characteristics that distinguish their genres.

In conclusion, while both fantasy and magical realism contain elements of the extraordinary, they differ greatly in their perspectives, goals, and settings. Magical realism blurs the lines between the magical and the real in order to investigate deeper truths within a realistic framework. These realities are often linked to cultural and political issues. Fantasy, on the other hand, emphasizes action, bravery, and the struggle between good and evil while creating entirely new worlds with magical laws. Latin America gave birth to the literary movement known as magical realism, which reflected the region's peculiar combination of myth, history, and modern problems.

References

B.Farris, W. (2004). In *Ordinary Enchanments.* Nashville: Vanderbilt University Press.

Baldick, C. (2001). *The Concise Dictionary of Literary Terms.* Oxford: Oxford University Press.

Cambridge Dictionary. (n.d.). Retrieved from Cambridge Dictionary: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/otherness

Chanady, A. B. (1985). *Magical Realism And The Fantastic.* New York: Garland Publishing Inc.

Ikhtiyorovna, K. G. (2023, December 19). *Fantasy as One of the Essential Genres of 21st Century*. Retrieved from The American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769): https://grnjournal.us/index.php/STEM/article/view/2170

James, E. (2012). Tolkien, Lewis and the explosion of genre fantasy. In *The Cambridge Companion to Fantasy Literature* (p. 67).

Kostadinović, D. D. (2018). "Unexpected Alternation Of Reality": Magical Realism In Painting And Literature. *Visual Arts and Music , 4* (2), 35 - 48.

Nikolajeva, M. (2012). The development of children's fantasy. In E. J. Mendlesohn (Ed.), *The Cambridge Companion to Fantasy Literature.* Cambridge University Press.

Roh, F. (1995). Magic Realism: Post-Expressionism' (1925). In L. P. Zamora, & W. B. Far (Eds.), *Magical Realism: Theory, History, Community* (p. 17). Durham, NC:: Duke University Press.

Sieber, S. (2012). Magical Realism. In E. J. Mendlesohn (Ed.), *The Cambridge Companion to Fantasy Literature.* Cambridge University Press.

Swanson, P. (2006). The Post-Boom novel. In E. Kristal (Ed.), *The Cambridge Companion to the Latin American Novel.* Cambridge University Press.

*The Routledge Dictionary of Literary Terms*2006London and New YorkRoutledge

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Warnes, C. (2009). Genealogies of the term: magical realism and romantic idealism. In C. Warnes, *Magical Realism and the Post Coloniel Novel Between Faith and Irreverence.* Palgrave Macmillan.

Wolfe, G. K. (2012). In E. James, & F. Mendlesohn (Eds.), *The Cambridge Companion to Fantasy Literature* (p. 12). Cambridge University Press.

Wolfe, G. K. (2012). In E. James, & F. Mendlesohn (Eds.), *The Cambridge Companion to Fantasy Literature* (p. 12). Cambridge University Press.

Wolfe, S. (2012, October 1). *Art Movement: Expressionism.* Retrieved from Art Land Magazine: https://magazine.artland.com/art-movement-expressionism/

LİMİTED ŞİRKETLERDE KAMU ALACAKLARINDAN SORUMLULUK

Avukat,Hatice Kübra NİTELİK ALÇİÇEK
Sakarya Üniversitesi,
hatice.nitelik@ogr.sakarya.edu.tr- 0009-0001-4133-5988

ÖZET

Ülkemizdeki şirket türleri içerisinde en fazla olan şirket türü Limited Şirkettir. 2024 yılı Eylül ayı itibari ile Türkiye'deki Limited Şirket sayısı 1.295.545'tir. Bu sebeple Limited Şirketlerin Türkiye ekonomisine çeşitli katkıları bulunmaktadır. Bu katkılardan en önemlisi de başta vergiler olmak üzere diğer kamu alacaklarıdır. Limited Şirketlerin ödediği kamu alacakları Türkiye'nin kamu hizmetlerini finanse etmek için önemli bir kaynak oluşmaktadır.

Limited şirketler, Türk Ticaret Kanunu (TTK) uyarınca borç ve yükümlülüklerinden şirket malvarlığı ile sorumludur. Bu sebeple şirket ortaklarının şirketin alacaklılarına karşı sorumlulukları yoktur. Ancak Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun (AATUHK) ve Vergi Usul Kanunu (VUK) uyarınca; şirketin, sorumluluğu kanundan kaynaklanan kamu borçlarından ise şirket ortaklarının da sorumluluğu vardır. Eğer şirketin malvarlığının kamu borçlarını karşılamaya yetmediği veya karşılama imkanının bulunmadığı takdirde Limited Şirketin ortaklarının ve kanuni temsilcilerin sorumluluğuna gidilebilir. Limited şirketin mal varlığından tahsil edilememiş olan kamu borçlarında Limited Şirketin ortaklarına ve kanuni temsilcilerin sorumluğuna nasıl gidilebileceği AATUHK ve VUK'da düzenlenmiştir.

Son zamanlarda alınan ekonomik tedbirler kapsamında da kamu alacakları için bu uygulama giderek daha da önem kazanmıştır. Bu bağlamda çalışmamız Limited Şirketlerin kamu alacaklarından sorumluluğunun daha çok AATUHK ve VUK kanunun çerçevesinde incelenmesi şeklindedir. Gerekli görülen yerlerde her iki kanun ile karşılaştırmalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Alacakları, Limited Şirket, Kanuni Temsilci, Limited Şirket Ortağı, Sorumluluk.

1. GİRİŞ

Devletin görevlerinin başında kamu hizmetlerini sağlamak gelir. Devletin kamu hizmetlerini sağlama görevi gibi diğer görevlerini de yapabilmesi için bir gelire ihtiyacı vardır. Devletin gelir ihtiyacının büyük bir kısmını kamu alacakları oluşturur. Bu sebeple kamu alacakları önemlidir. Hele ki ülkemizdeki ekonomik sıkıntıların baş gösterdiği bu dönemde önemi oldukça fazladır. Kamu alacağının, idarenin başta kamu hizmetlerini sağlaması ve finansman teşkil eden alacaklar olması nedeniyle takip ve tahsili diğer alacaklardan farklı ve öncelikli yapılır. Kamu alacakları kapsamına giren alacaklar kendi içinde; asli kamu alacakları, fer'i kamu alacakları, kamu hizmetlerinin uygulanmasından doğan diğer kamu alacakları, özel kanunlarda AATUHK' ya göre tahsili öngörülen alacaklar ve takip giderlerinden oluşan kamu alacakları olarak ayrılır.

Kamu alacağının alacaklı tarafını; devlet, il özel idaresi ve belediyelerdir. Borçlusu ise kamu alacağını ödemekle yükümlü olan; gerçek ve tüzel kişiler ile bunların kanuni temsilcileri veya mirasçıları, vergi mükellefleri, vergi sorumluları, kefil ve yabancı şahıs ve kurumların temsilcileri olabilir.

Çalışmamızda da Limited Şirket ortaklarının ve müdür/müdürlerinin Limited Şirket tüzel kişiliğinin kamu borçlarından dolayı sorumluluğu ele alınmıştır. Limited Şirketin kamu borçlarından dolayı kimlerin sorumluluğuna gidilebileceğine ilişkin 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun (AATUHK) ve 213 sayılı Vergi Usul Kanunu (VUK) uyarınca inceleme yapılmıştır.

2. KAMU ALACAĞI

2.1. Kamu Alacağı Kavramı Ve Kapsamı

Kamu alacağı, idarenin; kişilerden, başta kamu hizmetlerinin bir finansmanı olmak üzere kendi adına doğan alacaklarıdır. Kamu alacağı idare bakımından bir alacakken bu alacağı ifa edecek kişiler bakımından da kamu borcu niteliğindedir (Yaralı,2011:392).

Kamu alacağı, borçlar hukukunda incelenen alacak kavramından farklıdır. Söz konusu alacak, devletin sahip olduğu egemenlik gücünden kaynaklanan ve devletin idari işlemlerle sağladığı kamu gelirleri niteliğindedir(Özvatan, 2014:4).

Kamu alacakları, kamu hizmetlerinin eksiksiz ifası için zorunludur. Bu nedenle söz konusu alacakların takip ve tahsili diğer alacaklardan farklı ve öncelikli yapılır. Kamu alacaklarının takip ve tahsili için AATUHK uygulanır. Bu kanuna göre bir alacağın kamu alacağı olması için alacaklı; devlet, il özel idaresi veya belediye olmalıdır. Aynı zamanda devlet, il özel idaresi veya belediyenin alacağı özel hukuktan yani sözleşmeden, haksız fiilden veya sebepsiz

zenginleşmeden doğmamış olması gerekir. Eğer alacağın kaynağı özel hukuka dayanıyorsa bu alacakların tahsilinde 2004 sayılı İcra İflas Kanunu (İİK) uygulanır. Kamu alacaklarının takip ve tahsilinde AATUHK'den yararlanılması, idarenin kamu alacaklarında İİK uyarınca takip ve tahsiline engel değildir. Diğer bir ifadeyle, kamu alacakları hem AATUHK hem de İİK hükümleri uyarınca takip ve tahsil edilebilir. İdarenin burada seçim hakkı vardır (Yaralı,2011:119).

AATUHK m. 1 ve m. 2'de belirtilen alacaklar kamu alacağıdır. Ayrıca bu alacakların takip masrafları da kamu alacağı olarak kabul edilir (AATUHK m. 3). İlgili hükümler uyarınca kamu alacaklar şöyle sıralanabilir;Vergi,Resim,Harç,Ceza soruşturma ve takiplerine ilişkin muhakeme masrafları,Vergi cezası,Para cezası,Gecikme zammı,Gecikme faizi,Sözleşmeden, haksız fiil ve sebepsiz zenginleşmeden doğanlar dışında kalan ve kamu hizmeti uygulanmasından kaynaklanan diğer alacaklar,Özel kanunlarında AATUHK ya da Tahsili Emval Kanununa göre tahsil edileceği belirtilen alacaklar ve tüm bu belirtilen kamu alacaklarının takip masraflarından oluşmaktadır.

Kamu alacaklarının sayısının, belirtilenlerle sınırlı olup olmadığı doktrinde tartışmalıdır. Doktrinde ileri sürülen bir görüşe göre; kamu alacakları, AATUHK'de tek tek sayılmıştır. Bu nedenle kamu alacakları sadece AATUHK'de sayılan alacaklardan oluşur. Söz konusu kanunun 1. Maddesinde yer alan "gibi" sözcüğü kamu alacaklarının sayısının çoğaltılabileceği anlamında olmayıp, söz gelimi kullanılmıştır (Karahanlı,2022:64). Söz konusu görüş uyarınca, bir alacağın kamu alacağı olarak kabul edilebilmesi için AATUHK'de sayılması gerekir. Aksi yöndeki diğer görüşe göre, kamu alacakların burada sayılanlarla sınırlı değildir. Diğer bir ifadeyle Kanun'da belirtilen alacaklar örnekleyici olarak sayılmıştır. Nitekim Kanun'un 1. maddesindeki *"gibi"* kelimesi bu durumu destekler niteliktedir (Karahanlı,2022:64).

2.2. Kamu Alacağının Türleri

Kamu alacakları kapsamına giren alacaklar kendi içinde; asli kamu alacakları, fer'i kamu alacakları, kamu hizmetlerinin uygulanmasından doğan diğer kamu alacakları, özel kanunlarda AATUHK' ya göre tahsili öngörülen alacaklar ve takip giderlerinden oluşan kamu alacakları olarak ayrılır(Özvatan, 2014:7).

2.2.1. Asli Kamu Alacakları

Asli kamu alacakları, kamu hizmetlerinin gereklerine dayanan ya da kamu hizmetlerinin gereklerine dayanmaksızın kamu gücünden kaynaklanan alacaklardır. Asli kamu alacakları;

vergi, resim, harç, ceza soruşturma ve takiplerine ilişkin muhakeme masrafları, vergi cezası ve para cezasıdır (Karahanlı,2022:64).

2.2.1.1.Vergi

Vergi; Devletin ve devlet tarafından kendisine vergilendirme yetkisi verilmiş olan diğer kamu kuruluşlarının, kamusal ihtiyaçların karşılanması için gerçek ve tüzel kişilerden mali güçleri oranında cebren ve karşılıksız olarak ve egemenlik gücüne dayanarak aldığı para şeklindeki iktisadi değerlerdir (Ayaz,2015:33).

2.2.1.2.Resim

Devlet dairelerinde ve kamu kuruluşlarında görülen hizmet ve yapılan giderlerin karşılığı olarak yalnız o işle ilgili olan gerçek ve tüzel kişilerden sağlanan gelirlerdir (Özvatan, 2014:8).

2.2.1.3.Harç

Kamu hizmetinden yararlanan kişinin belli bir ölçüde bu hizmetin maliyetine katılmasıdır. Harç karşılıklı olması sebebi ile vergiden ayrılır(Özvatan, 2014:8). Zira harç ile karşılığında alınan kamu hizmeti, harcın karşılıklılık esasına dayandığını gösterir(Yaralı,2011:129).

2.2.1.4.Ceza Soruşturma ve Takiplerine İlişkin Muhakeme Masrafları

Bir ceza davasından dolayı soruşturma ya da kovuşturma aşamasında yapılan yargılama masraflarından oluşur (Yaralı,2011:130).

2.2.1.5.Vergi Cezası

Vergilerin zamanında ödenmemesi neticesinde vergi yükümlüsüne karşı bir yaptırımdır. Vergilerin zamanında ödenmesi amacıyla caydırıcı bir etkisi vardır (Ayaz,2015:33).

2.2.1.6.Para Cezası

Kişilerin, kamu düzeni açısından konulmuş bulunan kural ve koşullara uygun davranmasını sağlamak amacıyla getirilmiş olan bir yaptırımdır(Özvatan, 2014:8).

2.2.2.Fer'i Kamu Alacakları

Asli kamu alacaklarının geç ödenmesinden veyahut hiç ödenmemesinden kaynaklanan alacaklardır (Yaralı,2011:135).Fer'i kamu alacakları; gecikme zammı, gecikme faizi, tecil faizi, haksız çıkma zammı ve pişmanlık zammıdır.

2.2.2.1.Gecikme Zammı

Kamu borcu zamanında ödenmediği takdirde, kamu borçlusu kendiliğinden temerrüde düşer. Kamu borçlusunun temerrüde düşmesi için kamu alacaklısının herhangi bir işlem yapması gerekmez. Kamu borcunun ödenmesinde temerrüde düşülmesi durumunda, temerrüde düşüldüğü tarihten itibaren gecikme zammı uygulanır(Yaralı,2011:136).

2.2.2.2.Gecikme Faizi

Gecikme faizi gecikme zammından farklıdır.Gecikme faizi sadece ikmalen, re'sen veya idarece yapılan tarhiyatlarda vergilerin tahakkuk aşamasındaki gecikmesi karşılığında alınır (Ayaz,2015:40).

2.2.2.3.Tecil Faizi

Kamu borcunun ödeme vadesinin ertelenmesi durumunda asıl alacağa bağlı olarak alınan faiz tecil faizi olarak adlandırılır(Yaralı,2011:139).

2.2.2.4.Haksız Çıkma Zammı

Kamu alacağının tahsili için ödeme emri gönderilen kişi söz konusu ödeme emrine dava yolu ile itiraz edebilir. Söz konusu davada borçlunun itirazının reddedilmesi halinde kamu alacağı %10 zamla tahsil edilir (AATUHK m. 58/V). Bu zamma denir (Özvatan, 2014:9).

2.2.2.5.Pişmanlık Zammı

Beyana dayanan vergilerde, vergi mükelleflerin vergi kaybına neden olan suçlardan pişman olmaları halinde, belli koşullar altında vergi ziyaı cezasından kurtulmalarını sağlayan bir uygulamadır(Yaralı,2011:141).

2.2.3. Kamu Hizmetlerinin Uygulanmasından Doğan Diğer Kamu Alacakları

AATUHK m. 1 uyarınca devlet, il özel idareleri ve belediyelerin asli ve fer'i kamu alacakları dışında olan ancak kamu hizmetleri uygulamasından doğan alacaklar da kamu alacağıdır (Karahanlı,2022:72).

2.2.4.Takip Giderlerinden Oluşan Kamu Alacakları

Kamu alacaklarının cebren takip ve tahsilindeki iş ve hizmetler için yapılacak harcamalar,takip giderlerinden oluşan kamu alacağıdır (Bahçeci,2019:72).

2.2.5.Özel Kanunlarda AATUHK'ye Göre Tahsili Öngörülen Alacaklar

AATUHK 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun yürürlük tarihinden sonra çıkmış olan bazı kanunlarda, belirtilen birtakım alacakların AATUHK'ye tabi olduğu belirtilmiştir. Söz konusu alacakların bir kısmı ilgili kanunlarında kamu alacağı olarak ifade edilmiştir.

Diğer bir kısmı ise kamu alacağı olarak ifade edilmemiş ancak AATUHK'ye göre tahsil edileceği belirtilmiştir(Bahçeci,2019:87).

Bir alacağın AATUHK kapsamında olup olmadığının belirlenmesinde alacağın Devlete, il özel idarelerine veya belediyeye ait olması kriteri tek başına yeterli olmayabilir. Özel kanunlarda bir düzenleme söz konusu olduğunda, o alacağın tahsili AATUHK hükümlerine göre yapılabilir(Budak,2011:68).

2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu'na göre trafik cezaları, 4109 sayılı Kanunu'na göre asker ailelerine yapılacak yardım, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu'na göre ecrimisil alacağı, 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu'na göre süresi içinde ödenmeyen sosyal sigorta ve genel sağlık sigortası primleri, işsizlik sigortası primleri, idarî para cezaları, gecikme zamları, katılım payları gibi alacaklar ödenmediği takdirde kurum alacağına dönüşür. Bunlar da AATUHK'ye göre takip ve tahsil edilir (Budak,2011:68).

2.3. Kamu Alacağının Tarafları

Kamu alacağı bir borç ilişkisinden kaynaklanır. Her borç ilişkisinde olduğu gibi burada da alacaklı ve borçlu olarak iki taraf vardır (Yaralı,2011:145).AATUHK m. 3 uyarınca kamu alacağının tarafları kamu alacaklısı ve kamu borçlusudur.

2.3.1.Kamu Alacaklısı

Borç ilişkisinin konusu bir kamu alacağı ise bu kamu alacağının alacaklısı iki şekilde belirlenir. Bunlardan ilki, kamu alacaklısının AATUHK'da alacaklı olarak gösterilmiş olmasıdır. AATUHK m. 1 ve m. 3 uyarınca kamu alacaklısı; devlet, İl özel idareleri ve belediyelerdir. Kamu alacaklısının belirlenmesindeki diğer yöntem ise özel kanunlardaki atıftır. Özel kanunlarda söz konusu alacaklının alacağı tahsil işleminin AATUHK'ye göre yapılacağı belirtilmiş olabilir. Bu durumda alacaklı kamu alacaklısı olarak kabul edilir. Söz konusu iki durumdan biri yoksa alacaklı kamu kurumu, kamu alacaklısı olarak kabul edilmez(Karahanlı,2022:60;Yaralı,2011:146).

AATUHK m. 1 ve m. 3 uyarınca devlet, kamu alacaklıların başında sayılır. Hükümde belirtilen *"devlet"* genel bütçeye dahil kamu idareleridir (Ayaz,2015:44).Söz konusu bu kamu idareleri 5018 sayılı Amme Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda *"(I) Sayılı Cetvel"*'de belirtilmiştir.*"(I) Sayılı Cetvel"*'de sayılan kamu idarelerinin; sözleşmeden, haksız fiilden ve sebepsiz zenginleşmeden doğan alacaklar dışındaki alacakları kamu alacağı olarak kabul edilir(Ayaz,2015:44).

İl özel idareleri, devletten ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olup kamu hizmeti sunar. AATUHK'de il özel idareleri kamu alacaklıları arasında sayılmıştır. Sözleşmeden, haksız fiilden ve sebepsiz zenginleşmeden doğan alacaklar dışındaki alacaklarının tahsilinde AATUHK hükümleri uygulanır (Ayaz,2015:44).

Belediyeler de, AATUHK'de kamu alacaklısı olarak kabul edilmiştir. Sözleşmeden, haksız fiilden ve sebepsiz zenginleşmeden doğan alacaklar dışındaki alacaklarda belediyeler kamu alacaklısı sıfatına sahiptir. Kanundaki belediye kavramı hem 5393 sayılı Belediye Kanunu ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu kapsamındaki belediyelerdir(Yaralı,2011:149).

2.3.2. Kamu Borçlusu

Kamu borçlusu AATUHK m. 3'te belirtilmiştir. İlgili hüküm uyarınca kamu borçlusu; kamu alacağını ödemekle yükümlü olan gerçek ve tüzel kişiler ile bunların kanuni temsilci veya mirasçıları, vergi mükellefleri, vergi sorumluları, kefil ve yabancı şahıs ve kurumların

temsilcileridir. Kamu borçlusu olmak için fiil ehliyeti aranmaz. Borçlunun hak ehliyetine sahip olması yeterlidir (Karahanlı,2022:62).

AATUHK m. 3 uyarınca kamu alacağını ödemekle yükümlü olan gerçek veya tüzel kişilerin de kanuni temsilcileri de kamu borçluları içerisinde sayılır. Kamu borçlusu gerçek veya tüzel kişiler kamu borcundan asıl olarak sorumludur. Ancak kamu borçlusunun kanuni temsilcisi, kanunda öngörülen şartlar oluştuğu takdirde fer'i olarak kamu borcundan sorumludur(Yaralı,2011:150).

AATUHK m. 7 uyarınca borçlunun ölümü halinde eğer mirasçılar mirası reddetmemişlerse söz konusu Kanun'un uygulanacağı belirtilmiştir. Aynı şekilde 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nda (VUK) m. 12'de mirasçıların murisin borçlarından sorumluluğu belirlenmiştir. mirasçıların ilgili hükümler uyarınca kanuni ya da atanmış mirasçı olması önem arz etmezken mirası reddetmiş olmamaları önemlidir (Ayaz,2015:46).

Vergi mükellefleri, VUK'a göre vergi borcu ödemekle yükümlü olan gerçek veya tüzel kişidir(VUK m. 8/I). Vergi mükellefi olmak için fiil ehliyeti şart değildir (VUK m. 9/I). Bir kişinin vergi mükellefi olabilmesi için vergi borcunu doğuran olayın kişinin kendi şahsından kaynaklanması ve vergi borcunu öderken kendi malvarlığından ödemesi gerekir(Özvatan,2014:17).

Vergi sorumlusu, VUK uyarınca verginin ödenmesinde vergi dairesi ile muhatap olan kişidir (VUK m. 8/II). İlgili hükümdeki tanımdan, vergi sorumlusunun sadece maddi bir görevi olduğunu anlaşılmaktadır. Ancak VUK m. 8'in devamındaki fıkralarda vergi sorumluların sadece maddi bir ödev ile sorumlu olmadığı VUK'da vergi mükellefleri için öngörülmüş olan şekli ödevlerden de sorumlu olduğu anlaşılmaktadır(VUK m. 8/IV). Burada vergi sorumlusu vergi borcu ilişkisinde 3. kişi olarak kabul edilir. Vergi borcunu doğuran olay vergi mükellefinin kendi şahsından kaynaklanmasından dolayı vergi mükellefinin vergi borcu ödendikten sonra kendi malvarlığında azalma meydana gelmelidir. Vergi sorumlusu söz konusu vergi borcunu kendi malvarlığından ödese bile ödediği miktarı vergi mükellefine rücu edebilir(Karahanlı,2022:65).

AATUHK m. 9 uyarınca Kamu borçlusu, kamu alacaklısına teminat göstermek zorundadır. İlgili teminat AATUHK m. 10'da belirtilmiştir. Söz konusu hükümde belirtilen teminatı gösteremeyen kamu borçlusu, AATUHK m. 11 uyarınca müteselsil kefil gösterebilir. Kefalet sözleşmesi AATUHK m. 11/II'de belirtilen şekle uygun yapılmalıdır. Kamu alacaklısı kefaleti

ve kefil olan kabul edip etmemekte serbesttir (AATUHK m. 11/III). Kamu alacaklısı tarafından kefilin kabul edilmesi durumunda, kefil aynen asıl borçlu gibi takip olunur (AATUHK m. 57).

AATUHK m. 3'te sayılan son kamu borçlusu, yabancı şahıs ve kurumların temsilcileridir. Yabancı bir kişi ya da kurumun kamu borçlusu olması halinde Türkiye'de takip ve tahsile muhatap olabilecek bir kişinin bulunması gerekir (Yaralı,2011:160). Yabancı şahıs ve kurumların temsilcilerinin sorumluluğu, kanuni temsilciler için öngörülen sorumluluklarla aynıdır (VUK m. 10/II).

3. LİMİTED ŞİRKETLERDE ORTAKLARIN VE MÜDÜRLERİN KAMU ALACAKLARINDAN SORUMLULUĞU

3.1. Genel Olarak Kamu Alacaklarından Sorumluluk

Sorumluluk, şahıs varlığıyla ve malvarlığıyla sorumluluk olmak üzere ikiye ayrılır. Şahıs varlığı ile sorumluluk günümüz hukuk sisteminde yer almayan, ilkel hukuk sistemlerinde var olan bir sorumluluk türüdür. Modern hukuk sisteminde kabul edilen sorumluluk türü, malvarlığı ile sorumluluktur(Oğuzman ve Öz,2013:16). Malvarlığı ile sorumluluk, borçlunun alacaklıya karşı malvarlığı ile sorumlu olmasıdır. Bu sorumluluk da kendi içinde sınırlı sorumluluk ve sınırsız sorumluluk olmak üzere ikiye ayrılır. Sınırlı sorumlulukta borçlu, alacaklıya karşı belli bir konu ya da miktarla sınırlı olarak sorumludur. Sınırsız sorumlulukta ise borçlu, alacaklıya karşı tüm malvarlığı ile sorumludur(Oğuzman,2013:17).Sorumluluk kişi iradesinden ya da kanundan kaynaklanabilir. Kamu borçlarından sorumluluk ise kanundan kaynaklanır(Karahanlı,2022:68).

Limited şirketler, TTK m. 602 uyarınca borç ve yükümlülüklerinden şirket malvarlığı ile sorumludur. Bu sebeple şirketin üçüncü kişilerle yapmış olduğu işlemlerden dolayı şirket tüzel kişiliği, şirket malvarlığı ile sorumlu olur. TTK m. 602 uyarınca limited şirketin ortaklarının, şirket alacaklılarına karşı sorumlulukları yoktur(Pulaşlı,2021:730; Bozkurt,2019:554).

Limited şirketler her ne kadar şirketin borç ve yükümlülüklerinden şirket malvarlığı ile sorumlu olsa da Limited şirketin kamu borçlarından öncelikle şirket kendi malvarlığı ile sorumludur. Şirketin malvarlığı söz konsu kamu alacağını karşılamaya yetmez veya karşılaması imkansızsa o zaman AATUHK ve VUK hükümleri uyarıca limited şirketin ortakları ve kanuni temsilcilerin sorumluluğuna gidilebilir (Kendigelen ve Kırca,2022:326; Çebi,2020:480).

3.2. Limited Şirket Ortaklarının Kamu Alacaklarından Sorumluluğu

3.2.1. Genel Olarak

Limited şirketin ortakları bakımından sınırlı sorumluluk ilkesi geçerlidir. TTK m. 573/II uyarınca ortaklar sadece taahhüt ettikleri esas sermaye ile ve eğer şirket sözleşmesinde

belirlenmişse ek ödeme ve yan edim yükümlülüklerini yerine getirmekle sorumludur(Çebi,2020:477; Bozkurt,2019:552). Ortakların sermaye payı dışında şirkete ya da şirket alacaklılarına herhangi bir sorumlulukları yoktur. Ancak söz konusu kurala AATUHK m. 35 ile kamu alacaklarının ödenmesine ilişkin bir istisna öngörülmüştür(Kendigelen ,2022:325; Yaralı,2011:238; Bozkurt,2019:555).

AATUHK m. 35 hükmünde; farklı yıllarda iki değişiklik yapılmıştır. İlk değişiklik 4369 sayılı Kanunla yürürlüğe girmiştir. 35. Maddenin ilk halinde şirketin ortaklarının kamu alacaklarından doğan sorumluluğu, ödemeyi taahhüt ettikleri sermaye miktarı ile sınırlandırılmıştır. Değişiklik ile birlikte şirketin ortaklarının sorumluluğu artmış ve ortaklar kamu alacaklarına karşı şirkete taahhüt ettikleri sermaye miktarı ile değil; şirkete katıldığı sermaye hissesi ile sorumlu tutulmuştur(Ayaz,2015:86).

Aynı maddede ikinci değişiklik ise 5766 sayılı Kanun'un 3. maddesi ile getirilmiştir. Maddenin ilk halinde bulunan *"şirketten tahsil imkanı bulunmayan amme alacağının…"* ifadesi genişletilmiş ve *"şirketten tamamen veya kısmen tahsil edilemeyen veya tahsil edilemeyeceği anlaşılan …"* şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklikle alacaklı kamu idaresi, kamu alacağını şirketten tahsil edemeyeceğini anlaması durumunda şirketin ortaklarına söz konusu kamu alacağını tahsil etmek için gidebilmektedir(Yaralı,2011:247).

Söz konusu maddede, 04.06.2008 tarihli ve 5766 sayılı Kanun'un 3.maddesi ile yapılan değişikliklerden ikincisi ise madde devamına iki yeni fıkra eklenmesidir. Eklenen hükümlerle uygulamada pay devrine bağlı olarak ortakların sorumlulukları açısından ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Buna göre payı devreden ve devralan ortağın şirketin devir tarihinden önce doğmuş olan kamu borçlarından dolayı sorumluluğu müteselsil sorumluluk olarak kabul edilmiştir(Ayaz,2015:88; Bozkurt,2019:555;Kendigelen ,2022:326).

3.2.2.Ortakların Sorumluluğunun Kapsamı

AATUHK m. 35 uyarınca şirketten tamamen veya kısmen tahsil edilemeyen veya tahsil edilemeyeceği anlaşılan kamu alacakları için ortakların sorumluluğuna gidilebilir. Şirket ile ortaklar arasında iki dereceli bir sorumluluk vardır(Kendigelen ,2022:326; Çebi,2020:479; Pulaşlı,2021:803).

Kamu alacağı için ilk olarak şirket tüzel kişiliğine gidilir. Şirket tüzel kişiliğinde AATUHK m. 54 vd. uyarınca cebri icra hükümlerinin tamamı uygulanmış ve haczi kabil bir malvarlığı bulunamamışsa ya da haczedilen şirket malvarlığının paraya çevrilmesi neticesinde kamu

alacağının tamamı karşılanamamışsa bu durumda ortakların sorumluluğuna gidilir(Çebi,2020:479).

AATUHK m. 35'te belirtilen bir diğer durum da şirket malvarlığından kamu alacağının karşılanamayacağının anlaşılmasıdır. 04.06.2008 tarihli ve 5766 sayılı Kanun'un 3.maddesi ile yapılan değişiklikle gelen bu düzenleme neticesinde kamu idaresine bir kolaylık sağlanmıştır. Bu sayede şartları oluştuğu takdirde, kamu alacağının tahsilinde vakit kaybetmeksizin şirket ortaklarına gidebilmesinin önü açılmıştır(Çebi,2020:479).

3.2.3.Ortakların Sorumluluğunun Hukuki Niteliği

Limited şirkette ortakların kamu borçlarından sorumluluğu kusura dayanmayan, kusursuz sorumluluk durumudur. Zira kamu borçları için ortaklara gidilmesindeki tek şart, kamu alacağının limited şirketin malvarlığından tahsil edilememiş olmasıdır(Yaralı,2011:249).

Kamu alacağı için öncelikle asıl borçlu olan şirket tüzel kişiliğine gidilmesi gerekir. Şirket tüzel kişiliğine kamu alacağı için gidilmeden ortaklara gidilemez. Bu nedenle limited şirket ortaklarının kamu borçları açısından sorumluluğu fer'i niteliktedir(Yaralı,2011:251).

Kamu alacağı şirket malvarlığından karşılanamadığı takdirde, şirketin ortakları sermaye payı oranında kamu borcundan sorumludur. AATUHK m. 35'te açıkça ortakların müteselsil sorumluluğundan bahsedilmemiştir. Söz konusu hükümde ortakların sermaye payı oranında kamu borcundan sorumlu oldukları belirtilmiştir. Bu nedenle ortakların kamu borçlarından müteselsil sorumluluğu yoktur. Her ortak yalnızca kendi sermaye payı oranında kamu borcundan sorumludur. Diğer bir ifadeyle ortaklar kamu borçlarından müşterek sorumludur (Akyürek,2022:155).

3.2.4.Ortakların Rücu Hakkı:

AATUHK m. 35'te ortakların kamu borçlarından sorumluluğu düzenlenirken, kamu borcunu ödeyen ortağın limited şirket tüzel kişiliğine rücu edip edemeyeceği hakkında herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Söz konusu borç limited şirketin kendi tüzel kişiliğinden kaynaklanmakta olup borçtan asli olarak sorumlu olan da şirkettir. Bu sebeple her ne kadar şirketin ortağının kamu borcundan dolayı yapmış olduğu ödemeye ilişkin şirket tüzel kişiliğine rücu edeceği ile ilgili açık bir hüküm bulunmasa da doktrinde ve uygulamada, ortakların şirkete karşı rücu edebileceği kabul edilmektedir(Akyürek,2022:221).

Limited şirketin her ortağı, kamu borcundan sermaye payı oranında sorumludur. Bu sebeple kendi sermaye payı oranında kamu borcunu ödeyen bir ortağın şirketin diğer ortaklarına karşı rücu imkanı bulunmamaktadır(Yaralı,2011:265).

3.3.Limited Şirkette Müdürlerin Kamu Alacaklarından Sorumluluğu

3.3.1. Genel Olarak

Temsil yetkisi kanundan kaynaklanan temsilciye kanuni temsilci denir. TTK m. 623 uyarınca limited şirketlerin yönetim ve temsil yetkisi müdür veya müdürler kuruluna verilir. Dolayısıyla limited şirketi temsile yetkili organ müdürlerdir.

Limited şirketlerde, şirketi temsilde yetkili bir organ olan müdür veya müdürler kurulu limited şirketin kamu borçları açısından kanuni temsilci olarak kabul edilir. Bu nedenle şartları oluştuğu takdirde şirketin kamu borçlarından sorumlulukları doğar(Yaralı,2011:64).

Şirket tüzel kişiliğinden tahsil edilemeyen ya da tahsil edilemeyeceği anlaşılan kamu alacakları VUK m. 10 ve AATUHK mük. m. 35'te düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeler kamu borçlarından kanuni temsilcilerin sorumluluğuna ilişkindir. İki farklı kanun hükmü görünüşte benzer olsa da her ikisi de farklı şekilde düzenlenmiştir(Ayaz,2015:59).

3.3.2. VUK m. 10 Uyarınca Kanuni Temsilcilerin Sorumluluğu

Limited şirketlerin VUK m. 1 kapsamındaki borçlarından şirketin kanuni temsilcilerini sorumlu tutabilmek için ilk olarak, söz konusu borçların şirket tüzel kişiliğinin malvarlığından tahsil edilememesi gerekir. Ayrıca kamu borcunun tahsil edilememesi şirketin kanuni temsilcilerin kusurundan kaynaklanmalıdır (VUK m. 10/II). Bu durumda kamu alacakları şirketin kanuni temsilcilerin malvarlığından tahsil edilir (Kendigelen,2022:137; Pulaşlı,2021:801).

VUK m. 10 uyarınca kanuni temsilcilerin sorumluluğuna giren alacaklar vergi, resim, harç ve bunlara bağlı alacaklardır. Söz konusu bağlı alacakların VUK'da düzenlenmiş olması zorunlu değildir. Alacağın vergi, resim ve harca bağlı olması yeterlidir (Karahanlı,2022:75).

VUK m. 10 uyarınca kanuni temsilcilerin söz konusu kamu borcundan sorumlu olabilmesi için öncelikle, zamanaşımına uğramamış bir vergi alacağı söz konusu olmalıdır. İkinci olarak kamu borcu kısmen veya tamamen tahsil edilmemiş olmalıdır. Üçüncü şart ise limited şirketlerin kanuni temsilcilerinin maddi veya şekli ödevlerini yerine getirmemiş olmaları gerekir (Karahanlı,2022:75;Kendigelen,2022:137).

VUK m. 10/II hükmü 3505 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikten önce *"Yukarıda yazılı olanların bu ödevleri kasıt ve ihmalleriyle yerine getirmemeleri yüzünden mükelleflerin veya vergi sorumlularının varlığından tamamen veya kısmen alınmayan vergi alacakları, kanuni ödevleri yerine getirmeyenlerin varlıklarından alınır…"*şeklindeydi. Söz konusu maddede geçen *"kasıt ve ihmalleriyle"* ibaresi 3505 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle çıkarılmıştır. Bu değişikliğin yapılmasından sonra kanuni temsilcilerin sorumluluklarının kusura dayanan bir sorumluluk mu yoksa kusursuz sorumluluk mu olduğu doktrinde ve uygulamada tartışılmıştır. Doktrinde ileri sürülen ve azınlıkta olan bir görüşe göre *"kasıt ve ihmalleriyle"* ibaresinin

kaldırılmasından dolayı kanuni temsilcilerin sorumluluğu kusursuz sorumluluktur (Akyürek,2022:125). Aksi yöndeki çoğunluk görüşü ise kanuni temsilcilerin sorumluluğunun kusur sorumluluğuna dayandığını savunmaktadır. Bu görüşe göre söz konusu değişiklikle kanuni temsilcilerin kusura dayanan sorumlulukları ortadan kalkmamış sadece kanuni temsilcinin kusurunun ispat yükü yer değiştirmiştir. Kanun hükmündeki değişiklik öncesinde kanuni temsilcinin kusurlu olduğunu kamu idaresi ispatlamak ile yükümlüyken değişiklik sonrası ispat yükü kanuni temsilciye geçmiştir. Kanuni temsilci kusursuz olduğunu ispatlamakla yükümlü kılınmıştır(Barlass,2006:80). İkinci görüşü kuvvetlendiren bir diğer durum da TTK m. 553 hükmüdür. Söz konusu hüküm ile yönetim kurulu üyelerinin sorumluluğu kusura dayandırılmıştır. Nitekim yönetim kurulu üyeleri de anonim şirketin kanuni temsilcisidir(Barlass,2006:78).

VUK m. 10/II uyarınca kamu alacağının asıl borçlusu şirket tüzel kişiliğidir. Limited şirkete kamu borcunun tahsili için gidilmeden kanuni temsilciye gidilemez. Zira kanuni temsilci asıl borçlu değildir. Bu nedenle kanuni temsilcinin sorumluluğu fer'i niteliktedir(Yaralı,2011:180).

Kamu alacağı asıl borçlu olan şirket tüzel kişiliğinden tahsil edilemezse ve kamu alacaklısının karşısında birden fazla kanuni temsilci bulunuyorsa bu durumda müteselsil borçluluk söz konusu olur. Her bir kanuni temsilci şirketin kamu borçlarından dolayı müteselsil olarak sorumlu olur. Kanuni temsilciler, kamu borcundan dolayı VUK md 10 uyarınca tüm malvarlıkları ile sorumludur(Yaralı,2011:182).

Vadesi gelmemiş bir vergi borcunun ödeme imkanı bulunmadığı için vadesi gelmemiş vergi borcundan dolayı kanuni temsilciliği sona eren müdürün sorumluluğuna gidilemez. Bu vergi borcundan vadesi geldiğinde kanuni temsilcilik sıfatına sahip olan müdür ya da müdürler sorumlu olur(Yaralı,2011:230).

Kanuni temsilciler şirket tüzel kişiliğine ait olan kamu borcunu ödedikten sonra şirket tüzel kişiliğine rücu edebilir. Ancak kanuni temsilciler sadece ödemiş oldukları vergi borçları için rücu edebilecekken söz konusu duruma kendi kusurlarıyla sebep olduklarından dolayı verginin zamanında ödenmemesine bağlı olarak ortaya çıkan vergiye bağlı alacaklar için şirket tüzel kişiliğine rücu edemezler(Karahanlı,2022:86).

3.3.3. AATUHK Mükerrer m. 35 Uyarınca Kanuni Temsilcilerin Sorumluluğu

Limited şirket tüzel kişiliğinin malvarlığından tamamen veya kısmen tahsil edilemeyen veya tahsil edilemeyeceği anlaşılan kamu alacakları, AATUHK mük. m. 35/I uyarınca kanuni temsilcilerin şahsi malvarlığından tahsil edilir (Pulaşlı,2021:802).

AATUHK mük m. 35'te 5766 sayılı Kanun'la değişiklik yapılmıştır. Söz konusu maddeye iki yeni fıkra daha eklenmiştir. Madde metni toplamda 4 fıkradan oluşmaktayken yeni düzenleme ile birlikte 5. Ve 6. Fıkralar eklenmiştir. Söz konusu maddeye eklenen fıkralardan ilki şöyledir; "*Amme alacağının doğduğu ve ödenmesi gerektiği zamanlarda kanuni temsilci veya teşekkülü idare edenlerin farklı şahıslar olmaları halinde bu şahıslar, amme alacağının ödenmesinden müteselsilen sorumlu tutulur."*. Söz konusu düzenleme ile kamu borcunun doğduğu anda ve tahsil edilme anında farklı iki kanuni temsilcinin sorumluluğuna işaret edilmiştir. Buna göre iki farklı kanuni temsilci kamu borcundan müteselsil olarak sorumlu tutulmuştur(Ayaz,2015:38).Ancak Kanun'a eklenen bu hüküm Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasanın m. 2'ye aykırı olduğu gerekçesi ile iptal edilmiştir. Zira AYM 'nin 19/03/2015 tarih 2014/144 Esas ve 2015/29 Karar sayılı kararına göre kanuni temsilcinin görevde bulunmadığı bir zamanda tahakkuk etmiş bir kamu borcundan sorumlu olması adalet ve hakkaniyet ilkelerine aykırıdır.

AATUHK mük. m. 35 uyarınca kanuni temsilcilerin kamu borçlarından dolayı sorumluluğu fer'i niteliktedir. Çünkü şirket tüzel kişiliğinden kısmen veya tamamen tahsil edilemeyen veya tahsil edilemeyeceği anlaşılan kamu alacakları için kanuni temsilcilere gidilebilir. Kamu borcunun asıl sorumlusu şirket tüzel kişiliğidir(Yaralı,2011:181).

AATUHK mük. m. 35 uyarınca kanuni temsilcilerin sorumluluğunun kapsamına giren kamu alacakları, VUK m. 10'da düzenlenmiş olan vergi ve buna bağlı olan alacaklar dışındaki diğer kamu alacaklarıdır. VUK'daki gibi eğer bir kamu alacağı daha özel bir düzenleme ile ele alınmışsa AATUHK mük. m. 35'te düzenlenmiş olan sorumluluk dikkate alınmaz. Özel düzenlemeye göre kanuni temsilcinin sorumluluğunun kapsamı belirlenir(Yaralı,2011:184).

Kamu alacaklarının AATUHK mük. m. 35'e göre kanuni temsilciden tahsil edilebilmesi için tek şart şirket tüzel kişiliğinin malvarlığından söz konusu kamu alacağının tahsil edilememiş olmasıdır. Bu sebeple kanuni temsilcinin, kamu alacağının tahsili hususunda kusurlu olup olmadığına bakılmadan sorumluluğuna gidilir. Diğer bir ifadeyle AATUHK mük. m. 35'e göre kanuni temsilci söz konusu kamu borcundan kusursuz sorumludur(Karahanlı,2022:94).

Limited şirketlerde birden fazla kanuni temsilci varsa ve kamu alacağı da limited şirketten tahsil edilemiyorsa, limited şirketteki kanuni temsilcilerin her biri kamu borçlarından müteselsil olarak ve tüm malvarlıkları ile birlikte sorumlu olur (Yaralı,2011:182).

AATUHK mük. m. 35/IV uyarınca kamu borcunu ödeyen kanuni temsilciler, ödedikleri tutarı için şirket tüzel kişiliğine rücu edebilirler. Burada VUK m. 10 gibi kanuni temsilcilerin

kusuruna dayanan bir durum söz konusu olmadığı için kanuni temsilciler ödedikleri kamu borcunun tamamı için rücu edebilir (Kendigelen,2022:137; Karahanlı,2022:97).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Kamu alacağı, idarenin başta kamu hizmetlerini sağlayabilmek için finansman teşkil eden alacaklardır. Bu alacaklar, kamu hizmetlerinin eksiksiz bir şekilde sağlanabilmesi için önemlidir. Bu nedenle kamu alacaklarının takip ve tahsili diğer alacaklardan farklı ve öncelikli yapılır. Kamu alacaklarının takip ve tahsili için AATUHK uygulanır.

Kamu alacakları kapsamına giren alacaklar kendi içinde; asli kamu alacakları, fer'i kamu alacakları, kamu hizmetlerinin uygulanmasından doğan diğer kamu alacakları, özel kanunlarda AATUHK' ya göre tahsili öngörülen alacaklar ve takip giderlerinden oluşan kamu alacakları olarak ayrılır. Limited şirketler, TTK m. 602 uyarınca borç ve yükümlülüklerinden şirket malvarlığı ile sorumludur. Bu nedenle kamu borçlarından öncelikle şirket kendi malvarlığı ile sorumludur. Şirketin malvarlığı söz konusu kamu alacağını karşılamaya yetmez veya karşılaması imkansızsa o zaman AATUHK ve VUK hükümleri uyarıca limited şirketin ortaklarının ve müdürlerinin sorumluluğuna gidilebilir.

Ortakların kamu borçlarından sorumluluğu AATUHK m. 35'de düzenlenmiştir. AATUHK m. 35 uyarınca şirketten tamamen veya kısmen tahsil edilemeyen veya tahsil edilemeyeceği anlaşılan kamu alacakları için ortakların sorumluluğuna gidilebilir.

Limited şirketlerde müdürlerin kamu borçlarından doğan sorumluluğu ise VUK'un m. 10'da ve AATUHK mük. m. 35'de düzenlenmiştir. VUK m. 10 uyarınca müdürlerin kamu borcundan sorumlu olabilmesi için ilk şart kamu borcu şirket malvarlığından kısmen veya tamamen tahsil edilememiş olmalıdır. İkinci şart ise söz konusu alacağın müdürlerin kusurlarıyla, tahsil edilememiş olması gerekir. Kamu alacaklarının AATUHK mük. m. 35'e göre kanuni temsilciden tahsil edilebilmesi için ise tek şart şirket tüzel kişiliğinin malvarlığından söz konusu kamu alacağının tahsil edilememiş olmasıdır. Bu sebeple kanuni temsilcinin, kamu alacağının tahsili hususunda kusurlu olup olmadığına bakılmadan sorumluluğuna gidilebilir.

KAYNAKÇA

[1] Ayaz, E., *Limited Şirketlerde Kanuni Temsilci ve Ortakların Vergisel Sorumlulukları*, Ankara, 2015.

[2] Bahçeci, B., *Kamu Alacağını Takip Hukuku,* Ankara, 2019.

[3] Barlas, İ., *Anonim ve Limited Ortaklıklarda Kanuni Temsilcilerin Vergisel Sorumluluğu*, İstanbul, 2006.

[3] Bozkurt,T., *Şirketler Hukuku*, Ankara, 2019.

[4] Budak, T., Kamu Alacağı: Hukuki Bir Değerlendirme, Business and Economics Research Journal 2/2, 2011.

[5] Çebi, H., *Şirketler Hukuku,* Ankara, 2020.

[6] Dinç ,S., 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Limited Şirketin Unsurları İle Limited Şirketlerde Pay ve Ortak Kavramları, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 29,2017.

[7] Kaya Karahanlı, M., *Limited Şirketlerde Kanuni Temsilcilerin ve Ortakların Amme Alacaklarından Doğan Sorumluluğu*, Ankara, 2022.

[8] Kendigelen, A.,Kırca,İ., *Şirketler Hukuku*, İstanbul, 2022.

[9] Oğuzman, M.K.,Öz,M.T., *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*,İstanbul,2013.

[10] Özvatan,S.A., *Vergi İcra Hukuku'nda Kamu Alacaklarının Takip ve Tahsilinde Haciz Uygulamasının Değerlendirilmesi,*Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Aydın, 2014.

[11] Pulaşlı, Hasan. *Şirketler Hukuku Genel Esaslar,* Ankara, 2021.

[12] Şener, O. H., *Ortaklıklar Hukuku*,Ankara, 2017.

[13] Yaralı, L., *Limited Şirketin Kamu Borçlarından Müdürlerin ve Ortakların Sorumluluğu,* İstanbul, 2011.

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE AKTİF SPOR YAPAN TAKIM VE BİREYSEL SPORCULARIN MENTAL DAYANIKLILIKLARININ İNCELENMESİ

Bahattin DİKME
Fırat Üniversitesi,
bahattin.dikme@gmail.com - 0009-0000-3144-7460

Dr. Mesut BULUT

mstblt@windowslive.com - 0000-0003-0789-0969

Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL

Fırat Üniversitesi

oaltingul@firat.edu.tr - 0000-0002-2572-7324

Dr. Didem YAVUZ SÖYLER

Fırat Üniversitesi

dysöyler@firat.edu.tr - 0000-0002-9625-996X

ÖZET

Araştırmamızın amacı spor bilimleri fakültesinde aktif spor yapan takım ve bireysel sporla uğraşan öğrencilerin mental dayanıklılıklarının incelenmesidir.

Bu çalışmanın evrenini Fırat Üniversitesi spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören 1715 öğrenci oluştururken örneklemini ise rastgele seçilmiş 156 öğrenci oluşturmaktadır. Ölçek iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 5 soruluk kişisel bilgi formu, ikinci bölümde ise 4'li likert tipinden oluşan 13 maddelik Beden Eğitimi ''Sporda Mental Dayanıklılık Ölçeğinden (SMDÖ)'' faydalanılmıştır. Verilerin frekans ve yüzde değerleri belirlenip, ikili grup arasındaki farklarda T testi, çoklu gruplarda tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi kullanılmıştır. Gruplar arası farklılıkların belirlenmesinde ise TUKEY testinden yararlanılmıştır.

Sonuç olarak spor bilimleri fakültesinde aktif spor yapan takım ve bireysel spor dallarıyla uğraşan öğrencilerin mental dayanıklılık düzeylerinde cinsiyet, uğraştıkları spor dalı ve yaşlarının bir etkisinin olmadığı, 1501- 2000 TL arası gelire sahip öğrencilerin bağlılıklarının daha fazla olduğu ve amatör sporcularının güven duygusunun daha fazla olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Takım Sporu, Bireysel Sporcu, Mental Dayanıklılık

GİRİŞ

Spor psikolojisi alanında mental dayanıklılık, yılmazlık ve kararlılık terimleriyle eş anlamlı olarak

kullanılırken, genel anlamda üstün performans olarak ifade edilmektedir (Süleymanoğulları 2021). Mental dayanıklılık, sporcuların fiziksel antrenmanlarının yanı sıra bilişsel yeteneklerini belirli bir seviyeye çıkarabilmeleri için antrenman veya müsabaka sırasında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma becerilerini geliştirmelerini sağlar (Özgün 2022). Günümüz spor dünyasında, sporcuların kendilerini her alanda geliştirmeleri büyük önem taşımaktadır. Rekabetin giderek arttığı bu ortamda, taraftarlar ve kulüplerin sporculardan beklentileri de yükselmektedir. Bir sporcu, takım arkadaşlarıyla uyum içinde çalışabilmek için performansını sürekli olarak güncel tutmalı ve daha da ileriye taşımalıdır. Tüm spor branşları dikkate alındığında, sporcuların mental dayanıklılık düzeyi, performansı etkileyen en önemli unsurlardan biridir (Yardımcı ve ark. 2017). Bir sporcu, mental açıdan ne kadar iyi kendini kontrol edebilirse, sahada o kadar başarılı performans sergileyebilir. Bu nedenle, sporcuların spor kariyerleri boyunca fiziksel performanslarının yanı sıra karar verme becerilerini ve mental dayanıklılıklarını artıracak yeteneklerini geliştirmeleri büyük önem taşımaktadır (Tekkurşun Demir ve ark., 2018). Mental olarak kendini geliştiren sporcular, daha hızlı ve sağlıklı kararlar alabilme, olumsuz durumlarla karşılaştıklarında çabuk toparlanma, başarısızlıkları fırsata dönüştürme ve performanslarını her zaman yüksek seviyede tutma becerisine sahip olurlar (Çoban, 2018). Sporcular, fiziksel gelişimlerinin yanı sıra zihinsel yeteneklerini de geliştirmelidir. Kulüp antrenörleri, yöneticiler ve kulüp başkanları sporcuların mental özelliklerine önem verseler de, ülkemizde bu alanda somut destek sağlanmadığı açıkça görülmektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında, sporcuların başarısızlıkları çoğunlukla fiziksel yeteneklerinden ziyade mental özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Mental güç, bir sporcunun başarılı bir performans sergilemesinde kritik bir faktördür (Sulaiman ve ark. 2021). Sporcular, kendilerinden beklenen üst düzey performansı gösterebilmek için hem fiziksel hem de mental açıdan yüksek bir performans sergilemelidir (Sarı ve ark. 2020). Günümüzde, her takımın kazanmak için büyük çaba harcadığı, önemli transferler yaparak herkesin beğenisini kazanma çabasının sporcuları yoğun bir antrenman sürecine soktuğu bir ortamda yaşıyoruz (Yarayan ve İlhan 2018). Bu nedenle, antrenörlerin sporcuları psikolojik olarak etkileyen faktörleri inceleyip, elde ettikleri analiz sonuçlarına göre yeni bir hazırlık sürecine girmeleri gerekmektedir. Sportif performansı etkileyen birçok faktör bulunmaktadır ve bunlar arasında kaygı önemli bir yer tutmaktadır. Kaygı, bireylerin davranışlarını ve doğru karar verme yeteneklerini, ayrıca çeşitli psikolojik süreçlerini olumsuz yönde etkileyebilir. Sporcularda kaygı seviyesinin yüksek olması durumunda, sağlıklı karar verme yeteneği azalır ve mevcut yeteneklerini ortaya koyma becerileri düşer (Özgün 2022). Kaygı düzeyini kontrol edemeyen bir sporda; titreme, terleme, çarpıntı ve yüksek nabız gibi fiziksel belirtiler ortaya çıkabilir (Civan ve ark. 2010).

Motivasyon, bireyleri harekete geçiren ve eylem sürekliliği sağlayan iç ve dış faktörler aracılığıyla bu eylemi destekleyen bir mekanizma olarak tanımlanmaktadır (Aktaş 2006). Başka bir tanıma göre motivasyon, kişileri hedefe yönelik pozitif düşüncelerle harekete geçiren ve bu eylemin devamlılığını sağlayan bir güç olarak ifade edilmektedir (Soyer ve ark. 2010).

Özgüven ise, bireylerin bir başkasından beklediği ve istediği davranışları gerçekleştirme konusundaki inancı, arzusu ve isteği olarak tanımlanmaktadır (Weinberg ve Gould 2003).

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmamızın amacı spor bilimleri fakültesinde aktif spor yapan takım ve bireysel sporla

uğraşan öğrencilerin mental dayanıklılıklarının incelenmesidir. Bu çalışmanın evrenini Fırat Üniversitesi spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören 1715 öğrenci oluştururken örneklemini ise rastgele seçilmiş 156 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracımız 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmacı tarafından geliştirilen demografik bilgiler formu, cinsiyet, yaş, gelir durumu, spor dalı ve sporcu unvanı, gibi bağımsız değişkenler ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde ise Sheard ve ark. (2009), tarafından geliştirilen Pehlivan (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan 4'lü likert tipinde (1=Kesinlikle Doğru, 2=Genellikle Doğru, 3=Nadiren Doğru, 4=Hiç Doğru Değil) 13 maddeden oluşan ölçekten faydalanılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi SPSS 22.0 istatistik paket programında değerlendirilmiştir. Değerlendirilme T-Test, Tek yönlü varyans analizi (Anova) kullanılarak yapılmıştır. Aktif sporyapan bireysel ve takım sporcularının arasında ki farkların önemli çıkması halinde ortalamalar arası bu farkın kaynağını bulabilmek için Tukey ve LSD testi kullanılmıştır. Frekans ve yüzde (%) ikilisi karşılaştırılarak özellikler belirtilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. Örneklemin Demografik Özeliklere Göre Frekans Ve Yüzdelik Değerleri

Değişkenler		N	(%)
Cinsiyet	Kadın	56	35.9
	Erkek	100	64.1
Yaş	18-20	47	30.1
	21-23	76	48.7
	24-26	22	14.1
	27 ve üzeri	11	7.1
Aylık Gelir	0-1500	38	24.4
	1501-2000	45	28.8
	2001-2500	37	23.7
	2501 ve üzeri	36	23.1
Spor Dalı	Bireysel spor	90	57.7
	Takım sporu	66	42.3
Sporcu Unvanı	Profesyonel Sporcu	47	30.1
	Amatör Sporcu	91	58,3
	Milli Sporcu	18	11.5

Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyete göre en fazla katılım %64,1 ile erkekler olduğu, öğrenim gördükleri yaş durumuna baktığımızda 21-23 yaşları arasında olan (76) bireylerin daha fazla olduğu, katılımcıların aylık gelir durumlarına baktığımızda 1501-2000 TL gelire sahip olanların daha fazla orana olduğu (%28,8) spor dalı değişkenine baktığımızda bireysel sporlarla ilgilenen öğrencilerin takım sporları ile ilgilenen öğrencilerden daha fazla olduğu (90) ve sporcu unvanlarına baktığımızda amatör sporcuların (91) diğer sporcu unvanlarına sahip olanlardan daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Öğrencilerin Mental Dayanıklılıkları Ortalama Değer Tablosu

	N	Min	Max	ort	ss	Skewness	Kurtosis
Güven	156	5,00	19,00	10,40	3,30	,295	-,419
Bağlılık	156	4,00	15,00	9,87	2,34	-,374	-,283
Kontrol	156	4,00	16,00	10,28	2,68	,004	-,196
Genel toplam	156	13,00	47,00	30,56	5,52	-,316	,209

Araştırmaya katılan öğrencilerin ölçeğe verdiği cevaplara göre öğrencilerin güven alt boyutunda minimum puan 5,00 maksimum puan 19,00 ortalama puan ise 10,40 çıkmış olup ortalamanın altında olduğu, bağlılık alt boyutuna baktığımızda minimum puan 4,00 maksimum puan 15,00 ortalama puan ise 9,87 çıkmış olup orta düzeyde olduğu, kontrol alt boyutuna baktığımızda minimum puan 4,00 maksimum puan 16,00 ortalama puan 10,28 çıkmış olup orta düzeyde olduğu olduğu ve genel toplam puana baktığımızda ise minimum puan 13,00 maksimum puan 47,00 ortalama puan ise 30,56 çıkmış olup orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin Mental Dayanıklılıkları Cinsiyet Değişkenine Göre T Testi

	Cinsiyet	N	ort	Ss	t	p
Güven	Kadın	56	10,1071	3,38810	-,838	,404
	Erkek	100	10,5700	3,26677		
Bağlılık	Kadın	56	9,8214	2,57334	-,200	,842
	Erkek	100	9,9000	2,21793		
Kontrol	Kadın	56	9,8214	2,74430	-1,636	,104
	Erkek	100	10,5500	2,62611		
Genel toplam	Kadın	56	29,7500	6,36253	-1,382	,169
	Erkek	100	31,0200	4,96448		

Araştırmaya katılan öğrencilerin mental dayanıklılık genel ortalama puanlarında ve alt boyutlarında cinsiyet açısından bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 4. Öğrencilerin Mental Dayanıklılıkları Spor Dalı Değişkenine Göre T Testi

	Spor Dalı	N	ort	Ss	t	p
Güven	Bireysel Spor	90	10,61	3,31	,914	,362
	Takım Sporu	66	10,12	3,30		
Bağlılık	Bireysel Spor	90	9,96	2,18	,589	,557
	Takım Sporu	66	9,74	2,55		
Kontrol	Bireysel Spor	90	10,57	2,67	1,580	,116
	Takım Sporu	66	9,89	2,66		
Genel toplam	Bireysel Spor	90	31,15	5,22	1,570	,118
	Takım Sporu	66	29,75	5,84		

Araştırmaya katılan öğrencilerin mental dayanıklılık genel ortalama puanlarında ve alt boyutlarında spor dalı değişkenine göre bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 5. Öğrencilerin Mental Dayanıklıkları Yaş Değişkenine Göre ANOVA Testi

		N	ort	ss	f	p	farklar
Güven	18-20 A	47	10,04	3,32	,446	,721	-
	21-23 B	76	10,51	3,23			
	24-26 C	22	10,95	3,48			
	27 ve üzeri D	11	10,09	3,59			
	Toplam	156	10,40	3,30			
Bağlılık	18-20 A	47	9,23	2,76	2,126	,099	-
	21-23 B	76	10,00	2,09			
	24-26 C	22	10,63	2,05			
	27 ve üzeri D	11	10,18	2,13			
	Toplam	156	9,87	2,34			
Kontrol	18-20 A	47	10,14	3,30	,126	,945	-
	21-23 B	76	10,42	2,22			
	24-26 C	22	10,22	2,11			
	27 ve üzeri D	11	10,09	3,80			
	Toplam	156	10,28	2,68			
Genel toplam	18-20 A	47	29,42	6,41	1,167	,324	-
	21-23 B	76	30,93	4,96			
	24-26 C	22	31,81	4,92			
	27 ve üzeri D	11	30,36	6,07			
	Toplam	156	30,56	5,52			

Araştırmaya katılan öğrencilerin mental dayanıklılık genel ortalama puanlarında ve alt boyutlarında yaş değişkenine göre bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 6. Öğrencilerin Mental Dayanıklılıkları Gelir Durumu Değişkenine Göre ANOVA Testi

		N	ort	Ss	f	p	farklar
Güven	0-1500 A	38	10,86	3,67	,873	,456	-
	1501-2000 B	45	10,51	2,85			
	2001-2500 C	37	10,51	3,46			
	2501 ve üzeri D	36	9,66	3,26			
	Toplam	156	10,40	3,30			
Bağlılık	0-1500 A	38	9,34	2,70	2,814	,041	B-A,D
	1501-2000 B	45	10,60	1,82			
	2001-2500 C	37	10,02	1,77			
	2501 ve üzeri D	36	9,36	2,80			
	Toplam	156	9,87	2,34			
Kontrol	0-1500 A	38	10,21	3,36	1,425	,238	-
	1501-2000 B	45	10,57	1,78			
	2001-2500 C	37	10,72	2,35			
	2501 ve üzeri D	36	9,55	3,05			
	Toplam	156	10,28	2,68			
Genel toplam	0-1500 A	38	30,42	6,38	2,444	,066	-
	1501-2000 B	45	31,68	4,37			
	2001-2500 C	37	31,27	4,50			
	2501 ve üzeri D	36	28,58	6,37			
	Toplam	156	30,56	5,52			

Araştırmaya katılan öğrencilerin mental dayanıklılık genel ortalama puanlarında, güven ve kontrol alt boyutlarında gelir durumu değişkenine göre bir farklılık olmadığı görülmektedir. Ancak bağlılık alt boyutunda gelir durumu açısından bir farklılık olduğu görülmektedir. Farklılıkların hangi gruplar arasında olduğuna baktığımızda 1501- 2000 TL arasında olanlar ile 0-1500 arası ve 2501 ve üzeri gelir durumu olanlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır.

Tablo 7. Öğrencilerin Mental Dayanıklılıkları Sporcu Unvanı Değişkenine Göre ANOVA Testi

		N	ort	Ss	f	p	farklar
Güven	Profesyonel A	47	9,04	3,05	8,668	,000	A-B
	Amatör B	91	11,28	3,08			
	Milli C	18	9,50	3,71			
	Toplam	156	10,40	3,30			
Bağlılık	Profesyonel A	47	9,55	2,43	,679	,508	-
	Amatör B	91	10,04	2,23			
	Milli C	18	9,83	2,66			
	Toplam	156	9,87	2,34			
Kontrol	Profesyonel A	47	10,51	2,98	,490	,614	-
	Amatör B	91	10,10	2,45			
	Milli C	18	10,61	3,03			
	Toplam	156	10,28	2,68			
Genel toplam	Profesyonel A	47	29,10	6,19	2,969	,054	-
	Amatör B	91	31,43	5,03			
	Milli C	18	29,94	5,41			
	Toplam	156	30,56	5,52			

Araştırmaya katılan öğrencilerin mental dayanıklılık genel ortalama puanlarında, bağlılık ve kontrol alt boyutlarında sporcu unvanı değişkenine göre bir farklılık olmadığı görülmektedir. Ancak güven alt boyutunda sporcu unvanı açısından bir farklılık olduğu görülmektedir. Farklılıkların hangi gruplar arasında olduğuna baktığımızda profesyonel sporcular ile amatör sporcular arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyete göre en fazla katılım %64,1 ile erkekler olduğu, öğrenim gördükleri yaş durumuna baktığımızda 21-23 yaşları arasında olan (76) bireylerin daha fazla olduğu, katılımcıların aylık gelir durumlarına baktığımızda 1501-2000 TL gelire sahip olanların daha fazla orana olduğu (%28,8) spor dalı değişkenine baktığımızda bireysel sporlarla ilgilenen öğrencilerin takım sporları ile ilgilenen öğrencilerden daha fazla olduğu (90) ve sporcu unvanlarına baktığımızda amatör sporcuların (91) diğer sporcu unvanlarına sahip olanlardan daha fazla olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin ölçeğe verdiği cevaplara göre öğrencilerin güven alt boyutunda minimum puan 5,00 maksimum puan 19,00 ortalama puan ise 10,40 çıkmış olup

ortalamanın altında olduğu, bağlılık alt boyutuna baktığımızda minimum puan 4,00 maksimum puan 15,00 ortalama puan ise 9,87 çıkmış olup orta düzeyde olduğu, kontrol alt boyutuna baktığımızda minimum puan 4,00 maksimum puan 16,00 ortalama puan 10,28 çıkmış olup orta düzeyde olduğu ve genel toplam puana baktığımızda ise minimum puan 13,00 maksimum puan 47,00 ortalama puan ise 30,56 çıkmış olup orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin mental dayanıklılık genel ortalama puanlarında ve alt boyutlarında cinsiyet açısından bir farklılık olmadığı görülmektedir. Yapılan literatür taramasında bizim çalışmamıza benzerlik gösteren çalışmalara baktığımızda Çoban (2018), tenis oynayan üniversite öğrencilerinin mental dayanıklılıklarının cinsiyet değişkeni üzerinde etkisinin olmadığını söylemektedir. Yine Yıldırım ve Kocaekşi (2020), güreş sporcularına yaptığı çalışmada cinsiyetin mental dayanıklılık üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmamızla örtüşmeyen çalışmalara baktığımızda Atalı (2022),yaptığı çalışmada kontrol alt boyutunda erkekler lehine, Demir ve ark., (2020), yaptığı çalışmada kontrol alt boyutunda kadınların lehine, farklılık olduğu görülmektedir. Yine Farroki ve ark., (2011), Saavedra ve ark., (2018), Madrigal ve ark., (2015) yaptıkları çalışmalarda mental dayanıklılık düzeyinin cinsiyet değişkeni üzerinde anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin mental dayanıklılık genel ortalama puanlarında ve alt boyutlarında spor dalı değişkenine göre bir farklılık olmadığı görülmektedir. Literatür taraması sonucunda çalışmamızla benzerlik gösteren ve çalışmamızla örtüşmeyen çalışmalara rastlanmaktadır. Turan ve ark., (2022), yaptıkları çalışmada spor türünün mental dayanıklılık üzerinde etkisinin olmadığı söylenmektedir. Boyun (2023), yaptığı çalışmada sporcuların mental dayanıklılık branş değişkenine göre güven alt boyutunda anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Yine Yarayan ve ark., (2018) yaptıkları çalışmada devamlılık ve kontrol alt boyutunda anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin mental dayanıklılık genel ortalama puanlarında ve alt boyutlarında yaş değişkenine göre bir farklılık olmadığı görülmektedir. Yapılan literatür taramasında çalışmamızla benzerlik gösteren ve örtüşmeyen çalışmalar bulunmaktadır. Sarı ve ark., (2020) ve Crust (2009), Çoban (2018), yaptıkları çalışmada yaşın mental dayanıklılık üzerinde etkisinin olmadığı tespit etmişlerdir. Boyun (2023), Yarayan ve ark, (2018), Turan ve ark., (2018), Connaughton ve ark., (2008), yaptıkları çalışmalarda yaşın mental dayanıklılık üzerinde etkisinin olduğunu belirmektedirler.

Araştırmaya katılan öğrencilerin mental dayanıklılık genel ortalama puanlarında, güven ve kontrol alt boyutlarında gelir durumu değişkenine göre bir farklılık olmadığı görülmektedir. Ancak bağlılık alt boyutunda gelir durumu açısından bir farklılık olduğu görülmektedir. Farklılıkların hangi gruplar arasında olduğuna baktığımızda 1501- 2000 TL arasında olanlar ile 0-1500 arası ve 2501 ve üzeri gelir durumu olanlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Boyun (2023), yaptığı çalışmada mental dayanıklılık düzeyinin gelir durumları üzerinde bir etkisinin olmadığını belirtmektedir. Yapılan literatür taramasında mental dayanıklılık üzerine yapılan çalışmalarda gelir durumu üzerine çok fazla çalışmaya rastlanmadığından alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin mental dayanıklılık genel ortalama puanlarında, bağlılık ve kontrol alt boyutlarında sporcu unvanı değişkenine göre bir farklılık olmadığı görülmektedir. Ancak güven alt boyutunda sporcu unvanı açısından bir farklılık olduğu görülmektedir. Farklılıkların hangi gruplar arasında olduğuna baktığımızda profesyonel sporcular ile amatör sporcular arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Yapılan literatür taramasında mental dayanıklılık ölçeğinin sporcu unvanı değişkeni üzerine herhangi bir çalışmaya rastlanmadığından alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak spor bilimleri fakültesinde aktif spor yapan takım ve bireysel spor dallarıyla uğraşan öğrencilerin mental dayanıklılık düzeylerinde cinsiyet, uğraştıkları spor dalı ve yaşlarının bir etkisinin olmadığı, 1501- 2000 TL arası gelire sahip öğrencilerin bağlılıklarının daha fazla olduğu ve amatör sporcularının güven duygusunun daha fazla olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aktaş Z, Çobanoğlu G, Yazıcılar İ, Er N. Profesyonel basketbolcularda spora özgü başarı motivasyon düzeyinin cinsiyetler açısından karşılaştırılması. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, s. 4(2), 55-59, 2006.

Crust L. The relationship between mental toughness and affect intensity. Personality and Individual Differences, s. 47 (8), 959-963 2009.

Civan A, Arı R, Görücü A, Özdemir M. Bireysel ve takım sporcularının müsabaka öncesi ve sonrası durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 2010, s. 7(1), 193-206.

Çoban O. Tenis sporcularının mental dayanıklılık seviyelerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. Turkish Studies Educational Sciences, s. 13(27), 479-488 2018.

Özgün A. Polis mesleki eğitim merkezi (pomem) sınavına hazırlanan adayların spora yönelik tutumları ve mental dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bartın, 2022.

Pehlivan H. Sporda mental dayanıklılık ölçeği uyarlama: geçerlik ve güvenirlik çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniveristesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa, 2014.

Sheard M. Golby J. Wersch A. “Progress toward construct validation of the sports mental toughness questionnaire (smtq)”. European Journal of Psychological Assessment, 25 (3), 186–193, 2009.

Sulaiman N, Abdullah SSZS, Razmi RR, Ismail N, Darmansah NF. Mental toughness in sports: level of mental toughness among football players in different position. Psychology and Education,2021, s. 58(4), 1802-1806.

Süleymanoğulları M. Curling sporcularının mental dayanıklılık ve hedef bağlılığı düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Kış Sporları ve Spor Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2021.

Tekkurşun Demir G, Namlı S, Hazar Z, Türkeli A, Cicioğlu Hİ. Bireysel ve takım sporcularının karar verme stilleri ve mental iyi oluş düzeyleri. CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, s. 13(1), 176-191, 2018.

Weinberg R, Gould D. Psychological Foundations in Sport and Exercise, Champaign, IL. Human Kinetics Press, 2003.

Soyer F, Can Y, Güven H, Hergüner G, Bayansalduz M, Tetik B. Sporculardaki başarı motivasyonu ile takım birlikteliği arasındaki ilişkinin incelenmesi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, s. 7(1), 225-239, 2010.

Yarayan YE, İlhan EL. Sporda zihinsel antrenman envanteri'nin (SZAE) uyarlama çalışması. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, s. 23(4), 205-218, 2018.

Yardımcı A, Sadık R, Kardaş NT. Amerikan futbolu sporcularının yalnızlık düzeyleri ve sporda mental dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişki. Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi, s. 2(2), 79 90, 2017.

Connaughton, D., Wadey, R., Hanton, S., & Jones, G., The development and maintenance of mental toughness: Perceptions of elite performers. Journal of Sport Sciences, (2008), 26:83–95.

Farrokhi, A., Kashani, V., & Moteshareie, E. Comparison of mental toughness of contact and noncontact men and women athletes in different skill levels. Iranian Journal of Motor Behavior, 3, 71-86, 2011.

Madrıgal, L., Robbıns, J., Gıll, D.L., & Wurst, K., A pilot study investigating the reasons for playing through pain and injury: Emerging themes in men's and women's collegiate rugby. The Sport Psychologist, 29(4): 310-318, 2015.

Saavedra, J.M., Kristjansdottir, H., Eerlingsdottir, A., & Sveinsson, G. Psychological skills, mental toughness and anxiety in elite handball players. Personality and Individual Differences, (134), 125-130, 2018, doi: 10.1016/j.paid.2018.06.011.

Yarayan, Y.E., Yıldız, A.B., & Gülşen, D.B.A., Elit Düzeyde Bireysel ve Takım Sporu Yapan Sporcuların Zihinsel Dayanıklılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(7): 992- 999. 2018.

Yıldırım, I. Ö. & Kocaekşi, S. Güreşçilerde zihinsel dayanıklılık, öz yeterlik inancı ve sportif kendine güven düzeylerinin incelenmesi. Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi, (2020), 6, (2), 392-406. https://dergipark.org.tr/en/pub/intjces/issue/59193/820150.

Demir, İ., İbiş, S. & Miçooğulları, B. O. Takım sporları ile bireysel spor yapanların psikolojik karakteristiklerinin incelenmesi ve karşılaştırılması. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi. 22(2), 55-70. (2020), https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunibesyo/issue/55659/696176.

Turan, M., Mavibaş, M. & Savaş, B. Ç. Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Sporda Mental Dayanıklılık Düzeylerinin İncelenmesi. Kafkas Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kafkassbd. Cilt:2 Sayı:2, 2022.

Atalı, M., Elit Düzey Kadın Ve Erkek Buz Hokeyi Sporcularının Mental Dayanıklılık Ve Bilişsel Esneklik Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Spor Bilimleri Fakültesi Antrenörlük Eğitimi Anabilim Dalı, Bursa 2022.

Boyun, İ. H. Farklı Spor Branşları İle Uğraşan Sporcuların Zihinsel Ve Mental Dayanıklılık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. Hatay, 2023.

Sarı, İ., Sağ, S. & Demir, A. P. Sporda zihinsel dayanıklılık: taekwondo sporcularında bir inceleme. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 22(4), 131-147. 2020, https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunibesyo/issue/59137/820265.

SPOR BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA TUTUMLARI İLE ÖFKE İFADE TARZLARININ İNCELENMESİ

Prof. Dr. Hakkı ULUCAN
Erciyes Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi
hakkiulucan@gmail.com – ORCID ID:0000-0002-0059-1344

Prof. Dr. Ziya BAHADIR
Erciyes Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi
zbahadir@erciyes.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-6185-7791

Doktora Öğr. Sevim KIR
Erciyes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü
ksevim38@outlook.com – ORCID ID:0000-0003-1772-3582

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, spor bilimleri öğrencilerinin sosyal medya tutumları ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmaya, Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenimlerine devam eden 88 kadın ve 112 erkek olmak üzere toplamda 200 öğrenci gönüllü olarak katılım sağlamıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, Sosyal Medya Tutum Ölçeği ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği kullanılmaktadır. Verilerin analizi için SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde tanımlayıcı istatistikler kullanılmış ve bağımsız değişkenlerin normallik dağılımları incelenmiştir. Sonuçlar doğrultusunda parametrik testlerin uygulanmasına karar verilmiş ve bu kapsamda t-Testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Ayrıca, değişkenler arası ilişkilerin belirlenmesinde Pearson korelasyon testi uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, spor bilimleri öğrencilerinin sosyal medya tutumları ile öfke ifade tarzları arasında genel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak, demografik değişkenlere göre bazı anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Sosyal Medya Tutum Ölçeği'nde cinsiyet ve bağımlılık durumu değişkenlerine göre anlamlı farklılık bulunurken, Öfke İfade Tarzı Ölçeği'nde yaş, öğrenim görülen bölüm, akademik başarı durumu, yapılan spor türü ve bağımlılık durumuna göre anlamlı farklar gözlemlenmiştir. Bu bulgular, spor bilimleri öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ve öfke ifade tarzı konusundaki tutumlarının daha iyi anlaşılmasına ve bu alanlarda yapılacak müdahalelerin önemine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Spor Bilimleri Öğrencileri, Sosyal Medya Tutumları, Öfke İfade Tarzları

INVESTIGATION OF SOCIAL MEDIA ATTITUDES AND ANGER EXPRESSION STYLES OF SPORTS SCIENCE STUDENTS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationship between sports science students' social media attitudes and anger expression styles. A total of 200 students, 88 women and 112 men, who were continuing their education at the Faculty of Sports Sciences, participated in the research voluntarily. In the study, a personal information form prepared by the researcher, Social Media Attitude Scale and Anger Expression Style Scale are used as data collection tools. SPSS 22 package program was used to analyze the data. Descriptive statistics were used in the analysis of the research data and the normality distributions of the independent variables were examined. In line with the results, it was decided to apply parametric tests and in this context, t-Test and one-way analysis of variance (ANOVA) were used. Additionally, Pearson correlation test was applied to determine the relationships between variables. According to the research findings, there was generally no significant relationship between sports science students' social media attitudes and anger expression styles. However, some significant differences were detected according to demographic variables. While there were significant differences in the Social Media Attitude Scale according to gender and addiction status variables, significant differences were observed in the Anger Expression Style Scale according to age, department of study, academic success, type of sports played and addiction status. These findings draw attention to the importance of better understanding sports science students' attitudes towards social media use and anger expression and the importance of interventions in these areas.

Key Words: Sports Sciences Students, Social Media Attitudes, Anger Expression Styles

GİRİŞ

Tarih boyunca, insanlar kendilerini ifade edebilecekleri çeşitli platformlar ve mecralar yaratma eğiliminde olmuşlardır. Bu platformlardan biri de günümüzün dijital çağında giderek önem kazanan sosyal medyadır. Sosyal medya, bireylerin düşüncelerini, duygularını ve kişisel deneyimlerini geniş kitlelerle paylaşmalarına olanak tanıyan dinamik bir alan olarak öne çıkmaktadır (Özkan, 2013). Sosyal medya, coğrafi sınırları ortadan kaldırarak farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurma imkanı sağlamakta, topluluk ve aidiyet duygusunu güçlendirmektedir. Bu dijital ortam, bireylerin sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılamada ve sosyal ağlarını genişletmede önemli bir rol oynamaktadır (Yılmaz Elbaşı, 2015). Bu bağlamda, sosyal medya yalnızca bireysel ifadeyi değil, aynı zamanda toplumsal etkileşimi de güçlendiren önemli bir araç haline gelmiştir (Demir, 2015).

Sosyal medya araçlarının yaygın kullanımıyla birlikte, internet kullanıcıları daha etkili ve aktif roller üstlenmektedir. Teknolojik gelişmelerin de katkısıyla, insanlar sadece izleyici ve tüketici olmaktan çıkıp, aynı zamanda içerik üreticisi ve takip edilen bireyler konumuna gelmiştir. Bu dönüşüm, bireylerin geniş kitlelere ulaşmalarını ve kendi seslerini duyurmalarını sağlamaktadır. Sosyal medya platformları, kullanıcılara hem içerik oluşturma hem de bu içerikleri geniş ağlara yayma imkanı sunarak, bilgi akışını ve etkileşimi artırmaktadır (Ök,

2013). Kişinin, oluşturduğu profille kendini tanımladığı, düşüncelerini ve deneyimlerini paylaştığı, çeşitli etkinlikler düzenleyerek sosyal etkileşimde bulunduğu, mevcut sosyal çevresiyle sürekli iletişimde kalmayı sürdürdüğü ve yeni sosyal çevreler edinmesine olanak tanıyan sanal ortamda varlık göstermesi olarak tanımlanabilir. Bu sanal alan, bireyin kendini ifade etme, sosyal bağlarını güçlendirme ve yeni sosyal ilişkiler kurma sürecine önemli katkılarda bulunmaktadır (Yanık Düşünceli, 2016). Sosyal medyanın birçok çekici özelliği bulunmasına rağmen, sosyal medyadaki gelişmeleri kaçırma korkusu, sosyal medya kaygı bozukluğu, gönderi sonrası travmatik stres bozukluğu ve obsesif kompülsif, duygu durum bozukluğu gibi dijital rahatsızlıklara da neden olabilmektedir (Uyan, 2019). Bu dijital rahatsızlıklar, bireylerin duygusal durumlarını olumsuz yönde etkileyerek, öfke gibi olumsuz duyguların daha sık ve kontrolsüz bir şekilde dışa vurulmasına yol açabilmektedir.

Duygular, insanların yaşamlarını organize etmelerine ve davranışlarını yönlendirmelerine yardımcı olan önemli araçlardır. Temel duygularımız; mutluluk, nefret, korku, üzüntü ve öfkedir. Bu duygular, genellikle bireyin ihtiyaçları ve arzuları karşılanmadığında veya kısıtlandığında ortaya çıkar (Kısaç, 1997). Beş temel duygumuzdan biri olan öfke, genellikle tek başına yaşanan bir duygu değildir; aksine, sevinç, hayal kırıklığı, üzüntü gibi diğer duygularla iç içe geçebilir. Bu durum, öfkenin karmaşık ve çok yönlü bir duygusal deneyim olduğunu gösterir (Koçak, 2024). Öfke, oldukça geniş bir yelpazede yaşanabilen bir duygusal durumdur ve düşük düzeyde bir rahatsızlık hissinden başlayarak, şiddet içeren reaksiyonlara kadar varabilir. Bu duygu, davranışsal, bilişsel, fiziksel ve duygusal birçok faktörü içermektedir. Öfke anında, bireyler hem bedenlerinde hem de zihinsel süreçlerinde çeşitli değişiklikler deneyimleyebilirler. Bu çok yönlü doğasıyla öfke, bireylerin hayatında yönetilmesi ve anlaşılarak sağlıklı bir şekilde ifade edilmesi gereken önemli bir duygudur (Bal, 2018). Her insanın öfke ifade etme tarzı, bireyin kişisel özelliklerine ve öğrenme süreçlerine bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Genel olarak öfke, içe dönük öfke, dışa dönük öfke ve kontrol edilebilen öfke olmak üzere üç grupta incelenir. Ayrıca, öfke süresine göre sürekli ve durumsal öfke olarak da sınıflandırılabilir. Bireyler arasındaki öfke ifade tarzları, içe yönelik öfke, dışa yönelik öfke ve kontrol edilen öfke değişkenleri üzerinden ölçülür ve bu tarzlar bireylerin kişisel özelliklerine göre çeşitlenir. Öfke ifade tarzı, bireyin öfkeye yönelik tepki biçimini yansıtır; öfke genellikle içe vurularak, dışa vurularak veya kontrol altına alınarak ifade edilir (Spielberger ve ark. 1983).

Bu bağlamda, sosyal medya kullanımının bireylerin öfke ifade tarzlarına olan etkisi de dikkate değerdir. Sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, bireylerin sosyal medya üzerindeki tutumları ve bu platformlarda sergiledikleri davranışlar, birçok araştırmanın odak noktası haline gelmiştir. Özellikle spor bilimleri öğrencileri gibi genç ve dinamik grupların sosyal medya tutumları, onların iletişim biçimlerini, duygusal tepkilerini ve sosyal etkileşimlerini doğrudan etkileyebilir. Bu tutumlar, bireylerin öfke ifade tarzlarını da şekillendirebilir; sosyal medyada karşılaşılan olumsuzluklar, öfke gibi duyguların daha sık ve kontrolsüz bir şekilde dışa vurulmasına neden olabilir. Buradan da yola çıkarak bu çalışma, spor bilimleri öğrencilerinin sosyal medya tutumları ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, nicel bir araştırma olup, betimsel araştırma modellerinden biri olan ilişkisel tarama modeli çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. İki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığını ve gücünü belirlemek için tasarlanmış model ilişkisel tarama modeli olarak adlandırılmaktadır (Karasar, 2012).

Araştırma Grubu

Bu çalışmanın araştırma grubunu, Erciyes Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğrenimine devam eden gönüllü katılım sağlayan 88 kadın ve 112 erkek olmak üzere toplamda 200 öğrenci oluşturmuştur.

Çizelge 1. Tanımlayıcı İstatistik-Frekans ve Yüzde Değerleri

Değişken	Grup	N	f	%
Cinsiyet	Kadın	200	88	44.0
	Erkek		112	56.0
Yaş	18-21	200	109	54.5
	22-25		81	40.5
	26-29		10	5.0
Öğrenim Görülen Bölüm	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	200	59	29.5
	Antrenörlük Eğitimi		39	19.5
	Spor Yöneticiliği		69	34.5
	Rekreasyon		33	16.5
Akademik Başarı	1.25-2.00	200	10	5.0
	2.01-2.50		88	44.0
	2.51-3.00		87	43.5
	3.01-3.50		15	7.5
Spor Türü	Bireysel Sporlar	200	104	52.0
	Takım Sporları		96	48.0
Bağımlılık Durumu (Sigara/Alkol)	Evet	200	26	13.0
	Hayır		174	87.0

Çizelge 1 incelendiğinde, katılımcıların %44.0'ı kadın (n:88), %56.0'ı erkek (n:112) olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş değişkeni incelendiğinde %54.5'i 18-21 yaş grubunda (n:109) yer alırken %5.0'ı 26-29 yaş grubunda (n:10) yer aldığı tespit edilmiştir. Öğrenim görülen bölüm değişkeni incelendiğinde, %29.5'i Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği (n:59) bölümünde, %19.5'i Antrenörlük Eğitimi (n:39) bölümünde, %34.5'i' Spor Yöneticiliği (n:69) bölümünde ve %16.5'i Rekreasyon (n:33) bölümünde olduğu görülmüştür. Katılımcıların akademik başarı düzeyi değişkeni incelendiğinde, en yüksek katılımın %44.0 (n:88) ile 2.01-2.50 aralığında, en düşük katılımın %5.0 (n:10) ile 1.25-2.00 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Spor türüne göre katılımcıların %52.0'ı Bireysel Spor (n:104) branşları ile ilgilenirken %48.0'ı Takım Sporları (n:96) ile ilgilendikleri görülmektedir. Katılımcıların %13.0'ının (n:26) sigara/alkol tüketiminde bulunurken, %87.0'ının (n:174) sigara/alkol tüketiminin olmadığı tespit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada anket yöntemi tercih edilmiştir. Anket formu, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, katılımcıların demografik bilgilerini toplayan bir form bulunmaktadır. İkinci bölümde, Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formu yer almakta ve son bölümde ise Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği kullanılmaktadır.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların demografik bilgilerine erişmek amacıyla 6 maddelik bir form hazırlanmıştır. Formda; cinsiyet, yaş, öğrenim görülen bölüm, akademik başarı düzeyi, spor türü ve bağımlılık durumu değişkenleri yer almaktadır. .

Sosyal Medya Tutum Ölçeği: Otrar ve Argın (2015) tarafından öğrencilerin sosyal medyaya yönelik tutumlarını belirlemek için geliştirilen ölçek, 17 olumlu ve 6 olumsuz olmak üzere toplam 23 maddeden oluşur ve 5'li Likert tipi derecelendirmeye sahiptir. “Kesinlikle Katılıyorum” 5, “Katılıyorum” 4, “Kararsızım” 3, “Katılmıyorum” 2, “Kesinlikle Katılmıyorum” 1 olarak değerlendirilmektedir. Ölçek dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar; sosyal yetkinlik (1, 2, 8, 16, 18, 20. maddeler), paylaşım ihtiyacı (4, 5, 6, 12, 13, 15, 17, 21. maddeler), öğretmenlerle ilişki (9, 10, 19. maddeler), sosyal izolasyon (3, 7, 11, 14, 22, 23. maddeler) şeklinde adlandırılmaktadır. Alt boyutlardan alınan puanlar toplanarak genel bir puan elde edilir. Olumsuz maddeler ters puanlanır. Yüksek puanlar, ilgili özelliğin yüksek olduğunu gösterir. Güvenirlik analizinde, varimax rotasyonu sonucunda belirlenen dört alt boyut ve ölçeğin tamamı için Cronbach α katsayıları (0.85) hesaplanmıştır (Otrar ve Argın,2015).

Öfke İfade Tarzı Ölçeği:

Sürekli Öfke ve Öfke Tarzı Ölçeği (SÖÖTÖ), öfke duygusunu ve ifadesini ölçen bir kendini değerlendirme aracıdır. Spielberger ve ark. (1983) tarafından geliştirilen ve Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği Özer (1994) tarafından yapılan bu ölçek, içe yönelik öfke (13, 15, 16, 20, 23, 26, 27, 31.) dışa yönelik öfke (12, 17, 19, 22, 24, 29, 32, 33.) öfke kontrolü (11, 14, 18, 21, 25, 28, 30, 34.) ve sürekli öfke (1,2,3,4,5,6,7,8,9,10.) olmak üzere dört alt boyut ve 34 maddeden oluşur. Katılımcılar, 4'lü Likert tipi derecelendirme kullanarak "Hiç tanımlamıyor" (1) ile "Tümüyle tanımlıyor" (4) arasında cevap verirler. Sürekli öfke boyutunda yüksek puanlar öfke düzeyinin yüksek olduğunu, öfke kontrol boyutunda yüksek puanlar öfkenin kontrol edilebildiğini, dışa yönelik öfke boyutunda yüksek puanlar öfkenin kolayca ifade edildiğini ve içe yönelik öfke boyutunda yüksek puanlar ise öfkenin bastırıldığını gösterir. Cronbach Alfa değerleri “öfke kontrolü” boyutu için .84; “öfke dışa vurumu” boyutu için .78 ve “öfke içe vurumu” boyutu için .62 olarak bulunmuştur (Özer, 1994).

Verilerin Analizi

Verilerin analizi, SPSS 22 paket programı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verilerini çözümlemek için, yüzde (%) ve frekans dağılımları gibi betimleyici istatistikler kullanılmıştır. Değişkenlerin normallik dağılımı (çarpıklık ve basıklık ±1.5 aralığında) incelenmiş ve bulgulara göre parametrik testler tercih edilmiştir. İki değişkenin karşılaştırılması için bağımsız örneklem t-testi uygulanırken, üç veya daha fazla değişkenin karşılaştırılması için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Farklılıkların ayrıntılı analizi için LSD yöntemi

kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde ise Pearson korelasyon testi uygulanmıştır.

Çizelge 2. Ölçeklerden Elde Edilen Puanların Betimsel İstatistik

	Ölçekler	N	Min.	Max.	x̄± Ss	Çarpıklık	Basıklık
Sosyal Medya Tutum Ölçeği	Paylaşım İhtiyacı	200	12.00	26.00	20.07±2.60	-.205	-.338
	Sosyal Yetkinlik	200	8.00	18.00	12.46±1.89	.200	-.286
	Sosyal İzolasyon	200	10.00	21.00	16.24±2.33	-.490	-.459
	Öğretmenlerle İlişki	200	6.00	12.00	8.74±1.41	-.147	-.343
	Toplam Puan	200	44.00	68.00	57.51±4.56	-.018	-.214
Öfke İfade Tarzı Ölçeği	Sürekli Öfke	200	16.00	30.00	21.60±2.62	.349	.012
	Öfke İçe Vurumu	200	15.00	24.00	18.81±1.71	.051	-.338
	Öfke Dışa Vurumu	200	10.00	20.00	15.32±1.89	-.041	-.366
	Öfke Kontrolü	200	17.00	27.00	21.82±1.88	.021	-.215
	Toplam Puan	200	65.00	91.00	77.55±4.75	.283	.294

Çizelge 2 incelendiğinde, Sosyal Medya Tutum Ölçeği alt boyutlarında en yüksek ortalamanın Paylaşım İhtiyacı alt boyutunda (20.07±2.60), en düşük ortalamanın ise Öğretmenlerle İlişki alt boyutunda (8.74±1.41) olduğu ve toplam puan ortalamasının (57.51±4.56) olduğu görülmüştür. Öfke İfade Tarzı Ölçeği alt boyutlarında en yüksek ortalamanın Öfke Kontrolü alt boyutunda (21.82±1.88), en düşük ortalamanın ise Öfke Dışa Vurumu alt boyutunda (15.32±1.89) olduğu ve toplam puan ortalamasının (77.55±4.75) olduğu görülmüştür.

Sosyal Medya Tutum Ölçeği ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği toplam puanları ve alt boyutlarının çarpıklık ve basıklık değerlerinin ±1.5 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Tabachnick ve Fidell (2013) tarafından belirtildiği üzere, bu aralıkta yer alan çarpıklık ve basıklık değerleri, veri setinin normal dağılım gösterdiğini ifade eder. Bu doğrultuda, verilerin normal dağılıma uygun olduğu belirlenmiş ve bu nedenle parametrik testler kullanılmıştır.

BULGULAR

Çizelge 3. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Sosyal Medya Tutum Ölçeği İle Öfke İfade Tarzı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Ölçekler	Cinsiyet	N	x̄± Ss	df	t	p
Sosyal Medya Tutum Ölçeği	Paylaşım İhtiyacı	Kadın	88	20.15±2.55	198	.428	.669
		Erkek	112	20.00±2.65			
	Sosyal Yetkinlik	Kadın	88	12.15±1.91	198	-2.038	**.043**
		Erkek	112	12.70±1.85			
	Sosyal İzolasyon	Kadın	88	16.02±2.31	198	-1.168	.244
		Erkek	112	16.41±2.34			
	Öğretmenlerle İlişki	Kadın	88	8.79±1.39	198	.492	.624
		Erkek	112	8.69±1.43			
	Toplam Puan	Kadın	88	57.13±4.28	198	-1.041	.299
		Erkek	112	57.81±4.76			

Öfke İfade Tarzı Ölçeği	**Sürekli Öfke**	Kadın Erkek	88 112	21.27±2.59 21.85±2.62	198	-1.569	.118
	Öfke İçe Vurumu	Kadın Erkek	88 112	18.82±1.73 18.80±1.71	198	.106	.916
	Öfke Dışa Vurumu	Kadın Erkek	88 112	15.17±1.68 15.43±2.05	198	-.987	.325
	Öfke Kontrolü	Kadın Erkek	88 112	21.98±1.98 21.68±1.79	198	1.123	.263
	Toplam Puan	Kadın Erkek	88 112	77.26±4.61 77.78±4.86	198	-.774	.440

Çizelge 3 cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde; Sosyal Medya Tutum Ölçeği Sosyal Yetkinlik alt boyutunda anlamlı farklılık görülürken ($p<0.05$), diğer alt boyutlar ve toplam puanında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0.05$). Öfke İfade Tarzı Ölçeği alt boyutlar ve toplam puanında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0.05$).

Çizelge 4. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Sosyal Medya Tutum Ölçeği İle Öfke İfade Tarzı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Ölçekler	**Yaş**	**N**	**x̄± S**	**F**	**p**	**Lsd**
Sosyal Medya Tutum Ölçeği	**Paylaşım İhtiyacı**	18-21[a]	109	20.13±2.48	1.103	.334	
		22-25[b]	81	19.85±2.76			
		26-29[c]	10	21.10±2.55			
	Sosyal Yetkinlik	18-21[a]	109	12.31±1.98	.973	.380	
		22-25[b]	81	12.60±1.79			
		26-29[c]	10	13.00±1.63			
	Sosyal İzolasyon	18-21[a]	109	16.13±2.34	1.138	.323	
		22-25[b]	81	16.24±2.40			
		26-29[c]	10	17.30±1.33			
	Öğretmenlerle İlişki	18-21[a]	109	8.74±1.39	.810	.446	
		22-25[b]	81	8.80±1.46			
		26-29[c]	10	8.20±1.13			
	Toplam Puan	18-21[a]	109	57.33±4.53	1.135	.323	
		22-25[b]	81	57.50±4.67			
		26-29[c]	10	59.60±3.68			
Öfke İfade Tarzı Ölçeği	**Sürekli Öfke**	18-21[a]	109	21.12±2.42	5.896	**.003**	a<b
		22-25[b]	81	22.34±2.72			
		26-29[c]	10	20.70±2.66			
	Öfke İçe Vurumu	18-21[a]	109	18.80±1.66	.061	.941	
		22-25[b]	81	18.80±1.69			
		26-29[c]	10	19.00±2.49			
	Öfke Dışa Vurumu	18-21[a]	109	15.28±1.99	.044	.957	
		22-25[b]	81	15.35±1.78			
		26-29[c]	10	15.40±1.95			
	Öfke Kontrolü	18-21[a]	109	21.80±1.83	1.193	.306	
		22-25[b]	81	21.72±1.98			
		26-29[c]	10	22.70±1.41			
	Toplam Puan	18-21[a]	109	77.02±4.44	1.522	.221	
		22-25[b]	81	78.23±4.98			
		26-29[c]	10	77.80±5.76			

Çizelge 4 yaş değişkenine göre incelendiğinde; Sosyal Medya Tutum Ölçeği toplam puanı ve ölçek alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>0.05). Öfke ifade Tarzı Ölçeği Sürekli Öfke alt boyutunda anlamlı fark görülürken (p<0.05), toplam puan ve diğer alt boyutlarda anlamlı fark görülmemektedir (p>0.05).

Öfke ifade Tarzı Ölçeği Sürekli Öfke alt boyutunda, 18-21 yaş grup ortalamasının 22-25 yaş grubu ortalamasından düşük olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 5. Katılımcıların Öğrenim Görülen Bölüm Değişkenine Göre Sosyal Medya Tutum Ölçeği İle Öfke İfade Tarzı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Ölçekler	Bölüm	N	x̄± S	F	p	Lsd
Sosyal Medya Tutum Ölçeği	Paylaşım İhtiyacı	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği[a]	59	19.72±2.38	.600	.616	
		Antrenörlük Eğitimi[b]	39	20.28±2.67			
		Spor Yöneticiliği[c]	69	20.28±2.72			
		Rekreasyon[d]	33	19.96±2.68			
	Sosyal Yetkinlik	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği[a]	59	12.44±1.86	.298	.827	
		Antrenörlük Eğitimi[b]	39	12.61±1.87			
		Spor Yöneticiliği[c]	69	12.52±1.90			
		Rekreasyon[d]	33	12.21±2.01			
	Sosyal İzolasyon	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği[a]	59	15.83±2.35	1.725	.163	
		Antrenörlük Eğitimi[b]	39	16.41±2.62			
		Spor Yöneticiliği[c]	69	16.66±1.93			
		Rekreasyon[d]	33	15.87±2.63			
	Öğretmenlerle İlişki	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği[a]	59	8.76±1.31	.164	.920	
		Antrenörlük Eğitimi[b]	39	8.69±1.45			
		Spor Yöneticiliği[c]	69	8.68±1.37			
		Rekreasyon[d]	33	8.87±1.63			
	Toplam Puan	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği[a]	59	56.76±4.55	1.322	.268	
		Antrenörlük Eğitimi[b]	39	58.00±3.88			
		Spor Yöneticiliği[c]	69	58.15±4.84			
		Rekreasyon[d]	33	56.93±4.62			
Öfke İfade Tarzı Ölçeği	Sürekli Öfke	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği[a]	59	21.64±2.48	.552	.647	
		Antrenörlük Eğitimi[b]	39	21.20±2.31			
		Spor Yöneticiliği[c]	69	21.59±2.76			
		Rekreasyon[d]	33	22.00±2.93			
	Öfke İçe Vurumu	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği[a]	59	18.89±1.90	.138	.937	
		Antrenörlük Eğitimi[b]	39	18.84±1.69			
		Spor Yöneticiliği[c]	69	18.71±1.48			
		Rekreasyon[d]	33	18.84±1.92			
	Öfke Dışa Vurumu	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği[a]	59	15.74±1.98	2.625	**.052**	a>d
		Antrenörlük Eğitimi[b]	39	15.35±1.81			
		Spor Yöneticiliği[c]	69	15.27±1.78			

		Rekreasyon[d]	33	14.60±1.91		
	Öfke Kontrolü	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği[a]	59	21.94±1.86	.293	.831
		Antrenörlük Eğitimi[b]	39	21.87±1.89		
		Spor Yöneticiliği[c]	69	21.65±1.82		
		Rekreasyon[d]	33	21.87±2.07		
	Toplam Puan	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği[a]	59	78.23±5.10	.575	.632
		Antrenörlük Eğitimi[b]	39	77.28±4.12		
		Spor Yöneticiliği[c]	69	77.23±4.45		
		Rekreasyon[d]	33	77.33±5.44		

Çizelge 5 incelendiğinde; Sosyal Medya Tutum Ölçeği toplam puanı ve ölçek alt boyutlarında öğrenim görülen bölüm değişkeni açısından istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>0.05). Öfke ifade Tarzı Ölçeği Öfke Dışa Vurumu alt boyutunda anlamlı fark görülürken (p<0.05), toplam puan ve diğer alt boyutlarda anlamlı fark görülmemektedir (p>0.05).

Öfke ifade Tarzı Ölçeği Öfke Dışa Vurumu alt boyutunda, Beden Eğitimi ve Spor bölümünde yer alan katılımcıların ortalamasının Rekreasyon bölümünde yer alan katılımcıların ortalamasından yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 6. Katılımcıların Akademik Başarı Ortalamalarına Göre Sosyal Medya Tutum Ölçeği İle Öfke İfade Tarzı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Ölçekler	**GANO**	**N**	**x̄± S**	**F**	**p**	**Lsd**
Sosyal Medya Tutum Ölçeği	**Paylaşım İhtiyacı**	1.25-2.00[a]	10	19.70±1.76	1.000	.394	
		2.01-2.50[b]	88	19.75±2.70			
		2.51-3.00[c]	87	20.39±2.66			
		3.01-3.50[d]	15	20.33±2.02			
	Sosyal Yetkinlik	1.25-2.00[a]	10	11.80±1.93	.526	.665	
		2.01-2.50[b]	88	12.42±1.91			
		2.51-3.00[c]	87	12.57±1.87			
		3.01-3.50[d]	15	12.53±1.95			
	Sosyal İzolasyon	1.25-2.00[a]	10	15.50±3.06	.499	.683	
		2.01-2.50[b]	88	16.39±2.29			
		2.51-3.00[c]	87	16.16±2.34			
		3.01-3.50[d]	15	16.26±2.08			
	Öğretmenlerle İlişki	1.25-2.00[a]	10	8.50±1.71	.163	.921	
		2.01-2.50[b]	88	8.70±1.37			
		2.51-3.00[c]	87	8.79±1.46			
		3.01-3.50[d]	15	8.80±1.20			
	Toplam Puan	1.25-2.00[a]	10	55.50±4.99	1.003	.393	
		2.01-2.50[b]	88	57.27±4.40			
		2.51-3.00[c]	87	57.91±4.63			
		3.01-3.50[d]	15	57.93±4.38			
Öfke İfade Tarzı Ölçeği	**Sürekli Öfke**	1.25-2.00[a]	10	22.00±1.76	2.725	**.045**	b<d c<d
		2.01-2.50[b]	88	21.23±2.56			
		2.51-3.00[c]	87	21.63±2.84			
		3.01-3.50[d]	15	23.26±2.84			
	Öfke İçe Vurumu	1.25-2.00[a]	10	18.10±1.28	1.758	.157	
		2.01-2.50[b]	88	18.71±1.72			

	2.51-3.00[c]	87	18.86±1.69			
	3.01-3.50[d]	15	19.60±1.91			
Öfke Dışa Vurumu	1.25-2.00[a]	10	14.60±1.50	1.474	.223	
	2.01-2.50[b]	88	15.15±2.02			
	2.51-3.00[c]	87	15.44±1.73			
	3.01-3.50[d]	15	16.00±2.20			
Öfke Kontrolü	1.25-2.00[a]	10	21.90±2.23	2.274	.081	
	2.01-2.50[b]	88	21.50±1.88			
	2.51-3.00[c]	87	21.97±1.81			
	3.01-3.50[d]	15	22.73±1.83			
Toplam Puan	1.25-2.00[a]	10	76.60±2.50	5.421	**.001**	a<d b<d c<d
	2.01-2.50[b]	88	76.61±4.52			
	2.51-3.00[c]	87	77.91±4.44			
	3.01-3.50[d]	15	81.60±6.59			

Çizelge 6 akademik başarı durumu değişkenine göre incelendiğinde; Sosyal Medya Tutum Ölçeği toplam puanı ve ölçek alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>0.05). Öfke ifade Tarzı Ölçeği toplam puan ve Sürekli Öfke alt boyutunda anlamlı fark görülürken (p<0.05), diğer alt boyutlarda anlamlı fark olmadığı görülmektedir (p>0.05).

Öfke ifade Tarzı Ölçeği Sürekli Öfke alt boyutunda, 2.01-2.50 ile 2.51-3.00 puan aralığı grup ortalamasının 3.01-3.50 puan aralığı grup ortalamasından düşük olduğu tespit edilmiştir.

Öfke ifade Tarzı Ölçeği toplam puanında, 1.25-2.00 puan aralığı, 2.01-2.50 puan aralığı ve 2.51-3.00 puan aralığı grup ortalamasının 3.01-3.50 puan aralığı grup ortalamasından düşük olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 7. Katılımcıların Yapılan Spor Türüne Göre Sosyal Medya Tutum Ölçeği İle Öfke İfade Tarzı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Ölçekler	**Spor Türü**	**N**	**x̄± Ss**	**df**	**t**	**p**
Sosyal Medya Tutum Ölçeği	**Paylaşım İhtiyacı**	Bireysel Spor	104	19.79±2.47	198	-1.541	.125
		Takım Sporları	96	20.36±2.72			
	Sosyal Yetkinlik	Bireysel Spor	104	12.46±1.84	198	-.027	.979
		Takım Sporları	96	12.46±1.96			
	Sosyal İzolasyon	Bireysel Spor	104	16.09±2.49	198	-.907	.366
		Takım Sporları	96	16.39±2.14			
	Öğretmenlerle İlişki	Bireysel Spor	104	8.75±1.39	198	.104	.917
		Takım Sporları	96	8.72±1.43			
	Toplam Puan	Bireysel Spor	104	57.10±4.38	198	-1.323	.187
		Takım Sporları	96	57.95±4.72			
Öfke İfade Tarzı Ölçeği	**Sürekli Öfke**	Bireysel Spor	104	22.16±2.28	198	3.235	**.001**
		Takım Sporları	96	20.98±2.83			
	Öfke İçe Vurumu	Bireysel Spor	104	18.86±1.80	198	.431	.667
		Takım Sporları	96	18.76±1.63			
	Öfke Dışa Vurumu	Bireysel Spor	104	15.59±1.99	198	2.160	**.032**
		Takım Sporları	96	15.02±1.75			
	Öfke Kontrolü	Bireysel Spor	104	21.83±1.88	198	.129	.898
		Takım Sporları	96	21.80±1.89			
	Toplam Puan	Bireysel Spor	104	78.46±4.50	198	2.859	**.005**
		Takım Sporları	96	76.57±4.84			

Çizelge 7 yapılan spor türü değişkenine göre incelendiğinde; Sosyal Medya Tutum Ölçeği toplam puanı ve ölçek alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>0.05). Öfke ifade Tarzı Ölçeği toplam puan, Sürekli Öfke ve Öfke Dışa Vurumu alt boyutlarında anlamlı fark görülürken (p<0.05), diğer alt boyutlarda anlamlı fark olmadığı görülmektedir (p>0.05).

Çizelge 8. Katılımcıların Bağımlılık Durumu (Sigara/Alkol) Değişkenine Göre Sosyal Medya Tutum Ölçeği İle Öfke İfade Tarzı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Ölçekler	Bağımlılık Durumu	N	x̄± Ss	df	t	p
Sosyal Medya Tutum Ölçeği	Paylaşım İhtiyacı	Evet	26	20.23±2.91	198	.337	.737
		Hayır	174	20.04±2.56			
	Sosyal Yetkinlik	Evet	26	12.34±1.87	198	-.342	.733
		Hayır	174	12.48±1.90			
	Sosyal İzolasyon	Evet	26	15.23±2.45	198	-2.391	**.018**
		Hayır	174	16.39±2.28			
	Öğretmenlerle İlişki	Evet	26	8.76±1.47	198	.113	.910
		Hayır	174	8.73±1.40			
	Toplam Puan	Evet	26	56.57±4.55	198	-1.125	.262
		Hayır	174	57.65±4.56			
Öfke İfade Tarzı Ölçeği	Sürekli Öfke	Evet	26	21.19±3.00	198	-.849	.397
		Hayır	174	21.66±2.56			
	Öfke İçe Vurumu	Evet	26	18.65±1.52	198	-.511	.610
		Hayır	174	18.83±1.74			
	Öfke Dışa Vurumu	Evet	26	15.42±1.52	198	.296	.767
		Hayır	174	15.30±1.95			
	Öfke Kontrolü	Evet	26	21.07±1.85	198	-2.178	**.031**
		Hayır	174	21.93±1.86			
	Toplam Puan	Evet	26	76.34±3.67	198	-1.394	.165
		Hayır	174	77.73±4.87			

Çizelge 8 bağımlılık durumu (sigara/alkol) değişkenine göre incelendiğinde; Sosyal Medya Tutum Ölçeği Sosyal İzolasyon alt boyutunda anlamlı fark görülürken (p<0.05), toplam puanı ve ölçek alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>0.05). Öfke ifade Tarzı Ölçeği Öfke Kontrolü alt boyutunda anlamlı fark görülürken (p<0.05), toplam puan ve diğer alt boyutlarda anlamlı fark olmadığı görülmektedir (p>0.05).

Çizelge 9. Katılımcıların Sosyal Medya Tutum Ölçeği İle Öfke İfade Tarzı Ölçeği Arasındaki Korelasyon Analizi

N: 200		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Paylaşım İhtiyacı[1]	r	1									
	p										
Sosyal Yetkinlik[2]	r	**.165***	1								
	p	**.019**									
Sosyal İzolasyon[3]	r	**.152***	-.031	1							
	p	**.032**	.663								
Öğretmenlerle İlişki[4]	r	-.077	.034	.025	1						
	p	.278	.631	.724							
Toplam Puan[5]	r	**.694****	**.505****	**.593****	**.292****	1					
	p	**.000**	**.000**	**.000**	**.000**						
Sürekli Öfke[6]	r	-.066	-.030	.063	.055	.001	1				

	p	.355	.672	.373	.443	.992					
Öfke İçe Vurumu[7]	r	.080	-.034	.035	.071	.072	**.171***	1			
	p	.258	.637	.624	.316	.312	**.016**				
Öfke Dışa Vurumu[8]	r	-.038	.024	-.064	-.021	-.051	**.232****	.081	1		
	p	.593	.735	.369	.765	.473	**.001**	.252			
Öfke Kontrolü[9]	r	-.050	-.016	-.119	.062	-.077	.094	.119	-.070	1	
	p	.485	.824	.092	.385	.279	.185	.095	.328		
Toplam Puan[10]	r	-.042	-.025	-.023	.072	-.025	**.744****	**536****	**.529****	**.463****	1
	p	.554	.721	.723	.312	.722	**.000**	**.000**	**.000**	**.000**	

*p<0,005,**p<0,001

Çizelge 9'da katılımcıların Sosyal Medya Tutum Ölçeği ile Öfke İfade Tarzı Ölçeği arasındaki korelasyon analiz sonuçları gösterilmektedir. Sosyal Medya Tutum Ölçeği toplam puan ve alt boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönlü güçlü ilişkiler bulunmuştur, korelasyon katsayıları .292 ile .694 arasında değişmektedir. Özellikle, Sosyal Medya Tutum Ölçeği'nin Paylaşım İhtiyacı alt boyutu ile Sosyal Yetkinlik (r = .165, p = .019) ve Sosyal İzolasyon (r = .152, p = .032) alt boyutları arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler tespit edilmiştir. Ancak, diğer alt boyutlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Öfke İfade Tarzı Ölçeği toplam puan ve alt boyutları arasında da anlamlı ve pozitif yönlü güçlü ilişkiler vardır, korelasyon katsayıları .463 ile .744 arasında değişmektedir. Öfke İfade Tarzı Ölçeği'nin Sürekli Öfke alt boyutu ile Öfke İçe Vurumu (r = .171, p = .016) ve Öfke Dışa Vurumu (r = .232, p < .001) alt boyutları arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler bulunurken, diğer alt boyutlar arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Sosyal Medya Tutum Ölçeği ile Öfke İfade Tarzı Ölçeği toplam puan ve alt boyutları arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, spor bilimleri öğrencilerinin sosyal medya tutumları ile öfke ifade biçimleri arasındaki bağlantı araştırılmıştır. Aynı zamanda, öğrencilerin demografik özelliklerine göre cinsiyet, yaş, eğitim gördükleri bölüm, akademik başarı durumu, spor dalı ve bağımlılık durumu gibi anlamlı farklılıklar olup olmadığı değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular detaylı olarak analiz edilmiş ve mevcut literatürle karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Cinsiyet değişkenine göre yapılan incelemelerde, Sosyal Medya Tutum Ölçeği'nin Sosyal Yetkinlik alt boyutunda anlamlı bir farklılık gözlenmiştir; bu, kadınlar ve erkeklerin sosyal medyayı kullanma biçimlerinin farklı olmasından kaynaklanabilir. Ancak, diğer alt boyutlar ve toplam puanda anlamlı bir fark bulunmamıştır. Öfke İfade Tarzı Ölçeği'nde ise cinsiyetler arasında belirgin bir fark görülmemiştir, bu da öfke ifade etme biçimlerinin cinsiyetten bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir. Yapılan literatür taramasında çalışma bulguları ile örtüşen ve çelişen çalışmalar mevcuttur. Mammadzade ve ark. (2020) yaptıkları çalışmada, cinsiyet değişkenine göre sosyal medya tutumları ve öfke düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Kaplan ve Asgarov (2023) spor bilimleri öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışmada, sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymuşlardır. Tuğlu (2017) yaptığı çalışmasında öğrencilerin sosyal medya kullanımlarına ilişkin tutumlarında cinsiyet değişkenine ilişkin

anlamlı farklılıklar bulunmuştur. (Saraç, 2014). Atalay (2014) lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında, sosyal medyaya ilişkin tutumları cinsiyet değişkenine göre farklılık tespit edilmemiştir. (Argın, 2013; Bedir, 2016).

Yaş değişkenine göre, Sosyal Medya Tutum Ölçeği toplam puanı ve alt boyutlarında anlamlı bir fark bulunmazken, Öfke İfade Tarzı Ölçeği'nin Sürekli Öfke alt boyutunda 18-21 yaş grubunun 22-25 yaş grubuna göre daha düşük puan aldığı belirlenmiştir. Bu bulgulara göre sosyal medya kullanımına dair tutumların yaş grupları arasında benzer olduğunu gösterebilir. Bununla birlikte, Öfke İfade Tarzı Ölçeği'nin Sürekli Öfke alt boyutunda 18-21 yaş grubunun 22-25 yaş grubuna göre daha düşük puan alması, genç bireylerin öfkelerini daha az sürekli yaşadıklarını veya ifade ettiklerini gösterebilir. Bu durum, yaşın ilerlemesiyle birlikte bireylerin öfkeyi daha sürekli yaşama eğiliminde olduğunu veya öfkeyi ifade etme biçimlerinin değiştiğini işaret edebilir. Yapılan alan yazın taramasında çalışma bulgularıyla örtüşen ve çelişen çalışmaların mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Tuğlu (2017) yaptığı çalışmasında öğrencilerin sosyal medya kullanımlarına ilişkin tutumlarında yaş, değişkenine ilişkin anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Sezan (2016) spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada yaş ile öfke ifade tarzları arasında sürekli öfke açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. İmamoğlu Kaya (2019) kadın futbolcular üzerinde yaptığı çalışmada sürekli öfke ve öfke tarzı puan ortalamaları yaş değişkenine göre incelendiğinde istatistiksel anlamda bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Öğrenim görülen bölüme göre ise, Sosyal Medya Tutum Ölçeği'nde anlamlı bir fark tespit edilmemiş, ancak Öfke İfade Tarzı Ölçeği'nin Öfke Dışa Vurumu alt boyutunda Beden Eğitimi ve Spor bölümündeki katılımcıların Rekreasyon bölümündekilere göre daha yüksek puan aldığı gözlemlenmiştir. Bu bulgular bölümler arasındaki sosyal medya tutumlarının benzer olduğunu gösterebilir. Ancak, Öfke İfade Tarzı Ölçeği'nin Öfke Dışa Vurumu alt boyutunda Beden Eğitimi ve Spor bölümündeki katılımcıların Rekreasyon bölümündekilere göre daha yüksek puan alması, Beden Eğitimi ve Spor öğrencilerinin öfkelerini daha dışa vurma eğiliminde olduklarını gösterebilir. Bu durum, bu bölümdeki öğrencilerin daha fazla fiziksel aktivite ve rekabet ortamına maruz kalmalarıyla ilgili olabilir. Benzer şekilde, Mammadzade ve ark. (2020) yaptıkları çalışmada, öğrenim görülen bölüm değişkeni ile sürekli öfke–öfke ifade tarzlarına göre anlamlı farklılık bulunurken, sosyal medya tutumuna yönelik anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Tuğlu (2017) yaptığı çalışmasında öğrencilerin sosyal medya kullanımlarına ilişkin tutumlarında bölüm, değişkenine ilişkin anlamlı farklılıklar bulunmuştur. (Argın, 2013; Otrar ve Argın, 2014; Aksak, 2017). Yabancı (2019) lise öğrencilerine yönelik yürüttüğü çalışmasında, okul türü değişkenine göre sosyal medya tutum düzeylerinin değişmediği sonucunu ortaya koymuştur.

Çalışmada, öğrencilerin akademik başarı durumlarına göre Sosyal Medya Tutum Ölçeği'nin alt boyutları ve toplam puanlarında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak, Öfke İfade Tarzı Ölçeği'nde, yüksek akademik başarıya sahip öğrencilerin sürekli öfke ve toplam öfke puanlarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, akademik baskı ve stresin, öğrencilerin öfke düzeylerini artırabileceğini ve öfke yönetiminde zorluk yaşamalarına neden olabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde, Bahtiyar (2021) yaptığı çalışmasında sosyal

medya kullanım süresinin başarı düzeyine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Yabancı (2019) yaptığı çalışmasında sosyal medya tutum düzeylerinin akademik başarı durumu değişkenine anlamlı bir farklılık içermediğini tespit etmiştir.

Elde edilen bulgular ışığında, bireysel ve takım sporları yapan öğrencilerin sosyal medya tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak, öfke ifade tarzları incelendiğinde, bireysel sporlarla ilgilenen öğrencilerin sürekli öfke ve öfke dışa vurumu puanlarının takım sporları yapan öğrencilere göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, bireysel spor yapan öğrencilerin, takım sporlarına kıyasla daha fazla rekabet ve bireysel performans baskısı hissetmeleri nedeniyle öfkelerini daha yoğun ve dışa dönük bir şekilde ifade edebileceklerini göstermektedir. Benzer şekilde, Mammadzade ve ark. (2020) çalışmasında spor yapmanın öfke kontrol ve öfke içe vuruma etki ettiği görülürken, sosyal medya tutumuna etkisi görülmediğini tespit etmişlerdir. Certel ve Bahadır (2012) yaptıkları çalışmada spor yapmanın sürekli öfke-öfke ifade tarzlarına etkisinin olduğunu vurgulamışlardır. Temel ve ark. (2015) öğretmenler üzerinde yürüttükleri araştırmada, aktif spor yapma değişkeni ile sürekli öfke ve öfke ifade tarzları arasında anlamlı bir farklılık elde etmişlerdir.

Araştırmada, sigara ve alkol bağımlılığı olan öğrenciler ile bağımlılığı olmayan öğrenciler arasında sosyal medya tutumları açısından genel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak, sosyal izolasyon alt boyutunda, bağımlı öğrencilerin daha düşük puan alması, bu öğrencilerin bağımlılıklarının sosyal çevrelerinden uzaklaşmalarına neden olduğunu gösterebilir. Öfke ifade tarzlarında ise, sigara ve alkol bağımlılığı olan öğrencilerin öfke kontrolünde zorluk yaşadıkları, bu durumun bağımlılığın neden olduğu duygusal dengesizlik ve stresle ilişkili olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Mammadzade ve ark. (2020) yaptıkları çalışmada, bağımlılık durumu değişkeni ile sürekli öfke–öfke ifade tarzları arasında anlamlı farklılık bulunurken, sosyal medya tutumuna etkisi görülmemiştir. Spor yapmanın öfke kontrol ve öfke içe vuruma etki ettiği görülürken, sosyal medya tutumuna etkisi görülmemiştir. Koçak (2024) yaptığı çalışmasında dışa yönelik öfke düzeyi ile sigara kullanım durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık elde etmiştir.

Araştırmada, paylaşım ihtiyacı, sosyal yetkinlik ve sosyal izolasyon boyutlarının birbirleriyle ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Ancak, öfke ifade tarzları açısından anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Bu durum, sosyal medya kullanımının sosyal yetkinlik ve izolasyon duygularını etkileyebileceğini, ancak öfke ifade biçimlerinde belirgin bir etkisi olmadığını gösterebilir.

Sonuç olarak, sosyal medya tutumları ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkilerde bazı demografik ve bireysel farklılıklar öne çıkmaktadır. Bu bulgular, spor bilimleri öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ve öfke yönetimi konusundaki tutumlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayarak, bu alanlarda yapılacak müdahalelerin önemini vurgulamaktadır.

ÖNERİLER

- Öğrencilerin sosyal medya kullanımında bilinçli olmalarını sağlamak amacıyla, sosyal medya okuryazarlığı üzerine eğitimler düzenlenebilir.

- Üniversiteler, öğrencilerin sosyal medya kullanımı ve duygusal sağlıkları üzerinde sürekli araştırmalar yapmalı ve bu konuları izlemelidir. Elde edilen veriler doğrultusunda, öğrencilere yönelik önleyici ve müdahale edici programlar güncellenebilir.
- Öfke dışa vurumu azaltmak için, fiziksel aktivite ve rekabet ortamlarının dengelenmesine yönelik stratejiler geliştirilebilir. Bu, öğrencilerin duygusal dengelerini korumalarına yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

Aksak, M. (2017). Farklı Lise Türlerine Devam Eden Lise Öğrencilerinin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumları İle Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Gaziosmanpaşa İlçesi Örneği) (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Argın, F.S. (2013). Ortaokul Ve Lise Öğrencilerinin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumlarının İncelenmesi (Çekmeköy Örneği). (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Atalay, R. (2014). Lise Öğrencilerinin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumları İle Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişki (Bahçelievler İlçesi Örneği). (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Bahtiyar, M. (2021). Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Karşılaştırma, Sosyal Medya Tutumu Ve Beden İmgesi İlişkisinin İncelemesi. *Online Journal Of Technology Addiction And Cyberbullying, 8*(2), 23-38.

Bal, F. (2018). Travma Ve Öfke Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Journal Of Social And Humanities Sciences Research, 5(26), 2470-2482.

Bedir, A. (2016). Sosyal Medya Kullanımının Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarılarına Ve Tutumlarına Etkisi. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Certel, Z. Ve Bahadır, Z. (2012). Takım Sporu Yapan Sporcularda Benlik Saygısı Ve Sürekli Öfke Ve Öfke İfade Tarz İlişkisinin İncelemesi. Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilim Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, Ss.157-164.

Demir, M. (2015). Kullanım Ve Doyumlar Kuramı Bağlamında Sosyal Medya Kullanımı: Beykent Üniversitesi Örneği. İletişimde Sosyal Medya Sosyal Medyada Etkileşim. (Der. Ö. Oğuzhan). 131-198. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

İmamoğlu Kaya, M. (2019). Kadın Futbolcularda Antrenmanın Algılanan Stres, Sporda Güdülenme, Sürekli Öfke Ve Öfke Tarzı Düzeylerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Çorum

Kaplan, E. ve Asgarov, S. Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Sürekli Öfke Ve Öfke İfade Tarzlarının İncelenmesi. *Kafkas Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 3*(3), 93-102.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Nobel Yayıncılık, Ankara.

Kısaç, G. (1997). Üniversite Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Sürekli Öfke İfade Düzeyleri. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koçak, N.F. (2024). Ağırlık Kaldırma Egzersizleri Yapan Kişilerin Sosyodemografik Değişkenlere Göre Öfke İfade Tarzlarının İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Mammadzade, M., Yılmaz, C., Abiş, S., İmamoğlu, O. Ve Şahin, O. (2020). Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Tutumlarının Öfke Düzeylerine Etkisi. *Journal Of International Social Research, 13*(73).

Otrar, M. Ve Argın, F. (2014). Ergenlerin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumlarının Çok Boyutlu İncelenmesi. Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama, 5(10), 3-22.

Otrar, M. Ve Argın, F. S. (2015). Öğrencilerin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması.

Ök, F. (2013). Ortaöğretim Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları Ve Motivasyonları, (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.

Özer, A. K. (1994). Sürekli Öfke Ve Öfke İfade Tarzı Ölçekleri Ön Çalısması. *Türk Psikoloji Dergisi, 9*(31), 26-35.

Özkan, N.P. (2013). Sosyal Ağ Kullanıcılarının E-Sosyalleşme Sürecindeki Kimlik Yapılandırma Süreçleri, II. International Conference On Communication, Media, Technology And Design, Famagusta-North Cyprus. 02-04 Mayıs.

Saraç, N. (2014). 8. Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygıları İle Sosyal Medyaya İlişkin Tutumları Arasındaki İlişki (Beykoz İlçesi Örneği). (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Sezan T. (2016). Spor Yapan Ve Yapmayan Üniversite Öğrencilerinin Öfke İfade Tarzları. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Konya.

Spielberger, C. D., Johnson, E. H., Russell, S. F., Crane, R. J., Jacobs, G. A., & Worden, T. J. (1985). The Experience And Expression Of Anger: Construction And Validation Of An Anger Expression Scale. *Anger And Hostility İn Cardiovascular And Behavioral Disorders*, 5-30.

Tabachnick, B.G. Ve Fidell, L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics.* (Vol, 6, 497-516). Boston, MA: Pearson.

Temel, V., Akpınar, S., Birol, SŞ., Nas, K. Ve Akpınar, Ö. (2015). Öğretmenlerin Bazı Değişkenler Açısından Öfke Düzeylerinin Ve Tarzlarının Belirlenmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 40(8), 40.

Tuğlu, B. (2017). Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Medyayı Kullanım Amaçları Ve Sosyal Medya Kullanımlarına İlişkin Tutumları. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Sakarya.

Uyan, S. (2019). Dijital Dünyada Ebeveyn Olmak (İkinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Yabancı, C. (2019). Lise Öğrencilerinin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumları İle Narsisizm Ve Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Bursa.

Yanık Düşünceli, M. (2016). Özel Lise Öğrencilerinin Sosyal Medya Tutumları İle İçedönüklük-Dışadönüklük Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz Elbaşı, G. (2015). Sosyal Medyada Pazarlama: Sosyal Medyada Kullanıcı Motivasyonunun Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Pazarlama Algısına İlişkin Bir Uygulama. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

SPOR LİSESİ VE İMAM HATİP LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN SPORA BAĞLILIK DÜZEYLERİNİN VE KARAR VERME TARZLARININ ARAŞTIRILMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA.

Doç. Dr. Turhan MOÇ
Iğdır Üniversitesi,
turhan.moc@igdir.edu.tr., ORCID ID: 0000-0001-9639-2974
Yüksek Lisans Öğrencisi, Zeynep Gülşah BUZKAN
Iğdır Üniversitesi,
gul.86@hotmail.de.,ORCID ID00. 009-0004-6985-2591

ÖZET

Lise yılları, gençlerin kendilerini ve çevrelerini tanıyarak kişiliklerini geliştirdikleri, kararlar aldıkları önemli bir gelişim ve eğitim dönemidir. Bu eğitim öğretim döneminde sporla ilgilenmek, spor faaliyetlerine aktif katılım sağlamak, lise seviyesindeki öğrencilerin çevrelerini genişleterek sosyalleşmelerine, bulundukları sosyal guruplar içinde uyumlu hareket edebilmelerine ve bir guruba ait olma hissini geliştirerek aidiyet duygusu kazanmalarına katkıda bulunabilir. Hayatlarını ve geleceklerini şekillendirdiği bu dönemde spora bağlılık, öğrencilerin karar alma tarzlarını ve tercihlerini etkileyebilecek önemli bir faktör olarak öne çıkabilir. Örneğin, bir por takımına ya da sınıf takımına duyulan bağlılık, öğrencinin sorumluluk alma, zor durumlarla başa çıkabilme ve takım halinde ortaklaşa karar alma gibi becerilerini geliştirebilir. Bu çalışma, spor lisesi ve imam hatip lisesi öğrencilerinin spora olan bağlılığının onların karar alma tarzlarına etkisini inceleyerek ve karşılaştırarak lise öğrencilerinin kişisel gelişimlerinde sporun rolünü anlamayı amaçlamaktadır. Bu sayede, sporun gençlerin hayatında sadece fiziksel değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik açıdan da ne kadar değerli olduğunu ortaya koyulması hedeflenmiştir. Katılımcılar, Iğdır'da bulunan spor lisesi ve imam hatip lisesi 160 öğrencinden oluşmaktadır. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile edilen veriler, SPSS, ve YEM-AMOS programları kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda spor lisesi öğrencilerinin, spora bağlılık düzeyi hem genel boyut olarak hem de alt boyutlar olarak imam hatip lisesi öğrencilerine göre daha yüksek olduğu ve spor lisesi öğrencileri ile imam hatip lisesi öğrencilerinin en çok spora bağlılık nedenlerini “Adanmışlık” `olduğu bulgulanmıştır. Korelasyon analizleri sonucunda karar alma tarzı ile spora bağlılık arasında zayıf pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca farklılık analizleri sonucunda karar alma tarzı ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı,

spora bağlılık ile cinsiyet, sporcu lisansına sahip olma, bulunulan sınıf ve haftada yapılan spor sayısı arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karar, Karar Alma Tarzları, Spor, Spora Bağlılık

1. GİRİŞ

Karar verme olgusu, insan bilgisinin çeşitli alanları tarafından sıklıkla incelenen bir konu olmuştur. Yaşam boyu karar vermemizi gerektiren birçok durumla karşı karşıya kalırız. Karar verme, farklı seçenekler arasından en uygun olanı tercih edilmesidir. Bireyler, kararları doğrultusunda kendi geleceklerini şekillendirirler. Karar verme, birçok çevresel ve bireysel faktörden etkilenebilen aşamalı bir dizi süreçten oluşmaktadır (Oliveira, 2007).

Çekiciliği nedeniyle günümüzün hızlı değişim ve gelişim dünyasında sosyal çevremizin gerekli bir bileşeni haline gelen spor eğitimde, giderek öğrenci hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Cihan ve Ilgar (2019) [1], spor faaliyetlerinin gençlerin yaşam becerilerinin geliştirilmesi için elzem olduğunu ileri sürmektedirler. Ayrıca spor, bireylerin fiziksel gelişimlerine katkı sağlamanın ötesinde, karar verme yetenekleri üzerinde de derin etkiler yaratabilir. Takım sporları ve bireysel sporlar, sporcuları hem hızlı hem de stratejik düşünmelerini sağlayarak karar verme süreçlerini etkileyebilir.

Spora bağlı bireyler, spor yaparken karşılaştıkları zor durumlarda anlık olarak karar verme zorunda olduklarından soğukkanlı ve mantıklı kararlar verme becerileri geliştirebilirler. Çünkü spor esnasındaki zor durum sporcuları sorunları hızlı bir şekilde analiz etmeye ve çözüm üretmeye zorlar. Sporcunun aldığı bu kararlar hem kendi performansını hem de takımın başarısı üzerinde önemli bir etkisi vardır. Sporun kazandırdığı disiplin ve odaklanma, kişisel ve profesyonel yaşamda daha bilinçli ve etkili kararlar alınmasına katkı sağlayabilir. Spor lisesi öğrencileri bu bölümü isteyerek tercih etmektedirler. Doğal olarak spor lisesinde okuyan öğrencilerim imam hatip lisesinde okuyan öğrencilere göre spora daha bağlı ve yatkın olabileceğini ifade edebiliriz. Bu çalışmanın amacı spor lisesi öğrencileri ile imam hatip lisesi öğrencilerinin spora bağlılık ve karar alma tarzları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığının araştırılmasıdır. Ayrıca bu çalışmada spora bağlılık ile karar alma tarzları arasında ilişkinin olup olmadığının da araştırılması amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Karar Alma Tarzları

Kararı basitçe, çoklu alternatifler arasından seçim yapma yeteneği olarak tanımlanabilir (Petros Pabhiardis, 1994). Kararlarımızı etkileyen birçok başka faktör olmasına ve her birini ya da aralarındaki ilişkilerin tamamını bilmememize rağmen (Polič, 2009), başka bir deyişle, karar vermeyi etkileyen sonsuz sayıda değişken bulunmaktadır. Aynı zamanda karar verme süreçleri karmaşıktır ve çevreye, bilime ve duruma bağlı olarak farklı bakış açılarından ele alınmaktadır (Polič, 2009).

Bireyler yaşamlarında, karar vermeyi gerektiren çok sayıda durumla karşı karşıya kalabilemktedriler. Bu kararlar günlük istek ve ihtiyaçlarla ilgili olabileceği gibi sosyal, ekonomik, eğitimsel veya politik konularla da ilgili olabilir. İyi kararlar bir kişinin yaşamını olumlu yönde etkileyebilirken, yanlış kararlar istenmeyen sonuçlara yol açabilir, bu da karar vermenin bireyler için en önemli yaşam becerilerinden biri olduğunu gösterir.

Karar verme, çeşitli zihinsel ve psikolojik işlevlerin işbirliğini gerektirdiği için daha üst düzey bir bilişsel özelliktir (Küçükay, 2018). Karar verme, bireylerin hedeflerine uygun alternatifler arasından en uygun seçeneği belirlemek için geçirdikleri bilişsel süreci ifade etmektedir (Kardaş, 2013). Karar verme süreci ise basitçe bu seçime götüren adımlar dizisidir (Petros Pabhiardis, 1994).Bu, karar vermenin yalnızca bir seçim değil, ilgili seçenekleri keşfetmeyi, üretmeyi ve bunları doğru zamanda kullanmak üzere seçmeyi içeren bir süreç olduğunu göstermektedir (Uçar, 2019).

Karar alma stilleri, bireylerin karar vermeleri gereken durumlarda gösterdikleri tepkileri veya eylemleri ifade etmektedir (Phillips, Pazienza ve Ferrin, 1984). Scott ve Bruce (1995), karar verme stillerinin bireylerin nasıl karar verdiklerine göre farklılaştırılabileceğini belirtmekte ve "rasyonel, sezgisel, bağımlı, çekingen ve anlık" karar almak olmak üzere beş farklı tarzının olduğunu belirtmektedirler. Rasyonel karar verme tarzı, en uygun seçimleri yapmak için mantıksal bilgi süreçlerinin kullanılması ile ifade edilmektedir. Bu tarzı kullanan bireyler, yapılabilecek çeşitli alternatifleri bir araya getirip değerlendirir, mevcut tüm seçeneklerden senaryoları göz önünde bulundurur ve durumlara, bilgilere ve kaynaklara dayalı olarak en iyi seçeneği seçerler (Scott & Bruce, 1995). Sezgisel karar verme tarzı, karar verme süreçlerinde duyguların ve içgüdülerin kullanılmasını ifade etmektedir. Sezgisel karar vericiler, daha nesnel mevcut bilgileri bulmak yerine, karar verirken kendi uygunluklarına ve anlayışlarına güvenirler (Thunholm, 2004). Bağımlı karar verme tarzı, karar verme sürecinde başka bir bireye, genellikle daha yüksek statü veya güce sahip olanlara, güçlü bir şekilde güvenme ile ifade edilmektedir. Bağımlı karar vericiler, özellikle önemli karar verme durumlarında, başkalarının

rehberliğine veya önerilerine dayanarak bir alternatif seçerler (Thunholm, 2004). Çekingen karar vericiler bir karar vermekten tamamen kaçınmaya veya en azından ertelemeye çalışırken (Gambetti ve Giusberti, 2019), spontane karar vericiler daha fazla düşünmeden aceleci bir şekilde anlık karar verme eğilimindedirler (Thunholm, 2004).

Karar alma süreci bireysel ve çevresel olmak üzere iki faktörden etkilenmektedir. Bireysel Faktörler; çeşitli değişkenler kararlarımız üzerinde etkili olsa da, karar vericinin özellikleri de bu süreçte önemlidir. Karar vericinin psikolojik özellikleri, kişilik özellikleri, değerleri, algıları, risk alma eğilimleri, yaşı, cinsiyeti ve karar alma stili (Demirbaş-Nemli, 2018) kararları doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilir. Çevresel faktörler; içinde yaşanılan toplumun özellikleri, sosyoekonomik olanaklar ve teknolojik gelişmeler kararları etkileyen çevresel faktörler olarak kabul edilmektedir (Atsan, 2017). Ayrıca, bireylerin aile üyelerine ve yakın çevrelerine karşı sorumluluk hissetmelerinin de kararları etkilediği vurgulanmaktadır (Kardaş, 2013). Araştırmacılara göre, zaman kararlarımızı etkileyen bir diğer çevresel faktördür. Alternatifleri yeterince değerlendirmek için zaman eksikliği, verimsiz karar almaya yol açabilir (Can, 2009).

Karar stillerinin kararlarımız üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, bireylerin karar verilmesi gereken bir durumda nasıl davrandıklarının çok önemli olduğu söylenebilir. Karar verilecek durumun olumlu ve olumsuz yönlerini göz önünde bulundurmak, konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmak ve olası sonuçları daha gerçekçi bir şekilde değerlendirmek, bireylerin daha iyi kararlar almasına yardımcı olacaktır. Başka bir deyişle, karar alıcılar rasyonel davranışları birleştirerek daha çözüm odaklı davranabilir ve karar alma sürecini istenildiği gibi sonuçlandırabilirler.

2.2. Spora Bağlılık

İnsanlık tarihi kadar eski bir alan olan spor, önceleri bir eğlence ve yaşam mücadelesi aracı olarak görülmekteydi. Ancak zaman içinde ekonomik, politik, sosyal ve kültürel bir boyut kazanarak ulusal ve uluslararası arenada etkili bir araç haline gelmiş durumdadır (Loy vd., 1981; Yetim, 2000). Günümüzde spor, oyun, hareket ve rekabet yoluyla bireyleri sosyal, bilişsel, duyuşsal ve fiziksel yönlerden geliştiren bir bilim dalı haline gelmiştir (Erkal vd., 1998; Yetim, 2000). Bazıları için spor bir oyun ya da işten uzaklaşma aracı olarak görülürken bazıları içinde spor bir uğraş ya da boş zamanlarda yapılan eğlenceli bireysel ya da kolektif bir uğraş olarak görülmektedir. Ayrıca, insanlar farklı ülkelerde sosyalleşmek, propaganda yapmak, eğitim, kültür ve sağlık için spor yapmakta ve bunu bir yaşam tarzı haline getirmektedir (Yetim,

2000). Bunu başarmanın en temel koşulu bireylere sporu sevdirmek ve sporu bir alışkanlık haline getirerek spora bağlı bireyler yetiştirmektir. Spora bağlılık, spor motivasyonunun ve spora katılımın önemli bir unsuru olarak her zaman dikkat çekmiştir.

Hodge ve arkadaşlarına (2023) göre, "spora bağlılık" olarak bilinen spora bütüncül yaklaşım, bir sporcunun spor kariyerini, yaşam boyunca zorluklara karşı iyi performans göstermek için kendine güven, irade, çaba, tatmin ve enerji dahil olmak üzere çeşitli yönlerden olumlu veya olumsuz etkileyen bir beceri ve duygusal süreç olarak nitelendirilmektedir. Scanlan ve Carpenter ve arkadaşları (1993), sosyal psikoloji literatüründen yola çıkarak spora bağlılığı "spora katılımı sürdürme arzusunu veya kararlılığını temsil eden psikolojik bir yapı" olarak tanımlamaktadırlar (s. 6). Bazı araştırmacılar spora bağlılığı, bir kişinin spora katılmaya devam etme arzusunu ve kararlılığını yansıtan motivasyonel bir güç olarak tanımlamakta ve spora bağlılığın, zaman içinde değişebilen dinamik, psikolojik bir durum olduğunu ifade etmektedirler (Williams, 2013).

Bağlılık uzun zamandır atletik başarı ve memnuniyet için önemli bir faktör olarak tanımlanmaktadır. Spor psikolojisi literatüründe bağlılık, sporda devamlılık, sporcu memnuniyeti, motivasyon ve hedeflere ulaşmanın altında yatan gerekli bir bileşen olarak gösterilmektedir. Spora bağlılık spor psikolojisinde popüler bir kavram olmasına rağmen, çok az ampirik araştırma bu yapıya odaklanmıştır (Simons ve Keeler (1993); Carpenter, Scanlan, Simons, & Lobel,1993; Scanlan & Carp:, 1993; Scanlan, Simons, Carpenter, Schmidt, & Keeler, 1993).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Iğdır ilindeki spor lisesi ve imam hatip lisesindeki öğrencilerin karar alma tarzları ile spora bağlılık düzeyleri yönünden araştırılmasıdır. Spor sadece bireylerin fiziksel gelişimini tamamlamayı amaçlamaz. Aynı zamanda öğrenme ve insanların hayatları boyunca katılımcı olmaları hakkında çeşitli bilgilerin edinilmesine katkıda bulunur. Bu bakımdan spor sadece sağlıklı ve mutlu olmayı değil aynı zamanda bir eğitim aracı olarak bireyin fiziksel ve ruhsal gelişimine katkıda bulunabilir. Fiziksel ve ruhsal açıdan daha iyi durumda olan bireyler daha sağlıklı kararlar verebileceğini ifade edebiliriz. Alanyazında lise seviyesinde öğrencilerin karar alma tarzları ile spora bağlılık düzeyleri konusunu ele alan çalışmaların olmadığı görülmüştür. Yapılan bu çalışma ile bu boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

3.2. Veri Toplama Yöntemi ve Araçları

Lise düzeyindeki spor lisesi ve imam hatip lisesi öğrencilerinin karar alma tarzları ve spora bağlılık düzeylerinin araştırıldığı bu çalışmada; öncelikle karar alma tarzı ve spora bağlılık düzeyi ile ilgili literatür taraması yapılarak kurumsal çerçeve oluşturulmuştur. Öğrencilerin karar alma tarzları ve spora bağlılık düzeylerini ölçebilmek amacıyla Google Form üzerinden çevrimiçi anket yöntemi uygulanmıştır. Anket toplam üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm anket çalışması ile ilgili genel bilgiler ve demografik sorulardan, ikinci bölüm karar alma tarzı sorularından ve son bölüm spora bağlılık düzeyi sorularından oluşmaktadır. Araştırmanın evreninin Iğdır ilindeki spor lisesi ve imam hatip lisesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Gönüllülük esasına dayanan anket çalışmasına toplamda 144 lise öğrencisi katılım sağlamıştır.

Çalışmada kullanılan "Karar Verme Stilleri Ölçeği", "bireylerin karar verme sürecinde sorunlara yaklaşırken kullandıkları karar verme stillerindeki bireysel farklılıkları ölçmek" amacıyla Scott ve Bruce (1995) tarafından geliştirilmiştir. Karar Verme Stili Ölçeği toplam 25 soru ve ; "rasyonel, sezgisel, bağımlı, kaçınmacı ve kendiliğinden-anlık karar verme stilleri" olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Guillén ve Alvarado tarafından 2014 yılında geliştirilen "Spora Bağlılık Ölçeği" Türkçeye Sırgancı ve arkadaşları (2019) tarafından uyarlanmıştır. Ölçek toplam 15 soru ve "zinde olma, adanma ve içselleştirme" olmak üzere toplam üç alt boyuttan oluşmaktadır.

4. BULGULAR

4.1. Geçerlilik ve Güvenirliliğe İlişkin Bulgular

Çalışmada kullanılan karar alma tarzı ve spora bağlılık düzeyi ölçekleri daha önceden güvenirliği ve geçerliliği kanıtlanmış ölçekler oldukları için geçerliliklerinin hesaplanmasında doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA sonucunda ölçek modellerinin literatürde istenilen uyum iyiliği değerlerine uyum göstermediğinden düzeltme indekslerinden yararlanılmıştır. Düzeltme indeksleri sonucunda uyum değerlerini bozduğu için karar alma tarzı ölçeğinin 11, 15, 19, 21 ve 25. sorular, spora bağlılık düzeyi ölçeğinin 1, 3 ve 11. soruları ölçekten çıkarılmıştır. Ayrıca karar alma tarzları 1-2, 3-5, 6-9 ve 7-10. sorular, spora bağlılık düzeyi 2-7 ve 5-12. sorular arasında kovaryanslar oluşturulmuştur. Yapılan bu düzeltmeler sonucunda ölçek modelinin uyum iyiliği değerleri alanyazında istenilen değerlere uyum sağladığı görülmüştür (Kline, 2005; Şimşek, 2007). Aşağıda Çizelge 1`de DFA sonuçlarını göstermektedir.

Çizelge 1. Ölçeklerin DFA Model Uyum Değerleri ve Yorumları

	Mükemmel Uyum	**Kabul Edilebilir Uyum**	**KAT**	**SPD**
χ2/sd	0 ≤ χ2/sd ≤ 2	2 ≤ χ2/sd<5	1,758	2,050
RMSEA	0 ≤RMSEA ≤ ,05	,05 ≤ RMSEA ≤ ,10	0,069	0,081
SRMR	0 ≤ SRMR ≤ ,05	,05 ≤ SRMR ≤ ,10	0,054	0,037
GFI	,95 ≤ GFI ≤ 1,00	,90 ≤ GFI ≤ ,95	0,916	0,905
CFI	,97 ≤ CFI ≤ 1,00	,95 ≤ CFI ≤ ,97	0,934	0,964
KAT: Karar Alma Tarzı, SPD: Spora Bağlılık Düzeyi				

Malthouse (2001), "faktör yüklerinin büyüklüğü en azından 0,30 olmalı" şeklinde ifade etmektedir. DFA analizi sonucunda karar alma tarzı ölçeğinin faktör yükleri 0,518-0,861, spora bağlılık ölçeğinin faktör yükleri 0,422-0,884 arasındadır. Bu değerler Malthouse`un belirttiği eşik değerin oldukça üzerinde olduğunu göstermektedir. Karar alma tarzı ölçeğin beş alt boyutunun güvenirlik (Cronbach alpha) değerlerinin 0,720 ile 0,881 arasında olduğu ve ölçeğin genel boyut olarak güvenirlik değerinin 0,821 olduğu görülmüştür. Ölçeğin üç alt boyutunun güvenirlik değerlerinin 0,823 ile 0,900 arasında olduğu ve ölçeğin genel boyut olarak güvenirlik değerinin 0,941olduğu görülmüştür.

Bu sonuçlara dayanarak bu çalışmada kullanılan karar alma tarzı ve spora bağlılık düzeyi ölçeklerinin geçerli ve güvenilir ölçekler olduğu şeklinde ifade edilebilir.

4.2. Katılımcılara Ait Sosyo-Demografik Veriler

Aşağıda Çizelge 2`de anket çalışmasına katılan öğrencilerin demografik dağılımlarını göstermektedir.

Çizelge 2. Demografik Özelliklerin Analiz Sonuçları (n= 160)

Değişken	***Düzey***	***n***	***%***
Cinsiyet	Kadın	87	54,4
	Erkek	73	45,6
Lise Türü	Spor	73	45,6
	İmam Hatip	87	54,4
Sınıf	9. Sınıf	45	28,1
	10. Sınıf	31	19,4
	11. Sınıf	28	17,5
	12. Sınıf	56	35,0
Haftadaki Spor Yapma Sayısı	1 Kez	36	22,5
	2 Kez	32	20,0
	3 Kez	23	14,4
	4 Kez ve üzeri	69	43,1
Spor Türü	Takım Sporu	81	50,6
	Bireysel Spor	79	49,4
Lisanslı Olma	Evet	79	49,4
	Hayır	81	50,6
Toplam		160	100,0

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

4.3. Katılımcıların Karar Alma Tarzları ve Spora Bağlılık Düzeylerine Ait Bulgular

Aşağıda Çizelge 3`te görüldüğü gibi spor lisesi öğrencilerinin karar alma tarzları "Kaçınmacı" karar alma alt boyutu dışında hem genel boyut olarak hem de alt boyutlar olarak imam hatip lisesi öğrencilerine göre daha yüksektir. Özellikle hem spor lisesi öğrencileri hem de imam hatip lisesi öğrencileri karar alma tarzlarından en çok "Rasyonel" kararlar almaktadırlar.

Çizelge 3. Katılımcıların Karar Alma Tarzları ve Spora Bağlılık Düzeylerine Ait Bulgular

	Spor Lisesi	İmam Hatip Lisesi
Karar Alma Tarzı	**3,58**	3,41
Rasyonel	**4,22**	3,99
Sezgisel	**4,05**	3,69
Bağımlı	**3,76**	3,64
Kaçınmacı	2,65	**2,67**
Anlık (Spontane)	**2,80**	2,71
Spora Bağlılık	**4,19**	3,54
Zinde Olma	**4,11**	3,45
Adanmışlık	**4,36**	3,72
İçselleştirme	**4,10**	3,47

Yukarıda çizelgede görüldüğü gibi spor lisesi öğrencilerinin, spora bağlılık düzeyi hem genel boyut olarak hem de alt boyutlar olarak imam hatip lisesi öğrencilerine göre daha yüksektir. Spor lisesi öğrencileri ile imam hatip lisesi öğrencilerinin en çok spora bağlılık nedeni "Adanmışlık" `olduğu görülmektedir.

4.4. Farklılık Analizine İlişkin Bulgular

Demografik değişkenler ile çalışmada kullanılan gözlemnemez değişkenler olan karar alma tarzı ve spora bağlılık arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla yapılan farklılık (varyans) analizleri yapılmıştır. Farklılık analiz sonuçlarına göre:

- Karar alma tarzı ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.
- Spora bağlılık ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu farklılık erkek öğrencilerden kaynaklanmaktadır.
- Yapılan spor türü ile hem karar alma tarzı hem de spora bağlılık arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.
- Karar alma tarzı ile lisans sahibi olma arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.
- Spora bağlılık ile lisansa sahip olma arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu anlamlı farklılık daha önce bir spor lisansına sahip olanlardan kaynaklanmaktadır.

- Karar alma tarzı ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.
- Spora bağlılık ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu anlamlı farklılık 10.sınıf ile 11. sınıf ve 10. sınıf ile 12. sınıf grupları arasında olduğu görülmüştür. Öğrencilerin sınıf düzeyleri arttıkça spora bağlılık düzeylerinin arttığı görülmüştür.
- Haftada yapılan spor sayısı ile karar alma arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır
- Haftada yapılan spor sayısı ile spora bağlılık arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu anlamlı farklılık 1 kez yapan ile 3 kez, 1 kez yapan ile 4 kez ve üzeri yapan gruplar arasında olduğu görülmüştür. Haftada yapılan spor sayısı arttıkça spora olan bağlılığında arttığı görülmektedir.

4.5. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Aşağıda Çizelge 4`te karar alma tarz ve spora bağlılık arasında istatistiki yönden anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını tespit edebilmek için yapılmış korelasyon analizinin sonuçlarını göstermektedir.

Çizelge 4. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	**Spora Bağlılık**	r	1									
2	*Zinde Olma*	r	,941**	1								
3	*Adanma*	r	,964**	,885**	1							
4	*İçselleştirme*	r	,909**	,750**	,824**	1						
5	*Rasyonel*	r	,258**	,260**	,267**	,195*	1					
6	*Sezgisel*	r	,197*	,192*	,177*	,186*	,503**	1				
7	*Bağımlı*	r	,124	,070	,119	,165*	,292**	,279**	1			
8	*Kaçınmacı*	r	,003	-,033	-,036	,086	-,141	,001	,332**	1		

9	*Aniden*	r	,042	,011	,037	,074	-,126	,136	,184*	,461**	1	
10	**Karar Alma Tarzı**	r	,220**	,182*	,198*	,242**	,563**	,689**	,646**	,548**	,510**	1
"**. P< 0.01 level (2-tailed).---*. P< 0.05 level (2-tailed)."												

Yukarıda çizelgede görüldüğü gibi;

- Karar alma tarzı ile spora bağlılık arasında pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=,220, p<0,01).
- Karar alma tarzı ile spora bağlılığın alt boyutu olan zinde olma arasında pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=,182, p<0,05).
- Karar alma tarzı ile spora bağlılığın alt boyutu olan adanma arasında pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=,198, p<0,05).
- Karar alma tarzı ile spora bağlılığın alt boyutu olan içselleştirme arasında pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=,242, p<0,01).
- Karar alma tarzının alt boyutu bağımlı ile spora bağlılığın alt boyutu olan içselleştirme arasında pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=,165, p<0,05).
- Karar alma tarzının alt boyutu sezgisel ile spora bağlılığın genel boyutu arasında pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki bulunmaktadır(r=,197, p<0,05).
- Karar alma tarzının alt boyutu sezgisel ile spora bağlılığın alt boyutu olan zinde olma arasında pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=,192, p<0,05).
- Karar alma tarzının alt boyutu sezgisel ile spora bağlılığın alt boyutu olan adanma arasında pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=,177, p<0,05).
- Karar alma tarzının alt boyutu sezgisel ile spora bağlılığın alt boyutu olan içselleştirme arasında pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=,186, p<0,05).
- Karar alma tarzının alt boyutu rasyonel ile spora bağlılığın genel boyutu arasında pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki bulunmaktadır(r=,258, p<0,01).

- Karar alma tarzının alt boyutu rasyonel ile spora bağlılığın alt boyutu zinde olma arasında pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki bulunmaktadır(r=,260, p<0,01).

- Karar alma tarzının alt boyutu rasyonel ile spora bağlılığın alt boyutu adanma arasında pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=,267, p<0,01).

- Karar alma tarzının alt boyutu rasyonel ile spora bağlılığın alt boyutu içselleştirme arasında pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=,195, p<0,05)."

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmanın amacı, spor lisesi ve imam hatip lisesi öğrencilerinin karar alma tarzları ve spora bağlılık düzeylerinin karşılaştırılması ve karar alma tarzı ile spora bağlılık arasındaki ilişkinin var olup olmadığının araştırılmasıdır. Araştırma sonucunda; spor lisesi öğrencilerinin karar alma yetilerinin kaçınmacı karar alma tarzı alt boyutu hariç imam hatip lisesi öğrencilerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca dayanarak spor lisesi öğrencilerinin imam hatip lisesi öğrencilerine göre mantıksal bilgi süreçlerini daha iyi kullanabildiklerini, karar verirken duygularından ve içgüdülerinden yararlanabildiklerini, karar alınırken başkalarına danışabildiklerini, kararın hemen verilmesi gereken durumlarda sorumluluk alarak çabuk karar verebildiklerini ve karar vermeyi ertelemediklerini ifade edebiliriz. Ulaşılan bu sonuçlar Scott ve Bruce (1995), Thunholm (2004) ve Gambetti ve Giusberti (2019)`nin çalışma sonuçları ve görüşleri ile benzerlik göstermektedir. Spor lisesi öğrencilerini karar alma yetilerinin, imam hatip lisesi öğrencilerine göre daha yüksek olmasını, sporla daha çok iç içe olan spor lisesi öğrencilerinde, sporun onlara verdiği özgüvene bağlayabiliriz. Sporla daha çok ilgili olan bireyler daha sağlıklı ve güçlü olacaklarından bu durum onlardaki özgüveni, öz yeterlilik duygusunu arttırdığını ve daha kolay karar alabildikleri ifade edilebilir. Çalışmada karar alma tarzı ile spora bağlılık arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Başka bir ifade ile spora bağlılık düzeyi arttıkça karar alabilme yeteneğini de artmaktadır. Ayrıca spora bağlılık düzeylerinin spor lisesi öğrencilerinde daya yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan farklılık analizleri sonucunda; erkek öğrencilerin, sporcu lisansı olanların, üst sınıfta olanların ve haftada daha çok spor yapan öğrencilerin spora daha bağlı oldukları tespit edilmiştir. Ulaşılan bu sonuçlara dayanarak imam hatip lisesi ders müfredatında beden eğitimi ders saatini arttırılmasını, spor etkinliklerine daha çok yönlendirilmesini önerebiliriz. Ayrıca bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacılara spora bağlılık düzeyi ile bireylerin öz yeterliliği, öz güveni ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin tespitine yönelik çalışmalar yapılabilir.

Spor sadece bireylerin fiziksel gelişimini tamamlamayı amaçlamaz. Aynı zamanda öğrenme ve insanların hayatları boyunca katılımcı olmaları hakkında çeşitli bilgilerin edinilmesine katkıda bulunur. Bu bakımdan spor sadece sağlıklı ve mutlu olmanın zirvesine ulaşmanın bir yolu değil aynı zamanda bir eğitim aracıdır. Eğitimin insanların hayatları boyunca devam eden bir süreç olduğu düşünüldüğünde spor herkes için olmalı ve insanlar bu konuda bilinçlendirilmeli ve toplumda farkındalık yaratılmalıdır.

KAYNAKÇA

Aracı, H. (1999). *Physical education in schools*. Ankara: Bagirgan Publishing House. p. 1.

Atsan, N. (2017). Karar vermede çatışma kuramı ve özsaygı ilişkisine yönelik kültürel bir inceleme [A cultural examination of the relationship between decisional selfesteem and conflict theory of decision making]. Suleyman Demirel University the Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, 22(1), 63-73. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/52992/702018.

Can, Ö. (2009). *Üniversite öğrencilerinin akılcı olmayan inançları ve karar verme stillerinin incelenmesi* [Analysing the irrational beliefs and decision making styles of university students]. (Tez No. 234964). [Master thesis, Selcuk University], National Thesis Center.

Cihan, B. B., and Ilgar, A. E. (2019). Athletes and Sports Curiosity Levels of Sedentary High School Students Determination. Ahi Evran University Kırşehir Faculty of Education Journal, 19(2): 1649-1660.

Demirbaş-Nemli, B. (2018). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin bilişsel karar verme becerilerinin geliştirilmesine yönelik bir model uygulaması [A model application for development of cognitive decision making skills of primary school 4th class students]. (Tez No. 506858). [Doctoral dissertation, Marmara University], National Thesis Center.

Erkal, M., Güven, Ö. & Ayan, D., (1998). Sosyolojik Açıdan Spor. Der Yayınları. Williams L. (2013). Commitment to sport and exercise: re-examining the literature for a practical and parsimonious model. Journal of preventive medicine and public health = Yebang Uihakhoe chi, 46 Suppl 1(Suppl 1), S35–S42. https://doi.org/10.3961/jpmph.2013.46.S.S35

Eski,T.(2010).*Awareness Level Of Secondary School Students Towards Winter Sports Evaluation.* Unpublished Phd Thesis. Gazi University. EBE.

Gambetti, E., & Giusberti, F. (2019). Personality, decision making styles and investments. Journal of Behavioral and Experimental Economics, 80, 14-24. https://doi.org/10.1016/j.socec.2019.03.002.

Guillén, F. And Martínez-Alvarado, J. R. (2014). The Sport Engagement Scale: An Adaptation of The Utrecht Work Engagement Scale (UWES) For The Sports Environment. Universitas Psychologica. 13(3), 975-984.

Kardaş, N. (2013). *Fen eğitiminde argümantasyon odaklı öğretimin öğrencilerin karar verme ve problem çözme becerilerine etkisi* [The impact of argumentation focused teaching in science education on the decision making and problem solving skills of students]. (Tez No. 344310). [Master thesis, Eskisehir Osman Gazi University], National Thesis Center.

Kline, RB. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: Guilford Press. 154-186.

Küçükay, A. (2018). Karar vermenin psikolojisi [Psychology of decision making]. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 35, 609-642.

Loy, J. W., Kenyon, G. S., & McPherson, B. D. (1981). *Sport, Culture, and Society: a Reader onthe Sociology of Sport* (No. Ed. 2).

Malthouse, E. (2001). How high or low must loadings be to keep or delete a scale item? Journal of Consumer Psychology, 10 (1/2), 81-82.

Maslow AH. (1970). *Motivation and Personality,* 2nd ed., Harper and Row, New York.

Oliveira, A. (2007). A Discussion of Rational and Psychological Decision-Making Theories and Models: The Search for a Cultural-Ethical Decision-Making Model. Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies.

Petros Pabhiardis, P. (1994). Problem and dilemma identification and formulation as the most critical element of the ecision-making process: behavioral biases and characteristics. To The Educational Resources.Information Center (Erici), 26.

Phillips, S. D., Pazienza, N. J., & Ferrin, H. H. (1984). Decision-making styles and problem solving apprasial. Journal of Counseling Psychology, 31, 497-502. https://doi.org/10.1037/0022-0167.31.4.497.

Polič, M. (2009). *Decision Making: Between Rationality and Reality*. Department of Psychology, Faculty of Arts, Aškerčeva.

Scanlan, T. K. , Carpenter, P. J. , Schmidt, G.W., Simons, J.P., & Keeler, B. (1993), Anintroduction to the sport commitment model.Journal of Exercise & Sport Psychology. 12, 1-15.

Scanlan, T.K., Carpenter, P.J., Simons, J.P., Schmidt, G.W., & Keeler, B. (1993a). An introduction to the Sport Commitment Model. Journal of Sport and Exercise Psychology, 15(1), 1-15.

Sırgancı, G, Ilgar A. E. Ve Cihan, B. (2019). Spora Bağlılık Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Gençlik Araştırmaları Dergisi, 7(17), 171-182.

Şimşek, Ö. F., (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş, Temel Ilkeler ve LİSREL Uygulamaları.* Ankara: Ekinoks Eğitim ve Danışmanlık Hizmetleri, Siyasal Basın ve Dağıtım.

Tamer, K., & Pulur, A. (2001). *Beden eğitimi ve sporda öğretim yöntemleri*. Ankara: Ada.

Taşdelen, A. (2002). Öğretmen Adaylarının Farklı Psiko-sosyal Değişkenlere Göre Karar Verme Stilleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Thunholm, P. (2004). Decision-making style: Habit, style or both? Personality and Individual Differences, 36(4), 931-944. https://doi.org/10.1016/S0191- 8869(03)00162-4.

Uçar, S. (2019). *İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin karar verme beceri düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yetim, A. (2000). Sporun sosyal görünümü. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 5(1), 63-72. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/gbesbd/issue/27963/298406

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

OLİMPİK YÜZME HAVUZU KULLANAN EBEVEYNLERİN DERS DIŞI SPORTİF ETKİNLİKLERE KATILIM DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Mehmet Can DOĞAN
Süleyman Demirel Üniversitesi,
mhmtcndgn@gmail.com, 0000-0002-9460-1047
Didem YAZAR
Süleyman Demirel Üniversitesi,
didemyazar@sdu.edu.tr- 0000-0001-7136-9890
Doç. Dr. Hulusi ALP
Süleyman Demirel Üniversitesi,
ekim1778@gmail.com-0000-0001-9301-453X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, olimpik yüzme havuzunu kullanan velilerinin yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, meslek, gelir durumu, çocuk sayısı, spor yapma durumları, haber takip etme durumları, çocuk cinsiyet durumları, sınıf, okul türü, akademik başarı ve spora destek değişkenlerine göre ders dışı sportif etkinliklere karşı tutumlarının incelenmesidir. Araştırmada Süleyman Demirel Üniversitesi 29 Ekim Olimpik Yüzme Havuzunu kullanan yaşları, 29–35 arası 33 (%21,2), 36–42 arası 65 (%41,7), 43-50 arası 54 (%34,6), 50 ve üzeri 4 (%2,6), velilerin; 97'si (%62,2) kadın, 59'si (%37,8) erkek, öğrenim durumları; ilk öğretim 7 (%4,5), orta öğretim 22 (%16,0), lisans 98 (%62,8), lisans üstü 26 (%16,7), meslekleri; memur 72 (%46,2), işçi 23 (%14,7), serbest meslek 20 (%12,8), çalışmıyor 41 (%26,3), gelir düzeyleri; 0–8500 arası 25 (%16,0), 8501–12500 arası 34 (%21,8), 12501–16500 arası 29 (%18,6), 16501 ve üzeri 68 (%43,6), çocuk sayısı; 1 34 (%21,8), 2-3 121 (77,6), 4 ve üzeri 1 (%,6), spor yapma durumları; evet 85 (%54,5), hayır 71 (%45,5), haber takip durumları; evet 107 (%68,6), hayır 49 (%31,4), çocuk cinsiyet durumu; kız 58 (%37,2), erkek 98 (%62,8), çocuğun sınıfı; ilk öğretim 97 (%62,2), orta öğretim 59 (%37,8), okul türü; özel okul 31 (%19,9), devlet okulu 125 (%80,1), akademik başarı; düşük 6 (%3,8), orta 67 (%42,9), yüksek 83 (%53,2), spora katılım destek; evet 159 (%100,0), hayır 0 (%0,0) spora katılım; evet 134 (%85,9) hayır 22 (%14,1) olduğu görülmüştür. Velilerin ders dışı sportif etkinliklere karşı tutumunu ölçmek için Ders Dışı Sportif Etkinliklere Yönelik Ebeveyn Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçekten elde edilen puanların analiz

edilmesinde ikili demografik sorular için bağımsız t testi kullanılmış olup, ikiden fazla cevap seçeneği bulanan sorular için ise One-Way Anova testi uygulanmıştır.

Katılımcıların ders dışı sportif etkinliklere tutum puanları; Araştırmada; yaşın, cinsiyetin, mesleğin, çocuk sayısı, haber takip, çocuk cinsiyet, çocukların öğrenim durumu, okul türü, akademik başarı, çocukların öğrenim durumu ebeveynlerin ders dışı etkinliklere katılım üzerinde etki etmediği ($p<0.05$), öğrenim durumu ve spora katılım destek açısından sosyal destek ve kişisel gelişim anlamında etki ettiği gelir durumunun sosyal destek anlamında etkilediği, spor yapma durumu sosyal destek ve kişisel gelişim boyutunda etkilendiği sonucuna varılmıştır($p>0.05$).

Sonuç olarak; yaşın, cinsiyetin, mesleğin, çocuk sayısı, haber takip, çocuk cinsiyet, çocukların öğrenim durumu, okul türü, akademik başarı, çocukların öğrenim durumu değişkenlerinin ders dışı tutuma etkisi olmadığı görülürken, öğrenim durumu ve spora katılım destek açısından sosyal destek ve kişisel gelişim anlamında etki ettiği gelir durumunun sosyal destek anlamında etkilediği, spor yapma durumu sosyal destek ve kişisel gelişim boyutunda etkilendiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yüzme, Spor, Tutum

Abstract

The aim of this research is to determine the lessons of the parents using the Olympic swimming pool according to the variables of age, gender, education level, profession, income level, number of children, sports activities, news following status, child gender status, grade, school type, academic success and support for sports. The aim of this study is to examine their attitudes towards extracurricular sports activities. In the research, the ages using Süleyman Demirel University 29 October Olympic Swimming Pool were 33 (21.2%) between 29 and 35, 65 (41.7%) between 36 and 42, 54 (34.6%) between 43 and 50, and 50 (34.6) between 43 and 50. above 4 (2.6%), parents; 97 (62.2%) women, 59 (37.8%) men, education level; primary education 7 (4.5%), secondary education 22 (16.0%), undergraduate 98 (62.8%), postgraduate 26 (16.7%), professions; civil servant 72 (46.2%), worker 23 (14.7%), self-employed 20 (12.8%), unemployed 41 (26.3%), income levels; 0–8500 25 (16.0%), 8501–12500 34 (21.8%), 12501–16500 29 (18.6%), 16501 and above 68 (43.6%), number of children; 1 34 (21.8%), 2-3 121 (77.6), 4 or more 1 (.6%), sports activities; yes 85 (54.5%), no 71 (45.5%), news following status; yes 107 (68.6%), no 49 (31.4%), child gender status; girl 58 (37.2%), boy 98 (62.8%),

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

child's class; primary education 97 (62.2%), secondary education 59 (37.8%), type of school; private school 31 (19.9%), public school 125 (80.1%), academic achievement; low 6 (3.8%), medium 67 (42.9%), high 83 (53.2%), sports participation support; yes 159 (100.0%), no 0 (0.0%) participation in sports; yes 134 (85.9%) and no 22 (14.1%).

Parental Attitude Scale Towards Extracurricular Sporting Activities was used to measure parents' attitudes towards extracurricular sporting activities. In analyzing the scores obtained from the scale, independent t-test was used for binary demographic questions, and One-Way Anova test was applied for questions with more than two answer options.

Participants' attitude scores towards extracurricular sports activities; In the research; Age, gender, profession, number of children, news following, child gender, children's education level, school type, academic achievement, children's education level did not affect parents' participation in extracurricular activities ($p<0.05$), education level and participation in sports did not affect social support in terms of support. It was concluded that income status affects social support in terms of support and personal development, while sports status affects social support and personal development ($p>0.05$).

In conclusion; While it was observed that the variables of age, gender, profession, number of children, news following, child gender, children's education level, school type, academic success, children's education level did not affect extracurricular attitudes, education level and participation in sports had an effect in terms of social support and personal development. It has been concluded that income status affects social support, and sports activity affects social support and personal development.

Key words: Swimming, Sports, Attitude

1. GİRİŞ

Eğitimin önemli bir etkeni olan spor, çocuklara önemli faydası olmakla birlikte sağlıklı yaşam, sosyal ilişkiler ve spor kültürü gibi çok yönlü gelişime de fayda sağlamaktadır. Düzenli olarak fiziksel aktivite alışkanlığı kazanan çocukların, ilerleyen zamanlarda alışkanlığını devam ettirdikleri görülmektedir. Spor, çocukların büyüme çağında sadece fiziksel gelişimine katkı sağlamaz. Aynı zamanda kişilik gelişimi ve psikoloji sağlığına da fayda sağlamaktadır (Ayyıldız, vd., 2021).

Fiziksel aktivite, her insanın doğasında olan bir arzudur. Çocukların sağlıklı olarak gelişebilmesi için çok önemlidir. Çocuklar yaptıkları hareketle kendilerini ve çevrelerini en iyi şekilde tanıyabilirler. Başka insanları tanıyarak ve iletişime geçerek deneyimlerini tecrübe etme fırsatı bulurlar. Gelişimsel tercihler noktasında yetişkin desteğine ihtiyaç duyan yaş gruplarının ilgili kazanımları edinebilmeleri için ebeveyn davranışları büyük önem kazanmaktadır. Ebeveynlerin spora karşı ilgi duyması çocuğun spora katılımında ve hatta sporun toplumsal yaygınlaşmasında önemli bir etkendir (Durmuş, 2020).

Bireylerin beden eğitimi ve spor dünyasını tanımasını sağlayan ilk sosyal kurum ailedir. Ailenin çocuğun hayatında sosyalleşmesi, beden eğitimi dersine ve spor aktivitelerine katılıp katılmayacağı ailenin durumuna bağlıdır. Ailelerin spora olan bakış açısı çocuğun üzerinde ve hatta toplumda spor kültürü açısından çok büyük bir önem taşır. Ailelerin evde televizyondan sporu takip etmesi bile çocuklar açısından spora bakma yönünden oldukça etkilidir. Ailelerin spor anlamında yeterli bilgiye sahip olmaları çocuklar açısından sağlıklı spor yapmak ve başarılı bir sporcu olmaları anlamında oldukça önemlidir. Ders dışı etkinliklere katılımın aile tutumu ile katılımı arasındaki ilişki incelenmiş olup çoğunlukla aile desteği ile çocuğun ders dışı etkinliklere katılımı arasındaki ilişki olumlu tespit edilmiştir. Çocukların sportif etkinlik seçiminde ve katılımında karar verme sürecinde ve bilgi edinme sürecinde en büyük etkiye sahip olan kişinin ise anne olduğu belirlenmiştir (Kotan, vd., 2022; Örel ve Tezcan, 2022).

Okullar aileden sonra çocukları yönlendirmede önde gelen ikinci kurumdur. Okulların sosyal aktiviteleri çocuklara ders başarısından sonra kültürel anlamda ve spor anlamında da önemli derece de katkı sağlamaktadır. Okullar eğitim merkezi olmaktan başka aynı yaşlardaki çocukları bir araya getirip onlarla sosyal aktivite yapmak için önemlidir. Bu yüzden okullardaki beden eğitimi dersleri spor anlamında çok büyük öneme sahiptir.

Çocukların okulda beden eğitimi dersindeki başarısı okul- aile iş birliği ile arttırılıp başarılı sporcuların ortaya çıkması anlamında da oldukça önemlidir (Yılmaz, 2018).

Ders dışı etkinlikler; öğrencilerin yetenek, ilgi ve güçlü yönleri üzerine inşa edilen ve onların kendilerini tanıma fırsatı veren, onlara akran ve yetişkin desteği sağlayarak, onların okuldaki kişilerle ilişkilerini güçlendirme, akademik başarı ve manevi yaşam öğelerini güçlendirmelerini sağlar. Ders dışı etkinliklerin akademik, uygulama ve yaşamsal bir değere sahip olduğu, doğal doğan bir çalışmaya fırsat verdiği, yaparak yaşayarak öğrenmeyi ön plana aldığı ve bunun için de bu tür etkinliklere okullarda, en az derslere verilen değer kadar önem verilmesi gerekmektedir. Ders dışı etkinlikler arasında sportif etkinlerin başı çektiğini söyleyebiliriz. Bu sportif etkinlikler normal beden eğitimi programının dışında kalan zaman içerisinde yapılan, çoğu zaman okulun ardından veya öğle aralarında, hafta sonlarında ya da okuldan evvel yapılan etkinlikler kavramıdır. Çocukların ders dışı etkinliklere katılımı ile ebeveyn desteği, baskısı ve çocukların deneyimleri arasındaki ilişki dikkate alındığında, ebeveyn desteği ve çocukların katıldıkları etkinliklerin sayısı arasında olumlu ilişki olduğu, ebeveyn baskısı ile aile desteği arasında negatif bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde "araştırma modeli, araştırmaya katılan evren ve örneklemin seçimi, verilerin toplanması, veri toplama araçları ve toplanan verilerin analizinde yararlanılan istatiksel yöntemler" yer almaktadır.

Araştırma grubu

Araştırmaya Süleyman Demirel Üniversitesi 29 Ekim Olimpik Yüzme Havuzunu kullanan çocukların 62 erkek, 97 kadın olmak üzere 159 kişiden oluşan velileri katılmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistik

Değişken	**Yaş**	**N**	**%**
Yaş	29 - 35	33	21,2
	36 - 42	65	41,7
	43 - 50	54	34,6
	50 ve üzeri	4	2,6
Cinsiyet	Kadın	97	62,2
	Erkek	59	37,8
Öğrenim Durumu	İlk öğretim	7	4,5
	Orta öğretim	22	16,0

	Lisans	98	62,8
	Lisans üstü	26	16,7
Meslek	Memur	72	46,2
	İşçi	23	14,7
	Serbest meslek	20	12,8
	Çalışmıyor	41	26,3
Gelir Düzeyi	0 - 8500	25	16,0
	8501 - 12500	34	21,8
	12501 - 16500	29	18,6
	16501 ve üzeri	68	43,6
Çocuk Sayısı	1	34	21,8
	2 - 3	121	77,6
	4 ve üzeri	1	,6
Spor yapıyor musunuz	Evet	85	54,5
	Hayır	71	45,5
Haber Takip Ediyor musunuz	Evet	107	68,6
	Hayır	49	31,4
Çocuk cinsiyet	Kız	58	37,2
	Erkek	98	62,8
Çocuğun Sınıfı	İlk öğretim	97	62,2
	Orta öğretim	59	37,8
Okul Türü	Özel Okul	31	19,9
	Devlet Okulu	125	80,1
Akademik Başarı	Düşük	6	3,8
	Orta	67	42,9
	Yüksek	83	53,2
Spora katılım destek	Evet	156	100,0
	Hayır	0	0,0
Spora katılım	Evet	134	85,9
	Hayır	22	14,1

Tablo 1 incelendiğinde, Süleyman Demirel Üniversitesi 29 Ekim Olimpik Yüzme Havuzunu kullanan çocukların velilerinin yaşları, 29–35 arası 33 (%21,2), 36–42 arası 65 (%41,7), 43-50 arası 54 (%34,6), 50 ve üzeri 4 (%2,6), velilerin; 97'si (%62,2) kadın, 59'si (%37,8) erkek, öğrenim durumları; ilk öğretim 7 (%4,5), orta öğretim 22 (%16,0), lisans 98 (%62,8), lisans üstü 26 (%16,7), meslekleri; memur 72 (%46,2), işçi 23 (%14,7), serbest meslek 20 (%12,8), çalışmıyor 41 (%26,3), gelir düzeyleri; 0–8500 arası 25 (%16,0), 8501–12500 arası 34 (%21,8), 12501–16500 arası 29 (%18,6), 16501 ve üzeri 68 (%43,6), çocuk sayısı; 1 34 (%21,8), 2-3 121 (77,6), 4 ve üzeri 1 (%,6), spor yapma durumları; evet 85 (%54,5), hayır 71 (%45,5), haber takip durumları; evet 107 (%68,6), hayır 49 (%31,4), çocuk cinsiyet durumu; kız 58 (%37,2), erkek 98 (%62,8), çocuğun sınıfı; ilk öğretim 97 (%62,2), orta öğretim 59 (%37,8), okul türü; özel okul 31 (%19,9), devlet okulu 125 (%80,1), akademik başarı; düşük 6 (%3,8), orta 67 (%42,9), yüksek 83 (%53,2), spora katılım destek; evet 159 (%100,0), hayır 0 (%0,0) spora katılım; evet 134 (%85,9) hayır 22 (%14,1) olduğu görülmüştür.

Veri toplama araçları

Kişisel bilgi formu

Süleyman Demirel Üniversitesi 29 Ekim Olimpik Yüzme Havuzunu kullanan öğrencilerin velilerinin yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, meslek, gelir düzeyi, çocuk sayısı, spor yapma durumları, haber takip etme, çocuklarının cinsiyetleri, çocuklarının sınıfları, okul turu, akademik başarıları ve spora katılım destek durumları ile ilgili bilgileri içeren formu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Ders Dışı Sportif Etkinliklere Yönelik Ebeveyn Tutum Ölçeği

Ebeveynlerin ders dışı sportif etkinliklere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla Yılmaz ve Güven (2015) tarafından geliştirilen "Ders Dışı Sportif Etkinliklere Yönelik Ebeveyn Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Bu ölçek; *Kişisel Gelişim* (KG) 11, *Akademik Algı* (AA) 3 ve *Sosyal Destek* (SD) 3 madde olmak üzere toplam 17 madde ve üç alt boyuttan oluşmaktadır.

Yapmış olduğumuz ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum ölçeğin de soru dağılımları 1,3,4,6,7,8,9,12,13,14,15 kişisel gelişim, 5,10,16 akademik algı, 2,11,17 sosyal destek olarak belirlenmiştir. Ölçekte 17 madde bulunmaktadır. Ebeveynlerin ders dışı sportif etkinliklere yönelik tutumlarını belirleme ölçeği 3 farklı boyuttan oluşmaktadır. 5 likert formunda derecelendirme seçenekleri 'tamamen katılmıyorum', 'katılmıyorum', ' kararsızım', ' katılıyorum', ' tamamen katılıyorum' şeklinde düzenlenmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmada SPSS 22 versiyonlu paket programı kullanılmıştır. Yapılacak olan analiz çeşitlerini belirlemek için verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov – Smirnov testi sonuçlarına bakıldığında, katılımcıların ölçeklerden aldıkları puan düzeylerine ait dağılımının normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Literatürde, ölçeklere ilişkin çarpıklık basıklık değerlerinin Hong, Malik ve Lee (2003) belirttiği -2, +7 arasında olduğu ve dağılımın normal olduğu görülmüştür (Ekiz, 2020).

Buna bağlı olarak ölçeklerden elde edilen puanların analiz edilmesinde ikili demografik sorular için bağımsız t testi kullanılmış olup, ikiden fazla cevap seçeneği bulanan sorular için ise One-Way Anova testi uygulanmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 2: Araştırma grubunun yaş değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum analizi

Ölçek	Yaş	N	Ortalama	SS	F	p	LSD
Kişisel Gelişim	[a] 29-35	33	4,20	,379	,418	,740	-
	[b] 36-42	65	4,20	,455			
	[c] 43-50	54	4,22	,448			
	[d] 50 yaş ve Üzeri	4	4,45	,165			
Akademik Algı	[a] 29-35	33	2,58	,333	1,102	,350	-
	[b] 36-42	65	2,60	,507			
	[c] 43-50	54	2,75	,644			
	[d] 50 yaş ve Üzeri	4	2,50	,838			
Sosyal Destek	[a] 29-35	33	4,48	,449	,691	,559	-
	[b] 36-42	65	4,50	,530			
	[c] 43-50	54	4,54	,450			
	[d] 50 yaş ve Üzeri	4	4,52	,192			
Genel Toplam	[a] 29-35	33	3,97	,294	,560	,642	-
	[b] 36-42	65	3,97	,375			
	[c] 43-50	54	4,02	,380			
	[d] 50 yaş ve Üzeri	4	4,17	249			

Tablo 2 incelendiğinde, araştırma grubunun yaş değişkenine göre Ders Dışı Sportif Etkinliklere Yönelik Ebeveyn Tutumları arasında istatistiksel olarak anlamda fark yoktur (p>0.05).

Tablo 3: Araştırma grubunun cinsiyet değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum analizi

Ölçek	Cinsiyet	N	Ortalama	SS	F	p
Kişisel Gelişim	Erkek	59	4,19	,520	3,192	,601
	Kadın	97	4,23	,369		
Akademik Algı	Erkek	59	2,72	,544	,161	,143
	Kadın	97	2,59	,533		
Sosyal Destek	Erkek	59	4,51	,511	,101	,974
	Kadın	97	4,52	,463		
Genel Toplam	Erkek	59	3,99	422	1,543	,979
	Kadın	97	3,99	,314		

Tablo 3 incelendiğinde, araştırma grubunun cinsiyet değişkenine göre Ders Dışı Sportif Etkinliklere Yönelik Ebeveyn Tutumları arasında istatistiksel olarak anlamda fark yoktur (p>0.05).

Tablo 4: Araştırma grubunun öğrenim durumu değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum analizi

Ölçek	Öğrenim Durumu	N	Ortalama	SS	F	p	LSD
Kişisel Gelişim	[a]İlköğretim	7	4,06	,795	3,197	**,025***	b-c b-d
	[b]Ortaöğretim	25	4,00	,539			
	[c]Lisans	98	4,27	,378			
	[d]Lisans Üstü	26	4,28	,317			
Akademik Algı	[a]İlköğretim	7	2,57	,937	,787	,503	-
	[b]Ortaöğretim	25	2,50	,452			
	[c]Lisans	98	2,68	,559			
	[d]Lisans Üstü	26	2,65	,394			
Sosyal Destek	[a]İlköğretim	7	4,28	,731	3,588	**,015***	a-d b-c
	[b]Ortaöğretim	25	4,30	,584			
	[c]Lisans	98	4,54	,452			

	[d]Lisans Üstü	26	4,69	296			b-d
Genel Toplam	[a]İlköğretim	7	3,84	,713	4,249	**,006***	b-c b-d
	[b]Ortaöğretim	25	3,79	,418			
	[c]Lisans	98	4,04	,313			
	[d]Lisans Üstü	26	4,06	,249			

*(p<0.05)

Tablo 4 incelendiğinde, grubun öğrenim durumu değişkenine göre kişisel gelişim ve sosyal destek alt boyutunda anlamlı fark tespit edilmiştir. (p<0.05) Kişisel gelişim alt boyutunda farklılıklar ortaöğretim – lisans ve ortaöğretim – lisans üstünde, sosyal destek alt boyutunda ilköğretim -lisans üstü, ortaöğretim-lisans ve ortaöğretim-lisan üstü arasında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: Araştırma grubunun meslek değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum analizi

Ölçek	**Meslek**	**N**	**Ortalama**	**SS**	**F**	**p**	**LSD**
Kişisel Gelişim	Memur	72	4,29	,390	1,299	,277	-
	İşçi	23	4,11	,667			
	Serbest meslek	20	4,21	,337			
	Çalışmıyor	41	4,16	,365			
Akademik Algı	Memur	72	2,70	,549	,942	,422	-
	İşçi	23	2,66	,651			
	Serbest meslek	20	2,66	,432			
	Çalışmıyor	41	2,52	,499			
Sosyal Destek	Memur	72	4,58	,446	,767	,514	-
	İşçi	23	4,49	,601			
	Serbest meslek	20	4,66	,380			
	Çalışmıyor	41	4,45	,509			
Genel Toplam	Memur	72	4,06	,317	1,627	,185	-
	İşçi	23	3,92	,556			
	Serbest meslek	20	3,98	,275			
	Çalışmıyor	41	3,92	,309			

Tablo 5 incelendiğinde, araştırma grubunun meslek değişkenine göre Ders Dışı Sportif Etkinliklere Yönelik Ebeveyn Tutumları arasında istatistiksel olarak anlamda fark yoktur (p>0.05).

Tablo 6: Araştırma grubunun gelir durumu değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum analizi

Ölçek	Gelir durumu	N	Ortalama	SS	F	p	LSD
Kişisel Gelişim	[a]0-8500 TL	25	4,00	,390	2,628	,052	
	[b]8501-12500 TL	34	4,22	,667			a-b
	[c]12501-16500 TL	29	4,26	,337			a-c
	[d]16501 TL ve Üzeri	68	4,27	,365			a-d
Akademik Algı	[a]0-8500 TL	25	2,41	,549	2,477	,064	
	[b]8501-12500 TL	34	2,66	,651			a-b
	[c]12501-16500 TL	29	2,80	,432			c-a
	[d]16501 TL ve Üzeri	68	2,65	,499			
Sosyal Destek	[a]0-8500 TL	25	4,28	,446	2,737	**,046***	
	[b]8501-12500 TL	34	4,52	,601			a-b
	[c]12501-16500 TL	29	4,55	,380			a-c
	[d]16501 TL ve Üzeri	68	4,59	,509			a-d
Genel Toplam	[a]0-8500 TL	25	3,77	,317	4,234	**,007***	
	[b]8501-12500 TL	34	4,00	,556			a-b
	[c]12501-16500 TL	29	4,06	,275			a-c
	[d]16501 TL ve Üzeri	68	4,04	,309			a-d

*(p<0.05)

Tablo 6 incelendiğinde, grubun gelir durumuna değişkenine göre sosyal destek alt boyutunda anlamlı fark tespit edilmiştir. Kişisel gelişim alt boyutunda anlamlı farklılıklar 0-8500 ve 8501-12500, 12501-16500 ve 16501 ve üzeri arasında; akademik algı alt boyutunda farklılık 0-8500 ile 8501-12500, 12501-16500 arasında; sosyal destek alt boyutunda farklılıklar 0-8500 ile 8501-12500, 12501-16500 ve 16501 ve üzeri arasında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7: Araştırma grubunun çocuk sayısı değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum analizi

Ölçek	Çocuk Sayısı	N	Ortalama	SS	F	p	LSD
Kişisel Gelişim	1	34	4.26	,400	,907	,406	-
	2-3	121	4,20	,440			
	4 ve üzeri	1	4,72	,			
Akademik Algı	1	34	2,73	,623	,576	,563	-
	2-3	121	2,62	,516			
	4 ve üzeri	1	2,66	,			
Sosyal Destek	1	34	4,59	,400	1,100	,336	-
	2-3	121	4,49	,500			
	4 ve üzeri	1	5,00	,			
Genel Toplam	1	34	4,05	,347	1,243	,291	-
	2-3	121	3,97	,360			
	4 ve üzeri	1	4,41	,			

*(p>0.05).

Tablo 7 incelendiğinde, araştırma grubunun çocuk sayısı değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutumları arasında istatistiksel olarak anlamda fark yoktur.

Tablo 8: Araştırma grubunun spor yapma değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum analizi

Ölçek	Spor yapıyor musunuz	N	Ortalama	SS	F	p
Kişisel Gelişim	Evet	85	4,30	,377	,551	**,009***
	Hayır	71	4,12	,472		
Akademik Algı	Evet	85	2,62	,573	,015	,614
	Hayır	71	2,67	,499		
Sosyal Destek	Evet	85	4,62	,404	6,405	**,003***
	Hayır	71	4,39	,536		
Genel Toplam	Evet	85	4,06	,306	1,273	**,010***
	Hayır	71	3,91	,398		

*(p<0.05)

Tablo 8 incelendiğinde, grubun spor yapma durumuna değişkenine göre kişisel gelişim, sosyal destek alt boyutunda anlamlı fark tespit edilmiştir.

Tablo 9: Araştırma grubunun haber takip değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum analizi

Ölçek	Haber takip	N	Ortalama	SS	F	p
Kişisel Gelişim	Evet	107	4,27	,406	,207	**,025***
	Hayır	49	4,10	,465		
Akademik Algı	Evet	107	2,65	,572	,294	,737
	Hayır	49	2,62	,464		
Sosyal Destek	Evet	107	4,60	,410	9,881	,716
	Hayır	49	4,34	,573		
Genel Toplam	Evet	107	4,04	,336	,618	**,010***
	Hayır	49	3,88	,382		

*(p<0.05)

Tablo 9 incelendiğinde, grubun haber takip değişkenine göre kişisel gelişim alt boyutunda anlamlı fark tespit edilmiştir.

Tablo 10: Araştırma grubunun çocuk cinsiyet değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum analizi

Ölçek	Çocuk cinsiyet	N	Ortalama	SS	F	p
Kişisel Gelişim	Kız	58	4,17	,458	2,203	,256
	Erkek	98	4,25	,414		
Akademik Algı	Kız	58	2,62	,548	,002	,710
	Erkek	98	2,65	,537		
Sosyal Destek	Kız	58	4,47	,548	9,241	,377
	Erkek	98	4,54	,436		
Genel Toplam	Kız	58	3,95	,392	3,567	,232
	Erkek	98	4,02	,335		

*(p>0.05).

Tablo 10 incelendiğinde, araştırma grubunun haber takip değişkenine göre Ders Dışı Sportif Etkinliklere Yönelik Ebeveyn Tutumları arasında istatistiksel olarak anlamda fark yoktur

Tablo 11: Araştırma grubunun çocuk sınıf değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum analizi

Ölçek	Çocuk sınıf	N	Ortalama	SS	F	p
Kişisel Gelişim	İlköğretim	97	4,22	,439	,501	,947
	Ortaöğretim	59	4,22	,422		
Akademik Algı	İlköğretim	97	2,64	,444	5,189	,952
	Ortaöğretim	59	2,64	,672		
Sosyal Destek	İlköğretim	97	4,52	,495	,270	,974
	Ortaöğretim	59	4,51	,460		
Genel Toplam	İlköğretim	97	3,99	,351	,000	,978
	Ortaöğretim	59	3,99	,370		

*(p>0.05).

Tablo 11 incelendiğinde, araştırma grubunun çocuk sınıf değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutumları arasında istatistiksel olarak anlamda fark yoktur.

Tablo 12: Araştırma grubunun okul türü değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum analizi

Ölçek	Okul türü	N	Ortalama	SS	F	p
Kişisel Gelişim	Özel Okul	31	4,29	,352	1,867	,268
	Devlet Okulu	125	4,20	,448		
Akademik Algı	Özel Okul	31	2,60	,388	,677	,603
	Devlet Okulu	125	2,65	,571		
Sosyal Destek	Özel Okul	31	4,63	,358	7,338	,144
	Devlet Okulu	125	4,49	,503		
Genel Toplam	Özel Okul	31	4,05	,275	2,695	,284
	Devlet Okulu	125	3,98	,374		

*(p>0.05).

Tablo 12 incelendiğinde, araştırma grubunun okul türü değişkenine göre Ders Dışı Sportif Etkinliklere Yönelik Ebeveyn Tutumları arasında istatistiksel olarak anlamda fark yoktur.

Tablo 13: Araştırma grubunun akademik başarı değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum analizi

Ölçek	Akademik başarı	N	Ortalama	SS	F	p	LSD
Kişisel Gelişim	Düşük	6	4.42	,156	1,499	,227	-
	Orta	67	4.16	,056			
	Yüksek	83	4.25	,044			
Akademik Algı	Düşük	6	2,38	,102	,887	,414	-
	Orta	67	2,68	,068			
	Yüksek	83	2,63	,058			
Sosyal Destek	Düşük	6	4,83	,074	2,172	,117	-
	Orta	67	4,45	,064			
	Yüksek	83	5,55	,048			
Genel Toplam	Düşük	6	4,13	,112	1,129	,326	-
	Orta	67	3,95	,045			
	Yüksek	83	4,02	,038			

*(p>0.05).

Tablo 13 incelendiğinde, araştırma grubunun akademik başarı değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutumları arasında istatistiksel olarak anlamda fark yoktur.

Tablo 14: Araştırma grubunun spora katılım değişkenine göre ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum analizi

Ölçek	Spora katılım	N	Ortalama	SS	F	p
Kişisel Gelişim	Evet	134	4,25	,434	,847	**,043***
	Hayır	22	4,04	,379		
Akademik Algı	Evet	134	2,63	,546	,117	,456
	Hayır	22	2,72	,500		
Sosyal Destek	Evet	134	4,56	,464	1,027	**,005***
	Hayır	22	4,25	,503		
Genel Toplam	Evet	134	4,02	,364	1,319	**,041***
	Hayır	22	3,85	,284		

*(p<0.05)

Tablo 14 incelendiğinde, grubun spora katılım durumuna değişkenine göre kişisel gelişim, sosyal destek alt boyutunda anlamlı fark tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Ebeveynlerin ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutumlarına bakıldığında; ölçekten aldıkları puanlar kişisel gelişim, sosyal destek ve akademik algı olarak üç ayrı alt boyutta incelenmiş olup tutum düzeylerinin her üç al boyutta da istatistiksel anlamda yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Ebeveynlerin ders dışı sportif etkinliklere yönelik tutumları yaş değişkenine göre incelendiğinde; üç alt boyutta da istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Yılmaz (2018)'nin yapmış olduğu çalışmada sonucunda yaş değişkeni ile alt boyutlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Şentürk (2019)'ün Şanlıurfa Halfeti'de yapmış olduğu "Ortaokulda öğrenim gören öğrencilerin ve onların ebeveynlerinin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarının incelenmesi" isimli araştırmasında ebeveyn yaşının öğrencilerin beden eğitimi derslerine yönelik tutumlarını etkilemediği tespit edilmiştir. Gürbüz (2011)'ün Muğla'da yaptığı çalışmada ebeveyn yaşının öğrencilerin beden eğitimi derslerine yönelik tutumlarını etkilemediği tespit edilmiştir.

Ebeveynlerin ders dışı sportif etkinliklere yönelik tutumları cinsiyete göre incelendiğinde; kişisel gelişim, sosyal destek ve akademik algı boyutlarında istatistiksel anlamda farklılık tespit edilmemiştir. Durmuş, (2020)'un yapmış olduğu çalışmasında da benzer bir sonuç bularak farklılaşma tespit etmemiştir.

Ebeveynlerin ders dışı sportif etkinliklere olan bakış açılarının belirlenmesiyle ilgili literatür araştırmasında Yılmaz (2016)'ın yapmış olduğu çalışmada da benzer bir sonuç bulunarak alt boyutlarda anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Ebeveynlerin ders dışı sportif etkinliklere yönlendirme tutumları öğrenim durumu değişkenine göre incelendiğinde; kişisel gelişim, sosyal destek alt boyutlarında istatistiksel anlamda anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Öğrenim durumu değişkenine baktığımızda ilkokuldan üst seviyelere çıktıkça anlamlı fark çıktığını söyleyebiliriz. Durmuş, (2020)'un yapmış olduğu çalışmasında kişisel gelişim ve akademik algı alt boyutlarında istatistiksel anlamda fark tespit edilmemiş ancak sosyal destek alt boyutunda istatistiksel anlamda farklılık tespit etmiştir. Yılmaz (2016)'ın yapmış olduğu çalışmada da kişisel gelişim, akademik algı ve sosyal destek alt boyutlarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Spor geçmişi olan ve en az üniversite mezuniyetine sahip ebeveynler çocuklarını daha fazla spora yönlendirmektedir. Güven ve Öncü (2006)'nün yapmış olduğu çalışma da "çocukların beden eğitimi ve spor aktivitelerine katılımı, büyük ölçüde anne-babalarının konuya olan bakış açısıyla ilgilidir. Ailelerin bu konudaki yaklaşımı, çocuklarının bu aktivitelere katılıp katılmamaları noktasında neredeyse en belirleyici unsurdur. Bazı aileler, beden eğitimi ve sporun çocuk gelişimi ve sosyalleşme süreci üzerindeki

olumlu etkisinin bilincinde olup çocuklarının bu aktivitelere katılımını desteklerken çoğu aile ise; çocuklarının bu faaliyetlere katılımına sıcak bakmamaktadır.

Ebeveynlerin ders dışı etkinliklere karşı tutumu meslek değişkenine göre incelendiğinde; istatistiksel anlamda anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Yılmaz (2016)'ın yapmış olduğu çalışmada kişisel gelişim, akademik algı ve sosyal destek alt boyutlarında anlamlı farklılık tespit etmiştir.

Ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutumu, aile gelir değişkeni incelendiğinde; sosyal destek alt boyutunda istatistiksel anlamda anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ebeveynlerin gelir düzeyi arttıkça ders dışı spor etkinliklerine de olumlu yaklaşımlarını tespit edilmiştir. Durmuş, (2020)'un yapmış olduğu çalışmasında akademik algı ve kişisel gelişim alt boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit etmiştir. Yılmaz (2016)'ın yapmış olduğu çalışmada kişisel gelişim, akademik algı ve sosyal destek alt boyutlarında anlamlı farklılık tespit etmiştir.

Katılımcıların ders dışı sportif etkinliklere karşı tutumu çocuk sayısı değişenine bakıldığında; istatistiksel anlamda anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Yılmaz (2016)'ın yapmış olduğu çalışmada kişisel gelişim ve sosyal destek anlamında istatistiksel anlamda farklılıklar tespit etmiştir.

Ölçekten elde ettiğimiz puanların ebeveynlerin spor yapma durumlarına göre incelendiğinde ise; kişisel gelişim ve sosyal destek alt boyutlarında istatistiksel anlamda anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Spor yapan ebeveynlerin yapmayanlara kıyasla sportif etkinliklere bakış açılarında anlamlı fark olduğunu söyleyebiliriz.

Durmuş, (2020)'un yapmış olduğu çalışmasında, akademik algı ve sosyal destek alt boyutlarında anlamlı farklılık tespit etmiştir. Yılmaz (2016)'ın yapmış olduğu çalışmada kişisel gelişi, akademik algı ve sosyal destek anlamında istatistiksel anlamda farklılık tespit etmiştir. Araştırma bulgularına göre ebeveynlerin spor geçmişine sahip olup olmama durumu çocukları ile olan iletişimlerinde herhangi bir farklılık yaratmamaktadır.

Ebeveynlerin haber takip etme değişkenine baktığımızda istatistiksel anlamda anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Ebeveynlerin haberi takip etmeleri çocukları üzerinde ders dışı sportif etkinliklere tutumlarını etkilemediği gözlemlenmiştir. Durmuş, (2020)'un yapmış olduğu çalışmasında da benzer bir sonuç bularak anlamlı fark tespit etmemiştir. Ebeveynlerin spor haberi takip etme değişkenine göre incelediğimizde; kişisel gelişim alt boyutunda istatistiksel anlamda farklılıklar tespit edilmiştir. Ebeveynlerin spor haberi takip etmeleri çocukları üzerinde ders dışı sportif etkinliklere tutumlarını etkilediği gözlemlenmiştir. Yılmaz

(2016)'ın yapmış olduğu çalışmada kişisel gelişim ve sosyal destek alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit etmiştir.

Ebeveynlerin ders dışı sportif etkinliklere karşı tutumu çocuk cinsiyet değişkenine göre incelediğimizde; alt boyutlarda anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Ebeveynlerin çocuklarının cinsiyetine bakmaksızın sportif etkinliklere gönderdiği tespit edilmiştir. Yılmaz, (2016)'ın yapmış olduğu çalışmada da benzer bir sonuç bularak üç alt boyutta da farklılık tespit etmemiştir.

Ebeveynlerin ders dışı etkinliklere karşı tutumu çocuk öğrenim durumu değişkenine göre incelendiğinde; istatistiksel anlamda anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Durmuş, (2020)'un yapmış olduğu çalışmasında ise sosyal destek alt boyutunda anlamlı farklılık tespit etmiştir.

Ebeveynlerin ders dışı etkinliklere karşı tutumu çocuklarının okul türü değişkenine göre incelendiğinde; üç alt boyutta istatistiksel anlamda anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Ebeveynlerin çocuklarını gönderdikleri okulların sportif faaliyet açısından anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Durmuş, (2020)'un yapmış olduğu çalışmasında akademik algı alt boyutunda anlamlı farklılık tespit etmiştir.

Ebeveynlerin ders dışı etkinliklerine karşı tutumu akademik başarı değişkenine göre incelendiğinde; istatistiksel anlamda anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Durmuş, (2020)'un yapmış olduğu çalışmasında da benzer bir sonuç bularak farklılık tespit etmemiştir.

Ebeveynlerin ders dışı etkinliklere karşı tutumu çocuk öğrenim durumu değişkenine göre incelendiğinde; istatistiksel anlamda anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Durmuş, (2020)'un yapmış olduğu çalışmasında ise sosyal destek alt boyutunda anlamlı farklılık tespit etmiştir.

Ebeveynlerin ders dışı etkinliklere karşı tutumu spora katılım değişkenine göre incelendiğinde; kişisel gelişim ve sosyal destek alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Literatürü incelediğimizde Yılmaz, (2016)'ın yapmış olduğu çalışmada spora katılımın desteği değişkeni ile tüm alt boyutlar arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu çalışma sonucu bizim çalışma sonucumuzu desteklemektedir.

Araştırmada; yaşın, cinsiyetin, mesleğin, çocuk sayısı, haber takip, çocuk cinsiyet, çocukların öğrenim durumu, okul türü, akademik başarı, çocukların öğrenim durumu ebeveynlerin ders dışı etkinliklere katılım üzerinde etki etmediği, öğrenim durumu ve spora katılım destek açısından sosyal destek ve kişisel gelişim anlamında etki ettiği gelir durumunun sosyal destek anlamında etkilediği, spor yapma durumu sosyal destek ve kişisel gelişim boyutunda etkilendiği sonucuna varılmıştır. ,

KAYNAKLAR

Ayyıldız, E., Yüksel, Ü., Canlı, U., Taşkın, C., ve Sunay, H. (2021). Ebeveynlerin ders dişi sportif etkinlere yönelik tutumlarının incelenmesi: Tekirdağ Ili Örneği. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi,* 7(1), 51-64.

Durmuş, D. (2020). *Ebeveynlerin ders dışı sportif etkinliklere olan bakış açılarının belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ekiz, D. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Gürbüz, A. (2011). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersine ilişkin tutumlarının belirlenmesi* (Muğla il örneği). Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Güven, Ö. ve Öncü E. (2006). Beden eğitimi ve spora katılımda aile faktörü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* 10(10), 81-90.

Kotan, Ç., Hergüner, G., ve Yaman, Ç. (2009). İlköğretim okullarında okuyan sporcu öğrencilerin spor yapmalarında okul ve aile faktörünün etkisi Sakarya il örneği. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi,* 3(1), 49-58.

Örel, M. Z., ve Tezcan, N. (2022). Çocuklarını spora gönderen ebeveynlerin ders dışı sportif etkinliklere karşı tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Kocaeli İli Örneği. *Egzersiz ve Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 82-95.

Şentürk, K. (2019). *Ortaokulda öğrenim gören öğrencilerin ve ebeveynlerinin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarının incelenmesi* (Şanlıurfa-Halfeti Örneği). Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Yılmaz, A. (2018). Ebeveynlerin beden eğitimi dersi ve ders dışı sportif etkinliklere yönelik tutumları. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi,* 12(1), 48-64.

Yılmaz, A. ve Güven, Ö. (2015). Ders dışı sportif etkinliklere yönelik ebeveyn tutum ölçeği. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 9(2), 244-259.

GÖÇ VE YEMEK KÜLTÜRÜ: BALKANLAR VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Berrin SARITUNÇ

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

berrinsaritunc@subu.edu.tr, 0000-0001-8662-6562

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Balkanlar ve Türkiye'deki yemek ritüelleri üzerinden göçün yemek kültürü üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Göç, toplulukların yer değiştirmesi sonucu ortaya çıkan kültürel etkileşimler aracılığıyla yemek kültürlerinde de önemli değişimlere ve çeşitlenmelere yol açan bir hareket olup bu süreçte hem göç eden hem de ev sahibi topluluklar arasında yemek alışkanlıklarının adaptasyonunu ve entegrasyonu söz konusudur. Buna bağlı olarak göç, yemek alışkanlıklarının da karşılıklı transferi açısından da bir köprü görevini üstlenmektedir.

Türkiye ve Balkanlar'daki yemek ritüelleri, her iki bölgenin kültürel ve dini bağlamlarından etkilenerek gelişmiştir. Bunlardan doğum ritüellerinde, Türkiye'de *lohusa şerbeti* gibi gelenekler, yeni anneye güç verme amacı güderken Balkanlar'da bu dönemde genellikle tatlılar ve aile içi yiyeceklerle kutlama yapılmaktadır. Ölüm ritüelleri açısından, Türkiye'de cenaze sonrası helva ve mevlit okutma gelenekleri, Balkanlar'da ise *koliva* ve sade yemeklerle yas süreci gerçekleşmektedir. Evliliklerde ise Türkiye'de zengin yemek servisleri sunulurken Balkanlar'da yerel ve mevsimsel yiyecekler ön plandadır. Sünnet ve hac ritüellerinde de benzer farklılıklar dikkat çekmektedir. Türkiye'de büyük ziyafetler düzenlenirken Balkanlar'da daha mütevazı ve aile odaklı kutlamalar yapılmaktadır. Bu bulgular, göçlerin yemek kültürü üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Göç eden topluluklar, yerleştikleri yeni coğrafyalarda, kendi kültürel geleneklerini yaşatmaya çalışırken yerel kültürlerle etkileşime girer ve yemek ritüellerinde birtakım değişiklikler yaşanmaktadır. Sonuç olarak, göçler yemek kültürlerini çeşitlendirip zenginleştirmekte ancak aynı zamanda her kültürün kendine özgü geleneklerini koruma çabasını da sürmektedir. Bu çelişkiler ve etkileşimler, kültürel kimliğin korunması ve adaptasyon süreçlerinin nasıl gerçekleştiğini anlamak açısından önemlidir.

Bu çalışmada, göçlerin yemek kültürü üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla, Balkanlar ve Türkiye'deki yemek ritüelleri mercek altına alınmıştır. Derleme yöntemiyle gerçekleştirilen

bu araştırmada doğum, ölüm, evlilik, sünnet ve hac gibi önemli ritüellerde yemek kültürlerinin nasıl şekillendiği ve farklılıklar gösterdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kültür, yemek, göç, Balkanlar mutfağı

GİRİŞ

İnsanoğlunun var oluşundan bugüne kadar en temel ihtiyacı her zaman yeme içme olmuştur. Başlangıçta sadece bir zorunluluk olarak görülen beslenme, zamanla insanlar arasında bağ kurmanın bir yolu haline gelmiştir. İnsanoğlu, yaşadığı veya göç ettiği bölgenin koşullarına göre beslenme alışkanlıklarını şekillendirmiştir. İnsanların göç sebeplerine bakıldığında, daha iyi yaşam koşulları arayışı, doğal afetler, savaşlar ve bu süreçlerde gıda ve barınma yeri bulamama gibi birçok faktör öne çıkmaktadır. Göçlerle birlikte toplumların yapıları ve mutfak kültürleri de biçimlenmeye başlamıştır.

Mutfak, yemek pişirme ve hazırlık sürecinde kullanılan malzemeler, teknikler, ekipmanlar ve yöntemleri kapsayan bir alan olarak tanımlanabilir. Arapçadaki "Matbah" kelimesi, yemek pişirilen yer anlamına gelir ve Türkçeye de bu şekilde geçmiş olup mutfak kültürünün temeli olarak kabul edilir. Mutfak faaliyetlerinin sadece yemek yapma işlemiyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda yemeklerin hazırlanması, pişirilmesi, depolanması ve sunumuyla ilgili bir dizi farklı işlemi içerdiğini vurgular (Çakmak, 2017,1).

Toplumların yaşadıkları coğrafya, inandıkları inanç sitemleri, gıdayı temin etme, hazırlama ve sunma şeklini etkilemektedir. Böylece kültürün en önemli kısımlarından biri olan yemek ve mutfak kültürü ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda kültür ve yemek birbirini etkileyen iki önemli unsuru ifade etmektedir. Bu nedenle bir toplum hakkında bilgi edinmek isteyen kişilere en önemli veri yemek ve mutfak kültüründen gelecektir (Sormaz vd., 2007). Gıdaların biyolojik olarak tüketimi zorunlu kabul edilse de bu gıdaların nasıl tüketildiği coğrafi, dini, sosyal ve ekonomik faktörlere göre farklılık gösterir ve siyasi olaylardan da etkilenerek şekillenir (Çifçibaşı ve Yılmaz, 2022:1367).

İnsanların öncelikli ihtiyacı olan beslenme, yemek kültürünün temelini oluşturur. Tarihsel bir süreç olarak yemek kültürü incelendiğinde; toplumsal gelenek ve görenekler, kültürel farklılıklar ve satın alma gücü gibi etkenlere bağlı olarak çeşitli aşamalardan geçtiği anlaşılır. Ayrıca, toplumların yaşadıkları yerleri değiştirme ya da genişletme arzusu, diğer toplumlarla olan mücadeleleri ve göç hareketleri de yemek kültürünün biçimlenmesinde önemli bir faktördür (Düzgün ve Durlu Özkaya, 2015).

Göç kavramı, insanların sosyal, politik, ekonomik ya da kültürel sebeplerle bir yerden başka bir yere taşınması veya mevcut yerleşim alanlarını terk etmesi olarak tanımlanır. Aynı zamanda göç, dünya çapında evrensel bir olgu olarak kabul edilmektedir. Ancak göç, yalnızca fiziksel bir yer değiştirme değil, toplumların yaşam biçimlerinde, inançlarında ve düşünce yapılarına kadar birçok derin değişiklik meydana getiren geniş bir kavramdır (Koçak ve Terzi, 2012:180). Coğrafya değiştikçe, yiyecek türleri ve ona bağlı sosyokültürel yapı da değişiklik gösterir. Coğrafi faktörler, dini inançlar, kültürel miras, toplumsal ve etnik farklılıklar, eğitim seviyesi gibi etmenler mutfak kültürünün gelişiminde ve şekillenmesinde büyük bir öneme sahiptir (Sağır, 2012: 2680).

Göçlerin yemek kültürü üzerindeki etkisi, pek çok akademik çalışmada kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Düzgün ve Durlu Özkaya (2015), Mezopotamya'dan Anadolu'ya uzanan göçlerle, göçmenlerin kendi yemek tekniklerini yerel malzemelerle birleştirerek yeni tarifler geliştirdiklerini ve böylece mutfak kültürünün zenginleştiğini ifade etmektedir. Bu süreçte göç eden toplulukların kültürel miraslarını koruma çabasının, yerel mutfaklarla etkileşime geçtiklerinde karşılıklı bir çeşitlenmeye yol açtığını vurgulamaktadır.

Kirschenblatt-Gimblett'in (1998) "Destination Culture" adlı çalışması, göçmen toplulukların yemek kültürlerini koruma çabasının, özellikle kentlerde ve turistik alanlarda kültürel kimliğin devamlılığında belirleyici bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, ABD'de yaşayan Meksika kökenli göçmenlerin taco ve salsa gibi geleneksel yemeklerini Amerikalı tüketicilere sunarken, aynı zamanda yerel damak zevkine göre uyarlamalar yaptığı belirtilmiştir. Bu durum, göçle gelen toplulukların yemek kültürünü yalnızca yaşatmakla kalmayıp, bulundukları coğrafyaya da entegre ettiklerini göstermektedir.

Ekinci (2021) Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki göç sürecinin mutfak kültürü üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu çalışmada, Türkiye'ye göç eden Balkan topluluklarının özellikle süt ürünleri ve hamur işleri ile ilgili tarifleri Türkiye'ye taşıdıkları, ancak yerel malzemelere adapte ederek yeni lezzetler ortaya çıkardıkları belirtilmektedir. Ayrıca Atik ve Atik (2020) tarafından yapılan bir diğer çalışmada, Selanik mübadillerinin yerleştikleri yeni coğrafyalarda kendi yemek ritüellerini korurken yerel halkın mutfağından da bazı unsurları benimsedikleri gözlemlenmiştir.

Ramadanoğlu ve Karaçeper'in (2024) İstanbul'da yaptığı bir araştırma ise, Boşnak mutfağının İstanbul'daki sofra geleneklerini nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Boşnak mutfağında önemli bir yere sahip olan etli ve yoğurtlu yemeklerin, Türk mutfağındaki yoğurt tüketimi

alışkanlığıyla uyumlu hale getirildiği ve böylece bu göçmen topluluğun mutfak kültürünün İstanbul'da kalıcı hale geldiği belirtilmiştir.

Kahraman ve arkadaşları (2017), 1989 göçü sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen muhacirlerin mutfak kültürlerindeki değişimleri incelemiştir. Tekirdağ'da 50 katılımcıyla anket formu kullanılarak yapılan çalışmada, muhacirlerin göç öncesi yemek alışkanlıklarını korudukları ve yerleştikleri yeni bölgenin ürünleriyle etkileşime girdikleri görülmüştür. Muhacirlerin yerel ürünlerin satıldığı pazarlara ilgilerinin arttığı da tespit edilmiştir.

Bahtiyar Sarı ve Tetik (2019) ise Antalya'da yaptıkları araştırmada, muhacirlerin yemeklerinde et ve süt ürünlerinin öne çıktığını ve mevsime bağlı olarak konserve tüketiminin arttığını bulmuşlardır. Katılımcılar, göç sonrası yemeklerin eskisi kadar lezzetli olmadığını ve bazı geleneksel yemeklerin azaldığını ifade etmişlerdir.

Egeli (2019), Denizli, İstanbul, Kırklareli, Tekirdağ ve Bursa'da yaşayan 74 Bulgaristan muhaciri ile yaptığı görüşmelerde, muhacirlerin mutfak kültürünün büyük oranda korunduğunu ve coğrafi farklılıkların bu kültüre etkisinin olduğunu saptamıştır. Araştırma, göç sonrası özgün yemek tariflerinin yenilendiğini ve farklı bölgelere yerleşmenin bu yenilenmeye katkı sağladığını ortaya koymuştur. Taş'ın (2020) araştırmasında ise Bulgaristan ve Yunanistan kökenli 50 muhacirle yapılan görüşmelerde, geleneksel yemek yapma yöntemlerinin ve servis alışkanlıklarının değiştiği, bazı yemeklerin unutulduğu belirlenmiştir. Katılımcılar, mutfak kültürünü genç nesillere aktarmakta zorlandıklarını, bu nedenle mutfak kültürünün sürekliliğinin tehdit altında olduğunu dile getirmişlerdir. İşçimen (2021) Keşan'da 65 kişiyle yaptığı araştırmada, mutfak kültüründe zamanla unutulmalar yaşandığını ancak kışlık yiyecek hazırlama geleneğinin devam ettiğini ve teknolojik gelişmelerin yemek kültürüne yansıdığını tespit etmiştir.

Curoğlu ve Sandıkçı (2022) Sakarya'da yaşayan 13 Bulgaristan muhaciriyle yaptığı çalışmada, literatürde yer almayan 22 yemeğin varlığı saptanmış, değişimlerin özellikle mutfak araç-gereçlerinde ve teknolojinin yemek kültürüne entegrasyonunda gözlemlendiği belirlenmiştir. Ayrıca, göçle gelen ekonomik sıkıntıların yemek alışkanlıklarını etkilediği ve günümüzde de bu etkinin devam ettiği kaydedilmiştir.

Sunata (2023:15) ise Türkiye'de Balkan göçmenlerinin yemek kültürü üzerinden kimliklerini nasıl yeniden inşa ettiklerini incelemişlerdir. Göçmenlerin yerel toplumla etkileşim içinde olmalarına rağmen, yemek kültürlerini kimlik koruma aracı olarak kullandıkları

vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, göçle gelen kültürel mirasın yerel topluluklar arasında kültürel bir köprü kurarak devam ettirildiği görülmektedir. Bu bulgular, göçlerin mutfak kültürlerinde meydana getirdiği değişimlerin hem yerel kültürleri zenginleştirdiğini hem de göçmen toplulukların kültürel kimliğini korumasına olanak tanıdığını ortaya koymaktadır.

Balkan mutfağı kapsamında Arnavut, Boşnak, Bulgar, Hırvat, Karadağ, Kosova, Makedon, Rumen, Sırp, Sloven ve Yunan mutfağı ele alınmaktadır. Birçok kaynakta Osmanlı ve Türk mutfağı da Balkan mutfağı kapsamında değerlendirilmektedir (Yıldız vd., 2018: 93) Osmanlı yönetimi tarafından bu bölgelere göç ettirilen Türkler, öncelikle sığır ve keçi yetiştiriciliği gibi büyük ve küçükbaş hayvancılıkla uğraşarak hayvansal ürünlerini kendileri üretmişlerdir. Bu durum, Türklere özgü hayvansal gıdaların Balkanlar'da yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır. Örneğin, süt ve süt ürünleri, pide çeşitleri, börekler, kebaplar, dolma, somun, gevrek, sarma, helva, boza, salep, kahve, şerbet, kadayıf ve baklava gibi yiyecekler zamanla bu bölgeye taşınmıştır. Ayrıca, sofralarda kullanılan fincanlar, taslar, pişirme kapları, cezveler gibi somut kültürel ögeler de Türkler aracılığıyla Balkanlar'a ulaşmıştır (Artun, 2007: 4-5).

Geçiş Dönemlerinde Yemek kültürü

Türk kültüründe geçiş dönemleri olan doğum, evlilik ve ölüm gibi önemli olaylara büyük önem verilmiş, bu dönemler çeşitli ritüel ve törenlerle kutlanmış veya anılmıştır. Eski Türk toplumlarında bu törenler, toplumsal dayanışmanın güçlenmesi ve bireylerin yeni rollerine hazırlanması amacıyla özenle yapılmıştır. Özellikle ölüm ritüellerinde uygulanan "yuğ" töreni, ölen kişinin anısını yaşatmak ve yas sürecini topluca deneyimlemek amacıyla düzenlenen bir törendir (Kafesoğlu, 1984).

Doğumla ilgili ritüellerde ise yeni doğan bebeğin ailesi tarafından "toy" adı verilen kutlamalar yapılmakta, özellikle çocuğun doğumunun 40. gününde yapılan törensel kutlamalar, doğumun toplum tarafından kabul edilmesi ve bebeğin topluluğa tanıtılması anlamını taşımaktadır (Ocak, 2005). Evlilik törenleri de Türklerde oldukça köklü gelenekler düğün törenleri aileler arasındaki bağları kuvvetlendirir ve topluluğun yeni bir aile birimine katkısını vurgulamaktadır. Bu ritüellerin hepsi, Türklerin toplumsal yapısında aile birliğinin ve toplum içindeki statülerin önemli olduğunu gösterir (Artun, 2005).

Bu geçiş dönemlerine ait törenler hakkında yapılan akademik çalışmalar, Türklerin kültürel kimliklerinin oluşumunda bu ritüellerin oynadığı önemli rolü vurgular. Kafesoğlu (1984) ve Ocak (2005) gibi araştırmacılar, doğum, evlilik ve ölüm törenlerinin toplumsal birlikteliği

pekiştiren ve kimliği devam ettiren önemli unsurlar olduğunu ifade etmektedirler. Bu ritüeller, kuşaklar boyunca aktarılmış ve Türklerin tarih boyunca manevi dünyalarında derin bir yere sahip olmuştur.

Doğum Ritüellerinde Yemek Kültürü

Türk kültüründe aile kurma ve soyun devamı son derece önemli olduğundan, doğum etrafında gelişen inanç ve uygulamalar büyük bir zenginlik gösterir. Yeni doğum yapan annenin sütünün bol olması ve ağız tadıyla sağlıklı bir yaşam sürmesi amacıyla çeşitli yiyecek ve içecekler hazırlanır. Özellikle lohusa şerbeti, bu dönemin en bilinen içeceklerinden biridir; lohusa şerbeti tarçın, karanfil ve şekerle hazırlanarak hem doğum yapan anneye hem de ziyarete gelen misafirlere ikram edilir (Düzgün ve Durlu Özkaya, 2015). Aynı zamanda, annenin enerjisini artırmak için protein yönünden zengin etli yemekler, tatlılar ve besleyici çorbalar da geleneksel olarak sunulur (Artun, 2005). Bu uygulamalar, Türk kültüründe doğum ritüellerinin önemini ve beslenme alışkanlıklarının kültürel değerlerle nasıl birleştiğini gösterir.

Balkan kültürlerinde de benzer doğum ritüelleri görülmekle birlikte bu dönemde farklı yiyecek içecekler öne çıkar. Balkanlar'da doğum sonrasında sıklıkla "koliva" adı verilen bir tatlı hazırlanır. Koliva, buğday, ceviz, kuru meyve ve bal gibi malzemelerle yapılır ve annenin doğum sonrası gücünü toplaması için özel bir anlam taşır (Ekinci, 2021). Buna ek olarak, doğum sonrası ziyaretlerde Balkan kültüründe misafirlere şerbet yerine tatlı şaraplar ya da meyve kompostoları ikram edilmesi yaygındır. Ramadanoğlu ve Karaçeper (2024) çalışmasında, özellikle Boşnak topluluklarının doğum ve diğer geçiş dönemlerinde geleneksel içecekler ve yiyeceklerle kültürel kimliklerini koruma çabası içinde olduklarını ifade eder.

Türk ve Balkan kültürlerinde yeni annenin sağlığına, ailenin yeni üyesinin mutluluğuna yönelik yapılan bu uygulamalar, toplum içinde dayanışmayı güçlendiren bir sembol olarak görülür. Kafesoğlu (1984) bu tür ritüellerin Türk kültüründe sadece biyolojik bir olaya değil, aynı zamanda toplumun manevi yapısının bir parçası olarak değerlendirildiğini vurgular. Aynı şekilde, Sunata (2023) tarafından yapılan bir araştırmada, Balkan göçmenlerinin yemek ritüellerini koruyarak kimliklerini devam ettirme çabaları öne çıkmaktadır.

Ad Koymada Yemek Kültürü

Anadolu'da, bebeğin ismi genellikle dinsel kimliğiyle tanınan ve saygı duyulan bir kişi veya ailenin büyüğü tarafından konur. Bu kişi bebeğin kulağına üç defa ismi okuyarak kamet getirir ve ardından "üç yemeği" olarak bilinen yemek ikram edilir. Benzer bir gelenek Kazak

Türklerinde de bulunur; burada da ağzı dualı birinin ya da hatırlı bir misafirin bebeğin kulağına ismini okuması tercih edilir (Artun, 2005: 139; Örnek, 1995: 149).

Trakya ve Balkanlar'daki Amuca Bektaşileri arasında, yeni doğan bir bebeğe isim verildikten sonra ailesi tarafından yemek ikram edilir. Bu özel yemeğe "isim çöreği" adı verilir. Amuca Bektaşileri arasında yağlı çörek yaygın bir yiyecek olup bu merasimde de önemli bir yere sahiptir. Merasim sırasında hazırlanan çöreğin içine para saklanır ve çörek, 12 parçaya bölünerek misafirlere sunulur. Bu 12 parça, 12 imamı simgeler (Yıldız, 2020: 117).

Kırk Çıkarmada Yemek Kültürü

Türk kültüründe kırklamak veya kırklanmak denilen ve bu sürece kimsenin ziyarete kabul edilmediği, lohusaların karşılaşmasının istenmediği, sürecin bitiminde evde veya hamamda kırk tas su dökülerek banyo yaptırıldığı dönemin adıdır. Bu suyun içine yaygın olarak altın atılır, besmele ile tas kırk kere suya daldırılarak baştan aşağı dökülür. (Gölpınarlı, 1995:200) Burada Türk kültüründe anneye enerji olsun, bebeğe süt olsun düşüncesiyle "lohusa şerbeti" ikramı yaygındır.

Boşnak kültüründe aileye yeni bir üyenin katılması büyük bir mutluluk kaynağıdır. Çocuğun kırkı çıktığında altın suyunun içine kırk tane taş toplayıp atar çocuğu bununla yıkanıp üstüne tuz serpilir (Sızan, 2016: 52) aynı kültürde kadınlar bebeği görmeye -kırkı çıktıktan sonra hayırlamaya gittiklerinde- gelenlere tatlı içecekler, kahve ve tatlılar ikram olarak hazırlanır. Bu ziyaretlerde bebeğin altına un sürme ve misafirlere yumurta verme uygulaması da yaygındır. Buradaki genel uygulama saçı sakallı ak oluncaya kadar uzun yaşasın veya un gibi beyaz ak bir ömrü olsun anlamı taşır (Özer vd., 2021:15). Gacallarda Türk kültüründe de halen devam etmekte olan yarı kırk ve kırk çıkarmada mevlit okunur, etli pilav ve tavuk ikramı vardır (Kalafat ve Ulutin, 2015: 48)

Diş Çıkarmada Yemek Kültürü

Çocuğun ilk dişinin çıkması, aile tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. Anadolu'da yaygın olarak bilinen bu "diş buğdayı" geleneği, Amuca Bektaşileri arasında da sürdürülmektedir (Yıldız, 2020: 45). Gacallar arasında çocuklara genellikle Kur'an'dan alınan dini isimler verilir. Yeni doğan bebek için hazırlanan karanfilli "bebek şerbeti" ikram edilir ve "Ad Toyu" adı verilen küçük çaplı bir kutlama düzenlenir. Bu tören, "Diş Toyu," "Saç Toyu" ve "İlk Tırnak Toyu" gibi diğer kutlamalarla benzer özellikler taşır. Toylarda çeşitli ikramlar yapılır ve bebek şerbeti bu ikramlardan biridir. İslamiyet'in kabulüyle birlikte bu törenlere mevlit de eklenmiştir.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Bebek bir haftalık olduğunda karanfilli şerbet dağıtılır. Çocuk ilk dişini çıkardığında ise bir şenlik yapılır; dişi ilk gören çocuğa hediye verilir. Diş buğdayı pişirilip hazırlanarak misafirlere ikram edilir (Kalafat ve Ulutin, 2015: 46).

İlk Yürümede Yemek Kültürü

Boşnak kültüründe, yürümeye başlayan çocuk için "adım kolacı" adı verilen özel bir çörek yapılır. Bu çörek, lokma şeklinde hazırlanır ve Boşnakça "kolaçiç" olarak adlandırılır (Sızan, 2016: 52). Bulgaristan'dan Trakya'ya göç eden Gacallar arasında da benzer bir gelenek bulunur; yeni yürümeye başlayan çocuk için "adım çöreği" adı verilen bir çörek yapılır. Çocuğun gayretli, hamarat ve aktif olması dileğiyle bu çörek, toplanan çocuklara koşarak dağıtılır. Ayrıca, yürümeyen çocuklar için ilk camiden çıkana "köstek kesme" ritüeli yapılır. Aynı uygulama Kazak Türklerinde de görülmekte olup "köstek kesme toyu" olarak adlandırılır (Kalafat ve Ulutin, 2015: 48; Smayılova, 2002: 22).

Sünnette Yemek Kültürü

Günümüzde Anadolu'da Afyon da bamya, Uşak'ta keşkek gibi yemekler hazırlanır. Geyve'de keşkek, irmik helvası ve ayran Safranbolu'da ise tavuklu pilav baklava ve ayran ikram edilmektedir. Ahıska Türklerinde hinkal, haçapur gibi hamur işleri (Seçim ve Kaya, 2019) Balkan mutfağındaki Amuca bektaşilerinde sünnet olan çocuğa kurban kesilir yemeği yenir helvası yapılır. (Yıldız, 2020:46)

Evlilikte Yemek Kültürü

Anadolu'nun farklı bölgelerinde düğün yemekleri özenle hazırlanır ve düğünün her aşamasında özel anlamlar taşır. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde, özellikle Adıyaman ve çevresinde, düğünlerde "burma" adı verilen kısırlaştırılmış keçi eti veya dana eti kullanılarak hazırlanan yemekler önemlidir. Yemekler üç gün boyunca misafirlere sunulur ve toplumun bir araya gelip paylaşma kültürünü güçlendirir (Uysal, 2019). Erzincan'da yapılan çalışmalara göre, etli pilav, kuru fasulye gibi geleneksel yemeklerin ikram edilmesi kültürel turizme de katkı sağlarken, toplumsal dayanışma bağlarını pekiştiren bir unsur olarak görülür (Akın ve Erciyes, 2016). Ege Bölgesi düğünlerinde zeytinyağlı yemekler, sarma, dolma ve börek gibi yöresel tatlar öne çıkar. Zeytinyağlı yemeklerin yanı sıra otlarla yapılan mezeler de Ege mutfağının düğünlerdeki karakteristik unsurlarındandır (Seyhan, 2020). Bu yemekler aynı zamanda sağlık ve doğallığı simgelerken, Ege halkının doğaya olan yakınlığını yansıtır.

Düğünlerde yapılan Boşnak böreği, Boşnak kültürünü yaşatan Türk ailelerinde düğün sofralarının vazgeçilmez bir parçasıdır. Öğüt Eker (2018) bu tür yemeklerin sadece lezzet unsuru değil, aynı zamanda düğünlerdeki sosyal hiyerarşi ve aileler arasındaki saygının bir göstergesi olduğunu belirtir. Boşnak böreği, çorba, tas kebabı gibi yemeklerle birlikte sunulan diğer tatlılar da düğünlerin simgesi haline gelmiştir.

Düğün yemekleri, toplumsal dayanışmayı güçlendirici bir ritüel olarak da önemli bir yere sahiptir. Düğünlerde hazırlanan yemekler, özellikle köy düğünlerinde komşuların yardımıyla yapılır ve yemeklerin hazırlanmasında kadınlar arasında iş birliği ve dayanışma sağlanır. Bu ritüel, sosyal bağları pekiştirir ve topluluk içindeki yardımlaşma kültürünü yansıtır (Tatar, 2006). Adıyaman'daki düğünlerde, düğünün uzun sürmesi ve kalabalık misafir gruplarına yemek sunma zorunluluğu, toplumsal dayanışma ve paylaşımın simgesi olarak kabul edilir.

Tatlılar da düğünlerde önemli bir yere sahiptir. Baklava, irmik helvası ve sütlü tatlılar, bereketin ve mutluluğun simgesi olarak ikram edilir. Tatlılar özellikle düğünlerde mutluluğu ve tatlı bir yaşam temennisini simgeler (Artun, 2008). Ayrıca düğünlerde damada verilen tuzlu kahve, damat ve gelin ailesi arasındaki saygıyı ve mizah anlayışını yansıtır. Sızan'ın (2016:57) çalışmasında da düğünlerde damada tuzlu kahve ikram edildiği ve damadın bu kahveyi içmek zorunda olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Boşnak düğünlerinde özellikle Boşnak böreği yapılır ve 30 tepsi hazırlık yapılır. Çorba, tas kebabı, kuru fasulye gibi yemekler hazırlanır. Tatlı olarak en çok Boşnak tatlısı olan "Hacı Makule" yapılır. Düğünlerde ayrıca etli börek, tepside pilav ve üzerinde etten oluşan yemekler sunulur; bu yemeğe Boşnakça'da "Biryan" denir, Türkiye'de "kapama" olarak bilinir ve özellikle kuzu eti ile yapılır.

Amuca Bektaşileri arasında nişan töreninden sonra, kız tarafı bir tepsi tatlı hazırlayarak erkek tarafına götürür. Erkek tarafı ise bu tatlı tepsisine bir takım elbise kumaşı koyarak tepsiyi tekrar kız tarafına geri gönderir. Bu geleneğe "tatlı tavası" denir. Bu gelenekte, kız ve erkek tarafı düğün öncesinde birbirlerine karşılıklı hediyeler sunarlar (Yıldız, 2020: 50).

Amuca Bektaşileri arasında düğünün yapıldığı geceden sonraki sabah davullar çalmaya devam eder. O gün "gelin pidesi" yapılır. Gelinin yengeleri yeşil ferace giyerek köy halkını davet eder. Gelen herkese yemek ikram edilir. Bu gelenekte, "Bizim her şeyimiz yemek, ekmektir. Yemeksiz, ekmeksiz geri çevrilmez kimse" denir, yani misafirlere mutlaka yemek ve ekmek ikram edilir. Düğünün ardından 10 gün ya da daha fazla gün geçtikten sonra erkek tarafı "geze" yapar ve el öpmeye giderler. Bu esnada yine yemekler pişirilerek komşular davet edilir.

Ardından kız tarafı "geze" yapar. Bu sefer de kız tarafı yemekler pişirip komşuları davet eder" (Yıldız, 2020:58)

Düğün günü, düğün konvoyu oluşturulur. Gelin evden çıktıktan sonra, üzerine şeker atılır ve çocuklar bu şekerleri toplar. Gelin, damadın evine ulaştığında, kayınvalidesi ona sağ eline Kur'an, sol eline ise ekmek (veya bazı yerlerde pirinç) verir. Bu gelenek, evin bereketli olmasını dilemek için yapılır. Düğün eğlencesine "pir" ya da "pilav" adı verilir ve bu etkinlikte yemekler ve tatlılar ikram edilir.

Balkanlar'da, özellikle Bosna'da düğünlerde "keşke" (keşkek), Sırbistan ve Karadağ'da ise "biryani" (büryan) ikram edilir. Zengin aileler etle yapılan büryan sunarken, daha mütevazı aileler tavuklu büryan tercih ederler. Ayrıca, bölgelere bağlı olarak konuklara etli kazan pilavı, pita, begova çorbası, kuru fasulye veya nohut gibi sulu yemekler ile ayran ikram edilmesi yaygındır (Özer vd., 2021: 421).

Ölümlerde Yemek Kültürü

Yılmaz (2018), cenaze evlerinde ikram edilen helvanın Anadolu kültüründe ölen kişinin ruhuna dua edilmesi ve acının hafifletilmesi amacıyla yapıldığını belirtir. Bazı çalışmalarda Orta Anadolu'daki cenaze törenlerinde etli pilavın ikram edilmesi, toplumda acıyı paylaşma ve dayanışma kültürünün yaygın bir göstergesi olarak ifade edilmiştir (Gül, 2019). Ayrıca, Ege ve Akdeniz bölgelerinde de çorba ve çeşitli hamur işlerinin cenaze evinde hazırlandığı ve bu yemeklerin dayanışma ile birlikte cenaze sonrası gelen misafirlere sunulduğu belirtilmiştir (Kaya, 2021). Karadeniz Bölgesi'nde ise cenaze ritüellerinde öne çıkan yemeklerden biri lahana çorbasıdır. Bölgenin yerel ürünleriyle hazırlanan bu yemek, acıyı paylaşmanın ve yas evine desteğin bir sembolüdür (Demirtaş, 2020).

Balkanlardaki cenaze ritüelleri de Anadolu'daki gibi, kültürel unsurlar ve toplumsal dayanışma ruhunu yansıtır. Boşnak kültüründe, cenazelerde ikram edilen baklava veya tatlı börek gibi yiyecekler, ölen kişinin ardından dua edilirken topluluğun bir araya gelmesini sağlar. Bulgaristan göçmenleri arasında cenazelerde çorba, pilav ve etli yemeklerin dağıtılması yaygındır (Öztürk, 2018). Cenaze merasimlerinde ise helva yapılır ve komşulara dağıtılır. Ayrıca her cuma gecesi ölenin ruhu için helva dağıtılması da yaygın bir gelenektir. Boşnaklar, ölenin ardından yapılan 32. ve 40. gün duaları gibi Türk kültüründen gelen gelenekleri de benimsemişlerdir, çünkü Türk toplumu ile birlikte yaşamışlardır (Pırlanta, 2016: 546).

Özellikle Türkiye'ye göç eden Bulgaristan muhacirleri arasında bu gelenekler korunmuş olup, ölen kişinin ardından yapılan anma törenlerinde sütlü tatlılar, börekler ve köfte gibi Balkan mutfağına özgü yiyeceklerin de yer aldığı belirtilmiştir (Egeli, 2019).

Anadolu ve Balkan kültürlerinde, ölümün ardından kırkıncı gün ve yıl dönümlerinde yapılan anma yemekleri de kaybedilen kişiyi anma ve toplumsal dayanışmanın bir parçasıdır. Genellikle büyük bir yemek organize edilerek, ölen kişinin ruhu için dualar edilir ve yas tutan aileye destek olunur (Curoğlu, 2022). Bu anma yemeklerinde pilav, etli yemekler, çorba ve özellikle helva gibi yiyeceklerin öne çıktığı; dualarla birlikte bu yiyeceklerin paylaşıldığı ifade edilmektedir (Özer vd, 2021).

Özel Günlerde Yemek Kültürü

Anadolu'da kutlanan Hıdırellez, Nevruz ve kandil geceleri gibi bayramlar, toplumsal dayanışmayı ve kültürel kimliği güçlendiren önemli ritüellerle ve yemek ikramlarıyla süslenmiştir. Anadolu'da Hıdırellez'de yapılan yemekler, bolluk ve bereket dileklerini yansıtır. Genellikle kuzu eti, pilav, baklava gibi yiyecekler hazırlanır. Ege Bölgesi'nde özellikle "keşkek" yapılır; keşkek, buğday ve etin uzun süre kaynatılmasıyla elde edilen özel bir yemektir ve toplumsal dayanışmanın da bir simgesi olarak kabul edilir (Kara, 2017). Ayrıca, Hıdırellez kutlamalarında sütlü tatlılar ve çöreklerin de sıkça hazırlandığı görülmektedir. Kara ve Yıldırım (2018), bu yemeklerin doğanın uyanışıyla sembolleşen bayramın ruhunu yansıttığını ve Anadolu kültüründe özel bir yere sahip olduğunu belirtir. Özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da "yöresel otlu yemekler" öne çıkar; bu otlar, sağlık ve bereket dileklerini ifade eder (Yıldız ve Gültekin, 2019). Örneğin, Nevruz'da yeşil otlarla yapılan "kavurma" ve çeşitli börekler sıklıkla hazırlanır.

Kandillerde helva kavurmak yaygın bir gelenektir; helva, paylaşmanın ve dini bir vecibenin ifadesidir. Özellikle Berat ve Mevlid kandillerinde "irmik helvası" yapılır ve komşulara dağıtılır (Çetin ve Kaya, 2019). Bunun dışında kandillerde komşulara ikram edilmek üzere "lokma tatlısı" ve "şekerpare" gibi tatlılar da yapılır. Güneydoğu Anadolu'da ise kandillerde geleneksel olarak "etli pilav" hazırlanır ve bu pilav, ev halkı ve misafirlerle birlikte tüketilir (Yılmaz, 2018).

Boşnak kültüründe kandillerde, genellikle lokum dağıtılır ve camiye teraviye gidenler, cami çıkışında lokum almak için sıraya girerler. Bu gelenek, eskiden çörek dağıtımıyla yerine getirilse de, zamanla "uştipak" adı verilen tuzlu bir hamur işi kaybolmuş, yerini lokum almaya başlamıştır. Kandillerde ayrıca un helvası kavrulup dağıtılır ve bu helva, Boşnak mutfağında önemli bir yere sahiptir (Sızan, 2016, s. 70).

Ramazan Bayramı'nda, kahvaltıda kuşbaşı etli Boşnak böreği mutlaka yapılır. Bunun yanı sıra, Kurban Bayramı'nda ise kahvaltıya kıymalı yumurta eşlik eder. Ancak, Kurban Bayramı'nda kurban kesimi gerçekleştiği için Boşnak böreği yapılmaz. Bayram sabahları çocuklar, bayram sofrasında ne olacağını bilirler. Bayram sofrasının baş yemeği ise "kapama"dır; bu yemek, pirinç ve etin fırında pişirilmesiyle hazırlanır. Yanında ise börek ve Boşnak tatlısı olan Hacı Makule sunulur (Sızan, 2016, s. 87).

Gacal halk kültüründe, Aşure Günü kutlamaları büyük bir öneme sahiptir. Aşure, içinde kırk farklı malzemenin bulunduğu özel bir yemektir ve pişirilme sürecinde okunan sureler ve yapılan dualar, bu yemeği manevi olarak değerli kılar. Aşureyi pişiren ve dağıtan kişilere yapılan dualar, geleneğin halk kültüründe özel bir yer tuttuğunu gösterir. Ayrıca, Aşure kabının geri iade edilmesi ve kaç komşuya dağıtılacağı gibi konularda da pek çok inanç ve gelenek mevcuttur. Bunlar, toplumsal bağlılık ve paylaşım kültürünü pekiştiren ritüel uygulamalardır (Kalafat ve Ulutin, 2015, s. 38-39).

Kirklareli'de yaşayan Amuca halkı arasında, Hıdırellez'in hazırlıkları özel bir ritüel olarak kabul edilir. Hıdırellez'den üç hafta önceki Perşembe gününde oruç tutulur ve bu dönemde Hıdırellez için çeşitli hazırlıklar yapılır. Bu hazırlıklar kapsamında kurban kesilir ve akşam yemeği hazırlanır. Hıdırellez'den dört hafta sonra, Çıktı Perşembe olarak bilinen bir gece düzenlenir (Yıldız, 2016, s. 83). Hıdrellez Boşnak kültüründe önemli günlerden biridir, baharın gelmesi kutlanır. Hıdrellez'de kırlara gidilir. Buralarda panayırlar düzenlenir, özellikle çocukları eğlendirecek aktiviteler yapılır. Hıdrellez'de mutlaka bir tür tatlı olan, para büyüklüğünde ve paraya benzemesi için boyanan 'Gurabiye'ler yapılır. Gurabiyeler ipe dizilerek dizi halinde satılır.' (Özer vd, 2021: 422).

Dini bayramlarda ailenin bir araya gelmesine büyük önem veren mübadele göçmenleri, bayram sabahlarına özel olarak evin dışındaki fırınlarda sıcak ekmek pişirip birlikte kahvaltı yapma geleneğini sürdürürler (Atik ve Atik, 2020: 275).

Boşnak mutfak kültürü, dini bayramlar ve düğün geleneklerinde birçok ortak unsuru ve özgün gelenekleri barındırır. İftar sofralarında şiş kebap, dolma, kadayıf ve Muharrem ayının 10. gününde yapılan aşure gibi yemekler yaygın olarak ikram edilir. Ayrıca, misafirlere genellikle cevapčić (kebap), baklava ve tulumba tatlısı gibi lezzetler sunulur (İyiyol, 2010: 590).

SONUÇ

Bu çalışmada, göçün yemek kültürü üzerindeki etkileri Türkiye ve Balkanlar örneğinde incelenmiştir. Bulgular, göçlerin yalnızca fiziksel bir hareketlilik değil aynı zamanda kültürel etkileşim alanında da büyük bir rol oynadığını göç eden toplulukların ve ev sahibi toplumların mutfak ritüellerini dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Türkiye ve Balkanlar'daki doğum, ölüm, evlilik ve dini ritüellerde gözlemlenen yemek alışkanlıkları, göç süreciyle birlikte değişmiş ve kültürel uyarlamalarla yeniden şekillenmiştir. Örneğin, Türkiye'de doğum sonrası yapılan lohusa şerbeti ikramı ile Balkanlar'da tatlı ve özel içeceklerin sunulması, bu kültürel uyumun somut bir örneğidir.

Düzgün ve Durlu Özkaya (2015), göçmen toplulukların yemek kültürlerini kendi kültürel kimliklerini koruma aracı olarak kullandıklarını vurgulamaktadır. Bu görüş, özellikle Balkan göçmenlerinin Türk mutfağıyla etkileşiminde öne çıkan bir eğilimdir (Bahtiyar Sarı ve Tetik, 2019).

Sonuç olarak, göçlerin yemek kültürlerini çeşitlendirdiği ancak aynı zamanda her iki kültürün özgün geleneklerini koruma çabasıyla harmanlandığı gözlemlenmiştir. Bu durum, kültürel kimliğin korunması ve yeniden şekillenmesi sürecinde yemek kültürünün önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu çalışma göç süreçlerinin toplumların kültürel devamlılıklarını sağlama ve aynı zamanda adaptasyon becerilerini geliştirme çabalarına katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Yemek kültürünün şekillenmesindeki önemli etkenlerden biri kuşkusuz göç ve toplumsal hareketliliktir. İnsanlar, yaşadıkları yerler değiştikçe, yeni topraklarda karşılaştıkları toplumlarla etkileşime girerek farklı mutfak kültürlerini tanımış ve kendi yemek kültürlerine bu etkileri katmıştır. Bu etkileşim, yemeklerin çeşitlendirilmesine, farklı malzemelerin kullanılmasına ve yeni pişirme yöntemlerinin anlaşılmasına yol açmıştır. Göçler ve ticaret, özellikle baharatlar, dönemler ve çeşitlerinin farklı bölgelerdeki dağıtımına yardımcı olmuştur.

Sonuç olarak, yemek kültürü sadece bir tanıtım faaliyeti değil, toplumların evrensel, kültürel ve toplumsal geçmişlerinin büyümesini anlatan, kültürel etkileşimlerin bir çalışmasıdır. Bu

kültür, toplumsal hafızayı canlı tutar ve kuşaklar arasında aktarılır, toplumsal kimliklerin pekişmesinde önemli bir rol oynar.

Bu yönleriyle araştırma, göç eden toplulukların yerel mutfaklarla olan ilişkisini iki yönlü bir etkileşim içinde ele almakta; göç edenlerin adaptasyon süreci kadar, bu süreçte yerel kültürün de nasıl etkilendiğini gözler önüne sermektedir. Göç, mutfak kültürlerini çeşitlendirmekte; aynı zamanda her iki kültürün özgün geleneklerinin korunma çabasıyla birleşen bir sentez yaratmaktadır. Bu süreç, kültürel kimliğin korunması ve yeniden şekillenmesi açısından yemek kültürünün önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Bundan sonraki süreçte ilgili kesimlere sunulabilecek önerileri şu şekilde özetlemek mümkündür. Türkiye ve Balkanlar arasında gözlemlenen kültürel uyumun daha geniş bir perspektifle incelenmesi, farklı göçmen gruplarının yemek kültürüne etkilerinin daha kapsamlı analiz edilmesini sağlayabilir.

Göç süreçleriyle ortaya çıkan yeni mutfak ritüellerinin korunması ve geleceğe aktarılması önem taşımaktadır. Bu kapsamda, göçmen dernekleri ve yerel yönetimlerin destekleriyle festivaller veya mutfak atölyeleri düzenlenmesi önerilmektedir. Böylece kültürel sürdürülebilirlik sağlanacak ve göçmen toplulukların uyum süreci desteklenmiş olacaktır.

Bu çalışma Türkiye ve Balkanlar odaklı olsa da farklı ülkelerdeki göçmen topluluklarla benzer çalışmalar yapılarak genişletilmesi, göç ve yemek kültürü ilişkisinin evrensel boyutlarının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu öneriler doğrultusunda yapılacak araştırmalar, göç ve kültürel etkileşim alanında literatüre yeni bakış açıları kazandıracak ve kültürel mirasın korunmasına yönelik somut adımlar atılmasını destekleyecektir.

KAYNAKÇA

Akın, G., ve Erciyes, M. (2016). Erzincan'da Geleneksel Düğünlerde İkram Edilen Yiyeceklerin İncelenmesi. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(2), 241-258.

Artun, E. (2005). Türk halk bilimi. İstanbul: Kitabevi.

Artun, E. (2007). Güneydoğu Avrupa'da Osmanlı ve Osmanlı Sonrası Türk Uygarlıklarının Öteki Uygarlıklara Halk Kültürü Yönünden Karşılıklı Etkileşimi. Uluslararası Güneydoğu Avrupa Türkoloji Sempozyumu, Zagreb.

Artun, E. (2008). Halk Kültürü Araştırmaları. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Atik, E., ve Atik, E. (2020). Türk Mutfak Kültürüne Katkısı Bakımından Göçler: Selanik mübadilleri üzerine bir araştırma. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(2), 261-277.

Bahtiyar Sarı, D., & Tetik, N. (2019). Gastronomi Turizmi Kapsamında Bulgaristan Göçmenlerinin Yemek Kültürü. Anasay(8), 73-88. https://doi.org/10.33404/anasay.521996

Curoğlu, Ö. B., ve Sandıkçı, M. (2022). Geçmişten Günümüze Mutfak Kültüründe Yaşanan Değişim, Aydın Gastronomy, 8(2), 383-413.

Çakmak, M. (2017). Uluslararası Mutfakların Ana Yemeklerinin İçeriği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çetin, Z., ve Kaya, M. (2019). Anadolu'da Kandil Gecesi İkramları ve Yemek Kültürü. Türk Kültürü ve Hacettepe Üniversitesi Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi, 15(3), 89-105.

Çifçibaşı, M. B. ve Yılmaz, İ. (2022). Süryani Mutfak Kültürü; Mardin örneği. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 10(2), 1367.

Demirtaş, S. (2020). Karadeniz Bölgesi'nde Cenaze Ritüelleri ve İkram Kültürü, Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, 7(1), 89-107.

Düzgün, E., ve Durlu Özkaya, F. (2015). Mezopotamya'dan Günümüze Mutfak Kültürü,Turizm ve Gastronomi Çalışmaları Dergisi, 3 (1), 41-47.

Egeli, F. (2019). Türkiye'de Bulgaristan Göçmenleri ve Mutfak Kültüründe Süreklilik ve Değişim, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 12(3), 122-137.

Ekinci, E. (2021). Türkiye ve balkan devletleri ilişkileri kapsamında mutfak kültürünün incelenmesi(Yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gölpınarlı, A. (1995). Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler Ve Atasözleri. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.

Gül, E. (2019). Orta Anadolu'da Cenaze Ritüelleri ve Yemek Kültürü, Anadolu Halk Kültürü ve Toplumsal Dayanışma Çalışmaları, 10(2), 210-225.

İyiyol, F. (2010). The effect of Turkish culture on Bosnian culture exemplified by food culture. 2nd International Symposium on Sustainable Development, (s. 469-474). Sarajevo.

Kafesoğlu, İ. (1984). Türk Milli Kültürü, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Kahraman, C., Güneş, İ., ve Kahraman, N. (2017). 1989 göçü sonrası Bulgaristan göçmenlerinin yemek kültüründeki değişim. Göç Dergisi, 4(2), 227-245.

Kalafat, Y., ve Ulutin, H. (2015). Karşılaştırmalı Gacal-Gerlova-Çıtak-Tozluk Türkleri Halk İnançları, Kültür Evreni-Unıverse Culture-Мир Культуры / Yıl-Year-Год 2015 / Sayı-Number-Число 26.

Kara, S. (2017). Hıdırellez Kutlamalarının Türk Kültüründeki Yeri ve Önemi. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4(2), 25-37.

Kara, S., ve Yıldırım, E. (2018). Bahar Kutlamalarında Yapılan Yemekler: Anadolu Örnekleri. Anadolu Halk Kültürü Çalışmaları, 10(3), 198-210.

Kaya, H. (2021). Ege ve Akdeniz Bölgelerinde Cenaze Ritüelleri ve Yemek İkramları, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(4), 301-315.

Kirschenblatt-Gimblett, B. (1998). Destinasyon kültürü: Turizm, müzeler ve miras. Berkeley: Kaliforniya Üniversitesi Yayınları.

Ocak, A. Y. (2005). Türk Halk İnançlarında ve Dinî-Tasavvufî Kişilerinde Evliyâ Menkıbelerinin Rolü, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor.

Öğüt Eker, M. (2018). Türk Kültüründe Boşnak Düğünlerinin Yemek ve Ritüel Bağlamında İncelenmesi. Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi, (86), 156-172.

Örnek, S. V. (1995). Türk halkbilimi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özer, M., Yıldız, K., ve Güler, R. (2021). Cenaze Ritüellerinde Anlam ve Toplumsal Dayanışma: Türkiye ve Balkanlar Örneği. Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi, 4(2), 417-429.

Öztürk, M. (2018). Bulgaristan Göçmenlerinin Cenaze ve Anma Törenleri. Göç ve Kültürel Kimlik Çalışmaları, 5(3), 67-82.

Öztürk, M. (2020). Nevruz ve Bahar Bayramlarında Anadolu Mutfak Kültürü. Geleneksel Anadolu Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, 3(2), 55-72.

Pırlanta, İ. (2016). Balkanlardan Bozok Bölgesine Göç Eden Boşnaklar (Boğazlıyan örneği), I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, 546-562.

Ramadanoğlu, E., ve Karaçeper, E. İ. (2024). Bosna Hersek Boşnak Göçmenlerinin Mutfak Kültürü ve Sofra Gelenekleri: İstanbul İli Pendik, Kartal Ve Bayrampaşa İlçeleri Örneği. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 8(1), 1-23.

Sağır, A. (2012). Bir Yemek Sosyolojisi Denemesi Örneği Olarak Tokat Mutfağı. Electronic Turkish Studies, 7(4).

Seçim, Y., ve Kaya, M. (2020). Karaçay Türkleri ve Yemek Kültürleri. Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research, 4(1), 70-85.

Seyhan, D. (2020). Ege Bölgesi'nde Düğün Gelenekleri ve İkram Kültürü. Ege Üniversitesi Türk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 8(1), 123-135.

Sızan, E. (2016). Kırklareli'de Boşnak Halk Kültürü (Yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.

Smayılova, S. M. (2002). Kazak Halkının Salt-Destürderi. Almatı: Köşpendiler Baspası.

Sormaz, Ü., Özata, E., ve Güneş, E. (2015). Turizmde Gastronomi. Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), 67-73.

Sunata, U. (2023). Türkiye'de Balkanlar. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Tatar, R. (2006). Geleneksel Türk Düğünlerinde Toplumsal Dayanışma ve İkram Kültürü. Milli Folklor Dergisi, 18(71), 102-113.

Uysal, Y. (2019). Adıyaman Halk Kültüründe Evlilik ve Evlenme Törenleri. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (46), 91-109.

Yıldız, E., Sarıışık, M., Doğubay, M., Kurnaz, A., Güldemir, O., Mil, B. ve Özkaya, FD (2018). *Dünya mutfakları I* (Ed) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yıldız, H., ve Gültekin, R. (2019). Nevruz Bayramının Toplumsal Yansımaları ve Yemek Kültürü. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 9(1), 132-145.

Yılmaz, S. (2018). Kandil Gecelerinde İkram Edilen Yemeklerin Sosyo-Kültürel Anlamı. Milli Folklor Dergisi, 20(80), 35-50.

TARİH DERS KİTAPLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİ BESLEYEN YAKLAŞIMLAR

Yüksek Lisans Öğrencisi: İlknur ÜNSAL

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

unsalilknur@hotmail.com

ORCID ID: 0009-0000-7027-3790

ÖZET

Toplumsal cinsiyet eşitliği meselesi, kadınlarla erkekler arasında bir güç savaşı meselesi değildir. Feodal toplumun sosyal güvence anlayışı ile sanayi toplumundaki sosyal güvence anlayışının farklılaşması ve bu durumun toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili tutum değişikliğine neden olmasının sancılı sürecini inceler. Geleneksel ataerkil yapıya dair yaptığınız eleştiriler her ne kadar kanıta dayalı ve mantıklı olsa da bazı kutsal kaidelerle çeliştiği noktada kabul görmesi zayıflamaktadır. Bu nedenle toplumun laiklik ve demokrasi kültürü ile ilgili bilincinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda tarih eğitiminin önemi büyüktür. Geçmişin ve modern zamanın algılarının hangi nedenler üzerine inşa edildiğini ve neden değişime uğradığını olaylar üzerinden bireye en iyi tarih dersleri anlatabilir.

Olması gereken gencin çağdaş değerler ışığında eleştirel bir yaklaşımla kendi kültürü ve diğer kültürlerle etkileşimde bulunarak kendini inşa etmesidir. Çağdaş değerler Batı'nın geçmiş kültürünün bir parçası değildir Batı'nın da diğer kültürlerde olduğu gibi geleneksel tarım toplumu dönemi çağdaş değerler açısından bakıldığında sıkıntılı ve ilkeldir. Bu vurgulara dikkat etmediğimizde tarih biliminin kabul edemeyeceği anakronizm hatasına düşülmüş olur. Ayrıca çağdaş değerler sadece Batı'ya ait değerler değildir, içinde ticaret kültürünü geliştirmiş burjuva sınıfı ortaya çıkarmış ve sanayi inkılabı gerçekleştirmiş tüm kültürlerin evirilebileceği olağan değerlerdir. Olaya bu bilinçle yaklaşılmadığında ülkede kültürel alanda ve daha da özelde toplumsal cinsiyet rolleri eşitliğinde çağın gereklerine uyarlı bir seviyeyi yakalamak mümkün değildir.

Konumuz Tarih ders kitaplarında ise demokrasi öncesi ve sonrasının tarihsel arka planı, sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklarla ortaya konulmamıştır. Bu durum, yolunu seçme noktasındaki gençliği, özellikle her iki düzen içerisindeki toplumsal rolü çok farklılaşan kız çocuklarını, hayatın ilerleyen dönemlerinde çok güç durumda bırakabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, tarih eğitimi, tarihsel algılar, değişim, çağdaş değerler, geleneksel değerler, kadın

APPROACHES THAT FEED GENDER INEQUALITY IN HISTORY TEXTBOOKS

ABSTRACT

The issue of gender equality is not a matter of power struggle between men and women. It examines the painful process of the differentiation of the social security understanding of the feudal society and the social security understanding of the industrial society and how this situation causes a change in attitude towards gender roles. Even though your criticisms of the traditional patriarchal structure are evidence-based and logical, their acceptance weakens when they contradict some sacred rules. For this reason, society's awareness of the culture of secularism and democracy needs to be strengthened. History education is of great importance in this regard. The best history lessons can explain to the individual the reasons on which the perceptions of the past and modern times were built and why they changed, through events.

What needs to happen is that the young person builds himself by interacting with his own culture and other cultures with a critical approach in the light of contemporary values. Contemporary values are not a part of the past culture of the West. As in other cultures, the traditional agricultural society period of the West is troublesome and primitive when viewed from the perspective of contemporary values. If we do not pay attention to these emphases, we will make the mistake of anachronism, which cannot be accepted by historical science. In addition, contemporary values are not only values of the West, they are normal values in which all cultures that developed trade culture, created a bourgeois class, and realized the industrial revolution could evolve. Unless the issue is approached with this awareness, it is not possible to achieve a level that is compatible with the requirements of the age in the cultural field and more specifically in gender role equality in the country.

In our subject History textbooks, the historical background of pre- and post-democratic periods is not revealed with socio-economic and cultural differences. This situation can leave the youth at the point of choosing their path, especially girls, whose social roles within the two orders are very different, in a very difficult situation later in life.

Key Words: Gender, history education, historical perceptions, change, contemporary values, traditional values, women

GİRİŞ

İnsan olarak ortak verilen bu hayat mücadelesinde, kişinin statüsünün, kadın ve erkek farklılığıyla belirlenmesi sosyo-kültürel bir olgudur ve bu sosyo-kültürel belirlenim, toplumsal cinsiyet olarak tanımlanmaktadır (Saygılıgil,2016:6). Bu kanıya nasıl varıldığını ise şu tespitler ortaya koymaktadır, İnsan, biyolojik beden olarak değil; tabulara, yasalara tabi beden olarak kendi bilincine varıp kendini gerçekleştirmektedir. Bu da göstermektedir ki kişilik ve cinsiyet olarak belirlenmemizde kültürel kodlar hayati önem taşımaktadır. Kültürel kodların kökeninin

ise fizyoloji ile oluşturulmadığı tersine biyolojik verilerin varolanın ona atfettiği değere bürünerek ortaya çıktığı görülmektedir(Beauvoir,2020,C.I,:68).

Bilinen bir gerçek şudur ki kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri geçmişte çok keskin çizgilerle birbirinden ayrı şekillenmektedir. Cinsiyetçi algı diye de ifade edilen bu anlayış içerisinde; erkek, ev dışı ekonomi ve yönetim alanına hâkim iken kadın, ev işleri ve çocuk bakımı ile ilgilenmektedir. Bu rollerin statülerinin birbirine denk olmadığı ise dünyadaki kültürlerin büyük bir çoğunluğunda kadın iradesine dair söylemlerin kadının aleyhinde olması, erkeklerin çok eşli olması ve kadının her koşulda itaatkarlığının istenmesi ile kanıtlıdır. Bunun devamının izlerini, yaşanan onca değişim ve dönüşüme rağmen hala daha yakalamak mümkündür; Hangi toplumsal kategoriden olursa olsunlar, kentli kadınların toplumsal ve ekonomik uyumunun ortak özelliği, erkek rollerine hiçbir biçimde meydan okumamaları, aile işleyişinin geleneksel düzenini bozmayışları ya da erkek ayrıcalıklarını sorgulamamalarıdır, özellikle de aile bütçesinin yönetimi ve kontrolü noktasında (Kandiyoti,2011:51).

Tüm bunlara rağmen toplumsal cinsiyet eşitliği meselesi, kadınlarla erkekler arasında bir güç savaşı meselesi değildir. Feodal toplumun sosyal güvence anlayışı ile sanayi toplumundaki sosyal güvence anlayışının farklılaşması ve bu durumun toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili tutum değişikliğine neden olmasının sancılı sürecini inceler. Elbette meselenin girift noktaları vardır; “Sosyal statü kaygılarının haricinde feodal değerler içinde cinsel kimlikler de statüsel olarak birbirine eşit değildir. Aristophanes, insan haz ilişkileri çerçevesinde egemen olunan rolünü oynuyorsa, siyasal ve kamusal etkinlik çerçevesinde gerektiği biçimde egemen bir rol oynayamaz (Foucault,1988:235)der. Dolayısı ile erkeklik, erkek iktidarı, erkek cinselliği, erkek bilgi sistemleri ve toplumsal ilişkilerin eril düzenlenmesi eleştirel bir sorgulama için masaya yatırılmaktadır (Bhasin, 2014:66). Ancak biz bu durumun sosyal statülere etkileri kısmından devam edeceğiz.

Tarım toplumunda kız çocuğu mirasçı değildir, ataerkilliğin en çarpıcı yönlerinden biri de en ağır işlerin her zaman en düşük statüye sahip genç kadınlarca yapıldığıdır (Kandiyoti,2011:58). Dolayısı ile kadınların bilinçli tercihlerle hayatı yönetme talebi tepki ile karşılanmaktaydı, Dışarıda çalışmak evin ve ailenin ihmal edilmesi, zina tehlikesi, ekonomik güçlenme erkek otoritesine meydan okuma riski taşıyordu. (Kandiyoti,2011:34). Kadının statüsü erkek çocuk doğurmak ve yaşlanmakla değişebilirdi (Kandiyoti,2011:59). Ergen oğlan etkin bir biçimde erişkinliğe doğru yol alırken genç kız öngörülemez bir dönemin bekleyişine girer (Beauvoir,2020, C.II: 65). Kendisini anne-babasının evinden, etkin bir fetihle değil, edilgen ve uysal bir biçimde kendini yeni bir efendinin ellerine teslim ederek çıkabilirdi (Beauvoir,2020, C.II:66).Ardından yaslandığı, oğulların sadakatine bağlı geleneksel güvenlik vaadi ise toplumsal değişme koşullarında geçerliliğini yitirme ve ciddi bunalımlara yol açma tehlikesinde idi (Kandiyoti,2011:29). Tüm bu sıkıntılara rağmen kadının o yazgıya bağlılığı yani evlenince işi bırakması veya geçici işlerde kısa süreli çalışması ona yapılacak eğitim yatırımını kar getirmeyen bir çaba haline de koymakta idi (Sayılan,2012:156). Kadınlar için iş piyasasında başarılı olmak, kadın olarak başarısız olma anlamı bile taşıyabilmekte idi” (Sayılan,2012: 168). Çünkü geleneksel yapıda kadın için başarı; sahiplenilmektir. Bağımsız bir güç sahibi olmayı anlamlandıramaz. Öncelikli sorumluluk bellediği şey çocuk yetiştirmek olan kadın, iş ararken doğum izni ve çocuk ödeneğini öncelerken; aileyi geçindirmeyi görev bilen erkek, sağlık hizmetleri ve hayat sigortasını araştırmaktadır (Sayılan,2012: 283).

Tarih ders kitaplarında demokrasi öncesi ve sonrasının tarihsel arka planı, sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan bu şekil kıyaslamalarla net bir şekilde ifade edilmemesi, yolunu seçme noktasındaki gençliği, özellikle her iki düzen içerisindeki toplumsal rolü çok farklılaşan kız çocuklarını, hayatın ilerleyen dönemlerinde çok güç durumda bırakabilmektedir.

Toplumsal gelişmelerin her evresinin kendine özgü üretim araçları olduğu gibi, her yapılanmanın da kendine özgü ahlakını yansıtan adetleri vardır ve bu adetler zorunluluktan doğar(Bebel,1980:24). Bizde ise kendi akışında şekillenmek yerine tepede kararlaştırılarak geçilen cumhuriyet rejimi nimetleriyle meslek sahibi yapılan kadınların, geleneksel rollerinin gerektirdikleriyle çağdaşlık imgesinin gerekleri arasında sıkışıp kalmışlığı gibi de bir sorunu vardır (Özbudun,2007:175. Kentli kadınların %32 si kırsal kadınlarının %57si koca dayağını haklı nedenlere bağlayabilmiştir; kocaya karşı gelme, gereksiz harcama, çocukların bakımının ihmali gibi (Özbudun,2007:50). İnsanlığın hafızasında uzun bir geçmişe sahip olan bu algılar ne yazık ki günümüzde de müdahalesiz düzelemeyecek kadar etkindir.

Luce Irigaray ve Connell bu konularla ilgili şöyle tespitlerde bulunmaktadır, Toplumsal adalet, özellikle cinsel adalet, dil yasalarını ve toplumsal düzeni belirleyen değerler ve hakikat kavramları değişmeden gerçekleşemez (N. Tutal, Bibliotech, 2009: 9/11). Dilin bağlamı ve kurumsallaşması mevcuda ilişkin bir sorun olmaktan çok daha fazlasıdır. Tarihsel zaman kapsamında düşünülecek olursa 'pratik', sözdizimi ve anlambilimin de kurucusudur (Connell,2016:345).

Pratiğin evriminin nasıl gerçekleştiğine bakacak olursak, Roma'da ilk zamanlar gençlik, askeri şanların peşindeydi, ince işlere ilgisizdiler. Orta çağda ahirete hazırlık peşindeydiler. Rönesans'ta doğaya, ondaki estetiğe dönüş yaşadılar. Yeniçağda ise sanatın yerini bilim tutar oldu ve maddi bağımsızlık, yaşamın esası oldu (Drukheim,2020:42). Bu akışı durdurmak veya tersine döndürmek imkansızdır. Yaşlanmış ve saygınlığını yitirmiş kurumlara yapay bir yaşam ve görünüşte bir erk kazandırma çabaları tamamen boşunadır. Yeni düşünceleri bastırmaya, ezip çiğnemeye ve yeni gereksinimleri susturmaya artık bir olanak yoktur (Drukheim,2020:81). Ve nihayetinde, düşünce ve adetlerde ortaya çıkan bu değişimlere bireyi sağlıklı hazırlamak da eğitimin sorumluluğundadır (Drukheim,2020:83). Eğitim ile çocuk, ilk kez, ailenin aracılığı olmaksızın, birey-toplum arasındaki doğrudan ilişkilerin temellerini ve kurallarını öğrenir(…)Eğitim yoluyla çocuk, ataerkil aile hiyerarşisinde altlarda olan statüsünü yükselterek kendinden yaşlı üyelerle arasındaki farkı azaltabilir(Özbay, aktaran, Türköz, 1886:55).

Diğer bir sorun ise geleneksel ataerkil yapıya dair yapılan eleştiriler her ne kadar kanıta dayalı ve mantıklı olsa da bazı kutsal kaidelerle çeliştiği noktada kabul görmesi zayıflamaktadır. Bu nedenle toplumun laiklik ve demokrasi kültürü ile ilgili bilincinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda tarih eğitiminin önemi büyüktür. Geçmişin ve modern zamanların algılarının hangi değerler üzerine inşa edildiğini ve neden değişime uğradığını olaylar üzerinden bireye en iyi tarih dersleri kavratabilir. Fakat tarih ders kitaplarındaki durumu Sevim Can, 'Tarih Ders Kitaplarında Kadının Görünen Yüzü' adlı makalesinde şöyle ifade etmektedir, "Mevcut bilgiler açısından tarih kitabını bir tiyatro sahnesine benzetirsek kadınlar burada birdenbire sahneye çıkıp kaybolmaktadır ve sonra ne oldukları da merak edilmeyen /edilemeyen konumdadırlar. Verilen bilgiler birbirinden kopuktur. Tarihsel anlamda değişim ya

da sürekliliği fark edecek, kavrayacak yeterince bilgi, resim, fotoğraf vb. kitaplarda yer almamaktadır (Can,2009:7).

BULGULAR ve YORUM

1. Kadının mücadele tarihi, tarih ders kitaplarında kesintisiz olarak takip edilebiliyor mu?

1.1. Siyasi:

Ders kitaplarında kadınlar tarih sahnesine siyasi anlamda yalnızca yönetici erkek sınıfının eş veya kızları olarak çıkabildiği görülmektedir. Bu kadınlar da hemcinslerinin sorunları veya hakları üzerine değil ataerkil düzenin sorunları üzerine ataerkil akla uygun eylemler sergilemiştir. 9. Sınıf Tarih Ders Kitabının, İslam Dünyasında İlk Ayrılıklar başlığı altında Peygamberin eşi ve Halife Ebubekir'in kızı Aişe'den şu şekilde bahsetmektedir: Hz. Peygamber'in eşi Hz. Ayşe ve onun gibi düşünenler, Hz. Osman'ın katli ile ortaya çıkan kaos ortamından Müslümanları bir an önce çıkarabilmesinin yolunun katillerin cezalandırılması olduğunu düşünüp bir ordu kurarak harekete geçmişlerdir (s.147).

Orta çağda siyasi kimlikleri dinler belirlemektedir. Kadın erkek ilişkilerini, İslam'ın anayasası kabul edilen Kuran, Ahzab suresi 53. Ayette, Peygamberin eşlerinden bir şey isteyeceğiniz zaman perdenin arkasından isteyin, bu sizin ve onların yürekleri açısından daha temizdir. Peygamberi incitmeniz caiz değildir, şeklinde düzenlemişken Aişe'nin savaş meydanlarında erkeklerle fikir teatisi yaparak ordu kurması ancak kan bağından aldığı güçle mümkün gözüken bir eylemdir 9. Sınıf Tarih Ders Kitabının, İslamiyet'in Doğduğu Dönemde Dünya başlığı altında da kadınların çocuk doğurmadan aileye kabul edilmeleri mümkün değildi ve miras hakları da hiçbir şekilde yoktu. Yalnızca önde gelen kişilere ait kadınlar sahipleri sebebiyle değer görürdü (s.133) şeklinde kan bağının önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

12. Sınıf Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi ders kitabında İlk Türk İslam Devletlerinde Kadının Yeri başlığı altında Türkiye Selçukluları'nda Bacıyan-ı Rum adı verilen bir kadın teşkilatı göze çarpar. Ekonomik anlamda ve sosyal ilişkileri düzenlemede etkin olan bu teşkilat Ahiliğin kurucusu Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı tarafından kurulmuştur. Kendisine Kadın Ana adı verilen Fatma Bacı muhtaçlı kadınların yegane sığınağı olmuştur (s.78). Görüldüğü üzere yine kadın, güçlü bir erkeğin eşi olarak varlık gösterebilmiştir. İktisadi ve siyasi bir örgütlenme olmasına rağmen kurucusu Fatma Bacı 'ana' olarak çağrılmış hatta bunun başına da 'Kadın' eklenerek 'Kadın Ana' vurgusuyla ataerkil yapı karşısında geleneksel rollerinin sınırlarını aşmamaları telkin edilmiştir.

Yine 10. Sınıf Tarih Ders Kitabının, Osmanlı Devleti'nin Dış Politikası başlığı altında, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in hanedan üyesi olmasının en görkemli resimlerinden biri kullanılarak siyasi eylemlerinden bahsedilmektedir, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth, İspanyol istila tehlikesi karşısında da 'Büyük Türk'le ittifak arayışındaydı" (s.153). Oysa aynı dönemde halk arasındaki kadınlar Katolik ahlak kuralları gereği, irade sahibi birey kabul edilmenin çok uzağında bir yaşam sürmekteydiler.

Kitaplara konu olan kadınlar çağın gerçeklerini yansıtmamaktadır. Dolayısı ile onları önceleyen bu yaklaşım, günümüzde sıkıntıları hala bitmemiş olan sorunları gölgede bırakmaya hizmet etmektedir.

1.2. Hukuki:

9. Sınıf Tarih Ders Kitabının Anadolu Medeniyetleri başlığı altında, Gelişmiş Hitit Kanunlarının evlenme, boşanma, nikâh, nişan gibi aileyle ilgili kadın haklarını koruyucu hususlara yer verildiğinden bahsedilmiştir (s.42). Ancak hakları merak edip araştırmaya kalkan kişinin karşısına esasında Hititlerin ticarette gelişmiş oldukları ve bu bağlamda ticari sözleşmeleri yazılı yapmaya özen gösterdikleri buna binaen hukukta kadını da babanın, kardeşin, eşin malı olarak tanımladıkları anlaşılmaktadır:" Hititlerde evlilik kurumunun bütün ataerkil toplumlarda olduğu gibi kadının satın alınması ile ilgili, başlık parası anlamına gelen yani kadının sahibi görülen erkeğe ödenen Hititçede 'kuşata' olarak tanımlanan, uygulamaya dayandığı ortaya çıkmaktadır" (Kınal, 1956:366; Alp,1947:472). Eğer bu uygulamalar bir reform olarak verilmek isteniyorsa ki kısmen böyledir, o zaman kendi gerçekliği ile bunun yapılması daha sağlıklı olacaktır. Mesela kadınların yaşamı ataerkil düzenin ticari kaygılarıyla hukuki güvenceye kavuşmuş olsa da o dönem için bunun bir gelişme kabul edilebileceği belirtilebilir.

9. Sınıf Tarih Ders Kitabının, İslamiyet Yayılıyor başlığı altında, İslam doğmadan önce Araplar arasında putlara tapma, falcılık-büyücülük, kan davaları, gasp, içki, zina, faiz ve kadınlara kötü muamele gibi faaliyetler meşru olduğu ifade ediliyor (s.135). Yine 9. Sınıf Tarih Ders Kitabının İslamiyet'in Varoluş Mücadelesi başlığı altında, Peygamberin Veda Hutbesinde insanlara kadınların haklarını gözetmeleri ve bu hususta Allah'tan korkman tavsiye ediyor. Kadınların kendilerine Allah'tan emanet olduğu ve namuslarına Allah'ın emri ile ulaştıkları hatırlatarak aşağılanmaları engellenmeye çalışılmıştır (s.142). sözleri bulunmaktadır ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile kıyaslanmaktadır. Oysa ki Orta çağda dinler kadına bir nesne olarak korunma hakkı getirmiştir. Burada da görüldüğü gibi Kutsal kitaplardaki hitabın muhatabı tamamen erkektir. Diğer seslenişler de bunu desteklemektedir:

Nisa suresinin 3. Ayetinde, Eşler arasında bir sahip olarak haksızlık etmekten korkarsanız cariyelerinizle yetinin şeklinde bir hitap vardır.

Bakara suresi 236. ayette hitap, "kadınları boşarsanız" şeklindedir.

Nisa suresi 34. Ayette ise bunun sebebini dahi görmek mümkündür. "Allah bazılarınızı bazılarınıza üstün kılmıştır." Ayetin devamında erkeğin kadını terbiye amaçlı dövebileceği dahi ifade edilmiştir.

Yine 12. Sınıf Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi ders kitabında Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Hukuk adlı bölümde pek çok alanda değişime gidilmişken Şerri Mahkemeler Tanzimat Döneminde de kişi, aile, kısas (ceza) ve miras gibi konulara bakmakla varlığını sürdürmüştür (s.120). derken esasında bu alanlarda feodal düzen algılarıyla devam etmeye karar kıldığına dair farkındalık kazandıracak bir açıklama yapılmamıştır. Oysa ki hukuksal reformlardaki bu gecikmelerin bu günkü kültürel sorunlarımıza etkileri olduğu vurgulanabilirdi.

1.3. Sosyal Hayat:

12. Sınıf Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi ders kitabında Türk İslam Devletlerinde Şifahaneler adlı konu başlığı altında, Gevher Nesibe Hatunun özel hayatı söz konusudur. Selçuklu ordusundan bir sipahiye aşık olduğu ancak abisi sultan Gıyaseddin Keyhüsrev bu evliliğe karşı çıktığı ifade edilir ve bununla yetinmez sipahiyi savaşa gönderdiği sipahinin katıldığı savaşta şehit düşmesi üzerine durulur. Nesibe Hatun üzüntüsünden verem hastalığına yakalandığı, ağabeyi Gıyaseddin Keyhüsrev son isteğini sorduğunda, Ben devasız bir derde düştüm, kurtulmama imkân yok. Eğer dilersen mal varlığımla benim adıma bir şifahane yaptır, orada çaresiz dertlere deva aransın, ifadeleri yer alır (s.180). Bu tasvirle amaçlanan ise kadına verilen değeri somutlandırmaktır. Oysa ki Gevher Nesibe Hatun, en özel hayatı olan evliliği üzerinde söz sahibi olamamış ve bu sebepten dolayı da ölüm tehdidi taşıyacak şekilde sağlığını kaybetmiştir. Abisine yaptığı talep de esasında usulüne uygun olsa da içerisinde ciddi bir isyan barındırmaktadır. Bunlara vurgu yapmak yerine gerçeğin bu denli çarpıtılması daha sonra yapılan devrimlerin bilinçlerde esaslı bir değer inşa etmesini güçleştirmektedir.

12. Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında, Türk Kadınına Verilen Haklar başlığı altında, 1926 kadınların sosyal hayatta eşit değer görmesinin ilk adımıdır. Eğitim alanında bu gelişme 1927-1928 yılları itibariyle başlamış oldu. Türk kadını devamında erkeklerle aynı şartlarda iş yaşamına katılabilme hakkını elde etti. Kadınların sosyal hayatta erkeklerle eşit konuma gelmesini sağlayan Medeni Kanun, siyasal hayatta kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanımamıştı" (s.122). şeklinde özetlenen gelişmelerin yanısıra seçme ve seçilme hakkının birey kabul edilmedeki önemi, örgütlü sosyal hayatın içinde yetkin kişi olma sorumluluğu konuları üzerine durulabilir, bu hakların verilmesindeki gecikmenin hangi tartışmalara dayandığı örneklendirilebilirdi.

12. Sınıf Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi ders kitabında Osmanlı Devletinde Günlük Hayat başlığı altında Osmanlı toplumunda kadın, toplumsal hayatın bizzat içinde görev alarak ekonomiden mülk alım satımına kadar değişik alanlarda varlığını göstermiştir (s.86). şeklinde yapılan açıklama çağın kadın algılarının gerçekliği ile uyumsuzdur. Tarih ders kitaplarının amacı olmayanı varmış gibi göstermek değildir. 16.yy'da Avrupa'da da tüccarlar her yerde görünürdü ama hukuken bir tanınmışlıkları yoktu. Bir feodal beyinin korumasında olmadıkları takdirde köle muamelesi görmekte idiler. Yukarıda görünürlüğünden bahsedilen kadınların durumu böyle bir çarpışma ve mücadelenin dahi çok uzağında bir yerdeydi. Asıl bilinmesi gereken budur. Kadın emeğinin hukuki meşruiyet kazanması çok yıllar sonra kanlı mücadelelerle kısmen mümkün olmuştur.

12. Sınıf Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi ders kitabında Osmanlı Devleti'nde Günlük Hayat başlığı altında, Türk insanlarının yaşamları hakkında gerçek bilgilere erişilmediği yeterli yakın temasın kurulmadığı iddia edilmiştir. Türk hanımlarının aile içerisinde hiçbir etkisi olmadığının düşünülmesi bunun bir göstergesidir denilmiştir. Tam tersine bu hanımlar, dışarıda dolaşmakla, ziyaretlere gidip ziyaretçi kabul etmekle vakit geçirmedikleri için türlü planlar kurma keyfine sahip oldukları belirtilmiştir(s.87).Bir ders kitabında bu üslupta bir metin olması başlı başına problemlidir. Metinde kullanılan "türlü planlar" deyimi olumlu bir anlam içermemekle bir de argodur. Adeta Osmanlıda kadının toplum içindeki görünmezliği mahalle kavgasında üst geçmeye çalışan bir üslupla kapatılmaya çalışılmıştır. Burada kadının, örgütlü toplumsal yapılar içinde iradesini yetkin kullanarak bulunmadığı sürece zamanın gereklerine

uygun insanlık reformlarını gerçekleştirmiş olamayacağının vurgusunun yapması gerekmektedir ve tüm bunlar için de kamusal alanda iş gücü sahibi olmanın, cemiyet insanı olmanın öneminin dile getirilmesi gerekmektedir.

2. Tarih ders kitaplarında cinsiyetçi yaklaşımın, farklı farklı toplumlarda ortaklaşmış, kadın üzerindeki negatif belirleyiciliğine dair farkındalık yaratılmış mı?

2.1. İngiltere Özelinde Avrupa'da Kadın:

11. Sınıf Tarih Ders Kitabının, 2. Ünite sonu Şark mektupları başlığı altında bulunan, 1716 yılında İngiliz elçisinin eşi Lady Montagu'nun, Türk kadınlarının nezaket ve zarafetleri, düğün gibi birçok merasimleri ve günlük hayatlarının da yer aldığı mektuplarında Türk kadınlarının serbest hareketlerinden, bahsetmiş, Osmanlıdaki geniş kadın haklarını övüp kendi ülkesindeki kadınların durumu ile karşılaştırmıştır(s.86). ifadelerinden tarih bilimi ışığında anlaşılması gereken; uzun asırlar yerleşik yaşam kültürü içinde şekillenmiş toplumlardaki kadın algıları, göçebe yaşam izlerine sahip toplumlardaki kadın algılarından daha katı kurallara tabi olduğudur. Ancak böylelikle, 12. Sınıf Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi ders kitabında, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemi'nde Toplumsal Yapıdaki Değişim başlığı altında, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'la başlayan kadın algısı, eşitliği ve hakları konusundaki tartışmalar, Meşrutiyet Dönemi'nde de devam ettiği ve Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye'nin bu konuları işlediği Nisvanı İslam (İslam kadını) adlı yapıt, döneme ait önemli bilgiler vermektedir(s.94). şeklinde ifade edilen durumla da çelişmeyen bir örüntü kurabiliriz.

2.2. İslam Öncesi Arap Toplumunda Kadın:

9. Sınıf Tarih Ders Kitabının, İslamiyet'in Doğduğu Dönemde Dünya başlığı altında, İslamiyet öncesi Arabistan'da insanların hür, köle ve mevali şeklinde üç sosyal sınıfa ayrılmış olduğu, hürlerin tüm haklara sahip olduğundan bahseder. Herhangi bir hakka sahip olmayan köle ve cariyelerin (kadın köleler) alınıp satılabilir, miras olarak bırakılabilir ve günlük işlerde çalıştırılır olduğunu ifade eder (s.133). Cariyelerin dışında da bir erkek, çok sayıda kadınla evlenebilir ve onları kolayca boşayabilirdi. Kadın ancak çocuğu olduktan sonra aileye kabul edildiği, mirastan pay alamadığı ifade edilir. Ancak kabilede sadece önde gelen kişilerin kadınları ve kızları ayrıcalıklı tutulduğu vurgulanır (s.133). Burada tüm eski medeniyetlerde Çin, Hint, Atina vs. gibi kadına dair ortak negatif algıları besleyen pek çok uygulama olduğundan da bahsedilmesi konunun tüm dünyayı ilgilendiren olgusal bir sorun olduğunun anlaşılmasını sağlayıcı olacaktır. Aksi takdirde ülkemizdeki kadın sorununun nedenleri yalnızca İslam dinine ve devamında Arap kültürüne kesilebilmektedir.

2.3. Asya'da Toplum Yerleşik Hayata Evrilirken Kadın:

10. Sınıf Tarih Ders Kitabının, Osmanlı'da Kılık Kıyafet başlığı altında, İslamiyet'ten önce Türk kadın ve erkekleri benzer kıyafetler giydikleri ve benzer faaliyetlerde bulundukları ancak yerleşik düzene geçmeleri, imparatorluğun sınırlarının genişlemesi ve ekonomik koşullar, kadın ve erkek dünyasının ayrılmasına ve kadınların sokak giysilerine kurallar konmasına neden olduğunu ifade edilmektedir. Ardında da bu dönemde çıkarılan emirlerde,

kadın giysileri üzerinde ayrıntıları ile durulmuş, feracelerin süslemeleri, yaşmakların biçimleri, kalınlığı hatta rengi bile devlet tarafından düzenlenmiş ve kontrol edilmiş olduğuna değinilmiştir (s.192). Bu hukuki yaptırımlara varan uygulama ile feodalite dediğimiz yerleşik kültürün ataerkil aklını, kadını ne denli silikleştirmeye önem vermekte olduğu ile betimlemek farkındalık yaratabilirdi. Bir kadının giyim kuşamdaki renk tercihi kurumlar açısından nasıl bir tehlike oluşturabileceği tartışma konusu yapılabilirdi.

2.4. Osmanlı Hanedan Yapısında Erkek Çocuk:

10. Sınıf Tarih Ders Kitabının, Şehzadelerin Eğitimi başlığı altında, Şehzadelerin doğum haberinin bir hattı-ı hümâyunla veziriazama bildirildiği, devlet adamlarının padişahı tebrik edip hediyeler verdiği, ülkede geniş şenlikler tertiplenerek günlerce kutlandığı ifade edilir. Devlet için resmî bir olay kabul edilen şehzade doğumu, bir bayram niteliğinde olduğu ifade edilir (s.179). Burada erkek çocuk doğumuna yönelik gösterilen bu cinsiyetçi yaklaşımın nedenlerinden kısmen bahsetmek siyaset dünyasında kadının varlığının ehemmiyetini anlamaya yardımcı olabilirdi. Hanedan kadınlarına bazen atfedilen değerin kadın kimliklerini meşrulaştırmaktan ziyade sahiplerine gösterilen hürmetle ilgili olduğunun farkındalığı kazandırılabilirdi.

3. Tarih ders kitaplarında “ataerkil akıl” tanımlanmış mı?

12. Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi ders kitabında İş Hayatında Kadınlar başlıklı bölümde, bilinçlenen kadınların “ataerkil aklın” hayatlarını tanımlamasından duydukları rahatsızlığa değinilmiş ama konunun kendisi net olarak ele alınmamıştır; Savaş sonrası eğitimli kadınlar kendilerine biçilen rollerden artık memnun olmadığı Simone de Beauvoir’ın kadının rolünü doğanın değil gelenek ve ön yargıların belirlediğini ifade etmesiyle 1960’lı yıllarda toplumun düşünce yapısında değişimler yaşanmaya başlandığı, bu dönemde pek çok kadın hareketinin doğduğu ifade edilmektedir. Kadınların iş, maaş eşitliği, doğum kontrolü gibi konularda geleneksel düşüncenin dışına çıktılarından da bahseder (s.114).

12. Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi ders kitabında Kadın Hakları Sorunları başlıklı bölümde ‘toplumsal cinsiyet’ meselesi ele alınmış olmasına rağmen sorunu yaratan “ataerkil akla” hiç değinilmemiştir (s.172).

12. Sınıf Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi ders kitabında Osmanlı Devleti’nde Günlük Hayat başlığı altında, Osmanlı’da kadın, aileyi ayakta tutan en önemli unsur, çocuk bakımı ve terbiyesi konusunda da en etkin kişidir. Kadın evde söz sahibiydi. Bugün hâlâ toplumda kullanılan ‘Osmanlı kadını’ ve ‘Ne Osmanlı bir kadın’ gibi deyimler, böyle bir kadın imgesi sonucunda oluşmuştur (s.86). şeklinde Ataerkil düzen içindeki kadının geleneksel rolleri övgü ile tasvir edilmiştir. Ancak biliyoruz ki çocuk erkeğe ait kabul edildiği bu dönemlerde kadın ancak çocuğun bakıcısı statüsündedir. Çünkü erkeğe itaat etmediği takdirde anne olması ona bir saygınlık getirememektedir. Dolayısı ile ‘Osmanlı kadını’ deyimini övgü olarak kitaplara koymanın gerçeği kamufle etmekten başka bir değeri bulunmamaktadır.

4. Ataerkil aklın kadının ekonomik faaliyetlerine yaklaşımı irdelenmiş mi?

4.1.Feodal Yapıda:

10. Sınıf Tarih Ders Kitabının, Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Çifthane Sistemi başlığı altında, "Paşmaklık: Padişahın annesi, kızları veya kız kardeşleri gibi saray kadınlarına verilen arazilerdir" (s.193). bilgisi verilmiştir. Kadınlar bu mal varlıklarını hangi amaçlarda kullanabildiklerine dair bir açıklama bulunmamaktadır. Kısmen hayrat konusundaki faaliyetlerinden bahsedilmektedir ve orada da kardeş, baba, eşin onayı alınmakta olduğu anlaşılmaktadır. Bireysel kararlarıyla ticari amaçlı bir faaliyet göstermemişlerdir. Esasında bu tür girişimleri hanedan üyesi erkeklerin göstermesi dahi hoş karşılanmazdı. Hanedan açısından özerk güç, bağımsız ticari faaliyet, tehdit anlamı taşımakta idi. Durum bu şekilde izah edilmiş olsa ilerine tartışma konusu olacak olan kadının ekonomik özgürlüğünün önündeki kültürel engellerin derinliği daha iyi kavranabilecektir.

11. Sınıf Tarih Ders Kitabının Avrupa'da Değişim Çağı başlığı altında, Kilise, ekonomik faaliyetleri dinî kaidelere göre daha önemsiz görüp ortak mülkiyeti esas alırken, başkalarına ait olan malları hazinesine katmış ve mülkiyet sisteminin tartışılmasını yasaklamıştır. Çünkü kiliseye göre gerekli olandan fazlasını istemek hırs ve günah kabul edilmiştir. Buna karşı burjuvazi, kilisenin bu kısıtlayıcı ve aşağılayıcı yaklaşımından kurtulmak istemiştir. Bu durum, savaşlar için paraya ihtiyaç duyan krallar tarafından kendilerinden borç alınınca değişmeye başlamıştır. Kendilerinden borç alındığı ölçüde tüccarların istekleri kabul edilmiş ve koşullar iyileştirilerek serbest ticaret yapmalarına göz yumulmuştur. Böylece Avrupa'da burjuvazinin aristokrat sınıfa karşı yükselişi hızlanmıştır. (s.52) Kilisenin kadınların maddi bağımsızlığı veya hayatlarına dair yaklaşımı hiç değerlendirilmemektedir. O dönem kadınların ekonomik bağımsızlık düşünmeleri bir yana gelecek güvenceleri olan çocuğa sahip olabilmek ve geçimlerini sağlayabilmek için zaruri olan evliliği düşünmeleri bile ahlaksızlıkla ilişkilendiriliyordu. Cinsellik Hristiyanlıkta başlı başına insanlık adına alçaltıcı bir günah olarak kabul ediliyordu.

Tüm bu bahsedilen konularda yeterli bilinçlenme sağlanamadığında 11. Sınıf Tarih Ders Kitabının İhtilaller Çağı bağlığı altında bahsedilen Fransız İhtilali (s.123), Eşitlik, özgürlük, demokrasi, laiklik, adalet gibi kavramlar; Fransız İhtilali ile Avrupa'ya yayılmıştır. İhtilalin ortaya çıkarmış olduğu bu düşünce akımları ve kavramlar (s.125) tam anlamıyla idrak edilmesi imkânsız olmaktadır. Feodalite nedir, mutlak krallık nedir, sınıfsal farklılıkların insan yaşamına yansıması nedir, demokrasinin temel ilkeleri nedir, milliyetçilik ne gerekçe ile ortaya çıkmıştır, dini duygular zayıflarken yerine milliyetçilik duygularının yükselişinin sosyolojik gerekçeleri nelerdir gibi günümüz dengelerini anlamanın temel esasları muallâkta kalmaktadır. Dünya tarihindeki bu değişimler gerekçeleri ile kavratılmadan toplumsal cinsiyet eşitliğinde bir ilerleme beklemek umutsuz bir bekleyiş olmak durumundadır.

4.2. Sanayi İnkılabı Sonrası:

12. Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi ders kitabında İş Hayatında Kadınlar başlığı altında, Sanayi inkılabında kadınların yaşadığı süreçler şu şekilde ifade edilmekte: Kadınlar ilk kez ücret karşılığı çalışmaya başladılar. İşçilere ödenen ücretlerin yetersiz olması, kadınların aile geçimine katkı sağlamak üzere çalışma hayatına girmesine neden oldu. İşverenler de birçok

işte düşük ücretlerle çalışmaya razı olan kadınları tercih etti. I. Dünya Savaşı'nda erkeklerin savaşa gitmesiyle boşalan istihdam alanlarında kadınlar görev almaya başladı. Daha önce hiç çalışmadıkları tramvay sürücülüğü, asansörcülük, sayaç okuyuculuğu gibi işler yaptılar. Sonraki yıllarda elektrikli aletler, tekstil, gıda üretimi gibi iş alanlarında çalışmanın yanında ticaretle de uğraştılar. II. Dünya Savaşı sonrası cepheden gelen askerlerin işlerinin başına geçmeleri, kadınları daha düşük ücretlerle çalışmak durumunda bıraktı (s.114-115). Bu konuların somut göstergesi olan hak talepleri sebebiyle fabrikada kapalı bırakılan 129 kadının yanarak can vermesini içeren tarihi olay 8 Mart'tan bu metin içerisinde hiç bahsedilmemesi sırıtan bir eksikliktir.

Aynı bölümünde yer alan, 1966'da Amerikalı Betty Friedan'ın kurduğu National Organization For Women (NOW)] bir baskı grubu olarak ortaya çıktı. Bu gruplar iş, maaş eşitliği, doğum kontrolü gibi konularda geleneksel düşüncenin dışına çıktılar. Eğitim düzeyi artan kadınlar, siyasal ve sendikal mücadelede aktif rol oynayıp cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılığa karşı çıktılar (s 115). Bu metinde kullanılan 'geleneksel düşüncenin dışına çıktılar' ibaresinin yerine 'geleneksel düşünceden yaşamı zorlaştırıcı ve emeklerini gasp edici olduğu için uzaklaştılar' ibaresinin kullanılması mücadeleyi daha olumlayıcı olabilirdi.

11. Sınıf Tarih Ders kitabında Sanayi Devrimi başlığı altında, Yetişkin erkeklere göre daha düşük ücret ödenen kadın ve çocukların çalıştırılması yaygınlaştı. Çalışma saatleri uzun ve çalışma şartları çok ağırdı. Çalışanlara verilen ücret bütün aile fertlerinin çalışmalarını gerektirecek kadar azdı. Hafta tatili ve iş güvenliği uygulamaları ile sağlık ve emeklilik sigortaları henüz mevcut değildi (s.131). Bu konuda çok ciddi bir kadın emek mücadelesi özelliği taşıyan 8 Mart olayından bu kitapta da bahsedilmemiştir.

11. Sınıf Tarih Ders kitabında El Emeğinden Makineleşmeye başlığı altında, "Endüstrileşmeyle birlikte genel olarak hijyen şartlarının dikkate alınmadığı çalışma koşulları ve uzun mesailer çalışanların aleyhine olmuştur. Çalışma saatleri genellikle güneşin doğuşundan batışına kadar sürmüş, özellikle kadınların ve çocukların çalıştırıldığı ortamlar oluşmuştur" (s.192). Bu ortamların özellikle kadınların çalıştığı ortamlar olmasının sebebinin geleneksel rollerinin dışında bir alana geçmiş olmalarının onları tamamen savunmasız bırakmış olduğu ile ilişkili olduğu vurgulanabilirdi. O dönemler bir erkeğin onuncu eşi olmak bir fabrikada çalışıyor olmaktan daha korunaklı kabul edilmekte idi. Dolayısı ile kadının sadece emeği, sağlığı, bedeni değil cinselliği de sömürülmeye açık kabul edilip bunun sebebinin ise kadının aile hayatı dışında varlık göstermesinin kültürel kodlarda hiçbir meşruiyetinin olmaması olduğunun vurgulanması mücadelenin zorluğunun anlaşılması açısından önem arz edebilirdi.

4.3. Sanayi İnkılabının Türk Kadınına Tesirleri:

12. Sınıf Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi ders kitabında Tanzimat Sonrası Osmanlı Eğitim Sistemi başlığı altında, 1870 yılında kız ilkokulları ve kız rüştiyelerine bayan öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmuallimât açılmıştır. Darülmuallimât okulu sırf kızlara yönelik olarak açılmış ve bu okulda dikiş nakış ve biçki dikiş gibi derslerin okutulması kararlaştırılmıştır. Bu okulun toplum hayatına çok önemli katkıları olmuş, Cumhuriyet Dönemi'nde de etkileri sürmüştür (s.191). 1927 yılında akşam ticaret okulları açılmış ve kız

sanat okullarının sayıları artırılmaya çalışılmıştır (s.196). Osmanlı veya Cumhuriyetin ilk döneminde kültürel yaşamı sorgulatacak boyutta bir sanayi inkılabı yaşanmadığı için işçi sınıfı içerisinde kadın emeği sömürüsü ve özgürlüğü üzerinden kamuoyunu etkileyecek bir mücadele başlatılmamıştır. Ataerkil aklın kontrolündeki okullarda aldıkları eğitim ve yönlendirildikleri meslekler yine geleneksel rolleri doğrultusunda olmuştur. Metinler arasında böyle bir farkındalık bilgisi konulmamış olması bugün piyasa ekonomisi ve yarışında etkin rol almak durumunda olan kadınların toplumda diri kalmış geleneksel rol beklentileriyle iletişim güçlüğü ve yalnız başınalığın çaresizliği ile boğuşmak durumunda kalmalarına sebebiyet vermektedir.

5. Tarih ders kitaplarında kadının yetkin birey olma sürecinde karşılaştığı ataerkil direnç noktalarına dair farkındalık yaratılmış mı?

5.1. Erkeğe İtaat:

12. Sınıf Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi ders kitabında Türk İslam Devletlerinde Şifahaneler adlı konu başlığı altında yukarıda Sosyal Hayat bölümünde alıntılanan, Gevher Nesibe Hatun (s.180). hikayesinde yine görülmesi gereken önemli unsurlardan biri de kadınlar her ne kadar mal mülk sahibi olsalar da üzerlerinde baba, abi, koca, abi, oğul gibi eril hakimiyetin ne boyutta olduğudur. Kendi ekonomik bağımsızlığını kazanmış olan bugünkü kadının dahi birey kabul edilmesi, hayata dair aldığı kararlara saygı duyulması bir yana özel yaşamına dair kararlarına saygı duyulması ciddi sıkıntılar içermektedir.

5.2. Hizmet cinselliği:

11. Sınıf Tarih Ders Kitabında, Haremle ilgili aynı zamanda bir eğitim kurumuydu. Burada kadınlar eğitim görürdü. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere dinî bilgiler, imlâ, hat, tezhip ve musiki dersleri verilirdi. Osmanlı'da harem, bir kültür okulu ve nezaket yuvası olarak değerlendirilirdi (s.184). İnsan kaynağı köle ticaretine dayalı bir kurumdan buraya gelen kadınlara hizmette kusur etmesinler diye verilen eğitimden sebep bu şekilde bahsetmek tarihi çarpıtmaktır ancak köle ticaretinden bahsetmek kaydı ile bunlar ifade edilebilirdi. 10. Sınıf Tarih Ders Kitabının Harem başlığı altında, İlber Ortaylı, Harem eğlencelik bir yer değildir, her şeyden önce bir evdir. Hiç değilse her ailenin evi kadar saygı gösterilmesi gerekir (s.174). sözlerinin karşı sütununa, zaten kadın tarihinin mahremiyet meselesinden dolayı araştırılamadığı ve bu sebeple konunun araştırmacılarının "Kişisel olan politiktir" diyerek bu bariyeri aşmaya çalıştıklarının da ifade edilmesi etkili bir farkındalık yaratabilirdi.

5.3. Analık:

12. Sınıf Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi ders kitabında Osmanlı Devleti'nde Günlük Hayat başlığı altında "Osmanlı'da kadın aileyi ayakta tutan en önemli unsur, çocuk bakımı ve terbiyesi konusunda da en etkin kişiydi. Kadın evde söz sahibiydi. Bugün hâlâ toplumda kullanılan "Osmanlı kadını" gibi deyimler, böyle bir kadın imgesi sonucunda oluşmuştur (s.86). Yetkin insan olmanın gereklerinden biri olan örgütlü sosyal yapılar içinde yer almaktan uzak kalmış kadın sorunlarına vurgu yapmanın aksine evin ve kendilerinin tamamen sahibi olan erkek otoritesini hiç sorgulamamış kadının 'evin içinde söz sahibi' olmasından bahsetmek kadının temel insan haklarına kavuşma tarihi açısından sırıtan bir şey olmaktadır.

6. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada 'laiklik' in önemi vurgulanmış mı?

11. Sınıf Tarih Ders Kitabının Rönesans ve Reform başlığı altında, Avrupa'nın modern çağa geçerken uğradığı dönüşümde Reformun önemli bir yeri olduğundan bahsedilir. Din ve kilise, yüzyıllardır toplumun temelini oluşturduğu için Reform, Avrupa'yı derinden sarsmıştır. Sekülarizm, XVII. yüzyıl sonrasında giderek devlet ve kilise hukukunun ayrımı anlamında kullanılmıştır (s.53-54). Bu bölümde bu gelişmelerin kadın tarihine etkileri ifade edilebilirdi. Mesela Kilisenin, bakire kalmayı ulvi bir noktaya taşıyarak kadınların sosyal hayata karışabilecekleri tek şık olan evlilik haklarının da babaları tarafından ellerinden kolayca alınmasına neden olması temel haklar konusunda ciddi bir sorun oluşturduğuna değinilebilirdi. 11. Sınıf Tarih Ders Kitabının, Westphalia Antlaşması'nın Sonuçları başlığı altında dinin çıkarlar için kullanıldığı vurgulanırken babaların, kızlarını Kiliselere rahibe olmaları için vermelerinin bakım ve çeyiz paralarından kaçma amacı taşıdığı da vurgulanabilirdi. Bunun haricinde Kilisenin cinsellikle ilgili tutumunun kadınların algılarını doğalarına aykırı yönlendirerek pek çoğunun cinsel kimliğini tamamen sakatlayarak ondan uzaklaşmalarına bu sebeple Kiliseye kendi istekleriyle gitmelerine sebebiyet vermekte olduğuna da değinilebilirdi.

11. Sınıf Tarih Ders Kitabının Yeni İhtilallere Giden Yol başlığı altında, Burjuvazinin ve işçi sınıfının yeni haklar peşinde koşarken gittikçe monarşilerin tükenmişliği Avrupa'da yeni devrimler başlamıştır. Meydana gelen bu gelişmeler sonucunda ve özgürlük düşüncesinin etkisiyle Avrupa'da anayasal sistem savunulmaya başlanmıştır (s.132). Bu değişimler kadınlar açısından neyi ifade ettiği din-kadın ilişkisi, feodalite-kadın ilişkisi üzerinden değerlendirilebilirdi.

11. Sınıf Tarih Ders Kitabının, Rönesans ve Reform başlığı altında, Hümanistlerin İlkçağ medeniyeti Yunan ve ardından Roma medeniyetine olan ilgisi, kilise için tehlike oluşturmuştur. Antik dünya anlayışı, hümanistlerin dünya anlayışını oluşturmuştur. Bu anlayışa göre insan, yeryüzündeki yaşantısında mutlu olmalıdır. Hristiyanlık anlayışında ise gerçek hayat, ölümden sonra başlamaktadır (s.53-54). Bu bağlamda Hristiyanlığın kadın algısına değinilerek kadın haklarının gelişmesinin önüne ne gibi engeller koyduğuna değinilebilirdi.

7. Kadınların savaş kahramanlıkları toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sağlayıcı etkiye sahip mi?

7.1. Geleneksel Rollerde:

12. Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının 2. Ünitesi Oku-yorum köşesinde, Biz soğuktan titrerken, tek yorganını da arabaya sarıp çıplak ayaklarla yürüyen nineyi görünce, taktirle karışık bir merhamet duygusuna kapıldım; arkasında hıçkıran çocuğun üzerine bile örtmeden, yorganını niçin arabaya sardığını sormak istedim. Üşümez misin nine? Bak çocuk donacak, yorganı üstünüze örtsene! diye seslendim. Bu sözü garip karşıladı. Sormaya değer bir şey saymıyordu galiba! Benim beklediğimi anlayınca mukaddes bir şeye yüzünü döndürür gibi kağnıya doğru konuştu: Kar sepeliyor, millet malıdır, nem kapmasın evladım, dedi (s.88). Geleneksel roldeki bir kadının kutsal vazifesi kabul edilen annelikten fedakârlık yaparak sosyal sorumluluk almasını göstermektedir. Ancak mevzu savaş hatta işgale uğrama gibi çok istisnai bir durumdur.

12. Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının 2. Ünitesinde Oku-yorum köşesinde, Eşi Halil Efe ile birlikte heykeli ve adına düzenlenen bir park bulunan Gördesli

Makbule yeni evlendiği eşi Halil Efe'den ayrılmak istemediği için onunla birlikte çarpışmalara katılmıştır. Makbule, diğer bazı kadın savaşçılar gibi, kurtuluş gününü görmeden bir Yunan baskını sırasında başından aldığı yarayla şehit düşmüştür (s.57). ibarelerinden anlaşılacağı üzere burada da geleneksel bir kadının, eşinin kaderi ne ise onu ortaklaşa yaşama talebinde bulunduğu görülmektedir.

7.2. Modern Rollerde:

Oysa 11. Sınıf Tarih Ders Kitabının 3. Ünitesinin sonundaki okuma parçasında, 22-23 yaşlarında olan Nene Hatun'a kocası, 'sen evde kal, çocuğa bak' demişse de Nene Hatun, çocuğunu Allah'a emanet edip kalabalığa karışmıştır. Nene Hatun'un anlattığına göre, kulaklarını sağır eden tüfek ateşleri altında, yaralanana, ölene bakmadan ileri atılmışlar. Bazen satırla, bazen taşla, önlerine çıkan her Rus'u vurarak tabyalara doğru ilerlemişler (s.118). Burada bir kadının tamamen geleneksel rolünü reddederek savaşın içinde aktif rol aldığına vurgu yapılmıştır.

12. Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının 2. Ünitesinin Oku-yorum köşesinde, bahsedilen Tayyar Rahmiye, Güney cephesinde gönüllü olarak bir müfrezenin komutanlığını yapmıştır. Fransız karargâhına saldırı için görevlendirilen müfreze, 1 Temmuz 1920'de harekete geçmiş fakat bu arada askerlerde bir duraklama meydana geldiği bunun üzerine, Ben kadın olduğum halde ayakta duruyorum da siz erkek olduğunuz halde yerlerde sürünmekten utanmıyor musunuz? diyerek erkekleri harekete geçirmiştir (s.74). Dönemin geleneksel yapısına ait bir kadının savaşın içinde erkekleri motive edici, karalı bir askeri liderlik örneği sergilediğine dikkat çekilmiştir.

12. Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının 7. Ünitesinde Oku-yorum köşesinde, Kıbrıs Barış Harekâtında yaralanan askerlere bakan Zeynep hemşireye bir gün Türk askeri bir Rum kızının bulunduğunu ve onunla ilgilenmesini istedi. Zeynep Süngü, 5 yaşındaki Rum çocuğa annelik yaptı. O günleri anlatırken, Çocuk feryat figan ağlıyordu, savaşın ortasında tek başına kalmış anne baba yok ortada. Onu kucağıma aldım, sevdim. Bir müddet sonra kızı BM askerine verdik. Ağladı, askere gitmek istemedi, bana ellerini açtı (s.206). Burada eğitimli bir kadının geleneksel rolü olan anneliği savaşın çaresizliği içinde evrensel değerlere hizmet etmede başarılı bir şekilde kullanabildiğine vurgu yapılabilirdi.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Tüm bu güzel örneklere rağmen savaş sona erdiğinde toplum algısındaki kadın statüsü çok fazla bir değişime maalesef uğrayamamıştır. Kadınların sosyal hakları mecliste pek çok tartışmanın konusu yapılmıştır. Dolayısı ile savaş gibi olağandışı durumlarda sergilenen eylemler olağan sürecin kültür kodlarında değişiklik yapacak meşru güce sahip olmadığı görülmüştür. Bu durumda savaş kahramanlarımızı toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamış gibi yansıtmak yerine bunu hak edecek somut örnekleri teşkil ettiklerine vurgu yapılması daha gerçekçi ve süreci daha sağlıklı anlamaya yardımcı olabilirdi.

Yine yukarıda alıntı yaptığımız bölümlerde geçmişin istisnai örneklerine odaklı bir kadın tarihi verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Oysa ki realite halen daha halledilememiş yığınla sorun içermektedir. Ülkenin büyük bir kısmında henüz kadınlarımız hayat güvencelerini zamanın koşullarına uygun şekilde planlayabilecek bilinçte değildir. Kadınlarımızın

gelecekleriyle ilgili planlarını sağlıklı yapabilmeleri için toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimi ve hatta ondan önce çağ algılarındaki farklılıkları bu farklılıkları yaratan olaylar, olgular ve felsefeleri çok iyi kavramaları gerekmektedir. Erkeklerin de yeni rol dağılımında özgürleştikleri yerler kadar kendilerini bekleyen sorumlulukları kavrayabilmelerinde aynı gereklilik mevcuttur. Bu yeni kültür formuyla nitelikli donanım kazanmış bireylerin iletişim sorunu daha az olacağından daha sağlıklı ilişkiler yönetmeleri de mümkün olacaktır.

Dolayısı ile tarih öğretimi alanında yapılacak toplumsal cinsiyet araştırmalarında, sayfalarda kadın görünürlüğünü geçmişin ağa paşa kızlarını, eşlerini, kardeşlerini veya istisnai durumları işleyerek artırmanın hedeflenen amaca hizmet etmediği görülerek her dönemin kendi gerçeklerine ve bu gerçeklerin yaşamı nasıl şekillendirdiğine ve değişim dönüşüm dönemlerinde nelerin sorgulandığına ve tüm bunların toplumsal cinsiyet rollerine nasıl yansıdığına odaklanıp bu gelişmeleri daha farklı bir dil kullanarak bilinçlere sorumluluk yükleyerek işlemenin yolları aranırsa sonuç almaya daha fazla hizmet edilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

Prudance, M.R., *Pottery Analysis,* The University of Chicago Press/Chicago and London, 1987.

Bebel, A., *Kadın ve Sosyalizm*, (çev. Sabiha Zekeriya Sertel), Toplum Yayınevi/Ankara,1976.

Bhasin,K., *Toplumsal Cinsiyet "Bize Yüklenen Roller"*, (çev. Kader Ay), 2. Baskı, İstanbul, Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları/ İstanbul, 2014.

Beauvoir,S., *İkinci Cinsiyet*, (çev. Gülnur Acar Sarvan), 1. Cilt, Koç Üniversitesi Yayınları/ İstanbul, 2020.

Can,S.,Tarih Ders Kitaplarında Kadının Görünen Yüzü https://www.academia.edu/31756773/TAR%C4%B0H_DERS_K%C4%B0TAPLARINDA_KADININ_G%C3%96R%C3%9CNEN_Y%C3%9CZ%C3%9C_pdf

(Erişim Tarihi: 21.08.2024)

Connell, R.W.,*Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, çev. Cem Soydemir, 2. Basım, Ayrıntı Yayınları/ İstanbul,2016.

Çötüksöken, B.-Erzan, A.- Silier,O.(2003). *Ders Kitaplarında İnsan Hakkı Tarama Sonuçları*, Tarih Vakfı Yayınları/İstanbul,2003.

Durkheım, E., *Eğitim ve Sosyoloji*, çev. Özer Ozankaya, Cem Yayınevi/İstanbul, 2020.

TÜSİAD-KAGİDER, *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği; Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*, TÜSİAD-KAGİDER/İstanbul, 2008.

Kandiyoti, D.(1986). *"Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik" Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler*, (haz. Türköz,E.) Türk Sosyal Bilimler Derneği/Ankara, 1986.

Tezcan, M.(1986). "Kuşaklar Arası Çatışmalar" Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler.(haz. Türköz, E.) Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği

Tutal, N., *"Yeryüzüne Farklılıklar Olarak İnmek*". Bibliotech. S.9, Ankara,2009.

Özbudun, S. -Sarı, C. -Demirer, T., *Küreselleşme, Kadın ve 'Yeni' Ataerki*,1. Baskı, Ütopya yayınevi/Ankara, 2007.

Saygılıgil, F., *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi/İstanbul, 2016.

Sayılan, F.,*Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim*, 1. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012.

Yazır, Elmalı H. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Temel Neşriyat/İstanbul.

Alemdar,E.- Keleş,S., *12. Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Ders Kitabı*, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları

Yılmaz, D. Köse,İ. Durak,H.,*12. Sınıf Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabı*, Devlet Kitapları, Milli Eğitim BakanlığıYayınları, 2021.

Çevik, A. Koç, G. Şerbetçi, K., *Ortaöğretim İnkılap tarihi 12. Sınıf Ders Kitabı*, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları,2021.

Köse,E. Ve d., *Ortaöğretim Tarih 11. Sınıf Ders Kitabı* , Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları,2021.

YÜKSEL, E., *Ortaöğretim Tarih 10. Sınıf Ders Kitabı, Devlet Kitapları*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları,2021.

YÜKSEL, E., *Ortaöğretim Tarih 9. Sınıf Ders Kitabı, Devlet Kitapları*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2021.

TFRS 16 KAPSAMINDA KİRALAMA İŞLEMLERİNİN MALİ TABLOLARDA GÖSTERİLMESİ

Doç. Dr. Yakup ASLAN
Muş Alparslan Üniversitesi, - 0000-0001-9833-8840

ÖZET

Muhasebe, mali niteliğe haiz her türlü işlemi kaydeden, sınıflandıran, analiz eden, özetleyen ve yorumlayan bir bilim dalıdır. Muhasebe uygulamaları tutarlılık kavramı gereği birbirini izleyen dönemlerde değiştirilmeden uygulanmalıdır. 21. Yüzyılda mali nitelikteki olayların sayısında dramatik artışlar görülmektedir. Bu durum muhasebe departmanına duyulan ihtiyacı perçinlemektedir. Özellikle dünya tarihinde finansal skandallar olarak bilinen başta Enron vakası gibi hata mı-hile mi, ikileminin yaşanmasına sebebiyet veren kanuni boşlukların ortadan kaldırılması ve tüm dünyada muhasebe uygulamalarında tek bir dil oluşturulmak için getirilen Uluslararası Muhasebe Standartları muhasebe ve raporlama sistemine birçok yenilik getirmiştir. Bu sayede raporlama hususunda yetkili otoritelerce mali tablolara olan güvenin artırılması temel amaç olarak belirlenmiştir. İşletmelerin mali durum tabloları göz önünde bulundurulduğunda varlık kaynak dengesi üzerine inşa edilen bir anlayışın muhasebenin temel denkliği ilkesi olarak zikredildiği bir gerçektir. İşletmelerin finansal yapıları hakkında fikir veren bilançolarında önemli bir kalem olan duran varlıkların edinilmesi enflasyonist bir ortamda kolay olmamaktadır. Bu bakımdan duran varlık edinimi yoluyla mülkiyet edinmenin maliyeti ile o maliyet sonucunda elde edilecek fayda analizi işletmeleri kiralama yoluna sevk etmektedir. Zira finansala kiralama yoluyla işletmeler birçok maliyet kaleminden avantaj sağlayabilmektedir. Ülkemizde Uluslararası Muhasebe Standartlarına uyum sürecini takip eden kurum, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGMDSK) dur. KGMDSK ile ülkemizin Uluslararası Muhasebe Standartlarına uyumu ve koordinasyonu sağlanmıştır. Bahsi geçen standartlar KGMDSK tarafından Türkçeye çevrilerek, Türkiye Muhasebe Standartları olarak kullanılmaktadır. Kiralama işlemleri için TFRS 16 standardı ele alınarak kiralama sözleşmelerin kapsamı, finansal tablolara yansıtılma esasları ele alınmıştır. Çalışmada kiralama sözleşmelerinin mali tablolarda gösterilmesi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: TFRS 16, Kira Sözleşmeleri, Türkiye Muhasebe Standartları

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

DISPLAYING LEASING TRANSACTIONS IN FINANCIAL STATEMENTS WITHIN THE SCOPE OF TFRS 16

ABSTRACT

Accounting is a branch of science that records, classifies, analyzes, summarizes and interprets all kinds of transactions of a financial nature. Accounting practices should be applied without changing in successive periods due to the concept of consistency. Dramatic increases are seen in the number of financial events in the 21st century. This situation reinforces the need for an accounting department. International Accounting Standards, which were introduced to eliminate legal gaps that caused the dilemma of error or fraud, especially the Enron case, known as financial scandals in world history, and to create a single language in accounting practices all over the world, have brought many innovations to the accounting and reporting system. In this way, increasing the trust in financial statements by the authorized authorities in terms of reporting has been determined as the main objective. When the financial position statements of businesses are considered, it is a fact that an understanding built on asset-source balance is mentioned as the basic equivalence principle of accounting. It is not easy to acquire fixed assets, which are an important item in the balance sheets of businesses that give an idea about their financial structures, in an inflationary environment. In this respect, the cost of acquiring property through fixed asset acquisition and the benefit analysis to be obtained as a result of that cost direct businesses to the leasing route. Because businesses can gain advantages from many cost items through financial leasing. The institution that monitors the compliance process with International Accounting Standards in our country is the Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority (KGMDSK). Our country's compliance and coordination with International Accounting Standards has been ensured with KGMDSK. The aforementioned standards have been translated into Turkish by KGMDSK and are used as Turkish Accounting Standards. TFRS 16 standard has been considered for leasing transactions and the scope of leasing contracts and the principles of reflecting them in the financial statements have been addressed. The study will address the presentation of leasing contracts in the financial statements.

Keywords: TFRS 16, Lease Agreements, Turkish Accounting Standards

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

1. INTRODUCTION

Businesses can acquire the assets they need to continue their activities by purchasing or by leasing. Businesses that do not have the necessary funds to purchase the asset or do not want to tie the funds they have to an asset prefer to acquire the asset by leasing instead of purchasing it. The accounting for leasing transactions was carried out within the framework of the TAS 17 Leasing Transactions Standard. However, with the publication of the TFRS 16 Leases Standard, the TAS 17 was repealed and the provisions of the TFRS 16 Standard became valid in the accounting for leasing transactions. The most important innovation brought by TFRS 16 is the requirement to include assets and assets obtained through operating leases in the balance sheet.

Assets consist of the total of the assets and receivables required for the business to fulfill its objectives. The stronger the asset structure of the business, the more successful it will be in fulfilling its objectives and the less problems it will have in continuing its life. Therefore, when evaluating a business, the “asset size” indicating the assets of the business is considered as an important evaluation measure. Businesses can obtain the assets required to continue their activities in two ways: “purchasing” or “leasing” (Morales Díaz & Zamora Ramírez, 2018). Businesses that do not have the funds required to purchase the asset or do not want to tie the funds they have to an asset choose to obtain the asset by leasing instead of purchasing. In some cases, leasing the asset is more attractive than purchasing. Businesses can obtain significant amounts of financing by preferring to lease their assets instead of purchasing them (Aslan, 2018).

When accounting for leasing transactions in Turkey is examined; within the framework of TMS 17 Leasing Transactions Standard and the Accounting System Application General Communiqué (MSUGT), while it is possible to report assets acquired as a result of financial leasing and related liabilities in the financial position statement, it is not possible to report assets acquired with an operating lease and related liabilities in the financial position statement. While the results of financial leasing can be monitored in the balance sheet, the results of operating leases are not included in the balance sheet, and operating leases that reach significant amounts by companies are left off the balance sheet, and the risks related to operating leases are left off the balance sheet. This situation was seriously criticized. Criticisms in accounting literature and among practitioners were taken into consideration by standard makers, and the TFRS 16 Leases Standard was published in the Official Gazette No. 29826 on April 16, 2018, and entered into force to be applied in accounting periods after 31.12.2018. According to the TFRS 16 Leases

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Standard, it became possible for lessees to report operating leases on the balance sheet, just like financial leases.

2. COMPARISON OF TMS 17 LEASING TRANSACTIONS STANDARD AND TFRS 16 LEASES STANDARD

According to TAS 17, in operating leases, it is not possible for the lessee to present the assets obtained as a result of the lease transaction and the liabilities arising from the lease transaction in the financial position statement. Lease payments are reflected in the profit or loss and other comprehensive income statement as expenses during the lease period. Again, it is not possible for the lessor to report the receivables arising from the lease transaction in the financial position statement. Only the rental income is reported as income in the profit or loss and other comprehensive income statement during the lease period.

With the entry into force of TFRS 16 Leases Standard, from the perspective of the lessee;

the distinction between “financial lease” and “operating lease” has been terminated and all leases have been required to be presented in the financial position statement. However, from the perspective of the lessor; the classification of “financial lease” and “operating lease” continues, while the results of financial leases are presented in the financial position statement, it is not possible to present the results of operating leases in the financial position statement.

TFRS 16 Standard does not introduce a different application from TAS 17 in terms of accounting and reporting for the lessor. The TFRS 16 Standard has brought innovations in terms of presenting expenses in terms of the profit or loss and other comprehensive income statement. While the expenses related to the lease are presented as operating expenses from the perspective of the lessee in the TMS 17 Standard, within the scope of the TFRS 16 Standard, rental expenses are presented as interest expenses and depreciation expenses (Öztürk & Serçemeli, 2016).

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

Elements	TMS 17		IFRS 16 (All leasing types)
	Financial Leasing	Operational Leasing	
Reflection of Assets in the Statement of Financial Position	Yes	No	Assets Reflected in the Statement of Financial Position
Reflection of Liabilities in the Statement of Financial Position	Yes	No	Liabilities Reflected in the Statement of Financial Position
Off-Balance Sheet Rights and Obligations	No	Yes	No

Figure 1. The Effect of IFRS 16 on the Statement of Financial Position

Source: (SĂCĂRIN, 1982)

3. IMPACT EXPECTATION OF TFRS 16 ON FINANCIAL STATEMENT

The interest on the lease obligation for each period in the lease term is calculated by applying a fixed periodic interest rate to the remaining balance of the lease obligation (TFRS 16, Art. 37). After the effective date of the lease, the lessee must remeasure the lease obligation to reflect the changes in the lease payments. The lessee reflects the remeasured amount of the lease obligation in its financial statements as an adjustment to the right of use asset. However, if the book value of the right of use asset has decreased to zero and there is a further decrease in the measurement of the lease obligation, the lessee reflects the remaining remeasurement amount in profit or loss (TFRS 16, Art. 39). The lessee must present the interest expense related to the lease obligation in the statement of profit or loss and other comprehensive income separately from the depreciation expense related to the right of use asset. In this case, the reflection of the lease payments in the statement of profit or loss and other comprehensive income will be as “interest expense” and “depreciation expense”.

A specific feature of IFRS 16 is the introduction of asymmetrical models of the lessee and lessor accounting. A notable aspect of the new rules relates to the finance lease/operating lease distinction, which is no longer relevant for lessees but has been retained for lessors. The introduced changes for the latter are not significant and probably will require minor adjustment efforts for transition.

Financial Indicators	Expectation	Explanations
The Size of the Statement of Financial Position	Increase	An increase is expected since the operating lease amounts will be reflected in the statement of financial position.
Operating Expense	Decrease	Operating expenses are expected to decrease since financial lease amounts will not be written as operating expenses.
Financing Expenses	Increase	An increase is expected since the liabilities of operating lease will be reflected in the statement of financial position.
Asset Turnover Rate	Decrease	As rental assets are considered as part of total assets, they are expected to decrease.
Financial Leverage Ratio	Increase	It is expected to increase as the financial liability increases.
Return of Assets (ROA)	Decrease	Decrease is expected as lease right is included as part of total assets
Debt Equity Ratio	Increase	An increase is expected as the liabilities will increase.

Figure 2. Impact Expectation of TFRS 16 on Financial Statement

Source: (Güdelci, 2021)

4. GENERAL EVALUATION AND A SUGGESTION

Businesses that do not have sufficient funds to acquire assets or do not want to tie their funds to an asset may choose to benefit from assets through leasing rather than acquiring assets. Leasing transactions are basically divided into two categories: “financial leasing” and “operational leasing”. According to the TMS 17 Standard, which regulates leasing transactions, while it is possible to present assets acquired through financial leasing and liabilities arising from financial leasing in the statement of financial position, it was not possible to present assets acquired through operating leasing and liabilities arising from operating leasing in the statement of financial position. With the TFRS 16 Standard, the distinction between financial leasing and operating leasing has been terminated for the lessee, and it has been made mandatory for the lessee to present the results of all leases (with certain exceptions) as “assets” and “liabilities” in the statement of financial position. With the entry into force of TFRS 16, the liabilities of the companies that enter into liabilities with operating leases are not left out of the balance sheet, and the reporting of debt risks on the balance sheet is ensured.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

TFRS 16 Standard does not bring any innovations for the lessor.

With the implementation of TFRS 16 Leases Standard as of 31.12.2018, it will have an impact on the financial ratios of the companies, depending on the inclusion of operating leases in the financial position statement. Researchers who want to work on this subject are advised to conduct studies that measure the impact of the TFRS 16 Leases Standard on the financial ratios of businesses. With TFRS 16, there is no lease classification in the financial statements for the lessee. The lessee will process all its leases in the same way as the previous financial lease application. Accordingly, it will report the present value of future lease payments as the right of use in the asset and the liability in the liability. According to the situation that differs according to TMS 17, a single measure will be applied for the asset that the lessee will capitalize.

The lessee's capitalization of the asset will cause an increase in assets and financial liabilities, and therefore, will cause significant changes in the financial leverage ratios of the company.

On the other hand, the leased assets will be subject to depreciation. This situation also emerges as another feature. The asset subject to the lease will continue to be depreciated as a tangible fixed asset in the nature of an operating lease according to the lessor, while the lessee will report this asset as an intangible fixed asset and amortize it through depreciation. Thus, two separate companies will calculate depreciation for a single asset in the same period. Considering all standard applications, depreciation will be calculated twice for an asset for the first time.

TFRS 16 has also introduced an exemption in the form of periodically recording the liabilities arising from such leases in the case of short-term financial leases (12-month or less leases) and low-value assets.

According to TMS17, the operating lease that the lessee monitors as an off-balance sheet liability has been transformed into a financial lease with TFRS16, thus the nature of the liabilities arising from this lease and the expenses reflected in the income statement by the capitalization of the asset subject to the lease has changed. Accordingly, the rental fee arising from the asset from the lessee's perspective will be reported in the Profit and Loss Statement as depreciation expense and finance expense.

As a result, TFRS 16 has not created any change for the lessor. However, it has brought significant changes for the lessee. These changes have affected both the financial position statement and the profit and loss statement.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

BIBLIOGRAPHY

Aslan, Ü. (2018). UFRS 16 kiralamalar standardı kapsamında faaliyet kiralamasının kiracı işletme tarafından muhasebeleştirilmesi ve raporlanması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(77), 55-68.

Güdelci, E. N. (2021). The Effect of TFRS 16 Leases Standard on Financial Indicators of Turkish Retailer Companies. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10*(2), 355-372.

Morales Díaz, J., & Zamora Ramírez, C. (2018). IFRS 16 (leases) implementation: Impact of entities' decisions on financial statements. *Aestimatio: The IEB International Journal of Finance, 17, 60-97.*

Öztürk, M., & Serçemeli, M. (2016). Impact of new standard "IFRS 16 leases" on statement of financial position and key ratios: a case study on an airline company in Turkey. *Business and economics research journal, 7*(4), 143-157.

SĂCĂRIN, M. (1982). IFRS 16 "Leases"–consequences on the financial. *Sumar/Content*, 114.

BIST SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİNDE İŞLEM GÖREN ŞİRKETLERİN ÇEVRESEL İLKELERE UYUM DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

İpek YAYLALI[1]

Öz

Teknolojik gelişme, hızlı nüfus artışı, sanayileşme, hava kirliliği, insanoğlunun sınırsız ihtiyaçları, deniz seviyelerinin yükselmesi, sıcaklıkların artması, anormal hava olayları, sera gazı vb. faktörler çevre sorunlarını giderek artırmıştır. İşletmeler çevre koşulları karşısında belirsizlik bir ortamda faaliyetlerini sürdürmektedirler. Hızla değişen çevre koşulları büyük bir tedirginliğe ortam yaratmak çevreye karşı duyarlılık bireylerde artığı kadar işletmeler nezdinde de artmaktadır. İklim değişikliğinde yaşanan olumsuz durumlar sürdürülebilirlik konusunda farkındalığı giderek artırmıştır. İşletmelerin çevre koşullarına uyum sağlamaları sürdürülebilirliği etkilemektedir. Söz konusu durum işletmelerde rekabeti hızlandırarak yeni arayışlara yönlendirmiştir. Çevre sorunlarının giderek artması ve zararların maliyetlendirilmesi kapsamında artık geleneksel olarak hazırlanan finansal tablolar faaliyet ve performansta gerekli gereksinimleri karşılamakta yetersiz kalmakta ve çevresel maliyetlerin hesaplanmasıyla ön plana çıkmak isteyen işletmeler finansal tablolarda gerekli alt yapıyı oluşturmalarını hızlandırmıştır. Ayrıca üç boyutlu raporlamaya (çevresel, sosyal ve ekonomik) ilişkin işletmenin performansını kapsayan sürdürülebilirlik raporlarını düzenlemeleri beklenmektedir. Bu çalışmanın amacı 2022-2023 yılları arasında BIST Sürdürülebilirlik 25 Endeksi'nde işlem gören şirketlerin sürdürülebilirlik raporlarının çevresel ilkelere uyum düzeyinin ne aşamada olduğuna yönelik değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca konunun önemini daha net ortaya koymak adına Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri sektöründe yer alan 27 adet şirketin de sadece 2023 dönemine ait sürdürülebilirlik raporları baz alınarak çevresel ilkelere uyum düzeylerinin sektörler arası karşılaştırılması yapılmıştır. Analiz sonucunda BIST Sürdürülebilirlik 25 Endeksi'nde işlem gören şirketlerin sürdürülebilirlik uyum raporlarında çevresel ilkelere uyum sürecinin olumlu olduğu, faaliyet raporlarında çevresel performanslara yönelik sertifikaların mevcut olduğu ve özellikle faaliyetlerinde çevresel boyutlara yönelik stratejilere yer verdiği tespit edilmiştir. Çevre zararlarının artmasında önemli bir paya sahip olan Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri sektöründe ise sürdürülebilirlik uyum raporlarında çevresel ilkelere olan uyum sürecinin yetersiz olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilirlik Raporlaması, BIST Sürdürülebilirlik Endeksi

Jel Kodları: M40, M41, M42, M49

EVALUATION OF THE COMPLIANCE STATUS OF COMPANIES TRADED ON THE BIST SUSTAINABILITY INDEX WITH ENVIRONMENTAL PRINCIPLES

Abstract

Technological development, rapid population growth, industrialization, air pollution, unlimited needs of human beings, rising sea levels, rising temperatures, abnormal weather events, greenhouse gases, etc. factors have gradually increased environmental problems. Businesses continue their activities in an uncertain environment in the face of environmental conditions. Rapidly changing environmental conditions create an environment of great uneasiness, and sensitivity to the environment is increasing in businesses as well as in individuals. Negative situations experienced in climate change have gradually increased awareness about sustainability. Businesses' adaptation to environmental conditions affects sustainability. This situation has accelerated competition in businesses and led to new searches. Within the scope of increasing environmental problems and costing of damages, traditionally prepared financial statements are no longer sufficient to meet the necessary requirements in activity and performance, and businesses that want to stand out with the calculation of environmental costs have accelerated the creation of the necessary infrastructure in financial statements. In addition, they are expected to organize sustainability reports covering the performance of the business related to three-dimensional reporting (environmental, social and economic). The aim of this study is to evaluate the level of compliance with environmental principles in the sustainability reports of companies traded in the BIST Sustainability 25 Index between 2022-2023. In addition, in order to reveal the importance of the issue more clearly, a cross-sectoral comparison of the level of compliance with environmental principles was made based on the sustainability reports

[1] Dr. Öğr.Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, ipek.yaylali@medipol.edu.tr, ORDIC: 0000-0001-7171-7752

of 27 companies in the Textile, Apparel and Leather sector for the 2023 period only. As a result of the analysis, it was determined that the companies traded in the BIST Sustainability 25 Index have positive compliance with environmental principles in their sustainability compliance reports, have certificates for environmental performance in their annual reports, and include strategies for environmental dimensions in their activities. In the Textile, Apparel and Leather sector, which has a significant share in the increase in environmental damages, it is observed that the process of compliance with environmental principles in sustainability compliance reports is insufficient.

Keywords: Sustainability, Sustainability Reporting, BIST Sustainability Index

Jel Code: M40, M41, M42, M49

Giriş

İşletmeler, sadece devlet ve hissedarlara karşı sorumlu olmayıp müşteri, tedarikçi, toplum ve paydaşlarına karşı da birtakım sorumlulukları bulunmaktadır. Gelişen teknoloji, rekabet ve küreselleşme tüm alanlarda değişim yaratarak işletmecilik alanında da değişimi hızlandırmıştır. Dolayısıyla bu değişim karşısında paydaşların istedikleri bilgilerinde niteliği ve niceliği değişmiştir. Artık paydaşlar sadece mali bilgilerle yetinmeyip işletmelerin finansal olmayan bilgilerini de talep etmektedirler (Ömürbek & Acun, 2021). Yaşanan değişim karşısında artık muhasebe ve finans alanları çalışanlarının finansal bilgiler yanında "çevresel", "sosyal" ve "ekonomik" işlemlere ilişkin bilgileri de sağlamak zorunda kalacaktır (Dağhan, 2021). Bu bakımdan süreçlerin etkin ve verimli işlenmesi kapsamında işletme çalışanların sürdürülebilirlik muhasebesine ilişkin bilgi, algı ve farkındalığın değerlendirilmesi, faaliyetlerin daha başarılı yönetilmesine olanak tanıyacaktır. İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik faaliyetler ile ilgili finansal olmayan verileri elde etmemesi veri akışında birtakım zorlukların yaşanmasına yol açacaktır (Dereköy, 2018). İşletmelerin performans ölçümünde finansal ve finansal olmayan (sürdürülebilirlik raporlaması, entegre raporlama ve benzeri) veriler kullanılmaktadır. Bu amaçla işletme ve paydaşlar açısından sürdürülebilirlik kavramı büyük önem taşımaktadır. İşletmelerin finansal olmayan Çevresel, Sosyal ve Ekonomik faaliyetlerini yerine getirdiklerini beyan etme noktasında sürdürülebilirlik raporlarını düzenlemektedirler. Söz konusu raporlar, işletmelerin hesap verebilirliğini ve şeffaflığını ortaya koyarak yatırımcıların finansal veriler kadar finansal olmayan verilerin değerlendirilmesine ve yatırım kararların alınmasında işletmelerin sürdürülebilirliğe olan katkısını değerlendirmektedir (Acar Uğurlu & Özbingöl, 2024). Gelişen teknoloji ve rekabet kapsamında artık finansal bilgiler kadar finansal olmayan bilgilerin paydaşlar tarafından artan talepler karşısında raporlanması, sürdürülebilirlik muhasebesi ile entegre raporlama kavramlarının önemini her açıdan artırmaktadır (Acar ve diğerleri, 2021).

Kaynakların dengesiz kullanımı, küresel ısınma, doğal kaynakların tükenmesi, hızlı nüfus artışı, kentleşme, yolsuzluk, yoksulluk ve açlık vb. faktörlerin ortaya çıkması ile artık insanları yeni bir düzen arayışına yönlendirmektedir. Söz konusu olumsuz durumlar hem toplumu hem de iş dünyasını her açıdan etkilemeye başlamıştır. Geçmişte işletmeler karlılığa odaklanırken artık değişen koşullar karşısında sadece karlılık değil çevre ve insana duyarlı stratejileri benimseyerek farkındalıklarını artırmaktadırlar (Aksoy, 2019). İklim değişikliği, salgın, siyasi çatışmalar, enerji ve gıda krizi, zorunlu göçler ve doğal alanların yok edilmesi gibi etkenler nedeniyle sürdürülebilir kalkınma çok önemli bir hale gelmiştir (Bozoğlu & Ciğerim, 2022). Diğer bir ifadeyle teknolojik gelişmeler ve ekonomik olaylar sosyal farkındalığı artırarak dünyada sosyal ve kurumsal sorumluluk ile çevresel duyarlılık alanında birtakım uygulamaların hızlıca yer edinmesine yol açmıştır. Dolayısıyla çevre sorunların artmasında işletmeler ilk konumda olup tüketici hakları, doğaya karşı duyarlılık, çalışanların hakları gibi önemli konular odak noktası başlamıştır (Acar, 2019).

İşletmelerin zorunlu olarak çevresel kuralları uygulaması ancak çevreye ilişkin bir mevzuat ve gerekli merciler tarafından denetlenmesi ile mümkündür. İşletmelerin çevreye karşı duyarlı olması ve bu kapsamda faaliyet göstermesi sadece gönüllülük esasına dayanmaktadır. Söz konusu durum işletmelerin itibarını artırmalarına ve yatırımcı bulma aşamasında diğer rekabet işletmelere göre daha fazla avantaj

sağlamalarına fırsat yaratmaktadır (Gunarathne & Lee, 2019); (Trevlopoulos ve diğerleri, 2021). Sürdürülebilirlik raporları, işletmenin imajını yükselten, değer oluşturma kapasitesine katkı sunan, müşteri ilişkilerinden iklim değişikliklerine kadar finansal olmayan birçok konunun yer aldığı raporlar olup paydaşlara; işletmelerin topluma karşı görevleri, yeri ve katkıları hakkında bilgiler sunmaktadır (KGK, 2023).

Sürdürülebilir kalkınma, küresel riskleri yok etmek ya da minimum seviyeye indirebilme kapsamında sonraki nesillerin ihtiyaçlarını karşılamada doğal kaynakları yok etmeden yaşanabilir bir dünya yaratma şeklinde tanımlanabilir (Amaeshi ve diğerleri, 2019). Sürdürülebilirliğin sağlanılmasında ilk adım sürdürülebilir kalkınma stratejisi varlığının benimsenmesidir. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma ekonomik gelişmenin yanında çevresel duyarlılığı da barındırmaktadır (Bayraktutan & Uçak, 2011). İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik faaliyet alanlarının doğru ve güvenilir olarak izlenilmesini savunan sürdürülebilirlik raporlaması, işletmelerin faaliyetlerle ilgili finansal olmayan verilerini de sunarak hem şeffaflığı hem de paydaşlarına karşı hesap verebilirliği yerine getirerek sürdürülebilir kalkınma kapsamında artı ve eksi durumları ortaya koymaktadır (Özerhan & Sultanoğlu, 2018).

Bu çalışmanın amacı; tüm dünyada önemli bir problem haline gelen çevresel sorunların önlenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması noktasında işletmeler açısından önem taşıyan sürdürülebilirlik raporlarında çevresel ilkelere uyum düzeyi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada BIST Sürdürülebilirlik 25 Endeksi'nde işlem gören şirketlerin 2022-2023 raporları incelenerek karşılaştırılması yapılmıştır. Ayrıca Tekstil, Deri ve Giyim Eşyası sektöründe işlem gören 27 adet şirketin de sadece 2023 sürdürülebilirlik raporları örneklem alınarak iki sektörün çevresel ilkelere uyum düzeyinin karşılaştırılması yapılmaya çalışılmıştır. Literatür değerlendirildiğinde, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilirlik raporlaması ile ilgili ulusal ve uluslararası çalışmaların yaygın olduğu genel olarak çalışmalarda konuya ilişkin hem teorik hem de araştırma kapsamında çalışmaların çeşitli olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar incelendiğinde sürdürülebilirlik raporlamasında çevresel ilkelere uyum düzeyinin sektörler arası karşılaştırmaların yapılmadığı tespit edilmiş olup çalışmanın gerekliliğini oluşturmuştur. Söz konusu durum çalışmayı, literatürdeki diğer çalışmalardan farklılaştırmaktadır. Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde konuya ilişkin literatür değerlendirilmesi yapılmıştır. İkinci bölümde sürdürülebilirlik raporlamasının kavram ve önemi anlatılmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde de konunun önemine ilişkin ilgili şirketlerin sürdürülebilirlik raporları incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Literatür Değerlendirmesi

Acar Uğurlu ve Özbingöl (2024) çalışmalarında, 2000-2023 dönemi arasında WoS veri tabanını kullanarak sürdürülebilirlik raporlamasıyla ilgili bibliyometrik analiz yapmışlardır. Korga ve Aslanoğlu (2024) çalışmalarında 2017-2021 dönemine ait BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan 23 şirketin sürdürülebilirlik raporlarındaki çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik göstergelerini araştırmışlardır. Gökçen ve Kayacan (2024) çalışmalarında, Bist Sürdürülebilirlik 25 endeksinde yer alan otomotiv şirketlerinin çevresel sürdürülebilirlik performanslarını şirketlerin sürdürülebilirlik raporlarında yer alan bilgiler ile GRI 300'lü seride yer alan çevresel performans göstergelerine uyum sağlayıp sağlamadıklarını araştırmışlardır. Rençber (2024) çalışmasında, 2014-2022 yılları arasında "Türk Hava Yolları"nın kurumsal sürdürülebilirlik performansını çevresel, sosyal ve ekonomik düzey kapsamında Entropi-TOPSİS yöntemiyle incelemişlerdir. Peker (2024) çalışmasında, 2022 yılında BIST Sürdürülebilir Endeksi'nde yer alan şirketlerin sürdürülebilirlik raporlarında yer alan çevresel, sosyal ve ekonomik üç boyutlu raporlamanın işletme performansına etkisi olup olmadığını araştırmışlardır. Tajuddin vd., (2023) çalışmalarında, çevresel, sosyal ve ekonomik ilkelerden oluşan sürdürülebilirlik boyutları ile yönetim kurulu büyüklüğü ve bağımsızlığı arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Benameur vd., (2023) çalışmalarında Scopus veri tabanı kullanılarak 2020-2022 yılları arasında sürdürülebilirlik raporlamaları ile ilgili bibliyometrik analiz yapmışlardır. Akdoğan ve Doğan (2023) çalışmalarında, 2020-2021 yılları arasında BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'ndeki 65 şirketin "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" beyanlarını örneklem olarak araştırmışlardır. Agyemand vd., (2023) çalışmalarında, çevre

muhasebesi raporlarının işletme performansına olan etkisini incelemişlerdir. Altın ve Yılmaz (2023) çalışmalarında, 2020-2022 yılları arasında sürdürülebilirlik muhasebesi ile ilgili Scopus veri tabanı kullanılarak bibliyometrik analiz yapmışlardır. Ebaid (2022) çalışmasında, muhasebe lisans öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınma ile ilgili algı ve farkındalıklarının sürdürülebilir kalkınma konularının eğitime ne ölçüde entegre edildiğini değerlendirmek üzere Suudi Arabistan'da bulunan dört üniversite üzerinde araştırma yapmıştır. Tanç ve Ekinler (2022) çalışmalarında, 2014-2019 yılları arasında BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde işlem gören Arçelik, Tofaş ve Garanti Bankasının sürdürülebilirlik raporlarının verilerini içerik analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Miklosik vd. (2021) çalışmalarında, "Avustralya Menkul Kıymetler Borsası"'nda işlem gören 144 adet şirketin faaliyet raporlarında çevresel sürdürülebilirlik konularının nasıl ele alındığını değerlendirmişlerdir. Shan ve diğerleri (2021) çalışmalarında, Yeni Zelanda ve Avustralya üniversitelerinde sürdürülebilirlik raporlaması ile üniversite sıralaması arasındaki ilişkiliyi incelemişlerdir. Ordóñez-Castaño vd. (2021) çalışmalarında, 2017-2018 dönemlerine ait Kolombiya'da faaliyet gösteren 37 adet şirketin GRI Standartları kapsamında sürdürülebilirlik raporlarını (çevresel açıklamaları) içerik analizi ile araştırmışlardır. Olatunji ve Olaoye (2021) çalışmalarında, Nijerya'da faaliyetlerini sürdüren bankaların çevresel, sosyal ve ekonomik ilkelerden oluşan üç boyutlu raporlamanın finansal performansa olan etkisini değerlendirmişlerdir. Karwowski vd. (2020) çalışmalarında, 2016 yılında Polonya'da faaliyet gösteren şirketlerin GRI standartlar hakkında raporlarda ne ölçüde yer verildiğini içerik analizi yöntemiyle araştırmışlardır. Önce ve Çavuş (2020) çalışmalarında, 2015-2018 yılları BİST İmalat Sektöründe faaliyet gösteren şirketlerde sürdürülebilirlik raporlaması ile finansal raporlama kalitesi arasında anlamlı ilişki olup olmadığını incelemişlerdir. Acharya ve Abhishek (2020) çalışmalarında, Hindistan'da çevre muhasebesi, raporlama ve işletme organizasyonlarının çevresel yönlerini GRI standartları kapsamında uyumlaştırılması üzerine araştırma yapmışlardır. Galleli ve diğerleri (2021) çalışmalarında, Berlin Prensipleri çerçevesine göre üniversitelerde sürdürülebilirlik sıralamalarının yapısını değerlendirmek üzere UI GreenMetric ve THE verilerini kullanarak üniversitelerin başarı sıralamalarında sürdürülebilirliğin etkisini araştırmışlardır. Yüksel (2020) çalışmasında, Türkiye'de muhasebe dersleri bulunan üniversitelerde sürdürülebilirlik ile ilgili derslerin içeriğini araştırmıştır. Tüyen (2020) çalışmasında, işletmelerde sürdürülebilirlik kavramını ele alarak, sürdürülebilirliği etkileyen etmenleri teorik açıdan incelemiştir.

Sürdürülebilirlik Kavramı

1970'li yıllarda çevreyle ilgili sorunların baş göstermesi ile sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkmıştır. 1972 yılında ilk olarak sürdürülebilirlik kavramı İsveç'te düzenlenen "Birleşmiş Milletler Stockholm Konferansı"'nda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve küresel ve kalkınma kapsamında çevre sorunlarında artan kaygılar nedeniyle bir ihtiyaç olarak gündeme taşınmıştır (Borsa İstanbul, 2014).

Sürdürülebilirlik kavramının hızlıca yer edinmesiyle birlikte sürdürülebilirlikle ilgili raporlamalar ekonomik hayata da hızlıca yansımıştır. Ekonomik kapsamda finansal sürdürülebilirlik amaçlarına ilişkin düzenlemeler Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) ile ilgili çalışmalarda gündeme gelmiştir. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) 2021 yılında Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu (ISSB)'nu kurduğunu beyan etmiştir. Bu kapsamda finansal ve sürdürülebilirlik raporlaması aynı çatı altında toplanmıştır. ISSB tarafından standartların oluşumuyla ilgili son gelişme Mart 2022'de önerilen iki standart hakkında metinlerin yayınlanması ve paydaşların görüşlerine sunulmasıyla gerçekleşmiştir (Öktem & Öktem, 2022). Daha sonra önerilen iki standart ISSB tarafından 26 Haziran 2023 tarihinde yürürlüğü girmiştir. Söz konusu standartlar UFRS S1; "*şirketlerin, yatırımcıların karar vermeleri için ihtiyaç duydukları bilgileri sunmalarını sağlamak üzere tasarlanmış*" olup UFRS S2 ise *"iklimle ilgili özel açıklamaları"* beyan etmektedir.

Dünyada hızlı nüfus artışı ve teknolojik gelişmeler her alanda olduğu gibi muhasebe alanında da sürdürülebilirliği gerekli hale getirmiştir. Söz konusu gereklilik, finansal raporlamanın düzenlenmesi ile

finansal olmayan raporlamanın hazırlanması kapsamında yapılan çalışmalar işletme performansını her yönden etkilediğini göstermektedir (Güneş, 2022). İşletmelerin çevresel sorunlara karşı duyarlı olmaları sürdürülebilirlik açısından büyük önem taşımaktadır. Çevre kirliliği, doğal kaynakların tüketilmesi, iklim olayları gibi ortaya çıkan çevresel sorunların işletmeler nezdinde faaliyetlerini sürdürürken söz konusu çevreye ilişkin zararların minimum seviyeye indirilmesi ya da doğaya zarar vermeden faaliyetlerini sürdürmelerini gerektirmektedir (Gençoğlu & Aytaç, 2016).

Gelişen teknoloji ve küresel gelişim kapsamında işletmeler tarafından hazırlanan mali performans odaklı bakış açısı yerine artık toplumsal sorumluluk bilinci oluşmaya başlamıştır. Bu amaçla finansal performans kadar işletmelerin sürekliliği için çevre konulu faaliyetler önemli yer edinmeye başlamıştır. Teknolojinin hızlı gelişimi sayesinde artık paydaşlar hem finansal hem de finansal olmayan raporlara anında erişim sağlayabilmektedirler (Özbay, 2019). İşletmeler finansal olmayan faaliyetlerle ilgili bilgileri sürdürülebilirlik raporlarında yer verirken bazı işletmeler ise sadece bu bilgileri kurumsal web siteleri aracılığı ile paylaşmaktadır. İşletmelerin söz konusu bilgileri bilgi kullanıcıları ile paylaşmaları önem taşımakta olup şeffaflık ilkesinin her alanda kullanılmasına fırsat yaratmaktadır (Karadeniz & Uzpak, 2020).

Dünyada artan küresel nüfusla beraber gelecek nesillere çevrenin korunmasında önemli sorumluluklar düşmektedir. Teknolojinin gelişimi ve ekonomik büyüme, doğal kaynakların şuursuzca tüketilmesi, aşırı üretim ve aşırı tüketim, açlık, yoksulluk ve yolsuzluk gibi olumsuz durumlar sürdürülebilirlik kavramını ve sürdürülebilir kalkınmayı daha önemli hale getirmiştir (Tüyen, 2020). İnsan ihtiyaçlarının sınırsız tüketimi enerjiye olan bağımlılığı da artırmıştır. Bu durum fosil yakıtların daha fazla kullanılmasına yol açarak doğaya verilen zararların ciddi boyutlara ulaşmasına ve sürdürülebilirliğin tehlike altına girmesine sebep olmaktadır (Tanç & Ekinler, 2022).

İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik faaliyetlere ilişkin finansal olmayan bilgilerin kamuoyu ve paydaşlara iletilmesinde sürdürülebilirlik raporları önem arz etmektedir. Bu kapsamda sürdürülebilirlik raporlamaları işletmelerin toplum ve çevreyle ilgili kurumsal sorumluluk iletişiminin bir fonksiyonu konumundadır. İlgili durum işletmelerin çevresel ve sosyal sorunlarının çözümünde katkı sağlamaktadır. Ayrıca yönetimin toplumla iyi ilişkiler kurulması konusunda ve kamuoyu algılarını yönetmede de fayda sağlamaktadır (Michelon ve diğerleri, 2015).

Çevreyi tahrif etmeden üretim ve tüketim iç içe olması önemlidir. Ekolojik dengeyi bozmadan sonraki nesillere aktarabilmek adına destekleyici düzenlemelerin oluşturulması gerekli olup hem tüketim alışkanlıklarının değişimine hem de işletmelerin üretim faaliyetlerinde sürdürülebilir bir bakış açısı ile yürütülmesine olanak sağlayacaktır. Diğer bir ifadeyle entegre raporlamaların gelişimi kapsamında sürdürebilirlik raporlaması önem taşımaktadır. Entegre raporların temelinde sürdürülebilir kalkınma hedefleri bulunmaktadır. Sanayileşmenin ve teknolojinin hızlı gelişimi ile doğal kaynakların tüketimi önemli bir problem haline gelmiştir. Bu problemlerin en önemlisi çevresel sorunların baş göstermesidir. Tüm bunlarla birlikte kaynakların hızla tüketilmesi, sanayileşme ve kentleşme beraberinde iklim değişikliği gibi sorunları artırarak dünyanın geleceği hakkında ciddi endişeler yaratmıştır. Bugün insanların ihtiyaçları karşılanmaya çalışılırken, gelecek nesillerin de ihtiyaçlarının karşılanması için kaynakların dengeli kullanılması ve çevrenin korunması gerekir (Çakmak & Çalış, 2024).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı üretimden tüketime kadar tüm işlemlerin çevreyle uyumlu olarak sürdürülmesi şeklinde tanımlanabilir. Söz konusu kavram, salgın ve iklim değişikliklerinin meydana getirdiği problemler kapsamında hem ulusal hem de uluslararası alanda gündemi meşgul etmektedir (Selimoğlu & Yazıcı, 2021).

Dünya'da yaşanan gelişmeler hem işletmeleri hem de bireyleri değişime yönlendirmiştir. Dünya'da son zamanlarda ortaya çıkan iklim olayları, küresel nüfus artışı, teknolojik değişimler, doğal kaynakların tüketimi, iktisadi olaylar işletme ve toplumun beklentilerinde değişikliğe neden olmuştur. Dolayısıyla artık paydaşlar bu durumlar karşısında sadece finansal raporlamalar değil finansal olmayan

raporlamalara da gereksinim duymakta olup aynı zamanda ekonomik süreçlerle birlikte sosyal ve çevresel faaliyetlerine ilişkin bilgilere de ulaşmak istemektedirler (Korga & Aslanoğlu, 2024).

İşletmeler sürdürülebilirliğin sağlanması hususunda önemli olup süreç ve faaliyetlerini gerçekleştirirken günümüz ve sonraki nesillerin sosyal, ekonomik ve çevresel kaynaklarının şekillendirilmesinde etkili olmaktadır (Çalışkan, 2012). Sürdürülebilirlik raporu işletmenin toplum, çevre ve ekonomi üzerindeki etkilerine yönelik bildirimler sunmaktadır. Sürdürülebilirlik raporlaması, soyut konuları somut hale getirerek sürdürülebilirlik gelişimlerinin işletmelerin faaliyet, politika ve stratejisi üzerindeki etkilerinin yorumlanmasına ve yönetilmesine olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda işletme süreçlerini daha sürdürülebilir hale getirmek adına amaç ve hedef belirlemelerine, değişimi yönetmelerine ve işletmenin performansını ölçmelerine yardımcı olmaktadır (GRI, 2014).

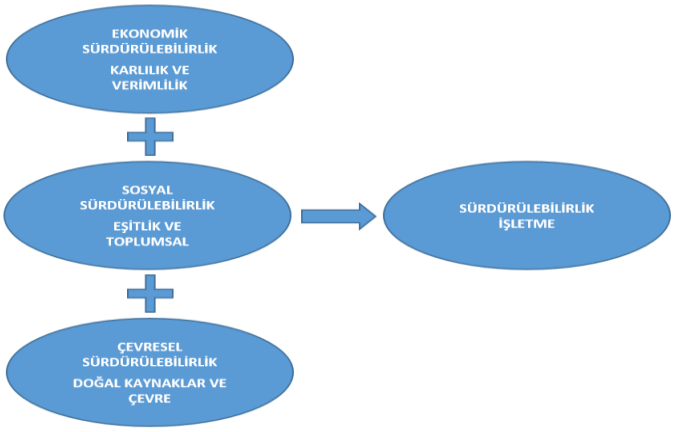
Sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile doğayı koruma bilincinin artmasıyla işletmelerin çevreyle ilgili düşüncelerinde birtakım önemli değişikliklerin yaşanmasına yol açmıştır. Bu bakımdan, çevre dostu ürün, atıkların minimum seviyeye düşürülmesi, kaynakların verimli kullanılması, atıkların geri dönüştürülmesi gibi konular dikkat noktası haline gelmiştir. İşletmelerde çevre bilincinin artması, benimsenmesi ve sürdürülebilir hale getirilmesi özellikle üst yönetimin duyarlılık ve bilinç düzeyine bağlıdır (Nemli, 2001). Sürdürülebilirlik kalkınmada temel adım; sürdürülebilir bir yaşam tarzının benimsenmesi ve sürdürülebilirlik kültürünün oluşturulması ile bağlantılıdır (Kashima, 2020).

Sürdürülebilirlik Kavramının Boyutları

Yatırımcılar sadece finansal raporlardaki bilgilere yönelik karar vermemekte olup aynı zamanda sosyal ve çevresel faktörleri de önemseyerek yatırım kararı vermektedirler. Bu kapsamda kurumsal sürdürülebilirlik, sürdürülebilirliği çevresel, sosyal ve ekonomik faktörlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır (Aksoylu & Taşdemir, 2020).

Kurumsal Yönetim Tebliği 02.10.2020 tarihli 31262 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış olup söz konusu tebliğ'de şirketlerin kurumsal ilkelere ek olarak "Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi" noktasında çevresel, sosyal ilkelerinin de raporlanması gerektiği ifade edilmiştir. "Sürdürülebilirlik Uyum Çerçevesi" kapsamında şirketlerin çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim konularını paydaşları ile paylaşmaları gerektiği belirtilmiştir. İşletme faaliyetlerinin çevresel, sosyal ve ekonomik ilkeler bağlamında raporlandığı ve Triple Bottom Line (TBL) olarak uluslararası literatürde ifade edilen sürdürülebilirlik raporlaması, finansal tablolar ile işletmelerin finansal olmayan faaliyetlerinin de kapsama eklenmesi gerektiğini savunmaktadır (Peker, 2024). TBL üçlü raporlama şeklinde belirtilmekte olup işletme performansı ile uzun vadeli sürdürülebilirliğin sağlanması kapsamında çevresel kalite, sosyal adalet ve ekonomik refahın birlikte ele alınması gerektiğini belirtmektedir (Mok ve diğerleri, 2022). Sürdürülebilirlik bağlamında işletme performansı Elkington'a göre ise "3P" olarak ifade edilen "Profit (Kar)", "People (İnsan)", "Planet (Gezegen, Çevre)" şeklindedir (Alpay & Varıcı, 2022). Diğer bir ifadeyle işletme performansının değerlendirilmesi çevresel kalite, sosyal adalet ve ekonomik refah kapsamında değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla işletmeler sürdürülebilirlik avantajını elde etmek adına sosyal ve çevresel ilkelere uyum sağlayarak iş politikalarını tekrardan yenilemeleri gerekmektedir (Peker, 2024). Tüm bu bilgiler ışığında işletmeler; çevreye, insanlara ve kâra değer katmalıdır (Hultberg & Pal, 2023). Sürdürülebilirlik boyutları Şekil 1'de görselleştirilmiştir.

Şekil 1: Sürdürülebilirlik Kavramının Boyutları ve Sürdürülebilir İşletme



Kaynak: (Torum & Yılmaz, 2009).

Ekonomik Sürdürülebilirlik

Ekonomik sürdürülebilirlik kavramı, kıt kaynakların kullanılması sırasında çevreye karşı duyarlı davranılmasıdır (Tıraş, 2012). Yenilemez ve kıt kaynakların doğaya karşı bilinçli ve duyarlı şekilde kullanılması ve çevreye karşı ilgili stratejilere ilke edinmek isteyen işletmelerin iktisadi devamlılığını destekleyecek önemli bir adımdır (Gürlük, 2010). Ekonomik sürdürülebilirlik aynı zamanda bir işletmenin istikrarlılığı ve güvenliği ile ilişkilidir (Arcagök & Çilan, 2022). Dolayısıyla bir işletmenin iktisadi sürdürülebilirliği elde etmesi piyasa değerini artması, kar sağlaması ve yükümlülüklerinin yerine getirmesi gerekmektedir (Myšková & Hájek, 2017).

İşletmelerin ilk amacı kar elde etmek olup ekonomik performanslarını geliştirerek sürdürülebilirlik elde etmektir. Söz konusu durum işletmelerin piyasadaki konumunu güçlendirecektir. Dolayısıyla ekonomik sürdürülebilirlik, toplumsal faydayı hedef edinen faaliyetler kapsamında kar elde etmeyi amaçlayan bir sistem şeklinde de değerlendirilebilir. İşletmeler sosyal, çevresel ve ekonomik faaliyetler kapsamında oluşan riskler ve fırsatları analiz ederken ilgili bilgi kullanıcıları için uzun vadede değer yaratabilmeyi kendine temel ilke edinebilmektedir (Kestane, 2020).

Çevresel Sürdürülebilirlik

Çevresel sürdürülebilirlik, doğanın işleyiş tarzını tahrif etmeden ilgili ve kullanılan kaynakların gelecek nesillere aktarılması şeklinde ifade edilebilir (Tıraş, 2012). Çevresel sürdürülebilir anlayışı, doğal kaynakların korunması ile doğal sermayeye odaklanarak tüketimin önlenmesini içermektedir (Yeni, 2014). Ayrıca doğal kaynakların korunması ve dengeli kullanımının yanı sıra çevrenin dış etkilere karşı daha fazla direncinin artırılmasını hedeflemektedir (Şen ve diğerleri, 2018).

Çevresel sorunların yaygınlaşması ile sürdürülebilirlik konularına daha fazla odaklanılmıştır. Dolayısıyla işletmelerin sürdürülebilirlik konularında başarı sağlayabilmesi için çevresel tahribatları yok edecek ya da minimum seviyeye düşürebilecek politikalar geliştirmelidir (Tuna, 2016). Söz konusu politikalar, gelecekteki nesillere aktarılması ve çevresel risklere karşı doğal kaynakların devamlılığının sağlanması şeklinde yapılandırılmalıdır (Hayta & Gürbüzer, 2020).

Sosyal Sürdürülebilirlik

Sosyal sürdürülebilirlik kavramı, sonraki neslin yaşam kalitesinin artırılması, sosyal sermayenin korunması kapsamında birey ve toplumun çalışma ve yaşam koşullarının düzeltilmesi süreci olarak ifade edilebilir (Gençoğlu & Aytaç, 2016). Sosyal sürdürülebilirlik, sağlık, eşitlik (gelir dağılımı, cinsiyet eşitliği gibi), eğitim ve siyasette hesap verebilirliği odaklanan bir kavramdır (Şen ve diğerleri, 2018). Sosyal sürdürülebilirlik bireylerin tüm haklardan eşit şekilde faydalanmasına odaklanmıştır (Tıraş,

2012). Ayrıca sosyal sürdürülebilirlik kavramı, eşit ücret ve sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkı gibi hakları savunan ve sonraki kuşakların sosyal haklarını olumsuz etkilemeden değişimi ilke edinen bir yönetim anlayışını benimsemektedir (Özgül, 2018).

İşletmelerin sosyal sürdürülebilirliği sağlayabilmeleri sosyal sorumluluk bilincinin hayatta geçirilmesi ve uygulanmasıyla ilişkilidir. Diğer bir deyişle rakiplerine ve müşterilerine dürüst davranan, refahını ve sağlığını önemseyen, çalışanların eğitim ve gelişimini destekleyen ve fırsatlar sunan, çalışanların iş gücünü her açıdan motive eden, çevreye karşı duyarlı davranan ve doğal kaynakları israf etmeyen kullanan girişimcilerin bu bilince sahip oldukları söylenebilir (Arcagök & Çilan, 2022).

İşletmelerin ESG (çevresel, sosyal ve yönetişim) faaliyetlerine ilişkin raporlamalarının sonuçları üst yönetimin uygulamalar konusunda bilinçlenmeleri ve ölçülebilir finansal sonuçlarının olması getiri ve devamlılık kapsamında olumlu sonuçlar yaratmaktadır. ESG raporlarının sonuçları yüzdesel ve sayısal olarak hesaplanmakta ve veri tabanları aracılığıyla yayımlanmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin ESG performansları sayısal şekilde ölçülebilmektedir. ESG raporlaması ve performansının önemli yararları mevcut olup bazıları şu şekildedir (Şeker, 2020);

1. Hesap verebilirliği ve şeffaflığı arttırır,

2. Üst yönetimin etkinliğini ve verimliliğini arttırır,

3. İşletmelerin kurumsal yönetim ilkelerine uymasını gerektirir,

4. KSS komitelerinin ve raporlarının düzenlenmesini teşvik eder,

5. Şirket ortaklarının haklarının korunmasını sağlar,

6. Çalışanların sosyal haklarını, sağlığını, güvenliğini korumayı ve daha iyi çalışma şartlarını düzenlemeyi gerektirir,

7. Doğaya verilen zararı minimum seviyeye indirmeyi teşvik eder,

8. İktisadi ve sürdürülebilir gelişmeye fırsat yaratır ve ülke ekonomisine katkı sağlar**.**

Araştırma

Bu bölümde araştırmanın amacı, yöntemi ve değerlendirmelerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırma kapsamında BIST Sürdürülebilirlik 25 endeksinde 25, Tekstil, Deri ve Giyim sektöründe ise 27 şirket mevcuttur. BIST sürdürülebilirlik 25 ile Tekstil, Deri ve Giyim sektöründe toplam 5 adet şirketin sürdürülebilirlik raporlarına erişim sağlanılamamıştır. Toplam 47 şirketin 47 sürdürülebilirlik raporu değerlendirilmiştir. Araştırmanın amacı BIST sürdürülebilirlik 25 endeksinde işlem gören şirketlerin "Sürdürülebilirlik Uyum Raporu" kapsamında Triple Bottom Line (TBL) olarak adlandırılan çevresel, sosyal, ekonomik faaliyetlere ilişkin ilgili şirketlerin 2022-2023 yılı sürdürülebilirlik raporlarında sadece çevresel ilkelere uyum düzeyi raporlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca konunun önemi açısından Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri sektörünün de 2023 yılı sürdürülebilirlik raporları çalışmaya dâhil edilerek iki sektörün karşılaştırılması amaçlanmıştır. İlgili şirketlerin sürdürülebilirlik raporlarına Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) aracılığı ile ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında bulunan şirketlerin listeleri Tablo.1 ve Tablo. 7'de görselleştirilmiştir.

Tablo 1. BIST Sürdürülebilirlik 25 Endeks'inde Yer Alan Şirketler

Sıra	Kod	Şirket Ünvanı
1	AKBNK	AKBANK T.A. Ş
2	AEFES	ANADOLU EFES BİRACILIK VE MALT SANAYİİ A. Ş
3	ARCLK	ARÇELİK A. Ş
4	BIMAS	BİM BİRLEŞİK MAĞAZALAR A. Ş
5	CIMSA	ÇİMSA ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A. Ş
6	DOHOL	DOĞAN ŞİRKETLER GRUBU HOLDİNG A. Ş
7	DOAS	DOĞUŞ OTOMOTİV SERVİS VE TİCARET A. Ş
8	ENJSA	ENERJİSA ENERJİ A. Ş
9	ENKAI	ENKA İNŞAAT VE SANAYİ A. Ş
10	SAHOL	HACI ÖMER SABANCI HOLDİNG A. Ş
11	KCHOL	KOÇ HOLDİNG A. Ş
12	MAVI	MAVİ GİYİM SANAYİ VE TİCARET A. Ş
13	MGROS	MİGROS TİCARET A. Ş
14	PGSUS	PEGASUS HAVA TAŞIMACILIĞI A. Ş
15	PETKM	PETKİM PETROKİMYA HOLDİNG A. Ş
16	TKFEN	TEKFEN HOLDİNG A. Ş
17	TOASO	TOFAŞ TÜRK OTOMOBİL FABRİKASI A. Ş
18	TCELL	TURKCELL İLETİŞİM HİZMETLERİ A. Ş
19	TTRAK	TÜRK TRAKTÖR VE ZİRAAT MAKİNELERİ A. Ş
20	HALKB	TÜRKİYE HALK BANKASI A. Ş
21	ISCTR	TÜRKİYE İŞ BANKASI A. Ş
22	TSKB	TÜRKİYE SINAİ KALKINMA BANKASI A. Ş
23	SISE	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM FABRİKALARI A. Ş
24	ULKER	ÜLKER BİSKÜVİ SANAYİ A. Ş
25	ZOREN	ZORLU ENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A. Ş

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından belirlenen Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi kapsamında Çevresel İlkelere ait sürdürülebilirlik uyum raporu Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Sürdürülebilirlik Uyum Raporu (Çevresel İlkeler)

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

	B. Çevresel İlkeler	Evet	Kısmen	Hayır	İlgisiz
B1	Ortaklık, çevre yönetimi alanındaki politika ve uygulamalarını, eylem planlarını, çevresel yönetim sistemlerini (ISO 14001 standardı ile bilinmektedir) ve programlarını kamuya açıklamıştır.				
B2	Çevre yönetimine ilişkin bilgilerin verilmesinde hazırlanan çevresel raporlara ilişkin olarak raporun kapsamı, raporlama dönemi, raporlama tarihi, raporlama koşulları ile ilgili kısıtlar kamuya açıklanmıştır.				
B3	-				
B4	Menfaat sahipleri (Yönetim kurulu üyeleri, yöneticiler ve çalışanlar gibi) bazında performans teşvik sistemleri kapsamında ödüllendirme kriterlerine dâhil edilen çevresel hedefler kamuya açıklanmıştır.				
B5	Öncelikli olarak belirlenen çevresel sorunların iş hedeflerine ve stratejilerine nasıl entegre edildiği kamuya açıklanmıştır.				
B6	-				
B7	Operasyon süreci dahil ortaklık değer zinciri boyunca tedarikçi ve müşterileride kapsayacak şekilde çevresel konuların nasıl yönetildiği, iş hedeflerine ve stratejilere nasıl entegre edildiği kamuya açıklanmıştır.				
B8	Çevre konusunda ilgili kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarının politika oluşturma süreçlerine dâhil olunup olunmadığı ve bu kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birlikleri kamuya açıklanmıştır.				

B9	Çevresel göstergeler (Sera gazı emisyonları (Kapsam-1 (Doğrudan), Kapsam 2 (Enerji dolaylı), Kapsam-3 (Diğer dolaylı), hava kalitesi, enerji yönetimi, su ve atık su yönetimi, atık yönetimi, biyoçeşitlilik etkileri) ışığında çevresel etkileri ile ilgili bilgileri dönemsel olarak karşılaştırılabilir bir şekilde kamuya açıklanmıştır.
B10	Verileri toplamak ve hesaplamak için kullanılan standart, protokol, metodoloji ve baz yıl ayrıntıları kamuya açıklanmıştır.
B11	Önceki yıllarla karşılaştırmalı olarak rapor yılı için çevresel göstergelerinin artış veya azalışı kamuya açıklanmıştır.
B12	Çevresel etkilerini azaltmak için kısa ve uzun vadeli hedefler belirlenmiş, bu hedefler ve geçmiş yıllarda belirlenen hedeflere göre ilerleme durumu kamuya açıklanmıştır.
B13	İklim krizi ile mücadele stratejisi oluşturulmuş ve planlanan eylemler kamuya açıklanmıştır.
B14	Ürünler ve/veya hizmetlerin çevreye potansiyel olumsuz etkisini önlemek veya bu etkileri minimuma indirmek amacıyla program ya da prosedürler oluşturulmuş ve kamuya açıklanmıştır. Üçüncü tarafların (örn. tedarikçi, alt yüklenici, bayi vb.) sera gazı emisyon miktarlarında azaltım sağlamaya yönelik aksiyonlar alınmış ve bu aksiyonlar kamuya açıklanmıştır.
B15	Çevresel etkileri azaltmaya yönelik girişim ve projelerin sağladığı çevresel fayda/kazanç ve maliyet tasarrufları kamuya açıklanmıştır.
B16	Enerji tüketimi (doğal gaz, motorin, benzin, LPG, kömür, elektrik, ısıtma, soğutma vb.) verileri Kapsam-1 ve Kapsam-2 olarak kamuya açıklanmıştır.
B17	Raporlama yılında üretilen elektrik, ısı, buhar ve soğutma hakkında kamuya açıklama yapılmıştır.
B18	Yenilenebilir enerji kullanımının artırılması, sıfır veya düşük karbonlu elektriğe geçiş konusunda çalışmalar yapılmış ve kamuya açıklanmıştır.
B19	Yenilenebilir enerji üretim ve kullanım verileri kamuya açıklanmıştır.
B20	Enerji verimliliği projeleri yapılmış ve enerji verimliliği projeleri sayesinde elde edilen enerji tüketim ve emisyon azaltım miktarı kamuya açıklanmıştır.
B21	Su tüketimi, varsa yer altından veya yer üstünden çekilen, geri dönüştürülen ve deşarj edilen su miktarları, kaynakları ve prosedürleri kamuya açıklanmıştır.
B22	Operasyonlar veya faaliyetlerinin herhangi bir karbon fiyatlandırma sistemine (Emisyon Ticaret Sistemi, Cap & Trade veya Karbon Vergisi) dâhil olup olmadığı kamuya açıklanmıştır.
B23	Raporlama döneminde biriken veya satın alınan karbon kredisi bilgisi kamuya açıklanmıştır
B24	Ortaklık içerisinde karbon fiyatlandırması uygulanıyor ise ayrıntıları kamuya açıklanmıştır.
B25	Ortaklığın çevresel bilgilerini açıkladığı platformlar kamuya açıklanmıştır.

Kaynak: https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler

Sürdürülebilirlik raporlamasında çevresel ilkelere uyum düzeyi raporlamasında toplam 25 ilke mevcut olup B3 ve B6 ilkeleri ilgili şirketlerin A. Genel ilkeler kapsamında A2. Uygulama/İzleme içerisinde A2.1 ve A2.4 maddelerinde yer verilmiştir. Dolayısıyla ilgili şirketlerin çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri 23 madde kapsamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. İlgili şirketlerin çevresel ilkelere uyum süreci raporlarında söz konusu belirtilen maddeler Evet/Kısmen/Hayır ve İlgisiz şeklinde yanıtlanmıştır.

Araştırma Bulguları

Çalışmada 2022 ve 2023 yılı BİST Sürdürülebilirlik 25 endeksinde işlem gören 25 adet şirketin Sürdürülebilirlik Uyum Raporlarında sunulan çevresel ilkelere uyum düzeyine ait dağılımlar incelenmiş olup ayrı ayrı tablolar şeklinde sunulmuştur.

BIST Sürdürülebilirlik 25 endeksinde yer alan şirketlere yönelik 2022 yılı sürdürülebilirlik raporlarında çevresel ilkelere uyum düzeyindeki göstergelere ilişkin dağılımlar Tablo 3'te görselleştirilmiştir.

Tablo 3. 2022 Yılı Çevresel İlkeler Uyum Düzeyinin Değerlendirilmesi

Çevresel İlkeler	**Şirketler**												
	AKBNK	AEFES	ARCLK	BIMAS	CIMSA	DOHOL	DOAS	ENJSA	ENKAI	SAHOL	KCHOL	MAVI	MGROS
B1	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet
B2.	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
B4	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B5	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
B7	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B8	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B9	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet
B10	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B11	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B12	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet

B13	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B14	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	İlgisiz	Evet	Evet
B14	Kısmen	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Hayır	Kısmen	Evet	Hayır	Evet	İlgisiz	Evet	Evet
B15	Kısmen	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B16	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B17	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	İlgisiz	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B18	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B19	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B20	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B21	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B22	İlgisiz	Evet	Evet	Evet	İlgisiz	Kısmen	İlgisiz	Hayır	Evet	Evet	İlgisiz	Evet	Evet
B23	İlgisiz	Evet	Evet	İlgisiz	İlgisiz	Kısmen	İlgisiz	İlgisiz	İlgisiz	Evet	İlgisiz	Evet	Evet
B24	İlgisiz	Evet	Evet	İlgisiz	İlgisiz	Kısmen	İlgisiz	İlgisiz	İlgisiz	Evet	Kısmen	Evet	Evet
B25	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet

Tablo 3'ün Devamı

Çevresel İlkeler	PGSUS	PETKM	TKFEN	TOASO	TCELL	TTRAK	HALKB	ISCTR	TSKB	SISE	ULKER	ZOREN
B1	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B2	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
B4	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B5	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
B7	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B8	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B9	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet

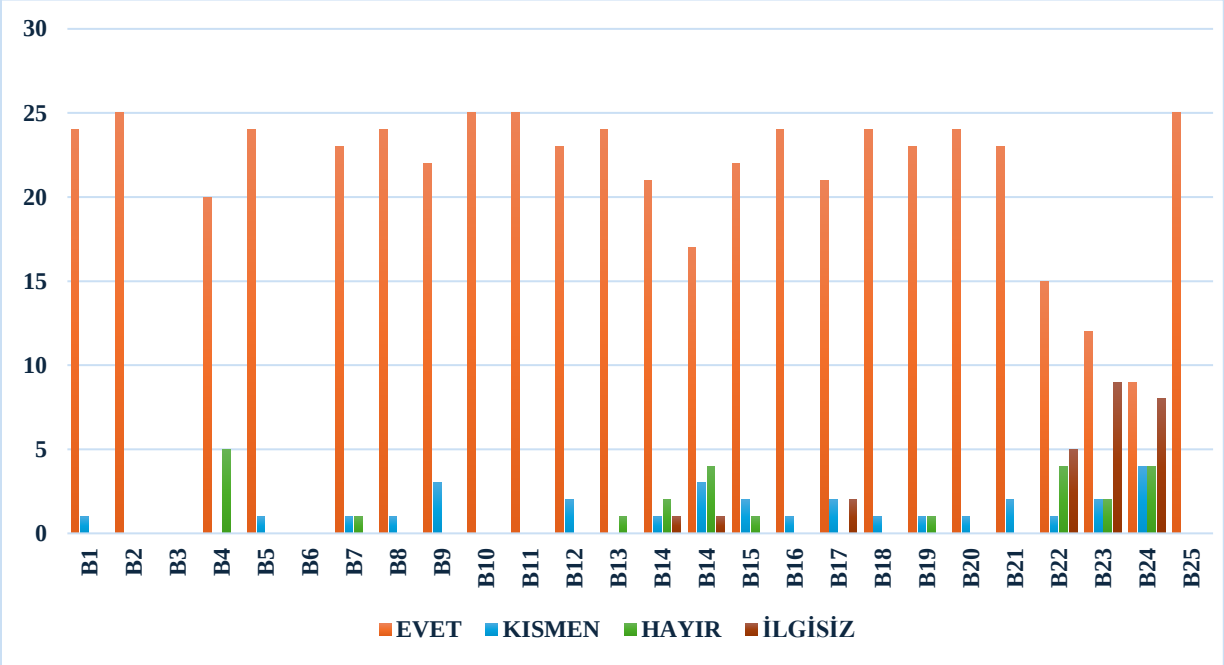
B10	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B11	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B12	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B13	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B14	Kısmen	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B14	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B15	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B16	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B17	Evet	Ilgisiz	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet
B18	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B19	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B20	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B21	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B22	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Hayır	Ilgisiz	Evet	Evet	Evet	Hayır
B23	Ilgisiz	Ilgisiz	Evet	Evet	Evet	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet
B24	Evet	Hayır	Ilgisiz	Evet	Evet	Hayır	Ilgisiz	Hayır	Hayır	Kısmen	Evet	Kısmen
B25	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet

Kaynak: https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler

BIST Sürdürülebilirlik 25 Endeksinde işlem gören şirketlerin 2022 yılı çevresel ilkelere uyum düzeyi raporları değerlendirildiğinde; çalışmada belirtilen 23 madde kapsamında çevresel ilkelere uyumun genellikle yüksek olduğu özellikle ARCLK, MAVI, MGROS, TOASO, TCELL, SAHOL, SISE, ULKER ve ZOREN şirketlerinin Sürdürülebilirlik Uyum Raporu'nda çevresel ilkeler kapsamında belirtilen tüm maddelere uyum sağladığı gözlemlenmiştir. Söz konusu şirketlerin çevresel ilkelere uyum düzeyinde belirtilen maddelerin uyum düzeyindeki yüzdelik dağılımları Grafik. 1'de sunulmuştur.

Grafik 1. 2022 Çevresel İlkelere Uyum Sürecinin Yüzdelik Dağılımları

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7



BIST Sürdürülebilirlik 25 endeksinde yer alan şirketlerin çevresel performanslarına ilişkin uyum görüşleri Tablo. 4'te görselleştirilmiştir.

Tablo 4. 2022 Yılı Sürdürülebilirlik Uyum Raporları Görüşleri

Sıra	Kod	Uyum Görüşleri
1	AKBNK	Olumlu
2	AEFES	Olumlu
3	ARCLK	Olumlu
4	BIMAS	Olumlu
5	Grafik Alanı	Olumlu
6	DOHOL	Olumlu
7	DOAS	Olumlu
8	ENJSA	Olumlu
9	ENKAI	Olumlu
10	SAHOL	Olumlu
11	KCHOL	Olumlu
12	MAVI	Olumlu
13	MGROS	Olumlu
14	PGSUS	Olumlu
15	PETKM	Olumlu
16	TKFEN	Olumlu
17	TOASO	Olumlu
18	TCELL	Olumlu
19	TTRAK	Olumlu
20	HALKB	Olumlu
21	ISCTR	Olumlu
22	TSKB	Olumlu
23	SISE	Olumlu
24	ULKER	Olumlu
25	ZOREN	Olumlu

Kaynak: https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler

BIST Sürdürülebilirlik 25 endeksinde işlem gören şirketlerin 2022 yılı bağımsız denetim raporları genellikle dört büyükler olan PWC ve KPMG denetim firmaları tarafından raporlanmıştır. Fakat söz konusu sürdürülebilirlik raporları çoğunlukla denetim firmaları aracılığı ile olmayıp yönetim kurulu kapsamında faaliyet raporlarında değerlendirilmiştir. Sürdürülebilirlikle ilgili yapılan çalışmalar detaylı olarak ilgili şirketlerinde faaliyet raporlarında açıklanmış olup raporlar olumlu yöndedir.

Tablo 5. 2023 Yılı Çevresel İlkeler Uyum Düzeyinin Değerlendirilmesi

Çevresel İlkeler	**Şirketler**												
	Uyum Süreci: Evet, Kısmen, Hayır, Ilgisiz												
	AKBNK	AEFES	ARCLK	BIMAS	CIMSA	DOHOL	DOAS	ENJSA	ENKAI	SAHOL	KCHOL	MGROS	PGSUS
B1	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet
B2	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	--	-	-
B4	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B5	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
B7	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B8	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B9	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet
B10	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B11	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B12	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B13	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B14	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Ilgisiz	Evet	Evet
B14	Kısmen	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Hayır	Kısmen	Evet	Kısmen	Evet	Ilgisiz	Evet	Kısmen
B15	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B16	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B17	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet	Evet	Ilgisiz	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B18	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B19	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet

B20	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B21	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B22	Ilgisiz	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Ilgisiz	Hayır	Evet	Evet	Ilgisiz	Evet	Evet
B23	Ilgisiz	Evet	Evet	Ilgisiz	Evet	Kısmen	Ilgisiz	Ilgisiz	Ilgisiz	Evet	Ilgisiz	Evet	Evet
B24	Ilgisiz	Evet	Evet	Ilgisiz	Kısmen	Kısmen	Ilgisiz	Ilgisiz	Ilgisiz	Evet	Kısmen	Evet	Evet
B25	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet

Tablo 5'İn Devamı

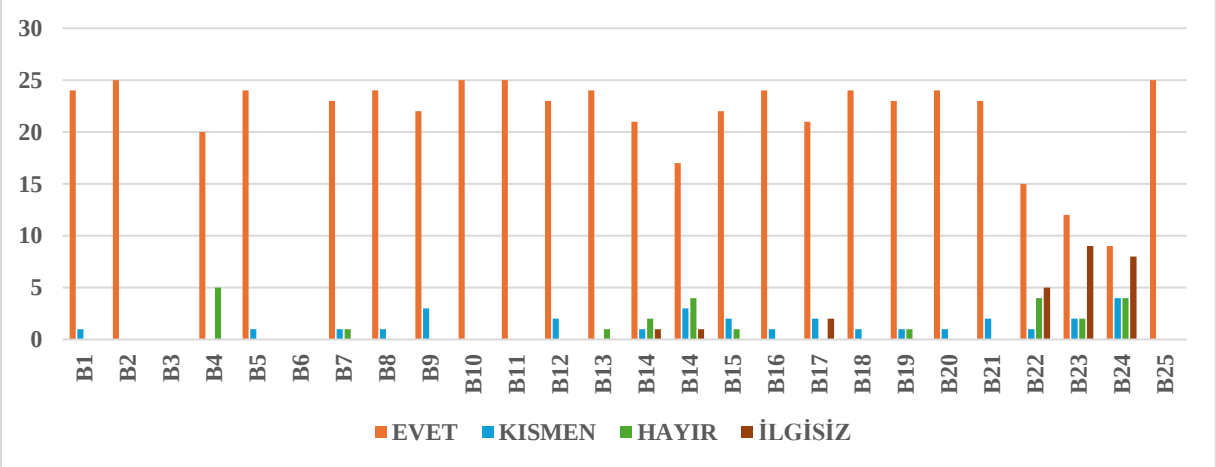
	PETKM	TKFEN	TOASO	TCELL	TTRAK	HALKB	ISCTR	TSKB	SISE	ULKER	ZOREN
B1	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B2	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
B4	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B5	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B6	-	-	-	-	-	--	-		-	-	-
B7	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B8	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B9	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet
B10	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B11	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B12	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B13	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B14	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B14	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Evet	Evet
B15	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B16	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B17	Ilgisiz	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Kısmen	Kısmen	Evet
B18	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B19	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B20	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B21	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
B22	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Hayır	Ilgisiz	Evet	Evet	Evet	Hayır
B23	Ilgisiz	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet

B24	Hayır	Evet	Evet	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Kısmen	Evet	Kısmen
B25	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet

Kaynak: https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler

BIST Sürdürülebilirlik 25 Endeksinde işlem gören şirketlerin 2023 yılı çevresel ilkelere uyum düzeyi raporları incelendiğinde; 2023 yılı "MAVI" şirketinin sürdürülebilirlik raporlarına ulaşılmamış olup 24 şirket değerlendirilmeye alınmıştır. İlgili şirketlerin çevresel ilkelere uyumun genellikle yüksek olduğu özellikle AEFES ARCLK, CIMSA, SAHOL, MGROS, PGSUS, TKFEN, TOASO, TCELL, TSKB, SISE, ULKER ve ZOREN şirketlerinin Sürdürülebilirlik Uyum Raporu'nda çevresel ilkeler kapsamında belirtilen tüm maddelere uyum sağladığı gözlemlenmiştir. Söz konusu şirketlerin çevresel ilkelere uyum düzeyinde belirtilen maddelerin uyum düzeyindeki yüzdelik dağılımları Grafik. 2'de görselleştirilmiştir.

Grafik 2. 2023 Çevresel İlkelere Uyum Sürecinin Yüzdelik Dağılımları



BIST Sürdürülebilirlik 25 endeksinde işlem gören şirketlerin 2023 yılı faaliyet raporlarında çevresel performanslarına ilişkin uyum görüşleri Tablo. 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. 2022 Yılı Sürdürülebilirlik Uyum Raporları Görüşleri

Sıra	Kod	Uyum Görüşleri
1	AKBNK	Olumlu
2	AEFES	Olumlu
3	ARCLK	Olumlu
4	BIMAS	Olumlu
5	CIMSA	Olumlu
6	DOHOL	Olumlu
7	DOAS	Olumlu
8	ENJSA	Olumlu
9	ENKAI	Olumlu
10	SAHOL	Olumlu
11	KCHOL	Olumlu
12	MAVI	Olumlu
13	MGROS	Olumlu
14	PGSUS	Olumlu
15	PETKM	Olumlu
16	TKFEN	Olumlu
17	TOASO	Olumlu

18	TCELL	Olumlu
19	TTRAK	Olumlu
20	HALKB	Olumlu
21	ISCTR	Olumlu
22	TSKB	Olumlu
23	SISE	Olumlu
24	ULKER	Olumlu
25	ZOREN	Olumlu

Kaynak: https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler

2023 yılı BIST Sürdürülebilirlik 25 endeksinde yer alan şirketlerin bağımsız denetim raporları ise yine dört büyükler olan PWC ve KPMG denetim firmaları tarafından denetlenmiştir. 2023 yılı faaliyet raporların bazılarının bazıları bağımsız denetim firmaları tarafından onaylanmış bazıları ise yönetim kurulu tarafından değerlendirilmiştir. 2023 yılı faaliyet raporlarında sürdürülebilirlik çalışmaları detaylı açıklanmış olup raporlar olumlu yöndedir.

Çalışmada konunun önemini daha net ortaya koymak adına 2023 yılı BİST'te işlem gören İmalat sektörünün alt sektörlerinden biri olan Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri sektöründe faaliyet gösteren şirketlerde çalışmaya konu edinmiştir. Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri sektöründe 27 şirket bulunmakta olup dört şirketin sürdürülebilirlik raporlarına erişim sağlanılamadığı için çalışma kapsamını 23 şirket oluşturmaktadır. BIST İmalat sektörünün alt sektörlerinden biri olan Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri sektörün listesi Tablo. 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Sektöründe İşlem Gören İşletmeler

Sıra	**Kod**	**Şirket Ünvanı**
1	ATEKS	Akın Tekstil A.Ş.
2	ARSAN	Arsan Tekstil Ticaret ve Sanayi A.Ş.
3	ARTMS	Artemis Halı A.Ş.
4	BLCYT	Bilici Yatırım Sanayi ve Ticaret A.Ş.
5	BRKO	Birko Birleşik Koyunlulular Mensucat Ticaret ve Sanayi A.Ş.
6	BRMEN	Birlik Mensucat Ticaret ve Sanayi İşletmesi A.Ş.
7	BOSSA	Bossa Ticaret ve Sanayi İşletmeleri T.A.Ş.
8	DAGI	Dagi Giyim Sanayi ve Ticaret A.Ş.
9	DERIM	Derimod Konfeksiyon Ayakkabı Deri Sanayi ve Ticaret A.Ş.
10	DESA	Desa Deri Sanayi ve Ticaret A.Ş.
11	DIRIT	Diriteks Diriliş Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
12	ENSRI	Ensari Deri Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş.
13	HATEK	Hateks Hatay Tekstil İşletmeleri A.Ş.
14	ISSEN	İşbir Sentetik Dokuma Sanayi A.Ş.
15	KRTEK	Karsu Tekstil Sanayii ve Ticaret A.Ş.
16	KORDS	Kordsa Teknik Tekstil A.Ş.
17	LUKSK	Lüks Kadife Ticaret ve Sanayii A.Ş.
18	MEGAP	Mega Polietilen Köpük Sanayi ve Ticaret A.Ş.
19	MNDRS	Menderes Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
20	RODRG	Rodrigo Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
21	ROYAL	Royal Halı İplik Tekstil Mobilya Sanayi ve Ticaret A.Ş.
22	RUBNS	Rubenis Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.
23	SKTAS	Söktaş Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
24	SNPAM	Sönmez Pamuklu Sanayii A.Ş.
25	SUNTK	Sun Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
26	YATAS	Yataş Yatak ve Yorgan Sanayi Ticaret A.Ş.
27	YUNSA	Yünsa Yünlü Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Kaynak: https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler

Tablo 8. Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Sektöründe İşlem Gören Şirketlerin 2023 Yılı Çevresel İlkeler Uyum Düzeyinin Değerlendirilmesi

Çevresel Ilkeler	**Şirketler**													
	Uyum Süreci: Evet, Kısmen, Hayır, Ilgisiz													
	ATEKS	**ARSAN**	**ARTMS**	**BLCYT**	**BOSSA**	**DAGI**	**DERIM**	**DESA**	**ENSRI**	**HATEK**	**ISSEN**	**KRTEK**	**KORDS**	**LUKSK**
B1	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Kısmen	Evet	Evet	Evet
B2	Kısmen	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Kısmen	Kısmen	Evet	Evet
B3	-	-	-	-	-	-	--	-	-	-	-	-	--	
B4	Hayır	Kısmen	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Kısmen	Hayır	Hayır	Evet	Kısmen	Hayır	Evet	Kısmen
B5	Kısmen	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Kısmen	Evet	Hayır	Evet	Kısmen	Kısmen	Evet	Kısmen
B6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
B7	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Kısmen	Hayır	Kısmen	Kısmen	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Ilgisiz
B8	Kısmen	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Kısmen	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Ilgisiz
B9	Kısmen	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Kısmen	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet
B10	Kısmen	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Kısmen	Evet	Evet
B11	Kısmen	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Kısmen	Evet	Evet
B12	Kısmen	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Kısmen	Kısmen	Hayır	Kısmen	Kısmen	Kısmen	Evet	Ilgisiz
B13	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Ilgisiz
B14	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Kısmen	Evet	Ilgisiz
B14	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet	Kısmen	Kısmen	Hayır	Evet	Ilgisiz
B15	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Kısmen	Kısmen	Kısmen	Evet	Kısmen	Evet	Kısmen	Evet	Ilgisiz
B16	Kısmen	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Kısmen	Kısmen	Hayır	Evet	Evet
B17	Kısmen	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Ilgisiz	Hayır	Evet	Hayır	Kısmen	Kısmen	Hayır	Evet	Evet
B18	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Hayır	Evet	Kısmen	Evet	Evet
B19	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Evet
B20	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Kısmen	Kısmen	Kısmen	Hayır	Evet	Kısmen	Kısmen	Evet	Evet
B21	Kısmen	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Kısmen	Kısmen	Kısmen	Evet	Evet
B22	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Ilgisiz	Ilgisiz	Hayır	Ilgisiz	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Ilgisiz
B23	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Ilgisiz	Ilgisiz	Hayır	Ilgisiz	Hayır	Hayır	Ilgisiz	Ilgisiz	Evet	Ilgisiz
B24	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Ilgisiz	Ilgisiz	Hayır	Ilgisiz	Hayır	Hayır	Ilgisiz	Ilgisiz	Evet	Ilgisiz
B25	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Ilgisiz

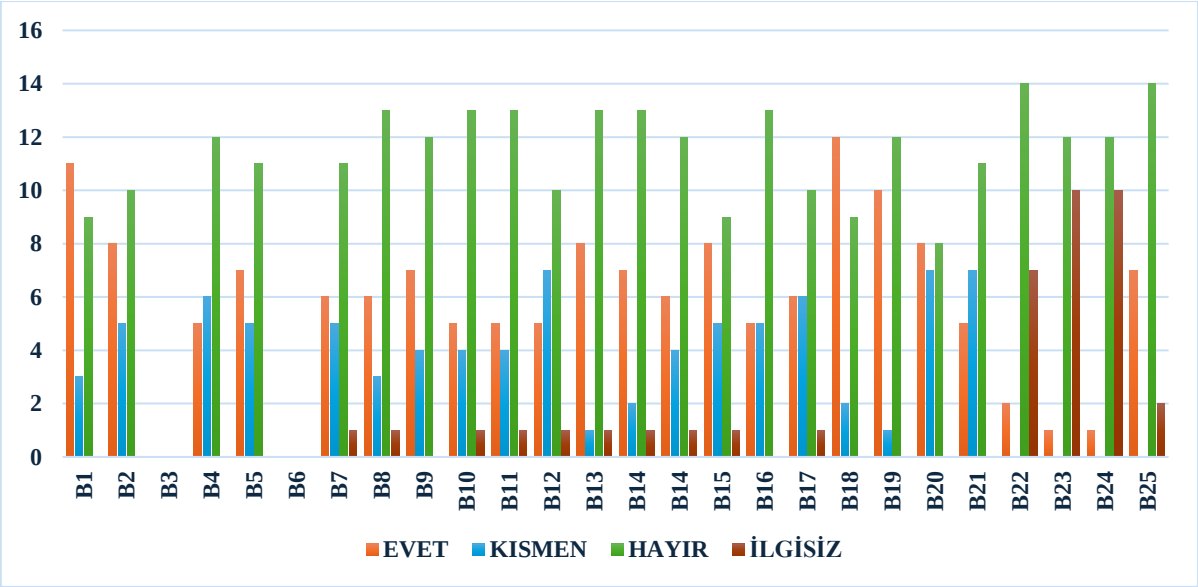
Tablo 8'in devamı

Çevresel Ilkeler	MEGAP	MNDRS	RODRG	RUBNS	SKTAS	SNPAM	SUNTK	YATAS	YUNSA
B1	Kısmen	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Kısmen	Evet
B2	Hayır	Evet	Hayır	Kısmen	Evet	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet
B3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
B4	Hayır	Kısmen	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet
B5	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet
B6	-	-	-	-	-	-	-	-	-
B7	Kısmen	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Kısmen	Evet
B8	Hayır	Kısmen	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet
B9	Hayır	Kısmen	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet
B10	Hayır	Kısmen	Hayır	Ilgisiz	Evet	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet
B11	Hayır	Kısmen	Hayır	Ilgisiz	Evet	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet
B12	Hayır	Kısmen	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet
B13	Hayır	Kısmen	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet
B14	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet
B14	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet	Hayır	Evet
B15	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet
B16	Hayır	Kısmen	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet
B17	Hayır	Kısmen	Hayır	Kısmen	Evet	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet
B18	Kısmen	Evet	Hayır	Evet	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet
B19	Evet	Evet	Hayır	Kısmen	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet
B20	Kısmen	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet
B21	Kısmen	Kısmen	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Kısmen	Hayır	Evet
B22	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Ilgisiz	Hayır	Ilgisiz	Hayır	Ilgisiz
B23	Hayır	Hayır	Hayır	Ilgisiz	Ilgisiz	Hayır	Ilgisiz	Hayır	Ilgisiz
B24	Hayır	Hayır	Hayır	Ilgisiz	Ilgisiz	Hayır	Ilgisiz	Hayır	Ilgisiz
B25	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Ilgisiz

Kaynak: https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler

Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Sektöründe İşlem Gören Şirketlerin 2023 yılı çevresel ilkelere uyum düzeyi raporları değerlendirildiğinde; 2023 yılı "BRKO", "BRMEN", "DIRIT" ve "ROYAL" şirketlerinin sürdürülebilirlik raporlarına ulaşılmamış olup 23 şirket değerlendirilmeye alınmıştır. İlgili şirketlerin çevresel ilkelere uyumun genellikle yüksek olmadığı gözlemlenmiş olup KORDS, LUKSK SKTAS ve YUNSA şirketlerinin Sürdürülebilirlik Uyum Raporu'nda çevresel ilkeler kapsamında belirtilen tüm maddelere uyum sağladığı gözlemlenmiştir. Söz konusu şirketlerin çevresel ilkelere uyum düzeyinde belirtilen maddelerin yüzdelik dağılımları Grafik. 3'te sunulmuştur.

Grafik 3. 2023 Çevresel İlkelere Uyum Sürecinin Yüzdelik Dağılımları



Sonuç

Küreselleşme, teknolojik ve ekonomik gelişmeler piyasada yer edinmek isteyen işletmeleri ister istemez rekabete sürükleyerek iş yapış şekillerinde değişikliğe yol açmıştır. İnsanoğlunun sınırsız ihtiyaçları işletmelerin faaliyetlerinde çeşitliliği artırmıştır. Faaliyetlerde artan çeşitlilik çevreye olan zararları da beraberinde getirmiştir. Artan nüfus, sanayileşme, kentleşme, enerji bağımlılığı, fosil yakıtların aşırı kullanımı, kaynakların dengesiz tüketimi vb. etkenler iklim değişikliği gibi sorunların doğmasına neden olmuştur. Tüm olumsuz durumlar karşısında çevreye verilen zararlar giderek fazlalaşmakta olup yaşam alanlarının azalması noktasında bireysel duyarlılık artmıştır. Özellikle çevreye zarar verici tüketimler hızlıca azalmaya başlamış ve artık işletmelerde bu duyarlılığa kayıtsız kalmamışlardır. İşletmeler nezdinde finansal raporlamalar yetersiz kalmakta olup finansal olmayan verilerinde değerlendirilmesi ön plana çıkmıştır. Özellikle yatırımcılar açısından sosyal ve çevresel sorumluluk bilinci olan işletmelere rağbet daha fazladır. Çevresel sorunlar, dünyanın odak noktası haline gelerek sürdürülebilirlik bilincine sahip olmayı ön plana çıkarmıştır.

Bu çalışmanın amacı, BİST Sürdürülebilirlik 25 Endeksinde işlem gören şirketlerin 2022-2023 yıllarına ait sürdürülebilirlik uyum raporları incelenerek TBL üç boyutlu raporlamanın sadece çevresel ilkelere uyum süreci değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca ek olarak konunun önemini daha net ortaya koymak adına 2023 yılı BİST'te işlem gören İmalat sektörünün alt sektörlerinden biri olan Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri sektöründe faaliyet gösteren şirketlerde çalışmaya konu edilerek karşılaştırılması yapılmıştır.

Çalışmanın bulgularında ise, BIST Sürdürülebilirlik 25 Endeksinde yer alan şirketlerin 2022 ve 2023 yılı sürdürülebilirlik uyum raporlarının çevresel ilkelere uyum derecelerinin yüksek olduğu özellikle 2023 yılında çevresel ilkelere olan uyum düzeyinin artığı gözlemlenmiştir. Söz konusu ilgili şirketlerin 2022 ve 2023 yılı faaliyet raporları incelendiğinde çevresel performanslara yönelik girişimlerin artığı bununla birlikte faaliyetlerinde çevresel boyutlara ilişkin politikaları benimsendiği tespit edilmiştir. İlgili şirketlerin faaliyet raporlarında sürdürülebilirlik ile ilgili belge ve sertifikaların olduğu ve gelecekte çevresel sorunların azaltılmasında daha fazla stratejilerin uygulanacağı belirtilmiştir. Çevre sorunlarının ortaya çıkmasında Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri sektörü önemli bir konumda olup 2023 yılı sürdürülebilirlik uyum raporları değerlendirildiğinde çevresel ilkelere uyum sürecinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu 23 şirket içerisinde çevresel ilkelere uyum raporlarında KORDS, LUKSK

SKTAS ve YUNSA şirketlerinin Sürdürülebilirlik Uyum Raporu'nda çevresel ilkeler kapsamında belirtilen tüm maddelere uyum sağladığı görülmüştür.

Bu çalışma ile BİST Sürdürülebilirlik 25 Endeksi ve Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri sektöründe yer alan şirketlerin karşılaştırılması yapılarak çevresel ilkelere uyum sürecinin ne düzeyde olduğu diğer bir ifadeyle Türkiye'de BIST'te yer alan şirketlerin sürdürülebilirlik uyum raporlarının çevresel ilkelere uyum düzeylerinin mevcut durumlarının tespiti ortaya konulabilir. Gelecek çalışmalarda aynı konunun tarih kapsamı genişletilerek ya da TBL üç boyutlu raporlamanın birlikte ele alınarak karşılaştırılması literatüre katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Acar Uğurlu, Y., & Özbingöl, A. (2024). *Sürdürülebilirlik Raporlaması Konusundaki Makalelerin Bibliyometrik Analizi: Web of Science Örneği. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 17(2), 179-208*.

Acar, M. (2019). *Kamuyu Aydınlatma Teorileri Kapsamında Çevre Muhasebesi: BIST Sürdürülebilirlik Endeksi Çevresel Raporlama Uygulaması. Ankara: Gazi Kitabevi*.

Acar, M., Durmaz, Ş., & Coşgunaras, Ş. N. (2021). *Sürdürülebilirlik Performansını Etkileyen Finansal ve Finansal Olmayan Faktörler Üzerine Bir Araştırma: BIST Sürdürülebilirlik Endeksi Örneği. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 14 (1), 129-160*.

Acharya, P., & Abhishek, N. (2020). *Structural Framework of Environmental Accounting: A Conceptual Analysis of Global Reporting Initiatives (GRIs). The Management Accountant, 55(06), 33-36*.

Agyemand, A., Yusheng, K., Kongkuah, M., Musah, A., & Musah, M. (2023). *Assessing the Impact of Environmental Accounting Disclosure on Corporate Performance in China. Environmental Engineering and Management Journal, 22(2), 389-397*.

Akdoğan, N., & Doğan, D. U. (2023). Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden 5 No'lu Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hedefine Ulaşmada Türkiye'de Sürdürülebilirlik Raporu Düzenleyen İşletmelerin 2020 ve 2021 Yılı Beyanlarının İncelenmesi ve Sonuçların Değerlendirilmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, (MODAVICA Özel Sayısı), 227-248*.

Aksoy, F. (2019). *İşletmelerde Sürdürülebilirlik Raporlama Çerçeveleri. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 21(2), 324-346*.

Aksoylu, S., & Taşdemir, B. (2020). *Kurumsal Sürdürülebilirlik Performans Değerlendirmesi: BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde Bir Araştırma. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(1), 95-106*.

Alpay, E. E., & Varıcı, İ. (2022). *Üçlü Sorumluluk Açıklamalarının Kazanç Yönetimi Uygulamaları Üzerinde Kısıtlayıcı Rolü Var Mıdır? Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (37),187-204*.

Altın, M., & Yılmaz, R. (2023). *Bibliometric Analysis of Sustainability Accounting and Reporting. Journal of Accounting and Taxation Studies, 16(1) 1-15*.

Amaeshi, K., Muthuri, J. N., & Ogbechie, C. (2019). *Incorporating Sustainability in Management Education, An Interdisciplinary Approach, Springer, https://books.google.com.tr/books/about/Incorporating_Sustainability_in_Manageme.html?id =q t-GDwAAQBAJ&redir_esc=y, (Erişim Tarihi:01.09.2024)*.

Arcagök, U., & Çilan, Ç. A. (2022). *Sürdürülebilirlik Analizi İle Kurumların Sürdürülebilirliğinin Modellenmesi ve Yeni Bir Sürdürülebilirlik İndeksinin Geliştirilmesi. Konya: Eğitim Yayınevi*.

Bayraktutan, Y., & Uçak, S. (2011). *Ekolojik İktisat ve Kalkınmanın Sürdürülebilirliği. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 3(4), 17-36*.

Benameur, K. B., Mostafa, M. M., Hassanein, A., Shariff, M. Z., & Al-Shattarat, W. (2023). *Sustainability Reporting Scholarly Research: A Bibliometric Review and Future Research Agenda. Management Review Quarterly, 74(2), 823-866*.

Borsa İstanbul. (2014). *Sürdürülebilirlik Rehberi. http://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/surdurulebilirlik-rehberi.pdf.(01.09.2024)*.

Bozoğlu, O., & Ciğerim, E. (2022). *Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Üniversiteler. Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies, (18), 146-158*.

Çakmak, A. O., & Çalış, Y. E. (2024). *The Impact of Sustainability Performance on Stock Market Performance. PressAcademia Procedia (PAP), (19), 61-74*.

Çalışkan, A. Ö. (2012). *Sürdürülebilirlik Raporlaması. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 5(1), 41-68*.

Dağhan, İ. (2021). *Kurumsal sürdürülebilirlik raporları ve standartları. İzmir Kalkınma Ajansı. https://kalkinmaguncesi.izka.org.tr/index.php/2021/06/17/k urumsal-surdurulebilirlik-raporlari-ve-standartlari/*.

Dereköy, F. (2018). *Entegre Raporlama Uygulamalarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi Bağlamında Değerlendirilmesi. Yönetim Bilimleri Dergisi, 16(32), 589-608*.

Ebaid, I. (2022). *Sustainability and Accounting Education: Perspectives of Undergraduate Accounting Students in Saudi Arabia. Journal of Applied Research in Higher Education, 14(4), 1371-1393*.

Galleli, B., Brito Teles, N. E., Ramos dos Santos, J. A., Freitas-Martins, M. S., & Hourneaux Junior, F. (2021). *Sustainability University Rankings: A Comparative Analysis of UI Green Metric and the Times Higher Education World University Rankings. International Journal of Sustainability in Higher Education, 23(2), 404-425*.

Gençoğlu, Ü. G., & Aytaç, A. (2016). *Kurumsal Sürdürülebilirlik Açısından Entegre Raporlamanın Önemi ve BIST Uygulamaları. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (72), 51-66*.

Gökçen, B. A., & Kayacan, A. (2024). *BIST Sürdürülebilirlik 25 Endeksinde Yer Alan Otomotiv Şirketlerinin Çevresel Sürdürülebilirlik Performanslarının İçerik Analizi ile Değerlendirilmesi. Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 19(61), 77-94*.

GRI. (2014). *Global Reporting Initiative. G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzları, Raporlama İlkeleri ve Standart Bildirimler. https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Turkish-G4-Part-One.pdf*.

Gunarathne, N., & Lee, K. H. (2019). *Institutional Pressures and Corporate Environmental Management Maturity. Management of Environmental Quality: An International Journal, 30(1), 157-175*.

Güneş, M. (2022). *Türkiye Muhasebe Standardı 41'e (TMS 41) Göre Tarımsal Faaliyetlerin Muhasebeleştirilmesi: Bir Süt İşletmesi Örneği. Akademisyen Kitabevi, 87-105*.

Gürlük, S. (2010). *Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilir mi? Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(2), 85-100*.

Hayta, A. B., & Gürbüzer, G. B. (2020). *Sürdürülebilir Kalkınma ile Sürdürülebilir Sigortacılık İlişkisi. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(4), 609-619*.

Hultberg, E., & Pal, R. (2023). *Exploring Scalability from a Triple Bottom Line Perspective: Challenges and Strategic Resources for Fashion Resale. Circular Economy and Sustainability, 3(4),1-31*.

Karadeniz, E., & Uzpak, B. (2020). *Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksinde Sürekli Olarak Yer Alan Şirketlerin Sürdürülebilirlik Faaliyetlerinin Analizi. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(3), 492-511*.

Kashima, Y. (2020). *Cultural Dynamics for Sustainability: How can Humanity Craft Cultures of Sustainability? Current Directions in Psychological Science, 29(6), 538-544*.

Kestane, A. (2020). *Sürdürülebilirlik Dengeli Puan Kartı (Performans Yönetim Stratejisi: Yol Haritası). Niyazi Kurnaz (ed) içinde, Muhasebe Bakış Açısıyla Sürdürülebilirlik ve Raporlama Üzerine Seçme Yazılar (s. 235-248). Konya: Eğitim Yayınevi*.

KGK. (2023). *Soru ve Cevaplarla Sürdürülebilirlik Raporlaması. https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Sustainability/Soru_ve_Cevaplarla_Surdurulebilirlik _Raporlamasi_30_05_2023-.pdf (Erişim Tarihi: 11.09.2024)*.

Korga, S., & Aslanoğlu, S. (2024). *Sürdürülebilirlik Raporlamasında Sürdürülebilirlik Göstergelerinin Önem Düzeylerinin Belirlenmesi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (102), 1-18*.

Michelon, G., Pilonato, S., & Ricceri, F. (2015). *CSR Reporting Practices and the Quality of Disclosure: An Empirical Analysis. Critical Perspectives on Accounting, (33), 59-78*.

Miklosik, A., Starchon, P., & Hitka, M. (2021). *Environmental sustainability disclosures in annual reports of ASX Industrials List companies. Environment, Development and Sustainability, (23), 16227-16245*.

Mok, A., Yu, H., & Zihayat, M. (2022). *The Trends of Sustainability in The Luxury Fashion İndustry: A Triple Bottom Line Analysis. Journal of Global Fashion Marketing, 13(4), 360-379*.

Myšková, R., & Hájek, P. (2017). *Comprehensive Assessment of Firm Financial Performance Using Financial Ratios and Linguistic Analysis of Annual Reports. Journal of International Studies, 10(4), 96-108*.

Nemli, E. (2001). *Çevreye Duyarlı Yönetim Anlayışı. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 23(24), 211-224*.

Olatunji, E., & Olaoye, A. (2021). *Impact Of Trıple Bottom Lıne Reportıng On Accountıng Informatıon Dısclosure Of Some Selected Money Deposıt Banks In Nıgeria. The Journal of Economic Research & Business Administration, 138(4), 81-90*.

Ordóñez-Castaño, I. A., Herrera-Rodríguez, E. E., Franco Ricaurte, A. M., & Perdomo Mejía, L. E. (2021). *Voluntary Disclosure of GRI and CSR Environmental Criteria in Colombian Companies. Sustainability, 13(10), 5405*.

Öktem, B., & Öktem, R. (2022). *Sürdürülebilirlik Raporlamasının IFRS Kapsamında Değerlendirilmesi: Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 44(2), 283-302*.

Ömürbek, V., & Acun, Ö. (2021). *Çimento Sektöründe Entegre Raporlamada Çevresel Sürdürülebilirlik Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 26(3), 295-311*.

Özbay, D. (2019). *Türkiye'de Finansal Olmayan Raporlama ve Gelişim Trendi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 15(2), 445-462*.

Özerhan, Y., & Sultanoğlu, B. (2018). *Sürdürülebilirlik Raporu Kapsamında Çevresel Bilgilerin Raporlanması ve Güvence Denetimi. Muhasebe ve Denetime Bakış, (53), 55-76*.

Özgül, A. (2018). *Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Muhasebe, İstanbul Arel Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*.

Peker, A. A. (2024). *Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi Bağlamında Üç Boyutlu Raporlamanın İşletme Performansına Etkisi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (102), 19-38*.

Rençber, İ. (2024). *Türk Hava Yollarının Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Entropi ve TOPSIS Yöntemleriyle İncelenmesi. Yönetim Bilimleri Dergisi, 22(52), 597-628*.

Selimoğlu, S. K., & Yazıcı, R. (2021). *Türkiye'de Kurumsal Yönetişim ve Sürdürülebilirlik. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (Özel Sayı), 113-136*.

Shan, Y. G., Zhang, J., Alam, M., & Hancock, P. (2022). *Does Sustainability Reporting Promote University Ranking? Australian and New Zealand Evidence. Meditari Accountancy Research, 30(6), 1393-1418*.

Şeker, Y. (2020). *Finansal Raporlama Kalitesi ile Çevresel Sosyal ve Kurumsal Yönetim (ESG) Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Uluslararası Bir Araştırma. İstanbul Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul*.

Şen, H., Kaya, A., & Alpaslan, B. (2018). *Sürdürülebilirlik Üzerine Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif. Ekonomik Yaklaşım, 29(107), 1-47*.

Tajuddin, A. H., Akter, S., Rashid, R. M., & Mehmood, W. (2023). *The Influence of Board Size and Board Independence on Triple Bottom Line Reporting", Arab Gulf Journal of Scientific Research, ahead-of-print (ahead-of-print), ahead-of-print. doi: https://doi.org/10.1108/AGJSR-02-2023-0061*.

Tanç, A., & Ekinler, F. (2022). *Sürdürülebilirlik Raporları Kapsamında İşletmelerin Sera Gazı Salımı: BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde Bir Araştırma. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi. 12(3), 1876-1886*.

Tıraş, H. H. (2012). *Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 57-73*.

Torum, O., & Yılmaz, A. K. (2009). *Havacılıkta Sürdürülebilirlik Yönetimi: Türkiye'deki Hava Limanları İçin Sürdürülebilirlik Uygulamaları Araştırması. Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi, 4(2), 47-58*.

Trevlopoulos, N. S., Tsalis, T. A., Evangelinos, K. I., Tsagarakis, K. P., Vatalis, K. I., & Nikolaou, I. E. (2021). *The Influence of Environmental Regulations on Business Innovation, Intellectual Capital, Environmental and Economic Performance. Environment Systems and Decisions, 41(1), 163-178*.

Tuna, Ö. (2016). *Kümelenmenin Sürdürülebilirlik Uygulamalarına Etkisi: Türkiye Mermer İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi, 8(1), 467-482*.

Tüyen, Z. (2020). *İşletmelerde Sürdürülebilirlik Kavramı ve Sürdürülebilirliği Etkileyen Etmenler. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(37), 91-117*.

Yeni, O. (2014). *Sürdürülebilirlik Ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(3),181-208*.

Yüksel, F. (2020). *Sustainability in Accounting Curriculum of Turkey Higher Education Institutions. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 11(3), 393-416*.

ISBN NR.: 978-625-6283-94-7

HEMŞİRELERDE DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK VE YENİLİK İLİŞKİSİ: BİR DERLEME ÇALIŞMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Mustafa DOĞAN
Elazığ Fırat Üniversitesi
0000-0002-0242-5040
Doç.Dr. Esma Ülkü KAYA
Elazığ Fırat Üniversitesi
0000-0002-6740-5307

ÖZET

Her sektörü çevreleyen koşullarda değişimin kaçınılmaz olduğu dikkate alındığında yöneticilerin dönüşümcü liderlik yeteneklerine sahip olabilmeleri önem arz eder. Değişen koşulların yol açtığı sorunlara farklı ve yenilikçi bakış açısıyla çözüm seçenekleri üretebilmek etkin bir liderlik için gereklidir. Çevre koşullarındaki değişimden yüksek ölçüde etkilenen sektörlerden biri de sağlık sektörüdür. Mevcut derleme çalışması sağlık hizmetinde önemli bir payı olan hemşirelerde dönüşümcü liderlik ile yenilik arasında ilişkiye dair bir literatür incelemesi yapmayı amaçlar. Çalışmada Web of Science ve ScienceDirect'de "dönüşümcü liderlik" ve "yenilik" ve "hemşireler" anahtar kelimeleri ile tarama yapıldı. Web of Science'da tam metin, nicel dizaynlı ve yayınlanmış makale kriterleri dikkate alındığında toplam 6 yayın olduğu belirlendi. ScienceDirect'de ise son üç yılda (2022-2024) İngilizce olarak yayınlanmış, nicel dizaynlı ve tam metin araştırma makalesi kriterleri dikkate alındığında bu kriterlere uyan yalnızca 1 yayın bulundu. Literatürdeki çalışma sonuçları hemşirelerde dönüşümcü liderlik ile yenilikçi davranış arasında pozitif bir ilişki olduğunu gösterdi. Ancak hemşire örnekleminde bu değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma sayısı oldukça az olduğundan, aynı örneklemde dönüşümcü liderlik ve yenilikçi davranışın sağlık kurumun yapısal ve süreçsel unsurlarıyla ilişkilerinin farklı çalışmalar kapsamında daha fazla incelenmesi yararlı olacaktır.

Anahtar kelimeler: Dönüşümcü liderlik, yenilik, hemşireler, değişim.

THE RELATIONSHIP BETWEEN TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP AND INNOVATION IN NURSES: A REVIEW STUDY

ABSTRACT

Considering that change is inevitable in the conditions surrounding every sector, it is important for managers to have transformational leadership skills. It is necessary for an effective leadership to be able to produce solution options with a different and innovative perspective to the problems caused by changing conditions. One of the sectors that is highly affected by the change in environmental conditions is the health sector. The present review study aims to make a literature review on the relationship between transformational leadership and innovation in nurses who have an important share in health care. In the study, Web of Science and Science Direct were searched with the keywords 'transformational leadership' and 'innovation' and 'nurses'. When the criteria of full text, quantitative design and published articles were taken into consideration, a total of 6 publications were found in Web of Science. In Science Direct, only 1 publication was found in the last three years (2022-2024) published

in English, quantitatively designed and full-text research article criteria. The results of the studies in the literature showed a positive relationship between transformational leadership and innovative behavior in nurses. However, since the number of studies examining the relationship between these variables in a sample of nurses is quite small, it would be useful to further examine the relationship between transformational leadership and innovative behavior with the structural and processual elements of the health institution in the same sample within the scope of different studies.

Key words: Transformational leadership, innovation, nurses, change.

1. Giriş

Liderlik, genel anlamda etrafında bulunan bireyleri etkisi altına alarak, belirli bir hedef ve amaç yönünde harekete geçirme ve bir takım davranışların ortaya konması için onları motive etme ve etkileme süreci olarak ifade edilebilir (Tuğsal, 2019:27).

Liderlik, örgütsel değişim ve performans için önemlidir. Dönüşümcü değişim örgütün dış çevre ile etkileşim içerisine girme ve iç yönetim sistemleri ile yönetim kapasitesi oluşturmayı gerektiren dönüşümcü liderlik özelliklerine ihtiyaç duyar (Halligan ve Wills, 2008:67).

Yenilik, stratejik planlama, yenilikçi düşünme, Ar-Ge faaliyetleri, pazarlama faaliyetleri, ekip olarak hareket etme ve proje yönetiminden oluşan faaliyetler bütünü olarak kendini gösterir (Özaydın, 2019:15).

Dönüşümcü liderliğin çıkışı, durmaksızın gelişim ve değişimini devam ettiren dış çevre karşısında işletmenin varlığını devam ettirebilmesi amacıyla liderler tarafından yapılandırma misyonunun üstlenilmesine bağlıdır. Dönüşümcü liderler, işletmelerin gelecekte varmak istedikleri konumlarına ulaşabilmeleri için yeni vizyon yoluyla gerekli koşulları hazırlayıp çevre koşullarındaki değişimi fırsata çevirirler (Aydıntan, 2021:108-109).

Dönüşümcü liderlik, akademik hemşirelik dâhil olmak üzere birçok alanda en etkili ve arzu edilen bir liderlik tarzıdır. Birçok disiplinde yapılmış olan çoğu araştırma dönüşümcü liderliğin yararlarını ortaya koymuştur. Etkili dönüşümcü liderler vizyon sahibi olup, çalışanlar arasında düşünce ve algılamada önemli değişiklikler yaratma yeteneğine sahiptirler. Dönüşümcü liderlerin, olağanüstü sonuçları başarmak için kurumda gerekli olan yenilikçiliği ve yaratıcılığı geliştiren koşulları yaratmaları gerekir (Giddens, 2018). Dönüşümcü liderler, kurumun, mesleklerinin ve kendilerinin hedeflerine ulaşabilmek amacıyla takımlarını ikna etmek ve teşvik etmek için yenilikçi fikirleri ve uygulamaları kullanarak başkalarını motive etmeyi amaçlamaktadırlar (LeBlanc, 2014).

Hemşire liderleri, sağlık hizmetinin hem mevcut hem de gelecekteki taleplerini karşılayabilmek için değişime liderlik etme hususunda öncü bir rol oynayabilirler. Ayrıca hemşire liderlerinin bu zorluklarla başa çıkabilmek için ilerici, işbirlikçi ve öncü rol üstlenebilmeleri gerekir. Aynı zamanda liderlerin mevcut sağlık hizmeti zorluklarını anlayabilmesi, klinik uygulamaya kanıta dayalı liderliği uygulayabilmesi ve yenilik yoluyla sağlık hizmetini değiştirebilmesi gerekmektedir. Bütün bunları gerçekleştirebilmek için de hemşire liderlerinin dönüşümcü liderlik ve duygusal zekâ hususundaki yeteneklerini geliştirebilmesi önemlidir (O'Neill, 2013).

Bu çalışma, hemşirelerde dönüşümcü liderlik ile yenilik arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlar. Mevcut derleme çalışmasında önce konuyla ilgili kuramsal bilgilere, daha sonra literatür bilgilerine yer verilmiştir.

2. Dönüşümcü Liderlik

Bu başlıkta dönüşümcü liderlik kavramı, boyutları ve dönüşümcü liderliğin özellikleri hakkındaki konulara yer verilmiştir.

2.1. Dönüşümcü Liderlik Kavramı

Liderlik, taraflarca kabul edilmiş olan amaçlar için gerçekleştirilmek istenen değişiklikler için izleyiciler ile liderleri arasındaki karşılıklı etkileşimdir (Ölçer, 2008:128). Liderlik kavramı, Yunancada "gemi dümencisi" anlamına gelmektedir ve yazına ilk olarak 14.yy.'da girmiş olup son iki asırda daha fazla kullanılmıştır (Tutar, 2016:71).

Liderlik, insanları istenen şekilde davranışa geçirme becerisidir veya bir sistem içerisinde bulunan bireyin, sistem içindeki diğer bireyleri, onlarla gönüllü işbirliği sağlayarak etkilemesidir. Lider ise bireyleri bir amaç etrafında birleştirerek harekete geçiren veya grubun yaşamını düzenleyerek onun gücünden faydalanan kişidir (Beycioğlu ve Şahin, 2021:129).

Dönüşümcü liderlik, astlarının bireysel çıkarlarını genişletip yükselttiğinde, grubun amaçları ve misyonu konusundaki farkındalıklarını artırabildiğinde ve kabul ettirdiğinde, çalışanlarının kendi çıkarlarından ziyade grubun çıkarlarını öncelemesini sağladığında ortaya çıkabilir. Dönüşümcü liderler, bu edinimleri birçok yolla kazanabilirler. Astları için karizmatik bir lider haline gelerek onlara ilham verebilirler ya da her bir astının duygusal gereksinimlerini karşılayarak onları entelektüel olarak teşvik edebilirler (Bass, 2007:303-304).

Dönüşümcü liderlik, durumsal liderliği oluşturan temel bileşenleri de içerirken, bireyleri değiştiren ve dönüştüren bir süreç olarak ele alır ve bu süreçleri bir adım ileriye taşımaya odaklanır. Duygular, değerler, ahlak, standartlar ve uzun vadeli hedefler ile ilgilenir. Astlarının dürtülerini değerlendirmeye, taleplerini karşılamaya ve onlara bir insan olduğunu dikkate alarak davranmaya özen gösterir. Dönüşümcü liderlik, astlarını kendilerinden beklenenden çok daha fazlasını başarabileceklerini hissettirerek onları harekete geçirir. Dönüşümcü liderlik, karizmatik ve vizyoner liderlik özelliklerini de barındıran bir süreçtir (Jorgensen, 2012:21).

Dönüşümcü liderlik kavramı üzerinde duran araştırmacılardan biri olan Burns, dönüşümcü liderliğe etik olarak yaklaşmış ve bu liderliği bir davranış tarzından ziyade lider ile astlarının birbirlerini moral, motivasyon ve performans yönünden üst seviye çıkarma süreci olarak tanımlamıştır (Ölçer, 2008:132). Bennis ise bu liderliği, belirli bir vizyonu gerçekleştirmek maksadıyla astlara yetki verme, güçlendirme ve verdiği yetki ve gücü faaliyete dönüştürme kabiliyeti olarak tanımlamıştır (Tutar, 2016:82).

Dönüşümcü lider, astlarının gereksinimlerini, inançlarını, değerlerini değiştiren liderdir (Koçel, 2020:609). Dönüşümcü liderler astlarını, onların kabiliyetlerini ortaya koymalarını sağlayarak ve kendilerine olan güven duygularını artırarak, astlarının gösterebilecekleri performanstan daha fazlasını elde etmeyi amaçlayarak onları güdülerler. Bu sayede, çalışanlar, görevlerinin ehemmiyetini daha iyi kavramakta, örgütün çıkarlarını kendi çıkarlarının önüne koymaları sağlanmaktadır (Eren, 2020:464-465).

Dönüşümcü liderlik, örgütlerde çalışanları da kapsayan çok daha büyük bir vizyonun peşinden gitmekle ilgilidir. Dönüşümcü liderlik, örgüt içerisinde çalışanlara iş tanımlarının ötesinde örgütsel hedeflere ulaşılması için ihtiyaç duyulan ilhamın verilmesidir (Letizia, 2018:119).

2.2. Dönüşümcü Liderliğin Özellikleri

Dönüşümcü lider, örgütte değişim ve yeniliği sağlayarak örgütün başarısını artıran kişidir. Bunu gerçekleştirmesinin en önemli kaynağı ise liderin vizyon sahibi birisi olması ve bu vizyonu astlarına kabul ettirebilmesidir (Koçel, 2020:609).

Dönüşümcü liderler, astlarının çalışma talep ve arzularını destekler. Astlarının düşünce ve çalışmalarını önemser ve örgüt başarısının artmasını sağlarlar. Astları onunla kurdukları iletişimin ve liderin oluşmasını sağladığı örgütsel kültürün olumlu etkisi altında kalırlar (Bayram, 2024:38).

Dönüşümcü lider, astlarının değer yargılarını ve inançlarını değiştirebilen bir liderdir. Bu değişim ve dönüşüm ile birlikte örgütü yüksek performans seviyesine çıkarabilmektedir. Dönüşümcü liderler, değişimi hızlandırıp yeni çözümler ve metotlar kullanmayı teşvik ederken aynı zamanda, işletmedeki kısıtlama ve güçlükleri ortadan kaldırarak işgörenlerdeki özgünlüğün ve inisiyatifin ortaya çıkmasına ve onların gelişmesine destek verirler (Ertürk, Vurgun ve Aksoy, 2014:86).

2.3. Dönüşümcü Liderlik Boyutları

Bir liderin dönüşümcü lider olarak tanımlanabilmesi için onu takip eden izleyicilerinin olması gerekir ve bu izleyicilerin lidere karşı ilgi ve etkilenme düzeyleri giderek artış göstermelidir. Dönüşümcü liderliğin idealleştirilmiş etki, ilham verme, entelektüel uyarım ve bireysel ilgi olmak üzere dört temel boyutundan söz edilebilir (Bolat ve diğerleri, 2009:209).

Dönüşümcü lider, özgüveni yüksek, astlarını etkileyen, kendi inançlarının doğru olduğu hususunda astlarını ikna eden birisidir. Bu şekilde lider, astlarını görevlerini iyi olarak gerçekleştirebilme konusunda ikna edebilirler (Besler, 2018:179).

Liderler astlarına onların ihtiyaç duydukları ilham kaynağı olmalı, onları telkin etmeli, grup içinde takım ruhunun oluşmasını sağlamalı ve astlarının motivasyonlarını artırmalıdır (Saruhan ve Yıldız, 2009:248). Dönüşümcü liderler, yüksek beklentilerini astlarına iletir, çabalara odaklanmak için semboller kullanırlar ve basit olarak önemli amaçları vurgularlar (Bass, 2007:304).

Entelektüel uyarım boyutunda lider, mevcut sistemi eleştirerek farklı bakış açıları sunar ve yenilikçi fikirler ile çalışanların entelektüel yönlerine hitap ederek onları düşünmeye ve davranmaya özendirir (Koçel, 2020:610).

Bireysel ilgi boyutunda lider, astlarına bireysel dikkat gösterir, her astına ayrı bir birey olarak davranır, koçluk yapar ve nasihatlerde bulunur (Paksoy, 2021:117).

3. Yenilik

Bu başlıkta yenilik kavramı, çeşitleri, nedenleri ve yeniliğin faydaları ile ilgili konulara yer verilmiştir.

3.1. Yenilik Kavramı

Küresel rekabetin dinamikleştirdiği pazarlarda değişim kurumsal hayatın önemli bir özelliği halini almıştır. Bu değişimde yeni ürün, hizmet, süreç ve işletme yapıları tüketicileri memnun etmede ve rekabette kullanılan araçların başındadır. Yüksek rekabetin yaşandığı ülke ve kurumların yeniliğe sürekli artan ölçüde önem verdikleri görülür. Ancak yenilik kavramı yapılan çalışmalarda tam olarak tanımlanmamıştır (Güleş ve Bülbül, 2020:140).

Latince "innovare", İngilizce "innovation" olarak kullanılan yenilik; yeni bir şeyler üretmek ve değişim anlamlarına gelir (Altıntaş, 2023:29). Yenilik kavramının Oslo Kılavuzu'ndaki tanımı şu şekildedir: "Bir yenilik, işletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet), veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleştirilmesidir."(Oslo Kılavuzu, 2005:50).

Yenilik, tüketicilerin sosyal ve ekonomik taleplerini karşılayabilen, var olan piyasaya başarılı olarak sunulacak veya yeni piyasalar oluşmasına imkân sağlayacak; yeni bir mal, hizmet, yöntem ya da uygulama ile gerçekleştirilen süreçler ve süreçlerin sonucudur (Aktaş ve Kargın, 2018:258).

Schumpeter yeniliği; yeni bir ürün imal etme, yeni bir imalat ya da satış tekniğinin faaliyete konması, üretim için gerekli olan yeni bir hammadde kaynağının bulunması, imalat sürecinde yeni düzenlemelere gidilmesi ve mevcutta varolan fakat miktarı yetersiz olan şeyin çok miktarda bulunması özellikleri ile tanımlamaktadır (Tutar, 2015:369).

Yenilik, yeni ürün geliştirme sürecinde değerin belirlenmesi, yaratılması ve israfın ortadan kaldırılmasına vurgu yaparak, bir fikri veya anlayışı son haline getirmek için yapılması gerekli çalışmalar da dâhil olmak üzere yeni bir ürün veya süreç oluşturmadır (Trott, 2017:179).

Yenilik süreci bir düşüncenin toplumsal yarar sağlamasından oluşur. Diğer bir ifade ile yenilik süreci, bilimsel süreçlerle elde edilmiş bilgiyi, insanların gereksinimlerinin giderilmesi için ekonomik veya toplumsal yarara dönüştürme sürecine denir (Özaydın, 2019:23-24).

3.2. Yeniliğin Faydaları

Yenilik çalışmaları işletme açısından yeni ürünler, teknikler, süreçler vb. meydana çıkarılmasına imkân verdiği için tüketiciler açısından değer oluşturulmasına katkı sağlar. Diğer bir ifade ile işletmeler yenilik yaparak kendi işletmelerini diğer işletmelerden farklı duruma getirebilirler. Diğer işletmelerde bulunmayan mal, teknik ve süreçleri elde ederler. Tüketici için değerli mallar ortaya koyarak, tüketiciler için değer yaratırlar. Bu da işletmelere rekabet üstünlüğü sağlar. Yeniliğin işletmeye sağladığı faydalardan bazıları şöyledir (Naktiyok, 2018:293-294):

- Yenilik, performansı yüksek işletme meydana getirmek ve işletme çevresini yeniden dizayn etmek için kullanılan bir tekniktir.
- Yenilik, işletme çalışanlarının becerilerinin gelişmesini sağlar ve onların heyecanlarını artırır.
- Yenilik, işletme içinde bilgi paylaşımı ile öğrenmeyi sağlar.
- Yenilikçi işletmeler çalışanlarını öğrenme, kişisel gelişim, hızlılık, işbirliği ve başarısızlığa karşı hoş görülü olma konusunda teşvik ederler.

3.3. Yenilik Çeşitleri

Oslo Kılavuzunda (2005:51) yenilik çeşitleri; ürün yeniliği, süreç yeniliği, pazarlama yeniliği ve örgütsel yenilik olarak dörde ayrılmıştır.

Ürün yeniliği, tüketicilerin ürünleri kullanma ve memnun olma oranını artırmayı amaçlayarak, pazarı genişleten, sürdürülebilirliğe katkı sağlayan ve rekabet gücünde artış gerçekleştiren önemli bir unsurdur (Yaşar, 2023:48). Yeni ürün geliştirme konusunda araştırmacılar arasında ortak bir anlayış mevcut değildir. Çünkü yeni ürün geliştirme konusu, pazarlama, ekonomi, üretim yönetimi, Ar-Ge, tasarım ve mühendislik yönünden ele alınmaktadır (Trott, 2017:483). Piyasaya yeni bir ürün sürülmesi örgütlerin rekabette avantajlarını artırma yollarından birisidir. Örgütler ürün yeniliğinde farklı stratejiler dikkate alırlar. Bunlar, piyasada ilk olma, ürünün hızlı bir şekilde pazara sunulması, ürüne daha iyi bir fonksiyon kazandırılması ve ürünlere kısa yaşam döngüleri belirlenmesi gibi stratejilerdir (Kılıç, 2021b:31).

Süreç yeniliği, mal ve hizmetlerle ilgili tedarik, üretim ve dağıtım faaliyetlerinde gerçekleştirilen farklılıklardır (Emiroğlu, 2018:17). Örgütler için diğer işletmelerin yapamadığı ürünleri üretebilmek kadar ürünü daha iyi yöntemler kullanarak üretmek de işletmelere rekabet avantajı sağlayacaktır (Kılıç, 2021a:65).

Pazarlama yeniliği, üretilen ürünün fonksiyonel özelliğini değiştirmeden, ürünün görünüş ve şeklinde yapılan değişiklikler ile işletmenin satışlarını artırmayı amaçlayan faaliyetlerdir (Dinler Sakaryalı, 2016:71). Oslo Kılavuzunda pazarlama yeniliği, ürün dizaynını ya da paketlenmesini, ürünün pazar konumlandırılmasını, ürün promosyonunu ya da fiyatlandırılmasında yapılan değişiklikleri içeren bir pazarlama tekniğidir (Oslo Kılavuzu, 2005:53). Örgüt kurulmadan evvel piyasayı ve müşteriyi tanıma konusuyla ile ilgili yenilikler, ürün tasarımı, fiyatı belirleme, dağıtım ve tutundurma konusundaki yenilikler, örgütün itibarı ve markasıyla ile ilgili yenilikler pazarlama yeniliğiyle ilgilidir (Bozyiğit, 2020:22).

Örgütsel yenilik, işletmenin ticari faaliyetlerinde, örgütlenmesinde ya da dış çevre ile ilişkilerinde yeni bir örgütsel teknik tercih etmesidir (Oslo Kılavuzu, 2005:55). Örgütsel yenilik uygulayan örgütlerde, diğer örgütlere kıyasla daha fazla bilgi ve işbirliği ile daha fazla ar-ge çalışması vardır (Yeşiltuna, 2023:11).

3.4. Yenilik Nedenleri

Bazen bir ilham, bazen tesadüfi veya kazara olarak yeni bir icat elde edilebilir, fakat bunun örgüt içerisinde sistemli bir şekilde gerçekleştirilmesi asıl amaçtır (Ege ve İnce, 2020:82). Başarılı bir yenilik basit olup, gayret ve beceri gerektirir. Yenilik için gerekli kaynaklar aşağıdaki maddelerin bazıları ya da tamamından gelebilir (Halis ve Yücel, 2021:199-200):

- Beklenmeyen durumlar,
- Uyum farklılıkları,
- Süreç gereksinmeleri,
- Sektörde ve pazarda yaşanan değişimler,
- Demografik yapıda meydana gelen değişimler,
- Algılamalarda meydana gelen değişimler,
- Bilgide meydana gelen yenilikler.

4. Metot

Mevcut çalışma hemşirelerde dönüşümcü liderlik ile yenilik arasındaki ilişkiye dair bir literatür taraması yapmayı amaçlar. Çalışmada *Web of Science* ve *ScienceDirect* olmak üzere iki veri tabanında belirlenen kriterlere göre 21.06.2024-08.07.2024 tarihleri arasında tarama yapıldı**.** Bu veri tabanlarında "dönüşümcü liderlik" ve "yenilik" ve "hemşireler" anahtar kelimeleri kullanılarak arama yapıldı. Anahtar kelimelerle yapılan tarama sonucunda *Web of Science*'da nicel dizaynlı ve yayınlanmış olma, tam metin ve makale kriterleri dikkate alındığında toplam 6 yayın olduğu tespit edildi. Ayrıca anahtar kelimelerle yapılan tarama sonucunda *ScienceDirect*'de, son üç yılda (2022-2024 arası) İngilizce olarak yayınlanmış olma, nicel dizaynlı, tam metin araştırma makalesi kriterleri dikkate alındığında yalnızca 1 yayın olduğu belirlendi.

5. Hemşirelerde Dönüşümcü Liderlik ve Yenilik İlişkisine Dair Literatür Taraması

Literatür taraması sonuçlarına göre hemşirelerde yenilikçi tutum ve davranışlar ile dönüşümcü liderlik arasındaki ilişkiyi inceleyen çok fazla çalışma mevcut değildir. Günümüz çevre koşullarında meydana gelen değişim hizmet sektörü başta olmak üzere her sektörü özellikle sağlık sektörünü de etkilemektedir. Değişen koşullarla mücadelede yenilikçi bakış açıları ve çözümleri oldukça değerli olacaktır.

Alwali (2023), devlet hastanelerinde görev yapan Iraklı hemşireler üzerinde yürüttüğü çalışmasında dönüşümcü liderliğin ve iş becerikliliğinin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkilerinde psikolojik güçlendirmenin aracılığını incelemiştir. Çalışma sonucunda araştırmacılar dönüşümcü liderlik ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkide psikolojik güçlendirmenin aracı olduğunu belirlediler. Ayrıca çalışmada dönüşümcü liderliğin yenilikçi iş davranışıyla pozitif ilişki gösterdiği bulundu.

Masood ve Afsar (2017), Pakistan'daki devlet hastanelerinde yürüttükleri çalışmalarında doktorların dönüşümcü liderliğinin (hemşire denetçileri olarak) ast olarak hemşirelerin psikolojik güçlendirme, bilgi paylaşım davranışı ve içsel motivasyonları aracılığıyla yenilikçi iş davranışlarını etkileyip etkilemediğini incelediler. Çalışma sonucunda dönüşümcü liderliğin hemşirelerin psikolojik güçlendirmesini pozitif olarak etkilediği, psikolojik güçlendirmenin de içsel motivasyon ve bilgi paylaşım davranışlarını artırdığını belirlediler. Sonrasında içsel motivasyon ile bilgi paylaşım davranışının yenilikçi iş davranışını pozitif etkilediğini buldular. İlave olarak araştırmacılar yenilikçi iş davranışı ile dönüşümcü liderliğin pozitif ilişki gösterdiğini belirlediler.

Zhang ve diğerleri (2022), Çin'deki hemşirelerde dönüşümcü liderlik, psikolojik güçlendirme ve yenilikçi davranışı arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Çalışmaları sonucunda yüksek düzeyli dönüşümcü liderlik ve yüksek düzeyli psikolojik güçlendirmenin yüksek yenilikçi davranışla ilişki gösterdiğini belirlediler.

Zappala ve diğerleri (2021), çalışmalarında bireysel (iş bağlılığı, bireysel inisiyatif), grup (dönüşümcü, etkileşimci, pasif-kaçınan liderlik) ve örgütsel faktörlerin (yenilikçi iklim desteği) hemşirelerin yenilikçi davranışlarını geliştirip geliştirmediğini incelediler. Çalışmaları sonucunda etkileşimci liderlik ve dönüşümcü liderliğin yenilikçiliğin fikir oluşturma ve fikir uygulama davranışlarıyla ilişki göstermediğini buldular. Ancak korelasyon analiz sonuçlarına göre araştırmacılar dönüşümcü liderliğin yenilikçi davranışın fikir uygulama boyutuyla pozitif ilişkili olduğunu ancak fikir oluşturma boyutuyla ilişki göstermediğini belirlediler.

Sarıköse ve Türkmen (2020), çalışmalarında Türkiye'deki iki hastanede görev yapan hemşirelerde dönüşümcü liderlik ile demografik ve mesleki değişkenlerin bireysel yenilikçiliği etkileyip etkilemediğini incelediler. Çalışmada bireysel yenilikçilik ile dönüşümcü liderlik davranış algıları arasında pozitif ilişki bulundu. İlave olarak, yüksek performans beklentilerine sahip olma şeklinde dönüşümcü liderlik boyutunun bireysel yenilikçiliği pozitif olarak etkilediğini belirlediler.

Weng ve diğerleri (2015), Tayvan'daki hastanelerde görev yapan hemşireler örnekleminde yürüttükleri çalışmalarında dönüşümcü liderliğin hemşire yenilikçi davranışı üzerindeki etkisi ve örgüt ikliminin bu ilişkideki aracılığını incelediler. Çalışma sonucunda araştırmacılar hasta güvenliği iklimi ile yenilikçi iklimin dönüşümcü liderlik ile yenilikçi davranış arasındaki ilişkide aracı bir role sahip olduklarını buldular. Ayrıca çalışma sonuçları dönüşümcü liderlik ile hemşire yenilikçi davranışı arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koydu.

Nastasi ve Fitzpatrick (2024), çalışmalarında hemşire liderlerin yenilikçilik tanımlamalarını belirlemeyi ve yenilikçilik ile dönüşümcü liderlik arasındaki ilişkiyi hemşire örnekleminde incelemeyi amaçladılar. Çalışmaları sonucunda araştırmacılar hemşire liderlerin büyük bir bölümünün kendilerini yenilikçi olarak tanımladıklarını ve yenilikçilik ile dönüşümcü liderlik arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu raporladılar.

6. Sonuç ve Öneriler

Yaratıcı ve etkili kurumlar tesis ederken yapı, kültür ve süreçteki değişiklikleri yönetme ve kontrol etme konusunda liderlere ihtiyaç vardır. İşletmeler her ne kadar kültür, strateji gibi konularda rekabet avantajı elde etmeye çalışsa da temel rekabet avantajı sağlayacak kaynak liderdir. Liderlerin verdikleri vizyon ve hareket gücü başarıyı sağlamaktadır. Bu gerekçeyle lider çevresini, kurumun kültürünü ve kurumdaki yeniliği ve başarıyı teşvik eden ve devam ettirebilmek için de stratejiler oluşturup yöneten kişilerdir (Erdurmazlı ve Kalkın, 2020:27).

Liderlik tarzı, yenilikte önemli bir unsur olduğundan liderler, kurumda yeni düşüncelerin oluşturulmasında, belirgin amaçların tespit edilmesinde ve yeni düşüncelerin desteklenmesi hususlarında hem direkt etkilidirler hem de karar verici konumdadırlar. Dönüşümcü liderler, uzun vadeli amaçlara odaklandıklarından ve vizyonu değiştirmeye öncülük ettiklerinden, çoğu araştırmacı bu liderliğin yenilik sürecinde daha başarılı olabileceğini ifade etmektedir (Tozkoparan, 2010:148).

Hemşirelikte dönüşümcü liderliğin yüksek-performanslı takımlar ve iyileştirilmiş hasta bakımıyla ilgili olduğu ancak oldukça düşük ölçüde öğretilebilecek bir dizi yeterlilik olarak görüldüğü belirtilir (Fischer, 2016). Özellikle sağlık hizmetleri ve hemşirelik liderleri bünyesinde, tek başına başarılamayacak olan yeniliğin, bir takımın bütün üyelerince harekete geçirilmesi gereklidir. Liderler bireysel-düzeyli ve sistem-düzeyli liderlik kavramlarını dikkate alarak bir yenilik kültürü oluşturma ve yeniliği etkileme konularından yükümlüdür. Dönüşümcü liderliğin ilham veren liderlik ve dirençlilik gibi bireysel-düzeyli kavramları ile sosyal sermaye ve değişim yönetimi gibi sistem-düzeyli kavramları bir yenilik kültürü oluşturmak için önemlidir (Messick ve diğerleri, 2019).

Mevcut çalışma hemşirelerde dönüşümcü liderlik ve yenilik arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürdeki çalışmaları incelemeyi amaçlar. Yapılan literatür taraması sonucunda bu değişkenlerle ilgili çalışmaların oldukça az olduğu ve çalışmaların 2000 yılından sonra

yapıldığı görülür. Çalışma sonuçları dönüşümcü liderlik ile yenilikçi davranış arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koydu (Alwali, 2023; Masood ve Afsar, 2017; Zhang ve diğerleri, 2022; Weng ve diğerleri, 2015; Nastasi ve Fitzpatrick, 2024). Yalnızca bir çalışma dönüşümcü liderlik, yenilikçi davranış ve örgüt iklimi ilişkisini incelerken (Weng ve diğerleri, 2015), çoğu çalışma dönüşümcü liderlik, psikolojik güçlendirme ve yenilikçi davranış ilişkisini incelemiştir (Alwali, 2023; Masood ve Afsar, 2017; Zhang ve diğerleri, 2022). Bu nedenle sağlık kurumlarının başarısını ya da başarısızlığını etkileyebilecek kurumun yapısal ve süreçsel değişkenleri ile dönüşümcü liderlik ve yenilikçi davranış ilişkisinin daha fazla incelenmesi literatüre önemli katkı sağlayacaktır. Ayrıca hemşirelerde örgüt iklimi ve kültürü ile dönüşümcü liderlik ve yenilikçi davranış arasında daha fazla çalışma yapılmalıdır.

Sağlık kurumlarının başarısında hemşirelerin önemli bir payı vardır. Bu nedenle dönüşümcü liderlik ile yenilik arasındaki ilişkiyi hemşirelik örnekleminde incelemenin önemli olduğunu düşündük. Çalışmalar hemşirelerin dönüşümcü lider olma eğilimleri arttıkça yenilikçi davranışlarının da arttığını raporladı. Ancak hemşire örnekleminde bu değişkenler arasında ilişkiye odaklanan daha fazla çalışma yapmaya ihtiyaç vardır.

Kaynakça

Aktaş, H. ve Kargın, M. (2018). *İşletme yönetimi.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Altıntaş, M. (2023). *Psikolojik güçlendirmenin yenilikçi iş davranışı üzerine etkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracı rolü.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Alwali, J. (2023). Igniting innovative: How transformational leadership and job crafting empower innovative among Iraqi nurses in public hospitals. *Industrial and Commercial Training, 55* (4), 417-440. https://doi.org/10.1108/ICT-11-2022-0083

Aydıntan, B. (2021). *İşletmelerde liderlik ve motivasyon (Pozitif Yaklaşımlar).* Ankara: Gazi Kitabevi.

Bass, B. M. (2007). From transactional to transformational leadership: Learning to share the vision. R.P. Vecchio (Ed.) *Leadership: Understanding the dynamics of power and influence in organizations. Second Edition (302-317ss.).* University of Notre Dame Press.

Bayram, V. (2024). Dönüşümcü liderlik. S. Ayaz ve V. Bayram (Ed.) *Modern liderlik türleri ve örgütsel iletişim* (2. Baskı) (27-52 ss.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Besler, S. (2018). Yöneltme. A.B. Baraz ve A.N. Şakar (Ed.) *İşletme yönetimi* (168-189 ss.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Beycioğlu, K. ve Şahin, İ. (2021). Liderlik ve etkileme süreci. S. Özdemir ve N. Cemaloğlu (Ed.) *Örgütsel davranış ve yönetimi* (3. Baskı) (129-148 ss.). Ankara: Pegem Akademi.

Bolat, T., Seymen, O.A., Bolat, O.İ., ve Erdem, B. (2009) *Yönetim ve organizasyon* (2. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Bozyiğit, S. (2020). İnovasyon kavramı ve pazarlama. D. Zeren ve O. Yılmaz (Ed.) *İnovasyon ve pazarlama* (1. Baskı) (19-35 ss.). Ankara: Gazi Kitabevi.

Dinler Sakaryalı, A.M. (2016). *İnovasyon.* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Ege, İ. ve İnce, F. (2020) *Yenilikçi girişimcilik teori ve uygulama (2. Baskı).* Ankara: Gazi Kitabevi.

Emiroğlu, A. (2018). *İnovasyon ve teknoloji yönetimi.* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Erdurmazlı, E. ve Kalkın, G. (2020). Yenilik için liderlik. Y. Yıldırım (Ed.). *Yenilik yönetiminde multi disipliner yaklaşımlar* (1.Baskı) (25-48 ss.). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Eren, E. (2020). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi* (17. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Ertürk, A., Vurgun, L. ve Aksoy, S. (2014). Dönüştürücü liderliğin algılanmasında lider-çalışan uyumu ve bu uyumun lider-çalışan etkileşimi üzerindeki etkisi. P. Altıok Gürel ve R. Yılmaz (Ed.) Liderlik ve çağdaş boyutları (81-113 ss.). İstanbul: Derin Yayınları.

Fischer, S.A. (2016). Transformational leadership in nursing: A concept analysis. *Journal of Advanced Nursing, 72* (11), 2644-2653. https://doi.org/10.1111/jan.13049

Güleş, H.K. ve Bülbül, H. (2020). *Stratejik yenilik yönetimi* (2. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Giddens, J. (2018). Transformational leadership: What every nursing dean should know. *Journal of Professional Nursing, 34,* 117-121. https://doi.org/10.1016/j.profnurs.2017.10.004

Halis, M. ve Yücel D. (2021). Yenilik ve inovasyon. Y. Demirel (Ed.) *Girişimcilik: Teoriden pratiğe* (1. Baskı) (191-207 ss.). Ankara: Nobel Yayınları.

Halligan, J. ve Wills, J. (2008). *The centrelink experiment: Innovation in service delivery.* Canberra: Anu E Press.

Jorgensen, K. (2012). *Equipping for service: Christian leadership in church and society.* 1517 Media.

Kılıç, S. (2021a). *İnovasyon ve inovasyon yönetimi* (3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kılıç, S. (2021b). *Yeni ürün geliştirmede inovasyon (Yeni ürün inovasyonu)* (3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Koçel, T. (2020). *İşletme yöneticiliği* (18. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

LeBlanc, P. (2014). Leadership by design: Creating successful "TEEAMS". *Nursing Management, 45* (3), 49-51. https://doi.org/10.1097/01.NUMA.0000443950.21970.a9

Letizia, A.J. (2018). *Using servant leadership: How to reframe the core functions of higher education.* USA: Rutgers University Press.

Masood, M., ve Afsar, B. (2017). Transformational leadership and innovative work behavior among nursing staff. *Nursing Inquiry, 24,* e12188. https://doi.org/10.1111/nin.12188

Messick, A., Borum, C., Stephens, N., Brown, A., Kersey, S., ve Townsend, B. (2019). Creating a culture of continuous innovation. *Nurse Leader, 17* (4), 352-355. https://doi.org/10.1016/j.mnl.2018.10.005

Naktiyok, A. (2018) . Örgüt kültürü, yaratıcılık ve yenilik. Ö.F.İşcan(Ed.) *Örgütsel davranış* (280-302 ss.). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Nastasi, G., ve Fitzpatrick, J.J. (2024). Innovativeness and transformational leadership among nurse leaders. *Nurse Leader*, 22(4), 419-424. https://doi.org/10.1016/j.mnl.2024.04.014

O'Neill, J.A. (2013). Advancing the nursing profession begins with leadership. *JONA, 43* (4), 179-181. https://doi.org/10.1097/NNA.0b013e3182895aa9

Oslo Kılavuzu. (2005). *Yenilik verilerinin toplanması ve yorumlanması için ilkeler* (3. Baskı). (Çev. TÜBİTAK) Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Ölçer, F. (2008). Dönüşümcü liderlik. A. Özyılmaz ve F. Ölçer (Ed.) *Güncel yönetim ve organizasyon yaklaşımları* (127-182 ss.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özaydın, A. (2019). *Rekabette üstünlük için yenilik ekonomisi* (4. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Paksoy, M. (2021). İşletme yönetiminde yetki, güç ve liderlik. D. Bingöl (Ed.) *Yönetim ve organizasyon* (99-122 ss.). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Sarıköse, S., ve Türkmen, E. (2020). The relationship between demographic and occupational variables, tansformational leadership perceptions and individual innovativeness in nurses. *Journal of Nursing Management, 28* (5), 1126-1133. https://doi.org/10.1111/jonm.13060

Saruhan, Ş.C. ve Yıldız, M.L. (2009). *Çağdaş yönetim bilimi (1. Baskı)*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Tozkoparan, G. (2010). Yenilik yaratma süreci: Yenilik sürecinde etkili olan bağlantılar ve unsurlar. Ö. N. Timurcanday Özmen, P. Süral Özer, E. D. Eriş (Ed.). *Seçme yazılarla örgütler ve yenilik* (1.Baskı) (129-158 ss.). Ankara: Detay Yayıncılık

Trott, P. (2017). *Innovation management and new product development* (6th Edition). UK: Pearson Education.

Tuğsal, T. (2019). Liderlik teorileri ve özellikler yaklaşımı. T. Tuğsal (Ed.) *Liderlik ve kurumsal yönetim: Teori ve güncel araştırmalar* (15-29 ss.). Ankara: Gazi Kitabevi.

Tutar, H. (2015). *İşletme yönetimi* (3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tutar, H. (2016). *Örgütsel davranış(Örgüt teorileri ve çağdaş yaklaşımlar açısından) (1. Baskı)*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Weng, R.H., Huang, C.Y., Chen, L.M., ve Chang, L.Y. (2015). Exploring the impact of transformational leadership on nurse innovation behaviour: A cross-sectional study. *Journal of Nursing Management, 23*, 427-439. https://doi.org/10.1111/jonm.12149

Yaşar, Ç. (2023). *Dönüşümcü liderliğin yenilikçi iş davranışı üzerine etkisinde yenilikçi örgüt kültürünün aracı etkisi: Lojistik sektöründe bir uygulama.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çorum.

Yeşiltuna, C. (2023). *İlgilenimin teknolojik inovasyon uyumu üzerindeki etkisinde tüketici yenilikçiliğinin aracılık rolü.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Zappala, S., Toscano, F., Polevaya, M.V., ve Kamneva, E.V. (2021). Personal initiative, passive-avoidant leadership and support for innovation as antecedents of nurses' idea generation and idea implementation. *Journal of Nursing Scholarship, 53* (1), 96-105. https://doi.org/10.1111/jnu.12615

Zhang, M., Chen, H., Wang, N., Li, Y., ve Liu, Y. (2022). Does transformational leadership and psychological empowerment improve nurses' innovative behaviour during COVID-19 outbreak? A cross-sectional study. *Journal of Nursing Management, 30* (8), 4116-4125. https://doi.org/10.1111/jonm.13877